UNIVERSITATEA DIN CLUJ.

DACOROMANIA

BULETINUL „MUZEULUI LIMBEI ROMÂNE"

CONDUS DE

SEXTIL PUȘCARIU
Profesor la Universitatea din Cluj,
Membru al Academiei Române.

ANUL II
1921—1922.

CLUJ, 1922
INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE «ARDEALUL», STRADA MEMORANDULUI Nr. 28

90·D·923.
www.dacoromanica.ro

Academiei Române
de la Membrul ei
Sextil Puşcariu

Cluj, 15 II 23

DACOROMANIA

www.dacoromanica.ro

UNIVERSITATEA DIN CLUJ.

DACOROMANIA

BULETINUL „MUZEULUI LIMBEI ROMÂNE“

CONDUS DE

SEXTIL PUŞCARIU
Profesor la Universitatea din Cluj,
Membru al Academiei Române.

ANUL II
1921—1922.

CLUJ, 1922
INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE «ARDEALUL», STRADA MEMORANDULUI Nr. 28.

www.dacoromanica.ro

Palatalizarea labialelor.

Notă introductivă. Materialul de faţă l-a adunat Vivian G. Starkey, parte din izvoare publicate şi parte din graiu viu, în cursul petrecerii sale mai îndelungate în Muntenia şi în Moldova; o parte i-a fost comunicată în scris [1]) In vara anului 1914 era gata adunat şi clasificat geograficeşte; după o temeinică prelucrare şi aprofundare ştiinţifică urmă să apară în vol. 2 din *Mitteilungen des rumänischen Instituts* de la Viena. Dar războiul a zădărnicit acest plan în două direcţii. Starkey a căzut, ca una din cele dintâiu jertfe ale războiului, iar *Institutul român de la Viena* fu desfiinţat prin strămutarea mea la Bonn, încă înainte de intrarea în război a României. O parte a acestei lucrări, capitolul despre evoluţia lui *en* după labiale s'a publicat anul trecut în *Dacoromania* subt numele autorului său, V. G. Starkey. [2]) Cât pentru rest, numai răspunderea materialului poate cădeà în sarcina lui Starkey, pe când concluziile aparţin în întregime subsemnatului. Acest material face impresia celei mai depline autenticităţi. Dacă talentatului cercetător i-ar fi fost dat să-şi termine lucrarea, după toată probabilitatea am fi avut o lucrare eminentă.

Sporire de material ne-a mai venit prin comunicările din Haţeg ale d-lui O. Densusianu (Graiul din Ţara Haţegului 1915).

*

Cu privirea la evoluţia labialelor înainte de *ie* şi *i*, limba română se împarte în două grupe mari, dintre care una prezintă un stadiu mai vechiu, menţinând deplin valoarea vocalică a lui *ie* şi *i* şi, în consecinţă, nealterând labialele; a doua grupă preface pe *ie*, *ii*, în *ye*, *yi*, apoi, apropiind pe noul *y* de labială în diferite chipuri, o alterează şi pe aceasta. Grupa dintâiu cuprinde Banatul, Oltenia, Transilvania apuseană şi

[1]) Din partea următorilor domni: *M. Lupescu* din Zorleni, Jud.Tutova; *Alexandru Ţiplea* din Nasăud, Jud. Bistrita-Năsăud; *Leca Morariu* din Pătrăuţi pe Suceava (Bucovina); *Alexandru Vasiliu* din Tătăruş, Jud. Suceava; *Domnica Dobre Ştefănescu* din Bucu, Jud. Ialomiţa.

[2]) „Dacoromania" Anul 1920, p. 340—343

www.dacoromanica.ro

Istria. Afară de aceasta, Puşcariu a mai arătat că Românii cu cari ajunseră în contact Moravii se aflau şi ei, pe timpul acestui contact, în stadiul grupului dintâiu, căci Moravii au primit pe lat. *fimbria* ca *frembia* (*Zur Rekonstruktion des Urrumän.* 36); tot el a arătat că toate numirile de localităţi din Bulgaria de vest până'n Serbia, Bosnia şi Herţegovina nu prezintă palatale în locul labialelor *(ibid. 55)*. Excepţii fac istro-rom. *kl'ept* < *pectus* şi *tsăptir* < *pectinem*. Despre *tsaptir* v. pag. 12; cât despre *kl'ept* e de remarcat că pe vremea când în dialectul istroromân începù, după model slav, să se schimbe, după labiale, pronunţarea *ye* în *l'e* (deci *fl'er* în loc de *fier*), *kl'ept* trebue să fi fost încă în stadiul *piept*, pentru că *kl'ept* e desvoltat din *pl'ept*. Disimilarea *p-p* la *k-p*, săvârşită apoi, corespunde exact lui *kyoppo* din *pioppo* în dialectele italiene din Pisa şi Pistoja; s'ar puteà înşirà şi alte exemple din limbile romanice. In ajutorul acestei explicări ar fi de amintit şi forma *piept* dată de I. Maiorescu; Densusianu în *Hist. langue roum.* I. 339 citează şi o formă istroromână *pliept*, care însă nu e exclus să fi fost influenţată de *pieto* din dialectul istro-italian v. *Gram. ital.* pg. 30.[3])

Inainte de a tratà marea regiune cu labialele palatalizate, mă voiu ocupà de câteva cazuri speciale, la cari palatalizarea apare mai răspândită. Avem înainte de toate cazul lui *furnică* < *formica*. Cu drept cuvânt vede Puşcariu (o c. 38) în acesta o disimilare: labială - labială > labială-dentală; prefacerea lui *m* în *n* nu e deci condiţionată de *i* următor. Apoi *miel* < *agnellus*. S'ar puteà crede că în acest *miel* am aveà un hiperurbanism pentru **niel* şi, în consecinţă, ar trebui să lărgim teritoriul pentru forma palatalizată peste hotarele obişnuite. Dar o astfel de supoziţie e tot atât de puţin necesară ca şi prototipul **amnellu* propus cu toată rezerva de Puşcariu La baza lui *miel* stă mai întâiu un *mṅel* cu o grupă de consonante care cere aproape în mod imperios o simplificare. Simplificarea s'a putut săvârşi prin eliminarea lui *ṅ*, cu atât mai uşor, cu cât după căderea străvechiului *a*, sunetul *m* ajunge în acea poziţie (direct iniţială), care în toate limbile romanice e cea mai resistentă. Şi pentru aceasta

[3]) Nu e de admis că *kyept* ar fi putut deveni *kl'ept* (*Gram. rom.* I. § 419, Densusianu l. c) fiindcă în slavonă acest *l'* apare numai după labiale, nu însă după velare.

www.dacoromanica.ro

găsim în dialectelé italiene un paralelism desăvârşit: forma amplă *bisogna* se reduce în toscană şi emiliană la *bin'a*, care prin asimilare devine *min'a*, iar aceasta, printr'o nouă simplificare, regg. *mn'a*, tosc. *mia*, cf. *Gram. ital.* § 311.

Palatalizarea se restrânge asupra lui *-ie* < *ĕ* latin şi *i* < *ī* latin. Singura restricţie o avem în cazul lui *i* < lat. *ĕ* + *n* + *cons.*, care nu mai prezintă reflexe de palatalizare; deci lat. *vĕntus* trebue să fi devenit pe vremea când palatalizarea începuse, *ventu*, cu *e* închis, dar încă nu *vintu*.[4])

Dificultăţi prezintă numai reprezentantul lui *bene*. Limba română are două forme: *bine* şi *b'ine*. Dintre textele vechi constatăm că Codicele Voroneţian, Psalt. Sch., Cod. Sturdz. şi anumite texte din Crestom. lui Gaster au *cuvente*, *mente* etc., însă *bine*, *vine* (la perfect, *vene*), pe când Cipariu, Princ. 373, precum relevă şi Tiktin Stud. I. 55, dă trei exemple de *bene*, exemple pe care n'am putinţă de a le urmări mai de aproape. Astăzi forma *bine* apare nu numai în teritoriul cu labialele nepalatalizate, ci şi în Haţeg, în Maramureş, într'o parte a ţinutului de pe Someş şi Tisa, în Telciu, Mintiul-Român, Salva (Jud. Bistriţa-Năsăud), în Bucovina la punctele 650 şi 688 din hărţile lui Weigand, precum şi în textele publicate de Gartner în Z. R. Ph. 26, 237. Alăturea îr să găsim formele moldoveneşti *bg'ine g'ine*, apoi *bg'ine* în Broşteni (Jud. Suceava) şi'n Bucovina (Z. R. Ph. 26, 237), *g'ine* în Ţepu (Jud. Tecuciu), Socea-Cândeşti (Jud. Neamţ) şi în Pătrăuţi pe Suceava (Bucovina), *d'ine* în Bucovina, *bd'ine*, *bdzine*, *bzine* în Ţara-Oaşului. Şi formele cu ac-

[4]) Cât despre dialectele din sudul Dunării, e de mult stabilit că la Aromâni palatalizarea e generală: *sk'inare*, *k'atră*, *alg'ină*, *g'ine*, *h'il'u*, *h'er*, *yiu*, *yarme*, *durn'ire*, *n'are*. Până şi împrumuturile slavone mai vechi suferă evoluţia aceasta, nu însă cele mai târzii. — Ar. *ayidzmare* < *vindemiare* e numai o aparentă excepţie, pentrucă, precum arată celelalte forme romanice şi cum pretinde şi o lege a gramaticei latine, acest *i*, la origine lung, se scurtează înainte de *nd*. Tot astfel *yinglă*, pe care Papahagi îl derivă din *vincula*, căci acest cuvânt cu *g* în loc de *c* şi cu păstrarea lui *l*, e evident un împrumut din grec ὔγγλα, care, la rândul său, e un derivat din *cingula*. Cu privire la primul cuvânt, acesta se explica în modul următor: prin disimilare a dispărut întâiu prima nasală, deci **avidemare*; apoi dispare în mod normal vocala medială, astfel că *d* se întâlneşte cu *m*. Ştim din alte limbi că o plozivă, venind în contact nemijlocit cu altă plozivă se preface în fricativă, cf în româneşte *ahtare* < **actare*. Deci în cazul lui *ayid'mare* sunetul *d* nu prezintă un caz de palatalizare înainte de *i*. Cât despre *y*, el poate fi uşor explicat ca reflex al lui *yin'ă* < *vinea*.

www.dacoromanica.ro

centul pe tulpină de la *venio* şi *teneo* prezintă sau prezentau aici reflexe corespunzătoare. Rezultă deci că în românească de est şi într'o parte a graiului transilvănean se pronunţă *biene* ca şi *vienio, tieneo*, pe când cellalt teritoriu pronunţă *bine*. De ce? Nu găsesc nici azi o explicare mai bună decât cea dată acum 30 de ani, când în *Gram. rom.* I. § 150 explicam diferenţa aceasta prin forma accentuată şi cea neaccentuată, fără să pot stabili de ce anume s'a generalizat odată una, altă dată cealaltă. Analogia toscanului *bene* alături de umbricul *biene* e interesantă, dar nu explică nimic.

Punctul de plecare pentru întreaga desvoltare ce a urmat îl formează un sunet consonantic de transiţie, *y*, omogen cu vocala ce-i urmează. Acesta rezultă, la *ie*, în mod firesc din *i*; el apare însă, în urma unei anumite articulări a vocalelor palatale, şi la *i*. Weigand atestează din Muntenia *pyičor*, *albyină*, *copyil*, *fyir*, *vyin*, *myilă* din regiuni pentru cari tot el ne dă forma *pyatră* (Jb 8); paralel cu acestea atestează şi formele *albină*, *pičor*, nu numai pentru regiunile în cari *peatră* vădeşte o foarte lămurită sustragere de la articularea palatală, ci şi alăturea de *piatră*, precum iarăşi tot Weigand atestează paralel *peatră* şi *albină*, care forme pot fi socotite ca bază a acestui teritoriu întreg. Forme de acestea atestă şi Candrea pentru Ţara-Oaşului în graiul generaţiilor mai bătrâne. Stadiul următor de evoluţiune consistă într'un proces de asimiliare: după consonante afonice, *y* devine şi el afonic Formè de felul acesta atestează Candrea pentru Tirsolt: *ph'iept, ph'iersec*; încolo *h'* se întâlneşte numai în poziţie finală, mai ales în Banatul răsăritean, în Oltenia şi Serbia, unde labialele iniţiale rămân nealterate: *piatră*, *piept*, dar *aripʰ'*. Pentru Weigand formele acestea sânt „ultraaspirate“ (3, 213). Am avea deci un caz al atât de obişnuitei evoluări din spirantă la simplă aspirată; de fapt pentru punctele 262—264 şi pentru regiunile Crişului şi Mureşului ni se atestează *aripᶜ* (4, 259). Ultima fază în direcţia aceasta ne o înfăţişează apoi (ibid.) formele *arip*, *arp* ca plural al lui *aripă*, *arpă*.

Desvoltarea aceasta, care se limitează numai la poziţia finală şi care aparţine regiunei cu labialele nealterate, continuă apoi şi în poziţie medială, cu deosebirea că aici cluziunea iniţială se menţine şi în vremea când limba trece articulând la poziţie

www.dacoromanica.ro

palatală, încât la deschizătura cluziunei produce o plozivă mediopalatală muiată: *pk'* şi *bg'*.

Acest stadiu, care trebue considerat ca cel mai vechiu, se întâlneşte şi azi în Muntenia, aşà în Albeşti (Jud. Argeş) *pk'atră, pk'ic, pk'ilă* (slav. *pila), pk'ilaf* (turc. *pılaf), lipk'ie* (sârb. *lepinja*), *lipk'it* (plsl. *lěpiti), ciripk'i* (onomatopee); *bġet, bġuşag* (ung. *bőség), bġir* (ung. *bir*), *bġiči* (plsl. *biči*), *jerebġe* (plsl. *žrěbьj*), *osebġit* (plsl. *osebě*) — apoi în Domneşti (Jud. Muscel), în Moldova apuseană la Broşteni (Jud. Suceava): *pk'ele, pk'atră, pk'ičor, pk'ilă, pripk'iči.* Alte exemple în „O seamă de cuvinte dın munţii Sucevii" de I. Teodorescu şi A. Gorovei, Şez. 2 ş. u. Şi în Transilvania se menţine stadiul acesta la Mărgineni şi, ici-colo, pe aiurea.

Dar şi în cazurile acestea elementul labial dıspare după consonantă; de sıgur că în privinţa aceasta se pot constată unele deosebiri, după cum consonanta precedentă este şi ea precedată de o vocală care îi împrumută un caracter mai mult palatal sau mai mult labial. In cazul dintâiu — când, adeçă, vocala precedentă e palatală — simplificarea grupeı de consonante, pe socoteala labialei mediale, e mai obişnuită ca în cazul dın urmă. Astfel citäm din Albeşti: *înk'edecat, înk'edec* şi mai rar *împk'edec, sk'inare, sk'iţă* (rus. *spica*), *dosk'i* (slav. *dospěti), susk'ini* şi *suspk'ini, desk'icä, turk'ină tulk'ină* şi *tulpk'ină, isk'ită, sk'irt; zg'ară, izg'it, dezg'inat, îng'ınate, porung'ei, vorg'ınd vorg'it vorg'im* şi *vorbg'eşte, org'it* şi *orbg'it, alg'inä* şi *albg'ină, învrăjg'it, alg'e* şi *albg'e.*

Intru câtva deosebită e evoluţia la *f* şi *v*. Aici tendinţa e deocamdată numai ca, după *f*, fricativa palatală să devină afonă: *h'*. Stadiul acesta se menţine în Oltenia: *fh'er, fh'erbinte, să fh'ii* şi, sporadic, la Mărgineni, în punctul 119. De altfel avem peste tot numai asimilarea completă a labıalei cu *h'* următor: *h'er, h'erbe, h'ară, h'icat, h'ir, stah'idă, mosăh'ır* în Oreşti şi Domneşti, de asemenea în Jud. Suceava etc. Şi *v* e puţin resistent. In Albeşti avem alăturea *yespe* şi *g'espe, yerme,* (*v*)*yie g'ie,* (*v*)*yisat g'isat,* (*v*)*yiu,* (*v*)*yin,* mai rar *vyiţel* alături de obişnuitul *yiţel* şı *g'iţe', potrivyit* şi *potrig'it, plivyeşte pliyesc plig'im, ţe*(*v*)*ye, ţeg'e* (plsl. *čěvi*), *i*(*v*)*yit ig'it, coli*(*v*)*yie colig'ie.* Tot astfel în Oeşti: *yespi ğ'espe, g'ermıle,* (*v*)*yie,* (*v*)*yisez,* (*v*)*yiu,* (*v*)*yitele g'itele,* (*v*)*yiţeı g'iţel, stayilă stag'ilă*; în Domneşti: *g'ezure, yespi g'espi, yermile g'ermile, yie, g'isat, yin, yiţel g'iţel, pliyesc.*

www.dacoromanica.ro

In sfârşit, *mi* apare ca *mń*. Astfel în Albeşti şi Oreşti: *mńere, mńic, mńilă, mńijloc, nimńic, primńit;* în unele regiuni ale Jud. Suceava: *mńed* (plsl. *medŭ*), *mńilduì* „a bate uşor", din germ. *mild*, *mńerlă*, *inimńoară* ş. a. Apoi dispare labiala *m* după consonantă şi aici în poziţie medială: *yerń*, *ulń* (plurale dela *yerme*, *ulm*) alături de mai obişnuitele forme *yermń*, *ulmń* şi *durńì* alături de *durmńì*.

Evoluţia continuă apoi mai departe de la articularea postpalatală la cea prepalatală: *pt'iatră albd'ină*. De odată cu ea se săvârşeşte şi trecerea postpalatalelor *k'*, *g'* (născute din *kl*, *gl*) în *t'*, *d'*, adecă urmaşii lui *clave, genuclu, ungula* coincid în evoluţia lor cu *petra, albina*, cf. *pt'atră* şi *t'eie* 92—97, 129—132, 138, 144, 145, 519, 528 sau în Ţara-Oaşului: „*pt'i, pţi, psi*, cele din urmă două la generaţiunea mai tânără şi îndeosebi la copii" (Candrea 43) şi „*k* a devenit mai pretutindenea *t'*, care trece mai departe la *ts* şi apoi la *ţ*(i) în rostirea celor mai tineri" (ibid 47). Acolo unde *k'* devine *č*, urmează şi *pčatră*, *albğină*, astfel în Bucovina 649, 656-662, 664, 666, 670, 675, 676, 678 şi în Bistriţa.

Despre *vy* am amintit mai sus că tinde să se prefacă în *g'* trecând prin stadiul *y*. Acest *g'* se preface mai departe în *ž*, nu numai în regiunile în care *k'* devine *č*, ci şi în Stolniceni, unde *k'* se mai menţine cf. *žaspă*, *žin*, *žiţel*.

In sfârşit *h'* devine *š* în Basarabia şi într'o bună parte a Bucovinei, *s'* mai mult în părţile apusene.

O desvoltare de tot specială apare în Oltenia. In zona de atingere a regiunei *f(i)er* cu regiunea *fh'er* se iscă ceea ce în *Einfuhrung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft* § 71 numeam „articulaţie prin reacţiune" *(Reaktionsartikulation)*. Se poate observà anume o rezistenţă faţă de impetuozitatea unei rostiri nouă; atunci rostirea veche se modifică astfel ca să fie cât mai depărtată de cea nouă: în locul lui *fh'* reapare *fk'*, fiindcă cluziva palatală diferă de *i* mai mult decât fricativa palatală. Cazul acesta îl constatăm în 438—442 (Jb. 8. 258). Cum însă *fk'* se aude numai în cuvintele *fk'er*, *fk'ere*, *fk'erbe*, în graiul celor neatinşi de şcoală, grupul *fk'* ajunge să fie înlocuit prin mai obişnuitul *sk'*: *sk'er*, *sk'ere*, *sk'erbe*. In 273 *fk'* evoluiază mai departe la *ft'*, iar în punctele 274, 303—305 observăm o depalatalizare: *fter*. Această depalatalizare nu se măr-

www.dacoromanica.ro

gineşte numai la grupul *ft'*, ci ea cuprinde şi pe *t'*, *d'*, încât avem întocmai ca *fter* şi *tei*, *dinte*, *grădină*, pe când de altfel în graiul bănăţean şi în parte şi în cel oltean *t*, *d*, înainte de vocale deschise, progresează la *t'*, *d'*, *ts*, *dz*. Din acest *fter* etc. putem conchide deci că *tei* e numai o formă refăcută din *t'ei*, în urma unei depalatalizări, precum a observat-o Gamillscheg (Oltenische Mundarten p. 64) şi 'n alte locuri. Faptul acesta elucidează şi alte forme. Pentru *dinte*, Weigand atestează în punctele 303—305 forma *dint e*, care se explică mai uşor, dacă admitem că s'a desvoltat din mai vechiul *d'int'e*. Inainte de *i*, *d'* se preface în *d*, fără urmă de palatalizare, pe când înainte de *e* apar pentru *t'e* stadiile de evoluţie *tie* şi *tee*. Din aceeaşi tendinţă retroactivă avem rezultatul *peatră* din *piatră*. In sfârşit amintim că în cea mai mare parte a Banatului, în Serbia şi'n Oltenia, în spre apus de Jiu, e curentă pronunţarea *fer*. Aceasta nu poate fi continuarea neîntreruptă a stadiului mai vechiu *fer*, nediftongat, pentru că avem e închis, care presupune un stadiu premergător *ie*, cu *e* închis, din *ie* (ca în alte limbi romanice). *Fer* < *fier* prezintă deci şi el un caz de depalatalizare, care cuprinde, adevărat, un teritoriu cu mult mai întins decât cel al evoluţiei *t'*, *d'* > *t*, *d*.[5])

In opoziţie cu aceste regiuni care menţin labialele *p*, *b*, stă întreaga parte de est cu Basarabia, Moldova, Muntenia răsăriteană, Valea Oltului în Transilvania şi cursul de sus al Mureşului, unde *p*, *b* dispar, dând deci resultatele *k'atră*, *g'et* şi unde în parte, evoluarea palatalelor continuă apoi cu *t'atră*, *čatră*. Considerând că, după consonantă, *p* dispare chiar şi pe teritoriul lui *pk'atră*, ne putem întrebă de nu cumva şi formele *k'atră* îşi au punctul de plecare din întrebuinţarea lor în frază într'o coherentă legătură cu cuvântul premergător. Legătura cea mai strânsă a substantivului e cea cu o prepoziţie, dintre care

[5]) Aceeaşi depalatalizare (sau monoftongizare, dacă pornim de la stadiul *ie*, nu *ye*) o întâlnim şi în graiul de pe Criş şi Mureş, de unde Weigand (4, 260) atestă formele *fer*, *fără*, şi *peatră*, *petri* (262). Faptul că gasim alăturea *ea* şi *e*, ne îndeamnă să credem că avem o simplificare a stadiului *ie*, poate chiar al lui *eе*. Formele cu *e* se răspândesc tot mai mult în Valea Mureşului, pe când dimpotrivă comunele mai dosite menţin stadiul *fier*, încât gasim curiosul caz, că comuna Şiştaroveţ, care nu e situată pe Mureş şi care deci pronunţă *fier*, cunoaşte totuşi forma *pieşte*, de sigur pentru că locuitorii de pe lângă râu, care furnisează peştele, pronunţă *peşte*, ne care locuitorii din Şiştaroveţ îl refac în *pieşte*, fiind că şi lui *fer* al acelora îi corespunde, în graiul lor, *fier*.

www.dacoromanica.ro

ce-i drept, cele mai importante ca: *la*, *cu*, *după*, *pe*, *spre*, *către*, *fără* etc. se termină în vocale; cu consonantă se termină doar *din*, *drept*, *subt*, a căror legătură strânsă cu substantivul următor se vădeşte prin formele lor proconsonantice *drep*, *sub*.

Dar numărând într'o direcţie mai extinsă combinaţiile ce rezultă din fonetica sintactică, vom vedeà că frecvenţa lor nu ne dă dreptul de a explicà formele cu labiala dispărută din poziţia postconsonatică în frază. Nici analogia cu următorul fapt nu contează nimic: Weigand adecă a găsit în teritoriul ardelean care rosteşte *pk'atră*, formele *k'eie*, dar *cu pk'eie* (Jb. 8, 257). Dar în cazul acesta avem a face, tocmai ca şi în *umbġie*, auzit în aceeaşi regiune, cu un sunet intermediar, introdus între labialul *u*, respectiv *m*, şi velara ce urmează.

In schimb se pot face alte observaţii, mai importante. Am văzut că dispariţia unui *p* interconsonantic poate fi împiedecată printr'un sunet palatal precedent. Dacă avem, într'o mare parte a Moldovei, în Dobrogea, Bucovina şi Basarabia *copk'il* alături de *k'atră* (*t'atră*, *čatră*) şi *aripk'* (*arip't'*, *aripč*) atunci cauza acestui fenomen trebue să fie vocala labială precedentă. Confirmarea ne-o dă şi *opk'ins'* (opinci) 511 (9, 198) *popk'i* 571 (210), forme, care nu pot fi refăcute după singular, deoarece aici avem pluralul *arik'* dela *arıpă*, dar *lupk'* dela *lup*, cf. şi *robġie* 601, *stropk'it* 727. Totuşi pentru 603 ni se dă între „cuvintele normale“ *kopk'il*, pe care-l găsim şi în texte: *kopk'ile*, alături însă de *luk'*; iar pentru comuna Stolniceni, Starkey constată: „am avut însuşi prilejul de a observà formele *copk'il*, *lupk'* alături de consecventa aparıţie a lui k' ınıţial şi medial după vocală deschisă, deci *k'atră*, *k'ičor*, *a lik'i*“. In toate celelalte cuvinte, chiar şi după vocale velare, sunetele *k'*, *ġ*, *ń* se aud în Stolniceni fără labıală precedentă: *tok'it*, *ok'ınč*, *hulug'* „porumbei“ (dın rut. *holub*), *luńină*. Trebue deci să mai fie o cauză, poate un fel de disımilare: labiala împiedecă urmarea imediată a unei velare şı velopalatale.

De o importanţă specială e apoi. faptul că continuarea evoluţiei lui *k' g'* e foarte răspândită în teritorıul lui *pk'*, dar în teritoriul lui *k'* ea se aţine numaı de alungul hotarelor cu regiunea *pk'*. Cum însă desvoltarea lui *pk'* în *pt'* coincide cu cea a lui *k'* în *t'* — şi de fapt unui *t'atră* îi corespunde forma *t'eie*, pe când dimpotrivă în tot largul cuprins al lui *k'atră* se menţine şi

www.dacoromanica.ro

forma *k'eie* — rezultă că teritoriul lui *k'atră* a rămas subt raportul limbei mai conservativ şi mai stabil, câtă vreme teritoriul lui *pk'atră* îl vedem evoluând, progresând, trăind. Şi întreagă evoluarea aceasta se explică atunci în următorul chip:

Trecerea de la *pk'* la *k'* e o uşurare a pronunţării. La articularea grupei *pk'* e nevoie de un efort mai mare; poziţiile de articulare ale elementelor *p* şi *k* fiind îndepărtate una de alta, pronunţarea se simplifică printr'un salt peste articularea elementului prim. Simplificări de felul acesta se întâmplă uşor, mai ales când pronunţarea nouă înlocueşte altă pronunţare mai veche. În cazul nostru rostirea *pk'* a pătruns dela nord în spre est în locul lui *pi* şi'n acest nou teritoriu l-a pierdut pe *p*. Confirmarea acestei supoziţii ne-o dă situaţia pe valea Crişului şi a Mureşului. Valea Mureşului aparţine pe de-a întregul teritoriului *piatră;* numai în cursul de jos, la punctele 61, 62, 65, 177 apare *k'atră* şi acest stadiu mai apare şi în sudul văii Crişului, pentru a fi înlocuit apoi parţial chiar şi pe ţărmul stâng, prin *pk'atră*, *pt'atră*, care e apoi singura formă a nordului. Deci *k'* e aici forma intermediară între *pi* şi *pk'*, ceea ce nu poate fi explicat numai prin evoluţia fizologică a sunetelor. Mai contribue apoi alt factor. După cum arată reflexele lui *picior*, călătoria aceasta o face numai *pk'a* (nu şi *pk'i*), căci în chiar amintitul teritoriu al lui *k'atră* apare numai forma *pičor*, nu însă *k'ičor*. Ce-i drept însă, cuvântul acesta nu poate constitui o dovadă absolută cf. p. 12; din nefericire cuvântul *pin* e necunosut în multe locuri şi de aceea Weigand l-a înlocuit prin cuvântul „normal" *vin*, care însă nu e doveditor, fiind că desvoltarea lui *vi* nu coincide în mod desăvârşit cu a lui *pi*. Ori cum însă, dacă considerăm toate cazurile, deci şi pluralele de felul lui *aripi*, avem impresia că *pk'i* călătoreşte mai încet decât *pk'e*, fapt care poate avea felurite cauze. Explicarea definitivă se va putea da abia când vom avea strâns materialul dialectal al tuturor cuvintelor cu *pi*. În general, mai ales dacă vor fi considerate şi pluralele, formele cu *pi* sânt mai numeroase decât cele cu *pie*. Nu ne va surprinde, bine înţeles, faptul că rezultatele nu vor fi totdeauna egale şi că de ex. la punctul 159 vom găsi *pt'atră* alături de *pičor*; tocmai la hotarele duor rostiri astfel de neregularităţi se găsesc mai des.

Şi în cursul de sus al Mureşului apare *k'atră* alături de câteva rămăşiţe de *piatră* şi de o formă *pk'atră* în părţile nor-

www.dacoromanica.ro

dice. Dar şi aici sântem într'o regiune de hotar, ceea ce rezultă din următoarele. Zona de miazăzi pronunţă *teiu*, cea de miază-noapte *t'eiu;* la mijlocul amândurora stă 206, 207 cu *tseiu.* Acest *ts* e rezultatul unei articulări de reacţiune care marchează mai puternic deosebirea între rostirea veche (t dental) şi ceea nouă (t palatal). Tot astfel apare şi în Suceava un *ts* între *t'* şi *t*[6]).

Am tratat până aci aproape numai evoluţia lui *petra,* nu însă pe cea a lui *pectus, pectine.* De fapt, în privinţa aceasta, rezultatele lui *pk'* — şi mai rar ale lui *pi* — sânt şi în nordul Dunării diferite, întocmai aşa cum le-am constatat pentru dialectul istroromân. Putem constată anume că *pectus* şi *pectine* coincid, prezentând în totdeauna un pas mai departe în evoluţie faţă de celelalte cuvinte. Astfel în Albeşti şi Domneşti se pronunţă peste tot *k'ept, k'epten,* însă *pk'atră, pk'erd* ş. a. m. l. Popovici dă pentru Munteni: *piatră: pt'ept, pt'epten* 42, *piatră: pčept, čepčen* 14, 15, *piatră: t'ept, t'epten* 2, 37—40.; numai 16 face abatere cu *pčatră piepčen,* dar găsind aici şi forma *pčept,* e evident că în *piepčen* avem a face cu o disimilare. Pentru Ţara Oaşului Candrea (43) constată: „Cuvintele *piept, pieptene, pieptănà* se pronunţă în cele mai multe locuri *t'ept, t'eptene, t'eptănà,* iar la Bicsad se aude şi *tsept, tseptine, tseptănà,* forme rezultate prin disimilaţie din *pţ'ept (ptsept)* etc.", pe când, dimpotrivă, în toate celelalte forme *p* se mentine. Tot aşa întâlnim în Salaşul de sus, Salaşul de jos şi Nucuşoara: *k'ept, k'epten* alături de *pk'atră*; şi în alte regiuni se găsesc formele acestea, precum şi formele evoluate mai departe *t'ept, t'epten, t'iper,* chiar *tsept, tsepten, tsiper,* alături de nealteratul *piatră* (Densusianu, Graiul din ţara Haţegului 29 ş. u.) Aceeaşi situaţie e în punctele 66, 67, 72—74, 80, 81, 85 din ţinutul Crişului şi Mureşului, unde *pi* şi *č* stau alăturea, apoi *th'ept* la 119, *k'ept* la 150. Pentru 168, 169, 173, 174 Weigand atestează *pk'atră: čept, čepten,* pentru 273, 274, aproape de frontiera bulgară, *piatră: t'ept, t'epten;* apoi *piatră. k'ept, k'epten,* pentru Muntenia, în punctele 329, 360, 368, 373, 380, 384, 390, 397, 398, 405-408, 416, 417, 434, 436, 437, 443, 445. In sfârşit mai amintim forma a *ţieptănà* Şez, 5, 162 alături de *pk'ei* şi *pk'elcăluţâ* 115 în Glosarul din munţii

[6]) Adevărat că în sud, trecând din Muntenia în Banat, avem evoluţia *t* > t' > *ts*, dar aceasta nu poate aveà importanţa unei contradovezi, pentrucă acest *ts* poate să se fi desvoltat altfel. Lucrul ar trebui lămurit printr'o cercetare temeinică a dentalo-palatalelor, ceea ce nu se poate face într'o simplă notă din subsol.

www.dacoromanica.ro

Sucevii, apoi *teptanat* Sez 2, 82 din Sabosa în Suceava, într'un text care de altfel nu alterează libialele. Pe cât de explicabilă e dispariţia prin disimilare a primului *p*, în aceste două cuvinte cu *p* la începutul şi la sfârşitul silabei, pe atât de neaşteptată e evoluarea elementului palatal până la stadiul *č* (*piept* > *pčept*) tot din cauza acţiunei disimilatorice. Mai de grabă am puteà presupune o disimilare a lui *p-p* în *t-p*, precum am admis-o mai sus şi pentru dialectul istroromân şi precum o cunoaştem din exemplul tipic slav *topoli* din lat *populus*, şi decì că *k'* s'a născut din *t'* [7]). Supoziţia din urmă e mai grea de admis; dificultatea creşte în faţa faptului că forma *pt'ept* o găsim alături de *piatră*.

Remarcabil e faptul că deosebirea în reflexele lui *petra* şi *pectus* apar peste tot în regiunile unde avem formele *piatră* alături de *k'atră* sau *pk'atră* alături de *pt'atră*, — cu singura restricţiune că această constatare priveşte numai partea de sud nu şi cea nordică a teritorului în care forma *pt'atră* se mărgineşte cu *piatră*. Cred că din faptul acesta se poate conchide următoarele: Admitem că tustrele cuvintele au evoluat la început la fel. Disimilarea a pricinuit apoi o slăbire a elementului labial, care dispare în urmă definitiv. E evoluţia pe care Candrea a admis-o întocmai pentru formele corespunzătoare din Ţara-Oaşului. Forma nepalatalizată pătrunde, mai în urmă, de sigur şi în urma prestigiului limbei din vechiul Regat, tot mai mult spre nord şi înlocueşte reflexele *pk'atră*, *pt'atră*, *pčatră* cu forma *piatră*, pe când, dimpotrivă, formele disimilate ca *t'ept*, deosebindu-se în mai mare măsură de corespondentele limbii din Ţară, se menţin sau dau naştere formei-compromis: *pt'ept*. Acolo unde aflăm *pt'ept* alături de *pčatră*, forma învecinată *pt'atră* ne arată că expansiunea rostirii *pk'* s'a făcut pe socoteala rostirii *pt'*. Dacă I. Popovici atestează *pt'ept* alături de *piatră*, trebue să ne fie aminte că în imediată apropiere

[7]) Aşa pare a înţelege situaţia Densusianu, care, ce-i drept, consideră numai formele cu *t'*—v. H. L. R. I. şi Graiul Haţegului 31. În acest din urma loc d-sa continuă, cu tot dreptul. „De ce cu toate acestea *p* nu este alterat în alte forme ce presintă aceleaşi condiţiuni fonetice (ca *pipăi* ş. a.) şi pentru ce se rosteşte *tsiper*, *tiper* chiar acolo unde nici un alt cuvânt (nici chiar *piept*, *pieptene*) nu apare cu *p* schimbat în *k'* *t'*, *t* , — iată alte puncte ce rămân nelămurite". — De sigur trebue considerat şi faptul că *pipăi*, ca un cuvânt onomatopeic ce este, ne prezintă reduplicarea silabei în mod obişnuit şi firesc.

www.dacoromanica.ro

avem forma *pk'atră*: *k'ept*, încât *pt'ept* poate reprezentà un stadiu mai progresat al lui *pk'ept* (cf. şi punctele 37—40 şi 42, unde *t'* se găseşte şi în *t'ag*, *înt'eg*, *ot'*, etc, pentru *chiag*, *încheg*, *ochiu*). Numai în punctul 2 avem deosebirea *t'ept: k'ag*, *înk'eg*, *ok'* deosebire, a cărei importanţă însă scade cu atât mai vârtos, cu cât aici găsim şi *curet'*, *d'aţă*, *und'iie*, *t'eie* ca forme corespunzăroare lui *curechiu*, *ghiaţă*, *unghie*, *cheie*. Constatarea că în tot cuprinsul teritoriului ce are numai forma *piatră*, nu întâlnim de loc forma *t'ept* sau o formă desvoltată din aceasta, mă determină să cred că disimilarea a început să se producă abia dupăce, prin accentuarea tot mai pronunţată a elementului palatal, labiala începuse să slăbească.

Numai dialectul istroromân, cu *tsåptir*, ar prezentà în privinţa aceasta un caz refractar. Dar teritoriul istroromân e singurul în care *pectus* şi *pectine* nu coincid. Oricât de diferite ar fi părerile despre formele intermediare ale acestor cuvinte (cf. de ex. Puşcariu, l. c. 34), un lucru rămâne cert: această mare deosebire nu poate fi negată şi o vom înţelege numai admiţând că *tsåptir* e un intrus, adecă o formă pătrunsă în istroromână dintr'un teritoriu învecinat, cu *t'eptir-*, pe vremea când Istro-românii se aflau încă la vatra lor străveche.

Şi *picior* e, în parte, un caz special. Deşi *i* e în acest cuvânt secundar, el trebue să se fi născut, subt influenţa palatalei următoare atât de timpuriu, încât putù să aibă asupra labialei premergătoare acelaşi efect ca şi un *i* primar. Dar influenţa acestui *i* a fost sau curmată sau precipitată de palatală la finea silabei: deşi bunăoară în Moldova şi Dobrogea *petra* şi *peciolus* coincid în general, dând formele paralele *pk'atră pk'išor*, *pt'atră pt'išor*. *k'atrâ k'išor*, aflăm totuşi în punctul 493 *čičor* alături de *k'atră*, ceea ce-i o evidentă asimilare. Sì mai remarcabil e *čičor* în 522, 524, 655 alături de *(p)t'atră* 665, 667 şi *k'atră* 493, 683—687, 680, apoi *tšišor* alături de *t'atră* 522, 524. Şi aici vom fi având a face cu o asimilare faţă de sunetul medial. Dar se găseşte şi cazul invers, un *pi* nealterat faţă de *pt'atră* 91—98, 138, 139, 144, 145, 158, 159 şi *pk'atră* 88, 98, 115. Ori cât de bătator la ochi ar fi acest lucru, şi în cazul acesta vom admite o tendinţă disimilatorie.

In cele precedente n'am făcut nicì o distincţie între un *ie*

www.dacoromanica.ro

şi un *i* următor, întocmai precum şi la dentale influenţa acestor două vocale e socotită egală. Dacă pluralele *arıpi, lupi* apar în mare parte cu *p* nealterat, în vreme ce *piatră* a evoluat mai departe, trebue să le socotim influenţate de forma singularului. *Pin* a dispărut în cea mai mare parte, dar în cazurile în care a putut fi constatat de Weigand, el coincide aproape totdeauna cu *piatră*, cf. mai ales *pk'in*, *pk'atră* 515, *k'in*, *k'atră* 190—196, 500—505. Reflexele *k'in*, *ptsatră* în punctul 513 prezintă ce-i drept o deosebire, dar ea priveşte evoluţia mai departe, nu însaşi palatizarea. Acelaşi caz e în Albeşti, unde alături de forma *yespe*, *yerme*, se aude ici-colo şi *vyie* alături de *yie* (cf. alte exemple p. 5.) Evident că şi aici *y* se articulează înainte de *i* cu mai puţină energie decât înainte de *e* şi de aceea *v* e mai rezistent. Dacă întâlnim adesea *fh'er* ş. a. alături de *vin*, din cazurile acestea nu putem trage nici o concluzie; un adevărat criteriu ne-ar puteà da numai comparaţia pe de o parte cu *fi*, pe de alta cu *vierme*, dar amândouă acestea cuvinte lipsesc în listele lui Weigand. Întrucât însă materialul poate fi completat din înseşi textele lui Weigand, relevăm că lui *vin* 88 îi corespunde un *fi* pg. 310 şi, invers, lui *yin* 93 un *h'ir* pg. 311, lui *zin* 104 un *trandaşiru* 313.

Pentru *fier* şi *fi* semnalează Weigand diferite reflexe în special în satele Ciangăilor din jurul Bacăului: *fie* devine *ts'ie*, *fi* devine *s'i: tsie, tserb*, *tsiară*, *tsiere* dar *s'i*, *s'ire*, *s'ică* (Jahresberich IX, 161), pe când *viţel, viţea* apar ca *g'itsăl*, *g'itsa*, şi *vin* ca *dzin*. Deasemenea în comunele în care *fier* devine *fter*, *sker* ş. a. m. d. (v. p. 6.) şi unde *fir*, *fiică* se menţin, iar *vin*, *vitsăl*, *vitsa* păstrează pe *v*. Dar şi aici situaţia va fi fiind aceeaşi: nu stadiul primordial, ci desvoltarea mai departe e diferită.

In cursul de sus al Oltului, pentu care Puşcariu, depăşind îngustele limite ale „cuvintelor normale", ne-a dat material cât se poate de complet, constatăm iarăşi că coincidenţa e desăvârşită (Jb. V. 165).

Pentru vârsta palatalizării ne lipsesc indicii sigure. Hasdeu, Etymologicum Magnum şi Puşcariu, Rekonstr. aŭ dat atestările cele mai vechi, *hi* alături de *fi* în documentele de la sfârşitul veacului al XVI-lea şi începutul veacului al XVII-lea, *kiciorul* în loc de *piciorul* din a. 1644, dar abia Dosofteiu întrebuinţează mai adese *hi*, *hier*, *herbinteală*, *huica*, *trandahirulu*, alături

www.dacoromanica.ro

de forme cu *f* în Viaţa şi petrecerea sfinţilor cf. Lacea, Rum. Jahresb. 5, 68 (tot aşa, în Psaltire, întâlnim *hiu* 3, 4, *heru* 2, 42, *hiiu* 2, 52 ş. a. alături de *va fi* 3, 5, *fie* 6, 3, ş. a. fără să putem da de raţiunea acestei deosebiri.) La Dasofteiu mai întâlnim şi *chiepten* în loc de *piepten* V. S. Sept. 1. O formă *lupk'i*, din jumătatea a doua a sec. al XVIII-lea e atestată la Gaster, Chrest. 2, 84, 32. Că palatalizarea datează dinaintea veacului al XVI-lea o dovedesc cele câteva exemple. Faptul că nu e mai adese atestată a căutat să-l lămurească Puşcariu, l. c. Dar lămurirea definitivă a chestiunii va fi posibilă abia când în întreaga literatură veche va fi studiat raportul între limba literară şi cea dialectală.

Mai importantă pentru noi e o constatare a lui Cantemir, relevată de Hasdeu E. M. 2231. În Descriptio Moldaviae cetim: „mulieres quoque moldavae peculiarem a viris pronunciationem habent. Mutant enim syllabas *bi* et *vi* in *gi*, ut *bine: gine*, *vie: gie*; *pi* in *ki: pizma: kizma*, *piatra: kiatra*. *Mi* initiale in *ng* litteram, vix aliis pronunciabilem, ut: mie: ngie etc. Qui semel e viris etiam ei pronunciationi asuetus fuerit, vix ac ne vix quidem ab ea liberari potest, et ceu solex suo ore semper prodit se nimis diu in matris sinu moratum fuisse, qua de re etiam tales vulgo ficior de baba, filii vetulae, per contemtum dicuntur."

Exact acelaşi lucru îl constatează Starkey în Muntenia: „Trecerea de la *pi, pi, bi, bi, mi, mi*, la *pk*, *pki*, *bg*, *bgi*, *mn*, *mni*, există, după cât am putut constată, în Muntenia, numai în graiul femeilor, dimpotrivă *fi*, *fi* devenit *(f)h*, *(f)hi; vi, vi* devenit *(v)y*, *(v)yi* resp. *g*, *gi*, e tot una de răspândit între bărbaţi ca şi între femei."

Cât despre dialectele din sudul Dunării, în dialectul aromân palatalizarea e generală: *sk'inare, k'atră, alg'ină, g'ine, h'er, yin, yarme, durn'ire, n'are.*[8]) Până şi elemente slave mai vechi, nu însă cele mai târzii şi nu cele greceşti şi turceşti, palatalizează cf. Densusianu, Hist. l. 307 ş. u. Un stadiu mai progresat, de la *y* la *ġ*, e atestat de Weigand în Aromunen 2, 356 pentru Molovişte şi în Olympovalachen p. 43 pentru Ochrida, apoi de Papahagi s. v. *viu*, pentru Gopeşi, Molovişte şi Albana, iar Mi-

[8]) Aserţiunea: «Stadiul *mn* există şi'n Aromână» (Rom. Gram. I. § 505) se bază pe forma *lamn'a*, care însă e un cuvânt împrumutat din bulgăreşte, pătruns la Aromâni abia după ce străvechiul *mn'* românesc devenise *n'*.

www.dacoromanica.ro

hăileanu cunoaşte în genere numai forma aceasta. De altfel, după câte ştim până acuma, stadiul vechiu se menţine; evoluţia la *č*, *s*, *ts* n'a urmat.

Cu mult mai complicată e situaţia în dialectul megleno român, cum au relevat Densusianu, Hist. l. 235 şi Puşcariu, Rekonstruktion p. 18. Numai f s'a palatalizat în toate cuvintele şi anume aşa fel că reflexul său *h* a amuţit cu totul: *ir* < *filum*, *ic* < *ficus*, *yer* < *ferrum*, *yari* < *fel*. La fel a dispărut la Megleniţi şi turcescul şi neogrecescul *h*, care în aromână se menţine; avem totuşi cazuri speciale ca *habare*, *aide: haide*, *al: hal*, *Ristos-Hristos* ş. a. m. d. Tot aşa *vie* a dat *g'e*, *g'a*: *g'armi* < *vermis*, *g'aţă*, precum şi înainte de *io* cu valoarea încă bisilabică: *g'oară* < *viola*. La *vi* stau faţă în faţă: *g'ipt* < *victus*, *g'iu* < *vivus*, împreună cu derivatele lor, apoi *g'aţă*, *g'iire* şi *vorg'esc* (vorbesc) pe de o parte, iar *viňă*, *viţă*, care ar puteà fi forme disimilate, şi *vită*, *vis*, împreună cu derivatele lor, de ceealaltă.

La *m* uzul şovăe între mai vechiul *mn'* şi simplificarea lui în *n'*, dar stadiul din urmă *n'* e pe cale de a învinge: *(m)ńercuri*, *(m)ńare* < *mel*, *(m)ńicură* < *micula*, *căloami* cu pluralul *călońi*, dar *mic*, *mil'a*, *durmire*, cf şi *lamniă* din turc. *lamnia* sau poate dintr'o formă intermediară bulgară cf. pag. 14 nota 8.

In ce-l priveşte pe *b*, avem înainte de *i* numai *al'ibi* plur. de la *alb*, apoi *albiri* şi *albină*, iar în legătură cu *e* numai *zber* şi *bine*. Forma *al'ibi* îşi are analogia în *cui'iţi* de la *culc* şi *mui'iţi* de la *mult*. Avem deci cazul unei palatalizări a lui *l* când e urmat de o consonantă palatală şi aparıţia unui *i* între *l* şi consonanta următoare, cf. *suval'kă* < bulg. *suvalka*.

În sfârşit *pie* apare, cu excepţia unui singur caz, totdeauna ca *k'*, iar *pi* apare menţinut: *k'ept*, *k'aptin*, *k'edin*, *k'arsic*, *k'atră*, *prok'*, însă: *pedică*, apoi *spin*, *spic*.

Pentru această situaţie curioasă s'au dat până acuma două explicări. Densusianu H. l. r. 1, 335 zice: „on avait partout, à l'origine, *p*, *f*, *v* etc. et ce n'est que plus tard et par l'influence du macédo-roumain, avec lequel le megl. vint en contact, que *p*, *v*, *f* etc., furent remplacés dans certains mots par les sons palatales". De sigur nu se poate contestà că între dialectele din dreapta Dunării există anumite relaţiuni, mai ales cu privire la tezaurul lexical, relaţiuni rezultate din comunicaţia reciprocă,

www.dacoromanica.ro

precum e neîndoios şi aceea că multe inovaţiuni fonetice se explică prin împrumut dintr'un dialect învecinat în altul. Acestei concepţii foarte vechi şi întărită prin confirmări nouă, se poate opune o observaţie tot atât de des confirmată prin cercetările mai nouă, că în cea mai apropiată vecinătate aceleaşi fenomene se pot naşte pe căi diferite şi că în locuri diferite se pot repetà evoluţiuni exact identice, cum e cazul coincidenţelor, constatate de chiar Densusianu, între dialectul meglenit şi cel istroromân. Comparând dialectul meglenit cu cel aromân, vedem că rezultatul palatalizării nu e acelaşi. În evoluţia lui *f* dialectul meglenit e mai progresat, dimpotrivă în evoluţia lui *m* mai conservativ. Foarte importantă e forma megl. *al'ibi* alături de ar. *alg'*. Spre a explicà această deosebire ar trebui să admitem că influenţarea dialectului meglenit prin cel aromân datează dintr'o vreme când Aromânii se găseau încă în stadiul *m* şi *b*, dar că influenţa a încetat înainte de ce să atingă toate cuvintele şi că mai târziu, după încetarea oricărei înrâuriri, aromânescul *m* şi *b* au evoluat mai departe. O astfel de supoziţie stă însă în contrazicere cu afirmarea lui Densusianu, care pretinde că influenţa dialectului aromân asupra celui meglenit câştigă teren din ce în ce tocmai în timpurile mai recente: „cette influence semble aujourd'hui s'accentuer de plus en plus. Le temps n'est peut-être pas éloigné où le mgl. s'assimilera complètement au mr. et disparaîtra dans celui-ci“ (p. 336).

Sumar de tot se pronunţă Puşcariu (Rekonstr. 38): „consecventa aparıţie a lui *i* pentru grupul *fi* în meglenă e a se explică, probabil, prin deasa întrebuinţare a verbului *a fi*“, — dar cu aceasta nu s'a dat o explicare întregei probleme. Cred că explicarea adevărată e următoarea: Meglena aparţine dialectelor cari palatalizează, dar influenţa factorilor împiedecători a fost mai puternică şi numărul lor a fost mai mare în acest dialect decât aiurea. Prin prefacerea lui *e* în *i* înainte de accent a fost restabilită coincidenţa latină între *videarı* şi *visarı*, coincidenţă care dispăruse în regiunile care au *vedeare* în locul latinescului *videre;* a fost firesc dar ca în dialectul meglenit să se stabilească o legătură mai ales între cuvinte ca *vită* şi *viţel*. Acest raport avù drept urmare o asimilare formală sau în felul pe care-l observăm la Dacoromâni şi Aromâni, unde labiala iniţială din *vitellus* fu alterată după *vīta*, — sau în cealaltă direcţie,

www.dacoromanica.ro

la Megleniţi, unde, după *vitellus* s'a modelat *vita*. În meglenă e mai pronunţată decât aiurea tendinţa de a da o uniformitate fonetică formelor cari aparţin aceleiaşi categorii flexionare, cf. nu numai *ved — video*, ci şi *veda — videat*, *vin — venio* şi alte cazuri de felul acesta, care s'ar puteà citâ în număr mai mare, dacă am aveà un tablou al flexiunei meglenite. Acest simţ mai pronunţat de uniformitate formală va fi provocat poate şi ataşarea lui *bine* de *bun*. Mai trebue apoi considerate cazurile de disimilare, care explică de ex. forma *vin'ă*, şi la care, de sigur, aparţine şi *pedica*, la care velara următoare va fi împiedecat desvoltarea unei palatale precedente, de aproape înrudită din punctul de vedere al articulării. În alt chip iarăşi trebue explicat *micu* alături de *ńicură;* forma *micu* s'a modelat după *mare*: aceste două cuvinte (*micu-mare*) se întâlnesc prin opoziţie atât de adese, încât se pot influenţà şi'n privinţa formală.

Se pare deci că Megleniţii s'au despărţit de ceilalţi Români pe când palatalizarea labialelor erà la începutul evoluţiunei. Despărţirea aceasta va fi avut drept urmare o întârziere a evoluţiei în aşa fel, că grupa grea de pronunţat *pk'* s'a simplificat în *k*, iar factorii cari stânjeneau evoluţia deveniră tot mai influenţi. Şi mai explicabil ar fi lucrul dacă am puteà dovedì că populaţia meglenită nu erà o masă unitară, ci aparţineà în parte unei regiuni cu tipul *piatră,* sau veneau dintr'o regiune mărginaşă cu aceasta. Cercetări speciale ar puteà lămurì dacă o asemenea supoziţie poate fi sprijinită şi pe argumente de altă natură.

Şi pe Aromâni îi vom considerà în acelaşi fel, ca un grup de timpuriu izolat.[9]) Decât izolarea lor n'a împiedecat ca rezultatul palatalizării labialelor să ne apară unitar. Mişcarea evolutivă e încheiată şi nu mai atinge împrumuturile nouă. Dar şi aici grupele consonantice grele de rostit se simplifică ca în dialectul meglenit şi ca în părţile de est, unde, după cum am arătat, adeseori sânt în joc şi reflexe de ordin secundar.

O altă posibilitate ar fi ca palatalizarea aromână să se fi desvoltat absolut independent de cea dacoromână şi, din motive pe care nu le cunoaştem, să fi evoluat mai curând şi în alt chip decât cea din românească de nord. Din punct de vedere principiar n'am puteà obiectà nimica împotriva acestei concepţii

[9]) Nu mă opresc la teoria istorică a lui Densusianu. După cele arătate de Puşcariu în Zur Rekonstruktion des Urrumänischen, ea nu mai poate fi susţinută.

www.dacoromanica.ro

Încheiem cu următoarea observare. Weigand a emis de repeţite ori părerea exprimată în urmă şi'n Atlas 28, că „*pi* a putut devenì *k'* printr'un salt în articulare, bazat pe asimilare organică, desvoltare pe care o observăm în aromână şi'n napolitană". Că aromânescul *k'atrà* s'a putut naşte din *piatră* în condiţiuni cu totul diferite de cele ale moldoveanului *k'atră*, e o supoziţie pe care n'o putem respinge a limine, căci ştim că rezultate identice din forme primordiale identice pot trece prin stadii intermediare cu totului tot diferite. Ce mă priveşte, sânt însă sceptic faţă de această părere. E adevărat că în întreaga Italie de sud şi'n Sicilia *pl* devine *ky*, deci *kyanta* < *planta*. Textele vechi dau grafia latinizantă *pl* sau grafia *chi*, care corespunde de fapt pronunţării, cf. Ital. Gram. § 188. Stadii intermediare nu sânt atestate. În Italia de nord apare *č*, dar aici cunoaştem şi stadiul premergător, care e *pč* cf. ibid. § 190 şi Salvioni, Rendiconti dell' istituto lombardo II, 35, 916. Putem deci afirmà cu siguranţă că între gen. *čanta* şi lat. *planta* a existat o formă *pčanta*, sau, mai exact, că ordinea stadiilor de evoluţiune e *pl*, *py*, *ph'*, *pk'*, *pt'*, *pč*. Ne întrebăm acum dacă pentru Italia de sud trebue să presupunem altă evoluţie, şi dacă pentru stadiul *pk'* nu trebue să admitem aceeaşi desvoltare care la nord a progresat până la *č*? Formei de la nord *čamar* îi corespunde la sud *kyamari* < *clamare*, adecă, abia după ce evoluţia a ajuns ultimul stadiu de desvoltare a palatalei a urmat simplificarea grupelor *pk'* în *k'* şi *pč* în *č*.

O dovadă pentru aceasta nu putem da, dar pe cât de firească e evoluţia fiziologică presupusă de mine, pe atât de greu e de motivat un salt în evoluţia palatalizării. Dacă facem abstracţie de la cazuri de asimilare şi disimilare, atunci cel mai cunoscut exemplu de salt fonetic e schimbul dintre *tl* şi *kl*, aşa cum îl avem în lat. vulg. *veclus* < *vetlus*, în surselv. *klavau* „grajd" < *tlavau* < *tabulatum*, în lit. *egle* alături de slav. *jedli* „brad", şi invers, în grödn. *uedl* < *oculus*. Dar în toate cazurile acestea avem de a face cu combinaţia unui sunet dental sau velar cu *l* următor, care şi el poate fi dental sau velar, şi care se apropie deci sau se depărtează de sunetul omorgan sau eteroorgan, — cu un cuvânt, n'avem decât unul dintre acele procese de asimilare sau disimilare, cari sânt la baza aproape a tuturor schimbărilor în rostirea consonantelor. Dimpotrivă *p* nu stă

www.dacoromanica.ro

faţă de *l* într'un astfel de raport, ca să poată fi asimilat sau disimilat. Câtă vreme nu putem da o explicare fiziologică satisfăcătoare pentru evoluţia lui *pl* la *kl* şi câtă vreme din studiul dialectelor vii nu vom cunoaşte cazuri sigure de salturi fonetice nu voiu puteà admite, din punct de vedere principiar, aceste explicări, ci stăruesc a crede că *k'atră* al tuturor regiunilor româneşti s'a născut din *pk'atră*.

Bonn 1921.

W. Meyer-Lübke.

Din perspectiva Dicţionarului.

III

Despre legile fonologice.

1. Generaţia noastră trece astăzi printr'o epocă de revizuire a concepţiilor fundamentale lingvistice. Aproape toţi am început ca adepţi convinşi ai şcoalei »neogramatice« germane şi continuăm metoda strict ştiinţifică a măieştrilor noştri. Totuşi am pierdut credinţa în multe din principiile lor lingvistice. Conflictul acesta apare mai evident când este vorba de »legile fonologice«: pe de o parte simţim că credinţa în „legi fără excepţii" e numai o sinamăgire, pe de altă parte însă continuăm să lucrăm cu ele, simţind că, negându-le, ni se surpă terenul de subt picioare.

Mi se pare deci că nu poate fi de prisos a încercà o conciliare a achiziţiilor generaţiei trecute cu progresele dobândite de ştiinţă în ultimele decenii. Aceasta se poate face fără multă greutate, cu condiţia de a înlocuì spiritul dogmatic al înaintaşilor noştri cu dorinţa contimporanilor de a studià cu toată curiozitatea şi cu tot interesul ştiinţific şi acele fenomene care ameninţă să răstoarne dogmele curente.

Spre scopul acesta va trebuì însă să facem — fără nici o pretenţie de a spune lucruri nouă, ci numai cu dorinţa de a scoate în relief câteva momente caracteristice — per summos apices un scurt **istoric** al chestiunei.

Încă de pe vremea când studiile asupra limbei urmăreau scopuri aproape excluziv practice — în stabilirea de reguli gramaticale — s'a observat că limba e supusă unor transformări

www.dacoromanica.ro

fonetice. Acestor observaţii nu li s'a dat însă atenţiunea cuvenită şi din ele nu s'au tras concluziuni ştiinţifice.

Astfel, ca să începem cu ai noştri, prea puţini vor fi ştiind astăzi, că ceie ma multe transformări de sunete din limba noastră au fost recunoscute de Samuil Claın şi arătate în Gramatica sa.[1]) Arătarea acestor transformări îi serveau însă lui Claın spre a stabili reguli de ortoepie: transcriind întâia oară cuvintele cu litere latine, el le-a dat o formă apropiată de etimologie şi prin urmare s'a văzut nevoit să dea cetitorului reguli, cum trebue să traducă în rostire semnele grafice prin care se latinizà cuvântul în scris.

Abia acù vre o sută de ani filologia a inceput a deveni stiinţă în înţelesul adevărat al cuvântului, prin introducerea punctului de vedere istoric şi comparativ în studiul ei Prin asemănarea formelor actuale cu stadii din trecut ale limbei, sau a limbei literare cu formele dialectale, filologii au fost izbiţi de regularitatea pe care o prezentau sunetele. Franz Bopp o recunoscuse. J. Grimm o formulase în unele cazuri, A. Pott a izbutit s'o arate şi în altele, iar A. Schleicher o consideră chiar ca un principiu fundamental în cercetările sale.

J. Grimm a fost cel dintâiu care a izbutit, în a doua ediţie a Gramaticei sale, să formuleze una din cele mai surprinzătoare coincidenţe fonetice la compararea limbilor de aceeaşi familie: mutaţiunea consonantică (Deutsche Lautverschiebung).[2]) Totuşi rămâneau atâtea cazuri ce păreau neregulate, în-

[1]) Astfel în cea dintâiu Gramatică a limbei române se vorbeşte despre *a* şi *o* neaccentuaţi trecuţi în *ă* şi *u* (*capră, bumbac*), despre *a, e, i* (recte: lat. ĭ = lat. vulg e) şi *o* trecuţi în *â* şi *u* înainte de *n* şi *mb, mp* (*pâne, câmp, îmblu, coperemânt, împărat, munte*), despre *e* şi *o* accentuaţi trecuţi în *ea* şi *oa* înaintea unui *a* şi *e* a silabei următoare (*poartă, soarte*), despre *en* accentuat [după labiale] trecut în *i* înaintea unui *e* din silaba următoare (*cuvinte*), despre *c, g,* schimbaţi în *č, ǧ* înainte de *e* şi *i* (*cruce, geme*), despre *t, d, s* urmaţi de *i* [lung] şi modificaţi în *ın ţ, z* şi *ş* (*ţie, zău, răşină*), despre *l* intervocalic trecut în r (*moară*), despre *l* urmat de *i* plus vocală trecut în *l* (*iepure, muiere, fiu*), despre *c* urmat de *i* plus vocală schimbat în *ţ* (*ghiaţă, faţă*), despre trecerea lui *b* intervocalic în *v*, pentru ca să dispară mai târziu (*cal, lăudam, boi, cântaiu*, excepţie: *aveà*), despre *t* urmat de *i* plus *o* accentuat modificat ın č (*rugăciune, închinăciune*), despre *ct* trecut în *pt* (*lapte*), despre *cl* şi *gl* trecuţi în *k'* şi *ġ* (*cheie, ghiaţa*), despre *gn* devenit *mn* (*pumn*) şi despre *x* prefăcut în *s* (*ieşi, ţese*) (cf. R. Ionaşcu, *Gramaticu romăni*, Iaşi 1914 p. 17—19).

[2]) Punând alături exemple latine ca: *piscis, pellis, porcus, nepos* cu germanul *Fisch* (engl. *fish*, v -nord. *fiskr*), *Fell* (v.-engl *fell*), *Ferk-el* (althochdeutsch *farc*, v.-engl. *fearh*), *Neffe* (v.-engl. *neffa*, v.-nord *nefi*): apoi pe lat. *tu, tres, toga* cu v.-nord. *thu* (v.-engl. *thū*), v.-nord. *thrir* (v. engl. *thri*) v.-nord. *thak* (v.-engl. *thac*); in sfârşit pe lat. *caput, collum, cornu,* cu germ. *Haupt* (engl. *head*, v.-nord *hofudh*), *Hals* (v. engl. *heals*, v -nord. *hals*), *Horn* (engl. *horn*, v.-nord. *horn*) ne putem convinge de raportul constant ce există între plozivele afonice latine, *p, t, c* şi spirantele afonice germane *f, th, h.*

www.dacoromanica.ro

cât şi în scrierile învăţaţilor acestei epoce întâlnim reguli asemănătoare celor ale gramaticilor practice formulate cu rezerve supărătoare ca «une-ori», «mai adesea», «de obiceiu» şi întovărăşite de interminabile liste de «excepţii».

Astfel regula stabilită de J. Grimm aveà câteva neregularităţi desesperante. [1]) Faţă de aceste neregularităţi, pe care cei mai vechi se mulţumeau să le constate, păstrând încă de la înaintaşii lor un oarecare scepticism cu privire la regularitatea absolută a desvoltărilor lingvistice, se revoltà spiritul critic al celor noi, care în investigaţiile lingvistice începeau să aplice metodele naturaliştilor. Cunoscutul slavist *A. Leskien*, în studiul său asupra «Declinaţiunei în limbile balto-slave» apărut în 1876, dă expresie nouei credinţe prin cuvintele: „A admite derivaţiuni arbitrare, fortuite, imposibil de coordonat, ar însemnà să recunoaştem că obiectul cercetărilor noastre, limba, e neaccesibil ştiinţei.» Şi într'adevăr, cu un an mai târziu, în 1877, învăţatul danez *K. Verner* dă o explicaţie excepţiilor la legea stabilită de J. Grimm, prin formularea unei reguli nouă. [2])

Bopp şi Schleicher admiteau că limba indoeuropeană primitivă aveà numai trei vocale *a*, *i*, *u*, plecând de la o concepţie aprioristică, care persistă şi azi la mulţi lingvişti, că cu cât ne apropiem mai mult, în urmărirea retrospectivă a limbilor, de stadiul primitiv, cu atât ajungem la forme mai simple. Fiindcă formei sanscrite *dáça* îi răspundeà în latineşte *decem*, în greceşte δέκα, în v.-saxonă *tehan* etc., s'a crezut bine înţeles că sanscrita păstrează stadiul primitiv indoeuropean, pe când limbile cu *e* au un stadiu mai recent, desvoltat din *a*. Pe de altă parte s'a făcut observaţia că unui *k*, *g* din limba lituană, în

[1]) Consecvenţa în evoluţia plozivelor afonice apăreà numai în poziţie iniţială; la mijlocul cuvintelor, pe lângă cazurile regulate, se pot observà şi cuvinte refractare: alături de goticul *fadar*, *modar*, germ. *Vater*, *Mutter* — cu *d* gotic şi *t* german, desvoltaţi din *th* — avem got. *brothar* şi germ. *Bruder* — cu *th* în gotică şi cu *d* german — deşi în latineşte *frater* are *t* întocmai ca *pater* şi *mater* Tot astfel unui lat. *ducere* îi răspunde germ. *ziehen*, cu *h* (ca în *Haupt*, *Hals*, *Horn*), dar *gezogen* cu *g*.

[2]) El arată anume că lui *pater*, *mater*, *frater* latinesc îi corespunde în limba veche indică *pitàr*, *matàr*, *brâtar*, că deci, ca şi în limba veche grecească, accentul eră deosebit. Într'adevăr, cercetând toate cazurile asemănătoare, Verner a constatat că regula lui Grimm trebue completată astfel: «Orice *th* german neiniţial s'a schimbat în *dh* dacă eră urmat de accent" (sau mai exact, după Saussure, *Cours de linguistique* p. 207: «orice *th* medial a devenit *dh*, când accentul aşezat pe silaba ce-l precedeà nu împiedecà această trecere".)

www.dacoromanica.ro

sanscrită îi răspunde când *k*, *g*, *gh*, când *c*, *j*, *h*, iar în iranà când *k*, *g*, când *č*, *ž*, fără să se poată găsì vre-o regularitate. In curând însă între cele două fenomene se stabileşte un nex: pe la anul 1877 mai mulţi savanţi (Collitz, Saussure, I. Schmidt, Tegnér, Verner şi Thomsen) ajung simultan la recunoaşterea adevăratului raport între ele: De oare-ce palatalele şi africatele rezultă de obiceiu din velare înainte de vocale palatale, a fost firesc ca să se admită că grupele *ca, ja* în sanscrită şi *ča, ža* în iranică s'au desvoltat din *ke, ge* şi deci că, dacă în cele mai multe limbi europene putem constatà stadiul *ke, ge*, acesta e cel vechiu. Astfel teoria aprioristică despre vechimea mai mare a vocalei *a* decât a lui *e* a fost răsturnată, preponderanţa limbilor îndo-iranice în studiile indoeuropene a scăzut, accentuându-se necesitatea de a se întemeià comparaţia pe toate limbile, nu numai pe câteva, iar principiul constanţei legilor fonologice fu salvat, recunoscându-se că *a* nu s'a scindat în mod arbitrar în limbile europene în *a*, *e*, *o* şi că dubla evoluţiune a lui *k*, *g* în sanscrită şi iranică e condiţionată de cauze bine definite.

Intăriţi prin asemenea rezultate surprinzătoare în convingerea lor despre regularitatea desvoltărilor fonetice, neogramaticii germani stabilesc principiul legilor «fonetice» fără excepţii. Cei doi principali reprezentanţi ai acestei şcoli, *K. Brugmann* şi *Osthoff*, dau expresie clară nouei credinţe în prefaţa primului volum de „Morphologische Untersuchungen» (1878): „Orice schimbare fonetică, întru cât ea se întâmplă în mod mecanic, se face după legi fără excepţie, adecă direcţia evoluţiunilor fonetice este totdeauna aceeaşi la toţi membrii unei comunităţi lingvistice — în afară de cazul separaţiunei dialectale — şi toate cuvintele în care se găseşte sunetul supus schimbării fonetice, sânt atinse fără excepţie de această direcţie. Cazur le refractare, excepţiile aparente au totdeauna o cauză binedeterminată şi se explică ca forme analogice". Astfel se face distincţia între legile fonetice, de ordin mecanic, şi între legile analogiei, de ordin psihologic, precum o găsim cu deosebire la Hermann Paul, teoreticianul şcoalei neogramatice.

Şcoala neogramaticilor germani a avut o influenţă din cele mai binefăcătoare asupra studiilor lingvistice, punându-le pe o bază exactă de cercetare şi îngrădindu-le împotriva oricăror

www.dacoromanica.ro

ingerenţe ale fantaziei necontrolate, căreia îi opuneà rigiditatea unor „legi fără excepţii". Descoperirile de amănunt, rectificările de erori şi completările de lacune în cunoştinţele anterioare au fost nenumărate; mai mult decât acestea a fost însă importantă încrederea absolută pe care cercetătorul limbei o câştigă în metoda sa de cercetare, sigură şi ducând la rezolvirea atâtor probleme ce păreau de nedeslegat. Foarte just observă Bréal (*Sémantique* 257): «Noua doctrină n'ar fi prins atât de mult, dacă propovăduitorii ei nu i-ar fi dat şi suma de paradoxuri necesare spre a izbì curiozitatea noastră. Dacă s'ar fi vorbit despre „evoluţiuni regulate", „desvoltări constante", nimeni nu s'ar fi oprit în faţa acestor termeni. Dar „legile oarbe", „preciziunea astronomică" atraseră imediat asupra lor atenţia generală".

Dar munca intensă a atâtor cercetători luminaţi şi a pleiadei lor de elevi muncitori epuizază în curând partea cea mai mare a terenului de exploatat. Pe baza legilor fonologice s'au descoperit mai ales o sumă mare de etimologii nouă, care, la rândul lor, serveau de exemple spre ilustrarea legilor fonologice cunoscute sau spre precizarea lor din ce în ce mai exactă. Cu toate acestea rămâneau pretutindeni, pe marele ogor desţelenit de neogramatici, bucăţi de pământ pietros, în care plugul lor înzădar încercà să pătrundă. Aceste „cruces philologicae" erau lăsate de o parte, fără să li se dea o importanţă prea mare: în râvna de a semănà ogorul şi a-l face roditor, micile ostroave nu puteau ţintuì prea mult pe cercetători. Cu cât însă lanul în jurul lor creşteà, cu atât locurile rămase în părăgine nelinişteau mai mult şi băteau la ochi mai ales celui ce părăseà pentru un moment munca de amănunt, care îi ţântuise privirea la pământ, şi se ridicà pe înălţimile lingvisticei, ca să cuprindă cu o ochire întregul teritoriu.

Incetul cu încetul se născù convingerea în foarte mulţi cercetători că uneltele cu care se făcuse marea muncă de desţelenire a ogorului nu puteau să fie perfecte, căci cu ele nu puteai pătrunde pretutindeni, deci că metoda investigaţiei trebuià desăvârşită. Intr'adevăr, neogramaticii făceau în mare parte o muncă de laborator, în care îşi creau în mod artificial, înlăturând toate piedecile, condiţiile cele mai avantajoase pentru experimentul prin care voiau să demonstreze o lege evolutivă. Experimentul reuşeà, el convingeà şi folosul lui didactic erà de

www.dacoromanica.ro

netăgăduit. Când însă condiţiile pregătite cu grijă în laborator nu mai existau, când cercetătorul ieşeà pe teren, unde atâtea elemente accesorii vin să se adauge în orice moment şi în orice loc, experimentul nu mai dădeà rezultatele aşteptate.

Reacţiunea contra metodei neogramaticilor se ivì aproape deodată cu şcoala lor. Incă în anul 1886 ţineà *O. Jespersen* în societatea filologico-istorică din Copenhaga o conferenţă (tipărită în 1887 în *Techmers internationale Zeitschrift fur Sprachwissenchaft* şi retipărită, cu un adaus, în 1904, în cartea sa *Phonetische Grundfragen* p. 142 ş. u.), remarcabilă mai ales prin faptul că un fonetist se arătà sceptic faţă de importanţa exagerată ce se dădeà legii fonologice. După ce rezumează pe scurt părerile neogramaticilor, el arată cum aceste legi nu pot fi aplicate în multe cazuri; că s'a făcut prea multă speculaţie în camera de savant şi prea puţină observaţie pe teren şi că s'a exagerat rolul legii fonologice ca principiu metodologic. El combate însă mai ales pe cei ce vrând să explice răspândirea unei evoluţiuni fonetice se gândesc numai la transformările articulatorice şi nu dau atenţia cuvenită faptului că limba e un mijloc de comunicaţie şi prin urmare modificările lente şi gradate ale unui sunet se propagă numai în măsura în care ele nu stânjenesc înţelegerea între vorbitor şi ascultător.

In acelaşi an apare studiul lui *Hugo Schuchardt* „Ueber die Lautgesetze" (Berlin), în care se combat cu argumente puternice „legile fără excepţie" în transformările sunetelor unei limbi. Acest studiu îşi păstrează şi azi întreagă actualitatea. Acù treizeci şi cinci de ani Schuchardt scrià că, după convingerea sa, legile fonologice „nu se datoresc numai jocului excluziv al unei acţiuni inconştiente" (p. 13). Cu deosebire se îndreaptă împotriva celor ce introduc *dogma* legilor fără excepţie (p. 29) şi arată că amestecul limbilor („Sprachmischung") e un fenomen de care trebue ţinut seama totdeauna. In nenumărate rânduri, în articole mici şi în recensiuni, Schuchardt a revenit asupra acestor chestiuni. Valul cel mare ce cuprinsese majoritatea lingviştilor şi aproape pe toţi filologii fusese însă prea puternic, încât glasul acestui protagonist al şcoalei nouă n'a putut prinde. Schuchardt nu ţineà să-şi popularizeze ideile desvoltându-le pe înţelesul tuturor, cunoştinţele lui vaste din limbi puţin familiare celor mai mulţi, îl făceau să-şi caute exemplele pe terenuri pe care nu puteà fi urmărit decât de puţini; observaţiile geniale el le aruncà cu dărnicia unui sămănător printre liste lungi de exemple încâlcite şi le publicà în articolaşe în care nu te aşteptai să le găseşti.

www.dacoromanica.ro

Pe la sfârşitul veacului trecut etimologia cuvântului francez *trouver* pasionă un moment pe romanişti. Plecând de la derivatul v.-fran. *troveour*, prov. *trobador*, Gaston Paris propusese etimologia **tropare* „a face poezii (tropi)", care din punct de vedere al legilor fonologice erà impecabilă. Schuchardt, nemulţumit cu etimologia aceasta, care admiteà o trecere de sens prea abstractă şi care nu se potriveà pentru celelalte limbi romanice, se întoarse la etimologia lui Diez — şi căută să demonstreze, că, cu toate piedecile formale aparente, cuvântul vine din lat. *turbare* şi că la origine verbul acesta erà un termen de pescărie. O discuţie vie să angajă între Paris şi între Graz, la care afară de G. Paris luă parte mai ales elevul acestuia, A. Thomas, căruia ştiinţa îi datoreà o seamă de etimologii frumoase, aflate pe baza legilor fonologice. Discuţia, destul de vehementă, din care nu lipseau ironiile, vorbeà de „la dame phonétique" şi „la dame sémantique", căutând să revindice în cercetările etimologice rolul predominant al fonologiei pe de o parte, al semanticei pe de altă parte.

Cel ce a accentuat într'o formă mai clară rolul important pe care l are semaseologia în cercetările etimologice, a fost M. Bréal, în cartea sa fundamentală *Essai de sémantique* (ed. 3. Paris, 1904), ridicându-se împotriva celor ce cred că evoluţiunile fonetice ale unei limbi le putem reduce la nişte legi mecanice, fără ca mintea să aibă cel mai mic rol la schimbările ce se petrec în jurul nostru: „Les règles de la phonétique ne sauraient être entourées de trop de respect. Elles sont la garantie de tout progrès, la seule défense contre le caprice et la fantaisie, qui ont autrefois tant nui à nos études: nous devons tous travailler à les rendre de jour en jour plus detaillées et plus certaines. Mais c'est sur la nature de ces lois que j'aurais à faire des réserves... Les organes de la voix sont les serviteurs et non les maîtres du langage" (p. 318).

Lucrarea de etnopsihologie a lui Wundt *Die Sprache*, despre care va mai fi vorba, a contribuit de asemenea la revizuirea concepţiilor neogramatice asupra legilor fonologice.

Cu mult temperament şi cu multă vervă aceste concepţii au fost combătute cu deosebire de *Karl Vossler* şi de *M. Bartoli*. Cel dintâiu, în scrierile sale *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft* şi *Sprache als Schöpfung und Entwickelung*,

www.dacoromanica.ro

apărute în Heidelberg în 1904 şi 1905, se ridică contra pozitivismului în cercetările lingvistice. El şi-a dat silinţa să arate dependenţa transformărilor fonetice de accent şi ritm, iar a acestora de dispoziţia sufletească a vorbitorului. O transformare fonologică se naşte atunci când intuiţia noastră internă se realizează pe calea instrumentului nostru de articulare: „lautliche Verkorperung der Seele, das ist Lautwandel" (*Sprache,* p. 58). Din nenumăratele transformări fonetice individuale se continuă numai acelea, desvoltându-se în mod evolutiv, care există oarecum în aer, pentru care există, la o comunitate lingvistică, o oarecare voinţă sau tendinţă colectivă. Analogia face ca aceste transformări fonetice să se generalizeze: „wird das Aehnliche durch analogische Gruppierung zusammengefasst, so mag es dem oberflächlichen Beobachter als gesetzmassig erscheinen. So entstand jener Irrtum..., dass der Lautwandel nicht individuell, sondern generell, nicht frei, sondern gesetzmässig erfolge Man nahm die Aehnlichkeit für Gleichheit". (*ib.*, 119).

In studiul său întitulat *Alle fonti del neolatino,* Trieste 1910, M. Bartoli declară, chiar în motto, războiu neogramaticilor: „Legile fonologice nu sânt o descoperire ştiinţifică: sânt o invenţie practică, născocită de paleogramatici şi desvoltată de neogramatici; ele sânt şi vor rămâneà pururi insuficiente pentru neolingvişti." După el, fiecare cuvânt al limbei are dreptul de a fi urmărit ca un organism cu viaţa sa particulară; în fiecare vorbă zace o putere de viaţă mai mare sau mai mică, după măsura dragostei ce poate s'o stârnească omului vorbitor: „istoria reflexelor fonetice, ca şi istoria limbilor, şi a oricărei fiinţe, e o istorie a iubirii şi a morţii" (pg. 904—905). După Bartoli, însaşi numirea de „normal" şi „anormal" sau „excepţional" e oţioasă şi antiştiinţifică; ea ar trebui înlocuită prin „vechiu" şi „nou", întrucât alături de formele moştenite, limba noastră primeşte necontenit, prin cuvintele călătoare, împrumuturi de forme nouă.

Prin strălucitele sale studii de geografie lexicală, *E. Gilliéron* şi pleiada sa de elevi, au deschis orizonturi nouă lingvisticei. O bogăţie neasemănat mai mare de forme, decât o bănuiam, ne apare acum înaintea ochilor şi cu ea de-odată ne convingem că multe „principii", cărora şcoala neogramatică le atribuià un rol redus, au o importanţă capitală în lingvistică. Urmărind cuvintele în desvoltarea lor atât de complexă, şi atât

www.dacoromanica.ro

de diferită în fiecare caz special, el cere ca ştiinţa să individualizeze cercetările şi nu mai poate recunoaşte ca scop al studiilor ştiinţifice tendinţa de subordonare, care caută cu tot dinadinsul a înghesui o sumă cât mai mare de indivizi în subîmpărţiri adesea arbitrare. Ne mai atribuind legilor fonologice nici măcar valoare de control sigur la stabilirea unei etimologii, Gilliéron, în limbagiul său tranşant, pune ca subtitlu al ultimului său studiu cuvintele: „la faillite de l'étymologie phonétique."

Alţi doi savanţi francezi, *Ferdinand de Saussure*, în *Cours de linguistique générale* (publicat de Ch. Bally şi A. Sèchehaye, Lausanne—Paris 1916) şi *A. Meillet*, în *Linguistique historique et linguistique générale* (Paris 1921) arată cu deosebire importanţa momentului social, asupra căruia vom reveni şi noi. In acelaşi timp amândoi arată că gramatica istorică nu mai poate formă singurul obiect al preocupaţiunilor lingvistice; Saussure distinge chiar între lingvistica „diacronică", care urmăreşte limba în stadiile ei succesive de desvoltare, şi cea „sincronică", care cercetează raportul între diferitele fenomene lingvistice observate în acelaşi stadiu de limbă. Arătând mulţimea de probleme importante ale lingvisticei sincronice, el crede că cercetările viitoare vor trebui să le dea din nou atenţia ce li se cuvine.

Alături de aceşti cercetători mai noi, nemulţumiţi de concepţiile lingvistice ale generaţiei trecute, ideile neogramatice continuă de a fi apărate şi în vremile noastre. Intre romanişti, în Franţa, adeptul lor cel mai convins îmi pare a fi *A. Dauzat*, care în *La vie du langage* (Paris 1910) susţine că legile fonologice sânt spontane şi în afară de conştiinţa noastră (p. 27), crede că o transformare fonetică se produce de odată, la aceeaşi epocă, pe un teritoriu uneori foarte vast, la o populaţiune lipsită adesea de o legătură politică sau economică (p. 28). O limbă sau un dialect împrumută de la vecini cuvinte, nici odată sunete (p. 30). Intr'o comună — celula lingvistică — acelaşi sunet evoluează simultan la toţi indivizii unei generaţii, fapt pe care crede că l-au dovedit observările abatelui Rousselot făcute în comuna Charente (p. 32). „Dacă în evoluţia sa admirabil disciplinată, armata nenumărată de sunete similare nu cunoaşte nici un „traînard" şi nici un „tireur au flanc", ea are câţiva eclerori, care, plecaţi în avangardă, au ajuns

www.dacoromanica.ro

etapele". In principiu evoluţia sunetelor e independentă de frecvenţa cuvintelor în vorbire (p. 34).

Dintre Germani, cel care a exprimat cu mai multă tărie în vremile din urmă credinţa sa în legi fără excepţie, este profesorul de limbi romanice la Universitatea din Cernăuţi, E. Herzog. In *Streitfragen der romanischen Philologie* (Halle, 1904 p. 5. ş. u), el aseamănă legile fonologice cu legile fizice, distingând trei categorii de „excepţii": a) excepţii adevărate; în acest caz în istoria naturală „legea" n'a fost bine formulată, şi vom căutà să aflăm o formulă, în care să încapă şi cazurile ce ne par excepţionale; b) excepţii aparente, care se explică prin faptul că simultan cu legea stabilită e activă altă lege, paralizând efectele aceleia (efectele legei gravitaţiunii pot fi paralizate de un magnet; franc. *cage* a păstrat pe *c* netrecut în *č* înainte de *a* următor, din cauza acţiunei disimilatorice a lui *ǧ* următor); — c) excepţii pe care nu sântem încă în stare să le explicăm, lipsindu-ne mijloacele necesare ca să le recunoaştem în adevărata lor fiinţă.

Intre cele două extreme, cei ce neagă legile fonologice şi cei ce le susţin cu toată tăria, există mulţi care cred că pot luà calea de mijloc, atenuând terminologia: nu mai vorbesc de „legi", ci de „reguli" fonologice, înlocuesc numirea de „inconştient" prin „subconştient", şi nu consideră transformările fonetice ca un fenomen pur mecanic al organului nostru articulator, ci admit şi cauze psihologice, întrucât articularea însaşi este rezultatul unei innervaţiuni pornite din creier, introduc deci termenul de fenomene „psihofizice".

2. De sigur că termenii aceştia, mai atenuaţi, dar şi mai palizi — căci în dosul lor nu se ascunde o convingere sau o idee clară — nu sânt în stare să dea o soluţiune problemei însaşi. De aceea este bine ca din capul locului să lămurim **terminologia** pe care o vom întrebuinţà în cele următoare.

Vom vorbì de *schimbări* sau *modificări de rostire* şi de *legi fonologice*. Subt termenul *schimbări de rostire* înţelegem orice modificare faţă de pronunţarea tradiţională, indiferent dacă ea apare incidental, ca „greşală de limbă", la unul sau mai mulţi indivizi, o singură dată sau de repetite ori. Subt termenul *legi fonologice* înţelegem în special acele schimbări de rostire care nu mai sânt incidentale, ci obicinuite, repetindu-se

www.dacoromanica.ro

în mod regulat şi constant şi cuprinzând întregul „material lingvistic", adecă toate cazurile cu aceeaşi structură; ele pot fi individuale, adecă să se găsească numai în graiul unui singur om; de obiceiu însă sânt colective, extinzându-se asupra unui întreg grup geografic sau social de indivizi grăitori. Cuvântul *lege* nu trebue înţeles în sens juridic, ca o prescripţie, impusă limbei de vreo putere mistică, ci în sens filosofic, ca o constatare a unui raport stabil ce există între o serie de fenomene lingvistice (cf Bréal, *Sémantique* 9).

Traducerea germanului „Lautgesetz" prin „lege *fonetică*" (loi phonétique), în loc de „lege *fonologică*" mi se pare nepotrivită, pentrucă poate da naştere la o interpretare greşită.

Fonetica, numită şi „fiziologia sunetelor", este ştiinţa care cercetează felul cum se articulează sunetele, *fonologia* studiază transformarea sunetelor unei limbi.[1]) Vorbind bunăoară despre sunetul *l*, fonetica va avea să stabilească în mod cât se poate de exact, care este rostirea lui într'un anumit loc şi timp; fonologia va avea să constate, când, unde, în ce împrejurări şi de ce el s'a modificat într'o limbă oarecare sau într'o grupă de limbi. Fonetica este deci un studiu ajutător pentru fonologie, precum invers, fonetistul va avea, în cercetările sale, mult ajutor din cunoaşterea evoluţiunilor stabilite de fonologie.

In fiecare din aceste două discipline se pot stabili „legi". Astfel fonetistul va constata — şi va putea demonstra cu aparate foarte simple — că între pronunţarea „lenis (fortis)" şi între „fonia (lipsa de fonie)" a unui sunet există o dependenţă condiţionată de deschizătura coardelor vocale; studiind raportul ce există între lungimea unei vocale şi între numărul silabelor ce urmează, va constata, că atunci când cuvântului i se adaugă silabe nouă, un sunet se scurtează în proporţie cu numărul acestor silabe. Asemenea constatări se pot face în orice limbă,

---

[1]) Fr de Saussure, *Cours de linguistique générale*, publié par Ch. Bally et A. Sechehaye, Lausanne—Paris 1916, p. 57, întrebuinţează cei doi termeni tocmai în sens invers. Termenul de *fonetică*, germ. *Phonetik*, engl. *phonetics* este prea consacrat încât să-l mai putem înlocui astăzi, iar termenul de *fonologie* (germ. „Lautlehre") are avantajul că stă în opoziţie cu *morfologia* (germ „Formenlehre") şi cu *lexicologia*, cu care împreună formează capitole ale *Gramaticei*, în înţelesul larg al cuvântului.

www.dacoromanica.ro

căci ele sânt în funcţie de organul nostru articulator; ele se pot deci formulà în „legi *fonetice*“.[1])

Dacă, dimpotrivă, gramaticul istoric constată că în cuvintele latine, păstrate în limba română, *l* simplu între vocale s'a prefăcut într'o vreme îndepărtată în *r*, această observaţiune, confirmată de foarte numeroase exemple, se poate formulà într'o „lege fonologică“, în care se stabileşte evoluţiunea unui sunet în raport cu sunetele împrejmuitoare, într'un anumit timp şi loc şi de obiceiu numai într'o singură limbă.

Deosebirea ce o facem între „legile fonetice“ — care de astădată nu ne vor preocupà — şi între „legile fonologice“, nu izvorăşte dintr'un pedantism şi din plăcerea de a introduce o terminologie nouă, ci ea e un fel de mărturisire de credinţă. „Legile fonetice“ constată raporturi constante în rostire, dictate de structura aparatului nostru articulator, în esenţă unul şi acelaşi la toţi oamenii; evoluţiunile formulate în „legile fonologice“ sânt rezultatul unui complex de cauze, numai în parte de natură fiziologică. Spre a înţelege pe cele dintâiu ajung cunoştinţele de fonetică; spre a pricepe pe cele din urmă, în toată complexitatea lor, trebue să luăm într'ajutor psihologia şi sociologia, cea dintâiu spre a explicà generalizarea unui fenomen izolat asupra întregului „material lingvistic“, cea de a doua spre a înţelege cum de un fenomen individual a putut devenì colectiv.

3. Neclaritatea terminologiei poate duce — şi de fapt a şi dus — la greşeli **metodice.**

E evident că fenomenele lingvistice pot fi studiate din mai multe puncte de vedere, după cum preocuparea momentană a celui ce le studiază este de natură fonologică, morfologică, derivativă, lexicologică, sintactică sau stilistică. Aspectul subt care le priveşte lingvistul poate deci varià, — obiectul studiului rămâne

[1]) Cf. A. Sandfeld-Jensen, *Die Sprachwissenschaft* § 39, unde găsim însă o interpretare întru câtva deosebită. S.-J. propune numirea de „Lautgesetz“ pentru schimbările de sunete care se găsesc în toate limbile, iar pentru cele ce se întâlnesc numai în câteva limbi sau într'una singură, numirea de „Lautregel“. Astfel el crede, că transformarea lui *l'* în *y*, pe care o vedem ivindu-se spontan în diferite limbi, e un „Lautgesetz“; cazul invers, transformarea lui *y* în *l'* nu se poate constatà decât în mod excepţional.

www.dacoromanica.ro

însă în esenţă acelaşi, limba omenească. În cele următoare vom vedeà că proiectând asupra fonologiei câteva constatări de natură principiară ce se pot face din punct de vedere morfologic sau sintactic bunăoară, şi citând exemple clare din aceste capitole ale gramaticei spre a câştigà analogii, vom izbutì să vedem mai clar unele chestiuni delicate. Punctul nostru de vedere va fi să considerăm pe omul vorbitor mai întâiu ca reproducător, devenit prin exerciţii necontenite şi prin obicinuinţă un propagator mecanic şi inconştient al limbajului tradiţional, apoi ca gânditor, ajuns prin structura individuală a aparatului său de gândire un înnoitor de limbă, în sfârşit ca factor social, contribuind pe de o parte la răspândirea inovaţiunilor de limbă, iar pe de alta la unificarea graiului comun.

4. Una din greşelile metodice pe care fonologistul e aplecat s'o facă este următoarea: preocupat în mod excluziv de forma exterioară, de complexul de sunete subt care se înfăţişază atenţiei noastre mai întâiu cuvintele, el crede că poate face abstracţie de conţinutul lor. A despărţì însă forma de conţinutul cuvântului însemnează a despărţì două lucruri indivizibile.

In lingvistică nu avem nevoie, ca în chirurgie, de o „medicină operatoare", de exerciţii pe cadavru înainte de a pune cuţitul pe corpul viu, ci putem, fără să primejduim obiectul studiului nostru – şi e necesar s'o facem chiar şì din punct de vedere didactic — să începem direct cu vivisecţiunea. Numai pe când toată lingvistica se reduceà la studiul filologic al »limbilor moarte», când se vorbeà de litere în loc de sunete, preocupările celor ce studiau limba puteau să fie mai mult de natură anatomică decât fiziologică. În adnotaţia muzicală, prin faptul că putem indicà cantitatea, accentul, mişcarea, legarea notelor şi chiar şì digitaţia, compoziţia unui maestru de acu o sută de ani o putem executà astfel cum se cântà pe vremea lui Mozart. Grafiei noastre îi lipsesc mijloacele spre a indicà toate aceste elemente; în alfabetul grecesc calitatea şi accentul puteau fi notate, cel puţin în parte, şì în scris; în cel latin, adoptat azi de toată lumea, nu mai putem redà nici lungimile, nici accentul; în nici o grafie nu se prescrie «tempo» (allegro, lento), legarea sunetelor unul de altul, nici organele şi locul articulării lor. De aceea nici chiar cetind limba literară, noi nu mai rostim,

www.dacoromanica.ro

ca strămoşii noştri, ci modificăm mai mult chiar decât modifică ţiganii lăutari o arie pe care o reproduc «după auz» din generaţie în generaţie, căci interpretarea individuală a unei combinaţii armonice de sunete muzicale nu poate fi atât de variată ca tălmăcirea individuală a unei combinaţii de cuvinte, fiecare cu sensul său.

În deceniile trecute, când **fonetica** era o ştiinţă tânără, care a deschis orizonturi nouă, dând o soliditate nebănuită studiului lingvistic, a fost firesc ca importanţa acestei discipline să fie exagerată. S'a constatat anume că cele mai multe modificări de sunete sânt dependente de diverşi factori «fonetici», precum accent, ton, cantitate, calitate, sunete învecinate (acomodare, asimilare, disimilare), poziţia în cuvânt (iniţial, medial, final; liber, acoperit), mişcarea (allegro, lento), ritmul, etc. Dependenţa de aceşti factori de natură fizică a fost luată drept cauză eficientă şi unică a schimbărilor de sunete şi s'a crezut că ajunge să cunoşti fonetica pentru ca să explici evoluţiunile în rostirea unei limbi. Aceasta a fost epoca în care termenul de «legi fonetice» s'a putut încetăţeni în loc de „legi fonologice".

Cât timp cercetătorii limbei au stat subt dominaţiunea metodei istorice, stăpână în cursul veacului al XIX-lea, preocupările aproape excluzive erau de a preciză cu meticulozitate filologică formele limbei în diferite timpuri şi a stabili din compararea lor, desvoltarea limbei în timp şi spaţiu. Dacă cel ce formulă într'o lege fonologică condiţiile în care apăreà, la un moment dat, într'o limbă sau dialect, o rostire în locul alteia, mai arătà şi calea fonetică pe care s'a ajuns cu timpul de la o pronunţarea la alta, atunci „explicarea" erà dată şi nu'i mai rămâneà decat să clarifice excepţiile de natură analogică.

5. În manualele de lingvistică ale şcoalei neogramatice legea «fonetică» — cum i se spuneà — e pusă în opoziţie cu **analogia.** Transformarea unui sunet în cadrele unei limbi sau dialect se întâmplă la un moment dat şi în anumite condiţii — precizate de «legea fonetică» — în mod spontan şi în afară de conştiinţa noastră, cuprinzând — după expresia lui Sievers — tot «materialul lingvistic», adecă toate cazurile în care sunetul se găseşte în condiţii similare. Cel puţin în regiunea din care porneşte o astfel de inovaţie de rostire, în regiunea-nucleu («Kerngebiet»), ea nu cunoaşte excepţii; numai în ţinuturile învecinate

www.dacoromanica.ro

apar cuvinte cu amândouă formele (cf. în urmă, Meyer-Lübke, *Einführung*[3] § 72). Dacă ici şi colo întâlnim un caz refractar, acesta, dacă nu cumva este un împrumut mai târziu din altă limbă sau din alt dialect, e un caz analogic: diferite împrejurări de natură psihică, precum e bunăoară asociaţiunea de idei, opresc acest cuvânt să „alunece" pe panta cazurilor similare, să sufere transformarea pur mecanică de rostire.

Încă în 1886 scria H. Schuchardt (*Über die Lautgesetze* p. 29): „admiţând răspândirea în cercuri tot mai largi a transformărilor de sunete, nu e firesc gândul că analogia semantică împiedecă generalizarea unor legi fonologice asupra unor cazuri şi că în general ea lucrează concomitent cu răspândirea aceasta?" Într'adevăr punerea în opoziţie a analogiei, ca fenomen psihic, cu legea fonologică, ca fenomen fiziologic, nu e norocoasă. Karl Vossler a arătat bunăoară că una dintre „legile" de rostire cele mai consecvente în limba franceză, accentuarea pe silaba din urmă, se datoreşte analogiei. Dacă Francezul rosteşte azi *il fait* sau *fait-il*?, chiar şi *puissé-je*, sau accentuează *Wagnér, piccoló, albúm,* însemnează că tot materialul de limbă de care dispune, fiind accentuat în acelaşi fel, Francezul are oarecum în ureche tipul cadenţei fonetice a cuvintelor şi potriveşte toate formele nouă şi împrumuturile recente acestui tip de accentuare (*Sprache als Schöpfung und Entwicklung*, p. 39—40). Analogia, după Vossler, nu este elementul care tulbură răspândirea unei evoluţiuni fonetice, ci este, dimpotrivă, condiţia care îi împrumută durată şi expansiune (pag. 118).

Intr'adevăr, ceea ce neogramaticii numesc „analogie" e un complex de fenomene, care se reduc la fel de fel de acţiuni psihice; acestea nu pot fi despărţite de modificările de rostire şi cu atât mai puţin puse în opoziţie cu ele. Atunci când, în manualele de gramatică istorică, întâlnim „explicată" cutare excepţie la legile fonologice prin vorbele „prin analogie", se comite o greşală metodică tot atât de mare ca cea pe care o făceau vechii gramatici când „explicau" excepţiile lor prin cuvinte ca „afereză", „apocopă" etc. Aceşti termeni tehnici, care cuprind în sine fenomene cu totul diferite ca origine şi comune numai ca rezultat, au numai o valoare practică, fiind scurţi: ei pot, în cazul cel mai bun, constată un fenomen, nu însă a-l explică.

Cred că cel ce scriind fonologia unei limbi nu vrea să sacrifice unui sistem preconceput claritatea şi obiectivitatea ex-

www.dacoromanica.ro

punerii, va considerà ca schimbări de rostire de o potrivă pe cele determinate de o evoluţiune fonetică ca şi pe cele de natură asociativă. Mi se pare că plusul unui *b* în grupele *mr* şi *ml*, precum apare în lat. *cam'ra* > franc. *chambre* sau în slav. *mlatiti* > rom. *îmblăti* este o modificare de rostire, întocmai ca şi plusul unui *g* în rom. *curgu* din mai vechiul *curu* sau în istrorom. *ml'ezgu* „miezul" faţă de mai vechiul *ml'ezu*. Rezultatul este în toate aceste cazuri o schimbare de rostire, pe care fonologistul va trebuì să o înregistreze cu aceeaşi grijă, deşi în cazul dintâiu cauza psihologică e mai depărtată, întru cât ea se manifestă numai prin funcţionarea neexactă a organului nostru articulator (închiderea canalului nazal înainte de a suprimà cluziunea labială şi deci iscarea unui *b* între *m* şi lichida următoare), iar în cazul al doilea cauza psihologică este mai evidentă: „construcţia proporţională" *curs — curg* după înruditul *mers — merg*, sau „contaminarea" lui *ml'ez* cu cuvântul *mozga* „măduvă" (pătruns din limba croată), asemănător ca formă şi înţeles.

6. Un punct asupra căruia neogramaticii apasă cu deosebită insistenţă (şi care derivă în mod logic din despărţirea ce o fac ei între forma şi înţelesul unui cuvânt) este tocmai că transformările de rostire nu ţin seama — în afară de cazurile „analogice" — de înţelesul cuvintelor: numirile de localităţi, bunăoară, care în mare parte nu mai au un conţinut semantic, urmează tot atât de „orbeşte" legile fonologice ca şi cuvintele uzuale ale limbei.

Totuşi observaţia mai atentă a limbei ne arată că adesea nu „analogia" este cauza desvoltării neconformă cu legile constatate, ci felul însuşi al unor cuvinte şi conţinutul lor simbolic, semantic sau sentimental.

Onomatopeele adesea nu intră în materialul lingvistic al unei legi fonologice, căci apropierea ce o facem între forma şi conţinutul acestor cuvinte imitative, le opreşte de a-şi modificà forma, din cauza vecinicului control al sunetului natural pe care-l imità (cf. *Dacoromania I*, 93).

Vedem de asemenea că unele cuvinte, întrebuinţate des şi într'o accepţiune *care le privează de înţelesul lor pregnant*, sufer nişte scurtări care nu mai sânt în consonanţă cu legile fono-

www.dacoromanica.ro

logice. Astfel când combinăm cuvintele *bună* cu *dimineaţa* sau *domnia* cu *ta*, spre a le întrebuinţă ca formule de politeţă, ele îşi pierd înţelesul lor autonom, devin un fel de combinaţii de sunete ce nu mai deşteaptă în noi, când le rostim sau le auzim, ideea originală cuprinsă în ele. Aceasta e cauza că ele pot să fie scurtate până la formele *neaţa* sau *mată*.

Dacă e însă adevărat că pentru ca un cuvânt să fie supus la transformări fonetice regulate, stabilite în legi fonologice, se cere ca să aibă şi un înţeles autonom, atunci nu mai putem considerà modificările de rostire ca simple fenomene formale, fără legătură cu conţinutul cuvintelor. Iar dacă conţinutul joacă şi el un rol însemnător, sântem în drept să presupunem că rolul acesta nu se reduce la ideea exprimată de cuvânt, ci poate privi şi ţinuta subiectivă pe care vorbitorul o ia faţă de această idee sau însemnătatea pe care o dă el funcţiunei gramaticale a cuvântului.

Câteva exemple vor arătà ceea ce voim să exprimăm.

Una din legile fonologice cele mai consecvente şi mai caracteristice ale dialectului istroromân este rostirea lui *a* accentuat cu un timbru de *o*, sunet pe care unii îl însemnează cu *o*, alţii cu *å*. In graiul lui Alois Belulovici, studiat de mine, toate elementele latine sufer această modificare şi cele mai multe împrumuturi streine. Legea fonologică e încă în plină acţiune: în textele culese de mine întâlnim şi neologisme ca *telegråm*, cu pronunţarea aceasta. Dacă eliminăm cazurile cuvintelor neaccentuate în frază (care păstrează pe *a* nealterat şi când sânt de origine latină), rămâne o singură excepţie: e cuvântul *drac*, care nu se rosteşte cu *å*. Izbindu-mă, pe când însemnam textele spuse de Belulovici, rostirea aceasta neregulată, şi nevoind să-l influinţez printr'o întrebare directă, m'am oprit din scris şi i-am cetit propoziţia din urmă, rostind însă *drâc*. El imediat mă făcù atent că trebue să scriu *drac*. Arătându-i forma *drâc* în textele publicate de alţii, el o contestă cu toată energia. Cum se explică deci această iregularitate, care nu poate fi tăgăduită, la un cuvânt vechiu (căci vechimea în limbă a acestui cuvânt comun tuturor dialectelor române e în orice caz mai mare decât începutul rostirei *å*, caracteristică numai dialectului istroromân)?

S'a observat în unele limbi ale popoarelor primitive un

www.dacoromanica.ro

fel de „tabu", o interdicţie pentru unele cuvinte pe care credinţe deşarte sau un respect exagerat faţă de anumite fiinţe le opresc de a fi rostite. Meillet (*op. cit.* 281 ş. u.) crede că urme de astfel de „tabu" se găsesc şi în limbile indoeuropene, explicând bunăoară lipsa în limbile slave a unui cuvânt corespunzător lui *ursus* latin şi înlocuirea lui prin „mâncătorul de miere" (medvědĭ) prin interdicţia vremelnică a numelui animalului ce inspiră atâta frică oamenilor. Se pare că forma neregulată a lui *drac*, la Istroromâni, e tot un astfel de caz pe jumătate atins de „tabu", pronunţat cu vocea jumătate, şi deci lipsit de accentul care scoate în relief cuvântul şi care e condiţia primordială a prefacerii lui *a* în *å*.[1])

Şi nota sentimentală cu care întovărăşim anumite cuvinte poate produce modificări „neregulate" ale formei lui. Acesta e bunăoară cazul diminutivelor dela nume proprii, care, din cauza notei pronunţat desmierdătoare, se scurtează: *Niţă* (din *Ioniţă*), *Miţa* (din *Mariţa*) cf. şi *naşule* (din *nănaşule* = *nunoşule* etc.). Din cele ce ştim despre desvoltarea lui *o* în poziţie nazală în limba română am aşteptă ca sufixul *-oneus* latin să fi dat *-uńu* > *-uiu* (cf. *gutuiu*). Cum însă acest sufix e augmentativ, iar augmentativele româneşti cuprind totdeauna nota sentimentală a dispreţului sau batjocurei, s'ar puteă admite, poate, ca această ţinută subiectivă a vorbitorului faţă de cuvântul rostit să fi împiedecat desvoltarea normală. Tiktin *(Elementarbuch* § 38) crede chiar că *o* s'a conservat în acest sufix „pentru-că *o* simbolizează mai bine decât alte sunete imaginea a ceva mare şi puternic".[2])

---

[1]) În textele istroromâne culese de mine, pentru „trei draci", întâlnim şi expresia eufemistică *trei de ţel'* (cf. *ţelele* noastre).

[2]) Adevărat că acest sufix ar puteă fi la noi împrumutat, căci îl găsim cu aceleaşi funcţiuni şi pe teritoriul albano-serbo-croat (alb.-onë, serb.-croat. -onja). Sau s'ar puteă admite la rigoare chiar că *o* în poziţie nazală, în elementele latine, n'a avut o desvoltare paralelă cu *a* şi *e*. Pe când *a* şi *e* se prefac în *â* şi *ĭ* înainte de *ṅ*, întocmai ca înainte de *n*, dar se păstrează nealterate înainte de *nn*, — *o*, care devine *u* înainte de *nn* (nonnus > nun) întocmai ca înainte de *n*, s'a putut menţine înainte de *ṅ* (-oneus > -oiu). Cf ZRPh 27, 746. În cazul acesta *gutuiu* - despre care e a se vedeă în urmă Dicţionarul Academiei — ar puteă fi un împrumut.

Dar tocmai multele posibilităţi de explicare sânt o dovadă a imperfecţiei mijloacelor noastre de a cunoaşte adevărul, întocmai precum feluritele medicamente cu care doctorii caută să vindece aceeaşi boală dovedesc că medicamentul vindecător încă nu s'a aflat.

www.dacoromanica.ro

E un fapt relevat de mult că sensul unui cuvânt poate produce o modificare a accentului lui, că există un „accent semantic", cf. Jespersen, *Phonetische Grundfragen* § 157, unde se citează exemple ca *súbstantiv nicht ádjectiv*, *sýmpathie* nicht *ántipathie* din limba germană. Tot astfel a arătat Paul Passy că în limba franceză cuvintele rostite emfatic au alt accent, stabilindu-se în simţul limbei chiar o lege în privinţa aceasta: cele ce încep cu consonantă au accentul pe silaba primă, cele începătoare cu vocală pe silaba a doua, deci *míserable*, *stúpide*, dar *impóssible*, *cet animal-là* [1]). Cum însă accentul are o înrâurire mare asupra rostirii şi este în multe cazuri condiţia esenţială a transformărilor fonetice, accentul emfatic sau semantic explică unele desvoltări excepţionale: cuvintele romanice pentru „douăzeci" nu pot fi explicate din lat. *viginti*, ci numai dintr'o formă *víginti* (accentuat astfel în opoziţie cu *trígința* etc.)

Ceva analog observăm în limba română. Vocalele $\bar{e}$ şi *ĕ* au produs o perturbare radicală a sistemului consonantic, prefăcând dentalele (în dialecte şi labialele) în palatale, care apoi au putut evoluà până la sibilante şi africate. Condiţia erà însă să fie accentuate şi se presupune că mai întâiu ele s'au diftongat în *yi* şi *ye*, al căror *y* a alterat apoi consonantele precedente. Când ele nu erau accentuate, diftongarea nu s'a produs şi nici alterarea consonantelor precedente (cel puţin dentalele au rămas nemodificate). Intr'un singur caz efectul lui $\bar{i}$ e acelaşi asupra consonantelor precedente şi în silabă neaccentuată, când $\bar{i}$ (şi *-es*, *-is* cărora le corespunde un *i* în româneşte) erà dezinenţă flexionară: deci *audis* > *auzi*, ca *dīco* > *zic*. Constatarea aceasta ne duce involuntar la concluzia că şi dezinenţele morfologice aveau un fel de accent, care s'ar puteà numì „gramatic".

Astfel ne întoarcem iar la „silabele însemnătoare" cu care G. Çurtius voià odinioară să explice o neregularitate în desvoltarea unei dezinenţe greceşti. Explicarea lui a fost combătută şi înlocuită prin alta, mai plauzibilă, de neogramatici, care nu puteau admite astfel de piedeci în desvoltarea inconştientă a rostirii (cf. B. Delbrück, *Einleitung in d. Studium d. idg. Sprachen*[5] p. 144). Ideea lui Curtius merită însă a fi reluată azi. Mi se pare intr'adevăr că trebue să admitem în afară de accentul tradiţional

[1]) Un caz analog în limba română e prefacerea afirmativului *aşi* (devenit *aşà*) în *áşi!* când îl rostim cu neîncredere.

www.dacoromanica.ro

al cuvântului — ca să nu zicem, independent de el, — silabe în lumină şi silabe în umbră în corpul unui cuvânt. Cuvintele accentuate pot ajunge în umbră când importanţa lor în frază e redusă (cf. *tot*, *tăt omul* şi *tustrei* din lat. *totus*) sau când din vorbe autonome, ce erau, ajung simple particule funcţionale, „instrumente gramaticale“ (cf. franc. *homme* şi *on*) sau din alte motive (cf. exemplul lui *drac*), şi să aibă deci aceeaşi desvoltare ca şi când ar fi în poziţie neaccentuată (sau cel puţin altă desvoltare decât în poziţie accentuată); dimpotrivă, silabele neaccentuate, pot ajunge în lumină şi să aibă aceeaşi desvoltare ca cele accentuate, precum văzurăm la dezinenţa românească *-i*. Dacă forma „regulată“ *vorbăsc*, precum o aflăm la scriitorii vechi şi în graiul ţăranilor din multe părţi şi astăzi, e înlocuită, în limba literară şi a claselor culte, prin forma *vorbesc*, cauza este, adevărat «analogia» unor vorbe ca *îmbătrânesc*, *vestesc* etc., cu *e* nealterat, dar pentru ca această analogie să se producă, trebue să existe iarăşi o cauză şi aceasta este simţul gramatical, care cere ca să întrebuinţăm aceeaşi expresie morfologică, care deci scoate pe *-esc* atât de mult în lumină, încât îl împiedecă de a deveni *-ăsc* împreună cu cazurile de *e* trecut la *ă* după labiale. Un alt exemplu va arătà acest lucru în mod şi mai evident.

Din timpuri străvechi, înainte încă de despărţirea dialectelor române de azi, vocalele *i* şi *u* la sfârşitul cuvintelor au început să se rostească şoptit. In desvoltarea mai departe a acestui început antidialectal de schimbare de rostire, dialectele au mers pe drumuri deosebite. Astfel Aromânii păstrează încă pe *u* după anumite consonante sau grupuri consonantice, pe când la Dacoromâni el a dispărut, în limba literară totdeauna, când nu urmà după cons. + lichidă (în care caz el se pronunţă plenison: *aflu*, *socru*) sau după vocală (în care caz el formează diftong cu vocala precedentă: *bou*). La *i* chestiunea e mai complicată. În afară de cazurile când s'a păstrat şi *u* (*afli*, *socri*; *boi*), el apare ca *i* şoptit mai mult sau mai puţin perceptibil pentru ureche, după natura sunetului precedent. Dar chiar şi atunci când el nu se mai rosteşte, existenţa lui de odinioară se tradează, precum a observat E. Herzog, prin faptul că consonanta precedentă se articulează la un loc în gură, ca şi când ar urmà un *i*: între singularul *uriaş* şi pluralul *uriaşi*,

www.dacoromanica.ro

deşi un *i* final nu se mai aude nici în cazul al doilea, există totuşi o deosebire acustică, căci, la plural, *ş* se pronunţă cu vârful limbei în regiunea *i*. Amuţirea lui *i* final n'a produs deci de fapt omonimitate, echivoc, în formele flexionare dacoromâne.

Altele sânt rezultalele în dialectul istroromân. Acest dialect nu mai are nici urmă de *i* şi *u* şoptit, ci sau *i* şi *u* plenison, sau zero. Echivocul erà deci posibil, cu atât mai mult, cu cât cele mai multe subdialecte nu mai fac distincţia nici între *s* şi *ş*, deci nu se mai deosebeşte nici *las* de *laşi*, *pas* de *paşi*. Pe când substantivele pierd cu totul pe *u* şi pe *i* final, în flexiunea verbului constatăm următoarele: persoana 6 menţine totdeauna pe *u* plenison (*moru*), pe când el a dispărut cu totul la persoana 4 (*murin*, dintr'un mai vechiu *murim*); la persoana 1 avem de obiceiu forme fără *u* (*mor*); la persoana 2 *i* e plenison la indicativ (*mori*), dar a dispărut cu totul la imperativ (*mor*); de asemenea nu mai există nici urmă de *i* la persoana 5 (*muriţ*). Iată o inconsecvenţă care trebue să ne pună pe gânduri. Inconsecvenţa aceasta are totuşi un rost, pe care nu e tocmai greu să-l ghicim. Mai întâiu constatăm că evoluţia regulată, adecă amuţirea totală a lui *u* şi *i* final — precum o întâlnim bunăoară la nume — s'a întâmplat de câte ori nu există nici o primejdie de echivoc: *murin*, *muriţ* nu sânt omonime cu nici o altă formă verbală. De asemenea nici imperativul, care nu se întrebuinţează la alte persoane decât la persoana a doua, nu puteà da prilej de confundare cu alte persoane ale acestui mod, deci s'a putut rosti *mor*, cu amuţirea lui *i*. La indicativ, dimpotrivă, forma *mor* fiind cea „regulată" şi pentru persoana 1 şi pentru persoana 2, echivocul s'a evitat prin menţinerea lui *i* în cazul din urmă (şoptit de sigur la început şi numai mai târziu rostit iar plenison). Menţinerea lui *i* la persoana 2 are deci acelaşi rost ca adaogerea obligatorie a lui *tu* înaintea formei *meurs* (pronunţat la fel cu *meurs* la persoana 1) în limba franceză şi se explică ca o măsură prohibitivă, prin care se evită echivocul între mai multe omonime. Prohibiţia aceasta trebue să ne-o închipuim astfel: în limba franceză se puteà întrebuinţà de o potrivă şi se şi întrebuinţà fără vreo deosebire remarcabilă tipul *morio*[*r*], alături de *ego morio*[*r*]. Când, în urma transformărilor fonetice **morio*, **moris*, **morit* şi **moriunt* au dat acelaşi rezultat, Francezul, simţind nevoia de cele mai multe ori de a face o distincţie precisă între cele patru

www.dacoromanica.ro

forme, a ales tipul *ego morior*, care în pronumele proclitic aveà un mijloc tot atât de sigur de a distinge persoana ca şi Latinul în dezinenţă. Tot astfel Istroromânul, pe când ambele rostiri *mori* şi *mor* existau alături, fără ca forma nouă să fi alungat încă cu desăvârşire pe cea veche, s'a hotărît pentru cea neechivocă. Formele *mori* la indicativ şi *mor* la imperativ sânt rezultatul unei selecţiuni, sânt formele trainice prin neechivocitatea lor.

Că de fapt lucrurile s'au petrecut astfel ne-o arată cazul lui *ver* „vei". Deşi şi aceasta e o formă a persoanei a doua din singular, totuşi ea nu arată nici o urmă de *i* final. De ce? Fiind-că acest verb se conjugă: *voi, ver, va, ren, veţ, vor*, deci persoana a doua neputând fi confundată cu nici o altă persoană, n'a existat nici cauza care să împiedece dispariţia „regulată" a lui *i* final.

Să mai adăogăm că avem şi cazuri de înlocuiri intenţionate de sunete sau forme gramaticale prin altele, atunci când această modificare serveşte spre înţelegerea mai uşoară? Cazul lui „*doi*zeci" (în loc de *două*zeci) sau germanul *zwo* (în loc de *zwei*) la telefon, spre a nu se confundà cu „*nouă*zeci" sau în nemţeşte cu *drei*, ne arată nu numai că astfel de inovaţiuni pot pătrunde printr'o convenţie tacită în cercuri tot mai largi, ci şi altceva. Fără ca în „gramatica" telefonului să fie înregistrate, aceste reguli nouă au prins rădăcini foarte repede, căci ajunge ca să auzi forma „doizeci" odată, pentru ca să-ţi dai imediat seamă de rostul ei şi s'o adopţi ca o inovaţie utilă, pentru o mai bună înţelegere prin telefon.

Toate considerаţiile de mai sus ne arată că generalizarea unei modificări de rostire asupra întregului material de limbă se izbeşte de piedeci mari, dictate nu numai de factori de natură asociativă („analogie"), ci de o mulţime de alte consideraţiuni, de natură foarte diferită, şi că M. Bréal aveà deplină dreptate când spuneà „c'est le cerveau, tout autant que le larynx, qui est la cause des changements".

7. Cum trebue să ne închipuim însaşi generalizarea unei schimbări de rostire asupra materialului lingvistic? Avem să vedem în această răspândire o potrivire mecanică şi inconştientă a organului nostru articulator în toate cazurile analoage? Cred că nu, şi iată de ce:

www.dacoromanica.ro

Unul dintre principiile fundamentale care stă la baza fixării unei limbi în mintea noastră este de sigur tendinţa de a ordonà în **categorii gramaticale** materialul imens de limbă pe care îl acumulăm necontenit. Printr'o analiză necontenită ne-am deprins din copilărie să despărţim, din frazele prinse cu urechea, părţile vorbirei [1]), iar printr'un spirit de sinteză, care este în acelaşi timp cel mai bun mijloc mnemotehnic, aranjăm necontenit aceste părţi ale vorbirii în categorii, asociindu-le între sine şi unindu-le în serii. Multe din aceste încercări ale noastre eşuează; asupra unora revenim mai târziu, desbărându-ne de ele; câteva însă prind şi la ascultătorii noştri şi se răspândesc. De cele mai multe ori categoriile gramaticale nouă se nasc după logica specială a limbii (alta decât logica filosofică), la întâmplare, prin simplul fapt, că un număr mai mare de cazuri având un factor comun, sântem gata să împrumutăm acestuia imediat o însemnătate gramaticală. Iată câteva exemple spre ilustrarea celor spuse. Pluralele în *-uri* ar trebui să se găsească la noi numai în cuvintele care aveau în latineşte *-ora*, precum pluralul în *-ete* corespunde latinescului *-ita* (capete). Din întâmplare, cele mai multe neutre latine cu pluralul în *-ora* au devenit în româneşte, la singular, monosilabe. De aici noua regulă morfologică — şi în privinţa aceasta e interesant paralelismul ce-l oferă limba bulgărească, cu pluralele sale în *-ově* — că *-uri* este dezinenţa pluralului pentru monosilabele terminate în consonante, o regulă care astăzi tinde a se generalizà, ivindu-se chiar formele *câmpuri* (în loc de *câmpi*, păstrat încă în locuţiunea «a luà câmpii»), *capuri*, iar la generaţia mai tânără, incidental tot mai des, forme ca *sacuri*, *acuri* etc.

În Muntenia sânt dese, în graiul familiar, chiar la oameni culţi, „greşeli" de felul lui *ei zbor* (în loc de *ei zboară*, după

[1]) Următorul caz, observat la copilul mieu, mi se pare destul de instructiv spre a-l citâ la acest loc, unde nu pot să mă extind mai pe larg asupra acestei chestiuni. Fiul mieu, pe când învăţà să umble, aveà obiceiul să strângă de pe jos tot ce-i ajungeà în mână. Nevoind să-l las să se joace cu toate aceste lucruri, adesea murdare, i le ceream cu vorbele „dă-i lu tata". În curând el înţelese, din gesturile ce le făceam, care erà rostul acestor cuvinte şi într'o zi venì singur cu o aşchie de lemn, aflată pe jos, pe care mi-o întinse zicându-mi: „dăilu". În vorbele mele el izbutise să analizeze mai întâiu cuvântul „tata", care îi erà familiar din alte construcţii şi al cărui înţeles îl ştià; restul, rămase deocamdată în mintea lui o expresie unitară, pe care o interpretà ca „cerere" sau „dare". Abià mult mai târziu ajunse să recunoască în acest „dăilu" elementele constitutive „dă" „i" şi „lu".

www.dacoromanica.ro

ei fug, *ei merg* etc.) Ştim că, dictate de nevoile ritmului şi ale rimei, ele au putut pătrunde, ca licenţe poetice, şi în poeziile unui Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu ş. a. Deunăzi, un poet tânăr mi-a cetit versuri de ale sale; făcându-l atent asupra greşelii de gramatică în expresia *vulturii zbor*, el n'a voit s'o recunoască, dându-mi următoarea explicaţie: se zice *vulturii, lăstunii zbor*, dar *rândunelele zboară*, pentru-că „vulturii" şi „lăstunii" sânt masculine şi „rândunelele" feminine. Evident că în mintea lui s'au asociat două categorii cu totul distincte, *ei zboară*, deosebit de *ei fug* (conjugarea I distingându-se prin plusul unui *ă* final de celelalte conjugări la pers. 3 plur. ind. prez.) şi *domn — doamnă*, *uşor — uşoară* (substantive şi adjective distingându-se la feminin printr'un *ă* final de masculinele corespunzătoare).

Astfel de interpretări individuale, de care observatorul atent poate descoperi cu sutele în jurul său, sânt instructive, nu numai pentru-că orice interpretare e o dovadă despre trebuinţa omului de a-şi da seama despre limba ce o vorbeşte, ci şi pentru-că ele ne dau putinţa să urmărim unele inovaţiuni de limbă care n'au rămas individuale, ci au devenit mai mult sau mai puţin colective.

Astfel dacă în limba română avem imperative ca *ado*, *vino* şi *adă*, *vină*, neregulate din punct de vedere etimologic, ele se explică de sigur prin faptul că unul sau mai mulţi indivizi grăitori au făcut o asociaţie între aceste imperative şi între o altă categorie de vorbe (care aveà comun cu imperativele tonul poruncitor), adecă vocativele feminine *soro* şi *soră*. Desigur că înainte de a să fi zis *frate vino! bărbate adă!* se va fi zis numai *soră vină!* sau *soro ado!*

La origine, între prepoziţia *în* şi *întru* există o deosebire de înţeles, ca şi între lat. *in* şi *intro*. În limba veche şi în dialectul istroromân deosebirea aceasta se mai poate observà. Cu timpul însă ea s'a şters, amândouă prepoziţiile devenind sinonime, şi s'a născut, printr'o nouă interpretare a cazurilor auzite, uzul de a întrebuinţà pe *întru* înainte de vocale (*într'un*, *într'însul*, *într'adevăr*, etc.) şi pe *în* înainte de consonante (*în sat*, *în casă*, etc.), fără ca uzul acesta să se fi generalizat şi să fi pătruns pretutindeni (*în apă*, *întru mulţi ani*).

Verbele iotacizate (*eu auz*, *eu văz* etc.) erau odinioară cu mult mai răspândite decât azi. În lupta lor cu forme neiotacizate

www.dacoromanica.ro

(*eu aud, eu văd*) se poate observà la unii scriitori vechi (cf. *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* p. 23) şi putem observà şi azi la unii autori moderni, cum formele iotacizate se menţin la conjunctiv spre a-l deosebì de indicativ (deci *eu văd* dar *să văz*, *el aude* dar *să auză*), deşì această distincţie nu are nici o îndreptăţire etimologică.

Intre forma *acel* şi *acela*, *acest* şi *acesta* etc., există la început o deosebire semantică, întru cât *acela* (din *eccu-ille-illac* aveà înţelesul mai pregnant (ca francezul *celui-là*), decât *acel* (din *eccu-ille*, franc. *celui*). Această deosebire palizindu-se tot mai mult, cele două forme deveniră sinonime. Urmarea a fost sau pierderea uneia dintre ele, ca la Istroromâni, care cunosc numai pe *ţela* (nu şi pe *ţel*), sau ivirea unei distincţii nouă, de natură sintactică: *acel* se întrebuinţează înaintea substantivului (*acel om*), iar *acela* după substantiv (*omul acela*) sau singur (*a venit acela*), o deosebire care s'a generalizat în limba literară, fără ca să fi pătruns însă în toate regiunile dacoromâne.

Astfel de tendinţe de „categorizare gramaticală“ nu se reduc numai la morfologie, la sintaxă şi la lexicologie, unde au fost de mult recunoscute, ci trebue admise şi în fonologie. E incontestabil că în mintea noastră există formula de dependenţă a sunetului de împrejurimea sa şi că vorbele care prezintă grupe de sunete asemănătoare se asociază în „categorii fonologice“, întocmai precum se unesc cuvintele cu înţeles similar în „categorii semantice“ sau verbele cu aceleaşi dezinenţe în „categorii morfologice“.

Se susţine în deobşte că schimbările de pronunţare se întâmplă în mod inconştient de voinţa noastră. Aceasta este adevărat întrucât priveşte ivirea celor mai multe schimbări de rostire: experienţa ne arată că omul în general nu-şi dă seama de inovaţiunile de limbă pe care le adoptă. Dar adevărul acesta, câştigat pe cale empirică, nu trebue să ne înşele asupra unui lucru: omul are darul de observaţie lingvistică şi e predispus să mediteze asupra limbei sale, el se observă necontenit pe sine şi mai ales pe alţii. Astfel deosebirile ce există între graiul său individual şi al mediului ambiant, inconştiente în momentul ivirii lor, pot ajunge cu timpul să fie observate.

Din inconştiente, schimbările de rostire pot deveni observate prin spiritul nostru de comparaţie. Asemănând adecă necon-

www.dacoromanica.ro

tenit limba noastră cu a celor din jurul nostru, ajungem la conştiinţa unora din particularităţile noastre de pronunţare. Mediul ambiant exercită deci un control necontenit. Controlul sunetului auzit în cuvânt este în limbă ceea ce este lucrul văzut pentru imaginea ce o reţinem despre el şi raportul lui în spaţiu: fără acest control am vorbi alandala, precum alandala sânt imaginile văzute în vis. Nu cred să existe un lingvist care să conteste importanţa controlului mediului ambiant; a admite însă această importanţă înseamnează a admite în mod implicit la subiectul grăitor şi o meditare asupra limbei sale.

Oricine a făcut studii dialectale ştie că, spre a descoperi fenomene de limbă nouă într'o regiune, cel mai bun mijloc este, înainte de a trece dintr'un loc într'altul, să te informezi de la oameni, care sânt particularităţile dialectale ale comunei învecinate. E uimitor cât de bine observă omul incult deosebirile acestea dialectale. In sudestul Transilvaniei este un sat de colonişti din veacul al XVIII-lea, Tohanul-vechiu, în care se pronunţă *barbat*, *sacară* etc. în loc de *bărbat*, *săcară* etc. Brănenii, Zârneştenii, Râşnovenii şi locuitorii altor sate din împrejurime îşi bat joc de Tohăneni din cauza pronunţării acesteia, iar dialectologul, cu mult înainte de a ajunge în Tohanul-vechiu, e avertizat că acolo oamenii „rostesc orice *ă* ca *a*". Generalizarea aceasta e greşită şi se explică prin faptul că raportul cu Tohănenii nu este atât de intim încât în satele din împrejurime lumea să fi ajuns să-şi dea seama exact în ce condiţii anume apare *a* în loc de *ă*. Când însă contactul e zilnic şi intim, atunci e izbitor cât de exact îşi dă omul seama de condiţiile speciale în care apare o deosebire de rostire. Aceasta se observă mai ales când cineva „traduce" formele dialectale în limba literară, sau invers. Bartoli, studiind limba ultimului Vegliot, a observat că ceea ce Udina Burbur îi dădeà ca material de limbă vegliotă, adesea erau forme italiene (venete) adaptate însă dialectului atât de bine, încât erà nevoie de toată agerimea critică a filologului ca să le recunoască ca atare.

Dacă nu ne-am da seama de deosebirile între graiul nostru şi al altora, nu s'ar explicà cazurile de „inversiune fonetică", de «hiperurbanisme», pe care le observăm atât de des în limba celor ce pun un exces de zel în lepădarea formelor dialectale din graiul lor, nici cazurile inverse de „reacţiuni faţă

www.dacoromanica.ro

de limba literară", relevate pentru limba română de Gamillscheg în *Oltenische Mundarten* sau cazurile de «articulare prin reacţiune» ca cele arătate de Meyer-Lübke în *Dacoromania* II, 6. Cât de repede prinde urechea aceste deosebiri şi cât de uşor îşi asimilează vorbitorul rostirea mediului ambiant, ne-o arată Weigand (*Aromunen* II 352): „La servitorul meu [Român din Clisura] pe care l-am avut lângă mine un an întreg, am observat, că, fără să-şi dea seama, în cursul călătoriilor noastre, îşi adaptă până la un oarecare grad pronunţarea şi tezaurul lexical al dialectului pe care tocmai îl studiam. Adaptarea aceasta nu mergeà atât de departe încât să fi încetat de a mai zice *ðimt* în loc de *vimt*, sau să fi primit pe ρ (= r uvular) al Fărşeroţilor, dar *e* în loc de *ea*, forme sincopate şi nesincopate, *va yin* în loc de *va z yin* etc. alternau după dialectul Aromânilor cu care veneà în contact".

Conştiinţa aceasta a raportului exact între sunetele unei limbi nu se observă numai în cazuri de bilingvitate, ci chiar în cadrele aceleeaşi limbi. S'a recunoscut bunăoară că dacă în dialectul dacoromân pluralul dela *faţă* este *feţe*, pricina acestei neregularităţi este analogia lui *fată* cu pluralul *fete;* tot astfel după analogia lui *vargă* – *vergi* s'a luat *livadă* — *livezi.* Analogia aceasta s'a întins apoi şi asupra unor cazuri ca *faşă* — *feşe* sau *feşi*, *barză* — *berze*, *spată* — *spete*, *lopată* — *lopeţi* etc. cu atâta consecvenţă, încât trebue să admitem că regula „*a* din tulpină, după labiale, devine *e* înaintea terminaţiunei *e*, *i* a pluralului", constatată de gramatici, există şi în «simţul» subiectelor vorbitoare şi deci şi aceea că *p*, *b*, *f*, *v*, şi *m* — pe care noi, filologii, le numim „labiale", recunoscând nota lor comună: articularea cu buzele — formează şi în simţul limbei o grupă de sunete care în anumite cazuri produc anumite schimbări constante.

Trebuinţa de categorizare gramaticală există deci şi cu privire la sunete şi precum admitem un simţ morfologic sau sintactic la subiectele grăitoare, trebue să recunoaştem şi un simţ fonologic. *Dacă schimbările de rostire sânt în majoritatea cazurilor inconştiente, legile fonologice sânt rezultatul unei acţiuni conştiente a minţii noastre, vecinic observatoare şi preocupată a stabili norme gramaticale.*

8. Cu cât îmi dau mai mult seama despre principiile diriguitoare în desvoltarea limbei, cu atât văd mai clar rolul cel

www.dacoromanica.ro

mare pe care îl are tendinţa aceasta de a clasà în categorii materialul brut de limbă în memoria noastră. Rezultatul ei e crearea necontenită de cadre nouă, în care acest material de limbă e rânduit; aceste tipare nouă în care poate fi turnat materialul vechiu, alcătuesc însaşi evoluţiunea limbei. Chestiunea, dacă această desvoltare însemnează un progres sau un regres, atât de des discutată de la Schleicher până la Jespersen e pusă greşit, căci ea introduce o notă subiectivă în cercetările obiective: ştiinţa are să constate şi să explice, nu să aprecieze. Tot astfel pentru lingvist e fără importanţă a şti ceea ce pentru psiholog poate fi o problemă însemnată, dacă, anume, procesul de „categorizare" a materialului de limbă se întâmplă în mod conştient sau subconştient. Cred că o graniţă între inconştienţă şi subconştienţă nici nu se poate trage. Şi memoria noastră funcţionează în general fără s'o putem diriguì; totuşi uneori avem posibilitatea, printr'o încordare voită, să ne aducem aminte de ceva, adecă să căutăm în mod conştient a legà iţele care asociază ideile noastre. Tot astfel uneori izbutim, meditând, să ne dăm seama despre raporturile constante între diferitele părţi ale vorbirei sau ale unui cuvânt.

Ceea ce importă a şti, este că simţul pentru aceste raporturi constante există în mintea noastră şì pentru sunetele pe care le rostim. O. Jespersen (*Phonetische Grundfragen* § 182) a observat cum unii copii, pe când încep să vorbească, îşi crează «legi fonologice» — false şi necomplete, din cauza analizei greşite a unui material lingvistic sărac — pe care mai târziu le părăsesc subt presiunea controlului exercitat de mediul ambiant. Trebuinţa de a se exercità în astfel de stabiliri de raporturi constante între sunetele limbei este atât de mare la copii, încât îi vedem inventând limbi nouă spre a-şi comunicà lucruri neînţelese de alţii, prin substituirea unor sunete ale limbei obicinuite prin altele, după o cheie stabilită de mai nainte.

Acest simţ înnăscut explicà de ce o schimbare de rostire poate cuprinde tot «materialul lingvistic» — după expresia lui Sievers — adecă toate cuvintele cu construcţie similară. Pe vremea când *l* între vocale începeà să se pronunţe *r*, nu erà nevoie ca un individ să audă de la cei din jurul său toate cuvintele limbei cu *l* intervocalic schimbat în *r*, spre a le imità, ci erà de ajuns ca individul cu talent de limbă să audă câteva din ele, pentru ca

www.dacoromanica.ro

să-şi dea seama de raportul constant între cele două fapte lingvistice, pe care noi filologii le numim „*l* velar“ (cf. *Conv. lit.* 39, p. 309) şi „poziţie intervocalică“, spre a generaliză rostirea adoptată asupra tuturor cazurilor similare.

Dar ori cât de asemănătoare ar fi structura minţii noastre, analiza şi sinteza materialului brut de limbă nu pot fi absolut aceleaşi la toţi indivizii grăitori. De aceea şi «materialul lingvistic» va varià adesea de la individ la individ, şi mai ales va fi deosebită conceperea legii fonologice, care pentru unii va apăreà între margini mai strâmte, pentru alţii între margini mai largi, după cum spiritul de observaţie al unuia va fi mai fin sau mai puţin desvoltat[1]). «Excepţiile», cuvintele refractare unei legi fonologice, se vor explicà deci în mare parte prin faptul că ele n'au fost recunoscute ca aparţinând «materialului lingvistic», fiindcă condiţii speciale le făceau să se asocieze în alte «serii». Dacă, bunăoară, pe vremea când *en* deveneà *in* în limba română, cuvântul *gena* nu s'a prefăcut în *gină* (ca *plena* > *plină* şi atâtea altele), ci a rămas *genă*, pentru ca mai târziu să se prefacă în *geană* (ca *penna* > *peană*), cauza poate fi apropierea strânsă de înţeles între aceste două cuvinte (cf. *Zeitschrift f. rom. Phil.* 28, p. 682) care le-a îmbinat într'o „serie“ atât de intimă semantică, încât n'a mai fost posibilă deslipirea lui *gena* de *penna* din seria semantică spre a fi dusă de curent singură în seria fonologică. In fond, explicaţia aceasta nu diferă de cea dată până acuma: *gena* e o excepţie la legea fonologică despre prefacerea lui *en* în *in*, datorită analogiei lui *penna*, care l-a schimbat în **genna*. Numai cât rostirea **genna* poate n'a existat nici odată.[2])

Un alt exemplu ar fi cel dat de Meyer-Lübke (*Mitteilungen* p. 11—12) care explică, pe cât se pare, netrecerea lui *qua* în *pa* în cuvintele *qualis* > *care*, *quam* > *ca*, *quando* > *când*, *quantus* > *cât*, prin faptul că aceste pronume şi adverbe au format o „serie“ intimă „gramaticală“ împreună cu alte cuvinte ca *quod*, *quid*, *quomodo* etc., care toate, având sunetul iniţial *qu*, le-a constrâns şi pe acestea să-l menţină.

---

[1]) Ceea ce admiteà deci Sievers (*Phonetik*[5] § 731) pentru filologii care stabilesc legile fonologice, admitem noi pentru înseşi subiectele graitoare.

[2]) O altă explicare, de natură fonetică, a încercat să dea lui *geană* în timpul din urmă Meyer-Lübke în *Literaturblatt*, No. pe Octomvre 1921.

www.dacoromanica.ro

Cât despre conceperea unei legi fonologice în cadre prea largi, s'ar puteà cità cazul lui *e* scurt şi accentuat latin. Deducţiile ce le putem face din limbile romanice de azi ne fac a crede că diftongarea lui *ĕ* în *ie* se începuse în epoca preromană, dar numai când erà urmat de o singură consonantă. Dacă în româneşte condiţia aceasta din urmă nu există şi rostim de o potrivă *piezi* şi *piept* (faţă de *piede* dar *petto* italian), aceasta se datoreşte, probabil, nerecunoaşterii exacte, din partea Românilor, a raportului original şi generalizării unei evoluţiuni asupra unui cerc mai larg de material lingvistic.[1]) Tot astfel se pare că legea fonologică după care *au* proton devine *a* în româneşte (*Conv. lit.* 44 p. 143—144 şi 470) nu e decât lărgirea, peste marginile primitive, a legii fonologice latine vulgare, în urma căreia *au* urmat de *u* accentuat se prefăceà în *a* (*ausculto* > *asculto*). Deasemenea transformarea latină-vulgară a grupului *avi* înainte de consonante în *au* (*cavito* > *cauto*) s'a extins în limba română şi asupra lui *evi* > *eu* (*prebiter* > *preut*) şi *ovi* > *ou* (*novitatem* > *noutate*) etc. (cf. *Dacoromania* I 437).

9. Concepţia neogramaticilor despre schimbările de rostire inconştiente, implică credinţa că subiectele vorbitoare nu pot reacţionà în vreun fel sau altul împotriva legilor fonologice. Mintea noastră se revoltă împotriva unei astfel de concepţii, care poate fi combătută chiar pe calea speculativă, pe care ea s'a născut. „A explicà transformările fonetice şi flexionare ca un fenomen mecanic-acustic e imposibil, neputându-se admite pur şi simplu că sunetele şi formele flexionare alunecă, cum cade bunăoară un corp în urma greutăţii sale spre pământ, căci atunci ele ar trebuì să alunece în toate limbile de pe pământ fără excepţie, în aceeaşi direcţie, totdeauna, şi am puteà, în cazul acesta, prevestì de pe acuma încotro vor fi alunecat sunetele unei limbi d. ex. ale celei germane, în anul 2500“ (R. Lerch, în *Germanisch-romanische Monatsschrift* VII-1915, p. 101).

Dar studiile dialectale ne arată necontenit că cuvinte cu structură asemănătoare nu intră toate în cadrele aceleiaşi legi fonologice în acţiune, care în unele regiuni are cadre mai largi, iar în altele mai înguste. Dacă urmărim bunăoară reducerea lui *dz* şi *dž* la *z* şi *ž* — neterminată încă pe întreg teritoriul daco-

[1]) Posibil ar fi bunăoară ca în urma sincopării vocalei postone în vorbirea allegro, să se fi găsit mai multe exemple de ĕ trecut în *ie* în poziţia cons. + cons., rezultată din cons. + vocală sincopată + cons.

www.dacoromanica.ro

român — vedem din studiile lui Weigand, că pe alocuri pierderea sau menţinerea elementului cluziv e legată de poziţia iniţială sau intervocalică, de consonanta precedentă sau poate şi de accent, deci că în diferite regiuni transformarea aceasta fonetică n'a ajuns să se generalizeze încă asupra tuturor cazurilor. Mai mult decât atâta, în condiţii egale, vedem cum noua rostire nu cuprinde întreg materialul lingvistic şi avem *june* dar *gioi*, aiurea *giune* dar *joi*, sau *joi*, *jug*, *jur* dar *giugastru* (*Jahresbericht* IV 276—277, VII 49), sau vedem că într'o regiune ca Banatul, care rosteşte până azi *veade*, *feate* etc., întâlnim cuvinte refractare ca *verde*, *merge* (*Jahresbericht* III 217).

Acestea şi multe alte exemple de acest soiu, de care abundă orice studiu dialectal conştiincios, ne întăresc în convingerea, că schimbările de rostire nu trebue să ni le închipuim ca pe nişte avalanşe, care în rostogolirea lor impetuasă îmbrăţişază tot ce întâlnesc în cale, ci ca pe nişte evoluţiuni lente, care se propagă anevoie, învingând necontenite piedeci, luptând oarecum cu individualitatea fiecărui caz special. Ele se generalizează nu numai prin puterea lor de expansiune (adecă prin tendinţa noastră instinctivă de a primi şi a imită rostirea nouă ce o auzim), ci, cel puţin în măsură tot atât de mare, prin acţiunea minţii noastre, care dându-şi seama sau ghicind — une-ori în mod greşit — cauzele ce determină o schimbare, în năzuinţa necontenită de categorizare a materialului brut de limbă, generalizează o inovaţie fonetică, extinzând-o asupra cazurilor asemănătoare. In limba comună, cu influenţele ei multiple din diferite dialecte geografice şi sociale, vorbită în general de oameni mai culţi şi deci mai deprinşi să ordoneze materialul brut de limbă cu care operează, vom întâlni o unitate mai mare decât în dialectele vorbite de o populaţie mai puţin cultă, care operând cu un tezaur lexical mai redus, simte mai puţin nevoia de ordonarea lui şi de forme clare şi neechivoce de expresie.

Ceea ce azi ni se pare unitar este adesea rezultatul unor frământări îndelungate după unitate formală.

Dacă vrem să proiectăm înaintea ochilor noştri o fază din trecut, nu trebue deci să ne aşteptăm la un tablou retuşat de toate asperităţile şi neregularităţile, precum îl avem azi, după munca marelui maestru, timpul. Un exemplu al acestei lupte am dat în Dacoromania I, 380 ş. u. studiind metafonia vocalelor

www.dacoromanica.ro

accentuate înainte de *e* următor și alt exemplu e studiul lui Meyer-Lübke despre labiale, publicat în fruntea acestui volum. Ele ne arată cât de anevoioasă e generalizarea unei schimbări de rostire asupra întregului material de limbă și cum adesea azi abia mai putem descoperi câteva rămășițe ce ne amintesc tendințele de generalizare de odinioară.

Într'adevăr, dacă privim cu ochii istoricului fonologia unei limbi, observăm că majoritatea schimbărilor de rostire, determinate de cauze fiziologice, nu devin legi fonologice, nu izbutesc adecă să se generalizeze asupra întregului material lingvistic. Un exemplu dintr'o sută e de ajuns.

Fiziologia sunetelor românești *ă* și *â* încă nu este cunoscută bine. Un lucru neîndoios e însă, că la rostirea acestor vocale joacă un rol important poziția buzelor. Unii dintre cei ce au încercat să descrie foneticește aceste sunete (Philippide, Sbiera), exagerând și schematizând această observare, au crezut că *ă* nu-i decât un *o* rostit cu buzele nerotunzite. Fapt este că labialele învecinate au în fonologia românească o influență hotărîtoare la schimbarea vocalelor în *ă*, *â* sau la modificarea lui *ă*, *â* în alte vocale. Cauza fiziologică a acestor modificări de rostire este dar evidentă. Cu toate acestea, generalizarea acestor schimbări de rostire asupra întregului material lingvistic nu s'a făcut în mod egal. Astfel, precum voiu aveà prilej să arăt cu altă ocazie, prefacerea lui *e* în *ă* (de asemenea a lui *ea* în *a* și a lui *in* în *în*) după labiale a început în vremuri străromâne; dintre toate dialectele noastre însă numai cel dacoromân o cunoaște ca lege fonologică (cu foarte puține excepții și cu tot mai puține excepții cu cât limba e mai recentă), pe când dialectul aromân și cel istroromân abia dacă mai păstrează câteva urme de *e* trecut la *ă* după labiale. De asemenea prefacerea lui *ă* în *o* după labiale, pe care o întâlnim în multe cuvinte, n'a ajuns să se generalizeze asupra întregului material de limbă, deși ea se poate constată, ca tendință generală, în cele mai deosebite regiuni și în diferite timpuri. Abia individual aflăm această modificare de rostire ca lege fonologică: astfel am un coleg din Muntenia, care rostește consecvent: *forde* „fără de", *pomânt* „pământ", *adevor* „adevăr" etc., pe când noi ceilalți rostim *botez* dar *pământ* etc.[1])

[1]) Iată câteva exemple în care *ă* (*â*) a trecut în *o* (proton și *u*) în vecinătatea labialelor în diferite timpuri și locuri, unele, de sigur, facilitate și

www.dacoromanica.ro

10. Despre felul cum se cristalizează pe încetul o lege fonologică ne putem face o idee, dacă urmărim **legile fonologice în acţiune** în graiul nostru actual sau legile fonologice vechi, neîncheiate încă.

Se ştie anume că cele mai multe legi fonologice se încheie la un moment dat. Când adecă modificarea de rostire prin care ele se caracterizează a cuprins întreg materialul lingvistic şi o regiune întreagă, atunci rostirea aceasta modificată devine rostire obicinuită pentru generaţiile următoare, face parte din patrimoniul tradiţional de limbă; legea fonologică moartă nu mai contează pentru împrumuturile ulterioare. După ce toate cuvintele cu *l* intervocalic simplu s'au rostit cu *r* pe întreg teritoriul străromân (ca în lat. *mola* > *moară*), împrumuturile mai nouă n'au mai putut fi atinse de această schimbare, deci avem *boală*, *poală*, *şcoală* etc.

Când însă o lege fonologică are repercusiune şi asupra formelor morfologice, producând în declinare şi conjugare forme diferite, atunci simţul pentru raportul constant ce există între sfârşitul tulpinei şi vocala iniţială a dezinenţei sau sufixului (pas : paşi, las : laşi), între vocala tulpinei şi vocala dezinenţei sau sufixului (frumos : frumoasă, mor : moară), între vocala tulpinei şi accent (frumos : frumuşél, mor : murím) etc. se menţine

de influenţa asimilatorică a vocalei următoare sau precedente sau de analogia unor sufixe. (Formele fără citaţie se găsesc atestate în *Dicţionarul Academiei)*: animalia > *nămaie* şi arom. *numal'u*, apă-botează > *bobotează* (cf. în urmă *Dacoromania* I 437), balmoş — *bălmoşi* şi *bolmoşi*, baptizo > **bătez* > *botez*, sârb. balvan > *bălvan* şi *bolvan*, *bălhac* şi *bulhac*, ung. barnás > *bărnaciu* şi *bornaciu*, Bârsa — *bârsănesc* şi *bursănesc*, *bătuş* şi *botuş* (amândouă formele se găsesc şi în bulgăreşte), cârpaciu — *cârpăcì* şi *cârpocì*, familia > *fămeie* (> femeie) şi *fomeie*, arom. *fumeal'e* (forme cu *o* se găsesc şi în dialectele italiene), foras > *fără* şi *for*, *fârtat* — megl. *furtat*, *fonfănì* şi *fonfonì*, (vechiu şi dial) fălos > *folos*, *încovăiu* şi *încovoiu*, *învălesc* şi *învolesc*, *luăm* > *luom*, slav. mamiti > **mămì* > *momì*, *năpârcă* şi *nopârcă* (*Jahresbericht* III 322), palumbus > **părumb* > *porumb*, arom. *purumbu*, păpuşă — *păpuşoiu* şi *popuşoiu*, popas — *popăsì* şi *poposì*, postav — *postăvar* şi *Postovar* (nume de munte în Braşov), megl. *primăveară* şi *primuveară*, remaneo > *rămân* şi *romîn* (deşì s'a produs omonimitate cu romanus > român; forme cu *u* şi la Engadini şi Provansali), repausare > *răpăsà* şi *răposà*, *Sâmedru* şi *Sumedru* (şi aromâneşte), *scăfâlcì* şi *scofâlcì*, tobaş — **tobăşar* > *toboşar*, *văpseà* şi *vopseà*, *zăbavă* — *zăbăvì* şi *zăbovì*. Cred că şi *borî* al nostru presupune o formă mai veche **bărî* (căci altfel am avea **burî*) şi derivă tot dintr'o tulpină *barr* — care ar puteà fi identică cu albanezul *barrë* «povară» (< *barn*); trecerea semantică s'ar puteà explicà fie că plecăm de la starea femeilor însărcinate (alb. *mbarsem* «devin însărcinată», *barrësi* «starea femeii însărcinate») care se manifestă prin vărsături, sau — mai probabil — de la „greutate" = „greaţă".

www.dacoromanica.ro

viu în simțul limbei și poate cuprinde și împrumuturile mai nouă: aceeași metafonie a lui *o* în *oa* ca în *frumos*: *frumoasă* o avem și în *cocon*: *cocoană*, cuvânt împrumutat cu câteva veacuri mai târziu, și în *baron*: *baroană*, neologism din veacul al XIX-lea. Dar nu totdeauna și pretutindeni simțul acesta e de o potrivă de viu, nu la toți indivizii raportul constant între *o* accentuat și *ă* al dezinenței este clar, încât în rostirea unora împrumuturile nouă nu mai sânt asociate imediat cuvintelor vechi; atunci dăinuesc alături, în limba comună, două rostiri (precum e cazul cu *aprobă* și *aproabă*), până ce una din ele se generalizează, sau până ce între cele două forme se stabilește și o nuanță de înțeles. Forma care învinge nu trebue să fie cea nouă. Pe când simțul pentru legea fonologică e încă viu la o parte mare a populației, „excepțiile" se înmulțesc mereu, căci primenirea limbei cu împrumuturi e necontenită. Atunci spiritul de „categorizare" a materialului impune oarecum o revizuire a vechii legi fonologice, precizarea ei cu codicile nouă.

Un exemplu din fonologia română ne poate servi ca model.

Prefacerea lui *a* neaccentuat, când nu erà inițial, în *ă*, este una din cele mai vechi treceri fonologice — căci o găsim în toate dialectele, iar cronologia relativă ne-o arată mai veche ca multe alte evoluțiuni ale limbei noastre — și e răspândită pe întreg teritoriul român, trecând chiar peste hotarele limbei noastre (*Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* p. 74). Ea se găsește în toate elementele latine (proton: *carbonem* > *cărbune*, postton: *apparo* > *apăr*, final: *áqua* > *apă*) atât de consecvent, încât menținerea unui *a* neaccentuat în mijlocul sau la sfârșitul cuvântului (când acest *a* nu se poate dovedi a fi o desvoltare ulterioară) face de la început neprobabilă originea latină a cuvântului.

Legea fonologică despre prefacerea lui *a* în *ă* în condițiile arătatate se găsește și în cazuri ca: *calcátis* > *călcați*, *calcáre* > *călcare*, *calcábat* > *călcà*, *calcávi* > *călcaiu*, etc. față de *cálco* > *calc*, *cálcat* și *cálcant* > *calcă* etc., apoi în *barbátus* > *bărbat*, **barbília* > *bărbie* față de *bárba* > *barbă*. Din astfel de exemple, foarte numeroase, s'a stabilit simțul că unui *a* în poziție accentuată îi corespunde un *ă* în poziție neaccentuată. Mai întâiu acest raport erà valabil pentru formele flexionare și derivative cu accent schimbător, apoi, prin generalizare, pentru ori ce forme. De aceea vedem cuvinte de origine streină, intrate în

www.dacoromanica.ro

limbă mai târziu, tratate ca elementele latine: *hrănì*, *grădină* etc. (slave), *cărămidă* etc. (grecesc), *hălăduì* etc. (unguresc). Avem însă şi cuvinte streine cu *a* păstrat d. e. *blagoslovì* (slav), mai ales turcisme (*bagdadie* etc.) şi neologisme (*magistrat*, *barometru* etc.). La altele uzul şovăe: *dascăl* şi *dascal*, *măslină* şi *maslină* etc. In dialecte şovăirea aceasta e şi mai mare decât în în limba literară şi aflăm pronunţări regionale precum *căsap*, *căstan* etc., apoi *înăinte*, *înăpoi* (în care *a*, odinioară iniţial, se păstrează cu valoarea lui primitivă în limba literară), chiar şi neologisme ca *trăduc*, *declărăm*, datorite şcoalei „pumnuliste", în Bucovina. Din dicţionarul lui Tiktin şi mai ales din al Academiei se pot strânge cu uşurinţă sute de astfel de exemple.

O lucrare specială, întemeiată pe un material bogat, va puteà de sigur stabili câteva reguli cu privire la aceste cuvinte streine. Chiar şi cu un material mai puţin complet se pot recunoaşte însă câteva tendinţe generale.

Astfel, în textele vechi întâlnim adesea forme cu *ă*, pe care azi le rostim cu *a* d. e. *bălaur*, *bătjocorì* etc., încât pare că există o tendinţă în limba literară de a restabili pe *a*. Observându-mă pe mine, am constatat că pronunţarea din copilărie *măslină*, *Bănat* am schimbat-o cu timpul în *maslină* *Banat*, care mi se pare mai literară.

Pierderea accentului, în derivate, mai ales în derivatele cu multe silabe, produce mai adesea trecerea lui *a* în *ă*, decât lipsa accentului în cuvinte împrumutate. Astfel, deşi alături de *Bănat* avem şi forma *Banat*, în derivate se aude numai *bănăţean;* deşi *balaur* e mai des decât *bălaur*, întâlnim aproape numai *bălăuraş*, *bălăurel*, *bălăuroaică*; tot astfel *başmà — băsmăluţă*, *geamandan-gemăndănaş*, *parale-părăluţe*, (cf. Philippide, *Principii* 18). Dacă alături de *bacal* (din turc. *bakkal*) întâlnim *băcan*, alături de *fasole*, formele *făsuiu*, *făsoiu*, *făsaică*, *păs'ulă*, *păsuică*, ele se explică prin faptul că sfârşitul acestor cuvinte a fost considerat ca sufix (*-an*, *-uiu*, *-aiu*, *-aică*, *-ulă*, *-uică)* iar cuvintele pomenite ca derivate.

Un *a* accentuat în silaba următoare pare a oprì în multe cuvinte trecerea lui *a* în *ă*, sau a reface, prin asimilare, pe *ă*, în *a*. Afară de exemplele citate (*balaur*, *Banat)*, avem cu deosebire turcisme ca: *acadeà*, *bagà*, *basmà*, *budalà*, *cazmà*, *patlageà*,

www.dacoromanica.ro

capac (mai rar *căpac*), *cazan* (mai rar *căzan*), *iatac* (alături de *letac* din **iătăc*), *iătagan* (alături de *iătagan*, *iertagan)* etc.

Dimpotrivă, un *à* următor accentuat sau făcând parte din sufix promovează trecerea lui *a* în *à*: *capcană* are pluralul *capcane* sau *căpcăni*, *caraftă* are pluralul *cărăfţi*, *falangă* are pluralul *falange* sau *fălăngi*, *paradă* are pluralul *parade* sau *părăzi* (Philippide, *Principii* 18), de la *caşcaval* avem derivatele *caşcavalar*, dar *căşcăvălărie*.

Se vede deci că spiritul de organizare al limbei crează încetul cu încetul o ordine în formele duble (cu *a* şi cu *ă*), stabilind raporturi nouă, care, tinzând să se generalizeze, pot să izbutească să dea un tablou ordonat celui ce va căutà mai târziu să formuleze viitoarele legi fonologice.

Dialectologi ca Weigand sau Gilliéron au ajuns către sfârşitul studiilor lor la convingerea că dacă voim să înţelegem limba trebue să urmărim fiecare cuvânt în desvoltarea sa. Ceea ce vrea să zică, că putinţa de a fi împărţit în diferite serii gramaticale, este nemărginită pentru fiecare cuvânt.

Gilliéron are dreptate când consideră legea fonologică numai ca impresia finală a unei uniformităţi parţiale. După el, fiecare cuvânt îşi are istoria sa, dictată mai ales de mediul în care ajunge, de societatea altor cuvinte cu care se întâlneşte zilnic prin asociaţia necontenită de idei a omului. Astfel pe el nu-l izbesc excepţiile, ci tocmai dimpotrivă, el caută să explice uniformitatea parţială de desvoltare a vorbelor care se întâlnesc în drumul lor şi se silesc una pe alta, prin imitare, adaptare, asimiliare sau propagare, să apuce căi comune. Mai mult decât atâta. „Etimologia populară" pe care noi eram deprinşi să o considerăm ca unul din factorii ce tulbură desvoltarea „regulată" a unui cuvânt după legile fonologice constatate, pentru Gilliéron este o putere creatoare de la care poate porni însăşi legea fonologică. „Observez comme si, à la base des évolutions, il n'y avait aucun mistère physiologique, mais simplement une oeuvre de reflexion, plus ou moins consciente, à laquelle votre raison peut atteindre. Songez que peut-être l'histoire finira par vous révéler qu'il n'a tenu qu'à un fil que les plus grandes revolutions phonétiques, séparant en compartiments la matière linguistique, se soient ou ne se soient pas produites, que ce que nous considérons comme un mouvement général de la matière

www.dacoromanica.ro

linguistique n'est peut-être qu'une propagation à l'infini, jusqu'à des bornes qui en nécessitent l'arrêt, d'un mouvement individuel". Spitzer, de la care am împrumutat citaţia, adugă (*Literaturblat f. germ. u. rom Phil.* 1920 col. 385-386) „Der Phonetik, mit der unsere Wissenschaft begonnen hat, wird so bloss die Nachlese dessen aufgespart, was die Semantik (in weitestem Sinne) als Lehre von der Spiegelung des Geistes in der Sprache an lautlichen Gleichmässigkeiten, „Serien", hergestellt hat". Schuchardt ziceà: „Ich halte es sogar nicht für unmöglich, dass aus einer einzigen durch begriffliche Analogie hervorgerufenen Lautvertauschung ein ganzes Lautgesetz erwachse" (*Über die Lautgesetze*, 22).

11. Intocmai precum în cazul citat al pluralelor în *-uri* (§ 7), naşterea unei reguli nouă morfologice se datoreşte uneori sintezei „greşite", tot astfel legile fonologice se ivesc uneori din împărecherea unor fenomene fără legătură organică, care însă întâmplător au un factor comun. Nota aceasta comună pe care o recunoaşte spiritul sintetic al subiectelor grăitoare, e considerată drept cauză a schimbării de rostire.

O astfel de lege fonologică este cea formulată de gramaticii istorici în modul următor: *s* final apare, la Italieni şi Români, în monosilabele de origine latină, ca *i*, de ex. la Italieni: *noi, voi* din *nos, vos, sei* din**ses=sex*; *crai* din *cras*, (în limba veche) *piui* din *plus, poi* din *pos*[t]; *dai* din *das, stai* din *stas, hai* din **has= habes* şi *s-ei* din *es;* la Români, afară de *noi, voi,' apoi, dai, stai, ai*, şi *trei* din *tres*.

Cele câteva cazuri refractare se pot explică în modul următor: ital. *tre* s'a orientat după *due* (pe când în românește, având *doi*, nu există nici o piedecă pentru *trei*), românescul *şase* s'a modelat după *şapte*, ital. *tra* din *trans* e neaccentuat şi proclitic şi tot neaccentuaţi rom. *nă, vă, lă* din *nos vos* [*il*]*los;* rom. *abià* din *vix* poate să fi fost de vreme compus cu prepoziţia *ad* şi deci să nu mai fi fost considerat ca monosilab.

Odinioară, pe când stăteam subt influenţa şcoalei neogramatice am contestat această »lege« (*Conv. lit.* XXXV 826 ş. u), căci ea presupuneà o transformare fonetică pe care nu mi-o puteam explică pe cale fiziologică. Intr'adevăr, din punct de

www.dacoromanica.ro

vedere fonetic, prefacerea unui *s* în *i*, fără altă cauză decât poziţia lui la sfârşitul monosilabelor, este o enigmă. Dacă căutăm în dialectele italiene vedem că multe din ele nu au pe acest *-i* în loc de *-s*. [1])

In schimb, în unele dialecte italiene apare un *-i* la sfârşitul monosilabelor şi când nu corespunde unui *-s* latin. [2])

Se pare deci că nu avem a face cu o schimbare de rostire pe bază fonetică, ci că *-s* latin a amuţit la sfârşitul monosilabelor, ca în polisilabe, la Italieni ca şi la Români. Precum am arătat în articolul citat, urmând o idee desvoltată de Weigand în cursurile sale, *i* în *dai*, *stai*, *ai* se datoreşte analogiei tuturor verbelor (române şi italiene), care în persoana a doua din singular au terminaţiunea *-i*. Punctul de plecare îl găsim în *vai* < *va[d]is*, care a produs întâiu pe *stai*, cu care formă o „serie semantică", iar acesta pe *dai*, cu care stă într'un necontenit raport morfologic. În *noi*, *voi*, în ital *sei* şi în românescul *trei*, s'a adăogat un *i* după analogia pluralelor cu care aveà comună ideea pluralităţii. Odată aceste analogii produse, majoritatea monosilabelor accentuate găsindu-se cu un *-i* final, s'a stabilit o legătură — neîndreptăţită etimologiceşte — între monosilabitate — factor însemnător, precum am văzut, şi la naşterea pluralelor în *-uri* — şi între *i* final, generalizându-se cazul şi asupra celor câteva adverbe, **plu*, **cra* şi **po*, dialectal şi asupra lui *mo* (din modo), *o* (din *aut*) şi asupra lui *e* (din *est*). Prin „inversiune onetică", *mai* < *magis* şi-a putut pierde pe *i* final, devenind în anumite împrejurări *ma*.

Vedem dar, că fără să avem a face cu o transformare fonetică, lipsind deci cu desăvârşire momentul fiziologic, prin acţiunea analogiei şi din necesitatea de sinteză a indivizilor grăitori, s'a stabilit un fals raport constant între monosilabitate

[1]) D. ex. Lanciano *nu*, *vu*, (Finamore, 11, 21) Campobasso *cra*, *nu vu*, *se*, *po* (*Archivio glott.* IV 167), Arpino *puo*, *nu*, *vu* (şi *vuo*) (*ib* XIII 305), Gombitelli *se*, *pu* (*ib.* XIII 313, 318), Sillano *se* (*ib.* XIII 330), Romagna *pio* (Mussafia 666), Alatri *nua*, *vua*, *po* (*Arch. glott*, X 171), Cerignola *nuę*, *vuę* (ca *tuę*, *suę*), *pou*, *seje*, *crä* şi *cräję* (*ib.* XV 96), Aquila *dapó*, *nu*, *vu* dar *crai* (Rossi Casè 7, 35, 49), Bari *nu*, *vu* (Nitti di Vito 7), Sicilia *pua*, v-trientin *po*, etc.

[2]) Astfel, în Lecce nu avem numai *stai*, *nui*, *ui* (din *vos*), *chiui* (din *plus*), *puscrai* (din *post cras*), ci şi *moi* din *mo[d]o* (*Arch. glott* IV 118, 130, 131, 134, 140), în vechea-siciliană *aut* nu a dat *o*, ci *oi* (Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* III § 213 n.), în Neapole apare, alături de *e* şi *ei* (la persoana 3), din *es[t]*.

www.dacoromanica.ro

şi existenţa unui *i* final, care a putut da naştere, încă înainte de despărţirea limbei române de cea italiană, legii fonologice arătate.

În *Dacoromania* I 372—373 am arătat că dispariţia lui *a* iniţial neaccentuat la Istroromâni şi Megleniţi, precum şi proteza aproape regulată a unui *a* la unii Aromâni, se datoresc unui concurs de împrejurări deosebite, care produc impresia că *a* iniţial neaccentuat e »caduc«. Pe când la Dacoromâni între formele cu *a* şi fără *a* încă nu s'a stabilit un raport constant, celelalte dialecte şi-au creat, prin generalizare, legi fonologice, care n'au o cauză fonetică.

12. Dacă majoritatea schimbărilor de rostire, determinate de cauze fonetice, nu ajunge să se generalizeze ca legi fonologice — precum am văzut în § 9 cu privire la *ă* devenit *o* după labiale — şi dacă, pe de altă parte, legi fonologice, ca schimbarea lui *s* final în *i* la monosilabe, se dovedesc a nu avea o bază fonetică (§ 11), cred că sântem în drept să ne îndoim că legea fonologică rezultă dintr'o schimbare a *bazei de articulaţie*, care, în afară de conştiinţa subiectelor grăitoare, are de urmare adaptarea mecanică a întregului material lingvistic nouei obicinuinţe de articulare. De fapt, toate încercările făcute spre a explică însaşi schimbarea bazei de articulaţie, deci spre a înţelege cauza mai depărtată a legii fonologice, au dat greş, începând cu cei ce credeau că o găsesc în deosebirile de climă, sau în păstrarea articulaţiei din limba strămoşască şi după învăţarea unei limbi nouă, sau în continuarea adulţilor de a articulà sunetele cu aceleaşi mişcări ca în copilărie şi dupăce prin desvoltarea corpului întreg au crescut părţile organului articulator (Bremer-Herzog), sau prin schimbarea articulaţiunii ocazionale, precum o observăm în afect, în articulare obicinuită (E. Richter), — ca să nu mai citĕm alte explicări, care nu-s de fapt decât o amânare a explicării, precum: tendinţa de a avea sunete mai armonioase, comoditatea, economia de forţe etc.

Dacă este justă părerea exprimată în cele precedente, că generalizarea unei schimbări de rostire asupra materialului de limbă rezultă din aceeaşi trebuinţă de categorizare a materialului brut, pe care o putem întâlni şi la inovaţiunile de ordin morfologic, sintactic, etc., atunci legea fonologică este, în ultima analiză, în funcţie de **talent pentru limbă.**

www.dacoromanica.ro

De obiceiu spunem că cineva are talent pentru limbi, când învaţă uşor şi bine o limbă streină. De fapt talentul nu există numai pentru limbile streine, ci şi pentru limba maternă. Putem observà într'adevăr că nu toţi membrii unei naţiuni vorbesc limba lor maternă deopotrivă de bine; chiar făcând abstracţie de cei cu defecte organice, sânt unele subiecte grăitoare care găsesc repede pentru gândurile lor forme expresive şi alţii care nu au această facultate. Dar talentul pentru limbă nu se restrânge la învăţarea uşoară a graiului tradiţional, ci el se manifestă mai ales atunci când vorbitorul, având în măsură mare simţul limbei, o îmbogăţeşte cu aportul său propriu, turnând necontenit în tiparele existente forme nouă, care sânt imediat înţelese de ascultător. Există dar oameni care au mai mult rolul pasiv de propagatori ai formelor de limbă tradiţionale şi de imitatori ai ei, şi alţii — talentaţii — care au darul de observaţie a limbei, simţul nuanţelor, neliniştea de a află expresia cea mai potrivită şi mai neechivocă pentru un gând, creatorii de inovaţiuni lingvistice.

Talentul limbei, adecă facultatea de a aduce ordine în materialul brut de limbă, grupându-l şi găsind un rost variantelor de rostire, se manifestă şi în fonologie. Dacă exemplele sânt mai greu de adus, cauza e numai că până acuma nu s'au făcut observări destule în această direcţie.

Ele se găsesc totuşi.

În vorbirea allegro mai ales, dar şi în cea lento, putem observà cum, prin fonetică sintactică, un *c* final după consonantă amuţeşte înainte de un cuvânt începător cu consonantă. Gamillscheg (*Oltenische Mundarten* p. 97) citează exemple ca *primes' daru, să te găses' sănătos.* Relevându-le, am spus în *Dacoromania* I 373, că astfel trebue explicată amuţirea lui *c* în sufixul *-esc* la Megleniţi şi la unii Istroromâni. Din cercetările inedite ale lui Bartoli, rezultă că această formă *-es* în loc de *-esc* (relevată şi de I. Maiorescu), se întâlneşte în comuna Brdo, însă nu în graiul tuturor, ci consecvent se observă numai în materialul cules dela M. Tercovici. Ceeace ne arată că acest Tercovici, cu talentul limbei mai desvoltat, a adus ordine în materialul său de limbă şi dintre cele două forme: *-esc* înainte de vocale şi *-es* înainte de consonante, a generalizat-o pe una.

Se pare că înainte încă de ce *u* final să înceapă a se

www.dacoromanica.ro

rostì şoptit în limba română, el a dispărut în cuvântul *unu*, prin fonetică sintactică, în anumite construcţii. Precum din *ùsucáre* s'a născut, prin sincopă, *uscáre*, tot astfel din *ùnu-cálu* s'a putut naşte *un calu* (şi apoi *un cal*). Faptul că în textele vechi *un* nu e scris niciodată cu *z* final, ci totdeauna, ca şi *în*, *din*, e o dovadă despre aceasta. Se pare că pe vremea când *-n* între vocale începeà să se rotacizeze, existau încă ambele forme: *un cálu* dar *unu calăréţ*, căci la Istroromâni se păstrează încă forma *un* (ca *în*, *din*) alături de forma *ur* (ca *bur* ∠ *bunu*). Ambele forme se întrebuinţează de cei mai mulţi Istroromâni promiscue (indiferent de începutul cuvântului următor, deci *ur om* şi *ur bur om* sau *un om* şi *un bun om*). Alois Belulovici însă distingeà consecvent între *ur* şi *un*, întrebuinţând pe cel dintâiu numai ca numeral, pe cel din urmă numai ca articol nehotărît.

Acest Belulovici aveà un talent pronunţat pentru limbă; de aceea textele culese de la el sânt un model de consecvenţă de rostire. Pe când bunăoară la cei mai mulţi Români (şi la cei mai mulţi Istroromâni, precum reiese din textele culese de alţi cercetători), întrebuinţarea lui *i̯* în hiat nu e consecventă (eu însumi rostesc când *aier*, când *aer*, une-ori *trebuie*, alte-ori *trebue*), nevoia de a aveà graniţe exacte între silabele unui cuvânt, făceà ca intercalarea acestui *i̯* să apară cu o distincţie şi consecvenţă de tot remarcabilă la Belulovici.

Deosebirile ce există adesea între textele culese de mai mulţi inşi din acelaşi loc, nu se reduc numai la exactitatea mai mare sau mai mică a transcrierii, ci ele se explică şi prin faptul că între oamenii de la care au fost culese aceste texte se găsesc unii cu talent mai mare sau mai mic pentru limbă, deci cu un graiu mai unitar sau mai puţin unitar, cu rostiri mai precise şi mai consecvente sau mai puţin clare şi mai puţin generalizate asupra întregului material lingvistic.

13. Admiţând că talentul indivizilor grăitori este un factor hotărîtor în desvoltarea unei limbi, am admis în mod implicit şi aceea că subiectele grăitoare nu formează o masă omogenă, reacţionând în mod egal — sau chiar lipsiţi de facultatea de a reacţionà — faţă de graiul tradiţional.

Când studiile de limbă, desbrăcate de metodele vechi de cercetare, au adoptat, în veacul trecut, metode de investigaţie

www.dacoromanica.ro

pozitive, mai ales când lumea începù să creadă în „legi fără excepţii", apropierea de naturalişti, i-a făcut pe unii să asemene expansiunea inovaţiunilor fonetice cu întinderea în cercuri tot mai largi a undelor pe faţa liniştită a apei, tulburată la un moment dat de lovire.

Astăzi numai puţini credem în „teoria undulaţiunii" şi asemănarea cu undele luminoase care se propagă în baza forţei lor inerente de expansiune nu ni se pare tocmai potrivită. Dacă lingvistica poate adoptà vreuna din teoriile naturaliştilor, mi se pare că aceasta nu poate fi alta decât **teoria adaptării la mediu şi teoria selecţiunei.**

Omul, cât trăeşte, face sforţări necontenite de a-şi perfecţionà singurul mijloc prin care poate împărtăşì semenilor săi gândurile şi trebuinţele sale, limba. Invăţarea unei limbi durează cât timp dăinueşte în omul sănătos trezvia minţii; e dar greşit a crede că limba se învaţă numai în vârsta copilăriei. E adevărat că în copilărie punem bazele pentru învăţarea limbei, că la vârsta când intrăm în şcoală sântem stăpâni pe elementele vorbirii şi am învăţat în general rostirea sunetelor. Dar limba ce o vorbim atunci se aseamănă cu însuşi corpul nostru: toate organele noastre există în armonica lor îmbinare, dar braţelor le lipseşte încă vânjoşia, gâtleju'ui sonoritatea, organelor genitale putinţa de reproducere etc. Aşa şi limba copiilor are toate elementele constitutive şi posibilitatea perfecţionării, dar e încă nedesvoltată. Rostirea e o chestie de abilitate, şi cu oarecare sforţări şi-o poate însuşì şi un papagal; vorbirea gândită e o chestie de talent. Abià în şcoală, unde cunoaştem limba pusă în serviciul gândirii abstracte şi ştiinţifice sau a literaturii frumoase, limba noastră se îmbogăţeşte şi primeşte consistenţă, abia în contactul pe care omul matur — cel analfabet ca şi cărturarul — îl are cu oameni care vorbesc mai bine, mai curent sau mai frumos decât el, limba lui se desăvârşeşte. Mijloacele acestei perfecţionări rămân aceleaşi şi se pot asemănà cu însaşi desvoltarea corpului nostru: mintea noastră e capabilă să creeze — în cadrele formelor existente — forme nouă, întocmai precum în celulele corpului nostru stă puterea creaţiunii de celule nouă. Pentru aceasta e însă nevoie să primim din afară hrana necesară, să înmagazinăm necontenit material nou de limbă, pe care în parte îl asimilăm, în parte îl eliminăm

www.dacoromanica.ro

ca netrebnic. Controlul necontenit al mediului ambiant face ca să ne lepădăm înşine de multe din inovaţiunile noastre individuale de limbă, pe care le recunoaştem ca încercări neizbutite sau greşeli; dar multe scapă acestui control şi atunci le punem în circulaţie, devenind ele parte din materialul brut pe care alţii îl prind cu urechea de la noi şi care e supus la rândul său selecţiunei. Din milioanele de inovaţiuni individuale va pierì tot ce nu e capabil de traiu şi va rămâneà ceea ce oferă limbei maximul de note prielnice, precum dintre nenumăratele specii de animale s'au putut menţine numai cele ce întruneau condiţiile cele mai avantajoase în lupta cu mediul ambiant.

Ar fi desigur o greşală să ne închipuim că evoluţiunea unei limbi ne-o arată suma de legi fonologice, paradigme morfologice, reguli sintactice şi constatări semasiologice, pe care le găsim într'un manual de gramatică istorică. Aceasta constitue numai o mică parte din evoluţiunile mai mult sau mai puţin generalizate, întrucât ele au putut fi observate de filologi în limba şi dialectele actuale şi au putut fi urmărite, pentru vremurile trecute, pe baza documentelor, sau reconstruite în temeiul unor speculaţiuni. In acest sens are dreptate K. Vossler, când, în dispreţul său pentru pedanteria filologică, aseamănă limba cu livada înflorită, iar gramatica cu cutia în care botanistul strânge plantele ce-l interesează (*Sprache als Schöpfung und Entwicklung p. 50).*

Pentru ca să putem înţelege legea fonologică, care nu este decât generalizarea unei rostiri nouă asupra materialului lingvistic şi extensiunea ei asupra unei colectivităţi, e dar necesar să urmărim tocmai felul cum se produc inovaţiunile individuale în limbă şi cum ele sânt primite de alţii.

Cum se nasc distincţiuni sau forme nouă din materialul de limbă vechiu putem observà în orice moment dacă sântem atenţi la cei din jurul nostru.

Iată câteva exemple, care cred că nu sânt lipsite de interes.

Dintre cele două servitoare ale mele, una, cea mai bătrână şi mai cu prestigiu dar şi mai refractară pentru inovaţiuni de limbă, e din apropierea Clujului şi vorbeşte o limbă împistriţată cu ungurisme. Pentru francezul „brosse“ ea întrebuinţează cuvântul *chefe* (din ung. *kefe*, cu acelaşi sens). Cealaltă, mai tânără şi cu vădită tendinţă de a vorbì frumos, e din părţile Braşovu-

www.dacoromanica.ro

lui, dar fusese servitoare în Bucureşti, vorbeşte deci limba literară. Ea întrebuinţează cuvântul literar *perie* (din slav. *perije*). Amestecul limbilor n'a întârziat să se producă. Pe când servitoarea mai bătrână, conservativă, a rămas la terminul *chefe*, cea mai tânără a primit noul termin, însă numai pentru peria de podini, făcută „din rădăcini"; pe cea de haine, ea continuă să o numească *perie*, „fiindcă e făcută din *păr*". Etimologia populară a fost deciziv la diferenţierea de sens a celor două cuvinte, dar acest simţ etimologic e o dovadă de talent pentru limbă,căci el implică o gândire asupra materialului de limbă, o categorizare a lui după legături etimologice.

In limba literară se conjugă *eu lucrez*, *el lucrează*, etc., în Ardeal se zice *eu lucru*, *el lucră*. Formele din urmă sânt cele obicinuite în familia mea; numai eu, subt influenţa limbei literare, rostesc, de câţiva ani încoace, de când mi-am dat seama de această deosebire, *lucrez*. Copila mea, auzind de la mumă-sa *lucru* şi dela mine *lucrez*, face următoarea distincţie: *lucru* pentru lucrul manual, cusutul, gătitul, direticatul, pe care l-a văzut la mumă-sa, *lucrez* pentru lucrul la masa de scris, unde mă vede de obiceiu pe mine. De aceea când odată m'am dus în grădină „să lucrez" la straturile cu legume, ea m'a corectat: „Te duci să l u c r i, nu să l u c r e z i, căci ţi-ai luat lopata".

Pentru a exprimà ziua care urmează lui *poimâne* se întrebuinţează expresia *după poimâne* sau *poipoimâne* (cu accentul principal pe primul *poi*), care trebue să fie mai veche şi să dateze din vremile când *poi*, din lat. *post*, erà încă înţeles în sensul „după". Azi însă acest cuvânt nu mai are un înţeles autonom, încât în graiul copiilor miei s'a putut naşte expresia: *în anul viviitor* pentru ideea „în anul care urmează după anul viitor". N'am corectat anume această expresie a lor, pentru-ca să văd la ce analogii nouă mai poate duce; de fapt în curând ea a produs şi pe „în anul trétrecut". S'a născut deci o nouă categorie în graiul copiilor miei, care m'a făcut să înţeleg naşterea perfectelor reduplicate latine.

Mai greu este de a arătà cum astfel de inovaţiuni de limbă se selecţionează, fiind primite sau respinse de cei din jur, căci pentru acest lucru trebue observaţiuni îndelungate, pe care dialectologii — preocupaţi ca să urmărească anume fenomene de limbă pe un teritoriu cât mai extins — de obiceiu nu le pot

www.dacoromanica.ro

face. Greutatea creşte, când e vorba de fenomene fonologice, care ar trebui observate în curs de câteva generaţii şi pentru urmărirea cărora textele vechi, cu ortografia lor tradiţională, nu ajung.

De aceea, pentru înţelegerea fenomenelor fonologice, trebue să recurgem la anologia altora, din alte ramuri ale gramaticei. La alt loc al acestui volum arăt de unde porneşte uzul de a întrebuinţà propoziţia *p(r)e* la acuzativ. Ca şi în cazurile citate în § 7, avem de a face cu o interpretare nouă a materialului tradiţional, izvorîtă din nevoia de a ocoli echivocul. Anumite construcţii în care *pre* aveà valoare prepoziţională, puteau fi interpretate astfel, încât el să devină un simplu instrument gramatical, care să deosebească acuzativul de nominativ, complementul drept de subiect. De sigur că o astfel de interpretare nu puteà fi colectivă, ci numai individuală. Dacă însă ea, din individuală ce erà la început, a putut devenì colectivă, în aşa măsură că azi întrebuinţarea lui *pe* înaintea numelor de fiinţe la acuzativ e regulă generală la Dacoromâni, cauza este nevoia de a deosebì şi printr'o expresie formală complementul de subiect. De ce, între cele două propoziţii, *spre* şi *pre*, care amândouă aveau această funcţiune, a învins, prin selecţiune, cea din urmă, nu putem spune cu hotărîre, dar ceea ce e evident din acest exemplu, este că o inovaţiune individuală poate devenì colectivă fără să admitem puteri mistice, care îi dau forţa de expansiune a undelor luminoase.

14. Oricât de multe şi variate sânt inovaţiunile individuale, care toate „bat la poarta vieţii“ cerând intrare, posibilitatea de a creà forme nouă e mărginită şi condiţionată de nişte **tendinţe generale** pe care încă nu le cunoaştem exact, dar pe care lingvistica generală începe acuma să le desluşască.

Astfel Meillet, în *Linguistique historique et linguistique générale* (Paris 1921) arată cum progresele în civilizaţia popoarelor indoeuropene au produs în limba lor unele inovaţiuni comune. O mulţime de distincţii subtile pe care le fac de obiceiu popoarele pe o treaptă inferioară de cultură şi care au existat şi în limba primitivă indoeuropeană, au dispărut la indoeuropeni; gramatica lor istorică ne permite să urmărim această dispariţie treptată. Astfel au dispărut aproape cu totul formele deo-

www.dacoromanica.ro

sebite pentru numărul dual, astfel, dintre cele trei genuri, neutrul nu-l mai păstrează unele limbi (precum cele romanice), iar altele (precum limba engleză) nu mai fac distincţie nici între masculine şi feminine. Gradul mai înalt de civilizaţie a produs în sintaxă un sistem întreg de propoziţii subordonate, corespunzând gândirii mai abstracte. Cultura mediterană a modificat însă mai ales felul de a înţelege lucrurile şi deci înţelesul cuvintelor.

Este chiar firesc ca la membrii aceluiaşi neam interpretarea limbii să nu se deosebească mult. Un exemplu: De când deosebirea între *el* şi *dînsul* şi-a pierdut, în conştiinţa limbei române, rostul etimologic, cele două pronume au devenit sinomine şi cereau o diferenţiare din partea celor cu talent pentru limbă. In unele locuri, d. ex. prin Bucovina, am observat că diferenţa între cele două cuvinte a rămas sintactică, deşi nu mai e cea etimologică: *dînsul* se întrebuinţează după prepoziţii, încolo *el*: Vine şi el cu dînsul. Uzul original care leagă pe dînsul de prepoziţiunea *a (ad-ipsum-illum > adînsul*, despărţit greşit în *a dînsul*) s'a generalizat pentru toate prepoziţiile. In alte părţi diferenţiarea începe să devină semantică: *el* arată o persoană pe o treaptă socială mai joasă sau egală; *dînsul* e o persoană mai sus pusă, mai bătrână etc. Această interpretare am găsit-o individual în mai multe provincii, fără ca să fi ajuns undeva să se cristalizeze in „regulă gramaticală".

Dar nu numai în vocabular, sintaxă şi morfologie putem constată cauze comune producând efecte similare, ci şi în fonologie. Omul civilizat vorbeşte altfel decât omul incult. Prin educaţie el a învăţat să se stăpânească, să fie mai rezervat în arătarea sentimentelor sale, să tradeze cât mai puţin din ţinuta sa subiectivă faţă de cele exprimate; trebuinţa de a se înţelege cu alţii din depărtare (în scris, prin telefon etc.), îl privează de ajutorul gestului şi al mimicei, deci e nevoit să le înlocuiască printr'o expresivitate mai mare a dicţiunei (sau prin claritatea stilului); astfel mijloacele sale de rostire vor trebui îmbogăţite prin nuanţări mai subtile, care cer o economie considerabilă cu porţia de aier care produce vibraţiunile organului articulator; accentul şi tonul vor deveni un factor deosebit de important în graiul omului mai cult, probabil şi ritmul şi silabizarea. Astfel de factori însă sânt de cea mai mare importanţă pentru rostire şi

www.dacoromanica.ro

modificarea sunetelor într'o anumită direcţie. Ochiul nostru are putinţa să se mişte în lături spre a vedeà lucrurile aşezate mai la dreapta sau mai la stângà; cu toate acestea, când ne uităm în lături, mişcarea ochilor atrage după sine şi mişcarea capului întreg. Tot astfel schimbarea tonului, deşi nu trebue să producă o schimbare a calităţii sunetelor rostite, de obiceiu are de urmare o rostire mai deschisă a vocalelor (cf. Jespersen, *Lehrbuch der Phonetik* § 232 şi Herzog, *Streitfragen* p. 59). *De aici urmează că inovaţiunile de rostire individuale, deşi pot fi foarte diferite, vor urmà, la acelaşi neam, unele tendinţe generale, care la un moment dat pot produce în diferite locuri rezultate identice.*

Atlasele lingvistice ne arată pete de aceeaşi coloare răspândite pe diferite puncte ale teritoriului, fără continuitate între ele. Une-ori ele se explică prin colonii de origine comună; alteori ele sânt relictele unor forme vechi, răspândite odinioară şi prin locurile care alcătuesc puntea de trecere; sânt însă cazuri destul de dese când nu putem admite nici colonizări, nici urme vechi, ci avem de a face cu inovaţiuni spontane în mai multe locuri, izvorîte din aceleaşi tendinţe generale.

Vom cercetà un asemenea caz din fonologia românească.

In lucrarea lui Gamillscheg despre dialectele oltene, în § 25, este vorba de trecerea lui *ă* în *a* înainte de accent. Observaţiunile lui sânt următoarele: Mai clar se observă această trecere în comunele Dobriţa şi Stăneşti, dar ea se găseşte şi în Topeşti, de unde se citează exemplele: *ma* (=*mă*) *prin*[*d*] *fiuori* şi *nu va* (=*vă*) *mai puneţi minte*[*a*]. In amândouă cazurile *à* fiind între două labiale, G. deduce că avem a face cu un fel de disimilaţie a lui *ă* în *a*. Acelaşi fenomen se constată, tot în vorbirea repede, înaintea unui *a* accentuat din silaba următoare: *spalát*, *margaritár*. G. observă că în vorbirea respicată această transformare nu se întâmplă şi localnicii nu sânt conştienţi că în vorbirea repede pronunţă *a* în loc de *ă*. Avem dar, după G., de a face cu o formă dublă, dictată de condiţii sintactice. „In momentul când forma sintactică scurtată [=rostită repede]: *navalà* şi cea dinainte de labială: *ma prind* ajunge să fie rostită şi în alte poziţii, legea fonologică este gata. De aceea să nu ne imaginăm că şovăielile de fonetică sintactică produc un haos în desvoltarea limbei, căci după aceste şovăieli urmează uniformitatea".

www.dacoromanica.ro

Transformarea aceasta a lui *ă* se găseşte pe aproape întreg teritorul dacoromân şi este aproape generalizată la Istroromâni. Iată exemplele pe care mi le-am notat din studiile dialectale ale lui Weigand (cifra romană arată volumul „Anuarului seminarului din Lipsca“, cifra arabă indică pagina):

In Banat aflăm *barbat*, *batut*, *saptamână*, *vadzut* în aceleaşi comune care prefac şi pe *a* accentuat în *å*, adecă în Mehadica, Veredin, în Craina şi Bania în Almaş III 231—232, *batrân* în Mehadica, pe când în Craina se pronunţă cu stadiul intermediar *a̯* III 222, tot aşa *gradină* III 217; numai pronunţarea *barbat* se întinde până la Mehadia şi se găseşte sporadic şi în nordul Banatului, d. ex. la Sacoşul-unguresc III 221 „se pare că pronunţarea curată *a* este condiţionată de *a* următor“ III 222.

In părţile Crişului şi Mureşului întâlnim destul de răspândită pronunţarea *såcară* „poate şi *sacară*“ IV 257; *cameaşă* se găseşte în *Ţela*, *Buteni*, *Şibot* IV 272.

In părţile Someşului şi Tisei avem *barbat* în Şomcutamare IV 24.

In Oltenia întâlnim *barbat* în Vâlcea VII 39.

In Muntenia (şi părţile mărginaşe din Ardealul sudic şi Moldova) avem *barbat* într'o comună din Argeş şi prin judeţul Putna, *mas(e)à* prin Muscel, Dâmboviţa, Putna VIII 259, *camaşe* în Muscel şi Bran VIII 264.

In Moldova formele *masà* IX 163, *calcâi* IX 164, *stajar* IX 167, *barbat* IX 171, apoi *lasaţi* (dar *lăsăm*), *îngraşaţi* (dar *îngrăşăm*), *ma spăl*, *batrân* sânt foarte răspândite IX 182—183, tot astfel în Basarabia şi Bucovina: *fanină* 30, *sacară* 31, *masà* 34, *calcăi* 36, *gradină* 37, *stajar* 38, *cameaşă* 39, *barbat* 42, *batrân* 42, *sanin*, *sacure* 50. Despre rostirea aceasta în Moldova avem şi probe în texte. La Varlaam (Cazania) întâlnim nu numai forme ca *sacară* $^{331}/_{15}$, *macarŭ* $^{76}/_{11}$, ci şi *ca* (=că) *l-aţi născut* $174^{v}/_{3}$, în Cântecele populare culese de Vasiliu, *ma tem* 163 etc., iar în cel mai recent volum de novele de M. Sadoveanu (*Cocostârcul albastru*), găsesc *buna sara* 150, *spataru* 183, *pacat* 187 etc., alături de *supăraţi* 27, *legănat* 189 etc.

In toate exemplele citate, condiţiunea în care apare rostirea *a* în loc de *ă* este accentul următor. In acest caz însă condiţiunea nu pare a fi şi cauza. Intr'adevăr, ar fi cel puţin

www.dacoromanica.ro

curios, ca aceeaşi cauză fiziologică, care a prefăcut pe *a* în *ă*, să prefacă pe *ă* în *a*, şi aceasta în timp ce legea fonologică despre prefacerea lui *a* neaccentuat în *ă* este încă, precum văzurăm în § 10, în vigoare. Accentul următor este numai o condiţie aparentă, nu o cauză eficientă. Cauza imediată este un *a* următor, subt a cărui influenţă asimilătoare, *ă* precedent se preface în *a*, iar cauza primordială tendinţa Romanului de a-şi aşeză organul articulator în poziţia pe care va aveà s'o ia la rostirea sunetului următor, ce-i apare înainte de vreme viu în conştiinţă (aceeaşi ca şi la metafonia lui *e* şi *o* în *ea*, *oa*). Cum însă în evoluţiunea sa, sunetul *a* a rămas nemodificat numai subt accent, iar neaccentuat este rostit *ă*, înţelegem de ce, în exemplele de care e vorba, *ă* este proton, iar *a* următor poartă accent. Astfel în locul cauzei adevărate (un *a* următor), a putut fi luat drept cauză accentul următor şi prin urmare legea fonologică să fie interpretată în mod greşit. In cele mai multe regiuni vedem că „materialul lingvistic" păstrează încă limitele originale: *barbat*, *sacară*, *lasaţi* etc.; în altele însă el cuprinde şi exemple ca *batrân*, *sacure* etc., generalizându-se legea fonologică asupra altor cazuri de *ă* proton. Dacă observaţiile lui Gamillscheg, citate mai sus, corespund stării faptice din jurul Târgu-Jiului, dacă adecă, în afară de *a* următor, şi labialele încunjurătoare prefac, prin disimilare, pe *ă* proton în *a*, n'ar fi nici o mirare ca simţul limbei să caute factorul comun între *navală—năvală* şi *ma prind—mă prind* şi aflându-l tot în accentul următor, să se cristalizeze simţul că rostirea *ă* trebue schimbată în *a* de câte ori urmează accentul.

In afară de Istria, unde legea fonologică e aproape generală şi cuprinde mai toate cazurile de *ă* proton, o aflăm mai răspândită în Moldova cu Basarabia, unde rostirea *a* în loc de *ă* este pe cale de a devenì generală, cel puţin în cazurile când urmează un *a* accentuat; în celelalte regiuni ea e încă redusă pe teritorii mici şi numai la o parte a materialului lingvistic, apărând uneori încă în stadiul de transiţie *a̯*, iar pe alocuri numai în rostirea „allegro". La Aromâni şi la Megleniţi n'am observat până acum nici o urmă de o astfel de rostire.

Avem dar de a face, după toate indiciile, cu un fenomen vechiu, al cărui început trebue datat după ruperea Românilor de sud, dar înainte de despărţirea Dacoromânilor de Istro-

www.dacoromanica.ro

români. De ce această inovaţie de limbă, care de sigur avea tot timpul să se generalizeze, nu s'a fixat decât în parte şi în condiţiuni neegale? De ce, admiţând teoria selecţiunei, unele inovaţii de limbă găsesc condiţii mai avantajoase decât altele şi care sânt acestea? Singurul răspuns pe care-l putem da deocamdată este de natură generală: Condiţiile cele mai avantajoase sânt cele ce răspund mai bine trebuinţei de a ne înţelege, vorbind, cu semenii noştri.

15. Limba este — după cea mai scurtă şi mai precisă definiţie — comunicarea gândurilor prin rostire. Dintre cele trei elemente care constitue această definiţie, cele două din urmă au stăpânit cercetările lingvistice din veacul trecut şi de la începutul veacului nostru. Procesul fiziologic al rostirii şi procesul psihologic al gândirii au preocupat aproape exclusiv pe cercetători. Ştim cu toţii ce avânt a luat, cu deosebire de la Sievers încoace, fonetica. Şi azi există filologi care exagerează rostul ei, crezând că ea e mai mult decât o ştiinţă ajutătoare a lingvisticei, închipuindu-şi că prin ajutorul ei pot să înţeleagă tainele înseşi ale graiului omenesc.

Alţii au crezut că pot desluşi aceste taine pe cale filosofică, urmărind limba la izvorul ei, gândirea. Dela Wilhelm von Humboldt încoace „filosofia limbei“ a devenit o disciplină înfloritoare. In locul aplicării nefireşti a regulilor logice asupra gramaticei, filosofii au izbutit să explice unele fenomene lingvistice cu ajutorul psihologiei. Dar nici psihologia nu poate explică decât o parte a problemelor pe care ni le pune graiul omenesc. Exemplul lui Wilhelm Wundt ne arată cât de zadarnică e încercarea de a voi să explici orice fenomen lingvistic pe cale psihologică: monumentala sa operă de etnopsihologie, atât de bogată în amănunte, n'a putut află aprobarea fără rezerve a lingviştilor. „Şi eu recunosc în scrierea lui Wundt o operă grandioasă, pe care nici un lingvist nu are voie s'o ignoreze; ea mi se înfăţişază ca un tăvălug uriaş, care înaintând cu pas egal, turteşte totul în calea sa, spre a puteà face un drum solid şi neted.“ (Schuchardt, *Exkurs zum Sprachursprung III, 194*). „Nu există nici un fapt lingvistic, care să nu se întemeieze pe un fapt psihologic“, zice A. Meillet în *Linguistique hist. et linguist. gén. 54* „Câţiva savanţi au voit să găsească în psi-

www.dacoromanica.ro

hologie explicarea tuturor faptelor lingvistice; iată o greşală gravă care pleacă de la un punct de vedere just". Fonetica şi psihologia sânt, pentru cel ce vrea să înţeleagă limba omenească, ştiinţe auxiliare indispensabile; ele nu ajung însă pentru explicarea tuturor faptelor lingvistice. Căci nu e suficient a urmări „gândul pe buze omeneşti" spre a înţelege graiul uman în toate manifestările lui. Pentru ca gândul rostit să nu fie un simplu monolog, ci graiu omenesc, se cere ca el să realizeze însuşi scopul fundamental al vorbirei: înţelegerea între oameni.

La întrebarea cum se naşte o schimbare de rostire, ne poate da răspunsul până la un oare care grad fonetistul; la întrebarea cum se poate ea fixà, prin generalizare, asupra materialului lingvistic, răspunde în cele mai multe cazuri psihologul; la întrebarea cum se propagă asupra comunităţii de indivizi grăitori, va aveà să răspundă sociologul.

Sociologia, ştiinţa veacului al XX-lea, va trebuì deci să devină o ştiinţă ajutătoare a lingvistului, precum îi e fonetica şi psihologia. „Dacă mediul în care se desvoltă limba este un mediu social, dacă obiectul limbei este de a permite relaţiuni sociale, dacă limba nu s'a păstrat decât prin aceste relaţiuni, dacă în sfârşit limitele limbilor tind să coincidă cu cele ale grupelor sociale, e evident că cauzele de care depind faptele lingvistice trebue să fie de natură socială şi că numai considerarea faptelor sociale va permite să substituim în lingvistică determinarea unui proces examenului de fapte brute".

Considerarea momentului social în studiul limbei nu este un lucru nou. Chestiunea fusese pusă însă de H. Steinthal astfel, încât cel mai de seamă teoretician al şcoalei neogramatice, H. Paul, o combătù cu vehemenţă. Plecând de la constatarea că limba nu există ca ceva autonom, în afară de noi, ci se naşte în momentul când gândul nostru se exteriorizează prin rostire şi dispare în momentul când gura s'a închis, el a avut discuţii aprige cu „etnopsihologul" Steinthal. Discuţii aprige — şi sterile, căci în loc ca ele să îmbrăţişeze problema însăşi, se învârteau în jurul unor abstracţiuni filosofice. Fritz Mauthner (*Die Sprache*, 119) le caracterizează foarte nimerit prin următoarea frumoasă comparaţie: „Paul a văzut şi a descris mai clar şi

www.dacoromanica.ro

mai bine decât oricine albia şi picăturile râului; râul însuşi nu-l cunoaşte şi nu-l numeşte niciodată. Steinthal stă pe ţărmul râului, cuprins de admirare, priveşte la râu şi tăgăduieşte existenţa matcei lui. Paul nu vede râul de picături; Steinthal nu vede picăturile din cauza râului. Istoric, Paul priveşte evoluţiunile limbei şi nu observă acel sensorium commune, către care etnopsihologul Steinthal întinde amândouă mânile. Amândoi au dreptate — şi se ceartă cu cuvintele limbei ce formează obiectul certei lor, cu cuvinte de toate zilele, care în cursul discuţiilor lor chiar, îşi schimbă forma şi înţelesul". Iar Meillet (*op. cit.* p. 16, cf. şi 230) are următoarea foarte adevărată reflexie. „Limba este eminamente un fapt social. S'a zis că limbile nu există în afară de subiectele care le vorbesc şi deci că n'avem dreptul de a le atribui o existenţă autonomă, o fiinţă proprie. Aceasta e o constatare evidentă, dar fără importanţă, ca cele mai multe propoziţii evidente. Căci dacă realitatea unei limbi nu e cevă substanţial, existenţa ei nu e mai puţin neîndoielnică".

Dat fiind însă că limba e vorbită de oameni, dintre care fiecare îşi are individualitatea sa proprie, cu felul său propriu de a gândi, cu inteligenţa sa particulară, este firesc ca de la om la om limba să varieze. Cât timp „gramatica istorică" formă preocuparea de căpetenie a celor ce studiau limba, deosebirile acestea, care se vădesc în mod limpede când comparăm limba strămoşilor cu a noastră, erau scoase mereu la iveală, şi ideea că limba omenească e supusă unor necontenite schimbări a devenit un loc comun şi o întâlnim exprimată în fruntea celor mai multe manuale de lingvistică.

Ceea ce e de mirare însă *nu este faptul că limba s'a schimbat, ci că ea s'a modificat atât de puţin.* Uimitor nu este că un Român din Bucureşti vorbeşte altfel decât un Roman din Roma sau decât un Român din Sighetul Marmaţiei, ci că Bucureşteanul de azi rosteşte — de la depărtarea de două mii de ani — *de carne,* întocmai ca răstrămoşul său roman şi că el se poate înţelege fără greutate — dela distanţa de 800 de chilometri — cu concetăţeanul său din Sighet.

Conservatismul acesta admirabil, care a înfruntat douăzeci de veacuri; legăturile care conduc desvoltarea limbei în acelaşi sens peste şire duble de munţi şi peste graniţe politice despăr-

www.dacoromanica.ro

ţitoare, — iată două fenomene pe care lingvistica va trebui să încerce a le explică cu mai multă stăruinţă de aci înainte.

16. *Desvoltarea unei limbi se caracterizează prin lupta necontenită între inovaţiunile individuale şi rezistenţa colectivă împotriva lor.* Posibilitatea de a înţelege şi de a interpretă cele auzite în mai multe feluri, imperfecţia organului nostru articulator în reproducerea celor auzite şi mai ales trebuinţa de a creà forme nouă pentru îmbogăţirea limbei, produc inovaţiunile de limbă, care sânt totdeauna individuale; necesitatea de a se înţelege între sine, produce la membrii aceluiaşi grup social o vecinică reacţiune împotriva acestor inovaţiuni. „Această reacţiune n'are, de cele mai multe ori, altă sancţiune decât ridicolul la care expune pe cel ce nu vorbeşte ca toată lumea; dar în statele civilizate moderne ea merge mai departe, excluzând de la oficiile publice, prin examene, pe cei ce nu ştiu să se conforme uzului admis ca bun de un grup social oarecare". (Meillet *op. cit.* 230). Grupări mai mici în jurul unor anumite centre administrative, culturale, religioase, comerciale etc. produc dialectele geografice; aceleaşi interese zilnice produc, la cei ce au acelaşi fel de traiu, dialectele sociale. Alături de acestea există însă limba comună şi limba literară, care redau graiul grupului social, în înţelesul cel mai larg al cuvântului, naţiunea.

Conservatismul unei limbi se explică deci prin conformarea omului la legile sociale, care-l opresc să se depărteze de făgaşul tradiţional; comunitatea de interese la un grup social crează nevoia unei limbi comune; tot de natură socială este **imitaţia**, mijlocul prin care o inovaţiune de limbă devine, selecţionându-se, în timpul cel mai scurt posibil, un bun comun la un grup social mai mic sau mai mare.

Trebuinţa de a câştigà pe calea cea mai repede experienţa, pregătirea pentru lupta grea de existenţă, a dat vieţuitoarelor instinctul imitării: puii de găină, îndată după ce au ieşit din găoace şi s'au uscat, încep să ciugulească imitând pe mama lor. Când aud la un vecin o formulă fericită prin care a dat, cu mijloacele cele mai economicoase, expresie clară unui gând, pe care eu înzadar încercam să-l îmbrac în vorbe sau forme potrivite, îl voiu imità. Dar chiar când o formă nouă de exprimare

www.dacoromanica.ro

nu e nici mai utilă, nici mai frumoasă decât cea tradiţională, ea are pentru sine farmecul noului, e totdeauna mai expresivă, fiindcă uzul n'a ajuns încă s'o banalizeze. Acesta e bunăoară cazul cu neologismele care pătrund în limba noastră, chiar când cuvântul strein e aproape sinonim cu vechiul cuvânt românesc: introducerea lui în limbă corespunde mai mult unei trebuinţe stilistice decât semantice. Ca moda, care ne sileşte să îmbrăcăm haine, ce nu-s nici mai comode, nici mai practice şi nici mai ieftine decât cele îmbrăcate până ieri, tot astfel imitaţia în limbă, chiar când apare ca o simplă maimuţărie, îşi are rostul ei social.

Dacă, pentru filolog, chestiunea primă este: ce imităm? pentru lingvist tot atâta însemnătate are întrebarea, pe cine imităm? E vorba de **prestigiul** cuiva în societate. Cunoaştem cu toţii influenţa binefăcătoare sau dezastroasă pe care o exercită asupra moravurilor noastre un camarad de şcoală sau de regiment. Tot astfel un prieten care ne domină sau o personalitate literară care ne copleşeşte poate exercità o influenţă mare asupra limbei noastre, silindu-ne să-l imităm fără control. Subt influenţa lui Eminescu, pronunţarea *sălbatic*, *singuratic* a părinţilor miei, a devenit, subt pana mea, *sălbatec*, *singuratec*. De curând un cunoscut, la care nici odată n'am descoperit preocupări lingvistice, mi-a arătat mâhnirea sa văzând că Iorga întrebuinţează expresia *a da în vileag;* în sufletul său s'a născut conflict între prestigiul pe care Iorga îl exercită asupra lui şi între aversiunea firească pe care Ardelenii o au de a întrebuinţà cuvinte de origine ungurească. Mâhnirea proveneà din faptul că se vedeà stânjenit în tendinţa sa de a primì fără control o inovaţie lingvistică de la o personalitate cu prestigiu.

Omul dela ţară imită limba orăşanului, sluga limba stăpânului şi noi toţi ne supunem necontenit prestigiului limbei literare, desbrăcându-ne de provincialismele „urîte“ ale dialectului nostru local.

Totuşi foarte adesea observăm şi cazul invers.

Atunci când orăşanul vrea să impună săteanului, el vorbeşte limba literară, căutând, cu ajutorul prestigiului de care aceasta se bucură, să câştige însuşi în prestigiu. Când însă orăşanul are nevoie de sătean, când vrea să-i câştige încrederea şi votul de alegător, va căutà să-l imite cât mai mult şi în graiu. In

www.dacoromanica.ro

privinţa aceasta sântem dispuşi adesea să exagerăm. Astfel părinţii adesea vorbesc copiilor în limba schimonosită a acestora, fără să-şi dea seama că copilul mic ar înţelege mai bine forma exprimată corect, pe care el o prinde cu urechea, dar pe care organul său articulator nu e încă în stare s'o reproducă exact. In Ardeal, în contactul între Români şi Saşi, putem adesea observà cum ţăranul român îşi schimonoseşte graiul în felul cum pronunţă Saşii româneşte.

Astfel de modificări forţate ale graiului nu au, fireşte, o urmare remarcabilă în desvoltarea limbei : singura urmare e că, în graiul Sasului sau al copilului mic, rostirea neexactă va dăinuì timp mai îndelungat, lipsindu-le controlul firesc al pronunţării exacte. Limba părinţilor şi a ţăranului român nu se va alterà, decât doar în cazurile rare, când o formă neexactă, prin deasa ei întrebuinţare, se schimbă, din ocazională ce erà, în obicinuită. Acesta e bunăoară cazul cu unele cuvinte pătrunse din graiul copiilor în limba oamenilor mari. Principiul lingvistic însă care stă la baza fenomenului relevat, este de cea mai mare importanţă: *vorbind, ne orientăm după gradul în care ştim că putem fi înţeleşi de cel care ne ascultă.*

Din acest principiu se pot face o sumă de deducţii foarte importante pentru înţelegerea limbei în desvoltarea ei.

Oricine a putut observà că altfel vorbim în cercul restrâns al familiei sau în societatea unor prieteni vechi şi intimi şi altfel unui public strein, adunat să ne asculte. In cazul dintâiu obicinuinţa ce o avem unul cu altul şi cu felul nostru de a ne exprimà, ne face să ghicim cuvintele, chiar când ele sânt rostite în mod defectuos: relativitatea, raportul de relaţie între diferitele sunete ne face să înţelegem o vorbă, deşi e pronunţată în parte greşit, precum culegătorul tipografic va recunoaşte cuvântul, chiar când e scris greşit, sau când diferitele litere au altă înfăţişare în anumite combinaţii (d. ex. litera *r*), dacă s'a deprins odată cu scrisul nostru. De aceea într'un cerc de intimi vorbim repede, cu o pronunţare mai puţin distinctă, formele morfologice „necorecte“ (precum ar fi bunăoară plurale ca *ei face* sau genitive şi dative ca *lu tata)* trec neobservate, construcţia sintactică e adesea atât de imperfectă încât putem lăsà afară chiar şi predicatul (fiind siguri că ceilalţi îl com-

www.dacoromanica.ro

plinesc singuri), tezaurul lexical e sărac şi are cuvinte cu accepţiuni speciale, iar preocupările stilistice dispar aproape cu totul. Dimpotrivă, un profesor bun, care are să „explice“ elevilor săi, va vorbì rar, cu o pronunţare distinctă, gramatical corect şi cu reliefări stilistice. Un actor, în sfârşit, care ţine să ne dea, pe lângă înţelegerea textului, şì simţirea frumuseţilor lui literare, va întrebuinţà, în afară de gesticulaţie şi mimică, toate mijloacele dinamice şi muzicale ale vocii, va declamà. Fiecare dintre noi avem dar, după împrejurări, mai multe feluri de a vorbì. Cât de mult se deosebeşte chiar felul de a rostì unele sunete la diferite ocazii ne-o arată observaţiile făcute de Jespersen (*Grundzüge* § 162) despre înlocuirea lui *s* intervocalic prin *z* în limba daneză. Iar faptul curios că unele transformări fonetice — ca amuţirea lui *s* final — care apar în latineşte din cele mai vechi timpuri, fără să se generalizeze, şi apoi reapar în unele limbi romanice, îl explică Ettmayer (*Vulgärlatein* p. 266) în modul următor: „Partea cea mai mare a transformărilor fonetice latine vulgare aveau un caracter facultativ, condiţionate fiind de ritmul frazei şi de construcţia ei; înţelegem uşor că aceste nuanţe, pe care le creeà momentul, nu erau ţintuite, decât în cazuri excepţionale, de scrierea latină. Numai tirănia exercitată de limba literară asupra tuturor este cauza că atâtea transformări fonetice latine vulgare n'au putut ajunge în curs de secole la stabilitate şi linişte“.

Toţi facem apel, când vorbim, şi la darul de a ghicì al interlocutorului nostru. Precum la operă, bunăoară, unde cântatul opreşte rostirea clară a cuvintelor, textul în mare parte îl ghicim din combinaţia vorbelor desluşite, astfel şi când ascultăm pe cineva adesea îl înţelegem, nu fiindcă el rosteşte cuvintele aşa cum le rostim noi, ci fiindcă noi le interpretăm după felul nostru de a le rostì. Dacă n'ar fi aşa, n'am înţelege bunăoară pe un om răguşit, pe un ştirb sau pe unul care vorbeşte căscând sau mâncând (căci organul nostru de articulare nu serveşte numai la vorbit, ci are şi alte funcţiuni care pot fi simultane cu graiul). *Controlul mediului ambiant este deci relativ şi se exercită în limitele în care în vorba noastră ascultătorul recunoaşte încă graiul său.*

Un exemplu va explicà mai bine ceea ce voim să spunem. E cunoscut fenomenul înlocuirii, la o mare parte a popo-

www.dacoromanica.ro

rului francez, şi german, al lui *r* alveolar printr'un *r* velar (uvular). Transformarea aceasta e în curs şi putem urmări cum rostirea velară a lui *r* se răspândeşte din ce în ce mai mult. Unii (d. e. Trautmann, combătut de O. Jespersen, *Lehrbuch d. Phonetik p.* 135 n.) explică răspândirea aceasta ca o chestie de prestigiu, crezând că ea a pornit din saloanele „precioaselor" franceze şi devenind „modernă" s'a răspândit în rostirea Parizienilor şi apoi în pronunţarea „literară" franceză, ba chiar şi în Germania, unde moda franceză a pătruns mai întâiu la intelectuali. Dar rostirea aceasta se găseşte şi la alte popoare şi se întâlneşte incidental destul de des şi la Români, unde ea n'a putut pătrunde, cel puţin la ţară, prin influenţa graiului parizian.

E. Herzog (*Streitfragen* p. 53) a crezut că poate da fenomenului o explicare pur fonetică: la *r* alveolar vibrează vârful limbei; dacă rostirea se face cu mai multă energie, vibraţiunile acestea se pot transmite asupra părţilor superioare ale limbei, propagându-se până în dreptul vălului şi dând naştere unui *r* velar. Astfel el crede că nu e nevoie să admitem „o săritură de articulaţie" („Lautsprung") din partea dinainte a limbei la dosul limbei, căci aceste substituiri ale unui loc de articulare prin altul nu se potrivesc în sistemul celor ce văd în orice schimbare de rostire o transformare lentă şi gradată.

Cred că nu e nevoie să admitem această explicaţie forţată şi neprobabilă, isvorîtă din credinţa că prin ajutorul foneticei se explică toate fenomenele în legătură cu rostirea noastră. Mai probabilă mi se pare următoarea explicare. Sunetul *r* alveolar e un sunet greu de rostit. Aceasta o observăm la copii când încep să vorbească: *r* de obiceiu e cel din urmă sunet pe care ei izbutesc să-l pronunţe bine. Cei mai mulţi îl înlocuesc prin *l* (unii prin *i*, prin alte sunete sau prin zero), stârnind râsul camarazilor lor mai mari pentru omonimele caraghioase care rezultă din această rostire (cf. *lac* = lac şi rac, *iadu* = iadu şi Radu etc.), până când sancţiunea ridicolului îi fac să-şi însuşească, prin sforţări necontenite, rostirea adevărată[1]). Cu mult mai uşor

[1]) Chiar după ce copiii izbutesc să rostească pe *r* singur, sunetul le face încă greutăţi, când, în vorbire, apare combinat cu alte sunete. Astfel o nepoată a mea, deşi începuse să pronunţe pe *r* alveolar, ziceà tot *dagă* în loc de *dragă*; mumă-sa, repetindu-i mereu forma corectă, într'o bună zi o auzirăm rostind: *rrdagă*, cu un *r* foarte „rulat". Se ştie că cele mai multe cazuri de metateză se întâmplă tocmai în cuvintele cu *r*.

www.dacoromanica.ro

decât *r* alveolar e de rostit *r* velar. Aceasta o observăm când noi, cei deprinşi cu *r* alveolar, cercăm, şi izbutîm fără greutate, să-l pronunţăm pe cel velar, pe când un German sau Evreu încearcă adesea înzadar să-şi însuşească pe *r* românesc. Tot din cauză că *r*-ul părinţilor săi e uşor de rostit, copilul german îl învaţă din fragedă pruncie.

In cursul încercărilor de a reproduce pe *r* alveolar al părinţilor, unii copii români ajung la expedientul lui *r* velar (uvular), de sigur cel mai apropiat sunet ca efect acustic. Apropierea aceasta acustică e atât de. mare, încât la controlul general pe care îl exercită mediul ambiant, cel cu rostirea aceasta primeşte fără greutate viza la pasaportul cu care poate intrà în comunitatea celorlalţi grăitori. Sancţiunea ridicolului nu are loc, pentrucă în graiul comun un *r* velar neexistând, omonimitatea, ocazia cea mai prielnică de a produce echivocul, nu există. [1]) Unii dintre cei ce în copilărie rosteau pe *r* velar izbutesc mai târziu să-l înlocuiască prin *r* alveolar; majoritatea însă rămâne cu el toată viaţa. (Cunosc însă un caz, la un copil al unui văr al mieu, care în copilărie rosteà *r* uvular, în şcoală s'a deprins cu *r* alveolar, iar acum, la vârstă de 15 ani, revine iar la *r* uvular). In Bran, unde petrec totdeauna lunile de vară şi unde observ de vreo 25 de ani încoace dialectul local, indivizii care rostesc *r* uvular se înmulţesc mereu. Ceilalţi abià bagă de seamă acest „defect“ în vorbirea lor: voind odată să descriu altuia pe un ţăran, al cărui nume îl uitasem, am citat între semnele sale particulare rostirea lui *r* uvular, fără să izbutesc însă să-l caracterizez prin acest fapt. E neîndoios că rostirea aceasta „se moşteneşte“, căci ajunge ca unul din părinţi s'o aibă, pentru ca s'o regăsim la majoritatea copiilor. Cauza poate fi structura organului articulator sau numai deprinderea din copilărie a rostirii părinteşti. Că această rostire e mai uşoară, e clar; numai cât vorbind de transformarea fonetică a lui *r* alveolar în *r* velar sau uvular, nu avem voie s'o explicăm considerând-o mai uşoară.

[1]) Un fost profesor al mieu, fiica acestuia şi fiica fiicei — deci trei generaţii — redau pe *r* alveolar printr'un fel de *r* labial. Cum însă buzele nu sânt destul de elastice spre a produce, fără o sforţare mai mare, vibraţiuni, *r*-ul pe care îl pronunţă ei seamănă aidoma cu un *v*. Ridiculizarea lor nu lipseà şi îmi aduc aminte de hazul ce l-a produs odată fiica acelui profesor, când a spus că cel mai bun mijloc de a curăţi o stofă de scame este a o perià cu o perie *cuvată* (= *curată*, înţeles de noi *cu vată*).

www.dacoromanica.ro

O rostire nu ajunge să fie mai uşoară pentru ca ea să şi rămână după ce s'a produs, ci se cere ca ea să nu fie supărătoare asupra interlocutorului, ca acesta să audă în ea rostirea proprie.

Dar sânt sunete care nu sânt numai grele de rostit, ci şi grele de perceput cu urechea. Astfel un *f* bilabial abiă se aude, ca un suflat. Impresia acustică ce o produce asupra noastră se aseamănă cu celalalt sunet „suflat", cu *h*, care însă e cu mult mai bine perceptibil. Când deci Spaniolii sau Gasconii au ajuns să pronunţe pe *f* iniţial în mod bilabial, s'a putut uşor întâmplà ca sunetul acesta să fie substituit prin *h*. Cazul invers îl întâlnim la noi, unde un *h* final slavon, în cuvinte ca *prah*, *vârh*, a fost substituit prin *f* bilabial, care însă, din pricina lipsei sale de sonoritate, a fost înlocuit sau prin sunetul fonic corespunzător (*praw*, *vârw*, în Banat *prau*) sau prin *f* labeo-dental (*praf*, *vârf*), rostire, care după cum îmi comunică Weigand, o găsim şi la Bulgari.

Astfel de „substituiri de articulaţie" nu sânt admise bucuros de fonetiştii extremi, cărora nu li se potrivesc în întregul lor sistem de a explicà transformările fonetice. Orice modificare de rostire fiind inconştientă, ei o pot admite numai ca o alunecare lentă şi gradată de la o articulaţie la alta, traversând nenumărate stadii intermediare, imperceptibil de deosebite unul de altul. Pentru ei înlocuirea lui r alveolar prin r velar (uvular) sau a spirantei bilabiale *f* prin spiranta coardelor vocale (sau faringală) însemnează o săritură de articulaţie (Lautsprung), care nu se mai potriveşte cu concepţia lor, ca şi când această modificare a rostirei tradiţionale nu s'a putut întâmplà cu ocazia auzirii limbei, ci a trebuit să se producă în graiul aceluiaşi subiect grăitor. De aceea vedem cum unii din ei, spre a salvà sistemul, recurg la explicaţii complicate şi neverosimile, chiar pentru cazuri atât de patente de substituiri de articulaţie, precum le oferă metateza. In opoziţie chiar cu fonetistul Sievers, care în franc. *fromage* pentru *formage* sau în germ. *bersten* în loc de *brestan* vede un „Lautsprung" (*Phonetik* 5 § 727), E. Herzog crede că formele *fromage* şi *bersten* se datoresc unei disolvări greşite, în vorbirea „lento", a formelor *frmage*, *brsten* din vorbirea „allegro", în care r se pronunţà deosebit, în primul conservând poziţia buzelor *o*, în al doilea poziţia *e* a buzelor (*Streitfragen* p. 36—37).

www.dacoromanica.ro

Meringer şi Mayer au arătat în cartea lor *Versprechen und Verlesen* (studiu, continuat apoi de Meringer subt titlul *Aus dem Leben der Sprache*) cât de numeroase sânt abaterile de la uzul tradiţional, »greşelile« în vorbirea şi scrierea noastră. Numărul lor creşte când ne aflăm în familie sau într'un cerc de prieteni, — în care cei doi autori şi-au făcut mai ales observaţiile — fiindcă intimitatea ne permite să fim mai lăsători şi mai ales fiindcă, vorbind, avem conştiinţa că vom fi înţeleşi chiar schiţând numai oarecum fraza noastră. E un fapt constatat astăzi că chiar cele mai uzuale cuvinte ale noastre le rostim adesea „greşit", fără să ne dăm seama. Cele mai multe greşeli se reduc la influenţe asimilatorice ale sunetelor împrejmuitoare, la persistarea mai mult decât ar trebuì la o articulare precedentă sau la adaptarea înainte de vreme a organului articulator la articulaţia care va trebuì să urmeze, la eclipse momentane de memorie cu privire la ordinea în care au să urmeze sunetele în cuvânt (metateze), etc.

Un dicton german zice: „Omul e un animal care se obicinueşte uşor". E într'adevăr uimitor ce repede îşi însuşeşte omul un „viţiu" de pronunţare, cât de uşor devine obicinuită o rostire incidentală a sa. Dacă ţinem seama că şi interlocutorul nostru face, în graiul său, „greşeli", vom înţelege cum un viţiu de rostire, pe care îl aude şi altul, poate devenì obiceiu.

Orice inovaţiune faţă de forma tradiţională, întru cât ea nu stânjeneşte înţelegerea, poartă în sine germenul de a se generalizà, prin obicinuinţă la cel ce o introduce, prin farmecul noului la cel ce o aude şi mai ales pentrucă la membrii aceluiaşi grup social e vecinic activă tendinţa de a reduce la aceeaşi formă unitară graiul prin care comunică. Ceea ce nu ştim încă — şi nădăjduim că vom şti când vom cunoaşte mai bine legile ce stăpânesc structura noastră socială — este, de ce cutare inovaţiune de limbă prinde rădăcini mai adânci, generalizându-se mai repede decât alta. De asemenea nu ştim încă de ce în anumite perioade de timp rostirea tradiţională se modifică mai mult decât în altele.

Intr'adevăr, dacă cercetăm istoria limbilor romanice, vedem că cele mai importante legi fonologice datează din veacurile care au urmat imediat după căderea Imperiului roman. Unii o explică prin amestecarea de rase (A. Dauzat, *La vie du langage*

www.dacoromanica.ro

p. 45. ş. u. care, urmând pe Ascoli, crede că rostirea poporului autohton rămâne ca predispoziţie şi după ce a învăţat limba cuceritorului). Meillet, care deosebeşte atât de clar momentul etnic de cel lingvistic, crede totuşi că tulburările mari în sistemul morfologic indoeuropean se datoresc faptului că limba Indoeuropenilor, întinzându-se pe un teritoriu vast, a fost primită de popoare cu alte limbi, care numai cu anevoie şi-au putut asimilà o morfologie atât de complexă. Pe vremea când indivizii „indoeuropenizaţi" vorbeau amândouă limbile, pe cea veche şi (în mod imperfect încă) pe cea nouă, ei au introdus o tulburare în părţile mai delicate şi mai puţin stabile ale morfologiei indoeuropene: „Orice extensiune a unei limbi are deci ca efect simplificarea sistemului şi suprimarea distincţiilor mai mult sau mai puţin de prisos" (*op. cit.* p. 210). Faptul că popoarele romanice vorbesc astăzi limbi mai deosebite una de alta decât bunăoară cele slave, despărţite nu cu mult mai târziu de trunchiul comun, este pentru că „pretutindeni, unde limba latină se vorbeà în momentul când Imperiul roman s'a fărămiţit, ea erà de importaţie recentă şi că tradiţia nu aveà soliditatea unei tradiţii lingvistice înrădăcinată de multe veacuri la o populaţie stabilă. Tulburările sociale produse de invaziunea barbarilor au produs o viaţă în esenţă rurală; consecinţa inevitabilă este o repeziciune foarte mare în transformările lingvistice" (*op. cit.* p. 314).

Cred că pricina de căpetenie a marilor schimbări în graiul popoarelor romanice în întâiele veacuri ale existenţei lor nu se reduce la amestecul etnic (cf. *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* p. 45 ş. u. şi *Locul limbei române* p. 18—19). In Italia de mijloc şi de sud, unde în esenţă populaţia a rămas cea veche, latină, schimbările au fost tot atât de mari ca în Italia de nord, unde amestecul cu popoarele năvălitoare a fost mai mare. Că sistemul morfologic al popoarelor romanizate ar fi fost mai puţin complicat ca cel latin, nu se poate documentà: în Franţa, Galii romanizaţi aveau acelaşi sistem morfologic, iar în Spania, Reţia şi Dacia, sistemul morfologic al popoarelor aborigene nu-l cunoaştem; de altminteri romaniştii admit în general că simplificarea sistemului morfologic în limbile neolatine este în mare parte o urmare directă a modificărilor fonologice. Ceeace însă ştim pozitiv şi putem constatà în tot cu-

www.dacoromanica.ro

prinsul Imperiului roman, este că începutul evului mediu însemnează o decădere mare a culturii. In aceasta vom găsi şi explicarea tulburărilor mari în rostirea limbei latine.

E un fapt constatat că omul, cu cât se găseşte pe o treaptă mai înaltă de civilizaţie, cu atât are o limbă mai îngrijită. Tocmai fiindcă ideile mai subtile pe care le exprimă cer o exteriorizare mai precisă şi mai clară spre a fi înţeles exact. Cu cât omul e mai cult, cu atât va conta mai puţin cu darul de ghicire a interlocutorului său; cu cât el se găseşte pe o treaptă culturală mai înapoiată, cu atât întregul său sistem de exprimare (în care intră cu rol activ şi gesticulaţia şi mimica) va fi mai mult o schiţare a ideilor decât o exprimare desvoltată a lor. Există limbi de popoare pe jumătate sălbatece, la care nuanţele sunetelor nu sânt necesare pentru înţelegerea exactă. Astfel Sievers (*Phonetik*[5] § 733) citează cazul unei Papuan, care în cuvântul *voka* „cafeà" pronunţà pe *k* uneori ca spirantă fonică, alteori ca cluzivă fonică, alteori ca cluzivă afonă, apoi ca aspirată şi chiar ca africată, fără ca sensul cuvântului să se schimbe. De sigur faptul, că la Istroromâni, în unele părţi, nu se mai face nici o deosebire între *s* şi *ş*, ci amândouă sunetele (şi prin urmare şi ţ şi č) au dat acelaşi rezultat, pe care dialectologii îl aud unii ca *s* alţii ca *ş*, e o dovadă despre stadiul inferior cultural al acestor oameni săraci şi necăjiţi.

Cu decăderea civilizaţiei romane a fost sfărâmat dar şi lanţul care ţineà într'un mod atât de admirabil încătuşată unitatea limbei latine. Câmpul devenì rodnic pentru ivirea şi răspândirea de rostiri individuale din ce în ce mai depărtate de stadiul original al limbei.

17. Constatările făcute mai sus ne dau explicarea pentru un fenomen care la aparenţă e în contrazicere cu ceea ce ştìm despre desvoltarea lentă şi gradată a modificărilor de rostire. Observăm anume că *cu cât o transformare fonetică cuprinde în sine deosebiri mai mici faţă de stadiul vechiu al limbei, cu atât ea se poate menţine mai mult*, fără să se generalizeze, rămâne deci ca „lege fonologică în acţiune", pe care n'o putem formulà încă.

Intr'adevăr, dacă privim acèle transformări de rostire din timpuri vechi, care au dat limbei române înfăţişarea ei specială,

www.dacoromanica.ro

deosebind-o atât de mult de limba latină, precum e prefacerea lui *l* în *r*, a lui *bl* şi *br* în *ur*, *ul*, amuţirea lui *b* şi *v* între vocale, schimbarea dentalelor în sibilante înaintea unor sunete palatale, *â* din *a* în poziţie nazală etc., vedem că ele sânt cele mai „regulate", că apar generalizate asupra tuturor cuvintelor cu structură analoagă, şi că sânt răspândite în spaţiu asupra tuturor dialectelor şi încheiate în timp înainte de contactul nostru cu Slavii.

Dimpotrivă, avem alte modificări, desigur vechi şi ele, care însă până azi nu apar nici generalizate, nici răspândite în mod egal pe tot teritoriul, nici mai ales încheiate. Voiu cita un exemplu pe care orice Român îl poate controlà cu rostirea sa. E cazul lui *e* neaccentuat, care, dacă nu este final [1]) (în care caz este considerat ca dezinenţă flexionară), în graiul mieu apare în concurenţă cu *i*. Astfel, după accent, eu pronunţ *dumínecă*, *áger*, dar *áripă*, *áprig*, rostesc *piédecă*, *púrece* şi le scriu astfel, deşi formele *piedică*, *purice* sânt cele mai obicinuite în literatură, zic *galbin*, *carpin*, *pieptin*, rostesc însă şi scriu *frasin*. Inainte de accent rostesc *pricep*, *priveghez*, *rinichiu*, *mişel*, dar *nevastă*, *dumnezeu*, *belşug*, *vecin* (şi tot astfel *cetì*, *venì*). Pronunţarea mea nu este şi a altora. Astfel formele *duminică* (Jahresbericht IX, 174), *balegă* (Dicţ. Acad.), *precep*, *preveghez*, *nivastă* (Jahresbericht IX, 172), *Dumnizeu* (ib. 173), *bilşug* (Vârcol, Graiul din Vâlcea 9), *vinì* (ib.), *frasen* (Jahresbericht VIII, 263) sânt destul de răspândite, pe când *arepă* e rar, iar *meşel* şi *renichiu* nu cred să se audă undeva. In unele cazuri şi în unele regiuni s'a introdus o oarecare regularitate. Astfel Gamillscheg (*Oltenische Mundarten* 59) arată că prepoziţia *de* devine *di* numai înainte de alte prepoziţii: *de mine*, dar *dila* (formă pe care o găsim şi în *Codicele Voroneţean* $^{62}/_{10}$ şi în ţara Haţegului cf. studiul lui O. Densusianu p. 25). La Aromâni, unde prefacerea lui *e* neaccentuat în *i* este în unele regiuni generală, se conjugă *dzem* dar *dzimúi* (=*gem*, *gemuiu*). Instructiv e cazul următor: *e* de la sfârşitul substantivelor se preface în *i*, când îi urmează articolul *le*. Rostiri ca *soarile* (*Jahresber.* IV 273, VI 22, VIII 265 etc., Densusianu, Ţara-Haţegului 25), *uşile* (*Jahresber.* VI 14 etc.), *câ(i)nile* (*Jahresber.* III 210, VIII 255, IX 159), *dragostile* (Gamillscheg, *Olt.*

[1]) Se ştie că în unele dialecte, chiar dacoromâne, precum e cel moldovean, şi *e* final trece în *i*: *bini*, *lemni* etc.

www.dacoromanica.ro

Mund. 59), *broaştile, lemnile* (Densusianu, *Ţara-Haţegului* 25) se găsesc în cele mai multe regiuni[1]) şi asemenea de scrieri nu lipsesc nici în documente literare. Astfel în Biblia din 1688 cetim *iepurile* 136 v., la Odobescu (Scrieri III 246) *fluturile,* pe care-l are şi Alexandrescu (Meditaţii 230). Cauza acestei prefaceri a lui *e* în *i* pare a fi accentul proparoxiton: Gamillscheg (*Olt. Mund.* 59) citează cazul lui *razămi-te* din *razăme-te* (rezultat, după asimilarea lui *ă* la *e* următor, din *razămă-te*). Cu toată răspândirea şi vechimea acestei transformări fonetice, limba literară continuă a scrie şi o mare parte de Români a rosti *soarele, iepurele;* numai într'un caz trecerea aceasta fonetică a devenit regulă generală: la pluralele ambigene în *-urele,* devenit pretutindeni *-urile* (de prin sec. XVIII). Mai mult decât atât, acestea au silit forma nearticulată *-ure* să să prefacă în *-uri.* Deci *trupure — trupurele* din cele mai vechi texte, a devenit mai întâiu *trupure — trupurile* (stadiu pe care pare a-l fi ajuns limba lui Coresi) şi apoi *trupuri — trupurile.*

Cazul lui *e* neaccentuat, pe care-l putem observà în zilele noastre, ne arată înainte de toate că o şovăire poate durà timp îndelungat: la *e* şi *i* o putem urmări istoriceşte în curs de 4 veacuri. El ne mai arată încă şi aceea, că la acelaşi individ pot să dăinuiască forme duble în materialul său lingvistic, fără ca simţul de categorizare gramaticală să le sistemizeze. Cauza nu poate fi alta decât aceea că în silaba neaccentuată deosebirile de rostire le observăm mai anevoie decât în silaba scoasă în relief prin accent şi că ele pot rămâneà nebăgate în seamă când sânt atât de mici ca cea între *i* şi *e* (rostit mai mult închis în silabă neaccentuată).

Studiile dialectale conştiincioase abundă de astfel de cazuri şi formează desperarea filologului vecinic preocupat să constate legi fonologice fără excepţie.

18. **Concluzia?** Cred că din cele precedente reiese limpede mai întâiu un lucru: credinţa noastră în legi fonologice. Acestea nu sânt, cum le consideră Jespersen (*Phonetische Grundfragen* § 170) numai un mijloc de a ne scutì de rătăciri etimologice şi de a

[1]) In graiul mieu — şi sporadic am observat acest lucru şi la alţii — în vorbirea repede, rostesc *soar'le, frat'le* cu sincoparea vocalei posttone. Această formă a vorbirei „allegro" mi se pare că e pe calè să treacă în vorbirea „lento".

www.dacoromanica.ro

da preciziune şi siguranţă metoadelor noastre de cercetare, nu sânt abstracţiuni sau invenţii ale gramaticilor, ci sânt realităţi lingvistice, formule existente în mintea vorbitorului, întocmai precum „pluralul" sau „condiţionalul" sau „consecutio temporum" sânt formule gramaticale, corespunzând unui raport constant ce există sau există la un moment dat în simţul unei limbi.

Nu numai cuvintele călătoresc, ci şi legile fonologice, observă Gamillscheg (*Oltenische Mundarten* p. 67) cu dreptate. Călătoria trebue pricepută, fireşte, în mod figurat şi ar fi poate mai potrivit să zicem: nu împrumutăm numai cuvinte, ci şi legi fonologice. Precum cuvântul auzit, care exprimă scurt şi concis o idee pentru care nu aveam o expresie potrivită, ne este binevenit şi-l înglobăm imediat în tezaurul nostru lexical, tot atât de binevenită, sau şi mai mult chiar, este formula prin care se poate orândui materialul de limbă brut şi nesistemizat încă în mintea noastră. Această formulă o ghicim uşor din cuvintele pe care le auzim, rostite, unele într'un fel, altele într'altfel, după anumite condiţiuni, pe care le descoperim prin abstracţie. Astfel copilul, când învaţă o limbă, nu extrage numai „tulpina" şi „dezinenţa" formelor morfologice, ci şi legile fonologice care au aplicare în declinare şi conjugare. Următorul fapt observat de mine arată până la ce grad ajunge, în privinţa aceasta, grija copilului de a vorbi bine. In Cernăuţi, vânzătorii de haine vechi, Evrei cu toţii, umblă pe stradă strigând „handeles". Pe copiii miei îi interesau aceşti negustori şi de câteori auzeau strigătul lor pe stradă, alergau la fereastră dându-mi de ştire: „uite un handeles!" Intr'o zi se nimeriră doi în acelaşi timp înaintea casei noastre. Fetiţa mea, de vre o cinci ani atuncea, strigă cu bucurie: „auzi, tată, doi — (pauză) cum se zice: *handelesi* sau *handeleşi?*

Schimbările de rostire se ivesc, în mod normal, inconştient; tot fără să ne dăm seama despre acest lucru, le primim şi le imităm. Dar omul nu este numai o maşină inconştientă de articulat sunete, ci şi un gânditor, un observator al limbei sale, vecinic preocupat — în măsură mai mare sau mai mică, după cum talentul lui pentru limbă e mai mare sau mai mic — de a rândui materialul şi de a-şi perfecţiona limba. Prin comparaţie, subiectul grăitor izbuteşte să bage de seamă deosebirile între graiul său şi ale semenilor săi şi să stabilească raportul constant — legea — ce există între faptele observate. Cu cât deosebirea va fi mai mică, cu atât va fi remarcată mai greu, căci ea nu stânjeneşte înţelegerea cu alţii, cu atât deci va trece mai multă vreme până ce simţul nostru de împărţire în categorii va izbuti să formuleze o lege fonologică. Deci: anumite legi fonetice produc schimbări de rostire, iar anumite legi psihologice pot produce, în anumite cazuri, generalizarea acestor modificări de rostire asupra întregului material lingvistic. Rezultatul e legea fonologică.

www.dacoromanica.ro

Individuală la origine, legea fonologică poate devenì, ca orice altă inovaţiune de limbă, colectivă. Căci omul este în acelaşi timp şi membru al societăţii. Această expansiune asupra unui grup social se întâmplă şi ea după anumite legi sociologice, pe care nu le cunoaştem încă în deajuns, pe care însă, din cauza aceasta, nu e voie să le nesocotim. Răspândirea unei modificări de rostire nu trebue să ne-o imaginăm ca pe o molimă ce cuprinde la un moment dat pe toţi cei ce vorbesc aceeaşi limbă sau acelaşi dialect, fără ca ei să aibă nici putinţa de a rezistà infecţiei, nici conştiinţa că sânt propagatori de bacili. Mi se pare dimpotrivă că din milioanele de inovaţiuni de limbă individuale, cele mai multe se pierd fără a lăsà urmă; o parte mică rămâne însă prin selecţiune; în structura noastră socială este dată posibilitatea de răspândire a acestor inovaţiuni; dintr'un centru cu prestigiu legile fonologice — adecă modificările de rostire categorizate — se răspândesc printr'o „traducere", o adaptare a formei vechi de a rostì cuvintele la forma nouă. Numai admiţând acest fel de propagare a legilor fonologice ne putem explicà cazurile de „regresiune fonetică". Intr'adevăr, dacă partea cea mai mare a teritoriului dacoromân rosteşte azi *bine*, rostirea aceasta n'a fost totdeauna atât de generală. Cercetând „stratigrafia" *(Dacoromania* I 386) acestui fenomen, vedem că într'o regiune mare a teritorului dacoromân, între lat. *bene* şi modernul *bine*, a existat stadiul *bire*. Dacă însă în regiunile din nordul Mureşului forma *bire* a devenit iarăşi *bine*, nu este pentrucă la aceşti Români, *r* între vocale s'a prefăcut în *n* printr'o transformare lentă şi gradată (precum se prefăcuse, cu veacuri înainte, în aceleaşi condiţiuni, *n* în *r*), ci pentrucă ei, observând la vecinii lor de sud rostirea cu *n* şi recunoscând condiţiile în care acest *n* se deosebeşte de *r* al lor, au adoptat pronunţarea aceasta.

Concepţia aceasta, ţinând seama de noile achiziţii ale ştiinţei, salvează cea mai importantă din descoperirile generaţiei trecute, credinţa că limba, în evoluţia sa, e diriguită de anumite legi, de care cercetătorul trebue să ţină seama. Atât, că aceste legi, când ele privesc forma exterioară a graiului, rostirea, nu sânt în esenţă deosebite de legile generale care diriguesc evoluţiunea limbei şi deci nu e voie să facem o distincţie artificială între formă şi conţinut, căzând, ca neogramaticii, în greşala metodică, relevată cu drept cuvânt de Schuchardt, de a da „explicaţii" — psihologice — „excepţiilor", dar de a lăsà neexplicate înseşi „cazurile normale" (căci arătarea fazelor intemediare ale desvoltării, din punct de vedere fonetic relevează numai o lature, şi nu cea mai importantă, a problemei).

Cluj, 1921. **Sextil Puşcariu.**

www.dacoromanica.ro

Strigătele animalelor.

(Studiu lexicografic[1]).

Introducere.

La elaborarea acestei teze am întrebuinţat în primul rând „Răspunsurile la chestionarul lui Haşdeu.“ Haşdeu, înainte de a începe cu lucrarea Etimologicului său a trimis chestionare prin satele din Regat şi Ardeal cu diferite întrebări privitoare la limba şi obiceiurile Românilor. La aceste chestionare a primit răspunsuri de la preoţii şi învăţătorii din provincie. Răspunsurile acestea — foarte preţioase — sânt în posesiunea Academiei Române, care le-a legat în manuscris după judeţe (comunele în ordine alfabetică) în 18 volume. Acest manuscris l-am putut întrebuinţà prin mijlocirea D-lui profesor S. Puşcariu. Litera H deci, care se întâlneşte des în această lucrare, însemnează manuscrisul, cifra romană de lângă literă volumul iar cifra arabică foaia din manuscris. Lista comunelor se dă la sfârşitul lucrării.

Afară de aceasta am mai întrebuinţat „Ornitologia“ şi »Insectele« de S. Fl. Marian, apoi operele mai multor scriitori ca: Eminescu, Alecsandri, Ispirescu, Creangă, Pann, Sadoveanu, Sandu-Aldea, Ciocârlan, N. N. Beldiceanu etc., pe care i-am notat totdeauna. La stabilirea etimologiilor am întrebuinţat »*Etym. Wörterbuch der rum. Sprache*« de Dr. S. Puşcariu şi cele câteva fascicule apărute din »*Dicţionarul Academiei*«, apoi «*Dict. d' Etymologie Daco-Romane*» de Cihac şi Tiktin (Rum.-deutsches Wrtb.) mai puţin Hiecke (*Die Neubildung der rum. Tiernamen* în Anuarul XII-lea al lui Weigand).

Teza însaşi am împărţit-o, după cum erà şi natural, mai întâiu în trei părţi: 1). *Animalele* în înţelesul restrâns al cuvântului, 2). *Pasările* şi 3). *Insectele*. Cele două părţi dintâiu le-am

[1]) Teză de licenţă prezentată Universităţii din Cernăuţi în Octomvrie 1913.

www.dacoromanica.ro

subîmpărţit în câte două părţi: 1. *a*) *Pasările de casă* şi *b*) *Animalele sălbatice;* 2. *a*) *Pasările de casă* şi *b*) *Pasările sălbatice şi cântătoare.* Imediat după fiecare animal urmează termenii cei mai răspândiţi ale strigătelor lui, fără deosebire de sinonimica lor. Am tratat apoi fiecare termen în special şi după fiecare urmează exemple din diferiţi autori, ca o dovadă despre existenţa acestor cuvinte în literatură. Am făcut apoi deosebirea între diferitele numiri, după materialul adunat şi după datele adunate de mine. Am cercat după aceea, întru cât mi-a fost cu putinţă, să dau geografia lexicală a acestor termeni. Aceasta nu mi-a izbutit la fiecare cuvânt pe deplin, pentru că mi-au lipsit mai întâiu datele sigure din unele părţi, aşa bună-oară am trebuit să neglijez aproape cu totul Ardealul şi Banatul din cauza puţinelor date, şi mi-au lipsit cu desăvârşire datele pentru Basarabia. Chiar datele pe care le-am aflat mai ales în „Răspunsurile la chestionarul lui Haşdeu", nu le-am putut întrebuinţà cu siguranţă deplină, deoarece preoţii şi învăţătorii care au dat aceste răspunsuri n'au fost totdeauna atât de conştienţioşi să comunice adevăratele numiri din satele lor, ci ei, influenţaţi adese de limba literară şi de cea pe care au învăţat-o în satele lor natale, s'au abătut puţin de la limba poporului din satele pe care le reprezintau. Abaterea aceasta se poate observà mai ales în comunele din care avem răspunsuri şi dela preot şi dela învăţător. Aflăm câte odată divergenţă mare între răspunsurile lor. Am ales numai aceea ce mi s'a părut de tot sigur. In general, graniţa cea mare între diferiţii termeni o formează, după cum vom vedeà, judeţele Fălciu, Covurluiu, Tutova, Tecuci din Moldova şi R.-Sărat din Muntenia. Vedem deci cum câmpul de luptă pentru existenţă între termenii moldoveni şi cei munteni este mutat pe teritorul moldovean: Dialectul muntean învinge, ajutat de limba literară, şi aceasta nu numai în termenii privitori la strigătul animalelor, ci de sigur şi în întreg dicţionarul limbei. Pe lângă aceste cuvinte, cari sânt un bun comun al unui dialect, am mai tratat şi altele regionale, care au o sferă mai mică de întrebuinţare în mijlocul unui dialect şi aparţin numai unor localităţi. Totdeauna când am făcut deosebirea între termenii din dialectul moldovean şi cei din dialectul muntean, am considerat ca dialect moldovean şi limba din Bucovina şi din Dobrogea, şi ca dialect muntean şi limba din judeţele oltene. Abaterile de la această

www.dacoromanica.ro

regulă le-am remarcat îndeosebi. Se înţelege că fenomenele fonologice dialectale pentru pronunţarea cuvintelor nu încap în această cercetare lexicală şi deci nici nu le-am luat în privire, ca d. e.: în loc de *zbierà — zghierà* sau în loc de *meunà — n'eunà* sau *mn'eunà* etc. O singură observare de felul acesta ar trebui făcută la unele verbe care apar sub două forme. Acestea sânt:

bombăe — bombăne
boncăe — boncăne
bumbue — bumbune
căue — căune
chercăe — chercăne
chicrcăe — chiorcăne
cloncăe — cloncăne
croncăe — croncăne
grângăe — grângăne
grofăe — grofăne
grohăe — grohăne
haue — haune
măcăe — măcăne
mecăe — mecăne
miercăe — miercăne
orăcăe — orăcăne
pâcâe — pâcâne
piue — piune
tocăe (toacă) — tocăne.

Forma a doua se naşte prin substituirea sufixului -ăi prin -ăni Formele terminate în -ăi se întâlnesc în dialectul moldovean, cele în -ăni în dialectul muntean. Acelaşi lucru se observă la *piuì* (Mold.) — *piunì* (Munt.). Din contră, acele verbe, care sânt proprii numai dialectului moldovean, apar numai cu sufixul -ăi, ex.: a *buhăì*, a *hâcăì*, a *hămăì*, a *ocăì*, a *râncăì*. O regulă însă nu se poate stabili, căci avem iarăşi alte verbe, care sânt comune celor două dialecte şi apar totuşi numai cu sufixul -ăi: a *behăì* a *cârâì*, a *cârcăì*, a *hârăì*, a *mârâì*, a *miorlăì*, a *morâì*, a *târâì*, a *zbârâì*. Fapt este, că formele cu *n* (-ăni) sânt specifice dialectului muntean (Muntenia şi Banat), de tot streine însă nu sânt nici pentru Moldoveni. Formele în *-ănì* s'au generalizat din cazuri ca *croncăì* (= interj. cronc + suf. -ăi) şi *croncănì* (derivat din croncan).

Afară de geografia lexicală a termenilor am căutat să înregistrez substantivele şi adjectivele derivate din strigătele ani-

www.dacoromanica.ro

malelor. Acestea se formează aproape la toate verbele cu aceleaşi sufixe. Astfel substantivele cu sufixele:

-et (*-ăt*): *muget, raget, cloncăt, zbierăt.* Acest sufix derivă din latinescul *-itus* (*mugitus*). Nu trebue confundat cu celălalt sufix *-et,* care e accentuat şi derivă din latinescul *-etum* (*pometum, pinetum* > *pomăt, pinet*).

-ură: *behăitură, lătrătură, miorlăitură, nechezătură.* Sufixul de origine latină (*-ura*: *natura, statura*) legându-se de forma participială, are în limba română formele: *-ătură* şi *-itură.*

-ială: *cârâială, grohăială, măcăială, mârâială.* Originea acestuia e slavă, îl aflăm şi în limba bulgară veche (*ĕlĭ*); cf. Tiktin, Rum. Elementarbuch. Cu ajutorul acestui sufix se formează substantive de la verbele de conjugarea a patra.

Adjectivele verbale au sufixul **-tor:** *cântător, hârâitor, urlător, zbierător.* Sufixul corespunzător latin e *-torius* (*laudatorius, natatorius*).

Pe lângă acestea există de la fiecare verb participiul substantivat: *cotcodăcit, gâgăit, lătrat, urlat* etc. Apoi infinitivele substantivate, pe care nici nu le-am amintit, fiind fiecăruia bine cunoscute. Printre substantive am aflat şi câteva formaţiuni postverbale: *fluer, şuer, nechez, rânchez.*

Cea mai mare parte din termenii referitori la strigătul animalelor sânt onomatopeici. Ţăranul român are o aplecare către cuvintele onomatopeice, îi plac cuvintele expresive. Ele sânt şi o necesitate a limbei, căci nu s'a putut zice de toate animalele că *strigă, cântă, răcnesc;* eră necesară o diferenţiare, o deosebire între strigătele animalelor, iar calea cea mai uşoară la aflarea cuvintelor trebuincioase eră formarea de onomatopee; astfel s'a zis despre un animal că *gâgăe,* despre altul că *măcăe, ocăe* etc. — Onomatopeele sânt de două feluri; unele le-am moştenit din alte limbi (a *baună,* a *urlà*), altele sânt formaţiuni curat româneşti (a *behăi,* a *hămăi,* a *ocăi*). Cuvintele onomatopeice s'au format din onomatopea-interjecţiune, căci cu toate că unele interjecţiuni nu se întrebuinţează în limba scrisă şi vorbită, în conştiinţa omului însă interjecţiunea a fost totdeauna sâmburele din care au răsărit celelalte cuvinte, pentru că interjecţiunea e onomatopea adevărată, pe când substantivele, verbele etc. sânt derivaţiuni ale ei. Dovadă despre modul, cum îşi formează limba un cuvânt onomatopeic, o avem de ex. la strigătul porumbului.

www.dacoromanica.ro

Animalul ne dă tulpina cuvântului printr'un strigăt. Dintr'aceasta îşi formează apoi fiecare om cuvântul, după cum prinde cu urechea strigătul. Unuia i-a sunat ca *grun* şi de aici şi-a format verbul a *grunì*, altuia ca *grong* şi de aici şi-a format a *grongoì*, altora altfel (*gugu* > a *guguì*, a *gugulì*, a *gugurì*; *gungu* > a *gungăì*, a *gunguì*, a *gungurà*, a *gungurì*; *gurgu* > a *gurgunì*; *gurlu* > a *gurluì*; *guru* > a *guruì*). Aceste cuvinte intră dupa aceea în circulaţie urmând o luptă între ele. În cursul luptei cade de cele mai multe ori unul câte unul, până ce la urmă rămâne numai unul singur, care a fost mai puternic; se poate să rămâe şi două sau trei, neputându-se învinge unul pe altul. Aşadară cuvântul care va aveà puterea cea mai mare de rezistenţă va rămâneà în limbă. Ce priveşte cuvintele care exprimă strigătul porumbului, ele trebue încă să cotinue lupta.

Cuvintele onomatopeice din alte limbi, care exprimă aceeaşi noţiune, vor aveà oareşicare asemănare cu cele româneşti din cauză, că imită aceleaşi sunete; în cazul nostru, tulpina *gru* (*gro*). Cred că e inadmisibil a deduce, din faptul că o asemenea tulpină se găseşte şi la Slavi, că *grongăe* sau *gurue* al nostru derivă dintr'un cuvânt slav. Cuvântul român seamănă cu cel slav tocmai pentru că amândouă sânt onomatopee. Împrumutul e sigur numai atuncea, când trecerea cuvântului dintr'o limbă în alta se poate dovedì cu legi fonologice. Astfel putem zice cu siguranţă că rom. *a grunì* derivă din lat. *grunnire*, rom. a *urlà* din lat. *ululare* (cf. Puşcariu, Etym. Wrtb.). De aceea eu aş pune la îndoială temenicia procedurei lui A. Cihac, de a numărà între elementele slave onomatopeele româneşti, a căror trupină se află şi în limbile slavice. Pentru Cihac fiecare cuvânt român îşi are originea intr'o limbă străină. El pare a nu admite că onomatopeele se pot formà într'o limbă independent de altă limbă. Această greşală a sa e în unele locuri de tot evidentă. Aşa derivă el bună-oară cuvintele a *chilălăì*, a *chelăcăì*, a *schilălaì*, (*schiolălăì*) din slavul *skomlěti*. Sau derivă un grup întreg de cuvinte (a *mârâì*, a *mârnàì*, a *morăì* a *mornăì*, a *mormăì*, a *mormăcà*, a *marmonà*) din limba slavă, pentru că există în limba celtă un cuvânt *mrăati* şi altul în polonă *mormotač*; cu acelaşi drept ar fi putut spune că şi nemţescul *murren* derivă din slavă. Sau pe *hârâì* îl deduce din ungurescul *hörögni* şi din alte cuvinte slave, cu toate că în latineşte există un cuvânt mai apro-

www.dacoromanica.ro

piat *hirrire* (= a hârâi, a mârâi); pe a *miorlăi* şi a *meună* din sârbescul *mirmljati*, cu toate că cuvintele există şi în limba italiană (*miaulare*), apoi în cea franceză (*miauler*), în spaniola (*maulare*), în nemţească (*miauen*). De fapt această încercare a lui Cihac nu este atât de condamnabilă, căci deşi întitulează opul său „Elementele slave... în limba română", totuşi el pare că face numai o comparaţie între aceste onomatopee şi între cele slave. Cu mult mai greşită este însă procedura urmaşilor, care le înşiră după dînsul între elementele slave, spunând lămurit: Atâtea cuvinte sânt de origine latină, atâtea de origine slavă, deci elementul slav precumpeneşte în limbă. Aşadară un contingent mare de cuvinte, care sânt formaţiuni româneşti, se numără la elementele slave.

O parte din onomatopee au devenit cuvinte literare. Ele s'au stabilit în urma uzului în limbă, de ex.: a *ciripi*, a *găgăi*, a *hămăi*. Acestea reprezintă stadiul ultim de luptă. Stadiul întâielea de luptă îl reprezintă acèle cuvinte, care n'au prins rădăcini în limbă, ele fiind uzitate numai în unele regiuni, chiar numai de unii oameni; foarte des se întâmplă că acelaşi om are diferite cuvinte pentru aceeaşi noţiune ; de ex.: acelaşi om zice odată „curca *chiorăe*", altădată „*chiurue*", „*chiorcăe*" etc. Astfel de onomatopee întâlnim în terminologia porumbului (*coroe, durue, gârâe, grohoe, grongoe, gruneşte gugueşte, guguleşte, gugureşte, gungăneşte, gungură, gurguneşte, gurlueşte, gurneşte, îngurne*) a curcei, pichirei, păunului etc.

Avem apoi al treilea fel de onomatopee, care s'au stabilit numai în unele regiuni mai mari de ex. a *măcăi* în Muntenia şi Banat, a *ocăi* în Moldova şi Bucovina. Acestea sânt încă în stadiul de luptă, fără însă ca această luptă să trebue să se termine cu învingerea deplină, în limba literară, a unui termen faţă de celalalt.

Ce priveşte formaţiunea onomatopeelor în limba română mai avem de amintit următoarele: Cele mai multe dintre ele sânt de conjugarea a patra, numai foarte puţine de conjugarea întâia (a *huhură*, a *meună*), de care se ţin şi cele moştenite din limba latină (a *urlà*, a *băună*, a *rânchezà*). O parte din onomatopee, şi anume cele care exprimă un sunet mai puternic şi mai înnăduşit, se formează cu labiale, cu nazale şi cu vocalele *ă* şi *â* (a *bornăi*, a *mârâi*), altele, cele care exprimă un sunet deschis

www.dacoromanica.ro

şi ascuţit se formează cu consonante sibilante şi vocale deschise (a *ţiţîi*, a *piscui*); cf. Hiecke, *Neubildung der rum. Tiernamen* în Anuarul XII-lea al lui Weigand, pag. 134. Nazala *n* redă mai bine sunetul înnăduşit şi de aceea apare acest *n* în unele onomatopee, bună-oară *bârn, barn, forn, morn, zbârn.* De la acestea avem apoi forme duble: *bâr* > a *bârâi* — *bârn* > a *bârnâi*, *bor* > a *borâi* — *born* > a *bornâi*, *for* > *forâi* — *forn* > a *fornâi*, *mor* > a *morâi* — *morn* > a *mornâi*, *zbâr* > *zbârâi* — *zbârn* > a *zbârnâi*.

Dacă onomatopea se apropie de un cuvânt din limbă, atunci ea primeşte forma cuvântului respectiv; astfel avem expresia „pichirea zice *pacat-pacat*".

Înrudite cu onomatopeele sânt unele verbe, care se formează din substantive, au însă şi ceva onomatopeic în sine: *buhă* > a *buhăi*, *buhaiu* > a *buhăi*, *cioară* > a *ciorâi*, *curcă* > a *curcăi* *pichire* > a *pichi*, a *pichiui*, a *pichiri*. Din onomatopee avem apoi derivate câteva nume de pasări: *cucoară*, *cucoveică*, *cuc*, *huhurez*.

Un număr mai mic de termeni nu sânt onomatopeici; acestora le-am arătat etimologia.

Termenii pentru strigătele animalelor îi putem împărţi după sfera de sens în patru grupuri:

1. Termeni care aparţin numai unui animal sau unei familii de animale. Ex.: *gâgâi* (gâsca), a *măcăi* (raţa), a *necheză* şi a *rânchezâ* (calul), a *grohăi* şi a *guiţă* (porcul), a *mugi* şi a *rage* (boul, vaca, viţelul, buhaiul, bivolul), a *cotcodăci* (găina, cucoşul) etc.

2. Termeni care aparţin mai multor animale. Ex.: a *zbierâ* (oaia, capra, boul, vaca etc.), a *behăi* (oaia, capra), a *ciripi* (vrabia, rândunica, piţigoiul etc.), a *piscui* (vrabia, curca, puiul).

3. Termeni care sânt împrumutaţi din sfera de acţiuni şi manifestări ale omului. Ex.: a *strănută* (de la om la cal), a *cânta* (de la om la pasări), a *şuerâ* şi a *fluerâ* (de la om la pasări şi la şarpe), a *toarce* de la om la mâţă).

4. Termeni care au trecut de la animale la om. Aceştia nu formează un grup deosebit, ci sânt un fel de figuri poetice, care se întrebuinţează mai ales în sens pejorativ. Ex.: a *urlâ* (de la câne şi lup la om), a *mugi* (de la vite la om), a *zbierâ* (de la vite la om). Mai important e termenul a *strigâ* (= a face ca striga). E singurul termen despre care s'ar puteâ zice cu drept

www.dacoromanica.ro

că a trecut de la animal la om, însă trecerea aceasta nu s'a întâmplat în limba română. Sensul figurat al cuvântului nu se mai resimte astăzi în limbă.

Aproape la fiecare animal întâlnim termeni sinonimi, bună-oară la câne: a *lătrà*, a *bate*, a *hâmăì*, a *zăpăì*. Cauza principală este că în diferite regiuni avem diferiţi termeni pentru aceeaşi noţiune; d. ex. a *lătrà* în Muntenia, în o parte din Ardeal şi din Moldova, a *bate* în Moldova nordică şi în Bucovina. A doua cauză este aceea, că ţăranul iubeşte cuvintele expresive; el nu s'a mulţumit cu *latră* sau cu *bate*, ci a voit să ilustreze mai mult noţiunea făcând-o expresivă şi deci a zis *hămăeşte*. Tot aşa la oae, pe lângă a *zbierà* există al doilea termen a *behăì*. Chiar cuvinte onomatopeice care s'au tocit în urma uzului sânt înlocuite cu altele nouă, bună-oară în loc de „vrabia ciripeşte“ avem „vrabia ţârăe“.

Mai rar întâlnim omonime în terminologia animalelor. Un astfel de omonim este a *buhăì* (buha *bụhăeşte* şi buhaiul *buhăeşte*).

Alte observări de mai puţină importanţă le-am făcut în temă.

Animalele de casă.

§ 1. *Boụl, vaca, bivolul, buhaiul* (*taurul*), *viţelul:* mugeşte, rage, zbiară, boncăe (boncăne, se boncăne), boncălueşte, buhăeşte, buhălueşte, rîncăeşte (roncăe), rîncălueşte, baune, orăcăe, se îmboroşcăe, se borişcăe, boră, mehăe, behăeşte, răcneşte, murgeşte (amurgeşte).

Vom tratà în acelaşi timp animalele acestea, fiindcă pentru strigătul lor există aceiaşi ţermeni. Strigătul acestor vite are numai puţine variante, de aceea mulţi din termenii de mai sus vor fi sinonimi.

A *mugì*: văcuţele rupte de osteneală... *mugesc*... jalnic... (Cioc. Pe pl. 29). Dumana (o vacă) întindeà gâtul la poartă şi *mugeà*, erà aşa duios *mugetul* ei... (Vlah. Cl. de lin. 77). Boul *mugeşte* (H. I 35, 99, 120, 137, 188, 206, 237, 286, 297, 328, 347, 366-367, 480; II 80, 117, 167, 207, 273, 281, 311; III 4, 17, 95, 130, 227, 245, 325, 400; IV 10, 28, 55, 85, 117, 139, 154, 196, 223, 251, 276; V 4, 16, 36, 53, 82, 89, 257, 288, 297, 320, 381, 389, 394, 417, 429, 447, 483; VI 44, 74, 133, 143, 215; VII 50, 85, 105, 133, 154, 183, 208, 245, 336, 358, 371. 441, 476, 483, 505; VIII[1] 7, 76, 109, 133, 138, 169, 190, 206, 355; VIII[2] 61, 160, 220, 251, 259: IX 27, 42, 154, 194, 201, 220, 231, 245, 283, 308,

www.dacoromanica.ro

340, 363, 451, 473, 496; X 31, 45, 85, 152, 188, 208, 277, 310, 316, 356, 368, 413, 423, 478, 499, 507, 509, 511, 538, 583; XI 6, 27, 46, 59, 75, 87, 131, 196, 232, 339, 350, 379, 389, 395, 437, 488, 504; XII 7, 96, 116, 139, 171, 227, 288, 374, 386, 402, 497, 551, 586, 599; XIII 234, 290, 336, 375, 390, 415, 425, 448; XIV 105, 186, 209, 224, 247, 350, 416, 436, 464, 488; XV 4, 148, 192, 278, 329, 369, 408, 425, 458, 517; XVI 30, 132, 217, 237, 259, 281, 288, 310, 329, 383, 395; XVII 16, 36, 120, 255, 310, 349, 367, 391, 413, 444; XVIII 74, 103, 268, 283, 296, 304). Vaca *mugeşte* (H. I 188, 347, 366; II 273, 281; III 48; VII 245; VIII 7, 21, 76, 133, 169, 190; X 310, 368, 499; XI 85, 196; XII 586; XIII 198; XIV 350, 445, 464; XV 148, 369; XVI 271, 310, 395; XVII 269, 310, 391, 444; XVIII 74, 140), Bivolul *mugeşte* (H I 22; IV 85; VI 172, 208; XV 148). Buhaiul (taurul) *mugeşte* (H III 309; XIV 284, 436; XVIII 74)... *muget* (H III 290, 463; V 188; VII 120; XIV 161; XV 99, 264; *A rage*: De la gură luăm, că ne *rag* vitişoarele de foame. (Sad. Pov. de s. 15).

Rage-un bou într'o grădină („I. Cr." III 283).

Boul *rage* (H I 22, 35, 61, 99, 480; II 289; III 48, 118, 140, 152, 195, 309, 362, 400, 449, 488, 498; VI 3, 8, 30, 50, 82, 125, 143, 154, 171, 177, 200, 208, 215; VIII[1] 7, 76, 98, 120, 127, 156, 169, 190, 206, 275, 283, 298; VIII[2] 34, 55, 61, 73, 82, 108, 115, 119, 142, 165, 182, 193, 200, 206, 220, 227, 268, 282; IX 114; X 4, 31, 45. 76, 107, 119, 130, 141, 208, 253, 260, 289, 310, 356, 368, 388, 399, 423, 549, 465, 489, 499, 509, 518; XII 301, 315, 326, 342, 366, 386, 416, 430, 442, 476, 517, 551, 570, 586, 599, 608; XIII 67, 82, 99, 116, 198, 218, 258, 290, 347, 362, 375, 481, 508; XIV 340, 397, 421, 488; XV 61, 67, 148, 232, 278, 344, 353, 369, 400, 474, 490; XVI 47, 81, 112, 151, 160, 208, 217, 226, 232, 237, 247, 281, 288, 296, 310, 352, 402, 406, 413, 445; XVII 232, 263, 269, 425; XVIII 248). Vaca *rage* (H I 61, 237; III 4, 17, 87, 101, 108, 144, 170, 227, 245, 309, 325, 362, 429, 498; VI 16, 44, 50, 74, 125, 133, 177; VIII[1] 7, 21, 46, 76, 98, 138, 150, 169, 190, 243, 275, 283, 298, 306, 327; VIII[2] 16, 34, 73, 98, 142, 153, 160, 182, 193, 206, 220, 251, 259, 282; X 15, 76, 81, 85, 96, 137, 152, 188, 260, 310, 368, 413, 465, 499, 507, 511, 538, 583; XI 6, 75; XII 288, 326, 374, 402, 497, 570, 586; XIII 3, 12, 67, 126, 135, 150, 174, 310, 336, 362, 390, 438, 448, 508; XIV 397, 416, 429, 436; XV 116, 148, 192,

www.dacoromanica.ro

369, 408, 425, 458, 474, 490; XVI 112, 132, 197, 271, 310, 329; XVII 269; XVIII 19, 247). Viţelul *rage* (H VIII[1] 298; VIII[2] 34; XVI 112, 271; XVII 269; XVIII 19). Bivolul *rage* (H XV 148, 400). Vita *rage* (H XVI 10). Boul *rarge* (H X 277) . . . *raget* (H III 290; XV 99) . . . *răgit* (H XV 264). . . . *ragere* (H XII 194; VIII[1] 169: bivolul).

A *zbierà:* Ici se vede un taur jumătate mâncat
Lângă el un tovarăş, ce *zbiară* şi îl plânge.
(Alexandrescu, Drept. leului)

Boul *zbiarà* (H I 7, 188, 269, 286, 347, 366-367, 384, 480; II 88, 99, 117, 273; III 362; IV 196; V 4, 122, 159, 293, 303, 394; VII 29, 69, 154, 226, 245, 262, 315, 389, 406, 421, 476; IX 231, 283, 406, 438, 510; X 478; XI 85, 190, 339, 389, 395, 401, 504; XII 28, 227. 261; XIII 99; XIV 59, 86, 186, 224, 235, 284, 445, 451; XVI 47, 395; XVII 65, 263, 413, 425; XVIII 4). Vaca *zbiară* (H I 7, 137, 188, 297, 327, 366; II 61, 99, 273; III 130, 362, 386, 488; IV 55, 117, 154, 196, 223, 251, 276; V 16, 53; VII 50, 85, 245, 262, 358, 389, 406, 421, 441, 505; IX 6, 27, 194, 231, 396, 406, 416, 429, 451, 496; XI 46, 87, 196, 379; XII 7, 28, 116; XIII 425; XIV 105, 235, 284, 445; XVI 372, 383, 395; XVII 250, 255, 367; XVIII 103). Bivolul *zbiară* (H IV 56, 251; XIV 209; XVII 16, 36, 120, 391). Taurul *zbiară* (H IX 451). Viţelul *zbeară* (H III 325; XIII 150; XIV 209) . . . *zbieret* (H I 262; II 28; XIV 376) . . . *zbierat* (H V 265, 267, 368; XV 264) . . . *zbierare* (H XIV 176) . . . *zbierà* (H XVII 7). Boul *zberă* (H IV 85). Vita *zbiară* (H II 299; XVI 10).

A *mugì* este termenul cel mai uzitat; îl aflăm în toate provinciile româneşti şi e uzitat şi în literatură. El este termenul general pentru strigătul tuturor vitelor albe. De obiceiu nu se face nici o deosebire între a *mugì* şi între celelalte două cuvinte, a *rage* şi a *zbierà*; ele sânt sinonime. Totuşi în unele regiuni şi în anumite cazuri se observă oareşicare deosebire. Astfel aflăm bună-oară în Bădeni-Iaşi: *Rage* e un strigăt mai forte, pe când *mugeşte* mai lento (H VIII[1] 76). Aşadară ragetul este un strigăt mai puternic, mugetul însă unul mai slab. Această deosebire am observat-o şi în Bucovina. Ca urmare a acestei deosebiri aflăm, că *rage* şi *zbeară* se zice mai ales de vita masculină (bou, taur), *mugeşte* despre cea feminină, despre vacă: H XIV 445. „Vaca, când are fătul mic, *mugeşte*, *zbiară* ca şi boul, când *răcneşte*

www.dacoromanica.ro

tare". „Boul *rage*, vaca *mugeşte* (H III 48; XIII 198, 218,; XVII 269). Deosebirea aceasta se resimte în unele părţi şi în alt mod. În judeţul Muscel (H IX 510) se zice: boul *zbiară* şi *murgeşte, când mârâe încet.* Deci spre a se face deosebire între strigătul puternic şi cel slab, se numeşte cel puternic *zbierăt* şi cel slab *murget. Murgeşte* pare să fie acelaşi termen ca şi *mugeşte*, a primit însă *r* în trupină poate după analogia lui *murg* şi *amurg.* Cuvântul l-am auzit şi în Bucovina sub forma *amurgeşte.* Se zice despre vacă că *amurgeşte*, când îşi desmeardă sau îşi cheamă la sine viţelul cu un *muget* slab.

Mai rămân de explicat cuvintele a *rage* şi a *zbierà.* Amândouă se întrebuinţează în general despre orice strigăt al vitelor. În unele regiuni — şi aceasta numai rareori — se înţelege sub aceste expresii strigătul cel puternic al vitelor, după cum am văzut mai sus; deci a *rage* este sinonim cu a *zbierà.* A *rage* este termenul uzitat în Moldova, a *zbierà* e cel uzitat în Muntenia. Cuvintele au început însă a pătrunde unul în teritoriul altuia; în câteva sate din Moldova se întâlnesc amândouă cuvintele, *rage* şi *zbiară.* (H III 362; XIII 99); tot aşa în câteva sate din Muntenia (H XVI 10, 47). Graniţa între amândoi termenii o formează judeţele R.-Sărat, Tecuci, Tutova, Covurlui, Fălciu. Pe tot teritoriul acesta se aude de obiceiu cuvântul *rage*; în câte o comună apare şi cuvântul *zbiară.* Cazuri izolate pentru *rage* în Muntenia sânt: Şişeşti-Mehedinţi (H IX 114), Gogoşiu (H V 257), Scăeşti (H V 408), amândouă în judeţul Dolj. În Dobrogea aflăm toţi trei termenii (*mugeşte, rage, zbiară*), pentru că coloniştii au adus cu sine şi dialectele lor; precumpeneşte însă termenul *rage*, fiindcă cei mai mulţi colonişti sânt Moldoveni sau Ardeleni. — Interesant e că forma persoanei a treia din singular e în Muntenia *răgeşte* şi din plural *răgesc:* „Boul, vaca, viţelul *răgeşte*" (H XVIII 19;. tot aşa H V 257, 159, 280, 408; XII 96, 139; XVII 310), pe când în Moldova e *rage* şi *rag*; tot aşa verbul a *mugì* are mai ales în Moldova foarte des în persoana a treia singular forma *muge* (H II 289; III 38, 87, 101, 108, 140, 144, 170, 290, 386. 409, 417, 429; IV 154; V 10, 103, 280, 460; VI 16, 115; VIII[1] 120, 150, 156, 215, 243, 306, 318, 327; VIII[2] 16, 153, 165, 206; IX 6, 375; X 15, 137, 384, 423; XI 98, 410, 517; XII 132, 203, 315, 517; XIII 12, 67, 99, 126, 135, 150, 174, 218, 2ɔ8, 310, 327, 438; XV 67, 116, 336, 353;

www.dacoromanica.ro

XVI 4, 47, 160, 321, 406; XVII 7, 65, 140, 250, 297; XVIII 19, 44, 261), în Muntenia şi în literatură însă *mugeşte*. E evident că Muntenii împrumutând verbul a *rage* de la Moldoveni, l-au conjugat ca şi pe a *mugì* după conjugarea a patra *mugeşte* — *răgeşte*, *mugesc* — *răgesc*. Tot aceea au făcut Moldovenii cu a *mugì*. Ei adecă au conjugat pe a *mugì* ca şi pe a *rage* după conjugarea a treia: *rage* — *muge*. Atât Muntenii cât şi Moldovenii au adaptat noul cuvânt verbelor existente: Moldovenii luându-se după conjugarea a patra în care se află multe verbe cu persoana a treia din singular în *-e* (fuge, măcăe, sudue), Muntenii trecând acest verb în categoria celor în *-esc* din conjugarea a patra.

A *zbierà* este termenul general pentru strigătul oilor (cf. § 4). În sens pejorativ se întrebuinţează toţi trei termenii şi despre oameni.

Originea e latină: A *mugì* din lat. *mugire*, a *rage* din lat. *ragĕre*, a *zbierà* din lat. **exverrare*.

De la verbe avem substantivele corespunzătoare: *muget*, *mugit*, *zbiérăt*, *zbierát*, *zbierătură*. Ex.: Curtea se împlù de zgomote felurite: pocnete de bice, *muget* de buhai . . (Sandu-A. Ape m. 29) . . . *mugit* (H V 368). . . *raget* (H III 290) . . . *zbierat* (H XV 264). Adjectivele verbale de la aceste verbe (*mugitor*, *zbierător*) sânt puţin întrebuinţate.

Afară de aceşti termeni mai avem unii, pe care îi întâlnim mai rar în vorba de toate zilele. Când vitele se bat întreolaltă cu coarnele, sau când zburdă, sau văd sânge, atunci scot un muget înnăduşit şi îngrozitor care se numeşte *boncă(n)it* sau *boncăluit:* Boii *boncăesc* când zburdă (H XIII 448); tot aşa H I 7, 366-367; XII 96, 139. Boul *boncăne* (H IX 123), *boncăneşte* (H IX 283; XVIII 140). Deasemenea şi formele reflexive: Boul *se boncăe* (H XIII 67, 99), *se boncaeşte* (H VI 16), *se boncăne* (H XVII 94); Boul *boncălueşte* (H I 99; VIII[1] 133; VIII[2] 61, 108, 165, 220: X 356, 368, 499, 509; XII 374, 386, 551), *boncălăeşte* (H XII 599). Termenii aceştia se aplică mai ales la strigătul buhaiului (taurului): Taurul *boncăe* (H XVII 444), *se boncăeşte* (H XIII 150, 174), *boncăne* (H XVII 140), *boncăneşte* (H IX 496), *boncălueşte* (H VIII 160), *buncălueşte* (H VIII[1] 215, 355; VIII 200, 259); tot aşa despre cerb şi despre bivol: Cerbul veneà *boncăluind* (Conv. Lit. XI 183; bivolul *se boncăe* (H XIII 150). — Formele

www.dacoromanica.ro

„boncăe“ şi „boncălueşte (buncălueşte)“ se aud în Moldova şi Bucovina, „boncăne“ în Muntenia şi Banat. Substantivele derivate sînt: *boncă(n)it, boncă(n)ială, boncă(n)itură, boncăluit, boncăluială, boncăluitură.* Ex.: De departe de la imaşuri venî o clipă în înserarea limpede, un *boncăluit* înnăbuşit de taur. (Sad. Pov. 55). — Trupina acestor cuvinte o aflăm şi în limbile slavice. (Dicţ. Acad. şi Cihac).

Sinonimi cu „boncăe“ şi „boncălueşte“ sînt termenii *„râncăeşte,“* „râncălueşte,“ „buhăeşte“ şi „buhălueşte.“ Toţi se întâlnesc mai rar, şi anume în Moldova şi Bucovina. Boul *răncaeşte* (H X 277), *râncălueşte* (H I 99), *răncălueşte* (H XVII 269), râncăul *râncălueşte* (H XII 288). Boul *buhăeşte* (H VIII[1] 61; X 518). Taurul *buhăeşte* (H III 108). Vaca *buhaeşte* (H XV 425). Şi aceşti termeni se întrebuinţează mai ales despre buhaiu (taur): Buhaiul (taurul) *răncălueşte* (H X 538; XVII 269), *buhălueşte* (H XII 288), *buhaeşte* (H III 108). În Ardeal se întâlneşte expresia „taurul *roncăe*“ (H XVII 444). A *râncăi* şi a *râncălui* sînt derivaţiuni din *râncău* (*râncaciu*), a *buhăi* şi a *buhălui* din *buhaiu* (cf. Introducere). *Rânc* (cu derivatul *râncău*) e de origine latină (v. Puşcariu, Etym. Wrtb. şi Löwe), *buhaiu* de origine străină; tulpina acestui cuvânt se află şi în limbile slavice şi în cea turcă (Dicţ. Acad.) — In comuna Spineni-Olt (H XI 176) şi în Cetăţeni din Deal-Muscel (H IX 194; cf. şi IX 283) se aude expresia „boul *baune*“ = *baună* (cf. mione = mioană), şi anume când boul se luptă cu coarnele (H IX 194). Acest termen îl aflăm şi în Banat (H XVIII 74: cânele *baună*). Cuvântul e o onomatopee de origine latină: **baubulare* > *baună*.

În Muntenia aflăm foarte des expresia „boul *orăcăe*“; aceasta atunci când animalul se află în primejdie. „Boul *orăcăe* când îl apucă fiara“ (H IX 194); boul *oracăe* (H I 188, 347; VII 441), *orăcăe* (H XI 350; XII 28), *orăcăeşte* (H IV 85; XI 87; VII 227), *orăcaeşte* (H IX 231, 496), *oracăeşte* (H IV 154). A *orăcăi* e onomatopee, o întâlnim des în terminologia broaştei şi a raţei (cf. §§ 22, 27). — În Adunaţi de Georgmane-Dolj se aude de tot curioasa expresie „boul *se îmboroşcăe*“ (H V 4; tot aşa I 7); după sens poate să fie egală cu „boul *boncăl ueşte*.“ — O altă variantă aflăm în Ardeal: «boul *se borişcăe* când vede sânge“ (H XVII 94). — Tot în Banat şi Ardeal se întâlneşte expresia „boul *borăe*“; de altfel cu totul necunoscută. „Boul

www.dacoromanica.ro

borăeşte când sonul este mai tare" (H XVII 268). Boul *borăe* (H XVII 263), bivolul *borăe* (H XVIII 44); vaca *borăe* (H XVIII 103). (Cf. Dicţ. Acad.) Şi acest cuvânt pare să fie onomatopee. — În unele părţi din Muntenia se zice despre bivol că *mehăe* şi *răcneşte*: Boul *mugeşte* şi *mehăe* (H IV 85¹, *răcneşte* (H V 16; XIV 86, 105); tot aşa „boul *răcneşte*" în Ardeal (H XVII 94). În Glâmbocel jud. Muscel se zice „vaca *behăeşte*" (H IX 231¹, de sigur după strigătul oilor şi al caprelor.

§. 2. *Calul*: nechează, rânchează, ninchează, mihoe, mihohoeşte, mihoteşte, forăeşte, fornăeşte, sforăe, hoĥoneşte, hohoteşte, horcăne, huhurează, strănută, etc.

A *nechezà* şi a *rânchezà*: Calul răspunse *nechezând* cu prietenie . . . (Sad. Pov. de s. 24). Iepele cu mânzi, mai sprintene şi cu ochi de mamă, *nechează* duios . . . (Ciocârlan, Pe plaiu 15). Când a ieşit calul şi-a ridicat capul . . . şi a început a *rânchezà* încetinel . . . (Sad. Pov. de s. 7). Calul *nechează* (H I 7, 22, 35, 61, 170, 237, 366; II 61, 80, 99, 117, 167, 207; III 4, 17, 38, 48, 87, 95, 101, 108, 118, 140, 170, 195, 227, 245, 309, 400, 429; IV 10, 28, 85, 117, 139, 154, 223, 251, 276; V 4, 10, 16, 53, 82, 89, 103, 122, 257, 274, 280, 288, 293, 297, 381, 389, 394, 408, 417, 429, 447, 483; VI 3, 8, 16, 44, 50, 74, 115, 125, 133, 143, 154, 171, 188, 200, 215; VII 50, 120, 154, 389, 441, 476; VIII¹ 7, 21, 46, 98, 109, 120, 127, 138, 150, 156, 169, 190, 215, 243, 275, 283, 306, 318, 327; VIII² 16, 34, 55, 61, 73, 82, 98, 108, 115, 142, 160, 165, 182, 193, 200, 206, 251, 259, 269, 282; IX 27, 135, 154, 194, 201, 212, 220, 283, 308, 340, 363, 375, 396, 406, 416, 429, 438, 451, 473; X 4, 45, 76, 85, 107, 119, 141, 152, 253, 260, 310, 395, 413, 449, 489, 507, 509, 511; XI 6, 27, 46, 87, 98, 196, 232, 339, 379, 389, 401, 410, 488, 504, 517; XII 7, 116, 139, 171, 203, 219, 227, 261, 374, 416, 497, 551, 570, 599, 608; XIII 3, 12, 25, 67, 82, 99, 116, 126, 135, 174, 198, 234, 258, 290, 310, 327, 336, 362, 375, 415, 509; XIV 65, 247, 416; XV 61, 67, 116, 148, 192, 232, 264, 329, 336, 344, 353, 369, 400, 425, 458, 473, 517; XVI 4, 10, 112, 132, 151, 160, 208, 217, 226, 232, 237, 259, 271, 281, 296, 329, 352, 395, 402, 406, 445; XVII 120, 140, 297, 349, 444¹. Calul *nicheazà* (H I 297; IV 196; VII 183, 421; X 368, 423, 499; XII 301; XIV 59, 209, *necheaze* (H III 290, 325, 449; VIII¹ 206; VIII² 119; X 137, 188, 465, 583; XII 430, 442, 478; XIII 448, 481;

www.dacoromanica.ro

XV 490; XVI 321, 413), *necheză* (H I 347; VII 226; IX 496; X 478: XIII 390; XV 408; XVI 47), *nechcze* (H XI 517; XVI 81), *nechizà* (H XVII 367), *necheazie* (?) (H XII 315), *necheaţă* (H XVI 197), *neghează* (H XVI 310). — Calul *rânchează* (H I 137, 206, 269, 347; II 253, 273, 281; IV 85; V 188; VII 29, 69, 262; VIII[1] 21, 46, 298; IX 114; X 68, 208, 423; XI 59, 437; XII 342, 374, 586; XIV 86, 105, 284; XVII 7, 36, 94, 232, 297, 310, 391, 413, 425, 444; XVIII 4, 44, 140, 261, 268, 283), *rinchează* (H I 188, 286; VII 245, 336, 358, 371, 406, 483; XIV 350, 397, 429; XVIII 296), *rinchezà* (H II 88), *rânchezà* (H II 299; XVII 263; XVIII 304), *renchează* (H VIII[1] 120; IX 496), *rânchеaze* (H IX 42; X 538), *rânchezeşte* (H IX 194), *rânchează* (H X 21, 388; XIV 417; XVII 65), *ranchează* (H X 96, 356, 388; XVII 16), *rânchеazie (?)* (H XII 326), *reînchează* = *renchează* (H XIII 150), *rânceză* = *rânchează* (H XVII 269; XVIII 74), *rânteză* = *rânchează* (H XVIII 19, 247). Aşa se numeşte strigătul calului, când este flămând, când îi e urît etc. Termenii mai obicinuiţi sânt a *nechezà* şi a *rânchezà;* la origine aveà numai termenul întâilea sensul de astăzi, pe când *rânchezà* însemnà acelaşi lucru ca *sforăì.* Astăzi însă sânt amândoi termenii sinonimi şi se cunosc în toate provinciile româneşti; totodată sânt cuvinte literare. O graniţă pentru teritoriul de întrebuinţare între amândoi termenii nu se poate stabilì, căci amândoi apar paralel în fiecare regiune. Atâta doar ar fi de amintit, că „nechează" e mai uzitat decât „rânchează". Dèrivatele lor sânt: *Nechez-rânchez, nechezat-rânchezat, nechezătură-rânchezătură,* etc. Ex.: *Nechezul* încetează . . . (Ciocârlan, Pe plain 16). . . . şi apoi un *nechezat* de groază cuprinde tot golul munţilor. (Ciocârlan, Pe plaiu 16) . . . *nechez* (H VIII[1] 259). — *nechezat* (H II 28; III 463; V 368; XI 40; XIV 161; XV 99). Şi veneà hreamăt mare ca de *nechezàturì* de cai mulţi. (Dosofteiu, Oct. la Tiktin, R.-d. Wrtb.). . . . *nechezare* (H XII 194). Termenii a *nechezà* şi a *rânchizà* derivă din latinescul *hinnitulare* şi din grecescul ῥογχιξειν (*ronchizare) în urma unor contaminări reciproce. (Cf. Puşcariu, Conv. Lit. 1912 pag. 141 sqn. şi Cihac, Dicţ. Daco-Rom.).

A *ninchezà;* Cum ajunse iapa la uşa grajdului, unde *ninchezà* odată de hauì văzduhul. (Isp. Leg.[2] 77). Calul *ninchează* (H I 480; VII 85, 105, 133, 208, 315, 371, 406, 505; X 31, 425; XIV 224; XVI 383), *nenchează* (H X 406), *nimchează* (H XIV 488),

www.dacoromanica.ro

nincează (H III 152) . . . *ninchezat* (H I 262). A *ninchezà* e sinonim cu a *nechezà* şi a *rânchezà* şi pare să fie o contaminaţie din *nechezà* + *rânchezà*. Acest termen îl aflăm mai ales în Muntenia, în jud. Ialomiţa, dar şi în Moldova, în jud. Neamţ. În comuna Mereni-Olt aflăm expresia „calul *înechează*" (H XI 85).

A *mihoì (mihohoì, mihotì)*: Caii . . . nechează sau *mihotesc* şi rânchează (Înv. cop. 1893, 20 la Tiktin). Calul *mihoeşte* (H III 290, 325; VII 371; XI 488), *mihoe* (H I 347; VI 50). Calul *mihohoeşte* (H VIII² 55; XV 329; XVI 226). Calul *mihoteşte* (H VIII¹ 120, 169; VIII² 165; X 499; XI 504; XIV 445). Mânzul *mihoteşte* (H VIII¹ 215). Armăsarul *mihoteşte* (H X 538). Calul *mihohoteşte* (H VIII¹ 61). Tot aici aparţine şi forma *meoeşte* (H VIII¹ 21). Toţi termenii sânt sinonimi cu cei precedenţi şi aparţin aproape exclusiv dialectului moldovean. Ei sânt onomatopee, după interjecţiunea *mihoho!* (Tiktin, R.-deutsches Wrtb.). — Alte onomatopee sinonime sânt: Calul *hohoteşte*(H I 35; X 356, 423), *hohăneşte* sau *hohoneşte* (H IX 283), *horcăne* (H V 4; XVI 395), *huhurează* (H I 188, 286); cf. § 47 Huhurezul *huhurează*. Aceeaşi onomatopee există în limba rusească (hohotati). — Mai întâlnim apoi expresiile „calul *ţipă*" (H I 366; V 4; XIII 290) şi *„geme"* (H XV 369).

A *forăì (fornăì, sforăì, sforoì)*: . . au început calul a se încordà, a *forăì* din nări şi a sări cu picioarele cele dinainte în sus. (Sbiera P. $^{93}/_{20}$) . . . începe calul a *fornăì* (Şez. II $^{52}/_{32}$). Caii dădeau semne de spaimă, *sforăind* şi muşcând zabalele. (Alecs. Pr. 98). Cu capetele la centru şi ridicate (iepele), privesc speriate peste trupurile lor îndărăt, *sforăesc*, nechează . . . (Ciocârlan, Pe plaiu 16). Calul *forăe* (H XVII 94), *fornăeşte* (H VIII¹ 215; XII 386), *sforăe* (H I 366-367; XVIII 268), *sforăeşte* (H XII 599). *sforoe* (H IX 283), *sfârăe* (H V 4). Calul *forăe*, *fornăe*, *sforăe*, *sforoe*, *sfârâe*, când este atacat de o fiară, când se sperie şi în semn de bucurie, când omul îi aduce hrana. Deci aceşti termeni au cu totul alt sens decât cei precedenţi, Toţi sânt onomatopee sinonime, cunoscute la toţi Românii. Substantivele derivate sânt: *sforăială*, *sforăitură* *sforăit*, etc. Nu se mai aud decât *sforăeli*, (Ciocârlan, Pe plaiu 16). Înţepenit (calul) de picioarele lui puternice, scoate un *sforăit* selbatic pe nările lui de foc . . (Ciocârlan, Pe plaiu 16). Cf. Dicţ. Acad,

A *strănutà* este a treia nuanţă a strigătului calului: (Iepele) cele groase se mişcă încet, *strănutând* cu botul vârît în bătă-

www.dacoromanica.ro

tura de iarbă mirositoare. (Ciocârlan, Pe plaiu 15). Calul *strănută* (H XII 599). Sunetul pe care îl scot caii pe nări la anumite intervale, când merg pe drum, când pasc pe câmp sau ronţăesc la iesle, se numeşte *strănutat*. Cuvântul a *strănută* aparţine sferei omeneşti şi de aici s'a împrumutat şi calului pentru acelaşi fenomen. Etimologia e latină: *sternuto* > **stranuto* > *strănut*. (Cf. Puşcariu, Etym. Wrtb).

§ 3. *Măgarul*: zbiară, rage, mugeşte, orăcăe, nechează, răcneşte.

Măgarul, deşi se numără la speţa cailor, are terminologia vitelor cornute.

Pe unde se zice „boul *zbiară*", pe acolo se va zice şi „măgarul *zbiară*" şi pe unde se zice „boul *rage*", pe acolo se va zice şi „măgarul *rage*". Deci mai ales în Muntenia se zice „măgarul *zbiară*" (H I 269, 286, 347; II 273, 299; III 95, 130; IV 85, 251, 276; V 16, 417; VII 50, 154, 209, 226, 245, 262, 336, 371, 389; IX 6, 308, 340, 406; XI 98, 196; XII 171, 219: XIV 8, 105, 209, 284, 488; XV 425; XVII 36, 310, 391; XVIII 296). Măgarul *rage* (H III 87; VIII² 259; IX 123; XV 425; XVIII 44, 261), *răgeşte* (H V 159, 280), *rage lung* (H XIII 150), *mugeşte* (H I 347; VIII¹ 327), *orăcăe* (H VII 154), *oracâe* (H I 347); cf. § 1. Măgarul *nechează* (H XV 148); cf. § 2. Măgarul *urlă* (H XVIII 74); cf. § 6. Măgarul *râcneşte* (H XIV 235). În general întâlnim termenul a *zbierà* mai des şi anume din cauza aceea că Muntenii prăsesc mai mult această rasă de vite: şi unde se întâlneşte animalul, acolo aflăm şi termenul. — Aceiaşi termeni îi aflăm şi în literatură: Un *zbierăt* prelung de măgar, ca o vocaliză de bariton decăzut acopere o clipă tumultul. (Anghel-Ios. Cireşul lui Luc. 120). Măgarul din grajdiu d'odată a *răcnit* într'acel ceas. (Pann, Pov. vorb. 327).

§ 4. *Oaia:* zbiară, behăeşte (behăhăeşte), mehăe, mucucurează, orăcăe, se dăuleşte, etc.

A *zbierà*: Mumă-sa (oaia) cu durere
Începuse să *zbiere* (Gr. Alexandr. Mielul mur.)
Florea nu auzeà nici *zbierătul* oilor speriate din staulul de alăturea. (Grigor. Chip. şi gr. 62). Turma *zbiară* la păşune. (Alecs. Demineaţa). Oaia *zbiară* (H I 22, 35, 61, 137, 170, 188, 237, 269, 286, 297, 347, 366-367; II 88, 99, 117, 207, 253, 273, 289; III 4, 17, 48,

www.dacoromanica.ro

101, 140, 144, 152, 170, 195, 227, 245, 290, 309, 488; IV 56, 139, 196, 251, 276; V 4, 10, 53, 82, 103, 122, 288, 293, 389, 394, 417, 429; VI 3, 8, 16, 30, 74, 82, 154, 172, 177, 188, 208, 215: VII 29, 69, 85, 105, 120, 154, 183, 245, 336, 389, 421, 441, 476, 505; VIII[1] 7, 76, 98, 120, 127, 142, 150, 156, 169, 190, 206, 283, 306, 318, 327; VIII[2] 16, 34, 55, 61, 73, 82, 98, 115, 119, 154, 160, 165, 182, 193, 206, 227, 251, 259, 269, 282; IX 6, 27, 212, 220, 283, 308, 340, 363, 406, 438, 473, 496; X 4, 21, 31, 45, 68, 76, 96, 107, 119, 141, 152, 188, 208, 260, 277, 310, 356, 368, 399, 413, 449, 465, 499, 507, 511, 538, 583; XI 46, 59, 85, 87, 196, 339, 389, 395; XII 28, 96, 132, 171, 203, 301, 309, 315, 326, 402, 416, 430, 442, 478, 497, 517, 552, 570, 586, 599, 608; XIII 25, 82, 116, 126, 135, 174, 198, 218, 234, 258, 290, 327, 336, 362, 438, 448, 481, 509; XIV 65, 86, 105, 186, 224, 235, 247, 350, 397, 429, 464; XV 61, 67, 148, 192, 232, 336, 353, 369, 400, 408, 425, 473; XVI 4, 47, 112, 132, 151, 208, 226, 237, 247, 259, 271, 281, 310, 321, 329, 352, 383, 402, 445; XVII 16, 36, 65, 269, 297, 310, 391, 405, 444; XVIII 44, 268, 296, 304). A *zbierà* este termenul cel mai obicinuit pentru strigătul oilor şi cu sensul acesta este cunoscut tuturor Românilor. În Muntenia se zice, după cum am văzut mai sus (cf. § 1), şi despre vitele albe că *zbiară;* tot aşa despre fiare. *Zbiară* şi urlă sălbătăciunile îngropate de vii în culcuşuri de foc. (Ciocârlan, Pe plaiu 224). Substantivele derivate sânt: *zbieret* (*zbierăt*), *zbierat*, *zbierătură*, *zbierare*. Ex.: Strigătul oilor (se numeşte) *zbieret* (H I 262; II 28; XII 219; XIV 161, 376). Strigătul oilor (se numeşte) *zbierat* (H V 265, 267, 368; XV 99). Florea nu auzeà nici *zbierătul* oilor . . . (Grigoroviţa, Chip. şi gr. 62). Strigătul oilor se numeşte *zbierare* (H XIV 176). Acelaşi termen îl avem şi pentru berbece: Oaia şi berbecele *zbiară* (H XIV 209). — Cuvântul derivă din latinescul *(ex)vĕrro*. Deci este un termen trecut de la vĭer la oaie. Cf. § 5.

A *behăì:* Oile pornite în goană din urmă *behăiau* speriate . . . (Ciocârlan, Pe plaiu 223). Oaia *behăeşte* (H I 328, 366-367; III 108; IV 10, 28, 85; VI 116, 133; VII 50, 262, 315, 421; VIII[1] 243; VIII[2] 61; X 85, 478; XI 379; XII 116, 139, 366, 374; XIII 3, 12, 67; XIV 116; XV 517; XVI 160, 406), *behaeşte* (H III 325; VI 143). Oaia *behăe* (H I 347; IV 85), *behae* (H XVII 140), *beheeşte* (H I 269; V 320; XIII 150, 375), *behee* (H VII 209). Ter-

www.dacoromanica.ro

menul acesta e mai nou şi e sinonim cu a *zbierà*; cucereşte teren tot mai mult. Onomatopea e *beee (behee, behehe);* cf. § 5, capra. Ici colo apare şi forma a *behăhăì* sau a *behehăì,* cu silaba a doua reduplicată: Oaia *behăhăeşte* (H IX 437, XV 344), *behăhăe* (H XVII 232), *behehăeşte* (H IX 396, 416, 429), *beheheşte* (H XVIII 140); apoi *beeşte* (H IX 201), *beeeşte* (H V 280, 408, *behohoeşte* (H XI 97). — Pe lângă a *zbierà* şi a *behăì* se mai aude a *mehăi*: oaia *mehăeşte* (H III 108; VI 44; X 356; XV 264, 458), *mehăe* (H XI 6), *meheheşte* (H XVIII 140). Mielul *mehae* (H XVII 140). Şi a *mehăì* e onomatopee după interjecţiunea *mee (mehe)*; cf. § 5. Ca şi la vitele albe aflăm şi pentru oaie în Muntenia expresia *orăcăe* (H XII 28), când animalul se află în primejdie. — Alţi termeni: Oaia *blecăe* (H XVII 7), *boară* (H XVIII 283), *brehăeşte* (H XVII 349; cf. § 5, *se dăuleşte* (H X 356), *mucucurează* (H XVIII 103), *mucucurezază* (H XVII 255), cf. § 5; *zmiară* (= zbeară) (H VI 50), *rage* (H XII 342).

§ 5. *Capra, ţapul, căprioara:* zbiară, behăeşte, mehăeşte, mechecherează, mecăcăeşte, mucucurează, becăeşte, orăcăe, brehăeşte, etc.

Deci aceiaşi termeni ca şi la oaie.

A *zbierà:* Capra *zbiară* (H I 328; II 99, 117, 273; III 87, 152, 429; IV 56, 276; V 82, 89, 103, 293, 429; VI 116; VII 154, 245: VIII[1] 98, 169, 243, 275; IX 6, 212, 220, 231, 308, 340, 406, 438, 473; X 107, 119, 260, 289; XI 339, 395, 437; XII 96, 132, 203; XIII 67, 126, 135, 150, 193, 258, 327, 347, 362, 390; XIV 105, 209, 235, 350; XV 61, 232, 264, 344, 369, 425,; XVI 47, 208, 232, 271, 310, 329, 406, 445; XVII 16, 36, 232, 269, 310, 391; XVIII 44, 140, 261, 296, 304). Căpriorul *zbiară* (H XII 430, 442). Căprioara *zbiară* (H II 299). Capra *zberă* (H IX 154) . . . *zberet* (H II 28; XII 219; XIV 376) . . . *zbierat* (H V 265, 267) . . . *zbierare* (H XIV 176). Cf. § 4.

A *behăì:* O capră neagră *behăià* şi se da pe lângă boi. (Vlah. Cl. de linişte). *Behăià* (ţapul) aşa de jalnic, că-ţi erà mai mare mila de el. (Sad. Pov. din răsb. 1951. Capra *behăeşte* (H I 137, 170, 418; II 88; III 101, 108, 309; IV 10, 28, 85, 117, 251; V 188; VI 16, 30, 44, 74, 82, 172, 177, 188, 208; VII 105, 120, 183, 262, 483; VIII[1] 21, 120; IX 231, 496; X 316, 413, 423, 499, 511, 538, 583; XI 59, 131, 379; XII 28, 430, 442, 586; XIII

www.dacoromanica.ro

116, 234, 448; XIV 247; XV 353, 458; XVI 160, 226), *behăe* (H IV 85; XI 6), *behoeşte* (H X 507), *behâeşte* (H III 227), *behaeşte* (H V 389; XIII 336), *beehăeşte* (H XI 196), *behae* (H XVII 140) . . . *behăit* (H XV 99). A *behăi* este onomatopee formată din interjecţiunea *beee* (*behee*): Grecul a început să zbiere ca şi capra: *behee, behee.* (Şez. IV $^{6}/_{25}$). Ţapul răspundeà dulce: *Beee!* . . . iar soldatul se frecà la ochi. (Sad. Pov. din răsb. 196). Substantivele cele mai întrebuinţate sânt: *behăit, behăială, behăitură: Behăitul* lui (al ţapului) îi sunà în urechi stâns şi plin de jale. (Sad. Pov. din răsb. 200). În unele locuri se face deosebire între strigătul oilor şi cel al caprelor zicându-se: oaia *zbiară*, capra *behăeşte* (H I 61, 170; II 88 etc.) Cf. § 4.

Ca şi în terminologia oii întâlnim şi aici forma reduplicată a *behăhăi* (*behehi*): Capra *behăhăeşte* (H XI 401), *beheheşte* (H V 53, 280; IX 363), *beheheeşte* (H XVI 4), *beeheeşte* (H XVI 383); apoi capra *mehăeşte* H I 237; III 103; VI 133; X 31, 45; XII 139; XIII 3, 12, 67; XV 400, 408, 517), *mihâeşte* (H III 325), *mihăeşte* (H XII 608), *mehaeşte* (H XIV 186; XV 116), *mehăhăeşte* (H X 499; XIII 438); *mucucurează* (H XVIII 103), *mucucurezază* (H XVII 255); *orăcăe* (H XII 28), *orăcăeşte* (H XII 96); cf. § 4. Capra *zmiară* (H VI 50). Iedul *se meaună* (H XVIII 304).

Afară de aceşti termeni, care aparţin şi oilor, mai întâlnim şi alţii, care aparţin numai caprei. A *becăi* (*becăcăi*): Capra *becăeşte* (H XI 46). *Becăcăeşte* tu acuma aci, au zis taurul (către ţap . (Ţichindeal, Fabule). Capra *mecherează* (H X 21, 68), *micăeşte* (H VI 143); *mecherezeşte* (H XII 366), *mechechereză* (H XII 309), *michichirează* (H X 368); *brehaeşte* (H VIII^{2} 251, 259); *hoheeşte* (H IX 194); *ţipă* (H VI 215; VIII^{1} 21, 76; XIII 327); ţapul *ţipă* (H I 22). În Ardeal şi Banat aflăm: Capra *mechecăeşte* (H XVIII 268), *mecăcăeşte* (H XVII 94), *mecăcăe* (H XVII 444); *mecacaeşte* (?) (XI 98), se *smeură* (H XVIII 261, 283); „*prisneşte* pe nas când se spărie“ (H XVII 94). Despre căprioară se zice că *zbiară* (H II 299; . . . *zberet*: XV 4), *brăhneşte* H X 21) şi *brehneşte* (H X 68). Aproape toţi termenii care aparţin caprei sânt onomatopee, şi anume formaţiuni româneşti; abatere face „*zbiară*“ şi „*ţipă*“.

§ 6. *Cânele*: latră, bate, hămăeşte, zăpăeşte, urlă, hârâe, mârâe, schiaună, schiolalăe etc.

www.dacoromanica.ro

A *latrà*: Cânele, care *latră*, nu muşcă. (Zanne, Pr. rom. I 372. Nu-ţi dau, javră, să mânânci, până când nu-i *latrà*. (N. N. Beld. Taina 136). Larmă de câni ciobăneşti, cari se bucurau, schioniau, *lătrau*, dădeau unii peste alţii . . . (S.-Aldea, A. mari 89). Cânele *latră* (H I 7, 61, 99, 120, 137, 170, 237, 269, 297, 286, 347, 366-367, 480; II 61, 88, 117, 167, 207, 273, 281, 289; III 17, 38, 101, 108, 140, 144, 227, 245, 290, 309, 325, 386, 400, 479; IV 10, 56, 85, 144, 154, 196, 251, 276; V 4, 16, 53, 82, 103, 122, 188, 257, 274, 288, 293, 297, 381, 394; VI 3, 16, 30, 44, 74, 116, 133, 177, 182, 188, 215; VII 29, 50, 69, 85, 105, 120, 133, 154, 183, 209, 226, 262, 315, 336, 358, 371, 421, 441, 476, 505; VIII[1] 21, 76, 98, 120, 127, 138, 150, 190, 215, 259, 275, 298, 327; VIII[2] 98, 160, 165, 200, 227, 282; IX 42, 220, 283, 308, 340, 363, 375, 473, 496, 510; X 31, 45, 81, 85, 119, 141, 253, 260, 310, 326, 345, 396, 406, 465, 489, 499, 538; XI 6, 27, 46, 59, 75, 98, 196, 232, 379, 389, 395, 410, 437, 488, 504, 517; XII 7, 28, 96, 116, 139, 171, 203, 326, 366, 478, 497, 551, 586; XIII 3, 12, 25, 67, 82, 99, 116, 126, 135, 150, 234, 249, 258, 406, 438, 448, 481, 508; XIV 59, 65, 86, 105, 209, 224, 235, 247, 350, 397, 416, 436, 445, 464; XV 4, 61, 67, 116, 148, 232, 264, 329, 336, 344, 353, 369, 400, 408, 425, 451, 458, 473, 490 517; XVI 47, 132, 151, 160, 226, 232, 247, 259, 271, 281, 310, 321, 329, 352, 372, 383, 402, 406, 413; XVII 120, 140, 232, 255, 297, 310, 343, 349, 367, 391, 405, 413, 444; XVIII 44, 74, 140, 247, 261, 268, 304) . . . *lătrat* (H II 28; III 463; V 265, 267; XIV 161; XV 99).

Acesta este termenul cunoscut în toate ţările locuite de Români pentru strigătul pe care îl produc câniì când văd un strein sau când sânt întărâtaţi. E termenul cel mai uzitat atât în literatură cât şi în limba de toate zilele. Originea cuvântului e latină: *latro* > *latru* (cf. Puşcariu, Etym. Wrtb). De la el avem derivate substantivele *lătrat* (*latrat*), *lătrătură*: Aşa dacă ai o javră, îl auzi *lătrând* şi din *latrat*, înţălegi îndatamare . . . (N. N. Beld. Taina 129). Cânele avù şi el o *lătrătură* scurtă, mai degrabă un început de *urlet* (Sad. Pov. de s. 42). Într'un timp se aud *lătrături* întărâtate. (Ciocârlan, Pe plaiu 222). — O variantă de la „latrà“ e a „*alatrà*“. Această formă o aflăm în cinci comune din regiunea Oltului: În Pârlita (H XIV 176: *alătrare*) şi Viişoara (H XIV 284) din judeţul Teleorman, în Braniştea

www.dacoromanica.ro

(H IX 27) din judeţul Mehedinţi, în Seaca de câmp (H V 417; cf. şi Haşdeu Dicţ. limb. ist. şi pop. II 676) şi Boureni („I. Cr." III 179) din Dolj. Originea cuvântului e latină: allatro > alatru (Puşcariu, Etym. Wrtb.). Haşdeu crede, că acest *a-* poate să fie şi o simplă proteză primită în limba română. Cf. § 9, lupul.

A *bate*: . . şi să-i laşi (pe câni , să *latre*, cât le place, căci ei *bat* cât *bat* şi de la o vreme te părăsesc şi se duc. (Cr. Op. compl. 68). Cine trece prin sat şi cânii nu *bat?* (Gâcit. pop.).

Auzi, mamă, cânii *bat*
Întră peţitorii'n sat; (P. pop.).

Cânele *bate* (H I 22, 35, 61, 99; VI 8; VIII[1] 21, 76, 109, 120, 127, 138, 142, 169, 190, 206, 243, 259, 275, 283, 298; VIII[2] 98, 108, 115, 142, 154, 182, 193, 220, 251, 259, 269, X 4, 31, 45, 76, 96, 130, 208, 253, 310, 326, 345, 356, 368, 388, 478, 499, 509, 538; XII 374, 386, 416, 430, 442, 551, 570, 586, 608; XVI 288, 329, 352, 402; XVII 269; XVIII 19, 103). A *bate* este sinonim cu a *lătrà* şi se aude numai în Moldova de Nord (în judeţele Dorohoi, Botoşani, Iaşi, Suceava, Neamţ), în Bucovina şi mai rar în Ardeal şi Banat. În această parte din Moldova şi în Bucovina e mai uzitat decât a *lătrà*, ba chiar în unele comune termenul a *lătrà* e cu totul necunoscut. Se pare deci că *latru* a fost termenul comun tuturor Românilor; mai târziu însă, într'o parte, în Nord-Est, s'a introdus expresia figurată *bate*, care s'a răspândit spre Sud şi Vest, înlocuind parţial sau de tot vechiul *latru* (Puşcariu). De aici se explică că pe *latru* îl aflăm astăzi şi pe unele locuri din Nordul Moldovei (H VI 3 Sârbi-Dorohoi, H VIII[1] 120, Bivolarii-Iaşi, H XII 326, Dolhasca-Suceava), pe *bate* însă nu-l aflăm nici într'o comună din Muntenia. Verbul a *bate* are în limba română o mulţime de sensuri (Astfel: a *bate* pe cineva, a *bate* un par în pământ, a *bate* din gură etc., cf. Dicţ. Acad.). E greu de ştiut prin ce asociaţie de idei a ajuns la sensul de a *lătrà*. Etimologia lui e latină: *batto* > *bat* (Puşcariu, Etym. Wrtb.). De remarcat e că de la acest verb nu avem nici un substantiv derivat. Totdeauna când e trebuinţă de substantiv se împrumută un derivat de la a *urlà* (*urlet*, *urlătură*), bine înţeles în regiunile, unde nu se cunoaşte verbul a *lătrà*. Acolo însă unde se cunoaşte şi a *lătrà*, împrumutul se face de la acesta. Sinonim cu aceşti doi termeni este:

A *hămăì:* Când se trezeà uneori, noaptea, ascultà să vadă, nu cumva o să-l audă (pe câne) *hămăind.* (N. N. Beld. Taina

www.dacoromanica.ro

135). Cânele *hămăeşte* (H I 61; VI 182; VIII¹ 21, 142, 243, 259, 318; VIII² 193, 200; X 85, 107, 478; XII 366, 599; XIV 416; XV 67; XVI 217, 271, 281, 288), *hamaeşte* (H VIII¹ 7), *hămăe* (H IV 85), *hămueşte* (H XIV 429). Termenul e uzitat mai ales la Moldoveni, dar nu e strein nici Muntenilor; e mai nou decât ceilalţi doi (latră, bate) şi află primire repede în limbă, pentru că e onomatopee. Ceea ce spune Cihac, că l-am fi primit din limba slavă, îmi pare greşit, deşi aflăm o astfel de onomatopee şi în limbile slavice. Interjecţiunea e *ham-ham*. Substantivele corespunzătoare sânt: *hămăit*, *hămătială*, *hămăitură*: Dar Ghiţă o îmbrâncì cât colo ... ş'o tulì pe cărare la deal, într'o *hămătială* de câni asurzitoare. (Vlah. Clipe de linişte 81).

A *zăpăì* e al patrulea sinonim: Doi câni mari se repeziră din întuneric la mine, *zăpăind* ... (Sad. Pov. 128). Dar zăvozii, jos, începură să *zăpăiască* mânioşi .. (Sad. Pov. 175). Cânele *zăpăeşte* (H X 356, 538; XII 386). Cuvântul se aude foarte rar şi anume numai în Moldova. Etimologia lui nu-mi este cunoscută; poate să fie onomatopee.

A *urlà*: Cânele Bursuc nu mai *urlase* în bătătură şi cucuveţele nu-i mai cântaseră pe coş de câteva zile. (Sandu-Ald. Ape m. 149). Cânii se împrăştiară *urlând* şi dihania (lupul) fu ridicată. (Sad. Pov. 235). Când (cânele) cel mare se repezise şi înşfăcase pe fiară de grumaz ... apoi dăduse înapci: atunci *urlase*. (Sad. Pov. de s. 42). Cânele *urlă* (H I 99, 286, 347, 366-367, 480;II 80; III 101, 290; IV 85, 144, 154; V 4, 16, 394; VII 336-505; VIII¹ 46, 76, 98, 142, 190, 275; VIII² 259; IX 283; X 356, 368, 478; XI 27, 98, 196, 395, 488, 504; XII 28, 96, 478, 551; XIII 67; XIV 416; XV 344; 353, 425; XVI 47, 232, 271, 329; XVII 120, 140, 405, 413, 444; XVIII 19, 261, 268, 304)... *urlat* (H II 28).... *urlare* (H XIV 176). A *urlà* are cu totul alt sens decât a *lătrà*. Cânele *urlă*, când simte o fiară sălbatică, mai ales pe lup, tot aşa când e singur şi-i este urît. Termenul acesta îl cunosc toţi Românii. Formele derivate sânt: *urlat*, *urlet*, *urlătură*, *urlător*: Câinii se deşteptaseră şi, în întunericul adânc, prin ploaia rece, scoteau *urlete* jalnice. (Sad. Pov. 169). În Muntenia există localităţi (*Urlaţi* şi *Urlătoare*), care-şi deduc numele din cuvântul *urlà*. Toate formele sânt uzitate în mod figurat şi despre oameni (cf. § 9 lupul) şi obiecte, spre a caracterizà un strigăt sau un sunet sălbatic şi îngrozitor: Gloata

www.dacoromanica.ro

scoase un *urlet* sălbatic. (Anghel-Ios. Cir. lui Luc., 37). A *urlà* derivă din latinescul *ululare*. Urlatul cânilor este un strigăt sinistru şi melancolic, de aceea îl ţin Românii de un semn rău: se zice că moare cineva din casa, la care urlă cânele. Din cauza aceasta „când *urlă* cânele noaptea, *urlă* a pustiu şi trebue să-l omori fie el cât de bun" („I. Cr." III 82). Cf. § 9.

A *hârâì*: Dulăul din fundul curţii *hârâe* în lanţ. (Sad. Pov. 85).Cânele *hârâe* (H I 99; IX 510; X 356, 499; XII 288, 301, 374; XIII 438; XVI 226, 329). Cânele *hârăe* (H X 15; XVII 343). Cânele *hărâe* (H XII 139). Cânele *hârae* (H XVII 391). *Hârâitul* este începutul lătratului. Cânele *hârâe* de regulă înainte de ce latră. Aceasta se poate observà mai ales atunci, când adunându-se mai mulţi la un loc se iau la ceartă. Cuvântul e uzitat la toţi Românii; la origine e onomatopee. Românii l-au moştenit, probabil, din limba latină, (hirrio = a hârâì, a mârâì). Cihac îl aduce în legătură cu ungures.ul *hörögni* şi cu cuvinte slave. Derivatele sânt: *hârâit, hârâială, hârâitură, hârâitor*: *Hârâiturile* (cânilor) celor mai aprigi, cari se sfădeau de la bucăţile cele mari . . . (Gane, Zile trăite, 21). Cf. § 9.

A *mârâì (morăì, mormăì)*: Cânii tăcură şi se traseră *mârâind* în umbră. (Sad. Pov. 129). O bătaie de copită şi *mormăitul* zăvodului afară . . . cânele *mârâià* încet, prelung. (Sad. Pov. de s. 41). Cânele *mârâe* (H I 286, 366-367; III 400, 495; IV 56; VII 505; IX 201; X 356; XI 504; XIII 249; XIV 416; XV 148), *mârăe* (H V 4, 394; XVI 47) *mărăe* (H XII 139), *marâe* (H XIII 67), *morăe* (H V 257), *morae* (H XVII 269), *morăeşte* (H XVII 391). Aceşti trei termeni sânt aproape sinonimi cu a *hârâì*. Cânele *mârâe*, când intră cineva în curte, sau după ce a lătrat şi a ieşit stăpânul casei afară, el se retrage „*mârâind*". Toţi trei sânt onomatopee cunoscute în toate provinciile româneşti. După Cihac, ele sânt înrudite cu cuvântul ceh *mrněti* şi cu polonul *mormotać*. De la toate avem obicinuitele derivate în *-it, -ială, -itură*. Cf. § 9 lupul: Erau *mârâiturĭ* şi urlete, ce-mi vor rămâneà în minte cât voiu trăì. (Sandu-Ald. Pe drum Bărăg. 178).

A *schelălăì*, a *schiorlăì*, a *scheunà:* Cânii *schelălăiau* pe departe . . . (Ciocârlan, Pe plaiu 223). Fugarii băteau nerăbdători din copite şi cânii *schelălăiau* şi lătrau. (Sad. Pov. 231). Cânele *schelălăeşte* (H V 293; VIII² 55, 165, 206; XII 374; XV 148, 369), *schelălăeşte* (H VIII¹ 7), *schilălăeşte* (H V 16), *schelălueşte* (H I

www.dacoromanica.ro

237), *chilălăeşte* (H VII 421), *chelălăeşte* (H XV 264), *schilălăe* (H V 394), *schelăe* (H VIII² 142) *schiolalaeşte* (H X 356)... *schiolălăit* (H XII 194). Cânele *chelălăe* (H I 347)... *chelălăit* (H XV 99). — Cânele *schiaună* (H I 35, 99; VIII¹ 21, 76, 283; VIII² 165, 251, 259; X 356, 499; XII 301, 374, 586; XIII 448, 481; XV 67; XVI 226). Toţi aceşti termeni sânt onomatopee sinonime şi însemnează vaetul pe care îl face cânele, când îl bate cineva. Tot aşa se zice, când cânele voeşte să se linguşească pe lângă stăpânul său: Când auzi cânele acest cuvânt, ...începù să latre, să *scheaune*... (Slavici, Nov. I 37). Griveiu a lătrat de două ori, ş'apoi a început a *schelălăi* încetinel, cum fac cânii, când se gudură. (N. N. Beld. Taina 9). Aceşti termeni se întâlnesc mai ales în Moldova şi Bucovina; în Muntenia şi Banat au variante: Cânele *chefăe* (H IV 251, Săcueni-Dâmboviţa), *chelacăe* (H II 88, 117; XII 96; cf. şi H I 347 în Moldova), *cherlăe* (H IX 406, Slănic-Muscel), *scălălăeşte*, (H V 460, Talpaşin-Dolj), *schencăneşte* (H XII 28, Bogza-R. Sarat), *schirlăe* (H V 4, Adunaţi de Geormane-Dolj); în Banat: *schióne* şi *schilălăeşte*, sinonimi cu *vaetă* (H XVIII 268); cf. şi în Moldova H I 347: cânele *schioneşte;* H VIII¹ 21, 142: cânele *schiolâlăeşte.* Toate formele sânt onomatopee. Derivatele sânt: *schelălăit, schelălăială, schelălăitură; schiorlăit, schiorlăială, schiorlăitură; scheunat, scheunătură* etc.: Cânii, argaţii, rămaseră în urmă la larma de glasuri şi *schelălăituri* (Sad. Pov. 232).

Termeni sporadici.

A *scâncì:* Cânele *scânceşte* (H VIII¹ 21, 98, 142; XIII 438; XV 148), *scanceşte* (H VIII¹ 7; VIII² 251), *scănceşte* (H VIII² 259), *cânceşte* (H VIII¹ 275), *schinceşte* (H V 394; XVI 47), *schinţeşte* (H I 366-367). E sinonim cu a *schelălăi.* (Cf. § 3 Introd.) — Cânele *brehneşte* (H I 61) şi *brâhneşte* (H VI 8); cf. § 5. — Cânele *ţehneşte* (H VIII¹ 142; X 356); termenul se întrebuinţează mai ales despre copou. — Cânele *ţipă* (H XIII 249), *se ţâpă* (H XVIII 19); *ţipare* (H XIV 176). — În Ardeal şi Banat: Cânele *baună* (H XVIII 74), cf. § 1; *se căuleşte* (H XVII 349); *căue* (H XVII 343), cf. § 9; *hăuleşte* (H XVII 232; tot aşa în Moldova H VIII¹ 46); *hăule* (H XVII 405), cf. § 9; *hăune* (H XVIII 103) şi *hăue* (H XVII 310, 343), cf. § 9. La copou, cânele de vânătoare, se întrebuinţează câţiva termeni deosebiţi de ai cânelui. Despre el se zice că *ţăhneşte* (H VI 30, 182), *ţâhneşte* (H VIII¹ 169),

www.dacoromanica.ro

ţehneşte (H VIII[1] 298; XII 551), *chehneşte* (H XV 4, 148), *chefneşte: Chefnitul* (copoilor) e aproape; cât colo frunza sună... (Od. Pseudo-chin. 156). — Copoul *chefăne* (H IV 276), *chefăe* (H IV 250), *schiaună* (H III 325).

§ 7. *Mâţa (pisica):* miaună, miorlăe(şte), moară, toarce, sforăe, scuipă (stupeşte).

A *mieunà:* Duhul... s'a făcut o pisică... şi au început a *mieunà* (Barac, Hal. V 213 la Tiktin, R.-d. Wörtb.). Motanul scuipă şi *mieună*... (Ciocârlan, Pe plaiu 117). Mâţa *miaună* (H I 22, 35, 61, 120, 170, 237; II 253; III 101, 309; VI 3, 8, 188; VIII[1] 7, 21, 46, 98, 109, 138, 150, 190, 206, 215, 259, 275, 283, 318, 327; VIII[2] 55, 154, 165, 182, 193; IX 114; X 4, 31, 45, 76, 81, 141, 253, 277, 310, 356, 368, 499, 538; XII 288, 301, 430, 442, 497, 517, 552. 570, 599; XIII 3, 12, 67, 99, 150, 336, 448; XIV 416, 429, 445; XV 4, 67, 116, 148, 232, 353, 370, 408, 473, 490; XVI 112, 151, 208, 217, 226, 271, 281, 288, 329, 352, 413, 445; XVII 16, 36, 94, 232, 255, 297, 310, 349, 405, 444; XVIII 19, 44, 103, 140, 247, 261, 283), *miaune* (H I 366-367; VII 505; IX 340), *miăone*(?) (H IV 144), *mneoneşte* (H IX 27), *meună* (H XVI 160), *se meaună* (H XVII 120, 140, 269, 392), *se mieună* (H XVII 367), *ceaună* (H XVIII 74)... *miaunat* (H XV 99).

A *mieunà* este onomatopee; însemnează strigătul subţire şi jalnic, pe care îl produce mâţa, când e flămândă sau când pofteşte ceva. Se aude la Moldoveni regulat, mai rar însă la Munteni; la aceştia ia de multe ori alte forme: (Motanul) ori de câte ori îl netezeam, *mârâià* şi *mionà* încetişor. (Şez. I 147). Motanul *mione* (H V 4, 429; XI 389), *mioneşte* (H IX 283, 308), *meune* (H XI 6), *mieone* (H XI 27), *mioune* (H XI 196), *mioe* (H IX 232), *miónе*(?) (H XVIII 268). Onomatopeea care imită strigătul mâţei e *miau* (*meau*): (Pisica) prin casă începe a alergà. Şi *miau! miau!* a ţipà şi a strigà (Pann, Pov. vorb. III 46). Atât interjecţiunea cât şi verbul se află şi în alte limbi: germ. *miau-miauen*, ital. *miao* (*miau*)-*miaulare* (*miagolo*), fr. *miauler*, sp. *maullar* (miar), rut. *miaukaty*. Derivate româneşti: *miáut, mieunat, mieunătură, mieunător: Miautele* lurgi şi îndoite ale motanului... (Em. Conv. Lit. IV 284). (Strigătul) mâţei se numeşte *meunat* (H XV 99). Cf. § 31 Păunul. În Banat aflăm expresia „mâţu *ceaună*" (H XVIII 74).

www.dacoromanica.ro

A *miorlăi*: Un cârd de mâţe în podu-i toată noaptea *miorlăise*. (Sper. Anecd. I 62). Şi pisica ieşeà ca din pământ *miorlăind*... (Bassar. Nov. 123). O mulţime de glasuri... unele *miorlăiau* ca mâţa, altele... (Cr. Op. compl. 258). Mâţa *miorlăeşte* (H I 35; II 289; III 38, 140, 245, 362, 386, 429; V 389; VI 16, 116, 133; VIII¹ 21, 98, 259, 275; VIII² 108, 160, 165, 259, 269; IX 283; X 253, 499, 509; XI 517; XII 552, 599; XIII 25, 67, 135, 438, 509; XIV 247, 350, 436; XV 344, 451, 458; XVI 132, 217, 226, 271, 288, 321, 329, 406), *miorlâeşte* (H VIII² 119), *miorlaeşte* (H III 144; VIII¹ 142; VIII² 227; X 130, 368; XII 402; XV 67; XVI 310)... *miorlăit* (H V 265). Mâţa *miorlueşte* (H XIV 397), *miorlăe* (H I 269, 286, 366-367; II 117, 273; III 227; IV 10, 28, 85, 117, 154; V 4, 54, 82, 274; VII 29, 154, 184, 209, 389, 421, 441; VIII¹ 120, 127; VIII² 98; IX 496; X 107; XI 131, 379, 395, 437; XII 171, 261, 586; XIII 126, 448, 481; XIV 8, 86, 105, 416, 464; XV 61, 329), *miorlâe* (H I 297; II 207; XI 504; XV 336), *miorlae* (H III 4; VII 120, 133, 271; XI 196; XIV 65, 209, 235), *miorloe* (H XVI 4), *mearlăe* (H XI 488)... *merlait* (H V 276).

Acest termen e uzitat la toţi Românii; în Muntenia aproape singur, în Moldova paralel cu a *mieună*. In general e sinonim cu a *mieună*, în unele părţi însă se face deosebire între amândoi termenii. A *miorlăi* se zice când mâţa e voioasă sau când prinde o pradă, căci atunci are un glas ceva mai înăduşit, mai profund; apoi mai ales despre motan, al cărui glas e mai puternic şi mai trăgănat. Cf. H XVI 406: motanul *miorlăeşte*. În Muntenia şi în Banat se întâlnesc şi alte variante: Pisica *mierloe* (H IV 196, 251, 276; V 122), *mirloae* (H I 137; VII 262), *merloe* (H IX 154, 363, 473). *merloeşte* (H IX 375), *mierlăe* (H XI 27; cf. şi V 276: merlait), *mârloae* (H XVII 405). Acelaşi termen îl aflăm şi în terminologia dihorului şi a bursucului; cf. §§ 13, 14. Adese se vorbeşte şi despre oameni cu glas *miorlăitor*, adecă plângător. A *miorlăi* e onomatopee ca şi a *mieună;* o onomatopee înrudită aflăm în limba sârbească (mirmlyati, cf. Cihac Dict.). Interjecţiunea: *miorlan (mârlan)*, se aude mai ales în graiul copiilor. Derivate: *miorlăit*, *miorlăitură*, *miorlăială*, *miorlăitor*.

A *morăi* (*mornăi*): Mâţa *morăeşte* (H I 366-367; VIII¹ 142; X 356), *morăe* (H IV 144; XVII 194), *mornăe* (H XVII 343). Se zice „mâţa morăeşte“, când prinde un şoarece, sau când apucă

www.dacoromanica.ro

ceva din bucătăria gospodinei şi fuge afară miorlăind; deci e sinonim cu a *miorlăi*. Termenul se aude la toţi Românii; e onomatopee formată din interjecţiunea morrr!: Da' diavolul de mâţă, cum i-a puţit a carne proaspătă... apucă' n gură coasta şi *morrr.. morrr..* se pregăteà să-şi şteargă acum dinţii cu dânsa. („I. Cr." III 206). Cf. §§ 6, 11.

A *toarce:* Un motan ghemuit între ele *torceà* cu zgomot. (Sandu-Aldea, Ape m. 11)... Şi pisica ieşeà... *torcând* pe nas drept mulţămire. (Bassarab. Nov. 123). Mâţa *toarce* (H II 253; VIII[1] 142; XVII 94, 349, 444; XVIII 268). Când mâţa este desmierdată de stăpân, atunci ea stă dârză cu capul şi coada în sus şi lasă un sfârâit trăgănat şi vibrător pe nas; atunci se zice că „mâţa *toarce*" pentru că sunetul acesta seamănă cu sfârâitul fusului la tors. Cuvântul e la origine latin (torquere > toarce). Sinonim cu a *toarce* este a *sfârâi* şi a *sforăi*: Pisoiul *sfârâe, sfârâe* cu zor, spulberând cenuşa de lângă botul mustăcios. (Cioc. Pe plaiu 39); cf. şi H VIII[1] 142: mâţa *sfărae*. — Mâţa *sforăe* (H II 253); cf. § 2, calul. Amândouă cuvintele sânt onomatopee. — De amintit ar mai fi aici şi termenul a *scuipà* (*a stupì*) împrumutat din sfera omului: Mâţa *scuipă* (H XVII 349). Motanul *scuipă* şi *miaună*... (Cioc. Pe pl. 117). Cf. § 3 Intr. — Mâţa *ţipă* (H VIII[2] 165).

§ 8. *Porcul*: grohăeşte (grohăe, grofăeşte) guiţă, coviţă (coviţăe), gurlue, gârâe etc.

A *grohăi*: Scroafa, cum vede pe moşneag că vine asupra ei, îndată începe a *grohăi*, o rupe de fugă şi purceii după dînsa. (Cr. Op. c. 195). Purcelul se ia după moşneag... *grohăind* şi muşluind pe jos, cum e treaba porcului. (Cr. Op. c. 200). Porcul *grohăe* (H I 35; VII 50, 441; VIII[1] 138; VIII[2] 55; XI 6, 410, 517; XII 552; XIV 86; XVII 36(?), 444); *grohăeşte* (H I 61, 99, 137, 188(?), 328, 366; II 88, 117, 167, 273; III 17(?), 108, 140, 386; V 293; VI 3, 8, 16(?), 44, 116, 125, 133, 143, 177; VII 154; VIII[1] 109(?), 120, 127, 156(?), 169, 215, 283, 318; VIII[2] 34, 98, 160, 165, 200, 206, 251(?), 259(?), 282; X 31, 45, 85, 208, 260, 277(?), 310(?), 356, 395, 406, 413, 423, 449, 465, 499, 507, 511, 538; XI 75(?), 379, 437; XII 96, 116, 301, 342, 366, 402, 430(?), 517, 570, 586, 608; XIII 25, 82(?), 99, 116, 126, 198, 234, 336, 375, 406, 438, 448, 481; XIV 105(?), 247, 350; XV 61, 67(?), 192, 232, 264, 344, 353, 370, 458, 517; XVI 132, 208, 226, 237, 259, 271, 310, 321, 329(?), 352, 406, 445).

www.dacoromanica.ro

A *grohăì* însemnează în general orice strigăt al porcului. Câte odată se face însă deosebire între a *grohăì* şi între ceilalţi termeni. Se zice adecă despre porci că *grohăesc*, când stăpânul se apropie să le dea mâncare (cf. H XVII 95: porcul *grohote* când se bucură), şi despre scroafă, când îşi apără purceii. De regulă însă nu se face această deosebire, încât „grohăeşte" este sinonim cu „guiţă", „coviţă" etc. Cuvântul este un bun comun al tuturor Românilor, are însă o mulţime de variante, mai ales în Muntenia, Banat şi Ardeal. La origine e onomatopee; după Cihac ar fi cuvânt slav (grohotati). Interjecţiunea e *groh!;* în limbă e puţin întrebuinţată. Substantivele derivate sânt: *grohăit, grohăială, grohăitură;* adjectivul *grohăitor.* Ex.: Strigătul porcului se numeşte *grohăit* (H II 28; XII 194). — O variantă foarte răspândită în Muntenia, care-i face concurenţă acestui cuvânt, este a *grofăì.* Porcul *grofăeşte* (H V 16, 88; IX 438; XIV 284), *grofăe* (H V 274, 417), *grofăe* şi *grofăeşte* (H IV 85); apoi formele cu *n*: Porcul *grohăne* (H V 188; IX 114, 135; XI 87), *grohăneşte* (H IV 117(?), 197; IX 363), *grofăne* (H IX 245). A *grofăì* este în fond acelaşi cuvânt onomatopeu, are însă la bază interjecţiunea *grof.*

Forme sporadice sânt: *gârtoane* (H XVIII 261), *gorăe* (H XIII 258), *goroeşte* (H IX 308), *grăone* (H IX 473), *grohăeşte* (?) (H III 429), *groeşte* (H V 103; XIII 12), *grohâeşte* (H III 227), *grohoe* (H I 286, 347; VII 209, 421; XVI 4; XVII 16, 140), *se grohoe* (H XVII 405), *grohoeşte* (H III 101, 144, 488; V 280; VII 184, 226, 389; X 96; XII 28, 171; XIII 67, 135, 174, 249, 347, 362; XV 329, 425, 473; XVI 151, 160, 413), *grohone* (H XVII 263), *grohoneşte* (H IV 53; IX 340; XI 98), *grohote* (H XVI 65, 310, 343; XVIII 44), *grohoteşte* (H XVII 94, 232, 391; XVIII 74, 296, 304), *grohneşte* (H XVII 269), *groneşte* (H V 10), *gronhăneşte* (H V 320), *grongăneşte* (H IX 283), *grooceşte* (?) (H XVIII 268), *grooe* (H IV 154), *groone* (H V 4; XVI 47), *grooneşte* (H XI 85), *gruhâe* (H IX 42), *grugune* (H IV 276), *gruhoeşte* (H VII 69), *gruhue* (H XVII 7), *gruhueşte* (H VII 29); *hrohăeşte* (H VIII[1] 259). Toate se aud în Muntenia, Banat şi Ardeal şi sânt onomatopee sinonime.

A guiţà; Godaci negri *guiţau* de foame la uşi . . . (Sad. Pov. 63) . . . şi mai în acelaşi timp purcelul începù a *guiţà.* (S. Ald. Pe dr. B. 177). . . . îl apucă (pe purcel) de bot ca să nu *guiţe-*

www.dacoromanica.ro

(Isp. Leg.[2] 129). Porcul (purcelul) *guiţă* (H I 120, 188, 269, 347, 366; II 61, 88, 117, 207, 273; IV 85, 251; VI 133; VII 85, 105, 120, 133, 226, 262, 358, 389, 421; XI 46, 389, 395; XII 28, 96, 139, 171, 203; XIII 249; XIV 209; XV 353, 408, 425, 458; XVII 65, 94, 232, 255, 263, 310, 343, 349; XVIII 4); *gueţi* (?) (H XIII 218); *guiţe* (H XV 148); *guiţiă* (?) (H XVIII 44, 103), a *guiţà* (H XVII 7). A *guiţà* se zice despre porci, dar mai ales despre purcei (vezi şi Tiktin, Rum.-deutsches Wrtb.), când sânt flămânzi sau când îi bate cineva şi ţipă. E un strigăt mai deschis decât grohăitul. Acest cuvânt e onomatopeu şi e cunoscut tuturor Românilor. Derivatele lui sânt: *guiţat* (H I 262), *guiţătură*: . . . auziră o *guiţătură* de porc. (Isp. Leg.[2] 140). — O variantă destul de răspândită în Muntenia este a *guicì*: Porcul *guice* (H V 54; IX 406, 496; XI 98, 196); *guiceşte* (H I 7; IV 251; IX 283; XIV 236), *guicee* (H IX 363), *guicie* (H XI 85; XIV 8), *guţie* (H XIII 67). Sinonim cu a guiţà este a *coviţà* (*coviţi*): . . . altele *coviţau* ca porcul . . . (Cr. Op. compl. 258). Porcul *coviţă* (H X 4, 76, 356; XII 386, 416, 586), *coviţeşte* (H I 22, 99; VIII[1] 259; X 538; XII 326; XVI 259). Termenul acesta exprimă,ca şi a guiţà, mai ales strigătul animalelor tinere (a purceilor) şi se întâlneşte numai în dialectul moldovean. Această onomatopee e înrudită cu cuvântul *guiţà* (coviţà — goviţà — guviţà) şi cu slavul *kvičati* (ceh. kovikati). — Alte variante sânt; Porcul *cuviţă* (H I 35; X 31, 45, 423), *cuviţeşte* (H VI 8), *coviţieşte* (H VIII[1] 120, 127; VIII[2] 165; XIII 150, 234; XIV 445; XVI 352), *coviţie* (H VIII[1] 190, 243, 298; VIII[2] 206, 282; XII 315, 608; XV 400), *coviţe* (H VIII[1] 283; X 152, 188; XII 430, 442), *covăţăeşte* (H VIII[2] 160), *coviţăe* (H XVI 271), *coviţăeşte* (H VIII[2] 34, 193, 269; XV 67, 370; VIII[1] 259), *coviţâeşte* (H XVI 132), *coviţeeşte* (H XV 425), *coviţeì* sau *viţeì* (H XVI 112), *guviţă* (H XIII 464). O formă prescurtată, pe care o aflăm iarăşi numai în Moldova, e a *viţii* (*viţăi*): Porcul *viţie* (H I 237; XI 488, 504; XIII 425), *viţăe* (H XIII 25), *viţieşte* (H XIV 350), *viţue* (H VIII[1] 7). — În Ardeal se aud expresiile: porcul *se scohiţă* (H XVII 269), *se uică* (H XVII 232). Ceva asămănător cu „se scohiţă“ aflăm şi în Bucovina „porcii *scoviţă*“. — Paralel cu „coviţă“ în Moldova, aflăm în Muntenia şi Banat forma *coicăe*, care e acelaşi cuvânt (H V 4, 394, 417, 429; IX 6; XVI 47; XVIII 140, 261: se coicăe, 268); *coică* (H XVIII 247, 296); *goică* (H XVIII 304).

www.dacoromanica.ro

A *gurlui*: Porcul *gurlue* (H IV 56; XIV 209; XV 329, 336). Porcul *gurlueşte* (H X 356). Expresia o au atât Moldovenii cât şi Muntenii. În Scăeşti-Dolj se aude termenul *îngurlue* (H V 408). — Alte expresii: „Porcul *burue* când se spărie“ (H XVII 94, 263), *gârâe* (H VI 30), *gârie* (H VI 50), *gârăe* şi *gârăeşte* (H XVIII 268), *gurne* (H IV 251; IX 155; XI 401), *garneşte* (H IV 10, 28), *hueşte* (H X 356), *se cântă* (H XVIII 304). Când animalul se află în pericol sau când e flămând şi strigă, atunci se zice că *ţipă* (H III 38; V 4; VIII² 34; X 356; XII 28; XIII 12: XV 148, 451; XVI 47, 271), *ţâpă* (H VIII¹ 169; XVIII 261: *se ţâpue*).

Animalele sălbatice.

§ 9. *Lupul* urlă, mârâe, hârâe, latră, scheaună, baună, haule, etc.

A *urlà*: Lupii *urlă* împreună (V. Alecsandri, Noaptea sf. Andreiu). Pribeagul veneà ... şi ţineà cu dreapta fiara (lupoaica) care se zbăteà urlând înspăimântată. (Sad. Pov. 238). Lupul *urlă* (H I 7, 22, 35, 61, 120, 137, 170, 237, 269, 297, 328, 347, 384, 480: II 61, 80, 167, 281, 289; III 4, 17, 38, 48, 87, 95, 108, 118, 130, 140, 170, 227, 245, 290, 309, 325, 362, 386, 400, 429, 488, 498; IV 10, 28, 56, 117, 139, 154, 196, 251, 276; V 4, 53, 103, 188, 293, 381, 417, 447; VI 3, 30, 44, 74, 82, 116, 133, 172, 182, 188, 200, 208, 215; VII 29, 50, 85, 105, 120, 133, 183, 209, 226, 245, 262, 315, 336, 358, 371, 406, 441, 476, 483, 505; VIII¹ 7, 21, 46, 138, 169, 190, 206, 243; VIII² 55, 73, 98, 108, 160, 165, 182, 220, 227, 251, 259, 269, 282; IX 27, 42, 114, 201, 220, 283, 308, 340, 363, 375, 396, 406, 416, 429, 438, 451, 496; X 4, 21, 31, 45, 68, 76, 81, 107, 119, 130, 141, 208, 253, 288, 310, 356, 368, 399, 413, 423, 465, 478, 489, 507, 511, 538; XI 6, 46, 75, 87, 98, 232, 379, 389, 395, 401, 410, 437, 517; XII 7, 28, 96, 132, 139, 171, 203, 227, 261, 288, 301, 309, 326, 366, 374, 416, 430, 442, 478, 497, 517, 551, 570, 586; XIII 3, 12, 67, 116, 126, 135, 151, 198, 234, 258, 290, 347, 375, 390, 406, 438, 448, 481, 509; XIV 8, 59, 65, 86, 105, 176, 186, 209, 247, 284, 350, 397, 436, 464; XV 4, 61, 116, 148, 232, 264, 329, 336, 344, 353, 369, 400, 408, 425, 451, 458, 473, 517; XVI 30, 47, 81, 132, 151, 160, 208, 217, 226, 247, 281, 288, 310, 352, 372, 383, 395, 402, 406, 413, 445; XVII 7, 16, 36, 120, 232, 269, 310, 349, 367, 391, 413, 425, 444; XVIII 44, 74, 140,

www.dacoromanica.ro

247, 304)... *urlet* (H II 28; XIV 161)... *urlat* (H V 265; XV 99). Fiarele *urlă* (H V 10).

A *urlà* este aproape singurul şi cel mai uzitat termen pentru strigătul lupului; se cunoaşte în toate ţările locuite de Români. E un lătrat sinistru şi monoton caracteristic lupului, de la care a trecut apoi şi în terminologia cânelui. Lupul *urlă* când e flămând sau când se află în pericol. Termenul e de origine latină: ululare > urulare > urlare. Alte derivate de la verb sânt: *urlat*, *urlet*, *urlătură*, *urlător*, etc. Ex.: Şi de-odată aud un *urlet* de lup. (Sandu-Aldea, Pe dr. Băr. 177). Toate formele se întrebuinţează apoi în sens figurat despre orice sunet monoton, prelung şi puternic (cf. § 6): Trăiţi! *urlarăm* noi din răsputeri. (N. N. Beld. Taina 93). Două maşini *urlau* de dimineaţă până seara (Sandu-Ald. Ape mari 217). — Sinonim cu a *urlà* avem în Banat: a *baunà* (cf. § 1 Boul); apoi a *hăulì* (H XVII 444: *hăule*; XVII 391: *se hăule*), a *hăuì* (H XVII 310: *hăue*), a *haunì* (H XVII 255; XVIII 103; *haune*), a *căuì* (H XVII 444: *căue*). Toate sânt onomatopee, dintre care a *urlà* şi a *băunà* sânt de origine latină (ululare, *baubulare). — Altă nuanţă a strigătului lupului este *mârâitul*, care este aproape sinonim cu *hârâitul* (cf. § 6): Ceilalţi lupi se înghesuiau, *mârâiau*... (Sandu-Ald. Ape mari 229). Haiticul de lupi s'a năpustit asupra lupilor căzuţi... erau *mârâituri* şi urlete, ce-mi vor rămâneà în mine cât voiu trăi. (Sandu-Ald. Pe drum. Bărăg. 178). — Ca şi despre câne se mai zice apoi că latră (H I 347; XII 28; XV 148), *schiaună* (H XIII 198; XVIII 304), *scheonă* (H VIII² 259), *schencăneşte* (H XII 28, 96, 139), *scânceşte* (H VI 50; VIII² 165), *scanceşte* (H X 368), *schinceşte* (H XVIII 304), *schioneşte* (H I 34*1*), *chelacâe* (H I 347), *ţipă* (H XIII 290); tot aşa *bate* (în Bucovina).

§ 10. *Vulpea:* latră, bate, hămăeşte, chilălăeşte, scânceşte, etc., ca şi cânele.

Vulpea *latră* (H I 137, 170; II 61, 273, 289, 299; III 48, 87, 95, 170, 309, 325, 429; IV 56, 85, 196, 251; V 188, 293, 447; VI 208; VII 29, 154; VIII¹ 259, 318; VIII² 165; IX 42, 114, 220, 283, 375, 396, 416, 429; X 21, 68, 538; XI 87, 98, 395, 437, 517; XII 96, 132, 139, 203, 497; XIII 67, 151, 249, 390, 438, 481; XIV 65, 247, 436, 464; XV 148, 264, 278, 329, 336, 344, 369, 408, 517; XVI 47; XVII 16, 36, 310, 444; XVIII 44, 140,

www.dacoromanica.ro

247, 304). Vulpea *latră* ca câniі (H IV 276; VII 483) ... *latrat* (H XV 99). Vulpea *alatră* (H XIV 209); cf. § 6.

Vulpea *bate* (H VIII[1] 259; VIII[2] 73, 160, 259, 269; X 4, 368, 465, 478; XVII 255; XVIII 103). Vulpea *bate* ca câniі (H VIII[1] 169, 190, 206, 243; X 288); cf. § 6.

Vulpea *hămăeşte* (H VI 188); cf. § 6.

Vulpea *chilălăeşte* (H VII 262); cf. § 6.

Vulpea *schelălăeşte* (H XV 369); cf. § 6.

Deci aceiaşi termeni sânt uzitaţi pentru strigătul vulpei ca şi pentru cel al cânelui; aceasta se explică din asemănarea cea mare între câne şi vulpe pe de o parte, pe de altă parte din asemănarea strigătelor lor. De multe ori întâlnim chiar fraza „vulpea *bate* (*latră*) ca cânele." Afară de aceştia mai avem încă o mulţime de alţi termeni, care cu greu se vor puteà încetăţeni în limbă:

V. *scânceşte* (H VIII[1] 243; XII 430, 442), *scăinceşte* (H XIV 397); cf. § 6.

V. *brehăeşte* (H X 489).

V. *căone* (H V 122).

V. *chehneşte* (H XIII 198; XV 353); cf. § 6.

V. *chenţăe* (H VII 358).

V. *chihăeşte* (H XVI 413).

V. *chihăineşte* (H I 137).

V. *hăuneşte* (H VIII[1] 46), *văuneşte* (H V 103); cf. §§ 6, 9.

V. *ţăhăeşte* (H XII 309), *ţehaeşte* (H XII 326).

V. *ţihneşte* (H XII 476); cf. § 6.

V. *ţipă* (H IV 56; XIV 8); cf. §§ 12, 14, 19, 31, 32. etc.

V. *se vaetă* (H I 418).

§ 11. *Ursul*: moră, mornă, mormă(n)e, mormăcă, bombă(n)e, zbiară, răcneşte, orăcăe, boră, bombone, brumăe, etc.

A *morăi*: Ursul *morăe* (H I 237; III 95; IV 85; VI 44, 74, 172, 200; VII 29; VIII[1] 190; VIII[2] 108, 160; X 253, 423; XII 96; XIII 12, 234, 448, 481; XIV 284; XV 4, 353, 517; XVII 232, 250, 310, 425; XVIII 140), *morâe* (H I 170; X 119; XI 395; XIII 390), *morae* (H XV 451; XVII 444, XVIII 44), *morăeşte* (H I 35, 61, III 17, 498; VI 116, 182, 188, 215; VII 226; VIII[1] 21, 120, 127, 138; VIII[2] 50; X 4; XIII 249; XV 232, 458, 473; XVI 151, 226, 310, 406), *morâeşte* (H XI 517; XIII 126, 135), *moraeşte* (H XV

www.dacoromanica.ro

67, 148), *moroe* (H III 48; VI 82), *moroeşte* (H XVI 132), *morue* H XII 139). Cuvântul se aude în toate ţările locuite de Români, mai des însă în Moldova şi Bucovina; e o onomatopee formată din interjecţiunea *morrr!* (cf. § 7). O variantă a lui *morăl* e *murăl* (H IX 42: n. *murăe*). Aceiaşi noţiune o exprimă şi verbul:

A *mornăl*: Şi mai stă din băut (ursul) şi iar începe a *mornăi*; şi iar mai bea câte un răstimp şi iar *mornăeşte* (Cr. Op. compl. 301). Ursul *mornăe* (H III 4; VI 208; VIII[1] 46, 98; X 21, 68, 76, 141, 288, 425, 465; XII 478; XVI 217, 281, 288), *mornâe* (H XII 301, 374), *mornoe* (H X 208), *mornăeşte* (H I 22, 35; III 309; VIII[1] 169, 206, 275, 318; VIII[2] 259; X 31, 45, 326, 413, 478, 507, 511, 538; XII 288, 309, 366, 442, 551; XIII 375; XIV 436; XV 264; XVI 160), *mornâeşte* (H III 227; X 130, 345; XII 430), *mornaeşte* (H III 108), *mornăşte* (H X 356). Acest termen îl întâlnim numai în dialectul moldovean; e format din interjecţiunea *morn!* Nazala *n* exprimă mai bine sonul înnăbuşit, pe care-l produce ursul. În sens figurat se zice şi despre oameni că mornăesc.

A mormăl (*mormăni*, *mormăcă*): ... şi când prin dreptul podului, numai iacă îi iese şi lui ursul înainte *mormăind*. (Cr. Op. comp. 289). Ursul ... ca cum ar citi din gură cântă şi *mormăia* ... (Pann, Pov. vorb. II 13). Ursul *mormăe* (H IV 10, 28, 56, 85; V 54; VII 50, 105, 262, 336, 358, 441; IX 154, 220, 406, 438, 510; X 107; XI 401, 410; XVI 395; XVII 413), *mormâe* (H II 80), *mormae* (H IV 139; XVII 140) ... *mormăit* (H II 28). Ursul *mormăeşte* (H I 137, 418; XII 171; XIII 151; XIV 350), *mormâeşte* (H VIII[1] 7), *mormăne* (H IV 276). A *mormăl* e uzitat mai ales în dialectul muntean; e onomatopee formată din interjecţiunea *morm!* Alte variante care se întâlnesc numai în Muntenia şi Banat sânt: Ursul *mormăcă* (H IV 276), *mormoe* (H VII 371; IX 308, 340, 363, 451; XI 75), *mormoeşte* (H V 293; IX 283), *murmue* (H IX 396, 416, 429), *marmăeşte* (H XII 203), *marmone* (H XIV 209) ... *murmăit* (H III 87). Toate aceste variante sânt onomatopee înrudite.

A *bombăl* (*bombăni*) e termenul uzitat de Românii de dincolo de munţi; ursul *bombăe* (H XVII 120); *bombae* (H XVII 444), *bombăeşte* (H XVII 269), *bombăne* (H XVIII 103), *bombăneşte* (H XVII 269), *bombone* (H XVII 255); cf. § 54. — Alţi termeni împrumutaţi de la celelalte animale sânt: *zbiară* (H III 170; IV 251,

www.dacoromanica.ro

276; V 122; XII 203; XV 148)... *zbierat* (H V 265, 267), cf. §§ 1, 4, 5; *rage* (H X 356), cf. § 1; *miorlăe* (H I 120), cf. § 7. *urlă* (H XII 7), cf. §§ 6, 9; *mârâe* (H XI 437), cf. §§ 6, 9; *orăcăe* (H IX 406) şi *orăcăeşte* (H IX 496), cf. §§ 1, 22; *borăe* (H XVIII 34), cf. § 1; *răcneşte* (H VIII[1] 21) şi *răcneşte* (H IV 276; XIV 8, 105, 186; XV 148; XVI 413), cf. şi H XVII 16, 36: *răgneşte*; cf. §§ 1, 3 şi § 3 Intr. — În Ardeal mai aflăm şi expresiile: ursul *brumăe* (H XVII 444), *bornaeşte* (H XVIII 74). Termenii ce exprimă strigătul ursului sânt toţi sinonimi.

§ 12. *Iepurele:* mecăeşte (mecăneşte), măcăeşte, miercăeşte (miercăneşte), smercă(n)e, miorcăeşte, forcăeşte, zbiară, guiţă, ţipă, pufneşte.

Un termen stabil pentru strigătul iepurelui lipseşte, cei mai cunoscuţi sânt: a *mecă(n)i* şi a *miercă(n)i*: În Moldova întâlnim forma a *mecăi*, în Muntenia a *mecă(n)i*, a *miercăi* şi a *miercăni*. Iepurele *mecăeşte* (H VIII[2] 269, 282; XV 264, 278, 517), *mecâeşte* (H III 227), *mecăneşte* (H VIII[2] 259; XIV 105, 209), *mecăne* (H XI 9; XIV 86); *miercăe* (H VII 389, 421; XII 28), *mercăe* (H XII 36, 139, *mercăeşte* (H I 480)), *miercăne* (H IV 276), *mercăneşte* (H VII 245. Cuvântul a *mecă(n)i* este onomatopee formată din interjecţiunea *mec* (*meac*) (H VI 208: iepurele face *mec-mec*; H XIII 438, XVI 281: iepurele face *meac-meac*). Deoarece deosebirea fonetică între a *mecăi* şi a *măcăi* (cf. § 27) este de tot mică, se confundă câteodată amândouă cuvintele; astfel aflăm în Moldova fraza: iepurele *măcăeşte* (H VIII[1] 206; XII 608; XVI 226, 352) şi *mâcăeşte* (H X 289; XIII 438). — A *miercă(n)i* e deasemenea onomatopee. Alţi termeni: *smercăe* (H IX 220), *smercăne* (H V 16), *miorcăeşte* (H XII 326; XIII 67; XIV 436; XVI 445), *miorcaeşte* (H XVI 208), *forcăeşte* H XIII 249), cf. §§ 13, 20, 21; *zbiară* (H IX 375; XII 497), cf. §§ 1, 4, 5; *guiţă* (H XI 395; XVII 310)... *guicit* (H XI 40), cf. § 8; *pufneşte* (H VIII[2] 165), cf. §§ 21 şi 3 Intr.; *meaune* (H XIV 176), cf. § 7; *ţipă* (H IX 42; X 4; XV 344, 353), cf. § 1 N. I.

§ 13. *Bursucul*: forcăeşte, forcoteşte grohăeşte, etc.

A *forcăi* este termenul cel mai uzitat; bursucul *forcăeşte* (H XIII 198, 406; XV 4, 264, 344) şi *forcoeşte* (H VIII[2] 16), cf. §§ 12, 20, 21. Se pare că acest termen îşi va dobândi încetăţenire generală. — Bursucul *forcoteşte* (H VIII[1] 259), cf. § 21;

www.dacoromanica.ro

grohăeşte (H XII 326), *grofăe* (H IX 220, cf. § 8; *guiţă* (H XVII 310), cf. § 8; *gurueşte* (H XV 408), cf. § 8; *sforâe* (H XI 517), cf. § 2; *urlă* H VIII[1] 259). — În opera lui Odobescu aflăm şi termenii a *chiţăi* (cf. §§ 14, 18, 19) şi a *mierlăi* (cf. § 7): Erau unsprezece bursuci, cari se zvârcoleau, *chiţăind* şi *mierlăind*, sub ugerul mamei lor. (Od. Op. compl. 43).

§ 14. *Dihorul*:
Chiţăe (H VII 29), cf. §§ 13, 18, 19.
Caţăeşte (H VIII[2] 282), cf. § 33.
Ţipă (H XV 148, 278, 408), cf. § 1 N. I.
Un termen special lipseşte.

§ 15. *Nevăstuica* (*helgea*) *latră* (H XV 148, 408), cf. § 6.

§ 16. *Veveriţa*:
Târâe (H IV 85), cf. § 53.
Miorlăeşte (H X 21, 66), cf. § 7.

§ 17. *Guzganul*:
Chitcâeşte (H III 140).

§ 18. *Cârtiţa*:
Chiţâe (H XIV 209), cf. §§ 14, 19.

§ 19. *Şoarecele*: ţiţie (ţâţâe), chiţăe, ţipă, etc.

A *ţiţii* (*ţâţâi*) este singurul termen cunoscut şi răspândit în toate ţările româneşti: îl aflăm în Muntenia, Moldova, Bucovina, Ardeal şi Banat, de multe ori şi în literatură. Şoarecele *ţiţie* (H I 22, 61, 237; VIII 448; XV 4; XVI 112; XVII 140, 232, 310; XVIII 304), *ţâţâe* (H III 140; V 54; IX 363; X 289, 538; XI 401, 488, 504; XII 171, 288; XIII 3, 67; XIV 209; XV 116, 344, 458; XVI 352), *ţâţie* (H III 429; XIII 12), *ţâţăe* (H XVIII. 140), *tâtae* (?) (H IV 85, *ţâtiae* (?) (H XVII 391), *ţâtiăe* (?) (H XVII 444), *ţiţâe* (H XII 301), *ţăţăe* (H VIII[2] 259), *ţiţieşte* (H VI 182; VIII[1] 46; VIII[2] 165, 282), *ţâţieşte* (H III 362), *ţâţâeşte* (H VI 8; VIII[1] 21, 138), *ţiţăeşte* (H XVII 269). Verbul a *ţiţii* e onomatopee formată pe teren românesc. Cihac îl numără, de sigur greşit, între elementele slave. Interjecţiunea e *ţi-ţi*, deasemenea uzitată în limbă: *Ţi-ţi!* şoarecele *ţipă* (Bumbac, Poezii).

Alte variante sânt: *chiţăe* (H VII 371), *chiţâe* (H XIV 105, 284), *chităe* (?) (H VII 133, 505), *chiţie* (H II 289); toate în

www.dacoromanica.ro

Muntenia. Mai rar uzitaţi: *chiţene* (H III 309), *chiţăcă* (H IV 276), *ţilţăe* (H XVII 65), *guiţă* (H IV 85), *pierţăne* (?) (H IV 85, 144), *ţipă* (H XIV 436).

§ 20. *Şarpele*: şueră, flueră, forcăeşte, fâsâe.

A *şuerà*: ... Şi răsuflarea îi *şuerà* ca un şarpe. (N. N. Beld. Taina 50) ... Răzbubue prin brazii ce *şueră* ca şerpii. (Od. Pseudo-chin. 157). Şarpele *şueră* (H I 22, 61, 120, 137, 315; II 167, 281, 289; III 386, 429; IV 85, 117, 154, 223, 276; V 4, 460; VI 133, 182; VII 29, 69, 209, 389; VIII[1] 138, 169; VIII[2] 200, 260; IX 308, 340, 451; X 4; XI 401; XII 171, 366; XIII 12, 234, 290; XIV 65, 105, 209, 436, 445; XV 4, 116, 264, 329, 336; XVI 226, 281, 383; XVII 140, 232, 444). Acest termen este uzitat în toate ţările locuite de Români. (cf. § 3 Intr.) E de origine latină: sibilo > şuer. — Şarpele *fluerà* (H IV 85; V 4); cf. § 3 Intr. — Şi încep şerpii a *suflà* şi a *forcăì* unii spre alţii ... (Sbiera). — Şarpele *fâsăe* (H XVII 413). A *forcăì* şi a *fâsâì* sânt onomatopee; cuvinte înrudite se află în limbile slavice. Cf. §§ 12, 13, 21.

§ 21. *Ariciul*:

Forcăeşte (H VI 116; XV 329, 336; XVI 406); cf. §§ 12, 13, 20.

Forcoteşte (H VIII[1] 259); cf. § 13.

Guiţă (H VII 389), *guicie* (H XIV 209); cf. §§ 8, 12, 13.

Gurlue (H XIV 209); cf. § 8.

Pufneşte (H X 538; XIV 436); cf. § 12.

Un termen stabil lipseşte.

§ 22. *Broasca*: orăcăeşte (orăcăne), ocăeşte, ocăcăeşte, măcăeşte, rocăcăeşte, miorcăe, face oacaca, cântă.

A *orăcăì*: Şi'ntr'o baltă mii de broaşte în lung cor *orocăesc* (V. Alecs. Noaptea). Dar când să aţipească, deodată se aud prin casă o mulţime de glasuri ... unele *orăcăiau* ca broasca, altele mormăiau ... (Cr. Op. compl. 258). Broasca *orăcăeşte* (H I 61, 120; III 386; V 389; VIII[1] 243; XIII 12, 234; XIV 105, 350, 436; XV 148, 329, 408), *orăcaeşte* (H VII 389; XII 326; XV 425), *orocăeşte* (H X 4), *oracăeşte* (H XIII 67; XIV 209). A *orăcăì* e termenul cel mai răspândit; se aude atât în Moldova cât şi în Muntenia şi e uzitat şi în literatură. Cuvântul e onomatopee; în Muntenia îl întâlnim întrebuinţat şi despre strigătul vitelor cornute (cf. § 1).

www.dacoromanica.ro

Tot în Muntenia se aude şi varianta „broasca *orăcăne*“ (H V 4); cf. boncă(n)e, măcă(n)e, etc.

A *ocăi (ocăcăi)*: Unde călcă

Broasca *ocăià* (Pluguşorul, p. pop.)

Broasca *ocăeşte* (H I 22; III 429; VIII[1] 150, 169, 327; XVI 281), *ocăcăeşte* (H IV 251; VI 182; VIII[1] 46; VIII[2] 98, 200, 259; IX 330; X 253; XII 28, 171, 374; XVII 232, 367, *ocăcăe* (H VII 209; XVII 349, 444), *ocacaeşte* (H XVII 391); *ocâcâeşte* (H XVII 269); broaştele *ococaesc* (H IX 308); broasca *ocăcaeşte* (H VIII[1] 138). Amândouă cuvintele (a ocăi şi a ocăcăi) sânt onomatopee. A *ocăcăi* s'a format regulat din interjecţiunea *oacaca* (Tiktin, Rum.-deutsches Wrt.: Broasca striga *oacaca, oacaca!*), a *ocăi* e însă o formă simplificată sub influenţa cuvântului din terminologia raţei (cf. § 27: Raţa ocăeşte). Aceasta se vede şi de acolo, că expresia „broasca ocăeşte“ o aflăm numai în Moldova, unde aflăm şi cealaltă expresie „raţa ocăeşte“; a *ocăcăi* însă e răspândit peste toate provinciile româneşti. Paralel cu „broasca *ocăeşte*“ întâlnim regiunile cu „raţa *măcăeşte*“ şi expresia „broasca *măcăeşte*“ (H XIV 445) şi „broasca *me àeşte*“ (H XV 336) sau „macăe“ (H XVII 140). În comuna Pietroasa din judeţul Buzău se zice „broasca *rocacăeşte*“ (H II 167); deasemenea onomatopee. În Ardeal aflăm broasca *miorcăe* (H XVII 444). Câteodată auzim şi expresia «broasca *face (s'rigă) oacaca*» (H VI 8; VII 29). În sens mai general se aude de multe ori fraza «broaştele *cântă*» (H V 4; XVII 269, 444 ; tot aşa «buraticul *cân'ă*» (H IV 251; VIII[2] 259—260); cf. § 3 Intr. şi § 2 N. I.

§ 23. Neobicinuit: *Peştele ţâţâe* (H IV 144) cf. § 19. De obiceiu se zice: «mut ca peştele».

Pasările de casă.

§ 24. *Găina:* cotcodăceşte (câtcârâgeşte, cutcudăţeşte, cătcădăceşte etc.), cârcâe, cârâe, cloncă'n eşte, câtcârâe, chiorăe, cântă etc.

Găina este cea mai cunoscută dintre toate pasările de casă la Români; ea nu lipseşte nici la cea de mai pe urmă casă ţărănească, de aceea şi terminologia găinei va fi foarte desvoltată.

şi strigătul ei este foarte bogat în nuanţe şi fiecare

www.dacoromanica.ro

nuanţă are un nume deosebit. Vom vedeà însă mai la vale, că la pasările cântătoare nu stă lucrul tot astfel; acolo este terminologia relativ cu mult mai restrânsă. Vom începe cu termenii cei mai uzitaţi şi vom căutà să facem o deosebire între dânşii.

A *cotcodăcì:* Biata găină... se întoarce acasă la babă şi începe de pe la poartă: cot, cot, cotcodac!!!... şi după vr'un ceas de şedere, sare de pe cuibar *cotcodăcind*... găina se ouase o mărgică! (Cr. Op. c. 218). Găina *cotcodăceşte* (H I 35, 61, 137; III 109, 140, 144, 400; VI 16, 116, 143, 177, 182; VIII[1] 46, 120, 169, 190, 206, 259, 275, 348; VIII[2] 34, 98, 115, 154, 165, 182, 193, 200, 206; X 21, 31, 45, 85, 253, 465, 509, 538; XII 28, 356, 374, 497, 551, 586, 608; XIII 25, 198, 234, 438; XIV 416, 429; XV 61, 67, 116, 425; XVI 81, 197, 208, 217, 226, 237, 281, 289, 406). Găina deci *cotcodăceşte*, după cum se vede şi din exemplul de mai sus, înainte de ce ouă şi după ce ouă (cf. H XVIII 141: găina *cotcozeşte*, când ouă). Acelaşi strigăt îl fac găinele şi când se adună grămadă în jurul cocoşului, speriate de o mâţă sau de uliu. Cuvântul e uzitat şi în înţelesul acesta. A *cotcodăcì* e o onomatopee, a cărei tulpină o aflăm şi în limbile slavice; a conchide însă de aici, că acest cuvânt e un element slav, după cum face Cihac, e absurd (v. Introd.). Interjecţiunea e *cotcodac* (H XVI 217: găina *cotcodăceşte cot-co-dac*); se întrebuinţează însă foarte rar în limbă. De la verb s'au format şi substantivele *cotcod* şi *cotcodăcit*: Demineaţa se trezeà în *cotcodăcitul* asurzitor al găinelor. (N. N. Beld. Taina 59). Cuvântul se întrebuinţează supt această formă numai în dialectul moldovean. În Muntenia, Banat şi în o parte a Ardealului întâlnim alte variante; şi în Moldova avem unele variante. Astfel: Găina *cotcodoceşte* (H I 315; III 95. 101, 130; VI 82; VIII[1] 7, 142; X 68, 152, 188; *codcodoceşte* (H I 190; VIII[1] 156; X 107, 260, 356, 583; XI 196; XII 301, 386; XIII 12, 99, 249, 425; XIV 224, 445; XV 4, 148, 344, 353, 400, 407; XVI 112), *codcadăceşte* (H VII 207), *cotcodâceşte* (H III 325; VIII[1] 215; XI XI 437), *cotcodaceşte* (H VIII[1] 283; VIII[2] 61, 73, 251, 282; X 141; XVI 296, 329), *cotcodoce* H VI 172), *codoceşte* (H XII 402; XV 264); *cătcădăceşte* (H I 188, 347), *câtcudăceşte* (H I 328, 384), *câtcădaceşte* (H IV 85). În Muntenia: Găina *cutcudăţeşte* H I 366; IV 144), *cutcudeţează* (H V 288), *cutcudeţeşte* (H XI 46), *cutcudăceşte* (H XII 171), *cutcudaceşte* (H XIV 209), *cutcudaţază* (H XVI 47)... *cât-*

www.dacoromanica.ro

cărâit (H II 28), care pare a fi un compromis din *cârcâdăceşte* şi *cârâe*; găina *catcâdăţeşte* (?) (H IX 308), *cârcâdăţeşte* (H IX 340), *cârcârâgeşte* (H II 80; VII 29, 69, 85, 336, 476; IX 406; XI 339; vezi şi H I 262: *cârcărăgit*), *cârcârigeşte* (H II 117; VII 154, 505; IX 231, 363), *cărcărăgeşte* (H VII 120). Aceşti termeni sînt formaţi din interjecţiunea (*cârcâriga* cf. H VII 389: cucoşul cântă *cârcâriga*). Găina *cudcurugeşte* (H VII 50; cf. H V 280: cucoşul cântă *cutcuriga*), *curcudăţeşte* (H XVI 4), *cucurezează* (H V 257), *cutcueşte* (H VII 183), *cârcâeşte* (H VIII[1] 142) în Moldova. În Muntenia şi Ardeal: Găina *cutcurează* (H V 280, 394, 417, 429; XVI 383; XVII 425; XVIII 60, 261), *cutcureză* (H V 4), *cutcurezază* (H V 16), *cutcurezează* (H V 274), In Banat şi Ardeal: Găina *cotcorează* (H XVII 65, 413, 444), *cotcorezează* (H XVII 7, 310), *cotcozeşte* (H XVIII 140, 296), *cotcorozeşte* (H XVII 36, 48, 94, 140, 232, 269, 297, 349, 367, 391, 405, 444; XVIII 4, 19, 103, 247), *cotcorezeaşte* (H XVII 120), *cotcorezeşte* (H XVII 255). Toate variantele sînt onomatopee; în limba literară a aflat primire numai forma din Moldova a *cotcodăcl*.

A *cârcâi*: Găina care *cârcâe* toată ziua, demineaţa n'are ou. („I Cr." III 277). Găina *cârcâe* (H I 35, 61, 137, 286, 297, 367; II 88, 270; III 17, 48, 140, 227, 245, 290, 400, 488; IV 10, 28, 85, 154, 251, 276; V 122, 417; VI 3, 16, 44, 74, 82, 133, 172, 188; VII 105, 209, 226, 245, 315, 358, 371, 389, 406, 421, 441; VIII[1] 98, 138, 169, 259, 306, 318; VIII[2] 16, 55, 61, 73, 206; IX 375, 396, 416, 429, 473, 496; X 4, 68, 76, 81 107, 277, 316, 356, 368, 384, 395, 406, 413, 509, 511; XI 196, 232, 339, 379, 401; XII 96, 116, 171, 301, 374, 386, 402, 416, 430, 442, 586; XIII 67, 99, 151, 258, 290, 327, 362, 375, 390, 448, 508; XIV 8, 86, 247, 350, 445; XV 4, 148, 264, 336, 344, 408, 517; XVI 112, 132, 151, 160, 208, 237, 259, 281, 296, 329, 445), *cârcăe* (H III 87, 101, 386; V 280, 297, 394, 408; VIII[1] 275; VIII[2] 82, 269; XI 389; XII 28, 139; XIII 481; XIV 416; XVI 4, 47, 383), *cărcăe* (H III 144; VI 30; VIII[1] 215, 283; VIII[2] 165, 260; IX 220; X 15, 21, 538; XI 59; XIII 82, 438; XIV 59, 464; XVI 402), *cârcâeşte* (H I 7, 22; VI 8; IX 201), *cărcâe* (H XI 6; XIII 116), *cărcâeşte* (H X 507), *carcâe* (H III 4; VI 215), *cârcae* (H I 384; V 4 188, 389; XIV 284, 464), *carcae* (H I 347; VIII[1] 156; X 208; XII XII 315; XVI 310), *gârcăe* (H IX 27).

www.dacoromanica.ro

Când găina e sătulă şi îndestulată, umblă prin curte încoace şi încolo „cârcâind". Termenul e cunoscut la toţi Românii, căci îl aflăm în Moldova, Muntenia, Bucovina şi Ardeal; e format din interjecţiunea *cârc*, care se obicinueşte câte odată în limbă: a nu zice nici *cârc* (cf. Cihac). Derivatele lui sânt: *cârcâit, cârcâială, cârcâitură, cârcâitor:* Strigătul găinei se numeşte *cârcâit* (H V 265 . Sinonim cu *cârcâe* e *cântă* (H I 347; IV 154, 223; V 4; VII 154; IX 6, 438; X 119; XII 28'.... *cântare* (H XIV 176). Acesta e un termen uzitat atât în Moldova cât şi în Muntenia (cf. § 3 Introd.). Apoi fără a se face deosebire, ce fel de strigăt e, se zice„găina strigă", „ţipă", etc.; cf. H XIV 176: Strigătul găinei se numeşte *ţipare* şi *cântare*".

A *cârâi:* Iar jos, cloşca *cârâià*, cu penele zborşite. (N. N. Beld. Taina 26). Găina (cloşca) *cârâe* (H I 188, 367; II 117; III 152; IV 85; VII 262, 406; VIII¹ 142, 206; VIII² 119; IX 406; X 141, 188, 260, 413, 507, 511; XI 336, 395, 437, 517; XII 28, 288, 374, 386; XIII 12, 198, 249; XV 445), *cârăe* (H IX 154; XIII 448; XVII 349; XVIII 4, 44, 261, 268), *cârăeşte* (H XVIII 140), *cârâeşte* (H V 53), *cărăe* (H VI 143), *cârae* (H VIII² 61; XVII 444) *chârăe* (?) (H XVIII 283), *cârie* (H II 99; XII 301; XIII 375), *cârieşte* (H XIV 397). Găina *cârâe* când se află în primejdie; când adecă vede uliul, când a prins-o o sălbătăciune sau când o bate cineva. Tot aşa se zice despre cioară (§ 33) şi în treacăt şi despre alte pasări; aceasta mai ales atunci, când pasările se ceartă între olaltă. Termenul e cunoscut la toţi Dacoromânii. E onomatopee formată din interjecţiunea *cârr!*, de la care avem mai multe derivate: *cârr — cârâi — cârâit, cârâială. cârâitură, cârâitor.* Cuvinte asemănătoare se află şi în limbile slavice (cf. Cihac). În sens figurat se zice şi despre oameni că *cârâesc*, când sânt bolnavi: A *cârâit* cât a *cârâit* şi apoi a murit. Sinonim cu a *cârâi* e a *chiorăi* (*chiorcăi*, *chiorcăni*), care se întâlneşte mai rar. Găina *chioră* (H XI 395), *chiorcăe* (H V 257), *chiorcăneşte* (H IX 283). Ce priveşte alt sens cf. § 25. A *chiorăi* derivă din *chior!* a *chiorcăi* şi *chiorcăni* din *chiorc!* Derivate: *chiorăit, chiorăială, chiorăitură, chiorăitor*; aceleaşi derivate le avem de la a *chiorcăi* şi a *chiorcăni*. Numirile acestea le aflăm şi în terminologia altor pasări (cf. §§ 28, 30). Se zice şi „îmi *chioră* maţele de foame".

Alţi termeni: Găina *pioneşte (chioneşte)* (H IX 283), *ţipă* (H X 356); *ţipare* (H XIV 176).

www.dacoromanica.ro

A *cloncăì (cloncănì)*: ... aproape de el o cloşcă cu puişori *cloncăneşte : clonc, clonc.* (Sad. Pov. 85). Găina cârae, şi *cloncăneşte*, când e cloşcă (H VIII² 61). Găina *cloncăneşte* (H I 347; VIII¹ 76, 190; XI 401; XII 28; XVII 232, 444; XVIII 44, 140), *cloncăne* (H IV 144, 276; V 4, 280, 417; IX 510; XIV 105; XVII 94), *cloncane* (H XVII 140), *cloncăneşte* şi *cloncăne* (H XII 374), *cloncăeşte* (H VIII² 282; XII; 386; XIII 438), *cloncaeşte* (H VIII² 165). Cloşca întră *cloncăind* (N. N. Beld. Taina 25). — Găina deci *cloncă(n)eşte*, când e cloşcă şi are pui. Prin strigătul acesta ea cheamă puii la sine. Se poate deosebì foarte uşor acest strigăt de celelalte ale găinilor. Interjecţiunea e *clonc* (H XVI 310: găina când cloceşte zice *clonc*). Derivate sânt: *cloncăt, cloncă(n)it, cloncă(n)eală, cloncă(n)itură* etc. În Muntenia se zice şi despre corb că *cloncăneşte* (§ 33). Termenul e cunoscut tuturor Românilor.

§ 25. *Cucoşul:* cântă, cotcodăceşte, cătcârâgeşte, cătcâeşte, cârâe, chiorăe, cârcâe etc.

Pentru cucoş se întebuinţează aceiaşi termeni ca şi la găină.

A *cântà*: Cucoşul însă mergeà ţanţoş... şi de pe la poartă începe a *cântà*... (Cr. Op. compl. 192). Cucoşul le *cântà* peste zi şi le sculà dimineaţa; iar peste noapte *cântà* ca oricare cucoş, anunţând ceasurile amintite în evanghelie... (Luceaf. XI 22. pg. 402). Cucoşul *cântă* (H I 22, 35, 61, 137, 297, 347, 384; II 207, 273; III 17, 87, 101, 108, 170, 152, 290, 325, 386; IV 85, 196, 251, 276; V 16, 122, 288, 381, 389, 394, 417; VI 30, 133, 172, 182; VII 154, 183, 226, 336, 358, 476, 505; VIII¹ 21, 76, 98, 109, 138, 142, 169, 206, 259, 275; VIII² 165, 200, 260; IX 4, 27, 220, 363, 438, 473; X 4, 21, 31, 45, 68, 76, 96, 107, 130, 208; XI 46, 85, 196, 379, 437; XII 28, 139, 416, 430, 442, 497, 586; XIII 12, 67, 116, 234, 258, 327, 375, 448, 508; XIV 59, 65, 209, 247, 284, 445, 464; XV 4, 148, 400, 473; XVI 47, 81, 132, 151, 197, 226, 271, 288, 296, 321, 329; XVII 65, 120, 255, 269, 297, 310, 391, 425, 444; XVIII 19). Strigatul cucoşului se numeşte *cântare* (H XIV 176).

A *cântà* este termenul cel mai uzitat şi mai răspândit pentru strigătul cucoşului; este cunoscut la toţi Românii. Acest cuvânt este luat din sfera de manifestări ale omului (cf. § 3 Intr); la origine e latin: canto > cânt. De aici avem apoi

www.dacoromanica.ro

expresiile „*cântatul cucoşului*“ şi „*cântători*“: Iar pe la *cântatul* de-al doilea al cucoşilor... (Sandu-A. Ape m. 138) In latineşte avem aceiaşi frază „galli cantus“ (Hor.). *Cântători* se numeşte timpul când *cântă* cucoşii, aproape de revărsatul zorilor: Când pe la *cântători*, vără herghelia în ocolul de la curtea împăratului... („I, Cr.“ III 266). Spre a se face deosebire între cântatul cucoşului şi al diferitelor pasări sau spre a ilustră mai bine *cântatul* lui, se leagă verbul a *cântà* cu onomatopea *cucurigu* (*cătcâriga*, *câcâriga*, *cucuriga*, *cutcuriga*): Cucoşul supărat de asta nu se lasă, ci se ia după trăsură *spunând* ne'ncetat: *Cucurigu!* boeri mari, Daţi punguţa cu doi bani (Cr. Op. compl. 189). Cucoşul *cântă cucurigu* (H V 429; VI 44; X 152, 188, XIV 416; XV 329; XVI 217; XVII 48), *zice cucurigu* (H XVI 310) *cântă cătcâriga* (H VII 389), *face cutcurigu* (H V 280), *face câcârigu* (H XII 116), *cântă cucuriga* (H XVII 367). — Un substantiv format din interjecţiune e *cucurigatul;* îl întâlnim însă rar şi numai în limba literară:... Răsună deodată *cucurigatul* unui cucoş. (Sandu A. Ape m. 89). Supt *cântatul* cucoşului se înţelege strigătul răsunător ca o trâmbiţă, pe care îl produce cucoşul la anumite timpuri, ziua bătând totodată din aripi, noaptea însă în linişte. Pentru această noţiune aflăm în literatura mai nouă şi termenul *trâmbiţatul* cucoşului; o metonimie, care este bine aleasă, luând în considerare strigătul puternic şi timpul anumit în care cântă cucoşul.

A *cotcodăci: cotcodăceşte* (H I 137; VIII[1] 169; VIII[2] 260; XII 28; XVI 132, 271), *cotcodoceşte* (H III 227; XV 148), *cotcodaceşte* (H VIII[2] 282), *cotcodâceşte* (H III 325). Cucoşul *cotcodăceşte*, când se adună împrejurul lui găinile speriate de ceva, sau când îl sperie cineva pe el însuşi. El dă atunci expresie iritaţiei sale prin *cotcodăcit* (cf. § 24). Alte variante ale acestui cuvânt, uzitate mai ales în Muntenia, Banat şi Ardeal, după cum am văzut mai sus, sânt: Cucoşul *cătcârâgeşte* (H V 53; IX 201), *cătcârigeşte* (H IV 85; VII 154), *cătcâeşte* (H III 325), *cârcârigeşte* (H IX 194), *cotcorezează* (H XVII 7), *cucurezeşte* (H XVIII 4).

A *cârâi:* Cucoşul *cârâe* (H VIII[1] 142; XII 8; XVI 271), *carae* (H III 101). Cucoşul *cârâe*, când îl prinde o sălbătăciune sau omul (cf. § 24). — În comuna Băeşti-Muscel (H IX 154, aflăm termenul a *se mirà:* „Cucoşul *se mirà*“. Se pare că e

www.dacoromanica.ro

echivalent cu a *cârîì* şi a *chiorăì*. — Cucoşul *chiorăeşte* (H VIII[1] 259 ; tot aşa în Bucovina. În comuna Sculeni-Iaşi aflăm expresia „cucoşul *cheamă*“ (H VIII[2] 165, cf. şi H I 347). În ce înţeles se întrebuinţează acest cuvânt, nu mi-i cunoscut. Probabil se referă la strigătul, pe care-l face cucoşul, când cheamă găinele la sine.

§ 26. *Gâsca : gàgăeşte, (găgăeşte), gârâe, gârgâe, dârlăe, fâsăe, fifie, etc.*

A *gâgăì :* Gâştele s'au trezit acum ... se saltă apoi şi toate într'un *gâgăit* asurzitor ... dau asalt căsuţei (Anghel-Ios. Cireş. lui Luc. 117). Gâsca *gâgăe* (H II 273; III 195; IV 196; V 4, 16, 122, 159, 188, 257, 288, 297, 320, 394, 408, 417, 429, 447, 460; VII 120, 336; VIII[2] 73; X 130; XI 410; XIII 448, 481; XIV 429; XVI 4, 281; XVII 36, 65, 120, 140, 232, 310, 349, 405; XVIII 44, 296 268), *gâgăeşte* (H III 48; V 293; VIII[1] 355; X 507; XIV 397; XV 116, 408; XVII 269; XVIII 140). Strigătul gâştei se numeşte *gâgăit* (H V 265, 267). Gâsca *găgăe* (H VIII[2] 206; X 152, 449; XI 59; XII 326; XIII 290; XVI 288; XVII 297), *găgăeşte* (H I 61; II 289; III 38, 108, 290, 409, 417, 429; V 381; VI 8, 30, 44, 116, 125, 133, 172, 182, 200; VIII[1] 21, 46, 98, 127, 206, 259, 275, 306, 318; VIII[2] 34, 98, 165, 182, 269; X 4, 21, 45, 68, 76, 81, 96, 107, 141, 260, 277, 316, 356, 368, 384, 395, 406, 413, 465, 478, 509, 511, 538; XII 139, 288, 315, 342, 366, 374, 386, 416, 551, 586, 599; XIII 12, 67, 82, 198, 218, 327, 362, 390; XIV 464; XV 4, 148, 192, 264, 329, 336, 344, 353, 370, 400, 473, 517; XVI 112, 132, 160, 208, 226, 271, 406, 413, 445; XVIII 19). Strigătul gâştei se numeşte *găgăit* (H XII 194). Gâsca *gâgâeşte* (H I 22, 35, 170; III 227; VII 69, 183; VIII[1] 7, 76, 298; VIII[2] 55, 61, 119, 200; IX 201; X 423, 489; XI 46, 437; XII 28, 116, 430, 442; XIII 99, 126, 135, 234; XIV 445; XVI 296), *gâgâe* (H I 137, 188, 206, 286, 297, 328, 347, 384; II 88, 99, 117, 207, 311; III 95, 101, 140, 170, 245, 400; IV 154, 276; V 274; VI 3, 215; VII 29, 50, 85 105, 133 154, 209, 226, 245, 262, 315, 371, 389, 406, 421, 441, 505; VIII[1] 169, 190, 327, 348; VIII[2] 193, 282; IX 114, 135, 154, 406, 473; X 85; XI 6, 395, 401, 504, 517; XII 96, 132, 171; XIII 150; XIV 8, 65, 86, 224, 284, 350, 416; XV 425; XVI 217; XVII 48). Strigătul gâştei se numeşte *gâgâit* (H

www.dacoromanica.ro

XI 20; XIV 161; XV 99). Strigătul gâştei se numeşte *gâgâire* (H XIV 176). Gâsca *gagaeşte* (H III 4, 325, 488; VI 74, 143; VIII[1] 142; VIII[2] 16, 82, 227; X 208; XII 497, 608; XIII 258; XV 61, 490; XVI 81, 151, 197, 310, 329, 402), *gagae* (H IV 103; X 108; XIV 105), *gagăe* (H III 87), *gagăeşte* (H X 253; XII 301; XVI 259), *gagâeşte* (H XIV 209), *gâgaeşte* (H III 152; VI 82; VIII[1] 283; XVII 361), *găgaeşte* (H VIII[2] 115, 251), *găgâe* (H XI 488), *gâgoe* H XII 227; XIV 488; XVI 247; XVII 255, 391; XVIII 103, 304, *gageşte* (H VI 16); *gagateşte* (H VIII[1] 156).

A *gâgăi* cu diferitele sale variante e termenul general al strigătului gâştei şi aparţine numai acestei pasări; e uzitat la toţi Dacoromânii. Cuvântul e o onomatopee derivată din interjecţiunea *ga! ga! ga!* Această onomatopee o aflăm şi în alte limbi: ruseşte *gagotati*, ceheşte *gagati* şi *gagotati*, ruteneşte *gagate*, ung. *gágogni*, germ. *gackern* (Vezi Dicţ. Acad. şi Cihac Dict. D'etym. Daco-Rom.). Derivate sânt: *gâgăit, gâgăială, gâgăitură, gâgăit.* Ex.: Gâştele... se saltă toate într'un *gâgăit* asurzitor... (Anghel-Ios. Cir. lui Luc. 117). E un zgomot de aripe, o năvală de *gâgâituri*... (Anghel-Ios. Cir. lui Luc. 119). O variantă întrebuinţată des în unele regiuni din Muntenia cu acelaşi sens e:

A *gârâi:* Termenul acesta îl întâlnim în judeţele, Muscel (H V 54; IX 194, 245, 283, 363, 396, 413, 429, 438: *gârâe*, H IX 220: *gărăe* H IX 308: *garaeşte*), Olt (H XI 85, 87, 196, 339: *gârâe* H XI 232: *gârâeşte*. H XI 379: *gârăe).* Dâmboviţa (H IV 251: *gârâe* şi *gârâeşte*), Teleorman (H XIV 247: *gârâeşte*), Ialomiţa (H VII 476: *gărăeşte*), Vâlcea (H XVI 47: *gârae*) din Muntenia şi odată în Moldova (H I 262: Strigătul gâştei se numeşte *gârâit*). Tot aşa în literatură: Par'că *gârâesc* gâştele. Şi zbârnăesc muştele (Pann, Prov.). O gâscă ce de mult aveà, Îi *gârâià* în uşe, strigare făceà (Pann, Pov. vorb. 49). Derivate: *gârâit, gârâ'ală, gârâitură, gârâitor:* Se deşteptà auzind o *gârâialà* (Isp. Leg. 214). Cf. §§ 8, 29, 33.

Alt termen onomatopeu, care se aude mai rar, este a *gârgâi*. Gâsca *gârgâe* (H IX 375; VIII[1] 150), *gârgâeşte* (H IX 212, 231, 340), *gârgăeşte* (H IX 496; X 31; XVI 383). — Termeni sporadici: Gâsca *gorue* (H I 7), *gugăe* (H XVIII 247), *gugâe*

www.dacoromanica.ro

(H XVIII 261), *gugue* (H IX 6), *ogăgăe* (H XVII 413). — Împrumuturi din terminologia altor pasări: Gâsca *măcăeşte* (H XII 551; XIII 508), *măcăneşte* (H XII 28); cf. § 27: raţa. — Gâsca *grângâneşte* (H III 498); cf. § 29: porumbul. — Toţi termenii înşiraţi mai sus au acelaşi sens.

Pentru *gânsac* mai aflăm doi termeni: Gânsacul *gâsâe* (H IX 6) şi *dârlăeşte* (H III 290; cf. III 17: gâsca *dârlae*).

Un alt strigăt, pe care îl produce atât gânsacul cât şi gâsca când au boboci, este *fâsâitul.* Acesta este semnul iritaţiei, cu care pasările acestea apără bobocii, când cineva cearcă să le răpească unul: *fâsâe* (H I 188; VII 483; VIII[1] 142; XIV 284; XVI 271), *fâsie* (H X 356). — Sinonim cu a *fâsâî* e a *sâsâî* (*sâsâe*: H XVII 349). Amândouă sânt onomatopee din interjecţiunile *fâs* şi *sâs* (a fâsâi cf. Dicţ. Acad. şi Cihac). — În sens mai general auzim şi expresia „Gâsca *strigă* (H VIII[2] 165; XVI 237).

Pentru bobocul de gâscă există un termen deosebit, e *fifăitul (fifiitul):* Bobocii *fifiesc* (H III 325; VIII[1] 76, 142; VIII[2] 119), *fifăe* (H V 16), *fâfâe* (H V 417). Cuvântul e format din onomatopea *fi-fi (fâ-fâ);* v. H VIII[1] 76: când îi strigă la mâncare (pe boboci) le zice *fi-fi-fi-fi*; cf. şi Dicţ. Acad. — Bobocul *fâlfâe* (H XIII 151).

§ 27. *Raţa:* măcăeşte (măcăneşte), ocăeşte (ocăcăeşte), hăcăeşte, răcăeşte, orăcăeşte, etc.

A *măcăî* (*măcănî*): În trestii *măcăiau* şi băteau din aripi raţele (Sad. Pov. 192), ... făceam o gălăgie cu alţi draci ... de fugiau *măcăind* ca de uliu, toate răţele morariului. (Sadov. La noi în V. 9). Raţa *măcăeşte* (H I 7, 120, 137, 188, 297, 315, 328, 367, 384; II 88, 273, 281, 289, 299, 311; III 48, 290, 386, 400, 409, 417; IV 10, 28, 105, 154, 196; V 54, 293, 429, 483; VI 44, 82, 116, 133, 172, 177, 182, 188, 200; VII 69, 85, 154, 183, 209, 226, 245, 336, 421, 476; VIII[1] 150, 275, 327, 318; VIII[2] 108, 153-154, 200, 206; IX 201, 220, 283, 308, 340, 496; X 4, 15, 31, 45, 141, 253, 260, 356, 423, 478, 509, 538; XI 59, 232, 410, 437, 504; XII 132, 139, 171, 227, 366, 386, 551; XIII 12, 25, 67, 82, 99, 116, 126, 135, 150, 198, 218, 234, 258, 290, 327, 375, 390, 448, 508; XIV 350, 397, 416, 445; XV 4, 148, 192, 264, 329, 336, 400, 473; XVI 132, 160, 271, 321, 395, 406, 413; XVII

www.dacoromanica.ro

120, 232; XVIII 44). Strigătul raţei se numeşte *măcăit* (H I 262; III 463; XIV 161; XV 99). Raţa *mâcâeşte* (H I 170; III 195), *macaeşte* (H III 4, 101, 140, 325; VI 74; VII 133; VIII¹ 98; X 208, 465; XI 75; XIII 174; XIV 436, 464, 488; XV 425, 490), *macăeşte* (H III 87; IV 85: VII 50; XIII 425, 481; XV 116), *mâcaeşte* (H VI 215; XVIII 304), *mâcăeşte* (H III 245; X 85; XVI 4, 237; XVII 140), *măchâeşte* (H III 152), *mecăeşte* (H III 38, 108; XV 517), *macâe* (H I 286; II 207), *măcăe* şi *măcăeşte* (H IV 251), *macăe* (H I 206; II 80, 99, 117, 167; XIII 347), *măcăe* (H III 130; VII 120, 262, 358, 389, 505; IX 154, 375, 396, 416, 429; XI 339, 379, 395, 401; XII 96; XVII 310; XVIII 261), *mâcăe* (H XVII 7, 36), *măcâe* (H XI 517), *macae* (H I 347; XVII 297), *măcaeşte* (H VII 371, 406; XVI 329; XVIII 4), *măcăneşte* (H III 498, IV 56, 223; V 16, 103, 280, 320, 381, 460; VI 30; VII 29, 105, 315; VIII¹ 120, 127; IX 27, 42, 135, 231, 283, 438; X 423; XI 131; XII 28, 116; XIV 86), *măcaneşte* (H XI 46; XVIII 247), *macăneşte* (H XI 196), *macaneşte* (H XIV 209, 224), *măcăne* (H IV 144, 276; V 4, 36, 122, 288, 303, 394, 408, 417; IX 114, 363, 406, 473, 510; XI 6; XIV 8, 59, 65, 284; XVII 94), *măcane* (H V 257), *macăne* (H XI 87), *măcăne mac*, *mac* (H VII 483); ... *măcănit* (H V 265; XI 40) ... *măcănire* (H XIV 176).

Verbul a *măcă(n)i* este cel mai răspândit din terminologia raţei; e cunoscut în toată Muntenia, în Banat, în Ardeal şi în cea mai mare parte din Moldova. Termenul aparţine aproape exclusiv raţei şi pare să fie înrudit cu grecescul μηκάομαι şi cu *mekati* din limba cehă (cf. Cihac); mai plauzibil însă este, că e o onomatopee formată în limba română din interjecţiunea *mac-mac* (H VII 483). Substantivele derivate sânt: *măcă(n)it*, *măcă(n)eală*, *măcă(n)itură*: „Strigătul răţelor se cheamă *măcăit*" (H XIV 161); ... *măcănit* (H XI 40). E un zgomot de aripe ... *măcăeli* şi gâgăituri. (Anghel.-Ios. Cir. lui Luc. 119). — În comuna Sarinasut-Tulcea aflăm expresia raţa *măcăcăeşte* (H XIV 429), cu silaba -că- reduplicată, după „raţa *ocăcăeşte*" (cf. şi § 22); tot aşa în Ardeal (H XVIII 103; şi XVII 255· macâcăeşte). — În Moldova nordică, în judeţele Dorohoiu, Botoşani, Suceava, Iaşi, în o parte din judeţele Neamţ şi Vasluiu, apoi în toată Bucovina este înlocuit termenul *măcă(n)eşte* cu *ocăeşte*, *ocăcăeşte*, *răcăeşte*, *hăcăeşte* şi *orăcăeşte*.

A *ocăi*: Raţa *ocăeşte* (H I 22, 35; III 290; VI 3, 8; VIII¹ 120, 127, 142, 169, 306; VIII² 61, 115, 165, 182, 220, 269, 282;

www.dacoromanica.ro

X 356, 413, 507, 583; XII 288, 342, 374, 497, 570; XVI 208, 217, 247, 288, 445), *ocaeşte* (H VIII¹ 109, 156; VIII² 227; XII 315, 608; XVI 402), *ocâeşte* (H VIII¹ 76; VIII² 119). A *ocăì* are locul al doilea după a *măcă(n)ì*. În satele din Moldova şi Bucovina, pe unde se zice „raţa *ocăeşte*“, cuvântul „*măcăeşte*“ e cu totul necunoscut; deasemenea în satele din Muntenia şi Ardeal nu se cunoaşte termenul „*ocăeşte*“ ci numai „*măcă(n)eşte*“. În zona de trecere, la graniţă, unde încetează termenul a *măcă(n)ì* şi apare a *ocăì*, sânt unele sate, în care se întâlnesc amândoi termenii. Astfel aflăm în Maluşteni—Covurluiu (H III 290) „raţa *măcăeşte* şi *ocăeşte*“, tot aşa în Bivolarii—Iaşi (H VIII¹ 119). Onomatopea e *oac-oac*. Substantivele sânt: *ocăit, ocăitură, ocăială*. A *ocăì* e formaţiune românească. Cihac numără termenul acesta între elementele slave, dar desvoltarea lui din limbile slavice nu e plauzibilă: rus. şi ceh. *kvákati*, rut. *kvakate*, pol. *kvakač*. Adevărat e că şì limbile slavice au ca şi cea română o onomatopee pentru exprimarea acestei noţiuni, precum şî germ. *quacken*, neogr. κοάξω, lat. *coaxare*, cu deosebirea că în aceste limbi termenul aparţine mai mult terminologiei broaştei (cf. § 22). — O variantă a lui *ocăì* e *ocăcàì*: Raţa *ocăcăeşte* (H VIII¹ 190, 348; X 316; XVI 259). Forma aceasta s'a împrumutat desigur din terminologia broaştei, precum s'a împrumutat cuvântul *ocăì* din terminologia raţei pentru broască (cf. § 22). Despre broască ce poate zice cu drept că *ocăcăeşte*, pentru că onomatopea strigătului ei e *oacacá, oacacá;* deci cu silaba a doua reduplicată; şi de la această onomatopee s'a putut formà un verb *ocăcăesc*; pentru raţă însă forma aceasta este inadmisibilă, deoarece onomatopea strigătului ei e *oac*, de la care se poate formà numai un verb *ocăesc*. — O altă variantă e a *vacăì;* H I 35 raţa *vacăeşte* şi *ocăeşte*.

A *hăcăì*: Raţa *hăcăeşte* (H VI 16, 154; VIII¹ 206; VIII² 16, 34, 55, 82, 251; XVI 112, 226, 281, 352), *hăcaeşte* (H VIII² 142), *hacâeşte* (H VIII¹ 7), *hacaeşte* (H XVI 310). A *hăcăì* îl întâlnim mai ales în judeţele Iaşi şi Vasluiu; e onomatopee formată din interjecţiunea *hâc-hâc* (*hăc-hăc*), care se întrebuinţează şi despre oameni bătrâni; se zice că *hâcâesc* (tuşesc) *hâc-hâc*. Poate să fie acelaşi cuvânt ca şi sârbescul *hakati* (Cihac), care are sensul de *respir*.

A *răcăì*: Raţa *răcăeşte* (H VI 143, 208; VIII¹ 283; VIII² 98, 206; X 130, 388, 511; XII 416, 442; XV 61; XVI 81), *racăeşte*

www.dacoromanica.ro

(H X 489), *răcâeşte* (H XII 430), *râcâeşte* (H XVI 296), *râcăeşte* (H XVIII 140), *racăe* (H X 152), *racae* (H X 188), *râcăe* (H XVIII 261), *râchăe* (H XVIII 283). Acest termen se aude ici şi colo în Moldova şi Banat. Cihac, care-l înşiră între elementele slave, îl confundă cu a *râcăì* (=aruncà, a da la o parte: a râcăi ţărna). — În unele părţi se aude expresia „raţa *găgăeşte*“ (H I 61; XII 551; XIII 362, 415; XV 370: găgăeşte. VIII[1] 46; X 449; XVII 269: gâgăeşte. VI 125: gagaeşte. XII 28: gâgâeşte. XVII 413: gâgăe. X 188: gagae). Aici avem a face iarăşi cu un schimb de termeni dela gâscă la raţă şi dela raţă la gâscă, deoarece amândouă pasările se numără la aceiaşi familie. Unde sânt gâşte, acolo sânt de obiceiu şi raţe şi deci s'a putut schimbà uşor; în loc de *gâgăiturile* gâştelor şi *măcăiturile* raţelor, s'a zis *măcăiturile* gâştelor şi *gâgăiturile* raţelor. Schimbul acesta de termeni l-am aflat şi la gâscă (cf. § 26: gâsca *măcăe*). În literatură şi în unele sate din Moldova întâlnim şi termenul a *orăcăì* (cf. § 2 în Intr. şi § 22 broasca). Raţa *orăcăeşte* (H VIII[1] 138; VIII[2] 193; XII 301, 586, 599), *orăcaeşte* (H VIII[1] 298; X 368; XII 326). Ca termeni uzitaţi mai des se pot privì numai a *măcă(n)ì* şi a *ocăì*; ceilalţi sânt numai forme efemere, care n'au putere de resistenţă şi sânt meniţi să dispară din limbă.

Toţi termenii trataţi mai sus sânt sinonimi.

§ 28. *Curca:* bolboroseşte, căune, chiorăe, chiorcăe (chiorcăne, chercăne), cheune, chiue (piue, pione, piune), chiurue, cloräeşte, curcăeşte, piscue (chiscue), turne etc.; pentru bărbătuş, pentru curcan, mai aflăm afară de aceşti termeni încă şi următorii: colcueşte, hurueşte, pâcâe şi pufneşte.

Deci după cum se poate vedeà din şirul cel mare de cuvinte, un termen pentru această noţiune nu este încă stabilit ca şi la multe alte pasări. Nu s'a stabilit nici măcar până întru atâta un termen, încât să existe numai unul într'o localitate; de multe ori se întâmplă chiar că acelaşi om întrebuinţează în diferite timpuri diferiţi termeni, bună-oară odată zice „curca *chiorăe*“, altădată „*chiorcăe*“ etc. Toţi termenii sânt onomatopee: Omul caută să exprime cuvântul, după cum aude strigătul curcei; fiecare însă îl prinde altfel cu urechea proprie şi de aceea este divergenţă în exprimare. Nici un termen n'a avut încă puterea

www.dacoromanica.ro

de a pătrunde în toate regiunile locuite de Români sau cel puţin într'o regiune mai mare. Au însă ce-i drept asemănare întreolaltă, pentru că cei mai mulţi au aceleaşi grupe de consonante sau aceleaşi vocale. Cu timpul se poate ca unul din aceşti termeni să învingă prin uz pe ceilalţi şi să se stabilească în limbă. Înşir aici toţi termenii referitori la strigătul curce, pe care i-am putut află, fără să insist mai mult asupra lor:

Curca *bolboroseşte* (H XIV 176), — *căune* (H V 280; XVI 47), — *chiorăe* (H I 170; VII 50; VIII¹ 120, 127, 306; XI 395; XIII 82, 448), — *chiorăeşte* (H V 293; VI 215; VIII² 200; X 538; XIII 67, 234; XVI 259, 329), — *chiorâe* (H I 286; III 140), — *chiorâeşte* (H III 325; VIII¹ 76; XIII 438), — *chioraeşte* (H VI 143; X 141; XVI 160), — *chiarăe* (H XI 87), — *chioroe* (H I 366-367), — *chioroeşte* (H VIII¹ 142), — *face chior* (H XVI 296, 310), — *cherăeşte* (H VI 30), — *chiorcăe* (H VII 226, 315, 389, 421), — *chiorcăeşte* (H I 188; VIII¹ 1; VIII² 34, 98, 165, 282; XII 326, 430, 442; XIII 362; XIV 488; XV 278), — *chiorcâe* (H I 347), — *chiorcâeşte* (H VIII² 16, 55, 119), — *chiorcăne* (H VII 336), — *chiorcăneşte* (H II 99, 207, 273; VII 441; XII 171), — *chercăne* (H IX 396, 416, 429), — *chercăneşte* (H I 328; IV 85; VII 154), — *cheune* (H V 460), — *piue* (H IX 406; X 413, 507; XI 6; XII 386; XIV 86), — *piueşte* (H III 386; IV 276; IX 201, 245; XI 196; XIV 247, 416; XVI 383), — *chiue* (H I 61, IV 251; V 447; VII 120; X 511), — *chiueşte* (H I 137; IV 85; V 53, 257), — *chiuneşte* (H VII 245), — *chiurăe* (H XIII 12, 151), — *chiurue* (H III 290; XIII 481), — *ciorăeşte* (H IV 85), — *cloncăneşte* (H II 400), — *chioncăneşte* (H XVIII 140), — *căoeşte* (H XI 232), *curcăeşte* (H VIII¹ 169); format sub influenţa cuvântului „curcă" (Cf. § 1: Buhaiul buhăeşte, § 33: Cioara ciorăeşte, § 30: Pichirea, pichineşte şi pichireşte), — *cârâe* (H XI 395), — *cutcueşte* (H I 22); cf. § 25, — *flioncăneşte* (H XVIII 140), — *pâcâe* (H IV 85); cf. § 30, — *pione* (H V 4, 16, 297; IX 154, 375), — *piune* (H IX 194, 363, 473; XIV 8) — *piscue* (H III 101; XII 96), — *chiscue* (H XVII 232); cf. §§ 32, 34, — *pircoe* (H IX 220), — *pircăeşte* sau *piercăeşte* (H IX 231), — *turue* (H XV 408); cf. §§ 29, 42.

Curcanul bolboroseşte (H I 347, 366-367; IV 85; V 4, 16, 280, 429; VI 30; VIII¹ 206; VIII² 260; IX 194; XI 196, 379; XII 171; XIII 448; XIV 176), — *bolborăseşte* (H VI 16; VII.¹ 215); —

www.dacoromanica.ro

borboroseşte (H VIII² 142), — *colcueşte* (H XVI 397), — *glugăeşte* (H XVIII 74), *gluglue* (H XVII 232), — *hurueşte* (H VIII¹ 165), — *pufneşte* (H XIII 12); cf. §§ 12, 21.

Cei mai uzitaţi dintre aceşti termeni sânt: a *bolborosì*, a *chiorăì*, a *chiorcăì*, şi a *piuì* (*chiuì*); deci au oareşicare sorţi de a fi încetăţeniţi. Singurul termen care a prins rădăcini mai adânci în limbă este a *bolborosì*, şi anume numai pentru masculinul curcan. Astfel îl aflăm în 18 sate, dintre care 10 se află în Muntenia şi 8 în Moldova. A *bolborosì* e înrudit cu cuvintele ce exprimă aceiaşi noţiune din limbile slavice, care au aceiaşi tulpină. (Cf. Dicţ. Acad. şi Cihac). Despre un om care nu rosteşte cuvintele bine, se zice că bolboroseşte (cf. § 3 Intr.)

§ 29. *Porumbut* (*hulubul*): coroeşte, durue, grungune, gungăneşte, gungură, gugue, gurguneşte, gurlue, gurueşte, hurue, turue, etc.

Ceea ce am spus despre curcă, avem de spus şi despre porumb: un termen stabil pentru strigătul porumbului lipseşte; timpul ni-l va da. Până atuncia expresia pentru această noţiune variază şi în limba literară. Aflăm feluriţi termeni, care seamănă între oalaltă prin aceea că sânt formaţi din aceleaşi grupe de consonante sau de vocale, care caracterizează strigătul porumbului. Toţi sânt onomatopeici. Urmează lista lor în ordine alfabetică:

Porumbul *brohoe* (H XVI 4); porumbelul sălbatec *cântă gogo* (H IX 123); porombul *cloncăeşte* (H XVI 259), cf. § 24, *corăeşte* (H XIII 151), *coroe* (H XVII 232), *durueşte* (H VII 336), *gârăeşte* (H XVIII 268), *grohoeşte* (H XI 196), *grongoeşte* (H III 409, 417), *gruneşte* (H V 53), *grungăneşte* (H VIII¹ 120, 127), *grunguneşte* (H I 365; IV 117; VI 215; VII 262; XV 264), *grungură* (H XII 171), *grungureşte* (H VIII¹ 21), *gugăe* (H XVIII 140), *gugue* (H VII 441; X 538; XIV 209), *gugueşte* (H III 223), *gugueşte* (H XVII 232), *gugureşte* (H VII 183), *gungăneşte* (H XI 395), *gungură* (H I 347), *gungureşte* (H XII 139) *gurguneşte* (H VII 133), *cântă gurgunind* (H IV 276), *gurlue* (H V 288), *gurlueşte* (H XIV 247), *gurue* (H XVII 7; XVIII 44), *gurueşte* (H VII 209; XII 326), *îngurue* (H XIV 8; cf. §§ 8, 42 îngurlue, înturăe), *hurue* (H I 35; III 325; VIII¹ 120, 127; VIII² 142, 206, 282), *hurueşte* (H I 35; VIII¹ 215; VIII² 182; XIII 415), *turue* (H II 88; VIII¹ 21; XVI 112; cf. §§ 28,

www.dacoromanica.ro

42¹, *turueşte* (H I 61), *înturăe* (H XVI 383; cf. §§ 9, 42¹, *uneşte* (H XVI 160). Porumbeii *uruesc* (H III 48; cf. mai sus *hurueşte*).

Aceiaşi variaţie o aflăm şi în limba scrisă: (Porumbiţa) *gungunì* galeş în limba ei cea păsărească (Od. Op. compl.) . . . Dimpotrivă mergeà vesel, dacă i se arătà un porumb *gurluind* (Mar. Nunta 122) . . . Şi în cuibul vecinilor pierduţi se aude iarăşi tremurând veselul *gângurit* (Cioc. Pe pl. 187).

De la toate verbele acestea se formează şi felurite substantive şi adjective, bună-oară de la a *hurui*, *huruit*: La zgomotul uşii un *huruit* de hulubi răspunde din podul casei. (Angh.-Ios. Cir. lui L. 115). Dintre toţi termenii pare a se răspândi mai mult *hurue*, deoarece acest cuvânt e încetăţenit în limbă cu sensul de a face zgomot: Căruţa *hurue* (= durue, durăe), pădurea *hurue* etc.

§ 30. *Pichirea* (*bibilica*, *sichia*):
chercăneşte (H IV 85), cf. §§ 24, 28;
chirăe (H V 280);
chiue (piueşte) (H XII 430, 442; XVI 132);
hirâe hir, *hir* (H VII 483), cf. chirăe;
pâcâe (H III 140); cf. § 28;
păcăeşte (H IV 85; V 280);
picheşte (H X 538).
pichineşte (H VIII² 55);
pichireşte (H III 101);
tărărăeşte (H I 61).

Toţi termenii sânt formaţiuni româneşti din onomatopeele-interjecţiuni. *Picheşte, pichineşte* şi *pichireşte* par să se fi format supt influenţa cuvântului „pichire", deoarece le aflăm în Moldova, unde pasărea se numeşte „pichire", nici odată în Muntenia, unde se numeşte „bibilică" sau „sichie". Avem şi termeni compuşi dintr'un verb şi interjecţiune: Pichirea *face cocleanţ-cocleanţ* (H V 429). Pichirea *zice păcat-păcat* (H III 498; VII 226; VIII² 182; XII 570; XVI 100, 296, 310). Pichirea *zice păcat* (H III 87; V 280; VIII¹ 259). Din această interjecţiune s'a format verbul a *pâcâì* cu concursul celuilalt verb a *pâcâì* (*pâc-pâc*), care-i mai vechiu în limbă (a pâcâì din pipă). În sens mai neexpresiv se întrebuinţează ca şi la celelalte pasări, cuvintele *strigă* (H I 22) şi *cântă* (H III 498; X 196).

www.dacoromanica.ro

§ 31. *Păunul:*

ţipă (H III 17; VI 133; X 538) *ţâpă* (H VIII[1] 169); cf. § 1 N. I.

meaună (H VIII[1] 98); cf. § 7.

cântă şi *ţipă* (H VIII 259); cf. §§ 1, 2 N. I.

Termenul cel mai uzitat e a *ţipà*, ca o caracteristică a strigătului său ascuţit şi urât.

§ 32. *Puiul:*

Despre puii tuturor pasărilor, atât de casă cât şi sălbatice, se zice în general că *piscue* (*chiscue*), *piue* (*chiue*), în Muntenia *pione*, *ţipă:*

Puiul *chiscue* (H III 325, 400; VIII[2] 55, 119; XI 437; XV 148; XVII 413): cf. §§ 28, 34. Puii de curcă *chiscue* (H VIII[1] 142). Puii *chiscuesc* (H XII 374; XIII 508). Puiul *piscue* (H III 386; XIII 151). Strigătul puiului se numeşte *piscuit* (H III 463). — Când văzù argintarul cloşca cloncăind şi puii *piuind* . . . (Isp. Leg. I 46). Puii *piuesc* (H II 117; III 386; IV 276; V 417, 460; XIV 105). Puiul *chiue* (H XVIII 60). Puiul *piune* (H XVI 47). Puiul *piună* (H XVIII 247). Puii *pionesc* (H IX 438). Cf. §§ 28, 31, 34. — Puiul *ţipă* (H XV 148). Cf. §§ 8, 10, 12, 14, 19, 31; 1 N. I.

Substantivele sânt *chiuit*, *piuit*, *chiscuit*, *piscuit*, *chiscuitură*, *piscuitură*, etc.: (Puişorii) cer de mâncare într'un *piuit* plângător. (Ciocârlan, Pe plaiu 80).

Pasările sălbatice.

Notă introductivă. Despre pasările cântătoare şi sălbatice se zice în general, că *strigă*, *ţipă*, *cântă*, *ciripesc*, *şueră*, *flueră*, *ţârâesc*, *turuesc*.

a) A *strigà* şi a *ţipà* sânt aproape sinonime şi aparţin mai ales pasărilor sălbatice, ca uliul, vulturul etc. Deosebirea dintre a *strigà* şi a *ţipà* e aceea, că ţipetul e un sunet mai pătrunzător şi mai ascuţit decât strigătul; a *strigà* se întrebuinţează apoi câte odată transitiv şi are sensul de a *chemà la sine* d. ex.: (Puii) se plimbau prin prejurul mamei lor şi când îi *strigà*: pit-palac! repede veneau lângă ea. (Al. Br.-Voineşti, Puiul). Aceste două verbe exprimă un sunet urît, monoton, ceva ce e supărăcios pentru urechea omului, de aceea sfera lor de sens e cu mult mai mare. Ele se întrebuinţează nu numai despre pasările

www.dacoromanica.ro

sălbatice, al căror strigăt este totdeauna urît şi supărăcios, ci şi despre celelalte pasări, cântătoare şi de casă. Când pasărea se află într'o stare psihică anormală, adecă dacă ea va fi speriată, bătută, dacă-i va fi foame sau frig, ea va produce atunci un sunet deosebit, pe care îl numim *strigăt* sau *ţipet*: Câteodată pe pustietatea apelor neclintite treceà un *ţipet* speriat de pasăre. (N. N Beld. Taina 74). Mai depinde apoi numirea strigătului produs de pasări şî de la împrejurarea, cum şi când atinge el organul auditiv al omului. Dacă de ex. omul va fi adâncit în citirea unei cărţi interesante şi va auzì cântarea pasărilor de afară, nu va zice: Ce *cântă* pasările cele? ci va zice totdeauna: Ce *ţipă* pasările cele? sau: Ce *strigă* rândunelele? Aşadară altfel va numì omul strigătul pasării, când acesta îl va molestà, şi altfel, când acelaşi strigăt îi va fi binevenit. În aceleaşî cazuri se mai întrebuinţează amândouă numirile şi despre celelalte animale şi despre oameni. Porcii când vor fi flămânzi vor *guiţà* sau vor *ţipà*. A *ţipà* pare să fie onomatopee (*ţip-ţip*). Originea mai deaproape a cuvântului nu se cunoaşte. Afirmaţia lui Cihac, că cuvântul se derivă din trupina slavă *pita* (*piti*), cu metatează *ţipà*, e cu totul neverosimilă. — A *strigà* e cuvânt grec (στρίξ); noi l-am primit prin mijlocirea limbei latine (strix — *strigo — strig).

b) A *cântà*. Se zice că pasărea *cântă*, când glasul ei este plăcut şi ea însăşi sătulă şi îndestulată. Se mai zice apoi şi despre o pasăre nevinovată, cu toate că glasul ei e monoton şi fără întorsături; aşa bună-oară strigătul cucului sau cel al pupezei n'are nimic din ceea ce s'ar puteà numì cântare, dar fiindcă aceste pasări sânt simpatice omului, pentru că petrec numai timpul cel mai frumos la noi, devin drăgălaşe şi plăcute şi din cauza aceasta se numeşte şì strigătul lor cântec. Exemple:

Cântă cucul, se rosteşte,
Ghiţă calu-şi potcoveşte (P. pop.)

sau: *Cucule*, vai, nu-mi *cântà*,
Că ma doare inima. (P. pop.).

A *cântà* derivă din latinescul *cantare*.

c) Al patrulea termen general pentru strigătul pasărilor este a *ciripì (ciripà, ciricăì)*. Acest termen erà la început propriu numai unei pasări, numai vrabiei, cu timpul însă şi-a extins sfera sa de sens şi cuprinde tot mai mult teren, încât astăzi

www.dacoromanica.ro

se spune şi despre rândunele că ciripesc şi tot aşa despre alte pasări. Ex.: Pasările îşi *ciripeau* rugăciunea de sară. (Angh.-Ios. Circ. lui Luc. 15). Pasările *ciripesc* (H I 61; V 408; VI 172; VIII[1] 46; VIII[2] 260; X 25; XI 27; XII 28; XIV 59; XV 148; XVII 310, 367, 425; XVIII 44). Rândunica *ciripeşte* (H IX 25). Vrabia *ciricăe* (H V 417). Pasărea *ciricăe* (H XVII 7). — Sensul lui *ciripì* se apropie deci de sensul lui *cântà*. De obiceiu este însă termenul stabil pentru strigătul vrabiei. La Cihac aflăm cuvântul *ciripì* pus între elementele maghiare (ciripelni, csiripelni). Aceasta însă nu se poate spune cu siguranţă, căci acelaşi cuvânt îl aflăm şi în limba germană (zirpeln) şi în cea rutenă (circaty). Mai plauzibil este că a *ciripì* e o formaţiune onomatopeică românească ca şi multe altele.

d) Avem mai departe un grup de pasări, al căror strigăt face impresia unui *fluerat*. Termenul pentru acest strigăt pare să fie împrumutat de la om: a *fluerà* sau a *şuerà*. La origine există o deosebire între a *fluerà* şi a *şuerà*, şi anume a *fluerà* însemnà a produce un sunet pe instrumentul numit *fluer*, a *şuerà* însă însemnà a produce acelaşi sunet cu buzele. Astăzi în unele regiuni amândoi termenii sânt sinonimi. Pasările cărora aparţin aceşti termeni sânt: mierla, gangurul, sturzul, privighitoarea şi graurul. Ex.:

Când aud cucul cântând
Şi mierliţa *şuerând*,
Nu mă simt om pe pământ. (P. pop.).

Gangurul şi sturzul *fluerà* (H X 107, Buhalniţa Neamţ). Etimologia verbului a *fluerà* nu e cunoscută; acelaşi termen se află şi în limba albaneză, neogreacă, polonă, etc. (v. S. Puşcariu, Etym. Wrtb. I.). A *şuerà* e cuvânt latin: sibilo > şuer (S. Puşcariu, Etym. Wrtb. I.).

e) Alţi doi termeni cari aparţin unui grup restrâns de pasări sânt a *ţirâì* (*ţârâi*) şi a *turuì*. Amâdouă cuvintele sânt sinonime. Noţiunea lor are ceva comun cu cea a verbului *ciripesc* şi de aceea se zice şi despre vrăbii că *ţârâesc*: Vrabiile *ţârâesc* (H X 538, Uscaţii Neamţ). Mai des se întrebuinţează despre ciocârlan, presură, cintez şi turturică: Ciocârlanul . . . ciocneşte cu ciocul în pământ şi *strigă* sau *ţirăe* ne'ncetat: ţuiii, ţui! ţui! (Mar. Orn. I 351). Când îmblă (presurile) cu neastâmpăr încoace şi încolo zburând şi *ţirâind*... (Mar. Orn. I 381). Turturica

www.dacoromanica.ro

turueşte (H III 325, Moscu Covurluiu). Afară de pasări se mai zice şi despre greer că *ţirăe*: ... *Ţirâind* încetişor un greer ... (N. N. Beld. Taina 56). Cf. § 53. Tot aşa despre picuruşii ploii: Aud şi *ţârâitul* ploii de afară şi picuratul apei dintr'un uluc. (N. N. Beld. Taina, 91). De aici se poate vedeà şi deosebirea dintre a *ţârâì* şi a *picurà*: *Ţârâitul* este un picurat mai des şi mai mărunt. A *turuì* este o onomatopee formată în limba română (turr). A *ţârâì* poate de asemeni să fie onomatopee (ţârrr); cf. însă *ţârâ* (*o ţârâ*). Sensul e aproape acelaşi (*ţârâ* = puţin, mic; deci a *ţârâì* = a lăsà câte puţin să cadă, ca pic — picurà).

Toţi aceşti termeni (a *strigà*, a *ţipà*, a *cântà*, a *ciripì*, a *fluerà*, a *şuerà*, a *ţârâì*, a *turuì*) sânt cunoscuţi tuturor Dacoromânilor şi au pătruns totodată şi în limba literară. Unii dintre ei se aud mai des (a *ţipà*, a *strigà*, a *cântà*, a *ciripì*, a *şuerà*), alţii mai rar (a *fluerà*, a *ţârâì*, a *turuì*). De la ei s'au format felurite substantive şi adjective ca: *strigăt*, *strigătură*, *strigător* (a *strigà*); *ţipat*, *ţipet*, *ţipătură*, *ţipător* (a *ţipà*); *cântat*, *cântec*, *cântătură*, *cântători*, *cântător*, *cântăreţ* (a *cântà*); *ciripit*, *ciripeală* (a *ciripì*); *ţârâit*, *ţârâială*, *ţârâitură*, *ţârâitor* (a *ţârâì*); *turuit*, *turuitală*, *turuitură*, *turuitor* (a *turuì*).

Trecem acuma la fiecare pasăre în special. Vom începe cu cele mai cunoscute Românilor.

§ 33. *Corbul* şi *cioara:* croncăesc (croncănesc), cârâesc, gârâesc, cloncănesc, corăesc.

A *croncăì* (*croncănì*): Un nor de corbi fâlfâià pe deasupra *croncăind* (Odob. Op. compl. I 570). Stoluri mari de ciori se roteau prin văzduh *croncănind*. (Sandu-Aldea, A. mari 148). Corbul sau cioara *croncăne* (H IV 85; IX 406; XVII 232, 444), *croncăneşte* (H III 87; VIII[1] 76; X 538), *croncăneşte* şi *croncăeşte* (H VIII[2] 34, 251, 260), *croncăeşte* (H XVI 226), *croncâeşte* (H VIII[1] 7), *crăncăneşte* H XV 4). Strigătul corbului se numeşte *croncănit* (H XV 99). Corbul *cronconeşte* (H VIII[1] 315. Corbul *crocăneşte* (H VIII[1] 98[1]. Cf. Mar. Orn. II 9, 15, 30, 31.

În limba poporală se întrebuinţează acest termen mai ales despre corb pe când despre cioară se întrebuinţează termenul a *cârâì:* Corbul *croncăeşte*, cioara *cârâe* (H VIII[2] 34, 251, 260; X 538). În literatură însă termenul a *croncă(n)ì* şi-a cucerit un loc mai mare, căci se întrebuinţează fără deosebire atât despre corb cât şi despre cioară:

www.dacoromanica.ro

Corbe, corbe, frăţioare,
Ce tot *croncăneşti* la soare (Alecs. P. pop.).

Câteva cioare se lasă din zbor şi... *croncănesc* vesele. (Ciocârlan, Pe plaiu 29). A *croncă(n)î* este cunoscut tuturor Românilor, cu deosebirea că forma cu *n* în tulpină o întâlnim în Muntenia şi Banat, forma fără *n* în Moldova şi Bucovina. Cuvântul *croncă(n)î* e onomatopee derivată din interjecţiunea *cronc-cronc* sau *croanc-croanc*. Aceiaşi onomatopee o aflăm şi în limbile slavice (cf. Cihac, Dict.: ceh. krakati, krokati, rut. karkate). Derivate: *croncă(n)it*, *croncă(n)eală*, *croncă(n)itură*, *croncă(n)itor*, *croncan*: Strigătul corbului se numeşte *croncănit* (H XV 99, Căbeşti Tutova). De pe mirişti se ridicau, din când în când, stoluri de ciori, care-şi amestecau ţipetele şi *croncăniturile* în văzhul liniştit. (Sad. Pov. 229). — O altă variantă este a *crăonî* (H IX 406: cioara *crăone*).

A *cârâî*: ... văzură înaintea lor o mogâldeaţă neagră, întinsă jos în mijlocul drumului şi un stol de cioare *cârâiau* şi zburau împrejurul ei. („I. Cr." III 206). Cioara *cârâe* (H II 273; III 429; VI 215; VIII[1] 98; VIII[2] 251, 282; X 4, 208, 538; XII 301, 366; XIII 67, 116, 151; XIV 416; XV 4, 353; XVII 94), *cârâeşte* (H I 22; VIII[2] 34, 55, 269; XVII 232), Cioarele *cârâesc* (H I 61). Cioara *cârăe* (H VIII[1] 7; XVII 310; XVIII 304). Cioara *cărăeşte* (H VI 30; VIII[2] 260), *cărie* (H VIII[1] 215, 275), *carâe* (H XVI 329). Totdeauna se zice despre cioară, niciodată însă despre corb. Cuvântul e uzitat în toată Moldova, Bucovina şi Ardeal; însemnează un strigăt mai deschis şi mai ascuţit decât al corbului, pe care îl produc cioarele când zboară în stoluri mari pe deasupra grădinelor şi ţarinelor. Uzitată este şi interjecţiunea *cârrr* sau *carrr* (H XII 288: cioarele zic *car, car!* H XIV 416: cioara face *carrr*), cu care hărăţesc ţăranii noştri pe ţigani, arătându-le prin aceasta că sânt negri ca cioarele. Se zice că e singura batjocură de care se supără ţiganul. Acest termen îl aflăm şi la alte pasări, bună-oară la găină (§ 24), mai rar la cristel: În ierburile umede de la marginea poienii porneşte *cârâitul* înnăbuşit al unui cristel. (Sad. Pov. 50). Despre etimologie şi derivate vezi § 24.

A *gârâî* e uzitat numai în Muntenia şi numai despre cioară ca şi a *cârâî* în Moldova; e acelaşi cuvânt cu a *cârâi*. Ex.: Ori unde te vei află şi dacă *gârâe* cioara, e semn că ţi se va întâmplă

www.dacoromanica.ro

ceva rău. („I. Cr." III). Cioara *gârâe* (H XII 171), *gărăe* (H V 16; XIV 59, 204), *gărăeşte* (H VII 29), *gârăe* (H IX 6). Verbul e derivat din interjecţiunea *gârrr*, care e o variantă a lui *cârrr*. Cf. §§ 8, 26, 29.

A *cloncăì (cloncănì)*: În unele părţi ale Munteniei şi Banatului se zice în special despre corb că *cloncăne* (H IX 123). Corbul *cloncaneşte* (H X 208). Cioara şi corbul *cloncănesc* (H XVIII 140). Cuvântul e luat din terminologia găinei (cloştei), fiindcă strigătul corbului seamănă întru câtva cu cel al cloştei. Etimologia § 24.

Paralel cu „corbul *croncăne*" în Muntenia, întâlnim în Moldova şi Bucovina „corbul *corăe*": Corbul şi cioara *corăesc* (H VIII[1] 76); asemenea şi în o parte a Banatului: Corbii *coroesc* (H XVIII 74). In Bucovina e uzitat mai ales pentru strigătul cel cu mult mai puternic şi mai înnăbuşit al corbului. — În unele locuri se aude şi termenul a *ciorâì (cioroì)*, care este identic cu a *cârâì* şi e format din substantivul „cioară" supt influenţa verbului a *ciorâì* (pârâul ciorăe), care este egal cu a *picurà*, a *curge cu zgomot*; cioara *ciorăeşte* (H IV 85). Cioarele *cioroesc* (H XVIII 74). Cf. §§ 1, 28, 45: Buhaiul *buhăeşte*, curca *curcăeşte*, buha *buhăeşte*. — În Banat aflăm şi termenul a *gâì*: Cioarele şi coţofanele *găesc* (H XVIII 296).

Am ajuns deci la următorul rezultat: a *croncă(n)ì* se zice atât în Moldova cât şi în Muntenia şi despre cioară şi despre corb. Paralel cu a *croncă(n)ì* avem pentru corb, îndeosebi în Moldova, a *corâì*, în Muntenia a *cloncă(n)ì*; pentru cioară, îndeosebi în Moldova, a *cârâì*. De multe ori nu se potriveşte această regulă şi se zice bună-oară „corbul şi cioara *corăesc*" (H VIII[1] 76).

De clasa cioarei se ţin coţofana (ţarca) şi gaiţa: Coţofana *bate* (H VIII[1] 215, 251, 260; XII 301). Când ţarca *bate*, iţi vor veni musafiri. (Şez. II 65/27); cf. § 6 şi Dicţ. Acad. Ţarca *cântă* (H XVII 310; XVIII 304), *căţăe* (H IX 123), *căţăeşte* (H VI 215), *găeşte* (H XVIII 296); cf. mai sus, cioara.

Gaiţa *miorlăe* (cf. § 7), *nechează* (cf. § 2), *cucue* (cf. § 44), *zbiara* (cf. §§ 1, 3, 4, 5), *gâlgâe* (H IV 85); gaia *strigă* (H XV 344).

Auzii *zbierând* o gaie
E nadejde s'avem ploaie (Mar. Orn. I 169)

www.dacoromanica.ro

§ 34. *Vrabia:* ciripeşte (ciricăe), ţârăe etc.

A *ciripì*: O mulţime de vrăbii veniră la dânsul şi zburând împrejurul lui începură a *ciripì* şi a *strigà* (Mar. Orn. I. 407). Vrabia *ciripeşte* (H I 22, 35; II 207; III 38, 325, 386; IV 85, 144, 223, 251, 276; V 274; VII 29, 50, 262, 389, 421; VIII[1] 76, 169, 215; X 107, 368, 413, 478; XI 395, 401; XII 171, 326, 552; XIII 67, 151, 249, 448; XV 148, 192; XVI 226; XVII 232, 391). Strigătul vrabiei se numeşte *ciripit* (H XV 99). Vrabia *ciripe* (H IX 406), *ciripie* (H IX 6), *ţiripeşte* (H XVI 329). Acest termen este singurul pentru strigătul vrabiei, care a aflat primire pe întreg teritoriul dacoromân; îl întâlnim şi în literatură. Interjecţiunea e *cirip-cirip*. Ce priveşte originea cuvântului şi derivatele lui, cf. c.) Nota introductivă. — O variantă de la a *ciripì* e a *ciricăi:* Vrabia *ciricăe* (H V 447). Vrăbiile *ciricăesc* (H V 417: XVIII 296). De tot rar se aude forma a *ciripà* (conj. I.), de la care derivă substantivul *ciripat.*

A *ţârâi*: Vrabia *ţârâe* (H VIII[1] 327; VIII[2] 55, 269), *ţârâeşte* (H VI 215; VIII[1] 138), *ţârăe* (H VI 30), *ţârăeşte* (H X 208), *ţărăe* (H VIII[2] 260), *ţirâe* (H VIII[1] 7). Vrăbiile *ţărâesc* (H X 538), *ţirâesc* (H VIII[1] 150; VIII[2] 282). Termenul acesta îl aflăm în Moldova; îl întâlnim şi în terminologia greerului (cf. § 53 şi § 5 N. I.). Coloarea poetică a lui *ciripesc* s'a şters prin aplicarea lui şi la alte pasări; din cauza aceasta cuvântul nou *ţârâesc* pătrunde uşor în limbá. — Termeni mai puţin uzitaţi: Vrabia *ţârţâe* (H VIII[1] 318; XIV 350), *piscue* (H XV 148), *piue* (H VII 505); prin aceştia se exprimă sunetul ascuţit şi supărător al păsări; cf. § 32.

În sens figurat se aude, mai ales în limba artistică, „vrăbiile *se gâlcevesc*“ şi „vrăbiile *se sfădesc*“, după zgomotul cel mare pe care-l fac ele, când sânt multe la un loc:

Vrăbiile *se gâlcevesc*
Pentru meiul omenesc (Mar. Orn. I 413)

sau: Vrăbiile când se adună
Pe garduri şi *se sfădesc* (Mar. Orn. I 411)

§ 35. *Rândunica*: ciripeşte, cântă, scârţâeşte.

Înlăuntrul (în cuibul rândunelei) se auzeà un *ciripit* uşurel, tainic . . . (N. N. Beld. Taina 35). Rândunica *ciripeşte* (H IV 251; VIII[1] 169; XI 401; XIII 151; XV 192); cf. § 3 N. I., — *cântă* (H VIII[2] 269; IX 406; XVII 232, 444); cf. § 2 N. I. — *scârţâeşte* (H XII 171).

www.dacoromanica.ro

§ 36. *Piţigoiul*: ciripeşte, cântă. (Cf. §§ 2, 3 N. I)

Piţigoiul *ciripeşte* (H XII 326).

Piţigoiul *cântă* (H IV 251). Se zice că piţigoiul . . . începe a zburà împrejurul caselor, unde se află femei lenişe şi a *cântà* (Mar. Orn. II 149).

§ 37. *Stigleţul cântă* (H VIII[1] 76, 169; VIII[2] 269; XVI 226; XVIII 44) — *Bot-grosul ciripeşte* (H XII 326); cf. § 3 N. I.

§ 38. *Scatiul cântă* (H VIII[1] 169). In rumeneala asfinţitului, scatiul lui Mihăiţă *cântà* (N. N. Beld. Taina 81); cf. § 2 N. I.

§ 39. *Presura*: ciripeşte, ţirâe. (Cf. § 3 N. I.) Presura *ciripeşte* (H I 22; XII 326). Când îmblă (presurile) cu neastâmpăr... zburând şi *ţirâind* (Mar. Orn. I 38); cf. § 5 N. I.

§ 40. *Ciocârlia* şi *ciocârlanul*: ciripesc, cântă, ciuruesc. (Cf. §§ 2, 3 N. I. şi 3 Introd.)

Ciocârlia *ciripeşte* (H I 22; VI 133; XIII 12). Ciocârlia *cântă* (H VIII[1] 76, 179). Ciocârlia *cântătoare*, Se tot urcă cătră soare (Alecs. Poezii).

Ciocârlanul *cântă* (H VIII[2] 269). Ciocârlanul *ciuruieşte* (H III 325).

§ 41. *Cristeiul (cristelul)*: pârâe, cârâe. Cristeiul *pârâe* (H XV 344)... la marginea poenii porneşte *cârâitul* înnăbuşit al unui cristel. (Sad. Pov. 50 . Cf. §§ 24 33.

§ 42. *Turturica*: turue, înturăe, curue, gurue.

Turturica *turue* (H XIII 67; XIV 209), *turueşte* (H III 325; VIII[1] 120; XV 264), Cf. § 5 N. I. şi §§ 28, 29, *turăeşte* (H VIII[1] 169), *înturăe* (H XVI 383). Cf. § 29, *curue* (H XV 344), *gurue* (H XVIII 44). Cf. §§ 8, 13, 29.

De obiceiu însă toate aceste pasări *cântă* şi *ciripesc*; cf. §§ 2, 3 N. I.

§ 43. *Privighitoarea, mierla, gangurul, sturzul*: cântă, şueră, flueră. Cf. §§ 2, 4 N. I.

A *cântà*:

1. Pasăre privighitoare,
Ce *cânţi* noaptea pe răcoare? (La Mar. Orn. I 252).

Privighitoarea *cântă* (H II 167; III 325; VI 215; VIII[1] 76, 98, 169; XIII 67; XVI 132, 226; XVIII 44).

www.dacoromanica.ro

2. *Cânt'o* mierlă pe teleagă
Şi de mine se tot leagă (P. pop.)

Mierla *cântă* (H III 325; IV 251; VIII[1] 76, 169; VIII[2] 269; IX 406; X 368; XV 148; XVI 226; XVIII 44).

3. Gangurul *cântă* (H IV 251; VIII[1] 76).

4. Sturzul *cântă* (H VIII[1] 169; XVIII 44).

A *şuerà*:

1. Privighitoarea *şueră* (H III 325; XII 326; XVI 132.

2. Când aud cucucul cântând
Şi mierliţa *şuerând*... (P. pop.)

Mierla *şueră* (H IV 85; VI 133, 215; VIII[1] 98, 275; VIII[2] 260; X 21, 68, 96, 119, 538; XII 326; XIII 12, 67, 390; XIV 209; XV 148, 264, 329, 336, 408; XVI 132, 329).

3. Gangurul *şueră* (H III 325; VI 30; VIII[1] 98; X 119).

4. Sturzul *şueră* (H IV 85; VIII[1] 98; X 119, 368).

A *fluerà*:

1). —

2. De afară din livada înflorită... veneà, prin lumina strălucită un *fluerat* de mierlă (N. N. Beld. Tainą, 24). Mierla *flueră* (H II 289; IX 406, 451; X 107; XVII 444).

3. Gangarul *flueră* (H X 107; XVIII 44).

4. Sturzul *flueră* (H X 21, 68, 107; XVII 444).

În Bucovina întâlnim aceiaşi termeni şi pentru strigătul graurului.

§ 44. *Cucul: cântă* (cf. § 2 N. 1.)

Cucul este pasărea cea mai legendară la Români: ea răscoleşte amintirile trecutului şi este mângâierea Românilor în dureri şi în nevoi. De aceea în toate doinele şi cântecele poporale *cântă cucul:*

Pe coarnele plugului sau: Cucule, vaĭ, nu-mi *cântà*
Cântă puiul cucului Că mă doare inima

Cucul *cântă* (H I 22, 35; III 325; IV 251; V 447; VI 30; VIII[1] 76, 169; VIII[2] 269; IX 406; X 31, 45; XII 552; XIV 8; XVI 81, 132; XVII 444). Când voim să precizăm mai bine cântarea cucului, atunci întrebuinţăm expresiile: „Cucul *cântă cu-cu*“ (H VI 172; XII 326; XIV 209; XV 264), „Cucul *zice cu-cu*“ (H III 87), „cucul *strigă cu-cu*“ (Marian, Orn. I 6-17). — De la interjecţiunea *cu-cu* s'a format şi numele pasării, pe care l-am

www.dacoromanica.ro

moştenit din limba latină: cucu[lu]s. Ca românescul „cuc", şi germanul *Kuckuck* e o onomatopee.

§ 45. *Buha (bufniţa):* cântă, strigă, bufâeşte, buhăe, buhue.

Buha *cântă* (H IX 55; X 368; XI 268); cf. § 2 N. I.

Strigă buha în pădure
Că n'are unde se pune (Mar. Orn. I 212); cf. § 1 N. I.

Buha *bufâeşte* (H III 325, Moscu Covuruluiu ; formaţiune onomatopee supt influenţa cuvântului „bufniţă". (Cf. § 33: cioara ciorăeşte, § 28: curca curcăeşte, § 1 buhaiul buhăeşte).

Buha *buhaeşte* (H XVI 281) şi *buhue* (H VII 389; XVII 232). Amândouă sânt onomatopee formate supt influenţa cuvântului „buhă".

Cuvintele „buhă" şi „bufniţă" par să fie la origine onomatopee. Buha e cuvânt latin, căci îl aflăm în limbile romanice (vezi Puşcariu, Etym. Wörtb. I: lat. bufo > buho span., bufo port.); în limba turcească avem *buhâč*. Al doilea cuvânt „bufniţă" îl aflăm şî în limba bulgară (bufnitza); cf. Hiecke, Die Neubldg. d. r. T. în Anuarul XII al lui Weigand.

§ 46. *Cucovica (cuco-deica, cucuvaia, prigoarea):* cântă, se vaetă, ţivleşte.

Când *cântă* cucuvaia pe casă, se zice că se va îmbolnăvi sau va muri cineva din neam („I. Cr." III 309).

Cucoveica *cântă* (H VIII[1] 98, 275; VIII[2] 60, 165, 213; IX 6, 55; XI 268). Cf. § 2 N. I.

Cucodeica *se vaetă* (H III 325). Prigoarea *se vaetă* (H IX 6). Strigătul cucoveicii se numeşte *vaetat* (H XII 194). Cf. § 3 în Introd.

Cucoveaua *ţivleşte* (H XVI 281).

Substantivul „cucoveică" e la origine onomatopee; trupina lui se află şi la alte popoare balcanice (Greci, Bulgari, Albanezi).

§ 47. *Huhurezul (ciurezul, ciuhurezul)*: cântă, huhurează huhue.

Ciuhurezul *cântă* (H IX 6, Baia de aramă); cf. § 2 N. I.

Huhurezul *huhurează* (Mar. Orn. I 221).

Huhurezul *huhue* (H VIII[2] 165).

Ciurezul *ureză* (H XVIII 140).

www.dacoromanica.ro

Atât verbul „a huhurà“ cât şi substantivul „huhurez“ sânt derivate din interjecţiunea *hu-hu-hu,* deci sânt onomatopee. Hiecke în lucrarea sa din Anuarul XII al lui Weigand spune că forma „buhurez“ ar fi o contaminare din buhă + ciuhurez ca şi uligae (uliu + gae). Este însă mai plauzibil că e o contaminare din buhă + huhurez sau o simplă analogie a cuvântului *huhurez* după *buhă,* ceea ce s'a putut întâmplà uşor, deoarece huhurezul şi buha se numără la aceiaşi familie de pasări.

§ 48. *Pupăza:* cântă, pupăe, pupue, face (cântă) pu-pu-pu.
Pupăza *cântă* (H I 170); cf. § 2 N. 1.
Pupăza *pupăe* (Mar. Orn. I 13).
Pupăza *pupueşte* (H III 325, Moscu Covurluiu).

A *pupăì* şi a *pupuì* sânt onomatopee derivate din interjecţiunea *pu-pu-pu* (*hup-hup-hup*): Vine adecă o pupăză şi punându-se pe o rămurea de copaciu,... începù a *cântà* în felul ei: *hup! hup!... upupupu! hup!* (Mar. Orn. II 167). De aici vine apoi şi expresia „pupăza *cântă (face) pu-pu-pu*... şi cum îmi spuneau ei îngrijiţi, numai ce şi auzim (pupăza) *cântând* întâiu *pu-pu-pu*... (Cr. Op. compl. 47). Pupăza *cântă up-up* (H XIV 209). Pupăza *face pu-pu-pu* (H VII 29; XIV 416). Strigătul pupezei se deosebeşte de cel al cucului printr'aceea, că ea rosteşte de trei ori silaba, pe când cucul numai de două ori şi cu mult mai trăgănat decât pupăza. — Cuvântul „pupăză“ pare să fie la origine o onomatopee.

§ 49. *Prepeliţa:* cântă, strigă, face, cântă) pitpalac, pătpăducheşte, zice „prind păduchi“.

Prepeliţa *cântă* (H I 170, Cotulung Brăila); cf. § 2 N. 1. *Strigătul* înnăbuşit (al prepeliţei): *pitpalac! pitpalac!* abeà se auzeà (Sad. La noi în Viişoară 19). Prepeliţa *pătpăducheşte* (H XV 344, Ibăneşti Tutova). A *pătpăduchì* e onomatopee. În Bucovina se spune că ea strigă «prind păduchi». Este cunoscut că prepeliţa are două strigăte; strigătul al doilea, care e ceva mai închis şi mai încet decât cel dintâiu, îl aud Români ca *„mă lau, mă lau“*. Deci prepeliţa strigă mai întâi *„prind păduchi, prind păduchi“*, apoi *«mà lau, mă lau»*. Acesta e un exemplu despre modul, cât de tare diferă uneori onomatopea de strigătul adevărat, produs de pasăre; dacă strigătul se apropie de un cuvânt existent în limbă atunci onomatopea ia forma cuvântului

www.dacoromanica.ro

respectiv. Prepeliţa se mai numeşte după strigătul ei şi *pitpalac*. Hiecke în lucrarea sa din Anuarul XII al lui Weigand, pg. 133 crede că noi am primit acest cuvânt din limba bulgară sau din cea ungurească (pitty-pallaty). Îmi pare însă prea riscat a căutà originea unei astfel de onomatopei în limbi străine, ca şi când limba română nu şi-ar puteà formà nici un cuvânt, nici chiar o onomatopee, fără ajutorul altei limbi.

§ 50. *Cocostârcul* se numeşte în Muntenia *barză*. La cocostârc nu avem propriu zis de a face cu un strigăt produs cu organele de respiraţie ci cu un sunet, pe care îl face cu elitrele clonţului. Acesta se aude ca un fel de *tocănit* sau *clămpănit*, de aceea se şi zice: *tocăneşte, toacă, clămpă(n)eşte, clepăeşte, păcăneşte*.

Cocostârcii înfipţi într'un picior,
Dau gâtul peste aripi, *tocând* din ciocul lor. (Alecs. Pastele).

Cocostârcul *toacă* (H III 17; V 447; VI 30; VII 336, 389, 421; VIII[1] 21; VIII[2] 260; XIII 67; XIV 8, 105).

Cocostârcul *tocăne* (H V 417; VII 29; XVI 383), *tocăneşte* (H VI 177; VII 441 .

Cocostârcul *tăcăneşte* (H VII 389, 421; XIV 350).

Cocostârcul *clămpăeşte* (H I 22), *clâmpăneşte* (H XIII 406), *clampaneşte* (H XIII 249).

Cocostârcul *clăpăneşte* (H I 120; XIII 12; XV 148, 353, 408).

Cocostârcul *clepăeşte* (H VIII[1] 21).

Cocostârcul *păcăneşte* (H VII 50; XII 171).

Toţi termenii sânt onomatopee formate din interjecţiunile corespunzătoare.

§ 51. *Cucorul* (*cucoara*) *curueşte* (H VII 29, Borăneşti Ialomiţa ; cf. § 42.

Cucoarele *coraesc* (H XIII 67, Corodu Tecuci); cf. §§ 24, 33.

A *cloncăì* (cf. S. Nădejde I 29: cucoarele cu *cloncătul* lor jalnic); cf. §§ 24, 33.

Toţi termenii sânt onomatopee şi se pare că şi însuşi numele pasărei e tot onomatopee.

§ 52. *Liliacul ţipă* şi *scârţâe* (H VII 441, Reviga Ialomiţa).

Insectele.

§ 53. *Greerul* (*grierele*): cântă, ţârâe, târâe. Cf. §§ 2, 5, N. I.

S'au shimbat în greeruş *cântând* şi până în ziua de azi pe la vatra focului, batjocurind şi acum copiii oamenilor cu *gri*,

www.dacoromanica.ro

gri, gri, gri... — (Mar. Ins. 529). Greerul *cântă* (H III 429; IV 251; XV 344; XVII 444). — Grierii *ţârâe* monoton (Sad. Pov. 52). Undeva prin întuneric prinde a *ţârâi* un greer (N. N. Beld. Taina 172). Greerul *ţârâe* (H XIII 12; XV 148, 408). — Greerul *târâe* (H XV 116, 344); *târae* (H XIV 209). — A *cântà* este luat din sfera de acţiuni a omului (cf. § 2 N. I.); a *ţârâi* şi a *târâi* sânt onomatopee (cf, § 5 N. I.) din interecţiunele *ţârrr* şi *târrr*. Sânt sunete vibrătoare cunoscute foarte bine în literatura mai nouă. Sfera lor de întrebuinţare e cu mult mai mare (cf. § 5 N. I. şi § 31: vrabia ţârâe. Amândouă cuvintele sânt de natură cu totul nouă şi nu stau în legătură cu omonimele a *ţârâi* (ţârâesc făină, pulbere, etc.) şi a *târâi* (târâesc ceva după mine), a căror tulpină se află şi în limbile slave (cf. Cihac, D. d.-rom.). Înrudirea poate să consteà numai într'atâta, că onomatopeele să se fi format supt influenţa acestor din urmă.

§ 54. *Albina, musca, bondarul, ţânţarul, cosaşul:* bâzâe, zbârnâe, bânâe, bornăe, ninie, sfârâe, etc.

A *bâzâi* (*bânzâi*) se zice mai ales despre albină şi muscă (gâză), apoi despre bondar şi în general despre orice insectă, care produce un sunet cu aripele. Ex.: Albina făcù aşa... şi se ridicà *bâzâind* de unde s'a fost pus (Mar. Ins. 142). Albina *bâzâe* (H VI 44; VII 421; IX 401; XIII 12, 67; XIV 209; XV 425). Albinele *bâzâe* (H I 61). Albina *bâzie* (H VI 133; XII 552; XV 116). — Gâzele... o *bâzâit* (Mar. Desc. pop. rom. 196). Musca bâzâe (H I 137; IV 144; VI 44; XII 301, 309; XIII 67; XV 248), *bâzăe* (H III 227) *bâzie* (H X 4; XII 552: XV 425). Acest termen e o onomatopee şi s'a format din interjecţiunea *bzz* (*bz, bâz, bâzzz*), care deasemenea e uzitată în limbă: *Bâz* în sus, *bâz* în jos (Pamf. Joc. de c. II 15). Ţinţariul: *bâzzz! bâzzz!* pe lângă Sf. Petru (Mar. Ins. 316); cf Dicţ. Acad. Interjecţiunea se întrebuinţează ca şi verbul despre sunetul muştelor şi se găseşte mai ales în graiul copiilor. De la acest prototip (de la interjecţiune) s'au format apoi prin verb substantivele şi adjectivele corespunzătoare: *bâzâit (bâziit), bâzâială, bâzâitură, bâzâitor bâzâitoare,* etc. Ex.: Auzind unul dintre farisei *bâzâitul* albinei... (Mar. Ins. 143). *Bâziit* ca de albine (Emin. P. 195). Numai iată că aude o *bâzâitură* înnăduşită... Un roiu de albine se învârteau în zbor pe deasupra capului său. (Cr. Pov. 238). Cf. şi Mar-

www.dacoromanica.ro

Ins. 370. Tot din interjecţiune s'a format şi numele insectei, *bâză* sau *bîză*, cum se numeşte ea în Moldova şi în Banat; tot aşa forma *bânzar* (=bondar), care e derivată din *bânzăi* cu sufixul *-ar*. Cf. Dicţ. Acad. În sens figurat se întrebuinţează toate aceste cuvinte despre oameni şi despre obiecte: Duminecile *bâzâiam* la strană (Cr. Op. compl. 9). Interesantă pentru trecerea de sens e următoarea propoziţie: Şi *bâzâitul* goarnei mi se păreà glasul unui bondar (N N. Beld. Taina 96). Un sunet înnăbuşit şi tremurător se numeşte aşadară *bâzâit*. Mai bine scoate la iveală sunetul înnăbuşit nazală *n*, de aceea avem şi dublete cu *n*: bânzâi şi zbârnâi pe lângă *bâzâi* şi *zbârâi*. — Aceiaşi tulpină onomatopee o aflăm şi în alte limbi romanice şi slave. (Cf. Dicţ. Acad. şi Cihac, Dicţ. d.-rom.). A *zbârnăi* (*zbârâi*) aparţine iarăşi albinei şi tuturor insectelor zburătoare (v. H XVII 140, 391: zbârnae). A *zbârâi* se zice însă şi despre sunetul pe care îl produc pasările cu aripele. Ex.: Albina i-a zburat de pe cap şi a început a *zbârnâi* încolo şi încoace prin casă. (Mar. Ins. 142). Zburând acuma albina ca să ducă D-lui răspunsul acesta şi prinzând a *zbârnăi*, stăpânul nopţii cunoscù că ea şezù pe capul lui . . . (Mar. Ins. 131).

Par'că gârâesc gâştele
Şi *zbârnâesc* muştele (Pann, Pov. vorb.)

Albina *zbârnăe* (H XIV 59). Bondarul *zbârnâe* (H I 137). Musca *zbârnâe* (H VII 421; XI 504; XV 425). Muştele *zbârnâe* (H I 61). Muştele *zbârnâesc* (H IV 276). Musca *zbârnăe* (H VII 389). — Interjecţiunea corespunzătoare de la a *zbârnâi* e *zbrn (zbârn)* şi de la a *zbârâi* e *zbrr (zbâr)*: Albina cum auzì ceea ce spuse el nevestei sale, *zbârrnn* de unde erà ascunsă, şi zboară ţintă la D-zeu. . . (Mar. Ins. 125). *Zbârn*, se făcù o albină după ce ajunse acolo, *zbârn!* în sus, *zbârn!* în jos (Isp. Leg. rom.) Albina cum auzì aceasta, făcù odată *zbârrr* şi zburà cătră D-zeu:.. (Mar. Ins. 126). — Interjecţiunea se întrebuinţează adese în locul verbului spre a arătà iuţeala cu care a zburat insecta (pasărea), în istorisire de multe ori spre a redà o acţiune mai vie. Ex.: Pupăza *zbrr* pe o dugheană, şi după ce se mai odihneşte puţin. . . (Cr. Op. compl. 46. Derivate de la această interjecţiune (sau de la verb) avem substantivele: *zbârnâit*, *zbârnâială*, *zbârnâitură*, *zbârnâitoare*, etc.: Din când în când se desluşeà şi un glas de bărbat, ce păreà ca un *zbârnâit* de bondar într'un zumzet de

www.dacoromanica.ro

albine (Sandu-Ald. A. mari 138)... ci să poate face şi morişcă sau *zbârnăitoare* din ei... (Mar. Ins. 231). Atât interjecţiunea cât şi toate derivatele se întrebuinţează apoi despre orice sunet tremurător şi închis,. bună-oară sunetul pe care îl produce o piatră sau o săgeată aruncată: *Zbârnăe* săgeată'n vânt (N. Alecs. Alt. măn. Putna). Automobilul zbură *zbârnâind* pe dinaintea lui (Sandu-Ald. Ape mari, 166). — A *zbârnâi* şi a *zbârâi* sânt formaţiuni onomatopeice româneşti.

Pe lângă aceste două numiri generale ale sunetelor insectelor întâlnim mai rar şi altele; căci fiecare om îşi formează cuvântul, după cum percepe sunetul cu urechea proprie. Cele mai uzitate dintre acestea, care se întrebuinţează pentru sunetul mai multor insecte, sânt: a *bîndi*, a *bârnăi*, a *bonzăi*, a *bornăi*, a *zâzâi* şi a *zuzăi* cu toate derivatele lor, ca *bânăit bârnăit*, *bonzăit*, *bornăit*, *bonzar*, *zumzet*, *zuzăit*, etc.:... mornăeşte tare, adecă *bânăe*, produce un fel de sunet *bânnn!* (Mar. Ins. 313). Insectele *bonzăesc* (H X 368). Românii... când aud pe timpul adunării fânului *bânăind* morniţele... (Mar. Ins. 318). ...zboară o ţobâcă pe deasupra capului său şi zărindu-l prinde a *bânăi* şi a i se pune pe nas (Mar. Ins. 322). *Bonzarii*... când zboară, *bonzăesc*, adecă produc un sunet răsunător, care se aude ca *bânzz* sau *bonzz*. (Mar. Ins. 351). Musca *bornăe* (H XVII 232, 444). Insectele *zâzăesc* (H XVI 391). Albina *zuzae* (H XVII 444). Pe când hangul moale al cobzei străbăteă ca un *zumzet* somnoros de albină (N. N. Beld. Taina 31). Cf. şi Dicţ. Acad. Mulţi însă din aceşti termeni nu sânt sinonimi cu a *bâzâi* şi a *zbârnâi*, ci exprimă felurite nuanţări ale sunetelor; aşa bună-oară a *bornăi* se zice despre o insectă care produce un sunet cu mult mai puternic şi mai înnăbuşit decât *bâzâitul*. (cf. şi Mar. Ins. 367).

Sânt apoi mulţi termeni. care aparţin numai unor insecte. Aşa de ex. a *ninîi* se zice numai despre ţânţar: Ţânţarul *ninie* (H IV 144); ţânţarul *ninieşte* (H I 137). Cuvântul e format din interjecţiunea *ni-ni* caracteristică sonului ţânţarului, sau *zi-zi*, cum o aflăm la Marian, Ins. 314 (Ţânţarii nu umblă decât numai noaptea, când nu-i vede soarele, cântând şi acuma pe deasupra fântânelor: *zi*, *zi*, *zi*). Termenul a *ninîi* e cu totul nou şi puţin întrebuinţat. De altfel se zice „ţânţarul *bâzâe*" (H VI 44). — Despre cosaşi se zice că *sfârâesc:* Cosaşii *sfârâiau* uscat în

www.dacoromanica.ro

verdeaţă (Sad. Pov. 88); sau şi despre insectele cele de tot mici: Musculiţele ce *sfârâiau* ca o apă în fierbere (Sandu-Ald. A. mari, 158). — Despre bondar se zice că *bombăne*, *bombăe*, *bumbune* (vezi Mar. Ins 367); tot aşa despre albină mai ales în Ardeal şi Banat: Albina *bombăneşte* (H XVII 232, Orlatu lângă Sibiiu; tot acolo: *bombăeşte).* Albina *bombonează* (H XVII 413, în jurul Devei, Făgăraş). Cf. Dicţ. Acad. — Ce priveşte deosebirea cea mare în terminologia sunetelor produse de insecte este de remarcat, că la insecte nu avem a face cu o voce sau cu un strigăt produs cu aparatul de respiraţie, ci cu sunetul aripelor, când se află în vibrare. Sunetul acesta este mai greu de prins cu urechea decât strigătul puternic şi clar al celorlalte animale; unuia i se prezintă acelaşi sunet într'un fel, altuia în alt fel. De aceea şi onomatopeele acestea diferă nu numai în diferite regiuni, ci şi la diferiţi indivizi. Ele se vor stabili numai prin uz. Interesant e că toţi termenii care exprimă sunetele insectelor sânt onomatopee şi formaţiuni nouă, proprii ale limbii române.

Lista comunelor în Chestionarul lui Hasdeu

Vol. I. Argeş

2. Curtea-de-Argeş — 3-4. Grăbleşti — 5-11. Slobozia.

Botoşani

13—14. Brăteni — 15-30. Brihueşti — 31-40. Călineşti — 41-49. Cocorăni — 50-81. Cristeşti — 82-89. Poiana-lungă — 90-93. Fântânelele — 94-113. Rănghileşti.

Brăila

115-124. Cazasu — 125-164. Ceacâru — 165-184. Cotu-lung — 185-198. Filipeşti — 199-230. Lacul-Rezi — 231-250. Latinu, plasa Vădeni — 251-257. Naziru, plasa Vădeni — 258-265. Ruşeţu, plasa Balta — 266-281. Slujitorii-Alboteşti, plasa Balta 282-292. Slugitorii-Alboteşti, plasa Balta — 292-311. Stăncuţa-Stanca, plasa Balta — 312-321. Surdila-Greci — 322-337. Suţeşti, plasa Vădeni — 338-357. Tătaru, plasa Balta — 358-377. Tichileşti, plasa Vădeni — 378-399. Viziru, plasa Balta — 400-409. Învăţătorul N. Călinescu — 410-445. (Din spre baltă).

www.dacoromanica.ro

Vol II. Buzău.

2-7. Beceni — 8-19. Blăjani, plaiul Slănic — 20-23. Boldeşti — 24-47. Chiojdu-Băsca, plaiul Buzău — 48-53. Cilibia, plasa Câmpul — 54-75. Fundeni, plaiul Slănic — 76-85. Găvăneşti, plasa Câmpul — 86-95. Găvăneşti, plasa Câmpul — 96-113. Gheräseni, plasa Câmpul — 114-123. Glodeanu-Siliştea, plasa Tohani — 124-129. Lipia — 130-137. Macsenu, plasa Câmpul — 138-163. Mărăcineni — 164-173. Pietroasa, plasa Tohani — 174-183. Pagoane — 184-187. Săgeata — 188-201. Săruleşti — 202-205. — Scurteşti — 206-211. Stâlpu, plasa Sărata — 212-215. Tăbărăşti — 216-237. Zărneşti-Câlnău, plaiul Slănic.

Constanţa.

238-240. Aliman, plasa Silistra-nouă — 241-248. Beilicu, plasa Silistra-nouă — 249-260. Ciobanul, plasa Hârşova — 261-268. Dăeni, plasa Hârşova — 269-278. Gârliciu, plasa Hârşova — 279-284. Mârleanu, plasa Silistra-nouă — 285-286. Oltina — 287-294. Parachioi, plasa Silistra-nouă — 295-306. Rasova, plasa Megidia — 307-318. Satu-nou, plasa Silistra-nouă — 319-320. Topal, plasa Hârşova — 321-326. Urum-bei, plasa Hârşova.

Vol. III. Covurluiu.

2-7. Băleni, plasa Siret — 8-27. Bălinteşti — 28-35. Băneasa — 36-41. Băneasa, plasa Horincea — 42-60. Bereşti, plasa Horincea — 61-82. Braniştea — 83-92. Cuca, plasa Siret — 93-99. Cuca (Oasele), plasa Siret — 100-105. Cudalbi, plasa Siret — 106-113. Cavadineşti, plasa Horincea — 114-125. Rogojeni (Chirileşti), plasa Horincea — 126-137. Rogojeni (Chirileşti), plasa Horincea — 138-141. Deocheţi-Drăguşeni, plasa Horincea — 142-147. Fârţăneşti, plasa Prut — 148-161. Folteşti, plasa Prut — 162-189. Folteşti plasa Prut — 190-203. Frumuşiţa, plasa Prut — 204-223. Galaţi — 224-237. Găneşti — 238-253. Jorăşti, plasa Horincea — 254-277. Lupeşti, plasa Horincea — 278-283. Măcişeni, plasa Siret — 284-297. Măluşteni — 298-301. Mânjina — 302-321. Mastacani, plasa Prut — 322-339. Moscu, plasa Prut — 340-355. Oancea, plasa Prut — 356-375. Piscu, plasa Siret — 376-381. Prodăneşti — 382-395. Şiviţa, plasa Prut — 396-405. Slobozia-Conache — 406-435. Smulţi, plasa

www.dacoromanica.ro

Siret — 436-445. Târgul-Bereşti — 446-459. Târgul-Bujor — 460-467. Tulucești (Odaia) — 468-483. Ţuţcani, plasa Horincea — 484-493. Vârlezi — 494-509. Vlădeşti, plasa Prut.

Vol. IV. Dâmboviţa.

2-19. Bălenii-sârbi, plasa Ialomiţa — 20-41. Bălenii-români, plasa Ialomiţa — 42-49. Bela, plaiul Ialomiţa — 50-71. Bilciureşti, plasa Ialomiţa — 72-79. Bogaţi, plasa Dâmboviţa — 80-95. Cobia, plasa Cobia — 96-101. Corbişori, plaiurile unite Nucşoara-Dâmboviţa — 102-111. Cucuteni, plaiul Dâmboviţa — 112-129. Finta, plasa Ialomiţa — 130-137. Izvoarele, plaiul Dâmboviţa-Ialomiţa — 138-141. Măneşti, plasa Dâmboviţa — 142-147. Petroaia, plasa Cobia — 148-171. Pietroşiţa, plaiul Ialomiţa — 172-187. Poiana-de-sus, (dă vorbirea din Banat-Comloş) — 188-215. Raciu, plasa Dealul — 216-237. Runcul, plaiul Ialomiţa 238-261. Săcuieni plasa Dealul — 262-309. Sârdanu, plasa Bolintin — 310-315. Slobozia-Moara — 316-331. Titu, plasa Bolintin.

Vol. V. Dolj.

2-7. Adunaţii-de-Geormane, plasa Jiul-de-jos (şi Leul, jud. Romanaţi) — 8-13. Argetoaia, plasa Jiul-de-sus — 14-26. Băileşti, plasa Balta — 27-30. Bârca, plasa Balta — 31-44. Bodăeşti, plasa Amaradia — 45-68. Boteni, plasa Râuri-Argeşelu, (din jud. Muscel) — 69-78. Breasta, plasa Ocolu — 79-86. Bucovăţ — 87-96. Bulzeşti, plasa Amaradia — 97-98. Calopăru — 99-110. Căpreni, plasa Amaradia — 111-114. Catanele, plasa Balta — 115-118. Cetatea, plasa Câmpul — 119-128. Cioroiaşu, plasa Balta — 129-130. Ciuperceni, plasa Câmpul — 131-132. Ciutura — 133-136. Comoşteni, plasa Jiul-de-jos — 137-138. Coţofenii-din-dos, plasa Jiul-de-sus — 139-140. Coţofenii-din-faţă, plasa Jiul-de-sus — 141-142. Craiova — 143-156. Secuiul, plasa Ocolul-Amaradia — 157-162. Dobridoru, plasa Câmpul — 163-168. Drănicu, plasa Jiul-de-jos — 169-172. Fântâna-Banului şi cătunul Moreni, plasa Câmpul — 173-178. Filiaşi, plasa Jiul-de-sus — 179-204. Floreşti, plasa Jiul-de-jos — 205-218. Galiciuica, plasa Câmpul — 219-232. Gânglova, plasa Jiul-de-jos — 233-244. Ghercești, plasa Ocolul — 245-254. Goeşti, plasa Amaradia — 255-264. Gogoşul, plasa Dumbrava — 265-266. Goicea-mare, plasa Balta — 267-270. Goicea-mică, plasa Balta

www.dacoromanica.ro

— 271-276. Grindeni — 277-283. Gubancea, plasa Jiul-de-sus — 285-292. Işalniţa, plasa Ocolul — 293-294. Locusteni, plasa Jiul-de-jos — 295-300. Măceşul-de-jos, plasa Balta — 301-310. Maglavit — 311-316. Mălăeşti, plasa Amaradia — 317-322. Melineşti — 323-328. Murgaşu, plasa Amaradia — 329-348. Negoeşti, plasa Amaradia — 349-364. Peleşti, plasa Ocolul — 365-372. Piscu, plasa Câmpul — 373-378. Pleniţa, plasa Câmpul — 379-384. Plosca, plasa Balta — 385-388. Poiana-de-sus — 389-390. Poiana, plasa Câmpul — 391-400. Risipiţi, plasa Câmpul — 401-402. Salcia, plasa Jiul-de-sus — 403-405, Sălcuţa — 406-411. Scăeşti, plasa Jiul-de-sus — 412-426. Seaca-de-câmp, plasa Balta — 427-432. Seaca-de-pădure, plasa Dumbrava — 433-440. Secuiul — 441-444. Seliştea-Crucii, plasa Balta — 445-452. Simnicu, plasa Ocolul — 453-470. Tălpăşul, Mierea, Amărăşti şi Zăicoiu, plasa Amaradia — 471-476. Tencăneu, plasa Dumbrava — 477-480. Ţânţăreni, plasa Jiul-de-sus — 481-486. Vela, plasa Dumbrava.

Vol. VI. Dorohoiu.

2-5. Sârbi, plasa Başeu — 6-13. Târnauca, parohi aProboteşti.

Făciiu.

15-18. Albeşti — 19-42. Băseşti. plasa Mijlocul-Prutul — 43-46. Bohotin, plasa Podoleni — 47-54. Boţeşti, plasa Crasna — 55-58. Buneşti, plasa Crasna — 59-72. Covasna — 73-76. Cosmeşti, plasa Podoleni — 77-88. Deleni, plasa Mijlocul — 89-108. Dodeşti, plasa Mijlocul-Prutul — 109-110. Dolheşti — 111-122. Iepureni, plasa Prutul-Mijlocul — 123-127. Găgeşti, plasa Prutul-Mijlocul — 128-139. Grumezoaia, plasa Prutul-Mijlocul 140-147. Hurduci, plasa Mijlocul — 148-169. Ivăneşti — 170-175. Mălăeşti, plasa Mijlocul-Prutul — 176-179. Moşna, plasa Podoleni — 180-185. Olteneşti, plasa Crasna — 186-195. Păhueşti, plasa Podoleni — 196-203, Roşieşti, plasa Crasna — 204-213. Şişcani, plasa Mijlocul — 214-218. Stălineşti, plasa Prutul — 218-225. Stoeşeşti, plasa Mijlocul-Prutul — 226-229. Zberoaia, plasa Podoleni.

Gorj.

231-232. Bâlta, plaiul Vulcan — 233-234. Părâu, plaiul Vulcan — 235-238. Mănăstirea Polovragi.

www.dacoromanica.ro

Vol. VII. Ialomiţa.

2-21. Alexeni, plasa Câmpul — 22-45. Boráneşti, plasa Câmpul — 46-65. Broştenii-noi, plasa Câmpul — 66-73. Cacomeanca (Mănucu), plasa Borcea — 74-79. Ceacu, plasa Borcea — 80-93. Cegani, plasa Balta — 94-101. Chioara, plasa Balta — 102-109. Ciochina, plasa Ialomiţa — 110-117. Cocargea, plasa Borcea — 118-125. Copuzu, plasa Ialomiţa — 126-141. Coşâmbeşti, plasa Ialomiţa — 142-167. Coşereni, plasa Câmpul — 168-179. Dudeşti, plasa Balta — 180-201. Gârbovi — 202-217. Grindu, plasa Câmpul — 218-241. Iazu — 242-249. Larga, plasa Ialomiţa — 250-301. Lupşanu, plasa Borcea — 302-309. Malu — 310-323. Mărculeşti, plasa Balta — 324-331. Ograda, plasa Balta — 332-351. Perieţi, plasa Ialomiţa — 352-366. Petroiu, plasa Borcea — 367-378. Piua-Petrii, plasa Balta — 379-402. Poiana, plasa Ialomiţa — 403-410. Poiana, plasa Ialomiţa — 411-432. Pribegi, plasa Ialomiţa — 433-474. Răviga, plasa Ialomiţa — 475-478. Slobozia, plasa Ialomiţa — 479-500. Şocariciu, plasa Borcea — 501-517. Ţăndărei, plasa Balta.

Vol. VIII (1). Iaşi.

2-3. Andrieşeni-Iepureni, com. Iepureni, plasa Turia — 4-13. Aroneanu, com. Copou — 14-31. Aroneanu, com. Copou — 32-65. Bădeni, plasa Bahluiu — 66-93. Bădeni — 94-105. Băiceni, plasa Bahluiu — 106-115. Belceşti, plasa Bahluiu — 116-123. Bivolari, plasa Turia — 124-131. Bivolari, plasa Turia — 132-135. Cătunele Blândeştii-Raiu, Căminăreşti şi Târgu-Ţigăneşti, com. Cârniceni, plasa Turia — 136-139. Bosia, plasa Branişte — 140-147. Buciumi, plasa Codru — 148-149. Cătunele Bârleşti, Ierbiceni, Spinoasa, com. Bârleşti, plasa Bahluiu — 150-153. Bulbucani, com. Gropniţa — 154-161. Biserica Bârnova, com. Buciumi, plasa Codru — 162-179. Cârjoaia, plasa Bahluiu — 180-198. Chişcăreni, com. Şipotele, plasa Bahluiu — 199-202. Ciurea, plasa Codru — 203-210. Comarna-de-sus şi -de-jos, com. Poieni, plasa Codru — 211-222. Copou, plasa Copou-Turia — 223-230. Corneşti, com. Miroslova — 231-234. Costuleni, plasa Branişte — 235-240. Crucea, com. Sirca, plasa Cârligătura — 241-248. Cucuteni, plasa Stavnicu — 249-250. Cucuteni, com. Băiceni, plasa Bahluiu — 251-270. Cucuteni, plasa Stavnicu — 271-280 Cucuteni, com. Băiceni, plasa Bahluiu

www.dacoromanica.ro

— 281-285. Dădeşti, com. Băiceni, plasa Bahluiu — 286-292. Galata, plasa Codru — 293-304. Găureni, com. Miroslava, plasa Stavnicu — 305-308. Golăeşti, plasa Branişte - 309-312. Golăeşti, plasa Branişte — 313-316. Goroni, com. Tomeşti — 317-324. Gropniţa. plasa Copou — 325-336. Gropniţa, plasa Copou — 337-346. Gropniţa, plasa Copou — 347-352. Hodora, com. Cotnari, plasa Bahluiu — 353-362. Horleşti, com. Cucuteni, plasa Stavnicu.

Vol. VIII (2). Iaşi

2-5. Icuşeni, com. Stânca, plasa Branişte — 6-9. Lungani, com. Sârca, plasa Cârligătura — 10-13. Măcăreşti, com. Costuleni, plasa Branişte — 14-19. Macăreşti, com. Costuleni, plasa Branişte — 20-23. Mânjeşti, com. Mogoşeşti, plasa Stavnicu — 24-49. Miroslava, plasa Stavnicu — 50-53. Mogoşeşti, plasa Stavnicu — 54-57. Moreni, com. Prisacani, plasa Branişte — 58-63. Movileni, plasa Copou-Turia — 64-71. Cătuna Osoiu, com. Tomeşti, plasa Codru — 72-77. Perieni, com. Cârnicëni, plasa Turia — 78-88. Podul-Iloaei — 89-94. Poieni, plasa Codru, 95-106. Popeşti, plasa Cârligătura — 107-112. Popeşti, plasa Cârligătura — 113-116. Podul-Iloaei — 117-118. Prisacani, plasa Branişte — 119-120. Prisacani, plasa Branişte — 121-136. Rediul-lui-Tatar, com. Tăuteşti — 137-138. Rediul-lui-Tatar, plasa Copou — 139-148. Romăneşti, com. Movileni, plasa Copou — 149-158. Rădeni, com. Roşcani, plasa Turia-Copou — 159-162. Roşcani, plasa Turia — 163-170. Sculeni — 171-174. Sineşti, plasa Cârligătura — 175-176. Sineşti, plasa Cârligătura — 177-198. Şipote, plasa Bahluiu — 199-202. Sârca, plasa Cârligătura — 203-210. Stânca, plasa Branişte — 212-216. Storneşti, com. Sineşti, plasa Cârligătura — 217-232. Târgul-Frumos — 233-242. Tomeşti, plasa Codru — 243-246. Ţuţora — 247-248. Valea-adâncă, com. Galata, plasa Codru — 249-262. Voineşti plasa Stavnicu — 263-272. Voroveşti, com. Miroslava, plasa Stavnicu — 273-294. Zaboloteni, comuna Hermezeu, plasa Turia — 295-299. Zahorna şi Horleşti, com. Tăuteşti — 299-304. Zahorna, com. Tăuteşti, plasa Copou.

Vol. IX. Mehedinţi

2-15. Baia-de-aramă, Tismana — 16-21. Bistriţa, plasa Ocolul — 22-33. Branişte, plasa Câmpul — 34-37. Cătunele,

www.dacoromanica.ro

plasa Motru-de-sus — 38-47. Cleşneşti, com. Glogova, plasa Motru-de-sus — 48-53. Comăneşti, plaiul Cloşani — 54-57. Cosoveţu, plasa Dumbrava — 58-65. Isverna, plaiul Cloşani — 66-79. Prunişor, plasa Ocolul — 80-111. Rudina, plaiul Cloşani — 112-119. Şişeştii-de-jos, plasa Ocolul — 120-134. Vânjul-mare, plasa Blahniţa — 135-136. Plasa Dumbrava.

Muşcel

138-149. Albeşti — 150-161. Băieşti, plasa Râuri-Argeşel 164-185. Bălileşti, plasa Râurile — 186-191. Bălileşti, plasa Râurile — 192-197. Cetăţenii-din-deal, plaiul Dâmboviţa — 198-209. Ciumeşti, plasa Râuri-Argeşel — 210-217. Coteşti, plaiul Nucşoara — 218-227. Davideşti, plasa Râuri-Argeşel — 228-239. Glâmbocel, plasa Podgoria — 240-261. Godeni, plaiul Nucşoara — 262-275. Hârtieşti, plasa Râuri-Argeşel — 276-300. Măţău, plasa Dâmboviţa-Nucşoara — 301-358. Micloşani, plaiul Dâmboviţa — 359-370. Mihăeşti, plasa Râuri-Argeşel — 371-380. Schitul-Goleşti, plaiul Nucşoara — 381-392. Poienari, plasa Râuri-Argeşel — 393-402. Rădeşti, plasa Râuri-Argeşel — 403-412. Slănic, plaiul Nucşoara-Dâmboviţa — 413-426. Stâlpeni, plaiul Râuri — 427-432. Ţiţeşti, plasa Râuri — 433-444. Valea-mare, plaiul Dâmboviţa — 445-463. Valea-mare, plasa Podgoria — 464-469. Văleni, plaiul Dâmboviţa — 470-479. Văleni, plasa Podgoria — 480-489. Vlădeşti, plasa Râuri-Argeşel — 490-505. Voineşti, plaiul Dâmboviţa — 506-507. Vultureşti, plasa Argeşel-Râurile.

Vol. X. Neamţu

2-13. Bălţăteşti, plasa De-sus-Mijlocul, — 14-17. Bârgăoani, plasa Mijlocul, — 18-27. Bistricioara-Grinţieş, plasa Piatra-Muntele, — 28-41. Bistricioara, plasa Piatra-Muntele, — 42-63. Gura-Bistricioarei, plasa Piatra-Muntele, — 64-75. Bistricioara-Grinţieş, plasa Piatra-Muntele, — 76-79. Bodeştii-Precistei, — 80-83. Petricani-Boiştea, — 84-89. Bozieni, plasa De-sus-Mijlocul — 90-93. Budeşti-Ghicăi, plasa Mijlocul, — 94-101. Buhalniţa, — 102-127. Buhuş, — 128-139. Cârligi, plasa Piatra-Muntele — 140-145. Costişa, plasa Bistriţa — 146-196. Cracaoani, plasa Piatra-Muntele — 197-200. Davideşti, com. Păstrăveni — 201-242. Doamna-Mănăstirea Bisriţa, plasa Piatra-Muntele — 243-250.

www.dacoromanica.ro

Dragomireşti — 251-256. Filioara — 257-272. Frumoasa şi Bălcani, comuna Tazlău, plasa Bistriţa, 273-286. Galu, plasa Piatra-Muntele — 287-302. Gărcina, plasa Piatra-Muntele — 303-312. Grumăzeşti, plasa De-sus-Mijlocul — 313-322. Hangu — 323-328. Humuleşti — 329-330. Lunca, com. Vânătorii-Neamţului — 331-344. Margine — 345-348. Târgul-Neamţu — 349-364. Negreşti, com. Dobreni — 365-370. Pângăraţi, plasa Piatra-Muntele — 371-381. Petricani, plasa De-sus-Mijlocul — 382-385. Graşi, comuna Petricani — 386-393. Tărpeşti, comuna Petricani — 394-397. Boişte, comuna Petricani — 398-408. Petricani — 409-414. Preuteşti, com. Timişeşti — 415-434. Schitul Răpciune, com. Hangu, plasa Piatra-Muntele — 435-438. Roznov — 339-462. Ghigoeşti, com. Şerbeşti, plasa Piatra — 463-488. Silişte, plasa Bistriţa — 489-492. Talpa, plasa De-sus-Mijlocul — 493-504. Tazlău, plasa Bistriţa — 505-508. Timişeşti, plasa De-sus-Mijlocul — 509-510. Topoliţa, com. Humuleşti — 511-514. Urecheni, plasa De-sus — 515-530. Uscaţi, plasa Mijlocul — 531-552. Uscaţi, plasa Mijlocul — 553-564. Valea-albă, comuna Uscaţi, plasa De-sus-Mijlocul — 565-575. Vânători-Dumbrava-roşie, plasa Piatra — 576-577. Vânătorii-Neamţului — 578-593. Zeneşti, plasa Bistriţa.

Vol. XI. Olt

2-13. Alimăneşti-Isvoarele — 14-23. Bălăneşti — 24-35. Chilia, plasa Oltul — 36-43. Constantineşti — 44-49. Crăciuneii-de-sus, plasa Şerbăneşti — 50-53. Cucuieţi, plasa Vedea — 54-69. Gura-Boului, plasa Oltul — 70-83. Ibăneşti, plasa Vedea 84-85. Mereni, plasa Vedea — 86-91. Mogoşeşti, plasa Vedea 92-105. Negreşti, plasa Vedea — 106-111. Oteştii-de-sus, plasa Oltul — 112-123. Potcova — 124-127. Rădeşti, plasa Vedea — 128-141. Râjleţul-Govora, plasa Oltul — 142-162. Râjleţul-Vieroşu, plasa Vedea — 163-173. Scorniceşti, plasa Vedea — 174-185. Segarcea-din-vale — 186-209. Spineni, plasa Vedea — 210-213. Tempeni, plasa Mijlocul — 214-217. Urluiasca, plasa Oltul 218-225. Valea-Merilor, plasa Mijlocul — 226-243. Vaţa, plasa Oltul — 244-257 Viişoara-Mărunţei, plasa Şerbăneşti — 258-263. Vlaicu, plasa Vedea.

Prahova

265-270. Băicoiu, plasa Filipeşti — 271-309. Brebu, plaiul Prahova — 310-315. Călineşti, plasa Filipeşti — 316-331. Drajna-

www.dacoromanica.ro

de-sus, plasa Teleajen — 332-348. Măgureni, plasa Filipeşti — 349-354. Mălăeşti, plasa Podgoria-Cricov — 355-358. Măneşti, plasa Filipeşti — 359-370. Mărginenii-de-sus, plasa Filipeşti — 371-376. Nedelea, plasa Filipeşti — 377-386. Ploeştiori, plasa Târgşor — 387-392. Proviţa de jos — 393-398. Râncezi, plasa Teleajen — 399-406. Scăeni, Plasa Podgoria — 407-414. Sinaia, plaiul Prahova — 415-224. Stari-Chiojd, plaiul Teleajen

Putna

426-431. Făurei, plasa Gârlele-Bilieşti — 432-465. Găuri, plasa Vrancea — 466-481. Ireşti, plasa Gârlele — 482-497. Năruja, plasa Vrancea — 498-514. Palten, plasa Vrancea — 515-520. Răcoasa, plasa Zăbrăuţi.

Vol. XII. Râmnicul-Sărat.

2-11. Bălăceanu, plasa Râmnicul-de-sus — 12-89. Bogza, plasa Marginea de-sus — 90-103. Buda, plaiul Râmnicul — 104-107. Budeşti — 108-131. Corbu, plasa Marginea-de-jos — 132-146. Dediuleşti, plasa Râmnicul-de-sus — 147-152. Domniţa, plasa Grădiştea — 153-164. Jirlău, plasa Grădiştea — 165-190. Obileşti, plasa Marginea-de-jos — 191-199. Răcoasa şi Pădureni; plasa Răcăciuni (jud. Putna) — 200-211. Sgârciţi, plasa Râmnicul-de-sus — 212-222. Slobozia, cătunul Coroteni — 223-232. Tâmboeşti, plasa Marginea-de-sus — 233-252. Vişani, plasa Grădiştea.

Romanaţi

254-256. Cilieni — 257-267. Rusăneştii-de-jos — 268-269. Gostavăţul, plasa Ocolul — 270-271. Leu, plasa Ocolul.

Suceava

273-280. Baia, plasa Moldova — 281-283. Bogdăneşti — 284-297. Borca — 298-314. Broşteni, plasa Muntele — 315-318. Brusturi, com. Drăgăneşti — 319-338. Dolhasca, plasa Siret — 339-348. Dolheşti — 349-352. Dorna-Gura-Negrii, plasa Muntele — 353-360. Farcaşa, plasa Muntele — 361-362. Forăşti, plasa Moldova-Şomuz — 363-369. Găineşti, com. Mălini — 370-383. Giurgeşti — 384-389. Horodniceni şi Rotopăneşti, plasa Şomuz-Moldova — 390-397. Lămăşeni, plasa Şomuz — 398-399

www.dacoromanica.ro

Lămăşeni — 400-407. Lespezi — 408-425. Liteni — 426-449. Mălini, plasa Muntele — 450-460. Miroslăveşti, plasa Siret — 461-470. Paşcani-Stolniceni — 471-494. Preuteştii-uniţi, plasa Şomuzul — 495-502. Mănăstirea Probota, com. Dolhasca — 503-544. Rădăşeni — 545-566. Ruginoasa şi Vascani — 567-575. Ruginoasa, plasa Siret — 576—581. Şaru-Dornei, plasa Muntele 582-595. Tătăruşi, plasa Şomuz-Moldova — 596-605. Ţoleşti, plasa Şomuz-Moldova — 606-613. Valea-Glodului.

Vol. XIII. Tecuciu

2-5. Barcea, plasa Bârlad — 6-19. Bogheşti, plasa Zeletin — 20-21. Oraşul Bârlad — 22-31. Brăhăşeşti — 32-39. Buda, plasa Zeletin — 40-45. Corbasca — 46-58. Matca, plasa Bârlad, şi Corbiţa, plasa Zeletin — 59-94. Corodu, plasa Bârlad — 95-110. Cosmeşti, plasa Nicoreşti-Bârlad — 111-122. Crăeşti, plasa Zeletin — 123-140. Fundeni, plasa Bârlad — 141-186. Găiceana, plasa Berheciu — 187-190. Giurgiana — 191-194. Glăvăneşti, com. Muncelu — 195-203. Godineşti, plasa Berheciu — 204-212. Homocea, plasa Nicoreşti — 213-224. Hurueşti, plasa Berheciu — 225-241. Ionăşeşti, plasa Nicoreşti-Bârlad 242-245. Iveşti — 246-253, Lespezi, com. Homocea — 254-261. Motoşeni, plasa Zeletin — 262-283. Movileni, plasa Nicoreşti-Bârlad — 284-285. Muncelu, plasa Zeletin — 286-299. Nărteşti, plasa Zeletin — 300-321. Neguleşti — 522-341. Nicoreşti — 342-357. Ocheni, com. Condrăcheşti, plasa Berheciu — 358-367. Onceştii-noi, plasa Berheciu — 368-385. Onceştii-vechi 386-397. Poiana, plasa Nicoreşti-Bârlad — 398-413. Răchitoasa, plasa Zeletin — 414-419. Şendreşti, plasa Pereschivu — 420-433. Şerbăneşti, comuna Lieşti — 434-441. Miesta, comuna Spriea, plasa Zeletin — 442-459. Stănişeşti, plasa Zeletin — 460-465. Puteni, plasa Bârlad — 466-477. Ţepu, plasa Nicoreşti-Bârlad — 478-485. Ţigăneşti, plasa Bârlad — 486-488. Torceşti, plasa Bârlad — 489-493. Tudor-Vladimirescu, plasa Bârlad — 494-499. Umbrăreşti, plasa Bârlad — 500-505. Valea-rea, plasa Zeletin — 506-511. Vizureşti-Hânţeşti, plasa Nicoreşti — 512-517. Vultureni, plasa Bârlad.

Vol. XIV. Teleorman.

2-15. Bălţaţi, plasa Ţârgul — 16-19. Băneasa, plasa Călmăţuiu — 20-25. Brănceni, plasa Marginea — 26-57. Caravaneţu,

www.dacoromanica.ro

plasa Călmăţuiu — 58-61. Cioceşti-Mândra, plasa Teleorman — 62-70. Cioara, plasa Călmăţuiu-Marginea — 71-74. Crângeni, plasa Călmăţuiu — 75-78. Cucueţi, plasa Târgul — 79-92. Dracea, plasa Călmăţuiu — 93-98. Malu, plasa Teleorman — 99-144. Odaia, plasa Călmăţuiu — 145-155. Papa — 156-169. Pielea, plasa Marginea — 170-182. Pârlita, plasa Târgul — 183-192. Râioasa, plasa Călmăţuiu-Marginea — 193-205. Scrioştea, plasa Târgul — 206-218. Socetu, plasa Târgului — 219-232. Spătaru, plasa Marginea — 233-238. Traian, plasa Marginea — 239-278. Tufeni, plasa Teleorman — 279-280. Urlueni, plasa Teleorman — 281-292. Viişoara — 293-332. Voivoda, plasa Marginea.

Tulcea

334-337. Caraman-chioi, plasa Babadag — 338-339. Cârjelari — 340-341. Enisala, plasa Babadag — 342-351. Garvânu — 352-357. Greci — 358-361. Hagi-ghiol — 362-369. Isaccea — 370-389. Luncaviţa — 390-391. Moru-ghiol, plasa Tulcea — 392-412. Niculiţel, plasa Tulcea — 413-424. — Peceneaga — 425-428. Sari-ghiol, plasa Tulcea — 429-431. Sari-nasuf — 432-441. Satu-nou, plasa Sulina — 442-451. Somova, plasa Tulcea — 452-459. Turcoaia plasa Măcin — 460-470. Văcăreni, plasa Măcin — 471-504. (Lângă comuna Congazu).

Vol. XV. Tutova.

2-7. Avrămeşti, plasa Tutova — 8-13. Bacani, plasa Simila-Târgu — 14-21. Bălăbăneşti, plasa Corodu — 22-47. Oraşul Bârlad — 48-59. Blăgeşti, plasa Târgu — 60-62. Bogdana, plasa Simila — 63-78. Bogdăniţa, plasa Simila — 79-86 Bogeşti, plasa Tutova — 87-96. Brădeşti — 97-104. Căbeşti, plasa Pereschivu — 105-126. Lăleşti-Călimăneşti, plasa Tutova — 127-134. Cărăpceşti, plasa Corodu — 135-190. Cârjăoani, plasa Tutova — 191-196. Cârlomăneşti, plasa Corodu — 197-210. Chilieni, plasa Pereschivu — 211-228. Corodeşti, plasa Tutova — 229-238. Costeşti, plasa Simila-Târgu — 239-260. Docani, plasa Târgu — 261-270. Dragomireşti, plasa Tutova — 271-294. Iepureni, plasa Târgu — 295-302. Floreşti, plasa Simila-Târgu — 303-312. Fruntişeni, plasa Târgul — 313-324. Gâlţeşti, com. târgul Pueşti, plasa Tutova — 325-340. Grăjdeni, com. Fruntişeni, plasa Târgu

www.dacoromanica.ro

— 341-350: Ibăneşti, plasa Simila — 351-356. Iveşti, plasa Pereschivu — 357-366. Lungeşti, plasa Corodu — 367-374. Mânzaţi, plasa Simila-Târgu — 375-388. Miceşti, plasa Tutova — 389-396. Obârşeni, plasa Târgul — 397-404. Odaia-Bursucani — 405-422. Perieni, com. Bogeşti, plasa Tutova — 423-431. Plopana, plasa Tutova — 432-449. Pogoneşti, plasa Corodu-Pereschivu — 450-453. Prisecani, plasa Pereschivu — 454-469. Pueşti, plasa Tutova — 470-479. Puntişeni, plasa Simila-Târgu 480-488. Rădăeşti — 489-494. Şendreşti — 495-500. Stâncăşeni, com. Corodeşti — 501-504. Stănueşti, plasa Pereschivu 505-510. Bogdăneşti, plasa Târgu-Simila — 511-530. Vinderei, plasa Târgu.

Vol. XVI. Vâlcea.

2-7. Crăpăturile, plasa Olteţului — 8-27. Recea, plaiul Horezu — 20-27 Văideni, Slătioara, Fometeşti şi Racoviţa — 28-33. Suţeşti, plasa Oltul — 34-61. Zăvoieni, plasa Otăsău.

Vasluiu

63-72. Bârzeşti — 73-92. Bereasa, plasa Mijlocul — 93-100. Bodeşti, plasa Mijlocul — 101-110. Boreşti — 111-114. Buda-Rafaila — 115-122. Buhăeşti, plasa Stemnicul — 123-126. Ciorteşti, plasa Crasna — 127-140. Codăeşti, plasa Mijlocul — 141-144. Cosmeşti, plasa Stemnicul — 145-148. Dăneşti, plasa Mijlocul — 149-156. Deleni, plasa Crasna — 157-166. Doagele, plasa Racova — 167-186. Dumeştei, plasa Fundurile — 187-192. Fereşti, plasa Mijlocul — 193-204. Gărceni, plasa Racova — 205-214. Gărceni, plasa Racova — 215-220. Ipatele, plasa Fundurile — 221-230. Ivăneşti, plasa Racova — 231-234. Laza, plasa Racova — 235-244. Lipova, plasa Racova — 245-254. Lipovăţu — 255-264. Mânjeşti, plasa Crasna — 265-268. Micleşti, plasa Crasna-Mijlocul — 269-276. Mirceşti, plasa Mijlocul — 277-284. Muntenii-de-jos, plasa Crasna — 285-292. Negreşti, plasa Fundurile — 293-298. Poieneşti plasa Racova — 299-302. Şcheia, plasa Fundurile — 303-306. Ştiobori — 307-318. Tangujei, plasa Fundurile — 319-324. Telejna, plasa Mijlocu — 325-334. Ţibăneşti, plasa Fundurile — 335-342. Valea-Rea, plasa Mijlocul — 343-366. Zăpodeni, plasa Mijlocul.

www.dacoromanica.ro

Localităţi fără indicaţii precise

368-369. — 370-377. — 378-393. Gogoşul, (jud. Dolj) — 394-399. Dirmăneşti — 400-401. Vânju-Mare, jud. Mehedinţi — 402-403. (Moldova) — 404-409. (Din Moldova) — 410-417. (Din Moldova) 418-441. (Din Muntenia) — 442-449. (Din Moldova).

Vol. XVII. Ardeal

2-5. Blaj (şi alte regiuni) — 6-11. Clopotiva, cercul Haţeg 12-45. Copăcelu, comitatul Făgăraşului — 46-53. Cugieru — 54-113. Haţeg — 114-131. Lisa (şi alte sate), comitatul Făgăraşului — 132-137. Lodroman — 138-147. Mărgineni, comitatul Făgăraşului — 148-161. Ohaba, comitatul Făgăraşului — 162-248. Orlat, comitatul Sibiiului — 249-252. Ostvorul-mare, comitatul Huniedoarei — 253-260. Păuceneşti, comitatul Huniedoarei — 261-265. Râu-de-mori-Suseni, Ostrovel-Gureni, Valea-Dilsii-Sibişel — 266-267. Sâncel — 268-295. Năsăud-Sângeorgiu — 296-301. Scorei, comitatul Făgăraşului — 302-326. Cugieru — 327-342. Jina (scris Sina), comitatul Sibiului — 243-246. Spini, comitatul Huniedoarei — 347-356. Ţânţari, comitatul Făgăraşului — 357-384. Tohanul-vechiu, com. Făgăraşului — 385-404. Vaidarecea, com. Făgăraşului — 405-408. Veştem, comitatul Sibiiului — 409-420. Veţelu, Herepea, Vulcez şi Caoniu, comitatul Huniedoarei — 421-430. Vistea-de-jos, com. Făgăraşului 431-464. Voila com. Făgăraşului.

Vol. XVIII. Banat, Crişana şi Maramureş.

2-9. Bănat-Comloş, comitatul Torontal — 10-23. Bărseul-de-jos. Sălagiu — 24-31. Borlova, lângă Caransebeş — 32-37. Bouţariul-de-jos şi de-sus — 38-57. Bucova — 58-64. (Mai ales) Orăştie — 65-84. Făget — 85-101. Gârceiu, comitatul Sălagiu — 102-107. Grădişte, cercul Haţeg — 108-133. Lipova, Banat — 134-221. Maidan, comit. Caraş-Severin — 222-237. Şugatag, comitatul Maramureş — 238-255. Nevrincea, comitatul Caraş-Severin — 256-257. Oraviţa — 258-265. Orşova şi Mehadia — 266-273. Srediştea-mică, lângă Vârşeţ, Banat — 274-281. Timişoara — 282-286. Teregova, Comitatul Caraş-Severin — 287-292. Tincova, com. Caraş-Severin — 293-296. Vermeş, comit. Caraş-Severin — 297-318. Vişagu, comitatul Caraş-Severin, Bobâlna şi Baia-de-Criş, amândouă în comit. Huniedoarei.

www.dacoromanica.ro

Indice:

Alatră: cânele, vulpea

Bânâe: *albina*, bondarul, cosaşul, *musca*, ţânţarul
bânzâe: *albina*, bondarul, cosaşul, *musca*, ţânţarul
bârnâe: *albina*, bondarul, cosaşul, *musca*, ţânţarul
bate: cânele, coţofana, lupul, vulpea
baună(-e): boul, cânele, lupul
bâzăe (bâzâe, bazie): *albina*, bondarul, cosaşul, *musca*, ţânţarul
becăcăe(-şte): capra, ţapul
becăe(-şte): capra, ţapul
beeşte: capra, oaie
behăe(-şte) (behâeşte, behaeşte): *capra*, *oaia*
behee(-şte): oaia
behăhăe(-şte): capra, oaia
behehăeşte: capra, oaia
beheheşte (behoeşte, behohoeşte): capra, oaia
blecăe: oaia
boară: oaia
bolboroseşte (bolborăseşte, borboroseşte): curca, *curcanul*
bombă(n)e, bombă(n)eşte: albina, bondarul, musca, ursul
bombone: ursul
boncă(n)e: *bivolul*, *boul*, *buhaiul*, vaca
boncălueşte (buncălueşte): *bivolul*, *boul*, *buhaiul*, vaca
bonzăe: *albina*, *bondarul*, *cosaşul*, *musca*, ţânţarul
borăe(-şte): bivolul, boul, buhaiul, ursul, vaca
borişcăese: bivolul, boul, buhaiul
bornăe(-şte): albina, bondarul, cosaşul, musca, ţânţarul, ursul
brâhneşte (brăhneşte): cânele, căprioara
brehăeşte: capra, oaia, vulpea
brehneşte: cânele, căprioara
brohoe: porumbul
brumăe: ursul
bufâeşte: buha

www.dacoromanica.ro

buhăeşte (buhaeşte): bivolul, boul, buha, *buhaiul*, vaca
buhălueşte: bivolul, boul, *buhaiul*, vaca
buhue: buha
bumbu'n e: albina, bondarul, ursul
buncălueşte: boul, buhaiul, vaca
burue: porcul.

Cântă: broasca, buraticul, *cucoşul, găina*, greerul, etc. toate pa-
[sările cântătoare; cf. § 2 N. I.
căoe(-şte): curca
căone: vulpea
cârâe (cârăe, carâe, cărăe, carae, cărie)-şte: cioara, cristelul, cu-
[coşul, curca, găina
cârcâe (cârcăe, cărcâe, cărcăe, carcae)-şte: găina
cârcârâgeşte: găina
cârcârigeşte: cucoşul
căţăe(-şte): coţofana, dihorul
cătcădăceşte (cătcădăţeşte): găina
cătcâeşte: cucoşul, găina
cătcârâe: cucoşul, găina
cătcârâgeşte (cătcărăgeşte): cucoşul, găina
cătcârigeşte: cucoşul
căuleşte se: cânele
cău(n)e: cânele, curca, lupul
caută se: porcul
ceaună: mâţa
cheamă: cucoşul, găina
chefă(n)e: cânele, copoul
chefneşte: copoul
chehneşte: copoul, vulpea
chelacăe: cânele
chelălăe: *cânele*
chenţăe: vulpea
chercă(n)e -şte: cucoşul, curca, găina, pichirea
cherlăe: cânele
cheune: curca
chiarăe: curca
chihăeşte (chihăineşte): vulpea
chilălăe(-şte): *cânele*, vulpea

www.dacoromanica.ro

chioncăneşte: curca
chioră (chiorâe, chiorae)-şte: *cucoşul, curca, găina*
chiorcă(n)e (chiorcâe)-şte: *cucoşul, curca, găina,* pichirea
chiră (cheră): pichirea
chiscue(-eşte): curca, *puiul,* vrabia
chiţăcă: şoarecele
chiţăe (chiţâe)-şte: cârtiţa, dihorul, şoarecele, bursucul
chitcâeşte: guzganul
chiţene: şoarecele
chiţie: şoarecele
chiue(-şte): curca, pichirea, *puiul,* vrabia
chiuneşte: curca
chiură: curca
chiurue: curca
ciorăe(-şte); cioara, curca
cirică(-şte): vrabia şi pasările cântătoare, cf. § 3 N. I.
ciripeşte (-pe, -pie): *vrabia* şi pasările cântătoare, cf. § 3 N. I.
ciurueşte: ciocârlanul
clămpă(n)eşte (clâmpăneşte, clampaneşte): cocostârcul
clăpăneşte: cocostârcul
clepăeşte: cocostârcul
cloncă(n)e (cloncane)-şte: *corbul,* cucoara, curca, *găina,* porumbul
clorăeşte: curca
codoceşte: găina
coică (coicăe) se: porcul
colcueşte: curcanul
corăe(-şte): corbul, cucoara, porumbul
cotcodăceşte (cotcodâceşte, cotcodoceşte): *cucoşul, găina*
cotcorează: cucoşul, găina
cotcorozeşte (cotcorezeşte, cotcorezează): cucoşul, găina
cotcozeşte: *găina*
covăţăeşte: porcul
coviţă(-ţe, -ţie): *porcul, purcelul*
coviţăe (coviţâe, coviţee)-şte: *porcul, purcelul*
crăncăneşte: cioara, corbul
crăone: cioara, corbul
croncă(n)e-şte): *cioara,* cocostârcul, *corbul*
cronconeşte: cioara, corbul
cucue: gaiţa

www.dacoromanica.ro

cucurezeşte (cucurezează): cucoşul, găina
cudcurugeşte: găina
curcăeşte: curca
curcudăţeşte: găina
curue(-şte): cucoara, turturica
cutcudăceşte (cutcudăţeşte : găina
cutcudăţează (cutcudeţează, cutcudeţeşte): găina
cutcueşte: curca, găina
cutcure(a)ză (cutcurezează): găina
cutcurugeşte: găina
cuviţă: porcul, purcelul
cuviţ(i)eşte: porcul, purcelul

Dârlăe(-şte): gânsacul
dăuleşte se: oaia
durueşte: porumbul

Fâsâe (fâsie): *gânsacul*, gâsca, şarpele
fifie (fifăe, fâfâe): *bobocul*
flioncăneşte: curca
flueră: gangurul, graurul, privighitoarea, şarpele, sturzul
forăe(-şte): calul
forcăe (forcoe)-şte: ariciul, bursucul, iepurele, şarpele
forcoteşte: ariciul, bursucul
fornăe(-şte): calul

Găeşte: cioara, coţofana
gâgâe (gâgăe, găgăe, gagâe, gâgae, gagae)-şte: *gâsca*, raţa
gagateşte (gageşte, gâgoe): gâsca
gâlcevesc se: vrăbiile
gâlgâe: gaiţa
gângureşte: porumbul
gârâe (gârăe, gărăe, garae, gârie)-şte: *cioara*, *gâsca*, *porcul*, porumbul
gârgâe (gârgăe)-şte; gâsca
gârtoane: porcul
garueşte: porcul
gâsâe: gânsacul
glugăeşte: curcanul
gluglue: curcanul

www.dacoromanica.ro

goică: porcul
goră (goroe, gorue)-şte: porcul, gâsca
grângâne'-şte): gâsca
grăone: porcul
groeşte: porcul
grofă(n)e (-şte): *porcul*, bursucul
grohă(n)e (-şte): *porcul*, bursucul
grohâeşte: porcul
grohoe (-şte): *porcul*, porumbul
grohone (-şte): porcul
grohote (-şte): *porcul*
grohueşte; porcul
groneşte: porcul
grongă(n)eşte: porcul
grongoeşte: porumbul
gronhăneşte: porcul
grooceşte: porcul
grooe (-şte): porcul
groone (-şte): porcul
grugune: porcul
gruhâe: porcul
gruhoeşte: porcul
gruhue (-şte): porcul
gruneşte: porumbul
grungă(n)eşte: porumbul, porcul
grungune (-şte): porumbul, porcul
grungură: porumbul
grungureşte: porumbul
gugăe (gugâe): gâsca, porumbul
gugue (-şte): gâsca, porumbul
guguleşte: porumbul
gugureşte: porumbul
guice (guicie)-şte: porcul
guiţă: ariciul, bursucul, iepurele, *porcul*, şoarecele
gungâneşte: porumbul
gungură (gungureşte): porumbul
gurguneşte: porumbul
gurlue (-şte): ariciul, *porcul*, porumbul
gurue (-şte): bursucul, porcul, porumbul, turturica
guviţă: porcul.

www.dacoromanica.ro

Hăcăeşte (hăcaeşte, hacâeşte, hacaeşte): *raţa*
hămăe (-şte): *cânele*, vulpea
hămueşte: cânele
hârâe (hârăe, hârae, hârâe)-şte: *cânele*, lupul
hăule (-şte) (se hăule): cânele, lupul
hăune (-şte): cânele, lupul, vulpea
hirăe: pichirea
hohăneşte (hohoneşte): calul
hoheeşte: capra
hohoteşte: calul
horcăne: calul
hrohăeşte: porcul
hueşte: porcul
huhue: huhurezul
huhurează: huhurezul
hurue (-şte): curcanul, porumbul

Îmboroşcăe se: bivolul, boul, buhaiul, vaca
înechează: calul
îngurlue: porcul
îngurue: porumbul
înturăe: porumbul, turturica

Latră: cânele, lupul, nevăstuica, *vulpea*

Măcăcăeşte (macâcaeşte): *raţa*
măcă(n)e (mâcă(n)e, macâ(n)eşte, măca(n)eşte, macă(n)eşte) [broasca, gâsca, iepurele, *raţa*
mârâe (mărăe, mârăe) -şte: *cânele, lupul, ursul*
marmăeşte: ursul
marmone: ursul
mearlăe: mâţa
meaună(e), se meaună: *mâţa*, păunul, iedul
mecăcăe (-şte): capra
mecă(n)e, mecă(n)eşte: broasca, iepurele
mechecăeşte: capra
mechecherează: capra
mecherează (mecherezeşte): capra
mehăe (-şte): bivolul, boul, *capra, oaia*, vaca
mehăhăeşte: capra, oaia
meheheşte: capra, oaia

www.dacoromanica.ro

meune: mâţa
micăeşte: capra
michichirează: capra
mieună (mieone, mioe): mâţa
miercă(n)e (-şte): iepurele
mierlăe (mierloe): mâţa, bursucul
mihoe (-şte): *calul*
mihohoe (-şte): *calul*
mihohoteşte: calul
mihoteşte: calul
mionă: mâţa
mione (-şte): mâţa
miorcăe (-şte): broasca, iepurele
miorlăe (miorlâe, miorlae, miorloe) -şte: gaiţa, *mâţa, motanul,* [ursul, veveriţa
miorlueşte: mâţa
miră se: cucoşul
mirloae (mârloae): mâţa, motanul
morăe (morâe, morae) -şte: *cânele, mâţa, ursul*
mormăcă: ursul
mormăe (mormâe, mormae, mormăne, -şte: *cânele, ursul*
mormoe (-şte): ursul
mornăe (mornâe, mornae) -şte: cânele, mâţa, ursul
morue (moroe): ursul
mucucurează: capra, oaia
mugeşte: *bivolul, boul, buhaiul, măgarul, vaca, viţelul*
murăe: ursul
murgeşte: vaca
murmâe: ursul
murmue: ursul

Nechează (-e): calul, gaiţa, măgarul
necheză (nechiză): calul
necheaţă (negheaţă): calul
nenchează: calul
nichează: calul
nimchează: calul
ninchează: calul
ninie (-şte): ţânţarul

www.dacoromanica.ro

Ocăcăe (ocăcae, ocâcâe, ocacae) -şte: *broasca*, raţa
ocăeşte (ocâeşte, ocaeşte): *broasca*, *raţa*
ogăgăe: gâsca
orăcăe (-şte): bivolul, boul, buhaiul, broasca, capra, măgarul, vaca, [ursul, oaia, raţa
orăcaeşte (oracăeşte): broasca
orocăeşte: broasca.

Pâcâe (*păcăe*): cocostârcul, curca. pichirea
pâcâne (-şte): cocostârcul, curca, pichirea
pârâe: cristeiul
pătpăducheşte: prepeliţa
picheşte: pichirea
pichineşte: pichirea
pichireşte: pichirea
pierţăne: şoarecele
piercăneşte: curca
pione (-şte): curca, găina, păunul
pircăeşte: curca
pircoe: curca
piscue (-şte) v. chiscue
piună (-e): puiul, curca
piue (-şte) v. chiue
prisneşte: capra
pufneşte: ariciul, curcanul, iepurele
pupăe (pupue): pupăza.

Răcăe (râcâe răcăe, răcâe), -şte: raţa
răcneşte (râcneşte, răgneşte): bivolul, boul, măgarul, ursul
rage (răgeşte): *bivolul*, *boul*, *buhaiul*, *măgarul*, oaia, ursul, *vaca*, [*viţelul*
râncăe (-şte): *bivolul*, *boul*, *buhaiu*
râncălueşte (răncălueşte): *bivolul*, *boul*, *buhaiul*
rânchează (rânchează, rânchează, ranchează): *calul*
renchează (rânchezeşte, rinchează, rincheză): calul
rocăcăeşte: broasca
roncăe: bivolul, buhaiul

Sâsâe: gâsca, gânsacul
scălălăe (-şte): cânele
scânceşte (scănceşte, scăinceşte): cânele, lupul, vulpea

www.dacoromanica.ro

scârţâe (şte): liliacul, rândunica
scheläe (schelălăe) -şte: *câne*le, vulpea
schelălueşte: câne le
schencăneşte: câne le, lupul
schiaună: *câne*le, lupul
schilălăe (schilâlăe) -şte: câne le
schinţeşte (schinceşte): câne le
schioną (-e): câne le
schiorlăe: câne le
schirlăe: câne le
scohiţă (scoviţă) se: porcul
scuipă (stupeşte): mâţa
sfădesc se: vrăbiile
sfârâe: cosaşii, mâţa, musca, musculiţele
sforâe (sforoe) -şte: bursucul, calul, mâţa
smercă(n)e: iepurele
strănută: calul
strigă: porcul, mâţa, pasările
şueră: *gangurul, graurul, mierla, privighitoarea, şarpele, sturzul*
suflă: şarpele
suspină: vulpea

Tăcăneşte: cocostârcul
ţăhăeşte: vulpea
ţâlţâe: şoarecele
târâe: greerul, veveriţa
ţârâe (ţârăe, ţărăe) -şte: *greerul*, presura, *vrabia*
tărărăeşte: pichirea
ţârţâe: *vrabia*
ţâţâe (ţâţăe, ţăţăe, ţâţie) -şte: peştele, *şoarecele*
ţehaeşte: vulpea
ţehueşte (ţihueşte, ţâhueşte, ţăhueşte): câne le, copoul, vulpea
ţilţăe: şoarecele
ţipă (ţâpă, ţâpue, se ţâpă): calul, câne le, capra, dihorul, găina, [iepurele, păunul, porcul, şoarecele, vulpea etc. cf. § 1 N. I.
ţiră e: vrabia
ţiripeşte: vrabia
ţiţie (ţiţâe = ţâţâe): *şoarecele*
ţivleşte: cucoveica

www.dacoromanica.ro

toacă: cocostârcul
toarce: mâţa
tocăne (-şte): cocostârcul
turăeşte: turturica
turue (-şte): curca, porumbul, turturica

Uică se: porcul
uneşte: porumbul
urlă: bursucul, *cânele*, *lupul*, măgarul, ursul
urueşte: porumbul

Vacăe: raţa
vaetă se: cucoveica, vulpea
văuneşte: vulpea
iţăe (viţie, viţue) -şte: porcul

Zâzae: albina, musca
zăpăeşte: *cânele*
zbârâe (zbârăe): *albina, bondarul, cosaşul, musca, ţânţarul*, vrabia
zbârnăe (zbârnâe): *albina, bondarul, cosaşul, musca, ţânţarul*
zbiară: bivolul, boul, buhaiul, capra, căprioara, gaiţa, iepurele [măgarul, oaia, ursul, vaca, viţelul
zmiară: oaia, capra
zmeură se: capra
zuzăe: albina, bondarul, cosaşul, musca, ţânţarul.

Serghie Şutu

Probleme vechi şi nouă.

(Iarăşi *mente* şi *minte* — legi fonetice — *e* neaccentuat > *i* — *frasin, buvons, dumică* — *-as, -es* > *-i* — evoluţii acustice etc.)

S'a făcut până acuma tot felul de încercări de a explică dubletele atât de frecvente în textele noastre vechi ca *mente* — *minte*, *me‸re* — *mi‸re* etc. Chestiunea lui *e* accentuat în poziţie nazală a fost reluată în Dacoromania I, 340—343 de Vivian G. Starkey în articolul *Evoluţia lui en în in după labiale* şi de dl Puşcariu în recensia făcută lucrării dlui Iordan, *Diftongarea lui* e *şi* o *accentuaţi în poziţiile* ă, e. Autorii aceştia informându-ne şi asupra principalelor lucrări în legătură cu problema aceasta, cred că mă pot dispensă de a-i face întreg istoricul.

www.dacoromanica.ro

Rezumând studiul său excelent *Die Entwicklung von* e *vor Nasalen in den lateinischen Elementen des Rumänischen* (Weigand, Jahresb. III, 1—70) dl A. Byhan ajunge între altele la următoarele concluziuni: 1.) *e* accentuat în poziţie nazală se preface în *i*. Aceeaşi soartă a avut-o şi *e* neaccentuat înainte de *n* + *cons.* Dar 2.) *e* neaccentuat înainte de *n* + *voc* pare că s'a păstrat în limba română. În dialectul dacoromân s'a prefăcut apoi în poziţie tare după *r*, *lab.* şi *sibilante* (Zischlauten) în *ă*, în poziţie moale după alte consonante în *i*. În dialectele istrorom. şi megl. apare pretutindeni *i* şi *e;* în dialectul arom. sânt mai obişnuite formele cu *i* deschis (ib. pag. 61).

Merită să fie relevată în special deosebirea care se face aci între *e* accentuat şi *e* neaccentuat în poziţie nazală, căci ea nu este nemotivată. Studiind-o şi precizând mai bine faptele, vom da de material foarte folositor pentru lămurirea fenomenelor de cari ne vom ocupà.

Încolo, pentru dl Byhan, între forme ca *mente* şi *minte* nu există decât o deosebire grafică, uzul ortografic şovăitor explicându-se din faptul că *i* < *e* în poziţie nazală n'ar fi fost încă identic cu *i* < *ī*, ci un *i* deschis (ib. pag. 18—19.). Acest *i*, o vocală intermediară între *i* şi *e* închis, ar fi putut deci să fie scris când *e*, când *i*.

Cercetând materialul privitor la *e* neaccentuat înainte de *n* + *voc.*, dl Byhan îl desparte pe *e* protonic de *e* posttonic şi încheierile sale sânt la acest loc, precum vom vedeà, ceva mai precise şi mai aproape de adevăr, decât în forma în care au fost rezumate la sfârşitul lucrării. Astfel spune despre *e* protonic: «Este cu putinţă deci ca *e* neaccentuat înainte de *n voc*, după dentale, velare, *l* şi *n* să se fi păstrat în limba străromână» (ib. pg. 25), iar despre *e* posttonic: «Tendinţa de a-l schimbà pe *e* în *i* va fi existat însă chiar încă înainte de diferenţiarea dialectelor; ea s'a manifestat apoi cu mai multă putere" (*ib.* pag. 28.

A atras atenţiunea îndeosebi împrejurarea — relevată mai întâiu de dl Tiktin — că se scrie *e* în loc de *i* în poziţie nazală mai ales după labiale. Plecând de la constatarea aceasta, dl Puşcariu şi-a formulat părerea în modul următor în *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, lucrare în care a distrus legenda despre uniformitatea limbii străromâne: Prefacerea lui *e*

www.dacoromanica.ro

în *i* înainte de *n* sau *m* + *cons.* aparţine desigur epocii străromâne, căci se găseşte în toate dialectele. Dacă se scrie însă încă în mod destul de consecvent *e* după labiale în limba veche românească, atunci nu prea putem descoperi aci decât rămăşiţa unei deosebiri dialectale în chiar limba străromână (cu toată contrazicerea expunerilor dlui Byhan în Jahresbericht III, 14—19). Când s'au depărţit dialectele, au existat regiuni în cari vechiul *e* s'a păstrat cel puţin după labiale, pe când celelalte regiuni l-au schimbat în *i*. Acest *e* s'a păstrat totuşi ca fenomen dialectal în dacoromână până în sec. al XVII-lea şi îşi continuă poate existenţa până în zilele noastre (cf. Jahresbericht IV, 284), dar a fost sau este înlocuit tot mai mult de *i* al celorlalte regiuni.» (ib. pag. 32—33).

Cele susţinute astfel de dl Puşcariu formează baza de operaţiune pentru Starkey. Crezând labiala precedentă hotărîtoare pentru menţinerea nealterată a lui *e*, dînsul îl explică pe *cene*, *sene*, *tene*, trimiţându-ne la Tiktin, *Stud.* I, 56, prin analogie cu *mene*, iar «cazuri izolate ca денїцѣ Cuv. d. Bătr. II. 57, le putem desigur considerà ca simple grafii sau greşeli de ortografie". Adaosul din urmă îl apropie cel puţin în parte de dl Byhan. Dar Starkey crede că poate duce cercetările cu un pas înainte şi explică dubletele dacoromâneşti cu *e* şi *i* ca forme cari aparţin unor regiuni deosebite. Întâmpinând în cadrele materialului său destul de redus formele cu *e* mai ales în textele rotacizante şi urmărindu-le prin texte transilvănene până pe la sfârşitul secolului al XVIII-lea, le crede ardeleneşti, admiţând însă că o localizare mai precisă nu este cu putinţă. Prin urmare, zice Starkey, Coresi scrie numai *i*, pentrucă este originar din Muntenia, iar apariţia pe ici-colo a lui *e* în textele lui este o influenţă ardeleană.

Starkey ne reaminteşte foarte mult părerile dlui O. Densusianu din *Hist. d. langue roum.* II. pag. 66—68, pe cari n'a apucat însă să le cunoască [1]). Dl Densusianu aduce numai uşoare modificări opiniunii formulate de dl A. Byhan, admite însă ideea unei diferenţieri dialectale pe care dl Puşcariu i-a sugerat-o lui V. Starkey. D-sa crede că unele dintre textele vechi reproduc probabil vechea pronunţare, păstrată încă în anumite regiuni, pe când altele continuă să aibă când *e* când *i*

[1]) Dînsul ne trimite numai la vol. I, pag. 312 al operei citate.

www.dacoromanica.ro

numai în baza unei tradiţii grafice. Vechea pronunţare ar fi *ĭ* deschis, care s'ar fi prefăcut de cu vreme în unele cazuri (foarte probabil mai întâiu înaintea unui *i*) în *i*, pe când altă dată, şi mai ales înaintea unui *e*, îşi păstră până relativ destul de târziu valoarea fonetică „mixtă" de sunet intermediar între *e* şi *i*. Polemizând cu dl Tiktin, dl Densusianu nu admite, în opoziţie cu Starkey, că labialele precedente ar fi avut o influenţă hotărîtoare pentru conservarea mai îndelungată a vechii pronunţări a lui *e* în poziţie nazală. Interesant este însă faptul relevat de d-sa că în *Psaltirea Scheiană* (exemplele citate de dl Densusianu nu sânt decât din partea scrisă de copistul al treilea) şi în *Psaltirea Hurmuzachi* se găsesc forme ca *mene*, *tenre*, *cenre* cu *e* corectat în *i*. Este o dovadă că formele cu *e* nu mai existau în graiul acelor copişti din secolul al XVI-lea sau că erau cel puţin pe dispărute.

Lui Starkey, care crede că formele cu *e* şi *i* aparţin duor regiuni deosebite, i-a scăpat din vedere, ca şi celorlalţi cercetători, că în anumite cazuri, cari nu pot fi despărţite de exemple ca *mente-minte* etc., uzul mai şovăe şi astăzi între *e* şi *i* în întreg cuprinsul celor patru dialecte româneşti. Văzând că formele cu *e*, care a lăsat urme scrise pe întreg teritoriul dacoromânesc, devin tot mai rare în cursul veacurilor, ar fi trebuit să-şi spună că este foarte firesc ca ele să fie mai caracteristice pentru textele rotacizante, căci aceste sânt cele mai vechi texte româneşti. În chipul acesta dovada n'a fost făcută că uzul şovăitor între *e* şi *i* n'a fost un fenomen general, dar se prea poate că Ardealul sau nordul Ardealului să fi fost mai conservator.

Dl Puşcariu consideră poziţiile nouă ale lui V. Starkey ca definitiv cucerite,[1]) dar îi distruge baza de operaţiune, revenind asupra părerilor din *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* şi ne mai admiţând că formele cu *e* ar fi rămăşiţe străromâne: „Cauza care a prefăcut pe *mine* în *mene* este influenţa asimilatoare a lui *e* din silaba următoare. Într'adevăr, precum a arătat

[1]) „Nu putem considerà însă ca Byhan şi Weigand formele *mene*, *cuvente* etc. ca simple grafii stângace pentru a redà un *i* deschis. V. Starkey a arătat aceasta în articolul publicat în acest volum din *Dacoromania*" (mai în âiu a susţinut lucrul acesta dl Tiktin în *Studien zur rumänischen Philologie* I 54—57 şi chiar dl Puşcariu în *Zur Rekonstr. des Urrum.*) „observând în acelaşi timp că aceste forme aparţin mai ales regiunilor rotacizante" (*Dacoromania* I 389).

www.dacoromanica.ro

Iordan şi Densusianu (op. cit. 65) acest *en* în loc de *in* nu apare decât când erà urmat de *e*. Am avut deci mai întâiu *mine*, *cuvinte* în epoca străromână; apoi, mult mai târziu, în regiunea de nord a teritoriului dacoromân, s'au născut dialectal formele asimilate *mene*, *cuvente*, care se reflectează în textele noastre vechi, fără să fi ajuns însă să cuprindă toate cuvintele construite la fel. Cu timpul a urmat regresiunea, şi formele *mine, cuvinte* au pătruns din nou dela sud şi în aceste regiuni nordice (*Dacoromania* I, 389—390).

***

Să supunem acum problema unei noui cercetări, fără ca s'o izolăm însă, şi fără s'o scoatem din întreg complexul de chestiuni cari privesc istoria evoluţiunii limbii româneşti.

Cercetările ştiinţifice impun clasificări, împărţiri şi subîmpărţiri, dar pe calea aceasta rupem sau uităm adese sau nu mai apucăm să observăm legăturile organice între diferitele fenomene cari sânt doară efectele unei singure puteri unitare, ca toate manifestările unui singur organism, căci fiecare dintre limbi se infăţişează ca un tot organic. Ori de câte ori facem îstoria unei limbi, voind nu numai să înregistrăm, dar să şi explicăm fenomenele, sântem în căutarea acestei puteri, analizând felul ei de a lucrà şi felul ei de a reacţionà faţă de influenţe din afară. Din puterea aceasta izvorăsc anumite direcţii în evoluţiunile limbii şi evoluţiunile acestea se prezintă de fapt la început, am puteà să zicem, ca un fel de molimă, sau ca nişte avalanşe în formaţiune, ca să păstrăm şi reintegrăm comparaţia pe care dl Puşcariu o respinge (cfr. *Dacoromania* I pag. 386). Totuşi sântem de perfect acord cu d-sa şi am puteà să transcriem continuând această idee aproape din cuvânt în cuvânt ceea ce mai spune în alineatul pe care îl cităm aici. Avalanşele acestea întâlnesc totdeauna obstacole în calea lor şi adesea se zdrobesc de ele, încât urmele rămase din spulberarea lor nu se mai pot recunoaşte de loc sau numai foarte cu greu. Obstacolele sânt condiţiunile speciale cari rezultă din structura specifică a fiecărui cuvânt, din istoria lui anterioară, din situaţia pe care o are în cadrele limbii întregi. De aceea „fiecare cuvânt îşi are istoria lui", „suprafeţele fonetice ale cuvintelor construite la fel nu se acopăr" etc. (cfr. *ib.*). S'ar puteà, pe de altă parte, ca o nouă evoluţie să fie produsul chiar al condiţiunilor speciale în

www.dacoromanica.ro

cari se găseşte un cuvânt, dar materialul unei limbi este atât de vast, încât imaginaţiunea noastră nu admite ca să ne închipuim că aceleaşi condiţiuni nu s'ar mai găsi şi în vreun alt caz sau alt cuvânt, şi iată dată explicarea pentru ce ne-am obişnuit să vorbim de o lege sau cel puţin de o regulă fonologică. Fireşte că aceleaşi consideraţiuni se potrivesc şi cu privire la problemele morfologice, sintactice etc.

Orice inovaţiune lingvistică trebue considerată ca produsul acelei puteri organice, pe care nu o putem definì încă, dar căreia îi este supus de o potrivă întreg domeniul limbii. Ori de câte ori acţiunea acelei puteri pururea vii creează, în anumite condiţiuni, d. p. un nou fenomen fonetic, trebue să existe în mod spontan tendinţa de desvoltare a aceluiaşi fenomen, oriunde sânt date aceleaşi condiţiuni (cuvinte construite la fel, rostite de acelaşi individ sau de indivizi ale căror organe de vorbire articulează la fel, etc. [1]). Măsura în care se vor produce efectele acestei tendinţe generale depinde de obstacolele cari i se opun. Aşa numitele legi sau regule fonetice nu rezultă prin urmare prin categorizare şi abstracţiune din istoria cuvintelor izolate, dintre cari şi-ar duce fiecare viaţa sa aparte, ci înseamnă anumite direcţii de evoluare în viaţa comună a tuturor cuvintelor. Dacă se poate spune că o inovaţiune n'a ajuns să se prezinte ca un fenomen general, pentrucă fiecare cuvânt îşi are istoria lui, este cu atât mai adevărată formula inversă: fiecare cuvânt îşi are istoria lui a parte, pentrucă nu toate inovaţiunile se generalizează.

Dintr'o tufă, zorită de adierea primăverii, o crenguţă înfloreşte întâiu, pentrucă a fost mai expusă razelor de soare, mai ferită de bătaia vântului etc. În clipa aceea toată tufa stă să se acopere cu floi şi celelalte crenguţe nu mai pot să zăbovească mult, dacă nu cumva le amorţeşte vlaga vreun ger întârziat, le frânge, vreo furtună năprasnică sau le aduce scădere puteriilor vreo insectă duşmană. Da, fiecare crenguţă îşi are istoria ei, dar pentru toate izvorăşte seva vieţii din aceeaşi rădăcină, care nu-şi repartizează totuşi câteodată hrana în aceeaşi măsură asupra tuturor ramurilor.

***

[1]) Despre rolul deosebirilor de limbă de la individ la individ şi alte asemenea chestiuni cari privesc probleme tratate aici de noi, cf. Eugen Herzog, *Streitfragen der romanischen Philologie*, §§ 7—20 mai ales. Din luminoasele expuneri ale dlui Herzog se vor putea culege multe elemente cari completează sau motivează şi mai bine cele susţinute de mine.

www.dacoromanica.ro

Dar să lămurim chestiunea în lumina unor fapte concrete. Unul din fenomenele cari caracterizează limba românească şi care se găseşte şi de altfel în Romania — se pare că în limba retoromană cu aceeaşi consecvenţă — a fost prins în următoarea formulă generală: orice *o* neaccentuat se preface în *u*. Facem responsabilă pentru această evoluţie a lui *o* > *u* lipsa accentului şi o considerăm ca o inovaţiune romanică, admiţând doar că începuturile ei sânt din epoca preromanică. Dar dacă ne reamintim că în limba preromanică toate vocalele neaccentuate au devenit închise, s'ar puteà — şi aşa este de fapt — ca prefacerea lui *o* neaccentuat în *u* să nu se prezinte decât ca o continuare a unei vechi tendinţe care s'a manifestat deopotrivă în cuprinsul tuturor vocalelor neaccentuate. Atunci ne întrebăm de ce nu s'a prefăcut în acelaşi timp şi *e* neaccentuat în *i*? Dar avem atâtea exemple de *e* neaccentuat trecut în *i* în toate dialectele româneşti, încât trebue să constatăm că *e* neaccentuat a fost supus aceluiaşi regim ca şi *o* neaccentuat, numai că anumite obstacole au împiedicat, precum vom vedeà, ca această evoluţie a lui *e* să devie generală, ca în limba italiană (Lat. *fenestram, fraxinum, homines* > it. *finestra, frassino, uomini* etc.). Prin urmare, între prefacerea lui *o* neaccentuat în *u* şi a lui *e* neaccentuat în *i*, despre care vom vorbì mai jos, este o legătură organică, care îşi are motivarea în viaţa limbii întregi, în viaţa comună a tuturor cuvintelor şi nu în istoria deosebită a fiecăreia dintre ele, care ne ajută în cazul acesta doară ca să explicăm „abaterile". Dacă este aşa, atunci sântem nevoiţi să considerăm şi evoluţia lui *a* neaccentuat în *ă* ca un rezultat al aceleiaşi tendinţe. De fapt îl articulăm pe *ă* cu un unghiu maxilar mai mic decât pe *a*. [1]) Prin urmare, oricât am despărţi în fonologie vocalele una de alta, tratând pe fiecare într'un capitol deosebit, prefacerea lui *a, e, o* neaccentuaţi în *ă, i, u* constitue un singur fenomen (cf. mai jos despre *o* şi *e* neaccentuaţi în bulgăreşte). Numai *i* şi *u* nu s'au schimbat când au fost neaccentuaţi, pentrucă se găsesc la limitele extreme ale vocalismului nostru, fiind vocalele cele mai închise. Dar s'ar puteà în sfârşit ca şi aceste vocale să fi fost mai deschise altădată decât astăzi.

---

[1]) Aceasta este fără îndoială una din particularităţile care trebue adăugată definiţiei date lui *ă* în Puşcariu—Herzog *Lehrbuch der rum. Sprache* I, ed. a 2a, Cernăuţi, Glasul Bucovinei, 1920 pg. 5.

www.dacoromanica.ro

Dacă admitem că prefacerea lui *e* neaccentuat în *i* este străromână şi că obstacolele cari au făcut cu neputinţă generalizarea fenomenului au produs o continuă şovăire între *e* şi *i* neaccentuat, atunci se impune întrebarea, dacă acest uz şovăitor n'a putut să cuprindă prin analogie şi cellalt caz, când *e* se preface în *i*, deci când *e* era accentuat şi în poziţie nazală, în cazuri ca *mente-minte* etc. Răspunsul va fi afirmativ. Astfel nici labiala precedentă şi nici *e* următor n'ar mai fi cauzele adevărate pentru apariţia lui *e*. De lucrul acesta ar trebui să fim convinşi, chiar dacă n'am puteà arătà de ce s'a păstrat vechiul *e* mai ales după labiale şi înainte de *e* şi dacă n'am puteà citì exemple, destul de numeroase de altfel, în cari *e* nu e precedat de labială şi nici urmat de *e*.

***

Ca şi dl Byhan, şi dl Densusianu deosebeşte pe *e* neaccentuat de *e* accentuat în poziţie nazală, făcând distincţie totodată între *e* protonic şi *e* posttonic. Rezum astfel rezultatele pe cari le înregistrează şi pe cari crede că le poate precizà mai bine: a) *e* neaccentuat se preface în *i* 1) dacă urmează *m cons*: *temporivum* > *timpuriu;* 2) dacă urmează *n* + *cons*: **allen(i)tare* > *alintà*, *calendarium* > *cărindar*, *gĭngivam* > *gingie*, *sentire* > *simţi*, *tendiculam* > *tindechie*, *mentire* > *minţi*, *vindicare* > *vindecà*; 3) în silaba posttonică după *c*, *g*, *d* în mod regulat, iar după *s* numai dacă silaba următoare conţine un *i*: *sarcĭnam* > *sarcină*, *fuligĭnem* > *funingine*, *marginem* > *margine*, *petiginem* > *pecingine*, *grandinem* > *grindină*, *lendinem* > *lindină*, *ordino* > *urdin*, *pedĭnum* > *piedin*, *asĭni* > *asini*, *fraxini* > *frasini;* b) *e* neaccentuat rămâne nealterat înainte de *n;* 4) în silaba posttonică în afară de cazurile arătate subt 3 : *nemĭnem* > *nimeni*, *annotinum* > *noaten*, *homĭnes* > *oameni*, **pepinem* > *pepene*, *pectĭnem* > *piepteine*; 5) ori de câte ori se găseşte în silabă protonică: **cĭnusiam* > *cenuşe*, *genuculum* > *genunchiu*, *venire* > *veni*, *venenum* > *venin*, *(cumineca*, *măcină* fiind refăcute după *cuminec*, *macin*); c) *en* în poziţie tare s'a prefăcut în *în;* 6) dacă precede o labială în cazurile corespunzătoare celor de supt 2 şi 5 : **suspendiolare* > *spânzură*, **exventare* > *zvântà*, la cari îl putem adăugà pe [*ex*]-*ventulare* > *zvânturà*, apoi **fenacium* > *fânaţ*, *venare* > *vânà*, *mĭnare* >

www.dacoromanica.ro

mână, pe când *scărmănà* < **excarminare* l-ar datorà pe *ă* lui *scarmăn*, iar *mĭnutum* ar fi dat *mărunt*, trecând prin etapele intermediare **menut* > **menunt* > *merunt* > *mărunt*, *e* prefăcându-se în *ă* după *n* a cedat locul lui *r* (Hist. de la langue roum., II, 23).

Explicările acestea sânt cu mult prea complicate, spre a nu fi supuse unui minuţios control. Nu prea pricepem de ce pe *e* accentuat l-ar preface în *i* orice poziţie nazală, iar pe *e* neaccentuat numai anumite poziţii nazale. Ar fi destul de plauzibil ca *e* protonic şi *e* posttonic s'o apuce pe căi diferite, ar fi însă de asemenea greu de înţeles, de ce în cazul lui *e* posttonic poziţia nazală şi-ar avea efectul numai dacă *e* este precedat de *c*, *g*, *d* sau *s*, iar înainte de *s* numai când în silaba următoare este un *i*. De altfel n'ar ajunge pentru explicarea trecerii lui *e* posttonic în *i* nici poziţia nazală singură, precum dovedesc cazurile de supt 4, şi nici numai faptul că precede *c*, *g*, *d* sau *s*, cari în alte cazuri n'au această influenţă: *agilem* > *ager*, *digĭtum* > *deget*,[1]) *duxerunt* > *duseră*.[2]) Apoi diferenţa fonetică între *č* şi *ǧ* pe de o parte şi *d* şi *s* pe de altă parte este destul de mare, încât nu ni se pare probabil că ele ar fi influenţat în mod identic asupra vocalei următoare. De ce l-ar preface în sfârşit *č* şi *ǧ* combinat cu poziţia nazală pe *e* în *i* numai în silaba posttonică (*sarcină*, *margine*), dar nu şi în silaba protonică (*cenuşă*, *genunche*)?

Cât despre exemplele de supt 6, evident că avem aici un *e* păstrat până în timpuri foarte recente, care s'a prefăcut în dacoromâneşte în *ă* ca orice *e* neaccentuat în poziţie tare precedat de labiale şi care a devenit apoi *â*, întocmai precum şi *ăn* < *an* se schimbă de obiceiu în *ân*: *lanarium* > *lânor*, *granarium* > *grânar*, *sanctum Petrum* > *Sâmpietru*, *manicare* > *mânecà*, *remanere* > *rămâneà*, *demâneaţa* (дѣмѫнѣца *Cod.* Vor. $^{17}/_{10-11}$) sau *demâneaţa* (дѣмѫнѣца Ps. Sch. $^{10}/_{11}$) dela *demane*. Desigur că *â* poate — şi trebue — explicat în cazurile acestea

[1]) Nu-l putem aşezà printre exemplele acestea pe †*feceşi*, pe care d. p. glosarul dlui Candrea, *Psaltirea Şcheiană* II, pg. 388-389 îl citează numai ca *feceşi*, resp. *feceşu* sau *feceş*, (de 33 de ori), neavând de altfel pe lângă persoana primă *feciu* decât forme ca *feace*, *feacemu*, *feaceră*. Lipsa metafoniei dovedeşte că se accentuà *fecéşi* nu *féceşi*. De fapt *fecéşi* îi corespunde lui *fecisti*. Şi astăzi se spune încà *spuséşi* ne lângă *spúseşi*.

[2]) Adevărat că în cazul acesta urmează *a* nu *i*, dar dacă un *s* e cauza prefacerii lui *e* în *i* din *frasini*, atunci am avea de a face cel mult cu o armonie vocalică şi *frasini* n'ar mai puteà fi citat ca un exemplu cu *en* trecut în *in*.

www.dacoromanica.ro

prin analogie cu *lână*, *grâne*, *sânt*, *mânec*, *rămân*, *mâne*. Vedem însă uzul şovăind chiar şi în elemente streine: se zice *mănie* şi *mânie* < grec. μανία şi probabil că *â* a apărut mai întâiu în forma *mâniu* a derivatului *a mănià*, analogia înlocuind pe *ă* accentuat în poziţie nazală prin *â*, pentrucă şi altădată alternà în poziţie nazală un *â* accentuat cu un *ă* neaccentuat (*ràmân — rămăneà*). Astfel de analogii trebue admise şi pentru exemplele citate de dl Densusianu supt 6. Aceeaşi cale duce la *mânià*, (după *mâniu*) ca şi la *spânzurà*, *zvântà*, *vânà*, *mânà*, pe lângă că s'ar puteà admite şi analogii ca între *zvântà* şi *vânt*, şi că *mân* s'ar fi putut desvoltà şi fără de asemenea analogii chiar din *mino* (cfr. mai jos *fân*).

Trebue să insistăm asupra faptului că poziţia nazală n'a avut nici o importanţă pentru *a* neaccentuat. În poziţie nazală, *a* accentuat devine *â*, dar *a* neaccentuat se preface în *ă* ca în oricare altă poziţie. Astfel în *mănunchiu* < *manuculum* şi în deminutivul *mănuşă* s'a păstrat *ă*, pentrucă nu s'a mai simţit legătura cu *mână* < *manum*, întocmai precum *zănatec* < *dianaticum* n'a mai fost influenţat de *zână* < *Dianam*. La fel şi *sanitatem*, *sanitosum* au dat *sănătate*, *sănătos*, dar în aromâneşte nu se spune numai *sănătate* şi *sănătos* (Cavalioti, Weigand v. P. Papahagi, *Scriitori aromâni în sec.* al *XVIII-lea*, pg. 243; S. Puşcariu, *Et. Wb. d. rum. Spr.* nr. 1909 şi 1510), ci şi *sânătate* şi *sânătos*. In *Basmele Aromâne* publicate de dl Papahagi formele din urmă sânt chiar cele mai obişnuite, deşi în acele basme, ca în genere în dialectul aromânesc, sânt foarte frecvente de altfel tot felul de forme cu *ă* în loc de *â*. Arom. *sânătate* (cfr. mgl *sânitati*) şi *sânătos* se datoresc analogiei cu *sân* < *sanum*, care trebue să fi existat cândva şi în dialectul nostru, căci Istroromânii zic *săr*.

Dacă ne-am convins că în poziţie nazală soarta lui *a* neaccentuat nu a fost aceeaşi ca a lui *a* accentuat, cu toate că atât de adese avem *â* şi într'un caz şi într'altul, atunci este cu atât mai verosimil că poziţia nazală nu va fi influenţat nici pe *e* neaccentuat ca pe *e* accentuat, deşi cel dintâiu este reprezentat într'un număr considerabil de exemple prin *i*, întocmai ca şi supt accent.

Să mai notăm că *â* se articulează în de obşte cu un unghiu maxilar mai mic decât *ă* şi că acelaşi raport va fi fost, proba-

www.dacoromanica.ro

bil, mai întâiu şi între *i* din *e* accentuat în poziţia nazală şi *i* din *e* neaccentuat. Constatarea aceasta ne trebue pentru mai târziu. Adăugăm aici că, după observările de până acum, *ă* se prezintă oarecum ca un sunet intermediar între *a* şi *â*. Astfel se pare că au cu atât mai multă dreptate cei ce susţin că *a* în poziţie nazală s'a prefăcut mai întâiu în *ă* înainte de a deveni *â*, şi şovăirea dialectală, dar mai ales aromânească, între *ă* şi *â* s'ar datorì acestei evoluţii care n'a ajuns încă peste tot la *â*.

Dar nu numai consideraţii de ordin general sânt potrivnice opiniilor susţinute de dl. Densusianu. Şi de astă dată aparatul critic al d-sale nu este destul de bine întocmit. Făcând această observare, nu voiesc să scad nimic din valoarea savantei d-sale opere. Dintr'însa nu se degajează numai o spuză de lumină aruncată cu elegantă abilitate asupra istoriei limbii româneşti, ci şì o atmosferă de aristocratism ştiinţific, în care însă munca nu poate fi destul de răbdurie şi de meticuloasă. Şì de data asta se pot adăogà la exemplele citate de autor variante sau alte exemple în contrazicere cu concluziunile lui. Apoi mai este o mare scădere pentru cei cari putem culege atâtea lucruri folositoare şi atâtea îndemnuri din opera aceasta, că în secolul al XVI-lea n'au existat încă texte în celelalte dialecte româneşti. Astfel expunerile asupra limbii din acea epocă nu se bazează decât pe material dacoromânesc şi sânt lipsite de controlul făcut cu ajutorul materialului dialectal corespunzător, a cărui consultare impune un şir de rectificări de tot felul.

Constatăm mai întâiu că între *e* neaccentuat protonic şi *e* neaccentuat posttonic nu există o deosebire de felul celei făcute de dl Densusianu. Nu vom citâ decât vreo câteva exemple notate incidental, convinşi că numărul lor ar sporì în mod extraordinar, dacă le-am căutà din adins. Astfel găsim în poziţie protonică *i* în *viinreadză* (*Ps. Hurmuzachi* v. Candrea, *Ps. Sch.* II, $197/_{34}$) în loc de *vânează*, ca variantă a formei *vereadză* (*Ps. Sch.* $309/_{16}$) pe care dl Candrea crede că trebue s'o îndrepte în ediţia sa în *vărează*. Forma *viinreadză* o citează de altfel şì dl. Densusianu (op. cit. II, 84), adăugând şì pe *vineze* din *Evanghelia cu învăţătură* a lui Coresi şi dând de astă dată explicări cari se contrazic cu ceea ce a spus altă dată: *e* în forme ca *vereadză* şi *veareadză*, citate din diferite psaltiri ale secolului al XVI-lea, se explică acum ca şi *e* accentuat înainte de *n*

www.dacoromanica.ro

(s'explique par ce que nous avons dit plus haut — am rezumat această părere în introducere — au sujet de *e* accentué devant *n*, la graphie avec *en* étant fréquente aussi aux mots contenant *e* atone; comp. *asenului* T. B. 470; *grindene* C. P. XVII 13; P. O. Ex. 10; *necredencioasă* C. T. Marc. 40, pe când la pg. 23 *e*+*n* în silabă protonică se conservă, spre a se schimbă doar în *â* după labiale în poziţie tare (*e*+*n* en syllabe protoniques s'est conservé... après une labiale, *en* a été changé en *în* si la syllabe suivante ne contenait pas *e* ou *i*). Este o deosebire între cele două păreri, pe care n'o poate îndeajuns motivă împrejurarea că explicarea întâia priveşte evoluţia limbii până în secolul al XVI-lea, cea de a doua limba din acel secol[1].)

În poziţia posttonică, când după dl. Densusianu *e* rămâneă nealterat, dăm alături de *nimeni*, forma citată de d-sa, de *nimi*[1]*rile* (*Cod. Vor.* 112/9), alăturea de *noaten*, de forma *noatin* (Puşcariu, *Et. Wb. d. rum. Spr. pg.* 103; aici evident că *i* este mai recent decât metafonia), alături de *oameni* de *oamini* chiar *oaminri*, forme foarte răspândite în textele vechi, precum rezultă din citaţiile dlui Densusianu (op. cit. pg 84)[2]), alături de *pepene* şi de *pepine* (Puşcariu, *Etym. Wb. d. rum. Sprache*, pg 113), alături de *pieptene* de *pieptine* (ib. pg. 115). Iar când după dl. Densusianu *e* ar trebui să devie *i*, dăm, alături de *grindină*, de *grindenă* şi †*grindene*, forme citate de *Dicţionarul Academiei*, cea de a doua din Coresi şi *Palia* din 1582 şi relevată şi de dl. Densusianu în pasajul reprodus de noi mai sus, iar cea dintâiu întrebuinţată şi astăzi în Ardeal, prezenţa lui *e* ne mai putând fi explicată deci numai dintr'un capriciu ortografic sau ca un reflex al unui sunet „mixt" intermediar între *e* şi *i*.

Dar dl Densusianu (op. cit. 85) ne dă exemple cu *e* în loc de *i* şi înainte de *n* + *cons*: *pământeşti*, *ventişoru*, *menţi*, *menciună*, *menciuros*, *vendecă*. Adevărat că dsa consideră în cazurile

[1]) Încă o observare. Nu se poate pune fără de nici o rezervă pe seama secolului al XVI-lea totul ce se găseşte în textele rotacizante, câta vreme chiar părerea dlui Densusianu nu exclude cu desăvârşire posibilitatea ca ele să reproducă texte mai vechi decât secolul al XVI-lea (... mais ces textes pouvaient bien être de la première moitie du XVI-e siècle, ... La théorie de Iorga reste cependant une simple hypothèse..., op. cit. II. pg 8.)

[2]) Dsa citează din trei locuri ale *Psaltirii Hurmuzachi* şi forma *oamienri* care reoglindeşte şovăirea uzului,

www.dacoromanica.ro

acestea fonetismul de foarte regulat [le phonéthisme très régulier $e > i$ (*e*)], ceea ce ar însemnă sau că trebue sa citim în toate cazurile acestea *i* (cfr. ib. 23. $e + n +$ cons $> in$), şi de fapt d-sa pune alături de *ventişoru* pe *vintişor* din alt text, fără de a face vreo distincţie, sau că trebue admisă şi aici aceeaşi explicare ca şi pentru *e* accentuat, pe care a aplicat-o şi pentru *vereadză* (v. mai sus), explicare în baza căreia *e* ar mai puteà aveà şi valoare de *i* deschis.

***

Nu este o simplă întâmplare, după cum vom vedeà, că în poziţia protonică n'am putut citâ ca abatere de la regula dată de dl Densusianu decât un singur exemplu cu *i* în loc de *e*, dar mai multe cazuri cu $e + n +$ *cons* în loc de $i + n +$ *cons*, pe când în poziţie posttonică, în cazurile cari după dl Densusianu ar trebuì să păstreze pe vechiul *e*, n'a rămas nici unul din exemplele d-sale fără de o variantă cu *i*; tot astfel explică anumite motive (v. mai jos) că atunci când după d-sa trebue să apară *i*, alăturea de *grindenă* şi *grindene* n'a mai putut fi pus nici un singur caz cu *e* în loc de *i* după *č* şi *ǧ*.

În afară de exemplele citate de dl Densusianu dăm însă, pe lângă *gingină* (din Dosofteiu, C. Negruzzi, *Lexiconul de Buda*, din V. Vaida, *Material jargon de dialect sălăgean* în „Tribuna" 1890 etc.) şi de *gingenă* în poeziile lui Alecsandri şi în Dr. N. Leon, *Istoria naturală medicală a poporului român*, Buc. 1903 (v. Dicţionarul Academiei supt *gingie*).

Ar fi să mai adăugăm poate, după aceste observări despre *e* neaccentuat $+ n$, că în exemplele citate pentru *e* neaccentuat urmat de *m* (*n*) $+$ *cons.*, în *timpuriu*, *alintà*, *cărindar*, *gingie*, *simţì*, *tindechie*, *minţì* şi *vindecà*, vocala *i* s'ar puteà explicà şi pe calea analogiei cu *timp*, *alint*, **cărinde* (< *calendae*, păstrat în ital., prov., retorom., şi care poate să fi existat şi la noi), *gingină* (în *gingie* s'ar puteà admite şi armonie vocalică), *simt*, *întind* (*tindechii* i se mai opune şi „zâmţi, *întinzori* sau tindeică» v. T. Pamfile, *Industria casnică*, Buc. 1910. pg 277-288), *mint* şi *vindec*, analogie care desigur că a apăsat cumpăna uzului şovăitor între *e* şi *i* în spre cel din urmă.

Va fi interesant ca să consultăm, întru cât sânt atestate, şi din celelalte dialecte formele corespunzătoare exemplelor citate

www.dacoromanica.ro

de noi. Dialectele aromân şi meglenit au astăzi peste tot *i*, încât în afară de scriitorii aromâni din secolul al XVIII-lea se mai pot citá doar în mod excepţional forme aromâneşti cu *e*, căci în mgl. *zenucl'u* (v. mai jos) probabil că avem de a face cu o greşală de transcriere: arom. *timpuriu*; arom. *dzindzie*; arom. *simtsà* (= *sentiebant*), mgl. *sintsọri* (= *sentire*); mgl. (*s*)*tindẹcl'ă*; mgl: *mintsọri* (= *mentire*); arom. *vindicare*; arom. *sartsină*; arom. *furi n)dzine*; arom. *mardzine*, mgl. *mardzini*; arom. *grindine*, mgl. *grindini*; arom. *lindină*; arom. megl. *urdin*; arom. *k'adin*, mgl. *k'ẹdin*; arom. *frapsin*, mgl. *frasim*; mgl. *nimini*, arom. *noaten* (cuvântul citat supt forma aceasta în Puşcariu *Et. Wb. d. r. Spr.*, pg. 103, nu se găseşte nici în vocabularul aromân din *Scriitorii aromâni în secolul al XVIII-lea* şi nici în glosarul *Basmelor Aromâne* ale d-lui Per. Papahagi, iar I. Dalametra, *Dicţionar macedo-român* cunoaşte numai forma cu *i* în loc de *e*; în faţa consecvenţei cu care apare de altfel *i* după accent, *noaten* cu *e* ar puteà să fie o greşală de scris sau de tipar), *noatin* (Dalametra); arom. *oamin'*, mgl. *oamini*; arom. *peapine*; arom. *k'aptine*, mgl. *k'aptin*; arom. *tsinuşă* (Weigand, Dalametra), *tşinuşe* (Papahagi); mgl. *tşinuşă* (Weigand), *tşanuşă* (Papahagi; nu ştiu să explic pe *a*, dacă forma aceasta există de fapt); arom. *dzenucl'u* (Puşcariu, *Et. Wb. der rum. Sprache*, pg. *61*; Weigand, *Die Aromunen* II, 301; e forma mai veche citată din Cavalioti de G. Meyer, *Alb. Stud.* IV, pe când Daniil din Moscopole are *i*, v. Papahagi, *Scriitorii aromâni în sec. XVIII-lea*, pg. 210), *dzinucl'u* (Papahagi, Dalametra), mgl. *zenucl'u* (Puşcariu, loc. cit.), *zinucl'ú* (Papahagi); arom. *vinire*; arom. *virin*; arom. *spindzurare*; mgl. *izvintară* (= zvântară); cfr. arom. mgl. *vintur*, mgl. *vinturiţă* (= vijelie, furtună); arom. *avinare*; arom. *minare*; arom. *scărminare*, cfr. mgl. *rascarmin*; arom. mgl. *minut*. [1])

Am dat prin urmare de trei ori de *e* (arom. *noaten*, *dzenucl'u*, *mgl. zenucl'u*), în două din cazurile acestea existenţa lui nefiind mai presus de orice îndoială, iar tustrele având şi corespondente cu *i*. Dar înainte de vreo 100 de ani şi mai bine, cel puţin în aromâneşte, formele cu *e* au fost încă destul de frecvente.

[1]) Am citat după Puşcariu, *Et. Wb. d. r. Spr.*; G. Weigand, *Die Aromunen II*; P. Papahagi, *Basme aromâne* şi *Scriitorii aromâni în sec. al XVIII-lea*; idem, *Românii din Meglenia*; I. Dalametra. *Dicţionar macedo-român* (Buc. 1906).

www.dacoromanica.ro

Dl Papahagi face în *Scriitorii aromâni din secolul al XVIII-lea*, pag. 323, următoarea constatare: „Una din particularităţile cele mai însemnate la Ucuta este şi şovăirea vocalei neîntonate *e*, redată când prin *e: dzenucl'u* (azi *dzinucl'u*), *dzeamenŭ* (azi *dzeaminŭ*), *oasele* (azi *oasile*), etc., şi când prin *i: nimalo* (Cav. *nemalo*), *ndziminăm*, *ndziminate*, *nğumitate* etc., această şovăire a lui *e* se găseşte şi la Daniil, Cavalioti, deşi la primul este redată mai mult prin *i: dzédzitile* Daniil, (*dzédzetu* Ucuta), dar *nğumetat* Daniil, *maţenu* Cavalioti, *maţină* Daniil, *săndzile* Daniil, *ndereaptă* Cavalioti, *ndireptu* Ucuta. Tendinţa astăzi la Aromâni este ca orice *e* neîntonat, afară dacă-i la sfârşit, să devie *i: nidus, nifaptu:* însă *nefănerusitu, neştire* la Ucuta; azi *si* (=să), pe când la Ucuta, Daniil *se*".

Dar am anticipat, ne mai făcând nici o deosebire între *e* neaccentuat în poziţie nazală şi orice altă poziţie. Cred de altfel că şi din expunerile de până acuma rezultă că distincţia aceasta nu trebue făcută.

Să vedem deocamdată cum se prezintă dialectul istroromân, adunând, ca şi pentru dialectele aromânesc şi meglenit, formele corespunzătoare exemplelor citate de dl Densusianu: istrorom: *sărtşirę*, *lindirę*, *ăsir*, *frăsir*, *notir*, *omir*, *tsăptir* (pieptene); *tşeruşę*, *žeruncl'u verit* (Puşcariu, *Studii istroromâne*, pag. 4, I/9) *verir*, *matsiră* (aici *i* se explică prin analogie cu *mătsiru* etc. când *i* este posttonic); *spăndzură* (*A. Byhan, Istrorum. Glosar* în *Jahresber.* VI 349; forma aceasta adecă n'ar trebui citată, căci e evident greşită, dialectul istroromân necunoscând trecerea *e* > *ă* după labiale. Existenţa ei a fost contestată cu tot dreptul în Puşcariu, *Et. Wb. der rum. Sprache* pag. 148), *vintură*; *miră* (= mână; în cele două cazuri din urmă *i* se explică prin analogie cu formele în cari *e* fiind accentuat şi în poziţie nazală a trecut în *i*)[1]

Dialectul istrian nu cunoaşte prin urmare şovăirile celorlalte dialecte, incluziv dialectul daco-românesc. El are în toate cazurile acestea — uzul nu este chiar de aceeaşi consecvenţă în altă poziţie decât cea nazală (v. mai jos) — *e* în poziţie protonică şi *i* în poziţia posttonică. Constatarea aceasta este deosebit de preţioasă pentru cele ce urmează.

[1]) Am citat după cele trei opere indicate în parentezele acestui alineat.

www.dacoromanica.ro

Vorbind despre *e* neaccentuat în secolul al XVI-lea, dl Densusianu (*Hist. de la langue roum.* II pag. 84) arată că „indiferent de consonanta care precede, *e* s'a schimbat în *i* în mai multe texte (mai ales în cele scrise în dialectul moldovenesc)". Reţinem constatarea din parentez, căci ea se potriveşte foarte bine cu constatarea făcută în alt loc, că Ardealul ar fi fost mai conservator în ce priveşte soarta lui *e* neaccentuat. Încolo, consonanta precedentă nu importă, ci accentul. De fapt în majoritatea covârşitoare a exemplelor date de dl Densusianu, *i* în loc de *e* apare în poziţie posttonică, mai ales imediat după accent, numărul cuvintelor cu *e* > *i* protonic fiind de tot redus. Oricât am îmbogăţi materialul dlui Densusianu, proporţia se vede că va rămâneà aceeaşi, culegerea aceasta de exemple fiind făcută fără de vreo preocupare care ar fi putut să dea preferinţă cazurilor cu *i* posttonic. Citez toate exemplele acestea, fără de a mai indicà izvorul spre a nu îngreuià lectura, căci controlul se poate face cu ajutorul operei dlui Densusianu: a) după accent: *afli, ari, aseminea, aseminilea, blastimi, carţi, ceni, ceri, câţi, ţaci, facirile, forti, iasti, iconiţi, înţelegim, laturi, mari, mini, menri, oamini, oaminri* (chiar cazuri când *oamenii* a fost corectat în *oaminii* sau *oamienri*), *păduri, sănătati, sângile, sântim, sorile, tinri,* (odată corectat în *tinre*), *trimitiţi, voastri, zeci, zili*; b) înainte de accent: *adîvără, Dumnidzău, întribà, ominesc, şideà, şidzuiu, şidzându, videà*, apoi cuvinte neaccentuate în frază (prepoziţiuni şi conjuncţiuni): *di, dila, pri, si.* Deci 31 de cazuri posttonice faţă de 12 protonice, disproporţia devenind cu mult mai mare, dacă ţinem cont şi de frecvenţa lor.

Constatăm deasemenea în baza materialului adunat de dl. Densusianu (*op. cit.* 85—86) că elementele streine sânt supuse aceluiaşi regim. În aceste cuvinte nelatine *e* este mai rezistent în poziţie protonică, mai labil în poziţie posttonică. În chipul acesta se produce o diferenţă între *e* protonic şi *e* posttonic, care scoasă din ansamblul preocupărilor acestui studiu, ar puteà să pară foarte curioasă. În comparaţie cu uzul de azi, adese evoluţia lui *e* neaccentuat a rămas în cazul dîntâiu, cu *e* în loc de *i*, cu mult în urma zilelor noastre, pe când în cazul al doilea, cu *i* în loc de *e*, este mult mai progresată decât astăzi. Iată exemplele: a) *e* protonic: *sprejeni, sprejenitoriu* (aceeaşi Psaltire

www.dacoromanica.ro

scrie şi *sprejinire, sprejinitoriul), bezaconie* (n'avem nici un motiv ca să credem împreună cu dl. Densusianu că s'ar fi pronunţat probabil *bazaconie*, deci cu *a*, cu toate că se scrià *e*), *secriniul, tepsie, sfentirea, smentì, smentelă* pe de o parte, însă numai *ivanghelie, nemişoaie, tribuì* pe de altă parte; b.) *e* posttonic: *aleaniş* (dar şi *aleaneş*), *iuti, leaniş, neamiş* (dar şi *neameş*) pe de o parte, însă numai *caliugherilor* (cu un *e* care a avut cu totul altă evoluţie, azi: *călugărilor*).

***

Rezumând rezultatele obţinute până acuma şi având în vedere uzul zilelor noastre, facem următoarele constatări:

1) E neaccentuat, indiferent de poziţia în care se găseşte şi de sunetele împrejmuitoare, se preface în *i*, fenomenul nefiind în toate vremurile deopotrivă de răspândit şi de progresat: drom., arom. *timpuriu*, drom. *simţi*, arom. *simtsà*, mgl. *simtsori*; drom. † *vinreadză* (*Ps. Hurmuzachi*, $93/_{21}$).; arom. mgl. *ţşinuşă*; arom. *spindzurare*; mgl. *izvintară*; arom. megl. *minut*; drom.† *Dumnidzău* (*Doc. Hurmuzachi* XI, 490), arom. *Dumnidzău*, mgl. *dumnizesc*; drom. *videà* (*Ps. Hurmuzachi*, ps. $127/_{6}$); drom. *sarcină*, arom. *sartsină*, istrorom. *sartsire*; drom. *frasin*, arom. *frapsin*, mgl. *frasim*, istrorom. *frăsir*; drom. arom. *noatin*, istrorom. *notir*; drom. *a'li* (*Doc Hurmuzachi*, XI, 490), *ari* (*ib.* 398), *blastimi* (*Palia din Orăştie* Ex. 2ª), *câti* (*Doc. Hurmuzachi* XI, 490), *forti* (*ib.* 490), *tinri* (*Ps. Hurmuzachi*, ps. $67/_{17}$), mgl. (v. *Per. Papahagi, Românii din Meglenia*, pg. 14) *feţi, mari, ari, si dusi, spusi, tini, buni, du ti, muntili, iundi*, însă drom. *cenuşă*, istrorom. *ţşeruşę*; drom. *genunche*, arom. *dzenucl'u* mgl. *zenucl'u*, istrorom. *žeruncl'u*; istrorom. *verit*; drom. *Dumnezeu*; drom. *vedeà*; drom. † *frasenul* (M Gaster, *Chrestomatie română* I $356/_{23}$); drom. (poate şi arom.) *noaten*; drom. arom. *are, câte, tine, bune, munte*, etc. etc. (cfr. arom. *aştirnut, avinător, nidiscălicată, dizligare, fireastră, plicare, şidzut, ţiritor* (dela *ţer*=cer), *vinire*, apoi *batire, dzinire, fatire, fearică, peatic, pulbire, tindire* etc. etc.).

2) Trecerea lui *e* neaccentuat în *i* fiind comună tuturor dialectelor, este antedialectală. Originile ei sânt mult mai vechi, căci ea se prezintă ca o continuare a evoluţiei latineşti, în urma căreia toate voca-

www.dacoromanica.ro

lele neaccentuate au devenit închise în limba preromanică. Întrucât şi desvoltarea lui *ă* şi *u* din *a* şi *o* neaccentuaţi se datoreşte aceleiaşi tendinţe în evoluţia limbii, *a* > *ă*, *o* > *u* şi *e* > *i* constitue un singur fenomen fonetic.

Evoluţia lui *e* neaccentuat în *i*, care ne interesează aici în special, este un fenomen foarte caracteristic şi pentru limba italiană, iar faptul că este comună limbii italiene şi limbii româneşti este o probă pentru vechimea ei. Ea pare să fi lăsat urme şi de altfel în Romania. Astfel, cred, că îşi găseşte explicarea un caz foarte interesant în limba franceză. E unul dintre acele exemple cari par a desminţi, în izolarea lor, pe cei cari cred în regularitatea evoluţiei unei limbi şi cari servesc ca argument acelora cari tăgăduesc existenţa unor legi fonetice, pentru că atât de adese nu reuşim să le descoperim sau să le formulăm destul de precis, precum observă foarte bine dl. E. Herzog (v. mai jos.)

În limba neo-franceză, *e* neaccentuat rămâne de obiceiu în silabă deschisă, se labializează însă înainte şi după o consonantă labială devenind *ö*, iar în locul acestui *ö* apare *ü*, când este precedat şi în acelaşi timp şi urmat de câte o labială sau înaintea unui *m*: *devoir*, *besogne*, însă *buvons*, *fumier*, *jumeau*, *chalumeau* etc. Întocmai precum *ö* este un *e* labializat, *ü* nu este decât un *i* labializat. Dacă admitem că trecerea lui *e* neaccentuat în *i* a fost cândva un fenomen cunoscut şi în ţinuturile limbii franceze, atunci forme ca *buvons* nu mai fac nici o greutate. Presupunem deci că şi în Franţa a început cândva uzul să şovăe între *e* şi *i*, dar că evoluţia înspre *i* a dat de obstacole cari au produs regresiunea, noul *i*, ori care ar fi fost nuanţa lui, dar în sfârşit *i*, fiind înlocuit de vechiul *e*, încât astăzi de abiă se mai pot cunoaşte „urmele din spulberarea avalanşei". S'a format astfel atunci o corespondenţă oarecare între *e* şi *i*, întrucât toată evoluţia şi regresiunea aceasta s'a desvoltat pe distanţa dintre aceste două vocale. Devenind însă *i* prin labializare *ü*, a ajuns în afară de direcţia de la *i* la *e* şi a putut să rămâie neatins de mişcarea regresivă, pentrucă între *ü* şi *e* n'a existat aceeaşi corespondenţă ca între *i* şi *e*. Acum înţelegem de ce apare *ü* numai în vecinătatea labialelor, deci numai în cazuri când a fost cu putinţă labializarea, un obstacol al regresiunii.

www.dacoromanica.ro

Cu putinţă ar fi să ni-l explicăm pe *ü* şi din *ö*, evoluţia *ö* > *ü* mergând însă paralel şi simultan cu *e* > *i*, căci nu ne-am prea puteà închipuì ca *ö* să se fi prefăcut în *ü* numai mai târziu, pe când noul *i* făceà sau a făcut calea inversă, redevenind *e*, şi n'am prea puteà înţelege motivele pentru cari *ö* ar fi devenit o vocală tot mai închisă, până a se preface în *ü*, dacă n'ar mai fi fost prins de vechea evoluţie a închiderii progresive a vocalelor neaccentuate. In felul acesta i-am atribuì poate o vechime prea mare lui *ü* în limba franceză. Mai probabil este că fenomenul s'a petrecut în epoca începătoare a limbii[1]).

Această scurtă excursie în Franţa nu rămâne fără de roade nici pentru limba românească. De la franc. *buvons, fumier* etc. ajungem la rom. *după, dumic* etc. Dăm în cazurile acestea de un *e* trecut în *u*, evoluţie neobişnuită, pe care n'am putut-o explicà până acuma, dar pe care o simţeam totuşi legată de labialele cari se găsesc totdeauna pe lângă acest *u* < *e*.

În cuprinsul Galiei, în care *ü* a fost odată un sunet foarte obişnuit, vocala aceasta a putut să ia din nou fiinţă, poporul francez având moştenite anumite predispoziţii şì de la *strămunii gali*[2]), dar organele noastre de vorbire s'au împotrivit totdeauna articulării lui *ü*, deşi în vecinătatea noastră (la Albaneji şi Vegliotì), sunetul n'a fost necunoscut. Şì în limba latină grecesçul

[1]) cfr. W. Meyer-Lübke, *Hist. Gramm. d. franz. Sprache, I Laut- und Flexionslehre*, Heidelberg 1908, pg. 110 şi Eugen Herzog, *Streitfragen der romanischen Philologie*, Halle a. d. S. 1904. pg 16—17. Reproduc textual urmatorul pasaj din aceste expuneri ale dlui Herzog, pentrucă adevarul formulat atât de clar într'însul, priveşte de aproape una dintre chestiunile esenţiale atinse în acest studiu: „Vor allem ist aber zu beachten, dass manchmal auch das Lautgesetz nicht genau und richtig festgesetzt wurde, dass der Laut speziell in der Umgebung, in der er sich befindet, sich nicht nach diesem entwickelt hat, sondern nach einem anderen, das wir aber nicht formulieren können, weil wir eben keinen anderen Beleg haben. Unbetontes freies *e* bleibt im heutigen Französischen und wird *ö* gesprochen vor *v*: *devoir*, nach b: *besogne*, treffen aber beide Bedingungen zugleich ein, so wird *ü* daraus, *buvons*; und so kann die spezielle Umgebung auf den Laut auch einwirken, wo wir es nicht so leicht kontrollieren und verstehen können wie hier."

[2]) Fireşte ca nu vreau să zic că franc. *ü* ar fi un sunet primit de-a dreptul din *limba* galică, precum n'aş susţine că dispariţia pe o scară foarte întinsa a lui *f* în limba spaniolă s'ar datorà unei influenţe directe a *limbii* iberice, în care n'a existat acest sunet. Totuşi mă simt ademenit să cred ca *f* a disparut chiar în limba spaniola şi numai în acea parte a Romaniei, pentrucă numai în vinele poporului spaniol curge din belşug şi sânge iberic. Despre franc. *ü* supt acest raport şi despre span. *f* > *h* cfr. W Meyer-Lübke, *Einführung in d. Stud. d. rom. Sprachen*, ed III. pg 227—238 şi 237—238.

www.dacoromanica.ro

y a fost redat prin *u*, chiar şi în vremuri mai recente, când *y* nu mai aveà acest timbru, ci devenise *ü* şi Romanii îl înlocuiau şi prin *i*: *pixidem, quam nos corrupte buxidem dicimus* d. p. este reflexul acestui uz şovăitor, cuprins într'o glosă (cfr. Meyer-Lübke, *op. cit.* pg 135). În consecinţă avem şi noi *u* într'un cuvânt ca d. p. *martur* < *marturem* de la gr. μάρτυς gen. μάρτυρος, pe când altă dată *iu* este reflexul românesc al lui *y*, a cărui articulare are particularităţi comune şi cu *i* şi cu *u*: γυρος > lat. *gyrus*, rom. *giur* > *jur*. Împrumuturile noastre medio- şi neogreceşti au toate *i*: *chiparos* < κυπαρίσσι, *mir* < μύρον, *policandru* < πολυκάνδηλον etc.

Lat. *demicare* s'a păstrat supt întreita formă de *demicà*, *dimicà* şi *dumicà*. Nu ne mai face nici o dificultate *demicà* şi *dimicà*, iar *dumicà* este de sigur o variantă a celui din urmă. Când, din cauza lui *m* următor, s'a produs tendinţa de labializare, *ı* ar fi trebuit să devie *ü*, dacă în calea lui nu s'ar fi ridicat un obstacol care trebuià să abată sunetul în altă parte: articularea lui *ü* a fost prea dificilă pentru organele noastre de vorbire. Atunci în măsura în care *i* s'a labializat, s'a desfiinţat şi articularea lui palatală. In cele din urmă nu se mai apropie de cerul gurii partea de dinainte ci partea de dinapoi a limbii. Astfel am ajuns pe calea labializării de la palatalul *i* la velarul *u*.

Forma aromânească corespunzătoare lui *dimic* este *din'ic*. Ca şi în *dumicà* se explică *u* în formele corespunzătoare ale lui *de post* > *dăpă* (Jipescu, *Opincaru* 150, citat după Tiktin, *Rum.-deutsches Wörterbuch*, pg 587; forma aceasta presupune un mai vechiu *depă* al cărui *e* neaccentuat a trecut în *ă*, ca şi de altfel după dentale), *dipe* (Marian, *Nunta* pg 839; în Bucovina şi *dipi*), *după* (munt. *dupe*, †*dupu*, Puşcariu, *Et. Wb. d. r. Spr.*), istrorom. *dupę*, arom. mgl. *dipu, după, dupu; de per* > *depe* munt. *dupe*, arom. *dipi* (în mod fatal a trebuit să se producă o confuziune între formele cari s'au desvoltat din *de post* şi *de per*; o nouă revizuire a materialului de prin diferite glosare, probabil ar arătà că unele citaţii date la *de post* trebue trecute la *de per* şi invers); **demane+ıcia* > *demineaţă, dimineaţă*, istrorom. *demarętsę, domarętsę*, arom. *dim(i neatsă, dumneatsă*, megl. *dimneatsă; animalia* > *nămaie*, arom. *nămal'u* (cu *ă* ca şi în drom. *dăpă*), *nimal'u, numal'u* (v. mai jos), mgl. *nămal'u*.

Ne atrag în special atenţiunea formele istroromâneşti *dupe* şi *domarętsę*. În *dupę* se cuprinde unul din resturile istroromâneşti

www.dacoromanica.ro

de *e* protonic trecut în *i*, păstrat de altfel nealterat în acest dialect (cfr. însă mai jos *birbeţşe, pitşor, pireˌ*). În *domareţşe*, *e* s'a prefăcut, labializându-se, în *o*, întocmai ca şi *i* în *u* în *dupe*. Intre istrorom. *domareţşe* şi *dupe* este acelaşi raport ca şi între franc. *devoir* şi *buvons*.

Dl. Byhan *(Jahresbericht VI, 203—204)* crede că forma *domareţşe* se explică astfel: * *demanîtie* > *demăreţsă* > *dă măreţsă* (*e* > *ă* supt influenţa lui *m* şi prin armonie vocalică!) > *damareţse* (în dialectul istrian orice *ă* protonic devine *a*) > *domareţşe* (prin influenţa lui *m* şi poate şi a ital. *domani*). In explicarea aceasta este interesantă doară apropierea lui *domareţşe* de ital. *domani*, cari şi dacă nu s'au influenţat reciproc, au prefăcut la fel pe *e* în *o*.

Întâiul copist al *Psaltirii Şcheiane* scrie odată *dopă* (допѫ) 17/5. Dl. Candrea mai citează aceeaşi formă de două ori pentru *Ps. Hurmuzachi* şi odată pentru *Ps Voroneţeană*. (*v. Psaltirea Şcheiană II*, glosar). Dacă am văzut că în asemenea poziţii se poate desvoltă lesne *o* din *e*, nu ne vom prea grăbi, ca dl Candrea, de a corectă astfel de forme în *după*. Poate că astfel de cazuri au prilejit sau sporit cel puţin şovăirea ortografică între *o* şi *u* a textelor noastre vechi.

Ar fi de neînţeles de ce au fost labializate numai *e* neaccentuat şi *i* desvoltat din acest *e*. Şi labializarea a fost, ca orice inovaţiune în viaţa unei limbi — precum spunem mai sus — un fenomen cu tendinţe de generalizare. Un *a* labializat, articulat cu buzele rotunjite, primeşte coloritul lui *o*, prefăcându-se în vocala pe care o avem d. p. în istrorom. *că* (=*cal*). Dela *ă* nu mai este departe până la *oa* şi astfel se preface *fames* > drom. arom. *foame* > istrorom. *fome*, cf. vgl. *fum*, port. *fome*. Şi *ă* devine prin labializare *o* (în definiţia lui *ă* pe care am mai citat-o, se arată ca particularităţi caracteristice ale acestui sunet poziţia buzelor ca la *e* şi poziţia limbii ca la *o*). Astfel *familiam* > *fămeie* > *fomeie* > *fumeie* (*o* fiind neaccentat dă *u*, ceea ce nu înseamnă că labializarea trebue să fie anterioară fenomenului *o* neaccentuat > *u*; fiind ulterioară, *o* a putut, dar n'a trebuit să se prefacă în *u*, prefacere pe care o cunosc şi împrumuturile streine. Prin armonie vocalică şi pentrucă *e* după labiale nu se schimbă în *ă* în poziţie moale, *fămeie* s'a prefăcut în *femeie* şi în Moldova s'a ajuns chiar până la *fimeie*.

www.dacoromanica.ro

După explicările date mai sus şi *femeie* ar fi putut să devie *fomeie*, şi *fimeie* > *fumeie*. Nu este probabil însă că acolo unde a existat tendinţa labializării şi putinţa prefacerii lui *ă* în *o*, *ă* să fi devenit mai întâiu *e* sau chiar *i*, spre a se labializă numai apoi, pe lângă că pentru dialectele din sudul Dunării (arom. *fumeal'e*, mgl. *fămęl'ă*, *fumęl'a*) nici nu sânt atestate forme cu *ę* sau *i*. În sudul Dunării nu se schimbă *e* în *ă* după labiale în poziţie tare şi a lipsit deci unul — şi se pare cel mai tare — dintre motivele pentru prefacerea lui *fămęl'ă* în **, emęl'ă*.

Alte cazuri de labializarea lui *ă* sânt d. p. *baptizo* > dr. şi ir. *botez*, cf. arom. *pătedz*, mgl. *bates*; *palumbum* > *porumb* arom *purumbu* (ar puteà fi şi armonie vocalică; oricum a intervenit şi ea), cf. *părumbu*; *primaveram* > arom. *primuveară*, *priumuveară* (cfr. *gyrum* > dr. *giur*; nu este nevoie prin urmare ca să reconstruim un prototip **giurus*, v. Meyer-Lübke, *Rom. et. Wb* pg 293), *prumuveară*, cf. drom. *primăvară*, istrorom. *primavęre*, arom. *primăveară*, mgl. *primăvęră*. O variantă a lui *fârtat*, derivat al lui *frate*, este drom. (Banat, Muscel,) mgl. *furtat* (v. Dicţ. Acad., Puşcariu, *Et. Wb. d. rum. Spr.*), cf. drom. *fărtat*, *fârtat*, arom. *frătat* (Papahàgi; prin urmare *frătat* cu *fr* din textele noastre vechi nu trebue să fie numai o variantă grafică, cfr. *Dicţ. Acad*), mgl. *fărtat*.

Arom. *numal'u* ar puteà să fie deci şi din *nămal'u*, nu numai din *nimal'u*, precum arătam mai sus. Merită să fie relevat faptul că dintre consonantele cari îl prefac în dacoromâneşte pe un *e* următor neaccentuat în *ă*, în dialectele din sudul Dunării numai dentalele — pentru *n* exemplele sânt mai numeroase — au pe o scară mai întinsă această influenţă, încolo apare peste tot *i*: *minutum* > *mărunt*, arom. megl. *minut*, *peccatum* > *păcat*, istrorom. *pecât*, arom. mgl. *picat*; *veteranum* > *bătrân* istrorom. *betàr*, arom. *bitărnu*, mgl. *bitęrnu*; *humerum* > *umăr*, istrorom. *(r)umer*, *rumen*, arom. *(a)numir*, mgl. *numir*; **fetiolum* > *fecior*, *ficior*, istrorom. *fetşor*, arom. mgl. *fitşor*; *radicinam* > *rădăcină*, arom. *arădătsină*; *secalem* > *săcară*, *secară*, istrorom. *secâre*, arom. *sicară*; însă *animalia* > *nămaie*, arom. *nămal'u*, *nimal'u*, *numal'u*, mgl. *nămal'u*; *sanitatem* > *sănătate*, ar. *sănătate*, *sânătate*, mgl. *sănitati*; *bonitatem* > drom. arom. *bunătate*, mgl. *bunătati* (Puşcariu, *Et Wb. d rum Spr.)*, *bunitati* (Papahagi),

www.dacoromanica.ro

venetum > *vânăt*, istrorom. *viret*, arom. *vinet* (Puşcariu, *Et. Wb. d. rum. Sprache*) *vinit* (Papahagi), mgl. *vinăt*; *tenerum* > *tânăr*, † *tirerii* (*Ps. Vor.*, vezi Candrea, *Ps. Scheiană*, 263/$_{2^3}$), *tinerii* (Coresi *Ps. slavorom.*, v. ibid.), istrorom. *tirer*, arom. mgl. *tinir*; apoi *septimanam* > *săptămână*, arom. *siptămână*, mgl. *săptămonă*; *radicinam* > *rădăcină*, arom. *ar(ă)dătsină*.

Ca să-l explicăm pe drom. arom. mgl. *mumă* (cu *u* nu *o* resp. *oa* accentuat), trebue să plecăm de la dativul †*mumâniei* (v. d. p. Candrea, *Ps. Scheiană*, II 36/$_{25,28}$ ş. a.) < **momâniei* <**mămâniei* < lat. *mamani illaei*, cf. arom. pl. *mumăn'i*, *a mumân'lor* (cu accentul pe silaba a doua) şi cu schimb de accent, analog *mume*, dat. *a múmăl'ei*, *a múmil'ei*, *a múmilor*, mgl. pl. *mumon'*.

Dacă aruncăm o ochire asupra exemplelor pe cari le-am înşirat, observăm că dintre labiale mai ales *m* a influenţat vocalele, ca şi în limba franceză în cazurile în cari avem *ü* în loc de *e*. Pentru limba franceză regula a putut fi formulată astfel: apare *ü* în loc de *e*, resp. *ö*, între două consonante labiale şi înainte de *m*. Care va să zică, *m* a valorat în cazul acesta cât două labiale. Dacă admitem că *m* a labializat vocalele mai intensiv şi poate şi mai din vreme, că în cazul acesta labializarea a progresat mai repede, atunci înţelegem, de ce s'a păstrat *ü* mai ales înainte de *m*, de ce mai ales înainte de această labiala a putut să se labializeze *i* < *e*, înainte de a se fi restabilit peste tot vechiul *e* în limba franceză, lucru care trebue să se fi întâmplat foarte de cu vreme.

Tendinţa labializării a existat în toate vremurile căci, îşi arată efectele şi în elemente streine: paleosl. *mamiti* >**mămesc*, *momesc*; paleosl. *zabava* > *zăbavă* se zice însă *zăbăvesc* şi *zăbovesc*, iar în Banat şi Bucovina (judeţul Gura-Humorului) şi *nopârcă* pentru *năpârcă*. În unele regiuni, mai ales unde influenţa maghiară a fost mai puternică, labializarea a fost deosebit de intensivă. Astfel sânt în *Evanghelia slavo-română de la Petrograd* de pe la 1580, deosebit de frecvente forme ca *vo*, *fore*, *dupo*, *fo*, *forime*, pentru *vă*, *fără*, *după*, *fărâme* etc., *nu vo grijiţi*, *că vo lipsescŭ ceste toate*, *dučăţi vo facatorii fore de leage* (cfr. Pascu *Ist. lit. şi limbii rom. din sec. XVI*, Buc. 1921, pg. 201).

Avem de a face cu o deslabializare ori de câteori întâlnim *ă* în loc de *o* în cazuri ca: *ad post* > *apoi* > *apăi*, istr. arom.

www.dacoromanica.ro

apoi, cf. megl. *năpoi*, *napoi*; *foras* > *fără*, istrorom. *făr*, arom. *fără*, mgl. *fară*, *făr*, *fo̧r*; *ad foras* > **afoara*, > **afăară* > *afară*, istrorom. *(a)fo̧rȩ*, arom. *afoară*, cf. mgl. *năfară*, *nafară*; **toum* > *tău*, arom. *tău̯*, mgl. *to̧u̯*; **soum* > *său*; *nos* > † *nă*, arom. mgl. *nă*; *vos* > drom. arom. mgl. *vă*; *quod* > drom. arom. *că*; *contra* > drom. arom. *către*, *câtră*, istrorom. *cătr*, mgl. *co̧tru*, *cutru*; *totum* > drom. istrorom. arom. mgl. *tot*, drom. *tăt*; *longum* > *lângă* cu variantele arom. *ningă*, mgl. *angă*. Sânt tot cuvinte neaccentuate în frază (şi *afară* poate fi neaccentuat), dar cauza, sau cauzele acestor deslabializări nu se pot încă întrevedeà.

3.) Tendinţa de a-l preface pe *e* neaccentuat în *i* a fost mai intensivă şi *e* a devenit mai întâiu *i* când a fost posttonic.

Am văzut că în poziţie nazală între exemplele citate de dl Densusianu *e* protonic se ţine mult mai bine decât *e* posttonic. Când şovăirea dintre *e* şi *i* apare mai intensă în textele noastre vechi, în majoritatea covârşitoare a cazurilor cu *i*, acesta apare după accent. În dialectele din sudul Dunării, pe cât se pare chiar şi la scriitorii aromâni din secolul al XVIII-lea, fenomenul prefacerii lui *e* neaccentuat în *i* este cu mult prea progresat, ca să mai putem face distincţii de felul acesta. În istroromâneşte însă se găseşte în mod aproape consecvent *e* în silaba protonică, *i* în silaba posttonică, căci cele câteva abateri nu prea modifică tabloul general al formelor acestora.

Intre exemplele istroromâneşti pe cari le-am citat mai sus, nu se găseà în poziţie nazală nici un *i* < *e* proton, nici un *e* păstrat în poziţie posttonică. Deşi din materialul mieu, care nu poate aveà pretenţia de a fi complet, nu mai pot adăugà decât exemple ca *rumer* s. *rumen* (=umăr), *lumer* (=numer), *tirer* (— tânăr), *viret* (= vânăt) şi *dumirekę*, deci numai exemple cu *e* posttonic, când nu urmà poziţie nazală, cred că nu trebue exagerată importanţa acestei poziţii pentru *e* neaccentuat. Cum poziţia nazală l-a prefăcut pe orice *e* accentuat în *i*, unde uzul trebue să fi şovăit deasemenea o bucată de vreme, ea poate să fi ajutat prin analogie şi biruinţa lui *i* neaccentuat, fără ca să fie cauza apariţiei lui, acolo unde *i* a fost mai progresat, deci în poziţie posttonică. Cred cu atât mai mult că este aşa, pen-

www.dacoromanica.ro

trucă în faţa consecvenţei cu care se menţine de altfel *e* protonic în poziţie nazală, dintre singurele patru exemple cu *i* protonic < *e* pe cari le pot cită, *dupę* pe care l-am explicat mai sus, *birbęţşę* (= berbece), *pilşor* (— picior) şi prepoziţia *pirę* (cfr. drom. *pân(ă), păr(ă)*, arom. *pân(ă) păn ă*), mgl. *pǫn*), în trei, *e* n'a fost urmat de nici o nazală. Dincolo de aceste „abateri" apare *e* protonic în mod regulat în orice poziţie. Astfel poziţia nazală se arată a nu avea un rol deosebit şi în special a nu fi motorul evoluţiei *e* > *i* în poziţie neaccentuată: *mesurę* (= măsură), *peducl'u* (= păduche), *pecåt*, (=păcat) *pecurår* (= păcurar), *betăr* (—bătrân), *ănmetsů* (=învăţă), *fetşor* (—fecior, ficior), *secårę* (= secară), *securę* (= secure).

În faţa istrorom. *pirę* trebue să ne întrebăm, dacă nu sântem nevoiţi să ne întoarcem la vechea etimologie *paene* + *ad.* Împotriva etimologiei *porro* + *ad* (Puşcariu, *Et. Wb. d. rum. Spr.*, Meyer-Lübke, *Rom. Et. Wb.*) se ridică, pe lângă istroromânescul *i*, faptul că *r* din *pirę* şi drom. *pără* îşi datoreşte existenţa în mod neîndoielnic rotacismului, precum dovedeşte faptul că în *Codicele Voroneţean* se scrie aproape numai *pâ·ră*, excepţional *pără*.

Când Românii din Istria s'au desfăcut de noi, uzul şovăia între *e* şi *i* neaccentuat, în silaba protonică fiind mai obişnuit*ę*, în cea posttonică fiind mai obişnuit *i*. Ne mai continuând la ei pentru motive pe cari nu le putem şti încă, tendinţa de a-l preface pe *e* neaccentuat în *i*, a început să înceteze şi şovăirea între *e* şi *i*. În silaba protonică s'a refăcut peste tot, cu excepţia unui număr foarte mic de cazuri, vechiul *e*, şi regresiunea a pornit şi în silaba posttonică, dar aici *i* fiind mai obişnuit, acesta s'a putut menţineà cel puţin ori de câte ori se găseà în poziţie nazală. În istroromâneşte nici un cuvânt n'are variante când cu *e*, când cu *i*, ci s'a stabilit un perfect echilibru între aceste două vocale.

Dacă admitem că tendinţa de a-l preface pe *e* neaccentuat în *i* a progresat mai repede în poziţia posttonică, atunci se explică uşor cele vreo câteva cazuri în cari se părea că nu sântem destul de lămuriţi asupra prezenţei lui *i* în locul lui *e*, cazuri în cari *i* s'a generalizat în aşa fel, încât a pătruns şi în limba noastră literară, spre deosebire de alte cazuri, când *i* are

www.dacoromanica.ro

un pronunţat caracter dialectal: *fraxinum* > *frasin*, ir.: *frăsir*, arom. *frapsin*, mgl. *frasim*; *carpinum* > drom. arom. mgl. *cărpin*; **alinum* > **ainin* > *ainine* (cfr. Dacoromania I. 381. Fireşte că se poate admite şi o formă **arin*, mai ales acum dupăce ştim cât de veche este trecerea *e* > i, căci **anen* ar fi trebuit să dea **înen*, cfr. *animam* > ✝ ·Ꙗrema *Cod. Vor.* passim, ✝ ·Ꙗnimă, *Anàlele Acad. XXVIII*, Secţ. lit. pg. 101—102; dacă chiar **arin* a devenit **airin*, înţelegem de ce *a* a rămas nealterat); *asinum* > *asin*, ir. *ăsir*; *sarcinam* > *sarcină*, ir. *sărtsirę*, arom. *sartsină*; *animam* > *inimă*, *irimă*, istrorom: *ţirimę*, arom. megl. *inimă*; *annotinum* > *noatin*, ir. *notir*, arom. mgl. *noatin*; *lendinem* > drom. arom. mgl. *lindină*, istrorom. *lindirę*.

Dialectal, poate chiar şi în aromâneşte (cfr. mai sus *noaten*), dar mai ales în textele noastre vechi, se mai găsesc variante ale cuvintelor acestora cu *e*. Aceasta dovedeşte cât de mult s'a prelungit lupta dintre *e* şi *i*. După anumite consonante, care îl prefac şi de altfel pe *e* în *ă*, poate să apară şi *ă*. De aceea dăm de câte trei variante în cazuri ca: *asen*, *asăn*, *asin*; ✝ *frasen*, ban. *frapsăn*, (cfr. *frasân* Panţu, *Plantele cunoscute de poporul român*, *Buc. 1906)* şi *frapsin*; *galben*, *galbăn* şi *galbân*, *galbin* (vezi pentru aceaste forme *Dicţ. Acad.*); *carpen*, *carpăn*, *carpin*, etc. etc. Aceleaşi variaţiuni sânt cu putinţă şi în poziţie protonică: *pe*, munt. *pă*, mold. *pi*; în *Codicele Todorescu*, prepoziţia *din* are formele *de*Ꙗ, *dă*Ꙗ şi *di*Ꙗ (v. Dr. N. Drăganu, *Codicele Todorescu* şi *Codicele Marţian*, *pg. 28*).

Între drom. *frasen*, *frasăn*, şi *frasin* etc. este acelaşi raport ca între ir. *pecăt*, drom. *păcat* şi arom. mgl. *picat*.

Ar fi foarte interesant, şi rezultatele ar răsplăti munca din belşug, să adunăm tot materialul vast de exemple cu *e* neaccentuat, înfăţişând raportul dintre *e* şi *i* din punct de vedere geografic şi cronologic în acelaşi timp. În cadrele acestui studiu nu pot face lucrul acesta. Făcând critica materialului adunat de dl Densusianu pentru *e* neaccentuat în poziţie nazală, am putut da numai un singur exemplu cu *i* protonic, dar am putut să pun alăturea de toate formele dsale cu *e* posttonic câte o variantă cu *i*. Am înaintea mea un material bogat de exemple de tot felul şi constat că uzul nostru literar, deşi destul de şovăitor câteodată, prezintă totuşi în liniile generale aceeaşi situaţie ca în istroromâneşte, cu deosebirea că dialectul daco-

www.dacoromanica.ro

românesc îl preface pe *e* în *ă*: *respondeo* > *răspund*, istrorom. *respund; mensuram* > *măsură*, istrorom. *mesurę; securim* > *secure, săcure*, istrorom. *securę*; *cinusiam* > *cenuşă*, istrorom. *tşenuşę*; *venenum* > *venin*, istrorom. *verir;* apoi *numerum* > *număr*, istrorom. *lumer; venetum* > *vânat*, istrorom. *viret; pectinem* > *pieptine* (şi *pieptene*), istrorom. *tsăptir* (cfr. *homines* > literar numai *oameni*, istrorom. *omir*), *sarcinam* > *sarcină*, istrorom. *sărtsirę; lendinem* > *lindină*, istrorom. *lindirę; fraxinum* > *frasin*, istrorom. *frăsir* etc.

Deci: şi în dacoromâneşte *e* (adese prefăcut în *ă*) în silaba protonică şi, dacă nu urmează poziţie nazală, şi în silaba posttonică, dar uz şovăitor în silaba posttonică cu poziţie nazală. Totuşi în cazul din urmă *i* este câte odată de rigoare şi i se dă preferinţă după *č* şi *ğ*, dar nu pentrucă *e* posttonic s'ar fi prefăcut în *i* numai între *č* şi *ğ* şi poziţie nazală, ci pentrucă este firesc ca după palatalele *č* şi *ğ* să se prefere *i*, pentrucă este mai palatal decât *e*, limba apropiindu-se mai mult de palat la articularea lui.

Numai împrejurarea că *e* a pornit spre *i* şi a devenit *i* mai întâiu în poziţie posttonică, nu ajunge pentru explicarea faptului că prefacerea lui *e* neaccentuat n'a devenit un fenomen general, ca şi *a* > *ă* şi *o* > *u* în silaba neaccentuată. Ea poate motivă cel mult deosebiri ca cele discutate în acest paragraf, dar oricât de tardivă ar fi fost evoluţia în silaba protonică, în cursul celor optsprezece veacuri ea ar fi avut destulă vreme ca să cucerească întreg terenul, ca şi *ă* şi *u*.

Cauzele că *e* neaccentuat n'a ţinut pas cu *a* şi *o* în silaba neaccentuată sânt multiple. Înainte de toate *e* şi *i* neaccentuaţi au avut o mare importanţă ca terminaţiune flexionară, pe când *o* avea un asemenea rol doar în dative ca *lupo*, şi ştim că nu s'a prea simţit nevoia de a se distinge forma dativului de a celorlalte cazuri, iar *a* nu puteà să intre în concurenţă cu *ă* care n'a existat încă sau se desvoltà de obiceiu dintr'însul. În faţa lui *vulpe* < *vulpem, lupe* < *lupe, laude* < *laudet, vede* < *videt merge* < *mergit, aude* < *audit*, se găseau *lupi* < *lupi, auzi* < *audis*. Câtă vreme de *-e* şi *-i* se legau anumite funcţiuni sintactice şi câtă vreme pe urma prefacerii lui *-e* > *-i* puteau să se nască confuziuni, trebuià să se producă o continuă regresiune, deşi pe de altă parte uzul alunecà mereu spre *i*, precum dove-

www.dacoromanica.ro

desc forme ca *afli*, *ari*, *carti* etc. pe cari le-am citat mai sus, din izvoare destul de recente, cari s'au generalizat în dialectul meglenit şi cari sânt o probă a energiei şi persistenţei acestui fenomen. A trebuit deci ca *e* să se menţie pe o scară foarte întinsă şi nu este o întâmplare oarbă că în privinţa aceasta au fost mai conservative dialectul istrian — unde evoluţia lui *e* neaccentuat a fost întreruptă din vreme — şi dialectul dacoromânesc — unde viaţa cărturărească a început mai întâiu şi unde s'a simţit mai mult nevoia preciziunii în uzul limbii. S'a menţinut *-e*, întocmai precum *-a* n'a devenit *-ă* — la început având de sigur în influenţa sa şi accentul secundar — în *acela* < *eccum illum illac* şi *casa* < *casam illam*, pentrucă a avut în cazurile acestea anumite funcţiuni semantice (cf. însă *Dacoromania* I pg. 182—183, nota d-lui P u ş c a r i u).

Pe calea consideraţiilor acestora am ajuns în situaţia de a puteà explicà una din marile noastre enigme morfologice. Dacă ne-am convins că prefacerea lui *e* neaccentuat în *i* este străveche, atunci şi *-es* resp. *-ĭs* a trebuit să dea *-i*. În cazul acesta menţinerea vechiului *-e* n'ar fi însemnat evitarea unui echivoc, ci din contra, cu *-i* se puteau face distincţii mai precise. Astfel *montem* şi *montes* trebuiau să dea deopotrivă *munte* şi *munti* resp. *munţi*. Când uzul şovăià între *-e* şi *-i*, erà firesc ca în tendinţa de a se diferenţià pluralul de singular, să se aleagă *-i* pentru plural, căci *-i* mai aveà într'o măsură largă această funcţiune la declinarea a doua. Mai intervine şi altă împrejurare. Dativul *morti* cu *i* lung, a trebuit să dea *morţi*, şi cum femininele de declinarea I-a au la dativul singular şi la plural forme egale, erà firesc ca să se stabilească această egalitate şi pentru femininele de declinarea III-a, generalizându-se deci la plural forma cu *-i* (*morţi*). Astfel ieşeam din impasul de a nu mai puteà deosebì pluralul de singular. Şi *casae* trebuià să devie în cele din urmă *casi* resp. *caşi* (cfr. modernul *căsi* şi *căşi*), dar cum în *casae* *e* porneà de la distanţă mai mare, căci *ae* erà deschis, probabil că numai mai târziu decât *e* din *vulpes* el a putut să ajungă până la *i*. De aceea, şi pentrucă aici nu se puteau produce confuziuni pe calea aceasta, terminaţiunea singularului fiind *-ă*, a putut să reziste şi să se menţină la pluralul declinării I terminaţiunea *-e*. Totuşi *-i* a câştigat şi aici

www.dacoromanica.ro

un teren destul de mare, mai ales că a fost ajutat şi de cuvinte ca *ghindă* (< **glandam*, atestat pe tot teritoriul romanic), † *ghinde* (< *glandem*; cfr. *Dicţ. Acad. Rom.)*, pl. *ghinzi* (< **glandae* ev. şi *glandes*), şi (învechit) *ghinde* (< **glandae* ev. şi *glandes*), analog *ghindă — ghinzi* putându-se declină apoi cu atât mai mult *măsură — măsuri* etc. (cfr. Sextil Puşcariu în *Conv. Lit.* XXXIX pg. 62). Iar dacă ne reamintim cele spuse mai sus despre *i* < *e* neaccentuat după *č* şi *ğ*, înţelegem de ce gramaticile practice şi cercetările istorice constată că *-i* se arată mai statornic în pluralul substantivelor în *-că* şi *-gă* (*biserică — biserici*, *rugă — rugi*; cfr. Candrea, *Psaltirea Şcheiană* I pg. 179—181).

La fel trebuiau să dea *cantas* şi *cantat* > *cântă*; *vides* şi *videt* > *veade* resp. *vedi* > *vedzi*, *credis* şi *credit* > *creade* resp. *credi* > *credzi*, *cantes* şi *cantet* > *cânte* resp. *cânti* > *cânţi*, *videas* şi *videat* > *veadză*, *credas* şi *credat* > *creadă*. Prin urmare persoana a 2-a şi persoana a 3-a ar fi trebuit să aibă deopotrivă, la indicativul de conjugarea I-a şi la conjunctivul de conjugările a II-a şi III-a, terminaţiunea *-ă*, iar la conjunctivul de conjugarea I-a şi la indicativul de conjugările a II-a şi a III-a când terminaţiunea *-e*, când terminaţiunea *-i*. La conjugarea a IV-a însă, la indicativ, persoana a 2-a nu puteà să aibă de cât terminaţiunea *-i*, în schimb persoana a 3-a şi *-i* şi *-e*: *audis* > *auzi*, *audit* > *aude* resp. *audi* > *audzi*. Este lucru firesc deci că pentru persoana a 3-a a indicativului de conjugarea a IV-a să se fi dat preferinţă formei cu *-e*, care nu admite nici o confuziune cu persoana a 2-a. Astfel *-i* a devenit, pentru conjugarea aceasta, terminaţiunea caracteristică persoanei a 2-a, iar *-e* terminaţiunea caracteristică persoanei a 3-a. Pe calea analogiei s'a făcut apoi aceeaşi distincţie între dubletele în *-e* şi *-i* la indicativul conjugărilor a II-a şi a III-a, şi la fel s'a procedat şi cu condiţionalul *cantaveris*, *cantaverit* etc. În toată mişcarea aceasta punctul fix din capul locului a fost *-i* al persoanei a 2-a la conjugarea a IV-a. Acest *i* s'a generalizat pentru persoana a 2-a şi l-a înlocuit la acea persoană şi pe *-ă* la indicativul conjugării I şi la conjunctivul celorlalte conjugări, incluziv conjugarea a IV-a (*audias* şi *audiat* > **audză*).

Prefacerea lui *e* neaccentuat în *i*, amuţirea lui *s* final şi apariţia lui *-i* în locul terminaţiunilor *-es* şi *-as* în flexiune (cf.

www.dacoromanica.ro

însă *ad foras* > *afară*!) fac parte din particularităţile cele mai caracteristice, comune limbii româneşti şi celei italiene. Coincidenţa aceasta ar trebuì să ajungă ca să admitem că împrejurările în cari *-i* în locul lui *-es* şi *-as* a apărut şi în italieneşte, au fost în liniamente generale aceleaşi ca şi în româneşte. Şi în italieneşte a fost preferită forma *monte* cu *-e* la singular, forma *monti* cu *-i* pentru plural, iar *-i* se generalizează şi ca terminaţiune a persoanei a doua pe calea aceloraşi analogii ca la noi, cari duc de la conjugarea a IV-a prin conjugările a II-a şi a III-a până la conjugarea I-a.

În ambele limbi poate să fi intervenit şi alt factor, contribuind şi el la stabilirea raporturilor cari se desvoltă în cele din urmă între terminaţiunile *-e* şi *-i*. În *montem* *e* fusese deschis şi poate să fi rămas mai apropiat de *e* decât *e* din *montes*, care din capul locului a fost închis. Ceva asemănător am spus cu câteva rânduri mai sus despre raportul dintre *-ae* al declinării I şi *e* din *-es* al declinării a III-a. Atunci ar fi cu atât mai explicabilă biruinţa lui *-e* la singularul şi a lui *-i* la pluralul declinării a III-a. [1])

De altfel în monumentele vechi ale limbii italiene se mai găsesc urme ale uzului şovăitor între *e* şi *i*; *-e* pătrunde chiar şi la indicativul conjugării I, iar *-a* de la conjugarea aceasta şi la conjugările a II-a şi III-a. [2])

Revenirea la *-e* a fost necesară şi în forme adverbiale ca

---

[1]) După reflexele de astăzi s'ar părea chiar că limba italiană a deosebit pe *-ĕ* şi *-ĭ* de *-ē*, *-ĕ* şi *-ĭ* dând *e*, iar *ē* dând *i*. Nu cred că *-ĕ* şi *-ĭ* pe de o parte şi *-ē* pe de altă parte au apucat-o chiar dela început pe drumuri diferite, precum arată şi abaterile de la această regulă. Evoluţia terminaţiunilor flexionare a contribuit şi ea ca rezultatele finale la cari au ajuns *-ĕ*, *-ē* şi *-ĭ* să facă impresia că distincţia care a fost făcută între *-ĕ* şi *-ĭ* şi *ē* corespunde unei realităţi istorice.

[2]) Cfr. Meyer-Lübke, *Gramm. d. rom. Sprachen* II pg. 167. — Vezi O. Densusianu, *Hist. de la langue roumaine* I pg. 55-56 şi 216. — Alte explicări date lui *-as* şi *-es* > *-i*, foarte ingenioase câte odată, cari presupun că *-s* ar fi primit un timbru palatal înainte de a dispare şi că l-ar fi prefăcut apoi, palatalizându-l, pe *a* > *e* > *i* şi pe *e* > *i* (cfr. Karl R. v. Ettmayer, *Vademecum der rom. Philologie*, Hiedelberg 1919, pg. 90-91) n'au darul de a ne convinge. Că *-s* care se găseà pe calea amuţirii ar fi putut să aibă această influenţă şi că s'a menţinut destul de mult ca s'o poată aveà, fie chiar numai în italieneşte, nu este deloc probabil. În *tres* > *trei*, *das* > *dai* *-s* n'a avut această influenţă. În monumente vechi italieneşti se găsesc terminaţiunile verbale *-a*, *-e*, *-i*, fără ca *-s* să mai existe. Că *-s* s'ar fi palatalizat înainte de a amuţi, este o hipoteză prea puţin plauzibilă.

www.dacoromanica.ro

d. p. *fireşte, omeneşte* şi în vocative ca *lupe*, căci de altfel acestea ar fi devenit identice cu pluralele *fireşti, omeneşti* şi *lupi*.

Îndată ce s'a produs regresiunea în cazul lui *-e* final, s'a putut reveni foarte uşor la *-e*, pe calea analogiei, şi în interiorul cuvântului, câtă vreme uzul mai şovăia. Ar fi pe de altă parte foarte explicabil ca acestă influenţă a lui *-e* final să fi fost mai puternică în silaba protonică, unde fenomenul prefacerii lui *e* în *i* a fost mai puţin progresat, decât în silaba posttonică. Astfel analogia cu finalul *e*, a cărui menţinere a fost în anumite cazuri o necesitate, ar fi fost obstacolul în calea generalizării prefacerii lui *e* neaccentuat în *i* în interiorul cuvintelor, de unde nu puteà să se producă, nici prin *e* şi nici prin *i*, nici o ştirbire pentru claritatea limbii. Fără ca să tăgăduesc orice repercusiuue a refacerii lui *-e* asupra silabelor neaccentuate din interiorul cuvintelor, cred că argumentarea aceasta este insuficientă. Mai puternică ar fi trebuit să fie poate influenţa cazurilor când *-e* a devenit *-i* (*montes* > *munţi*, *vides* > *vezi* etc.), căci ea cadrà cu direcţia în care evoluà limba. Apoi s'a făcut o foarte exactă distincţiune între terminaţiunile *-e* şi *-i*, uzul şovăind însă chiar în aceeaşi silabă între *-e-* şi *-i-* când nu au nici o importanţă pentru funcţiunea cuvântului şi când nu mai prea puteau fi puse în legătură cu *-e* şi *-i*, vocale finale cu anumite rosturi flexionare. Cred că regresiunea produsă în terminaţiunile flexionare ar fi putut să oprească doar pentru o clipă evoluţiunea în interiorul cuvântului. Trebue să fi intervenit deci şi alte motive.

Vorbind despre *e* neaccentuat în aromâneşte, dl Weigand ne face următoarele indicaţii: „In silaba neaccentuată, mai ales dacă este protonic, devine aproape *i*. In regiunea de la Monastir se deosebeşte *ti duts* de *du-te*, etc. In sud are şi *e* posttonic mai mult timbrul lui *i*, deosebindu-se însă de *i* veritabil.“ (*Die Aromunen* II, pg. XIV.)

După explicarea aceasta, raportul dintre *e* protonic şi *e* posttonic ar fi chiar invers de cum l-am aşteptà. Dar în *du-te* faţă de *ti duts*, *e* s'a menţinut pentrucă este final, nu pentrucă este posttonic, şi bănuesc că ceea ce spune dl Weigand despre *e* posttonic în regiunile de sud, priveşte deasemenea numai pe *-e* final. Ceea ce putem reţine din comunicarea dlui Weigand, este că în aromâneşte *i* < *e* are nuanţe diferite.

www.dacoromanica.ro

Consideraţii de ordin pur teoretic ne arată că în general nu există două sunete identice. Timbrul sunetului depinde de sunetele împrejmuitoare, este altul dacă vorbim mai repede sau mai pe îndelete, în afect sau liniştiţi, dacă sântem obosiţi sau ba, se modifică în măsura în care se desvoltă organele noastre de vorbire, el depinde şi de constituţia organică a individului, căci altfel n'am puteà deosebì oamenii chiar numai după voce, etc. Urechea nu înregistrează aceste variaţiuni infinite, de obiceiu nici chiar atunci când pentru observatorul atent şi exercitat deosebirile sânt perceptibile. Pe calea abstracţiunii, noi ne construim câte un sunet tip pentru toate variaţiunile lui. Dacă îl întrebăm pe cineva ce sunet se găseşte înainte de *t* în *dinte* şi înainte de *g* în *lângă*, el ne va răspunde deopotrivă: *n*. Elevii noştri începători sânt foarte surprinşi, când li se arată că avem de a face aici cu două sunete deosebite, cu *n* dental şi *n* velar. In cazul acesta a intervenit desigur şi sugestia imaginei grafice. Dar şi gama variată a lui *a* sau *p* d. p. e reprezentată în conştiinţa noastră de acelaşi tip *a* sau tip *p*, cu toate că d. p. deosebirea dintre consonantele iniţiale în *pin* şi *par* este destul de mare. Se poate întâmplà însă că diferitele variaţiuni ale unui sunet să nu mai poată fi subsumate supt acelaşi sunet tip, dacă acel sunet se diferenţiază în cursul evoluţiei sale, anumite nuanţe destul de îndepărtate unele de altele accentuându-se mai mult. Una din nuanţele acestea poate să pară într'un anumit moment mai apropiată de alt sunet tip decât acela căruia i-a aparţinut mai întâiu şi să fie săltată astfel dintr'odată în altă categorie de sunete.

Spuneam undeva mai sus că *â* este o vocală mai închisă decât *ă*. Cam aceeaşi distanţă trebue să fi fost la început între *i* din *e* accentuat în poziţie nazală şi *i* din *e* neaccentuat. Dar şi acest *i* neaccentuat nu va fi avut totdeauna aceeaşi nuanţă. In silaba posttonică, unde evoluţia a fost mai progresată, va fi fost mai închis decât în silaba protonică. Astfel începeau a se distinge trei feluri de *i*, dacă nu cumva şi $i < \bar{\imath}$ aveà o poziţie deosebită: *i* accentuat $< e$ în poziţie nazală, *i* posttonic $< e$ şi *i* protonic $< e$. Ivindu-se trebuinţa de a deosebi pe cât se poate de bine aceste nuanţe, se va fi produs tendinţa de a nu face unghiul maxilar prea mic la articularea lui *i* protonic $< e$ şi de a nu-l face prea mare la articularea lui *i* accentuat $< e$

www.dacoromanica.ro

în poziţie nazală, ţinând cumpănă dreaptă la *i* < *e* posttonic. In urma tendinţii acesteia puteà să se dea uşor în cellalt extrem. Pe când *i* < *e* accentuat în poziţie nazală continuà să se închiză, *i* < *e* protonic, care se găseà în regiunea în care se întâlnesc *e* şi *i*, a devenit mai deschis şi s'a prefăcut iar în *e*. In silaba posttonică *i* < *e* a fost apropiat mai mult de *i* accentuat în poziţie nazală, când se găseà şi el în asemenea poziţie, de altfel de *i* resp. *e* în poziţie protonică. Astfel cred că se explică mai ales deosebirile pe cari le-am constatat în acest studiu între diferiţii *e* neaccentuaţi, deosebiri cari nu sânt numai rezultatul unor evoluţii articulatorice, ci şi al unor evoluţii acustice, întrucât şi urechea are un rol important pentru desvoltarea lor. Cum tendinţa prefacerii lui *e* neaccentuat în *i* îşi continuă acţiunea în cursul veacurilor, se produc mereu tulburări, cari se reoglindesc în şovăirile mari ale uzului limbii.

Ceea ce am numit evoluţie acustică se poate observà şi de altfel în desvoltarea limbilor. Rolul pe care urechea îl are câteodată la prefacerea cuvintelor, l-a subliniat îndeosebi dl Herzog (*Streitfragen der rom. Philologie*, pg. 49) explicând astfel pe *e* din *vicinus* > *vecinus*, *sorore* > *serore*. Vocalele neaccentuate, zice dsa, se articulează mai puţin precis. Urechea prinde deosebirea care se redă apoi în mod exagerat, vocala neaccentuată neutralizându-se.[1])

4. Evoluţia lui *e* neaccentuat în *i* a fost întreruptă în dialectul istroromânesc, a continuat să se desvolte în dacoromâneşte, unde produce şi

[1]) „Diese [Die Dissimilationen] scheinen mir im wesentlichen auf einem anerkannten psychologischen oder besser psychophysischen Gesetz zu beruhen; nämlich auf dem, dass Differenzen zwischen zwei ähnlichen Reizen grösser empfunden werden, als sie sind, wenn diese sich in zeitlicher oder örtlicher Nahe zu einander befinden. Eine Wandlung z. B. wie vulglt. *vicinus* > *vecinus*, *sorore* > *serore* gegenüber *riparia*, *morire*, die bleiben, dürfte auf folgende Weise entstanden sein: In unbetonter Stellung werden die Vokale weniger scharf articuliert als in betonter. Der Unterschied fällt dem Hörenden besonders auf, wo ein Wort in benachbarten Silben die verschiedenen Laute vereinigt. Man gibt deshalb den Unterschied übertrieben wieder, und gelangt so schliesslich dazu, den unbetonten Vokal zum neutralen des Artikulationssystems herabsinken zu lassen". Sper să pot insistà în curând asupra altui caz de evoluţie acustică. Ţin să observ deocamdată că „evoluţia acustică" nu se găseşte într'o prea pronunţată opoziţie cu „evoluţia articulatorică", întrucât una fără de alta nu se prea poate. In cazul dintâiu prevalează momentul acustic, evoluţia fiind mai mult de ordin psihologic sau psihofizic, în cazul al doilea prevalează momentul articulatoric, evoluţia fiind mai mult mecanică.

www.dacoromanica.ro

astăzi, ca în alte vremuri, tot felul de şovăiri, este mai progresată în aromâneşte, unde doar *e* final se mai ţine, şi a cucerit întreg terenul în dialectul meglenit.

Nu putem căutà fireşte originele acestei prefaceri — cunoscute şi limbii italiene, şi ale cărei urme se pot descoperi şi aiurea în România — într'o anumită regiune locuită de Români. Fenomenul este străvechiu, iar la noi împrejurările din Balcani şi în special din estul Balcanului au fost deosebit de favorabile desvoltării lui. El apare şi în limba bulgară de est, unde se datoreşte probabil influenţei noastre, şi se găseşte şi în vechi documente slavoneşti scrise la noi. I. Bogdan arată, citându-l pe Dr L. Miletič, *Novi vlacho-bălgarski gramoti* XIII Sofia 1896 pag. 106, că reducerea lui *o* şi *e* neaccentuaţi la *u* şi *i* este o trăsătură caracteristică dialectelor bulgare de est şi subliniază apoi faptul că apare şi în documentele braşovene din sec. XV—XVI-lea cari „formează transiţiunea de la povestea despre războiul troian sau aşa numita „trojanska piča", unicul monument literar bulgăresc din sec. XIV cu elemente populare, la producţiunile sec. XVII, când particularităţile de astăzi ale dialectelor bulgare erau definitiv stabilite" (I. Bogdan, *Doc. priv la relaţiile Ţării-rom. cu Braşovul şi Ţara-ung. în sec. XV şi XVI, pag. XXXI).* Relevăm în special paralelismul dintre *o* şi *e* neaccentuaţi şi în bulgăreşte, ceea ce ne întăreşte şi mai mult de a crede în legătura organică pe care am constatat-o între *a* > *ă; o* > *u* şi *e* > *i* în silabă neaccentuată.

Dintre Dacoromâni, mai ales Moldovenii înclină înspre *i*. In satele din preajma Cernăuţilor, ca de altfel şi aiurea în Moldova, am atins linita meglenită. Aici ţăranii spun *péştili, carti, audi* etc. Uzul a şovăit la noi în toate vremurile, iar această şovăire n'a împestriţat numai textele noastre vechi, ci şi limba literară a zilelor noastre. Astfel distinsul academician, dl Dr Gr. Antippa scrie în opera sa *Dunărea şi problemele ei ştiinţifice, economice şi politice*, Buc. 1921, când *asemene*, când *asemine* (*asemene* pag. 96, *de asemeni* pe pag. 129, de două ori *asemine*, odată *asemenea* pe pag. 136—137, cf. *asemănătoare* pag. 66, 83, *asămănătoare* pag. 90), *singurile locuri* (pag. 86) şi, pe cât se pare, numai *adică* (pag. 36, 60), citat de *Dicţ. Acad.* supt forma *adecă*. Între citaţiile acestui dicţionar, scoase

www.dacoromanica.ro

din Creangă, îl găsim pe *biserică* odată supt forma aceasta, altă dată supt forma *beserică* şi se pare că-l preferim pe *dimineaţa* lui *demineaţa*, dar n'aş puteà spune dacă mai literară este forma *piedecă* sau *piedică*. Dl Papahagi, din ale cărui opere am putut culege un bogat material informativ şi pentru acest studiu, traduce în glosarul său (*Basme Aromâne*, pag. 581) pe arom. *nidiscălicată* prin: *nici n'a descălecat*, abià *descălicând*. În definitiv nu facem astfel decât aceeaşi greşală pe care o făceà Petru Schiopul, când în exilul său scrià pe procura dată la 28 Mai 1593 lui Antonio Bruno (v. Hurmuzachi, *Documente* XI, 342—343) *Poţin (e* posttonic în poziţie nazală!) în loc de *Bozen*. Desigur, nesiguranţa care ne încearcă câteodată nu mai poate să dea scrisului nostru literar înfăţişări de altă dată, dar care dintre formele următoare, adunate dintr'o colecţie de documente moldoveneşti din întâiul sfert al secolului trecut, publicată de dl Iorga (*Analele Acad.* XXXIV, secţia ist.), n'ar fi cu putinţă într'o scrisoare scrisă astăzi, după o sută de ani, de un ţăran moldovean: (ib. pag. 13) *cerirea*, *creştinească*, *biserică*, *curgire*, *să dei*, (pag. 14) *după vremi*, *cerire*, (pag. 23) *beserícii*, *bisăricii*, *bisărică*, (pag. 26) *să nu să înstrăinezi*, *mai bine di cătă alţii?* Iar într'un catastih din Botoşani, din 1783, citat tot acolo, cetim *pi ğumătati* şi dăm de nume de botez ca *Alixandru*, *Vasili*, *Gheorghi*.

Evoluţia lui *e* neaccentuat în *i* fiind mereu activă, ne-a prefăcut şi terminaţiunea pluralului *-ure* < *ora* în *-uri*, pe care l-a generalizat analogia cu celelalte plurale în *-i*. Desigur că a fost hotărîtoare în cazul acesta mai ales împrejurarea că şi în epoca primei lupte dintre *-e* şi *-i* a fost preferit *-i* după *-r*: *călduri*, *seri*, *veri*, *măsuri*, *ţări*, *legături* etc. ca şi *cereri*, *creşteri* ş, a., introducându-se însă *-e* la plur. decl. III, când forma feminină în *-i* nu s'ar deosebì de forma corespunzătoare masculină: *o învăţătoare*, *două învăţătoare*. În *Codicele Todorescu* d. p. alternează forme ca *darure* şi *daruri*, *lucrure* şi *lucrurile* etc., întocmai ca şi *eleonului* şi *ilionului*, *oamenilor* şi *oaminilor*, *îngerii* şi *îngirii*, *nece* şi *nice* (cred că evoluţia *neque* > *nece* > *nice* şi *neci* > *nici* nu mai întâmpină nici o dificultate şi că nu mai trebue să recurgem nici la influenţe bulgăreşti şi nici la cea a lui *nimica*, cf. Densusianu, *Hist. de la langue roumaine*

www.dacoromanica.ro

I pag. 243), *dzise* şi *dzis'*, *dzice* şi *dzici* etc. (cf. Dr N. Drăganu, *op. cit.* pag. 23).

Pluralele în *-uri* înlocuind peste tot pe cele în *-ure*, arată şi ele că n'a fost coĭţ pe întreg terenul dacoromânesc în care fenomenul trecerii lui *e* neaccentuat în *i* să nu fi fost în continuă desvoltare. Aceste plurale în *-uri*, necunoscute *Codicelui Voroneţean*, încep să apară de prin secolul al XVI-lea. În *Psaltirea Şcheiană* dăm de forme ca *ţinuturile* $^{4}/_{16}$, *deşerturile* $^{8}/_{11}$, *straturile* $^{9}/_{3-4}$, *riurile* $^{305}/_{16}$ (chiar în acelaşi verset şi *riurele*), *riuri* $^{503}/_{10}$, deci numai la copistul întâiu şi la al treilea copist al textului acestuia, dar formele acestea se pierd încă în mulţimea de plurale ca *riure(le)* $^{245}/_{16}$, $^{305}/_{1-15-16}$, etc., *darure* $^{204}/_{7}$, *trupurele* $^{257}/_{9-10}$, *cerure* $^{505}/_{13}$, etc. etc. şi odată dăm chiar de *fărăfundurăle* $^{241}/_{14}$ (cf. *făre fundurele* $^{218}/_{16}$, $^{219}/_{171}$), care ar puteà să fie eventual un ultim rest de plural în *-ură* < *-ora*. Oricum, dacă acest *-ră* nu este greşală de scris, ar puteà să se datoreze şi faptului că la acest copist uzul şovăe şi de altfel între *-ră* şi *-re*: *către* $^{204}/_{16}$, $^{230}/_{16}$, *doare* (= *doară*) $^{240}/_{6}$, *făre* (= *fără*) $^{206}/_{14}$, $^{250}/_{14}$ etc. Dintre celelalte psaltiri rotacizante, cea *Voroneţeană* îl are pe *-uri* numai o singură dată, iar în *Psaltirea Hurmuzachi*, *-uri* l-a înlocuit pe *-ure* în majoritatea covârşitoare a cazurilor (cf. Candrea, *Psaltirea Şcheiană* I pag. 32, 36, 38, 183).

* * *

Să ne întoarcem acuma de unde am pornit, la *mente-minte*. Întocmai precum se spune astăzi încă *vin* însă a *veni*, trebuià să se zică odată, pentrucă *i* n'a reuşit — în condiţiunile pe cari le-am arătat — să-l înlocuească peste tot pe *e* neaccentuat, *minţu*, *vindecu*, *credinţă*, *neputinţă* etc. însă a *menţi*, a *vendecà*, *credenciosu*, *neputenciosu* etc. Nu putem şti dacă s'a distins cândva în mod atât de precis între *i* < *e* accentuat în poziţie nazală şi *e* neaccentuat (cu deosebire *e* protonic) în poziţie nazală, dar acesta trebuià să fie rezultatul în urma acelui concurs de împrejurări pe care l-am analizat în acest studiu. Oricum, *i* accentuat şi *e* neaccentuat în poziţie nazală este formula care cuprinde tendinţa dominantă în evoluţia limbii şi care dă expresie raporturilor cari trebue să fi existat odinioară de fapt în majoritatea zdrobitoare a cazurilor. Întocmai precum s'a ajuns de la *dorm*, *dormi*, *doarme*, *durmim*, *durmiţi*, *dorm* sau *lână*, **lănar*, la *dorm*,

www.dacoromanica.ro

dormi, doarme, dormim, dormiți, dorm, sau *lână, lânar*, eră firesc ca analogia să creeze pe de o parte seria *menţu, vendem, credenţă, neputenţă, a menţi, a vendecà, credenciósu, neputenciósu.* etc., pe de altă parte seria *mínţu, vindecu, credínţă, neputínţă, a minţi, a vindecà, creainciosu, neputinciosu* etc. Uzul şovăitor între *mínţu* şi *ménţu, víndecu* şi *véndecu, credínţă* şi *credénţă, neputínţă* şi *neputénţă* etc. a contaminat ca o molimă şi pe *împinge, minte, cine, mine, tine* etc., aşezând alăturea de aceste forme pe *împénge, ménte, céne, méne, téne* etc. Mişcarea aceasta trebue să aparţină unei vremi în care *i* < *e* mai aveà o nuanţă deosebită de *i* < *ĭ*, căci de altfel ar trebuì să dăm şi de exemple ca *penu, venu* pentru *pinu, vinu* < *pinum, vinum* etc., şi s'a întins asupra tuturor cazurilor, nu numai acelora în cari *i* < *e* a fost precedat de o labială şi se găseà înaintea unui *e* următor. Lucrul acèsta îl dovedesc forme ca *argentulu, credenţă, neputenţă, prendeţi, prensără, vecenru, denţi*, citate de dl Densusianu (*Hist. de la langue roum.* II 57, 65, 67-68) din *Psaltirea Voroneţeană, Psaltirea Hurmuzachi, Textele Măhăcene, Coresi* şi *Documentele românești*, publicate de dl I. Bianu, ed. Acad. Rom. 1907. Numărul exemplelor acestora desigur că ar puteà fi sporit în mod considerabil chiar numai în urma unei atente consultări a diferitelor glosare. Pentru scopurile noastre ajung cele citate aici.

Totuşi nu poate fi lipsită de anumite cauze împrejurarea că *é* în loc de *í* în poziţie nazală apare mai ales după labiale şi înainte de *e*. Rolul lui *e* este evident. Intervenind principiul care produce armoniile vocalice, înaintea lui a fost preferit *e* când au fost cu putinţă şi *e* şi i. Cât despre labiale, trebue să ne reamintim că timbrul lor vaţiază după vocala care urmează. Oricine îşi poate da uşor seama d. p. de deosebirea dintre *m* în *mare* şi *mir*. Când spunem *mir* observăm o destul de accentuată contracţiune a muşchilor în colţul buzelor, limba ridicându-se în acelaşi timp spre palat, particularităţi pe cari nu le are *m* în *mare*, şi cari anunţă oarecum vocala palatală următoare *i*, articulată cu deschizătura orizontală a buzelor şi cu partea de dinainte a limbii apropiată de palat. Particularităţile acestea, în cari se cuprind începuturile palatalizării labialelor (*mir.* dial. arom. *n'ir*, mgl. *mn̂ir*), sânt mai puţin accentuate înaintea celeilalte vocale palatale mai deschise, *e*, înaintea căreia labialele nici nu se alterează. Trebue să distingem prin urmare

www.dacoromanica.ro

între *m* urmat de *i*, în evoluţie spre *n'*, şi *m* urmat de *e*. Când acest *e* se preface în *i*, fără ca şi *m* să se fi modificat în acelaşi timp, se produce o combinaţie de sunete cu atât mai neobişnuită, cu cât s'a apropiat mai mult *e* de *i*. Limba alege însă de preferinţă ceea ce este în vechile ei obişnuinţe şi astfel este firesc ca în lupta care s'a declarat între *i* şi *e*, cel din urmă să fi avut un puternic aliat în consonantele labiale, întocmai precum palatele *č* şi *ǧ*, lucru relevat mai sus, l-au ajutat pe *i*. Mi se pare deci că forme ca *mente*, *me'ire* etc. sânt chiar o dovadă că evoluţia $e > i$ a fost destul de progresată, cu toate că nu-l ajunsese încă pe $i < \bar{\imath}$.

Cele dintâiu începuturi ale palatalizării labialelor sânt antedialectale şi consistă în acele particularităţi speciale cari şi astăzi îl deosebesc d. p., precum am spus mai sus, pe *m* din *mir* de *m* din *mare*. Înainte de $i < e$ însă labialele şi-au păstrat caracterul lor nealterat, făcând chiar de aceea, cum am văzut, ca după ele vechiul *e* se fie preferit lui *i* până într'o epocă anumită. Astfel $lab + i < \bar{\imath}$ şi $lab + i < e$ au intrat în vădita opoziţie. Tendinţa de a deosebi aceste două serii de labiale, faptul că $i < e$ a fost, cel puţin la început, mai deschis decât $i < \bar{\imath}$ şi mai ales împrejurarea că palatalizarea trebue să fi fost destul de avansată când $i < e$ şi-a luat locul supt vocala tip *i*, explică de ce labialele înainte de $i < e$ n'au avut aceeaşi soartă ca înainte de $i < \bar{\imath}$. Pe cel din urmă din argumentele noastre nu-l invalidează împrejurarea că şi împrumuturi streine cunosc câteodată palatalizarea. Aceste împrumuturi desigur că n'au trecut prin întreaga evoluţie care duce de la consonanta labială la consonanta palatală, evoluţie care începe în epoca străromână, ci s'au adaptat pe calea analogiei în flexiunea şi derivaţiunea uzului limbii româneşti, fiind cuprinse poate altă dată şi de uzul şovăitor între labiale şi palatale în unele regiuni. Cum între aceste elemente streine nu există o uniformitate, unele fiind supuse palatalizării, iar altele nu, forma pe care au primit-o va fi fost poate determinată şi de drumul pe care au intrat şi s'au generalizat în limba noastră, de „rudele" de cari a dat prin gările în cari au descins mai întâiu, precum spune dl Puşcariu într'o imagine pe cât de plastică, pe atât de sugestivă (*Dacoromania* I, pg. 392), rezultatele palatalizării fiind diferite în diferite regiuni. Elementele vechi latine cu $lab + e < i$ îşi aveau însă forma

www.dacoromanica.ro

fixată mai de dinainte, mai presus de mozaicul atât de variat al rezultatelor pe cari le-au dat *lab* + $\bar{\imath}$, *ĕ* sau *i̯*, şi chiar faptul că forma aceasta a fost pretutindenea aceeaşi şi se reliefă astfel prin omogenitatea ei de pe acel mozaic, trebuiă să-i dea mai multă stabilitate. Unde între două regiuni vecine există o deosebire în cazurile cu *lab* + $\bar{\imath}$, *ĕ*, *i̯*, există totuşi conştiinţa omogenităţii în cazurile cu *lab* + *e* în poziţie nazală. (Cf. despre palatalizarea labialelor A. Byhan în *Jahresber.* III. pg. 17—18; O. Densusianu, *Hist. de la langue roumaine* I pg. 307—316; S. Puşcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, pg. 33—38).

Fac chiar acuma o mică experienţă şi mi se pare că şi eu mai am alt *m* când spun *mir* < *miro* şi alt *m* când spun *minte* < *mentem*. În cazul întâiu *m* este întocmai precum l-am descris mai sus, în cazul al doilea îi lipsesc acele particularităţi provenite dintr'o mişcare începătoare în direcţia palatalizării. În *minte*, *m* mi se pare acelaşi ca în *mir* (=mie) din limba germană, care nu cunoaşte palatalizarea. Dar s'ar puteà ca în momentul acesta să fiu sugestionat de propriile mele expuneri de mai sus. Experienţa mea trebue verificată deci.

Cei ce susţinem că *mente*, *mesre*, *cuvente* etc. din textele noastre vechi trebue cetit de fapt cu *e*, am pierdut până acuma din vedere pe cel mai puternic şi mai convingător dintre argumentele în favorul hipotezei acesteia: în *Codicele Todorescu*, scris cu litere latine şi ortografie ungurească, ortografie care nu cunoaşte şovăirea între *e* şi *i* în poziţie nazală, nu s'ar puteà explică de altfel *e* în forme ca *kredentza* (Dr. Sztripszky Hiador és Dr. Alexics György, *Szegedi Gergely énekes könyve XVI század-beli román forditásban*, Budapest 1911 pg. 150), *kredentze* (pg. 148), *kuuente* (pg. 152, 156), *kuuentelor* (pg. 152), *ssvente* (pg. 152, 154), *den* (passim). Observ că alăturea de aceste forme se găsesc şi *kredintza* (pg. 146, 152), *credintza* (pg. 154, 156, 158), *credinze* (pg. 154), numai *ssine* (pg. 146), *tyne* şi *tine* (cf. pg. 152) şi *czine* (cf. 152, 154) şi că scriitorul acestui codice ştie să distingă de altfel bine între *i* şi *e* românesc, cf. *binele*, *portzile*, *enkiddecy* (citeşte: închideţi) şi *vreme* (pg. 146), *inima inyma*, *inimile* şi *lumina* (pg. 152), *kinul* şi *sspele* (pg. 160) etc

Că acest *e* este străvechiu, cred că nu mai încape nici o îndoială. La început uzul trebue să fi fost mult mai şovăitor, până ce din învălmăşala aceasta a ieşit un echilibru oarecare,

www.dacoromanica.ro

cu *e* mai ales după labiale, cu *i* mai ales după palatale, cu *e* şi *i* după celelalte consonante; dar *i* mereu gonit de la locurile pe cari le-a cucerit, s'a putut menţineà în cele din urmă peste tot. În epoca şi în regiunea în care au fost scrise textele husite, *e* rezistă numai dacă este ajutat de ambii aliaţi, de labiala precedentă şi *e* următor, încolo se găseşte în plină retragere de pe terenul care îi mai rămăsese. Forme ca *cene, tene,* se păstrează mai multă vreme, pentrucă se găsesc în societatea lui *mene*, forme ca *credenţă* etc. au devenit excepţionale.

Formele *mene*, *mente* etc. n'au devenit *meane, meante* etc. pentrucă al lor *e* se găseà în corelaţiune pe de o parte cu acel *e* neaccentuat în poziţie nazală, care îi dădeà mereu nouă viaţă, când alunecà sau sta să alunece din nou spre *i*, iar pe de altă parte în corelaţiune cu *i* din variantele *minte*, *mine* etc. În *lege* > *leage*, *e* a putut să devie *ea,* dar nu în *vendecu*, unde *e* a fost aşa zicând transplantat din silaba întâia a lui *vendecà* şi câtă vreme mai există şi forma *vindecu*; s'a stabilit deci oarecum regula, că pe *i* îl poate înlocuì *e* dar nu *ea*. Înainte de toate însă, pe când în cuvinte ca *lege*, *é* se deschideà tot mai mult, în cuvinte ca *mente* tendinţa închiderii lui *e* a fost permanentă şi a continuat până dincolo de epoca metafoniei.

Încheiu cercetările mele cu o ultimă constatare. Ea priveşte soarta lui *e* accentuat în poziţie nazală după labiale în dialectul dacoromânesc, care are în cazul acesta *â* în loc de *i*, dacă urmează poziţie tare. Acel *â* s'a desvoltat din *e* şi nu din *i*. Cum *fenum* d. p. a dat în dacoromâneşte *fân* şi trecerea lui *e* > *i* în poziţie nazală este comună tuturor dialectelor, s'ar părea că avem de a face aici cu un *i* trecut în *â*. Deosebirea faţă de *filum* > *fir* s'ar puteà explicà prin faptul că *i* din **fin* (< *fenum*) a fost deschis. Totuşi **fin* ar fi trebuit să se prefacă în *fân* într'o epocă destul de târzie (oricum dupăce Istroromânii s'au despărţit de noi, cfr. *fenum* > istrorom. *fir*), când evoluţia lui *e* > *i* în poziţie nazală trebue să fi fost destul de progresată şi când *i* < *e* trebue să fi avut cel puţin mai multă afinitate cu *i* decât cu *e*, pe care aceleaşi labiale îl prefac la noi în *ă*. Am arătat de altfel mai sus că între diferiţii *i* < *e*, cel din *e* accentuat în poziţie nazală trebue să fi fost cel mai închis, între el şi *i* < *e* neaccentuat fiind cam aceeaşi distanţă ca între *â* şi *ă*. Dacă ne-am convins însă că formele cu *e* au

www.dacoromanica.ro

existat în dacoromâneşte până dincolo de epoca în care labialele l-au prefăcut pe *e* în *ă* (*pilum* ⩤ *Cod. Vor.* $12/_{13}$ *păru* cf. $151/_{10}$ *părului*, însă istrorom. arom. mgl. *per*), atunci trebue să admitem evoluţia *fenum* > **finu* (⩤ istrorom. *fir*) şi *fenu* ⩤ *făn* > *fân* (v. mai sus despre *ă* în poziţie nazală). In *Psaltirea Hurmuzachi* dăm, pentru pers. a 3-a a indicativului plural, de *mentu* şi *măntu* alăturea de *măntu* pentru persoana 1-a sing., verbul acesta neavând nici o singură variantă cu *i* (v. Candrea, *Psaltirea Scheiană*, glosar). În textul acesta se desfăşură deci înaintea ochilor noştri procesul prefacerii lui *lab.* + *e* + *naz.* > *lab.* + *ă* + *naz.* fără ca să se poată admite un *i* intermediar între *e* şi *ă* (resp. *â*).

Când Istroromânii au plecat de la noi, nazalizarea, care se mai găseşte în textele noastre rotacizante, nu dispăruse încă. Numai în chipul acesta *e* + *n* (> ·↑ *r* > *r*) a putut să aibă şi în acel dialect aceeaşi soartă ca şi *e* + *n* + *cons.* In lupta dintre formele cu *e* şi *i* în silabă accentuată au învins cele din urmă.

Numai în dacoromâneşte *i* n'a putut să-şi recapete locul în cazurile în cari *e* după labiale a devenit *ă* resp. *â*. Formele cu *ă* (*â*) rămânând în afară de jocul dintre *e* şi *i*, au trebuit să se menţie întocmai ca şi franc. *buvons*, *fumier* etc. sau rom. *dumică*, *după*, ş. a. Unde a apărut *ă* (*â*), variantele mai vechi cu *i* au căzut în desvetudine. Pe de o parte acest *i* n'a fost obişnuit în corelaţiune cu *ă* (*â*), pe de altă parte în locul acestui *i* tot mai puteà să apară *e*, ca şi în *minte* — *mente*, şi acest *e* trebue să se prefacă din nou în *ă*, terenul lui reducându-se şi pe calea aceasta tot mai mult.

Cernăuţi, Mai 1922.

Al. Procopovici

www.dacoromanica.ro

Originea jocului de căluşari.

Jocul căluşarilor, atât prin înfăţişarea impunătoare a jucătorilor, cât şi prin arta neîntrecută a dansurilor, a atras asupra sa atenţiunea celor mai însemnaţi cercetători ai vieţii poporului nostru şi a stârnit în totdeauna admiraţia streinilor.

Explicaţii asupra originei acestui joc s'au dat în mai multe rânduri, fără să se ajungă la un rezultat satisfăcător şi fără să se poată arătà, ceea ce este tot atât de important, locul pe care-l ocupă acest joc în obiceiurile similare ale altor popoare [1]). In

[1]) Neobositul cercetător al folklorului nostru, T. Pamfile, care a adunat la un loc aproape toate mărturiile împrăştiate, referitoare la acest obiceiu, termină astfel: „Asupra originei acestei datine trecem, căci nu se poate stabili, cu toate încercările ce. s'au făcut." (*Sărbătorile de vară la Români*„ Bucureşti 1910: p. 54—75). Completând materialul publicat de dînsul cu cel dat de T. Burada (în *Istoria teatrului în Moldova.* Iaşi, 1915 p. 62—70) avem aproape întreg materialul publicat asupra jocului de căluşari.

Cercetări mai nouă, documentate, lipsesc în această direcţie Cele vechi poartă în sine pecetea vremii, în care se căutà a se dovedì pe toate căile originea romană a neamului şi deci a tuturor obiceiurilor noastre. Astfel o parte dintre cercetătorii cei vechi au fost de părere că acest joc îşi trage originea dela Coli-Salii romani. Această părere citată şi de D. C. Ollănescu (*Teatru la Români.* An. Acad. Rom Seria II. T. XVIII. Mem. Secţ. Lit. p. 123-126) după D. Bojinca (*Anticele Romanilor*, Buda, 1832, I. p. 179), îşi are izvorul în cartea lui F. I. Sulzer (*Geschichte des transalpinischen Daciens.* Viena 1781. Tom. II. p. 405 - 414), care şi el a împrumutat-o, după cum mărturiseşte însuşi (Tom. II. p. 411) de la un „învăţat român", pe care îl pomeneşte des, dar nu-l numeşte. Această persoană nu poate fi alta decât P. Maior, cu care Sulzer a avut relaţii pe timpul când erà cu regimentul său la Reghin „unde vorbeau adeseori despre lucruri cari îi interesau pe amândoi, din motive ce nu erau totdeauna aceleaşi" (Cf. N. Iorga, *Istoria lit. rom. în sec. al XVIII*, vol. II. 238).

O altă ipoteză ar fi că jocul căluşarilor reprezintă răpirea Sabinelor de către Romani. Această părere, reprodusă des şi de alţi autori, îşi are originea în studiul lui I. Eliade (*Curierul Românesc*, 1843, nr. 41). Ea este împărtăşită şi de G. Dem. Teodorescu (*Incercări critice* p. 5).

Th. Speranţă (*Noua Rev. Rom.* 1900 nr. 11. p. 504) crede că numele căluşarilor derivă de la un căluş pe care îl purtau odinioară în gură şi care azi a dispărut. Intr'o lucrare a sa mai recentă (*Mioriţa şi caluşarii*, Bucureşti, C. Sfetea, 1915) dă o altă interpretare, fantastică şi lipsită de orice temeiu.

P. Papahagi în revista *Graiu bun* I. nr. 4—5, p. 83—88, explică obiceiul căluşarilor şi identitatea acestuia cu jocul similar la Aromâni, numit *aruguciar* ori *aluguciar*. Dînsul crede, că obiceiul acesta a izvorît din serbările calendelor la Romani. Aici şi în *Note etimologice* (An. Acad Rom. Secţ. Lit. S. II. T. XXIX. p. 42) derivă numele de căluşari de la un cuvânt *căluş*. deminutivul lui *cal* Cercetările noastre confirmă această părere.

E. N. Voronca (*Studii în folklor*, 1912—1913, II, 62 - 69: *Sărbătoarea Moşilor*, 1915, p. 14—22) se întoarce iarăşi la vechea ipoteză, după care căluşarii reprezintă pe *salii* romani.

www.dacoromanica.ro

lucrarea de faţă sperăm să dăm contribuţiuni însemnate privitoare la originea lui şi la înrudirea cu unele obiceiuri la alte popoare.

Din materialul publicat reiese că jocul căluşarilor este strâns legat de sărbătorile Rusaliilor şi că acest obiceiu este, sau cel puţin a fost, răspândit pretutindeni la Români. cu excepţia Bucovinei, conservându-se astăzi în vechiul Regat, mai mult în Oltenia şi judeţele Teleorman, Vlaşca, Ilfov şi Muşcel, iar în Ardeal in regiunea centrală a Murăşului şi pe valea Târnavelor. Ceîe mai importante mărturii sânt păstrate la Cantemir [1] pentru Moldova, la Sulzer [2] pentru Ardeal, şi la Liuba [3] pentru Banat.

Spre a puteà urmări şi controlà mai uşor cercetările noastre, rezumăm elementele caracteristice ale acestui obiceiu şi le grupăm aşa cum rezultă din materialul cunoscut: [4]

1. Căluşarii sânt o ceată de dansatori, formată numai din bărbaţi, cari în timpul Rusaliilor cutreieră satele supt conducerea unui vătaf, jucând, săltând şi primind daruri. Se mai numesc şi *căluceni* (Cantemir, Liuba), *căluşei*, sing. *căluşul* (Muscel [5], Dolj [6]), *călăuzi* şi *boriciani* (Sulzer, Ardeal). Jucătorii trebue să fie fără soţ.

2. Poartă costum bărbătesc de sărbătoare; numai la Cantemir „se îmbracă în vestminte cam ca femeile, pe cap îşi pun cunună de flori, vorbesc în ton femeiesc şi, ca să nu se cunoască, îşi acoper faţa cu un văl alb. Toţi poartă în mâni o sabie goală."

Astăzi numai vătaful ori mutul mai poartă sabie, afară de judeţul Muscel, unde avem ştirea că şi ceilalţi căluşei purtau o sabie de lemn. [7] Peste cămaşă, pe umeri, se pun cruciş două cingători sau o cârpă colorată împodobită cu flori. La picioare au pinteni şi clopoţei zornăitori.

3. Persoanele principale, în afară de vătaf, care se mai numeşte şi voivod (Liuba) ori stariţ (Cantemir), sânt:

[1] *Operele principelui D. Cantemir, I, Descriptio Moldaviae.* Bucureşti, 1872, pp. 129—130.

[2] *L. c.* II. 405—414.

[3] S. Liuba, *Material folkloristc,* Rev. „Tinerimea Română" 1898, I. 128 149.

[4] La alcătuirea acestui rezumat a fost utilizat îndeosebi materialul publicat de T. Pamfile *op. cit.* pp. 54—75.

[5] C. Rădulescu-Codin şi Mihalache, *Sărbătorile poporului,* Bucureşti, 1910, 69—73; T. Pamfile, *l. c* 63—67.

[6] T. Pamfile, *l. c.* 70 75.

[7] Comunicarea d-lui prof. G. Oprescu.

www.dacoromanica.ro

b) primul călucean, care are în mână un chip de cal sculptat şi pus într'un mâner (Liuba);

c) stegarul, purtătorul steagului călușarilor, format dintr'un băţ ori prăjină de al cărei capăt atârnă de obiceiu o cârpă (Oltenia,[1] Muscel);

d) mutul, numit şi primicerul (Cantemir), blojul (Liuba), zbicer (Bojinca, Ardeal).[2] El este persoana comică a călușarilor şi este adesea mascat şi îmbrăcat caraghios. În mână poartă sabie sau biciu, cu care loveşte în jurul călușarilor, ca să alunge duhurile rele. El se numeşte „mut", pentrucă nu are voie să vorbească decât la anumite ocaziuni. Uneori nici chiar călușarii nu vorbesc timp de o săptămână, cât ţine jocul, sau numai pe timpul jocului. Mutul călușarilor din Vlaşca şi Ialomiţa îşi permite să facă obscenităţi cu călușarii.[3]

e) După cum reiese din mărturiile pe care le avem, în societatea călușarilor erà şi o figură reprezentând un animal oarecare, pe care însă nu-l putem preciză, căci resturile tradiţionale care ni s'au transmis sânt foarte rudimentare.

Astfel Sulzer[4] spune că mutul călușarilor poartă o mască în forma unui cap de barză al cărui cioc este pus în mişcare cu ajutorul unei sfori. Urmele acestei figuri se găsesc şi în jocurile din Oltenia, unde îi zic „cioc" sau „iepure", căci în realitate nici nu-i altceva decât o piele de iepure aşezată pe vârful unui băţ şi purtată de unul dintre cei mai distinşi călușari, sau chiar de mutul călușarilor[5] Această piele de iepure păstrează cu siguranţă amintirea unei figuri, care reprezentă un animal oarecare; bănuim că această figură a putut fi ori brezaia (turca, cerbul), care umblă astăzi numai la Crăciun şi Anul nou, ori, ceea ce e foarte probabil, o figură de cal, cum se vede din descrierea lui Liuba şi cum există în obiceiurile similare ale altor popoare. Ne face să bănuim aceasta şi un pasaj dintr'o descriere a jocului din Teleorman: „Călușul sare Sâmbătă seara înaintea Duminecii de Rusalii şi se sparge după opt zile".[6]

[1] St. Tuţescu-P. Danilescu, *Monografia satului Cătanele Dolj*, Craiova 1908, 127—128; T. Pamfile, *l. c.* 69—75.

[2] *L. c.* I, 179.

[3] E. N. Voronca, *Sărbătoarea Moşilor*, p. 91.

[4] *L. c.* II., 408.

[5] Steagul şi iepurele se înfig în pământ sau se ţin în mână în timpul jocului.

[6] Fl. Cristescu, *În mijlocul horelor*, Craiova, 1910 p. 39, şi T. Pamfile, *op. cit.* 69.

www.dacoromanica.ro

4) În jocurile lor se conduc după răsăritul şi apusul soarelui. Inainte de răsăritul şi după apusul soarelui nu dansează. În Banat au chiar două jocuri foarte semnificative, unul numit jocul soarelui la răsărit, iar altul jocul soarelui la apus. Alte jocuri mai însemnate poartă numiri de *căluţul*, *căluceanul* (Banat), *căluşul*, *floricica* sau *floricica căluşului* (Muscel), *boricean* (Sulzer, Ardeal.) Jocurile se continuă adesea până la extaz, iar vătaful are uneori putere magică asupra căluşarilor.

5) În toate descrierile acestui obiceiu se accentuează strânsul raport ce există între anumite zâne şi căluşari. Ei sânt pândiţi şi urmăriţi de zâne, numite *Ielele*, *Dînsele*, *Frumoasele* sau chiar *Rusaliile*. Acestea sânt tocmai pe timpul Rusaliilor mai periculoase. În mersul şi jocurile lor, căluşarii trebue să observe anumite regule, spre a nu fi „pociţi" de zâne, care îi pândesc la tot pasul, dar mai ales la movile şi ape. Astfel ceaşul din descrierea lui Liuba din Banat, poartă după cap o traistă în care ţine nouă buruieni, după câte zâne sânt. Cu un ciocan rupe din aceste buruieni câte puţin şi aruncă asupra căluşarilor, în timp ce blojul (mutul) îi atinge din când în când cu biciul, spre a nu lăsà duhurile necurate să se apropie de ei. Iar după ce căluşarii s'au legat fraţi juraţi, cimpoierii cântă „marşul zânelor." Când dorm, se culcă tot câte doi, căci dacă s'ar culcà câte unul singur, l-ar pocì zânele şi ar murì. Tot la fel ne spune şi Cantemir despre căluşari, că ei nu dorm decât supt coperişul bisericilor, căci dacă s'ar culcà într'alt loc, i-ar muncì Frumoasele; iar cine a intrat în ceata căluşarilor, trebue să rămână nouă ani într'însa, căci dacă nu, se zice despre el că are boală rea şi-l muncesc Frumoasele.

Căluşarii trebue să fie primiţi în toate casele deoarece se crede, că de dînşii fug Dînsele şi Ielele, care fac rău gospodarilor, pocesc şi fură copiii. După terminarea jocurilor, sfarmă obiectele sau insigniile lor (iepurele, beţele şi biciul), le îngroapă şi fug fără să se uite înapoi, ca să nu-i pocească Rusaliile.[1])

6) Despre jocul lor se crede, că are putere vindecătoare, mai ales dacă joacă peste cei pociţi de zâne. Fetele şi nevestele joacă cu mare drag lângă căluşari, în credinţa că vor fi totdeauna sănătoase şi drăgostoase flăcăilor. Mamele îşi dau copiii în braţele căluşarilor, că să se facă şi ei voinici şi jucători, ca

[1]) S. Neculcea, *Gazeta săteanului*, XIII, 368; T. Pamfile *l. c.* 69.

www.dacoromanica.ro

şi căluşarii (Oltenia). Sătenii se întrec să cheme pe căluşari în curte spre a jucà, căci se crede că cel ce primeşte «căluşul» va aveà noroc şi va fi ferit de boale (Muscel) Cei vechi credeau despre jocul lor, că ar imità învârtirea stelelor în jurul soarelui sau lunei.[1]

7) Se observă o deosebită atitudine din partea căluşarilor faţă de anumite locuri ca: movile, râuri, păduri, dealuri şi răscruci.

Astfel în Banat (Liuba) se adună la o movilă, care desparte mai multe hotare. Călătorind în alte sate, când trec pe lângă o movilă, o ocolesc în joc de trei ori, slobozind câte un foc de pistol şi fugind apoi de la acel loc. Când trec peste o punte, se rotesc împrejur în călcâie ca să vadă dacă nu-i urmăreşte cineva.

Legarea căluşarilor, adică primirea în ceata lor, se face în Ardeal[2] asfel: vătavul adună feciorii, cari vreau „să între în căluşerie" şi pleacă cu dînşii în nouă hotare. Intr'o sticlă iau apă din nouă izvoare şi se duc la alte trei hotare. Oprindu-se la răscruci, vătaful îl leagă pe fiecare peste fluierul piciorului în jos de genunchi cu câte două curele, pe care sânt înşiraţi clopoţei. De asemenea îi mai leagă şi peste braţe, pe din sus de coate, cu câte două rânduri de panglici. După terminarea acestei ceremonii, feciorii formează un cerc şi rugând pe Irodeasa, patroana căluşarilor, ca să le ajute, vătaful îi stropeşte cu apa luată din nouă izvoare, după care ciocnesc bâtele lor de trei ori privind mai întâiu spre apus şi apoi spre răsărit. Într'o descriere, în care locul nu este dat, dar referindu-se probabil la Ţara-Românească,[3] tineri, buni jucători, se strâng cu o săptămână înaintea Rusaliilor într'un loc ales mai nainte la o vale, deal sau pădure, unde fac exerciţii în tot cursul acelei săptămâni. În unele locuri steagul se aruncă pe apă.

În comuna Călugăreni, jud. Vlaşca, jurământul căluşarilor se face astfel: Sâmbătă, în ajunul Duminicei Rusaliilor, se adună, şi pe la ora patru după amiază cu toţii pornesc la pădure, unde leagă la o prăjină înaltă steagul tricolor şi o panglică iarăşi tricoloră. În urmă se ia de la toţi câte o căpăţână de usturoiu şi câte un fir de grâu, care de asemenea se leagă, ca

[1] W. Schmidt, *Das Jahr und seine Tage in Meinung und Brauch der Rumänen Siebenbürgens.* Hermannstadt 1866. p. 13.

[2] T. Frâncu şi G. Candrea, *Românii din Munţii apuseni.* Bucureşti 1888 p. 130—133; Pamfile *l.* c. 59.

[3] D. Popescu—Sângeriu, *Albina* II. 1042—4; T. Pamfile *l. c.* 61-63

www.dacoromanica.ro

şi panglica, tot în vârful steagului. După ce steagul s'a legat, mutul înfige sabia lui de metal în prăjina steagului şi toţi ceilalţi trec pe supt sabie şi se leagă astfel: jură cu toţii în frica lui Dumnezeu că vor ascultà ordinele vătafului, că se vor purtà cinstit cu lumea şi nu vor ascunde nimic unul de altul, iar mutul să nu vorbească în timpul jocului.[1])

Chiar din acest rezumat al elementelor caracteristice, fără să mai fac comparaţii cu obiceiurile similare la alte popoare, caracterul mitic al căluşarilor este evident. El cuprinde două elemente mitice bine pronunţate: *a*) raportul între căluşari şi soare de o parte (raportul jocurilor de la răsăritul şi de la apusul soarelui etc.) *b*) legătura între căluşari şi zâne. Luând în consideraţie şi data jocurilor, adică Rusaliile, acest caracter este şi mai evident.

Tot astfel, nu se poate să nu fie remarcată importanţa figurei căluţului din descrierea lui Liuba. Cu toate că această figură este menţionată numai în acest loc, şi chiar aici apare ca ceva rudimentar, fără un rol mai însemnat, noi totuşi îi atribuim o deosebită importanţă. Terminologia căluşarului ne-a păstrat cea mai variată întrebuinţare a cuvântului căluţ,[2]) dovadă că această figură erà cândva cunoscută pretutindeni şi aveà un rol însemnat, de la care şi jocul a câştigat numele său, cum vom arătà mai la vale.

De mare importanţă este pentru cercetările noastre şi data acestui obiceiu.

Alternarea anotimpurilor calde şi favorabile vegetaţiei cu cele reci şi duşmănoase vieţii, cu contrastele lor de lumină şi viaţă în anotimpurile plăcute, cu frig şi moarte în timpul iernii, au influenţat în mod covârşitor asupra dispoziţiunei sufleteşti şi a fantaziei popoarelor primitive, care trăiau în mijlocul naturii, şi le-au condus la concepţia unei lupte între natură şi iarnă. Această concepţie şi-a găsit expresia în diferitele serbări populare practicate la momentele principale ale schimbării anotim-

---

[1]) Th. D. Speranţa, *Mioriţa şi căluşarii*, 1915, p. 37—39.

[2]) Ca de pildă numirile de jocuri: „căluceana", „căluţul", „plimbarea căluşului"; cel pocit de zâne este „luat din caluş"; expresia „a primì căluşul", adică a primì pe căluşari, „spartul căluşului", adică terminarea jocurilor, precum şi însuşi numele de căluşari etc.

www.dacoromanica.ro

purilor. In deosebi era sărbătorită reîntoarcerea primăverii şi a verii. Cele mai multe dintre obiceiurile de primăvară şi de vară de astăzi îşi au originea lor în această sărbătorire a reînvierii naturii. Aceste obiceiuri sânt deci acte — la diferite anotimpuri — ale aceleiaşi reprezentări dramatice: reînvierea naturii. De aci vine înrudirea unor anumite obiceiuri de Crăciun, Carnaval, Maiu, Rusalii, care toate fac parte din aceeaşi serie a serbărilor de primăvară şi vară. Obiceiurile de la Crăciun (capra, cerbul) sânt deci preludiul înfăţişării dramatice a reînvierii naturii.

Cu introducerea creştinismului, resturile cultului vechiu păgânesc s'au grupat în jurul sărbătorilor creştineşti [1] formându-se două cicluri: unul timpuriu, având ca puncte de concentrare sărbătorile Crăciunului şi ale Anului nou; şi unul mai târziu, grupându-se în jurul sărbătorilor de la Paşti până la Rusalii şi Sf. Ioan de vară. Jocul căluşarilor aparţine acestui grup din urmă, în mijlocul căruia va trebui să căutăm obiceiurile înrudite.

Calea, pe care va trebui să o urmăm în cercetările noastre, este indicată deci de dată (Rusaliile), de nume (căluşari) şi de caracterul acestui obiceiu (mitic-solar).

Numele Rusaliilor păstrează amintirea uneia dintre cele mai grandioase sărbătoriri ale naturei. Pe plaiurile Thraciei şi Phrygiei, patria rozelor şi a vinului, unde contrastele între anotimpuri erau atât de izbitoare, reîntoarcerea verii a fost celebrată cu un fast deosebit de populaţia tracă. Mulţimea cuprinsă de o adevărată nebunie a dansului, cu capetele împodobite cu flori, inundă grădinile şi dumbrăvile înflorite şi, în sunetele muzicelor şi cântecelor, se învârteau hore şi alte dansuri bacchice, care se transformau în adevărate orgii. Timpul cel mai potrivit pentru această serbare au fost zilele înflorirei rozelor în Maiu sau Iunie, când vegetaţia exuberantă atingeà culmea dèsvoltării sale, în pragul zilelor calde ale verii, când această pompă de flori va fi shimbată în curând în belşugul dătător de fructe. De la acest cult al rozelor a primit această serbare numirea de Rosalia. [2]

---

[1] In realitate procesul s'a produs invers.

[2] Cf. F. Miklosich, *Die Rusalien*. Sitzungsberichte der k. Akad. der Wissenschaften, Phil.-Hist. Cl. XLVI, 386-405; W. Tomaschek, *Über Brumalia und Rosalia*, ibid., LX, 351-404.

www.dacoromanica.ro

Paralel cu această serbare a reînvierii naturii s'a desvoltat şi un important cult al morţilor. Cei vii nu uitau, la celebrarea Rusaliilor, nici chiar în excesul lor de bucurie, pe cei morţi, ale căror suflete, după credinţa celor mai multe popoare antice şi moderne [1]), reînviau cu renaşterea naturii şi ele, căutând să ia parte la această serbare a naturii triumfătoare. Cu această ocaziune, la mormintele împodobite cu flori, se făceau ospeţe, iar între cei prezenţi se împărţeau roze. Acest cult al morţilor aproape cu acelaşi fond şi formă s'a păstrat la cele mai multe popoare slave [2]) şi la Români [3]).

Reminiscenţa acestei serbări a rozelor a fost păstrată şi în ţările din apus, chiar în însuşi cultul bisericei catolice. Coborîrea Duhului sfânt a fost reprezentată simbolic în biserică prin aruncarea unei roze din înălţime (de aici vine numirea de pascha rosata, dominica de rosa etc.) Cu roze, petreceri şi diferite jocuri, reprezentând lupta naturei cu iarna, se sărbătoreà şi în Germania intrarea verii în aşa numitele grădini de roze (Rosengarten) [4]). Sărbători ale rozelor, cu nume streine, sânt şi ružičalo sau družičalo la Serbi şi radunica la Ruşi, celebrate în Lunea a doua după Paşti [5]).

De altă parte, amintirea anticelor serbări ale rozelor s'a păstrat şi în unele obiceiuri practicate chiar la sărbătoarea Rusaliilor, la care dansul şi aruncarea florilor joacă un însemnat rol.

Important este pentru noi faptul că existenţa acestei serbări se atestă încă în veacul al XIII-lea la populaţia romanică pe acelaşi teritoriu al vechilor serbări antice, în sudul Macedoniei. Sărbătoarea a fost transpusă după Rusalii şi are multă asemănare cu unele obiceiuri de Rusalii de astăzi şi chiar cu a căluşarilor. Tinerii cutreierau satele jucând şi săltând ca să adune daruri. Intre ei erau şi figuri mascate. [6]) Aceste obiceiuri

[1]) Pentru Români, cf. *Rev. Ion Creangă*, XIV, 98.

[2]) Cf. M. Murko, *Das Grab als Tisch.* «Wörter und Sachen» II (1910), 79 - 160.

[3]) G. Popa-Liseanu, *Urme de sărbători păgâneşti*, „Conv. Lit." XLI (1907), 596 - 606 şi 673—686.

[4]) Miklosich *l. c.* p. 369 şi 387.

[5]) Murko, *l. c.* 145—147.

[6]) Având în vedere importanţa acestei mărturii pentru cercetările noastre, dăm alăturat, în traducere, întregul pasaj după originalul grecesc din scrierile lui Demetrios Chomatianos, archiepiscopul de Ochrida (Cf. Miclosich *l. c.* 388; Tomaschek *l. c.* 370, 372, 373): „Cei din thema Moliscos pornind cutare şi cutare dând fuga la preasfânta biserică a lui Dumnezeu şi înfăţişându-se preasfinţitului nostru stăpân Archiepiscopului întregei

www.dacoromanica.ro

au fost transmise şi populaţiei slavo-bulgare din acel teritoriu şi, după cum vom vedeà, ele s'au păstrat până în zilele noastre supt o formă mai mult sau mai puţin schimbată.

De sărbătoarea Rusaliilor este legată la noi şi la Slavi o foarte răspândită credinţă despre unele fiinţe femeieşti mitice, care poartă numirea omonimă de *Rusalii* sau, cu un termen eufemistic la noi, *Frumoasele*, *Ielele*, *Dînsele*[1] etc. Având în vedere rolul însemnat ce au aceste fiinţe tocmai la sărbătorile Rusaliilor şi raportul lor strâns cu căluşarii, credem necesar de a relevà anume credinţe ale poporului asupra zânelor, care credinţe, după părerea noastră, ne pot lămurì asupra multor momente din jocul căluşarilor. Extragem din credinţele poporale trăsăturile caracteristice ale Ielelor.[2]

Sânt spirite femeieşti, uneori închipuite ca frumoase, albe şi luciu îmbrăcate, altădată ca nişte babe urîte. Locuesc pe lângă dumbrăvi, izvoare, fântâni şi lacuri. Ziua aleargă prin nori; mulţi aud muzica lor. Când se strâng, joacă ca nişte nebune, se prind în horă neîncheiată şi joacă pe verdeaţă. Rotocoalele de iarbă mai închisă, ce se găsesc pe câmpuri, sânt urma danţului lor. Locul, pe care au jucat, este primejdios; cel ce calcă într'însul se va îmbolnăvì de picioare, zicându-i-se că este „luat din Iele". Cine le-a văzut jucând, şi tradează acest lucru, amuţeşte. La fel se întâmplă şi cu cel chemat de Iele, dacă le răspunde. Au putere magică, pot face pe cineva olog, surd sau

---

Bulgarii, îi destăinuiră următorul păcat, spunându-i, că în ţinutul lor e un vechiu obiceiu, care se chiamă *Rusaliile*, că în săptămâna după a cincizecea zi de la Paşti (după Rusalii) se adună cei mai tineri şi cutreieră satele din ţinut şi cu nişte recitări şi danţuri şi sărituri agitate şi cu obscenităţi de teatru cer în folosul lor daruri de la locuitori. Şi au pornit şi aceştia în vara de acum întocmindu-se şi pregătindu-se ca să joace astfel teatru prin ţară; în timp ce se înfăţişau însă, doi dintre dînşii s'au depărtat la o stână de oi, din faţă, unde ajungând cerură de la baciul acelei stâni brânză. Dar acela scumpindu-se la dărnicie, ei încercară a luà cu sila, şi s'a iscat ceartă între dînşii, ajungând până la bice, căci unul dintre cei doi comedianţi, cu numele Chryselos, izbind cu un lemn pe păstor, acela îndată trase cuţitul şi-l împlântă în pântecele agresorului, încât nici o clipă nu mai fu între moarte şi cuţit, căci omul muri la moment".

[1] Contrar părerii lui Şăineanu, noi identificăm Rusaliile cu Ielele, pentrucă şi poporul le identifică. Cf. L. Şăineanu, *Studii în folklor*, Bucuresci 1896 p. 68-173.

[2] După Şăineanu *l. c.* şi Pamfile, *Sărbătorile de vară*, Bucureşti 1910, p. 18-54.

www.dacoromanica.ro

orb. Ele iau puterea oamenilor cari dorm pe lângă izvoare, păduri sau prin locuri umede şi reci.

In săptămâna Rusaliilor, de frica lor, nu lucrează nimeni. Deosebit de puternice sânt în ziua de Rusalii. Sânt înarmate cu tot felul de unelte tăioase, spre a pedepsi pe cei cari lucrează în ziua aceasta.

Ielele cunosc plantele vindecătoare şi se plâng că aceste ierburi lecuitoare le-au răpit împărăţia din lume.

Se mai numesc şi *Vântoase*, dând naştere vârtejelor, a căror personificare sânt, sau, mai bine zis, vârtejul şi vântul fiind numai manifestări ale lor, pricinuind şi supt această formă boale, de aceea se şi zice, „luat din vânt" ca şi „luat din Iele".

In folklorul popoarelor slave, *Vilele*, *Rusaliile* (Rusalky la Ruşi, Rusalci la Bulgari) joacă acelaşi rol ca şi Rusaliile şi Ielele noastre. După concepţia mitologiştilor slavi, ele sânt zânele apelor, pădurilor şi câmpurilor şi trăesc în apropierea acestor locuri. Se crede că ele ar fi duhurile fetelor moarte înainte de logodnă. Locuesc în palate, în fundul apelor şi trag pe cei imprudenţi în apă, silindu-i să trăiască cu ele.[1])

Strâns înrudite cu Ielele noastre sânt şi *Neraidele* la Grecii moderni,[2]) *Elbele* sau *Elfele* la popoarele germane.[3]) Ca şi Ielele noastre, locuesc în apropierea apelor, arborilor şi călătoresc neobservate prin aer. Cercurile de iarbă verde mai întunecată şi aci sânt urmele dansului lor (Elfdans). Există aceeaşi credinţă, că cine calcă în urma lor se îmbolnăveşte. Şi ele sânt spirite, care pricinuesc boale, dar le şi pot vindecà, cunoscând plantele lecuitoare pe care le fac cunoscute şi oamenilor. Una din formele multiple în care ele apar este şi aici vârtejul. La Greci în Zakynthos, de pildă, se zice, când este vârtej, că „dansează neraidele".

Ca şi la Români, popoarele slave se tem de aceste fiinţe, îndeosebi în săptămâna Rusaliilor,[4]) care săptămână poartă şi

[1]) Leger, *Slovenska Mitologija*, Belgrad, 1901, p. 18 -182.

[2]) B. Schmidt, *Das Volksleben der Neugriechen*, Leipzig, 1871, pp. 119—128

[3]) W. Mannhardt, *Wald- und Feldkulte*, Berlin, 1905, I 62-67; cf. Şăineanu *l. c.* 162-164.

[4]) La Români, Rusaliile mai au o zi, când, după credinţa poporului, pot fi periculoase, adecă Miercuri în a patra săptămână după Paşti; în Moldova i se zice *Sfredelul Rusaliilor*, în Ţara Românească *Strat de Rusalii*, în Bucovina numai *Rusalii* (Pamfilie *l. c.* p. 16. 34).

www.dacoromanica.ro

la Ruşi[1] numirea *rusal'naja, rusalja nedělja, rusalka;* la Bulgari[2] *rusalska nedelija* şi la Sârbi[3] *rusalna nedelja.*

In legătură cu aceste credinţe despre Rusalii, s'au desvoltat o seamă de obiceiuri, de o parte în strânsă legătură cu cultul acestor fiinţe, pe de altă, cu serbările de primăvară şi de vară. Dublul caracter al acestor obiceiuri ne face să presupunem un strâns raport între sărbătorile de primăvară şi cultul acestor fiinţe. In seria acestor obiceiuri intră în primul rând şi jocul căluşarilor noştri.

Unele obiceiuri practicate la Ruteni şi Ruşi în legătură cu cultul apelor tocmai la Rusalii, se pot aduce în legătură cu credinţele despre Rusalii, considerate ca zâne ale apelor.[4] Astfel la Rutenii din Galiţia, în seara de Dumineca Rusaliilor, fetele aruncă roze în râuri.[5] La Ruşii albi, tot la Rusalii, fetele tinere pleacă în pădure, îşi împletesc cununi pe cap, apoi se duc la râul cel mai apropiat şi aruncă cununile pe apă.[6]

Dacă am scos în evidenţă aceste obiceiuri, în legătură cu cultul apelor, am făcut-o pentru a relevà importanţa actului foarte semnificativ din obiceiul căluşarilor, în unele locuri din Oltenia, de a aruncà în apă steagul, după terminarea jocului.[7] Tot astfel cunoscând relaţia ce este între aceste zâne şi ape, vom puteà înţelege pentru ce căluşarii, după descrierea lui Liuba, când trec peste râuri, se învârtesc în călcâie şi privesc împrejur, ca să vadă dacă nu-i urmăreşte cineva.

---

[1]) Murko *l. c.* 142.

[2]) Sišmanov, *Sbornik na Min. kn.*, IX 5 17.

[3]) Milićević, *Život srba seljaka*, Belgrad, 1894, p. 126.

[4]) Că numele *rusalky* al zânelor slave derivă din *Rosalia* latin, numele sărbătorii, a fost dovedit de Miklosich *l. c.* contra celor cari susţineau originea slavă. Miklosich nu neagă prin aceasta deducţie o iginea slavă a acestui cult, ci dovedeşte numai înlocuirea numelui vechiu slav cu unul nou, de origine latină. In ce priveşte originea numelui acestor fiinţe şi a credinţelor despre ele, îndeosebi în domeniul mitologiei slave, vezi bogata literatură dată de G. Krek, *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte,* Graz, 1887. Zweite Aufl. 407-8; precum şi Sišmanov *l. c.* şi Murko *l. c.* 142—154.

[5]) Miklosich *l. c.* p. 392.

[6]) Tomaschek *l. c.* 371.

[7]) Mannhardt (*W.- und Feldk.* I, 159) crede, că arborele din obiceiul de la Rusalii la Ruşi se aruncă pe apă spre a vrăji ploaie (Regenzauber), arborele reprezentând vegetaţia.

www.dacoromanica.ro

Dacă vom face o comparaţie între ceea ce ştim despre credinţele asupra acestor fiinţe la noi şi la alte popoare şi îndeosebi la Slavi, cu datele expuse la începutul acestei lucrări, asupra jocului de căluşari, vom puteà face unele constatări însemnate:

a) jocul căluşarilor coincide cu timpul când Ielele sânt mai periculoase pentru oameni;

b) atitudinea căluşarilor faţă de anumite locuri, ca ape, păduri, movile, răscruci etc. se explică prin faptul că Ielele sânt zânele apelor, pădurilor şi ale dealurilor şi deci acestea sânt locurile lor de petrecere;

c) faptul că zânele au putere chiar la sărbătoarea Rusaliilor, se poate explicà prin credinţa că la această sărbătoare a reînvierii naturii, reînvie şi spiritele celor morţi. După cum am văzut, la Slavi există credinţa că Rusaliile sânt sufletele fetelor moarte înainte de logodnă. Astfel ne putem explicà şi faptul pentru ce căluşarii sânt urmăriţi de Iele şi teama lor de a nu fi pociţi.

Aceste împrejurări, precum şi altele, pe cari le vom desvoltà mai târziu, ne fac să enunţăm părerea, că căluşarii sânt însuşi personificarea Ielelor. Acesta este primul fapt însemnat din constatările pe care le vom face în cursul cercetărilor noastre.

Motivele care ne-au îndemnat să afirmăm acest lucru sânt următoarele;

a) Infăţişarea lor. După cum am văzut în descrierea lui Cantemir, ei apar în haine femeieşti, imitând chiar glasul femeilor, iar faţa lor este acoperită cu un văl alb („alba tela faciem contegunt“ p. 129). Cum ştim după credinţa populară, Ielele sânt nişte fiinţe femeieşti de o albeaţă strălucitoare[1]). La Macedo-români se numesc chiar *Albele*[2]). La fel e şi numele lor la popoarele germane; *Elfen* sau *Elben* este înrudit cu latinescul *albus*.[3])

b) Numărul căluşarilor este fără soţ, adesea nouă, întocmai ca şi al Ielelor.[4]) După descrierea lui Liuba „zânele au nouă

[1]) Şăineanu, *l. c.* p. 75.
[2]) P. Papahagi, *Din literatura populară a Aromânilor*, Bucureşti, 1900, p. 231—237.
[3]) Cf. Grimm, *Deutsche Mythologie*, p. 413.
[4]) Pamfile, *l. c.* 20; Şăineanu *l. c.* 169.

www.dacoromanica.ro

nume ca şi a călucenilor". Deci după obiceiul din Banat, fiecare căluşar poartă numele zânei pe care o reprezintă.[1])

c) Căluşarii apar chiar pe timpul în care, după credinţele populare, lelele au influenţa cea mai mare.

d) Dansul căluşarilor pare a imitâ jocul nebunatic al lelelor, care se învârtesc în hore neîncheiate, fără să atingă pământul, asemănătoare vârtejului, considerat adesea ca o manifestare a lor.[2]) După cum vom vedeà la jocurile înrudite cu căluşarii, şi ei dansează fără să se prindă de mână.

e) Credinţa, că cine păşeşte în urma lelelor se îmbolnăveşte. După cum ştim din obiceiul căluşarilor, ei se feresc să calce unul în urma celuilalt. Această teamă ne-o putem explicà numai în cazul când căluşarii se consideră ei înşişi ca personificarea lelelor.

f) Căluşarii cunosc plantele lecuitoare, secret care aparţineà numai lelelor. Zânele până astăzi plâng că împărăţia din lume le-a răpit acest secret.

g) Astfel se explică pentru ce în Ardeal se consideră Irodeasa ca patroana căluşarilor, ea fiind, după credinţa populară, împărăteasa zânelor.[3])

h) Şi în cele din urmă, dovada principală este chiar însuşi numele căluşarilor la Megleno-Români şi la Bulgari, la cari după cum vom vedeà, se numesc *Rusalii.*

Impotriva acestei păreri s'ar puteà face mai multe obiecţiuni. Aşa de pildă: pentru ce urmăresc Rusaliile pe căluşari, dacă ei le reprezintă şi pentru ce ei au putere ocrotitoare în timpul săptămânei Rusaliilor, tocmai când zânele exercită numai influenţe păgubitoare oamenilor? Asupra acestui punct însemnat al cercetărilor noastre vom reveni mai târziu, când vom răspunde şi la aceste obiecţiuni.

Aceste credinţe şi obiceiuri aruncă lumină numai asupra raportului dintre căluşari şi zâne; nu ne lămuresc însă asupra originei acestui obiceiu şi a raportului său cu obiceiuri similare ale altor popoare. In partea care urmează ne vom ocupà

[1]) Liuba, *l. c.* 144

[2]) Cf. la Cantemir, *loc. cit.* „ut qui saltant, vix terram tangere, sed quasi in aere volare videantur".

[3]) Cf. Şăineanu *op. cit.* p. 166—171. Intr'un descântec de Rusalii (Gr. Tocilescu, *Mat. folkl.* p. 1539) Erodia este „doamna zânelor".

www.dacoromanica.ro

deci cu obiceiurile înrudite cu căluşarii noştri la alte popoare, spre a puteà explicà şi originea acestui obiceiu.

Punctul nostru de plecare va fi acelaşi: cercul de obiceiuri legate de sărbătoarea Rusaliilor la alte popoare vecine sau îndepărtate. Vom grupà toate obiceiurile, care stau într'un raport mai mult sau mai puţin apropiat sau conţin elemente comune cu jocul căluşarilor. Din bogatul material vom reproduce în rezumat numai pe acela, care conţine elemente importante spre lămurirea originei acestui obiceiu. Trebue însă să ţinem seama de următoarele împrejurări:

a) Multe dintre obiceiurile legate de anumite sărbători s'au deplasat, aşa încât astăzi acelaşi obiceiu să găseşte în diferite regiuni, la date diferite ale anului.

b) Obiceiurile, îndeosebi în epoca când adevăratul lor sens nu mai este cunoscut de popor, ci se practică numai „din obiceiu" sufăr însemnate schimbări. Unele dintre părţi dispar sau se înlocuesc cu altele. Prin înrâurirea altor datine se formează asocieri nouă, cu o formă sau sens diferit de cel original, astfel că numai printr'o analiză şi comparare continuă putem aflà elementele comune şi documentà legătura dintre ele.

Primul şi cel mai apropiat grup cuprinde obiceiurile conform cărora tovărăşii de persoane tinere, feciori sau fete, supt conducerea unui vătaf, cutreieră satul, jucând şi adunând daruri.

Începem cu jocul căluşarilor din nordul Bulgariei, care seamănă mult cu cel din regiunile învecinate ale Olteniei şi mai ales din Dolj. Această împrejurare şi terminologia arată o puternică înfluenţă românească venită sau din nordul Dunării, sau mai probabil, moştenite de a dreptul de la populaţia românească din dreapta Dunării. Ei se numesc: *rusalci* (sing. rusalec) sau *căluşari*, şi umblă în săptămâna înainte de Rusalii, numită săptămâna Rusaliilor (*rusalska nedelja*). In fruntea lor au un „vătaf" care poartă un steag ca şi în Oltenia. Numărul lor este şi aici fără păreche. Când dansează, poartă în cap, întocmai ca şi căluşarii din descrierea lui Cantemir, cununi din plante vindecătoare, iar la picioare clopoţei. Au două jocuri: unul pentru evocarea fertilităţii, element pe care-l vom întâlni şi la alte obiceiuri din nord-vestul Europei, altul numit ca şi în Oltenia *floricica*, servind la vindecarea celor bolnavi din Iele. Ca şi în Oltenia, bolnavul este aşezat pe un covor şi apoi

www.dacoromanica.ro

ridicat de mai multe ori, cu covor cu tot, zicându-i-se „du-te la căluş".[1] Cum trebue interpretată această expresie, vom vedeà în partea de la sfârşitul cercetărilor noastre, când vom vorbì despre rolul căluşului.

In sudul Macedoniei, la populaţia slavo-bulgară dintre Ienidje şi Vardar şi la Megleno-Români, se găseşte una dintre cele mai importante variante ale acestui joc. Deosebirea principală este în data jocului, căci acolo, spre deosebire de căluşarii noştri, se umblă de la Crăciun până la 6 Ianuarie, epocă purtând numirea de „Sărbătorile Rusaliilor". Ei umblă în societate mai mare, compusă din 20—60 tineri, care formează tovărăşia Rusaliilor „rusalski družini". Imbrăcaţi în haine de sărbătoare, poartă săbii, cu excepţia unui conducător, care are un mic toporaş (baltadži). În timpul celor 12 zile cât umblă, numai două persoane numite „ceauşi" vorbesc, ceilalţi nu. De asemenea ei se păzesc să păşească unul în urma celuilalt, întocmai ca şi căluşarii la noi. Când trec prin sate, trimit înainte două „călăuze".

Când joacă, nu se prind unul de altul, ci dansează singuri cu sabia ridicată, iar după terminarea fiecărui joc, aşează tot câte doi săbiile cruciş, proptindu-se de ele şi strigând: „ehee!" Ei nu permit nimărui să străbată prin rândurile lor, câtă vreme dansează, cu excepţia bolnavilor, care vreau să se însănătoşască. În vreme ce ei dansează pe un loc mai larg al comunei, ceauşii umblă din casă în casă făcând cu sabia lor semnul crucii pe fruntea fiecăruia pe care-l întâlnesc în drumul lor, pentru a fi sănătoşi. Deci caracterul vindecător al dansului nu lipseşte nici aici. Ei primesc bani şi alte daruri pentru biserica în care, după terminarea jocurilor, li se va cetì o rugăciune din partea preotului, pentru a fi scutiţi de eventuale urmări ale jocului. Semnificativ este faptul, că la această ceremonie din biserică, mai întâiu intră cu săbii şi cu pălăriile în cap, iar după ce s'a cetit rugăciunea şi au fost stropiţi cu aghiasmă, ies din biserică şi intră din nou, dar de data aceasta fără săbii, cu capetele descoperite şi cu lumini aprinse în mâni; apoi făcându-şi cruce, fiecare sărută icoanele sfinte.[2]

In această ultimă ceremonie este fixat un important moment din epoca de transiţie de la păgânism la creştinism, când

[1] Marinov, *Živa Starina* I 163—175; Arnaudoff, *Die bulgarischen Festbräuche*, Leipzig 1917 p. 59—64.

[2] Arnaudoff *l. c.* 31—32.

www.dacoromanica.ro

biserica creştină n'a fost încă destul de puternică ca să suprime obiceiul păgân, dar a putut influenţà destul pe noii adepţi, ca să ceară intervenţia bisericii, spre a scăpà de urmările sufleteşti ale acestei erezii păgâneşti temporare.

Tot astfel, nu putem lăsà neobservată marea asemănare în ce priveşte unele momente între datina aceasta şi jocul căluşarilor din Banat, aşa cum îl cunoaştem din descrierea lui Liuba, cu toată depărtarea în timp şi spaţiu ce există între aceste obiceiuri. Astfel ceauşul se găseşte exact cu aceeaşi numire şi în descrierea lui Liuba şi, ceea ce este de remarcat, poartă un mic toporaş „negeac", întocmai ca şi unul dintre conducătorii Rusaliilor din Macedonia (baltadži). De asemenea păstrează şi ei aceeaşi atitudine faţă de anumite locuri, ca răscruci, fântâni, cimitire şi biserici, pe care le ocolesc, jucând de trei ori, întocmai cum se făceà şi în Banat. În partea în care ne-am ocupat cu raportul dintre căluşari şi zâne, am explicat motivul acestei atitudini.

Nu putem trece cu vederea nici un alt moment, care nu poate fi nici el incidental. Rusaliile din Macedonia, când trec prin sate, trimet înainte două persoane numite „călăuze". Cum aflăm din datele lui Sulzer, căluşarii din Transilvania pe la sfârşitul veacului al XVIII-lea purtau şi numirea de *călăuze*.[1])

Tot astfel vedem cum aceste Rusalii poartă săbii, întocmai ca şi căluşarii din Moldova la începutul veacului al XVIII-lea. Deci cu cât avem date mai vechi asupra căluşarilor la noi, cu atât găsim mai multe elemente comune între jocul căluşarilor de la noi cu cel din Macedonia.

Acelaşi joc se găseşte şi la Megleno-români. Ca şi la vecinii lor slavi, aceşti dansatori se numesc *Rusalii* şi umblă tot de la Crăciun până la Bobotează, cercetând şi satele vecine. Sânt îmbrăcaţi în haine de sărbătoare, iar în mâni poartă paloşe de lemn. Când dansează, nu se prind nici ei unul de altul, ci joacă mai mult răzemaţi fiecare pe paloşul său; la sfârşit strigă: „O"! Şi în societatea lor se află o figură caraghioasă, echivalentul mutului căluşarilor. Câştigul întreprinderii este dat şi aici în folosul unei biserici sau şcoli.[2])

[1]) Sulzer, *l. c.* II 411.

[2]) P. Papahagi, *Megleno-Românii.* An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Lit. XXV p. 114. Prima ştire despre căluşari la Macedo-români o avem de la Cantemir. (Cf. Murko l. c. 143).

www.dacoromanica.ro

Deosebit de important este faptul că aceste obiceiuri au păstrat numirea de *Rusalii* a jucătorilor pe vechiul teritoriu al Rosaliilor antice, unde, cum am văzut mai sus, sânt atestate încă din veacul al XIII-lea.

Tot din această parte, dar ceva mai spre sud, putem semnalà alte două variante, paralèle româno-bulgare, formând un grup a parte. Este vorba de jocul numit *eška* la Bulgarii din jurul Vodenii şi Castoriei şi *aruguciari* sau *aluguciari* la Aromâni. In ambele părţi umblă în ziua de Anul nou. Caracterul lor de joc de căluşari este mai şters şi reamintesc în unele privinţe alte obiceiuri de la Crăciun şi Carnaval.[1] Probabil că avem de a face cu un caz de contaminaţie. La Bulgari umblă mai întâiu copiii în preziua Anului nou. Jocul lor se numeşte „eška mică", spre deosebire de „eška mare" a adulţilor, care umblă în ziua următoare. Ei umblă în grupuri de 15—20 persoane, îmbrăcându-se în mod bizar, în diferite haine bărbăteşti şi femeieşti, înarmaţi cu săbii, iatagane şi pumnale. O parte din ei sânt mascaţi; aceştia îşi fac cai din lemn, iar alţii atârnându-şi clopote, se vopsesc, numindu-se „arapi". Umblă însoţiţi de un cimpoier sau toboşar din casă în casă, dansând şi adunând parale. După terminarea jocurilor, depun costumul lor, se culcă la aceeaşi gazdă, ca apoi în ziua următoare se plece iarăşi pe la case, dorind An nou fericit. In această zi umblă numai cei mari, numiţi *„eškari"*. Ei se îmbracă şi umblă la fel ca şi copiii[2].

Mai de mult se întâmplau des ciocniri sângeroase între diferitele cete de eškari. In caz de moarte, cel mort erà înmormântat fără preot, la faţa locului, iar ucigaşul scăpà nepedepsit, întocmai cum se întâmplà şi la căluşarii din Moldova pe vremea lui Cantemir. Aceeaşi atitudine este relatată de Papahagi şi în jocul aruguciarilor la Aromâni. De altă parte este de remarcat faptul, că şi aici se întâlnesc cai de lemn, ca şi în descrierea lui Liuba din Banat.

Jocul aruguciarilor la Aromâni este identic. Spre deosebire de eškari, — şi în această privinţă seamănă cu căluşarii —

[1] Cu care sânt înrudite, după cum a fost relevat mai înainte, făcând parte toate din aceeaşi serie de sărbători, ale reîntrării primăverii şi a verii.

[2] Arnaudoff, *l. c.* 29, 30.

www.dacoromanica.ro

umblă fără soţ. Se travestesc în mod felurit, după localitate. Unii se fac căpitani, ceilalţi arapi, după cum am văzut şi la eşkari, uneori se travestesc în animale. In Tesalia-Epir se travestesc numai câţiva, iar ceilalţi poartă o mască şi ajută la purtatul darurilor. Toţi sânt înarmaţi cu măciuci şi săbii de lemn, în afară de căpitan şi *bubuşarul*, cari poartă săbii adevărate. Bubuşarul poartă şi el clopote, ca şi arapii eşkarilor. Astfel de figuri apar uneori în cete mai mari, întocmai cum vom vedeà la „cucii" de la noi şi din Bulgaria. Probabil să se fi purtat mai de mult şi aici cai de lemn, ca şi la vecinii lor Bulgari, cel puţin numele lor (după etimologia dată de dl P. Papahagi: ngr. *alogo*=cal + sufixele *-uciu* şi *-ar*) ne face să presupunem acest lucru.[1])

O variantă a parte, dar interesantă, se găseşte chiar în miezul teritoriului locuit de Români, la Ciangăii din Ţara Bârsei. Jocul poartă numirea de origină slavă: *boriţa* [2]). Nici aici nu se joacă la sărbătorile Rusaliilor, ci în luna lui Decemvrie. Seamănă deci în privinţa timpului cu jocurile din Macedonia. Acest joc ne oferă deci un bun prilej spre a demonstrà, cum un obiceiu se poate deplasà în timp de la o sărbătoare la alta. Mai de mult, se jucà pe întreaga durată a Carnavalului; astăzi numai la 28 Decemvrie. Numărul jucătorilor este păreche, costumul seamănă cu al căluşarilor. Peste cămaşă, pe umeri, poartă două cingători de piele, aşezate cruciş, împodobite cu nasturi; în picioare au opinci (Ciangăii umblă de altfel încălţaţi cu cizme), la glezne clopoţei, iar la călcâie poartă „pintin». Mai de mult purtau ciocane (toporaşe) în mână, astăzi o lopăţică de forma şi mărimea maiului. In fruntea lor au un „vataf". Au şi ei două persoane caraghioase, îmbrăcate la fel cu „blojul" sau „mutul" căluşarilor, mute ca şi acesta. Numele lor este *cuca*, şi mai de mult purtau săbii de lemn. Astăzi au şi ei un biciu. Intr'o descriere veche a boriţei [3]) găsim un joc pantomimic al cucilor, al cărui subiect este că unul dintre ei

[1]) Per. Papahagi, *Căluşarii sau Aruguciarii.* Graiu bun, I No 45, p. 83—88.

[2]) Horger Antal, *A hétfalusi csángok boricatánca.* Ethnographia X. (1899) 106—114 şi Teutsch I. *Der Boritzatanz der Csángómagyaren in den Siebendörfern bei Kronstadt.* Jahrb. der Siebenbürg. Karp. Ver. XXIII. Nagyszeben.

[3]) Zajzoni Rab István „Ország Tükre", 1862 no. 6.

www.dacoromanica.ro

moare, iar ceilalți îl învie, exact cum se face și la jocul călușarilor din Muscel [1]. In loc de steag, purtau cu ei mai de mult un brad, numit „tebe", împodobit ca pomul de Crăciun, cu hârtii colorate, primuri (panglici), nuci aurite, mere etc. Probabil că de la acest brad a primit jocul numirea de „boriță", ceea ce tradează o origină slavă. De altă parte găsim și influențe românești, ca de pildă numirea de „vătaf" și „pinten". Această presupunere pare a fi întărită și de o mărturie a lui Sulzer [2], care spune că Românii din Transilvania mai numesc jocul călușarilor, sau mai de grabă o melodie a acestuia, *boricean*, ceea ce dovedește că jocul cu bradul nu era necunoscut nici la Români în vremea lui Sulzer, sau cel puțin i s'a păstrat amintirea.

Rămâne să ne ocupăm și cu un obiceiu analog la Serbo-Croați, care aparține tot ciclului de jocuri de Rusalii, având un caracter distinct mult mai pronunțat. Nota cea mai distinctivă a acestui joc este, că, în loc de feciori, iau parte fete mari. Obiceiul poartă numirea de *kraličari*, *kralice*. Pe cea mai frumoasă fată o aleg de regină, „kraljica", a doua de rege, „kralj". Regele poartă pălărie bărbătească și are sabie în mână. Ele merg cântând și jucând de la casă la casă, urmate de un cimpoier și primesc daruri. La sfârșit își petrec dansând jocul național „kolo" [3]. In unele regiuni aleg mai multe regine, zece la număr, și toate poartă în mână o sabie goală, în cap pălărie de bărbat. [4] La Sârbi fața reginei este acoperită cu un ștergar alb; au și un stegar, numit *barjaktar* [5], ca și călușarii din Oltenia.

Aceste obiceiuri la prima vedere ne oferă puține puncte de comparație cu jocul călușarilor noștri. Aproape numai caracterul și data lor ne permit să căutăm o înrudire între ele. Deosebirea cea mai mare este în faptul, că în timp ce la noi numai feciorii iau parte, aici uneori excluziv numai fetele. Dacă însă ne gândim la călușarii din Moldova din timpurile lui Can-

[1] T. Pamfile, *op. cit.* p. 66.
[2] *Op. cit.* p. 413.
[3] Josef Stare, *Die Kroaten im königlichen Kroatien und Slavonien* Wien u Teschen. 1882, 123—124.
[4] I. Loretić, Otok, *Narodni život i običaji*, Zbornik za narodni život i običaji, Zagreb 1897 II. 408—411.
[5] Vuk Karadšić, *Rječnik*, cuvântul kraljice: Miličević, Zivot srba seljaka, Belgrad 1894 p. 176.

www.dacoromanica.ro

temir, cari umblau îmbrăcaţi în haine femeieşti, ba chiar imitau glasul subţiratec al femeilor şi la faptul că în ambele locuri purtau săbii goale in mână, înrudirea între aceste jocuri nu mai pare a fi îndoielnică.

Urme de jocuri similare se mai găsesc şi la Rutenii din Galiţia. [1]

Aceste jocuri ne conduc însă la un grup de obiceiuri de Rusalii şi Maiu foarte răspândite şi la alte popoare din vestul Europei. Ideea fundamentală a acestor obiceiuri este după cum am văzut şi la Serbo-Croaţi, că tovărăşii de jucători sau mai bine zis de jucătoare, căci de obiceiu iau parte fete mari, îşi aleg rege sau regină, care în ziua de Rusalii, insoţită de tovarăşele ei, cutreieră satul cântând şi jucând.

Uneori aceste regine au faţa lor acoperită cu un văl alb, întocmai cum am văzut la căluşarii lui Cantemir. [2] La fel s'a păstrat în unele locuri în legătură cu acest joc şi obiceiul aruncărei rozelor. [3]

Astfel de obiceiuri sânt *pünkösdi királyné* la Maghiari [4], *kralovna* la Bohemi, *Pfingstkönig*, *Maikönig* la Germani, *reine de mai* la Francezi, *Maylady*, *Queen of May* la Englezi şi *Maja* la Spanioli [5]. Pe linia de contact între aceste două obiceiuri şi jocurile strâns înrudite cu jocul căluşarilor (la Sârbi şi Maghiari), ca rezultat al unui proces de contaminaţie, se găsesc forme de transiţie. Transiţia între formele acestea se face aproape pe nesimţite, încât nici nu putem trage limita precisă. Noi totuşi vom considerà obiceiul la Serbo-Croaţi ca aparţinător obiceiurilor strâns înrudite cu jocul căluşarilor, făcând puntea de trecere spre celalalt grup însemnat al obiceiurilor de vară, grupul reginelor de Rusalii şi Maiu.

Vedem, cum obiceiurile strâns înrudite cu jocul căluşarilor se restrâng mai mult la popoarele din Peninsula balcanică,

---

[1]) Dr. Josef Szujski, *Die Polen u. Ruthenen in Galitzien*. Wien u. Teschen, 1882 p. 42. Cfr. şi Zelechovski-Niedzielki, *Ruthenish-deutsches Wörterbuch* II. Bd. 1886. Lemberg, cuvântul „rusali".

[2]) Pentru Sârbi, vezi Karadšić, *l. c.*, pentru Maghiari, Sebestyén Gyula, *A pünkösdi király és királyné*, Ethnographia, XVII (1900), p. 35.

[3]) Sebestyén *l. c.*

[4]) Sebestyén, *l. c.* pp. 32—43.

[5]) Cf. Mannhardt, *Wald- und Feldkulte* I. Capitolul: Maikönig, Pfingstkönig, Maikönigin p. 341 - 347.

www.dacoromanica.ro

formând două zone, una sud-estică, căreia aparțin jocurile la care participă bărbați, și una nord-vestică, la care participă mai mult femeile. Călușarii din zona estică, la Români și Bulgari, se deosebesc și prin caracterul lor vindecător. La sud s'au grupat în jurul zilelor de la Crăciun până la Bobotează, iar la nord în jurul Rusaliilor, cu excepția jocului boriță la Ciangăi. Figura mutului în zona sud-vestică pare a fi generală. Aceste obiceiuri, cu toate deosebirile între ele, cuprind elemente comune, care devin cu atât mai numeroase, cu cât posedăm mai multe mărturii din trecut. Se pare că în timpuri mai vechi în loc de ciomege se purtau pretutindeni săbii goale. Dovadă sânt călușarii din descrierea lui Cantemir, Rusaliile la Macedo-români și Slavo-bulgarii din Macedonia, kralice la Sârbi, precum și unele mărturii la noi, după care călușarii purtau săbii de lemn.

Această constatare nu este fără importanță. Ea ne îndeamnă să facem comparații cu alt grup de obiceiuri de primăvară, la care dansul și purtarea săbiilor goale joacă un însemnat rol. Pentru aceste obiceiuri, exemple bogate se găsesc în monografia lui K. Müllenhoff asupra jocurilor cu săbii.[1] Între exemplele adunate de dînsul se găsesc unele, care cuprind amănunte surprinzătoare în comparație cu jocul călușarilor. Astfel, dansatorii cu săbii goale din Hessen, Ditmar, Silezia și Svedia purtau clopoței la picioare, întocmai ca și călușarii noștri[2]. Purtători de săbii goale se găsesc și între participanții altor obiceiuri de Rusalii[3].

Putem semnală un obiceiu similar și din Franța. În comuna Pont de Cervières, aproape de Briançon (Hautes Alpes), în fiecare an la 16 Aug., ziua Sfântului Roch, patronul celor molipsiți de ciumă, are loc un dans în amintirea unei mari epidemii (ciumă) care a bântuit în acele regiuni în evul mediu. Dansatorii, în număr de 9, 11 sau 13, deci fără pereche, întocmai ca și călușarii, poartă și ei săbii. Jocul are 45 figuri.[4]

Din grupul acestor obiceiuri, citâm un exemplu din comuna Huy din Belgia, datând de la Rusaliile anului 1224, deci o măr-

[1] *Über den Schwerttanz*, Gaben für Homeyer, Berlin, 1871.

[2] Ibidem p. 13, 14, 16, 21.

[3] Cf. Mannhardt, *W. u. Feldk.* I. 320, 343, 349.

[4] R. Blanchard, Le Ba'cubert. Paris. 1914. Vezi și revista La Nature, nrii din 23 oct. și 13 nov. 1886

www.dacoromanica.ro

turie veche, având pentru acest grup aceeaşi valoare ca şi descrierea lui Cantemir pentru jocul căluşarilor la noi. Asemănarea în unele puncte între aceste mărturii este surprinzătoare. Având în vedere importanţa lor le reproducem în texte paralele.

Descrierea căluşarilor din Moldova, după Cantemir[1]).

Praeter ista saltus genera, quae in festivitatibus locum habent, aliud est superstitiosius, quod ex impari saltatorum numero, septem, novem et undecim, debet componi. Caluczenii isti vocantur, et semel in anno congregantur, *vestibus muliebribus induti:* caput corona cingunt, e foliis absinthii plexa, et aliis interstineta floribus, vocem mentiuntur femineam, et ne dignosci possint, alba tela faciem contegunt. Cuncti *nudos in manibus gestant gladios,* quibus illico transfoderetur, quisquis plebejus faciei ipsorum tegmen detrahere auderet. Id enim ipsis privilegium antiqua consvetudo concessit, adeo, ut neque in judicio homicidii ea de causa accusari possint. Dux coetus vocatur staricza, secundus primicerius, cujus officium est, ut quod saltus genus staricza exerceri velit, exquirat, sociisque clam indicet, ne populus saltus nomen prius audiat, quam conspiciat oculis. Habent enim plus quam centum diversa metra, et ad ea compositos choros, nonnullos adeo artificiosos, ut qui saltant, vix terram tangere, sed quasi in aëre volare videantur. Ita per decem dies qui Assumtionis Iesu Christi et Pentecostes ferias intercedunt, continuis laboribus exercentur, cuncta que *oppida et pagos saltando currendove peragrant.* Etc.

Descrierea jocului cu săbii din Huy, după Albericus[2]).

Universitas Hoyensium tam senes quam juvenes masculini sexus antiquos ludos *vestibus mulierum induti* barbis rasis reducunt ad memoriam: habebant enim praecellentes personas secundum diversitates locorum Imperatorem videlicet, Regem, Ducem, comitem et abbatem. Quidam eorum erant armati loricis et galeis fulgentibus, *gladiosque nudos portantes in manibus suis* pellifices habebant pellicea grisea et vulpina deforis pilos habentia et omnes alii prout poterant ad modum mulierum erant adornati, qui quolibet die festi pentecostes nullo domi remanente *ibant processionaliter* bini et bini *per vicos et plateas cantando.*

[1]) *Descriptio Moldaviae* ed. Acad. Rom. 1872, I 129.

[2]) *Trium fontium* II 513; Mannhardt, *W.- u. Feldk.* I 377.

www.dacoromanica.ro

Căluşar din jurul Orăştiei jud. Hunedoarei.

www.dacoromanica.ro

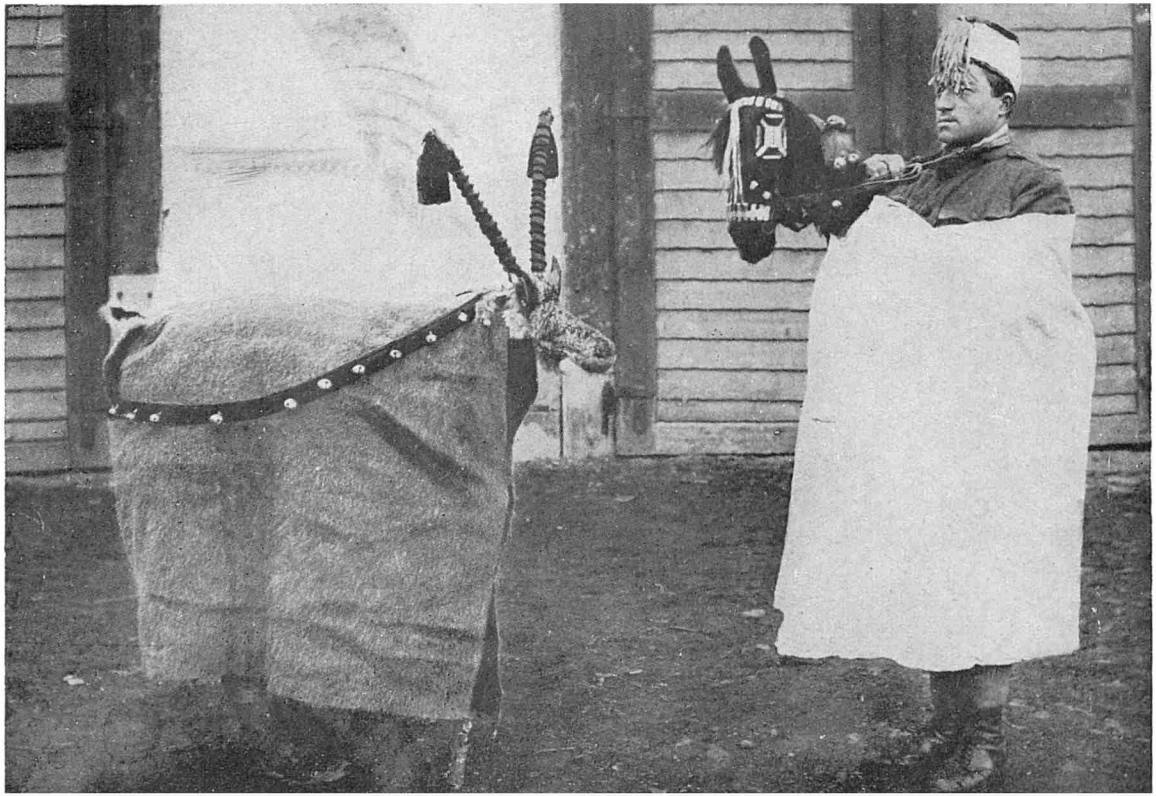

Capra şi căluţul din com. Bogdăneşti, judeţul Suceava [Moldova].

www.dacoromanica.ro

Müllenhoff, în lucrarea sa mai sus amintită, a arătat că dansuri de săbii, cu caracter războinic se găseau la cele mai multe dintre popoarele indo-europene şi că erau în strâns raport cu cultul solar [1]. In epoca greco-romană ele se practicau pentru a obține protecția divinităților solare Apollon, Ercule, Iupiter şi Mars. Acestui grup de obiceiuri aparțin şi jocul *saliilor* la Romani [2]. Astfel se explică şi părerea folkloriştilor noştri, cari comparând jocul căluşarilor numai cu dansul saliilor, fără a face comparații cu obiceiurile înrudite la celelalte popoare europene, au trebuit să ajungă la constatarea cunoscută, că obiceiul căluşarilor îşi trage originea direct dela salii romani. Adevărul este că ele sânt obiceiuri înrudite, aparținând ambele aceluiaşi grup de obiceiuri aflătoare aproape la toate popoarele indo-europene. Inrudirea căluşarilor cu acest grup de obiceiuri este incontestabilă. Dovadă e nu numai purtarea săbiilor, ci şi raportul strâns ce există între jocul căluşarilor şi cultul solar (jocul soarelui la răsărit şi apus din descrierea lui Liuba). Zeul solar la popoarele vechi era totodată şi zeul războiului [3]. Astfel se explică caracterul solar şi războinic al căluşarilor. Jocul căluşarilor este însă, după cum vom vedea în cele următoare, în strânsă legătură şi cu alt cult însemnat din antichitate.

Ambele obiceiuri, atât cel de la Cantemir, cât şi cel de la Albericus, ne atrag atenția şi asupra altor obiceiuri, la care bărbați travestiți în haine femeieşti au un rol însemnat, şi pe care le considerăm iarăşi înrudite cu jocul căluşarilor, chiar în cazul când dansatorii nu mai poartă săbii goale.

Astfel, în provincia Altmark (Prusia centrală), în ziua a treia de Rusale, umblă prin comună dansatori şi dansatoare, între care se găsesc mai mulți feciori, travestiți în haine femeieşti. Ei se opresc la fiecare casă şi, după ce au dansat, primesc daruri de la gospodina casei [4]. Şi ce este mai important pentru cercetările noastre, în regiunea Ruppin (tot în Altmark), în săptămâna înainte de Crăciun umblă „die Feien", deci zânele, în număr de trei, ca şi numărul zânelor noastre, [5] şi fără soț,

[1]) *Op. cit.* p 6 şi urm.
[2]) Cf. Darenberg-Saglio, cuvântul Salii.
[3]) Mars era la popoarele vechi italice nu numai zeul războiului, ci şi un zeu solar. (Cf. Roscher, Lexikon, pp. 435-438).
[4]) A. Kuhn, *Märkische Sagen*, 327; Mannhardt, *W. u. Feldk* I 441.
[5]) Pamfile *l. c.* p. 21. „Iele sânt trei femei sau fete nevăzute cari joacă noaptea pe câmpuri". In Banat se crede că numărul zânelor este nouă. Cf. Liuba *l. c.* 144.

www.dacoromanica.ro

ca şi căluşarii. Zânele sânt reprezentate şi aici prin feciori îmbrăcaţi în haine femeieşti ca şi căluşarii lui Cantemir[1]). Şi, ca să fie completă comparaţia, găsim şi în societatea lor o persoană cu un cal artificial (Schimmelreiter), corespunzător calului din descrierea lui Liuba. Avem deci încă o dovadă însemnată dintr'un teritoriu mai îndepărtat pentru confirmarea părerii noastre enunţată la începutul acestor cercetări, că căluşarii sânt reprezentanţi ai zânelor.

Acum, după ce am arătat înrudirea dintre căluşari şi obiceiurile similare la alte popoare, putem face o nouă constatare însemnată ca urmare a cercetărilor noastre. Deosebit de important este faptul, că obiceiul amintit mai sus la Megleno-români şi vecinii lor Bulgari a păstrat numirea de *Rusalii* a jucătorilor pe vechiul teritoriu al Rusaliilor antice. Acest obiceiu, după cum am văzut mai sus, este atestat pe acelaşi teritoriu, cu aceeaşi numire, până în veacul al XIII-lea[2]). Căci acea thema Moliscos, de unde veniră oamenii cu pricina la arhiepiscopul din Ochrida, era situată în regiunea râului Erigon (Cerna), pe versantul nordic al muntelui Bermios (Vermios, aproape de Verra şi Vodena), ţinuturi celebre în antichitate prin cultul lui Dionysos[3]). Nu este deci de mirare, dacă amintirea Rusaliilor antice s'a păstrat într'o formă oarecare în acel ţinut până în zilele noastre. De aci, din patria veche a acestor serbări, a trebuit să se răspândească obiceiul şi la alte popoare. Iar acea populaţie romanică, care a transmis aceste obiceiuri populaţiei slavo-bulgare, nu a putut fi alta, decât cea românească, care trăeşte pe acele plaiuri, cu această ocupaţie din timpuri străvechi.

Urmărind lucrurile în ordinea ideii relatată mai sus, când am vorbit despre raportul cu zânele, o comparaţie a zânelor Rusalii cu vechii satiri şi menade, însoţitoarele lui Dionysos în procesiunea sa triumfală, se impune de la sine[4]). De data aceasta

[1]) Kuhn, *l. c.* 346. Mannhardt, *l. c.* 442.

[2]) Tot din amintita mărturie reiese, că obiceiul Rusaliilor în veacul al XIII-lea se practică după sărbătorile Rusaliilor (după a 50 zi de la Paşti), iar nu în timpul de după Crăciun, cum se obicinueşte astăzi. Din care motiv trebue să deducem, că aceste serbări s'au deplasat în timpul mai nou, şi că adevăratul lor timp era aici, ca la Daco-Români, pe timpul sărbătorii Rusaliilor

[3]) Tomaschek *l. c.* 372.

[4]) Popa-Liseanu *l. c.* p. 686.; E. N. Voronca, *Sărbătoarea Moşilor*, 1915. p. 91.

www.dacoromanica.ro

nu vom urmări mai departe această problemă, socotim însă necesar să constatăm următoarele: credinţe despre zâne asemănătoare Ielelor noastre au existat şi există la cele mai multe popoare europene, fără să le fi împrumutat unul de la altul, bine înţeles, în afară de unele cazuri speciale. Aceste credinţe aparţin vechiului patrimoniu de credinţe moştenit în comun. In legătură cu aceste credinţe şi cu cultul primăverii, existau cu siguranţă anumite obiceiuri, poate chiar înrudite, dar proprii fiecărui popor. Ceea ce însă a influenţat în mod covârşitor asupra acestor obiceiuri, îndeosebi la popoarele din Peninsula Balcanică şi din preajma ei, au fost fără îndoială anticele Rosalia.

Rămâne să ne ocupăm de aci înainte cu ultimul punct însemnat al cercetărilor noastre, anume de a explică figura calului şi rolul său în cadrul diferitelor obiceiuri, spre a lămuri însemnătatea lui în genere şi în special pentru jocul căluşarilor, căci precum am mai afirmat în repeţite rânduri, numele căluşarilor se derivă de la această figură.

Am văzut încă la analiza jocului de căluşari, cum această figură la noi este atestată numai în Banat, în descrierea lui Liuba. Dar tot la acel loc am demonstrat cu o mulţime de citate, numiri şi expresii întrebuinţate, că aceasta figură a trebuit să aibă odinioară un rol mult mai însemnat şi mai general decât îl are aztăzi, căci numai astfel ne putem explică şi faptul că jocul însuşi a primit numele său dela acest „căluş".

O caracteristică a sărbătorilor de primăvară au fost şi întrecerile, supt diferite forme, ca alergări pedestre, călări, lupte etc. Folklorul diferitelor popoare ne oferă un bogat material în această privinţă şi ele sânt atestate din timpuri străvechi. Bine înţeles că nu ne putem ocupà aici pe larg cu aceste obiceiuri; ne vom referì numai la cele necesare scopului nostru.

Astfel de jocuri sânt, de pildă, cursele între călăreţi, sau cum le-am zice, cu un termen adevărat românesc, *încurarea cailor*. Incurarea cailor se face la noi la Sân-Toader.[1]) Acest obiceiu este răspândit supt diferite forme şi la alte popoare vest-europene şi au loc îndeosebi în ziua de Rusale.[2])

[1]) S. F. Marian, *Sărbătorile la Români*, 1898, 77—84.

[2]) Mannhardt, *op. cit.* pp. 382—396.

www.dacoromanica.ro

Nu putem să nu relevăm aici strânsul raport ce credem că există între încurarea cailor şi jocul căluşarilor. Căluşarii poartă şi astăzi în multe locuri pinteni.[1]) Purtarea pintenilor ne-o putem explică numai ca un rest al unui obiceiu la care participanţii călăreau şi care obiceiu credem, nu a putut fi altul decât încurarea cailor. Avem chiar dovezi, cum la Sân-Toader jucau şi căluşarii[2]). Ne întăreşte în această convingere şi faptul, că la alte popoare încurarea cailor se face chiar la Rusale, când la noi se joacă căluşarii. Ne putem chiar întrebă, dacă nu cumva de aici vine numirea de căluşari? Aceste împrejurări ne fac să presupunem o legătură între aceste obiceiuri şi „Caii lui Sân-Toader", cari după credinţele poporului umblă tocmai la Sân-Toader, fiind foarte temuţi de femei, care se păzesc să lucreze în ziua aceasta, întocmai ca şi în ziua de Rusale.

Deci, dacă am voi să reconstruim seria de obiceiuri aparţinătoare sărbătorilor reîntrării verii la noi, trebue să presupunem, că mai întâiu s'a făcut încurarea cailor, după care apoi ar fi urmat jocul căluşarilor. Şi chiar acest raport între jocul căluşarilor şi încurările cailor a făcut pe unii dintre folkloriştii noştri să creadă şi mai mult în originea romană a căluşarilor, comparând încurările noastre cu „equiria", cursele de cai ce se făceau la Romani în legătură cu jocul saliilor[3]).

Incurarea cailor, precum şi tot soiul de întreceri pedestre, sânt obiceiuri generale, care se găsesc la cele mai multe dintre popoarele europene şi sânt în legătură cu serbările de primăvară, simbolizând intrarea grăbită a geniului vegetaţiei[4]).

Strâns înrudite cu aceste întreceri sânt acele procesiuni călări ori pedestre, uneori împreunate cu jocuri făcute în ţarina comunei, cu scopul de a obţine fertilitatea. Vedem, cum un nou element se introduce în cadrul jocurilor de vară, care element este în raport strâns cu ideea reînvierii naturii. Acest element până aci a fost întâlnit numai în jocul căluşarilor din nordul Bulgariei, cari, cum am văzut, au un joc pentru evo-

[1]) Cf. de pildă Sulzer, *op. cit.* p. 410 «an den Füssen grossmächtige Spornen tragen».

[2]) Cf. E. N. Voronca. *op. cit.* pp. 66, 67.

[3]) E. N. Voronca, *l. c.* pp. 66, 67.

[4]) Cf. Mannhardt, *op. cit.* I p. 392; Mith. Forsch. p 171.

www.dacoromanica.ro

carea fertilităţii.[1]) In aceste obiceiuri, după cum vom vedea, calul joacă un însemnat rol.

Şi aceste obiceiuri le găsim răspândite la mai multe popoare europene. Ele se ţin la diferite sărbători ale anului, precum la Paşti, Înălţarea Domnului, întâiu Maiu, Rusale şi Crăciun. Ceeace însă ne interesează mai mult, este scopul pentru care se ţin aceste procesiuni. Astfel în Arhiducatul Austriei, ca să apere sămănăturile împotriva tăciunelui şi să asigure prosperarea cailor[2]); în Turingia pentru bunul mers al sămănăturilor; în Suabia, ca timpul să fie favorabil sămănăturilor; în Cantonul Lucerna, să apere vitele împotriva epidemiilor, semănăturile împotriva recoltei rele şi a grindinei; în Svedia ca să ferească caii de primejdii. In unele regiuni ale Germaniei, după procesiune se duc cu caii la fierar, pentru lăsare de sânge, ca să rămâie sănătoşi peste un an; sângele se păstrează spre a fi întrebuinţat ca medicament împotriva diferilelor boli.[3])

Spre ilustrare prezentăm şi din grupul acesta un obiceiu din fosta Silezie austriacă. In Lunea Rusaliilor, ţăranii călărind încunjoară arăturile rugându-se, în credinţa că astfel vor fi mai roditoare. Ţăranul care are calul cel mai frumos, este ales de rege. Acesta trebue să frigă o oaie neagră. Fiecare ţăran ia un os din oaia aceasta şi-l ascunde, în ziua următoare, la răsăritul soarelui, în semănături, că să crească mai bine.[4])

Nu putem să nu relevăm unele momente, care ni se par importante în legătură cu acest obiceiu. Astfel, calul este adus în legătură cu ideea fertilităţii, şi importanţa lui este subliniată şi prin faptul că tocmai proprietarul celui mai frumos cal este ales de rege. Jertfa oii negre pare că înlocueşte astăzi însaşi jertfa calului. Ooasele de oaie (mai demult ale calului) se ascund în semănături, spre a transmite fecunditatea simbolizată prin cal şi semănăturilor.[5]) Alt moment vrednic de remarcat, ascunderea oaselor în semănătură, este pusă în legătură cu răsăritul soarelui.

[1]) Arnaudoff *op. cit.* 61.

[2]) Acelaşi scop îl are şi la Românii din jud. Romanaţi încurarea cailor. (Cf. Ollănessu *op. cit.* 155).

[3]) Mannhardt, *op. cit.* I. pp. 397—406.

[4]) Vernakken, *Mithen und Bräuche des Volkes in Österreich*, 306.

[5]) Cf. Mannhardt, I. 363.

www.dacoromanica.ro

Din toate aceste obiceiuri rezultă, că calul este privit ca geniu protector al vegetaţiei, al animalelor şi chiar al oamenilor. El influenţează creşterea semănăturilor şi apără vegetaţia, animalele şi chiar oamenii împotriva bolilor şi le dă sănătate.

Aceeaşi putere i se atribue şi focului aprins la diferite obiceiuri de primăvară şi vară, care reprezintă soarele. Mai departe vom vedeà, că această coincidenţă nu este întâmplătoare, ci un rezultat al raportului intim ce există între cal şi cultul solar.

În cele următoare ne vom ocupà cu alte obiceiuri, în care figura calului joacă iarăşi un însemnat rol, calul viu fiind înlocuit cu unul artificial. Incepem cu descrierea unui obiceiu foarte instructiv-în aceasta privinţă.[1]

Într'un sat din Turingia dè mijloc, având două comune biserieşti, în ziua de Rusale, formează fieacare separat o procesiune, la care iau parte flăcăi şi băieţi. Fiecare grup îmbracă câte o persoană în frunze de teiu, (*Schossmeier*), pe cap îi aşează o coroană de flori; apoi mai iau cu ei, doi stegari şi două persoane cu bice. Cu mare alaiu şi muzici cutreieră comuna, aşezând pe cele patru persoane îmbrăcate în frunze de teiu pe caii cei mai frumoşi. Flăcăii cari însoţesc acest conduct, merg şi ei călări, iar băieţii pe căluşei din lemn (Steckenpferd). Când se întâlnesc cetele celor două comune bisericeşti, se naşte între ele o luptă aprigă pentru răpirea steagului cetei vrăjmaşe.

În Marţea Rusaliilor se repetă această procesiune, dar aci persoanele, care fuseseră îmbrăcate în frunze de teiu, se maschează şi se îmbracă în haine femeieşti, umblând din casă în casă după daruri, de obiceiu de-ale mâncării. În ziua de Sf. Treime, procesiunea iese la câmp, stegarii intră în semănături, agitându-şi steagurile deasupra lor, în vreme ce ceilalţi cântă o cântare bisericească.[2]

Am reprodus acest obiceiu, pentrucă este unul dintre cele mai preţioase şi caracteristice obiceiuri de Rusalii la Germani. În el întâlnim asociate aproape toate elementele obiceiurilor de Rusalii practicate în nord-vestul Europei şi el reaminteşte în unele

[1] Mannhardt, *op. cit.* I. 521.
[2] R. Reichardt, *Thüringer Pfingtsvolksfeste*, Zeitschrift des Vereins f. Volkskunde, Berlin, 1904 p. 419.

www.dacoromanica.ro

privinţe, momente din obiceiurile noastre. În ce priveşte rolul calului, vedem cum persoanele îmbrăcate în frunze de teiu, simbolizând vegetaţia, călăresc (ca şi în obiceiul din Silezia persoana aleasă de rege) pe caii cei mai frumoşi, care trebue consideraţi şi aici ca simboluri ale fecundităţii. Tot astfel, vedem cum alături de caii adevăraţi ai flăcăilor, figurează căluşeii de lemn ai băieţilor, arătându-ne un bun exemplu, cum caii adevăraţi pot fi înlocuiţi cu cei artificiali.

O comparare a acestor obiceiuri cu jocul căluşarilor ne poate da indicaţiuni preţioase. În afară de caracterul general al acestui obiceiu (alaiu, muzici, cutreierarea comunei în ziua de Rusalii) şi alte note comune, se găsesc aceleaşi persoane, ca stegari, persoanele cu biciu şi căluşeii de lemn.[1]) Nu putem să nu remarcăm şi importanţa transformării persoanelor îmbrăcate în frunze de teiu în haine femeieşti. Aceste persoane reprezintă doar vegetaţia, şi cunoscând strânsul raport între zâne (Frumoase, Rusalii, Nymphe, Elfe etc.) şi vegetaţie, ne putem întrebà, dacă acest act nu reprezintă în mod simbolic acest raport.[2])

Dacă aceste comparaţii par a fi chiar îndrăzneţe, neîncrederea noastră va dispare, dacă comparăm scena răpirei steagului din obiceiul acesta cu răpirea steagului din jocul căluşarilor.[3])

Lupta căluşarilor, în care folkloriştii nostri vedeau răpirea Sabinelor, nu este altceva, decât aceeaşi manifestaţie de luptă

---

[1]) Cf. acest obiceiu cu jocul numit eška la Bulgarii din Macedonia de sud, la cari, după cum am văzut, o parte din băieţi îşi fac căluşei din lemn.

[2]) Cf. Mannhardt, *W. u. Feldk.* I. p. 443.

[3]) Pasajul din textul german al obiceiului din Turingia: „Begegnen sich die Burschen beider Kirchspiele, so kommt es an einem Kampf, bei welchem es darauf abgesehen ist, der anderen Partei *die Fahne zu rauben.*"

Pasajele româneşti referindu-se la acest act: „Sfârşitul jocului se împlineà prin răpirea Sabinelor; semnalul răpirei erà: pe ea! adică pe fată n'o lăsà! de a da! şi altele. Căluşarii nu încetează acest semnal şi sfârsesc jocul cu răpirea steagului după ce l-a curtenit, şi cu o fugă şi larmă mare. După aceasta începe un fel de serbare de triumf, în care se săvârşesc jocuri gimnastice" (I Eliade, *Curierul Românesc* 1843 no. 41.)

„Vătaful dă ordin să se adune toţi căluşarii. Stegarul înfige steagul în pământ. Patru căluşari ţin cu putere prăjina şi alţi patru se suie pe cei ce ţin steagul şi strigă: Războiu lele, războiu dragă!" (Th. D. Speranţa, *Moriţa şi căluşarii* p. 45.)

„Se mai obicinueşte în unele părţi a simulà o luptă ştrasnică, un fel de duel cu toiegele" (Popescu Sângeriu, Albina II. p. 1044).

„Acesta este steagul căluşarilor, care este păzit cu multă grijă de ei, căci se crede că, dacă cineva ar furà din acel usturoiu, înnebunesc căluşarii" (C. R. Codin şi D. Mihalache, *op. cit.* p. 69).

www.dacoromanica.ro

închipuită, ce se întâlneşte şi în obiceiurile de primăvară ale altor popoare, simbolizând probabil lupta între natură şi iarnă. În unele paralèle apusene scopul acestor lupte fictive pare a fi de a promovà creşterea semănăturilor.[1])

Alt grup de obiceiuri aparţinător tot ciclului Maiu-Rusale, se deosebeşte prin faptul, că aceste obiceiuri sânt legate de ridicarea *armindenului* (Maibaum), la care ocaziune (tot la Rusalii) se aranjază iarăşi întreceri pedestre sau călări. Obiceiurile acestea sânt răspândite în nordvestul Europei: în Germania, Franţa şi Anglia. Important este pentru noi, că şi aici apare un cal anume construit din lemn şi acoperit cu pânză, care este purtat de un om, numit la Germani *Schimmelreiter*, la Francezi *Cheval Mallet*, iar la Englezi *Hobby horse*. Căluţul joacă în jurul pomului de Maiu în timpul alergărilor.[2])

Aici credem potrivit să facem o observaţie şi asupra steagului căluşarilor pe cari îl socotim ca un fel de înlocuitor sau un rudiment al pomului de Maiu în jurul căreia se petrec în apus aceste obiceiuri şi care este uneori înlocuit cu un steag împodobit, asemănator steagului căluşarilor.[3])

La Englezi, căluşul „Hobbyhorse" apare şi în societatea unor dansatori care purtau clopoţei la picioare şi se numeau *Morris-dancers*. Ei umblau la Paşti, întâiu Maiu, Înălţarea Domnului, Rusale şi chiar la ospeţe, în societatea căluşului întocmai ca şi echivalentul său german *Schimmelreiter*. În epoca lui Shakespeare se produceau şi în teatru, după terminarea piesei, spre a împrăştià impresia deprimantă exercitată de tragedii asupra publicului.[4]) Nu trebue să insistăm, cred asupra faptului că Morris-dancers sânt o variantă englezească, însă indepărtată a jocului caluşarilor.

Căluţul artificial *Schimmelreiter*, apare în Germania pe alocuri şi la Crăciun, ori pe la ospeţe şi Carnaval[5]). În regiunea Ruppin (Germania), în săptămâna înainte de Crăciun, după cum am văzut, apar în societatea căluşului şi zâne, care sânt feciori travestiţi în haine femeieşti.[6]) În unele obiceiuri din nordul Ger-

[1]) Mannhardt, *op. c t.* I. p. 548.
[2]) Mannhardt, *Mythologische Forschungen*, Strassburg 1884 p. 171.
[3]) Cf. Mannhardt, *Wald u. Feldkulte* I. p. 387.
[4]) Cf Douce, *Illustrations of Shakespeare* II. 446; R. Wulker, *Geschichte der englischen Literatur* I. 326.
[5]) *Landeskunde der Provinz Brandenburg*, Berlin 1912 III 240, 242, 257.
[6]) Kuhn, *Markische Sagen* 346; Mannhardt, *Wald u. Feldk.* I. 442.

www.dacoromanica.ro

maniei, raportul calului cu vegetaţia este şi mai pronunţat. Obiceiul devine o sărbătoare a însăşi recoltei. Ţăranii construesc, din cercuri de sită şi pânză, un cal alb mare, în care intră un ţăran reprezentând un călăreţ, numit *Schimmel* sau *Herbstpferd*. Feciorii cutreieră satul însoţiţi de muzicanţi, colectând pe la case diferite daruri pentru masa comună. Figura principală din această ceată este un fecior, care pe o prăjină lungă poartă o căpăţână de cal, de capătul căreia atârnă o pânză, care acopere prăjina şi pe purtătorul ei. Al doilea fecior îl conduce legat de o sfoară. În societatea lor mai apar şi alte figuri mascate, ca urşi etc. [1])

În seria acestor obiceiuri, care arată evoluţia rolului calului, se potriveşte de minune un foarte semnificativ obiceiu tot din Germania (Lehrte). După terminarea secerişului, legătorul ultimului snop formează din el o păpuşe în formă de cap de cal. [2])

Intorcându-ne privirile iarăşi către popoarele mai apropiate, acest obiceiu arată o formă de transiţie, între obiceiurile similare ale popoarelor din apus şi cele din răsărit.

La Polonii din Galiţia, în Marţea ultimă a Carnavalului, apare iarăşi o figură de cal, alcătuită la fel ca şi cea din Germania, acoperită cu o pânză albă. Căluţul poartă numele polon *konik* (căluţ), iar feciorii cari îl însoţesc cântă o melodie al cărei cuprins în traducere este următorul:

Sai, sai, căluţul nostru,
Sai peste brazdă!
Pe unde sare căluţul nostru,
Va rodì din belşug;
Pe unde nu va sărì,
Acolo nici nu va rodì. [3])

Acest obiceiu este important prin faptul, că ne prezintă o formă slavă a numelui căluşului (konik), iar textul său ne dă cheia pentru a explicà rolul calului din obiceiurile înşirate până aci. Din acest mic text reiese lămurit că figura calului este privită ca geniu al fecundităţii. [4])

---

1) Mannhardt, *Myth. Forschungen*, 165, 166.

2) Ibidem 165.

3) I. Matusiak, *Viaţa poporului polon în Monarhia Austro-Ungară* (Österreichisch-Ung. Monarchie im Wort u. Bild.) tom. Galiţia p. 312.

4) Cf. şi alte paralele vest-europene supt numirea «Fasnachtsrösslein», la Mannhardt *op. cit.* p. 541.

www.dacoromanica.ro

Astfel conceput rostul acestei figuri, vom înţelege rolul său în cadrul sărbătorilor de primăvară, precum şi în toate obiceiurile în legătură cu desvoltarea vegetaţiei, începând cu procesiunile în jurul semănăturilor fragede (în care se evoacă fertilitatea), cu jocul său în jurul pomului de Maiu (ca simbol al vegetaţiei în plina sa putere), până la obiceiurile de recoltă, când cu legarea ultimului snop, şi-a terminat rolul.

Iar, ca cercul cercetărilor noastre să fie complet, cităm un exemplu şi din Bucovina. În ziua de Anul nou, în societatea mai multor persoane travestite, de obiceiu în animale (capră şi urs), apare şi un băiat călare pe un căluţ de lemn. Şi ceea ce este mai important, acest căluţ poartă acăţat de grumaz un cerc de hârtie, pe care sânt zugrăvite soarele, luna şi stelele.[1])

E de remarcat faptul, că şi în Germania căluşul apare adesea în societatea altor figuri, reprezentând diferite animale: capre, urşi etc.

Deosebit de obiceiurile de mai nainte, căluşul din obiceiul din Bucovina arată un strâns raport cu cultul solar. În cele următoare, vorbind despre rolul calului în mitologia popoarelor din antichitate, vom explică şi acest raport.

Nu trebue să ne mire de fel faptul, că el se întâlneşte aici la Crăciun, iar nu la Rusale. La începutul studiului nostru, am arătat raportul strâns între diferitele obiceiuri de primăvară şi vară. Obiceiurile de la Crăciun (capra, brezaia, colindul etc.) inaugurează acest ciclu de sărbători.

Am ales seria aceasta de obiceiuri dintr'un material relativ bogat, spre a demonstră ce rol însemnat şi variat are calul în obiceiurile diferitelor popoare şi cât sânt aceste obiceiuri de răspândite. Uneori apare numai ca rudiment, iar altădată, ca de pildă la Poloni, rolul său pare a fi atât de clar, încât nu se mai simte nevoia unei explicări.

Să vedem acum ce interpretare îi putem da acestei figuri cu ajutorul cunoştinţelor noastre despre cultul şi mitologia popoarelor, căci este evident că aceste obiceiuri păstrează resturile unui cult străvechiu.

Pentru rolul calului în antichitate găsim o mărturie preţioasă în obiceiul numit *october equus* la Romani. Calul de

[1]) L. Bodnărescul, *Weinachts- u. Neujahrs-Bräuche der Rumänen*, 6.

www.dacoromanica.ro

Octomvrie erà, în Roma, numele victimei unui sacrificiu solemn, oferit în fiecare an, la idele lui Octomvrie zeului Mars[1]).

In această zi aveà loc pe câmpul lui Marte o întrecere de cai. Calul drept din biga învingătoare erà declarat ca sfânt şi jertfit pe altarul lui Mars de pe acelaşi câmp pentru recolta bogată (ob frugum eventum). Pentru posesiunea capului se năşteà o luptă între locuitorii celor două suburbii, Sacra via şi Suburra. În cazul când Sacraviensii ieşeau învingători, fixau capul de cal pe părepii vechiului palat regal, în cazul contrar erà purtat de Suburrani şi dus în turnul mamilin din suburbia lor. Coada calului erà deasemenea tăiată şi dusă în fugă mare la Regia, ca să picure câţiva stropi pe focul altarului.

Acest cult cuprinde în sine multe elemente comune cu obiceiurile din seria dată de noi mai înainte, astfel: *a)* întrecerea de cai, *b)* jertfa calului pentru recolta bogată, *c)* lupta pentru capul de cal, *d)* capul de cal fixat.

După cum am mai remarcat, Mars nu a fost numai zeul războiului; acest caracter şi l-a câştigat mai târziu. La popoarele vechi italice, erà un zeu solar, şi chiar zeul agriculturii şi al fecundităţii[2]).

Din toate obiceiurile citate mai sus, precum şi din credinţele şi mitologia popoarelor despre care vom vorbi mai jos, se remarcă acest dublu caracter şi în rolul calului, adică de a pastrà pe de o parte un strâns raport cu cultul solar, iar pe de altă parte cu vegetaţiunea sau cultele agrare[3]).

Revenind încă odată asupra ipotezei folkloriştilor noştri, cari au căutat originea jocului de căluşari în dansul saliilor Romani, vedem că această ipoteză nu a fost lipsită de orice temeiu. Înrudirea jocului căluşarilor cu dansul saliilor a fost relevată chiar şi de noi, când am vorbit despre dansurile cu arme. Această înrudire este întărită şi prin rolul calului în cultul lui Marte şi în jocul căluşarilor. Este de remarcat şi faptul că acel cal de Octomvrie erà jertfit pe un altar străvechiu, în jurul căruia salii dansau în luna lui Marte dansul de arme. Repetăm

[1]) Darenberg-Saglio, October equus.

[2]) W. H. Roscher, *Studien zur vergl. Myth. der Griechen und Römer*, I. Apollon und Mars, Leipzig, 1873.

[3]) Lucrarea pământului este legată de anotimpuri, iar anotimpurile de factori cosmici. Raportul între aceste fapte ne permite să înţelegem strânsul raport dintre culturile cosmice şi unele obiceiuri agrare.

www.dacoromanica.ro

şi cu această ocaziune, că între jocul căluşarilor şi dansul saliilor poate fi vorba numai de o înrudire în sensul că ambele aparţin aceluiaşi grup de obiceiuri, al dansurilor cu arme.

Am văzut cum Müllenhoff, în studiul său asupra dansurilor cu arme, a arătat că aceste obiceiuri, în legătură cu cultul solar, au fost răspândite aproape la toate popoarele indo-europene. Acelaşi fapt s'a dovedit şi despre jertfa calului de Octomvrie. Grimm i-a găsit urma la vechii Germani[1], iar Mannhardt, care s'a ocupat mai temeinic cu aceste culturi, la mai multe popoare europene în legătură cu culturile agrare.[2]

In ce priveşte raportul între cal şi cultul solar, putem cită exemple şi din credinţele populare. Astfel, după credinţa Slavilor păgâni, soarele pleacă la 21 Decembrie pe drumul său, călare pe un cal alb. Chiar şi la Români există credinţa că soarele îşi urmează drumul său călare.[3]

Mitologia popoarelor culte din antichitate ne ofere în această privinţă exemple atât de multiple şi bogate, încât a le tratà mai pe larg, ar însemnà a ne ocupà aproape cu întreaga lor mitologie. Ne vom mulţumi deci să atingem numai chestiunea şi să relevăm pe scurt numai pe cele mai însemnate.

In imnurile vedice, soarele este des asemănat cu un cal alb strălucitor. Pe monumentele cele mai vechi ale popoarelor din Orient şi din Grecia (în epoca premykeniană) soarele erà reprezentat prin un disc tras de un cal pe drumul său ceresc. Asemenea mărturie s'a găsit şi în epoca de bronz la popoarele din nordul Europei (monumentul dela Trundholm).

In epoca clasică, èra zeilor personali, discul solar este înlocuit cu soarele personificat. Astfel Helios, în epoca posthomerică este reprezentat cu aureolă, pe o trăsură trasă de şase cai. Aceeaşi concepţie se întâlneşte şi în cântecele vedice, unde soarele personificat este des amintit cu trăsura şi caii săi. Această concepţie nu lipseşte nici din mitologia popoarelor germane. In Edda se vorbeşte despre zeul care conduce trăsura soarelui pe cer, întocmai ca şi echivalentul său greco-roman Helios.

[1] E. H. Meyer, *Deutsche Mithologie*, II, p. 614 şi 877.

[2] Cf. *Mith. Forschungen*, pp. 156-201. Cf. obiceiul Herbstpferd în nordul Germaniei citat şi de noi.

[3] N. L. Kostake, *Soarele*, Convorbiri Lit. XLII, 488.

www.dacoromanica.ro

De altă parte calul este animalul jertfit zeului solar. Jertfa de cai este atestată pentru Indieni, vedici, popoarele iranice (îndeosebi la Persi), Prusieni, Slavi, Germani, Greci, Romani şi Illyri. Deci legătura între cal şi soare este o concepţie străveche şi universală la popoarele indo-europene[1])

Este important să ştim ce interpretare i-au dat calului în cercul obiceiurilor ţării lor, cercetătorii germani. O parte dintre mitologiştii lor (Grimm, Kuhn, Wüttke şi E. H. Meyer) susţin, că Schimmelreiter se referă la cultul lui Wodan, ba chiar, că este reprezentarea marelui zeu. Mai temeinic s'a ocupat cu această problemă Mannhardt, care în mai multe studii foarte documentate a arătat că figura calului este un demon al vegetaţiei sau un demon al cerealelor (Getreidedämon). Poporul crede că acest demon trăeşte în vegetaţie, sau că este însuşi reprezentantul acesteia, de la care depinde soarta rodului[2]). Părerea aceasta este acceptată şi de Wundt în monumentala sa lucrare asupra psihologiei popoarelor[3]). Acest rol al calului în legătură cu vegetaţia şi fertilitatea a fost relevat şi de noi. Am mai remarcat şi faptul, că acest caracter îl are mai ales în obiceiurile popoarelor din nord-vestul Europei.

In obiceiurile noastre, calul şi-a pierdut acest raport cu vegetaţia şi a luat atributele unui demon al sănătăţii.[4]) Prin caracterul său vindecător, jocul căluşarilor diferă de obiceiurile similare. Acest fapt constitue nu numai nota sa distinctivă, dar şi pe cea mai caracteristică. In această privinţă nu se deosebeşte întru nimic de ceremoniile popoarelor primitive, întrebuinţate la vindecarea bolnavilor, la cari dansul urmat până la extaz joacă de asemenea un însemnat rol.

---

[1]) Cf. Darenberg-Saglio, *Dictionnaire* etc. Sol.; Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopadie* etc., Helios; Schrader, *Reallexicon*, etc., Pferd.

[2]) Cf. Mannhardt, *Die Korndämonen*, Berlin 1867; *Myth. Forschungen*, 165, 167, 171; *Wald u. Feldkulte*, 172, 202, 318, II. 184, 200.

[3]) Wundt, *Völkerpsychologie* II. Mythus und Religion II. T. Die Vegetationsdämonen, 410—459.

[4]) Cf. obiceiul dela Bulgari, cari au un joc pentru evocarea fecundităţii, deci sânt urme, care arată că şi în legătură cu jocul căluşarilor şi-a păstrat caracterul de demon al fecundităţii.

www.dacoromanica.ro

In cadrul obiceiurilor şi al miturilor rolul calului variază:

a) în legătură cu cultul solar, el este însoţitorul zeului, sau este jertfit lui;

b) în legătură cu culturi agrare, este considerat ca demon al fecundităţii, de care depinde soarta recoltei şi sănătatea animalelor;

c) în legătură cu credinţa despre zâne, el apare ca demon al sănătăţii, de care depinde sănătatea omului.

Toate acestea sânt însă manifestări ale unei si aceleiaşi fiinţe mitice, ale demonului sănătăţii şi fecundităţii, reprezentat prin figura calului, al cărui caracter se explică uşor prin originea sa solară.

Deci calul, ca demon al sănătăţii, este fiinţa, care pricinueşte boala, dar tot prin mijlocirea lui se şi vindecă. Atât numai că rolul său a devenit cu totul rudimentar. De aici vine expresiunea „luat din căluş", adică îmbolnăvit de căluş, ca şi expresiunea paralelă »luat din Iele«, adică îmbolnăvit de Iele, sau cum am mai zice altfel, „pătimeşte de Dânsele". Tot astfel trebue interpretată şi expresia „du-te la căluş", întrebuinţată în nordul Bulgariei, după terminarea ceremoniei făcută cu bolnavul luat din Iele [1]). „Du-te la căluş" ar însemnà deci, ca boala să se întoarcă de unde a venit, adică la căluş. Şi de aceea, conform concepţiei generale a popoarelor primitive, boala trebue vindecată tot prin vraja aceluiaşi demon (Gegenzauber). Astfel se explică credinţa, că fetele şi nevestele care joacă lângă căluşari, vor fi sănătoase, şi că copiii, pe cari îi ţin căluşarii în braţe, se vor face şi ei voinici şi jucători. Precum şi expresia foarte semnificativă, că cine primeşte „căluşul" va avea noroc şi va fi ferit de boale.

Deci calul are un dublu caracter în obiceiul nostru, după cum am văzut că-l are şi ca demon al vegetaţiei, care dă rodul, dar îl poate şi luà. Şi chiar acest dublu caracter al demonilor ne întăreşte şi mai mult în credinţa mărturisită la începutul acestor cercetări, că căluşarii sânt reprezentanţi ai Ielelor. Ideea fundamentală a obiceiului conform concepţiei relevată mai sus este: boala a fost cauzată de Iele, deci trebue vindecată tot prin Iele. [2])

[1]) Arnaudoff, *l. c.* 62.

[2]) Universalitatea acestei concepţii în cadrul obiceiurilor popoarelor primitive a fost dovedită şi demonstrată cu prisosinţă de Wundt în lucrarea sa citată mai sus. Cf. capitolul Krankheitsdamonen und Hexen-

www.dacoromanica.ro

Nu poate fi trecut cu vederea alt punct cam obscur, anume raportul între lele şi cal. Vorbind despre trăsăturile caracteristice ale lelelor, am relevat faptul, ca ele sânt adesea considerate ca personificaţia vântului sau vârtejului.[1]) Nu numai lelele, ci şi calul este adus în raport foarte intim cu vârtejul şi vântul. În afară de exemplele cunoscute din mitologia clasică (caii lui Achille, centaurii etc.), se întâlnesc asemenea identificări şi în credinţele populare. Se găsesc chiar exemple, când fiinţe demonice înrudite cu lelele noastre pot luà înfăţişarea unui cal.[2]) Această împrejurare, precum şi faptul că atât lelele cât şi calul artificial din obiceiurile amintite mai sus, este de obiceiu alb, ne îndeamnă să punem întrebarea, dacă nu cumva calul din jocul căluşarilor este o reprezentare theriomorphă a lelelor, cu atât mai vârtos, cu cât înfăţişarea paralelă ca om şi animal a acestor fiinţe este cunoscută.[3])

In sfârşit, ar rămâneà să ne ocupăm pe scurt şi cu o altă figură însemnată din acest joc, cu *mutul căluşarilor*. Această persoană apare la noi şi în societatea cerbaşilor (brezaei) la Crăciun. Ea nu este legată numai de jocul căluşarilor, ci este una din cele mai răspândite figuri, pe care o întâlnim foarte des şi la alte popoare, supt cele mai variate forme şi asocieri. Uneori apare independent, în număr mai mare, ca de pildă în partea orientală a Peninsulei Balcanice, la Bulgari şi în regiunile limitrofe, la Români. La populaţia bulgară poartă nu-

glaube, 386–410, din care citàm următoarele pasaje: „Anderseits leidet es jedoch keinen Zweifel, dass auch diese spezifischen Krankheitsdämonen innerhalb der höheren Kulturen wieder verschwinden, indem nun an ihre Stelle die Götter treten, die ebenso Krankheit und Tod wie Glück und Gesundheit dem Menschen bringen, und von denen einzelne in besonderer Weise nicht bloss die Rolle der einstigen Krankheitsdämonen, sondern auch die der zauberkundigen Helfer gegen diese übernehmen" (p. 398).

„Der Grundsatz der magischen Medizin von ihren Anfängen an bis zu ihren späten Ausläufern ist aber, entsprechend der Wesensgleichheit von Zauber und Gegenzauber, das *Similia similibus* und hierbei nähert sich im allgemeinen wieder die Ähnlichkeit um so mehr der Gleichheit, auf einer je primitiveren Stufe der Krankheitszauber steht. So gelten die Masken, die bei den Naturvölkern als Darstellungen der Gesichter von Krankheitsdämonen vorkommen, *gleichzeitig als Gegenzauber gegen diese*, und der Medizinmann, der einen Dämon vertreiben will stellt in Maske und Gewandung selber den Dämon dar" (p. 403).

[1]) Cf. capitolul despre Vântoase în studiul lui Şăineanu despre *lele*. *Op. cit.* p. 96.

[2]) Cf. Mannhardt, *W. u. Feldk.* II pp. 89—102.

[3]) Cf. Ibidem II p. 32.

www.dacoromanica.ro

mirea de *kukovi*, *kukeri* şi umblă în Lunea Rusaliilor sau cu o săptămână mai târziu.[1] La noi sânt cunoscuţi în Dobrogea şi pe malul Dunării. Şi aci au aceeaşi numire: *cucı* ca şi la Bulgari.[2] Precum am văzut la jocul boriţa al Ciangăilor din Ţara Bârsei, mutul lor se numeşte iarăşi *kuka*.[3] Şi la Ciangăii din Moldova apar în grupuri mai mari şi se numesc *matahale*.[4] Am întâlnit această figură şi în jocul aruguciarilor la Aromâni (*bubuşarul*) şi în jocul numit eška la Bulgari *(arapii)*.

Nu lipseşte nici în obiceiurile de primăvară la alte popoare europene. De pildă *Knecht Ruprecht* (Klas, — Ruklas) la Germani seamănă mult cu blojii, cucii dela noi. El apare adesea şi în societatea căluţului (Schimmelreiter).[5]

Caracteristica generală a acestei persoane este, cum am mai relevat şi la jocul căluşarilor, înfăţişarea ciudată, îmbrăcămintea caraghioasă, cu fel de fel de haine şi blăni, chiar şi cu clopote. In mână are o vergeă, biciu sau altă unealtă, cu care loveşte pe cei din jurul lui.[6] Loviturei primite de la ei i se atribue adesea o putere deosebită, ca de pildă: de a alungà duhurile rele, sau de a face mai sănătoşi pe acei loviţi, a-i scuti de boale etc. El este de obiceiu mut şi îşi permite să facă multe glume chiar pe socoteala publicului, lucruri care sânt de altfel caracteristice tuturor figurilor mascate. Uneori, cum a fost observat de noi în Ţara Haţegului, unde l-am întâlnit la Crăciun în societatea cerbului, poartă phallus făcând obscenităţi. Tot astfel, avem ştiri şi despre mutul căluşarilor din judeţele Vlaşca şi Ialomiţa, care îşi permite să facă unele necuviinţe pe socoteala căluşarilor.[7] Obscenităţi au fost remarcate şi de arhiepiscopul din Ochrida în pasajul citat despre obiceiul Rusaliilor din veacul al XIII-lea. Evident că acest caracter phallic al mutului este o influenţă provenită din cultul lui Dionysos şi credem că nu greşim când privim şi în această figură un reprezentant al

[1]) Marinov, *Sbornik*, Sofia I. 1907. Arnaudoff, *Sbornik* IV. 273, XVI—XVII. 10. De acelaşi în limba germană: *Die bulg. Festbräuche* 26—33.

[2]) S. Fl. Marian, *Sărbătorile la Români* I. 282; S. Popescu, *Cucii*, Şezătoarea, I, no. 2. p. 40.

[3]) Horger, *l. c.*, 110.

[4]) Wichmann Györgyné, *A moldvai csángok szokásairól*. Etnogr. XVIII. 288.

[5]) *Landeskunde der Provinz Brandenburg* III., 240.

[6]) Mannhardt consideră această vergeà ca simbol al vieţii (Lebensrute), care provoacă creşterea şi alungă din corp pe demonii boalelor. (*Wald und Feldkulte*, I 278—281).

[7]) Veronca, *Sărbătoarea Moşilor*, p. 91.

www.dacoromanica.ro

demonului fecundității, ca purtător al phallusului, simbolul forței productive. [1]

Cauza muțeniei sale mi se pare a fi mai mult psihologică decât de altă natură. El este mut probabil pentrucă acesta este obiceiul tuturor figurilor mascate, spre a nu se trădà și spre a câștigà o aparență și mai misterioasă. Nu-i exclus însă să aibă și altă origine, probabil în legătură cu credințele despre Iele. Astfel ne putem gândi și la credința poporală, după care persoana care vede lelele și spune acest lucru, amuțește. Într'adevăr după cum am văzut din rolul său în jurul călușarilor, el este un fel de persoană protectoare a lor, apărându-i împotriva lelelor cu lovituri de biciu.

Vedem cum din toate resturile tradiționale mai mult sau mai puțin conservate, dar foarte des alterate, se poate reconstruì un substrat de obiceiuri de primăvară și vară, comune la cele mai multe popoare europene. Comparând aceste obiceiuri la popoarele din apus cu acelea din răsăritul Europei, vedem, cum la cele dintâiu predomină elementul vegetației, în timp ce la celelalte dansul constitue elementul principal și raportul cu vegetația lipsește uneori total.

Dacă ne-am extins și asupra unor obiceiuri care nu sânt strâns înrudite cu jocul călușarilor, am făcut-o, pentrucă avem convingerea, că obiceiurile ca și alte fenomene nu se pot studià izolat, ci împreună cu tot complexul de obiceiuri aparținătoare aceluiași ciclu. Iată motivul pentru care ocupându-ne cu jocul călușarilor, am atins aproape întreaga sferă de obiceiuri de primăvară și vară și îndeosebi pe cele de la Rusalii.

Credem că putem constatà următoarele, ca rezultate ale acestor cercetări:

a) Jocul călușarilor este un obiceiu misterios de asociație, de o parte cu cultul solar (dansurile cu arme), iar de alta cu cultul zânelor.

b) Un strâns raport între călușari și Iele și călușarii apărând ca reprezentanții Ielelor. Nici una din rezultatele cercetărilor noastre nu este atât de sigură ca această constatare.

c) Călușarul în forma sa originală a fost un dans cu arme, al cărui scop era de a alungà pe demonii păgubitori sănătății.

[1] Mannhardt consideră această persoană, ca și figura calului, un demon al cerealelor (Korndamon). *Myth. Forschungen*, 167.

www.dacoromanica.ro

d) Înrudirea sa cu obiceiurile similare la alte popoare europene, îndeosebi cu cele indicate de noi la popoarele din Peninsula Balcanică.

e) Căluşarii şi-au luat numele de la figura de cal (căluşul), care este un demon al sănătăţii şi al fecundităţii.

f) Data la cari se ţin aceste jocuri, păstrarea numelui de Rusalii pentru dansatori în Macedonia, precum şi atestarea acestui obiceiu pe acelaşi teritoriu încă în veacul al XIII-lea, ne îndeamnă să căutăm o legătură directă între jocurile căluşarilor şi serbările practicate în legătură cu anticele Rosalia, sau cel puţin o puternică influenţă venită din această parte.[1])

Romul Vuia.

UN FRAGMENT DIN CEL MAI VECHIU MOLITVENIC ROMÂNESC.

I. Introducere.

În o notă a unei lucrări anterioare[2]) aminteam că în momentul când ea s'a pus supt teasc, mi-a ajuns în mână, într'un manuscris pe care, la cea dintâiu vedere, îl credeam de pe la sfârşitul veacului XVII, un fragment din „molitva" sau „pogrebania" morţilor copiat după un *Molitvenic* ortodox, sau cel puţin după o „slujbă a îngropării" (partea cea mai populară a molitvenicului), care a trebuit să se traducă în româneşte înainte de 1580, căci părţi din el au fost reproduse întocmai în *Cugetări în ora morţii.*[3])

---

[1]) Acestea sânt rezultatele pe care le-am putut obţine cu mijloacele ce ne stau la dispoziţie în Cluj. Lipsa unei biblioteci mai bogate în materie de folklor, nu ne-a permis să urmărim această problemă după dorinţele noastre. Un exemplu. Pentru obiceiurile popoarelor apusene am avut la îndemână aproape numai operele lui Mannhardt. Am fost nevoit a mă lipsi de izvoare atât de importante ca *The golden Bough de Frazer*, şi minunata operă a lui Anitškoff asupra cultului primăverii la popoarele din apus şi la Slavi. Mai multe dintre datele noastre au fost culese încă înainte de războiu, din opere care astăzi nu ne mai stau la dispoziţie şi deci nu au putut fi controlate din nou cu ocaziunea redactării. Am ţinut de cuviinţă a relevà acestea pentru explicarea unor lipsuri ale studiului nostru îndeosebi ce priveşte întrebuinţarea izvoarelor.

[2]) *Două manuscripte vechi: Codicele Todorescu şi Codicele Marţian.* Studiu şi transcriere. Ed. Acad. Române. Bucureşti 1914, p. 88.

[3]) *Codex Sturdzanus*, p. 73—113, la Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, v. II, p. 449—471; *Codicele Todorescu*, ff. 69 r⁰ — 96 r⁰, la Drăganu, *o. c.* p. 212—222).

www.dacoromanica.ro

De-atunci, studiind însuşi textul şi raportul lui faţă de alte texte, limba textului şi filigranele hârtiei pe care s'a scris el, de o parte mi s'a modificat întru câtva părerea despre vechimea lui, izbutindu-mi să stabilesc o dată ceva mai largă, în marginile căreia a putut să se copieze, iar această lărgire s'a făcut spre trecut, nu spre prezent; de altă parte mi s'a întărit credinţa că originalul de pe care s'a copiat a trebuit să existe înainte de 1580, aparţinând din punctul de vedere al limbii întru toate „întorsurii de de mult."

Astfel textul merită să fie cunoscut de toţi acei care se interesează de vechea noastră literatură şi limbă. Mi-am luat deci voia să-l descriu şi studiez în cele următoare.

II. Descrierea manuscrisului. Când a fost scris?

Manuscrisul aparţine acum D-lui I. Marţian, maior în retragere, din Năsăud, căruia trebue să-i mulţămim atâtea descoperiri preţioase din vechea noastră literatură. La 1885, cum apare din o notiţă de pe f. 24 v⁰, se găseà, în Rapoltul-mare, j. Hunedoara (pl. Geoagiu). Acum cuprinde 41 foi format 4⁰ de 19 cm. înălţime şi 14 cm., 2 mm. lăţime, dar a trebuit să fie mult mai voluminos. Foi s'au pierdut atât de la început, cât şi de la capăt. Cele de la început au trebuit să se piardă mai întâiu, şi încă destul de demult, căci pagina întâie de acum e înnegrită în urma întrebuinţării îndelungate ca foaie iniţială. Foile câte au mai rămas, sânt împăturite în caiete de câte 2, 6 ori 8 foi în felul următor: I, 6; II, 8; III, 8; IV, 8; V, 2. Restul foilor nu se mai ţine de olaltă, astfel că gruparea lor e cu neputinţă de stabilit.

Caietele nu sânt numerotate. Legătura dintre pagini e indicată prin scrierea în josul paginii a începutului cuvântului celui dintâiu de pe pagina următoare.

Pe fiecare pagină se găsesc câte 14 rânduri scrise între linii oarbe, deci cu destulă grijă. Scrisoarea textului peste tot e chirilică de un negru pronunţat. Iniţialele şi tipicul slavonesc şi românesc sânt scrise cu roşu.

Filigrana hârtiei reprezintă o coroană deasupra căreia se vede o stea cu şase raze, iar deasupra acesteia o semilună.

Coroana e cevà mai complicată în foile de la început, având trei ramificaţii cu câte cinci vârfuri grupate în formă de-

www.dacoromanica.ro

frunză, iar în alte două ramificaţii de la margini se văd numai câte două vârfuri (cf. ff. 2 şi 5; 7 şi 14; 10 şi 11; 18 şi 19, unde coroana aproape nu se observă; 24 şi 29, asemenea; 25 şi 28, tot aşa).

În foile din urmă coroana e cevà mai simplă având trei ramificaţii cu câte trei vârfuri aşezate unul lângă altul în poziţie verticală (cf. ff. 31 şi 32; 39 şi 40. Numai steaua şi semiluna se vede în f. 35).

Felului dintâiu al coroanei îi corespund literele **S S**, iniţialele numelui fabricantului de hârtie, între care se lasă perpendicular în jos o linie la capătul căreia se găseşte un trifoiu (cf. ff. 4, 6, 9, 13, 20, 27, 30, dintre care pe ff. 6, 20, 27 şi 30 literele se văd bine, trifoiul însă nu se observă în urma umezelii).

Felului al doilea al coroanei îi corespund literele **S B** cu linia verticală şi trifoiul în sus (cf. ff. 34, 37 şi 38).

Hârtia, după cum arată trifoiul şi steaua cu şase raze, e de fabricaţie italiană, probabil veneţiană [1]), făcută anume pentru imperiul turcesc şi ţările supuse lui; căci o găsim, începând de la 1596, mai bine de 100 de ani pe întreg teritorul de la Constantinopol până la Oradea-mare. În volumul I al *Cuv. den bătrâni* publicate de Hasdeu găsim coroana, steaua cu şase raze şi semiluna aproape întocmai ca cele descrise mai sus în: un document din Glodeni, jud. Prahova, de la 1596 (p. 71), în actul lui Ioan din Breşti, Beleţi (j. Muscel) circa 1600 (p. 97), în un act de la 28 Iulie 1605 sau 1608 (p. 139). Se mai găseşte în hârtia unui act din 18 Maiu 1607, în care Radu Vodă permite lui Petru Armaşul ca să strângă ţiganii lui fugiţi ori unde îi va găsi, cum şi alţi ţigani ai săi anume arătaţi, publicat în *Rev. pentru ist., arh. şi fil.* a lui Tocilescu, III (1884), p. 217.

O găsim reprodusă după o întreagă serie de documente în colecţia lui Ios. Kemény, *Signa interna chartarum saeculo XIV. XV. XVI. XVII. et XVIII. in Transilvania olim obviarum* vol. I, care se află în biblioteca universităţii din Cluj: mai întâiu în un document datat din Bucureşti, 29 Septemvrie 1629, al voevodului muntean („Vojvodae Transalpini") către Gavriil Bethlen (p. 125), apoi la 1661-62 în două scrisori din Constantinopol trimise

[1]) Cf. C. M. Briquet, *Les filigranes*. Dictionnaire historique des marques de papier. II Paris, 1907, p. 294.

www.dacoromanica.ro

de Valentin Szilvássy lui Mihail Apaffy (p. 232 şi 249) şi în alta scrisă tot atunci de Apaffy soţiei sale Anna Bornemissa „ex castris ad Désfalva" (p. 232). Din aceiaşi ani se mai găseşte şi în alte documente. Astfel: 1661 (p. 236), 1662 (p. 246). În anul anul 1664 pe aceeaşi hârtie scrie din Oradea-mare Kuczuk Mehmed lui Apaffy (p. 262) şi lui Martin Budai, căpitan în Székelyhid (p. 263), iar în cel următor tot el, paşa Timişorii, lui Şt. Naláczy, în sfârşit în 1668 paşa Ali de Buda lui M. Apaffy (p. 308). În nici unul din documentele citate n'am întâlnit trifoiul împreună cu literele din hârtia cărţii despre care vorbim, ci ori lipsesc, cum e şi natural, fiind scrise de obiceiu pe o singură foaie, ori găsim alte litere. Nu le-am întâlnit nici singure în tot răstâmpul de la 1591—1700. Am întâlnit însă literele **S S** şi trifoiul alăturea de altă marcă foarte obişnuită în documentele ardelene din întreg veacul XVIII (v. tab. III, fig. 1 şi 2) în o scrisoare trimisă din Sibiiu la 24 Maiu 1688 de cătră Antoniu Caraffa principelui Apaffy.[1] Deşi în unul din aceste două cazuri, nu e exclusă posibilitatea legării de hârtie adusă din două fabrici deosebite, totuşi e greu de afirmat că **S S** ar fi iniţialele aceluiaşi fabricant.

Afară de documente, hârtie cu marca alcătuită din o coroană, o stea cu şase raze şi o semilună aşezate una deasupra celeilalte mai întâlnim şi în deosebite cărţi din veacul XVII. Astfel se găseşte în manuscrisul românesc de la 1621 al lui Eustratie logofătul, descris de I. Bianu în *Columna lui Traian*, 1882, p. 210—217. Din cele patru tipuri de mărci cel dintâiu are trei semilune cu coarnele în sus puse una deasupra celeilalte întocmai ca în documentul de la 1504 publicat de Hasdeu în *Cuv. d. bătr.*, v. I, p. 134, al doilea cuprinde trifoiul şi literele din documentul de la 28 Iulie 1605 sau 1608,[2] al treilea coroana, steaua şi semiluna în forma din acelaşi document,[3] iar al patrulea în aceea din documentele de la 1596 şi 1600.[4]

Coroana lucrată ceva mai artistic, împreună cu steaua cu şase raze şi semiluna, se mai găseşte şi în *Lexiconul Slavo-românesc şi tâlcuirea numelor din 1649* a lui Mardarie Cozianul,[5] unde găsim şi cele trei semilune,[6] dar alte litere.[7]

[1]) V. *Kemény*, *o. c.* t. II, p. 177.
[2]) v. Hasdeu *o. c*, p. 140.
[3]) *Ibid.*, p. 139.
[4]) *Ibid.* p. 71 şi 79; cf. I. Bianu, *l. c.*, p. 210 şi 211.
[5]) v. ed. Gr. Creţu, Bucureşti 1900, tabela I, fig. 2.
[6]) v. *ibid*, tabela II, fig. 1 şi 2.
[7]) v. *ibid.*, tabela III, fig. 1, 2 şi 3.

www.dacoromanica.ro

În sfârşit ea se mai găseşte şi în Codicele G. Lazar alături de o coroană mai mare şi mai răsfirată şi de trifoiul cu literele **V I.**[1] Codicele este astăzi proprietatea Academiei Române şi în I. Bianu şi R. Caracaş, *Catalogul manuscriptelor româneşti*, t. II, fasc 2 (No. 559), Bucureşti 1909, p. 310 este datat, nu ni se spune pentru ce motive, de la începutul sec. XVIII.[2] Deoarece după 1699, când s'a încheiat pacea de la Carlovăţ, nu e probabil să se mai fi comandat hârtie de provenienţă turcească pentru Ardeal, în cazul că datarea aceasta e întemeiată şi pe alte dovezi afară de filigrană, trebue să presupunem că manuscrisul G. Lazar s'a scris în cei dintâiu ani ai sec. XVIII pe o hârtie rămasă din un stoc mai vechiu.

Judecând aşa dar din cele expuse mai sus despre filigrana hârtiei manuscrisului despre care vorbim, el nu poate fi mai vechiu decât deceniul din urmă al veacului XVI şi mai nou decât veacul XVII.

III. Manuscrisul e copie de pe un original mai vechiu.

Textul nostru e copie de pe un original mai vechiu. Avem o întreagă serie de dovezi pentru aceasta.

Pe f. 1 r⁰, r. 10—11 găsim scris *înfrămsăşată*. Copistul a a început să scrie cum vorbià el: *înfrămsăţată*, dar observând că în text erà *înfrămşată*, a îndreptat partea din urmă a cuvântului, uitând însă să şteargă pe *să*.

Pe f. 2 r⁰, r. 5 după *Unde-s* s'a şters *amu* şi s'a continuat *a lumiĭ*. Evident copistul n'a putut ceti, a început să scrie *amu* în loc de *a lumiĭ*; observând apoi, a îndreptat.

Din neputinţa de a ceti s'a născut şi *Sf[ă]ntuluĭ* în loc de *Sf[ă]ntul* pe f. 5 r⁰, r. 5.

Dovadă de copiare e şi *învaţatŭ* de pe f. 5 v⁰ 13. Greşala s'a născut din împrejurarea că s'a uitat silaba *ţa*, scriindu-se mai întâiu *învatŭ*, iar când s'a adus silaba uitată deasupra rândului, nu s'a îndreptat *a* din *învatŭ* în *ă*.

Pe f. 7 v⁰, r. 13 copistul, neputând ceti, a început să scrie după *să* un cuvânt care se începeà cu *m*, dar revenind a şters pe *m* şi a continuat cu *viedzu*.

[1] v. Dr. Il. Puşcariu, *Documente pentru limbă şi istorie*, tom. I, Sibiiu, 1889, p. 3 şi 397—8.

[2] Dacă manuscrisul e identic cu Cod. No. 210 de la *Muzeul naţional* (a. 1710) citat de M. Gaster în *Geschichte der rumänischen Litteratur*, p. 422, datarea e făcută probabil după Gaster.

www.dacoromanica.ro

Din pricina că se copiă, s'a scris de două ori *morţii* în: *Mor'ţii tăi d[oa]mne. cu d[u]mnedzăĭască începută putére, şi mor'ţii despui* 10 r⁰ 8—11. In locul celui de-al doilea *morţii* am aşteptă *viii*. Copistul a crezut că a început cu *viii* şi a continuat cu *morţii*.

O dovadă sigură avem pentru copiarea evangheliei. Pe f. 21 r⁰, r. 2—3 se scrisese întâiu: *Dzisă d[o]mnul cătră elŭ jidovii*. Pe urmă s'au interpolat cuvintele *ceĭa ce miar'sără cătră* care se uitaseră. Pricina acestei uitări a fost *cătră* pe care copistul a crezut că l-a scris a doua oară când îl scrisese întâiu.

Afară de aceste dovezi sigure, mai avem o serie mai puţin sigure. Ele pot fi considerate şi numai ca simple greşeli de pană, obişnuite şi la cel care redactează. E vorba de o serie de repetări ori omiteri de silabe şi singuratice cuvinte.

De cele dintâiu sânt: *mămăriei* (=„măriei“) 13 v⁰ 14, *pănănă* (=„pănă“) 20 v⁰ 12—13, *şi şi* (=„şi“) 25 r⁰ 14—25 v⁰ 1, unde deşi se indică în josul paginii că are să urmeze după *şi* un cuvânt care începe cu *măn*, totuşi se continuă pe pagina următoare: *şi măncatŭ*. Tot aici poate ar trebui să înşirăm şi o parte din repeţirile amintite la tratarea particularităţilor sintactice.

În categoria celor din urmă intră: *poal[a]* 6 r⁰ 14; *ce am [gândit, cugetat?] sau lucratŭ greşitŭ* 7 r⁰ 5; *cu dulčaţă acela roagă sufletele să te vadză maica d[o]mnului să te facă în carte vieției. ca cu ceĭa ce înblă într-ascunsu-ţi să te m[ă]ntuĭască* 7 r⁰ 13—7 v⁰ 5 (=„roagă-[e pe] acela cu dulceaţă, maica domnului, să ne vadză, să ne facă în cartea vieţiei, ca să ne mântuiască cu ceĭa ce înblă într'ascunsu-ţi“); *lu[m]ină* 11 v⁰ 9-10; *să mă tor'nu şi să-[mi] ceĭu* 12 v⁰ 14; *lumin[ă] din [lu]mină* 15 r⁰ 1; *cere [cu] rugăciune acestuĭa* 26 r⁰ 7-8; *să nu [mă] facă după păcatele méle în loc de muncâ* 27 v⁰ 12 (cf. *ce să m[ă] facă...*, *ibid.*, r. 14) *de pre častă [lume, de] puţiné vréme slobod* 6 v⁰ 14; şi probabil: *izvorŭ nedeşer'tat. dumnedzăşti[i] dulce[ţi] în multŭ m[i]lostivu. acesta [ce] cătră tine au venit în pământ sălăşluĭaşte-lu* 9 r⁰ 9-14 (=„izvor nedeşertat al bunătăţii celei dumnezeeşti, înmultŭ-milostivu[le], [pe] acesta [ce] au venit cătră tine, sălăşlueşte-lŭ în pământ“), care însă poate fi considerată şi de o dovadă de primitivitatea traducerii, deoarece întreg pasajul e tradus greşit, ceea ce vom arătă în alt loc.

Fără îndoială dovadă de copiare este împrejurarea că alăturea de rostiri şi forme vechi, proprii trăducătorului, găsim

www.dacoromanica.ro

şi altele mai nouă venite de la copist, căci: „Multe greşeli şi schimbări de tot felul se nasc când un copist în loc să copieze textul întocmai îl transpune în dialectul său, fie cu intenţie, fie inconştient, fiindcă cuvintele şi formele dialectului său matern îi revin sub condei fără voia lui".[1] Ele se pot vedeà în partea unde ne ocupăm de limba textului.

IV. Când s'a scris originalul?

În secolul XVII curentul stăpânitor în biserică cereà încă tipărirea cărţilor de slujbă în slavoneşte. Pentru ca să nu mai pomenim de *Molitvenicul* slavonesc de la Târgovişte tipărit în 1545,[2] căci aparţine secolului XVI, slavonesc e cel tipărit în Câmpulung la 1635.[3]

Textul rugăciunilor este slavonesc şi numai explicaţia slujbei este făcută româneşte, deci tocmai invers decât cum e în textul nostru, în *Carté ce să chémâ pogribania preoţilor mirénĭ*, şi a diaconilor tipărită în Târgovişte la 1650.[3]

Cel dintâiu *Molitvenic* tipărit româneşte în secolul XVII este acel al Mitropolitului Dosofteiu apărut în laşi la 1681 [5], în care la sfârşit s'a adus şi „Provodnicul rumănĭaşte; creştinescŭ, pentru mireani« [6]. Apoi urmează *Molitàvnicul* popii Ioan Zoba din Vinţ, scos la lumină, supt influenţă calvină, în Bălgrad la 1689 [7], care cuprinde şi »Rânduĭala îngropării [8]. Pe când *Molitvenicul* lui Dosofteiu, care are o formă particulară, a rămas neîntrebuinţat, izolat chiar, acel al lui Ioan din Vinţ, care încă a fost tradus din slavoneşte într'o limbă destul de bună şi ţinând socoteală de tradiţia literară, a fost foarte căutat şi toate ediţiile care urmează imediat după el, d. p. cea slavo-română scoasă în Buzău la 1699 [9] şi 1701 [10], ba chiar şi aceea din Râmnic de la 1706[11], despre care se afirmă că e tradusă din greceşte, sânt prelucrate cu oarecare schimbări după el[12].

[1] D. Rousso, *Critica textelor şi tehnica ediţiilor* în *Buletinul Comisiei istorice a României*, vol, I, p. 24.

[2] I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibliografia românească veche*, I, p. 23—29.

[3] *Ibid.*, p. 103 şi 529.

[4] *Ibid.*, 175—7.

[5] I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibliografia românească veche*, t. I, p. 237—240; D. Puşchilă, *Molitvenicul lui Dosofteiu*, Bucureşti 1914, p. 1.

[6] I. Bianu şi N. Hodoş, *o.c.*, p. 239; Puşchilă, *l. c.* observă: „Între foile 132 şi 133 se află adăugată *Cazania Pogrebaniei*, tipărită şi mai nainte, însă cu oarecari schimbări ocupă 4 foi."

[7] I. Bianu şi N. Hodoş, *o. c.*, p. 291—296.

[8] *Ibid.*, p. 295.

[9] *Ibid.*, p. 377—378.

[10] *Ibid.*, p. 411—412.

[11] *Ibid.*, p. 541.

[12] M. Gaster, *Geschichte der rumänischen Litteratur* în Gröber, *Grundriss der romanischen Philologie*, II. Band, 3. Abteilung, p 278,

www.dacoromanica.ro

În textele reproduse de Cipariu, *Chrest.* p. 134—140, nu găsim nimic din „pogrebania morţilor", dar din însăşi limba, din împrejurarea că Popa Ioan Zoba a trebuit să aibă în vedere pentru evanghelie şi apostol *Noul Testament*, tipărit tot în Bălgrad la 1648, în vreme ce în textul nostru ele sânt date după textele tipărite de Coresi, putem să afirmăm cu absolută certitudine că între acesta şi *Molităvnicul* de la 1689 nu e nici o legătură.

Dar să urmărim şi *Molitvenicele* manuscrise.

Deşi *Molitvenice* slavone găsim şi între manuscrisele din secolul XVII, totuşi aici situaţia e mai bună, întru cât alături de textele slavoneşti, ori chiar şi singure, se găsesc de la început şi molitve româneşti.

Încă în jumătatea I a secolului XVII găsim un *Molitvenic* românesc (ante 1633) cu explicaţii slavoneşti, care însă cuprinde cazanii, deci nu pare a fi de cele întrebuinţate în biserică cum este fragmentul nostru[1].

Cipariu în *Principii de limbă şi de scriptură* Blaş 1856, p. 114, Rr aminteşte un manuscris care cuprindeà pe f. 14—18 „Cântări bisericeşti", fără însă a preciză timpul când s'a scris manuscrisul şi despre ce fel de cântări bisericeşti este vorba. Tot el, şi în acelaşi loc, mai pomeneşte un manuscris de pe la capătul secolului XVII care între altele cuprinde nişte „molitve" (f. 38—49) şi «slujba îngropării» (f. 58—77).

Deoarece Cipariu nu dă nicăieri specimene din „slujba îngropării", n'avem putinţa să stabilim raportul dintre ea şi manuscrisul despre care vorbim.

În manuscrisul No. 275 al Academiei Române (sec. XVII şi XVI) găsim un *Molitvelnic* în două limbi: româneşte de la foaia 1 la 124 şi slavoneşte dela foaia 124 la 340. [1]

Numărul 418, deci deosebit, al foilor ne face să credem că Gaster în *Chrest. rom.* I, p. 228—239, dă extrase de pe un alt *Molitvelnic* manuscris în posesiunea Academiei, pe care-l datează dintre 1650—1675. Din ceea ce ne dă Gaster, acesta nu pare a fi un molitvenic în adevăratul înţeles al cuvântului.

Dar molitvenicele slavone nu sânt mai puţin numeroase. Un *Molitvenic* slavon se găseşte în un manuscris de pe la mij-

1) M. Gaster, *Chrestomatie română*, v. I, XLII şi 83 ş. u.

2) v. I. Bianu, *Catalogul manuscriptelor româneşti* (din biblioteca Academiei Române), t. I, Bucureşti 1907, p. 623.

www.dacoromanica.ro

locul secolului XVII al Academiei Române (No. 167), la începutul căruia, pe întâiele 5 foi, se află scris românește „Cuvântul la înmormântarea Sofroniei Cîogolea scris de Toader Dascalul de la Calafendești." [1]

Slavonesc e — afară de „Pogrebania morților" care, cu excepția unei mici părți despre care vă fi vorba mai târziu, are cu totul altă redacție decât a noastră, — și *Molitvenicul* păstrat în manuscrisul de la 1669 al lui Gaster. [2]

În sfârșit un Molitvenic slavonesc pe de-a'ntregul (numai cetirile sânt date românește după *Noul Testament* de la 1648), copiază un oarecare Oprea la 1698. [3]

O singură privire asupra molitvenicelor românești manuscrise din secolul XVII este de-ajuns ca să ne convingem că nici unul (afară poate de „slujba îngropării" lui Cipariu, pe care însă n'o cunoaștem) nu se poate compară în privința vechimii textului cu manuscrisul nostru. Ele ori nu sânt adevărate molitvenice menite pentru slujbă, ori, întrucât sânt de acestea, dau cetirile pe urma cărților tipărite în secolul XVII. În textul manuscrisului nostru însă se utilizează pentru cetiri cel mai vechiu text românesc, căci Apostolul e identic, afară de câteva schimbări inerente copierii, cu acel din *Praxiul* de la 1563 al lui Coresi, [4] iar evanghelia cu aceea care-i corespunde în Evangheliarul acestuia. [5]

Pentru ca cetitorul să se convingă singur despre această afirmație, am reprodus amândouă textele citate ale lui Coresi în josul celui corespunzător din transcrierea textului nostru.

Chiar și pentru „fericiri" pare a se fi utilizat în parte, dacă nu altfel, din memorie textul „întorsurii de demult". O reproducere din vorbă în vorbă însă nu se puteà face în *Molitvenic* în care între „fericiri" intră și alte părți de prohod. [6]

[1] v. I. Bianu, *o. c.*, p. 375. — Cuvântul lui *Toader Dascalul* a fost publicat de V. Pârvan sub titlul *Un vechiu monument de limbă literară românească*, București, Socec, 1904, utilizându-se amândouă redacțiile în care s'a păstrat.

[2] M. Gaster, *Chrest. rom.*, v. I, p. XLII și 183 ș. u. și *Geschichte der rumänischen Litteratur*, p. 277-278

[3] M. Gaster, *Chrest. rom*, v. I, p. 315 ș. u.; *Geschichte der rumänischen Litteratur*, p 278.

[4] v. exemplarul Academiei Române catalogat sub Nr. 12, p. 321.

[5] v. *Tetraevanghelul diaconului Coresi reimprimat după ediția primă din 1560—61* de Arhiereul Dr Gerasim Timuș Pițeșteanu cu o prefață de Constantin Erbiceanu, București 1889, p. 193 194.

[6] Cf „fericirile" de la Mateiu în *Tetraevanghelul* lui Coresi, *l. c.*, p. 7, iar pe cele mai scurte ale lui Luca la p. 128 și la M. Gaster, *Chrest. rom.*, v. I, p. *8—9 și 19).

www.dacoromanica.ro

Nu putem spune anume care text vechiu s'a utilizat pentru v. 9 al psalmului L: „*Stropişi-mă cu isop. şi curăţiiu-mă. spălamă-veri. şi mai vrătos de zăpada înălbi-mă-voiu*“ (f. 28 r⁰, r. 12—14), *Ps. Sch.* are: „*Stropişi-me cu săpunu şi curăţescu-me, la-me-veri şi mai vrătos de néoa îrăl'bi-me-voiu.*“ În *Ps.* lui Coresi de la 1577 şi 1580 găsim „*de zăpada*“ în loc de „*de néoa*“; în *Ps.* Hurmuzachi în loc de „*cu săpunu*“ aflăm „*cu isopŭ*“; iar în cea slavo-română de la 1680 a lui Dosofteiu „*cu izopŭ*“. [1]

Afară de acestea, şi alte dovezi „interne“ ne îndeamnă să căutăm originalul copiei noastre într'un text mai vechiu decât secolul XVII.

D-l D. Rousso în *Studii bizantino-române*, Bucureşti, 1906, p. 6—7 arată, aşezând pe două coloane textele corespunzătoare [3], că partea „Vedeţi-mâ fără glas... luminată viaţâ de vecŭ“ din *Cugetări în ora morţii*, care se mai găseşte şi în „Rugăciunea lui Neagoe Basarab, care a făcut la eşirea sufletului seu“, nu e decât un fragment al celei mai vechi traduceri din Evhologiu sau Molitvenic.

La rândul nostru constatăm că manuscrisul pe care-l studiem păstrează o copie tocmai de pe această traducere.

În adevăr, „Vedeţi-mâ fără glas... luminată viaţâ de vecŭ“ din *Cugetări în ora morţii* ale codicelui Sturdzan [3] şi ale Codicelui Todorescu [4], din care două rânduri s'au copiat şi în Codicele Marţian [5] şi pe care încă o reproducem în josul transcrierii, redă atât de fidel partea „Vedeţi-mă fără glas... ïaste lumina şi viaţa“ de pe f. 27 r⁰, r. 3 — f. 28 r⁰, r. 1 ale acestui manuscris, încât orice îndoială în această privinţă este exclusă.

Deosebirile sânt foarte neînsemnate: se reduc numai la cuvinte şi ortografie. Şi e de observat că înnoiri a trebuit să facă şi copistul manuscrisului nostru. Este evident, de pildă, că *acumŭ* de la f. 27v⁰, r. 1, faţă de *acmù* din *Codicele Sturdzan* şi *Todorescu*, este o înnoire făcută de el. Altele s'au făcut de autorul *Cugetărilor în ora morţii* ori de copiatorii acestora. Sânt şi cazuri când nu se poate spune care este înnoirea. Iată

[1] Cf. I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII.* II. Textele şi glosarele, Bucureşti 1916, p. 99

[2] Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, v. II, p. 449 şi *Evhologiu, Rânduiala îmmormântării.* Ediţ. Sinodului, 1888, p. 233.

[3] p. 73-4; ap. Hasdeu, *l. c.*

[4] f. 69 r⁰, r. 9-f. 70 r⁰, r. 13; ap. Drăganu, *o. c.*, p. 212-213.

[5] f. 49 v⁰ jos; cf. Drăganu, *o. c.*, p. 172.

www.dacoromanica.ro

câteva exemple: se înlocueşte odată *dereptŭ* cu *după* (*C. S. şĭ C. T.*), *rodurile* cu *gintul* (*C. S.*) ori *rudeniĭa* (*C. T.*), *cunoştinţiĭ* cu *cunoscuţii* (*C. S.* şi *C. T.*), *ce veniţi toţi carii m-aţ*[*i*] *ĭubit* se schimbă în *veniţi să ne ertămu că dzacu înainté voastră* (*C. S.*) ori *veniţi să ne erutâm câ eu acmù dzacŭ înainté voastră* (*C. T.*), *mergu* în *mâ ducu* (C. S.), *mă duc* (*C. T.*), *unde nu ĭaste făţărie* în *unde acolo nu ĭaste făţerie* (C. S.) ori *eu acolo unde făţărie nu ĭaste* (*C. T.*), *depreunâ* în *împreunâ* (*C. S.*, *C. T.*), *méserii* se găseşte în loc de *mişeii* care începeà să aibă înţeles pejorativ (*C. S.*, *C. T.*), *careleşi* în loc de *cineşi* (*C. S.*, *C. T.*) ş. a. m. d.

Dar prelucrarea *Pogrebaniei morţilŏr* în *Cugetări în ora morţii* nu se mărgineşte numai la atât. Din „de acum [mortul] nu ,să va grijì. de lumĭa ačasta deşar'tà. de mul'tă străn'sura trupului. unde-s acum rodurile şi soţiĭa“ (23 r⁰ 7—12), „Unde-i aurulŭ, şi ar'gintul. unde-s robii ceĭ mulţi şi ğocurile. toate-s putrede. şi toate-s prah. şi toate-sŭ umbră şi somnu“ (2 r⁰ 8—12), „un'de ĭaste bunătatĭa trupului. un'de-s tineréţele. un'de-s ochii şi frămseţĭa trupului. toate au secat ca ĭar'ba. şi toate au perit“ (24 r⁰ 4—9) şi „acesta ca fumul tréce de pre pămăn'tŭ şi ca o floare ce desfloare. şi ca ĭar'ba ce ar'de“ (24 v⁰ 13—25 r⁰ 3) cu încă câteva reminiscenţe din Dioptra, ca:

ὡς ὄναρ παρελήλυθεν
ὡς καπνός διελύθη,
ὡς κόνις ὑπὸ λαίλαπος
ἀθρόως ἐσκεδάσθη etc.

din „cuvântul de eşirea sufletului din trup“ al Sf. Chiril de Alexandria[1] ori slujbe ce se fac la despărţirea sufletelor“[2] s'a alcătuit chestionarul:

„Suflete atunci nu veri grijì nici de fečori nici de muere... unde-ţi ĭa atunci avuţia şi bogâţia. şi scumpiĭa. unde-ţi ĭa gintul tău şi fraţii tâi şi părinţii tăi. şi soţii tăi. Suflete omenimé de ceĭa nu-ţi potu ağută. unde ţi-sŭ mesĭalé cu béuturile şi cu mâncârile. şi ruboste ta. şi dulčaţa ta şi ĭubire trupului tău.

[1]) Cf. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, v. II, p. 437-9.
[2]) Cf. în *Molitvenicul slavonesc* tipărit în Târgovişte la 1545, cap. 5 şi 11; ap. Bianu-Hodoş, *o. c.*, v. I, p. 27.

www.dacoromanica.ro

acele toate spurcate sintu. ca ubra au trecutu. ca fumul séu spartu. ca prahul de vântu au perit".[1]

„Fericirile" din c. VIII al *Cugetărilor în ora morţii* din *Cod. Sturdzan*, p. 102—109[2] şi *Cod. Todorescu*, ff. 90 v⁰—94r⁰ [3], însă sânt mai curând reproduse după *Evangheliar*[4] decât din *Molitvenic* în care sânt întreţesute şi părţile corespunzătoare ale prohodului. Totuşi ideea de a le vârî între celelalte texte ale *Cugetărilor în ora morţii* îşi are originea de bună seamă în *Molitvenic*.

Rămâne acum să stabilim timpul când s'a scris originalul care a fost utilizat, direct ori în vreo copie, atât de autorul *Cugetărilor în ora morţii*, cât şi de copistul nostru. Dacă este exactă data fixată de Hasdeu pentru alcătuirea *Cugetărilor în ora morţii* despre care afirmă că „în totalitatea sa, nu este o copie după o operă anterioară a unui alt autor, şi nu este iarăşi o traducere dintr'o limbă străină, ci trebue considerat ca o lucrare proprie a necunoscutului cărturar român de pe la 1550, căruia îi datorim interesanta colecţiune de apocrifuri bogomilice din volumul lui popa Grigore"[5], în realitate însă, cum am arătat altădată[6], este totuşi copie, — ar trebui să admitem că originalul *Molitvenicului* nostru s'a tradus în româneşte înainte de această dată.

[1]) *Cod. Sturdz.*, p. 76—77, ap. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, v. II p. 451; acelaşi text în Cod. Todorescu, f. 71 v⁰, r. 8—/2 r⁰, r. 16 ap. Drăganu, *o c*, p. 213, cu urmatoarele schimbari de cuvinte: *i* în loc de *ia*, *rodul* în loc de *gintul*, *aceïa* în loc de *ceï*, numai *mâncârile* în loc de *cu mâncârile*, *ıbosté* în loc de *ïubosté* şi *s-au spartu* în loc de *au perit*. — Aceleaşi pasaje par a fi inspirat şi partea următoare din *Ţâlcovania evangheliei de la gïudeţŭ*: „atunce va prinde a ţipà sufletulŭ. din muncâ pre trupulŭ seuşi şi va zice cătrâ elŭ. ïani amù astâzi ïuo-ţi sântu ţie mândriile tale. şi dezmierziile tale ïani amù ïuo ţi-e lâcomiïa. şi scumpiïa. cu mâncârile célïa între celia cu bucurii[l]e. şi veseliile célïa marile. şi toate podoabele tale. şi comorile-[ţ]i. şi soţia ta céïa ïubita de acésta lume. céïa ce tu cu nuşii. foarte te dezmierdai de pre zeu te părâsirâ tine toţi şi trecură ca umbra şi adecă amù acmu aceïa de sineşi stau e tine părâsirâ toţi" (*Cod Sturdzan*, p. 227 ap. Hasdeu, *l. c.*, 228; acelaşi text cu câteva mici modificări: *câtrâ trupŭ dizmirŭdâčunile, foar'te ïubiïai* etc. în *Cod. Todorescu*, f. 102 r⁰, r. 9—102 v⁰, r. 15, ap. Drăganu, *o. c.*, p. 224; cf. şi f. 110 r⁰, r. 9 — f. 110 v⁰, r. 1t1 ap. Drăganu, *o. c.*, p. 226—227, unde găsim acelaşi pasaj în variana, *Aşïa grăiaşte du[m]n[e]dzău botedzaţilor*).

[2]) ap. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, v. II, pp. 465—469.

[3]) ap Drâganu, *o. c.*, pp. 219—221.

[4]) Cf. „fericirile" de la Mateiu în *Tetraevanghelul lui Coresi reimprimat după ediţia primă din 1560—61* de Dr. G. Timuş Piteşteanu, p. 7, iar pe cele mai scurte ale lui Luca la p. 128, precum şi la M. Gaster, *Chrest. rom.*, v. I, *8 9 şi 19.

[5]) *Cuvente d. bătr.*, v. II, p. 436; cf aceeaşi datare şi la p. 440.

[6]) *Două manuscripte vechi*, p. 80 - 85 şi 88 89.

www.dacoromanica.ro

În secolul XVI însă, atât între manuscrise, cât şi între tipărituri, nu găsim decât un singur *Molitvenic*, pe acel al lui Coresi, tipărit împreună cu *Tâlcul Evangheliilor*, în Braşov la 1564.[1]

Încă la 1885 bănuià regretatul Gr. Creţu (ajutat de profesorul Şt. Pop) că traducerea *Tâlcului Evangheliilor* de la 1564, judecând din anumite construcţiuni ungureşti ale specimenelor publicate de Cipariu[2] s'a făcut din limba ungurească.[3] Aceeaşi bănueală o susţine N. Hodoş şi pentru *Molitevnic*, bazându-se de asemenea pe câteva ungurisme şi construcţiuni care sânt evidente traduceri din ungureşte. Coresi, care nu ştià ungureşte, aşa dar nu puteà să fie traducătorul ei, dar „că Coresi a revăzut această carte, cel puţin în timpul tipăririi sale, se poate vedeà din formele unor cuvinte ca *mânâncĭ*, *pâiné*, etc., care nu se pronunţă nicăiri în Ardeal aşà".[4]

Ceea ce numai bănuià N. Hodoş, a dovedit cu citate puse pe două coloane părintele Dr. Ilie Dăianu, protopopul gr. cat. al Clujului.[5] El a descoperit originalul de pe care s'a tradus *Molitvenicul* în **Agenda** *azaz Szentegyházi chelekedetec, Mellyeket követnek közönségesképpen a keresztyéni Ministerec és Lelkipásztoroc* care, în ediţia a doua, s'a tipărit de Heltai Gáspár în Cluj la 1559. Pagini întregi sânt traduse cuvânt de cuvânt din această carte. Uneori textul românesc e mai scurt. Aceste părţi e probabil să fi fost luate din ediţia întâie dela 1551, astăzi necunoscută,

---

[1]) Cipariu, *Principii de limbă şi scriptură*, Blaş 1866, p. 104 şi 116 şi specimene în *Chestromatie sau Analecte literare*, p. 16—29; Dr. I. G. Sbiera, *Mişcări culturale şi literare la Românii din stânga Dunării în răstâmpul de la 1504—1714*, Cernăuţ, 1897, p. 84—85; M. Gaster, *Geschichte der rum. Litteratur* în *Grundriss*-ul lui Grober, II, p. 278, care însă încă n'aveà destule date în privinţa datării şi provenienţei textului; N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a Românilor până la 1688*. Bucureşti, 1904, p. 73 ş. u.; I. Bianu, *Despre introducerea limbii româneşti in biserica Românilor*, Bucureşti 1904, p. 11; N. Hodoş, *Molitvenicul Diaconului Coresi* în Prinos lui D. A. Sturdza, Bucureşti 1903, p. 249—276; I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibliografia românească veche*, t. I, p. 51—2 şi 524—5; Dr. E. Dăianu, *Un molitvenic calvinesc pentru Români* în Răvaşul, VI (1908), pp. 168—181; Dr. Veress Endre, *Erdély- és magyarországi régi oláh könyvek és nyomtatványok* (1544—1808) Kolozsvár, 1910, pp. 10—12.

[2]) *l. c.*

[3]) *Întâiul Praxiu sau Apostol românesc tipărit pe la 1570* în *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie* publicată Gr. G. Tocilescu, An. III, vol. V, Bucureşti 1889, p. 44—45. — Cf. şi Dr. I. Bălan, *Limba cărţilor bisericeşti*, Blaj 1914, p. 1'4—5, care găseşte în el rugăciuni uzitate numai în biserica apuseană.

[4]) p. 246.

[5]) *l. c.*

www.dacoromanica.ro

a cărţii amintite. De altăparte traducerea, „este o traducere bine calculată".[1]

Autorul ei „nu vrea să rupă de tot cu tradiţiunea" »până vor mai învăţà» preoţii, ca să nu-i înstrăineze astfel de la scopul său. De aceea ici colea el mai păstrează lucruri din vechiul molitevnic, deşi „mai toate le preface".[2]

Cartea s'a tipărit cu „chelciugul şi banii" lui Forró Miklăuş, ba după Dr. Veress Endre probabil acesta a fost şi traducătorul ei, deoarece cuvintele de origine ungurească sânt turnate în o forma românească atât de silită, încât se pare că nu pot să vie decât de la un Ungur care, trăind între Români, a învăţat bine româneşte, dar *copia verborum* îi lipsià.

Din nefericire *Molitvenicul* lui Coresi nu ni s'a păstrat în întregime. „Din cele două exemplare cunoscute până acuma, unul fost al lui Cipariu şi altul din biblioteca particulară a canonicului I. M. Moldovan, care l-a primit în 1864 de la dl Dănilă din Sabad, — acesta al doilea este mai complet şi se compune din 14 foi, cuprinzând prefaţa (polojenia), trei rugăciuni, botezul, cununia şi o parte din capitolul cuminecăturii"[3]. Dar el a cuprins mai multe lucruri, între altele şi „petrecătura morţilor", ceeace ne arată lămurit titlul lui „Molitvenicŭ Rumânescŭ. *Polojenie, Molitvele, Botezulŭ. Cununiia. Cuminecătura. Tipiculŭ Leturghieei. Vecernie. Slujba de dămânéţâ. Cântecele den psalom şi den evanghelie. Petrecàtura morţilorŭ*"[4]. E greu de spus dacă această „petrecătură a morţilor" erà făcută după modelul de pe care se traduceà, în care ea se reduce la o parte introductivă, o predică, o rugăciune, şi apoi iarăşi mai multe predici, ori păstrà vechile obiceiuri. Nici din cele ce se spun despre ea în „Polojenie" nu ne lămurim prea mult: „Petrecătura morţilorŭ scris-amŭ cumŭ cu cinste să-lŭ îngrupămŭ celŭ dusŭ de lume; ĭarâ oameni carii petrecŭ să învaţămŭ, dojenimŭ, şi la preveghetura cĭasului morţiei să deşteptămŭ. Că, cumŭ aflămŭ în Scriptura sf[â]ntâ, după moarte morţilorŭ nu potemŭ folosì nemicâ, cumŭ poţi vedé la Luca, 83; Mathei, 104,

[1] *o. c.*, p. 181.
[2] *o. c.*, p. 173.
[3] v. *l. c.*
[4] N. Hodoş, *o. c*, p. 245; cf. şi I. Bianu şi N. Hodoş, *o. c.*, p. 524.
[5] N. Hodoş, *o. c.*, p. 249; I. Bianu şi N. Hodoş, *o. c.*, p. 524.

www.dacoromanica.ro

69; M[a]r[cu], 71: Luca, 111; Io[anŭ], 16; la Corinthŭ, 179; Galathŭ, 214"[1]. Totuşi din împrejurarea că ea erà întocmità aşà încât mortul să fie îngropat „cu cinste", se poate conclude la o îngropare după ritul oriental. Sfârşitul vieţii omeneşti, cu necunoscutul care urmează după el, este ceea ce impresionează mai mult tocmai pe oamenii simpli, cum erau ţăranii şi preoţii noştri cărora li se adresà cartea. Poporul român ţine morţiş la petrecerea în mod vrednic a celui plecat pe drumul cel din urmă. El nu părăseşte obiceiuri străvechi, reminiscenţe păgâne. Cel ce a făcut traducerea *Molitvenicului*, dându-şi seama de spiritul poporului românesc, poate să fi încunjurat rănirea în partea cea mai susceptibilă a sentimentului religios şi să fi păstrat aici tradiţia, dând „pogrebania morţilor" după ritul oriental.

Fireşte în acest caz „Petrecătura morţilor" nu s'a mai putut traduce din ungureşte, ci din slavoneşte, cum, în adevăr, e şi tradus textul manuscrisului nostru. Autorul, deşi strigà împotriva preoţilor care grăesc „în limbâ striinâ, Rumânilor sărbeşte de nu înţelegŭ", admiteà în parte, pentruca să-şi câştige proseliţi, nu numai păstrarea unor părţi din vechile obiceiuri, ci chiar şi a indicaţiilor tipiconale slave cu care erau obişnuiţi preoţii români. Le găsim chiar şi în indicele alfabetic al *Tâlcului Evangheliilor*, şi cu atât mai puţin îl vor fi supărat în „petrecătura morţilor" care rămâneà orientală. Judecând din limbă care e aceeaşi cu a celor mai vechi manuscrise ale noastre, nu numai în evanghelie şi apostol, ceeace ce e firesc după cele constatate mai sus, ci şi în celelalte părţi, se pare chiar că traducătorul *Molitvenicului* n'a făcut decât să pună la sfârşitul traducerii sale o redacţie a „petrecăturii morţilor" care circulà tradusà mai de mult, cum circulà, de pildă, şi *„Invăţătura întru sfânta şi marea Duminecă a Paştilor"* atribuità Sf. Ioan Zlatoust[2]. Mai ales partea

[1]) v. N. Hodoş, *o. c.*, p. 252—3; I. Bianu şi N. Hodoş, *o. c.*, p. 525.

[2]) Afară de cele 4 variante amintite în *Două manuscripte vechi*, p. 17-19, şi de cele spuse relativ la împrejurarea că, după cum se vede din *„Rugăciunea lui Ioan Neagoe Basarab care a făcut la ieşirea sufletului său"* din *„Învăţăturile"* sale *„către fiul său Teodosie"*, această cazanie — în redacţie slavonă — erà cunoscută şi preţuità printre Români şi pe la începutul sec. al XVI-lea *(ibid.*, p. 17, Nota 3), în vara anului 1921 s'a găsit în Sighetul Marmaţiei, ca nouă dovadă, o a 5-a variantă cu rotacism, tot atât de veche (v. cele relatate de dl A. Bârseanu în *Transilvania*, LII-1921, No. 10-12, p. 901).

www.dacoromanica.ro

„Vedeţi-mă... fără glas... luminată viaţă de veac" trebue să fi fost foarte populară pentru că erà firesc ca mortul, la despărţire, să se adreseze rudeniilor şi cunoscuţilor în o limbă înţeleasă de ei. Popularitatea acestei părţi o dovedeşte, afară de împrejurarea că a fost reprodusă în *Cugetări în ora morţii*, şi aceea că reminiscenţe din ea sânt evidente chiar şi în *Molitvenicul* dela 1669 al lui Stoica, cu toate că acesta e cu totul deosebit de al nostru[1].

Circularea unei vechi traduceri a „pogrebaniei morţilor" o crede posibilă şi Gaster: „Chestiunile despre viaţa după moarte, cererea de iertăciune etc. sânt menite de a atinge mai de aproape pe orice om, şi de aceea ne putem uşor explicà cum s'a făcut că tocmai această parte să fie cea dintâia care a fost tradusă în limba poporului."[2] Am văzut ca şi în manuscrisele din secolul următor aceasta este partea tradusă mai mult româneşte.

Raportul între originalul de pe care s'a copiat manuscrisul nostru şi „Petrecătura morţilor" din *Molitvenicul* lui Coresi s'ar puteà stabilì definitiv dacă ar fi fixat cu absolută certitudine acel dintre *Apostolul* lui Coresi şi cel voroneţean. Partea din faptele apostolilor reprodusă în textul nostru este evident identică cu textul corespunzător din cel dintâiu. Din cel din urmă nu ni s'a păstrat, cum nu ni s'a păstrat nici din alt manuscris vechiu în reproducerea încă inedită a lui M. Gaster făcută împreună cu aceea a Evangheliarului din 1574 scris de Radu din Măniceşti pentru Petru Cercel. Dacă am puteà constatà că această parte n'are nimic comun cu *Apostolul de la Voroneţ*, dar se aseamănă atât de mult cu al lui Coresi, originalul textului nostru ar fi trebuit să se traducă după 1563, data tipăririi acestuia, nu pe la 1550 sau chiar înainte de acest an. Dacă însă textul

[1]) Vezi această parte la Gaster, *Chrest. rom.*, v. I, p. 185: „Vedeţi-mâ fără de glas, şi fără de sufletŭ zăcandŭ denainte-vâ. plangeţi după mene, fraţilorŭ şi priiatinilorŭ, rudeniilorŭ şi cunoscuţilorŭ, că eri şi al'ta-eri cu voi amŭ grăitŭ. şi din năprasnâ-m venì căsulŭ mor'ţeei celŭ înfricoşat ce veniţi depreună, că vă zacŭ denainŭte, de mă sărutaţi, sărutaría ca maí de apoí că de acumŭ nu mă voíu maí întoarce, nice voíu maí vorovì cu voí. că mâ ducŭ cătrâ celŭ judeţ, unde nu ïaste fătârie. că acolo vorŭ sta toţí asémené, robii şi despuitorii, bogaţii şi méserii, înpăraţii şi voínicii, fieşicarele cu ale sale lucrure; deci ore să vorŭ proslăvì, sau sa vorŭ ruşinà ce vă rogŭ pre voí fraţilorŭ, să vă rugaţi pen'tru [mine] lui h[risto]s. d[u]m[ne]zeu, ca să nu mâ toc'méscâ pre mene suptŭ păcatele méle, în celŭ locŭ întunecatŭ; ce ca să mâ tocméscâ unde ïaste lumina şi viiaţa ca de vecie".

[2]) *Chrestom. rom.* v. I, p. XLII; cf. şi *Geschichte der rumänischen Litteratur*, p. 277. Părerea lui Gaster o admite şi D. Rousso, *o. c.* p. 8.

www.dacoromanica.ro

Apostolului lui Coresi este identic cu al celui voroneţean, datarea lui Hasdeu pentru alcătuirea *Cugetărilor în ora morţii* şi implicit pentru traducerea „petrecăturii morţilor" poatesă rămâră neschimbată.

Singurul care s'a ocupat de raportul dintre aceste două vechi texte ale noastre este regretatul Gr. Creţu. Vorbind despre cel dintâiu, constată: „Apostolul în chestiune n'are raporturi cu nici unul din manuscriptele anterioare, din câte cunosc, nici cu tipăriturile ce i-au urmat. De acest fapt se poate cineva încredinţà chiar şi numai din fragmentul ce comparăm la § X cu locul respectiv din alte 5 redacţiuni române anterioare anului 1700."[1] Dar cunoscând obiceiul de a schimbà, chiar a corupe al copiştilor şi însuşi al lui Coresi, numai comparaţia unui scurt pasaj, ca cel utilizat de Creţu, nu este de-ajuns pentru a riscà o astfel de afirmaţie. Pentru aceasta ne-ar trebuì un studiu comparativ complet între Apostolul de la Voroneţ, manuscrisul amintit, reprodus de Gaster, şi cel al lui Coresi tipărit în Braşov la 1563, care acum se găseşte la Academie într'un exemplar fără lacune. Creţu a avut înainte numai un exemplar defectuos, deci n'aveà putinţa să-l facă. Să aşteptăm aşa dar acest studiu pentru a puteà spune în această privinţă cuvântul din urmă.

V. Limba textului.

Cum am amintit şi altă dată[2] este foarte greu să stabilim particularităţile de limbă în adevăr vechi şi să le deosebim de anumite provincialisme cu caracter arhaic care trăesc şì astăzi, căci „bei einer genauer Durchforschung der Dialekte... ziemlich Alles was das Altrumänische und auch das Aromunische vom heutigen Rumänisch unterscheidet, noch in dem einen oder andern Gebirgswinkel sein Dasein fristet."[3] În adevăr, cum s'a relevat şi din partea altora, numirea de limbă „veche românească" nu e tocmai proprie, căci limba celor mai vechi texte ale noastre arată o fază aproape actuală sau foarte apropiată de cea actuală a unei părţi a limbii româneşti. Cu toate acestea vom căutà să despărţim ceea ce ni se pare arhaic de ce e dialectal în textul nostru.

[1] *l. c.*, p. 47.
[2] *Două manuscripte vechi*, p. 90–91.
[3] Dr. G. Weigand, *Körösch- und Marosch-Dialekte*, p. 48.

www.dacoromanica.ro

A. Fonetismul.

Fonetism cu caracter arhaic.

Vocale *a)* **E** α) *E* tonic latin e redat prin *ie* în *mieu*, *miei* etc., cel aton însă prin *e*: *perì*, *perit*. Cu *ie* trebue cetit şì ɛ iniţial: *eu* (= „*ieu*“), *e* (= „*ie*“) etc., cum vom arătà mai departe.

β) *E* aton din prototipele latineşti nu este schimbat totdeauna în *i* ca astăzi.

Cuvântul aton *nici* apare numai în forma mijlocie *nice* 25 v⁰ 12, născută prin disimilaţie din *nece*.

Conjuncţiunea *ci* are în tot locul forma mai veche *ce* < quĭd, din care s'a născut cea dintâiu prin asimilarea lui *e* la *i* în asociarea în frază a lui *ce* cu alte cuvinte (*ce şi* > *ci şì*, *ce-i* > *ci-i* etc.)

b) **U** şi ŭ final. Deşì în timpul când s'a copiat manuscrisul nu se mai rostià astfel, *u* final întreg s'a păstrat în foarte numeroase cazuri ca o tradiţie ortografică şi ca o dovadă că în original există: *adevăru*, *aducu*, *ascunsu*, *căndu*, *cautu*, *cumu*, *dereptu*, *derepţiloru*, *dormu*, *destoinicu*, *dumnedzăescu*, *dzişu*, *facu*, *fiindu*, *focu*, *grăescu*, *ğudeţu*, *hrănescu*, *înălţate-su*, *înpăratu*, *izvoru*, *lăcuescu*, *luatu*, *mergu*, *m[i]l[o]stivu*, *multu*, *nemenčunosu*, *odihnéşte-lu*, *păm ntu*, *plăngu*, *pohtescu*, *rogu*, *somnu*, *suptu*, *tatălu*, *trupu*, *verguriloru*, *vécu*.

γ) *E* + *n* şi *e* + *n* + cons. în cuvintele de origine latină în timpul când s'a copiat manuscrisul nostru trecuse la *i*: *mine*, *tine*, *amin'te*, *morminte*, *cuvinte*, *păminte*, *asemeninţă*, *semeninţă*, *credinţă*, *min'ţiţ[i]*, *din*, etc. Grafiile *mene* 5 v⁰ 12, 19 r⁰ 11 şi 22 v⁰ 6 şi *nemenčunosu* 5 r⁰ 10 sânt reminiscenţe din originalul care, ca şi textele rotacizante, pentru cel dintâiu aveà în vedere pe slavonul мєнє, după analogia căruia apoi s'au scris şi alte cuvinte.

Nu sânt destul de clare formele *sintŭ* 29 r⁰ 11, *simtŭ* 5 r⁰ 14, în care *â* (cf. *sămtu* 2 v⁰ 10, *sămtŭ* 21 r⁰ 6) a putut fi înlocuit prin *i* şi supt influenţa lui *s*.

Moştinì 18 r⁰ 5 (alături de care cf. *Pomeniĭu* 5 r⁰ 13, *pomenéşte* 17 v⁰ 12, *pomeniaşte* 18 r⁰ 11, *ai pomenit* 18 r⁰ 13) şi *proslăvéşti-i* 19 v⁰ 9—10, redau rostirea provincială a copistului.

d) Diftongi. α) În *fiĭu*, *fiĭul*, *hiĭul* s'a păstrat diftongul, deci fonetismul mai vechiu corespunzător lat. fīlius, — um > *fiĭu*. Modernul *fiu* e un singular refăcut din pluralul *fii*.

www.dacoromanica.ro

β) Înainte de vocala *a*, *ă* în hiat s'a intercalat *u̯* care e redat, ca şi în textele rotacizante cu *o*: *luoatŭ*. Adesea însă *u̯* se contrage cu *ă* următor dupăce, asimilându-l, îl schimbă pe acesta în *o*: *doao*, *noao*, *luom*, *roao*, *voao*, *dzuo*, cf. însă şi: *fuĭu luatŭ* 12 v⁰ 12.

γ) În *răpăusédză* 30 r⁰ 1, în locul căruia am aşteptà *răposédză*, s'a păstrat *u* din diftong supt influenţa lui *răpaus*.

δ) Adjectivele verbale se termină totdeauna în *-orĭu*, nu în *-or*, iar adjectivul *roş* are forma *roşiu* 15 v⁰ 13.

e) Accidente generale. α) *Afereză: castă* = «această» < eccu[m]-ista, -am 6 v⁰ 14. Verbui *amistuĭ-* < ung. *emészteni* nu şi-a aferezat pe *a* iniţial ca astăzi.

În *să mă tor'nu* 12 v⁰ 13, *să toar'nă* 28 r⁰ 5, probabil avem de a face cu afereza lui *în-* de la început, nu cu un verb simplu.

β) *Proteză*. Proteza lui *î* la enclitice nu s'a făcut decât în trei cazuri: *îmi* 27 r⁰ 10 şi *îĭ* 12 r⁰ 9, 28 r⁰ 4, deşi sânt legături sintactice în care am aştepta-o, d. p.: *căn'dŭ mi veţi vedè groapa* 29 r⁰ 4. Cele trei cazuri citate probabil sânt iarăşi înnoiri de-ale copistului.

γ) *Asimilaţia*. *Ă-e* > *e-e*: *beséreca* 14 v⁰ 9, scris şi *béséreca* 1 v⁰ 10—11, din un mai vechiu *băsérecă* < *basĭlĭca*; *tremes* (participiul lui *trămet* < **trămet* < tra(ns)mitto), *nedéjde* < надежда, dar cf. *să nădăjduescŭ* 26 r⁰ 4—5.

I-e > *e-e*: *demenéţă* 24 r⁰ 2, întru cât n'ar fi numai o grafie cu *e* în loc de *i* a lui *deminéţă* (cf. *oamene* = „oameni“ 10 r⁰ 7).

Despre asimilarea *u̯* intercalat în hiat înainte de vocala *a*, *ă* din *doao*, *noao*, *luom*, *luoatŭ* alături de *luatŭ*, *roao*, *voao*, *dzuo* a fost vorba în alt loc.

Asimilaţie vocalică reciprocă, adecă atât regresivă, cât şi progresivă, avem în *dzuo* 28 r⁰ 8: **dzia* > *dzioa* sau *ziua* (pentru a se încunjurà hiatul), de-aici *dziuă* > *dziuo* > *dzâuo* > *dzuo*.

Asimilaţia încă nu s'a produs în: *rădica-* < eradico, -are şi *răsipi-* < расыпати.

δ) *Disimilaţie*. *E-e* s'a disimilat în *i-e* în: *direptatia*, *fericat-*, part. lui *fericà* = „ferecà“, „încătuşà“ şi *nice*.

Formele nedisimilate însă sânt mult mai numeroase: *derept-*, *dereptate*, *îndereptédză*, *îndereptat*, *acoperemântulŭ*, *beséreca*, *tremesŭ* (*tremes*), part. perf. al lui *tremet*.

www.dacoromanica.ro

ε) *Sincopă.* *U* a căzut din *frumsețe*, care se prezintă în tot locul în forma alterată de *m* + cons., *frâmseţe* scrisă cu ѫ. Tot aşă şi în *înfrâmşată* scris *înfrămsăşată* 1 r⁰ 10—11.

E născut din *ī* aton din *derept* (< *dīrectus*, *-um*, din derivatul acestuia *îndereptedz*, part. perf. *îndereptat* şi *dereptate*, care se prezintă şi în forma disimilată *direptate*, încă nu s'a sincopat. *Der'pţilorŭ* de pe f. 26 r⁰, r. 12 se va ceti *derepţilorŭ*.

Faţă de *acmù* < *eccum-modo* al vechilor texte, în textul nostru adverbul acesta are numai forma mai nouă *acum*. În schimb prepoziţia *pe* se prezintă în tot locul numai în forma mai veche *pre*.

Consonante: a) Verbul *deschide* ni se înfăţişează în forma mai veche: *deşchide*.

b) *R* a căzut la pers. 1-a sg. conj. a verbului *a cére*: *şi [să]-mi ceiu*, dar s'a păstrat în forma *veri* < *velis a verbului auxiliar *voiu* ca şi în textele rotacizante.

Fonetism strein.

a) Fonetismul strein ni s'a conservat în: *priimi-* 28 r⁰ 2—3, 4, 8 şi 29 v⁰ 4 < p.-sl. **приѧти**, **приимѫ**, *razboinic-* 18 r⁰ 14 < **разбоиникъ**, *pohti-* 6 r⁰ 13 < p.-sl. **похотѣти**, cf. însă şi *pofti-* 9 v⁰ 1, *prah* 2 r⁰ 11 < **прахъ**.

b) Ea s'a menţinut după labială în *poménă* 26 r⁰ 1 şi *poména* 26 v⁰ 1—2 probabil supt influenţa grafiei slavone.

c) Despre fonetismul strein din *scrăbă* 12 r⁰ 3, 29 v⁰ 6 şi *mă scrăbiià*, 4 v⁰ 10, *săvrăşiaşte* 8 r⁰ 1, *ai săvrăşit* 29 r⁰ 12, (cf. *săvărşiţi-mi* 26 v⁰ 1), *sfrăşirea* 20 v⁰ 6, după care s'a luat şi *vrătos* din *mai vrătos* 28 r⁰ 14, deşi e de origine latină, vom vorbi la particularităţile ortografice.

d) În adverbul *aĭave* 21 r⁰ 7 < p.-sl. **ѩвѣ** diftongul original n'a trecut la *ĭe*, iar la sfârşit nu i-s'a adaus încă *a*.

e) Adjectivul *viclean* se prezintă în o formă mai apropiată din punct de vedere fonetic de etymonul unguresc *hitlen*: *hicléná* 4 v⁰ 14, iar verbul *lăcui-* < ung. *lakni* încă nu şi-a schimbat pe *ă* în *o* după analogia lui *loc*: *lăcuescu* 6 v⁰ 5—6, *lăcuiră* 19 r⁰ 4.

Fonetism cu caracter dialectal.

Vocale. *a*) **A** cu toate că influenţa lui *alb* şi a derivatelor sale ar fi putut produce păstrarea lui *a* aton, el a trecut la *ă* în: *înălbi-mă-voĭu* 28 r⁰ 14.

www.dacoromanica.ro

b) **E** α) *E* tonic precedat de *r* se schimbă în *ă*: *izvorăscu* 16 v⁰ 2, iar *i* în *î* (scris ѫ şi ѧ): *borî* 11 r⁰ 1, *oborâ* 11 r⁰ 6, *omorâtŭ* 28 v⁰ 5, *pogorât* 30 r⁰ 3, *urâţii* 8 r⁰ 1; cf. şi *mohorâţit* 16 r⁰ 1, participiul perfect al lui *mohorâţi* < *mohorât*.

β) *E* rezultat din *i* aton a trecut la *ă* după cons. + *r* în *lacrămi* 12 r⁰ 3, 24 r⁰ 10.

γ) *E* final aton > *ă* după *rr*: *izvoarăle* 6 v⁰ 4, *curră* 16 v⁰ 1-2.

δ) Un *ę* (*e* deschis) se pare că redau: *voia* în *cuvintédză a ta ţinére cu dulce* voi̯a (=„voie“) 6 v⁰ 13; *spăsenie* în: *că toţi cântăm numele tău hr[i]stoase şi sp[ă]senie slăvim* 10 r⁰ 7; *moarte* (=„moartea“) *ta* 15 v⁰ 5; *nedéjde cu nedéjde cé frumoasă* 19 v⁰ 6—7; *frămseţia* 24 r⁰ 7, dar cf. *frămsiaţe-* 13 v⁰ 5, 15 r⁰ 9, 16 v⁰ 10 şi 11, 24 v⁰ 2, 25 r⁰ 12, *frămséţé* 25 r⁰ 4—5; *priimeşte* 28 r⁰ 8, pe care-l găsim alături de *priiméşte* 28 r⁰ 2—3, 29 v⁰ 4. Tot aşà sânt: *lege* 14 r⁰ 8, *mele* 14 v⁰ 3, *vreme* 12 v⁰ 4, 23 v⁰ 9, *să ver'se* 28 r⁰ 10; cf. *folosiaşte* 1 v⁰ 7, *ţiniaria* 3 v⁰ 6, *ţinére-* 6 v⁰ 12, 12 r⁰ 11, *greşialelorŭ* 4 v⁰ 4, 6 r⁰ 3, *iaste* (passim) etc.

ε) Tot astfel o dovadă de existenţa unui *ǫ* (*o* deschis) în rostirea copistului pare a fi: *morte-* 13 r⁰ 4—5, 28 v⁰ 4—5, alături de *moarte-* 2 v⁰ 5 şi 15 v⁰ 5.

ζ) Ca şi *i*, vocala *e* (rezultată din *ę* sau *ę*) precedată de *s*, *ş*, *j*, *z*, *dz*, *ţ*, a rămas de obiceiu intactă: *aduseş[i]*, *asemeninţă*, *semeninţă*, *seceraĭu*, *ves[e]lie*, *veseli-*, *fuseşi*, *ia-se*, *stinse-se*, *frămseţĭa*, *fuseşi*, *seca*, *seceraĭu*, *mişelu*, *deşer'tu*, *deşer'tà*, *cenuşe*, *jelanie*, *înţelésă*, *înţelesul*, *tineréţele*, *feţeei*, *luminédze*, *dumnedzeĭască*, etc. Formele provinciale cu *ă* sânt introduse ulterior de copist: *dzisă*, *învisă*, *mĭar'sără*, *pusără*, *sămănaĭu*, *sămănţă*, *să* (pron. refl.: *arată-să*, *cade-să*, *iveşte-să*, *rădică-să*, *ruşina-să-vor*, *vădu-să*, *varsă-să*, *veseli-să-vorŭ*, *ves[e]lescu-să*, *veselindu-să*, *să astupară*, *să vor deşer'tà*, *să gată*, *să va grijì*, *să închisă*, *să laudă*, *să va luminà*, *să odihnescŭ*, *să temŭ*, *să toar'nă*, *să veselescŭ*, *dumnedzău*, *dumnedzăesc*, *d[u]mnedzăiască*, *d[u]mnedzăeşti*, *dumnedzăire*, *deşăr'tu*, *deşăr'tat*, *înşălăciune*, pluralul *asemeninţă* în loc de *asemeninţe*.

η) Forma cu *ă* în loc de *e* a lui *neputrădă* 11v⁰ 9, *deşăr'tat* 3 v⁰ 7 şi *deşăr'tu* 23 v⁰ 11, alături de care găsim numai formele cu *e* amintite în alt loc, ca şi *lăpădăm* 26 v⁰ 10, a cărui formă mai veche are *e* în silaba antepenultimă, sânt înnoiri de ale copistului.

www.dacoromanica.ro

c) Diftongi: *Ea* foarte adesea > *a* după *č* şi *ş*: *ačasta*, *častă*, *čaş-*, *č-au*, *dulčaţă*, *deşar'tă*, *cuvişoadză*, *cuvioşază* (Cf. altfel şi felul de scriere al cuvintelor *credinčos-*, *fečoară*, *pičoarele)*.

Consonante: *a*) Întocmai ca şi în textele rotacizante, consonantele labiale înainte de *i* rămân nealterate. *Hiĭul* pe care îl întâlnim odată alături de *fiiu-*, şi *hiri*, care se găseşte de două ori alături de *fire*, *fi* etc., evident, reproduc rostirea copistului.

b) Ca şi în textele rotacizante, în substantivul *putredire' putredireei*, *d* n'a trecut la *dz* supt influenţa lui *putred*, din care s'a derivat verbul *putredì* în o epocă relativ târzie. *Putrez*[*i*] de pe f. 17r⁰, r. 13 pare a fi o înnoire a copistului.

c In loc de *j* iniţial şi intervocalic în cuvintele de origine latină găsim în tot locul *ğ*, ca şi în textele rotacizante: *ğocurile*, *ğudecŭ*, *ğudeţ-*; *ğunghe*, *ağun'să*.

d) Z de origine latină, precum şi cel derivat din un *d*, se prezintă de obicein ca *dz* (S), deci ca şi în textele rotacizante: *astadzi*, *audzì*, *audz'te*, *audzulŭ*, *cuvioşadză*, *dzacu*, *dzăcăndŭ*, *dzuo*, *dumnedzău*, *dumnedzăesc*, *d[u]mnedzăĭască*, *dumnedzeĭască*, *d[u]mnedzeşti*, *dumnedzăire*, *îndereptédză-mă*, *dzică*, *dzis*, *dzisa*, *dzisă*, *dzişu*, *luminédză*, *slobodzitu-néi*, *slobodzire*, *vadză*, *vădzuiu*, *vădzutele*, *nevădzutele*, *veştedziră*.

Exemplele cu *z* sânt mult mai puţin numeroase: *blân'zi*, *cuvoşază*, *dumnezeu*, *dumnezăĭască*, *văzuĭu*, *nevăzute*.

Accidente generale. α) *Analogie*. Cuvintele care se încep cu *îm-* au schimbat pe *-m-* în *-n-* după analogia celor ce se încep cu *în-* atât când corespundeà unui *-m-* latin: *înpărat-* (< imperator), *înpărăţĭa*, *înpărăţi*, *înbla-* (< ambulare), cât şi când erà născut din *n* în urma influenţei labialei următoare: *înbrăcatŭ*, *înpreunatŭ*, *înpeliţatŭ*, *înputà* etc.

β) Asimilaţie. Asimilaţia lui *dz-č* la *ğ-č*, cunoscută tuturor textelor rotacizante şi dialectal în Ţara Oaşului şi Maramureş, apare de două ori: *va gice*, *vor gič*[*e*].

Nt a devenit prin asimilaţie *mt* în: *sămtu* 2 v⁰ 10, *sămtŭ* 21 r⁰ 6, *simtŭ* 5 r⁰ 14, dar cf. şi *sintŭ* 29 r⁰ 11.

Bt a devenit prin asimilaţie *pt* în: *supt* < subtus: *suptu* 20 v⁰ 14, *suptŭ* 3 r⁰ 13, 30 v⁰ 6.

www.dacoromanica.ro

Fonetică sintactică.

Dintre fenomenele de fonetică sintactică ne vom opri numai asupra a două neobişnuite astăzi.

Şi în textul nostru se întâlneşte de câteva ori cunoscuta cădere a lui *în-* după un cuvânt care se termină în *n*, atât de obişnuită în textele noastre vechi: *În părăţie-ţi* 17 v⁰ 11, *în părăţiia* 18 r⁰ 14, 18 v⁰ 6 şi 12, 20 r⁰ 1.

Pentru a încunjurà hiatul sintactic, rezultat din întâlnirea unui cuvânt terminat în vocală cu altul care începe cu vocală, afară de eliziune, se întrebuinţează mijlocul de a împreunà, şi grafic, vocala finală a celui dintâiu cuvânt cu vocala iniţială a cuvântului următor: *iau deşer'tat* 3 v⁰ 7, *miai dzis* 5 v⁰ 13, *slobodzitu-néi* 7 r⁰ 6, *Începutu-miai* 8 r⁰ 10, *mi iau făcutŭ* 8 v⁰ 14—9 r⁰ 1, *varsatu-ţéi* 9 v⁰ 3, *luméi descum'părat* 9 v⁰ 5, *Ivitu-ţéi* 11 r⁰ 12, *întorsu-iai* 11 v⁰ 13, *izbăvitu-iai* 13 r⁰ 5, *neu* (în loc de *néu) îndereptat* 14 r⁰ 9, *ném datŭ* 15 r⁰ 13, *léu mohorăţit* 15 v⁰ 14, *scosu-iai* 16 r⁰ 10, *déciia* 17 r⁰ 10, *decie* (= „*décié*“) 17 v⁰ 8, *téu proslăvit* 19 r⁰ 13, *iau dat* 22 r⁰ 8, *mortéi omorătŭ* 28 v⁰ 4—5, *ţnvisu-iai* 28 v⁰ 7—8.

B. Morfologia.

a) Articolul enclitic. α) Articolul enclitic *l* n'a căzut decât în *robu* 9 v⁰ 11, unde redă rostirea copistului; dar cf. *robul* 10 r⁰ 14. *Tată* primeşte pe *l*, nu pe *a: tatălu* 4 r⁰ 2, *tatălŭ* 16 v⁰ 3, 20 v⁰ 8, *tatăl* 15 r₀ 2, 22 r⁰ 4; cf. şi *tatălui* 16 r⁰ 9.

β Găsim câteva forme de gen.-dat. singular în care articolul încă nu s'a contopit cu terminaţia cuvintelor. Cuvintele care au pluralul nearticulat în *-e* prezintă la gen.-dat. sg. *-eei*, iar cele care au pluralul în *-i* prezintă *-iei: cruceei, féţeei, mar'theei, putredireei*; *învieriei, legiei, morţiei, vieţiei.* Formele *précuratei* 30 v⁰ 2, *măriei* (scris: *mămăriei*) 13 v⁰ 14, *dulceţii* 13 v⁰ 13—14, *lumii* 2 r⁰ 5, 18 r⁰ 13 ş. a, redau graiul copistului.

b) Numele. α) Cuvântul *mână* are de două ori pluralul articulat *mănule*, deci pentru autorul vechiului Molitvenic pluralul nearticulat al acestui cuvânt era *mânu* < mannus.

β) Ni se păstrează de trei ori forma de plural în *-ure* (< -ŏra) a substantivului *ceriu: cerĭure.* Formele în *-uri: chinuri-, roduri-, glasuri* sânt înnoiri de-ale copistului.

www.dacoromanica.ro

γ Vocativul în *-le* nu apare în acest fragment altfel plin de vocative masculine în *-e* (*hr[i]stoase* 1 r⁰ 4, 10 r⁰ 6 şi 12, 18 r⁰ 12, 19 r⁰ 13, *doamne* 12 v⁰ 1, *d[oa]mne* 1 r⁰ 3, 2 r⁰ 14, 2 v⁰ 13, 5 v⁰ 11, 10 r⁰ 9, 15 v⁰ 5, 17 v⁰ 13, 28 v⁰ 10, 29 v⁰ 11 şi 14, 30 r⁰ 3, *domne* 5 v⁰ 6—7, 26 v⁰ 8 şi 13—14, 29 r⁰ 10, *despuitoare* 13 v⁰ 5, 15 v⁰ 14, *cuvinte* 16 v⁰ 3, *cuvăntătoare* 7 v⁰ 12—13, 8 r⁰ 3, *înpărate* 4 r⁰ 5, *m[ă]ntuitoare* 18 v⁰ 4—5, 19 r⁰ 6, 19 v⁰ 10, 36 r⁰ 6, *Pămînte* 28 r⁰ 2) şi de nominative nearticulate întrebuinţate ca vocative (*dulce dătătoriu de viaţă şi la oameni iubitoriu* 3 r⁰ 14—3 v⁰ 2, 4 r₀ 9—11, *la oameni iubitoriu* 29 v⁰ 1—2, *iubitoriu la oameni* 10 v⁰ 4—5, *m[ă]ntuitoriulŭ nostru, dătătoriu de viaţă* 12 r⁰ 12—13, *începătoriul vieţiei* 16 v⁰ 13.

Pentru vocativul plural nu avem încă forma în *-lor* desvoltată din dativ, ci numai pe cea în *-i*: *Fraţi* 20 r⁰ 10, articulat *fraţii (fraţii miei cei sufleteşti şi postitorii nu uitareţi* 29 r⁰ 1—2).

c) Verbul. α) Verbul *a puteà* are la pers. I sg. forma *poţŭ* 22 v⁰ 6 < lat. *p o t e o > *poţ* urmat de *io=eu* accentuat. [1])

β) Persoana 1-a sg. a imperfectului indicativ apare fără *m*: *mă scrăbiiă, plăngiă, suspinà, gândiiă.*

γ) Perfectele simple ale verbelor *a zice, a da* şi *a învie* (< lat. in+*vī vĕre*, =mod. *a învi'a*) reproduc formele de conjugare latină: *dzişu, déderă-se* (scris: *déderă-sà*) *învise* (scris: *învisă*).

δ) Verbul *a începe* are pentru p. 2-a pl. a perfectului simplu forma veche *începum* 16 r⁰ 7, unde însă poate să fie şi numai o greşală de copiare sau de traducere în locul lui *începuşi.*

ε) Perfectul compus se construeşte cu verbul auxiliar *am* care de obiceiu se postpune participiului trecut al verbului. Găsim însă şi forme cu verbul auxiliar pus înainte. La persoana a 3-a sg. verbul auxiliar are forma *au*: *pus-au, spart-au, ĭau deşăr'tat, au izbăvit* etc.

ζ) Viitorul se construeşte cu formele *voiŭ, veri, va* şi *vorŭ* ale verbului auxiliar. Pentru p. 1-a şi a 2-a pl. nu avem exemple. Formele auxiliarului de cele mai multe ori sânt postpuse verbului. Forma *o moştini* (f. 18 r⁰ 5) aparţine copistului.

η) Verbele *a da* şi *a luà* au conjunctivul: *să dé* şi *să ĭa*, nu *să deie* şi *să ieie*, iar *a veni* forma regulată *să vie* 16 r⁰ 5.

[1]) v. Ov. Densusianu, *H. l. r.*, vol. II, fasc. 1, p. 35.

www.dacoromanica.ro

ϑ) Condiţionalul trecut prezintă forma cu perfectul compus al verbului *a vreà* urmat de infinitivul fără *a*: *n'am vrut fi* 2 v⁰ 8, *n'aţ vrut raiul deşchide* 15 v⁰ 7—8. Infinitivul verbului *a fi* e combinat cu participiul trecut al verbului: *n-'a vrut fi pus* 15 v⁰ 7.

ι) Imperativul negativ se termină la pers. a 2-a pl. în *-reţi*: *nu vă mirareţ[i], nu uitareţĭ.*

κ) E foarte obişnuită o conjugare perifrastică alcătuită din adjective verbale în *-orĭu* şi verbul auxiliar *a fi* în diferite timpuri: *şi învăţăturilor tale călcătorĭu fu* 12 v⁰ 10, *începătorĭu, morţilor fu* 20 r⁰ 11, *începătorĭu e h[risto]s* 20 v⁰ 4, *eşti îndrăznitoare* 17 r⁰ 2—3, *ţiitorĭu ĭaste de troiţă* 5 r⁰ 8—9, *voitorĭu de milă eşti* 10 v⁰ 7 etc.

λ) Forma participiului prezent latin în *-inte* < e n s, -ĕntem, care ne-a mai rămas în graiul viu în substantivele *părinte* < p a r e n s, -e n t e m (în textul nostru la 27 v⁰ 12), *plointe* (Muscel) „temps pluvieux" < p l o v e n s, -ĕntem (= clas. p l u e n s) — cu păstrarea lui *-o-* aton supt influenţa lui *ploaie* — şi adjectivul *fierbinte* < f e r v e n s, -e n t e m, s'a mai păstrat în manuscrisul nostru de două ori forma *cunoştinte* = „cunoscut" < c o g n o s c e n s, -e n t e m (25 v⁰ 8—9 şi 27 r⁰ 7—8). Cuvântul a a fost relevat altfel încă de Cipariu, *Chrest.* (Blaj. 1858), p. 125, care îl găsise în *Scrirĭul de aur* (1683), v. *Chrest.*, p. 118. El mai dă şi alte exemple în *Principii de limbă şi scriptură*, Blaj, 1866, p. 198. L-a întâlnit şi Silaşi în ps. XXXI, 9 din Psaltirea lui Viski scrisă la 1697 (cf. *Psaltirea calviniano-română versificată* în *Transilvania*, VIII—1875, p. 143 şi 152, în care se găseşte şi *neştiinte* < n e s c i e n s, -e n t e m în ps. CXIX, 65).[1]

μ) Participiul perfect al lui *fac* are odată forma veche *fapt*, fem. *faptă*. Se găseşte şi forma analogică *făcut* care probabil vine de la copist.

ν) Verbul *a năddjdui*, care astăzi are numai forma activă transitivă sau intransitivă, se găseşte în forma reflexivă: *mă năddjduescu*, iar modernul *a se naşte* are forma activă intransitivă: *au născutŭ* (= „s'au născut"). Tranzitiv e şi verbul *a luptà* în: *multu mă luptară chinurile* 1 v⁰ 6—7. În schimb *a căscà* = „a se desface", „a se deschide": *Păminte cască* 28 r⁰ 1, *a naşte* „a se naşte", *a răposà* = „a odihni", „a se odihni", *a veştedzì* — „a se veştedzì".

[1]) v. mai amănunţit *Dacoromania*, I, Cluj, 1921, p. 295—7.

www.dacoromanica.ro

ξ) Din *adevăr* s'au derivat verbele *adevărà* şi *adeverì*, care, împreună cu participiile lor trecute, *adevărat* şi *adeverit*, se întrebuinţau în vechime în concurenţă. În textul nostru încă s'a păstrat odată *adeverit*. Din *ferice* s'au derivat *fericì* şi *fericà*, despre care putem spune acelaşi lucru şi pentru participiile trecute din care avem câteva exemple. Despre acestea va fi vorba şi în alt loc.

C. Sintaxa.

Dintre particularităţile sintactice relevăm câteva care ni se par mai caracteristice pentru primitivitatea şi vechimea traducerii de pe care s'a copiat textul nostru.

a) Substantivul. α) Ca o rămăşiţă a genetivului cu *de* este a se considerà: *de fiĭul tău cel ĭubit, ızbăvire să aflăm* 7 v⁰ 6 (=„a fiĭului tău...“, dar se poate interpretà şi „de“ = „de la“, „de cătră“); *preţŭ de viaţă* 9 v⁰ 4—5.

Tot un genitiv se pare că traduce *de* şi substantivul în acuzativ în: *însuşi amù ţiitoriu ĭaste de troiţă* 5 r⁰ 8 -9 (= „însuşi amu ĭaste ţiitoriu“, adecă „stăpânitor“, „oblăduitor“, fiind unul „din troiţă“ sau membru „al troiţei“).

β) Acuzativul numelor sau pronumelor de obiceiu nu se construeşte cu prepoziţia *pre: rugăm tine* 1 r⁰ 4, *Luminâ înţelésă aceĭa* (= „Cu lumină înţelegătoare pre aceĭa“) *purtat-ai luminatâ d[u]mnedzăire* 1 r⁰ 8—9, *toţi né ştiĭ* 1 r⁰ 13, *al tău fiĭu roagă şi domnul* 1 r⁰ 13—14, *tine pus-au în groapă* 3 v⁰ 4, *dumnedzău. ai nâscut înpeliţatŭ* 4 v⁰ 1—2, *cela č-au izbăvit noi* 4 v⁰ 3, *acela roagă* 4 v⁰ 5, 7 r⁰ 13, 11 v⁰ 5, 30 r⁰ 9, *ai născut înpăratul datătoriul legei* 7 r⁰ 8—10, *M[i]luĭaşte noi urăţii* 7 v⁰ 14—8 r⁰ 1, *Mor'ţii tăi... şi mor'ţiĭ* (sic, = „viii“) *despuĭ* 10 r⁰ 8—11, *tine hr[i]stoase cunoaştemu şi rugăm* 10 r⁰ 11—12, *acesta ce ai luat cu sf[i]nţii tăi odihnéşte-l* 11 r⁰ 10—11, *şi mine m[ă]ntuitoare învie-mă* 11 v⁰ 13-14, *slăvimù tine* 12 v⁰ 2, *luminédză acesta ce cătră tine pristăvitu-s'au* 13 r⁰ 13—14, *Dătătoriul legiei născut-ai* 14 r⁰ 4—5, *roagă hiĭul tău* 14 r⁰ 12, *să căutăm elù* 15 r⁰ 2, *ğunghe sine* 16 r⁰ 7—8, *acesta luminédză-l* 16 v⁰ 12—13, *pomenéşte noi* 17 v⁰ 12, 18 r⁰ 11, *cum ai pomenit razboinicul* 18 r⁰ 13—14, *céĭa ce a[u]mnedzău fără sămănţă l-ai născutŭ* 20 r⁰ 3—4, *dereptŭ el d[u]mnedzău să rugămŭ* 23 r⁰ 13—14, *chip să luom acesta* 24 v⁰ 12, *Mântuĭaşte ceĭa ce să năd̆ăjduescŭ* 26 r⁰ 4, *acesta ce ai luatu domne odihnéşte-lŭ* 26 v⁰ 13—14, *vă chem toţi* 27 v⁰ 10, *rugaţi d[o]mnul* 27 v⁰ 12, *priimésţe*

www.dacoromanica.ro

cela ce din tine îi zidit 28 r⁰ 2—3, *nu uitareţĭ mine* 29 r⁰ 3, *aţĭ chemat lazarŭ* 29 r⁰ 13, *izbăvéşte noi* 29 v⁰ 5, *socotéşte elŭ în fericita a ta viiaţă* 29 v⁰ 11, *născut-ai d[o]mnul.*

Mai avem o seamă de cazuri în care s'ar puteà întrebuinţà acuzativul fără *pre* şi astăzi: *Pomeniiu prorocul* 5 r⁰ 13, *să mănănce omul* 11 r⁰ 4, *Robii sionului din rău întor'suiai* 11 v⁰ 12—13, *zidit-au... omul* 12 v⁰ 4—5, *morţii din putredire şi din moarte izbăvitu-iai* 13 r⁰ 3—5, *oamenii... scosuiai* 16 r⁰ 9—10, *lumé lăsară* 19 r⁰ 2—3, *şi toate va plecà suptŭ pičoarele sale* 21 r⁰ 3—5, *Căndŭ va pune toţi vrăjmaşii săi. suptu pičoarele sale* 21 r⁰ 13—14, *va ascultà cuvintele mele* 21 v⁰ 5—6, *avé-va viaţa de vécu, Căn'dŭ veţi vedé fraţi mor'tulŭ* 24 v⁰ 10—11, *nu voĭu vedé soţii miei* 25 v⁰ 11—12, *şi mor'ţii cei de demultŭ învisu-iai* 28 v⁰ 6—8, *robul tău din iad rădică-l* 29 r⁰ 14—29 v⁰ 1, *cela ce toate birueşti* 3 v⁰ 5, *Sf[â]ntulŭ d[u]hŭ toate spăséşte pururé* 8 r⁰ 4—5, *pristăvitul... odihnéşte-l* 1 r⁰ 5—6, 1 v⁰ 1—2, 3 r⁰ 12, 3 v⁰ 9—10, 4 r⁰ 6—7, 20 v⁰ 11—12, 30 r⁰ 1—2, *odihnéşte... acestŭ pristăvit fratele nostru* 12 r⁰ 12—14, *să odihnéscà acumă pristăvitul* 26 r⁰ 10—11, *cuvioşădză pristăvitul dela noi* 2 v⁰ 1—2, 2 v⁰ 14—3 r⁰ 1, *Lumina* = „cu lumina") *féţeei tale hr[i]stoase. pristăvitul ca un ef'tin' luminédză-l* 6 r⁰ 8—9, *Ce odihnéşte domne cu derepţii robul tău* 5 v⁰ 7—8, *robul tău... odihnéşte-l* 7 r⁰ 1—2, 30 r⁰ 5—6, *fă... robul tău* 6 v⁰ 8, 9 v⁰ 12, 18 v⁰ 4, 26 r⁰ 4, *să facă robul tău* 17 r⁰ 3—4, *să facă sufletul mieu* 29 r⁰ 8—9, *sufletul fă-lŭ...* 30 v⁰ 3—7.

Intru cât conjectura făcută de noi ar fi corectă, acuzativ fără *pre* avem şi în: *acesta [ce] cătră tine despuitoare au venit. în pământ sălăşluiaşte lu* 9 r⁰ 12—14.

Acuzativul cu *pre* se întrebuinţează numai de câteva ori: *Să birueşti pre elŭ* 14 v⁰ 7, *vorŭ vedé pre d[u]mnedzău* 18 r⁰ 3, *să dăruimŭ mor'tului pre d[u]mnedzău lăudăn'dŭ* 23 r⁰ 3—4, *rugaţĭ pre d[u]mnedzău* 29 r⁰ 7—8, *pre noi m[i]luiaşte* 30 v⁰ 8. Această împrejurare ne face să credem că în original nu se găsià de loc *pre* la acuzativ. Cele câtevà cazuri citate au fost introduse ulterior de copist, sau de copişti.

γ) *Acordul apoziţiei.* Apoziţia stă în acelaşi caz cu subtantivul determinat: *în poal[a] părintelui patriiarhului lui avramŭ* 6 v⁰ 1—2, *în sălaşul tău. ai născut. înpăratul dătătoriul legiei*

www.dacoromanica.ro

7 r⁰ 8—9. *acestŭ pristăvit fratele nostru* 12 r⁰ 14— 12 v⁰ 1, *ce voĭa celuĭa ce m-au tremes. a părintelui* 22 v⁰ 11—12.

Lângă forma de vocativ în *-e* se pune ca apoziţie forma de nominativ-acuzativ întrebuinţată ca vocativ: *despuitoare înpărat slăvit d[u]mnedzău* 13 v⁰ 5—6. După forma de nom.-ac. articulată întrebuinţată ca vocativ avem apoziţie nearticulată în: *odihnéşte m[ă]ntuitorĭulŭ nostru. dătătorĭu de viaţă* 12 r⁰ 12—14, dar aici *dătătorĭu de viaţă* poate fi interpretat şi ca adjectiv.

δ) *Atribut la dativ.* Intru cât conjectura ar fi corectă, atribut la dativ avem în: *izvorŭ nedeşer'tat. dumnezăeşti[i] dulce[ţi]* 9 r⁰ 9—10· — Pentru modul cum trebue să se explice naşterea acestui fel de atribute, cf. construcţia: *fii lui dumnedzău chema-să-vorŭ* 18v⁰ 8—9.

b) Adjectivul. α) *Acordul substantivului cu atributul adjectival.* Dacă adjectivul sau prepoziţionalul e precedat de articolul *cel*, acesta primeşte terminaţiunea cazului în care se află substantivul determinat: *înpăratului celui fără de moarte* 2 v⁰ 12. Dar avem şi un exemplu în care nu se acordă cu cazul substantivului: *înainté g̑udeţului tău cel* (=„celui") *fără de mită* 26 v⁰ 6.

β) Comparaţiunea adjectivelor. Adjectivul sau adverbul la gradul comparativ se leagă de cellalt termen de comparaţie cu *de* (=„decât"): *mai vârtos de zăpada* 28 r⁰ 14.

c) Pronumele. α) *Pronumele personale.* Uneori se întrebuinţează formele tonice ale pronumelor în locul celor atone: *netăcute căntări ţie aducu* 1 r⁰ 2—3, şi *învĭăre noao dărui* 11 r⁰ 6—7, *scrise mie slobodzire* 15 v⁰ 11—12, *au lucrat ţie* 19 r⁰ 12—13, *cade-să lui* 20 v⁰ 11—12 că *plecate-s lui toate facerile* 21 r⁰ 11 *strigămŭ ţie* 28 v⁰ 9—10, *pre noi m[ı]luĭaşte* 30 v⁰ 8 ş. a.

Pronumele personal aton lipseşte în aceste cazuri, precum şi în altele în care astăzi îl întrebuinţăm în mod expletiv: *cela ce toate birueşti* 3 v⁰ 5, *chip să luom acesta* 24 v⁰ 11—12, *să dé acestuĭa* 25 r⁰ 6, 25 v⁰ 3-4, *curată cére rugăciune acestuia* 26 r⁰ 7—8, *doară cumva va odihnì domnul sufletul mieu* 26 r⁰ 2—3, *acesta ce ai luatu domne odihnéşte-lŭ* 26 v⁰ 13, *ĭadul ai deşer'tat* 28 v⁰ 6, ş. a.

Găsim însă şi uzul expletiv: *vă vorŭ împută voao* 19 r⁰ 8, *ĭau dat lui* 22 r⁰ 8 ş. a.

Pronumele personal la dativ se întrebuinţează adeseori în locul pronumelui posesiv: *într'ascunsu-ţi* 7 v⁰ 3—4, din *dumnedzăescŭ şi viaţă făcătorĭu-ţi sufletŭ* 8 v⁰ 3—4, *părăţie-ţi* 17 v⁰ 11, *précuratei-ţi maice* 30 v⁰ 2.

www.dacoromanica.ro

Uneori găsim alături amândouă felurile de expresiune: *vărsatu-ţéi săn'gele tău* 9 v⁰ 3—4, *luminată-ţi iviriă ta* 13 v⁰ 3.

β) *Pronumele relativ.* În propoziţii unde astăzi sântem obicinuiţi să întrebuinţăm pe *cel ce, ceea ce,* în care pronumele demonstrativ e expletiv, găsim de cele mai multeori relativul *care,* plural *carii: şi carii în morminte dormu netăcute cântări ţie aducu* 1 r⁰ 1; *Carii nu ĭubescŭ béséreca. ruşina-să-vor* 1 v⁰ 10; *de cariisŭ după chipul d[o]mnului zidiţi* 15 r⁰ 7—8; *Carii lumé lăsară... proslăvéşte m[ă]ntuitoare* 19 r⁰ 2; *Carii cu postŭ au lucrat ţie... proslăvéşte-i m[ă]ntuitoare* 19 r⁰ 12; *Carii cu credin'tă şi cu nedéjde cé frumoasă a lui d[u]mnedzău. şi carii cu dragoste viĭat-au pre pământŭ proslăvéşti-i m[ŏ]ntuitoare* 19 v⁰ 5 şi 8; *să nu ruşinedzi domne. carii cred în tine* 26 v⁰ 8; *veniţi toţi carii m-aţ[i] ĭubit* 27 r⁰ 12. Dar cf. şi: *cela ce toate birueşti* 3 v⁰ 5; *cela č-au izbăvit noi* 4 v⁰ 2—3; *Ferice de cei* sau *ceĭa* ... (passim) etc.

Şi *ce* se întrebuinţează la fel cu *care, carii: ce* (=„pe cela ce") *acum ai luoatŭ fă-l credincos în părăţiia cerĭului* 19 v⁰ 13, *ce* („celea ce") *main'te puţinelŭ audzite* [erau] *moarté* (sic) *neclătite* [sânt] 23 v⁰ 2, *ĭară să toar'nă câtră tine ce* (=„cela ce") *după chip au luat zidĭtorĭul* 28 r⁰ 7, *să cănte. ce* (=„ceeace") *ĭaste aici* 28 v⁰ 2. Dar cf. şi: *ca o floare ce* (=«care») *desfloare şi ca ĭar'ba ce* (=«care») *ar'de* 25 r⁰ 1 şi 2, *acesta ce* (=„pe care") *ai luatu* 26 v⁰ 13, *în fericita a ta viĭaţă ce* (=«care») *ĭaste la tine* 29 v⁰ 13 etc.

d) Articolul enclitic. α) *Domnul* = «dumnezeu» se articulează totdeauna, şi când nu urmează după el un atribut: şi *m[ă]ntueşti ca d[o]mnul* 10 v⁰ 9 - 10, *ca d[o]mnul săĭăşluĭaşte-l* 13 v⁰ 11; dar cf. *ca un răpitorĭu* 2 v⁰ 5, *ca un ef'tin* 6 r⁰ 9, *ca o maică* 14 r⁰ 11, *ca un ĭubitorĭu la oameni* 5 v⁰ 9—10, 16 r⁰ 11—12. Pricina acestei articulări (cf. şi *Domnul a dat, Domnul a luat* etc.) este, evident, de origine sintactică. După *domnul* a trebuit să se întrebuinţeze la început ca apoziţie *zeu* sau *dumnezeu,* determinând mai de aproape, individualizând pe *domnul* care, altfel, e apelativ (cf. *Şi zise Domnul Dumnezeu, nu este bine a fi omul singur, Biblia* de la 1688, Gen. 19; *Eu sânt Domnul Dumnezeul tău* etc.) Cu timpul *domnul* s'a izolat fără apoziţie pentru a numi pe „dumnezeu."

Izolarea a fost ajutată de dispariţia din limbă a celei dintâiu forme a apoziţiei, a lui *zeu,* iar la păstrarea articolului a

www.dacoromanica.ro

contribuit în mare măsură necesitatea de a deosebi pe *domnul* — «dumnezeu» de apelativul *domn*. Aceeaşi necesitate a făcut să avem pentru *domn* — „dumnezeu" vocativul nearticulat *Doamne*, iar pentru apelativul *domn* vocativul *domnule*, deci o situaţie tocmai inversă de cum e aceea întâlnită la forma de nom.-ac.

E interesant de observat la acest loc că *dumnezeu*, când nu este urmat de un atribut, se articulează chiar invers decât cum se articulează *domnul*: Explicarea este că el, la originea sa, este un vocativ (< d o m i n e - d e u s), iar vocativele în limba noastră cea mai veche nu se articulau. Forma nearticulată la origine s'a păstrat aşă, ne mai fiind nevoie de precizare sau determinare, deoarece *dumnezeu* nu înseamnă decât d. p. germ. „Gott." În schimb în graiul de astăzi *dumnezeu* n'are decât vocativul articulat: *Dumnezeule!*

β) Este de relevat articularea, altfel firească şi normală, a numeralului *unul, una* (= „singur", „singurul", „singură", „singura") faţă de articolul nedefinit care în aceleaşi împrejurări rămâne nearticulat: *unul iaste nemenčunosu* 5 r° 9, *că eşti unul fără păcate unulŭ dulce şi de oameni iubitoriu* 10 r° 2 şi 3, *unu multŭ-m[ı]l[o]stivŭ* 10 v° 10, *unulŭ ce-i născutŭ şi întâi* 11 v° 5 r *Tu eşti unul fără de moarte* 17 r° 11, *că eşti unul fără greşiale*, 27 r° 1, *una maică. şi fečoară* 7 r° 10, *Una curată. şi nevinovată fečoară* 30 r° 7.

γ) În urma negligenţei traducătorului, care s'a lăsat prea mult influenţat de textul slavon, lipseşte articolul în cazuri în care astăzi l-am pune: *până în dzuo eri* 27 r° 8 (— până în dzua [de] ieri"), *primeşte trupŭ* (= „trupul") *că al tău-i* 28 r° 8. Altădată negligenţa provine de la copist care-şi redă involuntar propria sa rostire (cu *l* dispărut, dar cu păstrarea vocalei): *cu ei fă credinčosulŭ robu* (= „robul") *tău adur'mitulŭ* 9 v° 11—13 (cf. însă: *credinčosul robul tău... odihnéşte-tŭ* 10 r° 13—14).

Dimpotrivă e pus în: *şi unde lăcuescu pururé veselindu-să ciatele derepţilor cu dulčaţa* 6 v° 8 (= „cu dulčaţă").

δ) Lipseşte *a* < h a c, care îndeplineşte un rol identic cu al articolului, la pronumele demonstrativ de genul-femenin, cu toate că e postpus cuvântului determinat, dacă după el mai urmează un atribut: *nu să va grijì de lumia ačastă deşar'tă* 23 r° 8—9.

ε) În loc să se pună la atributul adjectival care precedă, articolul enclitic s'a pus la substantivul postpus din pricina că

www.dacoromanica.ro

acesta a luat articolul enclitic în locul lui *al* din atributul posesiv sau genitival următor: *îndereptédză-mă pre derépta calé ta* 6 r° 1—2 (= „îndereptédză-mă pre derépta calea ta"), *luminată-ţi iviriă ta* 13 r° 2—3 (= «luminata-ţi ivire a ta» sau «luminata ta ivire»), *de multă străn'sura trupului* 23 r° 10 (= «de multa strânsură a trupului»).

ζ) Cum am arătat în altă parte, e greu de spus dacă avem de a face cu lipsa articolului femenin, ori numai cu redarea grafică a rostirii provinciale a lui *ę* (*e* deschis) în: *că toţi căn'tăm numele tău hr[i]stoase şi sp[ă]senie slăvim* 10 r° 7 (= „că toţi cântăm numele tău şi slăvim spăsenia ta hristoase"), unde lipsa articolului s'ar puteă explică în urma brachilogiei care încunjură repetarea posesivului pus numai după cel dintâiu cuvânt determinat (cf. *În neputredă bunătate şi dulcaţă frumoasă* 13 r° 10—12), *cuvintédză a ta ţinére cu dulce voïa* (= „voïe") 6 v° 13, *moarte* (= „moartea") *ta* 15 v° 5, *cu nedéjde cé frumoasă* 19 v° 6—7.

e) Articolul prepozitiv **al.** Articolul *al, a, ai, ale* în genere se întrebuinţează ca şi astăzi. Găsim însă şi numai *a* pentru formele de plural: *a lumiĭ, chinuri* 2 r° 5.

Înaintea posesivului se omite, fiind înlocuit cu articolul enclitic pus în urma substantivului precedent: *calé ta* 6 r° 1—2, *credinčosul robul tău... odihnéşte-lŭ* 10 r° 13—14 (cf. şi: *cu ei fă credinčosulă robu tău adur'mitulă* 9 v° 11—13), *iviriă ta* 13 v° 2—3, *strân'sura trupului* 23 r° 10, *mortul robul taŭ* 30 r° 5.

Avem însă şi cazuri în care se păstrează · în *fericita a ta viĭaţă* 29 v° 12—13. Uneori înlocueşte encliticul cuvântului precedent, care lipseşte: *în neputredă a ta bunătate* 13 r° 10—11 (= „în neputreda ta bunătate"), *cu dumnezeĭasca frâmseţe a ta* 16 v° 9—10 (= „cu dumnezeĭasca ta frâmseţe" sau „cu dumnezeĭască frâmseţea ta").

f) Articolul prepozitiv **cel.** Articolul *cel, cea, cei, cele* (care înaintea unei propoziţiuni relative, unde caracterul demonstrativ îi e mai pronunţat, are şi forma *cela, ceea, ceĭa, celea)* se întrebuinţează ca în limba de astăzi:

α) Dinaintea unui adjectiv luat ca substantiv ori a unui atribut prepoziţional: *cei mişei* 17 v° 13, *cei blăn'zi* 18 r° 4, *cei flămănzi* 18 r° 6; *cei m[i]l[o]stivi* 18 r° 9, *cei goniţi* 18 v° 13; *cel Jără de mită* 26 v° 6—7, *cé de apoi* 27 r° 14 etc.

Foarte des se întrebuinţează însă adjectivul cu articolul

www.dacoromanica.ro

enclitic neprecedat de *cel*: *cuvioşadză pristăvitul de la noi şi-l odihneşte* 3 r° 1, *pristăvitul odihnéşte-lu* 3 r° 12, 4 r° 6—7, *acoperemăn'tulŭ derepţilorŭ* 3 r° 13—14, 30 v° 5, *credinčoşilorŭ* 3 v° 3, 9 v° 10—11, *mai apoi grăitorii prorocii* 4 r° 12—13, *ţine toate vădzutele şi nevădzutele* 5 r° 6—7, *čiatele derepţilor* 6 v° 7, *în sălaşul derepţilorŭ* 8 v° 8, *în laturé viilorŭ* 9 r° 5, *morţii... izbăvitu-ĭai* 13 r° 3, *cătră tine pristăvitul... sălăşluĭaşte-l* 13 v° 11—12, *în laturĭa aleşilor tăi* 13 v° 12—13, *dăruĭaşte pristăvitului odihnélă* 15 v° 3—4, *pristăv.tul de la noi odihnéşte-l* 15 v° 9—10 *pristăvitul... fă-l* 10 r° 11, *lumina sf[i]nţilorŭ* 17 r° 6, *în laturé aleşilorŭ* 19 v° 5, *începătorĭu, morţilorŭ fu* 20 r° 13, *sălaşul derepţiloru* 20 v° 12, *căndŭ morţii vorŭ audzì* 21 v° 14—22 r° 1, *să dăruimŭ mor'tului* 23 r° 2—3, *de iubiţii amù despar'te-să* 24 r° 14, *căn'dŭ veţi vedé fraţi mor'tulŭ* 24 v° 10—12, *iubiţii* 25 v° 8, *sa odihnéscă acumŭ pristăvitul* 26 r° 11, *sufletele der'pţilorŭ* 26 v° 1, *îngropăndŭ mor'tulŭ* 27 r° 2, *bogaţii şi méserii* 27 v° 6, *şi morţiil cei de multŭ învisu-ĭai* 28 v° 6—7, *pristăvitul de la noi odihnéşte-* 28 v° 11, 30 r° 1—2, *cu derepţii* 29 r° 9, *toţi derepţii răpăusédză* 30 r° 1, *legăturile fericaţilor* 30 r° 4—5.

Lipsa articolului în *puţrezi din pămăntŭ* 17 r° 13—14 în loc de *putrezii* sau *cei putrezi* se poate explică prin o greşală de copiare.

Lipseşte *cel* înaintea prepoziţionalului: *să vedem în pămăntŭ dzăcăn'dŭ, după chipul nostra* 25 r° 11 (= „pe cel după chipul nostru"), *sufletul odihnéşte-l. cu dulce cinste de la noi pristăvitŭ, întru toate cântat* 14 r° 13—14 v° 1 (= „... cel cu dulce cinste de la noi pristăvitŭ, ...").

β. Între un substantiv şi între adjectivul sau atributul prepoziţional, ori între un substantiv şi locuţiunea adverbială luată ca substantiv care-l determină: *robii cei mulţi* 2 r° 9, *lângă apele tale céle curate şi d[u]mnedzăeşti* 6 r° 11—12, *lumina ta cé curată* 6 v° 2—3, *izvoarăle tale céle dulci* 6 v° 4—5, *de fiĭul tău cel ĭubit, izbăvire să aflăm* 7 v° 6, *cu nedéjde cé frumoasă* 19 v° 6—7; *înpăratului celui fără de moarte* 2 v° 12, *dulčaţa ta cé de vecie* 2 v° 14, *gudeţului tău cel fără de mită* 26 v° 6: *sărutaré cĭa de apoi* 23 r° 1—2, 27 r° 14, *cunoscuţii tăi cei din întăi* 18 r° 3—4, *mor'ţiì cei de demultŭ* 28 v° 6—7.

În locul acestei construcţii întâlnim foarte des substantivul precedat de adjectivul articulat: *nebătrănita-ţi fericită* 3 r° 2—3,

www.dacoromanica.ro

credinčosu' robul tău 10 r° 13—14, *nebeutul izvor dul'ce* 13 r° 6—7, *nevechita-ți lumină* 13 v° 2, *cu dumnedzeiasca frămsețe a ta* 16 v° 9—10, *în d[u]mnedzăiasca dulčaț[ă]* 26 r° 13, *fricosulŭ časŭ de moar'te* 27 r° 10—11, etc.; mai rar se întâlnește substantivul articulat urmat de atributul adjectival sau prepoziţional fără articol: *din fâptura și din firé înpreunată cu legătura* 3 r° 7—8, *în bucuriia luminată* 4 r° 7—8, *fiiul omenescŭ* 22 r° 9 – 10 (= „fiiul omului"); *înpăratului fără de moar'te* 2 r° 14 etc.

Nu întâlnim însă întrebuinţarea pleonastică a articolului enclitic în cazul când atributul adjectival are înaintea sa articolul *cel*, semn că ea nu erà obișnuită în graiul copistului.

γ) Lipseşte articolul *cel* sau cel enclitic de la adjectivul pus înaintea substantivului determinat: *unde iaste puținé vréme trecută* 2 r° 6—7 (=«cea puțineà» sau «puţineaua vréme trecută»).

δ) Articolul *cel* lipseşte de la adjectiv şi, în acelaşi timp, lipseşte şi cel enclitic de la substantivul determinat de el şi precedat de o propoziţie în: *veniți amù să vedem în mor'mântŭ mare* (=„în mormântulŭ cel mare") *unde iaste bunătatia trupului* 24 r° 4, *din d[u]mnedzăescŭ și viață-făcătoriu-ți sufletŭ* 8 v° 3 – 4.

g) Verbul. α) Se întrebuinţează adeseori verbul *a fi* cu dativul în locul formelor corespunzătoare ale verbului *a aveà: unde tuturora iaste ves[e]lie* 1 r° 6—7, 1 v° 2—3, *cà amù ni-i îndrăznire* 14 r° 10—11, *fără moarte fu îngerilorŭ* 15 v° 6—7, *acelora iaste înpărăția cerlului* 18 r° 1, 19 r° 1, *că-i oamenilorŭ moartia și-i oamenilor învĭarĭa din moarte* 20 r° 12—14. Despre construcţiile: *și învățăturilor tale. călcător u fu* 12 v° 9—10 *și începătoriu morțilorŭ fu* 20 r° 11 am vorbit în altă parte.

β) Despre conjugarea perifrastică alcătuită din adjectivele verbale în *-oriu* şi verbul auxiliar *a fi* a fost vorba la Morfologie (*c*, k).

γ) Relevăm construcţiunea unor verbe cu alte prepoziţii decât cu care se obişnueşte aztăzi: *a cădeà la* ∽: *să cădemŭ ia* (=„înaintea lui") *h[risto]s* 24 r° 10; *a gándì de* ∽: *gândiia* de (=„la") *moarte* 15 r° 6; *înseţoșà pentru* ∽: *însătoșiați pentru* (=„de") *dereptate* 18 r° 7; *a se nădăjduì pre* ∽: *mă nadăjdu escu pre* („în") *tine* 14 v° 6, *să mă nădăjduescŭ pre* (=«în») *tine* 26 r° 4 – 5, unde altfel *pre* înlocueşte pe *spre*, etc.

În schimb găsim: *ruşina-să-vor de dumnedzău* 1 v° 11; *la prédulcele domnu roaga-te* 26 r° 9—10 etc.

www.dacoromanica.ro

h) Conjuncţia. Propoziţiile cauzale sânt precedate mai adesea de conjuncţia *că* (=„căci“, „fiindcă“): 9 v⁰ 2, 17 v⁰ 14, 18 r⁰ 2, 4, 8 şi 10, 18 v⁰ 2, 8 şi 14, 22 r⁰ 4, 27 r⁰ 14, 28 r⁰ 8.

i) Prepoziţia. Merită să fie relevată locuţiunea *de mene* = „singur“, «de la mine», obişnuită şi aztăzi: *nu poci face de de mene nimica* 22 v⁰ 6, precum şi construcţiunea cu *de* a lui *ferice*: 17 v⁰ 13, 18 r⁰ 2, 4, 6 şi 9, 18 v⁰ 1, 7 şi 13.

j) Asperităţi sintactice şi anacolutii.

α) Se schimbă subiectul: *După chipul său şi după cuviinţă zidit-au* (sc. „Dumnezeu“) *din 'nceputŭ omul şi în raiu l-au pusŭ. să biruiască a lui toate faceri. cu zavistiia diavolului prilăstit fu* (sc. „omul“). *şi învătăturilor tale. călcătoriu fu. dereptu acéia iară în acela pământŭ de unde fuiu luatŭ* (sc. „eu“ = „omul“). *osândiŭ-mă să mă tor'nu. şi* [*sŏ*]*-mi ceiu odihnélă* 12 v⁰ 3—14, *şi mor'tii cei de demultŭ învisu-ĭai* (sc. „tu“). *şi căn'tări aducu-ţi* (sc. „morţii“) 28 v⁰ 6—9.

β Idei subordonate se supraordonează: *Ferice de cei curaţi cu inima* 18 v⁰ 2 (= „cu inima curată“), pentru a nu mai pomeni coordonările de idei subordonate care sânt foarte dese.

γ) Se coordonează două atribute construite în chip deosebit: *toate sufletele* **vii** *şi* **în curăţie** *înălţate-su* 2 r⁰ 1—2.

δ) În urma împrejurării că este aşezat prea departe de cuvântul determinat, atributul n'a luat forma genitivului în: *sufletul odihnéşte-l cu dulce cinste de la noi pristăvitŭ. întru toate cântat* 14 r⁰ 13—14 v⁰ 1 (—„ odihneşte sufletul celui pristăvitŭ de la noi cu cinste dulce, întru toate cântat“). Pe lângă topică a contribuit şi atracţia la punerea formei de nominativ în locul celei genitivale: *sufletul celuia ce de la noi pristăvitu-s-au robul d*[*o*]*mnului* 30 v⁰ 5 (= „sufletul robului domnului celuĭa ce s'au pristăvit de la noi“).

ε) Se alternează un cuvânt nearticulat cu altul articulat: *plân'gţi dereptŭ mine fraţi soţii şi rodurile şi cunoştinţii* 27 r⁰ 6—8.

ζ) Se coordonează prezentul acţiunii sfârşite (actio perfecta) cu cel al acţiunii încă nesfârşite (actio imperfecta): **Veni** *moarté ca un răpitoriu şi* **mă răsipi. sosi** *şi fiindu* **mă arătŭ.** *şi* fuiu *cum n-am vrut fi* 2 v⁰ 7—8, *toată vrémé amù* **lăsaĭu-o** *şi* **mă duc** 25 v⁰ 10—11; *şi mor'tii cei de demultŭ* **învisu-ĭai.** *şi căn'tări* **aducu-ţi** 28 v⁰ 6—9.

www.dacoromanica.ro

η) Se alternează două forme deosebite ale aceluiaşi timp: *Împăratul dedesuptŭ. scrise mie slobodzire. cu şarŭ roşiu dĕgetele sale* **încrun'tă** *despuitoare şi* **léu mohorăţit** 15 v⁰ 13, 16 r⁰ 1.

ϑ) Se schimbă persoana pe bază de constructio ad synesim trecându-se din *oratio obliqua* în *recta*, sau invers: *cu zavistĭa diavolului prilăstit* **fu** [omul]. *şi învăţăturilor tale. călcătoriu* **fu.** *dereptŭ acĕia iară în acela pămăntŭ de unde* **fuiu** *luatŭ*. **osân'diiu-***mă să mă tor'nu. şi [să]-mi* **ceiu** *odihnélă* 12 v⁰ 7—14; *Ceia ce urăscŭ besĕreca să fie amù mainte, rup'ţi ca iarba. că* **vă** *va tăia h[risto]s cer'bicĭa* **lorŭ** 14 v⁰ 11—12, unde, în cazul că n'avem a face cu o greşală de copiare sau scrisoare, chiar şi dacă s'ar raportă *vă* la ascultători, totuşi construcţia e curioasă; *putrezi[ţi] din pămăntŭ în acela iară* **vomŭ** *mérge cum ai învăţat când m'***ai** *zidităŭ şi mi-ai zisŭ* 17 r⁰ 13—17 v⁰ 2; *Tu eşti d[oa]mne cela č-***au** *pogorăt în iad. şi l găturile fericaţilor* **ai** *dezlegat* 30 r⁰ 3—5.

ι) Expresiuni brachilogie sânt: *că toţi căn'tăm numele tău hr[i]stoase şi sp[ă]senie slăvim* 10 r⁰ 5—6 (= „că toţi cântăm numele tău şi slăvim spăsenia ta, Hristoase"); *din el préînţelepcĭuné* 12 r⁰ 8 (= „dın el este préînţelepcĭuné"); *ferice de cei* sau *ceia* ∽ 17 v⁰ 13, 18 r⁰ 2, 4, 6 şi 9, 18 v⁰ 1, 7 şi 13 (= „ferice este de cei sau ceĭa ∽"); *ferice în ce cale mergi* 20 r⁰ 6 (— „ferice este sau eşti...", în locul formei de exprimare moderne: „fericită este calea în care mergi..."), *că toate sămtŭ plecate lui aĭave. că fără plecaré lui, toate facerile* 21 r⁰ 6—9 („...toate facerile sânt plecate"), *ce main'te puţinelŭ audzite moartĕ* (sic) *neclătite* 23 v⁰ 2—4 (= „ce main'te puţinelŭ audzite erà, moarte, neclătite sânt"), *Veniţi câţi dinn'* (sic) *sămănţa lui adamŭ* 25 r⁰ 8—9 (= „...lui adamŭ ne tragem sau vă trageţi"), *ce după chip au luat ziditorĭul* 28 r⁰ 7 (= „ce după chip iaste, au luat ziditorĭul").

κ) Ses chimbă prepoziţiile: **În** *troĭţă* **într'***una dumnezeiască* 19 v⁰ 12 (Pentru *întru* cf. 1 r⁰ 10, 2 r⁰ 3, 7 v⁰ 5, 11 v⁰ 4, 14 r⁰ 8, 14 v⁰ 1, 21 v⁰ 11, 22 r⁰ 5, 23 v⁰ 11, 26 v⁰ 2—3), *cum amù* **de la** *adam au muritŭ. aşia şi* **din** *h[risto]s toţi vor înviià* 20 v⁰ 1—3.

λ) Se schimbă conjuncţiile: *înpăratu* **au** *mişelu-i* **sau-***i dereptŭ* **sau-***i greşitŭ* 5 v⁰ 5—6.

μ) Din pricina ţinerii prea stricte de original, a neînţelegerii acestuia ori a confundării deosebitelor forme gramaticale ase-

www.dacoromanica.ro

mânătoare, adeseori întâlnim propoziţii care nu se pot înţelege. Astfel:

S'a pus nominativul în locul altui caz, mai ales în locul prepoziţionalului: *Luminâ înţelésă acéĭa purtat-ai luminatâ d[u]mnedzăire* 1 r° 8—10 (= „Cu lumină..."); *Lumina féţeei tale hr[i]stoase. pristăvitul ca ef'tin' luminédză-l* 6 r° 7 (= „Cu lumina..."); *sufletul sa odihnéscă. în credinţă pristăvitul luminatŭ în neputrădă lu[m]ină şi fericăcĭune* 11 v° 7—10 (= „să odihnească sufletul luminatului pristăvit în credinţă în lumină neputredă şi fericăciune"); *când va da înpărăţiia dumnedzău. şi tatălŭ* 20 v° 7—8 (= „...lui dumnedzău şi tatălui"); *sa luom acesta. časul de apoi* 24 v° 12—13 (= „...la s. în časul de apoi"); *curată cére rugăcĭune acestuĭa* 26 r° 7—8 (= „cére acestuĭa cu rugăcĭune curată"); *chipul cruceei tale iubitoriu la oameni. mor'téi omorătŭ* 28 v° 3 (= „Cu chipul..."); dativul în locul nominativului: *sf[â]ntului d[u]hŭ depreună ţine toate* 5 r° 6 (= „sfântul duhŭ..."); *apoi vrăjmaşului să va răsipì moar'te* 21 r° 1—3 (= „apoi vrăjmaşul se va răsipì, moartea"); acuzativul în locul nominativului, şi invers. *Tine ağun'să cătră noi dulce iubire de trupu. izvorŭ nedeşer'tat. dumnedzăeşti[i] dulce[ţi] în multŭ m[i]lostivu acesta [ce] cătră tine despuitoare au venit în pământ sălaşluĭaşte-lŭ* 9 r° 7—14 (= „tu dulce-iubire ağunsă cătră noi, izvorŭ nedeşer'tat dumnedzăeşti[i] dulce[ţi] în-multŭ-milostivu[le], [pe] acesta [ce] au venit cătră tine sălăşluĭaşte-lŭ în pământ"); un prepoziţional în locul altuia: *în darŭ cu dulčaţă acela roogă* 7 r° 12 (= „prin dar..."); *săvrăşĭaşt,e cu dulce trébă vasele tale* 8 r° 2 (= „...vasele tale de treabă dulce"); *dela tine îndreptamu-né* 7 r° 11—12 (= prin sau de către tine ne îndereptămŭ"); *în* (= „la") *ceriu ochi-mi rădicaŭ* 7 v° 11; *Tine ağun'să cătră* (= „la") *noi* 9 r° 7; *acesta cătră* (= „la") *tine despuitoare au venit* 9 r° 12—13; *să afle şi să vie cătră* (= „la") *tine milosr'die* 16 r° 5; *cum amù dela* (= „din pricina lui", „pentru", „prin") *adam au muritŭ. aşĭa şi din* (= „din pricina lui", „pentru" „prin") *h[risto]s toţi vor învĭa* 20 v° 1—3; *vor eşì făcătorii de bine spre* (= „pentru", „întru") *învĭaré v eţiei, iară făcătorii de rrău spre* (= „pentru", „întru") *învĭaré ğudeţului* 22 v° 2—4 ş. a. m. d.

v) Altădată traducerea greşită, şi în parte poate şi copiarea, dă naştere la asperităţi de altă natură: *Sf[i]nţii începum ca un*

www.dacoromanica.ro

om ğunghe sine şi aducere aduseş[i] tatălui 16 r⁰ 7—8 (= „Sfânt începuşi, ca un om te ğunghiaşi şi aduseşi aducere); *cu d u]mnedzeĭască începută putére... despui* 10 r⁰ 10 (= despui... cu putere stăpânitoare dumnedzeĭască"), unde *începută* redă verbal un cuvânt slav care traduceà greşit o formă corespunzătoare a grecescului ἄρχω care înseamnă în acelaşi timp „încep" şi „stăpânesc"; *Până în dzuo eri cu voĭ amŭ grăit* 27 r⁰ 8 (= „Până în dzua de ieri cu voĭ amŭ grăit"), ş. a.

ξ) Atât conjuncţiunile coordonătoare, cât şi cele subordonătoare, foarte adeseori nu se pun, iar din această cauză textul se înţelege cu greu: *vrut-ai amu din nevădzută. văzută viu să r ădič[i] cu fire din pământŭ trupu să rădici* 8 r⁰ 13—8 v⁰ 1 (= „vrut-ai amu din nevădzută [şi] din vădzută, din pământŭ, să rădici trupŭ viu cu fire"); *priimĕşte cela ce din tine îi zidit ĭară să toar'nă către tine. de un'de au născutŭ* 28 r⁰ 2—6 (=„... îi zidit [şi] ĭară să toarnă...) ş. a. m. d.

o) Găsim repeţiri ale aceloraşi cuvinte rezultate din nebăgare de seamă fie la copiare, fie la traducere: *vrut-ai amu din nev dzută. vădzută viu* **să rădič[i].** *cu fire din pământŭ trupu* **să rădici** 8 r⁰ 13—8 v⁰ 1, **acestŭ** *trecut de pre lume. cu dumnedzeĭasca frămsĭaţe a ta şi cu frămsĭaţé bunătăţilor tale* **acesta** *luminédză-l* 16 v⁰ 8—13, că-i **oamenilorŭ** *moarti şi-i* **oamenilor** *învĭarĭa din moarte* 20 r⁰ 12—14, *că să vor deşer'tà, toată* **putérĭa.** *şi toată despuetura. şi* **putérĭa** 20 v⁰ 8—11. **Că'tă** *toate făpturile* **cu cuvinte.** **cuvintédză** *a ta ţinére* 6 v⁰. 10—12.

k) Topica. α) Cum s'a putut vedeà la tratarea articolului, atributul adjectival se pune foarte des înaintea substantivului determinat, pe când astăzi de obiceiu se postpune: *netăcute căntări* 1 r⁰ 2, *luminată d[u]mnedzăire* 1 r⁰ 9—10, *sf[â]ntului d[u]hŭ* 1 v⁰ 14, *luminată troiţă* 2 r⁰ 2—3, *nebătrânita-ţi fericită* 3 r⁰ 2—3, *d[u]mnedzăĭască ĭelanie* 5 r⁰ 3, *pre derépţă calé ta* 6 r⁰ 1—2, *toate făpturile* 6 v⁰ 10—11, *mare milă* 7 r⁰ 2—3, *cu dulce trébă* 8 r⁰ 2. *din d[u]mnedzăescŭ. şl viaţă-făcătoriu ţi sufletŭ* 8 v⁰ 3—4, *cu d u]mnedzĕĭască începută putére* 10 r⁰ 10, *credinčosul robul tău* 10 r⁰ 13, *credinčosul robu tău* 9 v⁰ 11—12, *frumoasă précurată* 11 r⁰ 13—14, *în neputrădi lu[m'nă* 11 v⁰ 9—10, *de dulce bogătate* 12 v⁰ 9—10, *nevechita-ţi lumină* 13 v⁰ 2, *l m'nată-ţi iviră ta* 13 v⁰ 2—3, *cu dulce cinste* 14 r⁰ 13—14,

www.dacoromanica.ro

cu dumnedzăĭasca frămseţe a ta 16 v⁰ 9—10, *cu curată viaţă* 19 r⁰ 3—4, *toată putéria şi toată despuetura* 20 v⁰ 9—10, *toa'e fa'erile* 21 r⁰ 8—9, *de multă strän'sura trupului* 23 r⁰ 10, *în d[u]mnedzăiasca dulčaţ[ă]* 26 r⁰ 3, *neapusului soare* 26 r⁰ 6, *préd lce'e domn* 26 r⁰ 9, *fricosulŭ časŭ de moar'te* 28 r⁰ 10—11, *în fericita a ta v'ată* 29 v⁰ 11.

β) Şi pronumele posesiv se pune mai adesea înaintea cuvântului determinat: *al tău fiĭu roogă şi domnul* 1 r⁰ 13—14, *a noastră datorie* 4 r⁰ 4—5, *cu a sa luminä să luminédze* 4 v⁰ 6—7, *a ta ţinére* 6 v⁰ 12, *dereptŭ al său lucru* 27 v⁰ 8, *să slăvéscă a ta dumnedzăire* 28 v⁰ 14, *în fericita a ta viiată* 29 v⁰ 12—13.

γ) Chiar şi atributul genitival şi prepoziţional se prepune uneori: *a lumiì chinuri* 2 r⁰ 5—6, *să biruiasc'ă a lui toate faceri* 12 v⁰ 6—7, *a pămän'tului înşălăciune* 24 r⁰ 12—13, *săvrâşiaşte cu aulce trébă vasele tale* 8 r⁰ 2 (= „săvârşeşte vasele tale de treabă dulce"). Poate tot aici trebue considerat: *de fiĭul tău cel iubit* (= „ a fiĭului tău celui iubit"), *izbăvire să aflăm* 7 v⁰ 6—7, dar cf. *preţŭ de viată* (= „al vieţii") 9 v⁰ 4—5.

δ) Lângă acelaşi cuvânt un atribut e prepus, altul e postpus: *puţiné vréme trecută* 2 r⁰ 6—7, *nebeutul izvor dulce* 13 r⁰ 6—7, *cu dumnezeiasca framsiaţe a ta* 16 r⁰ 9—10 (= cu dumnezeiasca ta frâmseţe"), *toţi vrăj'maşii săi* 20 v⁰ 13, *ca un dulce d[o]mnŭ şi la oameni iubitoriu* 30 v⁰ 8—9.

Un fel de chiasm în aşezarea atributelor găsim în: *unde-i lumina sf[i]nţilorŭ şi dulci glasuri prăznuescŭ* 17 r⁰ 6—7. Chiasmul şi cazul amintit mai nainte împreună se găsesc în: *În neputredă a ta bunătate şi dulčaţă frumoasă. şi dumnedzăiascä luminâ strălucită luminédză acesta* 13 r⁰ 10—14.

ε) Atributul e despărţit de substantivul său prin predicat: *curată cére rugăciune acestuia* 26 r⁰ 7—8 (= „cere acestuia cu rugăciune curată"); ori prin felurite determinări: *pristăvitulŭ de pre častă [lume de] puţiné vréme slobod, dereptŭ acéia robul tău odihnéşte-l şi-i dă mare milă* 6 v⁰ 12—7 r⁰ 3 („dereptŭ acéia odihnéşte robul tău pristăvit de pre častă [lume], slobod [de] puţiné vréme"), *vin cu untŭ de lemnŭ mestecat* 28 r⁰ 9—10 (= „vin mestecat cu untŭ de lemnŭ "); prin predicat şi determinări: *sufletul odihnéşte-l cu dulce cinste dela noi pristăvitŭ întru toate cântat* 14 r⁰ 13—14 v⁰ 1 (= „odihneşte sufletul celui pristăvitŭ de la noi cu cinste dulce, întru toate cântat").

www.dacoromanica.ro

ζ) Regula, proprie limbii noastre vechi, că o propoziţie nu se poate începe cu un pronume aton şi cu o formă verbală atonă, se observă strict şi în textul nostru. Urmarea e că ele se postpun verbului finit. Postpunerea se face adeseori şi la mijlocul propoziţiei: *purtat-ai* 1 r° 9, *ruşina-să-vor* 1 v° 11, *fi-vor uscaţi* 1 v° 13, *despar'te-să* 3 r° 7 şi 10, 23 r° 12, 24 v° 1, *arată-să* 3 v° 3, *pus-au* 3 v° 4, *spart-au* 3 v° 6, *adus-ai* 4 r° 2, *rugâmu-te* 4 r° 6, *răuică-să* 5 r° 3—4, *mér'ge-rıve* 5 v° 14—6 r° 1, *îndereptédză-mă* 6 r° 1, *măn'tu-iaşte-mă rogu-te* 6 r° 4, *ivéşte-să* 6 v° 3, *îndereptămu-né* 7 r° 11—12, *m[i]luiaşt[e]-ma* 7 v° 13, *Începutu-miai* 8 r° 10, *vrut-ai* 8 r° 12, *sălăşluiaşte-lŭ* 9 r° 14, *răbdat-ai* 9 v° 6, *făcut-ai* 9 v° 7—8, *izvorăt-ai* 9 v° 9, *dat-ai* 9 v° 11, *odihnéşte-l* 11 r° 11, 13 r° 9. 14 r° 13, 15 v° 10, 26 v° 14, 28 v° 11—12, 30 r° 1 şi 6, 30 v° 7—8, *învie-mă* 11 v° 14, *zidit-au* 12 v° 4, *osân'diiu-mă* 12 v° 13, *pusără-te* 13 r° 3, *izbăvitu-iai* 13 r° 5 *pristăvitu-s'au* 13 v° 1, *avut-ai* 13 v° 7, *născut-ai* 14 r° 4—5, 30 r° 8, *fost-au* 14 r° 6, *ar'su-m'-au* 14 v° 5, *ıvişi-te* 16 v° 6, *mérge-veri* 17 v° 4, *măngăiaţi vorŭ fi* 18 r° 3, *sătura-să-vorŭ* 18 r° 8—9, *miluiţi vor fi* 18 r° 10—11, *chema-să-vorŭ* 18 v° 9, *veseli-să-vorŭ* 18 v° 11, *Bucuraţi-vă* 19 v° 2, *veseliţi-vă* 19 v° 3, *vĭĭat-au* 19 v° 9, *cade-să* 20 v° 11—12, *pleca-se-va* 21 r° 10, *avé-va* 21 v° 8, *audzi-vorŭ* 22 r° 13—14, *vădu-să* 23 v° 2, *închiisu-s'au* 23 v° 5, *legatu-s'au* 23 v° 6—7, *tăcut-au* 23 v° 7, *încheiatu-s'au* 23 v° 9, *mormăntului datu-s'au* 23 v° 10, *deşartă-i* 24 r° 11, *stinse-se, déderă-să* 24 v° 7—8, *deşer'tu-i* 24 v° 8—9, *lăsaiu-o* 25 v° 10, *faceţi-mi* 25 v° 14, 26 r° 1, *roagă-te* 26 r° 9—10, *arată-l* 26 r° 14, *vedeţi-mă* 27 r° 3, *stropişi-ma* 28 r° 12—13, *curăţiiu-mă* 28 r° 13, *spăla-mă-veri* 28 r° 13—14, *tănlbi-mă-voiu* 28 r° 14, *aducu-ţi* 28 r° 8—9, *aduceţi-vă* 29 r° 5—6, *pristăvitu-s'au* 30 v° 4—5.

Între împrejurări normale, la mijlocul propoziţiei, însă de obiceiu nu se face postpunerea: *Fericiţi veţ[ı] fi cândŭ vă vorŭ înputà voao şi vorŭ scoate-vă şi vor gič[e] tot cuvinte réle că min'ţiţ[i] pentru mene* 19 r° 7—11, unde merită atenţie *vorŭ scoate-vă* în care întâlnim atât postpunerea, cât şi prepunerea; *mor'téi omorătŭ şi iadul ai deşer'tat*, dar se continuă: *şi mor'ţii cei de multŭ învisu-iai* 28 v° 4—8, ş. a. m. d.

Din regula amintită mai sus se explică chiasmul în următoarele propoziţii: *îndereptédză-mă pre deréptă calé ta şi-mi iartă greşialele* 6 r° 1—3, *luminédză-l. şi-l sălăşluiaşte* 6 r° 9—10,

www.dacoromanica.ro

lumina... ivéşte-să. şi să varsă... 6 v° 3—4 *odihnéşte-l şi-i dă mare milă* 7 r° 2-3, *ţine-lŭ şi-l dăruinşte* 9 v° 1-2, *învie-mă şi mă ia din lucrul chinului* 11 v° 14—12 r° 1, *Zidit-au din 'nceputŭ omulŭ şi în raiu l-au pusŭ* 12 v° 4—5, *unde ciatele ves[e]lescu-să. şi să laudă* 17 r° 4—5, *audzi-l-vorŭ şi vorŭ învĭia* 22 r° 3, *toată vrémé amŭ lăsaiu-o şi mi duc* 25 v° 10—11. Deşi-l aşteptăm, chiasmul nu s'a făcut în: *făcut-ai şi zidit-ai omul* 17 r° 11—12. Este invers în parte în: *vă vorŭ înputà voao şi vorŭ scoate-vă* 19 r° 8-9, *cuv oşadză pristăvitul de la noi şi-l odihnéşte* 3 r° 1—2.

Chiasmul e de altă natură şi probabil reproduce graiul ţăranului în: *şi oboră şiar'pele. şi înviiare noao dăruì* 11 r° 6—7; *în neputredă a ta bunătate şi dulčaţă frumoasă* 13 r° 10—12, *undc-i lumina sf[i]nţilorŭ. şi dulci glasuri prăznuescŭ* 17 r° 6—7.

η) Se observă o tendenţă foarte pronunţată de a aşezà predicatul la sfârşitul propoziţiei: *cum sufle.ul din trupu. cu nevoe despar'e-să* 3 r° 5—7, *şi ţiniarìa morţiei spart-au* 3 v° 6, *în darŭ cu dulčaţă acela roogă. sufletele să te vadză* 7 r° 12—14, *de fiiul tău cel iubit izbăvire să aflăm* 7 v° 6—7, *viu să rădič[i]* 8 r° 13—14, *în laturé vieţiei fă-lŭ* 8 v° 6—7, *robul tău. în laturé viilorŭ. şi în casa derep'ţilor odih'néşte-lu* 9 r° 4—7, *Moar'te răbdat-ai pre cruce. viaţă făcut-ai cu voìa. şi viată izvorăt-ai şi mân'caré de véci. credinčoşilor dat-ai* 9 v° 6—10, *şi spăsenie slăvim* 10 r° 6—7, *Mor'ţii... despui* 10 r° 8—11, *ce cătră tine dătătoriu dulce au venit* 10 r° 14-10 v° 1, *că voitoriu de milă eşti* 10 v° 7, *Cândŭ şiarpele venin borî* 10 v° 14—11 r° 1, *aşia cu bucurie seceraiu mănunchéle. pururia viu să mă hrănescu* 12 r° 4-6, *ce de la noi s-au pristăvit* 13 r° 8—9, *în laturé vieţiei fă-l* 16 r° 12—13, *Carì lumé lăsară şi toţi cu curată viaţă lăcuiră pre păman'tŭ* 19 r° 2—4, *céìa ce d[u]mnedzău fără sămănţă l-ai născutŭ* 20 r° 3—4, *ĭau dat lui ğudeţŭ să facă* 22 r° 8—9, *şi mai vrătos de zăpada înălbi-mă-voiu* 28 r° 14, *sup'tŭ acoperemântul derepţiorŭ fă-lŭ* 30 v° 6—7, *unde derepţii răpăusédză* 30 r° 1, etc.

ϑ) În genere se poate spune că topica e nefirească şi contrară spiritului limbii româneşti. Iată câteva exemple tipice: *pristăvitulŭ de pre častă [lume, de] puţiné vréme. slobod dereptŭ acéĭa robul tău odihnéşte-l. şi-i dă mare milă* 6 v° 12—7 r° 3 (= „dereptŭ acéĭa odihnéşte robul tău pristăvit de pre častă [lume], slobod [de] puţiné vréme..."), *spre cineva destoinicu, suflă de strigă. ĭa-se de pre pământŭ rădicat. şi făcut sus* 8 r° 5—9

www.dacoromanica.ro

(= „de suflă spre cineva destoinicu, se ĭa rădicat de pe pământ şi făcut sus"), *vrut-ai amu din nevădzutâ. vădzută viu să rădič[i]. cu fire din pământŭ trupu să rădici* 8 r⁰ 13—8 v⁰ 1 (= „să rădici trup viu cu fire..."), *viu ai scris în chipul vechĭu cu înţelesul tău cuviinţă* 8 v⁰ 11—13 (= „...ai scris cuviinţă..."), *Mor'ţii tăi d[oa]mne. cu d[u]mnedzăĭască începută putére şi mor'ţii* (în loc de „viii") *despui* 10 r⁰ 8—11 (= „Cu putere stăpânitoare dumnedzăĭască despui, doamne, morţii şi viii"), *acela roagă. unulŭ ce-i nâscută şi întâi* 11 v⁰ 5—6 (= „roagă-[l pe] acela ce-i născut i unulŭ şi întâi"), *roagă hiĭul tău dulce de trup sufletul odihnéşte-l* 14 r⁰ 12—13 (= „roagă hiĭul tău dulce, odihneşte sufletul de trup"), *să afle şi să vie cătră tine milosr'die* 16 r⁰ 5—6 (= „să afle milosârdie şi să vie, cătră tine") *Dzisă d[o]mnul cătră ceĭa ce mĭar'sără cătră elŭ jidovii* 21 v⁰ 2—3 (= „cătră jidovii ceĭa ce mĭar'sără cătră elŭ"), *oă cumŭ amù tatăl are viaţă întru sine. aşĭa au datŭ şi fiĭului viaţ'* (= „viaţă") *să aibă întru sine* 22 r⁰ 4—7 (= „că cumŭ amù are tatăl viaţă întru sine, aşĭa au datŭ şi fiĭului să aibă viaţă întru sine"), *toată frămsĭaţé dzace răsipită. în pămăn'tu mucedă. vier'milor' dată şi măncată* 25 r⁰ 13—25 v⁰ 1 (= „dată vier'milor' şi mâncată de ei"), ş. a. m. d.

D. Lexicul.

a) Elemente latine. Citãm câteva elemente latine dispărute astăzi cu totul, altele întrebuinţate rar:

α) *Substantive*: *celarĭu* < cellarium, *ğudeţ-* = 1. „judecată"; 2. „judecător" < judĭcium, înţelesul 2 fiind datorit probabil încrucişării lui judĭcium ori chiar a lui judex cu сѫдьць, *ver'gură* (= „fecioară") < *vĭrgulam (< vĭrgo). Aici intră şi *ferice* = „fericire", desvoltat din adjectivul *ferice* < felix, -īcem.

β) *Adjectiv*: *méser-* < mĭsĕrum.

Verbe: *despune-* < disponere, *ferica-* (= „ferecà", „încătuşà") < fabrĭcare (mai curând decât din neatestatul *fĕrricare), *înfrâmşa-* < *înfrumuşà din *frumos* < formōsus ori chiar *informōsiare, *învie-* < [in]-vĭvere, dar cf. şi *viĭa-* şi *înviĭa-*, *păsa-* < passare.

γ) *Pronume*: *cest-*, pentru care v. Fonologia. — Finalul *-şi* < *issi = ipsi, nu sĭbi, sĭc[1]), îl găsim în *careleş[i]*

[1]) I. — A. Candrea, *o. c*, v. I, p. CCXXIX—CCXXX.

www.dacoromanica.ro

(= „fiecare") 27 v⁰ 8; lipseşte însă în *iară* (= „iarăşi") 5 v⁰ 1, 12 v⁰ 11, 17 r⁰ 14, 17 v⁰ 4, 28 r⁰ 5.

δ) *Adverbe*, v. Compunerea propriu zisă.

ε) *Prepoziţii: a*, numai în compusele: *amiĭzăzi*, *a-tot-făcătoriu* etc. Pentru *pre* cf. Fonologia.

ζ) *Conjuncţiuni: au* < aut, *să* (= „dacă") < se în loc de si. Pentru *ce* (= „ci") < quĭd v. Fonologia.

b) Elemente slave. Dintre slavismele mai puţin obişnuite înregistrăm următoarele: *blajene-* sau *blajenie-* = „fericire" < блажение, *condac* = „cântare scurtă recitată zilnic în onoarea unui sfânt" < кондакъ (= gr. κοντάκιον), *imr*[*ec*] = „cutare" < именѣкъ „spune numele", *isop* = „plantă aromatică din familia labiatelor" < исопъ (= gr. ὕσσωπον), *jelanie* = „dorinţă" < желание, *milă* < милъ „barmherzig", *milosr'die*, cet. *milosârdie* = „îndurare", „milă" < милосрдие, *mitâ* < мѣто, *poală-* = „sân" < пола, *razboinic* = < разбоникъ, *şarŭ* = „văpsea" < шаръ, *troiţă* = „treime", „trei feţe" < Троица, *vistiĭarŭ* = „tezaur", „comoară" < вистиарь, *voinic* = „ostaş", „soldat", „militar" < воникъ, *zavistie* = „invidie" < завистъ, *zlac* = „iarbă" < злакъ; *gonì-* = „a persecutà", „a prigonì" < гонити, *ispiti-* = „a pune la încercare" < искушати, *izbăvi-* = „a mântuì" < избавити, *m*[*i*]*lui-* < миловати, милъ, de-aici *m*[*i*]*luitor*, *oborâ*, cet. *oborî* < оборити, *prăznuì* = „a serbà" < празновати, *prilăsti-* = „a amăgì" < прѣлъстити, *pristăvi-* (*a se*) „a murì < прѣставити сѧ, *proslăvi-* = „a mărì", „a glorificà" < прославити, *săvrăşi-* = „a face" < съвръшити, *slăvi-* = „a mărì < славити; *destoinic-* = „vrednic" < достоинъ apropiat de compusele cu *des-*, *milostiv-* < милостивъ; *de năprasnă* < напраснъ = „severus", „praeceps", ş. a.

Poate tot de origine slavă e şi verbul a *borî* = „a vărsà", „a aruncà afară" pentru care încă nu s'a propus o etimologie acceptabilă.

c) Elemente ungureşti. Ca şi în textele rotacizante, şi în fragmentul nostru se găsesc numeroase elemente ungureşti: *chin-* < *kín*, *chip-* < *kép* (cf. şi sl. кипъ), *sălaş-* < *szállás*; *hiclén-* < *hitlen*; *a amistui-* < *emészteni*, *a biruì* < *birni*, *a lăcui-* < *lakni*, *a îngădui-* < *engedni*, de-aici compusul *neîngăduitŭ*, *a măntui-* < *menteni*, de-aici *măntuitoriu-*, *a sălăşlui-* < *szállásolni*.

www.dacoromanica.ro

e) Înţelesuri deosebite de cele de astăzi. O mare parte din cuvintele păstrate în limbă, fie ele de origine latină, slavă ori din alte limbi, se prezintă în textul nostru cu un înţeles deosebit de cel actual, ori din pricina că ne păstrează înţelesul mai vechiu, ori fiindcă redau înţelesul cuvintelor slave pe care le traduc. Dăm aici numai o seamă din radicale, deoarece despre derivate şi compuse vorbim în alt loc, arătând şi înţelesul lor:

α) Substantive: *chip* = 1. „chip", „icoană", 2. „figură", „înfăţişare", „făptură", 3. «pildă»; *curte-* = „lăcaş", «locuinţă»; *domn-* = „dumnezeu"; *glas* = 1. „glas", 2. „gamă", „melodie" în muzica orientală; *ğudeţ-* = 1. „judecată", 2. „judecător"; *latur-e* = „parte", „loc"; *lemn-* = „pom"; *lucru* = „muncă", „robie"; *lumină* = 1. „făclie", „lumânare"; 2. „lumină"; *poală* = «sân» (*poala... lui Avram*: 6 r⁰ 14, 30 v⁰ 7), *poménă* = „pomenire", „amintire"; *rod-* = „rudenie", „rudă", «neam»; *scrăbă*, cet. *scârbă* = «necaz», «supărare»; *somn-* = 1. «somn», 2. „vis"; *voinic* = „ostaş", „soldat", „militar", ş. a.

β) Adjective: *destoinicu* = „vrednic", *dulce* = „bun", «milostiv», „îndurat"; *ef'tin* = „îndurător", „îndurat"; *mişeţ-* = «sărac»; participiile întrebuinţate ca adjective: *greşitŭ* = „păcătos"; *înţeles-* = „înţelegător"; *putred-* = «stricat»; *urăt-* = „urgisit" ş. a. m. d.

γ) Numerale: *unul, una* = „singur", „singură".

δ) Verbe: *birui* = „a învinge" şi „a stăpâni"; *căde-a* = „a se închină"; *cânta-* = „a lăudă", «a mări"; *deşăr'ta-* = 1. „a goli", 2. „a zădărnici", „a surpa" < *dēsĕrtare; *face-* = 1. «a face» (cf. şi *face cântece* = „cântă", «se tângueşte", 17 v⁰ 7): 2. „a aşeză", „a pune" „a sălăşlui"; *folosi* = „ajută"; *goni-* = „a urmări", „a prigoni", „a persecută"; *măndri-* = „a mări", „a slăvi"; *ròpâusa-* = „a odihni", «a se odihni»; *sparge-* = „a împrăştia, «a risipi», «a nimici», *ţineà* = „a stăpâni"; *trece-* = 1. „a iertă", 2. «a muri»; *zidi-* = „a creiă", ş. a. m. d.

ε) Adverbe, prepoziţii, conjuncţiuni: *amù* 1. „deci", 2. „adecă"; 3. „iar", „şi"; *fără* = „afară de"; *adecă* = „iată". Înţelesul „iată" al lui *adecă*, deşi vechiu, pare a fi secundar. Înţelesul primitiv e acel de „(la) drept(ul) vorbind" şi „anume", „id-est", „c'est-à-dire". Din această cauză etimologia

www.dacoromanica.ro

cea mai probabilă a acestui cuvânt pare a fi *ăd-aequa, care a putut înlocui pe clasicul ad-aequē care are acelaşi rol sintactic şi aceleaşi înţelesuri ca şi cuvântul nostru (v. *Thesaurus l. lat.*, sub voce). Celelalte etimologii (adde... quod, *a* + *dică*, addicat < addicere, id+est + quod, idem + quod, ad+id + quod) date de deosebiţi savanţi, ori nu explică toate înţelesurile, ori nu corespund ca formă.

f) Derivaţiune şi compunere. Derivaţiunea improprie, adecă fără ajutorul sufixelor, numai prin schimbarea funcţiunii gramaticale:

α) Substantive, din verbe: de la forma netrunchiată a infinitivului: *aducere* (= „jertfă"), *facere* (= „făptură", „creatură"), *fire* (= „existenţă", „viaţă"), *începere* (= „început"), *iubire*, *mâncare* (= „desfătare"), *mărire* (= „slavă"), *naştere* (= „rudenie", „rude"), *sfârşire*, *slobodzire* (= „eliberare", «mântuire»), *tăcere*, *ţinére* (= «stăpânire»), *vedere*, *venire*, *vrére* (= „voe", „voinţă"); de la participiul trecut, substantive ambigene: *ascuns* (= „taină"); ori feminine: *dzisă* (= „poruncă"), *pusă* («ceeace s'a pus», «sămânţă»), *fericită* (= „fericire"), *nevădzută* (= „ceea ce nu se vede"), *vădzută* (= „ceea ce se vede"); de la adjectivul verbal, substantive masculine, feminine ori ambigene: *călcătoriu*, *cuvântător-* (= „cuvânt"), *dătătoriu*, *despuitor-* («stăpânitor», „oblăduitor"), *făcătoriu (a-tot-făcătoriu*, *viaţă-făcătoriu)*, *grăitor-* în *mai-apoi-grăitor-*, *începător-*, *îndrăznitoare*, *iubitoriu*, *(de-oameni-iubitoriu, la-oameni-iubitoriu*, *iubitoriu-la-oameni)*, *mântuitor-*, *m[i]luitor-*, *postitor-* (= „pustnic"), *răpitoriu* (= „tâlhar", „hoţ", „fur"), *roditoare* (= „născătoare", „maică"), *sp[ă]sitor-*, *ţiitoriu* (= „stăpânitor"), *următoriu* (= „moştean"), *voitoriu*, *zidi-toriu;* cf. însă şi *hrănitor-*, care îşi păstrează înţelesul adjectival în, *apele hrănitoare*, etc. Postverbal e: *rugă-* 29 v⁰ 4, 30 v⁰ 2, *audz-* 23 v⁰ 8.

β) Adjective, din verbe: *greşitŭ* (= „păcătos"), contrarul lui *dereptŭ* (= „drept", „fără păcate"), apoi *urât-* etc.

γ) Adverbe, din nume: *adevăr* („într'adevăr", „cu adevărat"), *tot* = „numai".

δ) Prepoziţii, din adjective: *dereptŭ* (= „pentru").

g) Derivaţiunea cu sufixe: α) Substantive: *-ătate: bogătate* (= „bogăţie"); *-eaţă: dulčaţă* (= „bunătate", „desfătare", „uşurare"); *-ciune: fericăciune* (= „fericire"), *înşălăciune;*

www.dacoromanica.ro

-eală: odihneală (= „odihnă", „odihnire"); *-anie: jelanie* „dor"; *-enie: blajene* sau *blajenie*, *sp[ă]senie* primite, ca şi cel de mai nainte în această formă din slavoneşte, *-et*: *suflet* (= 1. suflare"; 2. „duh", „suflet"); *-ie*: *mărie* (= „mărire"), *sf[i]nţie* (= „sfinţire"); *-inţă: asemeninţă*, alături de *semeninţă* (= „asemănare"); *cuviinţă* (= „asemănare"), *făgăduinţă, nevoinţă* (= „osteneală"); *-mânt*: *acoperemânt* (= „cort"); *-ură, -tură, -sură: despuetură* (= „biruinţă", „stăpânire"), *făptură* (= 1. „facere", „creare"; 2. „fire", „înfăţişare", „ţinută", „statură"; 3. „fiinţă", „creatură"; 4. „organ", „membru"), *legătură* (= 1. „încheetură"; 2. „lanţ"), *robitură* (= „robire", „robie"), *strânsură* (= „chin", „patimă", „suferinţă"), *ziditură* (= „zidire", „creare").

β) Adjective: *-el, -eà: puţiné; -os: fricos* (= „înfricoşat"), *luminos* (= „luminat"), etc.

γ) Verbe: *a slobodzì* din *slobod*, *a socotì* = „a numărà" < скотъ „vită" şi „bani", vitele fiind obiectul principal de transacţiune la popoarele pastorale; *a glotì (a se ⌣)* = „a se adunà în gloate" din *gloată* < глота, *a nădăjduì (a se ⌣)* = „a nădăjduì din *nădejde* < надежда.

Se observă predilecţie pentru întrebuinţarea lui *-ez* la prezentul indicativ şi conjunctivul derivatelor de conjugarea I: *cuvintédză* 6 v⁰ 11—12; *cuvioşadză* 2 v⁰ 1—2, 2 v⁰ 14, 3 r⁰ 1, 13 v⁰ 1-2, *cuvioşază* 16 r⁰ 4—5; *luminédză* 6 r⁰ 9, 13 r⁰ 13—14, 16 v⁰ 12—13, *să luminédze* 4 v⁰ 7; *răpăusédză* 30 r⁰ 1, *să nu ruşinedzi* 26 v⁰ 7.

h) Compunerea cu prefixe: *A-*: *acoperemânt-*, derivat din *acoperì*. — *Amistui-* < ung. *emészteni* încă n'a fost confundat cu compusele cu acest prefix, deci îşi păstrează pe *a* iniţial neaferezat.

Des-: descumpăra-, desflorì-. — *Destoinic* < достоинъ încă a fost apropiat de compusele cu acest prefix.

În-: *înălbi- (a se ⌣), înderepta-, învie-, învilă-;* participiile *înfrâmşat-*, scris *înfrâmsăşat-* din *a înfrâmşà, împeliţatŭ* < *a împeliţà, însătoşĭat-* < *a însătoşà*, etc. — Găsim şi câteva verbe fără acest prefix, care însă în limba de astăzi îl au: *a turna-, a vilă-, a gloti- (a se ⌣), a griji- (a să ∞)*.

Ne-: *nebătrânit-, nebeut-, neclătit-, nedeşer'tat-, neîngăduit-, nescăzut-, netăcut-, nevechit-; nemenčunosu, neputred-* sau *neputrăd-* etc.

www.dacoromanica.ro

Pré-, după modelul cuvintelor slave compuse cu **прѣ**: *préînţelepciune-*, *précurată-*, *prédulce.*

i) Compunerea propriu zisă: Dintre substantivele şi adjectivele compuse relevăm pe acelea care sânt rezultatul traducerii compuselor slave corespunzătoare.

Astfel avem substantive compuse:

α) Din două nume dintre care adjectivul verbal întrebuinţat ca substantiv îşi păstrează înţelesul verbal: *viaţă-făcătoriu* (= „de viaţă-făcător u"). Altădată determinantul stă în genitiv ori în un caz prepoziţional: *de-oameni-iubitoriu, la-oameni-iubitoriu, iubitoriu-la-oameni, la-oameni-iubire, făcătoriu-de-bine, făcătoriu-de-rău, voitoriu de milă, a-tot-făcătoriu.*

Dintr'un adjectiv şi un substantiv: *dulce-iubire, dătătoriu-dulce* (= dulce-dătătoriu", „binefăcător").

β) Dintr'un adverb, expresiune adverbială sau prepoziţie şi un substantiv ori adjectiv avem substantive şi adjective compuse ca: *mai-apoi-grăitor, în-multă-m[i]lostivu* (dar cf. şi *multă-m[i]l[o]stivu*), *făr'chipu, fără-de-începere, fără-moarte* (= „nemurire"), *făr'moarte, fără-de- moarte* (= „nemuritor"), *fără-vedére, fără-véste, de vecie* (= „vecinic).

Înregistrăm şi câteva adverbe din pricina că astăzi sânt dispărute ori se întrebuinţează în altă formă: *décilă, decie* < *de* + *aciia, de* + *acie* (= „apoi", „după aceea"), *depreună* (= „împreună"), *mainte* (= „mai nainte"), *din întâi* (= „dintâiu"), *de apoi* (= „cel s. cea din urmă"), *într'una* (= „ cu totul"), *întru tot* (= „cu totul"), *de năprasnă* (= „fără de veste", „de-o dată").

O ochire asupra particularităţilor de limbă schiţate mai sus, este de-ajuns ca să ne convingem că avem de a face cu limba pe care o întâlnim şi în textele rotacizante şi în ale lui Coresi. Aceasta se poate spune nu numai pentru părţile reproduse din acelea (Apostolul şi Evanghelia), ci pentru întregul text, dovadă că ele trebue să se fi scris în acelaşi loc şi poate de aceeaşi persoană.

Lipseşte însă rotacismul, ceea ce de o parte ne lasă să bănuim că în textul nostru poate să se fi păstrat o copie de pe „Pefrecătura morţilor" tipărită de Coresi, deci de pe un text nerotacizant, de altă parte arată că şi copistul vorbia un dialect

www.dacoromanica.ro

nerotacizant sau că în timpul când copià textul, fenomenul rotacismului dispăruse din limbă.

VI. Grafia şi transcrierea.

E (ε) iniţial are valoare de *ĭe: e* (= „ĭe“) 23 v⁰ 10, *eu* 22 v⁰ 6, 27 v⁰ 3 şi 10, *eri* 27 v⁰ 8, *eşì* 22 v⁰ 1, *ef'tin* 6 r⁰ 9. Uneori chiar şì la mijlocul cuvântului redă pe *ĭe: vă chem* 27 v⁰ 10, *chemasă-vorŭ* 18 v⁰ 9, *ai chemat* 29 r⁰ 3. *I* şi *ĭ* este scris foarte des cu ы: *cântărы* 1 r⁰ 2, *chыpul* 2 v⁰ 10, *bъrueşti* 3 v⁰ 5, *davыd* 4 v⁰ 11, *ĭubъitorĭu* 5 v⁰ 9, *zъiditu-m'-ai* 5 v⁰ 10, *zъiditūra* 8 r⁰ 11, *zъideşti* 8 v⁰ 11, *ai zъiditŭ* 10 v⁰ 9, *zъidit-au* 12 v⁰ 4, *chыp* 24 v⁰ 11.

Semnul ъ se întrebuinţează atât pentru *ă*, cât şi pentru *â* şi *ŭ: cъntări* 1 r⁰ 2, *mъntuĭaşte* 1 v⁰ 9, *nebătrъnita-ţi* 2 v⁰ 3—4, *sъmĭu* 2 v⁰ 10, *cuvъn'tul* 4 r⁰ 12, *mъndriĭa* 4 r⁰ 14, *cъndu* 4 v⁰ 10, *cъntaţi* 4 v⁰ 11, *mъna* 5 v⁰ 12, *pămъntu* 5 v⁰ 14 etc.; *suptъ* 3 r⁰ 13 (= „suptĭ“), *derep'tъ* 3 v⁰ 8, 7 r⁰ 1, *împeliţatъ* 4 v⁰ 1—2 etc.

Tot aşà, semnul ѫ se întrebuinţează fără nici o normă şi pentru *ă*, nu numai pentru *â*: *luminѫ* 1 r⁰ 8, *luminatѫ* 1 r⁰ 9, *sf[i]nţitѫ* 2 r⁰ 3, *fericitѫ* 2 v⁰ 4, *rѫsipì* 2 v⁰ 6, *strigѫm* 2 v⁰ 11, *fѫptura* 3 r⁰ 7—8, *legѫtura* 3 r⁰ 9, *rugѫm* 3 r⁰ 11, *noastrѫ* 4 r⁰ 4, *rugѫmu-te* 4 r⁰ 6, *neîngѫduită* 4 v⁰ 2, *hiclénѫ* 4 v⁰ 14, *fericitѫ* 5 r⁰ 2, *depreunѫ* 5 r⁰ 5—6, *ĭarѫ* 5 v⁰ 14, *închinѫmŭ* 7 v⁰ 8 etc.

Semnul ь se întrebuinţează pentru *ŭ*, *ă* sau *â* şi *ĭ: dereptь* 1 r⁰ 3 (= „dereptŭ“), *oamenilorь* 1 r⁰ 11 (= „oamenilorŭ“) etc.; *înfrьmsьşatь* (sic) 1 r⁰ 10—11 (= „înfrămsăşatŭ“), *nebătrьnita-ţi* 3 r⁰ 2—3 (= „nebătrânita-ţi“), *roagь* 4 v⁰ 5 (= „roagă“), *luminь* 4 v⁰ 6—7 (= „lumină“), *précuratь* 4 v⁰ 7—8 (= „précurată“), *d[u]mnedzăĭascь* 5 r⁰ 3 (= „dumnedzăĭască“) etc. Sânt scrise dublu vocalele *a*, *i* şi *o* în: *aani* 3 v⁰ 8 [1]), *închiisu-s-au* 23 v⁰ 5 şi *fi- voor* 1 v⁰ 13.

Ca o trăsătură grafică caracteristică amintim împrejurarea că *r* în câteva cuvinte, mai ales în poziţie, este aruncat orizontal de-asupra lor, întocmai ca şi în manuscrisele noastre cele mai vechi. Astfel găsim: *morminte* 1 r⁰ 1, *purtat-ai* 1 r⁰ 9, *moarté* 2 v⁰ 5, *despărte-să* 3 r⁰ 10, *spărt-au* 3 v⁰ 6, *să varsă* 6 v⁰ 4, *morte* 13 r⁰ 4—5, *izvor dul'ce* 13 r⁰ 7, *car[e]leşi* 20 v⁰ 3.

[1]) *aacelora* 18 v⁰ 14 — 19 r⁰ 1 e greşală de pană.

www.dacoromanica.ro

De câte două ori găsim *r* şi *n* dublu: *curră* 16 v⁰ 1—2 şi *rrău* 22 v⁰ 4, *dinn* (scris дннѧ) 20 r⁰ 14 şi *din'n* (scris днн'ѧ) 25 r⁰ 8; în celelalte locuri e scris *din* ori *diѧ*.

Două puncte în litera ѡ din cuvântul *ochii* (7 v⁰ 11, 23 v⁰ 5 şi 24 r⁰ 6) e o particularitate grafică care arată că acest cuvânt e la plural (cf. şi slavonescul ѡчи 7 v⁰ 10, scris în acelaşi chip).

Nu se face nici o deosebire între оу şi ѹ, и şi і. І se scrie când ѝ (deci însemnându-se scurtarea), când fără acest semn, и, ѝ şi ѣ.

І din diftongul *ĭa* după un *i* uneori e redat grafic *(înpără-ţiĭa* etc.), altă dată nu (*viaţa* etc.).

În privinţa valorii, ꙗ, ѧ = *ĭa* şi *ĭe*; ѫ = *â* şi *ă*; ѧ = *în, n* şi *î*; є = *e, ea, ę* şi *i (oamene, mene);* ѣ = *ea, ę* şi *e;* ѳ = o şi rar, *oa* şi *u*.

Numai o chestiune ortografică pare a fi păstrarea fonetismului strein în: *scrăbă* 12 r⁰ 3, 29 v⁰ 6, *mă scrăbiĭa* 4 v⁰ 10, *săvrăşĭaşte* 8 r⁰ 1, *ai săvrăşit* 29 r⁰ 12 (cf. *săvărşi-ţi-mi* 26 r⁰ 1), *sfrăşirĭa* 20 v⁰ 6, după care s'a luat şi *vrătos*, din *mai vrătos* 28 r⁰ 14, deşi e de origine latină. Paiericul uneori s'a pus, altădată nu, adeseori e înlocuit cu ꙁ. Sânt cazuri în care el s'a pus în locul lui *ă*, iar odată în al lui *e (der'pţilorŭ* 26 r⁰ 12—13).

În transcriere am redat fidel toate slovele pentru care avem semne speciale în alfabetul nostru, fără considerare la valoarea lor fonetică pe care am fixat-o în cele de mai sus. În deosebi observăm că: ѣ = *é;* ч = *č;* џ = *ğ;* ѕ = *dz*. Pe acelea, pentru care nu avem semne speciale, le-am redat cu semnul corespunzător valorii lor fonetice (ѧ = *în*, *n* şi *î*, etc.).

Indicaţiile tipiconale slavone le-am reprodus cu chirilice întocmai cum se găsesc în original. Interpuncţiunea originalului, cu excepţiunea accentelor şi a spiritelor, am păstrat-o. Paiericul l-am însemnat cu '. Între parantezele [ ] am făcut întregirile scurtărilor şi conjecturile pe care le-am găsit necesare. Sfârşitul rândurilor l-am indicat prin o linioară verticală, al paginilor prin două, iar pe margine am însemnat numărul foilor.

www.dacoromanica.ro

Textul

f. 1 r⁰ şi carii în morminte dor|mu netăcute cântări ţie aducu. dereptŭ acéĭa | rugăm tine. hr[i]stoase d[oa]mne. | pristăvitul dela noĭ o|dihnéşte-l. unde tuturora | ĭaste ves[e]lie în sălaşul tău. | Luminâ înţelésă acéĭa | pur̄tat-ai luminată | d[u]mnedzăire. într'-una înfr|ămsăşată *(sic)* oamenilorŭ | faptâ. roditoar̄a dom|nului. toţi
f. 1 v⁰ né ştiĭ al | tău fiĭu roagă şi domnul. ‖ pristăvitul dela noĭ odih-
N C
néşte-l. unde tuturora ĭa|ste ves[e]lie în viaţa sa. | **аи'мифо. гла.**
T T
ѡ ѡпоси. | Din tineréţele méle | multu mă luptară chinu|-rile. ce însuţi-mi folosĭaşte m[ă]ntuitoare. şi | mă măntuĭaşte. **слáва.** | Carii nu ĭubescŭ bésére ca. ruşina-să-voŗ de dumne|dzău. şi ca ĭarba de focu | fi-voor *(sic)* uscaţi ѝ҃ѝ·ѣ. |
f. 2 r⁰ Sf[ă]ntului d[u]hŭ toate ‖ sufletele vii. şi în curăţie | înălţate-su
X C
luminată tro|iţă. într'-una sf[i]nţitâ | în taĭnă. **Спы покоѧнїа гл. Ѧ.** Unde-s[1]) a lumiĭ, chi|nuri unde ĭaste puţi|né vréme trecută. unde-i | aurulŭ, şi ar'gintul. unde-s | robii ceĭ mulţi şi ğocu|rile. toate-s putrede. şi | toate-s prah. şi toate-sŭ | umbrá şi somnu. ce ve-
f. 2 v⁰ niţi | să strigâm înpăratului | fără de moar'te d[oa]mne cu dul- ‖ čaţa ta cé de vecie cuvio|şadză pristăvitul dela noi. | odihnéştel în nebătrăni|ta-ţi fericitâ. — | Veni moaŗté ca un răpito rĭu. şi mă râsipì. | sosì şi fiindu mă ară|tŭ. şi fuĭu cum n-am vrut fi. | adevărŭ somnu. adevăru | chipul zlacului eu sămtu. | ce veniţi să strigâm înpă|ratului celui fără de | moarte. d[oa]mne cu dul-
f. 3 r⁰ ča|ţa ta cé de vecie. cuvio‖şadză pristăvitul dela noi | şi-l odihnéşte. în nebătrâ|nita-ţi fericitâ. | În adevărŭ fricoasă-i în|trascunsu moar'tĭa. cum | sufletul din trupu. cu | nevoe despar'te-să. din fâ|ptura şi din firé înpreu nată cu legâtura. cu vrérĭa lui d[u]mnedzău despar̄te-să. | dereptu acéĭa ţie ne rugâm. | pristăvitul odihnéşte-lu | suptŭ acoperemăn'tulŭ de repţi-
f. 3 v⁰ lorŭ. dulce dătătorĭu ‖ de viaţă şi la oameni ĭubitorĭu. Somnŭ | arată-să credinčoşilor moar'tĭa. tine pus-au în groapă | cela ce toate birueşti. | şi ţinĭarĭa morţiei spar̄t-au. | şi ĭau deşăr'tat pu-

[1]) După *unde-s* se scrisese mai întâiu *amu* care s'a şters.

www.dacoromanica.ro

téré eĭ | de mulţi aani *(sic)*. derep'tŭ | acéĭa te rugâm. pristăvitul | odihnéşte-l. în sf[ă]nta sf[i]nţilorŭ. şi în dıreptatĭa lumi|noasă. — слава. — | Tu derep'tate şi sf[i]nţie fuseşi noao. || şi sufletelorŭ *f. 4 r°* iz'băvire. | dela tatălu adus-ai. de|reptate, şi izbăvire. | şi ai luatŭ a noastrâ | datorie înpărate. şi a|cum rugâmu-te. pristăvi|tul odihnéşte-lŭ. în bucurĭa | luminată, a sf[i]nţilorŭ | tăĭ. dulce dătătorĭu de viaţă şi la oameni ĭu|bitorĭu. — ѿиньѣ — | Cu cuvân'tul' mai apoi | grăitorii prorocii, rodi|toaré d[o]mnului. te mândrĭa || *f. 4 v°* dumnedzău. ai născut înpeli|ţatŭ. neîngăduitŭ. cela | č-au izbăvit noi, din ro|bitura greşĭalelorŭ. | acela roagă pristăvi|tul robul tău cu a sa lu|minâ să luminédze pré|curată. — ѳи'пиѳо. | глáсь. ѣ. Вѕнегдà скрѫ: — | Cándu mă scrăbĭa ca | david cántaţi m[ă]ntuitorĭului mieu. izbăvé|şte sufletulŭ mieu de | limbă hiclénâ. — сла. — || *f. 5 r°* Viaţa [1]) postitorilorŭ | fericitâ ĭaste. cu | d[u]mnedzăĭască jelanie rădi|că-să. — иньѣ — | Sf[ă]ntuluĭ (*sic*, = „sfântul") |d[u]hŭ depreu|nâ ţine toate. vădzu|tele. şi nevădzutele. | însuşi amŭ ţiitorĭu | ĭaste de troiţă. unu | ĭaste nemenčunosu. — спрѣ покоѧнѣ. гла. ѕ. | ѱомени пррка. — | Pomenĭu prorocul strigăndŭ. eu simtŭ pământŭ. || şi cenuşe. şi ĭară cău|taĭu în groapă. şi vădzuĭu| *f. 5 v°* oasele goale. şi dzişu, | amŭ cine ĭaste acesta. | înpăratu au mişelu-i | sau-i dereptŭ. sau-i gre|şitŭ. ce odihnéşte dom|ne cu derepţii robul ĭău, | ca un ĭubitorĭu la oame|ni. — Tu ziditu|-m-ai d[oa]mne. şi pus-ai pre | mene măna ta. şi m-ai | învaţatŭ (*sic*) [2]) şi mĭai dzis. în | pământu ĭară mér'ge-ve||ri. îndereptédză-mă pre de|réptă calé ta. şi-mi| *f. 6 r°* 'ar'tă greşĭalele. şi | măn'tuĭaşte-mă rogu-te. | ca un ĭubitorĭu la oameni. — | Свѣ'то лйца пѵвоего χѣ. — Lumina féţeei tale hr[i]stoase. pristăvitul | ca un ef'tin' luminédză-l. | şi-l sălăşluĭaşte în loc| aurit. lângă apele tale | céle curate şi d[u]mne|dzăeşti unde pohtescu | sufletele în poal[a] părin||telui patrĭarhului lui | avramŭ. *f. 6 v°* unde lumina ta | cé curată ivéşte-să. şi | să vărsă izvoarăle tale| céle dulci. şi un'de lă|cuescu pururé veselindu-să. cĭatele derepţilor | cu dulčaţa. cu ei fă ro|bulŭ tău şi-i dă mare milă. — | Căn'tă toate făptu|rile cu cuvinte. cuvin|tédză a ta ţinére cu dul|ce voĭa.

[1]) Scris mai întâiu *viaţă*, apoi îndreptat în *viaţa* prin ştergerea lui *ă* şi întregirea lui *a*.

[2]) Se scrisese mai întâiu *învatŭ*, apoi, observându-se greşala, s'a întregit silaba *ţa* în loc de *ăţ*.

www.dacoromanica.ro

f. 7 r⁰ pristăvitulă | de pre castă [lume, de] puţiné vréme. || slobod. dereptŭ acéĭa robul | tău odihnéşte-l. şi-i dă ma|re milă.— ѩнѹ҃ѣ.— | Din légĭa greşĭalelorŭ | noastre ce am [gândit, cugetat?] sau lucratŭ | greşitŭ slobodzitu-néi | despuitoare. în sălaşul tău. ai născut. înpăratul dătătorĭul le|giei. una maică. şi | fečoară dela tine în|dereptămu-né. în darŭ | cu dulčaţă acela roagă. | sufletele

f. 7 v⁰ să te (*sic*, = „ne“) vadză || maica d[o]mnului să te (*sic*, = „ne“) | facă în carté vieţiei. | ca cu ceĭa ce înblă într-a|scunsu-ţi să te (*sic*, = „ne“) m[ă]ntuĭas|că. întru tot nevinova|tă. de fiĭul ţău cel ĭubit, | izbăvire să aflăm. aceluĭa | să ne închinămŭ să ne dé ma|re milă. — ѩнѹ҃ѳ҃. гл҃а. | С҃ла вѣ҃ ѿчи вл҃з'ва҃. — | În cerĭu ochii-mi rădicaĭu | cătră tine cuvântă|toare. m[i]luĭaşt[e]-mă să[1]) |

f. 8 r⁰ viedzu. — С҃ла҃. М҃i]luĭaşte || noi urătii. săvrăşĭaşte | cu dulce trébă vasele tale. | cuvântătoare. — ѩнѹ҃ѣ. — | Sf[â]ntulŭ d[u]hŭ toate spă|seşte pururé spre cine|va destoinicu. suflă | de strigă. ĭa-se de pre pă|mântŭ rădicat. şi făcut | sus. — спрш. покоии. гл҃а. С҃. —| Începutu-mĭai făptu|ra. cu ziditu|ra a ta | fu dzisa. vrut-ai amu

f. 8 v⁰ din | nevădzutâ. vădzută viu | să rădič i]. cu fire din pă||mântŭ trupu să rădici. | şi mi-ai dat suflet din | d[u]mnedzăescŭ. şi viaţă-|făcătorĭu-ţi sufletŭ. | dereptŭ acéĭa m[i]lui|toare robul tău. în latu|ré vieţiei fă-lŭ. şi în să|laşul derepţilorŭ odih|néşte-l. Început-ai chi|pul tău cu măna ta sp[ă]si|toare să zideşti. viu | ai scris în chipul vechĭu. | cu inţelesul

f. 9 r⁰ tău cuviinţă. | acela făgâduin'ţă mi-ĭau *(sic)* || făcutŭ. pusa în pămăn'tŭ. | să biruĭască, cu altŭ cu|văn'tŭ putér'nic. dereptu | acéĭa m[ă]ntuitoare robul | tău în laturé viilorŭ. | şi în casa derep'ţilor od|ih'néşte-lŭ — Tine | ağun'să cătră noi. dulce | ĭubire de trupu. izvorŭ ne|deşer'tat. dumnedzăeşti[i] | dulce[ţi] în multŭ m[i]lostivu.| acesta [ce] cătră tine despui|toare au venit. în pământ | sălăş-

f. 9 v⁰ luĭaşte-lŭ. în sălaş || ĭubit şi pof'tit. ţine-lŭ | şi-l dăruĭaşte. că dereptŭ | toţi vărsatu-ţéi săn'ge|le tău. | şi cu preţŭ de | viaţă luméi descum'pă|rat. — Moar'te răbda|t-ai pre cruce. viaţă fă|cut-ai cu voĭa. şi via||ţă izvorăt-ai şi mân'|caré de véci. credin'|čoşilor dat-ai. cu ei | fă credinčosulŭ robu | tău adur'mitulŭ. în ne|dĭaj'dé

f. 10 r⁰ învierıei acestuĭa || toate greşĭalele-i treč[i] | cu dulčaţă. că eşti unul | fără păcate. unulŭ du|lce şi de oameni ĭubi|torĭu. că toţi căn'tăm. | numele tău hr[i]stoase şi | sp[ă]senie slăvim. la oamene

[1]) Scris mai întâiu *săm*, care, prin ştergerea lui *m*, s'a îndreptat în *să*.

www.dacoromanica.ro

(sic) | ĭubirĭa ta. — Mor'ţii | tăi d[oa]mne. cu d[u]mnedzăĭască începută putére. | şi mor'ţii [1]) despui. ti|ne hr[i]stoase cunoaştemu| şi rugăm. credinčosul | robul tău. ce cătră || tine dătătorĭu dulce | *f. 10 v°* au venit. însuţi amù o|dihnéşte-lŭ cu aleşii | tăi. ĭubitorĭu la| oameni în loc călduros. | în sf[i]nţiĭa sf[i]nţilorŭ. | că voitorĭu de milă eşti. | şi m[ă]ntueşti ca d[o]m|nul. ce ai ziditŭ după ch|ipul tău. unul multă | m[i]l[o]stivŭ. — Слава. — | Durĭarĭa lui adamŭ| fu lemnul. căndu gustă | de multŭ în edem'. căndŭ || şĭar'pele *f. 11 r°* venin borî. de|reptŭ acéĭa întră mo|ar'-té în toate rodu|rile. să mănânce omul. | ce venì despuitorĭulŭ. | şi oborâ şĭar'pele. | şi înviĭare noao dăruì. | cătră elŭ să strigăm. | îngăduĭaşte. m[ă]ntuitoare. | acesta ce ai luat. cu | sf[ı]nţii tăi odihnéşte-l. — I.— | Ivitu-téi sălaşu dum|nedzăescu. frumoasă | précuratâ. şi d[u]mnedzău *(sic)* || ai amistuit, şi h[risto]s *f. 11 v°* ai | nâscut. maică ver'gură. în | doao hiri. şi în doao | asemeninţă. într'-una făp'tu|râ. acela roagă. unulŭ | ce-i nâscutŭ şi întăi. | sufletul să odihnéscă. | în credinţă pristăvitul lum|inatŭ. în neputrădă lu[m]ină *(sic)* şi fericăcĭune.— | Ѩпшфон гла. з. пл'ь сїѡ. | Robii sionului din rău | întor'su-ĭai. şi mine m[ă]n|tuitoare învie-mă. || şi mă ĭa din lucrul chinului. — сла. — La amiĭadzădzi *f. 12 r°* sămăna u | scrăbă post cu lacrămi. | aşĭa cu bucurie seceraţu mă|nunchéle. pururĭa viu să mă hră|nescu. — і. — Sf[ă]ntul d[u]hŭ. izvo||ru d[u]mnedzăescu vistĭarĭu. | din el préînţelepcĭuné. şi | min'té cu fricâ aceluĭa îi | lauda şi măriria. cinsté | şi ţinérĭa. — покоим. гла. з. | Odihnéşte m[ă]ntuitorĭulŭ | nostru dătătorĭu de viaţă. | acestŭ pristăvit fratele | nostru. o de vreme doamne | *f. 12 v°* slăvimŭ tine. — | După chipul său şi după cu|viinţă zidit-au din 'nce|putŭ omul şi în raĭu l-au | pusŭ să biruĭască a lui | toate faceri. cu zavistiĭa diavolului prilăstit | fu. şi învăţăturilor tale. | călcătorĭu fu. dereptu | acéĭa ĭară în acela păm|ăn|tă de unde fuĭu luatŭ. | osân'dĭu-mă să mă tor'nu. | şi [să]-mi ceĭu odihnélă. —|| Mor'tŭ pre cruce unul făr' | moar'te *f. 13 r°* şi în groapă ca un | mor'tŭ pusără-te. mor'ţii | din putredire şi din' mor|te izbăvitu-ĭai ce cu ad|âncul dulce de trupŭ. nebeu|tul izvor dul'ce. sufletul | robului acestuĭa ce de la | noi s'-au pristăvit odihnéşte-l. —| În neputredă a ta bună|tate şi dulčaţa frumoa|să. şi d[u]mnedzăĭască lumi|nâ strălucită. luminé|dză acesta

[1]) In loc de *viii.*

www.dacoromanica.ro

f. 13 v⁰ ce cătră tine | pristăvitu-s-au. cuvioş|adză-l în nevechita-ţi lumină. | şi luminată-ţi iviria ta [cu îngerii să se glotíască. | la tine despuitoare. înpă|rat slăvit d[u]mnezău.— | Că din tine avut-ai. dară | şi mare frămsíaţe. ca un vi|stiíariu nescăzut de dulce | bogătate cătră tine | pristăvitul ca d[o]mnul sălă|şluíaşte-l. în laturía aleşilor tăi. în locul dulce|ţii. şi în casele mămăriei

f. 14 r⁰ *(sic)* || tale şi în măncaré raíului. | şi în celaríul ver'gurilor | ca un' m[i]l[o]stivu. — ііи҃ѣ.— | Dătătoríul legiei născu|t-ai. izbăvitoríul tru purilor fost-au. n-au fost | nice o dereptate mainté | întru lege. h[risto]s der[e]ptŭ noi | s-au răstignitŭ. şi neu *(sic, = „ne-au")* în dereptat că amù ni-i în drăznire ca o maică. | roagă hiíul tău dulce de trup | sufletul odihnéşte-l. cu dul|ce

f. 14 v⁰ cinste dela noi pristă|vitŭ. întru toate cântat. — Ѻ ііисоусѣ. гла. и. ѡ ююности моеѧ. — | Din' tineréţele mele. vrăj maşul m-au ispitit. şi | cu dulčaţă ar'su-m-au. ce eu | mă năd'ăjduescu pre tine | să birueşti pre elă. — сла.— | ненавидѣіре сн҃на.— Ceía ce urăscŭ beséreca | să fie amù mainte, rup'ţi ca íar'ba. că vă va | tăía h[risto]s cer'bicía lorŭ. cu | tăíarea muncilorŭ. — ііиѣ — Sf[ă]ntul

f. 15 r⁰ d[u]hŭ ce-i viu pururé lumin[ă] *(sic)* din [lu]mină *(sic)* d[u]mnedzău | mare cu tatăl să cântăm elŭ | şi cu fiíul. — стры покоим. гла. и. плаче и рыдаѧ. — | Plăngía şi suspină căn'dŭ | gândiía de moar'te. văzuíu | în groapă dzăcăn'dŭ de cari|i-sŭ după chipul d[o]mnului zidiţi a noastră frămsíaţe făr' | chipŭ. şi fără mărire şi | fără vedére. o mare minune ce íaste de noi ascunsu | în pă-

f. 15 v⁰ măn'tŭ cum ném datŭ | putredireei sau cum scăpăm || cătră moar'te adevărŭ a lui | d[u]mnédzău íaste dzisa cumŭ | íaste scris. dăruíaşte pristăvitului odihnélă. — Moar'te ta d[oa]mne fără moarte fu îngerilorŭ. să în gr|oapă n-ai vrut fi pus n-ai vrut | raíul deşchide. dereptŭ | acéía pristăvitul dela | noi odih-

néşte-l. — поиї. ѡ прѣ. | Înpăratul dedesuptŭ. scrise mie slobo-

f. 16 r⁰ dzire. cu şarŭ | roşiu dégetele sale încrun'tă despuitoare şi léu || mohorăţit. cu săngele său. | şi acumŭ dereptŭ acéía te | rugăm cunoscuţii tăi cei din | întăi cu bucurie cuvioşa zăl. să afle şi să vie cătră | tine milosr'die. — Sf[i]nţii începum ca un om ğunghe sine şi aducere aduseş[i] tatălui. oamenii | din putredire scosu-íai. | pristăvitul amù ca unŭ | íubitoríu la oameni. în |

f. 16 v⁰ laturé vieţieí fă-l. unde | apele hrănitoare varsă-să. || şi un'de

www.dacoromanica.ro

văile pururé curră *(sic)* şi izvorăscu. —| Cuvinte nevăzute. întro semeninţă tatălŭ | şi d[u]hul de pre scaun derept | mine om în trup ivişi-te. | ca un m|i|l[o]stiv amŭ şi ĭubi|torĭu la oameni. acestŭ | trecut de pre lume. cu dum|nedzeĭasca frămsĭaţe a ta. | şi cu frămsĭaţé bunătăţilor tale acesta lumi nédză-l. începătorĭul vieţiei. — N i. — Că ai început fără de || începere cuvântul lui *f. 17 r°* dumne|dzău. maică eşti îndrăzni|toare cu nevoinţă roagă să | facă robul tău. unde cĭatele ves[e]lescu-să. şi să laudă. | unde-i lumina sf[i]nţilorŭ. şi | dulci glasuri prăznuescŭ. | roditoaré d[o]mnului. — *aici* | *să zică popa* I C ПОМИЛ НА.— | *déciĭa să cănte condacul.* СЪ СТЫМ I ПОКОЙ. — | Tu eşti unul fără de moarte făcut-ai şi zidit-ai | omul. putrezi[i] din pămăn|tŭ în acela ĭară-vomŭ || mérge cum ai învăţat când | m-ai zidit ŭ şi mi-ai zisŭ. *f. 17 v°* că din' pămăn'tŭ eşti. în | pământu ĭară mér'ge-veri | unde toţi de pre pământŭ | mer'gŭ. la mor'mântŭ | făcându cântece îngereşt[i] al[i]l[u]ia. Ѱ C A Ш Ѵ. *decie să cănte* | *blajenile pré glas.* 2. СЪ ЦРТВИСИ ЕГА ПРѢИДЖ. — În părăţie-ţi căn'dŭ veri | mér'ge pomenéşte noi | d[oa]mne. Ferice de cei mişei cu sufletul c-acelora || ĭaste înpărăţiĭa cerĭului. | Ferice de ceĭa ce plăngu *f. 18 r°* că | că *(sic)* aceĭa măngăĭaţi vorŭ fi. — Ferice de cei blăn'zi că | aceĭa o moştini pământul'.— | Ferice de cei flămăndzi şi | însătoşĭaţi. pentru derep|tate. că aceĭa sătura-să-|vorŭ. — Ferice de cei m[i]lo|stivi că aceĭa miluiţĭ | vor fi. Pomenĭaşte noi | hr[i]stoase m[ă]ntuitorĭulŭ | lumii. cum ai pomenit | razboinicul. în părăţiĭa | cerĭului. — Ferice de cei | curaţi cu inima că ac|eĭa *f. 18 v°* vorŭ vedé pre d[u]mnedzău. — | Fă robul tău m[ă]ntuito|are cu sf[i]nţii ca un dulce în părăţiĭa cerĭului. | Ferice de ceĭa ce facu pa|cĭa că aceĭa fiĭ lui dum|nedzău chema-să-vorŭ. | Căţi să temŭ de dumned|zău. acolo veseli-să-vorŭ | în părăţiĭa cerĭului. | Ferice de cei goniţi pen|tru dereptate. că a||acelora *(sic)* ĭaste înpără- *f. 19 r°* ţiĭa | cerĭului.— Carii lumé | lăsară şi toţi cu cu|rată viaţă lăcuiră pre | pămăn'tŭ proslăvéşte | m[ă]ntuitoare în cerĭuré.— | Fericiţi veţ[i] fi. căndŭ | vă vorŭ înputà voao şi | vorŭ scoate-vă. şi vor gič[e] | tot cuvinte réle că min'ţiţ[i] pentru mene. —| Carii cu postŭ au lucrat | ţie hr[i]stoase. şi téu pro|slăvit pre pământŭ. pro|slăvéşte-i m[ă]ntuitoar|e în cerĭu. — Bucuraţi-vă | şi veseliţi- *f. 19 v°* vă că plata | voastră mul'tă ĭaste | în cerĭure. — Carii cu | cre-din'ţă şi cu nedéjde | cé frumoasă a lui d[u]mnedz|ău. şi carii

www.dacoromanica.ro

cu dragoste | viĭat-au pre pământŭ pro|slăvêşti-i m'ă]ntuitoare | în cerĭure. — слáва. — | În troiţă într-una dum|nezăĭască. ce
f. 20 r° acum | ai luoată. fă-l credinčos || în părăţiĭa cerĭului. — ѡ҃ѿ҃ѣ. — | Despuitoare fečoară. | céĭa ce d[u]mnedzău fără sămăn|tă l-ai
ж ц
născutŭ fă robul'|tău în laturé aleşilorŭ. — | та. прокѡмѧ. — Ferice în ce ca|le mer'gi suflete că ţi să | gată loc de odihnélă. —
с ц м ц в
аплъ оусѡшѧ кѣ фнаѕи: гла. с҃. м҃. | Fraţi h[risto]s din morţi s-au scu|latŭ. începătorĭu, morţi|lor fu. că-i oamenilor | înviĭarĭa dinn
f. 20 v° (scris: ѧиѣ) moar'te cum | amŭ dela adam au muritŭ. | aşĭa | şi din h'ristoļs toţi vor | înviĭà. ca҃ e leşi în lucrul său. | începătorĭu e h[risto]s, după acéĭa va fi venirĭa lui h[risto]s. | déciĭa va fi sfrăşirĭa. | când va da înpărăţiĭa dumne|dzău. şi tatăl ĭ. că să vor | deşer'tà. toată puté|rĭa. şi toată despue|tura. şi putérĭa. cadje-să lui a înpărăţi. păn|ână (*sic*) căndŭ va pune toţi | vrăj'-
f. 21 r° maşii săi. suptu || pičoarele sale. apoi | vrăjmaşului să va răsi|pì moar'té. şi toate | va plecà suptŭ pičoa|rele sale. când va gice | că toate sămtŭ plecalte lui ařave. că fără | plecaré lui, toate fa|cerile. atunci însuşi | fiĭul pleca-se-va. că ple|cate-s lui toate
ж
facerile. că ĭaste d[o]mnŭ. atot|făcătorĭul în toate.[1]) — ꙗ҃ |
f. 21 v° ѧлегáрь мрт҃вим: ѓѵлїѣ || мрт҃ви їѡ. гла. ѕі. — | Dzisă d[o]mnul cătră ceĭa ce mĭar'sără cătră [2]) | elŭ jidovii. adevărŭ | adevărŭ grăescŭ voao. | că cela ce va ascultà | cuvintele méle. şi va | créde celuĭa ce m-au tremesŭ. | avé-va viaţa de vécu. şi | la ğudeţŭ nu va mér'ge. | ce va tréce din moar'te | întru viaţă. adevărŭ | adevărŭ grăescu voao | că va venì časul şi a|cum
f. 22 r° ĭaste. căndŭ mor||ţii vorŭ audzì glasulŭ | fiĭului lui d[u]mnedzău. | audzi-l-vorŭ şi vorŭ înviĭà. | că cumŭ amù tatăl are | viaţă întru

[1]) În exemplarul Academiei catalogat supt Nr 12, p. 321 (pusă în urmă cu creionul): «E acum H[risto]s séu sculatŭ den moarte începătorĭu morţilor fu. după omŭ pentru unulŭ omŭ vine moarte şi pentru altul vine învière morţilor. com amù dela adamŭ toţéu muritŭ, aşa şi H[risto]s toţi vor învie. totŭ omulŭ ce e în rândul lui, ce întâĭul H[risto]s. după acéea carei înblă după H[risto]s, căndŭ elŭ va venì după acéea sfrăşenié. căndŭ elŭ înpărăţi domnului părinte. căndŭ elŭ va deşteptà toată putere şi toate înpărăţiile şi tărié. cade-se lui a înpărăţì, până toţi vrejmaşii lui suptŭ picioarele lui va pune. mai de apoilé vrajmaşii sparge-se vor aceiea moarte. toate amù pune-va suptŭ picioarele lui. când el va grăi când va vedé totŭ suptŭ picioarele lui şi se va adevărà că numai să še supue lui toţi oamenii, căndŭ se vor supune lui toţi oamenii. atunce şi fiul va fi ascultători. că lui toate éu Dumnezeu datŭ suptŭ puteré lui.»

[2]) Cuvintele *ceĭa ce mĭar'sără cătră* sânt adause de copist ulterior printre rânduri.

www.dacoromanica.ro

sine. aşĭa | au datŭ şi fiĭului viaţ' *(sic*, = «viaţă») să aibă întru sine, şi pu|tére ĭau dat lui ğudeţŭ | să facă. că fiĭul ome|nescŭ ĭaste. ce nu vă mira|reţ|i] de ačąsta. că va veni | časul. căn'du toţi căţi vorŭ fi în groapă. audzi-|vorŭ glasul fiĭului ‖ lui d[u]mnedzău. şi *f. 22 v⁰* vor eşi făcătorii de bine spre | învĭĭaré vieţiei. ĭară | făcătorii de rrău *(sic)* spre | învĭĭaré ğudeţului. | nu počŭ face eu de mene | nimica. ce cum audzi ğu|decŭ. şi ğudeţulŭ | mieu, dereptŭ ĭaste. | că nu cautu voĭa mĭa. | ce voĭa celuĭa ce m-au tre|mes. părintelui.[1]) — | стрьı на цѣловáніе. оу | мєр'шáго. т д т ѣ под. ега ѡ дрвь. ‖ Veniţi la sărutaré | cĭa de apoi. să dă- *f. 23 r⁰* ru|mŭ mor'tului pre | d[u]mnedzău lăudăn'dŭ. că a|decă ĭa-se| dela naşteré sa, | şi cătră groapă mér|ge. de acum nu să va gr|ĵi. de lumĭa ačastă | deşar'tă. de mul'tă | străn'sura trupului. un|de-s acum rodurile şi soţiĭa. adecă despar'te-să. | dereptŭ e| d[u]mnezău să | rugămŭ. — Toate ‖ făpturile trupulului acum.| *f. 23 v⁰* neclătite vădu-să. ce | main'te puţinelŭ audz|te moarté *(sic)*,| neclătite. | ochii amŭ închiisu-s-au *(sic)*. | mănule şi pičoarele le|gatu-s-au. tăcut-au şi | audzulŭ cu eļŭ. şi limba | cu tăceriă înche|ĭatu-s-au. | mormăn'tului datu-s-au. | adevărŭ întru deşărtu-s oamenii. — | Cum e viaţa noastră. | adevărŭ ĭaste floare. ‖ şi pară *f. 24 r⁰*

[1]) În *Tetraevanghelul diaconului Coresi reimprimat după ediţia primă din 1560—61* de arhiereul Dr. Gerasim Timuş Piteşteanu cu o prefaţă de Constantin Erbiceanu, Bucureşti 1889, p. 193—194: „Zise Domnul cătră ceea ce mérseră cătră el ludeilor. părintele mieŭ de acmù lucra-va. şi eŭ voĭ. derept acéea maĭ vrătos căuta el să-l ucigă, că nu numaĭ spărgea Sâmbăta. ce şi părintele luĭ grăĭea Dumnezeŭ. tocma se făcea cu Dumnezeu. raspunse Is.. şi zise lor. adevăr adevăr grăesc voao. nu poate fiĭul face de elușĭ nemică. de nu va vedea părintele făcând, ce amu acela face, aceasta şi fiĭul aşĭjderea face. părintele amu iubéşte fiĭul. şi toate aŭ arătat luĭ. ce însuşĭ face. şi maĭ marĭ de acéstea arăta-va luĭ lucrure. ca voĭ să vă miraţĭ. cum amu părintele învĭează morţiĭ şi viiĭ, aşa şi fiĭul cine va vrea sa învie. părintele amu ru judecă nimea. ce judecata toată aŭ dat fiĭuluĭ toţĭ cine va ceti fiĭul, ca şi când ară căti părintele. cine nu va ceti fiĭu, nu va ceti părintele ce l-aŭ trimes el. (*Cetcc. 2 nedélea seje imrătvrĭ*). Zac. 16 Zise Domnul cătră ceea ce mérseră cătră el ludeilor, adevăr adevăr grăesc voao. că cine va asculta cuvintele méle. şi vor créde cela ce m-aŭ trimes, avea-vor vieaţă în vécĭ şi la judecată nu vor venĭ. ce vor tréce den moarte în vieaţă *Coneţ srédea*. adevăr adevăr grăesc voao. că vine ceasul şi acmù easte: când mortiĭ auzi-vor glasul fiĭului lu Dumnezeŭ. şi vor auzi învie-vor. cum amu părintele vieaţă are întru el, aşa déde şi fiĭuluĭ viaţă sa aibă întru el şi putére déde luĭ şi judecată să facă. că fiĭul omenesc easte. nu vă mirareţĭ de acésta. că vine ceasul toţĭ cine-aŭ fost înlăuntru morminte auzi-vor glasul luĭ. şi eşi-vor cine-aŭ făcut bine întru învierea vieţeeĭ. ĭară cine-aŭ lucrat rău, întru învierea judeţuluĭ. nu pocĭ fi eŭ de mineşĭ să fac nemică. (*Pétoc. 2 nedélea*). Zac. 17. Zise Domnul cătră ceea ce mérseră cătră el ludeilor. cum auziţĭ că judeca. şi judecata mea derépta easte. că nu caut voea mea. ce voea celuea ce m-au trimes părintele. *Coneţ cetoc, i martvim.*

www.dacoromanica.ro

şi roao. de | demenéţă. veniţ amù să | vedem în mor'măntŭ
mare. | un'de ĭaste bunătatĭa | trupului. un'de-s ti|neréţele. un'de-s
ochii | şi frămseţĭa trupului. | toate au secat ca ĭar'ba. | şi toate
au perit. veniţ[i] | să cădemŭ la h[risto]s cu lacrămi. — | Astădzi
deşartă-i nedéj|d a. şi a pămăn'tului | înşălăcĭune. şi mărir a |
f. 24 v⁰ stin'se-se. de ĭubiţii amù || despar'te-să sufletulŭ. | şi frămsĭaţĭa
trupului | perì. şi-i întunecă faţa. şi urechile să astu|pară. şi
gura să închisă. | pičoarele şi mănule ve|ştedziră. mor'măn'tului |
déderă-să. adevărŭ deşe|r'tu-i totŭ de pre pămăn|tŭ. — Căn'dŭ
veţi ve|dé fraţi mor'tulŭi. chip | să luom acesta. časul de | apoi.
f. 25 r⁰ acesta ca fumul | tréce de pre pămăn'tŭ. || şi ca o floare ce des-
fl|oare. şi ca ĭar'ba ce ar'|de. cu căr'pe înbrăcatŭ | şi zdrobit.
toată frămsé|ţé au trecut. d[u]mnedzău să | rugăm. să dé acestuĭa
în | véci odihnélă. — | Veniţi căţi din'n (scris: дин'ѧ) să|mănţa
lui adamŭ. | să vedem în pămăn'tŭ dzăcăn|dŭ. după chipul nostru. |
toată frămsĭaţé dzace ră|sipită. în pămăn'tu mu|cedă. vier'milor'
f. 25 v⁰ dată şi || şi (*sic*) măncată. ce elŭ fără | véste-i lăsă. d[u]mnedzău
să | rugăm. să dé acestuĭa | în véč[i] odihnélă. — | Toţi căţi mă
veţi ve|dé mor'tŭ. cu dragoste | sărutaţi-mă soţii miei | acum.
ĭubiţii şi cuno|ştinţii miei. toată vré|mé amù lăsaĭu-o şi mă | duc.
de acum nu voĭu vedé soţii miei. nice alţii de pre | pămăn'tŭ.
f. 26 r⁰ derépţŭ acéĭa | rugăcĭune faceţi-mi şi || poménă săvăr'şi-ţi-mi. | doară
cumva va odihnì domnul | sufletul mieu. — сла ѥнѣ. B C гла. и. — |
Mântu|aşte ceĭa ce să năd|ăj|duescŭ pre tine m ii|ca neapusului
soare rodi|toaré d[o]mnului curată | cére [cu] rugăcĭune acestuĭa. |
la prédulcele domnu roa|gă-te să odihnéscă acumŭ | pristăvitul.
unde să odih|nescŭ sufletele der'pţi|lorŭ (*sic*) în d[u]mnedzăĭasca
f. 26 v⁰ dulčaţ[ă]. | ur'mătorĭu arată-l în cur||tile sf[i]nţilor şi în po|ména
de vecie că eşti în|tru totŭ précurată.— | Căn'dŭ cu cuvăn'tulŭ |
vom stà înainte ğudeţului tău cel fără de | mità să nu
ruşinedzi | domne (*sic*). carii cred în ti|ne că toţi amù greşit |
ce de tine nu ne ļăpădăm. | dereptŭ acéĭa ne rugăm. | în sălaşul
f. 27 r⁰ derepţiloru. | acesta ce ai luatu dom|ne (*sic*) odihnéşte-lŭ că eşti ||
unul fără greşĭale.— | *aice îngropăndă mor'tul să căn[te]* | Vedeţi-mă
fără | glas şi fără sufletŭ | dzăcăndŭ. plăn'geţi dere|ptŭ mine fraţi
soţii. | şi rodurile şi cunoştin|ţii. pănâ în dzuo eri cu | voi amŭ
grăit. şi de ne|prasnâ îmi venì frico|sulŭ časŭ de moar'te ce
veniţi toţi carii m-aţ[i] | ĭubit de mă sărutaţi. | sărutaré cé de
f. 27 v⁰ apoi că de || acumŭ nu voĭu mai înblà | [cu] voi cătră. ğudeţu.

www.dacoromanica.ro

mergu | eu. unde nu ĭaste făţărie | robii şi domnii depreună | vor'stà. înpăraţii şi voi|nicii. bogaţii şi méserii. | toţi asémené vorŭ stà. | careleş[i] dereptŭ àl său lucru. | au să va luminà au să va ru|şinà. ce eu vă chem. toţi | şi vă rogu dereptŭ mine | rugaţi d[o]mnul să nu [mă] facă | după păcatele méle în loc | de muncâ. ce se m[ă] facă unde ‖ ĭaste lumina şi viaţa. [1]) — | Păminte *f. 28 r⁰*
cască. şi prii mĕşte. cela ce din tine | îi zidit cu mâna lui dumnezău. ĭară să toar'nă cătră | tine. de un'de au născutŭ. | ce după chip au luat ziditorĭul. | priimeşte trupŭ că al tău-i. —| *aicé să ĭa popa vin cu untŭ | ae lemnŭ mestecat să ver'se | cruciş. desupra (sic) mormântu|lui şi să dzică*: stropişi-|mă cu isop. şi curăţiĭu-mă. spăla- | mă-veri. şi mai vrătos de zăpada înălbimă-voĭu. —‖ *şi aşĭa să astupe gro|apa şi cănte. ce ĭaste aici.* *f. 28 v⁰*
Chipul cruceei tale ĭubi|toriu la oameni. mor'téi omorătŭ. şi ĭadul ai deşer'tat. şi mor'ţii cei de demultŭ învi su-ĭai. şi căn'tări adu|cu-ţi. derep't acĭaĭa strigămŭ ţie hr[i]stoase d[oa]mne. | pristăvitul de la noi odihnéşte-l. unde toţi să ve|selescŭ în viaţa ta să slă|véscă a ta dumnedzăire. —‖ Fraţii miei cei sufleteşti *f. 29 r⁰*
şi postitorii. | nu uitareţĭ mine căn'dŭ | vă veţi rugà. ce căn'dŭ mi veţi vedé groapa. adu|ceţi-và amin'te de dragosté noastră. şi rugaţi | pre d[u]mnedzăŭ. să facă sufletulŭ mieu cu derepţii.
— C. — Cum ai dzis domne *(sic)* mar'theei. eu sintŭ înviĭaré. cu | cuvântul lucrul ai săvrăşit. | din ĭad ai chemat lazarŭ. | aşĭa

---

[1]) *Cugetări în ora morţii*, începutul părţii I în *Cod. Sturdz*„ p. 73—74 (ap. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, II, p. 449): Vedeţi-mâ fără glas şi fără sufletu dzăcându. plângeţi după mine fraţilor şi soţii miei şi gintul şi cunoscuţii mei. că până aserâ alalta sérâ. cu voi grâĭia şi de năprasnâ-mi vine şi-mi sosì căsul de mortĭa. ce veniţi se ne ertămu. Că dzacu înainte voastră. sărutaţi-mâ sărutare de apoi. că cu voi de acmù nu voĭu mai înblà. că mâ ducu eu unde acolo făţerie nu este. slugile acmù şi cu domnii înpreună stau. înpăraţii cu voinicii. mişeii cu bogaţii. bătrânii cu tinerii. şi toţi asemene vor sta cineşi cu ale sale păcate vor sta. unii se vor preslăvi. alţii se vor ruşinà. ce vă rugaţi dereptu mine, rugaţi-vâ cătră domnul dumnedzeu. să nu mă judece înprotiva lucrului meu în locul cela de muncâ. ce se mă ducâ unde este luminatâ viaţâ de vecŭ". Relativ la „fără sufletu", Hasdeu are următoarea notă interesantă: „Întâiu eră scris: ⟨)ьрь сѳ..., apoi s'a şters. Se vede că autorul se oprise, căutând pentru ideea de „respiraţiune" un alt cuvânt decât *suflet*, care este ambiguu; dar negăsindu-l, a scris iarăşi: fьрь сѳ⟨)летѣ".

Acelaşi text, cu neînsemnate schimbări ortografice şi înlocuirea câtorva cuvinte (*rudenĭia, vinì* în loc de *gintul, vine* ale *Codicelui Sturdzan* şi *rodurile. vinì* ale textului nostru, între *că* şi *dzacu* s'a adaus *eu acmù*) se găseşte şi în *Codicile Todorescu*, f. 69 r⁰, r. 9— f. 70 r⁰, r. 12 (ap. Drăganu, *o. c.* p. 212—213), iar două rânduri de la început şi în *Codicele Marţian* f. 46 v⁰ jos (cf. Drăganu, *o. c.*, p. 72).

www.dacoromanica.ro

f. 29 v⁰ şi robul tău din ĭad‖ rădică-l. la oameni ĭubitorĭu. — ѥиѣ. — Despuito are fečoară roditoaré domnului. primĕşte ruga rob|i|or şi izbăvĕşte noi. | de toată nevoĭa şi scrăba. — | Вѣроѫ Вѫ ѥдино ба: сти бе. | Но ѡ на. тро. съ дхы правѣнымъ. | Cu sufletele derepţilor'. | sufletul robului tău | d[oa]mne odihnĕşte-l socotĕşte | elŭ. în fericita a ta viĭaţă ce iaste la tine. — | În

f. 30 r⁰ odihnéla ta d[oa]mne unde‖ derepţii răpăusédză pristăvi|tul robul tău odihnĕşte-l. с[лава]. — | Tu eştĭ d[oa]mne cela č-au pogorăt în ĭad. şi legăturile ferica|ţilor ai dezlegat. mor'tul robul | tău m[ă]ntuitoare odihnĕşte-l. — | Una curată. şi nevinovată | fečoară născut-ai d[o]mnul fără | sămănţă. acela roagă să m[ă]ntu|ĭască sufletele noastre. — | Та. помлѧ на. Бе дхоно. Вѫ|гла шкоти сн вѫскрѣнїе | жиВо чинѣнишѫ хѣрѣВи: | — и ѡ пѩ. Învisă din

f. 30 v⁰ moar'te ‖ h[risto]s adeverit domnul nostru. | dereptŭ ruga précurateiţi | maice. şi a tuturor sfinţilor su|ĭletul celuĭa ce dela noi pristă|vitu-s-au robul d[o]mnului. imr[ec]. | sup'tŭ acoperemântul derepţilorŭ | fă-lŭ şi în poala lui avram odih|nĕşte-l pre noi m[i]luĭaşte. ca un du|ce d[o]mnă şi la oameni ĭubitorĭu amin. | Вина пѧмѣ. D[u]mnedzău-l ĭarte. | Şi pas[ă] la masă. ‖

www.dacoromanica.ro

Indice şi glosar.

A.

aani, pl. lui *an*,: 3 v⁰ 8.

acoperemănt-, s. a., =„cort“: 3 r⁰ 13, 30 v⁰ 6.

acumŭ şi *acum*, adv.,: 4 r⁰ 5-6, 16 r⁰ 2, 19 v⁰ 13, 21 v⁰ 13-14, 23 r⁰ 7 şi 11, 23 v⁰ 1, 25 v⁰ 8 şi 11, 26 r⁰ 10, 27 v⁰ 1.

ačasta, v. *cest.*

adecă, adv., = „iată“: *Că adecă ĭa-se de la naşteré sa* 23 r⁰ 4-5, *adecă despar'te-să* 23 r⁰ 12.

adevărŭ = 1. s. a.: 21 v⁰ 3, 4, 11 şi 12; 2. = adv. „într'adevăr“, „cu adevărat“: 2 v⁰ 9, 15 v⁰ 1, 23 v⁰ 11 şi 14, 24 v⁰ 8; cf. şi *în adevărŭ*: 3 r⁰ 4.

adeverit, part. lui *adeverì* într. ca adj., = „adevărat“: 30 v⁰ 1.

aducu, pers. I sg. a prez. verbului *aduce*,: 1 r⁰ 3; pers. II sg. perf. ind. *aduseş[i]* 16 r⁰ 8-9.

aducere, s. f., = „jertfă“: 16 r⁰ 8.

ağunsŭ, part. lui *ağunge*,: *ağun'să* 9 r⁰ 8

aĭave, adv., = „aĭevea“: 21 r⁰ 7.

aĭbă (să ∽), pers. III sg conj. prez. de la *aveà*,: 22 r⁰ 7.

aici, adv.,: 17 r⁰ 9, 28 v⁰ 2; *aicé* 28 r⁰ 9; *acĭia* în compusul *décĭia* = „apoi“, „după aceea“: 17 r⁰ 10, 20 v⁰ 5, *decie*: 17 v⁰ 8.

al[ı]l[u]ia, interj., = „Lăudaţi pre Domnul“,: 17 v⁰ 8.

amĭadzădzi, adv.,: *La amĭadzădzi* 12 r⁰ 2.

amın'te, adv.,: 29 r⁰ 6.

amistui-, vb.,: 11 v⁰ 1.

apoi, adv., în compoziţia *de apoi* — „cel s. cea din urmă“: *sărutarè cĭa de apoi* 23 r⁰ 2, 27 r⁰ 14.

ascunsu, s. a., = „taină“: 15 r⁰ 12; *într'ascunsu*: 3 r⁰ 4-5, 7 v⁰ 3-4.

asemeninţă, pl. lui *asemeninţă*, s. f., = „asemănare“: 11 v⁰ 4; cf. şi *semeninţă*.

amù, adv., conj., = 1. „deci“: 10 v⁰ 2, 14 v⁰ 10, 16 r⁰ 11, 16 v⁰ 7, 20 v⁰ 1, 22 r⁰ 4, 24 r⁰ 2, 25 v⁰ 10; 2. = „adecă“, „iată“: 14 r⁰ 10; 3. = «iar», «şi»: 5 r⁰ 8, 5 v⁰ 4, 8 r⁰ 12, 23 v⁰ 5, 24 r⁰ 14.

astădzi, adv., = «astăzi»: 24 r⁰ 11.

a-tot-făcătoriu, v. *făcătoriu.*

au, pers. III sg. a verbului aux. *am*,: 3 v⁰ 6, 13 r⁰ 9, 28 r⁰ 6 şi 8.

au, conj., = «ori»: 5 v⁰ 5, 27 v⁰ 9 (bis).

audz-, s. a , = «auz»: 23 v⁰ 8.

audzi-, vb., = „auzi“: 22 r⁰ 1, 3 şi 13-14, 22 v⁰ 7, *audzite* 22 v⁰ 3-4.

B.

besérecă-, s. f., = „biserică“: (*béséreca*) 1 v⁰ 10-11, (*beséreca*) 14 v⁰ 9.

birui-, vb., = „învinge“, „stăpâni“ 3 v⁰ 5, 9 r⁰ 2, 12 v⁰ 6, 14 v⁰ 7.

blajenie-. s. f., = „fericire“: 17 v⁰ 9.

blăn'zi, pl. lui *blând*, adj.: 18 r⁰ 4.

bogătate, s. f., = „bogăţie“: 13 v⁰ 10.

borî, vb., = „a vărsà“, „a aruncà afară“: 11 r⁰ 1.

C.

că, conj , = „căci“, „fiindcă“: 9 v⁰ 2, 17 v⁰ 14, 18 r⁰ 2, 4, 8 şi 10, 18 v⁰ 2, 8 şi 14, 22 r⁰ 4, 27 r⁰ 14, 28 r⁰ 8.

cădea- (la ∽), vb., = „a se închinà cuiva“ s. „înaintea cuiva“: 24 r⁰ 10.

călcătoriu, adj. vb. al lui *călcà* = „a nu

www.dacoromanica.ro

respectà", „a violà": 12 v⁰ 10.

cându, adv., = „când": 4 v⁰ 10, 10 v⁰ 13, 22 r⁰ 12.

cânta-, vb., = „lăudà", „mărì": 15 r⁰ 2.

care pron. rel., = „cel ce", „ceea ce": 1 r⁰ 1, 1 v⁰ 10, 15 r⁰ 7-8, 19 r⁰ 2 şi 12, 19 v⁰ 5 şi 8, 26 v⁰ 8, 27 r⁰ 12; dar cf. şì „cela ce", „ceĭa ce": 3 v⁰ 5, 4 v⁰ 2-3 etc.

careleş[i], pr., = „fiecare": 20 v⁰ 3, 27 v⁰ 8.

cârpă-, s. f., = „pânză": 25 r⁰ 3.

căsca-, vb., = a se desface", „a se deschide": *Păminte cască* 28 r⁰ 1.

cătră, prep., = „la": 9 r⁰ 8, 16 r⁰ 5.

cautu, pers. I, sg. prez. ind. a lui *căutà*, = „caut",: 22 v⁰ 10.

chema-, vb., = „chiema": 18 v⁰ 9, 27 v⁰ 10, 29 r⁰ 13.

chin, s. a.,: 12 r⁰ 1, (*chinurile*) 1 v⁰ 6-7, (*chinuri*) 2 r⁰ 5-6.

chip-, s. a., 1. = „chip", „icoană" 28 v⁰ 3; 2. = „figură", „înfăţişare", „făptură": 8 v⁰ 9-10 şi 12, 10 v⁰ 9-10, 15 r⁰ 10, 25 r⁰ 11, 28 r⁰ 7; 3. = „pildă": 2 v⁰ 10, 24 v⁰ 11.

condac-, s. a., = „cântare scurtă recitată zilnic în onoarea unui sfânt: 17 r⁰ 10.

credinčos-, adj.,: 10 r⁰ 13, 19 v⁰ 14.

cruceei, gen. sg. a lui *cruce*. s. f.,: 28 v⁰ 3.

cu, prep., = „de": 8 r⁰ 2.

cumu, adv., = „cum": 15 r⁰ 13, 23 v⁰ 13 altundeva *cum*.

cunoştinte-, s. m., = „cunoscut": 25 v⁰ 8-9, 27 r⁰ 7-8; cf. *cunoscut-*: 16 r⁰ 3;

curră, pers. III pl. prez. ind. a verbului *cură*, = „curge",: 16 v⁰ 1-2

curte-, s. f., = „lăcaş", „locuinţă": 26 r⁰ 14-26 v⁰ 1.

cuvânta-, vb., = „slăvì", „mărì": *cuvîntèdză*: 6 v⁰ 11-12.

cuvântător-, adj. vb. al lui *cuvântà*, = „cuvânt", λόγος, „verbum": 7 v⁰ 12-13, 8 r⁰ 3.

cuviinţă, s. f., = „asemănare": 8 v⁰ 13, 12 v⁰ 3-4.

cuvinte, voc. sg. de la *cuvânt*, s. a.,: 16 v⁰ 3.

cuvioşa-, vb. = „învrednicì": *cuvioşadză* 2 v⁰ 1-2, 2 v⁰ 14-3 r⁰ 1, 13 v⁰ 1-2, *cuvioşază* 16 r⁰ 4-5.

Č.

čas-, s. a., = „ceas": 21 v⁰ 13, 22 r⁰ 12, 24 v⁰ 12-13, 27 r⁰ 11.

častă, fem. lui *cest*, pr., = „acest": 6 v⁰ 14; cf. şi *ačasta* 22 r⁰ 11, 23 r⁰ 8.

č-au = „ce au": *cela č-au izbăvit noi* 4 v⁰ 3, *cela č-au pogorât* 30 r⁰ 3.

ce, pron. rel., = „cela ce": 19 v⁰ 13, 23 v⁰ 2, 28 r⁰ 7, 28 v⁰ 2; dar cf. şi *ce* = „care", „ce": 25 r⁰ 1 şi 2, 26 v⁰ 13, 29 v⁰ 13 etc.

ce, conj., = „ci": 1 v⁰ 7, 2 r⁰ 12, 2 v⁰ 11, 5 v⁰ 7, 11 r⁰ 5, 13 r⁰ 5, 14 v⁰ 5, 21 v⁰ 10, 22 r⁰ 10, 22 v⁰ 11, 25 v⁰ 1, 26 v⁰ 10, 27 r⁰ 11, 27 v⁰ 10 şi 14, 29 r⁰ 4.

ceĭu (*să* ∽), conj. prez. al verbului *a cere*,: 12 v⁰ 14.

celarĭu-, s. a., = „cămară": 14 r⁰ 2.

cenuşe, s. f.,: 5 v⁰ 1.

cerĭure, pl. lui *cerĭu*, s. a., = „cerĭuri": 19 v⁰ 5 şi 11, *cerĭuré* 19 r⁰ 6.

D.

da-, vb., passim; *déderă-să*, pers. III pl. perf. ind. a reflexivului *a se da*, = „se dădură", „se deteră": 24 v⁰ 8; pers. III sg. prez. conj. *să dé* 25 r⁰ 6, 25 v⁰ 3.

dătătorĭu, adj. vb. intr. ca s. ori adj.,: *dătătorĭul legiei*: 7 r⁰ 9-10, 14 r⁰ 4; *dătătorĭu de viaţă*: 3 r⁰ 14-3 v⁰ 1, 4 r⁰ 9-10, 12 r⁰ 13; *dătătorĭu dulce* = „bine-făcător", „dătătorĭu de bine": 10 v⁰ 1.

de, conj, = 1- „dacă": 10 r⁰ 7; 2. = „ca să": 27 r⁰ 13; 3. (la comparativ) = „decât": 28 r⁰ 14.

de ∽ = gen. sg.: *de fĭiul* (= „a fiĭului") *tău* „el iubit *izbăvire să aflăm* 7 v⁰ 6, *preţu de viaţă* 9 v⁰ 4-5. Cf. şi 5 r⁰ 9. — *De mene* = „de capul mieu", „singur", „dela mine": *nu počŭ face de mene nimica* 22 v⁰ 6.

www.dacoromanica.ro

décĭa, decie, v. *aici.*

dé (să ω), v. *da*

déderă, v. *da.*

dela, prep., = „prin", „de către": 7 r° 11

demenéță, s. f.,: *de demenéță* 24 r° 2

de-oameni-ĭubitorĭu, adj.: 10 r° 4-5.

depreună, adv., = „împreună": 5 r° 5-6, 27 v° 4

derept-, adj., = 1. „drept": *deréptă calé ța* 6 r° 1-2; 2. adj. şi s. m. = „drept", „fără păcate": *dereptŭ* 5 v° 6, 22 v° 9, *derepții* 5 v° 8, 29 r° 9. 30 r° 1, *derepții* 8 v° 5, *derepțiloru* 26 v° 12, *derepțilorŭ* 3 r° 13-14, 8 v° 8, 30 v° 6, *derepților'* 29 v° 9, *derepților* 6 v° 7, *derep'ților* 9 r° 6, *der'pțilorŭ* 26 r° 14.

dereptŭ, prep., = „pentru": 9 v° 2, 14 r° 8, 16 v° 5, 23 r° 13, 27 r° 5-6. 27 v° 8 şi 11, 30 v° 2; *dereptŭ acéĭa*: 1 r° 3, 3 v° 8-9, 7 r° 1, 8 v° 5, 9 r° 3-4, 11 r° 1-2, 15 v° 8-9, 16 r° 2, 25 v° 13, 28 v° 9. — *dereptu acéĭa* 3 r° 11, 9 r° 3, 12 v° 10.

dereptate, s. f., = „dreptate": 3 v° 13, 4 r° 2-3, 14 r° 7, 18 r° 7-8, 18 v° 14, *direptatĭa* 3 v° 11.

descumpăra-, vb., = „răscumpără": 9 v° 5-6.

desflori-, vb.,; *ca o floare ce desfloare* 25 r° 1-2.

despuetură-, s. f., = „biruință", „stăpânire": 20 v° 10-11.

despuitor-, v. *despune.*

despune-, vb., = „oblăduì", „stăpâni": 10 r° 11; de-aici *despuitor-*, adj. v. într. ca s. m. = „stăpân": 7 r° 7, 9 r° 12-13, 11 r° 5, 13 v° 5, 15 v° 14; *despuitoare* = „stăpână": 20 r° 2, 29 v° 2-3.

desupra, prep., = „de-asupra": 28 r° 11.

destoinicu, adj., = „vrednic": 8 r° 6.

deșer'ta-, vb., = 1. „golì": 20 v° 9, 28 v° 6, *deșăr'ta* = „zădărnicì", „surpà": 3 v° 7.

deșer'f-, adj.,: 24 v° 8-9; fem. *deșar'tă*: 23 r° 9, 24 r° 11; *deșar'tu* în expr. *întru deșăr'tu* 23 v° 11.

deșchide, vb., = „deschide" în cond. trecut *n-aĭ avut raĭul deșchide* 15 v° 7-8.

diavol-, s. m.,: 12 v° 8.

din întăi (cei ω) = „cei dintâiu": *cunoscuți tăĭ cei din întăi* 16 r° 3-4.

doao, num., gen. fem.,: 11 v° 3.

domn-, s. m., = „dumnezeu": 1 r° 14, 3 v° 9, 4 r° 14, 7 v° 1, 10 v° 8-9, 15 r° 8, 17 r° 8, 21 r° 12, 21 v° 2, 26 r° 2 şi 7, 26 v° 4 şi 12, 30 r° 8, 30 v° 1 şi 5, *domnu* 26 r° 9, *doamne* 12 v° 1, *d[oa]mne* 1 r° 3, 2 r° 14, 2 v° 13, 5 v° 11, 10 r° 9, 15 v° 5, 17 v° 13, 28 v° 10, 29 v° 11 şi 14, 30 r° 3, *domne* 5 v° 6-7, 26 v° 8 şi 13-14, 29 r° 10.

dormu, pers. III pl. prez ind. a lui *dormì*, 1 r° 1-2.

dulce, adj., = „bun", „milostiv", „îndurat": 3 r° 14, 4 r° 9, 6 v° 5 şi 12-13, 8 r° 2, 9 r° 11, 10 r° 3-4, 12 r° 7, 13 r° 6, 13 v° 9, 14 r° 12 şi 13-14, 18 v° 5-6, 30 v° 8-9.

dulčață-, s. f., = „bunătate", „desfătare", „uşurare": 2 r° 14—2 v° 1 şi 13-14, 6 v° 8, 7 r° 13, 10 r° 2, 13 r° 11, 14 v° 5, 26 r° 13, *dulcețĭi* 13 v° 13-14.

dulce-ĭubire, s. f., = „milostivire", „milă": 9 r° 8.

dumnedzău, s. m., = „dumnezeu": 1 v° 11-12, 3 r° 10, 4 v° 1, 11 r° 14, 15 r° 1, 15 v° 2, 17 r° 1-2, 18 v° 3 şi 8-9, 19 v° 7-8, 20 r° 3, 20 v° 7-8, 22 r° 2, 22 v° 1, 23 r° 13, 25 r° 5, 25 v° 2, 29 r° 8, 30 v° 10, dar cf. şi *dumnezău*: 13 v° 6, 18 v° 10-11, 28 r° 4-5.

dumnedzăesc-, adj., = „dumnezeesc": 6 r° 12-13, 8 v° 3, 9 r° 10, *dumnedzăescu* 11 r° 12-13, 12 r° 7, *dumnedzeĭască* 5 r° 3, 13 r° 12, *dumnedzeĭasca* 16 v° 9-10, *d[u]mnedzăĭasca* 26 r° 13, *dumnezăĭască* 19 v° 12-13.

dumnedzăire, s. f., = „dumnezăire": 1 r° 10, 28 v° 14.

www.dacoromanica.ro

E.

e, v. *fi*.

ef'tin, adj.. (cet. „ieftin") = „îndurător", „îndurat", „bun": 6 r° 9.

eri, ad , = „ieri": 27 r° 8.

eşi, vb., = „ieşi": 22 v° 1

eu, pron. pers. = „ieu": 22 v° 6, 27 v° 3 şi 10.

F.

făcătoriu. adj. vb. într. ca s. şi adj.: *făcătorii de bine* 22 v° 2; *făcătorii de rău* (sic) 22 v° 4; *atotfăcătoriul* 21 r° 12—13; *viaţă-făcătoriu* (= „de viaţă făcătoriu") 8 v° 3—4.

face, vb., = 1. „face": *facu* 18 v° 7; *face cântece* = „cântă", „se tânguieşte" 17 v° 7. part. perf. *fapt-* (= „făcut"): *oamenilorŭ faptă* 1 r° 12; 2. „aşează", „pune", „sălăşlui": 6 v° 8, 7 v° 1—2, 8 v° 7, 9 v° 12, 16 r° 13, 17 r° 3—4, 18 v° 4, 20 r° 4, 27 v° 12, 27 v° 14, 29 r° °, 30 v° 7, poate şi 19 v° 14, unde însă poate fi interpretat şi ca „face".

facere, s. f., = „făptură", „creatură": 12 v° 7, 21 r° 3—9 şi 11—12.

făgâduin'ţă, s. f., : 8 v° 14.

fapt-, v. *face*.

făptură-, s. f., — 1. „facere", „creare": 3 r° 7— ; 2. = „fire", „înfăţişare", „ţinută", „statură": 8 r° 10—11 ; 3. — „fiinţă", „creatură": 6 v° 10—11 ; 4. „organ", „membru": *făpturile trupului* 23 v° 1.

fără, prep., = 1. „afară de: *că fără plecare lui, toate facerile* [sânt plecate] 21 r° 7. 2. „fără": *făr'chipŭ* = „neînchipuit", „care nu se poate închipui": 15 r° 9 10; *fără greşiale* 27 r° 1, *fără glas* 27 r° 3—4; *fără sufletŭ*: 27 r° 4, *fără de mită* 26 v° 6—7, *fără sămănţă* 30 r° 8—9 etc.

fără-de-începere s. = „cel fără de început". *Că ai început fără de începere* 16 v° 14—17 r° 1.

fără-mărire = „neasemănat de mare": 15 r° 10.

fără-moarte, s. „nemurire"; dar cf. şi *făr'-moarte*, = „nemuritor": 13 r° 1—2; *fără-de-moarte*: 2 r° 14, 2 v° 12 13, 17 r° 11—12.

fără-vedére = „nevăzută", „care nu se poate vedea": 15 r° 11.

fără-véste = „pe neaşteptate", „subit": 25 v° 1—2.

fečoară, s. f.,: 7 r° 6 şi 11, 20 r° 2, 29 v° 3.

fericăciune, s. f., = „fericire": 11 v° 10.

fericat-, part. lui *fericà* = „fericà", „încătuşà": *(legăturile fericaţilor)* 30 r° 4—5.

ferice, s. şi adj. nevariabil: *ferice de cei s. ceia* ⌣ = „fericire" şi „fericit": 17 v° 13, 18 r° 2, 4, 6 şi 9, 18 v° 1, 7 şi 13; *ferice în ce cale mergi* 20 r° 6, dar cf. *fericiţi veţ[i] fi* 19 r° 7.

fericitâ, s. f., = „fericire": 2 v° 4, 3 r° 3.

féţeei, gen. sg. a lui *faţă*, s. f.,: 6 r° 7.

fi, vb. aux., passim; *e* 23 v° 13 (dar cf. şi *iaste* şi *i*, passim); pers. III pl. prez. ind. *su*: *înălţate-su* 2 r° 2 (altundeva *s*: *unde-s* 2 r° 5, 23 r° 11, 24 r° 5 şi 6, *toate-s* 2 r° 10 şi 11, *toate-sŭ* 2 r° 11 etc.); perf. *fuiu* 2 v° 8, *fuseşi* 3 v° 14; viit. *fi-voor* 1 v° 13; cond. trecut: *n-am vrut fi* 2 v° 8, cf. şi *n-ai vrut fi pus* 15 v° 7; ger. *fiindu* 2 v° 1.

fiiu-, s. m , = „fiu",: 1 r° 14, 7 v° 6, 15 r° 3, 21 r° 10, 22 r° 2 şi 6, *hiiul* 14 r° 12.

fire. s. f., = „existenţă", „viaţă", „natură": 8 r° 14, *hiri* 11 v° 3.

flămândzi, pl. lui *flămând*, adj : 18 r° 6.

focu, s. m., = „foc": 1 v° 12.

folosi-, vb., = „ajută": 1 v° 7.

frămsiaţe-, s. f., = „frumuseţe": 13 v° 5, 15 r° 9, 16 v° 10 şi 11, 24 v° 2, 25 r° 12, *frămséţé* 25 r° 4—5, *frămsefia* 24 r° 7.

fricos-, adj., = „înfricoşat": 3 r° 4, 27 r° 10—11.

www.dacoromanica.ro

G.

gândiiă, pers. I sg. impf.; *gândĭa de moarte* (= „gândeam la moar'te): 15 r⁰ 6.

glas, s. a., 1. „glas“: 22 r⁰ 14, *glasuri* 17 r⁰ 7; 2. = „gamă“, apoi „melodie“ în muzica orientală: 17 v⁰ 9.

gloti- (a se ⌒), vb.. = „a se adună în gloate“: 13 v⁰ 4.

goni-, vb. = „urmărì“, prigonì“, „persecută“: 18 v⁰ 12.

grăi-, vb.,: *grăescu* 21 v⁰ 12; adj. vb. *grăitor-*, v. *mai-apoi-grăitor*.

greşitŭ, part. lui *greşì* într. ca adj., „păcătos“: 5 v⁰ 5—6.

grijì (a să ⌒), = „a se îngrijì“: *nu să va grijì de lumĭa ačasta deşar'tă* 23 r⁰ 7—8.

groapă, s. f., „mormânt“: 15 r⁰ 7, 15 v⁰ 6—7.

H.

hiclén-, adj., = „viclean“: 4 v⁰ 14.

hiul, v. *fiiu-*.

hire-, v. *fire*.

hrăni-, vb, *hrănescu* 12 r⁰ 5—6; adj. vb. *hrănitor-*, *apele hrănitoare* = „râurile desfătării s. desfătătoare“: 16 r⁰ 14.

I.

a (să ⌒), v *luoa-*.

iară, conj., = „iarăşi“: 5 v⁰ 1, 12 v⁰ 11, 17 r⁰ 14, 17 v⁰ 4, 28 r⁰ 5, dar cf. şi *iară* = „iar“ *(passim)*.

imr[ec], s. m, = „spune numele“, „cutare“: 30 v⁰ 5.

isop-, s. „plantă aromatică din familia labiatelor“: 28 r⁰ 13.

ispiti-, vb., = „a pune la încercare“: 14 v⁰ 4.

iubitoriu-la-oameni, v. *la-oameni-iubitoriu*.

iviriia, s. f.: 13 v⁰ 3.

izbăvi- vb.= „mântuì“: 4 v⁰ 3 şi 12—13, 29 v⁰ 5; de-aici *izbăvire* = mântuire“: 4 r⁰ 1 şi 3, 7 v⁰ 7; *izbăvitoriu-* = „mântuitor“: 14 r⁰ 5

izbăvitor-, v. *izbăvì*

izvoru, s. a.: 12 r⁰ 6—7; pl. *izvoarăle* 6 v⁰ 4.

izvorăscu, pers. III pl. prez. ind. a verbului *izvorî*,: 16 v⁰ 2.

Î.

îi, dat. sg. pr. pers. III,: 12 r⁰ 9, 28 r⁰ 4; altundeva *i*

îmi, dat. sg pr. pers. I.: 27 r⁰ 10; altundeva *mi* Cf. *căn'dù mi veţi vedé groapa* 29 r⁰ 4, etc.

în, prep., = 1. „prin“: *în darŭ cu dulčaţă acela roagă* (= „prin dar“) *acela roagă* 7 r⁰ 12; 2. — „la“: *În ceriu* 7 v⁰ 11.

înălbi- (*a· se ⌒*), vb.,: 28 r⁰ 14.

înbrăcatŭ, part. lui *înbrăcà*, vb.,: 25 r⁰ 3.

începe, vb.,: 8 v⁰ 9, 16 v⁰ 14; *începum* = „începurăm“ în loc de „începuşi“: 16 r⁰ 7; *începere*, s. f., = „început“: 17 r⁰ 1, *începătoriu-:începătoriul vieţiei* 16 v⁰ 13, *începătoriu, morţilor fu* 20 r⁰ 11, *începătoriu e h[risto]s* 20 v⁰ 4; *început*, s. a.: *din'nceputŭ* 12 v⁰ 4—5 Înţelesul e cu totul deosebit în: *cu d[u]mnedzăiască începută* (= „stăpânitoare“) *putére... despui* 10 r⁰ 10.

începătoriu-, v. *începe*.

începere, s. f., v. *începe*.

începere, v. *începe*.

începum, pers. I pl. perf. ind. al lui *începe*, v. *începe*

început-, v. *începe*

închiisu-s'au, perf. lui *închide*, = „închisu-s'au“, încheiatu-s'au“: 23 v⁰ 5; *să închisă* = „se închise“: 24 v⁰ 5.

înderepta-, vb., = „îndreptà“: *înderepteázdă-mă* 6 r⁰ 1, *neu îndereptat* 14 r⁰ 9—10, *îndereptămu-né* 7 r⁰ 11—12.

www.dacoromanica.ro

îndrăznitoare, adj. vb. al lui *îndrăzni*: *eşti îndrăznitoare* = „îndrăzneşti“ 17 r° 2-3.

înfrămsăşată (sic) în loc de *înfrămşată*, fem. lui *înfrămşat*, adj., = „înfrumseţat“: 1 r° 10—11.

îngădui-, vb.,= „iertà“: 11 r° 9, de-aici compusul *neîngâduitŭ* = „necuprins cu mintea“: 4 v° 2.

în-multŭ-m[i]lostivu, adj, v. *milostiv-*.

înpărat-, s. m.,: 2 r°13, 2 v° 11—12, 7 r° 8-9, 13 v° 5—6, 15 v° 11, 27 v° 5, *înpăratu* 5 v° 5, voc. *înpărate* 4 r° 5.

înpărăţi, vb.,: 20 v° 12.

înbla-, vb.,: 7 v° 3, 27 v° 1.

înpărăţiie-, s. f.,: *înpărăţiia* 18 r° 1, 19 r° 1, 20 v° 7; *părăţie: în părăţie-ţi* 17 v° 11, *în părăţiia* 18 r° 14, 18 v° 6 şi 12, 20 r° 1.

înpelţatŭ, part. lui *înpeliţà*, vb. = „întrupà“: 4 v° 1—2.

înpreunatŭ, part. lui *înpreunà*, vb.,: 3 r° 8—9.

înputà, vb.,: 19 v° 8.

însătoşiat-, part. lui *însătoşà*, vb. construit cu *pentru* (= „de“): *însătoşiaţi pentru dereptate* 18 r° 7.

înşălăciune, s. f., = „înşelăciune“, „înşelare“: 24 r° 13.

întru, prep., = „în“, „întru“: *într'una făp'tură* 11 v° 4, *întru lege* 14 r° 8, *într'o semeninţă* 16 v° 3-4, *întru viaţă* 21 v° 11, *întru sine* 22 r° 5, *întru deşăr'tu* 23 v° 11; cf. şi 1 r° 10.

Întru tot, = cu totul“, „prea“: *întru tot nevinovată* 7 v° 5, *întru totŭ précurată* 26 v° 2-3, *întru toate căntat* (= „prea lăudat“) 14 v° 1;

într'-una, = „cu totul“, „mereu“: *într'-una înfrămsăşată* (sic) 1 r° 10, *într'-una sf[i]nţită în taină* 2 r° 3—4, *într'-una dumnezaiască* 19 v° 12.

înţeles-, 1. part. lui *înţelege*, *Luminâ înţelésâ* (= „făclie înţelegătoare“) 1 r° 8, 2. s. a. = „înţelepciune“: 8 v° 13.

învieriei, gen. sg. al lui *înviere*, s. f.: 9 v° 14.

învie, vb., = „învià“: *învisă* (= »învise«) 30 r° 14, *învisu-ïaĭ* 28 r° 7—8.

învià, vb.,: *vor învià* 20 v° 2-3, *vorŭ învià* 22 r° 3; de-aici *învïare*· s. f.: *învïarïa* 20 r° 14, *învïaré* 22 v° 3 şi 5, 29 r° 11.

învisă, v. *învie*.

Ğ.

gice, v. *dzice-*.

ğoc-, s. a., = „joc“: *ğocurile* 21 r° 9-10.

ğudeca-, vb, „judecà“: *ğudecŭ* 22 v° 7-8.

ğudeţ-, s. a.,=„judecată“: 21 v° 9, 22 r° 8, 22, v° 5 şi 8.

ğudeţ-, s. m. = „judecător“: 76 v° 5-6 *ğudeţu* 27 v° 2.

ğunghïa-, vb., = „junghià“: 16 r° 7-8.

J.

jelanie s. f., = „dor“: 5 r° 3.

L.

lacrămi, pl. lui *lacrămă*, s. f.,: 12 r° 3, 24 r° 10.

lăcui-, vb., = „locuì“: 19 r° 4, *lăcuescu* 6 v° 5-6.

la-oameni-ïubire, s. f.,: *la-oamene-ïubirïa* (sic) *ta* (= „iubirea ta de oameni“): 10 r° 7-8.

la-oameni-ïubitorïu adj., = „de-oameni-ïubitorïu“: 3 v° 1-2, 4 r° 10-11, (vocativ) 29 v° 1-2, 30 v° 9; *ïubitorïu-la oameni*: 5 v° 9-10, 6 r° 5, 10 v° 4-5, 16 r° 12, 16 v° 7-8, 28 r° 3-4; cf. şi *de-oameni-ïubitorïu*.

lăpădăm, pers. I pl. prez. ind. a verbului *lăpădà*,: 26 v° 10.

latur-, s. f., = „parte“, „loc“: *laturé vieţiei* 8 v° 6-7, 16 r° 12-13, *în laturé aleşilor* 13 v° 12, 20 r° 5.

legătură-, s. f., = 1. „încheetură“: 3 r° 9; 2. „lanţ“ 30 r° 4.

www.dacoromanica.ro

lege, s. f.,: 14 r° 8; gen. sg. *legiei:* 7 r° 9-10, 14 r° 4.

lemn-, s. a., = „pom": 10 v° 13.

lu, ac. pron. pers de pers. III sg.,: = „l": *odihnéşte-lu* 3 r° 12; altundeva *l.*

lucru-, s. a., = „muncă", „robie": 12 r° 1.

luminâ, s. f., = 1 „făclie", „lumânare": 1 r° 8; 2. = „lumină : *nevechita-ţi lumină*": 13 v° 2.

lumina- vb.,: *să luminédze* 4 v° 7, *luminédză* 6 r° 9, 13 r° 13-14, 16 v° 12-13; part. *luminat-*: 4 r° 7-8, 11 v° 8-9.

luminos-, adj., = „luminat": 3 v° 11-12; cf. *luminat-* 4 r° 7-8.

luoa-, vb., = „luă": *ïa-se* 23 r° 5, *ai luoatŭ* 19 v° 14, *să luom* 24 v° 12; dar cf. şi *fuiu luatŭ* 12 v° 12, *ai luatu* 26 v° 13; pers. III sg. conj. prez. *să ïa* 28 r° 9.

lupta-, vb. trans., „hărţuì", „necăji", „torturà": *multu mă luptară chinurile* 1 v° 6-7.

M.

mai-apoi-grăitor-, adj. vb., = „cel ce spune cele de pe urmă": *mai apoi grăitorii prorocii* 4 r° 13.

mainte, adv., = „mai nainte": 14 r° 7, 14 v° 10, 23 v° 3.

măncaré, s. f., = „desfătare": (*în măncaré raïului*) 14 r° 1.

măndri-, vb., = „mărì", „slăvì": 4 r° 14.

măntui-, vb,: 1 v° 9, 6 r° 4, 7 v° 4-5, 10 v° 8, 26 r° 4, 30 r° 9-10; *mântuitoriu-*: 1 v° 8, 4 v° 11-12, 9 r° 4, 11 r° 9, 11 v° 13-14, 12 r° 12, 18 r° 12, 18 v° 4-5, 19 r° 6, 19 v° 1-2 şi 10, 30 r° 6.

mântuitor-, v. *mântuì.*

mănule, nom. pl. al lui *mână*, s. f.:23 v° 6, 24 v° 6.

mărie-, s. f., = „mărire": 13 v° 14.

mărire-, s. f., = «slavă»: 24 r° 14.

Mar'theei, gen. de la *Martha*, n. pr.: 29 r° 10-11.

mene, ac. sg. al pron. pers. de pers. I, = „mine": 5 v° 12, 19 r° 11, 22 v° 6; dar cf. şi *mine:* 27 r° 6, 27 v° 11, 29 r° 3, apoi *tine* 1 r° 4, 3 v° 4, 26 r° 5, 26 v° 8-9, şi 10, 28 r° 3 şi 6, 29 v° 13, *din* (passim), ş. a.

mérge-, vb., passim; *mergu* 27 v° 2; *mărsără* (= „merserà") 21 v° 2.

méser-, adj, = „sărac", „sărman": 27 v° 6.

mieu, pron. pos.,: 4 v° 12, 22 v° 9, 26 r° 3, 29 r° 9, *miei* 25 v° 9 şi 12, 29 r° 1, *mele* 14 v° 3.

milă, s. f.: 7 r° 3, 7 v° 9,

milosr'die s. f., = «îndurare», „milă": 16 r° 6.

milostiv-, 16 v° 7, 18 r° 9-10, *m[i]l[o]stivu* 14 r° 2: cf. şi *în-multŭ-m[i]lostivu* 9 r° 11 şi *multŭ-m[i]l[o]stivŭ* 10 v° 10-11.

m[i]lui-, vb,: 7 v° 14, 18 r° 10; de-aici *m[i]luitor-*: 8 v° 5-6.

m[i]luitor-, v. *miluì.*

mirareţi (*nu vă* ⌒), p. II pl. imper. prez. de la *a se mirà*, = „nu vă miraţi": 22 r° 10-11.

mişel-, adj.. = „sărac": 5 v° 5, (*mişei cu sufletul*) 17 v° 13-14.

mitâ, s. f.,: 26 v° 7.

moarte-, s. f.,: 2 v° 5, *moarte ta* 15 v° 5, *morte-* 13 r° 4-5, 28 v° 4-5; gen. sg. *morţiei* 3 v° 6.

mohorăţit (*léu* ⌒), pers. III sg. perf. ind. a lui *mohorâţi*,: 15 v° 14—16 r° 1.

moştenì, vb., = „moşteni": 18 r° 5.

multu, adj., = «mult»: 1 v° 6.

multŭ-m[i]l[o]stivŭ, v. *milostiv-.*

muncâ, s. f.,: 27 v° 14.

muced-, adj.,: 25 r° 13-14.

N.

nădăjdui- (*a se* ⌒) *pre cineva*, vb., = „nădăjduì în cineva": 14 v° 6, 26 r° 4—5.

năprasnâ (de ⌒), expr. adv.,: = „fără veste , „de-odată": 27 r° 9-10.

naşte, vb., = „a se naşte: *au născutŭ* 28 r° 6; cf. *unulŭ ce-i născutŭ* 11 v° 5.

naştere, s. f., = „rudenie", „rude": 23 r° 5.

neapus-, adj., = „care nu apune": 26 r° 6.

www.dacoromanica.ro

nebătrănit-, adj.: *nebătrănita-ți fericită* 2 v⁰ 3-4, 3 r⁰ 2-3.

nebeut-, adj. = „care nu se poate beà“: *nebeutul izvor* 13 r⁰ 6-7.

neclătit-, adj., = „nemișcat“: 23 v⁰ 2 și 4.

nedéjde-, s. f. = «nădejde»: 24 r⁰ 11-12, *nedéjde cé frumoasă* 19 v⁰ 6.

nedeșer'tat, adj., = „care nu se poate deșertà sau golì“: *izvorŭ nedeșer'tat* 9 r⁰ 9-10.

neîngâduitŭ, adj., v. *îngădui-*

nemencunosu, adj., = „nemincinos“: 5 r⁰ 10; dar cf. *amin'te* 29 r⁰ 6, *morminte* 1 r⁰ 1, *cuvinte* 16 v⁰ 3, ș. a.

neputred-, *neputrăd-*, v. *putred.*

nescăzut, adj, = „care nu scade“: *vistiiariu nescăzut* 13 v⁰ 9.

netăcut-, adj, = „fără tăcere“, „fără întrerupere“, „neîncetat“: *netăcute cântări* 1 r⁰ 2.

nevăzut-, 1. adj., = „ceea ce nu se vede“: 16 v⁰ 3; 2. *nevădzută* s. f., pl. *nevădzutele* 5 r⁰ 7, 8 r⁰ 13; cf. și *vădzutŭ* 8 r⁰ 12, *vădzutele* 5 r⁰ 6-7.

nevechit-, adj., = „care nu se învechește“, „neînvechit“: *nevechita-ți lumină* 13 v⁰ 2.

nevoe, s f.: 3 r⁰ 7. (*nevoĭa*) 29 v⁰ 6; *cu nevoe* (= „cu greu“): 3 r⁰ 6—7.

nevoință, s. f., = «ostenealà»: 17 r⁰ 3.

nice, conj., = „nici“: 25 v⁰ 12.

noao, dat. pl. al pr. pers., 3 v⁰ 14, 11 r⁰ 7.

O.

o, pers. III sg. a verbului aux.,. *voiu.*

oamene, pl. lui *om*, = „oameni“: 10 r⁰ 7.

oborâ, cet. *oborî*: vb., = „a doborî“, „a surpà“: 11 r⁰ 6.

odihnélă, s. f., = „odihnă“, „odihnire“: 12 v⁰ 14, 15 v⁰ 4, 20 r⁰ 8, 25 r⁰ 7, 25 v⁰ 4, 29 v⁰ 14.

omorâtŭ (*ai* ⌣), pers. II sg. perf. ind. a lui *omorî*,: 28 v⁰ 5.

P.

pământ-, s. a.,: 8 r⁰ 14-8 v⁰ 1, 15 r⁰ 13, 19 v⁰ 9, 24 r⁰ 12, 24 v⁰ 9-10, *pămăn'tu* 5 v⁰ 14, 25 r⁰ 13, voc. *păminte* 28 r⁰ 2.

părăție-, v. *înpărăție-*.

părinte-, s. m., = „tată“: 22 v⁰ 12.

pas[ă], pers. II sg. imp. prez. a lui *păsà* „*păși*“, „merge“: 30 v⁰ 11.

patriiarh-, s. m.,: 6 v⁰ 1.

peri-, vb.,: 24 r⁰ 9, 24 v⁰ 3.

pičoarele, pl. lui *picior*, s. a.,: 21 r⁰ 5, 23 v⁰ 6.

plânge-, vb., „plânge“: *plăngu* 18 r⁰ 2; *plăngîà*, pers. I sg. impf., „plângeam“: 15 r⁰ 5.

poală, s. f., „sân“: *poala . . . lui Avram*: 6 r⁰ 14, 30 v⁰ 7.

počŭ, pers. I sg. prez. ind. a verbului *puteà*, «pot»: 22 v⁰ 6.

pogorât (*č-au* ⌣), pers. III sg. perf. ind. a lui *pogorî*,: 30 r⁰ 3.

pohti-, vb., „poftì“: *pohtescu* 6 r⁰ 13; cf. însă și *poftı-* 9 v⁰ 1.

pomână-, s. f., «pomană», „pomenire“, „amintire“ 26 r⁰ 1, 26 v⁰ 1-2.

pomeni-, vb.,: 5 r⁰ 13, 17 v⁰ 12, 18 r⁰ 11 și 13.

postitor-, adj. vb. al lui *postì* într. ca s. m., „pustnic“: 5 r⁰ 1, 29 r⁰ 2.

prah, s. a., „praf“: 2 r⁰ 11.

prăznui-, vb., „serbà“: 17 r⁰ 7.

pre, prep., = „pe“: 6 v⁰ 14, 8 r⁰ 7, 9 v⁰ 7, 13 r⁰ 1, 16 v⁰ 5 și 9, 17 v⁰ 5 și 9, 19 r⁰ 4 și 14, 19 v⁰ 9, 24 v⁰ 9 și 14, 25 v⁰ 12, 26 r⁰ 5.

précurată-, fem. lui *précurat*, adj.,: 4 v⁰ 7-8, 11 r⁰ 14, 26 v⁰ 3, 30 v⁰ 2.

prédulce, adj., „prea bun“: 26 r⁰ 9.

prețŭ de viață, gen. sg, — «prețul vieții»: 9 v⁰ 4-5.

préînțelepciune, s. f.,: 12 r⁰ 8.

primi-, vb., „primì“: *priimește* 28 r⁰ 2-3, 29 v⁰ 4; *priimește* 28 r⁰ 8.

prilăsti-, vb., „amăgì“: 12 v⁰ 8.

pristăvi- (*a se* ⌣) vb. „a murì“ 1 r⁰ 5, 1 v⁰ 1, 2 v⁰ 2, 3 r⁰ 1, 3 r⁰ 12, 3 v⁰ 9, 4 r⁰ 6-7, 4 v⁰ 5-6, 6 r⁰ 8, 6 v⁰ 13, 11 v⁰ 9, 12 r⁰ 14, 13 r⁰ 9, 13 v⁰ 11, 14 r⁰ 14-14 v⁰ 1, 15 v⁰ 3-4 și 9, 16 r⁰ 11,

www.dacoromanica.ro

26 ro 11, 30 ro 1-2, 30 vo 4-5.

proslăvi- vb. „mări", „glorifică": 19 ro 5, *proslavéşti-i* („proslăveşte-i") 19 vo 9-10.

pururé, adv.,: 8 ro 5, 14 vo 14, 16 vo 1, (*pururĭa*) 12 ro 5.

pusă-, s. f., ceea ce s'a pus", „sămânţa": *pusa în pămân'tŭ* 9 ro 1.

pusără, pers. III pl. perf. ind. a lui *pune*, „puseră": 13 r° 3.

putred-, adj., „stricat": 2 ro 10 comp.: *neputred-* 13 ro 10, *neputrădă* 11 vo 9, pl. *putrezi-* 17 ro 13.

putredire, s. f. „stricăciune": 13 ro 4, 16 ro 10, gen. sg. *putredireei* 15 ro 14.

puţinelŭ, adj.,: 23 vo 3; *puţiné vréme* 6 vo 14.

R.

rădica-, vb, = „ridică": 7 v° 11, 8 v° 1.

raĭu, s. a.,: 14 r° 1, 15 v° 8.

răpăusa-, vb., = „odihni", „a se odihni": *răpăusédză* 30 r° 1.

răpitorĭu, adj. v. al lui *răpi*, într. ca s. m. = „tâlhar", „hoţ", „fur": 2 v° 5-6.

răsipi, vb. tr., = „risipi": 2 v° 6; refl. 21 r° 2-3; *răsipită* 25 r° 12-13.

răstigni, (*a se ∞*), vb.,: 14 r° 9.

rrău, adj. într. ca s. a.,= „rău": 22 v° 4; altundeva *rău*.

razboinic-, s. m.: 18 ro 14.

roao, s. f., = „rouă": 24 ro 1.

rob-, s. m., = „şerb": 4 vo 6, 5 vo 8, 6 vo 8-9, 7 ro 1, 8 vo 6, 9 ro 4, (*robu* „robul") 9 vo 11, 10 ro 14, 13 ro 8, 17 ro 4, 18 vo 4, 20 ro 4, 27 vo 4, 29 ro 14, 29 v° 4-5, 29 vo 10. 30 ro 5, 30 vo 5.

robitură-, s. f., = „robire", „robie": 4 vo 3-4.

rod-, s. a.,=„rudenie", „rudă" „neam": *rodurile* 11 r° 3-4, 23 r° 11, 27 r° 7.

roditoare, adj. vb. al lui *rodi*, într. ca s. f = „născătoare", „maică": 1 r° 12, 4 ro 13-14, 17 ro 8, 26 ro 6-7, 29 vo 3.

roşiu, adj.,: 15 vo 13.

rugă-, s. f,: 29 vo 4, 30 vo 2.

ruga-, vb. trans.,: *vă rogu* 27 vo 11; refl. *a se ruga (la cineva)*: *la prédulcele domnu roagă-te* 26 ro 9-10.

ruşina-, vb.,: *să nu ruşinedzi* 26 vo 7, *ruşina-* (*a se ∞ de cineva*), vb. refl. 1 vo 11.

S.

sĕ, conj., = «dacă»: 15 v° 6.

să, pr. refl, = „se": 1 v° 11, 3 r° 10, 3 vo 3, 5 r° 3—4, 6 v° 3 şi 7, 16 r° 14, 17 ro 5 (*bis*), 18 v° 9, 10 şi 11, 20 r° 7, 20 v° 8 şi 12, 23 r° 7 şi 12, 23 v° 2, 24 v° 1 şi 4, 5 şi 8. 26 r° 11—12, 27 vo 9 (*bis*), 28 r° 5 şi 13, 28 v° 12; dar cf. şi *se*: 23 r° 5, 24 r° 14.

sălaş- s. a. = „locuinţă", „lăcaş": 1 ro 7, 7 r° 7—8, 8 v° 7—8, 9 r° 14, 26 v° 12, (*sălaşu*) 11 r° 12.

sălăşlui-, vb., = „aşează": 6 r° 10, 9 r° 14, 13 vo 11—12.

sămăna-, vb., 12 r° 2.

sămănţă-, s. f.,: 25 r° 8—9, 30 r° 9.

sămt, pers. III sg. prez. verbului *a fi*: *sămtu* 2 v° 10, *sămtŭ* 21 r° 6, *simtŭ* 5 ro 14, *sintŭ* 29 r° 11.

săvrăşi-, vb., = „săvârşi", „face": 8 r° 1, 29 r° 12; cf. însă şi *săvărşi-*: 26 ro 1.

scrăbă, s. f, = „scârbă", „necaz", „supărare": 12 r° 3, 29 v° 6.

scrăbĭĭà(*mă ∞*), pers. I sg. impf., = „mă scârbeam": 4 v° 10.

seca-, vb.,: 24 r° 8.

secera-, vb.,: 12 r° 4.

semeninţă, s. f., = „semănare", „asemănare"; 16 v° 4.

sf[i]nţie, s. f., = „sfinţire": 3 vo 14, *sf[i]nţiia sf[i]nţilorŭ* 10 v° 6.

sfrăşire-, s. f., = „sfârşire": 20 v° 6.

simtŭ, v. *sămt*.

sintŭ, v. *sămt*.

Sion, n. pr., fig. = „biserică": 11 v° 12.

www.dacoromanica.ro

slăvi-, vb, = „mări": 28 v0 13—14.

slobod, adj.,: 7 r0 1.

slobodzi-, vb., = „slobozì": 7 r0 6.

slobodzire, s. f. = „slobozire", „eliberare", „mântuire": 15 v0 12.

socoti-, vb., = „numără": 29 v0 11-12.

somn-, s. a., 1. = „somn": 3 v0 2; 2. = „vis: *somnu* 2 r0 12, 2 v0 9.

sparge-, vb. = „împrăștià", „risipì", „nimicì", „stricà : 3 v0 6.

spăsenie, s. f., — „mântuire": *şi sp[ă]senie slăvim* 10 r0 7.

sp[ă]sitor-, adj. vb. al lui *spăsì*, = „mântuitor": 8 v0 10—11.

spre, prep , = „pentru", „întru": *vor eşì făcătorii de bine spre învĭaré vieţiei. ĭară făcătorii de rrău. spre* (= „pentru", „întru') *învĭaré udeţului* 22 v0 2 şi 4.

străn'surà-, s f., = „chin", „patimă", „suferinţă": *străn'sura trupului* 23 r0 10.

striga-, vb.,: 2 v0 11.

su, sŭ, s, v. *fi*.

sufletŭ, s. a., 1. = „suflare"; *fără sufletŭ* 27 r0 4. 2. = „duh", „suflet" (passim).

supt, prep.,: *suptu* 20 v0 14, *suptŭ* 3 r0 13, 30 v0 6.

suspinà, pers. I sg. impf., = „suspinam",: 15 r0 5.

Ş.

şarŭ s. a. = „văpsea": 15 v0 12.

T.

tată-, s., m.,: *tatălu* 4 r0 2., *tatălŭ* 16 v0 3, 20 v0 8, *tatăl* 15 r0 2, 22 r0 4; cf. şì *tatălui* 16 r0 9.

tinerĕţe-, s. f.,: 24 r0 5-6.

tot, adv. = „mereu", „în continuu": 19 r0 10.

trece-, vb., = 1. „iertà": 10 r0 1; 2. = „a murì": *trecut de pre lume* 16 v0 9.

trecut, v. *trece*.

tremesŭ, part. perf. al verbului *tremet*, = „trimit": *m-au tremesŭ* 21 v0 7, *m-au tremes* 22 v0 11-12.

troiţă s. f. = „treime", „trei feţe": 2 r0 2-3, 5 r0 9, 19 v0 12.

trupu, s. a.,: 3 r0 6, 8 v0 1, 9 r0 6.

turna- (*a se* ∽), vb. refl., = „a se întoarce", „a se înturnà": *să mă tornu* 12 v0 13, *să toar'nă* 28 r0 5.

Ţ.

ţinedà, vb., = „stăpânì": 5 r0 6; de-aici *ţinére-*, s. f., = „stăpânire": 6 v0 12, 12 r0 11, *ţinĭaria* 3 v0 6; *ţiitorĭu* = „stăpânitor": *ţiitorĭu ĭaste de troiţă* 5 r0 8-9.

ţinére-, s. f., v. *ţine*.

ţiitorĭu, v. *ţinedà*.

U.

uitareţi (*nu* ∽), pers. II pl. imper. prez. dela *uità*, = „nu uitaţi": 29 r0 3.

unul, una, num., = „singur", „singură": 5 r0 9, 7 r0 10, 10 r0 2 şi 3, 10 v0 10, 11 v0 4 şi 5, 13 r0 1, 17 r0 11, 27 r0 1, 30 r0 7.

urăt-, adj., = „urgisit": 8 r0 1.

următorĭu, adj. vb. într. ca s. m. = „urmaş", „moştean", *ur'mătorĭu arată-l în curţile sf[i]nţilor* 26 r0 14.

www.dacoromanica.ro

V.

vădzuĭu, pers. I sg. perf. lui *vedeà*: 5 v⁰ 2, *văzuĭu* 15 r⁰ 6; conj. prez. *să vadză* 7 r⁰ 14.

văzută, s. f., v. *nevăzut-*.

vécu, s. a., = „veac“: 21 v⁰ 8.

vecie, s. f., în compoziţia *de vecie* = „vecinic“: *dulčaţa cé de vecie* 2 v⁰ 1, *poména de vecie* 26 v⁰ 2.

venire-, s. f.,: 20 v⁰ 5.

ver'gură, s. f., = «fecioară»: 11 v⁰ 2, *ver'guriloru* 14 r⁰ 2.

ver'se (*să* ∽), pers. III. conj. prez. de la *vărsà*, vb.,: 28 r⁰ 10.

veştedzi-, = „a se veştezì“: 24 v⁰ 6-7.

viaţă, s. f.,: 3 v⁰ 1, 4 r⁰ 10, 8 v⁰ 3, 9 v⁰ 5, *viaţ'* 22 r⁰ 6; articulat: *viaţa* 1 v⁰ 3, şi *viaţîa* 5 r⁰ 1; gen. sg. *vieţiel* 7 r⁰2, 8 v⁰6-7, 16 v⁰13, 16 v⁰13, 23 v⁰3.

viaţă-făcătoriu, v. *făcătoriu*.

vie (*să* ∽), conj, lui *venì*,: 16 r⁰ 5.

vĭia-, vb. = «trăì»,«a fi viu» : *să viedzu*: 7 v⁰ 13-14, *vĭiat-au* 19 v⁰ 9.

vier'milor', dat. plur. al lui *vierme*,: 25 r⁰ 14.

vistĭiarĭu- s. a = „tezaur“, „comoară“: 12 r⁰ 7, 13 v⁰ 8—9.

voao, dat. pl. al pr. pers.,: 19 r⁰ 8, 21 v⁰ 4 şi 12.

voinic, s. m. = „ostaş, „so'dat“, „mi-l tar“: 27 v⁰ 5—6.

voitoriu, adj. vb. al lui *voì*,: *voitoriu de milă eşti* 10 v⁰ 7.

voĭu, vb. aux., pers. II sg. *veri* = „vei“: 17 v⁰ 11—12, 28 r⁰ 13—14, pers. III sg. într. în locul pluralului, *o* „vor“. „or“ 18 r⁰ 5.

vrăjmaş-, s. m., = 21 r⁰ 2.

vrătos, adj. într. ca adv., = „vârtos“ *mai vrătos de zăpada* 28 r⁰ 14.

vreme, s. f.,: 12 v⁰ 1.

vrére-, s. f., = „voe“, „voinţă“,: 3 r⁰ 9 - 10.

Dz.

dzăcea-, vb., = „zăceà“,: 15 r⁰ 7, 25 r⁰ 10 -11 şi 12, 27 r⁰ 5.

dzice-, vb., = „zice“: 5 v⁰ 12, 28 r⁰ 12, 29 r⁰ 10; *va gice* 21 r⁰ 5, *vor gič[e]* 19 r⁰ 9; *dzişu*, pers. I pf. sg. ind., = „zisei“: 5 v⁰ 3; *dzisă* = „dzise“: 21 v⁰ 2.

dzisă-, s. f., = »poruncă«: 8 r⁰ 11, 15 v⁰ 2.

dzuo, s. f., = „ziuă“: 27 r⁰ 8.

Z.

zavistie-, s. f.: 12 v⁰ 7—8.

zdrobi-, vb.,: 25 r⁰ 4.

zidi-, vb., = „creà“: 5 v⁰ 10, 8 v⁰ 11, 10 v⁰ 9, 12 v⁰ 4. 15 r⁰ 8-9, 17 v⁰ 2, 28 r⁰ 4; de-aici *zidĭtoriu* = „creator“: 28 r⁰ 7.

zidĭtoriu, adj. vb., într. ca s. m. v. *zidì*.

zidĭtură-, s. f., = „zidire“, „creare“: 8 r⁰ 11.

zlac-, s. a. = „iarbă“: 2 v⁰ 10.

www.dacoromanica.ro

Tabela I.

Fig. 1.

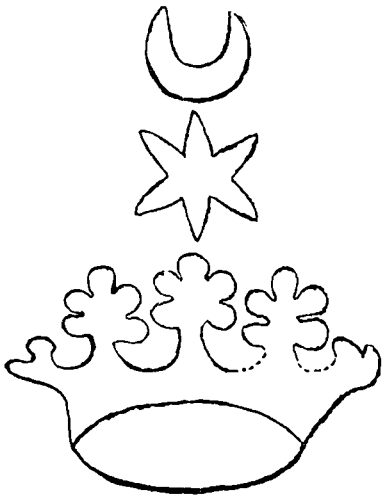

Fig. 2.

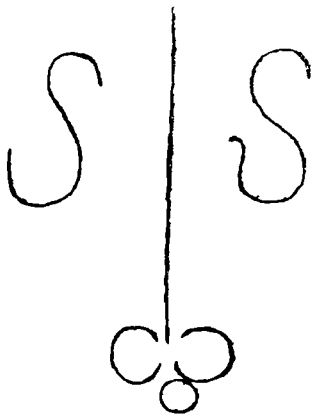

www.dacoromanica.ro

Tabela II.

Fig. 1.

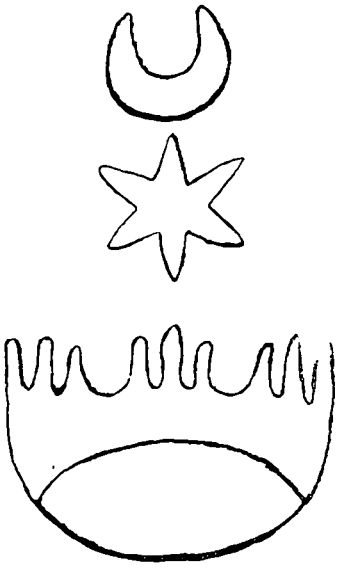

Fig. 2.

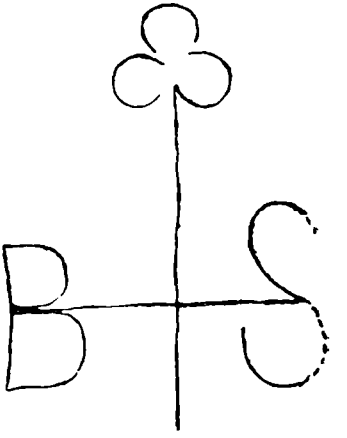

www.dacoromanica.ro

Tabela III.

Fig 1.

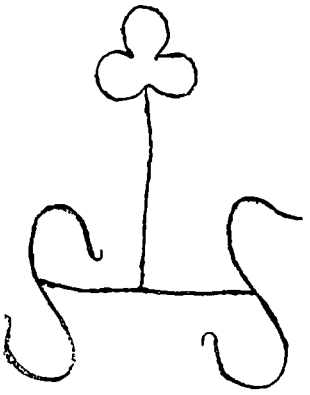

Fig. 2.

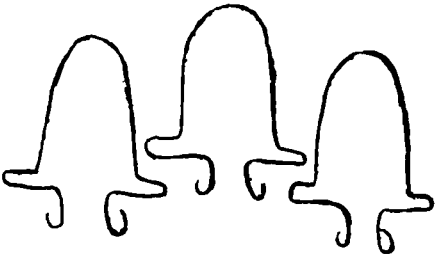

www.dacoromanica.ro

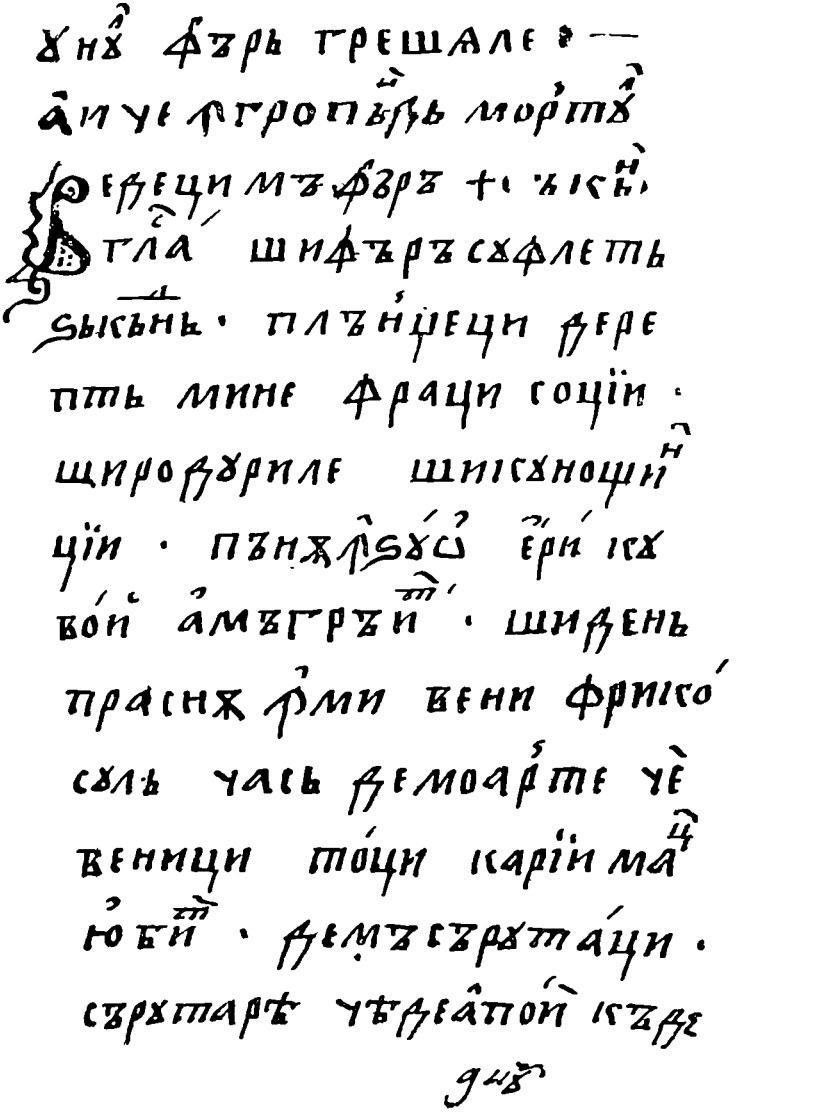

Foaia 27r⁰ din text.

N. DRĂGANU.

www.dacoromanica.ro

Cuvinte şi lucruri.

Elemente vechi germane în orientul romanic.

In lucrarea de faţă vom studiă istoria câtorvà termeni româneşti şi romanici în legătură cu lucrurile la cari se referă. Vom încercà să întrebuinţăm toate mijloacele pe care trebue să le pretindă astăzi linguistica, ţinând seamă adică în chip armonic de punctul de vedere istoric, geografic, etnografic şi semantic, căci numai în acest fel se poate ajunge la lămurirea completă a vieţii unui cuvânt în genere, şi în special a acelora, al căror sens nu se poate pricepe bine fără a cunoaşte şi lucrul de care se leagă.

I. *Două inovaţiuni de lucruri cu termenii lor: In Romania de răsărit:* **Strungă;** *în cea de apuş:* **Barr—.**

Cu originea lui *strungă* şi a corespondentelor sale din limbile vecine cu românească, s'au ocupat mai mulţi filologi romanici, slavişti şi indo-germanişti fără să se poată, în decurs de aproape o jumătate de veac, de la Miklosich încoace, ajunge la o lămurire satisfăcătoare. Cauza, cum vom vedeà, a fost neglijarea semanticii în legătură cu lucrurile la care se referă cuvintele, explicabilă de altfel într'o vreme când nu i se cunoşteà ca azi marea importanţă în linguistică. In cercetările din urmă însă găsim aceiaşi greşală, supt o altă latură. Deşi principiul cuprins în germ. „Wort und Sache“ a convins pe toată lumea, totuşi se mai încearcă scotocirea istoriei cuvintelor pornindu-se numai de la lapidarele definiţii ale unor dicţionare. Şi mai ales când e vorba de cuvinte cari se îndărătnicesc a nu-şi da pe faţă secretul originii lor, trebue să se lase la o parte maltratarea hainei fonetice, pentru a căutà misterul in lumea internă a cuvântului, care de obiceiu oferă elemente şi puncte de sprijin mult mai numeroase decât cele câtevà nevinovate sunete ale unei vorbe.

In toate explicările date de alţii până acum şi pe cari le vom vedeà mai departe, sensul de la care s'a pornit pentru *strungă* e mai mult decât vag. *Strunga* este însă un lucru, o construcţie mai bine zis, din sfera ocupaţiunilor etnografice, care nu e tocmai simplă. De aceea, pentru a aveà o imagine clară a ei, trebue să-i cunoaştem şi forma, părţile din cari se construeşte şi mai ales serviciul ce îndeplineşte în viaţa păstorească.

www.dacoromanica.ro

Putem spune de la început că este mijlocul cel mai important născocit de păstori pentru a strânge şi exploată laptele, principalul venit al oilor şi caprelor.

Vom da deci descrierea şi funcţiunea acestui „mijloc" observat de mine în mai mulţi ani de-arândul şi în mai multe regiuni ale României.

In regiunea Carpaţilor, pe ambele versante, păstoritul, până la războiul cel mare european, erà o ocupaţiune de căpetenie a Românilor. Acelaşi lucru erà şi în toată întinderea dintre Carpaţi, Dunăre şi Nistru, pe marile proprietăţi în special. In aceste zone păstoritul se practică în mare, se creşteau turme numeroase[1]) şi de acest fel de exploatare a oilor şi caprelor este legată necesitatea strungii. Ea nu lipseşte nici la crescătoriile mai mici, din preajma satelor, dar acolo unde sunt oi puţine lipseşte adeseori.

Strunga e absolut necesară în practică pentru mulgerea cu înlesnire a unei turme ce trece de 200 de capete — la marile târle mânzările ajung chiar până la circa 1000 de capete. E de la sine înţeles că pentru a mulge un număr aşà de mare de oi ori capre, trebuià un mijloc prin care să se poată luà una câte una până la cea din urmă şi să fie trecute prin mânile păstorilor mulgători („mânzărari", „mulgari" etc.). Când e de muls un număr mic de vite păstorul le poate prinde pe rând, mulge şi dà drumul, fără să-i rămâe nici una care să nu-i fi trecut prin mâni, fiindcă le cunoaşte „pe de-asupra" şi le poate ţine la rigoare şi socoteala în cap. Dar, când sânt sute de capete, operaţiunea devine imposibilă, chiar dacă turma ar fi închisă într'un ocol. In unele părţi, înăuntrul acestuia păstorii prind — e adevărat — una câte una, le mulg, cum se mulg vacile de ex., aşezându-se la ugerul lor şi apoi le dau afară din închisoare. Acest lucru se întâmplă, cum am spus, unde e vorba de un număr mic de vite, fiindcă procedeul în acest caz nu e prea obositor.

Sistemul de-a prinde oaie cu oaie e totuşi primitiv şi se mai practică şi în alte ţări romanice, cum este Sardinia cea păstrătoare de atâtea forme vechi de limbă şi civilizaţie romană şi autohtonă. Despre acest fel de-a mulge vorbeşte cunoscătorul acestei regiuni, romanistul Wagner[2]), fără însă să ne dea o de-

[1]) Astăzi prin expropiere moşiile micşorându-se nu mai pot cuprinde turme mari; pe de altă parte războiul a distrus sute de mii de oi

[1]) *Das Ländliche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache*, Heidelberg 1921, p. 112 şi v. şi p. 118 o «Schafhürde, făcută din ramuri îngrămădite în formă de gard, dar neîmpletite. (cf. mai departe la **barr* — sisteme primitive de închisori. garduri etc.)

www.dacoromanica.ro

scriere amănunţită a locului în care sânt închise oile pentru această operaţie.

Sistemul mulsului prin „strungă“ al păstorilor români, transmis şi popoarelor vecine din cele mai vechi timpuri, înlătură greutăţile amintite, cum vom arătà mai la vale.

Strunga şi operaţiunile în legătură cu ea dinainte şi după muls.

Păstorii aduc turma la muls de trei ori pe zi vara şi numai de două ori spre toamnă. Bagă oile, pentru acest scop, strigând continuu „hăi la uşe“, „hăi la strungă“ ori şi alte strigături, după regiuni, într'o închisoare care are forma de la fig. 1. în zona păstoritului în mare, amintită mai sus.

Aceasta închisoare e construită astfel[1]):

Vedem o împrejmuire A, cu patru laturi, ori cu mai multe (cf. fig. 2), în care caz e făcută din „scânduri“ sau „bârne“ subţiri ori „laţi“ ciopliţi, ale căror numiri după regiuni nu ne preocupă aici. Alteori e facută din gard de nuele ori crengi, după cum e regiunea respectivă de bogată în material de îngrădit. La munte se face din prăjini, bare necioplite de brad. In acest caz, fiindcă se şi pretează la o asemenea formă, este de obiceiu mai mult rotundă, cum se poate vedeà un tip, foarte primitiv însă şi mic, la dl O. Densusianu (*Graiul din Ţara Haţegului*, fig. XIII, p. 308), care arată — lămuriri nu se dau — o creştere de oi foarte redusă, fiindcă nu se vede adausul necesar pentru muls (*C* la fig. 1).

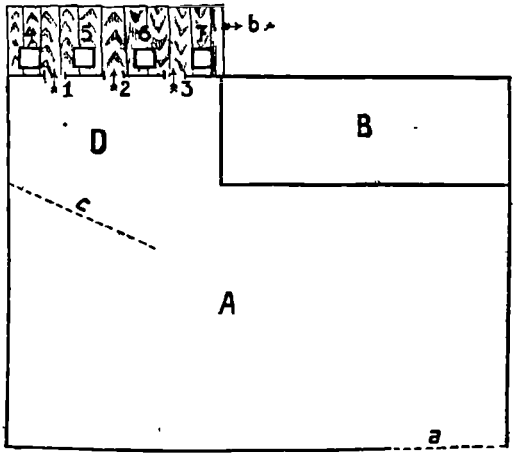

Fig. 1.

[1]) Reprezentăm construcţia printr'un desemn simplu de linii, suficient pentru a-i înţelege forma şi felul de funcţionare. La sfârşit vom da şi fotografii.

www.dacoromanica.ro

Daca turma e prea mare nu se bagă toată odată, ci numaĭ o parte, ca să nu stea oile îngrămădite, şi, după ce se mulge partea aceea, se mai aduc şi celelalte, ce rămăseseră afară.

Oile se introduc pe la „coada strungii", pe „uşa" (poarta) cea mare (a), care se închide apoi, evident, ca să nu iasă cele dinnăuntru afară.

Înăuntrul strungii *(A)* stă „mânătorul" [1]) sau „strungarul", de obiceiu un băiat între 10—16 ani care „dă oile la uşe" sau „la strungă", cu aceleaşi strigăte amintite mai sus (pag. 329) şi cari arată direcţia unde trebue să meargă vitele.

Ele se mână în spaţiul *D*, numit, după date din Muntenia, Ţara Bârsii şi Bran, „coteţ", care se şi închide uneori cu uşa *c*, cuprinzând şi reţinându-le până la mulgerea lor, un număr de circa 20—30 capete. Mânătorul, sau cel ce le „dă la uşe", căci aici este propriu zis datul „la uşe", de aceea şi strigă mereu „hăi la uşe", face să intre una câte una prin una, două sau chiar trei [2]) „uşi" mici (1, 2, 3) cât să poată încăpeà o oaie sau capră.

Pătrunzând prin porţile acestea, în direcţia săgeţilor, sânt prinse de mânzărari, care stau pe *scaune* (4, 5, 6) fixe (cf şi O. Densusianu, o. c.) [3]) şi, aşezându-le cu ugerul deasupra găleţii ţinute între picioare, le mulg.

Pe scaunele *5*, *6*, din mijloc stau câte doi ciobani, iar pe cellalt (7) din dreapta stă de obiceiu baciul. Dacă sânt oi mai puţine, se fac în păretele *C* numai una sau două uşi.

Păretele *C* este făcut din scânduri, bârne subţiri ori alt material şi formează cheia, secretul strungii am zice mai bine. In adevăr aici, la acest părete, e concentrată toată acţiunea mulsului. Prin porţile lui trec oile îndemnate de mânători, dar nu trec decât cele silite şi nu pot ieşi, deşi au loc suficient, decât dacă sânt lăsate să iasă de către mulgatori, cari, îndată ce oile dau să iasă, le apucă să le mulgă, în chipul cum am spus. Evident, lăsate libere, oile ar ieşi pe strungă în şir, repede, una după alta, după cunoscutul lor obiceiu, descris atât de frumos de Dante:

---

[1]) In jud Cojocna şi împrejur, pe o zonă ce n'o pot determinà, se cheamă şi *ciorúng*.

[2]) In Ţara Haţegului (v. fotografiile) sânt patru şi cinci uşi.

[3]) Descrierea mulsului, deşi pe scurt, din textul XLIV corespunde cu ce spunem noi.

www.dacoromanica.ro

„Come le pecorelle escon dal chiuso
A una, a due, a tre, e l'altre stanno
Timidette atterando l'occhio e'l muso;
E ciò che fa la prima, e l'altre fanno,
Addossandosi a lei s'ella s'arresta;
Semplici e quete, e lo'mperchè non sanno" (*Purg.* III. 79), şi tot aşà (în *Convito*, I. 11) „se una pecora per alcuna cagione, al passare di una strada, salta„ tutte le altre saltano, eziandio nulla veggendo da saltare".

Nu pentru admirabila descriere a unui adevăr din viaţa câmpenească am citat acestea, ci pentru a accentuà principiul, desconsiderat uneori de linguistică, al pătrunderii vieţii poporului, fără de care cercetările noastre ies, cum se întâmplă adeseori, lapidare şi seci. Profunzimile nevăzute şi elementele depărtate, în timp, ale unei limbi, apar mai clare dacă putem adânci, studiind, viaţa omului şi a naturii înconjurătoare.

Ei bine, pentrn a împiedecà acest năravnăvalnic al nevinovatului animal, mintea păstorilor a născocit o *barieră*, un părete de lemn, prin care a săpat uşiţile pentru trecerea spre muls a oilor.

Aci stă ideia, secretul, simplu de altfel, al etnograficei invenţiuni. Neobservându-l, ceeace de bună seamă din o seacă definiţie de dicţionar cu greu s'ar puteà închipuì, filologii s'au pierdut în artificiale combinaţiuni etimologice.

***

Unele alcătuiri de strungi sânt mai complicate, cu adaosuri şi accessorii cari dovedesc o practică de secole a Românilor în păstorit. Am văzut la multe târle mari din vechea Ţară-Românească, aplicate şi portiţe mobile, în partea din afară a „uşilor", între mânzărarii vecini, tovarăşi la câte o uşe. Aceste „apărători" cu ţâţâni ca uşile caselor le împinge cel din partea căruia se închid şi barează astfel ieşirea oii următoare înainte de-a-o fi muls pe cea care o are mulgătorul atunci în mâni. De obiceiu însă oprirea o face cei doi vecini de uşe, alăturându-şi genunchii, unul pe stângul, altul pe cel drept, în formă de unghiu.

O altă parte de perfecţiune este acoperirea acestei bariere cu o boltă numită în unele părţi *comarnic* (C. fig. 2) şi serveşte contra ploilor şi pentru a face umbră mulgătorilor, în zilele calde de vară. Terminul de bază *camara* îl au şi Slavii. E un împrumut,

www.dacoromanica.ro

de sigur, de la o populaţie romanică (cf. Bernecker, Slav. Et. Wb. p. 556.), dar e din acele cuvinte care au devenit patrimoniu comun la ei şi la noi, retrecând la noi de la ei, sau numai influenţat de de ei. *Comarnic* se poate explică şi după regulele foneticei româneşti. Din un *camara* + suf. *nic* slav, dar productiv şi la noi, merge uşor un **cămarnic* > *comarnic* (cu a > o, supt influenţa labialei).

Jos, comarnicul este podit cu „podele" de scânduri, pentru că altfel, de-ar fi pământ gol, s'ar face noroiu din cauza urinii oilor şi a baligilor. De pe scânduri însă gunoiul se poate curăţi mai uşor. La strungile marilor crescători şi „coteţul" este podit, cum se vede la fig. 2. *(B)*.

Aceasta reprezintă o stână, cu strunga împreună, a unuia din cei mai mari stăpâni de oi, din unul din centrele clasice ale păstoritului nostru, *Săcelele*, de lângă munţii din Ţara Bârsii[1]). Este un un tip caracteristic, pe o întindere mare, în părţile acelea, pe ambele versante ale Carpaţilor. Evident, ar fi important şi pentru limbă să avem date amănunţite şi fotografii de aşezările Românilor de pe toată întinderea României. Etnografia de care se ţine această preocupare în special, este la noi abiă la început şi din necunoaşterea exactă a lucrurilor şi răspândirii lor se resimte şi studiul limbii române — dar nici cele romanice nu sânt mult mai înaintate în privinţa aceasta.

La fig. 2, strunga formează una cu stâna, ca şi la fig. 1 *(B)*, însă acolo stâna, o singură construcţie, cuprinde colţul din dreapta al strungii *(B)*. Dincoace sânt două aripi, două stâni: *fierbătoarea (D)* (locul unde se prepară brânza şi se *fierbe* zărul) şi în stânga „stâna brânzii", unde se ţin produsele oilor. (Se mai cheamă şi stâna „foilor", plur. dela *foale* < lat. follem). La acest tip, cel mai perfecţionat, păretele-barieră *(G)*, cu uşi de trecere (I, II, III), dar şi cu mijloace de-a oprì oile să treacă cum am spus, libere afară spre *bătătură (F)*, unde se odihnesc după muls, este aşezat între cele două stâni (*E*, *D*), în aceiaşi linie cu păreţii acestora dinspre interiorul strungii. Are înălţimea necesară de 1 metru. iar „uşile" de trecere sânt înalte atât cât să poată încăpeà o oaie. *Comarnicul*, acoperit numai de-asupra şi cu păretele-barieră din spate *(G)*, formează un fel de coridor, tindă, între cele două stâni, pe unde trec, pe podele (partea cu

[1]) A lui G. Gologan, cu detalii date de fiul său Ion Gologan, student.

www.dacoromanica.ro

tuş) oile spre „bătătură“. Părţile dinăuntrul comarnicului din spatele scaunelor (1, 2, 3, 4) se numesc şi *spătări*, nu fiindcă se reazămă ciobanii cu spatele, ci fiindcă formează ca nişte *spate* de scaune, căci mulgătorii stau plecaţi spre oi. Cum se întâmplă de obiceiu cu asemenea numiri date la părţi dintr'un întreg, adeseori se spune în genere „*spătările*“ strungii pentru tot păretele. Acesta se mai numeşte uneori şi *fruntar*(iu)[1]),

A — strunga (interior)
a = intrarea în interiorul strungii.
B = „Coteţul“, podit cu podele.
b intrarea în coteţ.
C = „Comarnic“. Tot spaţiul de acl e acoperit cu şindilă pe laţi şi jos podit.
c = ieşirea din comarnic
D = „Fierbătoarea“
E = „Stâna brânzii“
(Stână se chiamă şi toată construcţia, cu strunga la un loc).
d...e are deasupra un lemn curb, ca bolta unei porţi.
F. = „Bătătura“ unde stau oile după muls.
G. = „Vándor“, bârna aşezată deasupra „uşilor“ şi păretelui ce desparte coteţul de comarnic.
Z, Z = se cheamă tot «vándor» (sau vandăr) şi e prelungirea bârnii de deasupra »uşilor».
Y = »Hătişul», cărarea pe care vin oile la strungă.
n, n = intrări în cele două aripi (odăi) ale stânii.
I, II, III = «Uşile« prin cari ies oile.
1, 2, 3, 4 = scaunele, făcute din butuci.
x....x = corlăţile, (gardul strungii).

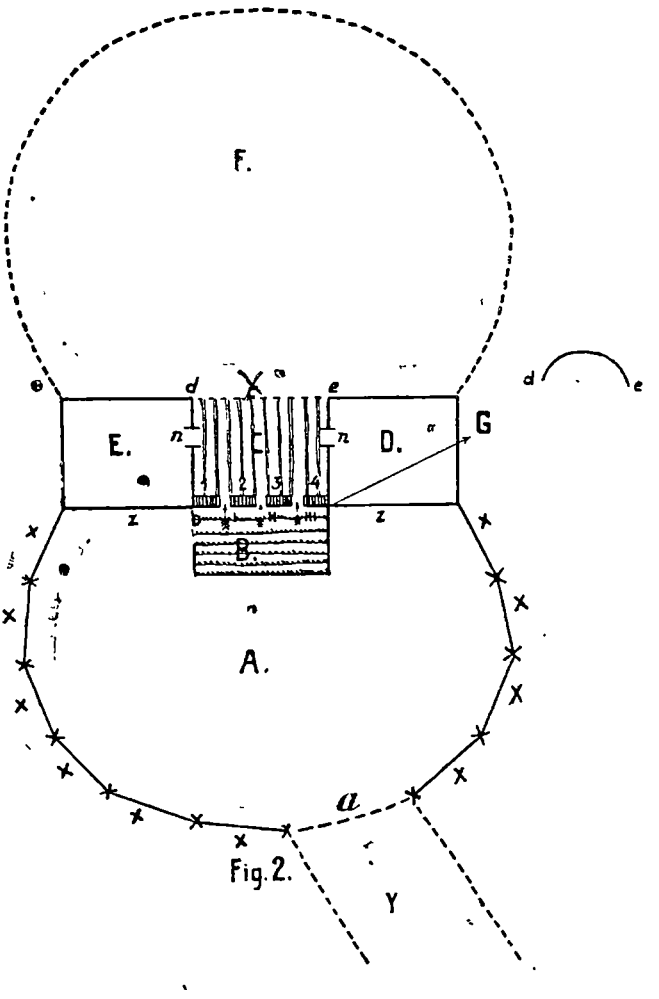

Fig. 2.

[1]) *CDDE. Fruntar* sb n. „fronteau, plancher des meubles du moulin; frontispice, façade“ etc. Se dau şi formele romanice, cu sensuri analoge cf. şi REW 3534 *frontale*.

www.dacoromanica.ro

fiindcă e partea dinainte (faţada) din capul strungii, în opoziţie cu „coada strungii", la uşa din urmă (*a* fig. 1 şi 2). *Fruntar*(iu) se numesc şi părţi, în care intră aceeaşi idee etimologică, din alte obiecte (lat. *frontale* sau **frontarium*) cum arată şi celelalte limbi romanice.

Imprejmuirea strungii (x.....x) este făcută din *corlăţi* (sing. *corlată*), blăni, scânduri sau simple prăjini (bare) de brad, aşezate în mai mulţi păreţi (laturi), cam de lungimea unei scânduri la duşumea, iar de înaltă închisoarea e atât cât să nu poată sări oile peste ea. In felul acesta gardul strungii are forma unui poligon ciuntit, cu o latura la colţul stânii E şi cu alta legată de colţul „fierbătorii".

Terminul *corlátă* nu este specific aici ci intră în sfera numirilor materialului de construcţie în genere. După întinderea lui, care nu trece dincolo de versantul munţilor cu tipul II de strungă, mai ales în Ardeal, trebue pus în legătură cu ung. *korlát*, dar în partea a doua a cuvântului ar puteà fi şi germ. *Latte*, care duce ca sens tocmai la asemenea lucru.

La partea dela coada strungii duce drumul (y) pe care vin oile la muls, *hăţişul* (y) care înseamnă de obiceiu cărare prin păduri, prin desişuri.

Acest cuvânt e dus de păstori până'n şesul Dunării[1]) dar răspândit mai mult în Moldova şi Ardeal. (cf. Tiktin, Dicţ. ad. v.). Originea lui trebue căutată într'acolo (cf. Mold. *hat*). Legătura cu strunga e numai secundară, dar ne aduce aminte de sensul lui *rüva* piem. („calea vitelor"), de care se va vorbì.

Celelalte părţi ale obiectului nostru (coteţul *B* etc.) sânt ca şi cele arătate la fig. 1, numai cu deosebiri în poziţia lor.

Acelaşi sistem de muls, prin acelaşi fel de strungă, care este după informaţiunile noastre în tot lungul Carpaţilor, se vede şi în Monografia lui V. Păcală (Răşinarii, p. 295) unde se dă fotografia unei strungi, din faţă. Se pot distinge acolo patru mânzărari la două uşi. De altfel viaţa păstorească din zona Sibiului (unde sânt Răşinarii) a fost şi mai este încă tot aşà de importantă şi intensă ca şi a Săcelelor. Caracterile păstoritului sânt în genere identice în ambele regiuni, deosebiri sânt numai în detalii.

Strungile se mai aşează şi singure, neîmpreunate cu stâna, chiar în aceleaşi regiuni de care a fost vorba până aici.

[1]) Se întrebuinţează în Ialomiţa pentru cărarea, drumul ce şi-l fac oile prin stufişuri şi ţurueni înalte.

www.dacoromanica.ro

In restul Ardealului, de la Haţeg şi până în Bihor, cât am putut urmări, strunga e legată de închisoarea obicinuită a oilor, de *staul* (< lat. stabulum) şi, se construeşte numai pentru vară, iar toamna i se desfac scândurile, şi se păstrează pentru altă vară.

De obiceiu în aceste părţi sânt două închisori, legate şi despărţite una de alta prin o „uşe", (trecătoare pentru oi la muls), făcută din bucăţi de lemn (scânduri etc.), numită (uşa) ea singură *strungă*.

Astfel, după elementele culese de la locuitorii din „Muntele Rece"[1] (jud. Cojocna), operaţiunea se petrece astfel: „Ies oile numa tot cât'e una pe strungă şi păcurarii stau la ieşire pe butuci cu găleata între picioare şi le mulg. Ciorângu *le dă [oile] în strungă*. E şi o strungă mai mare [adică altă închisoare] unde ies oile, se duc, le ţâpă, dacă le mulg". (Adecă bătătura de la fig. 1 şi 2, în faţa strungii şi a stânii).

Deşi a numit uşa de trecere în chip special *strungă*, prin extindere a întrebuinţat acelaşi cuvânt pentru cealaltă închisoare (II) din faţă.

Chestionându-l asupra numirilor specifice pentru diversele părţi ale acestui tip, a continuat: „Sânt două *staule*, dintr'unul *ies pe strungă* şi să duc în celălalt şi stau (deci ca în bătătură) până mâncă păcurarii [dupăce-au muls]. Ş'apoi mărg la iarbă"...

Mi-a făcut figura următoare (fig. 3), unde avem:

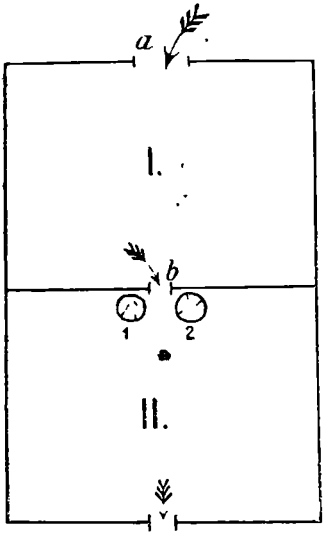

Fig. 3.

a) uşa pe care vin oile la strungă pentru a fi mulse.

I. „*Staul*" (= închisoare de vite în genere), în care intrând oile, pornesc pe *strunga b* propriu zisă (de aceea se zice *strungă* şi întreg cuprinsul ei); 1, 2 „Butucii", scaunele pe cari stau păcurarii care primesc oile ce vin prin *b*).

II. *Staulul* propriu zis cu funcţiunea de „bătătură" (fig. 2), care cuprinde în sine ideia lat. *stab(u)lum* ca şi în celelalte limbi romanice[2]), de închisoare (neacoperită?) pentru oi, în orice timp, nu numai vara. Dar, de oarece vara necesitatea mulsului aduce cu sine întrebuinţarea *strungii*, care a trebuit să

[1]) Nicolae al lu Ion Tanasia.

[2]) Cf REW sensurile „*Pferch*", *Viehlager auf der Alpe, Wiese an der Sennhütte; Schweinestall, Schaffstall, Lattenzaun.*

www.dacoromanica.ro

aibă de la început numai această semnificaţie de construcţie de vară pentru muls, ele se construesc (staulul cu strunga) alăturat pentru motive de oportunitate. E un argument puternic în faptul că strunga se face *numai vara*, care înlătură ori ce confuzie cu *staulul* ori cu altă construcţie ce are funcţiunea de închisoare. Strunga e numai mijloc de muls, iar dacă în unele părţi înseamnă şi împrejmuire, se explică uşor, prin extensiunea sensului, întrucât strunga trebue să aibă şi o închisoare împrejur (cf. mai departe şi formele slave).

Despre bararea uşii de trecere până la începerea mulsului a adăogat: „*Strunga* de muls [uşa *b*] e închisă cu o *doscă*, scândură, până se pun la muls [păcurarii]". Construcţia se face din „*rude*"[1]) de brad pentru la strungă".

Reţinem şi aici că ideia fundamentală şi chiar numirea de *strungă* este în legătură cu locul, punctul barat (uşa), care serveşte de trecere oilor spre muls.

Acelaşi lucru se constată şi din altă comunicare (comuna Béleş, jud. Cojocna)[2]): „*stáol* ori *ocol* [sânt] două. Trec [oile] din unul într'altul. [Se fac] de *feţii* (derivat din *faţă*) ori margini de brad. [Ies oile la muls] pe *zăvoară* ori *uşe*. Un păcurar [stă] pe o latură ş'unu de alta, [încât oile] mărg pântre ei şi le mulge şi le ţâpă. [Aceasta e] *strungă*".

Din satul *Mărgău*, acelaşi judeţ mi s'a dat[3]) lămurirea că „oile se dau în strungă de strungar", împreună cu fig. 4, la care vedem o singură închisoare cu uşa *a* şi cu două scaune (1, 2) de muls.

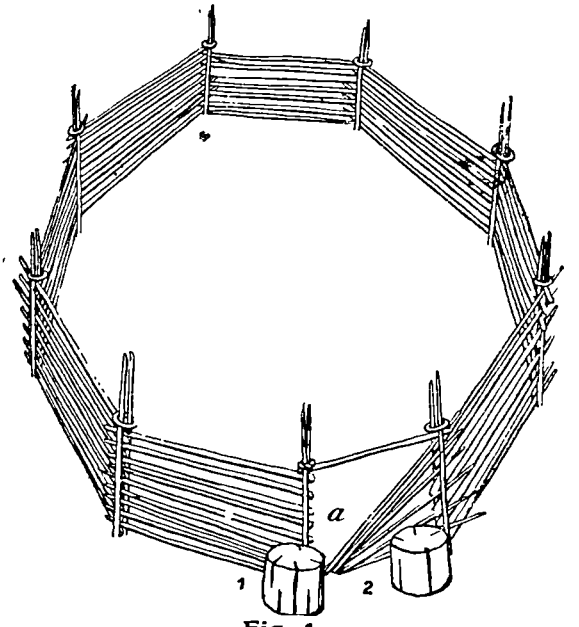

Fig. 4.

[1]) Inseamnă în genere „bară", bucată rotundă ori prismică, ori mai lată, de lemn, săpun etc. In Tiktin Dicţ., se dau aceleaşi sensuri

[2]) Ion Crainic, 65 ani

[3]) De Ilie Popa.

www.dacoromanica.ro

In *Jilău*[1]) (jud. Cojocna) are forma dela fig 5 (o dau numai în linii) asemănătoare ca funcţiune cu cea de la 3, având:

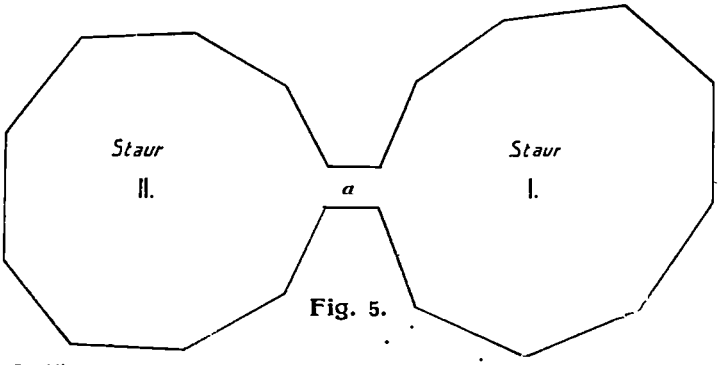

Fig. 5.

I, II) *staure*

a) strungăreaţă şi *strungă* pe care ies oile (dar tot aşa se numeşte acì şi spaţiul dintre dinţi, când sânt rari, atât la om cât şi la animale. Termenul e foarte răspândit)[2]).

La *Someşul Rece*[3]) (Cojocna) este tipul de la fig. 6:

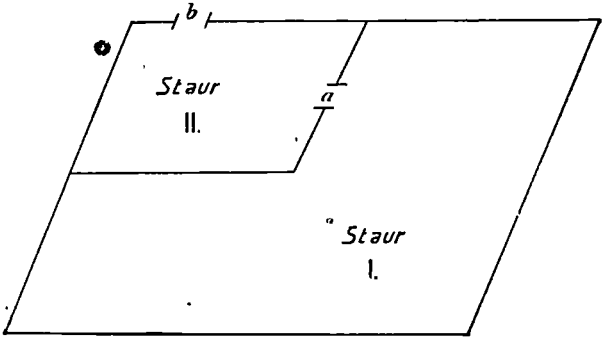

Fig. 6.

I. II) *staurī* a,b) *strunga, -ùţa*. Pe una ies oile din *staurul* mare prin cel mic (II) (cf. coteţul, fig. 1, 2), apoi prin *b* la muls.

Acţiunea este cea descrisă până acum. Uneori strunga are aici şi acoperiş pentru umbră (numirea n'o cunoaşte).

Tipul cu numirea de „strungă" în sensul special de „uşe" se întinde, după mai multe informaţii ce-am luat, spre nord (Bihor, Bistriţa etc.)[4]) şi în munţii Apuseni.

[1]) După informaţii date de Ion Moldoveanu, 23 ani.
[2]) Astfel după Tiktin, Damé, etc
[3]) După informaţiuni de la preotul satului.
[4]) Dl. Prof. N Drăgan, care e din jud. B.-Năsăud, îmi spune că strungă e «gaură în închisoarea de muls», iar dl S Pop, tot de-acolo, că e «locul unde se mulg oile». Poetul G. Coşbuc, năsăudean şi el, îl întrebuinţează cuvântul cu sensul de uşiţă (gaură): „Trei sulii făcutu-şi-au strungă prin mine" (în «Moartea lui Gelu") In Bihor (com. Bertin, Nucşoara) l-am întâlnit şi cu sensul de „gaura" făcută în urechea oilor, ca semn.

www.dacoromanica.ro

In *Banat* funcţiunea strungii e aceeaşi, iar construcţia făcută ca şi la celelalte tipuri amintite. In afară de informaţiile luate personal, iată câtevà date din Monografia comunei Pătaş, jud. Caraş-Severin, a lui G. Popovici (Caransebeş, 1914). Autorul defineşte vag *strunga* (p. 79) „locul unde se mulg oile", iar închisorii oilor, ca termin general, îi zice *săciu*, explicat prin „ocolul oilor", ceeace înseamnă „Pferch, Hürde, ovile, staul" etc., pentru vite în genere, iar nu special pentru muls. Din text putem însă desprinde lămuriri pentru ceeace ne interesează Astfel (p. 75): „Păstorul în presara Sf. Gheorghe [în această epocă începe mulsul oilor]... oprind mieii dela oi, *petrece oile prin strungă* [şi] mulge laptele ce a rămas după miei". Apoi: „Impodobesc [cu ramuri] stâna şi strunga [deci este şi stână alături, fără să se spună însă unde e aşezată]. Păstorul aduce [crengi verzi] şi oile după dânsul le [aduce] *după strungă* [la uşa cea mare de la coada strungii] apoi înfige [crengile] în uşa strungii [evident cea de intrare, *a* dela fig. 1, 2]. Acum copiii trebue să mâne oile *după strungă* [pentru muls], dar să nu le scape nici o oaie... [deci le „dă la uşe"], p. 77. Ce se petrece acum la păretele cu uşi, prin care ies oile?: „Femeile aduc găleţile... se spală cela ce se pune la mulsoare şi... apa o aruncă *peste strungă*". Deci numeşte aşa special păretele-barieră prin care trec oile la muls, căci „Aşezându-se acum *în strungă* [se zice „la scaun" în Săcele, Sibiu, Muntenia etc., adică la păretele cu uşile de muls] mulgaşii, începe mulsul oilor". (p. 77, ibid.) Deşi descrierea nu este detailată, reiese totuşi că strungă se cheamă şi toată construcţia la un loc.

Alături indică şi o *covercă*, „scutul sau colibiţa de vară din marginea săciului" (p. 79).

La *Românii din Serbia*, după informaţiunile noastre de la faţa locului, strunga e aceeaşi cu cele descrise până acum.

Mai adăogăm că în unele regiuni uşa, căreia îi putem spune acum şi *strungă*, se face şi numai la nevoie, la muls, prin lăsarea unui spaţiu liber în gardul închisorii. Acest spaţiu se formează scoţând un lemn din cele verticale, ce alcătuesc gardul, rămânând un gol. După muls, acel lemn se pune la loc[1]);

[1]) Aceasta în regiunea Câmpeni din M-ţii Apuseni, după comunicarea D-lui Furduiu, advocat, şi în jud. Bistriţa-Năsăud, după comunicarea D-lui I. Vlad, profesor, Cluj.

www.dacoromanica.ro

e deci un fel de bară mobilă. Nu pot scăpà nimănui, nici aici, cele două elemente indispensabile ca să avem completă noţiunea de „strungă", adică „uşa" şi mijlocul de-a o închide sau bara la nevoie.

Iată şi alte atestări vechi şi nouă despre strungă, pe regiuni, care confirmă ce spunem noi:

Muntenia: Bibl. 1688, p. 207. 2, Г.: *Şi cei striini de fĕliu stau pre munte den coace, şi Israil stă pre munte den colĕ şi* **strunga** *întru mijlocul lor'.*" Este vorba de valea Cerevinthului, pe care oştile stau faţă în faţă, pe două coaste de munţi protivnici Deci are sensul toponimic dat de noi mai departe de „pas, trecere". Cuvântul grec pe care-l traduce strungă este αὐλών „strâmtoare lungă între doi munţi, trecere strâmta şi lungă; sanţ canal (cf. Ioanid, *Dicţ. gr. rom.*). Haşdeu, *Chestionar,* 9, 59: — „locul unde se închid vitele până se mulg". (Mehedinţi); IV, 56: „locul unde trage oile să le mulgă se numeşte strungă" (Dâmboviţa); acelaşi fel de definiţie în I, 138 (Brăila); II, 244 (Constanţa).

Strungăreaţă (găleată de muls) o. c. IX, 59 (Mehedinţi); V 355 (Dolj). *Strungar* (mânător) o. c IX, 123 (Mehedinţi); VII, 484 (Ialomiţa)

Moldova—Bucovina: Dosofteiu, *Psaltirea,* 339: *Că-i sântem ai lui oameni de turmă. Şi oiţe, de-i paştem pre urmă. Prin porţâle lui să'ntrăm cu rugă, Şama să ne ia domnul pre* **strungă** [= Sama să ne ia d-l ca păstorul oilor ce trec prin strungă]. *Şezătoarea* VII, 190: ∞ „e un spaţiu circular unde să bagă oile pentru a fi mulse"; ibid. V, 125: ∞ „un coşer (ocol) în care se închid mândzârile, pentru ca *prin spătări* să iasă la muls"; ibid. I, 287: „*strungareaţa* 'n dinţi". Zanne, *Proverbe* V, 174 ∞ „endroit ou l'on trait les brebis (Mold.) *Strungar* în I. Creangă, *Amintiri,* 15; *Şezătoarea* II, 40.; ibid. V, 125: ∞ „băet ce mână oile 'n strungă, strigând hârşti"! [cf. „le dă la uşe"].

Comunic. S. Fl. Marian: ∞ „locul sau încăperea prin care intră oile când se mulg la stână". „Strungariul *dă oile în strungă* [deci „în, la uşe"] ca să le mulgă ciobanii". Sau şi mai bine: ∞ „ *o bortă într'un gard,* prin care poate intrà o oaie sau un porc" sau: ∞ „*borta* prin care trec oile la stână când au să fie mulse de ciobani". Despre *strungar*: „băetul. . care dă oile în strungă; ... care mână oile dela stână ca să *treacă prin strungă,* când au să le mulgă ciobanii". (Bucovina.)

Banat—Ardeal: Anonimus Caransebiensis dă „strungăraţă, strungĕreazĕ", fără sens; *Lexiconul Budan*: ∞ „caula mulgendis ovibus", (ungureşte) „esztrenga"; *strungăreaţă* „ollula mulctoria"; T. Bud. *Poezii pop.* (glosar): ∞ „deschizatură la staul (strunga oilor), la gard". *Strungă* (la dinţi) în *Convorbiri Lit.* 37, 730 (e vorba de Braşov).

În dicţionare: F. Damé: *Dicţ. Fr. R.*: [Mold] „endroit où l'on trait les brebis, bercail" şi dă ca pe un alt cuvint (1): ∞ „defilé" în fraza *Se prelungeşte o strungă la capătul pădurii, o strungă prin care curge oştirea....* „un défilé par lequel débouche l'armée" (cf. sensul din *Biblie* 1688, mai sus, şi cel din piemont. *rüva,* mai de parte). Acelaşi, în „*Terminologie Pop. Română*", glosar: ∞ „passage étroit" (cf. şi pag. 69). În dicţionar (Damé

www.dacoromanica.ro

e şi *strungăreaţă* [Muntenia] la dinţi: *Lelea cu coadele lungi şi cu strungăreaţă 'n dinţi.*

În arom. *strungă* are acelaşi sens. Iar, lucru foarte important de reţinut, „uşa, spaţiul de trecere" al oilor la staul se chiamă *arùgă* (cf. oi ce dicţ. arom.), după cum îmi spune şi dl. T. Capidan.

Originea cuvântului „strungă".

Am văzut istoria lucrului şi deci şi originea semantică a numelui, care a trebuit să pornească de la ideia de „barieră" de rude, prăjini, scânduri etc., părete mic de oprire, dar cu uşiţi, prin cari pot trece oile atunci când, mânate de la urmă de „mânător", li se lasă trecerea liberă de către mulgători, când vor să le apuce pentru a le mulge. Mijloacele prin cari se îndeplineşte operaţiunea aceasta le-am arătat pe larg. Am văzut şi motivele puternice cari au provocat crearea strungii.

Din toate acestea, două lucruri şi două idei reies clare:

A. Strunga este o „barieră" (cf. figurile şi fotografiile) în faţa („fruntariul") unei închisori, făcută din lemne de diverse forme, cărora le putem zice „bare", după serviciul ce îndeplinesc (închidere, barare).

B. Are în păretele din faţă şi spaţii libere, una ori mai multe „uşi" de trecere care şi ele se barează sau închid la nevoie. Aceste ieşiri se formează şi numai la timpul mulsului, prin ridicarea unui lemn din gard, care în acest caz e o „bară" mobilă, lăsânduse-se astfel un gol pentru trecerea oilor.

Am spus că în arom. uşa pe care merg oile la muls se numeşte *arúgă*. Această uşă se chiamă în o parte din dacorom. în chip special *strungă*. Ideia de „trecere, drum strâmt (ca în formele it. date mai departe), poartă strâmtă" etc. este şi în numirea toponimică *Strunga* [1]) precum şi în *„strunga, strungăreaţa dinţilor"*, date mai sus.

Este clar prin urmare că în cuvântul acesta avem, ca şi la „lucru", două elemente contaminate:

Un vechiu. rom. **rugă*, arom. *arúgă*, care este lat. **rūga** conservat şi în romanitatea apuseană. In *REW* 7426 i se dau două sensuri: 1. „Runzel", atestat în lat. (cf. ori ce dicţ.) şi păstrat în it. prov. *ruga*, sp., port. *arruga*, precum şi în dial galiz.

[1]) In jud. Dâmboviţa (v. şi alte localităţi în *Dicţ. geogr. al Românieĭ* ad. v.), în munţi, pe linia graniţei vechi. este o foarte strâmtă trecătoare cu acest nume, deci o adevarată „strungă" (cf. piem. *rüva* dat mai departe).

www.dacoromanica.ro

Deci Iberia şi Italia, afară de zona ei de nord, au păstrat sensul primitiv al cuvântului. Sensul 2 „Gasse", nu e atestat decât la Ducange. Se întâlneşte însă în v. it., în dial. pistoj., lucc., calabr. *ruga;* campid. *arruga*; fr. *rue* (> v. it., sic., neap., sp., port. *rua*). Apoi în arom. *arúgă* „Stalltür, durch die das Vieh hineingeht".

Sensul 2 se explică din primul, după noi, în chipul următor. De la ideia de „încreţitură, brazdă pe faţă, mică săpătură" (cf. fr. *sillon* şi rom. „cărare" pe cap, în păr) în ceva, s'a ajuns la aceea de „linii, fâşii lungi" imprimate pe pământ, pe câmpuri cu verdeaţă în special, cărări făcute de oameni şi de animale mai ales, pe locurile călcate regulat de mai multe ori pe zi, în mersul lor spre şi de la păşune. Cine priveşte de departe, acele cărări ce şerpuesc, brăzdând cu culoarea lor pământie câmpul verde, are impresia de „Runzel, sillon". De aci, într'o parte a domeniului romanic, terminul s'a aplicat la cărarea (drumul, calea) vitelor (piem. rüva), şi apoi chiar la drumul, coridodorul, uşa pe care acestea merg, intră şi ies din staule. Acest din urmă sens se vede în arom. Pe urmă a devenit „cale, străduţă strâmtă, stradă" în genere, în sate şi oraşe.

Că a fost legat într'o vreme de ideia de „potecă îngustă, trecere de vite printre ziduri sau garduri", se vede din accepţiunea ce o are în piemonteză. In acest dialect, după comunicarea d-lui prof. G. D. Serra, care cunoaşte bine dialectele italiene de nord, *rüva* (< lat. *ruga*) este „strada di campagna", „strada a ciottoli e lastroni per cui si avviano le mandre, chiusa ai due lati da muri in pietra a difesa di pascoli", deci un coridor, o strungă mai lungă, în sensul de trecere apărată de o parte şi de alta, cam ce este şi o strâmtoare, clisură (cf. toponimicul *Strunga*) în munţi etc.

In veneţ., continuarea zonei cu acest sens spre romanitatea răsăriteană, *ruga* „dicevasi a Venezia ad una strada caseggiata, calle o strada: come tuttora si conserva nelle denominazioni di: ruga dei pozzi" [1]) etc., ceea ce ar fi ulicioara şi hudiţa (mold.) rom., foarte aproape de ideia de „loc de trecere barat", de la care am pornit. Sensul veneţ. merge mai departe cu *ruga* în Balcani, la Albanezi rue (G. Meyer, *Alb. Wb.*) şi la Aromâni,

[1]) *Dizionario veneziano-italiano*, de prof. Giuseppe Piccio, Venezia 1916, ad v.

www.dacoromanica.ro

unde e străvechiu (latin), cum arată fonetismul. Aici însă s'a restrâns la ideia de „loc, poartă de trecere" (gang), unde duce cărarea oilor ce vin şi ies din staul. Acest sens l-am văzut şi în dacorom. *strungă*. In o parte din acest domeniu *ruga* a fost înlocuit prin *uşe*, după ce cel dintâiu a fost absorbit de inovaţia „strungă", născută prin complicarea şi evoluţia lucrului la care se referă, evident după intervenţia terminului care aveà să designeze păretele de bare, bariera, în care s'a construit *ruga*, uşa de trecere, cum am văzut la figurile de mai sus. Dar, repetăm, sensul *ruga* l-a mai păstrat şi dacorom. *strungă*, ceea ce dovedeşte netăgăduit înrudirea acestor două cuvinte.

Şi pentru al doilea lucru, intervenit în construcţia strungii şi legat de ideia de „barieră" sau prin extensiune, de „gard, închisoare" (v. mai departe cevà identic la *barr-*), găsim terminul în limbile romanice.

Este v. germ. „ahd" [1]) (Diez, *Wb.* 307) **stanga** cu următoarele corespondente, după *R E W* 8227, având sensul „Stange": it. *stanga*, care înseamnă şi „Riegel", engad. *staunga*, friul. *stange*; iar -|- „nhd" *Schranke* > triest. *stranga*, de unde (după Bartoli, Misc. Hortis, 907) şi vegl. *strunga* cu sensul „Zollschranke".

In it., aproape ca şi în germ. înseamnă exact «lucrul» care a intervenit în rom. strungă, adică «bară» de lemn în genere, pentru diverse uzuri. Am putea-o traduce în rom. cu: bucată de lemn, de scândură, prăjină, laţ, rudă etc., (cf. orice dicţ. it.) [2]) lucruri cari designează materialul din care se face gardul strungii.

Contaminarea celor doi termini amintiţi, corespunzători celor două lucruri îmbinate într'unul, devine cu atât mai explicabilă, cu cât ne gândim, că zilnic păstorii au strigat odinioară, mânând oile, „la rugă" şi la **stângă* (forma ce-a trebuit s'o aibă în rom., germ. *stanga*), aşa cum strigă astăzi «hăi la uşe», «hai la strungă» (v. acestea mai sus). Argumente mai puternice decât acesta nu cred că s'ar puteà citâ multe în sprijinul contaminării a două vorbe. Cât despre rolul ce l-a avut acest feno-

[1]) Vom întrebuinţà mai departe această prescurtare, întrucât la noi n'avem încă pământenită până acum traducerea acestui termin.

[2]) E Zaccaria, L'elemento germanico nella lingua it., Bologna 1901, p. 486 îl defineşte „pezzo di travicello", cu derivate: *stangare, stangheggiare, stanghetta,-ttina, stangone, stangonare* etc., denotând o vitalitate mare. Este răspândit în toata Italia.

www.dacoromanica.ro

men în limbile romanice, n'avem decât să privim în *R E W* care e plin de cazuri identice. De aceea **stângă* + *rugă* devenite *strungă* este cred, pentru ori ce linguist, în afară de îndoială.

Cât despre existenţa lui **stângă* de altădată în limba rom. vorbeşte şi *stinghe* dacorom. care înseamnă „bară mică", un fel de *stanghetta* it. (v. despre aceasta mai de aproape la „Addenda") cari sânt diminutive ale lui *stanga* [1])

*

Este interesant cum pentru noţiunea de „bară" în sens mai larg, ori mai restrâns, limbile roman. au împrumutat termini streini, de la popoarele nordice (cf. mai departe *barr-*), dovedind un uz des şi o trebuinţă vie a lucrului la acestea.

Din lat. s'a păstrat în limbile romanice lat. *ames* care în Columella are sensul de „barieră, traversă" pentru a închide staulul şi a păstrat un sens apropiat în forma dial. arbed. (în regiunea muntoasă, a Alpilor din Ticino) *andanš* „Gatter" şi în prov. *anta* „Brustwehr". In celelalte limbi surori are sensul de „targă", «litieră» etc. (*R E W* 419). Un sens apropiat a avut *transversa* „Querbalken", şi adj. *transversus* de unde: venez. *treso* „Querholz", veltl. *tres* »Gehege zwischen dem Schweinekoben und dem Schafstall", şi, important pentru istoria rom. *stână* (v. mai departe despre aceasta) şi *strungă*, în puschl. *tres* „Schafstall" — adică o clădire făcută din obiectul „transversă" — precum şi alte forme cu sensul general de «traversă». *R E W* 8858,8860.

In schimb avem v. fr. *bauc* „Querbalken" < franc. *balko* „Balken", it. *spranga*, «Spange, Riegel», engad. *spaunga*, «Stange, Riegel» < langob. *spanga* „Spange". *R E W* ad. v.

In it. *spranga* se vede o contaminare — analogă cu cea din *strungă* — care se poate explică prin alăturarea de apropiatul ca sens *traversa*. In aceiaşi familie de împrumuturi se poate pune şi **tranca* «Querstange», de origine necunoscută (cf. formele roman. coresp. în *R E W* 8851).

Aceste exemple ajung cred, căci nu a fost intenţia noastră de a le da pe toate din această categorie, pentru a ilustră ideia pomenită mai sus. Putem spune însă mai departe că germ. *stanga*, care ne priveşte pe noi, a intervenit ca un mijloc practic, nou pentru a perfecţionă strunga, care la început a trebuit să fie

[1]) G Bertoni, L'elemento germanico nella lingua italiana, Genova 1914, explică pe it. *stanga* prin „pertica, asta, bacchetta" (p. 200).

www.dacoromanica.ro

probabil numai o „rugă", o portiţă ori un mic gang de trecere, poate şi cu un *cancello*, cum mi s'a spus că se chiamă în Toscana [1]) şi uşiţa care închide ieşirea oilor din «rete» (închisoare). I s'a aplicat deci «rugii» o bară fixă ori mobilă, din una sau mai multe „stanga". Sau, după ce „stanga" a ajuns, prin extensiune firească (a se compară şi *barr-*), să însemne şi închisoarea, gardul întreg, chiar dacă pe urmă s'a făcut şi din alt material (scânduri, nuele), „ruga" s'a construit în păretele „fruntariu".

***

Direcţia iradierii cuvântului „stanga" pe pământ romanic, începând de la Alpi, din engad. şi friul., progresând în interiorul Italiei, spre sud, iar în est, prin Români, [2]) în toată peninsula balcanică, [3]) până la venirea Ungurilor, ne indică centrul de unde şi-a început prima răspândire, căci despre a doua înaintare (sec. X—XIII) vom vorbi în altă parte. [4]) Acest punct geografic nu poate fi decât centrul zonei arătate, partea intermediară între Italia şi fostul teritoriu roman balcanic-dunărean, o regiune deci ce ar cădeà în preajma cursurilor de mijloc ale Dravei şi Savei, în nordul cărora se iviseră la Dunăre populaţii germane de invazie încă din sec. II.

Reţin acest fel de a conchide în privinţa răspândirii cuvintelor, dintre alţii, în deosebi de la dl M. Bartoli (Torino), care urmăreşte de mai multă vreme probleme de geografie linguistică în vederea stabilirii unor principii într'o lucrare viitoare. D-sa a ajuns să se convingă, între altele, de faptul că punctul de pornire al unei inovaţii este, după cele mai multe cazuri cele-a studiat, centrul zonei pe care se atestă elementul linguistic urmărit. [5])

Tot în regiunea arătată a trebuit să se nască şi formaţia, prin compoziţie, „strungă", fiindcă s'a întins şi la Albanezi, Dalmaţi şi în regiunea Triestului. Aceste două din urmă, după cele-

[1]) Comunicat de A. Cecconi din Radicofani, în apropiere de Chiusi.
[2]) In forma „strungă", după ce a dispărut „stanga".
[3]) La Veglioţi, Albanezi şi Greci, apoi la Slavii veniţi în Balcani (Bulgari şi Sârbi). Despre formele cari se întâlnesc la aceştia se va vorbi mai departe.
[4]) Când vom tratà pătrunderea strungii la Unguri, Poloni şi Ruteni.
[5]) Se ştie, de altfel, de oricine e în curent cu asemenea studii că geografia linguistică, de la Gilliéron încoace, urmăreşte în special stabilirea căilor de iradiere a fenomenelor de limbă.

www.dacoromanica.ro

spuse de noi, adică vegl. *strunga* şi triest. *stranga* sânt aceleaşi cuvinte cu rom. *strungă*, numai cu deviarea sensului mai mult spre una din părţile constitutive ale cuvântului, adică spre „stanga", care a impus în triest. pe *-a-* [1]), de unde sensul vegl. şi triest. de „Zollschranke". Dar în „barieră de vamă" nu intră oare şi ideia de drum, de trecere *(ruga!)*, din o ţară în alta, sau de la ţară într'un oraş, unde pentru control se aşează de obiceiu o bârnă mobilă, care barează sau lasă liberă circulaţia, după trebuinţă? Cred că nu încape nici-o îndoială în această privinţă.

De aceea nu e nevoe să se admită o contaminare cu n. germ., „nhd" „Schranke" (părerea d-lui Schuchardt, în Bartoli, *Misc. Hortis* l. c.) din două motive puternice. Un nhd. „Schranke" nu este atestat în nici-o limbă romanică, iar două cuvinte trebue să trăiască împreună o bucată de vreme, ca să se poată influenţă unul pe altul. Pentru „strungă" este apoi exclusă o influenţă „nhd" dată fiind forma fonetică şi sensul ce-l are. Erà însă şi prea târziu, chiar de-ar există în rom. un „Schranke" şi este imposibil de înţeles geograficeşte şi istoriceşte o răspândire aşa de întinsă, pornită de la o epocă târzie, fie că am plecà de la Germanii din Alpi, ori de la cei din Transilvania.

Deşi aceste motive sânt suficiente pentru înlăturarea influenţei lui „Schranke", mai putem adăugà şi răspândirea mare a lui «strungă» (uşe) care în unele părţi, am văzut că cuprinde numai ideia de deschizătură în gard sau de spaţiu dintre dinţii rari etc. Acest fapt arată — după principiul că ceea ce este mai răspândit este şi mai vechiu — numai posibilitatea amestecului, lui *ruga* în cuvântul nostru. Totuşi trebue să recunoaştem că în privinţa semantică dl Schuchardt, cu spiritul său ingenios recunoscut în asemenea materie, a văzut că trebue să se admită pentru triest. *stranga* o contaminare cu un cuvânt care să fi avut sensul (pe care-l are „Schranke") apropiat de al lui «stanga», deşi nu l-a pus în legătură cu rom. „strungă", de care s'a ocupat şi d-sa. [2])

Dacă prin urmare formele triest. şi vegl., cum am văzut, şi cea alb., cum s'a mai spus (G. Meyer, *Alb. Wb.*) şi cum vom

[1]) Un caz identic de contaminare dă C. Salvioni, *Bricicche sarde*, p. 31 (Arch. Glott. V, 241) în sard *truvella* „zampogna" din *tuba* + *tromba*, pe când în v. pisană erà *trobba* şi *tromba*. Deci într'o parte s'a impus *u* din *tuba*, în cealaltă *o* din *tromba*.

[2]) A se vedeà mai departe.

www.dacoromanica.ro

vedeà în capitolul următor, nu se pot explicà deplin înăuntrul acestor graiuri, rămâne singură limba rom., în care se lămureşte fără greutăţi crearea cuvântului şi apoi întinderea lui mai departe la vecinii sudvestici.

Lăsând însă deoparte teritoriul necesar pe care au trebuit să-l ocupe pe coasta Adriaticei Albanezii şi Dalmaţii, trebue împinsă în chip firesc spre nord şi nord-est zona de creaţiune a lui «strungă». Astfel ajungem iarăşi la centrul de iradiere fixat de noi mai sus, după criterii de geografie linguistică, în regiunea ce cuprinde cursurile de mijloc ale Dravii şi Savii, lângă Panonia romană pe unde au venit Germanii [1]) de la nord spre Italia. Centrul de care e vorba n'a putut fi decât înăuntrul poporului român străvechiu, în epoca lui de formaţie. Ar reeşi deci că acolo a trebuit să fie o parte însemnată din grosul strămoşilor noştri, cu continuare în spre sud-est în Moesia cu populaţie romană şi ea din sec. II-III, şi în chip firesc cu calea deschisă şi cu tendinţă şi spre est (în Banat şi Transilvania), chiar de nu s'ar admite persistenţa Românilor în masse mai mari, în aceste părţi, de la Aurelian înainte.

Populaţia romană («română străveche») de care vorbim în această epocă de creare şi de primă răspândire a strungii este de la sine înţeles cea care a vorbit latina vulgară din Panonia-Balcani-Carpaţi, din care s'a desprins apoi limba română, în legătură strânsă cu albaneza, vegliota şi italiana.

Forma alb. (*štrungɛ*) se va înţelege mai uşor cum vine din cea v. rom. „strungă", dacă o vom studià în comparaţie cu cele sârb. şi bulg. Geograficeşte acestea intrând în Balcani, fac parte tot din zona primei răspândiri. Fonetica formelor slave de sud va arătà de asemenea că au fost împrumutate în primul contact al Slavilor cu Românii din regiunea fixată de noi, înainte deci de venirea Ungurilor, după cari s'a produs o nouă înaintare a „strungii" la Poloni şi Ruteni, cum va dovedì fonetismul ce-l are cuvântul la aceştia.

După lămurirea acestor probleme numai vom puteà să tragem concluziile definitive asupra originii elementului de care ne ocupăm.

---

[1]) A se vedeà mai departe, cari Germani au putut fi cei ce au adus pe «stanga».

www.dacoromanica.ro

Istoria răspândirii „strungii" la popoarele vecine cu noi.

Ne vom folosi aici de cercetările celor ce s'au ocupat de originea acestui element cultural etnografic, pentru că din acestea vom puteà aveà şi întinderea lui geografică, continuarea sensurilor din rom., precum şi raporturile cronologico-fonetice dintre diversele forme ce le are «strunga» la vecinii noştri de odinioară şi de azi. [1])

Miklosich (*Etym. Wb. d. slav. Spr.*) lângă o presupusă bază **stronga* dă: serb. *struga* „Melkstall, Riss im Zaun, grosse Schafhürde , (cu coresp. în «nsl.») *zavora*, slovak. *strunga*, *strunga* „Schafhürde, Melkstall", „priechod oviec na košari (cf. arom. „arúgă"!); polon. *straga* „zagroda kolo koszaru"; rut. „*strunga*".

Din scurtele definiţii ale formelor slave putem scoate, cu ajutorul datelor noastre, elementele esenţiale ale strungii: a) că este o construcţie pentru muls, b) că este (cf. serb.) un „Riss" în gardul unde se mulge, adică „ruga" şi c) că are şi accepţiuni, prin extindere, cari ne duc la „ţarc, hăţiş, cărare pentru intrare la închisoare" etc. Originea presupusă de Miklosich, dar nedocumentată, este respinsă mai târziu de G. Meyer.

Acesta în *Alb. Wb.* dă pentru alb. *štrungɛ* sensul de „Abteilung des Pferchs, in dem die Ziegen gemolkèn werden". Deşi scurtă, definiţia ne arată după cele ce cunoaştem până acum că e vorba de coteţul (B fig. 1. 2) de lângă „părete-barieră", pe unde ies oile, iar nu de un „Pferch" propriu zis, care poate fi şi o îngrădire în genere (staul etc.). Dacă s'ar fi dat detalii asupra construcţiei acelei „Abteilung", am puteà vedeà dacă se asemănà cu strunga rom. Dar că e vorba de o parte din închisoarea specială pentru muls, iarăşi nu se poate negà. G. Meyer, l. c., înşiră şi formele arom. *strungă*, n. gr. στρούγκα, slov. *strunga* „Schafhürde, Melkstall", serb. *struga*, polon. *straga*, rut. („klruss".) *strunga* pe cari le considerà luate de la păstorii români (după Miklosich, *Wanderung. d. Rum.*, 8. 19). Istoria cuvântului o declară, pe drept cuvânt, întunecată, iar derivarea propusă de Miklosich şi Schuchardt [2]) din alb. *štrɛngóń* < lat *stringere* o socoteşte imposibilă, ceea ce rămâne indiscutabil acum când cunoaştem alcătuirea, necesitatea şi funcţiunea acestui lucru — în afară chiar de etimologia ce am dat.

[1]) Cf. cele următoare.
[2]) Cf. G. Meyer l. c.

www.dacoromanica.ro

După aceştia a încercat dl G. Weigand să explice originea acestui element (în Jahresb. Institut. f. rum. Spr. XVI, 228,229), pornind de la sensul românesc „Schafhürde, Pferch, die durch zwei Hürden [deci o „rugă"!] erzeugte Enge durch die die Schafe getrieben werden, wenn sie gemolken werden sollen". Dă şi sensul de „Zahnlücke" şi „Schlucht". Ca origine d-sa presupune pur şi simplu o bază v. sl. neatestată **strъga*, dar respinsă în chip absolut convingător de alţii (v. mai departe). Dl W. n'a primit pornirea de la alb. *štrengoń*, pentrucă din acesta nu se poate explică **u** din formele rom. şi alb. ceea ce este de altfel foarte evident. Acest **u** apare însă de acum clar prin amestecul celor două lucruri „barieră" şi „uşiţă de trecere" şi a terminilor coresp. **stângă* (stanga) + *rūga* — acesta a dat pe *u* — cari cuprind imaginile acelora.

A cercetà istoria terminilor referitori la diverse construcţii înseamnă deci a face şi istoria schimbărilor prin care au trecut acestea. In dependenţa lor de lucruri se schimbă la rândul lor şi cuvintele, cum a spus dl H. Schuchardt la primul congres italian de etnografie din Roma (1911). [1]) Acolo a arătat marele savant şi cazuri de cum se îmbină două lucruri într'unul ca şi două vorbe, de unde rezultă fireşte greutatea de a descurcà istoria acestor amestecuri linguistice.

Elementul nostru, caracteristic din atâtea puncte de vedere, este şi un tip foarte important de „cuvânt călător". El se întinde şi mai departe decât zona limbilor amintite arătând că însemnà un lucru pe care popoarele din jurul Românilor nu-l cunoşteau şi l-au primit imediat de la noi, fiindcă erà foarte practic. Ca să ajungă însă aşa de departe, trebuià să fie şi purtat, nu numai împrumutat direct, de o populaţie care cutreerà ţinuturi largi, cum în afară de armată, marinari şi negustori, numai păstorii mai sânt.

Am puteà spune fără exagerare că urmărind strunga în iradierile ei, urmărim însăşi peregrinaţiunile păstorilor noştri şi deci expansiunea Românilor de altădată.

Astfel îl găsim şi la Bulgari. Cuprinde aşadar cu peninsula balcanică, toată întinderea de la Adriatică la Marea Neagră.

In bulg. este atestat în diverse forme fonetice dialectale: *strъga, stroga, struga, straga* [2]) (N. Gerof, Rěčnik n. b. j., p. 298)

[1]) Cf. *Cose e parole* — Relazione del prof. H. Schuchardt.
[2]) Cf. şi Weigand o. c. cu sensul „Hürde, Pferch".

www.dacoromanica.ro

cu sensul „despărţitură între doi stâlpi, la părete" (un fel de „uşe" deci); iar *prestrǫga* (id. *Suplim.* p. 381) „praznoto měždă dvata prědni zăbi" (= „locul gol între cei doi dinţi de dinainte"). Sensul din urmă, neatestat în alte limbi slave, duce prin izolarea lui în bulg. [1]) tot la Români, la cari fiind un cuvânt vechiu şi foarte viu a putut luà mai uşor şi accepţiuni figurate. Intrebuinţarea figurată de „strungăreaţă" (în dinţi) ni se pare prea specială ca s'o credem în bulg. independentă de rom.

Cevà mai departe vom vedeà cum se explică formele bulg. şi fonetic din cele rom., căci încercările cari s'au mai făcut pentru a explicà pe „strungă" înăuntrul altor limbi nu pot zdruncinà ceea ce am stabilit noi. [2])

Vine însă în ajutorul părerii noastre studiul unui învăţat polon, dl St. Wędkiewicz, *Zur Charakteristik der rumänischen Lehnwörter im Westslavischen* [3]) care înfăţişează luminos istoria cuvântului nostru, din punct de vedere slav. D-sa dovedeşte că chiar de am pornì de la o formă, neatestată şi cu totul izolată în slavă, **strǫga* din care s'ar puteà explicà foneticeşte corespondentele sudslavice, pe alb. *štrungɛ* nu l-am puteà derivà decât din rom. *strungă*, deoarece un slav **strǫga* ar fi dat în alb. **štrengɛ* (cf. alb. *orendī* < slav. *orǫdije* o. c. 106, 112). Fonetismul alb. este străvechiu ca în cuvinte luate din lat. (cf. alb. *funt* < lat. *fundus* G. Meyer, o. c. ad. v.).

Reflexele slave de sud se pot explicà în adevăr din reconstruitul **strǫga*, dar acesta pe lângă că e ipotetic, n'are corespondent în indogermană, de care prin slavă să se poată legà forma noastră şi sensul ei corespunzător lucrului. [4])

[1]) Pentru *prestrǫga* cf. şi *Sbornik* 18, II, *Materiali* p. 13.

[2]) Astfel Jokl, *Stud. zur alb. Etym. u. Wortbildung*, p. 89. sqq. şi 119 n'aduce nimic nou în această privinţă, ci numai respinge etimologia d-lui Weigand, fiindcă e sprijinită pe o bază neatestată, care cum au spus şi alţii mai înainte, nu poate explicà formele alb. şi rom. (luate paralel). D-sa pleacă însă tot de la ideia lat. *stringere* (> alb. *štrengóń*), reconstruind însă un prototip străvechiu alb. (indogermanic), „sehr wohl möglich", **str ̯u ̯g*, pentru a lămurì pe *u* din *štrungɛ*. Lăsând la o parte greutăţile formale şi lipsa de exemple analoge, sensul concret al terminului nostru technic stă departe de tot. Baza aceasta, pe lângă că este ipotetică, rămâne prea izolată în albaneză, iar poziţia mărginaşe a acestei limbi nu poate fi nici geografic luată ca punct de plecare. O altă etimologie (dată de Vasmer, *Roczn. slaw.* 2,27) din o bază gr. *στραγγα < στραγγίζω (tot reconstruită!) „auspressen, ausdrücken" suferă de aceleaşi defecte capitale, cum observă în parte şi Iokl, o. c. p. 119, care o respinge, pe drept cuvânt de altfel.

[3]) In *Mitteilungen des rum. Instit. an der Universität Wien* I, 1914.

[4]) V. asupra isolării în slavă a bazei ipotetice şi Wędkiewicz l. c.

www.dacoromanica.ro

Dimpotrivă, după noi, *-un'g'-* rom. străvechiu puteà da aceleaşi rezultate în slav. de sud ca şi v. sl. *-ǫ(g)-*. Cu *ǫ* s'a confundat de sigur pentru urechea slavă atât lat. vulg. *-u + n +* cons., cât şi lat. *-a + n + cons.* Acesta din urmă a dat în slav. de sud *-u-* ca şi slav. *ǫ*, fenomen petrecut în sec. IX—XI, cum spune Leskien (*Grammatik der Serbo-Kroatischen Sprache*, p. 114) pe baza lat. *sanctus* > serb. croat. *su-*. Găsim însă în Leskien l. c. un exemplu şi pentru părerea noastră privitoare la *-u + n + cons.*, analog prin urmare rom. *strungă*, anume forma atestată în sec. IX *Mutimir* (< *Mǫtimirъ*) < lat. *Montimerus*, pe lângă care dă şi forma, atestată şi ea, *Muncimirus* cu *-un-*. Deci lat *-on(t)* > slav *-u-*, ca şi lat.*-an(t)-* > slav. *-u-*. Iar lat. (vulg.) *Montimerus* îl dă Leskien atestat şi cu *-un-* (*Muncimirus*). Iată cum se explică acest fapt. In lat. vulg. *-ŏ + nt, nd-* a fost *-unt-,-und* (cf. M. Lübke, *Zeitschr. f. vergl. Sprachforsch.*, XXX, 336, şi Densusianu, *Hist. d. l. l. roum.*, 77, unde se dau exemple lat. vulg. atestate cu *ŏ* > *u* înainte de *nt. nd* precum şi bibliografia chestiunii).

Putem spune, pe baza acestora, că acest *u + n* (+ *cons.*) [1] romanic balcanic a avut aceiaşi soartă în slav., alături de roman. *a + n* (+ *cons.*) ca şi slavul *ǫ* (on), fiindcă sud-slav. *Mǫtimir* (= atestatul lat. vulg. *Muncimirus*, clas. Montimerus) dă *Mutimir* ca şi *sanctus* > sud-slav. *su-*.

Astfel se explică şi formele bulgare *strъga*, *stroga* etc. cari duc la acelaşi prototip fonetic cu *-ǫ-*, căruia îi corespunde ca de obiceiu serb. *-u-*, exact ca în serb. *struga*, iar toate împreună duc la rom. străvechiu (sec. VI—IX, după care în serb. numai era *ǫ*) *strungă*.

In felul acesta se înlătură toate greutăţile fonetice, şi din limbile slave de sud, privitoare la desvoltarea cuvântului ce-l studiem.

In acelaşi timp ajungem şi la concluzia firească că *strunga* a intrat în sud-slav. înainte de sec. IX, adecă în perioada primă a amestecului şi convieţuirii noastre cu Slavii. După sec. IX—XI, epoca de transformare, după dovezile lui Leskien, a lui *-ǫ-* în slav în *-u-* etc., *strungă* nu mai puteà suferì schimbările de care s'a vorbit.

[1] Cf. pentru lat. vulg. *u + n + cons.* (= lat. clas. *o + n + cons.*) şi forma Γεμελλομοῦντες, cu *-οῦ-*, între castelele citate de Procopius (sec. VI!) ca zidite de Iustinian în Tracia şi Moesia (apud Densusianu, o. c. p. 391).

www.dacoromanica.ro

Şi deoarece în alb., cum dovedeşte şi d. Wędkiewicz, o. c., nu poate fi slav, atunci numai formele rom., apoi cele alb. şi vegl. sânt create înainte de venirea Slavilor.

După sec. IX a pătruns firește la Unguri ale căror forme *esztrenga* şi în documente vechi forma latinizată *stronga*[1]) n'am puteà precizà pe ce cale au pătruns la ei, şi nici nu cunoaştem vreun studiu în această privinţă. Geograficeşte au putut fi luate şi de la Slavi, foneticeşte rămâne însă să fie lămurite mai de aproape şi înăuntrul limbii ung. Că nu poate fi originar unguresc, nu mai e nevoe să insistăm, ci să ne gândim numai că de la ei nu puteà pătrunde la Aromâni şi la Greci. Forma din documente judecând după ung. *karácson* < rom. *crăciun* (Puşcariu, *Etym. Wb.*, p. 35-6), cu *o* pentru rom. *u*, aratà provenienţă românească. *Esztrenga* poate fi o formă dialectală ung.

*

In limbile slave de nord cuvântul nostru a pătruns ceva mai târziu, în a doua epocă de lăţire a lui, cum am afirmat mai sus. Dl Wędkiewicz, o. c. p. 276, care respinge cu argumente serioase şi derivarea formelor sud-slave din ipoteticul *„stroga" („Mehr Bedenken erregt die Tatsache, dass ein rekonstruiertes **stroga* im slawischen Wortschatze isoliert steht und jeder weiteren etymologischen Anknüpfung entbehrt"), dovedeşte că nici moravo-slovac. *strunga* şi rut. *strunka* nu pot fi băştinaşe, fiindcă ar fi trebuit să aibă *-u-* nu *-un-* din v. slav *ǫ*. Vocala nazală polonă însă puteà să derive din *-un-* secundar, pe când un v. sl. *„stroga" ar fi trebuit să dea în polonă mai curând **stręga* (ibid.). De aceea încheie: „Demnach neige ich der Ansicht zu, das Wort sei überall im Nordischen rumänischen Ursprungs" (ibid.).

Această constatare mai arată că în zona Carpaţilor de nord cuvântul a pătruns după epoca sec. IX—XI, în care timp am văzut că se transformase deja slav. *ą* > *u* etc., ceea ce coincide cu părerile cunoscute despre epoca întinderii Românilor în aceste părţi. Nu intrăm mai adânc în această chestiune care se poate vedeà împreună cu bibliografia, la însuşi Wędkiewicz, o. c. p. 262 sqq.

[1]) Bartal Antal, *A Magyarországi latinság szótára*, p. 632, Budapesta 1901.

www.dacoromanica.ro

Ajunşi aici am terminat şi urmărirea geografică a cuvântului, împreună cu transformările ce le-a îndurat pe drumurile lungi ce le-a parcurs [1]).

Am studiat până aici cuvântul în laturea lui semantic-etnografică (în legătură cu lucrul) şi în cea geografic-linguistică.

In ce priveşte partea istorică mai putem adăogà că prima atestare a lui *strungă*, noi credem că se poate admite acum ca neîndoelnică în numele Στρόγγες [2]) (= Strungi), unul din castelele

---

[1]) Nu putem trece cu vederea că dl Wędkiewicz, o c. p. 275-6, nota 1, s'a oprit şi la forma vegl. *strunga* „stanga, barriera" (luat din venetă, după Bartoli, Dalmat. I, 247, II, 227) alăturându-o de triest. *stranga* (la *kaniati strangia*, după Salvioni, R. Ist. Lomb. XLI, 583) afirmă însă că „hat mit rum. (alb.) *strungă* nichts zu tun", dar acceptă părerea că veneta-dalmata are la bază un *stanga* + *Schranke* (după Schuchardt, în Bartoli, *Misc. Hortis*, 907, notă), ceea ce nu se mai poate susţine după lămuririle date de noi. *U* din forma rom. l-a oprit pe dl W. să o apropie de cele venetă şi dalm. Că *u* din cea vegl. ar puteà fi o „Lautsubstitution" (Bartoli, *Z. R. Ph. XXXII*, 4) pentru venet. *a*, nu mai e necesară atare explicare. Cuvântul vegl, cu lămuririle de sens lapidare, pe care a putut să le dea d-lui Bartoli ultimul vegliot, nu-i departe de atmosfera semantică a celui rom. şi deci poate fi socotit din aceiaşi epocă cu el, fiind şi dintr'o zonă geografică vecină cu cea atribuită de noi ca primă patrie cuvântului. Triest. *stranga*, cu menţinerea lui *a* prin influenţa lui *stanga*, cum am spus, a rămas din această cauză departe şi ca sens de *ruga*. Acesta la rândul său a devenit pur păstoresc în Balcani, pe când în regiunile mai civilizate de pe coasta Adriaticei s'a aplicat în urmă mai mult la micile ulicioare ale oraşelor, un motiv mai mult ca să se depărteze şi el de stanga. *Ruga* în rom. a putut să se impue mai puternic, şi ca formă şi ca sens (păstrat până azi), în *strungă*, fiindcă s'a restrâns la viaţa păstorească, aplicat fiind mai des la aceasta, cum dovedeşte aromân. *arúgă*.

Păstrarea până azi a sensurilor ambelor cuvinte componente în *strungă*, cum am arătat, este argumentul suprem pentru originea ce i-am atribuit-o

Mica zonă triest a formei *stranga*, faţă de imensa întindere a celeilalte, nu poate nici ea să fie considerată ca centru de origine al cuvântului. Depărtarea ca sens de cel pe care îl au celelalte limbi se explică uşor şi prin lipsa vieţii păstoreşti în acea regiune.

Vegl. *strunga*, în afară de zona restrânsă şi ea, trebue văzut şi în raport cu sufletul ultimului vegliot, trăit în lumea oraşelor. Cât puteà acesta să pue, din ceea ce a avut odată ca sens un cuvant, în nişte scurte răspunsuri pe cari trebuià să le dea filologului?

Ca fonetism (cu *u*) şi geograficeşte a putut fi luat direct de la Românii străvechi. Puncte de sprijin pentru vegl. *-ang-* > *-ung-* n'avem. Dacă însă punem forma vegl. în atmosfera în care l-am judecat pe triest. *stranga*, ca influenţat, în acele regiuni, mai mult de *stanga*, foarte vital şi azi în it. şi dialecte, am găsi totuşi un sprijin pentru *-ang-* > *-ung-* în vegl. *plungro* < lat *plangere!*

[2]) D-l Densusianu, *Hist. de la l. roum.* p. 391, îl socoteşte a fi mai curând lat. (vulg.), decât rom., ceea ce nu ştirbeşte ce am spus noi. Admisă însă originea străveche rom. a cuvântului, existenţa lui în sec. VI trebue privită în raport cu faptul că limba rom. îşi încheiase atunci prima epocă de desvoltare, după care vine aceia a influenţii slave.

www.dacoromanica.ro

din Moesia (sec. VI) citate de Procopius, ed. Bonn. (De Aedificiis, p. 284, 30)

In ce priveşte grafia cu -ογγες nu e nimic surprinzător, fiindcă o regăsim şi în forma Κίμβαλόγγου care nu e decât rom. *Câmpulung* (Densusianu, l. c.), din Cedrenus (II, 457). In timpul de care se leagă această atestare (anul 1014) nu mai puteà fi vorba în rom. de *-ong-* ci de *-ung-*, fiindcă trecuse la *-un-* şi slavul *ǫ*.

Astfel rezultă că *strungă* erà în Balcani în sec. VI, judecând după poziţia localităţii Στρόγγες, care se află la est de Niş [1]). De aceia nici istoriceşte nu mai poate fi considerată de origine slavă.

Considerând acum că centrul de iradiere al cuvântului a fost regiunea Savei şi Dravei, de care am vorbit, rezultă că *stanga* a pătruns la Români înainte de a ajunge în Italia, de la o populaţie germană cu care noi am venit în contact în trecerea ei spre Lombardia. In tot cazul înainte de sec. VI, când scrie Procopius.

In it., *stanga* e socotit adus de Langobarzi. Aşa Zaccaria, o. c. p. 481, spune precis: A noi *stanga* fu importato senza dubbio dai Langobardi. Tot langob.[2]) e dat şi de *REW* (indice).

Existenţa lui *stanga* [3]) în rom. n'o putem însă despărţi geograficeşte de întinderea lui în it., după cele spuse mai înainte, şi din cauză că pornim astfel de la o formă atestată care a existat şi s'a continuat în germ. de azi *(Stange)* şi care poate explicà corespondentele it. şi rom.

In Italia de nord se ştie că Langobarzii au stăpânit de la 568 până la 774, încât o influenţă a acestora [4]) asupra limbii it. este foarte explicabilă.

Dar şi o influenţă asupra limbii rom. este posibilă (cf. mai departe a *băgà*). In adevăr se ştie că această populaţiune germană a coborît de la Nord la Dunăre încă din sec. II, fiindcă apar în războiul ce-l poartă Marcus Aur. Ant. Pius (161—180)[5])

[1]) Procopius l. c. spune că era „ἐν χώρᾳ Ῥεμεσιανεσίᾳ". *Remesiana* erà oraş în Moesia superioară, la est de Niş, unde astăzi e *Bela Palanka* (Pauly-Wisowa, ad. v. Remesiana)

[2]) Bertoni o. c., 200 îi zice numai «aated» (= „ahd")

[3]) V. la *Addenda* şi *stinghe*.

[4]) V. mai de aproape Bertoni o. c., p. 13 sqq.

[5]) Dr B. Niese, Grundriss der röm. Geschichte nebst Quellenkunde, München 1910, p. 338 sqq.

www.dacoromanica.ro

cu Marcomanii. După această dată continuă prezența lor la Dunăre astfel în a II jum. a sec. al III-lea alături de Vandali)[1]. Iar în sec. VI, după 552, puterea Langobarzilor e de așă natură, în cât Iustinian e silit să lase Panonia, provincie atât de romanizată, pe mâna acelora. De altfel chiar în războiul de recucerirea Italiei (550—551) generalul Narse luase în armata sa și Langobarzi. Tendința lor de înaintare spre Imperiul roman trebue s'o vedem în germene încă din acel prim conflict cu Romanii în războiul marcomanic (sec. II).

Dupăce Panonia cade definitiv în mâna lor, supt Iustinian, ca un teritoriu ce de mult erà amenințat și în parte desigur și ocupat de ei, coborîrea acestora în Italia și cucerirea ei în 568[2] erà cevà ce nu se mai puteà împiedecà.

Astfel contactul acestor Germani, la Dunăre și prin Panonia, cu regiunea care am considerat-o noi ca punct de plecare pentru strungă, apare posibil de la sec. II încoace.

Această concluzie se va întări mai mult de istoria lui *a băgà,* despre care vom vorbi în alt capitol.

*
* *

In titlul acestui capitol am dat paralel inovația din vestul romanic *barr-*, fiindcă pune împreună cu *strungă* aceeași problemă a istoriei lucrurilor în raport cu terminii ce le reprezintă, în cazul nostru, privitori la ideia de „închisoare-gard".

Istoria familiei de forme romanice din *barr-* o tratează pe larg dl Iosif Brüch (Die Stämme *barr-*, *bar-* im Romanischen, în „Wörter und Sachen", 1921, Band. VII, p. 147 sqq.)

Din acest studiu se desprind analogii pentru istoria lui *strungă* din estul romanic, ca și pentru termini referitori la construcții de închisori, garduri, obstacole, bare etc.

Pentru a sprijini pornirea de la un sens „Busch, Gestrüpp" al galic. **barros*, *-us*, de unde baza roman. **barra* „Buschhecke p. 151, 152, (cf. *R E W* 963, **barra* „Querstange"), de unde apoi sensurile formelor roman.: 1) barieră („Schranke"), 2) îngrăditură, 3) bara justiției, 4) incintă..., 6) margine, hotar etc. (cf. triest. *stranga*, vegl. *strunga* cu explicările de sens date de noi, autorul aduce importante elemente din istoria popoarelor vechi.

[1]) Ibid. p. 368.
[2]) Ibid p. 421.

www.dacoromanica.ro

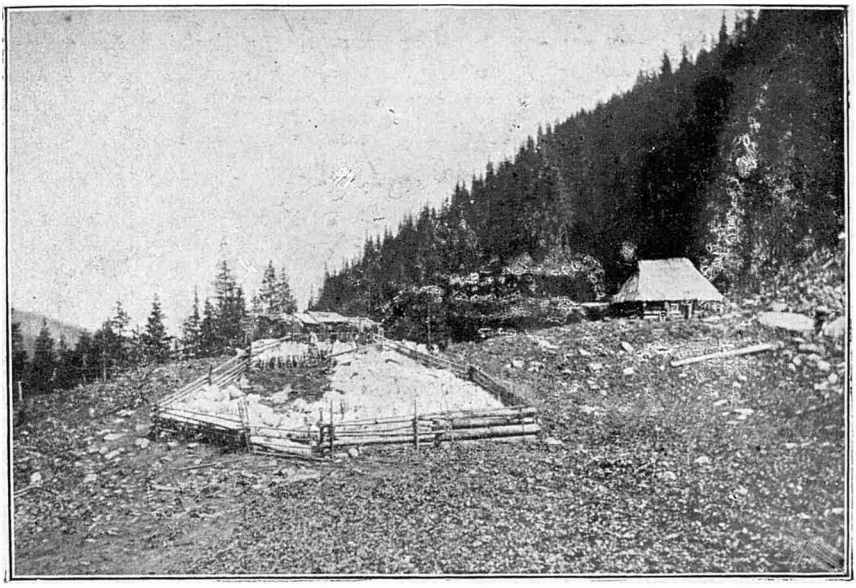

Închisoarea unei strungi, în care oile aşteaptă să fie „date la uşe" (Ţara Haţegului) La dreapta în fund e stâna.

Strungă din Ţara Haţegului, în timpul mulsului. Se vede „comarnicul" deasupra „fruntariului" (= păretele-barieră). La fiecare uşe (numită şi „strungă", arom. „arugă") se observă mulgătoru şi oile ce le trec prin mâni.

www.dacoromanica.ro

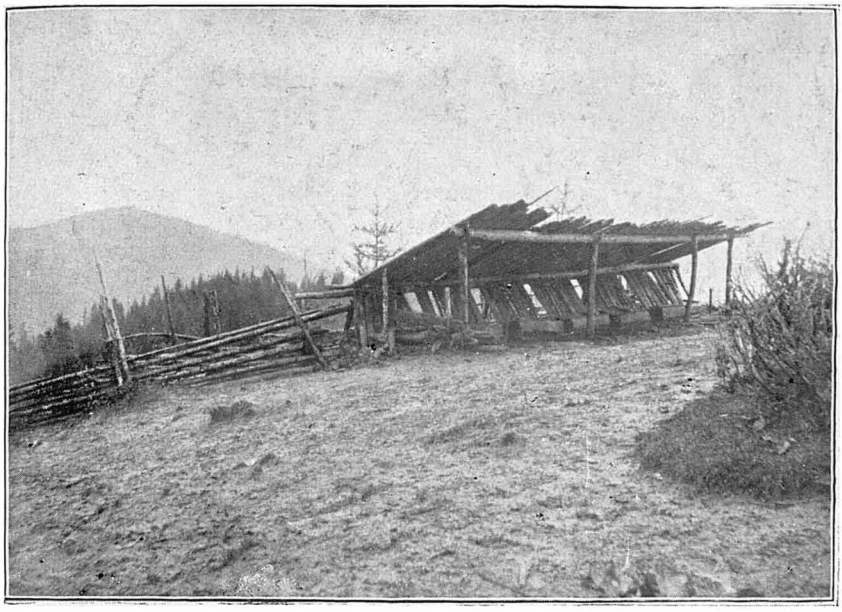

Strungă (Ţara Haţegului) la care se vede o parte din gardul închisorii, făcut din bare de brad. În dreapta este comarnicul, deasupra păretului cu „uşile" de muls. — Aceste trei fotografii sânt din colecţia d-lui Vuia.

Stâna de la strunga fig. 2. pe muntele «Muşiţa», jud. Prahova.

www.dacoromanica.ro

Astfel Germanii (după Ammianus Marcelinus şi Caesar), Francii (după Grégoire de Tours) obicinuiau să taie arbori, mărăcini pentru a face apărări sau pentru a bară drumurile, a ridică obstacole contra duşmanilor.

Pasagiul din Herodot VII, 142 unde se spune că Acropolea era... ῥηχῷ ἐπέφρακτο (cf. o. c. 152) ne duce la forme greceşti din care noi credem a puteà explicà termini romanici.

Din baza cuvântului gr. din Herodot (φράσσω) derivă gr. φράκτης „clôture, écluses avec des vannes“ (cf. şi gr. φραγμός id.) şi adj. φρακτὸς, η, ον „enclos, garni de haie; clos obstrué, barricadé, fortifié“. Astfel:

It. **fratto** *şi alte forme romanice.*

In *R E W* 3466 — şi după el Brüch o. c. p. 153 — pornind de la lat. *fracta* „Bruch“ se admit următoarele corespondente roman.: it. *fratta* „Zaun“, „Hecke“, „Gebüsch“, „Dickicht“, neap. *fratte* „Dickicht“, romagn. *frata* „Baumreihe“, trient. *frata* „Bergwiese“, ticin, bergell. *frača* „geflochtenes Wehr an einem Bache“; „Barricade auf dem Wege...“; val., blen *freča* „Damm“, vald. *fraté* „Sperre“ v. fr. *fraite* „Graben, Verhau“, val. *fret* „die aufgeworfene Erde längs eines Grabens“ (împrejmuirea poate fi şi o ridicătură de pământ, şanţ), it. *frattone*, lucch. *trattone* „dichtes Gebüsch“; fr. *fretté* „gegittert“. *Fratta* „siepe“, îl dă dl G. Bertoni [1]) ca existent şi în regiunile Grosseto, Fano, Fermo şi Lansevero (Foggia).

Toate acestea cuprind, cum se vede, ideia de gard, baricadă, închisoare etc., care se cuprind în formele gr.

Geograficeşte chiar ne duce spre o influenţă gr., fiindcă formele încep din sudul Italiei spre nord şi spre Franţa, păstrând sensurile primitive tocmai în Italia, zona de unde trebuià să iradieze. Din lat. **fracta* < adj. gr. (φρακτός), φρακτή se ajunge foneticeşte la aceleaşi rezultate ca şi din lat. *fracta* (part. lui frango). Insă fiind un termin oarecum tehnic şi atât de răspândit, înseamnă că e foarte vechiu şi sensul, nu numai forma fonetică a cazurilor citate.

Lat. *fracta* (masc. *fractus*) din *frango* stă foarte departe din aceste puncte de vedere, iar dicţionarele îi dau mai mult sen-

[1]) L'elemento germanico nella lingua italiana, Genova 1914, p. 254, unde se dau şi alţi termini privitori la gard.

www.dacoromanica.ro

suri abstracte în legătură cu ideia de „a frânge", dar niciodată nu designează cevà apropiat de sensurile formelor romanice. Mai mult chiar, în *R E W* se dau alte forme roman. dintr'un lat. *fractum* (frango), deci acelaşi cuvânt ca *fracta* (admis de autorii amintiţi ca baza celor romanice) cu sensul „zerbrochen"; tot aşà din *fragigare* „zerdrücken, quetschen" (cf. şi *fraguiare, frangere,* ibid. ad. v.) sânt derivate romane cu sensuri analoge. Ceeace însă nu se poate trece cu vederea este că asupra unora din terminii romanici a putut influenţa part. *fractus* (< *frango*), pentrucă îl apropià o nuanţă de sens şi haina fonetică. Astfel ar fi prov. *fracha* (*R E W* l. c.) „Riss", „Schaden", „Verhau", care poate fi < *fracta* (< *frango*), şi prin urmare numai un omonim al celorlalte forme. Formele gr. de la cari pornim noi au sensuri absolut corespunzătoare celor romanice, iar ca fonetică nu se poate obiectà nimic. Deasemenea nici geograficeşte.[1])

*
* *

Dar să urmărim mai departe alţi termini din jurul ideii de mai sus, studiaţi de Brüch, o. c., întrucât privite în grupuri şi familii, cuvintele se clarifică mai uşor, atrăgând în sfera lor şi altele cari privite izolat numai cu greu se pot descurcà.

Romanii făceau închisorile din material viu, mărăcini, nuele, din lemne cioplite sau, mai târziu, din pământ şi ziduri, cum spune Varro, d. r. r. I, 14: „... primum naturale saepimentum quod obseri solet virgultis implicatis .. aut ex arboribus truncis demissis in terram deinceps constitutis. tertium militare saepimentum est fossa et terreus agger..."

Multe din aceste feluri de construcţii vechi, ca şi **fracta* venit în Italia de la Greci, s'au păstrat la popoarele rom. împreună cu termenii respectivi, cu sensul cărora a pătruns de la Celţi şi **barra*, după Brüch o. c. (cf. R E W 963 **barra* „Querstange" şi 964).

Astfel de termini daţi şi de Brüch (o. c., p. 154) sânt v. fr. „soif d'espines", „soif de paulz"; it. „*siepe verde*", „siepe di pali", „siepe morta, secca"; sp. „seto vivo", „seto muerto" (< saeptum).

---

[1]) V. d. p. d. v. istoric la Addenda întrebuinţarea lui *fracta* în Procopius.

www.dacoromanica.ro

Şi în rom. avem „gard viu“ care în părţile de şes ale Munteniei este o plantă acăţătoare, spinoasă care se plantează, creşte şi împrejmueşte vii, curţi şi grădini.

Să nu fie deci rom. *gard* un lat. *carduus*, adică mărăcinii vii cu care se împrejmuià odată? Căci *gard* înseamnă mijlocul, materialul însuşi[1]) de împrejmuit, nu curte, închisoare şi mai ales cetate, întăritură, cum a însemnat slav. *gradŭ*, din care cred unii că derivă cel rom. (Cihac etc.). Că pe urmă a putut fi influenţat de familia de forme slave, din care avem *ogrădă* (curte) şi *grădină*, este de la sine înţeles. Dar metateza lui r[2]), când alături trăiesc *grădină* şi *ogradă*, e foarte grea în limba rom. şi exemple serioase analoge nu sânt.

Un „pendant“ al it. *siepe morto* (cf. pentru „gard viu“: „vetustissimi auctores *vivam saepem* structili praetulerunt“, Columella, 11, 3) avem rom. *mortăcini* care în jud. Dâmboviţa, înseamnă „vreascuri uscate“. Iar pentru ideia de par mai mic bătut în pământ avem rom. *ţăruş*, care nu poate fi decât un *terreus* > *ţăr* + -uş. In adevăr *ţăruş*, e un lemn scurt numai de bătut în pământ. In legătură cu altă ideie nu se întrebuinţează.[3])

In lumina acestor fapte — şi trecem peste elementele germane ce le mai citează — conchide Brüch că **barra* însemnà „einen zur Absperrung dienenden Balken“, de unde fr. *barreau*, *barrière*, *embarrasser*, etc., etc., în care intră şi ideia de închisoare şi de „obstacol, bară“ etc., de care se leagă ca ideie, cred rom. a *stingheri* („ambarasà, împiedecà“ cf. Addenda).

Apoi reţinem formele pav. *bark*, bresc. *barech* „quel prato o campo dove i pecorai rinchiudono il gregge con una rete“; bergam. *bàrec* „steccato nel quale rinchiudono le pecore“; parm. *bàreg* „pezzi di legno posti sui fianchi del carro nella testata di due stanghe“ (o. c., 155).

[1]) Cf. Dicţ. Acad. ad. v.

[2]) Cf. şi Cancel, Despre Rumân şi despre unele probleme lexic. v sl.-rom. Bucureşti 1921, p. 62 sqq. Iar Dicţ. Acad l. c. îl socoteşte străvechiu rom., înrudit cu alb. garo. Pentru acesta observăm că foneticeşte are un sprijin pentru *-rθ*, în *l'arθ* < *lat. lardus* (*G. Meyer* **Alb. Wb.** ad. v.) iar pentru *g-* ar fi aceeaşi influenţă ca în rom. a v. sl. *gradina* > alb. *gradinε* (o. c. p. 128, şi Bernecker, *Slav. Etym. Wb.*, p. 230).

[3]) Cf. şi Damé, *Terminologie*, 49; Dicţ., ad. v., id. Derivarea lui Cihac, Dicţ. II, 432, din r'un slav. *cer* (= lat. cerrus) nu ni se pare admisibilă ca sens şi nu e nici în slavă cevà analog. In romanică însă avem orme analoge ca sens din baza *terra*. Astfel piem. *taraña* „langes, gerades Weinspalier“, comask. *teraŋ*, canav. *traŋ* „Zweig, der aus einem Baumstrunk herauswächst“.

www.dacoromanica.ro

Vedem un proces analog semantic ca şi la *strungă*, care, am văzut, prin extensiune se chiamă şi închisoarea trebuincioasă pentru a închide oile, ca să poată fi mânate apoi prin strunga propriu zisă: bara cu uşile (ruga) de trecere la muls.

Dar îngrădirile acestea au evoluat după trebuinţi, şi li s'au adăogat colibi alături, sau au fost ele însile acoperite. Astfel tirol. *bark* „Viehstall auf der Alpe"; comask. *bark* „Gruppe von nur im Sommer bewohnten Alpenhütten"; port. *barga* „Strohhütte"; berich. *barž*, *berž* „Schuppen aus Stroh oder Binsen zur Aufbewahrung des Heus oder Feldgeräte" (p. 156); obwald. *barga* „gedeckter Eingang zum Haus oder Heustall"; *bargun* „Alpenhütte"; abruzz. *barche*, neap. *barchetto* „loggia" etc. etc.

Ideia de „Querstange" este în lat. mediev. *barrium*, *ambarrium* „saeptum.... ex barris seu repagulis constructum" (ambitus barrium) o. c., 158.

Dar dacă de la ideia de gard, gard învelit, s'a ajuns la aceea de „coridor învălit" (un fel de comarnic — cf. fig. 2 — deasupra strungii, între cele două stâni) şi la aceea de «Hütte», cum am văzut în formele de mai sus, se limpezeşte, cred, originea altei construcţii păstoreşti:

Rom. **Stână**

Sensul e mai specific şi mai uşor de lămurit decât al «strungii», mai ales după larga, dar necesara tratare a istoriei acesteia.

Geograficeşte are aceeaşi întindere în dacoromână ca şi strunga, fiindcă e legată de ea şi ca construcţie şi ca necesitate.

Tot fruptul ce rezultă de la mulsul oilor prin strungă trebue să treacă, să fie preparat şi păstrat într'o căscioară, colibă, „capanna", „Hütte" etc. aşezată în colţul (fig. 1) sau în faţa strungii (fig. 2) în a căreia împrejmuire, gard, „saeptum", e cuprinsă şi ea.

Din această alcătuire şi din necesitatea de-a avea un adăpost pentru produsele oilor, reiese că stâna e cel puţin tot aşà de veche ca şi strunga. In munţi mai ales, unde este adevăratul păstorit la toate popoarele romanice[1]), nici nu se poate închipuì această ocupaţie fără stână.

Ca şi strunga ea nu are rost şi nu funcţionează decât vara,

1) Cf. între altele O. Densusianu, *Din ist. migr. păstoreşti la popoarele romanice*, Bucureşti, 1907.

www.dacoromanica.ro

fiindcă numai atunci se mulg oile[1]). De altfel toamna păstorii părăsesc muntele, lasă acolo stâna şi strunga până la vara viitoare. Iar în şes iarna au nevoe de alte alcătuiri, menite a apără oile contra vânturilor. Acestea se numesc colectiv „*adăposturi*" şi „adăpoaste" (Săcele) < lat. addepos(ĭ)tum, (Tıktin) sau mai bine *adappositum* (*CDDE.*, 15), căci pentru păstorii nomazi nu există iarna clădire fixă, ci aşezarea, la nevoe, îndărătul unui desiş de burueni înalte, sau în păduri, cari se găsesc şi unele şi altele de-alungul râurilor şi prin bălţi, pe unde iernează oile.

Am văzut, mai ales cu 15—20 ani în urmă, în special aşă zişii „Ţuţueni", apoi Câmpulungenii, Gorjenii etc., adică păstorii ce stăpânesc vara zona Carpaţilor dintre Ţara Bârsii şi Mehedinţi, că nu se adăposteau decât în vreme de viscole, în dosul unei păduri, sau pe Bărăgan, după desişurile de burueni înalte, pe vremea când nu erau prea multe arături. Dar mai ales pădurea serveşte de adăpost, fiindcă atunci când sânt zăpezi mari *dărâmă* (< lat. *deramare*) crengi cu muguri pentru nutreţul oilor.

De aceea alte numiri pentru generalul românesc „adăpoaste" ca slav. *zăvadă* sau turc. *perdeà*, *saià* sânt inovaţiuni recente, venite odată cu restrângerea zonelor de păşunat libere de odinioară. Cele din urmă au şi o iradiere restrânsă, în sudestul Munteniei şi Moldovii (după constatări personale).

Deci *stâna* este casa, clădirea de vară pentru prepararea „fruptului", brânzeturilor, în genere.

Este *casearia* (< caseum) „Käsehürde", păstrat în arom. *căşare* şi în celelalte limbi romanice (*REW* 1735), iar în dacorom în derivatul mai nou *căşerie* (< căşár), restrâns la sensul de casă, colibe de făcut caşcaval.

Originea *stânii*, de la Cihac[2]) încoace se crede a fi v. slav. *stanŭ* „firmitas, castra, tentorium, statio" > rus. *stanŭ* „stature, station" (cf. rom. stat, «stat de om» = statură), „corps de chemise, métier de tisserand, établi" etc., cr., serb. *stan* «métier de tisserand, demeure, station, parc de moutons, bergerie» şi (după Karad. L.) „locus et casa mulgendis ovibus", „corps de chemise"

[1]) Dacă sânt şi excepţii, când se mulg oile şi iarna, acestea sânt foarte rari şi de data recentă pe la unele crescătorii de oi, moderne, cari vor să aibă miei timpurii, prin Februarie, cum am văzut în şesul Munteniei. La munte, de unde neapărat toamna coboară oile la şes, nu se poate acest lucru.

[2]) Dicţ. D. Etym. Daco-rom. p. 361.

www.dacoromanica.ro

şi derivate cu ideia de „statio"; alb. *stan* „parc de moutons", gr. στάνη id. şi στάναι «campements", ung. *esztena*, *isztina* «parc de moutons", care după Miklosich ar fi v. sl. *stěna* „murus". [1])

Evident o apropiere de sens este. Dar avem de-a face cu unul din acele sensuri de bază ca şi în lat. *stare*, *statio* etc., *manere*, *mansum*, *mansio* etc. (cf. *R E W*) care duc la ideia de aşezări, popasuri omeneşti în genere. Dar nu e un sens de bază *specific concret*, legat de un *lucru* numai. Iar cuvântul nu trebue despărţit de lucru cu uşurinţă, şi mai ales lucrurile specifice, numai cu riscuri pot fi alăturate de cuvinte cu sensuri largi, elastice.

Sensul specific apropiat de cel rom. nu-l dă Cihac decât în sârbeşte, ceeace înseamnă o zonă restrânsă care puteà fi influenţată de rom. «stână». Celelalte sensuri sârb. care sânt mai numeroase, ca şi cele din alb., gr., rus., ung. (acesta poate foneticeşte derivà şi din rom.) sânt apropiate de ideia de bază de „statio", care nu e cevà specific, ci o noţiune capabilă de întrebuinţări largi.

Pornind deci de la aceste consideraţiuni semantice, de istoria lucrurilor în legătură cu a terminilor corespunzători şi mai ales de la sensul specific rom. al lui *stână*, care, pentru funcţia ce-o îndeplineşte, trebue să fie foarte vechiu, apoi de la legătura strânsă şi neapărată a stânii de strungă, termenul nostru poate fi pus în sfera de termini numeroşi romanici citaţi la *barra*.

Am văzut acolo atâţia termini de „colibă", «Hütte» etc., derivaţi din cuvânt de bază care a însemnat gard, «saepes» etc., ajuns mai târziu să fie acoperit.

Stâna însă e coliba legată, înconjurată de «saeptum», necesar strungii, cu care formează un întreg.

Astfel ar puteà fi un lat. **saeptana* (< saeptum), adică o «casearia» **saeptana*, căscioara care este clădită în şi din gardul strungii, cu care convieţueşte în funcţiuni şi întrebuinţări comune.

Ca formaţiune identică avem de ex. **parietana* „zur Wand gehörig" (*REW* 6243) de unde în friul. *paradane*, *paladane*, «Fachwerk», «Bretterwand» (cf. şi *parietinus*, având coresp. în port. şi galiz. cu sensul „Baufälliges Haus", *R E W* 6244). Nume de lucruri din adjective cu suf. *-anus* se pot vedeà în M. Lübke, (Gram. d. rom. Spr., p. 490 sqq)

[1]) Ibid.

www.dacoromanica.ro

Acest **saeptana* „coliba de la saeptum" sau „din saeptum' acoperit (cf. comarnic), unde se mulg oile şi se prepară laptele, poate explică şi foneticeşte pe *stână*, prin fazele: **săptână* > *sătână* cu căderea regulată în româneşte a lui *p[t]* aton. Sincopărea lui *a* aton nu ni se pare grea între *s-t* (cf. it *staccio* < *saetacium*, *R E W* 7499; rom. *destul* < *de* + *sătul*, ibid. 7620 şi Puşcariu, Etym. Wb. 1531).

Dar greutatea cea mare a derivării din slavă este *ân* din *stână*, care nu se întâlneşte sigur decât în cuvintele de origine latină.

Celelalte elemente, considerate ca slave: *stăpân*, *smântână*, *jupân* (cf. între altele Densusianu, Hist. de la l. roum., p. 282) nu sânt lămurite deplin.

Despre *stăpân* nu s'a găsit o explicare sigură până azi, în care anume limbă balcanică s'ar puteà aşezà baza lui primitivă (cf. Dacoromania, p. 508 sqq. critica d-lui Capidan despre studiul lui H. Barić, Albanorumänische Studien I, Teil, care duce pe *stăpân* la un lat. **hospitanus*, de unde şi alb. *stopán* „Oberhirt"). *Jupân* a putut fi astfel influenţat ulterior de *stăpân*, fiindcă erau aproape sinonime. Originea lui *jupân* însă nu este lămurită şi nu este de loc exclusă pătrunderea lui la noi înainte şi independent de Slavi. Pentru originea slavă a lui *smântână*, afară de sens, e o greutate şi istr. *smo̯nto̯re̯*, cu *n* rotacizat, fenomen ce se întâlneşte iarăşi numai în elementele latine. Iar cuvântul se găseşte rotacizat în vremuri mai vechi. Astfel în documente lat. (Croaţia) din sec. XV se întâlneşte numele *Zmantare (-a) Petar*[1]), încât trebue căutată altă origine lui „smântână" decât cea de până acum, şi anume în baza romanică *matta*.

Smântână poate fi foarte uşor derivat de la *matta*.[2])

---

[1]) Comunicat de dl Prof. S. Dragomir de la Cluj. (E atestat de 4 ori în *Mon. Hist.-Jurid. Slav. Merid.*, vol. V, fasc. I, pp. 99, 102, 106, 121).

[2]) Sensul lui *smântână* e greu de pus în legătură cu baza slavă *metǫ, mesti* (rühren) cum face şi Bernecker (*Slav. Etym. Wb.* ad. v.) din care reconstrueşte un **sъ-mętana*, tocmai pe baza formei rom. Smântâna nu se prepară prin „bătaie" ca untul, ci din contră lăsând laptele *nemişcat* câtvà timp, deci e pur şi simplu stratul „pieliţa", arom. *teară* (lat. tela); it. *panna* şi alte forme romanice (< lat. *pannus R E W* 6204). Astfel rom. *smântână* e posibil din baza «*matta*» „Decke" (*R E W* 5424) cu coresp. în roman. având sensul de „smântână". Ar puteà fi deci un **mattana* > (*s*)*mântână* cu *n* epentetic ca în *mărunt* (minutus), *cărunt* (canutus), *păngări* (paganus, -ire). Cunoaşterea „lucrului" explică şi în acest caz în chip firesc originea cuvântului, pe când etimologia slaviştilor este artificială, fiindcă porneşte de la o ideie cu totul falsă. Reconstrucţia fonetică deci, chiar dacă s'ar puteà sprijini şi pe alte exemple, ceea ce nu e cazul aici, cade şi ea de la sine.

www.dacoromanica.ro

Dar chiar dacă aceste forme ar fi şi ca fonetism sigur slave, ceeace nimeni nu poate dovedi, nu rezultă că trebue să socotim pe baza lor şi o altă trecere de *-an* > *-ân* într'un cuvânt ce se pretează mai curând la alte explicaţiuni semantice împreună cu lucrul ce-l reprezintă, decât cele date de Cihac. Iar foneticeşte şi ca formaţie *stână* < **saeptana* nu întâmpină greutăţile slavului *stanŭ*, chiar dacă problema întreagă nu o putem considera rezolvată definitiv în chipul cum am încercat noi.

II. Rom. *a băgà* în raport cu lat. *mittere, ponere* şi coresp. lor romanice.

Din complicata istorie a cuvântului „strungă" am arătat cum s'a împletit un element german vechiu, pătruns şi în alte limbi romanice, cu forma latină „rugă". In urmărirea istoriei altor cuvinte, pornind din punct de vedere semantic de la ideia că un lucru, fapt etc. stă la baza lor, vom arătà mai jos cum se explică unul din elementele cele mai vitale ale lexicului românesc: *a băgà*.

Vom folosi pentru această cercetare materialul foarte bogat ce-l oferă *Dicţ. Acad.* despre acest cuvânt, în nu mai puţin de 13 coloane! Acest fapt l-a făcut pe dl Puşcariu să afirme[1] că trebue să fie străvechiu românesc, ceace este foarte logic din punct de vedere principial istorico-geografic. Este răspândit pe întreg teritoriul dacoromân şi în dialectele române sud-dunărene.

Concluzia firească este deci că Românii l-au primit sau l-au avut în epoca de plămădire, când formau o massă continuă, pe un teritoriu aproape comun, sau mai bine zis pe o suprafaţă pe care n'au putut fi goluri prea mari, cari să poată împiedecà circulaţiunea elementelor constitutive ale limbii române, întrebuinţate în chip necesar în fiecare zi, precum sânt de ex. *a face, mâncà, dormì, umblà* etc., elemente cari în majoritatea cazurilor nu pier decât odată cu întreaga limbă a unui popor. Acesta porneşte cu ele pe drumul veacurilor, de la închegarea sa ca unitate etnică deosebită[2].

Dar să desprindem sensurile mai esenţiale ale acestui cuvânt *din Dicţ. Acad.* (p. 416 sqq). Este definit astfel: I. a face să

[1]) *Locul limbii rom. între lb. roman.*, pag. 40.

[1]) Cf. A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1921, despre tenacitatea elementelor acestora.

www.dacoromanica.ro

între cevà sau pe cinevà într'un spaţiu ..., în care poate încăpeà. Exprimă deci o noţiune mai generală decât a *vârî*, care e o băgare cu puterea, o înghesuire a cevà (mai mare într'un spaţiu mai mic) — şi conţine ideia opusă verbului a scoate".

1⁰ „*A pune*..." într'un exemplu caracteristic pentru ideia ce stă la baza acestui cuvânt: *Adecă amù cailor zăbalele în gură lă băgămŭ*. Cod. vor. 122., în N. Test. 1648: *le punem*..., iar în Bibl. 1688: ...*frânile în gură le punem* = *nous mettons*...

Adăogăm că astăzi se zice simplu „a băgà sau a pune calului în gură", chiar fără a se mai adăogà „frâu, zăbale, căpăstru", acţiune care constă în a legà falca de jos a calului cu un ochiu format din coada (sfoara) căpăstrului [1]).

Alte exemple din *Dicţ. Acad.* corespund tot lui *a pune* (mettre), dintre cari relevăm: ...*băgă degetul în gaura inelului* (Ispirescu), iar expresia de azi curentă este „a băgà inelul în deget". Apoi *a băgà [aţa] în ac*. Urmează exemple în care este acelaşi sens de a „pune", însă în interiorul unui alt lucru, deci a „introduce, a vârî, a ascunde" etc. cu multe extensiuni de care sânt capabile asemenea idei. In expresia *a-şi băgà capul (pentru cinevà)* sau „mâna în foc" = „a-şi pune viaţa în primejdie" o cunoaştem pe cea curentă „îmi pun capul" (= mă prind, mă leg, garantez că un lucru are să se întâmple cum zic eu etc.), în care este ideia de „a se vârî, amestecà într'o afacere primejdioasă", dar şi de „a se legà" pentru a contribuì cu un ajutor într'o chestiune oarecare. Exemple sânt şi în limba veche: „*Şeremet au dat o sută de galbini unui Moldovan, de şi-au băgat capul... şi au mers (cu cărţi)... la paşa din Tighina*", deşi mai mulţi înainte îşi pierduseră capul în acelaşi fel de încercare de-a străbate prin liniile duşmane. (Neculce, Let. II, 382).

Din seria lungă de exemple de la 1⁰, unde „a băgà" e întrebuinţat mai mult în legătură cu obiecte concrete, din care reiese acelaşi sens general de „a pune" (cf. lat. „mittere", „ponere" cu corespondentele lor romanice, mai departe), cităm unele cari păstrează elemente din întrebuinţarea pe care a trebuit s'o aibă cuvântul la origine: ...*băgă capul sforii pe ţăruş*, (adică puse, făcù să între capul ţăruşului pe ochiul sforii); *Se bagă ochiul*

[1]) Sens curent în Munt., Mold., Ardeal, după mai multe informaţiun culese de mine.

www.dacoromanica.ro

praştiei pe degetul cel mic, Ispirescu. Ca şi în expresia „a băgà inelul în deget" este vorba de lucruri în formă de cerculeţ, verigă", care se aplică, se pun în jurul unui alt lucru, care la rândul lui intră în cel dintâiu. Deaceea apoi s'a zis *a băgà în ţeapă* „empaler", *a băgà în frigare* (cf. apoi „a băgà ciorapii în picioare, mânuşile în mâini, haina pe mâneci" etc).

In alte expresii, ca „a-(şi) băgà în cap, minte" etc. (sieşi, ori altuia), nu e altcevà decât a (-şi) pune un gând, o hotărîre în cap"; ba chiar şi „a pune, a-şi face socoteala" in cap: ...*nedreaptă socoteală ce-şi băgase în cap* din Cantemir (cf. sensurile ce le dăm mai departe la lat. *ponere:* in *rationem* etc.).

Legătura ce o face mai departe *Dicţ. Acad.*, cu construcţii analo gebalcanice (n. gr. βάζω εἰς τὸν νοῦν μου = „se mettre dans la tête...; n. gr. τοῦ ἔβαλαν εἰς τὸ κεφάλι = „on lui *mit* dans la tête...; alb. *vę ndęr ment* = „j'ai l'intention...; (pt. arom. v. mai departe unde e vorba de acest dialect în special), de la cari unii au pornit să afle originea lui „băgà", nu poate să deruteze, fiindcă nu arată decât posibilităţi semantice ce se întâlnesc şi la lat. şi roman. *mettere*, *ponere* cum arată chiar traducerile fr. ale expresiilor balcanice. Iar noi, cum s'a putut observà, pornim tocmai de la un anume sens primordial „a pune"... în legătură cu un obiect, cu un „Sache", cum vom vedeà mai la urmă.

Trecem la punctul 2⁰ o. c., din care desprindem aceleaşi fenomene semantice legate şi de verbele mai sus pomenite: „a băgà în pădure, pe fereastră, supt masă, în casă, în (la) închisoare, temniţă" în care intră, cum spune *Dicţ. Acad.* şi ideia de violenţă. — Astfel, între altele: *Că eu erà (cel) ce-i băgà* în temniţă, *Cod. Vor.*= eu eram *puind* în temniţă... Biblia 1688, *je mettais en prison*..." Tot în limba veche dăm de exemple de reţinut pentru punctul nostru de plecare: **Îi băgară în butuci şi în lănţuge,** Dosofteiu, *V. S.* 28; ...**Bujor... Pe Ciocoi îi bagă 'n fiare,** Alexandri, *P. P.* Această expresie este curentă şi azi „a băgà în fiare", alături de „a ferecà", adică „a încătuşà", **a-i pune** cuivà lanţuri de picioare, adică „a-i vârî picioarele în lanţuri, cătuşi" etc. (cf. şi; *a băgà la gros* la butucul în care sânt vârîte picioarele unui condamnat). Trimitem, cu această ocazie, la exemplele citate la 1⁰, unde întâlnisem acelaşi fenomen semantic în legătură cu lucruri în formă de cerc: „a băgà" inelul în deget, „ochiul de sfoară" în cevà etc.

www.dacoromanica.ro

Acesta este punctul de plecare pentru complexa istorie a lui „băgà'. Este verbul cu ideia de „*a pune*" *(ponere* ori *mittere)* întrebuinţat ca în latină şi mai ales ca în limbile romanice — exemple am văzut şi în cele balcanice — oprit un moment în aplicarea lui, *la numele obiectelor care, puindu-le, aşezându-le, întărindu-le etc. pe, (la, în etc.) acestea din urmă, intră, se vâră etc. în cele dintâi. Din numele unui asemenea lucru — mai logic şi mai specific — lucru care aveà forma de cerc, s'a născut* **a băgà,** ca derivat, înlăturând pe *mittere-ponere* (cf. *fabricare* + *fier* > *ferecare.*)

In adevăr acţiunea de mai sus se observă în special la lucruri în formă de cerc: inel, catenă, lanţuri, cătuşi, fiare, verigi, roată, ochiul de sfoară, de căpăstru, zăbale, scările de la şea etc.; apoi s'a estins la orice lucru în care intră un altul: mănuşi, ciorapi, mânecă, pălărie, căciulă; acul, butucul condamnatului etc.; vase în genere; uşe, fereastră; groapă, bârlog etc. etc. Câtevà zeci de obiecte pot fi citate numai din *Dicţ. Acad.*

Ajuns cuvêntul, creiat cum am văzut mai sus, pe o cale care aveà să-l ducă la atâtea aplicaţiuni, în cari apoi fiecare formă de obiect sau întrebuinţare a lui specială în vieaţa poporului, îi puteà adăogà o nouă nuanţă de sens sau puteà să-l împingă chiar spre salturi şi mai mari, — erà firesc să-şi îmbogăţească sfera de acţiune şi de sensuri în chip atât de larg, cum rar cuvinte se mai cunosc, chiar şi în alte limbi.

Dar să observăm şi verbele lat. şi romanice care au ideia de „a pune" şi vom constatà un proces semantic analog. (Celelalte aplicaţiuni ale lui *băgà* din *Dicţ. Acad.* le dăm în notă jos, întru cât devin de acum uşor de înţeles, pornind de la punctul unde am fixat originea lui semantică)[1].

[1] La 3⁰ *(Dicţ. Acad.)* se dau întrebuinţările reflexive ale lui „băgà", care nu se deosebesc de celelalte utilizate de noi în text. Astfel „a se băgà în: casă, pădure, grajd, cursă, sân (dorul), sobă, printre lume, în joc, horă" etc., din cari, cum se dau şi definiţiile în o. c. reiese sensul de „intrare, vârîre", despre oameni şi animale, care fiind vietăţi fac singure acţiunea aceasta (de-a se pune într'un loc, intrà etc, pe când lucrurile le aşezăm, le introducem noi) şi prin urmare intră şi sensul de „mişcare", „mergere" care e necesară înainte de intrarea undevà.

„Intrarea" în mulţime duce la ideia de-a se amestecà în ea, apoi în orice chestiune în genere: ...*„fată mare, nu te băgà intre copile* etc.; *cine se bagă în ţărâţe îl mănâncă porcii;* sau şi eliptic: „a se băgà", (a se amestecà). De aici, cu altă nuanţă: „a se băgà în sufletul, pe supt pielea cuivà" („s'insinuer") ş. a. (cf. şi ex. it la *mettere!)* „A (se) băgà în mormânt, groapă, pământ", dintr'o altă serie de exemple, au corespondente

www.dacoromanica.ro

In *arom.* sensurile sânt analoge: La Obedenaru *(Texte Macedo-române*, Buc. 1891) *Băgare* vb. = a pune, mettre: *bagĭ lucră-le pi aradă* (pui lucrurile în rând, pe cale); *să uă bagi încălar*, 88 = s'o pui călare; ...*se bagă mâna pe nessu* 64, = să puie mâna pe dânsu; *că nu lli se bagă mâna* 37 = [văzând] că nu i se apucă mâna, că nu se lasă să se puie mâna pe ea". Aici vedem o întrebuinţare ce duce la sensul primitiv, stabilit de noi, de a legà, a prinde < a încătuşà; *bagă-ţi căciula pi un ocl'iu* (pune-ţi) 92; *ne băgaşi tu mare aruşine* 47; *îşi bägă toată vârtutea* 2, 86 = îşi puse... || *toate sboră-le... îşi le bägă tu minte* 86, 106; *bägă boaţe* = bägă glas, strigă, — probabil prin fazele „a pune (bägà) o vorbă pentru cinevà, a vorbì, a interveni cu voce tare pentru cinevà" (cf. dacoromân „bag vorbe"). || *Pi somnu-l bägă* = îl puse pe somn.

Din *Dicţ. Acad.* dăm şi sensurile arom. „a pune, a (se) culcà (adicà „a se pune pe somn", ca în ex. din Obedenaru (cf. it. „si mette a dormire"); „a se silì, a se străduì" (desigur prin fazele „a-şi pune puterile la lucru" etc.); „a începe", sens ce-l are şì it. mettere. (cf. Dalametra, *Dicţ.* şi Papahagi, *B. Arom.*)

Dl Capidan îmi spune că are în genere aproape aceeaşi impresie despre sensurile cuvântului arom. ca şì despre ale celui dacorom. Astfel despre fiare, îmi dă ambele construcţii: cu sensul de „a pune fiarele la" sau „a pune, vârî în fiare": *„bagă-l'i*

la *ponere* şi *mettere* (v. acestea). In gruparea II-a se dau sensuri abstracte în care stà tot ideia de „intrare, introducere" etc, cari se văd şi la quasi-sinonimele lat rom. citate.

La *1*⁰ şi *2*⁰ se dau definiţii ca „a aduce în, a introduce", cari nu se depărtează de sfera lui „a pune" stabilită de noi, „a angajà, vârî" (cevà într'o întreprindere: bani, capital); „zizanie" (cf. şì constr analoge ale n. gr. βάζω, dar sensurile se găsesc şì la *ponere, mettere*).

La *2*⁰ e vorba de intrarea într'o slujbă, (activ sau reflexiv) meserie, angajarea la lucru (cf. it. mettere): *Vrând să se bage slujitor l'-'mpăratul*, Dosofteiu etc. etc. Angajarea trece uşor la „chezăşie": ...*să se bage chezaşi, Pravila*, 1652 etc. etc.

Exemplele de la *3*⁰ şi *4*⁰ se explică uşor în ordinea de idei de până acum. Iar sensurile de „a băgà în frică (sau frica în cinevà), groază" (în multe citate) etc., se pot vedeà şi la it. *mettere.*

La *5*⁰ se dau numeroase cazuri de „a băgà în samă" (cevà sau pe cineva), „a da atenţie, socoteală" etc., ori numai *a băgà samă* cu sens ulterior de „a observà", „a i-se părea" din mai vechiul „a face socoteala" (mai bine: a calculà), cum se vede din cele mai vechi texte şi vom vedeà la *ponere* (rationem etc.) şi la *mettere.* Aceasta arată (calcul, număr) că ung. *samă* (din a „băgà samă") a înlocuit pe rom. *cumpăt* (v. mai departe în text) creind expresia tipică, specială de mai sus. În aceeaşi atmosferă semantică plutesc şi derivatele „băgare, băgat, băgător, -úră".

www.dacoromanica.ro

hiarile a calului" şi „*bagă calu tu hiare*" în care se vede punctul nostru de plecare. Verigile, catenele etc. se pun, încercuesc, se bagă la lucruri cari pot intrà în golul lor; sau lucrurile respective „se pun, se bagă" deci intră în golul instrumentelor amintite. Ideia e aceiaşi, de aceea şi schimbarea de construcţie e uşoară.

Analogiile remarcate mai sus între *a băgà* şi *a pune* se pot vedeà şi în aromână (cf. la Obedenaru, o. c., pp. 12, 64, 100, 121 etc. exemple pentru „a pune").

Să urmărim paralel cu expresiile rom. pe lat. *ponere*, după un dicţionar lat.-fr.[1]: ↶ *litteras in sinu* „mettre une lettre dans son sein; ↶ *caput suum periculo* „exposer sa vie aux dangers, jouer sa tête" (cf. „a-şi pune, băgà capul" etc., mai sus); ↶ *aliquem in gratia* „mettre qqn en faveur" (cf. „a pune, a băgà în samă"); ↶ *in suspicione* „placer en suspicion" (cf. „a băgà la bănuială, la gânduri; a pune pe gânduri"); ↶ *in laude* „avoir en estime"; *Si medicus me inter eos, quos perambulat, ponit*, (Sen.) „si le médecin me place au nombre de ceux qu'il va visiter" (: „a (se) băgà între, printre oameni" etc.); ↶ *in aequo* (Liv.) „placer sur le pied d'égalité" (:„a băgà în samă" = aprecià); ↶ *custodem aliquem* (Cic., Caes.) „donner à qqn la garde de" (: „a (se) băgà cioban, ↶ la oi" = a pune să păzească...) // In legătură cu ideia de bani, câştig: ↶ *pecuniam in praedio* (Cic.) „placer son argent dans les terres" („a băgà banii în pământ, case, afaceri" etc.) // Ideia de „planter": ↶ *piros* (Virg.), *semina; arborem* (Hor.); ↶ vitem (Col.) „planter un arbre, de la vigne" s'a păstrat în română ca termin special în „a pune viţă, pomi" etc. (cf. v. rom. „vie pusoare", foarte des în documente).

In alte privinţe *a pune* rom. a luat alte drumuri cari nu ne interesează aici. Tot aşa, am văzut cum *a băgà* şi-a menţinut aplicaţiile concrete în legătură cu obiecte, în formă de cerc (de lemn. fier, sfoară etc), dar îndată ce a prins cu sine ideia „a pune", a înaintat şi a luat multe din sensurile acestuia, progresând apoi după toate legile cunoscute de semantică (extensiune, figurat, efect pentru cauză etc.) *A pune* însă s'a restrâns mai mult în jurul ideii de „a aşezà".

Dar să mai continuăm puţin cu lat. *ponere*. Are şi sensul de „placer à terre, étendre": ↶ *se toro* (Ov.) „s'étendre sur un

1) E. Benoist, Henri Goelzer, *Dict. Lat.-Fr.*, pentru a se vedeà şi traducerile fr. care vin astfel în sprijinul clarificării problemii noastre.

www.dacoromanica.ro

lit"; ∽ *artus in litora* (Virg.) „se coucher sur le rivage"; *somno positae* (Virg.) „engourdies par le sommeil". Toate acestea lămuresc pe arom. „bagu"... (= dorm), dacorom. „a se pune pe somn, în pat" etc. // Prin extensiune „ensevelir, mettre au tombeau": ∽ *aliquem patria terra* (Vig.) etc., care duce la coresp. rom. „a băgà în pământ" etc., date mai sus.

Ideia de „chezăşie, legătură, angajament" etc. din „a băgà" o regăsim şi în „ponere": *pono pallium, ille suum anulum opposuit* (Plaut.) „je gage mon manteau, il dépose en retour son anneau"; *pocula ponam* (Virg.) id.; *vitam ponere pignerî* (Plaut. şi cf. mai sus ∽ *caput periculo*) etc., în care este ideia de „déposer comme enjeu".

Pentru întrebuinţările în legătură cu „samă" (socoteală, calcul), care a înlocuit desigur pe rom. *cumpăt* < lat. vulg. *compitum* (clas. *computus*) „calcul" şi pe a *cumpăta(re)* < **compitare*, restrânse astăzi la sensurile „réfléchir, modérer, tempérer, être sobre"[1]) etc., să comparăm următoarele: ∽ *rationem* (Suet.) „déposer un compte, le régler"; ∽ *calculum* (Col., Plin., Petr.) „établir un compte, calculer".

Urmărind pe it. *mettere*, avem impresia că, în cele mai multe accepţiuni, este însuşi rom. „a băgà": „mettere una cosa in terra, nell'armadio, in tasca,... in bocca, nel naso, nell'acqua... le merci in magazzino etc., i panni ... in molle" (cf. „a băgà amói" rufele)[2]); *l'anello in dito*, le scarpe ai piedi („a băgà inelul în deget, ghetele în picioare" etc.), il capello in capo („∽ căciula în cap"), *la corda al collo* etc., le mani nei capelli, la cavezza al cavallo („a băgà" şi „a pune căpăstrul în capul calului"), le manette o le catene o i ferri a uno" sau „mettere uno in catene, ai ferri" // „∽ il danaro in comercio" etc. // In legătură cu „frică, zizanie" etc. (cf. ex. rom.): „l'ansia gli metteva la febbre addosso" etc., „∽ brividi, paura, zizzania" // „∽ in carcere" etc. // Paralelism cu sensurile „a băgà în slujbă, la lucru"

1) Cum explică *CDDE* No. 443, 444. Se poate să fi fost în rom. şi un *cumpăt* < lat. *compitum* (Puşcariu, *Et. Wb.* „Scheideweg", după ex. din Dosofteiu, „pe supt cumpăt»). Muntele *Cumpătul* din Buceci, jud. Prahova să fie şi el „un munte de răspântie", sau „loc unde se numărau oile"? Ar trebui însă cunoscută aşezarea lui.

2) Unele accepţiuni rom date de noi, nu sânt în *Dicţ. Acad.*, dar sânt curente în limbă şi nu cred necesar să le mai arăt proveniența. Ca întindere geografică a acestora, să se înţeleagă mai ales Muntenia şi Ţara Bârsii (Ardeal).

www.dacoromanica.ro

etc.: „↷ al mestiere, al lavoro, a un uffizio". // Sensuri particulare: „a începe" ca în aromână. „Si mise a ridere, leggere etc., mettersi all'opera = incominciare a lavorare\" etc. etc. // Locuţiuni: „↷ il naso nelle facende altrui" (:„a-şi băgà nasul unde nu-i fierbe oala"), „mettersi la coda tra le gambe" (ca şi în rom.), „↷ in paura" (:„a băgà în frică, în răcori" etc.)[1])

În fr. se pot urmări sensurile similare ale lui *mettre* din însăşi traducerile date în această limbă de *Dicţ. Acad.*

Aceiaşi soarte o are lat. *mittere* şi în celelalte limbi romanice, pentru care *REW* 5616 porneşte de la sensurile 2 şi 3 „setzen stellen, legen", cari apoi s'au întărit, păstrat şi vieţuesc azi împreună cu multe din posibilităţile semantice ce se perândă în istoria lui *băgà* rom. Dacă a existat şi în rom. *mittere* (Puşc. *Et. Wb.* 1064), n'a putut supravieţui, fiindcă a avut alături pe *a trimite* cu accepţiuni identice, pentru cari în limbile romanice apusene s'au ivit inovaţiuni (fr. *envoyer*, it. *avviare*, *mandare* etc.), cu evoluţii de sens de altă natură.

Că se găsesc analogiile (*Dicţ. Acad.*, l. c) n. gr. βάζω, v. gr. βάλλω > n. gr. βάνω şi celelalte, în limbile balcanice, în legătură cu ideia de „a pune" etc., nu e nimic de mirare, fiindcă trecerile semantice, cu toate puzderia de posibilităţi de întrebuinţare a unei asemenea accepţiuni, le-am văzut în deajuns şi în lat. şi la romanitatea din apus.

Cel mult putem admite crearea unor expresii nouă în limba rom. după analogii din limbile pomenite, vecine cu noi, sau adaptarea unor expresii streine la verbul românesc, înrudit ca sens cu cele alb. şi gr. Astfel şi în construcţiile cu *samă*, ar puteà fi influenţa unei expresii vechi ungureşti, care a pătruns împreună cu terminul acesta la noi. În ung. şi în limba veche rom. *samă* (ung. *szám*) are sensurile lat. „compitum".

*

Care este originea lui *a băgà?*

În *Dicţ. Acad.* se resping, pe drept cuvânt, toate încercările de explicare de până acum, observându-se totuşi, cum am mai spus, că cuvântul este de sigur foarte vechiu, căci se găseşte şi în dialectele din sudul Dunării" (ibid). Extraordinara vitalitate, pe care am văzut-o este un alt argument principal pentru vechimea lui[2]). În ce priveşte apropierea de sensurile ngr.

1) Cf. C. Cappucini, *Voc. It.*, sau ori ce alt dicţ. it.

2) Dat de S. Puşcariu în «*Locul limbii rom*» cit.

www.dacoromanica.ro

βάζω, βάνω (v. gr. βάλλω) „mettre, placer, m. gr. βάζειν „mittere, ponere, immittere, injcere, addere, adjungere, imponere, exequi, adimplere, adhibere, apponere" (Cihac II, 637—638), din p. d. v. semantic este firească. Ca fonetică, de prisos să mai insistăm, verbul rom. nu poate pornì dela formele gr.

Când însă avem latino-roman. *mettere*, *ponere*, cu aceiaşi capacitate de sensuri ca a lui „băgà", exemplele gr. vin totuşi, deşì numai pe al doilea plan, în sprijinul problemelor ce le pun asemenea cuvinte în ori ce limbă în genere. Psihologiceşte ideia de a «pune» putem zice că urmează la orice om un proces semantic firesc, logic chiar, în relaţiune cu orice noţiune concretă sau abstractă, cu care, prin «asociaţiunea ideilor», poate venì în contact.

Asemenea cuvinte cari n'au numai senzuri specifice, ci unele foarte vaste, încât pot luà deseori locul altora, devenindule sinonime, sau pot fi înlocuite iarăşi de către altele, faţă de cari nu se pot deosebì prea mult ca sens, se moştenesc uneori de a dreptul, de la o limbă la alta, cu cea mai mare parte din vieaţa lor lăuntrică. Aşa e cazul lui *a face* < lat. *facere* care în toate limbile roman. a păstrat multe din numeroasele sensuri lat. În *Dicţ. Acad.* cuprinde mai multe coloane şi poate fi controlată uşor afirmaţiunea noastră.

În lat. însă nu există nici o formă din care să se poată explicà rom. *a băgà*. Nici în alte limbi nu s'au putut aflà relaţiuni admisibile pentru originea lui.

Sânt însă cuvinte cari pornesc, ca în cazul nostru, de la un sens special, de la un nume de lucru de unde cercetările moderne despre „Wörter und Sachen" — şi prin procese semantice de cari avem astăzi destule exemple, câştigă în o limbă, repede, terenuri întinse.

Acestea purced câteodată din mijlocul unui grup social (de soldaţi, păstori etc.) extinzându-se apoi în tot domeniul unei limbi. Astfel este, între altele, cazul lat. *turbare* > it. *trovare* fr. *trouver* etc., plecat din vieaţa pescărească, cum a arătat dl Schuchardt (*Rom. Etym.*, II, 184 sqq.). Ingenioasa ideie a marelui filolog, deşì a convins pe mulţi, a lăsat totuşi îndoieli, din cauza multelor sensuri cari păreau a se apropià de acela de «a turburà apa pentru a prinde, a aflà peşte» şi în urmă „a aflà" în genere. (*A aflà* însuşi — se ştie — are origine identică: la·i

www.dacoromanica.ro

adflare, a mirosi urmele vânatului pentru a-l descoperi. Porneşte din mediul vieţii vânătoreşti). Dar deşi metoda aceasta de a prinde peşte o găsise dl Schuchardt la diverse popoare, cuvântul nu era atestat cu astfel de sens nicăiri. Accepţiunea specifică a cuvântului se pierduse. De aceia unii romanişti, cu cari am vorbit despre această problemă, nici azi nu cred în etimologia de mai sus (în *REW* este admisă) tocmai fiindcă lipsea cuvântului un sens, în care să se fi văzut ceva din obiceiul pescăresc de la care se inspirase Sch., pe căi semantice de altfel foarte logice.

Iată însă că în sardă[1]) dl M. L. Wagner (*Das Ländl. L. Sard.* c t., p. 93, nota 2) găseşte toate sensurile pe cari le reconstruise ori fixase Sch.: „Die Fische in den Bächern aufscheuchen und nach einer Stelle treiben, die man mit Verbascum (sard. trovodda) oder Wolfsmilch *(lúa)* vergiftet hat. 2) Das Wild bei den Treibjagden aufscheuchen etc. 2) Das Vieh antreiben.

Am citat cazul lui *turbare* pentru a aduce un exemplu cunoscut, faimos chiar, de o explicare semantică naturală şi solidă, chiar înainte de a se cunoaşte elemente de sens cari păstrează şi azi în sine urme din întrebuinţarea de odinioară a unui cuvânt.

Când însă asemenea elemente se mai păstrează în mijlocul numeroasei familii de înţelesuri ulterioare ale unui cuvânt, atunci reconstruirea sensului primitiv se poate face pe baza faptelor, a realităţii nu a ipotezii, cum am avut ocazia să procedăm la explicarea lui „strungă".

Aşa este şi cazul lui *a băgà*.

Lăsând la o parte celelalte etimologii cari s'au mai dat, dar n'au putut fi primite de nimeni, [2]) vom arătà acum prototipul de la care pornim noi. Din punct de vedere semantic am văzut, cu ajutorul unui bogat material, cât de firesc poate fi explicat de la numele unui obiect de forma rotundă (cerc, catene,

---

[1]) Ultima combatere a etim. lui Sch. — în legătură cu sard. *trubare* — este a lui R. Haberl, *ZRPh*, XXXIV 152 şi răspunsul lui Sch. ibid., pp. 377—378.

[2]) G. Meyer, *Indog. Forsch.* VI, 115, îl pune în legătură cu fr. *bague*, *bagage*, iar *R E W* îl înregistrează la prototipul acestora *baga* «Schlauch». Formele roman. ale acestuia au sensuri ca „dicker Bauch", „Beutel", „Gepack" etc. iar derivatele înseamnă: «saufen», „zechen". Sensul primitiv după *R E W* pare a fi fost „Schlauch" (de vin), „Last der Saumtiere". A porni deci de la *baga* pentru rom. *băgà*, după ce-i cunoaştem acestuia sensurile studiate pe larg, ni se pare imposibil. Asupra celorlalte etim. (ca a lui Hajdău, *M. Et.* 2331—2335) inadmisibile cf. *Dicţ. Acad.* l. cit.

www.dacoromanica.ro

fiare, inel, verigă etc)., în care „se *pune*", deci „intră" etc. o ființă ori lucru și de unde apoi am urmărit cum se desvoltă și se succede în chip natural lunga serie de sensuri citate.

Acest termin face parte din familia germ. *biegen*, *beugen* (cf. Walde, *Lat. Et. Wb.* la *fugio;* Kluge, *D. Et. Wb.* ad. v., Fick id. etc.), din care în *R E W* 1004 se dă pentru limba it. și unele dialecte ale ei baza: Langob. **bauga** „Ring", din care it. *boga bova*, „Hamerhülse", venet., veron., lomb. *boga*, parm. *böga* v. engad. *bougua* „Fessel" (cf. și Diez, *Wb.* 359). E. Zaccaria *L'elem. germ.*, cit. p. 56 numește prototipul acesta v. germ. „ahd" «bougâ», „baug", «anello per capó, collo o braccio».

Tot langob. consideră formele it. și Bertoni, *L'elem. germ.* cit. p. 92, pornind de la „*bauga" (v. germ. „bouga", după Bruckner Z R Ph., XXIV, 65), și dând formele *boga*, *bova* cu sensul „*catena*, *anello*" pe cari le crede, natural, venite din nordul Italiei („Voce lomb. e ven.", ib d.). Este important sensul uzat de Villani la care se întâlnește forma *bove* „*catene ai piedi*" (ibid.).

În lat. existau termini pentru asemenea obiecte, precum „*catena*", «*carcannum*» (*REW* 1678 „Halsband" și cf. fr. „mettre au carcan"), „*vinculum*" etc., atât pentru sclavi cât și pentru animale ori pentru alte întrebuințări, pe lângă cari se folosiau verbele, „mittere, ponere" [1]), ca și în limbile romanice. Făcându-se uz de astfel de instrumente în lumea veche, mai aspră și mai crudă decât cea de azi, nu e de mirare că au pătruns în romanică și termini streini de la popoarele năvălitoare. De ex. „carcannum" apare, în lat. med., după *REW.* l. c., iar sinonimul lat. *boja*, ar fi tot strein, de la numele de popor Boii" (Walde, *Lat. Et. Wb.* p. 93: „eine jochartige Halsfessel für Sklaven und Verbrecher, tam ligneae quam ferreae"), păstrat și el în limb. roman. (*REW.* ad. v. pornește de la sensul „Fussfessel").

Acest termin cred că s'a păstrat și în rom. **buestru** (în buestru", îmbuestru) ce se zice despre cai (merg „în buestru", „buestrași"), când merg cu pași mărunți, într'un mers caracteristic, aruncând deodată picioarele, mi se pare cele de dinainte[2]).

[1]) Cf. orice dicț. lat. In Georges, *D. Lat. Wb.*, pentru „Fessel" mai găsim: *numella* (mașina ce se punea de gâtul și picioarele sclavilor, *coltare* id., *manica* (cf. rom. „a o băgà pe mânecă" întrebuințată pentru a designa o situațiune amharasantă, teama de-o încurcătură etc.) *compes* ș. a. Pentru ideia de a băgà în — " se dau: inicere, imponere; in vinculum *mittere* ș. a. cf. și *REW.* 4399: *înferriare* in Ketten schlagen > v. fr. *enfergier*, prov. *enferriar*. Și seria se poate mări și cu alte exemple.

[2]) Cf. la *Addenda* informații mai precise și deci concludente asupra mersului în „buestru".

www.dacoromanica.ro

Pentru a fi învăţaţi să meargă „(în) buestru" caii sânt băgaţi cu picioarele într'un anume fel de piedici, pentru a li-se formà pasul cerut de acest mers special.[1])

Buestru poate fi prin urmare un derivat după analogia lui *equester* şi *pedester*, din *boja* > **bojester*, *-estrem* > *buiestru* (cf. «pedestru»), având sensul de „a merge cu picioarele împiedecate în *„boja"* („Fussfessel"), „a merge mers învăţat prin împiedecarea în *boja"*.

Din **ambulester ZRPh* XXXVII, 109 (cf. însă *REW*, Wortverzeichniss, p. 786: doch ist *-estre* nicht deverbal!) nu poate fi explicată căderea lui *-l-* > *-r-*, mai ales când trăià alături în rom. verbul *îmblà, umblà* < *ambulare*, care pretinde mai curând un *îmblestru*, (cf. şi *umblet*, iar sincopa este şi în formele roman. „amble" etc. *REW* ad. v.) din baza de mai sus. *În* din *îmbuestru* care e mai rar[2]) (eu l-am auzit totdeauna *buestru)* nu este altceva decât prepoziţia *în* din alte expresii cari designează diverse mersuri („a merge în galop, în şi la pas, în cârji, în băţ" etc.). În alte limbi roman. „ambulare" a ajuns să însemne „Den Passgang gehen" (R E W), dar nu este exclus să fi fost întrebuinţat odinioară ca şi în rom. alături de un termin care însemnă piedica întrebuinţată pentru învăţarea cailor cu mersul „buestru".

De la *bovestris* (Tiktin, *DRWb*) nu se poate pornì în nici un caz, căci se opune realitatea însăşi, pe care şi principial şi izolat trebue s'o avem în vedere. Mersul „buestru" *e numai al calului* şi nu este de loc ca cel al boului, care merge a lene, încet, cu paşi rari, largi, pe când celălalt este mers frământat, vioiu, un joc frumos care face plăcerea călăreţului[3]).

---

[1]) Această lămurire mi-a dat-o cineva în Basarabia. Acest metod nu l-am găsit atestat, dar se confirmă prin informaţii luate ulterior (v. *Addenda).*

[2]) V. şi *Dicţ. Acad.* Pentru mersul, „(în) buestru" mi s'a dat şi următoarea explicaţie: „îl struneşte ghine şi-l joacă, pă cal; şi face pasu mărunt" (Ialomiţa şi Săcele, jud. Braşov) ca acela al calului împiedecat.

[3]) Pentru aceasta vine în sprijin şi (verbul) *a buestrà* calul din versurile: *Voinic ine şuerând*
Şi pă murgu buiestrând (Graiul Nostru II, 85),
Alte ex. pentru *buestrà* le dă *Dicţ. Acad.* ad. v. Expresia *calul bătrân nu se mai învaţă «în, la buestru»* ibid. arată clar că în adevăr e vorba de un anume mijloc pentru a dresà un cal ca să poată merge astfel.
Arom. „am·păturlea" şi verb. „ampătură", are la bază ideia de galop, salturi în patru picioare (după dl Capidan). Formele arom. arată şi ele un *n-* prepus celuilalt cuvânt ca şi în expresiile dacorom.

www.dacoromanica.ro

Faptul, realitatea vin deci în favoarea explicării noastre.

In arom. s'a mai păstrat „catena" (*REW* 1764) cu sens depărtat de „Rückgrat" şi derivatul „cătenare" (ibid.). Celelalte forme lat. citate cu sens de „fiare" etc. se regăsesc în apusul romanic (*REW* ad. v.).

In rom. ca şi în it., mai ales în nord, se vedeà că a biruit într'o vreme *bauga* asupra celorlalte, sau a intrat ca un instrument cu oarecari deosebiri în construcţia lui pe lângă „fiare" plur. de la fier, care înseamnă azi special piedica de fier pentru cal — un lanţ cu nişte inele de fier în cari intră picioarele calului — dar şi lanţurile condamnaţilor. Poate fi şi lat. *fĕrreae*, deci mai vechiu, din care cf. *REW* 3259 formele romanice, între care lecc. *nfurgare* [1]), den Spannstrick anlegen —, sau pentru rom. poate fi şi plur. dın fier, şi în acest caz cuvântul e mai nou cu această accepţiune, venit după dispariţia lui „bauga".

Oricum, geograficeşte, întinderea cuvântului ne duce spre it., şi anume spre dialectele nordice ca şi „stanga" din strungă. E adevărat că şi un ahd. *boug* (=baug) foneticeşte ar da acelaşi rezultat pentru limba română, însă dacă avem prototipul *bauga*, admis de toţi, din cari derivă formele it. citate, e mai logic să-l admitem şi pentru rom.

***

Să explicăm acum desvoltarea formală a lui „a băgà". După ce o vreme se va fi întrebuinţat în construcţii ca „mittere, ponere bauga" la un lucru, ori *in bauga*, s'a născut apoi verbul **baugare*, — derivate identice sânt şi în alte limbi roman. [2]) — care a dus cu sine apoi ca verb nou sensul celor doi tovarăşi dintâi. Un *„*baugare*" devine, după fonetismul limbii rom., *băgà(re)*, prin căderea lui *u* aton ca în „răposà (< *repausare* > *repăsare*) care are pe *o* numai prin influenţa labialei. In arom. este forma normală *arăpás*, în *Cod. Dim.* răpăseadză; şi un derivat postverbal, desigur, arom. „arupás" (cf. Puşc. *Et. Wb.* 1435).

[1]) Cf. ca derivate analoge: prov. *cadeuar* „enchaîner"; dintre celelalte derivate, care se înţeleg de la sine de altfel, a se vedeà la cuvintele cu sens de „fiare" citate în REW, cf. şi în Fanfani, *D. It.* „catenare" vb. etc.

[2]) Aşa Salvioni, *Appunti Ant. Luceh.* p. 35, dă un *anellare* „dar l'anello (ai cardinali)"; *„anellare* la sposa" (cf. „a băgà inelul în deget") cari sânt formaţiuni identice, şi ca semantică, cu vechiul **baugare*; Din *trabs* sânt derivatele: port. *travado* „an den Füssen gefesselt"; fr. *entraver*; prov. *entravar* „fesseln, binden" (*REW.* 8823) pentru cari cf. rom. *a băgà la gros* (la butuc) şi it. *mettere in ceppi* (com. de dl G. D. Serra) sau *ai ferri*.

www.dacoromanica.ro

Pentru trecerea lui *au* latin protonic la *ă* este şi ex. *a plăsà* < *plausare* „a bate din palme", din Coresi *C. Inv.* (Cf. *Dacoromania*, pp. 411—12).

Trebue să mai adăogăm totuşi că *au* aton a fost înlesnit să piarză pe *u* şi prin faptul că aceste cuvinte aveau multe derivate (cf. „*băgare, -át, -tór, -úrà*", şi chiar forma „*băgăcios*" am întâlnit-o, cu sensul de „om care se vâră în toate, se amestecă în toate"). In arom. *arăpás* arată rezultatul *au* > *à* chiar şi când revine acesta supt accent, explicând astfel şi pe „*baugare > băgare > arom. *bágu*" (pers. I prez. sing.). Arom. are şi *plăsedz* prez. din *plausare* (cf. *Dacoromania*, l. c) cu aceeaşi pierdere a lui *u* aton din *au*.

Au germ. a avut şi în celelalte limbi romanice aceeaşi soartă cu *au* lat. Pentru it. care ne interesează mai de aproape a se vedeà exemple în Bertoni, *L'elem. germ.*, *cit.* p. 44.

Un pendant[1]) al rom. „băgà" este însă şi în veneţ. — necunoscut d-lui M. L. în *REW* — **imbogare** „metter in *ferri* un forzato" (cf. F. Mutinelli, *Lessic. Venet.* Venezia 1852, unde se dă şi *boga* „.strumento di ferro, che unito a catena *ponevasi* alle gambe dei galeoti").

Cuvântul şi instrumentul trebue să fi fost cunoscute şi în alte ţări, în evul mediu. Astfel în Dicţ. elem. lat. întrebuinţate de Unguri (Bartal Antal, A. M. Tud. latinsága ad. v.) găsim forma *boga* — evident de provenienţă italo-venetă cu lămurirea: (Du Cange, *bogia* [= boja]) compes aut torques damnatorum, quasi jugum bovis; bilincs, békó" şi citatul: „et ligati sibi fuerunt manus et bracchia post tergum cum quibusdam corrigiis et *posite* sibi fuerunt due *boge* ad pedes; ...et extraxit sibi unam *bogam* de uno pede cum ocrea et alteram ego fregi".

Sensul de origine al lui *băgà* a fost aşadar „a pune fiarele" („bauga, baug", ori o altă formă germană din această bază cu sensul de catenă) la picioarele, mânele cuivà, apoi „a-l pune în fiare, a-l legà, a-l închide, a-l face să intre într'un spaţiu" (temniţă, ocnă etc.)[2]); s'a zis apoi despre orice lucru

[1]) Cf. şi paralelismul v. slav. „*vrěti. vьrǫ*, de unde rom. a *vârî* şi slav. *veriga*, rom. *verigă* „inel mare de fier", (Mikl. *Et. Wb. d. sl. Spr.*) şi cf. şi formele slave moderne, în cari iarăşi se văd analogii de sens cu cele rom. ale lui băgà (între altele Cihac II, 457, serb. *uvrijeti se* „s'insinuer").

[2]) Cf. şi fr. „mettre un homme en prison, au cachot, aux galères, au carcan".

www.dacoromanica.ro

ce se pune, introduce (ca o catenă, inel, fiare, ochiu de sfoară) în jurul sau la un lucru oarecare (la gât, picioare, mâni, cap). Stăpân pe aceste întrebuinţări atât de dese în viaţa poporului, în legătură cu omul, animale, lucruri (la un moment dat în cercul social al sclavilor ori al unor meserii, precum lemnăria, fierăria, unde „se pun, se bagă" cercuri, inele, roata la car, şina pe roată) devine apoi, cum ar zice dl *Gilliéron*, un *băgà* no. 2, *un al doilea cuvânt*, luând întreaga viaţă a lui „mettere" şi o parte din ceea a lui „ponere". Este adică unul din acele cuvinte generice, foarte elastice, care devin capabile de a acceptà orice sens al altui cuvânt, de care în circulaţia zilnică se poate apropià prin cea mai neobservată nuanţă. Ajunge prin aceasta să nu mai fie al său, fiindcă-şi pierde sensul propriu primitiv şi de aceea e atâta de greu de prins punctul depărtat de unde a purces.

***

Prin faptul că a venit de la vechii Germani, acest cuvânt, atât de desvoltat ulterior ca sens, trebue pus în legătură şi cu calitatea acestora de cuceritori, războinici, cu care au venit peste populaţia romanică, în cazul nostru între Carpaţi şi nordul Italiei.

Obiectul langob. *bauga* („ahd." *boug*) va fi fost întrebuinţat mult şi pentru „ferecarea şi închiderea" sclavilor, prisonierilor, fiindcă veneà de la un popor barbar şi crud şi pe lângă aceea designà şi un obiect de legat picioarele cailor („fiare") sau catene „verigi" în genere, întrebuinţate la fierărie, lemnărie ş. a. m. d.

Poporul războinic şi crâncen al Langobarzilor a putut impresionà în chip deosebit pe Romanii cuceriţi, încât lăsarea după ei a unui termin însemnând „instrument de legat, torturat" etc. e foarte firească. Astfel Bertoni *o. c.* p. 236 sqq. ne dă termini germani intraţi în it. în care se oglindesc ura şi resentimentul contra cuceritorilor[1]).

De altfel în limba română, cum am mai amintit, „a ferecà = a pune în fiare" un tâlhar este o creaţiuue mai nouă, care ca şi **baugare* faţă de „a pune" a luat sensul specific vechiu al lui „a băgà", adică cel de „a pune în fiare, a-i pune o catenă cuivà, sau la cevà". *Ferecà* e născut din lat. *fabricare* (v. rom.

[1]) „Un grande numero di parole attinte alle lingue germaniche hanno un senso ofensivo o di disprezzo o si riferiscono a ratto, a rapina — il che fa pensare all'odio che dovè regnare fra oppressori e opressi", p. 236. Iar la pag. 237 se dau numeroase exemple.

www.dacoromanica.ro

fărecà[1]) „a lucrà, construì în genere, nu numai în fier"), care, atras apoi de cuvântul *fier*, s'a restrâns numai pentru ideia de „a lucrà în fier, apoi a pune cercuri de fier, fiare (catene)" şi în genere a „strânge, a învălì cevà în fier" şi, prin extensiune, în orice metal (cf. „icoanà ferecatà în argint" etc. în *Dicţ. Acad.* cit.).

Cuvântul „ferecà" nu e un derivat din lat. *fĕrrum* şi pentrucà trebuià să fie **fierec* — nu ca în v. rom. *fărec* — cum este în *fier*, cu *ĕ* deschis diftongat.

Vechiul (**baugare* >) *băgà* câştigând mereu teren a distrus alte cuvinte, dar a dat naştere indirect, prin pierderea sensului său propriu primitiv, lui „ferecà", născut la rândul lui cu ajutorul lui *fier*, prin înlăturarea lui „fărecà" mai vechiu.

***

Un element atât de vechiu, care, precum se vede şi din sensurile arom., ajunsese să aibă vitalitate foarte mare încă înainte de despărţirea poporului român în ramurile de azi de la nord şi de la sudul Dunării, pretinde şi alte întrebări.

Este el pornit din lat. vulgară, odată cu celelalte elemente străvechi comune tuturor dialectelor române şi romanice şi în acest caz forma germană a pătruns înainte de „stanga"? Ori pornim de la forma langobardă, din care am văzut că se explică uşor, şi atunci trebue să vedem pe Români încă nerupţi, nedepărtaţi de grosul romanităţii de la Adriatică încoace, în epoca Langobarzilor, cel puţin până la cucerirea Italiei de către ei. După aceasta, influenţa lor asupra Românilor erà cevà mai grea, fiind mai depărtaţi.

Ambele explicări sânt posibile. Dacă însă a pătruns langob. „stanga" la noi, în acelaşi timp a putut venì şi un „bauga", ori şi mai târziu cevà. Dar mai adăogăm că întru cât în it. şi dialectele it. de nord trebue să admitem cu dl M. Lübke (REW) şi cu ceilalţi autori citaţi (Bertoni etc.) un „bauga", e mai firesc să pornim şi pentru română de la aceeaşi formă şi *în acest caz cuvântul a pătruns în primul contact al Langobarzilor cu noi, pe drumul lor de înaintare spre Italia,* de la Dunăre prin Panonia şi Alpi, până unde în acest caz, în aceà epocă (sec. II—VI)[2]) a trebuit să se întindă populaţia română, din care o parte au fost strămoşii noştri din vest.

[1]) Cf. *Dicţ. Acad.* şi *CDDE* ad. v.

[2]) Am spus că Langobarzii vin în contact cu Românii, la sfârşitul s. II, în războiul acestora cu Marcomanii.

www.dacoromanica.ro

Langobarzii s'au arătat mai tenaci, mai capabili de a se fixà pe terenul roman cucerit, cum dovedeşte faptul că au stăpânit atâta vreme nordul Italiei, unde au lăsat urme puternice (v. Bertoni o. c.). De aceea e foarte probabil să se fi aşezat de cu vreme grupuri de-ale lor printre Romanii din Panonia. Dacă însă până în sec. VI a fost o legătură cu apusul, în chipul acesta am trece dincoace de venirea Slavilor şi ne-am apropià de aceea a Ungurilor, cari ar apăreà astfel adevăraţii întrerupători ai legăturilor noastre de restul domeniului romanic[1]), prin repedea lor alcătuire de stat, cu graniţi la Dunăre şi Sava. O ruptură bruscă, întâmplată în sec. VI, până când elementele v. germ. arată că au trebuit să existe legături cu apusul, ni se pare prea nenaturală. După Unguri deci s'a putut deplasà, mai probabil, zona de atracţie — vara, agricolă şi iarna, de păstorit, — care erà pentru strămoşii noştri în şesurile unde se împreună Tisa, Sava, Drava şi Dunărea. S'au desfăcut şi depărtat astfel spre extremităţi părţi din Români: unii spre Istria, iar alţii spre Moravia[2]), unii stinşi, ceilalţi pe cale de dispariţie.

*

Elementele germane ce urmează în cap. III vor adăogà material nou acestei laturi ce se deschide pentru istoria împrumuturilor streine în limba populaţiunii romanice orientale.

Cele trei cuvinte germane atât de importante şi răspândite, sânt suficiente pentru a ne dovedì că a fost un contact între Germani şi Romanicii de răsărit, care a lăsat urme. Convingerea de până acum că o influenţă germană veche este exclusă pentru limba română, apare acum o greşală principială, faţă de metoadele istorico-geografico-linguistice de azi.

Când elemente germane există în limba italiană, în dialectele din zona veneto-triestiană; când se ştie că Germanii — Goţi ori alte seminţii — au trecut prin Dacia şi Balcani şi când,

[1]) Cum credeà odinioară Hasdeu, în *Strat şi Substrat*, p. 5.: Românii în sec. III—VII, fără Slavi, locuiau la dreapta Oltului, în Oltenia, Bănat, şi în o parte din Ardeal cu ramuri peste Panonia, unde-i găsì năvala maghiară

[2]) Pe lângă alte fapte cunoscute, linguistice şi istorice, despre relaţiunile noastre cu Moravia, amintesc aici încă unul toponimic. In o călătorie prin Cehoslovachia, un Boem mi-a spus că unul din vârfurile *Tatrii*, în nordul fostei Ungarii, se chiamă de către Slavii din jur „*Magura*"; un semn că au fost acolo păstori români. Pe hărţi chiar se văd 3 culmi ale masivului Tatra cu numele de „Măgura". Culmile acestui masiv sânt multe pleşuve, cu goluri, deci munţi buni pentru păşunat, fiindcă cei păduroşi — e de la sine înţeles — nu pot fi păscuţi.

www.dacoromanica.ro

mai ales, nu cunoaştem decât ipotetic, regiunea în care s'au întins Românii în timpul până la sec. X—XI, a negà o influenţă a unui popor care a trecut pe unde totuşi, măcar în oarecari puncte, a trebuit să fie populaţie romanică — grosso-modo — între Carpaţi şi Adriatică, — este a nu te oprì decât la ceeace vezi şi ai cunoscut în imediata apropiere. O mare parte din tezaurul lexical al limbii române nu e studiat din punct de vedere al provenienţii, al raporturilor geografice cu alte limbi. Cine poate spune ce cuprinde partea aceea rămasă neatinsă, ori nelămurită încă?

De aceea, din aceste consideraţiuni metodice, mi-am pus problema aceasta, dacă nu nouă, dar totuşi socotită moartă pentru filologia românească

Se înţelege că prima încercare de pătrundere într'un codru, nepătruns încă, e plină de greutăţi şi de riscuri. De unde să începi metodic, ca să descoperì elemente germane, în miile de cuvinte româneşti nestudiate încă? A căutà la întâmplare, este o muncă în genere zadarnică, neştiinţifică. A pornì dela criterii fonetice, nu le avem pentru nişte elemente cari nu existau până azi la noi.

Nu rămâneà deci şi nu rămâne de aci înainte, decât urmărirea istoriei cuvintelor, după noile metoade, cum am procedat şi noi în studiul de faţă, pornind de la terminologia specială diverselor grupuri sociale, ori de la familii de cuvinte, ce se strâng în jurul unor idei centrale şi urmărindu-le în toate direcţiile posibile de sens şi formă, spre toate limbile cari istoriceşte şi geograficeşte le socotim că au putut aveà contact cu limba română.

III. **Zgribulì** (a) *zgriburì* (sgribulì) este după toate probabilităţile tot cuvânt vechiu germ.

Trăeşte în întreg domeniul dacorom. şi înseamnă în genere „a tremurà“ de frig.

La prezent are şi formele *zgribură*, *-e* pe lângă *zgribureşte*[1]).

Acestui element nu i se pot găsì legături cu lat. sau cu limbile vecine cu rom. Cihac o. c. 343 îl explică astfel: *sgribulesc*, *sgriburesc*, *-ì* „claquer (des dents), trembler de froid“ < nsl. cr. serb. *škrebetati*, *škrabati* „cliqueter, claquer, gratter“, pol.

[1]) Cele cu accentul pe prima silabă se aud în Ardeal, celelalte în restul domeniului dacorom. cf. şi Tiktin, Dicţ. la *sgribulì*.

www.dacoromanica.ro

skrobać, ceh. *škrabati* etc. „gratter", iar acestea din v. slav *oscrebstï* „radere"!

Evident că nu poate fi nici o apropiere între cuvântul rom. şi cele slave.

Sânt însă în limbile roman. termeni cu acest sens de care credem că se leagă cel rom. Astfel: fr. (de est) *griilé*, „mit den Zähnen klappen"; loren. *far grulot* „zittern machen"; burgund. *gribulé*, n. prov. *grioulá* „schaudern"; apoi, mai apropiat de rom., fr. elveţian („schweiz.") *grebolá* „vor Kälte erstarren", sav. *grolá* „mit den Zähnen klappern"; fr. elveţ. *greulá* „vor Kälte oder Fieber schauern", *greboló* „Gänsehaut", toate din med. germ. („mhd") **griuwel** „Greuel" (*R E W* 3877).

Pentru rom. trebue să admitem un verb primitiv **griuwulire* > *(s)*griburire*[1]), cu *iu* aton > *i*, obicinuit în rom., cu *l* asimilat de *r* de la infinitiv dacă nu de-adreptul *l* intervoc. > -r- ca din lat. căci *l-r* > *r-r* este ceva iarăşi obicinuit. Ar trebui să mai admitem, deşi n'avem alte exemple, şi trecerea germ. *-w-* > rom. *-b-*, deosebită de aceea a lat. vulg. *-b-* intervocalic dispărut în rom.

In ce priveşte terminaţiunea, şi celelalte forme roman. au schimbarea sufixului *-el* cu lat. *-ul(o)* (cf. rom. *zgribură*, *-e* ca şi *trémură*).

Geograficeşte, prin faptul că se întâlneşte în Alpi, nu oferă greutăţi. Sânt atâtea cuvinte latine care trăesc astăzi în romanică la distanţe mari unele de altele, cu spaţii intermediare largi în cari acelea au dispărut cu vremea.

Rămâne de discutat epoca în care a putut pătrunde în rom. acest cuvânt. Din germana medie ni se pare prea târziu, afară numai dacă admitem că e un cuvânt călător adus de păstorii români, despre cari dl Densusianu (*Păstorit. la pop. roman., cit.*) a emis părerea unor legături mai târzii, în evul mediu, cu Alpii, prin migraţiunile lor după păşuni.

In Kluge, *Etym. Wb. d. d. Spr.*, nu găsim forme mai vechi decât cea din „mhd", ceea ce nu este exclus să fi existat. Să

[1]) *S* (*z*)- iniţial poate fi vechiu, corespunzător lui *s-* < lat. *ex* sau numai analogic, după verbe începătoare cu *scr-*, *sgr-* etc. (cf. (*z*)*sdrumică* < *dumică*). Vedem aici şi posibilitatea influenţii lui a se „zgârci" (a se strânge de frig). Ne-am pus chiar întrebarea dacă a «zgribuli» însuşi n'ar puteà porni de la această ideie. N'am aflat însă în limbile vecine cu rom. vre-o formă, de la care s'ar puteà derivà cuvântul nostru.

www.dacoromanica.ro

fi venit pe acëeaşi cale şi în aceeaşi epocă cu *stanga şi bauga* (> *a băgà*)? Logic ar fi aşa, însă forma fonetică germ. din acea vreme trebue în acest caz s'o reconstruim.

Sensul atât de identic ce-l au corespunzătoarele romanice citate — după unii chiar it. *brivido* ar veni din „mhd". *griuwel*[1]) — nu poate să fie o simplă coincidenţă, când şi fonetismul acestuia nu e dintre acelea care să prezinte greutăţi neobicinuite pentru rom. a *zgriburi*. Numai pentru *-w-* intervocalic ar mai trebui şi alte exemple ca să ne convingem că a putut trece la *-b-* în rom. Ori cum, *-w-* din *griuwel* este acelaşi cu cel din forme ca »nhd». *Heu* < „ahd" *hewi*, got. *hawi;* „nhd" *heulen* < „mhd" *hiuweln* < „ahd" *huwila* etc. şi, mai important, *treu, Treue* din familia *triuwa* (germanic. *treuwwa*), „ahd" *triuwa*, got. *trigwa* (Kluge o. c, ad. v.), trecut în romanică: v. pisan. *treugua;* it. *tregua*; fr. *trève* etc. (*REW* 8927) deci cu trecerea la *-(u)gua-* şi *-v-* obicinuită în roman.

Comparându-l cu *-v-* slav, deşi *-w-* a trebuit să aibă o nuanţă mai accentuată decât *v* obicinuit, vedem că cel slav e conservat în rom. (Densusianu, *Hist. de la l. roum.* p. 283). Din această parte nu prindem deci nici o lămurire deosebită.

Dacă a fost însă auzit în română ca un *-bv-*, *-gv-* ori ceva apropiat, ca şi în italiană[2]), ceea ce ne pare firesc, atunci rezultă confundarea sau trecerea lui *-w-* germ. vechiu la *-b-* rom.

Când e vorba de cuvinte germane din limba rom. natural că trebue văzut dacă n'au pătruns prin Saşii din Adeal, vecini cu noi de câtevà veacuri. In graiul acestora însă nu există nici o formă[3]) din care să se poată derivà cea românească. Dar din această parte ar fi vorba numai de o influenţă venită într'o epocă târzie (după sec. XIII), din care cu greu s'ar explicà un

[1]) Nigra, *Arch. gl.* XV, 290; iar Bertoni, *L'elem. germ*, 45, îl ia ca exemplu, dacă etimologia lui Nigra e bună, de trecerea diftongului germ. *iu* la it. *i*.

[2]) Bertoni, *L'elem. germ.*, 59 arată trecerile lui *w* germ.. în it.: 1) Desvoltare regulată a lui *w-*, la *gu-* 2) la *b-*, în cuvinte intrate mai târziu şi 3) la *v* în cele mai recente. Cel intervoc. a trecut la *-gu-*, ca în *tregua*. Pentru *w-* iniţ. în rom. ar fi de cercetat, dacă rom. *borţ, borţos*, căruia nu i s'a găsit până acum etimologia, nu este v. germ. *Warza* (prin faza *bărţos* > *borţós*, de unde apoi şi *borţ* „pântecele umflat al femeii însărcinate"). Ca sens s'a putut plecà întâiu de la „umflătura ţâţii" ca semn al sarcinei la femei (cf. fr. dial. *pits* „uger"!) Pentru *borţ* cf. *Dicţ. Acad.* ad. v., iar *Warza* în roman. *REW* ad. v.

[3]) Cum mă informează dl prof. Kisch, cunoscător adânc al limbii săseşti şi specialist în germanistică.

www.dacoromanica.ro

cuvânt atât de romanizat ca fonetism (cf. accentul în *zgrîbură* şi schimbarea de sufix) şi atât de răspândită în dacorom. In arom. nu este atestat, dar *-b-* intervocalic, în special, n'ar puteà fi explicat pe cale de influenţă săsească, ci numai ca venit de la o populaţie germană veche[1]), de la care Românii l-au auzit ca *-bv-* corespunzător lui *-gw-* > *-gu-* din it. Acest paralelism ne duce însă mai departe la soarta lui *-gu-* lat. > rom. *b* din *lingua* > rom. *limbă*, it. *lingua*, şi oferă un argument în plus pentru transformarea lui *-w-* germ. pusă aici în discuţie.

Cevà mai mult, din o familie cu *griuwel* ca sens a pătruns în dialectele it. şi v. germ. („ahd") *gruwison, gruison* „grausen". De aici avem canav. *gruizu* „Schauder", veneţ. *zgrizolo*, mant., bresc. *zgrizul*, milan., regg., parm. *zgrizor*, piem., bologn. *zgrizur*, bergam. *zgrizaröla* (cf. Nigra, *Arch. glott.*, XV, 117—118, *REW* 3898) iar Bertoni, *L'elem. germ.*, 133 îl alătură la acestea şi pe it. *gricciolo* „capriccio e raccapriccio".

Acest element, pătruns în mare parte a Italiei, lărgeşte orizontul pe care a putut fi întinsă odată şi baza mai veche a lui *griuwel*. Pe de altă parte observăm şi la exemplele it. fenomenul identic ca la rom. *zgrîbur* al substituirii sufixului lat. *-ulu* în locul celui german.

In limbile romanice de altfel sânt mai multe exemple de verbe de origine germană, create prin adaosul sufixului *-l*[2]). Astfel în italiană, care interesează în special limba rom. şi cu privire la influenţa germană, se pot citâ *aschiare* < germ. **haifstilôn* (din *haifst*), *treppiare* < germ. **tripelôn* alături de *trippon*) [3]).

*

Prin sufixul acesta germ., trecut, după noi în rom. la *-ur*, putem trece la rom. **nastur**, care s'a fost pus în legătură cu got. *nastilô* „Schnur", „Nestel", din care, după alţii şi *REW* 5840 derivă pe it. *nastro*, veltlin. *nastola*, pav. *nastol* etc.

Pentru rom. *nastur* dl M.-Lübke exclude (ibid.) originea gotică, de sigur, fiindcă până acum nu se puteau aveà puncte de sprijin pentru influenţa germană. Admite însă originea lui *nastur*

[1]) Tot de la o bază germană a mai încercat să esplice dl G. Pascu (*Etim. rom.* Iaşi, 1910) pe *zgriburì*. D-sa pleacă de la o formă **zgrimur* < *grim!* In afară de alte greutăţi, *-m-* > *-b-* este cu totul imposibil.

[2]) Cipriani, *Romania* XXXI, p. 134.

[3]) Bertoni, *L'elem. germ.*, p. 64—65.

www.dacoromanica.ro

din lat. **nassula* „kleine Reuse" care are un sens depărtat de cel rom. ca şi singurul corespondent romanic al acestuia, abruzz. *nasseļe* „Schleife, Schlinge". *Nassa* lat., din care se crede că derivă **nassula,* însemnă „plasă", ceea ce nu e altceva decât o reţeă cu nenumărate „ochiuri", pentru prins peşte (cf. ori care dicţ. lat.) sens cu care a trecut şi în limbile romanice (cf. *REW* 5838). In abruzz. sensul de „ochiu" ce se face de obiceiu la capătul unei sfori, pentru diverse uzuri (Finamore, *Diz. abruzz.*) se explică din ideia de „ochiu" ce se formează în serii nenumărate dintr'un fir de sfoară continuu, din care rezultă astfel plasa sau ori ce reţeă de aţă în genere. Este deci izolat cuvântul şi ca sens. Foneticeşte, nu avem alt exemplu în rom. de trecerea lui *-ássula* > *-ástula* > *ástură*, ci, ca şi în *aşchie* < lat. *ass(u)la*, trebuiă să avem mai curând **naşche,* nu *nastur*, din **nassula.* Iar schimbarea de gen iarăşi nu este explicată. In *CDDE,* 1209 se face de asemenea observaţia justă că derivaţia **nassula.* > *nastula* (acesta „de origine necunoscută", dat ca atestat în *Thes. gl.* I, 73, 588 cu sensul „ansa, auris, fibula") nu e sigură, iar „inţelesul, în special, oferă greutăţi". Evident că forma *nastula* atestată târziu, nu se poate spune că derivă, după sensuri, din lat. *nassa* (plasă), ci mai curând poate fi o formă germană latinizată.

Rom. *nastur* cu sensul de „bouton", v. bănăţean „noeud", arom. „noeud", agrafe, bouton (*CDDE* l. c.) şi mai ales „bouton", cum îmi spune dl Capidan, se potriveşte cu got. *nastilo* „Schnur", Nestel", căci *bumbii* de la zăbunele şi cojoacele Românilor de azi, cum au trebuit să fie şi odinioară, sânt şnururi împletite (de piele ori de aţă) cu un capăt (globuleţ) rotund care se prinde într'o chiotoare de pe partea cealaltă a hainei şi astfel aceasta se încheie la piept.

Sensul rom. se găseşte astfel în aceaşi familie cu cele ce le au corespunzătoarele romanice ale lui nastilo (cf. între altele vall. *nâle* şi v. prov. *nala* „attache" în *Romania* XXXIX, 239).[1])

Dacă admitem prin urmare influenţă germană veche la noi, după exemplele date până aci, în epoca în care eram în continuitate geografică cu apusul, *nastur* se explică şi ca sens şi formal din got. *nastilo.*

[1]) V. şi în Bertoni, o. c., 160, sensurile „cordone, fettuccia. cintola" din diversele dialecte it, iar Zaccaria, o. c, 349, admite şi pentru română originea gotică a lui nastur. De remarcat şi sensurile it, ce le dă (ibid.): „nodo, cappio, fettucia".

www.dacoromanica.ro

În italiană cuvântul german a pătruns în două epoci. A doua venire a lui s'a întâmplat după fenomenul metafoniei („Umlaut") germ., în forma „ahd" *nestila*, cum se vede din bergam., bresc. *nestola*[1]), crem. etc. *nistola (REW*, l. c.).

Influenţa gotică la noi nu este exclusă, dat fiind că Goţii au trecut prin Dacia şi Moesia în epoca latinei vulgare. Totuşi cum am văzut mai ales din istoria lui a „băgà", cea mai firească este influenţa langobardă. Forma *nastila* poate fi însă şi langob., căci în această limbă metafonia s'a întâmplat târziu, sau au putut să trăiască alături mai multă vreme forme archaice cu *a*, alături de cele mai nouă cu „Umlaut" (cu *e*), încât nici pentru it. nu se poate spune sigur că *nastro* e gotic şi nu langob. (Bertoni, o. c., p. 34, nota 2). Limba română vine deci să întărească această părere.

*

La început *nastur* a trebuit să însemne şi în rom. numai „şnur", ca în it. de ex., iar globuleţului din capăt, ce serveà pentru a fi prins în chiotoare, pentru a se încheià haina la piept, cred că i s'a zis odinioară şi **bumb** (plur. *bumbi*) păstrat astăzi cu sensul de „bouton" în Ardeal şi Moldova. În restul teritorului dacorom. înseamnă „bumbul curului" şi are derivatele *bumburează* „căcărează" (aceasta are forma unui globuleţ!) şi *bumbăreaţă* „culus"[2]).

Cuvântul acesta nu poate fi ungurescul *gomb* (cum spune *Dicţ. Acad.* ad. v.), fiindcă ar fi dat în rom. **gâmb* (cf. ung. *gond* > rom. *gând*, ung. *bolond* > rom. *bolând*), iar asimilarea lui *g-b* > *b-b* nu vedem pe ce s'ar puteà sprijini. O înfluenţă ung. sau apropiere de cuvântul ung., în sensul special modern de „nastur", „bouton" (de fabricaţie modernă, de metal sau os) este însă probabilă, mai ales că acest sens se întâlneşte aztăzi numai în Moldova şi Ardeal unde înfluenţa ung. durează şi acum.

[1]) Bertoni, o. c. 160, iar în nota 2 observă în chip logic, că nu mai este nevoe să pornim pentru formele roman. cu *a*, de la lat.

[2]) V. şi *Dicţ. Acad.* adv.; In Basarabia am întâlnit «*bumbărează*» „stercus" de oi şi de capre. Iar pentru vechimea cuvântului este de remarcat numele de sat *Bumbureşti*, pe timpul din Ştefan C. Mare (*Revista Istorică*, an. VIII, no 4–6, 1922, p. 81) şi cf., tot în aceeaşi epocă numele de persoane *Căcărează*, ibid., p. 83.

www.dacoromanica.ro

Celelalte sensuri [1]) ale lui *bumb*, luând în vedere şi intindere lor geografică în tot teritorul dacorom., duc la o origine onomatopeică. Este după noi lat. **bombus** „summen", „dumpfes Geräusch", de unde it. *bomba* (> fr. *bombe*) „Bombe", prov., valenc. *bomba* „Prahlerei", „Gepränge"; it. *bombarda*, *rimbombare* „wiederhallen" (cf. şi arom. *bumbuneadzã* „tună" în Papahagi, *Scriitorii Aromâni*, glosar), it. *bómbero* „ungeschickter Mensch", istr. *búmbaro*, „Schimpfname"... De asemenea şi un derivat *bombitire* „dröhnen, prallen" > fr. prov. *bondir;* fr. *bond* „Prall, Sprung" (*REW*. 1199, 1198).

S'a zis prin urmare *bumb*, onomatopeic, organului care face zgomot ca şi zgomotului respectiv. În urmă, fiind aplicat la animale şi pasări, s'a ajuns la ideia de ceva rotund, „boţ", „nod" etc. (cf. şi rom. „noada curului") aşa precum se mai zice şi *târtiţa* [2]) pentru partea în formă de „boţ", „vârf" a extremităţii aceluiaşi organ la pasări, derivat din onomatopeicul *târt*, corespunzător lui *bombus* ca sens. (cf. şi *beş* „culus", Dicţ. Acad ad. v.). Tot din această formă derivă şi *târtoşe* [3]) ce se zice despre o femeie scurtă şi groasă. (T. Pamfil, Industria la Români, glosar) dă formele *bumbós* [4]) „supărat, botos" (comp. it. *bombero!*) şi *a îmbumbì* „a înmugurì". Mugurul are înfăţişarea de ceva rotund şi e aceaşi creaţie semantică în acesta din urmă ca şi în *bumburează* „căcărează", cari având sufixul alb *-zà* dovedesc că sânt cuvinte străvechi în română.

Creaţiuni onomatopeice analoge se văd în familia lat. *pēditum* „Furz" (*REW* 6358) > fr. *pétard* „Sprengbombe", „Petarde" loren. *potés* „Sprung", „Riss" fr. *roi pétard*, prov. *petuzo* „Zaunkönig"; n. prov *peto* „Kot" (comp. *bumburează!*) etc.

Gr. βόμβος, coresp. lat. *bombus*, duce la derivate analoge ca sens: βομβέω „résonner sourdement"; βομβύκιον „abeille maçonne"; βομβυλίος „bourdon", „bouteille faisant glou-glou" (Boisacq, *Dicţ. Etym. d. l. l. gr.* ad. v.) şi i se dă şi sensul de „enghalsige Flasche" în diverse dicţionare greceşti. Seria se mai poate mări şi cu alte exemple. Creaţiuni de origine onomatopeică, cu sens concret sânt însă prea numeroase în toate

[1]) Cuvântul e atestat şi la Românii din Serbia, cu acest sens. Astfel în fraza „bumb încheptorà" şi „descheptorà" (= încheià şi descheià) în Giuglea-Vâlsan, *De la Românii din Serbia*, p. 93 şi v. şi pp. 77, 307. Aici trebue să fi fost adus de populaţie ardeleană, bănăţeană.

[2]) Cuvântul este în deobşte cunoscut, dar nu-i putem fixà întinderea geogr.

[3]) Auzit de mine în Ardeal (Ţara Bârsii).

[4]) Cf şi *Bumbata*, localitate în Basarabia.

www.dacoromanica.ro

limbile pentru ca să mai fie nevoe să aducem şi alte argumente pentru explicarea noastră.

Mai adaugăm ca concluzie, că *nastur* „şnur cu bumb în vârf" a ajuns cu vremea să se zică numai „bouton"-ului modern, fiindcă acesta a rămas să îndeplinească aceeaşi funcţie de a încheià haina. Terminul pentru „globuleţul" din capul „nasturului" (şnur), *bumb*[1]), a rămas şi el până astăzi şi de sigur că a influenţat ca gen pe *nastur*.

Acelaşi sufix german căruia i s'a substituit rom. *-ur* (< lat. *-ulo*) îl vedem în rom. **gudurà** (a se). Nu i s'a dat nici o explicaţie bună până acum, după cât ştim noi.

Inseamnă „a se bucurà" şi se zice despre câni, în special când se „linguşesc" pe lângă om, mirosindu-l cu botul şi dând din coadă.

Ca şi a „linguşi" şi a (se) „bucurà" (acesta din lat. *buccula* „kleine Wange" *REW*, 1364) şi *gudurà* ne duce la aceeaşi origine: la mişcările, semnele ce le fac animalele cu limba, gura, nasul, pentru a-şi arătà bucuria. In rom. este şi cuvântul *gudă* „căţeà" şi „femeie stricată" (*Dicţ. Acad.*, ad. v. unde se indică a fi numai în Ardeal. L'am întâlnit însă şi în Dobrogea. Se poate ca aici să fi fost adus de colonişti transilvăneni).

Există şi în serb. cu sensul de „scroafă" (ibid.). Sensurile acestea se vor lămurì prin cele următoare.

Dl E. Tappolet (*Die Ursachen des Wortreichtums bei den Haustiernamen der französischen Schweiz* p. 102) arată cum terminii pentru „Mutterschwein" *truie* (< lat. *trŏia*) şi *portse* sânt concuraţi şi pe cale de a fi înlocuiţi de către **gudá** (femin.) din un „Schallnachahmendem Stamme *god, gud*" germ., de unde derivă terminii germani, din Elveţia germ., *gode*[n] n. „Schwein", *godi* id., *gode*[n] f. „Made"; *gudere*[n], *gudle*[n] etc. „sudeln, plätschern". Alătură lângă acestea şi pe *gūdel* (după Grimm, Wb.), „mhd." *goder* „Gurgel".

Am aveà de a face la origine cu o bază (god) *gud* care, prin sufixul *-ulo* (rom. *-ur*), substituit sufixului german *-(e)l-* (ca în *nastur* şi *zgribur*) şi cu sensul de „a grohăì", în semn de bucurie, „a da cu nasul (râtul) grohăind", spus despre porci când se apropie de stăpânul ce le dă de mâncare sau îi mângâe, — a ajuns la a se *gudurà*.

[1]) V. despre *bumb* şi *Ib. d. Inst. Rum. Spr.*, V, 305, unde i se încearcă fără dreptate originea în slavă prin reconstrucţie.

www.dacoromanica.ro

Cum nu se poate preciză de la început decât ipotetic vechimea formei germane la noi, s'ar puteà vedeà şi o atracţie a unui **gudulá* de *bucurà*, pentru *l* > *r*, căci lat. *-l-* > *-r-* în rom. s'a produs înainte de venirea Slavilor şi înainte de prefacerea lat. *b* + cons. > rom. *u* (cf. *sub(u)la* > *sulă*, nu **surà!*).

In aceeaşi familie mai pune dl Tappolet (o. c., 103) şi pe v. fr. *gode* f. „altes Schaf"; n. prov. *godo* f. „altes Mutterschaf", „Dirne" ş. a. Astfel se explică semantic serb. *guda* „scroafă" şi rom. *gudă* „căţeà", prin ideia de „femella bătrână", precum şi prin întrebuinţarea batjocuritoare de „scroafă, căţeà" ce se zice femeilor uşoare, fâcând să se confunde şi să se substitue sensurile unul altuia [1]).

Existând urme şi în v. fr., este un argument pentru vechimea formei de bază germană, şi pentru posibilitatea de răspândire a ei şi în orientul roman., bine înţeles pornită de la un popor german venit în atingere cu noi.

Pentru lămurirea acestei chestiuni trebue privit fonetismul întreg al cuvântului. In această privinţă putem spune că *u* rom. poate rezultà din *u* lung sau scurt, ca şi în elementele de origine latină. Consonanta *-d-* poate duce la o origine langob. („ahd"), in care unui *-ƀ-* gotic îi corespunde un *-d-*. După acest criteriu se pot cunoaşte şi în it. cuvintele de origine langob., faţă de cele gotice, căci acestea au *t* pentru postdentala surdă gotică (cf. langob. *smido* = got. *smiƀa*). Consonanta gotică dă în it. *t*, iar cea langob. *d* [2]).

Din aceste consideraţiuni a se *gudurá*, prin fonetismul lui se alătură, istoriceşte şi geograficeşte, de Italia şi de influenţa langob. acolo şi la noi, împreună cu celelalte elemente langob. studiate, iar prin deducţie ar intrà în aceiaşi sferă şi *zgribură*.

*

Termini onomatopeici, identici cu cei trataţi mai sus, pentru animale sânt numeroşi în romanică. Astfel vom da aici câţivà născuţi din baza *čo, zo*. Căci credem foarte necesar să se caute cât mai multe puncte de sprijin pentru elucidarea istoriei unor

[1]) In cazul că rămâne un adevăr posibilitatea ca *guda* să fie de origine germ., totuşi nu se poate spune categoric, în lipsa de alte elemente, dacă serb. *guda* (a se notà că este izolat în serb. şi Berneker, *Etym.* Wb. cit. nu-l are) e mai vechiu ca cel rom., e contemporan ori luat de la Români. *Gudurà* însă, după fonetismul său, nu poate fi serb.

[2]) V. acestea în Bertoni, *L'elem. germ.*, pp. 59-60, cu exemplele necesare.

www.dacoromanica.ro

cuvinte străvechi, menite să dovedească o influenţă străină în romanitatea balcano-carpatică pentru care nu aveam până acum indicii sigure. Intrebuinţarea unui material ce ar păreà uneori prea vast, nu poate fi însă considerată ca lux, când e vorba de chestiuni care nu pot fi lămurite convingător numai prin elemente de cercetare, reduse.

Exemplele de care e vorba le găsim în:

M. L. Wagner, *Das Ländliche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache*, p. 108, nota 1: log. *azzuare. aččoare;* campid. *čuai, čoai,* prin care se desemnează behăitul, strigătul mieilor şi iezilor după mamele lor, dintr'un *ču-ču, čo-čo;* corsic: *čučča* „voce con la quale le massaie chiamano talvolta la pecora o la capra a mano". *Azzuare* înseamnă şi „das Grunzen des Schweines". Iar la pag. 113: *čo-čo, zo-zo* termin prin care se chiamă, se momesc porcii. In rom. se chiamă prin *cicio-cicio* (de unde şi *cicioaca*, „poarca", jocul copiilor, în lalomiţa).

Log. (ač) *čoare, azzuare,* campid: *čuai,* čoai, „das Grunzen"; valtell. *čôu, čü* etc.; teram. *zuzu* „maiale" ibid. nota 2. În *REW* 4725, *koš, kuš* „Lockruf fur Schweine", „Schwein" de unde fr. *cochon* ş. a. Aici e pus şi rom. *cuciu,* care se zice la câni cât ştiu eu (cf. şi *cuţu* id.) şi vine ca o lămurire mai mult pentru *gudă, gúdură.* Am întâlnit, studiind graiul din Dâmboviţa şi „să **cúciură**" (despre câni): „că ştie că l'ai miluit; face din coadă", o surprinzătoare analogie pentru *gúdură,* care s'a putut spune deci şi pentru câni şi pentru porci.

Exemple numeroase în această direcţie, a dat dl Puşcariu în *Dacoromania* I, p. 75 sqq.; precum şi dl V. Bogrea, ibid. p. 78-9, nota 1., între cari „*cuţu-cuţu*" şi friul. *cuzzo* „canile".

Altele în *REW* 4789: *kuč, kos* (Schallwort) „Hund": v. it. cuccio(lo), sic. *guttsu* etc.. ceea ce dovedeşte că formele rom. (*cúciură* etc.) sânt romane vechi şi prin urmare şi *gúdură* poate fi foarte bine considerat în aceeaşi ordine de idei.

Pentru *gudurà* cf. şi elveţ. fr. *guna* „Mutterschwein", pus în legătură cu germ. *gōne* „sich mit gierigen Blicken und bettelnder Miene hinstellen, wo gegessen wird", mai ales despre câni (Tappolet, o. c., p. 103).

Nu ascundem însă greutăţile mari ce neapărat ne întimpină la abordarea unei chestiuni atât de întunecate cum este influenţa veche germ. în limba română şi în Balcani în genere. A fixà categoric că puţinele elemente ce le credem susceptibile de pus aiături de forme romane de origine germană, vin anume din cutare epocă sau de la cutare populaţie germană, ar fi neştiinţific. Ceea-ce trebue să facem în prima fază a unor asemenea încercări, este să stabilim relaţii cât mai multe de sens şi formă la elementele ce studiem, pentru a puteà ajunge măcar la un grup de cazuri cari s'ar puteà subsumà mai târziu unei reguli, ori

www.dacoromanica.ro

unei concluzii mai generale. Calea cea mai bună, pentru început, este, după noi, urmărirea elementelor germane din limbile romane. Acestea ne pot oferi sprijin geografic, fonetic — deci şi istoric — pentru eventualele corespondente din română ori altă limbă romană balcanică.

Până aici este susceptibilă de această procedare terminaţiunea germană *-ilo, -el,* care grupează cele trei cuvinte de care ne-am ocupat: *năstur, zgribură, gúdură.*

Nu intră în sfera preocupărilor noastre, din această lucrare de istorie a cuvintelor, dar putem afirmà şi vom revenì cu alt prilej asupra acestei chestiuni, că sufixul rom. *-oiŭ, -oaie (oȧu, -oaȧe* în bănăţ. şi v. rom.) nu poate fi lat, fiindcă trebuià să dea *-uiŭ* (< **-uȧu* < *oneus)* ca şi *bonus, -a* > *bun, -ă* etc., ci e mai curând v. germ. *-o(n)* (de la nume în acuzativ), intrat în română după ce *o* + *n* lat. luase calea de transformare spre *-un,* încât terminaţiunea germ. pomenită n'a mai putut trece la *-un*(iu), ca şi slavul *o* + *n,* ci s'au păstrat intacte.

Alăturând toate faptele expuse până aici, unele, cred, indiscutabile, altele în orice caz evocatoare de probleme nouă, nu putem să nu afirmăm o influenţă germană veche la noi. Când a venit, de unde, de la care populaţie, cu mai multă precizie nu se va puteà spune, decât după ce vom aveà la îndemână exemple mai numeroase pentru puncte de comparaţie mai largă, cum s'a făcut în celelalte limbi romanice.

De altfel nici elementele germ. din romanitatea apuseană nu pot fi clasate toate cu uşurinţă după epocile în cari vor fi pătruns sau după diversele popoare germanice care le vor fi importat acolo [1]).

Influenţa veche germană în orientul romanic, deşi nu e un lucru uşor, merită urmărită, pentru că ar puteà aduce, indiscutabil, lumini nouă şi pentru istoria noastră veche, cum nu s'au putut ivì din alte direcţii de cercetări.

*

Elemente vechi germ. vedem, până la explicări mai bune ce le-ar aduce alţii, şi în următoarele cuvinte:

1. *Amărî* (a) vb. conj. IV. Este tratat pe larg în *Dicţ. Acad.,* ad. v. (v. şi *Dicţ. general al limbii rom.* de I. A. Candrea şi

[1]) Cf. Wilh. Bruckner, *Charakteristik der germanischen Elemente im Italienischen,* Basel, 1899, p. 5.

www.dacoromanica.ro

O. Densusianu) cu sensurile I, 1⁰ „Rendre amer", 2⁰ (reflexiv) „devenir amer"; „a face amar (în sens de gust), a deveni amar". Pentru aceste sensuri se dau puţine exemple, ceeace e o dovadă că nu este întrebuinţat des cu sens material. Din contră, sensurile de la cap. II sânt şi vechi, de la cele mai vechi texte până azi, se întâlnesc şi în dialectele rom. de peste Dunăre. Astfel: „causer du chagrin, affliger, attrister, tourmenter, irriter" (activ şi reflexiv). „A necăji, a mâhni" etc., ca evoluţie semantică, în chip figurat, s'a putut dezvoltà din lat. *amarus* > rom. *amar* (cf. sensurile acestuia asemănătoare cu ale verbului). Adj. *amărît* (participiu) are numai sensuri abstracte: „attristé, affligé, malheureux", etc. Tot aşa *amarnic* „acerbe, violent, véhément, dur, cruel, terrible" etc. (cf. şi derivatele *amărîu, -iu, amăreală* cu sens de gust).

Peste partea fonetică a acestui cuvânt s'a trecut până acum cu uşurinţă, căci lat. *i* după *r* simplu (dacă am pornì, cum s'a făcut până acum, de la lat. *amarus*) nu trece în rom. la *-(r)î* (ca în *urî* < lat. *horrere, -ire;* în *întărâtà* < lat. *interritare)* decât numai după *-rr-* (dublu) sau după *r-* (simplu) iniţial (cf. *râmă, râs, râu* etc.).

Toate celelalte elemente lat. cu *-r+i* în mijlocul sau la sfârşitul cuvântului, au *-ri(-)* nu *-rî(-),* cum a accentuat dl Puşcariu *(Convorbiri Lit.* XXXIX, p. 314) dând exemplele: *căprină, cusurin, frig, limbric, mătrice, nutrice, primar, scriu, stric, strig, trist.* Lângă acestea mai adaugăm şi următoarele: *adeverì, ariciu, călărì,* (a)*coperì, cucerì, cufurì,* (a) *frige, înflorì, mărì, murì, perì.*

Cum se puteà deci preface *-ri* > *rî* numai în **amarire,* de unde se crede că derivă rom. *amărî?* Evident că este vorba de o contaminare cu un alt cuvânt străvechiu, trăit alături de lat. *amarus, *amarire* (atestat *amarare, CDDE,* 55) încă în epoca în care lat. *-rri-* nu trecuse la *-rî* (rom.), căci mai târziu dublele nu au mai avut răsunet în rom., cum se constată din elementele streine intrate la noi după cele latine.

Cuvântul care a influenţat pe cel rom. este v. germ. **marrjan** „hemmen, ärgern" (v. *REW* 5373) care cu sensul său asemănător, uşor s'a putut confundà cu derivatul lui *amarus,* creind inovaţia rom. (a) *amărî.* Germ. *marrjan* a trecut în toată romanitatea: v. fr., prov. *marrir* „betrüben, beunruhigen, sich verirren", cat., sp. *marrar,* sich verirren", iar corespunzător adj. rom.

www.dacoromanica.ro

amărît, identic şi în arom., ca sens şi formal, avem v. fr, *marri*, prov., cat. *marrit* „traurig, elend". In it. *smarrire* (ibid.) „verirren, verlegen" iar it. *smarrito*, v. it. *marrito* „confuso, sbigotitto, dolente" (cf. Pianiggiani, *Diz. it.*, ad. v.). Zaccaria (o. c., p. 457), dându-i aceeaşi origine it. *smarrire* < germ. *marrjan* (din care ahd. *marran* etc.), adaugă sensurile: „perdere con ispiranza di ritrovare, sbagliare, dimenticare, uscir di strada, perdersi d'animo, affligersi, sbigotirsi, affannarsi, oscurarsi, scolorirsi" (în Dante ş. a.). Autorul amintit face mai pe larg istoria germ. *marrjan*, atestat în forma lat. *marrire* în vremea lui Carol cel Mare (an. 802), în derivatele: *marritio* (cf. rom. *amărăciune*) „danno, detrimento, *dolore*", *marrimento* (în Brunetto Latini) „sbigottimento", *marrito* (în Guittone) „sbigottito". In germana nouă cuvântul nu mai există (o. c., p. 458).

Cât priveşte rom. *amărî*, ale cărui sensuri concordă cu cele romanice, chiar dacă n'ar puteà convinge pe unii derivarea, sau mai bine zis refacerea lui ca un cuvânt nou, din germ. *marrjan* + lat. *amarus, amarare* (acesta atestat, dugă *CDDE*, l. c.), apoi din lat. **amarire*[1]) este foneticeşte imposibil, potrivit soartei lui *-r* + *i*[2]) lat. în rom., cum am dovedit cu toate exemplele ce le cunoaştem la noi.

In *CDDE*, l. c., se dă şi corespondentul meglenit *mărari*, care la prima vedere s'ar părea că nu se acordă formal cu dacorom. Dar *a* de la infinitiv nu este un *a* primitiv, ci un *o̊* > *a* (prin influenţa verbelor de conjug. I), corespunzător lui *-rî* din dacorom. *urî*. In adevăr la prez. indic., cum îmi spune dl prof. Capidan, cunoscătorul acestui dialect, verbul megl. are *amaro̊s(c)* cu suf. *-o̊s(c)*, cel din dacorom. *urăsc*, după *-rr-* (dublu).

Prezenţa lui *-rî-* = lat. *-rri-* în arom. şi megl. arată că fenomenul acesta fonetic al prefacerii lui *i* în *î*, după doi *r*, se începuse înainte de despărţirea limbii rom. în dialecte. De altfel numai în aceà epocă primitivă puteà şi germ. *marrjan* (cu doi *-r-*) să aibă aceeaşi soarte.

Cuvântul german *marrjan* a pătruns şi în albaneză, după părerea noastră în verb. *marrój* „beschimpfen" (cf. şi — *ohem*, „in Schande geraten", *„zoti të marrōft!"* „Gott soll dir Schimpf und Schande bereiten", G. Weigand, *Alb. Wb.*), *marume* f. „Irrsinn"

[1]) Admis şi în *REW*, 400.

[2]) Păstrat de altfel în arom. *amăreaţă* (cu *-rea-*, nu *-ra-*) din lat. *amarities* (sens material de gust), rămas neatins ca sens şi fonetism (cu > *ea* după *r* simplu).

www.dacoromanica.ro

(pentru care a se compară sensurile it.), *marēri* „Narrheit", *marój* „beschäme" (G. Meyer, *Alb. Etym.* Wb.). Ca fonetism se poate compară cu: lat. *maritare* > alb. *martoṅ* (o. c., ad. v.); *l'argoṅ* < lat. **alargare* > rom. *alergà (CDDE,* 952) sau pentru alb. şi < *largire* (ibid.); alb. *kārarɛ* < lat. *carraria* > rom. *cărare,* (ibid., 254). Ca sens se apropie mai mult de it. *smarrire* (v. mai sus) în nuanţa de „rătăcire, turburare" (a drumului, a minţii) etc. De observat şi conservarea lui *-rr-* în alb. ca în elementele ei de origine lat.

Pătruns cuvântul în romanitatea balcanică, împrumutarea lui de către Albanezi s'a putut face împreună cu a celorlalte elemente latine comune la ei şi la noi.

Zona balcanică unde a putut să se răspândească influenţa germ. veche s'ar lărgi astfel şi mai mult adăugând un nou sprijin[1]) pentru cercetări ulterioare.

Mai rămâne însă de lămurit un punct din istoria acestui cuvânt germ.

Fiind şi în celelalte limbi romanice şi în special în Italia, ajungerea lui *marrjan* la populaţia romanică orientală, trebue pusă în legătură cu *stanga (strungă), băgà* etc., care se găsesc şi ele în sudul Dunării, ducându-ne astfel la o regiune de origine şi la o epocă mai mult sau mai puţin comună?

De sigur că nu. Existând cuvântul în toată romanitatea, ca ori ce element romanic comun, trebue socotit pătruns chiar în latina vulgară şi din aceasta răspândit apoi, cum e şi logic, în domeniul arătat. I. Brüch *(Der Einfluss d. germ. Spr. auf das Vulgärlatein,* Heidelberg 1913, p. 87-88) îl consideră intrat în lat. vulg. înainte de anul 400, alături de *tufa* şi *sapo.*

Este prin urmare un element mai vechiu decât cele langob. cari nu se găsesc decât la noi şi la Italieni.

Verbele în *-ire* de origine germanică sânt în it. ca şi în alte limbi rom., derivate din cele germ. în *ja* (cf. fr. *choisir,* it. *bandire).* In it. se pot datori şi raporturilor acesteia cu Franţa. In „ahd" însă şi deci şi în langob. *j* de la infin. a dispărut şi în acest caz verbele au trecut în roman. la conj. în *-are* (I-a). Prin urmare cele în *-ire* din it. sânt mai curând gotice.

[1]) Dl Puşcariu ne atrage atenţiunea — şi sântem de acord — că de aci înainte şi rom. *grapă* împreună cu coresp. alb. *grep* trebuesc, socotite ca element vechiu germ., în Balcani (v. în *Dicţ. Acad.* acest cuvânt şi părerea mai veche despre originea lui).

www.dacoromanica.ro

In acest caz formele sp. şi cat. *marrar* (ca *a* la inf.) trebue socotite ca pătrunse mai târziu, din o bază „ahd", ori se datoresc unei schimbări de conj. înăuntrul acelor limbi?

Există însă în arom. şi v. rom. (dacorom.) forma *mărat*, fără *a* protetic, dar identică unui participiu de conj. I. Înţelesul e aproape acelaşi ca în *amărît*, amintit mai sus, căci înseamnă în arom. „sărman" ca şi în v. dacorom. (în texte din s. XVI). In *REW*, 406 se respinge etimologia veche din lat. *malehabitus*, care foneticeşte nu poate ajunge în rom. la *mărat* (ar fi fost, după noi, sau **măiat*, arom. **măl'at* < **malāeb(ĭ)tus*, sau **măreát* > **măriat*, dacă nu admitem hiatul).

Mărát poate însă veni foarte bine din „ahd' *marran* [1]), deci şi din langob. Am avea de a face prin urmare şi cu o pătrundere mai târzie a cuvântului, care ar cădea în epoca elementelor langob. studiate de noi. Arom. *mărát*, nu poate veni din *amarus* (lat. cum e dat în *REW)*, fiindcă în acest dialect există şi *amar*, lăsând la o parte predilecţia arom. pentru *a* protetic.

Aceeaşi situaţie este şi în dacorom. Nu vedem deci nici o dificultate în explicarea noastră. Şi, mai adăugăm, de ce s'ar fi pierdut *a-* iniţial din *mărat*, dacă am admite cu *REW*, l. c., că vine din *amarus*, şi n'ar fi dispărut în *amărî, amărît* etc.?

2) Rom. („dacorom.") **Creţ**. Se zice în special despre păr. Înseamnă păr „buclat, inelat", apoi, prin extensiune *creţuri* la haine şi stofe în genere[2]), în funcţiunea de subst. (cf. în Alecsandri, *Dan Căpitan de Plaiu: „părul său de aur în creţuri lungi se lasă"*). Cuvântul designează evident „inelele, cerculeţele" părului, iar derivatul a *încreţî* = „a face îndoituri, creţuri, inele" la păr, haine etc.

Cuvântul, fiind general dacorom. — şi nici nu există alt termin propriu pentru această noţiune la noi — şi fiind şi în arom. *crăţăros*, derivat din *creţ* care a trebuit să existe odată şi în acest dialect, cum crede filologul aromân Th. Capidan, trebue să fie străvechiu.

Originea semantică porneşte de la ideia de „inel, cerculeţ" etc., cum arată sensurile de azi ale cuvântului şi cum se poate vedeà şi din termini romanici corespunzători lui *creţ*. Astfel: din lat. *anellus* este în „obwald" (*REW* 452) *niala* „Haarlocke",

[1]) V. formele „ahd" în operile citate de noi până acum, privitoare la influenţa germ.

[2]) Cf. pentru sensuri Tiktin, *Dicţ.*

www.dacoromanica.ro

din lat. *buccula* „Schildknauf" > fr. *boucle*, it. *bucchio* „Locke", (ibid., 1364); din lat. *tortilis* „gedreht" > „grödn." *tortl* „Locke" (ibid., 8805 şi comp. la no. 2897 formele roman. din lat. *ericius* > it. *riccio*, sp. *rizo* etc. cu sensurile „Locke", „toupet von Haaren", „Kraus"). Din lat. *circellus* > sic. *înčirčiḍḍari*, v. fr. *cerceler* „die Haare kräuseln"; v. fr. *recercelé* prov. *recercelat* „gelockt" (Diez, *REW* 1939).

Există însă în limbile romanice termini, privitori la părul undulat, lăsat liber pe spate sau cârlionţat, dezordonat, încâlcit, ciufos, stufos etc. cari vin din limba germană.

Aceştia se explică prin obiceiul ce-l aveau germanii liberi de a purtà părul lung, buclat de la natură, în deosebire de cei neliberi, cari îl purtau tuns. Astfel de termini sânt: v. fr. *locu* (adj.) „ungekämmt" (< ahd. *loc.* „Locke") şi it. *zazzera* „păr undulat lăsat liber pe spate", după Bruckner, dintr'o trupină germ. („ahd") *Zatta*. Sensul acestor cuvinte arată impresia ce a produs-o acel „goldenes Lockenhaar" al Germanilor asupra locuitorilor italici, ori din alte provincii şi mai ales asupra orăşenilor artistic frizaţi [1]).

În dialectul valsesian, din aceeaşi bază germ., există *locca* „ciocca di capelli", iar în Arbedo (cantonul Trino) *locón* „chi porta capelli lunghi e disordonati" şi *loch* „lunghi capelli" ş. a.[2]). În legătură cu acestea va trebui, cred, cercetat rom. *loaţe* „păr desordonat" la om şi „lână cu şuviţe lungi" (ţurcană).

Pe baza acestor fapte, căutarea originii lui *creţ* în v. germ., reiese destul de întemeiată. Chiar Tiktin *(Dicţ.*, ad. v.) se întreabă dacă nu ar puteà fi pus în legătură cu germ. *Kraus* ceea ce formal este imposibil.

Există în „ahd"., „mhd". *Kreiz*, „Kreislinie", „Umkreis", got. *Kraitz*, „mhd". *krîzen* „eine Kreislinie ziehen" (Kluge, Wb.). Din aceiaşi familie indogerm. **graidos*, cu got „*Kraita" „Kreis" derivă G. Meyer (Alb. Wb.) pe alb. *rreθ* „Kreis". Din punct de vedere al sensului sântem familiarizaţi acum cu acest fel de a

[1]) Cf. I. Iud, *Was verdankt der französische Wortschatz den germanischen Sprachen* (Sonderabdruck aus „Wissen u. Leben"), Zürich 1908, p. 17, şi Kluge, o. c., la cuvântul „Locke". Pentru *zazzera* Bertoni, o. c. p. 215, presupune un langob. **zazza*.

[2]) Bertoni o. c., p. 149. Alţi termini privitori la păr, de origine germ. mai sânt it. *ciuffo* < ahd. *zopf*, fr. *toupe*, „touffe de cheveux" *toupet* etc. (REW). În această atmosferă trebue judecaţi terminii româneşti *stufós* (păr) şi *moţ* (cf. *moţ* de păr) ce ar corespunde it. *ciocca* (dicapelli) ca sens.

www.dacoromanica.ro

se compară părul creţ, încreţit, cu un inel sau cu un cerculeţ, după ce am văzut terminii romanici amintiţi mai sus. S'a zis deci: a aveà sau a face părul „creţ", adecă a-l face „inel", „cerculeţ", „circellus" etc. şi pe urmă cuvântul a devenit şi adjectiv pe lângă subst. „creţ" („creţuri").

Formal am aveà un *ei* „ahd" devenit *e* rom. (cf. pentru *ei* > *e* exemple în dial. it. nord. la formele „ahd" *skeida* şi *Spreize*, *REW* 7987 şi 8184) şi un germ. *z* > rom. *ţ* (v. mai sus *borţ*, la p. 360, nota).

Nu putem pierde din vedere că fiind alături de *creţ* şi verbul *încreţì* *e* ar rezultà şi din *ai* mai vechiu (comp. forma gotică *Kraitz*), care în rom. puteà devenì *ă*, în poziţie atonă, ca în arom. *crăţăros* (comp. lat. *pavimentum* > rom. *pământ*). I. Brüch, o. c., p. 130, spune că *ai* v. germ. a devenit în lat. *a*. Dacă am pornì şi pentru rom. de la aceiaşi transformare, *a* aton, supt influenţa lui *i* următor puteà devenì iarăşi *e* ca în rom. *ameţì* < lat. *mattus* (*REW* 5428) sau ca în alte cazuri cu asemenea asimilaţii (cf. *blestemà* < *blăstemà* etc.).

Pentru *ţ* rom. însă n'am puteà pornì de la baza gotică, decât admiţând un postverbal *creţ* dintr'un got. **kraitjan* > rom. (în)*creţì*, ceea ce este de altfel foarte posibil. In „ahd" unui *-t-* gotic îi corespunde o consonantă spirantă şi nu se poate spune că din aceasta ar fi rezultat un *-ţ-* rom., fiindcă n'avem alte exemple.

In it. *-t-* gotic se păstrează (comp. got. *blauts* > v. it. *biotto*, lomb. *biot* etc. *REW* 1161), pe când din consonanta spirantă „ahd", corespunzătoare celei got, rezultă în it. un *-s-* (comp. langob., ahd. *bloz* > emil. *bios* etc., ibid.). Numai când *t*[1]) urmează după conson. sonoră devine africat (*z*) în „ahd" (comp. *borţós* < *Warza*, citat mai sus). Fiind cuvântul şi în arom., derivarea lui din got. nu întâmpină greutăţi[2]). Explicarea dată de noi nu poate fi totuşi considerată ca definitivă, până nu vor fi înlăturate toate greutăţile la cari ne-am oprit.

*

[1]) V., asupra soartei lui *t* germ. în it., Bertoni, *L'elem. germ.* cit. pp. 49—51.

[2]) Serb. *krecav*, pus de Tiktin, l. c., alături de forma rom., fiind izolat în Balcani, ar puteà venì din rom. sau direct din germ v. In Berneker nu găsim nimic referitor la originea lui, dar la p. 611 dăm de exemple identice, ca derivaţie semantică, cu rom. *creţ*, la baza slavă *kreza*, derivate din germ. *kraus* etc.

www.dacoromanica.ro

Un cuvânt balcanic, a cărui origine langobardă este astăzi stabilită de mai mulţi cercetători (G. Meyer, *Etym. Wb.*, 100, Berneker, *Etym. Wb. d. sl. Spr.*, 279, *Archiv. f. Sl. Phil*, XXXIV, 54 ş. a.) merită să fie amintit aici. Se întâlneşte în alb. *farë*, arom. *fară*, bulg. *fara*, n. gr. φάρα şi în dacorom. (în Haţeg, Ardeal) *fară* (cf. O. Densusianu, *Gr. din Ţ. Haţegului*, p. 60-61 şi *Dicţ. Acad.*, ad. v.) cu sensul de „neam".

Dl Densusianu, l. c., spune că nu se poate stabili de unde a venit în dacorom., dar că nu poate fi socotit de origine bulg., ci, probabil, să fi fost adus de către coloniile aromâne la nordul Dunării. Lucrul acesta nu este imposibil.

Cum însă *fara* (< langob. *fara* „Geschlecht", *REW* 3187) se întâlneşte şi în it., albaneza vine geograficeşte cea mai indicată ca să-l fi avut înaintea celorlalte limbi balcanice. Din aceasta îl crede importat în arom. dl Densusianu (o. c., p. 61, notă), iar *Dicţ. Acad.* spune că nu se poate preciză din care limbă balcanică a pătruns în dacoromână.

Mai în urmă dl H. Barić (*Albanorumänische Studien*, I Teil, 1919, p. 24) se ocupă de alb. *farë*, citând sensurile din G. Meyer, opunându-se derivării din langob. pe motivul că „ein solch intimes Familienwort" nu ar puteà fi strein. Cazul dacoromânescului *neam* (< ung. *nem*) care e general astăzi în nordul Dunării, pe când *fară* este foarte restrâns, iar v. rom. *gintu* (< lat. *gens, -entem*) a dispărut, deşi cuvânt destul de „intim", răstoarnă uşor teoria de mai sus. Dl Barić îl vrea pe alb. *farë* să fie direct indogerm., dintr'o bază reconstruită de d-sa, ceea ce nu poate convinge de loc, căci ar însemnà să neglijăm cu totul punctul de vedere geografic şi să ignorăm existenţa cuvântului în it. şi în celelalte limbi amintite.

In faţa celorlalte elemente germane cari se pretează mai logic, cum am văzut, la o origine langobardă, pătrunse într'o regiune vecină cu Panonia, pe unde a trebuit să treacă acea ramură germană spre Italia, atestarea lui *fara* şi în dacorom., duce mai firesc la aceleaşi concluzii la cari ne-au dus *strungă* şi (a) *băgà*.

E adevărat că *fară* ocupă o regiune restrânsă în dacorom. In alte părţi, afară de Haţeg, nu este atestat, dar trebue urmărit dacă nu se mai găseşte şi aiurea.

După datele d-lui Densusianu (o. c., glosar) şi ale *Dicţ. Acad.*, cuvântul e întrebuinţat „cu deosebire în sens rău" (în

www.dacoromanica.ro

expresiile „še fară"!, „rea fară de om"), ceea ce dovedeşte că *fară* a dus luptă de concurenţă cu alţi termeni, de cari a fost învins reducându-i şi întrebuinţarea, precum i-au redus zona ce va fi ocupat-o altă dată

Privind istoria altor cuvinte din această categorie (comp. fr. *férir*, rămas aproape numai în „sans coup férir", învins fiind de *frapper*, precum şi alte cazuri de luptă între cuvinte, împreună cu motivele diverse ce le fac pe unele să dispară, în *La faillite de l'étymologie phonétique* a d-lui J. Gilliéron) înţelegem mai bine cum a ajuns *fară* pe pragul morţii, învins de concurentul, ca sens, *neam*, astăzi general dacorom. Din aceleaşi motive sociale şi politice, prilejuite de invazia şi stăpânirea Ungurilor asupra Românilor, a fost biruit şi v. rom. *gintu* care mai trăiă în sec. XVI[1]) în regiunea din nordul dacorom. Cauze identice l-au introdus de sigur odinioară şi pe *fară*, odată cu înaintarea Langobarzilor, în graiul populaţiunii romanice invadate.

In Italia (Lombardia şi Piemont) a lăsat urme şi în toponimie dovedind vitalitatea cuvântului la acest popor, la care se vede că erà ceva caracteristic împărţirea pe „fare"[2]). „E noto che i Langobardi s'insediarono per fare nel suolo italico", observă d. Bertoni, o. c., p. 23.

Pentru Ţara Haţegului ar trebuì să presupunem, dacă i se admite provenienţă aromână, că au venit în acea parte colonii aromâne şi s'au fixat de-adreptul numai acolo, pentru ca să nu se fi putut răspândì cuvântul şi mai departe. De aceea mai firesc este să vedem ca şi la *gintu*, o restrângere a lui *fară* într'o regiune limitată, după ce şi-a pierdut din valoarea sensului său vechiu, decât să presupunem un salt geografic într'un centru aşa de intern dacorom., cum este Haţegul în sud-vestul Ardealului.

Aceste consideraţiuni se impun, întrucât numai din forma fonetică a lui „fară" nu se poate conclude, dacă şi cât de vechiu este în dacorom. Ca şi „casă", „mamă" etc., el puteà fi acelaşi ca fonetică atât în primele timpuri ale limbii rom., cât şi astăzi. Numai poziţia Haţegului, pusă în lumina geografiei linguistice e de natură a aduce la concluziile pe care le-am tras mai sus.

Nefiind la Sârbi reiese că Bulgarii au trebuit să-l ia de la o populaţie mai apropiată de ei, la care cuvântul există. Grecii

[1]) Cum se constată din textele rom. ale acelei vremi.

[2]) Urme de acest obiceiu se mai păstrează în legătură cu cuvâtul *fară*, la Aromâni.

www.dacoromanica.ro

fiind la marginea sudică a zonei lui de răspândire în Balcani, ca şi Bulgarii, în cealaltă parte la nord-est, rezultă că şi unii şi alţii l-au împrumutat de la Aromâni; fiindcă aceştia au o poziţie centrală între celelalte două popoare.

Cum însă „a băgà" este în dacorom. şi arom., şi „fără" poate fi contemporan cu el, împrumutat şi de Albanezi de la Langobarzi, în aceiaşi epocă cu noi. Astfel centrul primitiv al inovaţiei acesteia reiese mai curând a fi acelaşi cu al celorlalte cuvinte langob. studiate, deci de aceiaşi vechime în dacorom. şi arom.

Rămâne prin urmare fapt concret că prin acest cuvânt se adaugă încă un element la influenţa germană veche exercitată asupra romanităţii balcano-dunărene şi că nu mai poate surprinde existenţa lui în dacorom. acum când am constatat la noi şi alte elemente langobarde, de cari nu vedem motivele pentru cari ar trebuì despărţit „fără".

*

O încercare de a explicà unele cuvinte rom. din germana veche a făcut R. Loewe [1]). Dl Meyer-Lübke, în critica ce-i face, judecă astfel aceie elemente [2]):

1) *Bălan* dintr'un germ. **bala* (gotic *balan*) nu se poate, fiindcă ar fi dat *bărân*. Observaţia e justă. Rom. *bălan* se ştie azi că e slav.

2) *Bardă* < got. **bardo*, deşì mai aproape ca formă decât slav. *brady*, e mai curând din ung. *bárd*, fiindcă nu se află în arom. şi istrorom. Argumentul este serios dar nu indiscutabil. Cuvântul ce designează o unealtă cunoscută pe tot teritoriul dacorom. poate veni foarte bine ca fonetică din forma gotică.

3) *Stangă*, adăugăm şi noi, e cuvânt nepopular, întrebuinţat mai mult în armată, pe care cale a fost desigur importat la noi ca element cultural. Foneticeşte trebuià să dea **stângă*, despre care am vorbit că s'a păstrat în rom. *strungă* şi în dim. *stinghe* (v. *Addenda*).

4) *Nastur* a fost tratat de noi mai sus. Dl M.-Lübke (v. ultima sa părere în *REW* cit.) afirmă aici că prin obicinuita

[1]) In *Z. f. vergl. Sprachforschung*, XXXIX, p. 297 sqq.
[2]) Ibid., p. 593 sqq.

www.dacoromanica.ro

latinizare a sufixului din got. *nastilô*, acesta ar fi dat *nastula* (o. c., p. 595). Schimbarea aceasta de sufix, despre care am vorbit în altă parte a acestui studiu, se întâmplă, spune d-sa, des la numele proprii germane pătrunse în romanitate.

5. *Balsam* nu-i gotic, ci un cuvânt balcanic (dl Capidan spune că în arom. e *bălsàme!*).

6. *Targă* dintr'un germ. **targa* (> „ahd" *zarga*) îl respinge din cauza sensului de „Einfassung" ce-l are cuvântul germ. Istoria celui rom. este însă nelămurită până acum, la noi.

7. *Dop*, dintr'un gotic, căruia i-ar corespunde „nordfries." *Doppe* e posibil, după dl M.-L., să fi venit de la Saşi. Care este însă forma corespunzătoare săsească, nu ne spune. Cuvântul e curent în dacorom., mai ales în Muntenia şi Moldova. De aceea este probabilă etimologia lui Loewe, întrucât putem admite astăzi influenţă germană veche în limba rom.[1])

*

Dar scopul nostru principal în această lucrare n'a fost să urmărim elementele germane pătrunse până la noi, ci numai istoria în sine a unor cuvinte, pornind de la lucrurile la cari se referă sau de cari au fost legate altădată. Cercetarea însă duce acolo unde mijloacele de azi ale filologiei romanice ne pot conduce. Numai astfel am ajuns, indirect, la descoperirea elementelor vechi germane pe cari le-am tratat.

Istoria cuvintelor este strânsă de aceea a raporturilór istorico-geografice între popoare. Preocuparea linguistului nu trebue să se oprească prin urmare numai la stabilirea etimologiei propriu zise, ori cât de importantă şi de grea ar fi aceasta, ci să caute toate legăturile ce le poate avea un cuvânt cu viaţa popoarelor. Istoria acestuia, cu cât a fost mai frământată şi mai complicată, cu atât duce la o varietate mai bogată de probleme. Şi chiar, dacă acestea n'ar puteà fi rezolvate direct prin studiul limbii, cercetătorul poate fi împăcat totuşi şi pentrucă numai a deschis calea problemii, pe care apoi celelalte ştiinţe înrudite cu filologia, uneori cu mai multe mijloace, vor puteà merge mai departe.

[1]) Asupra elementelor germ. vechi în limba rom., date de dl Diculescu în *ZRPh.* XLI, 4, p. 420, nu ne putem pronunţà aici, fiindcă mi-au căzut târziu în mână. Observăm numai în treacăt că d-sa se bazează pe simple apropieri fonetice, fără o amănunţită cercetare a fiecărui element în parte după metoadele linguistice de azi.

www.dacoromanica.ro

Ştiinţele cele mai apropiate, în acest sens, de disciplina noastră sânt istoria şi etnografia. Ele oferă la tot pasul material bogat linguisticei. Trecute însă prin lumina acesteia el se poate întoarce înapoi la cele dintâi, transformat şi îmbogăţit cu elemente ce cu greu s'ar fi putut prevedeà altfel.

Pentru istorie adevărul acesta e vechiu. Etnografia, de aci înainte, între alte probleme, trebue să aibă în vedere tot mai mult că istoria unui cuvânt, ca în cazul lui *strungă* de pildă, este şi istoria lucrului însuşi. In chipul acesta se vor puteà lămuri reciproc probleme linguistice şi etnografice, din cari apoi istoria ce cuprinde, în concepţia ei de azi, întreaga manifestare spirituală a popoarelor, va câştigà mereu izvoare nouă de informaţie.

Istoria veche a Românilor în special va fi obligată să recurgă tot mai des la asemenea mijloace indirecte, în lipsa celor directe.

G. Giuglea.

Addenda.

1) Ca o probă mai mult pentru existenţa lui *stanga* (>**stângă*) în rom. am amintit pe **stinghe**. Inseamnă „bară supţire" [1]), în genere şi este, după noi diminutivul lui *stanga*. Dintr'o bază v. germ. *stangila, stengila* derivă formele germ.: „and." *stengil*, „mnd." *stengel*, „ahd" *stengil, stingil*, „mhd." *stengel* (*stingel*) „Stengel, Stange, Angelrute" (cf. Fick-Thorp. şi Kluge). Deci dintr'un **stangila* (*stengila*) devenit **stang(u)la (steng(u)la)*, ca şi *nastilô* > **nas'ula*, se explică fonetic, fără greutăţi rom. *stinghe* (şi *stinghie*), aşa precum din lat. *ung(u)la* avem rom. *unghie* [2]).

2) Pentru **fracta* (< gr. φράκτη) avem un argument în plus, în Procopius (*De Aedif.*, II, 3, p. 218—219, ediţia Bonn) care spune că acest fel de construcţii „φράκτην ἢ ἀρίδα καλοῦσιν". În ediţia P. (cf. o. c., p. VI) e dată chiar forma φράκτα.[3])

[1]) cf. şi Damé, *Termin.*, unde se dau sensurile „tringle, traverse, traversin".

[2]) Dintr'un slav **stęgno* (*sfigno*) „femus" (cf. între alţii şi Densusianu, *H. d. l. l. r.*, p., 271) este imposibil foneticeşte. Cel mult se poate admite o «influenţă a formei slave, pentru sensul de „vintre".

[3]) Asupra acestui pasaj din Procopius mi-a atras atenţiunea dl V. Bogrea.

www.dacoromanica.ro

3) Penstru *buestru* am primit în urmă mai multe informaţii, din care rezultă că acest fel de mers îl învaţă caii, în adevăr, legându-li-se în piedici câte două picioare de delături. Astfel I. Jarnea, între alţii (din Săcele, jud. Braşov), îmi explică astfel faptul: «îl leagă [pe cal] în chiustec, adică picioru de dinainte cu cel de dindărăt şi-l poartă aşa o lună, apoi merge *buestru*". Dl prof. C. Lacea mi-a dat aceiaşi explicare, după informaţiile sale culese în Muntenia.

Faptul real întăreşte deci explicarea ce am dat-o noi lui *buestru*, în legătură cu lat. *boja*.

*

Ca încheiere, mai propunem următoarele, fără pretenţia de a da ceva definitiv:

1) Rom. *băţ* < *bitus* „lignum quo vincti flagellantur" (C.Gl Lat. II, 570, 13). Cuvântul îl dă I. Brüch (*D. Einfl. d. g. Spr. auf Vulgärlat.*, p. 10) ca german. Sensul rom. corespunde celui de mai sus cf. *Dicţ. Acad.*)[1]) Ca fonetică, *ţ* rom. s'ar explică prin faptul pătrunderii cuvântului la noi, din „ahd" sau din langob., având de a face deci cu un *t* germ. v. devenit mai târziu sunet africat (*z*). Din lat. vulg. *t* n'ar puteà da în rom. *ţ*. Cât despre *i* din *bitus*, ca să ajungă după labială la *ă* (cf. *pilus* > *păr*) a trebuit să fie scurt.

Mai adăugăm că în ce priveşte pe *t* germ. v. (>ahd. *-zz-*) însuşi Kluge (cf. Brüch, l. c.) a derivat pe „mhd" *bizze*, „an." *bite* „Querbalken" din o bază *bito* (coresp. lui *bitus*).

2) *Mumă*, din cauza lui *u*, nu se poate explică din lat. *mamma*, mai ales că alături trăeşte, în rom., *mamă*. În *CDDE* se motivează prefacerea lui *a* în *u* prin influenţa formei atone *mămâna* (< lat. *mamanem*) în care prefacerea lui *a* (> ă) în *u* ar fi mai uşoară. Dar *a* accentuat s'a păstrat totuşi în *mămă*. Explicarea deci nu poate convinge şi nici alte exemple analoge nu cunoaştem.

Mumă în rom., afară de sensul de „mamă", designează şi unele plante şi o fiinţă în chip de femeie, „muma pădurii", „Art Waldgeist in Gestalt eines alten Weibes od. einer Nonne" [2]).

Poate fi deci vorba de un element folkoristic venit de la popoarele germane.

[1]) *Dicţ. Acad.*, p. 512, spune că etimologia e necunoscută.

[1]) Tiktin, *Dicţ.* p. 1020, unde dă şi forma „mama pădurii", dar cea mai cunoscută este „muma ⁿ".

www.dacoromanica.ro

In germ. găsim în adevăr forma „ahd". *muoma*, „Mutterschwester", „weibliche Verwandte" etc., dintr'un got. **mona*. Din aceiaşi familie este „anord" *móna* „*Mutter*" (v. şi alte variante în Kluge, p. 316-317). Forma *muoma* este acelaşi cuvânt cu lat. *mamma* (Walde, p. 458), iar sensurile din „ahd." plutesc în aceiaşi atmosferă de termini familiari, desmierdare.

In „ahd." există un termin, ce corespunde ca sens. rom. „muma pădurii", *Holz-muoja*" (Fick-Thorp, p. 323) cu sensul de „Hexe". „Ahd." *Muoja* însă nu e altceva decât un termin pentru ideia de „Mutter", înrudit cu „ndl." *moei* (Kluge, p. 317) şi cu gr. μαῖα „mamă", care e acelaşi cu lat. *mamma*, dar nereduplicat (Walde, l. c.).

Foneticeşte germ. *muoma* duce la rom. *mumă*, fără să mai fie nevoe de explicări silite cu privire la *u*. Iar faptul folkloristic, amintit, nu poate decât să întărească originea germ. a cuvântului rom.

3) *Scréme* (a se ∞) se pune de obiceiu în legătură cu lat. *exprimo* [1]), fără să se fi putut explică prefacerea lui *p* în *c*. Baza germ. *krem*, *kremm* „drücken", „kneipen", de unde „an." *kremja*, „drücken, pressen", „ahd." *krimman*, „mhd." *krimmen* „die Klauen zum Fange krummen, kneipen" (cf. Fick-Torp), explică, fără greutăţi pe *scr-* din forma rom. Avem de a face şi aici cu o contaminare a formelor germ. şi rom. Influenţa cuvântului german lămureşte totdeodată şi nepăstrarea perf. şi part. lat. *expressi*, *expressum*, în limba rom. *Screm* se conjugă ca *tem*, *temúi*, *temút*.

In sprijinul părerii noastre vine şi faptul că avem şi în it. urme de pătrunderea elementului germ. pomenit, în verbul *ghermire*, „packen", explicat din familia got. *krammjan*, „anord." *kremia* „drücken, pressen" (*ZRPh.* XXXVIII, 691; *REW* indice, p. 863, nota 1, iar Bertoni, o. c., p. 127), îl admite din „ahd." *krimman* „premere, grattare".

Prescurtările mai însemnate din acest studiu sânt: CDDE — I.-A. Candrea şi Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*, *Elemente latine*, Bucureşti 1907.

REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1911. G. G.

[1]) Dl S. Puşcariu (Etym. Wb. d. rum. Spr., p. 141) înregistrează părerea (din *ZRPh.* XXVII, 748) că în *screm* ar fi o contaminare a lui *exprimà* cu *excrementum*. Sensul nu e numai „drücken beim Verrichten der Notdurft", ci se zice, cum am constatat în unele părţi din Ardeal, *scréme* (nu *se screme*) despre vite când se chinuesc să nască şi chiar despre femei.

www.dacoromanica.ro

Cercetări de literatură populară.

I. Toponimice sud-orientale în poesia poporană.

Cântecul nostru popular răsună de ecouri istorico-geografice sud-orientale de cel mai mare preţ, care n'au fost cercetate şi puse în lumină până acum.*

Vom încercà a o face.

1. În „Omagiul Iorga", p. 54, nota 3, atrăgeam atenţia asupra menţiunii *Porţii* otomane în baladele noastre. Numărul exemplelor de acest fel e cu mult mai mare decât îl îngăduià cadrul notei citate:

Tot din vad în vad
Păn' la *Ţarigrad*,
Tocma la 'mpărat.
Aici ajungeà,
La *Poartă* -mi stăteà
. . . . . .
Dar la *Poarta* Palatului,
În faţa Seraiului... [1]

În *Ţarigrad* ajungeà,
Pe 'mpăratul c'aşteptà,
Trei zile 'n *Poartă* şedeà [2]

Şapte boieri de ţară
Să mergem la jăluială,
Să dăm jalbă Împăratului
În *Poarta Ţarigradului* [3]

Să slujască Împăratului
În *Poarta Ţarigradului.* [4]

---

* Ceea ce dă, în aceasta privinţă, meritosul studiu al d-lui D. Ionescu-Sachelarie: *Elemente geografice în poesia noastră populară* (în „Convorbiri Literare" pe 1913, p. 1008 sq, 1093 sq., în special pp. 1112—20) e cu totul insuficient.

[1] Bal. „Dobrogean Tudor", în Păsculescu, p. 305.

[2] Bal. „Tudorel", în Teodorescu, p. 671; cf. p. 677:

[Tudorel] la *Poartă* se duceà
. . . . . .
Trei zile la *Poartă* şedeà.
Împăratul se uità
. . . . . .
La *Seraiu* că mi-l chemà.

[3] „Cântecul lui Priscoveanu", în Tocilescu, I. p. 97.

[4] Bal. „Moşneagul", ibid., I, 94.

www.dacoromanica.ro

Să-i dea fiu de trupul lui,
Să slujească *Porţiei*,
In *Poarta Ţarigradului* [1]

El, frate, ca să slujească
Porţilor
Cetăţilor,
Inaintea Impăratului,
In *Poarta Ţarigradului*. [2]

In *Poartă* la *Ţaligrad*,
Un voinic înţânţâlat
Să sfădè cu maică-sa. [3]

La *Poartă* la *Ţâligrad*
Şede Ion supărat. [4]

In *Poartă* la *Ţarigradu*
Se zăreşte lionu Bradu. [5]

La *Poartă* la *Ţiligrad*
Iăst[e]-on voinic ne'nsurat
Cu pistoale cătă soare [6]

La *Poartă* la *Ţaligrad*,
Tiner ficior s'o 'nsurat. [7]

Spre târgul Odriiului,
La *Poarta* 'mpăratului
. . . . . .
În târgul Odriiului,
În *Poarta* 'mpăratului. [8]

Ba încă, o variantă a acestui din urmă pasagiu [9] sună:

În oraş în *Ţaligrad*,
La *Portiţă* de 'mpărat.

„Pe *Poarta mică* intră" la Impăratul turcesc şi Pătru Haiducul, în balada ce-i poartă numele. [10]

Evident, pretutindeni e vorba de „Sublima-Poartă". Totuşi mai toţi editorii citaţi scriu: „poartă", cu literă mică, — semn că au trecut pe lângă ea ca pe lângă o poartă oarecare.

---

[1] Bal. „Mizil-Craiu", în „Şezătoarea", an. X, p 57; cf. Tocilescu, I, p. 126.

[2] Variantă a aceleiaşi balade, în Tocilescu, I, p. 128.

[3] Şezătoarea, II, 135; reprodus în „Graiul nostru", I, p. 452.

[4] „Graiul nostru", II, p. 122.

[5] Miron Pompiliu, *Bal. populare române*, p. 32 („lionu Bradu [= Bratu, „fratele"?] şi soro-sa").

[6] Bal. „Soacra şi nora", în Iosif Popovici, *Bal. pop. din Bănat*, p. 55

[7] Inceput de strigătură, în Tocilescu, II, p 951; cf. însă şi *Floarea Darurilor*, II, 380 şi 77.

[8] Bal. «Doicil [Bolnavul]», în Teodorescu, p. 580.

[9] Păsculescu, p. 252.

[10] Col. *Din popor*, p. 42.

www.dacoromanica.ro

2. Din citatele de mai sus reţinem însă şi pomenirea Capitalei Sultanilor ca „Ţarigrad", cu mici alterări: *

De *„Ţelegradu"* e vorba într'o strigătură [1], de grajdul din *„Ţeligrad"*, într'o baladă [2]; iar, într'un descântec, „Ielele şi Şoimanele" sânt trimise:

La *Ţarigrad,*
Unde e locul curat. [3]

Sânt băiat din *Ţeligrad,*
Baq calu 'n grajd ne 'ntrebat,
Şed la masă nechemat
Şi beau vinul ne'nchinat, —

se recomandă un tânăr, aiurea [4].

Drumu' *Ţăligradului,*
La Cetatea Turcului,

sau:

În drumu' *Ţăligradului,*
Nădejdea 'mpăratului

cetim în col. Popovici [5], etc[6].

Ţariglat chiar apare într'o colindă ardeleană. [7]

Numirea turcească de *Stambul* n'am întâlnit-o, în schimb, decât o singură dată, într'un colind din Teleorman:

Mai dă vale dă *Stambol,*
Să scaldă Sfântu-Ion. [8]

3. O variantă a baladei „Chira" din col. G. Dem. Teodorescu [9] păstrează însă amintirea celebrului *Corn-de-Aur* (Χρυσόκερας, turc. *Khaliğì Dersa' adet)* al Constantinopolei, în următorul „propos galant" al Arapului către nefericita . . . Persefonă:

Gust când îi aveà
'n caic îi întrà
şi mi te-i plimbà

---

* „Cearigrad" scrià (şi ziceà) Vasile Lupul, ca şi „Ceara Muntenească", în scrisoarea-i autografă din 1654 (N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, 31).

[1] Tocilescu, II, p. 961.

[2] Pamfile, *Cântece de ţară*, p. 77.

[3] Toc., I, p. 1145.

[4] Ibid., p. 1252.

[5] Pp. 17 („Răpirea Ileanei") şi 110 („Vitejia lui Gruia"; cf. varianta din Corcea, *Bal. poporale*, p. 131: „Drumul *Ţărigradului*, La *Poarta Ineului*").

[6] Adauge din Teodorescu, p. 636: „Din Oreva 'n *Ţarigrad*, la feciorul de 'mpărat", spre a rectifică identificarea de acolo cu Rahova: e vorba de *Oreava* (= *Oreahova* „Nucet") din jud. Mehedinţi; cf. ibid., p. 651, în bal. „Kira": „de la Craiova şi din *Oreava*", — greşală repetată de d. Ionescu-Sachelarie, *l. c.*, p 1115.

[7] Viciu, *Colinde din Ardeal*, p. 205.

[8] Tocilescu, II, p. 1486.

[9] P. 649.

www.dacoromanica.ro

'n *Corn' aurului,*
schila soarelui,
Ţarigradului
şi 'mpăratului.

4. Şi *Schila*, „schela, scala, debarcaderul", revine, în împrejurări analoge:

Drum de Ţarigrad,
Schelă de 'mpărat [1]

'n drumul Ţarigradului,
La *schela* 'mpăratului.[2]

În drumul Tahanului, [3]
Drumul Ţarigradului,
Pe *schelea* 'mpăratului [4]

Că ie 'n *Schelă* 'n Ţăligrad,
Unde ie Corbu 'nţăpat. [5]

După toate acestea şi ca unii ce ştim că „schelă, port" se chiamă turceşte, după persană şi arabă: *bender* (cf. portul basarabean al Tighinei), înţelegem uşor ce sens poate avea, în cutare variantă a bal. „Novac", pasagiul (rău transcris):

O agiuns în *Ţarigradu* lui (*sic*),
La *Bindir* împăratu lui (*sic*) [6]

şi — fără supărare — nu putem decât zâmbi, când cetim această naivă întrebare a editorului: „Binder - împărat cine poate să fie?" (*l. c.*, n. 5).

5. *Grădina* Sultanului să bucură şi ea de oarecare popularitate în baladele noastre.

Bal. „Şerpele" din col. Teodorescu [7] cuprinde următoarele versuri:

Foaie verde ş'o lalea,
frăţiorii, de-i vedea,
numa'n lacrimi îi scăldà,

[1] Teodorescu, p. 671. — Cf. Giuglea-Vâlsan: „*Scara* Ţăligradului" (p. 110).

[2] Ibid., p. 663 (bal. „Marcu-Viteazu").

[3] Cf. Pamfile, p. 42 („Marcu"): „Drumul Ţarigradului. Pe drumul *Tabanului*"; cf. *taban*, «oţel, bulat», *pală de taban* (la Bălcescu, *Ist. lui Mihai-Viteazul*: «Taban» = turc. *taban kâlâğ (šam kâlâğ, dameškâ)*, sabie de Damasc», dar şi *Taganului* = *Taganrog*, «Capul *Taganului*», lit.: «Cornul Taganului» (cf, *Cornul-de-Aur*); ori «drumul *tabanului*» = drumul cu taban (traverse)? («Şliahu *Adesului*» = drumul *Odesei*, în Arbure *Basarabia*, p. 183).

[4] Ibid., p. 64.

[5] Giuglea-Vâlsan, p. 22: e vorba de *Corbea;* cf. mai jos (p 412, n. 1).

[6] V. Moisiu, *Ştiri din Basarabia de astăzi*, cu un „Cuvânt-înnainte" de D. Furtună, p. 171. — Versiunea obişnuită vorbeşte de «*birtu* 'mpăratului" (cu «Anţa crâşmăriţa»).

[7] Teod., pp. 443—4.

www.dacoromanica.ro

apoi în braţe-i luà
şi la Dunăre-i duceà
şi în Dunăre-i spălà;
coşciuge că le făceà
şi frumos mi-i îngropà
în *grădina 'mpărătească*,
vestea 'n lume să pornească
şi s'ajungă pân'aici
tot la cruce de voinici. [1]

Un pasagiu asemănător se află în bal. „Juganii" din aceiaşi colecţie:

Iar Nea-Stan din Piersica
mai trăià ce mai trăià,
până Vodă-l boiereà,
până de bătrân mureà
Şi 'n Moldova-l îngropà,
în *grădină 'mpărătească*,
vestea 'n lume să pornească
Şi de el să pomenească
la mai mari şi la mai mici,
la boierii de pe-aici. [2]

Altul, compendiar, se găseşte, tot acolo, [3] în bal. „Ilincuţa Sandului":

Foicică ş'o lalea
Capul unde-i îngropà?
In *grădină*, la *Bacceà*, [4]
In *grădina 'mpărătească*,
tot de ea să pomenească,
pe la cruce de voinici,
la boierii de pe-aici.

Economia celor trei cântece nepermiţând ca ele să fie considerate ca tot atâtea variante ale aceluiaşi tip, coincidenţele dintre fragmentele relevate nu se pot explică altfel decât prin întrebuinţarea pasagiului cu «grădina împărătească» (în sens generalisat: ea e la Dunăre, în Moldova, etc.) ca un clişeu, demontabil şi adaptabil, în condiţii similare, oriunde. Dar despre aceasta vorbim în deosebi, mai departe (III).

6. Pomeniri ale *Adrianopolei,* supt forma slavă *Odriiu*, familiară cronicarilor noştri, am văzut deja, supt no. 1. Ele trebue însă completate:

[1] Pentru *cruce de voinic*, «gewaltig starker Mensch, Athlet, Hercules» (Tiktin), cf. — fiindcă nu ştim ce autenticitate pot avea „crucile de voinici' din cortegiul istoric al Încoronării — germ. *kreuzbrav* (asupra căruia, v. Kluge, s v.). P. *cruce-de-pară*, cf. *Kreuzer.*

[2] Ibid., p. 692.

[3] P. 639.

[4] *Baccea* s. *bagcea* = turc. *bagcè*, „grădiniţă", din *bag*, «grădină» (cf. *baccevan*, «bostangiu», „grădinar"). — La Gluglea-Vâlsan, p. 388: *băşteà*, „grădină".

www.dacoromanica.ro

Din dealul *Odriiului*
Până 'n preajma *Diiului*, — [1]

Târgului *Odriiului*, — [2]

Pe uliţa târgului,
Târgului *Odriiului*, — [3]

Pe uliţa *Driiului*,
Driiului
Codriiului. [4]

Ca o etimologie populară pentru *Odriiu* se demască, prin însăşi simetria versurilor, *Iederă* dintr'o variantă maramureşeană [5] a „Horii Firulinii“:

Peste dealul *Iederii*,
Către podul Dunării.

Se poate compară, de altfel, şi varianta:

In târgul *Iodriiului*,
La fata cadiului. [6]

Acelaşi nume se recunoaşte în începutul unei balade din col. Alexici [7]:

Sus, la *Udria*, 'n orăşel...

Cu numele lui turcesc (*Edirnè*) apare Adrianopolul în „Cântecul lui Priscoveanu“:

Pân [=prin] *Idirna* că mi-şi da,
La Ţarigrad ajungeà. [8]

7. *Ianina* se întâlneşte, repetat, în bal. „Badiul“:

De mergea şi pomina
d'aici până 'n *Ianina*,
din *Ianina* 'n Ţarigrad
şi d'acolo la Bagdat. [9]

8. *Belgradul* apare destul de des, în tovărăşia Ţarigradului ori singur:

Cu vin vechiu din *Beligradu*,
Cu colac din Ţăligradu [10]

Câte fete 'n Ţaligrad,
În Ţaligrad şi *Beligrad*. [11]

---

[1] Teodorescu p. 605.
[2] Ibid., p. 640.
[3] Mateescu, p. 40 («Corbea»).
[4] Tocilescu, I, p. 73; cf. *Diiu* şi *Şkodr* (Scutari).
[5] Tit Bud, p. 9. — Îndoios, totuşi: nume de munţi *Iedera* (după plantă) există (în Bacău, d. ex.).
[6] Tocilescu, II, 733 („Novac“).
[7] L. p. 98 („Radu şi Anghelina“).
[8] Tocilescu, I, 97. — De „cetatea *Irdime*“ vorbeşte, fără a „şti unde-o hi“, un octogenar din Covurluiu (*Graiul nostru*, I, 342). — *Inigea* din Păsculescu, p. 288, e oraşul *Ienigè-Vardar*, spre Apus de Salonic: „tutun *inigeà* = tutun de *Ienigé*“ (cf. şi *Graiul nostru*, I, 54). — *Matapanul* chiar n'a fost uitat (v. Dacoromania, I, 290). — Dar *Tracia* (Păsculescu, p. 217) e suspectă, ca şi întreaga poesie ce o pomeneşte. Şi nici în *Tăchiia* (Giuglea-Vâlsan, p. 385) nu cred că o putem recunoaşte.
[9] Teodorescu, p. 549; cf. p. 566.
[10] Pompiliu, *o. c.*, p. 50 („Feciorul şi pedepsirea maică-sa“).
[11] Păsculescu, p. 252 („Doicin Bolnavul“).

www.dacoromanica.ro

Şălvărei de ciocârlat
Din *Beligrad* cumpărat [1]

Ca *Boligrad*, îl avem în col. Pamfile[2]:

In oraş în (s. la) *Boligrad*.

Câte odată, ca în bal. „Arâmbaşa şi feciorii de ţară" din col. Popovici[3], apare chiar forma genuină sârbească:

Mai frumos el s'a purtat
Ca Domnii din *Biograd*.

E locul să notăm că în versurile din aceiaşi baladă (p. 93):

Frunză verde de lămâie
Nu ca Domnii la *Ţârvie*
Bir pe ţară or aruncat.
Ţârvia s'o ridicat
Şi curtea le-o ocolit etc.,

acel *Ţârvie* trebue înţeles ca: Serbia, Sârbia (cf. ngr. Σερβία) [4].

9. „Vadul *Negotinului*" se pomeneşte odată în bal. „Vâlcan" din col. Teodorescu, p. 556, şi, firesţe, de mai multe ori, în cântecele din Craina, a cărei Capitală e acest centru de negoţ cu Românía (Giuglea-Vâlsan, p. 384).

10. *Vidinul* e reprezintat şi dânsul în cântecul nostru popular:

Din ţara streinului,
Pe malul *Vidinului* [5].

Obişnuit, însă, întâlnim forma arhaică, *Diiu* (păstrată şi'n numele de fam. *Dianu* [6]):

Casapi de la *Diiu*,
Haiduci de la Jiu [7].

Nu te duce la *Diià*,
C'a venit, maică, Ciumà, —

e sfătuit Vălenaş, într'o variantă a bal. „Voicu" [8].

Balada „Iancu-Vodă" [9] vorbeşte de:

---

[1] Tocil., II, 1076.

[2] *Cântece de ţară*, pp. 93-4. („Doicin Bolnavul"); cf. *Bolgrad* şi *Bălgrad*.

[3] P. 94.

[4] N'am puteà spune, dacă „târgul *Graiului*" din „Ana Ardeleana" (Pompiliu, *o. c.*, p. 71) este = *Craiului*.

[5] Pamfile, o c., p. 51 („Catincuţa Gendrulesei").

[6] Cf. Suliman-Baş[a] *Diianul*, într'un act din 1760 (N. Iorga, *Stud. şi doc.*, V[1], 327). — *Dianul* e un sat în Vâlcea; *Dieanca*, un părâu din Bacău şi un deal (*Dianca*). — Un *Vidin* (din *Vidu*, acesta?), deal şi sat dispărut, în Tecuciu (v. Dicţ. Geogr. resp.). — Poate şi *car dician* = car ferecat (Rev. cr.-lit., III, 224) să aparţină aici: „d'un car ferecat, de la *Diiu* legat" (Păsculescu, 21); mai curând însă, la *Dicienii* dobrogeni, cari, firesţe, n'au a face cu Dacii (cf. sârb. *dičian*, „glorios, mândru").

[7] Teodorescu, p. 651.

[8] Pamfile, p. 36.

[9] Tocilescu, II, 731.

www.dacoromanica.ro

Mustafà de la Babà,[1]
Irimia din Chilia
Şi cu hogea *Diiului*,[2]
Nădejdea 'mpăratului.

La fel, bal. „Gheorghiţă Poianu", despre:

Trei beşlii şi trei zapcii,
Acuşi sosiţi de la *Dii*[3].

Aiurea[4] e vorba, în acelaşi gen, de

Trei beşlii,
Cari ţin raiaua 'n *Diiu*, etc., etc.

Menţiunile sânt dintre cele mai numeroase: una din ele, v. şi mai sus, supt 6.[5]

10. Vrednică de semnalat, deşi problematică, e menţiunea vestitei *Fruška-Gora* din Sirmium[6] (Φρουγιαςκαια γορα, *mons Francorum*, poate identic cu Φραγγοχώριο din Nicetas Akominatos[7]), într'o variantă a baladei „Ivan Iorgovan"[8], în care eroul merge la vânătoare:

În *munţii Sfranţului*
Şi'ai *Sfranciogului*.[9]

---

[1] Cf. Pamfile, p. 81: „Mustafà din Babadà" [= Babadag] (bal. „Badiu şi Neculcea"). — Ca un „Cara Mustăfa, Mustăfa dila Băba" apare eroul în chestie la Românii din Serbia (Giuglea-Vâlsan, p. 111 sqq.): e vorba, fără îndoială, de cârjaliul Cara-Mustafa Felibeli („Filipopolitanul"; cf. la noi n. de fam. *Filibiţu*).

[2] „Boeri de-ai *Diiului*" se pomenesc şi 'n colindele putnene ale lui Baronzi (ed. Iorga, p. 46); versul următor: „şi de-ai *Diamantului*" pare o amplificare de ritm, fără valoare istorico-geografică. — Obscur e „podul de la *Tingrele*" (p. 26: *Tengr-ili*, „Ţinutul Mării"? cf. „un pod pistă Marea", în Giuglea-Vâlsan, p. 225) şi interesantă, pomenirea de „*Basarabia*, unde se face mămăliga cât corabia", din aceeaşi colecţie (p. 32). — De „podu pe la *tingrele*, în casa de peste drum" şi „poduri pe la *tingrele*, care trec porcii pe ele" se vorbeşte şi 'n varianta (tot buzoiană) din „Convorbiri Literare", XXV, pp. 846, 847.

[3] Tocilescu, I, p. 137.

[4] Teodorescu, p. 666.

[5] Şi „drumul *Vigheniului*" (Liuba-Iana, *Măidan*, pp. 41, 327) pare a fi: drumul *Vidinului* („Vighinului").

[6] Un reflex al n. unguresc *Szerém vármegye* pare a fi «ţara *Sremului*» *(sic)*, cu «cetatea Marcului», dintr'o variantă ardeleană a bal. Marcu (Tocilescu, II, 1071), de fapt: *Sremului*; cf. *Operele lui Gheorghe Brancovici*, ed. Iorga, p. 85: «Ioan Despot stăpânind *Sremul* şi Ţara Slovenească, dupre ce *Sremul* cu Mateiaş Craiu în estea războae au fost izbânditoriu...» (slov. *Srim*, *Srym*).

[7] Cf. Jireček, *Das christl. Element in d. topogr. Nomenklatur d. Balkanländer*, p. 94.

[8] O. Densusianu, *Flori alese din cântecele poporului*, pp. 134, 135 (după „Rev. critică-literară", V, 23).

[9] Pentru *Sfranciog*, aici o simplă amplificare tautologică, cf. însă şi n. de pasăre *sfrancioc*, *Lanius excubitor*, der grosse Würger, zis şi: *francioc*, *sfercioc-gheoş* (Marian, *Ornitologia*, II, 77), *lupul-vrăbiilor*, *capra dracului* (*ghioş*, «alb», e un epitet al caprelor: v. Dicţ. Acad. s. v., şi Lex. din Velvendhò al lui Budona: ngr.-dial. *γίδσου*, ca „ὀνομασία αἰγῶν"), serb.-cr. *svračak*, «Ortolan, Gartenammer» (Filipović; cf. Cihac, s. v.).

www.dacoromanica.ro

Ca *Sremljan*, „din Sirmium", trebue interpretat, în această ipoteză, şi faimosul epitet de „(căpitan s. fecior de) *Râmlean*"[1], aplicat în unele variante [2] eroului (pentru *Iorgovan* însuşi, din sârb. *jorgovan*, „liliac", cf. şi *Liliac*, numele „slugii lui Novac", la Corcea, p. 87). — Cellalt epitet, „Herculean" (la Alecsandri, *l. c.*: „Erculean"), e, de sigur, o inovaţie cărturărească, în legătură cu Băile Herculane (*Fontes Herculis, Herculesbad*) din aceiaşi regiune a *Cernei* (de notat refrenul „*Cerneleo Cerneleo*, soru-mea *Cerneleo!*[3]) şi cu caracterul de erou al lui Iorgovan: dacă pe muntele Negoşina din Buzău se întâlneşte *Urma-de-Jidov*, „unde, pe o stâncă, se vede încrustată urma piciorului gol al unui om, în de două ori mărimea naturală" (Iorgulescu[4]), asemenea acelor „urme ale lui Hercule" (ἴχνος Ἡρακλέος... ἐν πέτρῃ ἐνεόν) pe care le arătau Sciţii lui Herodot (IV, 82; cf. Lucian, *Vera historia*, I, 7), *Piatra-Iorgovanului* din regiunea Haţegului, de la Răţezat spre graniţă (O. Densusianu[5]), păstrează încă, după tradiţie, semnul copitei calului iorgovănesc (comunicat de d. prof. G. M.-Murgoci), ca şi, de altfel, însăşi albia Cernei:

P'ăl mijloc de apă
Ş'acum se cunoaşte
Copită de cal,
Ghiară de ogar,
Picioruş[6] de om,
Gheruţă de şoim.[7]

Să adăugim, *in cauda*, un mic excurs asupra cânilor lui Iorgovan — şi altora.

Vijla (p. 133), în Lex. Bud.: *vişla*, «canis aquaticus, Pudel, Wasserhund», din sârb. *vižla*, *vižle*, „vestigator, odorator, cuni-

[1] Pentru „Dealul *Rîmului*" din colinde (N. Densuşianu, în Rev. crit., III, 196), cf. Dealul *Gararâmului* (ibid., 223), despre care v. Dacoromania, I, 468.

[2] Alecsandri, p. 16; Teodorescu, p. 419.

[3] Şezătoarea, I, 114; cf. Tocilescu, I, 33 («Iorgu Iorgovan»): „*Cerneleo Cerneleo*!" şi Păsculescu, p. 37: «Sălco-*leo*, Vasâlco-*leo*» (p. 38: «Sâlco, Sâlco, *lea* Vasâlco»); apoi, exclam. pop. *oleo*, *Doamne*! (cf. bulg. *božele*).

[4] *Dicţ. geogr. al jud. Buzău*, p. 279.

[5] *Graiul din Ţara Haţegului*, p. 65.

[6] Deminutiv alintător, afectuos (hipocoristic), iar nu propriu-zis, micşorător; cf. *gheruţă*.

[7] Densusianu, *Flori alese*, p. 140; cf. Rădulescu-Codin, *Legende, tradiţii şi amintiri istorice*, p. 16. — Un duios epilog, ca al «măicuţei batrâne» din „Mioriţa", înfăţişează varianta *Stan Iorgovan*, apărută în „Floarea Darurilor", II, 394.

www.dacoromanica.ro

culator, canis sagax, Spürhund" (Bernolak, 3971), — omonimul *vâjlă*, „bățul de bătut mingea, dacă e lat la un capăt" (Viciu) = *vâslă!* —, a fost înțeles de Teodorescu (p. 420) ca n. propriu: „*Vijla*, boldeica", evoluând apoi, prin „*Vija*, căţeaua" (p. 417), spre „*Vişa*, căţeaua" (p. 415, n. 1), adecă confundându-se cu reflexul vsl. *vislŭ*, „pendens", bulg. *visja*, „pendere" (cf. *Vişa Cărpenişa*, „spânzurătoarea s. ţeapa de carpen" a lui *Corbea*[1]), sau, prin sensul originar de „canis aquaticus", spre *Vidra*[2], — cunoscut nume de *cuţe* (Viciu, 39), *boldeice*, „căţele boldite" (cf. Dicţ. Acad., s. v. *boldeiu*), sau *ţânce* (cf. Ureche, ed, Popovici, 237: „*ţânca Molda*", la Const. Căpitanul Filipescul, ed. Iorga, p. 10: „*coteica* Molda"), feminin din *ţânc*: *ţânci*, „căţei" (rev. „Ion Creangă", I, 91), *ţâncul pământului*, „căţelul-pământului".

Interesante de notat sânt sinonimele: *gudă* din col. Tocilescu (II, 1267; cf. Dicţ. Acad.[3]), *schilă* (v. Dacoromania, I, 267), *tăbăluşă*, „căţeluşă", din Lex. Bud.[4], cum şi apelativele: *puşlăţei* (cf. *puşlă*, „căţea", „femeie rea"; *puşlău*, „erro, vagus, vagabundus" : Lex. Bud.), *poşărlăi* (cf. *şarlă* şi *pohârlă*, „câne"[5]) din Păsculescu (p. 295) şi Vulpian (p. 31), designând coteii din suita dulăului *Togan* (Teodorescu, p. 512) sau *Potlogan* (Păsculescu, *l. c.*) şi a căţelei *Dolfa* (Teodorescu, p. 511) sau *Dolca* (v. combinaţiile lui Hasdeu, în „Columa", V, 173), celei dolofane.

Pentru înţelesul, probabil, de „şoim", al n. de câne *Togan* (din turc.), atestat ca atare şi 'n Şezătoarea, V, 163, cf. şi *Sacol*, n. de câne (*ibid.*, VIII, 115) = *socol*, „şoim" (sl.).

Ultimul loc citat cuprinde însă o întreagă listă de nume, de câni, din care alegem: *Arpaduş* (*Arpadus* = *Arpád* însuşi![6]),

[1] «La ţapa lui Corbea» ajunge chiar o designaţie geografică (Corcea p. 88, în bal. „Gruia lui Novac"): un fel de *Spigae* = ς Πηγάς (pe Cornul-de-Aur.)

[2] Rădulescu-Codin, *Din Muscel*, I, p. 191: Ogăraşii 'nainte, *Vidrili* pe urmă».

[3] Apelativul *gudă* e luat drept n. propriu, atât la Toc., *l. c.*, cât şi 'n Ciobanu Pleniţa, p. 298.

[4] Pentru etimologie, cf. *tălabă*, „mai mulţi oameni împreună: merg oamenii cu *tălaba* la oraş" (Rev. Tocilescu, an. I, vol. II, p. 185), despre a cărui sinonimică v. Gheorghiu, *colectivul ceată şi sinonimele sale*, în „Arhiva" din Iaşi, IX, 392: *potaie*, *haită*, etc. ‹având şi înţelesul de «căţea, *puiţă*», ca şi *schilă*), — Lista lui Gheorghia (*l. c.*) e, de altfel, incompletă: *gloată*, *holoată*, *lămuşdie*, *poşidic*, *pojijie*, etc. lipsesc.

[5] Şezătoarea, III, p. 8› — *Jalap*, „câne voinic" (Codin, 41), ar puteà fi *gelep* (cf. *ciobea*, „câne ciobănesc").

[6] Cf. *Burcuş* = ung. *burkus* (din *Brandenburgus*), pop.: „Prusian" (De „Burcuş" sau „Prais", cu care s'au luptat cătanele ardelene la „Câne-Creţ" = *Königgrăz*, vorbeşte tradiţia pop.)

www.dacoromanica.ro

Busoi (= *Bosoiu*, „golanul", sl.), *Blanşa* (= *Blanche*, „alba", cf *Garson* = *garçon*, „băiat"), *Braica* (cf. *Braiu*, sl. *brajo*, *brajko*, „irăţior"), *Cain* (cf. *David*, *Solomon*, poate şi *Samson*, deşi *samson*, *sampson*, turc. *samsun*, ngr. σαμψόνι, „dulău din *Samsun*". adecă: Ἐς Ἀμισόν = *Amisus*, la Marea-Neagră, e atestat şi ca apelativ: *samsoni*, „dulăi de curte", — ca rivalul lui *Samurache* din fabulă, — d. ex. la Iorga, *Scrisori către Hagi-Pop* p. 40), *Dirviş* (= *derviş*, cf. *Turcu*, *Sultanu*, *Suliman* = *Soliman*, *Suleiman*, *Osman*, etc.), *Filodor* (*Filodor*, cf. *Ghibon* = *Gibbon*, *Otell* = *Othello*, etc.), *Hercu* (= Hercules, Hercul), *Paris*, *Pariş* (nu Parisul, ci *Paris*, fratele lui *Hector*, — cf. *Parisache*, — precum n. de căţea *Viena*, *Vieana* e *Diana*), etc., etc.: lista se poate completă, între altele, cu cele din Liuba-Iana (*Măidan*, p. 114 sq.), Gaster (*Chrestomatia*, II, 260) şi Damé (*Terminologia*, 181). — P. nume ca *Fidel*, *Corbu*, etc., v. dejà la antici: O. Keller, *Antike Tierwelt*, I, p. 135 sq. — P. megl. *Şarcă*, n. de căţea (Papahagi, *Megleno-Românii*, II, 121), cf. pol. *szarka*, „chien gris".

Ca o contre-partie, putem pomeni câteva n. de familie cu însemnarea originară de „câne": *Chercea* = sârb. *kerče*, „Spürhündin" (Filipović; cf. însă şi n. fam. şi geogr. *Cherciu*); — *Cobelea* = sl. *kobelj*, „der männliche Hund" (Berneker); — *Cutava* = ngr. κουταβᾶς, κουτάβι, „căţeluş" (cf. mr.); — *Cuţuiu* = *cuţ(u)* + *-uiu*; — *Spacu* = cech. *spako*, „canis": aşa se chiamă la Herodot (I, 110) Meda care a alăptat pe Cyrus, ca Lupoaica pe Gemeni[1]: Κυνὼ κατὰ τὴν Ἑλλήνων γλῶσσαν, κατὰ δὲ τὴν Μεδικὴν Σπακώ (cf. npers. *aspâka*, turc. *spaka*, „câne"). — Nu credem că e acelaşi lucru cu numele lui *Barac*, care corespunde, în adevăr, unui apelativ *barac*, „câne" (= turc. *baraq*, „Pudel" sârb.-bulg. *barak*, idem; cf. Dicţ. Acad.), dar şi numelui biblic,

[1] Acelaşi motiv, al alăptării prin animale, se întâlneşte în legenda lui *Miloş Cobilici* (în loc de: *Obilici*, prin et. pop. cu *kobila*, „iapă"), care, născut dintr'o „Romăncă" (păstoriţă), fu nutrit de o iapă: „Vlahijnica rodila, prod kobilom odhranila" (Miklosich, *Beitr. zur Kentniss d. slav. Volkspoesie*, în „Denkschr. d. Wien. Ak.", XIX, p. 71); cf. şi „Făt-Frumos, *Fiul-Iepei*" (o frumoasă variantă, în „Floarea Darurilor", în care e de remarcat şi numele *Cujbă-lemne*, al cunoscutului personagiu mitic *Strâmbă-lemne*, la Francu, *Moţii*, p. 274: *Cârnă-lemne*. adecă: „încujbă, îndoaie copacii ca o cujbă") — Nu ca „fii ai lepei", ci mult mai peiorativ trebue înţeles, fireşte, epitetul satiric de *Iepaşi*, dat de „joimiri" Moldovenilor, după spusa lui Neculce (ed. Kogălniceanu, II, p. 258): ἱππόπορνοι!

www.dacoromanica.ro

Βαράκ, „Fulger", „Ilderim" (v. Zonaras, *Annales*, ed. Bonn, I, p. 85; cf. Cedrenus, ed. Bonn, I, p. 95). [1]

11. Munţii *Ceardagh* (nu *Ceardac*!) se pot, cred, recunoaşte în anume variante ale baladei lui Novac.

Varianta gorjană din Tocilescu [2] vorbeşte, în adevăr, când de „munţii de *Cearideal*", când de „munţi de *Cerdeal*", când de „munţii din *Ardeal*", — ceeace nu poate însemnà decât o etimologie populară, consecutivă înlocuirii lui *-dagh* prin echivalentul românesc.

De *Ardeal* e însă vorba, apriat, în „Cântecul lui Ghiţă Cătănuţă":

Treceà dealu-*Ardealului*
Şi valea Sabarului,
Câmpii Severinului [3]
. . . . . .
Pe culmiţa dealului,
Dealului *Ardealului* [4].

Interesantă, apoi, varianta din Bănat („Gruia înainte de însurat"), în care se pomeneşte de *Stari-deal*, „Dealul-Vechiu":

Sus la munţi, la *Stăligeal*,
La cerdacul lui Novac,
Este-o masă mare 'ntinsă
Cu postau verde cuprinsă... [5]

12. *Nicopole* se găseşte, ca atare, în „Aguş al lui Topală" din col. Teodorescu (p. 612) şi în următoarele versuri din col. Tocilescu:

Ca să ridic ordia
S'o duc în deal la Uda *(sic)* [6]
Să bată *Nicopolea* [7].

De adaus, această enumerare a raialelor turceşti:

Turcii Malageni, [8]
Câniî Giurgiuveni,
Hoţii Brăileni
Şi *Nicopoleni*. [9]

---

[1] Sensul de „băşici supt limbă, pricinuite, după credinţa poporului, de muşcătura unui câne turbat" al pl. *căţei* (cf. *căţei de turbă*) există şi în slavă: rut. *stencea*, serbo-cr. *stenci*, „Zungengeschwülste", pl. lui *stenac*, „junger Hund" (*Arch. f. sl. Philologie*, XXXVII, p. 472); cf. gr. κύων „convulsie a gurii", κυνικὸς σπασμός.

[2] Pp. 107, 108, 106, vol. I.

[3] P. 169.

[4] P. 173.

[5] Popovici, p. 99.

[6] Poate: *Oda(ie)*.

[7] Bal. „Rădiţa" (I, p. 90).

[8] Probabil: *Ma(h)alag(i)eni*, din *Mahalà* (cf. *Ghighen*).

[9] Tocilescu, I, 67; cf. 69.

www.dacoromanica.ro

13. De *Nadolia*, adecă: Anatolia, e vorba, în special, în bal. „Voica din Nadolie“ a col. Păsculescu:

Dedeşi pe Voica
Să se prăpădească
În *Ţara Nadolească*,
Tocma'n *Nadolie*,
Cea ţară pustie[1].

Peste *Nadolie*,
Cele ţări pustie

din bal. „Domnul Chipor-Craiu“ a aceleiaşi culegeri[2] a devenit aproape o formulă, întrebuinţată în descântece şi cimilituri[3].

14. O pomenire a *Bagdadului* am văzut deja supt no. 7; alta, o aflăm tot în col. Teodorescu, p. 640:

Stăncuţa de la *Bagdat*,
nepoată de împărat.

15. Cu „oraşul *Jubbel* de pe râul Tigru, mai jos de Bagdad“ identifică Teodorescu (p. 571, n.) pe *Şupel* din balada „Stanislav“:

Paloşul de la *Şupel*,
Cu tăişul de oţel.

16. „Un colind de însurat“ din col. Teodorescu (p. 80) vorbeşte de găteală:

Cu brâu de *Tocat*,
Cit de Ţarigrad[4],
Cinci galbeni luat.

Alt colind, „de fată-mare“, din aceiaşi colecţie (p. 87) are această foaie-de-zestre:

---

[1] P. 167; cf. Giuglea-Vâlsan, pp. 254, 256 (varianta „Voichiţa“).
[2] P. 152.
[3] Cf. „Cântecul Crişului“ (Tocilescu, I, 32):
M'am dus în ţări pustii,
In ale *nadolii*.
[4] Cf. Pompiliu, p. 59:
Şi inel mândru suflat
Şi basmà din *Ţĕrigrad*;
sau Mateescu, p. 38:
Şi brâu lat de *Ţarigrad*,
Şapte galbeni cotul luat.
(Despre „mere de *Ţaligrad*“, v. Şezătoarea, V, 42). De însemnat, în aceiaşi ordine de idei, menţiunea *Indiei*, în col. Alecsandri, p. 78:
Papuci în badii,
Aduşi din *Indii*.
P. *badii*, v. Şăineanu *Infl. or.*, II[1], 34, şi Dicţ. Acad., s v. *bădâiu*; iar pentru *Veneţie* (arme, pistoale, ţoale de ⁊), v. *Dacoromania*, I, 265, n. 2, adăugind, între altele, şi „urma de *veneţie*“ din canăcaia publ. în „Rev. Tocil.“, III, p. 399 sq. („rĕsvan“ = *rădvan!*), cum şi „hobotul roşu cumpărat de la *Veneţia*“ sau „*Veneţii*“ din alte oraţii nupţiale (Marian, *Nunta*, pp. 821, 827; cf. *ibid.*, p. 332: *Olendreni=Holländer*, negustori *olandesi*,— ca şi „băieşii“ *holoangări* din Viciu, p. 156, care poate fi *Handlanger*, Dicţ. Acad).

www.dacoromanica.ro

Şi brâu lat
De Ţarigrad
Cu cinci galbeni luat,
Şi ciumberi
De la *Berberi*[1],
Călţuni laţi
De la *Tochaţi (sic.)*[2]

Avem, deci, menţiunea acelui *Tokat* s. *Tokad* anatolic, Capitală a sangeacului şi cazalei turceşti din vilaetul Sivas (Asia-Mică), vestit odinioară prin „les impressions sur étoffes pour coiffures et voiles" (Vivien de Saint-Martin[3]): „basmà şi cit de *Tocat*" figurează printre „stofele aduse din Constantinopol" la noi, în Şăineanu, (*Infl. or.*, I, p. CCX [4]).

17. De pomenirea *Ierusalimului*[5], *Galileii*, etc., firească în colindele religioase mai ales, ne-am ocupat, deşi incidental, aiurea (v. Dacoromania, I, 468). Aici, ne vom mărgeni să semnalăm oarecare amănunte nouă, relative la *Iordan*.

Când, în cutare descântec din Tocilescu, se spune că „pleacă şarpili la râul lui *Iordan*" (II, 1143) sau când, într'un alt descântec din acelaşi (II, 1138), se vorbeşte de „râul lui *Iordan*",[6] e clar pentru toată lumea că e chestia de „râul *Ior-*

[1] Pentru *Berberi*, cf. obişnuitul *Barbarezi*, în „Herodot", ed. Iorga, p. 20: *Bavarezi!* (Aceiaşi confusie în albanesă: G. Meyer, *s. v.*). — Despre *tarabolùs*, „broboadă turcească de Tripolis", v. Şăineanu, *s. v.*

[2] Cf. şi Tocilescu, I. 67:

Să-ţi ia iie dintr'o mie
Şi rochiţă de *cuhnie*
Şi brâu lat de *Ţaligrad*,
Cotul cinci galbeni luat
Şi papuci de la Turci,
Potcoviţi cu coji de nuci.

Originalul are, de sigur: *cutnie*, care a fost înlocuit prin *cuhnie* („bucătărie"!) sau *cutie* (p. 70), — etimologii populare.

[3] *Nouv. Dict. de Géogr. Générale*, v⁰.

[4] Să amintim totuşi că *toqat* însemnă turceşte şi un „petit endroit à l'extrémité de l'échelle dite du Grand-Seigneur [= *Schela 'mpăratului!*]" (Kieffer-Bianchi, II, 340) şi că n'am puteà recunoaşte pe *Tokat* de mai sus în Păsculescu (p. 274):

Pantaloni de şaiu *tocat*,
Cotul opt galbeni luat,
Tot adus din Ţarigrad.

Pentru „Tochaţi", cf. ritmul şi *Tokaţţi*, „din Tokat", epitet al lui Minas, autorul „Cântecului de jelire" armenesc (tradus de Buiucliu).

[5] „Cetatea *Irodului*" se pomeneşte într'un colind buzoian („Conv. Liter.", XXV, 760; cf. ibid., p. 761: „legea *rodului*"), ca şi „Marea-Roşă" (p. 761).

[6] „Pe cărarea lui Trăian, la pârâul lui *Iordan*" duce „Maica Domnului", pe suferindă, într'un descântec din Pompiliu Pârvescu, *Hora din Cartal*, p. 66. — Acolo, „o băgat-o pâra'n brâu, în apa *Iordanului*" (*ibid.*).

www.dacoromanica.ro

danului", în care s'a botezat Mântuitorul, iar nu de apa unui Iordan contemporan şi profan oarecare.

Nedumeririle nu privesc numele însuşi, dar ele există.

Un colind din Ardeal sună:

Pe noi ne-a lăsat
Cea Sântă-Mărie
Troapa lui Iordan.

Editorul, Viciu, interpretează: „de a se întoarce, cum s'a întors Iordanul" (p. 92) şi, gândindu-ne şi la „Iordanul turnă-se înapoi" din Psaltire, am propus (Dacoromania, I, 268) ca etymon pe gr. τροπή (cf. *tropariu*, dar şi nota 1). N'am puteà admite, însă, acelaşi lucru, d. ex., pentru următorul pasagiu dintr'un descântec (de orbalţ) din col. Hodoş[1]:

Să se ducă 'n *Tropă* (*sic*) roşie
Să prindă o mreană roşie, —

unde numele propriu e fictiv, rezultat din înţelegerea greşită a versului:

Să se ducă *'ntr'o apă* roşie.

18. Întorcându-ne în Europa, mai putem însemnà: *Drinul* adriatic (albanes), de care e vorba în versurile din bal. «Aga Bălăceanu",[2] — „pădurea Drinului", de lângă „munţii Gambrinului" (cf. ngr. γαμβρός, „ginere", „cumnat"), — şi care nu poate fi una ca *Andrianoplul*, cu tot bulg.-pop. *Drĕnopolje* (Krek, *Slav. Literaturgesch.*[3], p. 552); — apoi: *Bosnia*, în „Baba de la *Bozna*" din col. Alexici (I, 32);[3] *Cladova*[4] şi *Târnova*[5], împreună cu *Diiul* (Teodorescu, 422), sau, de ceealaltă parte a cursului Dunării: *Silistra*[6]

---

[1] *Descântece*, Sibiu 1912, p. 57.

[2] Tocilescu, II, 1265.

[3] Menţiunea *Timişoarei* în bal. „Corbea", var. Păsculescu (p. 288: „zace Corbean *Temişoară*" si p. 229: „În temniţă, în *Temişoară*") e, probabil, efectul et. pop. cu *temnicioară*, care şi apare în var. de la p. 224: „Din temniţă în *temnicioară*"; cf. în Rev. cr.-lit., III, 60: „La *Chimniţă* mi-l băgà".

[4] Foarte frecventă menţiune a *Cladovei*, ca şi a numeroase alte localităţi (din «Bugărie» şi „Rumânie". acestea), se face, natural, în col. Giuglea-Vâlsan passim.

[5] La Giuglea-Vâlsan, p. 105: *Târniava*. — Posibil însă, ca aici să fie vorba de o *Târnàvă*, apriat; cf. şi acest „incipit" al unui cântec din Teleorman (Şezătoarea, V, 31):

Frunzuliţa foi cu nalba,
Voinicul de la *Târnava*,
Ce-i născut la Asanaga [= Asan-aga],
Botezat în Botoroaga.

[6] De obiceiu: *Dristor* (v. Teod., p. 570), de unde: *Dristureni* (p. 562).

www.dacoromanica.ro

şi *Aslovăţ* (p. 690)[1], până la *Marea-Neagră*, menţionată în descântece din Botoşani, Tutova sau Vlaşca[2] şi, în sus, până la *Tighinea* („Tanghinea" din col. Codin, „Tighenia" din Ciobanu-Pleniţa[3]), de la „*coadele* Prutului, sus pe apa Nistrului" (Mateescu, p. 45) spre „coadele *Tinosului*[4], cam prin câmpii *Nistrului*" (de „temniţa *Nistrului*" e vorba aiurea, ca şi de „temniţa *Hotinului*", interpretată greşit ca: *Oltinului*), spre «coada *Ialpăului*" (Ialpugului)[5], ori spre „coade de Mări".[6]

---

[1] Bal. «Juganii»: «Colo'n târg la *Iasloveţ*, und'se vând jugani cu preţ." — „În oraş în *Dobrogea*" se face căsătoria Domnului cu fata" Letinului bogat şi de lege lepădat"; — „p'ăl cal bun şi *dobrogean*" vine un «voinicel ortoman", în *Cântecul Şarpelui* din col. Tociescu, I, 10 (Legătura originară cu Dobrogea e totuşi dubioasă din causa slav. *dobro*, care ar puteà fi o simplă versiune a lui *bun*, — la Păsculescu, însă, p. 173: „cal *negru* dobrogean", — precum „în oraş în *Dobrojiţă*" din Ciobanu-Pleniţa, p. 268, aminteşte pe: „La Moldova-i *dobro jitie*", i. e. viaţă bună, al Basarabenilor, despre care v. monografia răp. State Dragomir asupra Basarabiei); — p. epitetul *pazarghian (bazarghidan, bazarian*, „târgovăţ, negustor"), al lui Tudor *Dobrogeanul*, numit încă: *zavalaş* («sărman») şi *heisicol* (probabil: *heisicoglu, hasicoglu*, «fiu de *hasichiu*, „soldat din garda imperială"), v. Şăineanu *Infl. or.*, şi Tiktin, *s. v.*, cum şi Giuglea-Vâlsan: «Şi cărnii (*sic*) de leşeni, şi de *Dobrogeni* şi de *Bezărgheni*» (p. 168), «Cânii de Ieşeni şi de *Bezărgheni* şi de Ungureni» (p. 278). — Pentru «oraşul *Paraipan*» din Corcea (p. 78), cf. şi satul *Paraipani* din Putna.

[2] *Ibid.*, II, 1519, 1522, 1530.

[3] *Cuvântări adânci*, p. 298, (în bal. „Costea"):

Pe câmpul *Tighenieı*
Şi pe-al *Tighenuţei*.

Colinde moldoveneşti inedite, ce posed în manuscript, vorbesc a,ijderea de „Tighina", ca de un târg vestit prin fierărie.

Că *Ceobâlcie* din Păsculescu, p. 173, e în adevăr: *Ciubărciul* basarabean (deşi, în poesie, e vorba de „voinic ardelean"), arată varianta din Tocilescu, I, 6. *Ciobârcie* (rimând ca şi dincolo, cu „de mischie" = *demischie*). Adăugim că *Ciubărciul* are un quasi-omonim în n. de gârlă ieşean *Ciobârciu, Ciobârcia* (cf. şi n. de baltă *Ciobarciul*, tot acolo).

[4] Tipărit greşit: *Finosului*, în Păsculescu, p. 309.

[5] Alecsandri, p. 49. — menţiune nesigură a *Smilului* (Ismail): «De la vadul Diului, (= Dinul, Vidinului?) până 'n câmpul *Sminului*» (Teod., 560).

[6] Giuglea-Vâlsan, p. 214, cu explicaţie: „smârcuri, golfuri" (cf. *boaz boghaz*, turc., „canal", în „Iovan Iorgovan": poate şi *provaz* din «ogari de *provaz*» nu e apelativul, cu înţeles de „lanţ", cum se înţelege de obiceiu, ci — acomodată cu *Bogaz*, «Bosforul» — *Provadia* bulgărească).

www.dacoromanica.ro

Dacă nu lipseşte, apoi, „ţara *Harţagului*“ (Haţegului)[1], nu lipseşte nici „târgul din *Moviloiu*“ (=*Moghilău*), unde „s'a dus tata cu opt boi“[2]; ba încă, alături de „dealul Piscului“ şi „codrii *Nistrului*“, avem curioasa apariţie a „câmpilor *Leşiei* ş'ai *Şovedriei*.“[3]

Exotică e pomenirea munţilor *Caucas*, supt forma: *Capcaz*[4], dar perfect explicabilă în cântece de cătănie basarabene, — precum explicabile sânt în cântecele cătanelor „austriace“ (sau în „strigăturile“ care le păstrează ecoul) menţiunile Vienei[5]:

Hai, maico de mă petreci
De aici până la *Beci*,
Din *Beci* în Italia
Că-acolo mi-i staţia mea[6], —

ale *Custozzei* (amalgamate cu *Cosova*):

Frunză verde ca iarba,
Viersu de la *Costova*[7],
Din ţara Italia[8], —

sau *Milanului*[9]:

Foaie verde foi de rouă
Din anu' cincizeci şi nouă
Mi-o venit o carte nouă,

---

[1] Pompiliu, p. 64; Vasiliu, p. 15. — Ori: *Herţegovina* (e vorba de „Banul“ ei)? — *Orăştia* e pomenită în bal. suceveană «Necşan» (Vasiliu, p. 82): «La târgu la Oriştia».

[2] Pamfile, p. 327. — *Movilău* apriat, în Marian, *Nunta*, p. 338.

[3] Teodorescu, p. 444; cf. p. 446; «Şerpii *Leşiei* ş'ai *Sovedriei*“ = Lehiei (Polonici) şi Suediei? Cf. încă *Movila Svezilor* (lângă Bender, şi, la Pamfile, p. 284: «Nu-i nici *Polah* [=Poliac], nici Tatar“.

[4] „Lungu-i drumul la Capcaz“ (col. Madan; cf. Arbure, *Basarabia*, p. 177, şi D. Ralet, *Suvenire şi impresii*: volumul acesta, tipărit la Paris, în 1850, cuprinde specimene din cele mai vechi de poesie populară). — Un cântec ostăşesc despre *Plevna*, în col. *Din popor*, p. 122; altul, în „Floarea Darurilor“, II, 394. — Nici ecoul emigrărilor în Lumea-Nouă nu lipseşte: „Vino, dor, de la badea: Din fundul *Americii*, Din mijlocul fabricii“ (*ibid.*, II, 523).

[5] Poate şi *Vienez*, mai curând însă *Veneţian*, în Teodorescu, p. 574 („Stanislav“):

Mai din josul vadului,
Vadului *Venezului*...

Ca *Veneţian* trebue înţeles, însă, neapărat: Diamandi *Viniţeanul* Roşca (Iorga, *Stud. şi doc.*, III, 86), poate şi Grigoraş *Venitic* (*Stud. şi doc.*, VI², 235), precum Dumitraşco *Rogojanul* (Ştefulescu, în „Bulet. Soc. Geogr. Rom.“ pe 1907, p. 105) e, foarte probabil: *Raguzan*, „Dobrovenetic“ tot aşa, *Rogojanca*, n. de sat din Prahova (cf. însă *rogoş*, „cornut“, *rogoz* şi *rogojanca*, nume de joc, ca şi *simianca* = *Sibiianca*, deci = *logojanca*, „Lugojana“, din Lugoj).

[6] Tocilescu, II, 1084.

[7] „Câmpul Mierlei“ (sârbeşte *Cosovo*, la noi: *Cosoba* în Ilfov şi *Cosovăţul* în Mehedinţi), a viciat, astfel, numele it. *Custozza* = lat. *Custodia*, „Veglia, Filareta (ngr. φυλαρέτο), Straja, Storojineţ“.

[8] Tocilescu, II, 948

[9] *Ibid.*, II, 1035.

www.dacoromanica.ro

Carte de la *Măielant*[1],
De la 'năiatu 'mparat,
La Italia - am plecat,
Tocma 'n ziua Paştilor,
In ţara *vârvorilor*...[2]

19. Cu privire la „Tătărimea *Crimului*, *Nadolii* pământului" din balada analizată în Omagiul Iorga, *l. c.*, evident: „Tătărimea Crimeii", *Crâmului*[3], e denotat varianta: *Crinului*, — poate efect al ritmului:

Vin Tătarii *Crinului*
Şi cu-ai *Rosmalinului*[4].

Iar, privitor la *Rosmalin* însuşi, care, de obiceiu, desemnează nişte munţi, cf., pe lângă cunoscuţii „munţi ai *Rusalimului*" din colinde (deci: Ierusalimului), şi: „munţii *Rozmarinului*", — cadrând cu „Crinul" de mai sus, care poate fi înţeles însă şi ca sinonim al lui *zadă*, „larix", (v. Panţu, *Plantele*, s. v.).[5]

In aceiaşi ordine, trebue citaţi „munţii *Catrinului (Cadrinului)*" sau „munţii *Crinului*" din bal. „Miu Haiducul"[6], într'o variantă a căreia se spune şi:

Din floarea *Cadrinului (sic)*,
De sub frunza teiului.[7]

---

[1] Din germ. *Mailand* (cf. şi *Mailat*). — Cf. *Chenigreţ*, etc., în poesiile „cătuneşti" din Pop-Reteganul, *Trandafiri şi viorele*, p. 64 sqq.

[2] Contaminaţie între *varvari* (barbari) şi *vâlvoare* (vîlvătaie, flacără).

[3] *Crâmul* (Crimeia), împreună cu *Bugeacul*, dar şi cu *Craina* (sârbească), obvine în bal. „Stoian Bulibaşa" din col. Tocilescu, I, 58; cf. şi Alecsandri, p. 72:

Şi *Bugeac* am pustiit,
De bahmeţi [= cai, armăsari tătăreşti] l-am pustiit,
Bugeacul pe jumătate
Şi *Crâmul* a treia parte...

Şi bal. *Şiret Cârpălabu* (Conv. Liter., XXXIII, 772 sq.), după ce vorbeşte de „Manafi", „Tătari" şi de *Diiu*, spune (p. 773):

Iar el, Şiret Cârpălabu,
Care-a sărăcit *bugeacu* (*sic*),
De când au cârpălăbit...

Cârpălab, în loc de „pârcălab" (aici, în sens de „perceptor"), — o etimologie populară cu *cârpă* (cf. şi a *cârpi o labă*, „a da o palmă"), — se întâlneşte şi 'ntr'o povestire din *Graiul Nostru*, I, 159.

[4] Alte exemple, v. Omagiul Iorga, *l. c.*

[5] Pentru „câmpi' *Oimacului*, înde-i prânzu Turcului" (Popovici, p. 52), cf. n. de plantă *omiac*, *omac*, *omag* (Panţu, p. 194).

[6] Tocilescu, I, 162, 164; cf. Pamfile, p. 80.

[7] *Ibid.*, I, 184.

www.dacoromanica.ro

Să adăugim, pentru a încheià: „Munţii *Chilimbarului*“ din bal. „Ioniţă“ [1] şi „codrii *Londrului*“ din „Ghiţă Cătănuţă“ [2], iar — în legătură, poate, cu „câmpii Leşiei ş'ai Şovedriei“ sus pomeniţi, cum şi cu „codrii *Ghinghii*, ai *Măgdălii* şi ai *Şovirgii*“ din Pamfile [3], enigmaticii „Codri *Irşivini (sic)* ş'ai *Suvelniţi*“ [4].

II. Prosopographica.

Numele diferitelor personagii din poezia populară se lămuresc adesea prin comparaţia aspectelor ce le iau în deosebitele variante.

In cele ce urmează, ne ocupăm de câteva dintre ele, care au fost nebăgate în seamă ori explicate greşit.

1. Un descântec de bube-dulci, publicat de Pamfile (*Boli şi leacuri*, p. 18) păstrează, socot, — ca reflex cărturăresc în popor, — numele lui *Joie* şi *Apollo*:

M'am sculat la prânzişor
Şi 'ncălecaiu pe-un mânzişor
Şi m'am spălat
Cu aur şi cu argint
Şi m'am închinat
La *Gioi* şi *Apilo*
Şi la lemn
Şi la fiarele pădurilor,
La puterile întunericului,
La lună şi la soare
Şi am plecat pe cale
Pe deal şi pe vale...

In adevăr, *Apilo* nu poate fi interpretat, din cauza lui *Gioi*, ca: „apelor“, iar *Gioi* nu poate fi înţeles, după simţul nostru, ca un *Joi Doamne* din refrenul colindelor (Rev. critică-literară, III, 194): etimologie populară, cu *Joi* (ziua), din obişnuitul *Ler(oi) Doamne!*

2. Un colind muscelean din culegerea Codin (p. 138) cuprinde un confuz pomelnic de Sfinţi, în care Sf. Nicolae stă alături de Sfinţii din serbătorile Crăciunului, dar şi de „Sfântu-

[1] Pamfile, p. 89. — Dar nu-l curent al acestui punct trebue mărit cu 1 (deci: 20), ca şi precedentele, până la no. 10, cules din greşală de două ori.

[2] Rev. „Ion Creangă“, III, 272 (împreună cu „Fântâna Porumbului“ şi „Moşia Păunului“).

[3] In bal. „Călina-Mălina“ (p. 55), cu varianta (p. 57):
La codrii *Ghinghii*,
Ai *Ghenghelinii*.
La *Şoverjât* (= ung. *Also*—?).

[4] Var. a bal. „Miu Zglobiu“, în Tocilescu, I, 187. — Cf. „codrii *Arşinilor*“, dintr'un descântec de samcă bucovinean, în cari Hasdeu (*s. v.*) vedeà pe însaşi *Hercynia (silva)!*

www.dacoromanica.ro

sfete Gheorghe" şi „Sfântu-sfete Ilie" (*sfete* = sl. *sveatii*, „Sfântul", şi *Trisfetitele* = *Trisveatiteli*, „Trei-Ierarhi": tautologie!).

Adevăratul caracter al pomelnicului se clarifică prin varianta de „colind religios" din colecţia Baronzi (*Un mănunchiu de colinde*, ed. Iorga, p. 69), care prezintă în plen soborul Sfinţilor dintre Naşterea şi Botezul Domnului, fără alt amestec şi 'n ordine strict-calendaristică:

Lângă bunul *Dumnezeu* (şi *Maica-Precista*)
Şade Moş, *Moşul-Crăciun* [25 Dec.].
Lângă Moşul, Moş-Crăciun,
Şade sfânt, *Sfântul Ştefan* [29 Dec.].
Lângă sfânt, Sfântul Ştefan
Şade sfânt, *Sfântul Vasile* [1-iu Ian.].
Lângă sfânt, Sfântul Vasile,
Şade sfânta *Bobotează* [6 Ian.].
Lângă sfântă Bobotează,
Şade sfânt, *Sfântul Ion* [7 Ian.].

De notat, şi 'n acest soiu de Calendar poetic popular, repetarea epitetului, — poate ca simplu efect de ritm, mai curând însă ca un răsunet al formulelor bisericeşti: „Sfânt, sfânt, sfânt Domnul Savaot", „Domnul Domn", etc.

3. „Toma *Alimoş*, boier din ţara de jos", la Alecsandri; „Toma *Alimoş*, haiduc din ţara-de-jos" la Teodorescu (p. 581); „T. *Alimoş*" la Corcea (p. 15); „T. *d'Alimoş*" la Tocilescu (I, 38; în titlu: „T. *Alimoş*"); „T. *Dalimoş* s. *Dalimoj*" la Vasiliu (p. 13, pe lângă *Alimoş*); „T. *D'Alimoş*" la E. Hodoş[1]; „T. *Alimoş* şi *D-Alimoş*" la Alexici (I, 34); „T. *Dalmoschi*" la Codin[2] (sporadic, ca şi *Dalimon*): aşa apare, obişnuit, numele personagiului legendar din celebra baladă a lui Alecsandri (colecţia Popovici, I, 91, îi zice: „Toma Haiducul").

Alături de acest nume[3], însă, şi-a făcut loc interpretarea de etimologie populară: „Toma *lui Moş*" (în text: „Toma *a lu moş*") la Păsculescu (p. 250), cf. Arbure (*o. c.*, p. 186): „Toma *Lumoş*".

Atâta a fost de-ajuns, pentru ca Hasdeu, combinând varianta populară cu balada „Aguş al lui Topală", pe care o consideră ca un dublet al celeilalte, să afirme că *Toma Alimoş* = *Topal Ali-Musà*, „Turc ori Tătar" (Etym. Magn., supt *Alimoş*; cf.

[1] *Poesii poporale din Banat*, II, 69.
[2] *Din Muscel*, 263.
[3] De „Alimoş" vorbeşte în „Scrisorile" sale, şi I. Ghica: „cobzarul ziceà din gură pe *Alimoş*" (ed. Haneş, III, 112).

www.dacoromanica.ro

ibid., IV, p. CCLXXIII, unde Hasdeu stabileà altă ecvaţie: *Alimoş* = *Athlamos*, Hanul tătăresc din 1345 [1].

De fapt, oricât de ademenitoare ar fi identificarea cu *Athlamos*, care, ca *Altamişi*, s'a transmis prin „Alexandrie", păstrându-se, poate, şi ca n. de munte (v. *Rev. Istorică*, VI, 183), şi cu toate că, în cutare însemnare din 1744, pe un Octoih, se pomeneşte chiar de „Odaia *Ali-başu Topal*" (v. Rev. „Tiner. Română", III[1], 179)[2], se pare că numele de *Alimoş* nu e altceva decât un termin oriental pentru „vultur, vultan, vâlcan": un *Alimosch*, cu trimitere la „Geier" (cf. Lämmergeier, vgr. αἰγυπιός, lat. *aquila barbata* s. *gypaetus barbatus*), se găseşte înregistrat în vol. I-iu din ed. a VI-a a Lexiconului Meyer.

Pentru a puteà controlà datele şi a preciză lucrul mai deaproape, ni-ar trebui o literatură din care, aici şi acum, nu avem la îndemână decât — titlurile [3].

4. Despre *Manea* (la Popovici, p. 91: „Maniu"), rivalul şi ucigaşul lui Toma Alimoş, Hasdeu (Etym. Magn., I, 880) spune că e „un nume de rău augur în poezia poporană română şi 'n acea slavică meridională: la Serbi şi la Bulgari *Manoilo Grecul* este personificaţiunea epică a cruzimii şi a perfidiei tot-odată".

Remarcăm întâiu că identificarea e admisibilă pentru

Manea slutul
Şi urâtul,
Manea grosul
ş' arţăgosul

din varianta Teodorescu (p. 582), nu însă şi pentru

Drăgălaşul fetelor
Iubeţul nevestelor

din versiunea Păsculescu (p. 250), d. ex.

În mai toate variantele, însă, Manea e înfăţişat, în acelaşi timp, ca

Stăpânul moşiilor
Şi *domnul câmpiilor.*

V., d. ex.: Teodorescu şi Păsculescu, *l. c.*[4]

---

[1] În *Chiran-Hanul* din „Stoian Bulibaşa" (Tocilescu, I, 58) avem, în schimb, pe *Hanul Ghirai.* — Cf. şi *Almyš*, n. de principe bulgar (turanic).

[2] Cf. şi *Toma cel bogat* din „versul de la Vergel" (Rev. cr.-lit., III, 213)

[3] H. Suolahti, *Die deutschen Vogelnamen*, Strassburg 1909; — Rolland, *La faune populaire de la France*, II, IX (1911) şi X[2] (1915); — Giglioli, *Avifauna italica*, Firenze 1907; — D. Bikélas, *Sur la nomenclature moderne de la faune grecque*, Paris 1879: — Swainson, *The Folklore and Provincial Names of British Birds*, London 1886; — A. W. Thompson, *A Glossary of Greek Birds*, Oxford 1895. — O. Keller, *Antike Tierwelt*, II (Leipzig 1913), deşi foarte bogat în nomenclatură poliglotă, nu dă pe *Alimosch.*

[4] În var. Popovici, totuşi: „Săvai Maniu *Cânele*" (l. c.). — Pentru „*Hanea-Manea* cînchilor, stăpânu moşiilor", cf. cunoscutul *Halea-Malea* = lupul, din cimilituri şi formulete (v. Dacoromania, I, 281).

www.dacoromanica.ro

Dar, atunci, poate că nu e o simplă coincidenţă, că, în cutare poveste suceveană, culeasă în „Şezătoarea" (IV, 193 sqq.), numele unui năzdrăvan, fiu al lui „Andrii Pavăl de la Moghiliţă" e tocmai aşa: *Manea Câmpului,* — ceea ce, povestea explică, în legătură cu *mana câmpului*, astfel: mama eroului „o purces groasă" dupăce „s'o luat pi câmp şi-o strâns di tăti burueníli câte-o floare — le-o fiert şi li-o băut zama" (*l. c.*); deci, o personificare a roadei câmpului.

E, în orice caz, o relaţie ce nu se poate tăgădui între „Manea Câmpului" din poveste şi *Manea câmpilor* din următoarea variantă a baladei:

Toma de prânz s'apucà;
Dar la el cine veneà?
Veneà *Manea câmpilor,*
Stăpânul pădurilor,
Drăgăleţul fetelor,
Iubitul nevestelor.[1]

Observăm tot odată, că epitetul de „*cumpărosul* (= ngr. κουμπάρος, mr. *cumbar*, „compère" ?)[2] fetelor" dintr'o variantă vâlceană a bal. „Ghiţă Cătănuţă"[3]:

Haiducu moşiilor,
cumpărosu feteler,
drăgostos nevestelor

apare ca perfect paralel cu „*drăgăleţul* fetelor" de mai sus; iar, dacă ne gândim că cellalt epitet: „haiducul moşiilor" e mult mai la locul său în balada „Toma Alimoş", sântem în drept să presupunem că tiparul pasagiului citat din „Cătănuţă" a fost desprins din *această* baladă.

5. Caracterul de baladă „solară" sau „meteorologică" al baladei „Marcoş-Paşa şi Gerul" (Arhiva Dobrogei, I, p. 104 sqq.), cu variantele ei: „Arcoş-Paşa şi Gerul" (Mateescu, p. 107), „Marcoş-Paşa" (Codin[4]), „Marcoş" (col. *Din popor*, p. 87),

[1] Col. Hodoş, ed. „Asociaţiunii Transilvane", p. 70; cf. Tocilescu, I, 38:
Săvai *Mane' al câmpiilor,*
Stăpânul moşiilor,
Drăgăstosul fetelor,
Iubitul nevestelor.

[2] Un sinonim ngr. sporadic e καλητάτας, lit.: „tată-bun", coresp. lui καλημάνα lit.: «mamă-bună», în loc. Meleniki (Abbott, *Macedonian Folklore*, p. 135, n. 1).

[3] Şezătoarea, XIII, 200.

[4] *Legende, tradiţii*, etc., p 93 sq. (*ibid.*, p. 117, var. „Cântecul Gerului"); cf. *Din Muscel*, p 206 sqq.

www.dacoromanica.ro

„Marcu-Viteazul şi Crivăţul“ (O, Densusianu[1]), „Colceag-Paşa“ (Giuglea-Vâlsan, p. 275), etc.,[2] se fixează prin însuşi ţesătura ei şi personagiile dintr'însa:

Să vezi, Doamne,
Şi s'asculţi.
Că la mine nimerit-au,
Poposit-au
Ia, Marcoş, paşă bătrân,
Cu barba până la brâu,
Cu oştiri câtă frunză câtă iarbă,
Cu mine ca să se bată!
Şi mă rog, Doamne, de tine,
Ca să nu te 'nduri de mine:
Dă-mi trei zile din *Undrea*,
Trei din *Gherar*
Şi trei din *Făurar*...[3]

Cel ce vorbeşte aşa e *Crivăţul*, provocat la... duel de sfidătorul Marcoş-Paşa, „bătrânul“, şi împrumutul de zile viforoase (de Decembre, Ianuar şi Februar) ce-l cere, aminteşte motivul, clasic, al lui Februar (Iarna), provocat de Baba Dochia (zisă şi: *Baba-Marta*) şi împrumutând de la Mart trei zile ca să-şi înfrângă rivala (a trece [= petrece] ca *Secica* [= Februar, cf. mr. *Şcurtlu*] cu Marte“ e un dicton cunoscut la Megleno-Români [Papahagi, II, 82], de „reguiguado de la Veio“ vorbeşte şi Mistral, iar o poezioară populară bizantină cu acest subiect publică Lambros în „Byz. Zeitschrift“, III, 165): puneţi în loc de *Baba-Dochia* pe *Marcoş-Paşa* — şi totul e în regulă.

Dar o altă confirmare a caracterului de care vorbim e însuşi numele eroului: *Marcoş* implică, fără îndoială, o aluzie la *Mart*[4], — chiar dacă, în comparaţia numeroasei oştiri a Paşei cu „frunza şi iarba“, ar fi prea subtil să vedem o aluzie la primăvară.

---

[1] *Flori alese*, p. 140 (în text: „Marcu, *paşa* bătrân“).

[2] Ceeace dă Păsculescu (*Literatura populară românească* p. 211) supt titlul: «Moş Marcu, Paloş Bătrân», n'are comun cu balada noastră decât titlul (pentru «Moş-Radu, bărbuţă-sură», v. mai jos).

[3] Arhiva Dobrogei, *l. c.*, p, 105.

[4] *Arcoş* e un nume unguresc obişnuit (*Arkos*), însemnând, poate: „arc“ (sau «fossa circumdatus, fossam habens»: *árkos*). — *Colceag* e turc. *qoltchaq*, «bracelet, gantelet» (Kieffer-Bianchi, II, 528). — *Marcoş* e, de altfel, forma ungurească a lui *Marcus*, adecă *Marcu*, numele atât de popular în epopea sârbă: dintr'un *Marco Oprici* (s. *Priici*) se poate explică şi „Drumul *Marcopriciului*», de pe Valea Vodiţii (cf. şi dealul mehedinţean *Marcupriciu:* Dicţ. Geogr.), tălmăcit de popor ca: «Marcu p'ici!» (Codin, *Legende*, etc., p. 61 sq.).

www.dacoromanica.ro

Trăsăturile din portretul bătrânului Paşă aduc foarte mult cu ale baciului Radu din unele variante ale baladei „Novac" (Păsculescu, p. 275), — tipul veteranului patriarhal.[1]

6. *Vartici*, personagiul titular al baladei din col. Mateescu, p. 29 sqq., a fost identificat de d. N. Iorga cu „Hatmanul *Petru Vartic*, poate Armean de obârşie, om priceput, învăţat, harnic".[2]

Cred că putem aduce dovada filologică decizivă, atât în privinţa identităţii personagiilor, cât şi a originii armeneşti a lui Vartic.

Varianta din Corcea (p. 47) numeşte pe erou: *Rozan* (legătura acestui nume cu *Roza* = *Rosa*, ca n. de pers., a fost pe nedrept negată). Din mormântul „finului", ucis, împreună cu Doamna infidelă,[3] din ordinul lui Ştefăniţă-Vodă, — străvechiul motiv biblic (soţia lui Putifar) şi homeric (soţia lui Proitos din Iliadă, VI, 160; cf. Horaţiu, *Carmina*, III, 7, 13 sqq.), reeditat de călugărul Alberic *(Trium fontium chronicum)* pe socoteala soţiei

---

[1] Ca orice «paşă» ce se respectă, Marcoş are, în oastea sa, „Parhii" adecă: *spahii*, şi «ostaşi *mehedinţi*» (Codin, *Legende*, p 94) sau *medinţi* (v. Convorbiri Literare, XXXII, 104), — ceeace înseamnă şi aiurea: «levinţi», *levenţi*, în privinţa cărora, la cele spuse, pe larg, de Şăineanu (*Ifl. or., s. v.*, după Miklosich, *Dic. türk. Elemente*, I², p. 166, şi Cihac, *s. v.*), putem adăugî următoarele: vr. *léventĕ* = effeminatus (Anonimul Bănăţean, ed. Creţu, p. 350); — în N. Iorga, *Doc. Bistriţii*, II, p. 94, no. CCCLIII: «Că nu ni s'ar cădè noî cari sântem omeni drepţi să peirecem rău pentru tâlharii cari ni sânt mai mari noî, precum săntu şi la Măriile Vostre Nemţii şi *Lьvьnţi*» (scrisoare către Bistriţeni, relativ la un cal pierdut, găsit la un «jonir» = *jolnir, joimir*, „mercenar polon, Söldner"); — în Bianu-Caracaş, *Catalogul ms. Acad*, II, 729: „căpitan de *levinţi*" (cf. *ibid.*, 721: „căpitan de *drăgani*"). — Ca variante populare mai nouă, corupte: *livrint* (d. ex. în Păsculescu, pp. 213, 356), *nevrinţ* (cf. *Valea-Nevrinţului* şi Tocilescu, II, 157: «Tot *Nevrinzi* din sus, cu căciuli de urs»), *velenţi* (cf. Giuglea-Vâlsan, p. 64: „Tot voinici *velenţi*, cu căciule nălţi"). — În special p. *mehedinţi*, *medinţi*, cf. *mehedinţi*, „locuitori vânduţi pe bani" (Bianu, *Catalogul mss. rom. din Bibl. Acad.*, II, 730), recte: «oameni din sud Mehedinţi» (*ibid.*, I, 528); un cântec pop. din „Floarea Darurilor", II, 158, zice: „Voi, haiduci de Mehedinţi".

Referitor la evoluţia sensului («soldat» — „mercenar" — „prădalnic" — „tâlhar": ultimul e înţelesul obişnuit din poezia populară, unde „voinicii levinţi streini de părinţi" sânt «duşi pe la potici, de când erau mici», ca în var. „Miu Sglobiu" din Teodorescu, 498), cf. între altele: mgr. λεβέντης, praedo, λῃστής πειρατής (Du Cange), vr. *hânsar*, rom.-dial. *răitar* = pol. *rajtar*, „cavalier, reître; brigand, larron", vr, *voinic*, «hoţ, criminal» (v. I. Bogdan, în Conv. Lit., XXV, p. 37; cf. şi n. de pl. *crucea-voinicului*).

[2] *Balada populară românească*, p. 147.

[3] *Ileana*, numele Doamnei — aşa se chemă, de fapt, Sârboaica lui Petru Rareş, mama lui Ştefăniţă, — apare şi 'n unele versiuni mai diferite ale baladei, ca, d. ex: *Ileana lui Bogdan*, în „Ienăşel cel Frumuşel" din col. Catană, p. 65 sqq., sau *Doamna Iliana*, eroina unei aventuri galante cu „Nourel", în col. Vasiliu (p. 91 sqq.)

www.dacoromanica.ro

lui Ioan Asean şi a lui Balduin de Flandra, alcătuieşte intriga cânteculuì, — răsar „trandafiri". [1]

Ei bine, tocmai «trandafir, roză» înseamnă în limba armeană cuvântul *vart* (turc. *verd*), al cărui deminutiv, *vardik*, e însăşi forma originară a numelui *Vartic*, resp. pol. *Wartyk*, [2] cu varianta de influenţă sârbească: *Vartici*.

Istoria vine să coroboreze, la rândul ei, argumentul filologic.

Hatmanul lui Petru Rareş a fost, de fapt, ucis de fiul acestuia, Ilie, fratele acelui groaznic prigonitor al Armenilor care era Ştefan Rareş[3]: «Şi în domnia lui [Iliaş], în anii 7056, April 7, Sâmbătă după Paşti, [4] au tăiat capul lui Vartic hatmanul în târg la Huşi şi l-au dus de l-au îngropat în mănăstire, în Pobrata" (Ureche, ed. Popovici, p. 156; cf. Eftimie, în I. Bogdan, *Vechile cronici moldoveneşti până la Ureche*, p. 214).

Fiul acestui Vartic, Iuraşco, îşi zice: *Varticovici* (N. Iorga, *Armenii şi Românii*, p. 27; cf. *Studii şi doc.*, I, 5). Ursul Vartic, dvornicul, apare într'un document din c. 1633 (Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, X, 19) — şi, până în zilele noastre, numele *Vartic* e unul din cele mai răspândite nume armeneşti: un „Wartyk, Armenus de Iassi" şi un „Wartyk Agopsowic [5] de Schoczava" se

---

[1] Încă un motiv străvechiu, obişnuit nu numai în poezia balcanică (v. Murko şi Dieterich), ci, cu un evident caracter simbolic (cf. şi Wentzel *Symbolik im deutschen Volkslieae*, Marburg 1915, p. 34 sqq.), şi în poezia antică: *nunc non e tumulo fortunataque favilla nascentur violae?* (Persius, *Sat.*, I, 39 sq.), ἄνθεα πολλὰ γένοιτο νεοδμήτῳ ἔπι θύμβῳ . . . *(Analecta Brunck.*, III, 303), etc. - Pentru „înbrăţişarea" arborilor în lit. pop., v. Şezătoarea, XIII, p. 151 (unde e vorba tocmai de balada noastră).

[2] Numele se găseşte în lista de Armeni galiţieni întocmită de Hanusz *(Arch. f slav. Philologie*, IX, p. 475), împreună cu: *Zadig* („Paşti") *Hacig* (= *chač*, „cruce"), *Manuc* („Pruncu"), *Gogan* („prună-sălbatecă"), *Magearu* („Maghiar").

[3] V. Bandinus, ed. V. A.-Ureche, în „Analele Acad. Române", cum şi *Cântul de jalire asupra Armenilor din Ţara Valahilor*, trad. de Gr. Buiucliu (Bucureşti 1895); cf. Dan, *Die Verfolgung der Armenier im Jahre 1551*, Cernăuţi 1894.

[4] De luat aminte că scena dintre Doamnă şi Vartic s'a petrecut «în Vinerea Mare» (când Vodă erà la vânătoare).

[5] Adecă: Iacobovici (de la *Agopşa*, „Iacob, cech. Cuba"). — Hagiografia ortodoxă are interesante reflexe şi paralèle în onomastica armeană: *Hrchor (ibid.*, p. 308) = *Chircor*, «Grigore»; *Steotzko* (p. 310) = Ste(f)ţcu, «Ştefan» *(Ffortat*, ibid., p. 3 8, e *Fârtatul); Capriel* = *Gabriel*, „Gavriil"; *Sâhag* (Sâhac: Iorga. *Stud. şi doc.*, II[1], 75 (= Isac, *Oxendie* = A(u)xentie) etc. — *Bogos* e *Paul* (Pavel), iar *Ovanez Măgărdici Carabed* (Garabet)= Ion Botezătorul (Giambattista, Baptist, Batişte) Înnainte-Mergătorul (Πρόδρομος, sârb. *Predteča).*

www.dacoromanica.ro

întîmpină într'un act din 1587 (Iorga, *Stud. şi doc.*, XXIII, 393); un Toma Vartic e autorul „poveştilor populare şi amuzante" *Trei şireţi* şi *Doi gheboşi* (cf. Gaster, *Lit. pop.*, p. 173); un *Vartic* e «moşul» eponim al *Varticăuţilor* (cf. *Rădăuţi*, *Cernăuţi*, etc.), pomeniţi în Ghibănescu, *Ispisoace şi zăpise*, III 2, p. 409. — Acelaşi lucru, cu dubletul *Vardan* (cel ilustrat de regele *Vardanes*): de la un „*Vardan*, care erà de să chemà al lui Filipescu" (Bianu, *Catalogul manuscriptelor rom. din Bibl. Academiei*, I, 296), sau un *Vărtan* Antonaş (Iorga, *Stud. şi doc.*, V 1, 263), sau un *Vartan* Hagicov şi Ovanes *Vartanoglu*, negustori bucureşteni pe la 1818 (Iorga, *Negoţul şi meşteşugurile*, p. 141), până la *Vartan*, asociat cu *Ţăranu*, în „Societatea anonimă *Missir*", pe coperta „Lecturii pentru toţi" a d-lui Lovinescu (n-l 3), inclusiv, poate, *Vartenciu*, n. de fam. din rev. „Ion Creangă", IV, 254 (cf. *Armenciu*, *Bucurenciu*, *Sârbenciu*, *Vasilenciu*, etc.)[1].

7. O variantă din Giuglea-Vâlsan (p. 63) numeşte pe Mihu Cobiu („Copilul" e, se ştie, o etimologie populară): „Miu *Znobiu*".

Epitetul e, cred, o alterare din *zlobiu*, care nu e însă = *zglobiu* (cf. şi dubletul *zlătar-zglotar*), în sensul cunoscut de „sprinţar, vioiu, agil", ci are la bază pe acel vr. *zlob*, „malfaiteur, voleur" (cf. *Miu Haiducul*), atestat în Pravila lui Vasile Lupu, 32: „Oamenii cei drumeţi încă de se va prileji să fie *zlobi* şi va face asuprele ..." (Cihac, II, supt *hoţ*).

III. Formule călătoare.

Străbătând diferitele culegeri de poezii populare, descoperi fără să vrei anumite tipare care — cu anume retuşări — revin, nu numai în cadrul firesc, organic, al variantelor aceluiaşi cântec, ci, adesea, chiar dincolo de ciclul sau tipul din care s'au desfăcut.

1. Apostrofa Turcului: „baca, baca, ghiaurul, este el, balaurul" = iată, priveşte (turc. *baq*, cf. *baq saña*, „schau doch einmal!") nelegiuitul, etc., ar fi, poate, la locul ei în bal. «Iorgovan», unde e vorba, în adevăr, de o „ală", adecă de un balaur («*boca*,

[1] N. de sat gorjan *Vârt*, însă, e, probabil, sârb. *Vrt*, „grădină" (de unde: *vrtić*, „grădinar"). El n'are a face, în nici un caz, cu numele armenesc, — cum n'are a face cu acesta nici un *Vârteş*, *Vârteşcoiu*.

www.dacoromanica.ro

boca» din Teodorescu, p. 561, e o etimologie populară cu *boc!*).

Dar varianta respectivă e o pseudo-variantă a bal. „Iorgovan" şi, pe de altă parte, aceiaşi formulă — fără „balaur" — răsună autentic în atâtea alte balade, ca „Tanislav" din Păsculescu (p. 244: «baca, baca, gheaura»; cf. var. Giuglea-Vâlsan, p. 8: „Bacas inghir ghiaoru"), „Mogoş-Vornicul" din Tocilescu (I, 119: „baca, baca, Gheaurca"; cf. *ibid.*, p. 122) sau „Badiul" din Şezătoarea (V, 64: „aoro cu ghiaoro"; la Vasiliu, p. 11: „aarò cu ghiaorò").

Ba — mai mult decât atâta — timbrul ei („Nachklang") se poate recunoaşte în cunoscuta formuletă copilărească:

Bica, bica, taoru,
Face ca balaoru,
Bica, bica bea ulcica[1].

2. Un pasagiu din balada brăileană „Domnul Chipor-Craiu" (Păsculescu, p. 1533)[2] sună:

La late corlate,
La corn de cetate,
Unde *Mureş* bate...

---

[1] Bogdan-Hoya, *Cântece de copii şi jocuri*, p. 21 (Bica = taur). — O responsiune de un gen puţin diferit constatăm între cimilitura ţigănească: «*tutulă pe mandală*» = „*tutle pi mândle*, la qagi nu pre[a]" (Pascu, *Despre cimilituri*, II, p. 75) şi următorul pasagiu dintr'un „răvaş de la Hristos", ţigănesc (Tocilescu, II, 1131):

Arac, arac, arariţa
Pe tuti pe Mandi (sic)
Mai Cardaş *(sic)*,
Mumă-ta bengului, etc.

[2] P. *Chipor*, cf. *chipura* din cimilituri (Pascu, I, 91), apoi n. bulg *Kiprz*, „mit schönem Mund" (Weigand) şi alb. *Kipar*ε (de unde n. de fam. rom. *Chipară*). — *Jecman*, în text: *Jicmon*, de mai jos, e, cum se ştie: *Siegmund* = *Sigismund* (cf. *Roşmon-Craiu* din col. Ţiplea, p. 3); v. şi varianta *Jăman-Craiu* din Păsculescu, p. 153. — *Sfântul Ştefan-Craiu* (Alexici, p. 54) = Szent-István-Király. — Pentru bal. *Mizil-Craiu* din „Şezătoarea", an. X, p. 57, să se confrunte var.: *Mizil-Craiu* din col. Tocilescu (I, 126), apoi bal. „Iordăchiţă", cu *Mizârca*, din colecţia *Din popor* (p. 82) şi bal. „Mizilca" din Giuglea-Vâlsan, 88 (varianta crăineană „Mizil-Craiu al bătrân" n'a putut fi, din nenorocire, culeasă: *ibid.*, p. 378). — Şi acel *Mezăr-Craiu*, care ţine sfat de războiu „la masa de piatră", împreună cu „Domn Sâla Miai" şi boierii, în bal. „Trei Crai" (Alexici, p. 56), aparţine, fireşte, aici. — Un *Cataram-Craiu*, pentru care se poate compara celebrul *Ban-Cataram* sau *Cataram-ban*, înlocuind pe *Basarabă*, în unele versiuni ale cunoscutei formulete copilăreşti (ca şi *Cataramă* sau *Vamă-Cataramă*: Conv. Lit., XXVII, 1030), este eroul poveştii „Feciorul de craiu surgunit" din „Floarea Darurilor", II, 141. — In legătură cu „doi aramă cataramă" din cutare altă formuletă numerică, publicată în Bogdan-Hoya, *Cântece de copii şi jocuri*, p. 48, (cf. Pamfile, *Jocuri de copii*, III, 18), e interesant de observat că o cunoscută monetă orientală din evul-mediu se chemă cam aşa: turc.-pers. *qathrani*, „sorte de monnaie" (Kieffer-Bianchi, II, 488).

www.dacoromanica.ro

În balada „Trei Crai“ din Timişoara (Alexici, p. 56), el apare supt forma:

Pă vale de jos
Şi pă munţi în *Criş*,
La „Mica Corlată“,
Facă-şi ochii roată,
Vadă lumea toată...

Iar în bal. „Jecman Craiu“ din Giuglea Vâlsan (*De la Românii din Serbia*, p. 203):

La late polate,
La corn de cetate,
Unde *marea*-mi bate,
Strâgă domnu Jigmon Crai...

„Corlate“ într'un loc, în altul „polate“ (= palate), „Mureş“ colo, dincoace „Marea“, — filiaţia variantelor e greu de stabilit (deşi e evident, bună-oară, că asemănarea dintre prima şi ultima variantă e mult mai mare decât între amândouă şi cea de a doua): până aici sântem, totuşi, înlăuntrul aceluiaşi tip.

Lucrul nu mai e acelaşi, când, într'o baladă de tip total deosebit, cum e „Corbea“, întâlnim pasagiul cu pricina:

La late
Corlate
Unde *murii-şi* bate,
La colţi *(sic)* de cetate.. [1]

Ne grăbim a adăugà, însă, că varianta baladei în chestie, din care reproducem aceste versuri şi care se găseşte în colecţia Tocilescu (I, 180), stă cu desăvârşire isolată în concertul celorlalte variante ale baladei haiduceşti „Corbea“ [2] şi — brodată pe alegoria corbului — are multe puncte de contact cu „Domnul Chipor-Craiu“ din Păsculescu: ca şi 'n cazul bal. „Iorgovan“ de mai sus, ar fi vorba, deci, de o pseudo-variantă.

Dar faptul rămâne.

---

[1] *Murii-şi* („zidurile-şi“)se explică, socotim, ca o etimologie „populară“ din *Mureş* (v. var. Păsculescu). — *Colţi* (= colţuri) e: *colţ*.

[2] La acelaşi tip aparţine bal. „Mârza Lotrişorul“ din col. Vulpian, p. 76, diferind de „Corbea“ numai prin numele eroului: o simplă adaptare.

www.dacoromanica.ro

IV. Un 'cento' popular.

Balada „Domnul Chipor-Craiu" însăşi (Păsculescu, p. 152 sq.), are la rândul ei, atâtea puncte de contact, atâtea părţi comune cu diferite alte balade, mai mult sau mai puţin înrudite, încât, analizată, ia înfăţişarea unui adevărat mozaic.

O reproducem în întregime, cu „izvoarele" în faţă:

La câmp, la câmpie,
Unde tufă nu e,
Făr' decât că-mi este
Un ciungur înalt,
Inalt şi minunat,
Făr' de ciot de leac!
In el s'acioat
Corb, pasăre neagră,
Lighioană 'ntreagă,
Lişiţă domnească,
Sâlă' mpărătească.
Cuibul că-şi făceà:
Cu oase de cal (*sic*),
Rabdă vânturi tari;
Cu piei de junînci,
Rabdă vânturi reci.
Şi ea se ouà
In luna lui Undrea,
Când e vremea rea.
Puii că-mi scoteà;
In luna lui Făurar[1],
Când sânt vremuri tari!
Puii că-mi scoteà;
Dar cu ce-i hrăneà?
Cu ceosvârţi de miei
De la vătăşei;
Cu felii de caş
De la ciobănaş.
Şi ea că-i creşteà
Măricei, dolofănei.
Săltà şi zburà
Peste Nadolie,
Cele ţări pustie,
Să ia frunză de căpşună
Să dea puilor în gură.
Ea că mi-şi plecà,

Ştefan Vodă s'a sculat
. . . . . .
Şi în vânătoare a plecat
Pe câmpu' la Calafat
. . . . . .
Şi pe câmp că s'a uitat
D'un ciungur 'nalt c'a ochiat,
Ciungur 'nalt,
Nalt şi minunat,
De coajă curat,
De crăci dărâmat,
De vârf aplecat:
In el Corbea mi-a 'mpuiat.
In luna lui Undrea,
Când îi iarna grea,
Corbul că ouà,
Corb, pasăre neagră,
Lighioană 'ntreagă.
In luna lui Cărindar
Şi a lui Făurar,
Când sânt geruri tari
Şi nopţile mari,
El că mi-şi cloceà,
Puii că-i scoteà.
Martie venià,
Pui dolofănei.
Zac ca vai de ei!
Corbea că-mi plecà
Pe munţi.
Cărunţi,
Soarele-mi pripeşte,
Piatra se 'ncălzeşte.
Fraga că 'nfloreşte.
Corbea c'o păzeà
Până ce coceà
Şi el că mi-o luà
Şi la pui venià.
(„Corbea"[2]).

Tocma 'n Nadolie,
Cea ţară puslie.
(„Voica"[3]).

Vântu-mi abăteà[4]
Despre Calafat,

[1] Tipărit: „Făurat".

[2] Tocilescu, I, 180.
[3] Păsculescu, p. 167.
[4] Băteà, — ca şi „cânele spurcat".

www.dacoromanica.ro

Iar când se 'ntorceà,
Departe-mi zărià
Ciungur dărâmat,
Cuibul ei stricat.
Şi ea că-mi sosià,
Puii că-i vedeà,
Puii omorîţi,
La pământ trântiţi!
Cu aripi lăsate,
Gurile căscate!
Şi ea se 'ntristà
Şi ea că se zburà,
Vezi, la Chipor-Craiu,
Domn de peste plaiu,
Că-i bolnav de nouă ai.
Şi ea ce-mi făceà?
Pe zid se puneà,
Incepeà a ţipà
Ş'a se văetà.
Chipor-Craiu auzeà,
Din gură strigà:
— Stănilă, Mănilă,
Tu, slugă bătrână,
Dai cu flinta bine,
Dar asta ce-o 's fie?
Că-s trei zile şi trei nopţi,
Eu, frate, că nu mai pociu
A boli, a hodini!
Stănilă auzeà,
Flinta c'o luà
Afar' că ieşeà,
Pe corb, pasăre neagră, zăreà,
La cătare mi-o luà,
Dar ea că-mi strigà:
— Stănilă, Mănilă,
Tu, slugă bătrână,
Nu da 'n mine, mă stricà,
Loc de cuib tu cat'a-mi da
La late corlate,
La corn de cetate,
Unde Mureş bate.

Stănilă auzeà,
Loc de cuib că-i dà.
Ea cuib că-şi făceà,
Apoi că-mi strigà,
Din gură-mi ziceà:
— Stănilă, Mănilă,
Tu, slugă bătrână,
Trei pui c'oiu scoteà,
Unul jos c'oiu da,
Tu că l'oi luà,
Tu că l'oi fierbeà
Ş' apoi cu zama
Pe Chipor-Craiu oi scăldà,
Şi cu carne l-oi ungeà;
El de rău s'o lecuià.

Cânele spurcat,
Tare adià,
Ciungur jos că-mi da,
Cuibul că-l surpà.
Corbea, când veneà,
El se supărà
Şi el că plecà,
Mai sus se săltà.
Corbea-mi cloncăneşte,
Ziduri se clăteşte;
Corbea-mi cloncăneà,
Ziduri se surpà,
Pagubă făceà.
Ştefan-Vodă ce-mi făceà?
Ştefan-Vodà al mai mare,
Care era Domn în ţară,
Multă oastă adunà,
Aşa el că porunceà,
Ca pe Corbea să-l împuşte.
Ei, cu armele trăgeà,
Pe Corbea nu-l nimereà.
Dară Corbea ce-mi făceà?
Mai la vale se mutà,
La late
Corlate,
Unde murii-şi bate,
La colţi de cetate.
(„Corbea").

Dacă voinic d'auzeà.
Mâna pe puşcă puneà,
Direapta pe sabie
Şi cu puşca-mi d-aduceà.
Corbul din gură grăià:
— Stăi, voinice, tu nu da,
Nu da, nu mă săgetà,
Că pe mine m'a mânat
D-oi, bătrânul tată-to,
Eu pe tine să te caut.
(„Credinţa Corbului")[1].

[1] Pop-Reteganu, la O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, p. 297. Cf. corbul mesager de veşti cernite din „Gruia în Ţarigrad" (la acelaşi, *Flori alese*, p. 153 sqq.).

www.dacoromanica.ro

Stănilă auzeà,
Şase boi *junghià*[1],
La cuib că veneà,
Puiul că-l luà,
În car că-l puneà:
Pana puiului,
Coşul boului!
La cazan mergeà
Şi el mi-l fierbeà
Pân 'oasele cădeà.
Jos cazanul da,
De se răcoreà.
La Chipor-Craiu mergeà,
Unde-l îmbăià,
Frumos mi-l scăldà,
Cu carnea-l ungeà:
Drept în sus săreà,
De rău se lecuià,
Din gură-mi ziceà:
— Ăst bine cin' l-a făcut,
Ţine-l, Doamne, pe pământ!

Corb, pasăre neagră, se sculà,
Prin curte se plimbà,
Un inel, frate, aveà,
Pe pană-l puneà
Drumul în casă-i da,
Domnul Chipor-Craiu că-l luà,
Foarte bine-l cunoşteà,
Când veleatul mi-l vedeà,
Şi din gură cuvânta:

Asta-i inel de savat,[2]
Care ne-a fost de schimbat
Când din[3] oaste am plecat.
Afar', neică, el ieşeà,
Corb, pasăre neagră-l vedeà,
Şi peste cap că se da,
Femeie că se 'ntrupà,
Tocmai după cum erà,
Şi la Domnul se duceà,
Şi 'n braţe că se luà,
Prea bine se cunoşteà
Şi la masă se puneà.
Şi domneà domnia 'n pace,
N'aveà domnia ce face.

Voinicelul se sculà,
În pieptar mi se cătà,
Un inel că mi-şi scoteà,
Un inel de salavat
Ce i-a fost de cununat
. . . . . .
La mireasă că-l duceà
. . . . . .
Mireasa se ploconeà
. . . . . .
Că, inelul de-mi priveà.
Salavatul cunoşteà,
Că erà de salavat
Şi-i fusese de schimbat,
De schimbat la cununat.
. . . . . .
Şi veleatul îl citeà,
Pe veleat îl cunoşteà
— Cu inel m'a dăruit,
Cu inel de salavat,
Cu inelul de schimbat,
Ce ne-a fost de cununat.
(„Moşneagul"[4]).

[1] Evident: *înjugà*. — O confuzie asemănătoare se face între a *(în)zimbì* şi *(în)junghià*, din cauza pronunţării moldoveneşti: *a (în)zânghì*; cf. *a zâmbì a râde*, în *Graiul nostru*, I, p. 341: „s'o zânghit di râs".

[2] P. turcismele *savat* şi *salavat*, v. „Anuariul Inst. de Ist. Naţională din Cluj", I (1922), p. 319, nota *(salavat* ar puteà fi, aici, şi o contaminaţie: *savat* + *veleat)*.— În acest cadru se explică şi acel βέρα= sl. *vera*, „credinţă" (cf. arom., *credinţă* s. *încredinţare* = logodnă, fr. *fiançailles)* din χρυσὴ βέρα στὰ χέρια = βεροδαχτύλιδα, „Trauring", al Neogrecilor: el n'are nevoie a fi „emendat" în βέρτα, cum făceà Bernhard Schmidt (*Griech. Märchen, Sagen und Volkslieder*, p. 277); cf. Abbott, *Macedonian Folklore*, p. 151: ἀλλάζει τὰ δαχτυλίδια (*ibid.*, p. 153: δαρός, „gifts" = *daruri* de nuntă).

[3] Corect: la.

[4] Teodorescu, p. 621; cf. var. Giuglea-Vâlsan, p. 150: „Moşneanu *(sic)* - ăl bătrân".

www.dacoromanica.ro

Exemplul arată, drastic, economia şi tehnica Muzei populare: formulele, elementele sînt culese de pretutindeni, dar sinteza fragmentelor e combinată cu atâta măiestrie, încât cântecul pare, la prima vedere, „dintr'o bucată".

De fapt, cazul citat nu diferă decât prin proporţii de atâtea altele.

Iată unul, care-l urmează de aproape (din aceaşi colecţie, p. 211 sqq.):

„La măidan, la cioc-măidan", „pe drumul Istreţului, sus la Tabla-Leului", unde „Moş-Radu, bărbuţă sură" îşi păzeà turma, vine „Căpitan *Balaura* [1], cu trei coade pe spinare, împresădite cu parale, tot parale turalii, aduse de la beşlii" şi cu „revorvere", făcând cunoscut baciului că vrea să mâie peste noapte, cu „ceata" sa, la târlă. Moşul îi primeşte şi-i ospătează. A doua zi, pe ceaţă, hoţii, cari-şi fixaseră de cu seară itinerariul „pe vale pe la Cerneţi", se pomenesc „la Măgura Lupului, la casele *Marcului*"...

Marcu? — Dar garderoba epicei populare posedă un asemene personagiu gata echipat! Şi atunci rapsodul îl ia — din balada lui „Marcu Viteazul şi Crivăţul", „Marcoş Paşa şi Gerul", etc. (v. mai sus):

Moş Marcu Paloş Bătrân,	E Marcu, paşa bătrân,
Barba albă de zăpadă,	Cu mustăţile de bruma,
Mustaţile numai chidă,	Cu barba de chidinie, [2]
Cu toiag de ghiaţă 'n mână.	Cu toiag de ghiaţă 'n mână. [3]

Că icoana Marcului, evident organică în cadrul baladei cu Gerul, e împrumutată în cealaltă, se va vedeà şi din cele ce urmează. Interesant e însă, că acest cararacter adventiv al ei n'a împiedecat ca titlul însuşi al baladei să fie: «Moş Marcu, Paloş Bătrân». Dar să continuăm:

«Moş-Marcu» e binecuvântat, în sfârşit, cu un moştenitor, întocmai ca „Moşneagul" din balada cu acest nume şi acest motiv fundamental:

El cât fu la neagre tinereţe,	El din dalbe tinereţe,
Fiu din trup n'a câştigat.	Pân' la arse bătrâneţe,
Dar la dalbe bătrâneţe,	Fiu dintr'însul n'a făcut
Fiu din trup a câştigat,	. . . . .

[1] I. Caragiani, *Stud. ist. asupra Rom. din Pen. Balc.*, p. 97, vorbeşte de un *Balaura*, „adiutant al lui Iani-Gura, mare general român în revoluţiunea greacă" (Μπαλαούρας, la Filimon, Δοκίμιον ἱστ. περὶ τῆς ἑλλην. ἐπαναστάσεως,, IV, 442).

[2] Din *chidie*, „chiciură, promoroacă" şi *inie*, „pruina".

[3] O. Densusianu, *Flori alese din cântecele poporului*, p. 140.

www.dacoromanica.ro

Duminecă l-a botezat,
Luni nunta i-a aşezat,
Marţi carte că i-a sosit
. . . . . .
Acum Joi, în aia Joi,
Este timpul de războiu,
La măgura lui Drăgoiu.

Iată, mâre, se' ntâmplă,
Că la negre bătrâneţe,
Ca la dalbe tinerete,
Fiu dintr'însul dobândeà.
. . . . . .
Că Sâmbătă-l logodeà,
Duminecă-l şi nunteà,
Luni uncropul că-i cântà,
Marţi acasă mai şedeà.
Firman Miercuri îi soseà,
Joi la oaste că-l porneà,
C'a întrat Tătârimea.[1]

Restul — urmarea — le-ai căutà însă zădarnic în aceiaşi baladă. Ele sânt împrumutate din balada „Mizâl-Craiu" sau „Mizilca":

Marţi carte că i-a sosit
Să dea fiu din trup la oaste,
Să slujească cu dreptate,
Nouă ani şi jumătate.
Poarta Ţaligradului.
Înaintea 'mpăratului
. . . . . .
Unde Domnul c'auzeà.
Îndată 'ncepeà a plângeà.
. . . . . .
Intrà 'n casă suspinând,
Ieşeà afară lăcrămând,
Dar noru-sa că-l vedeà
Şi din gură-l întrebà:
— Aba, taică, mâre taică,
Întri'n casă suspinând,
Ieşi afară lăcrămând,
Cu mine ţi s'a urât,
C'am venit pe acest pământ?
— D'ale, noră, noru-mea,
Cu tine nu mi s'a urât
. . . . . .
Ci mie că mi-a sosit
Carte de la 'mpărăţie
. . . . . .
Să vezi Domnul ce făceà!
Bărbieri că aduceà
Frumuşel că mi-l rădeà.
Lăsà chică voinicească
Şi tâmplă i ortomănească...

Departe, vere departe,
Nu aseară, alaltă seară,
Nemerit-a, tăbărît-a
În curte la Mizâl-Craiu
Firman de la 'mpărăţie,
Să-i dea fiu de trupul lui,
Să slujească Porţiei,
În Poarta Ţaligradului,
Nouă ani şi jumătate
. . . . . .
Dară D-nu *(sic)* Mizâl Craiu
Aşa tare se 'ntristà
. . . . . .
Întrà 'n casă suspinând,
Ieşeà afară tot plângând
. . . . . .
Grăià D-na *(sic)* Ilinca:
— Ce, taică, te-ai întristat
Şi tu, taică, te-ai mâhnit,
Au murgu ţi-a 'mbătrânit,
Au de chelciug ţi-ai fârşit?
Rău, taica, te-ai mâhnit.
. . . . . .
— Of, leleo, o fiică taică,
Nici murgu n'a 'mbătrânit
. . . . . .
Da la mine mi-a sosit
Firman de la 'mpărăţie...
Grăià D-na Ilinca:
— Ado trei bărbieri bătrâni
Să mă tundă ciocoieşte,
Mă rătează cerchezeşte...[2]

Episodul „ochianului" e şi el cunoscut de aiurea:

Să vezi, Domn Paloş Bătrân
Ochian în mână luà
Şi la ochi că mi-l puneà
Peste oşti că se uità,
Iară Sinea ce lucrà?
Ochianu frumos lua,
Pe ochian mi se uità,
Să-şi vadă mândră nunta:

[1] G. Dem. Teodorescu, p. 616.

[2] Şezătoarea, an. X, p. 57 („Săbioară *de Mischie*". p. 58, e: sărbătoară *demischie*, „de Damasc").

www.dacoromanica.ro

Toate steagurile vedeà
. . . . . .
Dar steagul luà Ivăşcută
. . . . . .
Nu-l vedeà, nu-l cunoaşteà.
„Săracul de mine,
„Iacă nunta vine,
„Urâtă, tristă, smolită,
„Parcă-i de moarte lovită"[1].

Epilogul, explicând absenţa lui Ivăşcuţă prin „romanul" cu soţia infidelă a lui Dumitraşcu Cazacul, aminteşte, de asemenea, aventura lui Ienăşel cu lleana lui Bogdan din balada bănăţeană „Ienăşel cel Frumuşel":

— Ce stă patul urduit,
Perini albe risipit?
Iar nevastă-sa-i spuneà:
— Să vezi, Domnu Dumitraşcu,
Fata noastră-i copiliţă,
Este-o fată mititică.
Ionică, ştii, şi el
Este încă mititel.
. . . . . ,
Ei patul au urduit!
El şi p'aia o credeà,
Dar el, frate, ce-mi făceà?
El din gură că-mi ziceà:
— Ado 'ncoace cheierul,
Să deschid vistierul,
Să-mi ţiu oastea cu mâncare
Până 'n alba-i primăvară.
Dar nevasta de-mi vedeà,
Aşa din gură-mi ziceà:
— Ale, Doamne Dumitrache,
Ionică ăl răzgâiat
Cheierul că l-a luat,
La fântână c'a plecat,
La fântână că s'a dus,
Acolo că l-a răpus!
Dumitraşcu ce-mi făceà?
El şi p'asta o credeà
Şi din gură cuvântà:
— Ado 'ncoa buzduganul,
Să deschid vistierul.
Buzduganul că-l luà
Şi în palmă că scuipà,
De trei ori că-l învârtià
. . . . . .
Uşa 'n patru c'o făceà,
Înainte că intrà,
Pe Ivăşcuţă mi-l găseà!

— Ce ţi-e părul fluşturat?
Faţa cine ţi-a muşcat?
Iar lleana-i răspundeà:
— Eu cu mâţa m'am jucat
Şi în joc m'a sgâriat!
Dară Bogdan îi ziceà:
— Dă-mi tu mie cheile,
Să deschid eu lazile,
Ca să-mi plătesc oştile,
Că mi-au scutit zilele!
Ioana-atunci răspundeà:
— Ştii, Bogdane dumneata,
Coconaşul s'a rugat,
Eu cheile i le-am dat,
Cu ele şi-a petrecut
Şi nu ştiu ce le-a făcut!
Şi Bogdan se mânià,
Nouă fauri aduceà,
Nouă chei îi făurià,
Lăzile le deschideà
Şi pe Ienăşel aflà...[2]

Pe o scară ceva mai redusă, acelaşi procedeu clasic al compilaţiei sau contaminaţiei se constată, neîndoios, şi 'n această nouă mostră. Câte un epitet, o întorsătură, variază de sigur (pentru aceasta ar fi de-ajuns nesiguranţa memoriei!): tinereţele

[1] Balada „Nunta lui Neagu-Vodă" din col. Vulpian, p. 84[4]. — Pentru pasagiul „Şi cântecu s'o cântă, Până soare 'n cer va sta" din *desunit (ibid.)*, compară Giuglea-Vâlsan, p. 268: „Şi, frate, s'o pomeni, Cât soare pe cer va fi", etc. (bal. „Cozia").

[2] Gh. Catană, *Balade poporale din gura poporului bănăţean*, Braşov 1916, p. 69 sq.

www.dacoromanica.ro

„negre" (alusie la coloarea părului dintr'un cântec corespund tinereţelor „dalbe" (sens moral) din cellalt şi bătrâneţele „negre" (sens moral) din unul sânt bătrâneţele „arse" (sau »albe", prin aluzie la păr) din altul; dar *tiparul* rămâne acelaşi.

Şi să se noteze că am făcut abstracţie de atâtea „formule" care revin, gata cristalizate, — după străvechea datină a cântăreţilor epici, — în atâtea locuri d ferite[1].

V. Etimologii populare.

1. Am arătat aiurea[2] cum din „*Săvai* Iencea Sabiencea" s'a format: „*Cava* Enciu Sabienciu"[3], dublându-se numele de botez al lui Ioan Hunyadi (căci faptul că în alte balade sârbeşti eroul „maghiar" nu se chiamă „Sibinija(nin)", după Capitala Ardealului său, ci „Ugrin", nu împiedecă identificarea).

Putem adăugi acum un interesant pendant feminin: *Calea* (— gr. Καλή, „Frumoasa, Muşata, Krassa", ori „Buna, Dobra, Agatha"[4]), sora lui Miu Cobiu, se numeşte într'o variantă din col. Tocilescu, I: *Savaica* (p. 165: „Dar *Savaica* ce făceà?"), numai din cauză că, în cutare vers al cântecului, numele de *Calea* e precedat de particula *săvai:* „*Săvai* Calea, fată-mare, sorioara Miului" (*ibid.*, I, p. 164).

2. In balada „Ghiţă Cătănuţă" din colecţia Teodorescu, p. 629, este această caracterizare, acest „portret psihologic" al femeii:

Că aşa e muierea:
Poale lungi şi minte scurtă,
Judecată mai măruntă,
Cap legat, inimă *'ncinsă*
Şi de nimeni necuprinsă.

Versul penultim cuprinde, virtual, o etimologie populară: Adevăratul înţeles al lui *încinsă* e, aici, fireşte, acela al lat. *incensa* şi rima s'ar fi îmbogăţit, dacă amfibologicului *încinsă* i s'ar fi substituit sinonimul fără echivoc *aprinsă*. Odată ce *încinsă* a fost preferat însă (sau întrebuinţat din întâmplare, într'o vreme

[1] „Tot soldaţi împletoşaţi [= împlătoşaţi], *Cu scumpe arme 'ncărcaţi"* din aceiaşi baladă (Păsculescu, p. 213), d. ex., se poate alătură de: „La fagu-al dărâmat, *De scumpe arme 'ncărcat"* din „Miu Aiducu" (Giuglea-Vâlsan, p. 77), sau de: „La cel ciorpac dărîmat, Şi *de arme încărcat"* din „Stanciu" (Arbure, p. 189).

[2] *Anuarul Institutului de Istorie Naţională* din Cluj, I, p. 379 sq.

[3] Cf. *Ienciu Săbienciu* din bal. „Ienciu Viteazu" (Giuglea-Vâlsan, p. 53 sqq.) şi *Iancu-Vodă* din balada cu acelaşi nume (*ibid.*, p. 283 sqq.).

[4] Ca deminutiv: *Calita* (v. d. ex. Arhiva Istorică, I, 89) se întâlneşte până azi în Dobrogea (v. Pârvescu, *Hora din Cartal*, p. 121).

www.dacoromanica.ro

când verbul *a încinde* = lat. *incendere*[1] era tot atât de viu ca şi *a încinge* = *cingere*), el s'a contaminat de înţelesul lui *legat* precedent, pe care se păreà că-l continuă. Resultatul? — Pentru orice om din popor, astăzi, „inimă *'ncinsă*" apare (întrebaţi!) ca ... inimă cu cingătoare, cu „băieri" (cf. *băierele inimii*).

Asta, însă, numai dacă-l întrebi, silindu-l astfel, să analizeze expresia, s'o explice; căci, în de obşte, el repetă versul fără a-i demontà piesele, mecanic, — ceea ce, nu numai că nu-l împiedecă de a-l „înţelege", dar e, poate, condiţia neapărată a vrajei poetice[2].

3. Colecţia Tocilescu, II, 1534, are un descântec care începe aşa:

O purces X,
Cari-i apără *Rusaliele*,
Pe cale
Pe cărare
Şi, ca la mijloc de cale,
Cu *Rusaliele* întâlnitu-s'o,
In faţa lui izbitu-s'o,
Mânele dămblăgitu-i-o ...

Descântecul e ţesut, tot, pe tema *Rusaliilor*, şi totuşi titlul său e: *Joimariţele*.

---

[1] Un exemplu recent (rev. „Ramuri-Drum drept", XVI [1922], p. 512): „lar către sat se *'ncinge* adânc de răsărit".

[2] In versurile din col. Tocilescu (I, 6):

Cel voinic din Ciobârcie
Cu paloşiu de mischie
P'un cal galben *conteşat*

culegătorul, ca şi poporul, raportă pe *conteşat* la *cal*, pe când el se referă la *voinic* (deci: „p'un cal galben, conteşat"), la voinicul în costum de călărie: *conteşul* erà, în adevăr, echivalentul exact al *redingotei* (= engl. *riding coat*, „haină de călărie").

Aiurea, în col. Păsculescu, p. 259, avem versurile:

Iar la umbra unui fag
Bea Gruia şi cu Novac.
Beaoş Novac novăceşte,
Cum se zice româneşte,
Iară Gruia lui Novac,
Lui Novac, Baba-Novac,
Nici nu *bea*, nici nu mâncà.

Incadrat, cum e, între cei doi *bea*, acel „beaoş" (=*bea-îşi* s. *bea-auş*) e înţeles, totuşi, deşi cu aproximaţie, de toată lumea. („*Vinu-i* bun şi oca-i mică" din col. de *Cântece ale poporului*, Vălenii-de-Munte 1908, p. 12, trebue scris: *vin nu-i* bun, etc., în antiteză cu „Vinu-i bun şi oca-i mare": deficitul calitativ şi cantitativ e compensat prin frumuseţea crişmăriţei!). — *Stolı* (Tocilescu, I, p. 57: „Doi *stoli* de la 'mpărăţie, Să mă scoată din Domnie") = *soli* + *stol* (cf. şi *apostoli*); — *iangineri* (ibid.) = *ianiceri* + *ingineri*; — „*sfeşnicii* Impăratului" (*ibid.*, p. 156 sq.) = *sfetnicii* + *sfeşnic(e)*, cf. *cirac*; — „cojoaci de Samur (*sic*), cusute cu *barbă fir*" (p. 77) = *baibafir*. — „Săriţi Turci, săriţi *ogalu*, Că ne-a 'ncunjurat Muscalu" (Pamfile, *Cântece de ţară*, p. 285) = *agale*, adaptat la Muscalii (fenomen de ritm; poate şi înlăturarea confusiei cu adv. *agale*); — *cadriu* (*ibid.*, 89) = *cadiu*(+*cadru*).

www.dacoromanica.ro

Joimăriţele, însă, sânt *Joimarele*, — ceea ce se explică de obiceiu ca: *Joi-marile* (v. Marian, *Serbătorile*, ad loc.) sau *Joi-Marţile* („Descriptio Moldaviae" a lui Cantemir).

Aceste fiinţe mitologice ar puteà fi, după părerea noastră, socotite ca de aceeaşi natură cu Rusaliile şi, întru cât *Şoimane* (şi *Şoimare!*) e un epitet cunoscut al acestora (v. d. ex. colecţia citată, II, 1145), numele lor — *Joimarele*, *Joimăriţele* — ar puteà fi o răstălmăcire, prin etimologie populară, cu *Joi* (în legătură cu *Joia-mare*, adică *Joia* din Săptămâna-Mare[1], ori cu *Sfânta-Joi*: *ibid.*, II, 1569), a epitetului *Şoimane* (**Şoimare*).

Pentru titlul descânteculuì citat la început, în orice caz, explicaţia se impune, — oricare ar fi valabilitatea ei în genere.

4. Balada „Stănislav Voinicu" din colecţia Giuglea-Vâlsan (*De la Românii din Serbia*, p. 4)[2] cuprinde următorul loc obscur:

Da Turculeţ mititel
— *Trei cât iel din bumbăzel* —,
Nepotul lui Ciupăgel,
Se temeà Giurgiu de iel.

După ce observă că versul subliniat e „neînţeles de lăutar", culegătorii adaugă: „Probabil, trebue să înţelegem aşa: Turcul este atât de mic încât faci trei ca el din „bumbădzel", cuvânt neesplicabil".

Cuvântul devine explicabil totuşi şi. cu el, întreg versul, îndată ce comparăm pasagiul citat cu următorul, din bal. „Iancu-Vodă" a aceleiaşi colecţii (p. 265):

Numa-un Turculeţ mai mic,
Stricăţel de bumbăţel,
Nici nu bea, nici nu mânâncă . . .

Pentrucă acest *bumbăţel* — şi, implicit, *bumbăzel*, *bumbădzel* — se dovedeşte a fi: *bubăţel*, deminutiv din *bubat*, „vărsat" (v. Dicţ. Acad.): «stricăţel de *bu(m)băţel*" = stricat de *bubat* (sau *vărsat*, ori *cozaci*, — cum se cheamă „morbul" respectiv în Ardeal, după Viciu, p. 37.

[1] Ngr. Μεγάλη Πέφτη. Cf. *Joia-neagră*, Joia de după Paşti, *Joia Bulcilor* (Rev. critică-literară, III, 198). — Din *Joia-mare*, prin et. pop. şi ritm, în Corcea, p. 78: „La *joia marilor* (*sic*), la Vinerea Paştilor".

[2] Pentru Stoian din această baladă, cf. bal. «Stoian Bulibaşa» din aceiaşi colecţie p. 38 sqq., împreună cu variantele: Picot, *Chants pop. des Roumains de Serbie*, p. 392 sqq.; Florea Drăghici, în rev. „Ion Creangă", IV, p. 388 sqq. (unde *Craina* din „Căpitanu de Craina" e rău înţeles ca: „ceata de crai"), etc.

www.dacoromanica.ro

Forma deminutivală e necesitată de rimă (cf. *vărsățel* de mai jos!) și, de altfel, ea e cu totul în nota contextului: „Turculeț", „stricățel"; iar inserțiunea lui *-m-* se explică prin contaminația cu *bumb*, în spiritul ideii de „mic", „mititel", asupra căreia unele variante insistă exclusiv (Teodorescu, p. 562):

Iar de Turcul mărunțel,
Marunțel și bondocel,
Feciorul lui Ciupăgel,
De țipă Giurgiul de el.

Sau (*ibid.*, p. 564):

Ceaușul cel mărunțel,
Marunțel și bondocel . . .

Ori încă, în bal. „Badiul" (*ibid.*, p. 540):

Dar ceaușul mărunțel,
Marunțel și ocheșel, —

ceea ce, în varianta din col. Vasiliu (p. 9), devine:

Iar un Turc mic de stat,
Mic di stat
Și bun de sfat . . .

Acestea, în ce privește *bumbă(d)zel.*

Stricățel e sigur: îl cere, ca deminutiv, simetria (cu *bubățel*), iar, ca ideie, atât expresia uzuală însăși („a fi *stricat* de vărsat" [1]), cât și paralèle ca aceasta, dintr'o variantă a bal. „Badiu" (Mateescu, p. 72):

Iaı' un Turc că s'alegeà,
Mı-este un Turc mai mărunțel,
Cu semne de vărsățel,
Îmbrăcat c'un cojocel,
Nepotul lui Ciupagiu,
Care-a 'nspăimântat Giurgiu

Cum rămâne însă cu „*Trei cât iel* din bumbăzel"?

Ramâne, cred, numai așa, că, *bu(m)bățel* ne mai fiind înțeles, „stricățel" a fost prins ca: *(i)s-trei câți el = trei cât iel* din text, — o etimologie populară ca atâtea altele.

Și un exemplu mai mult de siguranța cu care, prin simpla confruntare a variantelor, se poate ajunge la stabilirea lecturii autentice.[2]

[1] Alt termin, mai puțin obișnuit, e: *ciupit* de vărsat, — cu o imagine ce apare mai colorată, de ex., la Vissarion (*Vrăjitoarea*, p. 113): „*ciugulit* de vărsat".

[2] *Maroga* din· „Să fugi, să te duci la *Maroga!*" (într'un descântec, la Teodorescu, pp. p. 358, 380) duce, via *Moroacă* (*ibid.*, p. 365), la prototipul *Moroaica* (din *moroiu*). — *Raiu*-Împărat (p. 362) se desvălue ca fiind un «*Craiu*-Împărat" (p. 365), adecă un soiu de K. K. Imperator Rex. — Pentru *Maroga*, totuși, nu e exclusă posibilitatea identității cu *Magoga;* cf. it.-ven. *magoga*, „decrepita" (Nazari, p. 99), *goga magoga*, detto per esprimere paesi lontanissimi (Fanfani-Rigutini-Tommaseo, p. 573), despre care v. cele spuse în „Analele Dobrogei", III, no. 3: printr'o greșeală de tipar, ori o et. pop. cu *mă rog* (cf. *a veni la „mă-rog!"*)? Cf. încă ven. *maroca*, «spia, spion».

www.dacoromanica.ro

5. O cimilitură din Păsculescu (p. 343, sună: „strigă *Gogia* din copaciu şi *Gogioae* din odae".

Simpla alăturare de varianta: „Rage *hogea* din cetate", etc (Pascu, *Despre cimilituri*, I, 13) ajunge spre a vedeà că *Gogia* = *Hogea*, „prêtre musulman", şi că *Gagiul* din cutare altă variantă: „strigă *Gagiul* din pădure şi *Gajgura* din gaură" (Pascu, *o. c.*, p. 88) are la bază pe acelaşi *Hoge* (*Goge*) [1], alipit numai prin etimologie populară la *gagiu* (= ţigan *gağo*, „om", fem. *gagică*, „iubită, amantă", avându-şi originea în turc. *aghadjiq*, „petit Monsieur [terme de caresse]; les Bohémins ou tchinguianè se servent volontiers de ces déminutifs": Kieffer-Bianchi, I, 62; cf. *Agachi*, „mic Aga", şi ţigăn. *banuk*, „bădiţă", din *Ban*) [2]: „strigarea" de pe turnul minaretului o de esenţa rostului *Hogii*.

Altă etimologie populară, cu *helge*, „nevăstuică" (Pascu, I, 14), are un resort analog

6. *Arvune, arvun, arvon, iarvant, arvant, arvânt, darvon* (*d'arvon*), *d'arvant:* supt acest proteic aspect apare, în diverse colinde, numele unui arbore exotic, pe care Hasdeu îl socotià ieşit din lat. **laurentum*, **laurinum*, cu ajutorul lui *Arvinte* (= sl.-biz. *Lavrentie*), — ceea ce Dicţ. Acad., cu drept cuvânt, nu acceptă, — şi care e, probabil, sl. ѩворѫ πλατάνος *platanus* (Miklosich), germ. *Ahorn;* cf. sârb. *javarov* (despre guslă, în poesia populară). [3]

O formă metatetică: **iavro*, **iarvo*, a putut înlesni trecerea spre forma românească, la a cărei desăvârşire va fi colaborat ulterior etimologia populară cu *arvonă*, *arvună*, — cum a fost, probabil, casul în *Arvunaşi* = *Arvănaşi*, *Arbănaşi*, „Albanesi", din Tocilescu (I, 523):

D'aia parte-s *Arvunaşi*,
Arvunaşii-s oamenii graşi, —

[1] În „trei stele, *gogostele*" (vrajă, la Pamfile, *Cerul şi podoabele lui*, p. 115) avem, evident, o corupţie din *logostele;* cf. o stea *gostea* (ibid.) = *logostea* (dupa gr. ἀστρολογία), iar pentru mecanismul ritmului: «trei feţi, *logofeţi*.» — O varianta bucovineana are chiar: «o stea *obistea*» (ibid., p. 186).

[2] Din turceşte vine şi cunoscutul *aordè*, „haide, vino!", al Ţiganilor de la noi: turc-pers. *aoûrden*, *averden*, «porter, emporter» (Kieffer-Bianchi. I, 126). — P. ţig.-rom. *mardeală*, cf. şi alb. *mardel'e*, „Madchen, Geliebte", (G. Meyer, *Alb. Wb.*).

[3] Vsl. ѧлъворѫ „Art Pflanze", ar fi însă din ngr. λεβέρι, „boz", λεβόρνον, «sambucus» = it. *l'ebulo*, după G. Meyer (*Neugr. Stud.*, IV, 44).

www.dacoromanica.ro

la Păsculescu (p. 48), într'un colind de flăcău:

D'aia parte *Ierbănaş*,
Ierbănaş tot oameni graşi.[1]

La *Arbănaşi*, *Albănaşi* se referă, evident, şi pasagiul respectiv din varianta dobrogeană apărută în „Arhiva Dobrogei", II, 34:

Şi-i trecură 'n d'aia parte,
'n d'aia parte 'n *d'albinaş*, —

recte: *Dălbinaşi* (cf. *dalb-alb*).

Dar cuvântul *arvun*, *darvon* mai are o variantă care trebue explicată: *d'arpun*.

O întâlnim, între altele, într'un „Colind de fată" din aceiaşi „Arhiva Dobrogei" *(l. c.)*:

Sub zare de soare,
In ostrov de Mare,
Născut-a, crescut-a
D'un verde *d'arpun*.
Sus mi-e frunza deasă,
Jos mi-e umbra deasă, etc.

Comparând acest colind cu „Colindul de cocon" din colecţia de cântece dobrogene a d-lui Burada *(Ută călătorie în Dobrogea*, p. 82):

Sub zare de soare,
In ostrov de Mare,
Născut-a, crescut-a
D'un verde *d'arvon*,
D'un rumen călin.
Sus, în vîrful lui,
Sus mi-e frunza deasă,
Jos mi-e umbra groasă, —

identitatea lui *d'arpun* cu *d'arvun* sare în ochi, — deşi, considerat singur, el aminteşte destul pe *(h)arbuz* (cf. *Carpuz*) pentru a puteà fi luat drept o stâlcire a acestuia (N. Iorga); cu atât mai mult, cu cât varianta contaminată *d'arpus* apare, de fapt, în condiţii identice, în „Colindul de copil" de la p. 32 a aceleiaşi reviste:

[1] Glosarea editorului (p. 348), care înţelege prin *ierbănaş* (*sic*) „o dajdie ce dădeau popoarele prădate", seamănă şi ea a etimologie populară: cu *bani*. — „Istoria pentru blăstemul Ţiganilor când s'au făcut negri" (ms Ac. 3013, f. 185 sqq) din „albi" ce erau, fiindcă, mărturisind strâmb împotriva „episcopului Grigorie al *Crangatiei* [= Akragantului]", fura blastămaţi de acesta ca „numele lor să fie *Arbănaşi*, adică *Ţigani*", implică, socot, o îndoită etim. pop.: cu *alb* şi cu *bănias*, „Ţigan", propr.: „băiaş, miner" (în Bănat, d. ex.).

www.dacoromanica.ro

In zare de soare,
In ostrov de Mare,
Născut, mi-a crescut
D'un verde *d'arpus*.
Sus e frunza deasă,
Jos e umbra groasă;
. . . . . .
. . . . . .
La dumbrita lui
Uşi mi-au tăbărît,
Uşi moldoveneşti.
Şi craioveneşti.

(Că *uşi* = *oşti*, se vede clar din pasagiul corespunzător al variantei, citate, Buradà[1].

Trebue, iarăşi, să recunoaştem, că, dată fiind regiunea plină de turcisme din care provin colindele în chestie, n'ar fi exclus ca în acest *d'arpus* să se ascundă şi turc. *ïarpous*, „marjolaine" (Keiffer-Bianchi, II, 1246), „măgheran, sovârf" (v. Panţu, *s. v.*).

7. O poezie populară publicată de Elena D. O. Sevastos în „Convorbiri Literare" (XX, 89)[2] începe:

Jijioară, apă dulce,
Face-te-ai neagră cerneală.

Menţiunea *Jijiei* e, însă, cu siguranţă fictivă, vreau să zic: ne-originară, altoită, prin etimologie populară, pe baza cunoscutului *jioară*, pronunţare moldovenească a lui *vioară:*

Prutule, apă *vioară*,
Face-te-ai neagră cerneală

se poate cetì şi în colecţia de poezii populare, publicată de aceiaşi autoare (Iaşi 1888, p. 14).

---

[1] „Bulz de *amprior*, bulburuc de aur" dintr'un colind acuzat ciobănesc (col. Baronzi-Iorga, p. 69) nu e *ambrior* (*ambru*. „chilimbar"). ci = *amproor*, *proor* (v. Dacoromania, I, 266, cu *addenda*): „bulz de caş din *amproor*". — In acelaşi colind, p. 68: „cel miel sugărel, berbece *doichişel*" de lapte (din sl. *doiciti*, „a alăptà", de unde şi *doică*). — *Ciortan*, la cai (*l. c.*, 22) = *cioltar*, confundat cu *ciortan*, „soiu de ţipar". — *Fâţişel* (p. 37) = *'nfăşăţel*. — *Ghindoseşte*, „*vinici*, *vinitici*", *sticlă*, *cârmona* şi *plozul* (*ibid.*, pp. 9, 29, 31, 33) = *chindiseşte*, *venetici* (galbeni), *steblă*, *cormana*, *plazul*. — *Mirioare* din „Colindul oilor" maramureşan ţipărit în rev. „Şezătoarea", XXX (1922), p. 112: „Fluer tace, turma 'ntoarce, Tot o 'ntoarce pe răzoare, Ca să-şi pască *mirioare*, Tot o 'ntoarce la dâmboace, Ca să-şi pască bărbănoac^, Tot o 'ntoarce la vâlcele, Ca să-şi pască floricele" nu poate fi, iarăşi, „diminutiv din *mioară*", cum se spune acolo, ci, cum arată contextul însuşi, numele de floare *mirioare*, *mierioare*, *mereoare* = *vineţele*, *albăstrele*, fr. *bluet*, *Centaurea Cyanus* (Panţu, 328), de la *meriu*, *mieriu*, „albastru". (Cf. „femei cu ochii *mierei*", — ca „Vudinii foarte *merăi*" din Herodotul vr., p. 241, — într'un descântec din col. Teodorescu, p. 371).

[2] «Frunză verde *Arţaraş*» (ibid., p. 189) e, evident: *arţăraş*, — precum „şi-am zis, *Leana*, doi arginţi" (*Floara Darurilor*, II, 619) e: *leana* =*foilea·na* (de la *foaie*).

www.dacoromanica.ro

Numeroase alte exemple, v. la A. Philippide *(O rămăşiţă din timpuri străvechi*, în „Arhiva" din Iaşi XXV, p. 145 sqq.), care respinge însă etimologia cea mai firească: din *vie (apă-).*

Dovadă că avem a face cu o remaniare ulterioară e însăşi rima (asonanţa).

O etimologie populară a aceluiaşi cuvânt cu *vioară*, „scripcă", face I. Boteni, când scrie, că „apa ca vioara îţi cântă" (*Drumuri*, p. 76).

VI. — **Anexă istorică.**

O satiră grecească de la începutul secolului al XV-lea, „Călătoria lui Mazaris la Iad" (Ἐπιδημία Μάζαρι ἐν Ἅιδου), publicată de Ellissen în *Analekten der mittel- und neugriechischen Literatur*, IV, vorbeşte de unul „numit Dracu şi supranumit Physignatos", care, „văzând pe *cântăreţul Polos* întors din Valahia cu o considerabilă sumă de bani, porni şi el într'acolo, doar' s'o procopsi, dar, la plecarea-i din patrie, naufragiâ şi, acum petrece, flămând, la Curtea regelui": ὁ Δρακοντώνυμος, ὁ παρωνύμως Φυσίγναθος κεκλημένος, τὸν ἀοιδὸν Πῶλον ἰδὼν ἐκ Βλαχίας ἐπανήκοντα μεθ' ἱκανοῦ ἀργυρίου πρὸς τὴν ἐνεγκαμένην, ὥρμησε καὶ αὐτὸς ἀπελθεῖν ἐκεῖσε, ὥστε πλουτῆσαι, ἐξ. (p. 223).

Pasagiul e interesant, nu numai pentru vechimea reputaţiei de Eldorado al aventurierilor ce aveau Principatele dunărene, — cum observă Ellissen, p. 344, — ci şi pentru amănuntul, instructiv, că norocosul îmbogăţit era un cântăreţ.

V. Bogrea.

Raporturile albano-române.

Studiul de faţă are ca obiect principal tratarea raporturilor dintre limba albaneză şi dialectul aromân. Urmărirea acestor raporturi prin mijlocirea dialectului aromân mi s'a părut că este singura care ne mai poate fi de un folos pentru luarea în cercetare a întregii probleme lingvistice ce există între limba albaneză şi limba română, din următoarele două consideraţiuni: dialectul aromân, în măsura în care îl cunoaştem astăzi din textele publicate şi din puţinele studii făcute asupra lui, se arată, în tratarea elementului constitutiv al limbei române, cevà mai păstrător decât celelalte dialecte şi, în special, decât dialectul daco-

www.dacoromanica.ro

român, în particularităţile mai vechi de desvoltare ale limbei române, supt orice raport gramatical. In afară de aceasta, dialectul aromân, de la despărţirea lui de străromâna, a fost singurul dintre dialectele române care şi-a continuat existenţa în apropierea limbei albaneze, iar Aromânii, pe care istoria îi întâlneşte în Peninsula Balcanică abia pe la sfârşitul secolului al X-lea, de la această dată nu numai că trăesc laolaltă cu Albanezii, dar chiar după aceasta, în tot timpul încercării de restaurare a despotatului din Epir, imediat după căderea Constantinopolului supt cruciaţi, şi chiar mai târziu, în vremurile grele de invazie turcească în sudul Peninsulei Balcanice, ei singuri împreună cu Albanezii au dus luptele cele mai înverşunate pentru păstrarea neatârnării lor, încercând să se opună cu armele în contra noilor cotropitori. Prin urmare, în intervalul acesta, dacă nu chiar înainte de aceasta, Aromânii au fost singurii dintre Românii transdanubieni care au păstrat mai îndelungat contactul cu Albanezii, şi prin aceasta, desigur, şi urmele unor influenţe reciproce. Aceste influenţe n'au fost studiate până acum. Tot ce s'a spus în această privinţă. s'a referit numai la perioada veche romană şi străromână. Dar şi aci s'a studiat aproape exclusiv numai influenţa limbei albaneze asupra limbei române, nu şi invers. Noi vom încercà să schiţăm şi influenţa limbei române asupra limbei albaneze. Pentru acest scop şi pentru o mai bună orientare în tratarea materialului, întreaga lucrare va constà din două părţi bine distincte: prima parte se va ocupà cu raporturile albano-aromâne din perioada veche, cu specială privire şi asupra celorlalte dialecte din limba română; partea a doua se va ocupà cu raporturile albano-aromâne din perioada nouă, care începe de la coborîrea Aromânilor în sudul Peninsulei Balcanice.

I.

1. Raporturile albano-române în perioada veche.

Cu raporturile dintre limba română şi limba albaneză, care datează din perioada veche, s'au ocupat mai de mult învăţaţii streini şi români. Cel dintâiu care s'a referit numai în treacăt la aceste raporturi, fără a insistà mai de aproape asupra lor, a fost Iohann Thunmann în *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker.* I Leipzig (1774,, cu prilejul publicării vocabularului lui Theodor Cavallioti. După el

www.dacoromanica.ro

B. Kopitar (Wiener Iahrb. XLVI (1829) p. 95) fiind izbit de asemănarea prea mare ce există între limbile română, albaneză şi bulgară, a accentuat şi mai mult asupra raporturilor strânse de înrudire „der drei lexicalisch verschiedenen aber grammatisch identischen Sprachen (nämlich der albanesischen, der bulgarischen der walachischen) die vom untersten Donauthal an längs des ganzen Hämusgebirges von Meer zu Meer zwischen den Griechen und Slaven die Grenzscheide bilden". Acela însă care s'a ocupat cu aceste raporturi, relevând pentru întâia oară, punct cu punct, aproape toate asemănările dintre limba română şi limba albaneză, în legătură şi cu celelalte limbi balcanice · greaca, bulgara şi sârba, este Fr. Miklosich în *Die slavischen Elemente im Rumunischen*. Vom însemnà pe scurt aceste asemănări, spre a se vedeà, că ceea ce s'a spus mai târziu nu se deosibeşte prea mult de cele relevate de marele slavist. Miklosich a arătat: I. Asemănarea în formarea viitorului la Albanezi: în dialectul tosc cu *do* „voiu", ca la Români, Greci, Bulgari şi Sârbi, — în dialectul gheg cu *kam* „am", ca la celelalte popoare romanice. II. Lipsa infinitivului în albaneza, româna, bulgara şi greaca. III. Redarea genetivului şi dativului prin aceeaşi formă în albaneza, româna, bulgara şi greaca. IV. Poziţia articolului neromanică în româna, albaneza şi bulgara. V. Slăbirea sunetului *a* în *ă* în albaneza româna şi bulgara. VI. Particularitatea nazalelor iniţiale în albaneza şi româna (împărat: *mbret*, lat. imperator). VII. Căderea lui *l* urmat de *i* în albaneza şi româna. VIII. Rotacizarea lui *n* între două vocale în româna şi albaneza. IX. Unirea pronumelui enclitic cu formele corespunzătoare absolute de la dativ şi acuzativ în albaneza, româna, bulgara şi greaca. X. Formarea numeralului cardinal de la 11-19 cu prepos. „spre" în albaneza româna şi bulgara ca în limbile slavice, pe care autorul o consideră de origine albaneză. In afară de aceste particularităţi din domeniul fonologiei, morfologiei şi sinataxei, Miklosich mai dă şi un număr de cuvinte care sau se regăsesc numai la Albanezi şi Români, sau arată o însemnare particulară numai în aceste două limbi sau, în fine, arată aceleaşi particularităţi formale. Dintre acestea avem: *abore* (alb. avu**ɫ**[1]); *acum* (alb. akoma); *ariciu* (alb. irɨk'); *afund* (alb. funt); *aşchie* (alb. aškɛ); *bag* (alb. baig „fero");

[1] Din lipsă de caractere vom însemnà pe l velar din limba albaneză prin **ɫ**.

www.dacoromanica.ro

brad (alb, breð); *broască* (alb. breškɛ); *brumă* (alb. brum, brümɛ); *brânci* (alb. bruc „palii genus"); *brâu* (alb. brez); *buză* (alb. buzɛ); *bucată* (alb. bukɛ); *bucur* (alb. bukurɛ); *vară* (alb. verɛ); *vatră* (alb. vatrɛ); *venin* (alb. vɛrer, vɛner); *vergură* (alb. verg'ɛri „virginitas"); *vărcă* „sulcus" (alb. vɛri „Furche in der Hand"); *vărs* (alb. vɛršoig); *vărtos* (alb. vɛrtüt „robur"); *veaşted* (alb. vɛšk) *galbin* (alb. g'elbɛrɛ „flavus"); *gata* (alb. gati); *grec* (alb. grek); *groapă* (alb. gropɛ); *grumaz* (alb. grumaz, gurmaz); *grâu* (alb. grun, grur); *guşă* (alb. gušɛ); *dobă* (alb. def); *drac* (alb. dreik'); *cal* (alb. kal'); *covată* (alb. kovɛ); *codru* (alb. kodrɛ); *colea, colo* (alb. akole); *copaciu* (alb. kopač); *copil* (alb. kopil'); *cruţ* (alb. kurceig); *cuvânt* (alb. kuvɛnd); *cătun* (alb. katunt); *leş* (alb. leš); *luntre* (alb. l'undrɛ); *luptă* (alb. l'uptɛ); *mal* (alb. mal'); *moş* (alb. mošatar „aequalis"); *muşchi* (alb. muschenii hepar); *nană* (alb. nɛnɛ, nanɛ „mater"); *orb* (alb. verp); *plop* (alb. pl'ep); *preot* (alb. prift); *părâu* (alb. pɛrrua); *sosesc* (alb. sos); *stăpân* (alb. stopan, „primus inter pastores"). Cu acestea Miklosich conchide: „da wir nun glauben, annehmen zu können, dass zur Bildung der rumunischen Nationalität und Sprache zunächst zwei Elemente zusammengewirkt haben, nämlich das römische und das autochtone, so sind wir geneigt, die hier besprochenen Erscheinungen, wenn nicht alle, so doch die meisten dem alteinheimischen Elemente zuzuschreiben, und glauben dieses Element sei ein dem heutigen albanesischen stammverwandtes gewesen, welches wir als Fortsetzug des Illyrischen ansehen".

Într'un alt studiu (Albanesische Forschungen II, 78) Miklosich se exprimă mai precis asupra aceluiaşi substrat la Români şi Albanezi care a dat naştere la asemănările de mai sus. După dânsul, Hugo Schuchardt în *Der Volkalismus des Vulgärlateins* Vol. III (1868) p. 46-57, ocupându-se cu limba latina vulgară din Peninsula Balcanică, care cu timpul se desvoltase într'un dialect aparte, arată schimbările ce a suferit supt influenţa elementului autohton pe care autorul, numai ca prescurtare, îl numeşte „dacic". Aceste schimbări sânt aproape aceleaşi relevate de Miklosich. Noi acì vom însemnà numai pe acelea care au fost observate pentru întâia oară de Schuchardt: I. Trecerea lui *s* în *ş* înainte de vocale şi consonante. II. Grupele de consoane *pt ft=ct*, ca alb. *ft*. III. Căderea lui *ă* final dinaintea articolului feminin *a*: mumă: muma, alb.

www.dacoromanica.ro

mɛmɛ: mɛma. IV. Pluralul în *-uri*: timp: timpuri, alb. korp: korbɛrɛ. V. Persoana întâi de la verbul auxiliar „a avea“ *am* după alb. *kam*. Dintre cuvintele cu aceeaşi desvoltare de sens, însemnăm numai următoarele: *bărbat* Mann (alb. *varvat*-i unverschnittenes männliches Tier) < lat. barbatus „bärtig“; *gură* Mund (alb. gojɛ, gol'ɛ id.) < lat. gula «Kehle». Aceleaşi schimbări de sunete le avem în: *viţel* 'alb. viiš-i) = vitellus; *este* (alb. éštɛ, išɛ) = est); *cumpănă* Wage Schwängel (alb. kumbonɛ Glocke) = campana; *cumătru* (alb. kumptɛr-i) = compater; *cuscru* (alb. krɛšk-u) = consocer; *unchiu* (alb. unk'-i) = avunculus; *porumb* alb. gheg pulumɛ-i) = palumbes. Tot Schuchardt relevă că alb. *nal't* este acelaşi cu *nalt*, *înalt* şi înrudirea între alb. *vešk* „ich welke“ şi *veşted* „welk“, cu observaţiunea că acestea din urmă nu pot derivà din *viscidus* „klebrig' din cauza sensului, ci mai de grabă dintr'un derivat din *vescus* (*vesc-idus?) „ausgezehrt, mager“, părere admisă de G. Meyer (EWA. 468), I.-A. Candrea-Hecht (Les élém. lat. 13) şi Densusianu (H. l. r. I 39).

După aceste două studii care au rămas încă până astăzi fundamentale pentru studiul raporturilor albano-române, vine studiul lui M. Gaster *Stratificarea elementului latin în limba română*, publicat în Revista pentru Istorie Arheol. şi Filol. (1883) I pp. 7-32 şi 345-356 în care autorul vrea să arate „că peste elementul vechiu latin s'a suprapus un *element albano-latin*, şi că deci elementul albanez precum şi tot ce a ajuns la Români de la Albanezi, după cât se poate constată până azi, este relativ mult mai modern de cât primul element latin, şi că limba albeneză a avut o înrâurire asupra limbei române în întregul ei abiă pe atuncea, când deja aceasta avea mai toate legile fonetice fixate“. Gaster se serveşte de acelaşi material împreunat din scrierile lui Miklosich şi Schuchardt, adaogând la identititatea schimbărilor semasiologice câteva forme nouă. Inainte de Gaster, atinsese, în treacât, unele puncte de asemănare dintre limba română şi limba albaneza Ascoli în *Studj critici* II (1877 p. 67, cerând, cu acest prilej, lui B. P. Hasdeu parerea sa asupra construcţiei: *omul cel bun:* homo-ille ille-bonus, identică cu construcţia albaneză *njeri-u i mire:* homo-ille ille-bonus, la care Hasdeu îi răspunse printr'un studiu *Le type syntactique homo-ille ille-bonus et sa parentèle*, publicat în Archivio Gl. Ital. III p. 420-421 şi reprodus mai târziu cu multe amplificări şi adaosuri supt titlul

www.dacoromanica.ro

O pagină din sintaxa romano-albanesă în Cuvinte din Bătrâni II p. 611-678. În acest studiu, Hasdeu se depărtează prea mult de subiect, nemulţumindu-se numai cu cercetarea cazurilor similare din restul limbilor balcanice (bulgara şi greaca), dar trecând şi mai departe, la limbile ţigană, scandinavice, eranice etc. Nici în studiul mai nou *Strat şi substrat* publicat în Etym. Magn Rom. III p. III-XXXVII Hasdeu nu spune aproape nimic în această privinţă. Acela însă care prin vastitatea cunoştinţelor sale bazate pe un material bogat strâns din domeniul limbei albaneze a îmbogăţit şi mai mult cunoştinţele noastre asupra raporturilor lexicale dintre cele două limbi, relevând pentru întâia dată şi partea cuvenită limbei române în aceste raporturi, este G. Meyer, în dicţionarul său (EWA), în *Essays und Studien zur Sprachg. u. Volksk.*, capitolul *Ueber Sprache u. Literatur der Albanesen* p. 49-96 şi în *Albanesische Studien.* Dintre cercetătorii mai noi acela care s'a ocupat cu o competenţă reunoscută în domeniul limbilor balcanice cu raporturile albano-române este Sandfeld-Jensen în studiul *Rumänsk ok albanesisk* şi în *Die nicht lateinischen Elemente im Rumänischen*, publicat în Gröbers Grundriss I ed. 2, p. 527. Nouă ne este cunoscută numai lucrarea din urmă. In acest studiu autorul atinge toate cazurile de desvoltare paralelă din domeniul gramaticei albano-române, încheind că în nici un caz nu trebue să admitem că în toate aceste asemănări trebue să vedem vechi particularităţi albaneze sau ilirice, ci cel mult dovezi despre o desvoltare comună şi sincronică a celor două limbi. Constatări preţioase privitoare la raporturile albano-române, cu o seamă de expresiuni şi construcţiuni sintactice paralele în limba română şi albaneză, a dat Sextil Puşcariu, mai întâi în revista *Convorbiri Literare* XXXVIII p. 461 şi XXXIX p. 56, 308, după aceea în lucrarea sa fundamentală *Zur Rekonstruction des Urrumänischen*, apărută în Beihefte zur Zeitschr. f. rom. Phil. XXVI, 15 (1910), în care constată lipsa, în dialectul aromân, a mai multor elemente albaneze vechi, care se găsesc în dialectul dacoromân. — Cu coincidenţele albano-române S. Puşcariu s'a ocupat şi în ultima sa lucrare cu caracter general *Locul limbei române între limbile romanice* (1920) p. 16, 17, 26 şi mai ales 32, 33. O. Densusianu, în lucrarea sa „Histoire de la langue roumaine" T. I., a publicat un capitol sumar cu un material bogat extras din lucrările predecesorilor săi şi mai

www.dacoromanica.ro

ales din dicţionarul albanez de G. Meyer, privitor la influenţa albaneză asupra limbei române (p. 349—357). In treacăt s'a mai ocupat cu această problemă şi Puşchilă în studiul său „Furca de tors", publicat în *Conv. Lit.* XLVIII (1914) p. 660, relevând printre altele şi funcţiunea locală a suf. *-ar* (Poenari) identică cu aceea a suf. alb. *-ar*. De asemenea L. Spitzer în articolul *Zu den linguistischen Beziehungen der Albanesen und Rumänen*, publicat în Mitteilungen des Rum. Inst. an der Univers. Wien discută unele particularităţi albano-române, susţinând printre altele că dacă împrumuturile albaneze din dialectul dacor. arată o formă mai veche decât în dialectul aromân (*zară : ðală*, aceasta se datoreşte contactului dintre Aromâni şi Albanezi, din care au urmat unele înlocuiri de forme vechi prin altele mai nouă, o părere care, întru cât se sprijine pe unul sau două cazuri, care nici ele nu sânt sigure, nu pare destul de întemeiată. În timpul din urma K. Treimer a publicat un studiu de sinteză *Albanisch und Rumänisch* în Zeitschr. f. rom. Phil. XXXVIII (1914) p. 385—414, în care autorul îmbrăţişează întreaga problemă, însă, în ce priveşte limba română, numai din punctul de vedere dacoromân şi bazat pe elementele cunoscute până acuma ca fiind de origine albaneză. Lucrarea lui Treimer se prezintă ca tot ce avem mai complet până acuma în această privinţă. Cu toate acestea, şi Treimer nu numai că nu face deosebire între formele albano-române, care, cel mult s'ar puteà reduce la un tip comun şi între acelea care derivă direct din limba albaneză, dar măreşte numărul acestor din urmă cu cuvinte ca *abur, fară, fšat, mire, strungă, urdà* etc., care arată o apropiere formală cu cuvintele albanzeşti, dar nu-i încă cu nimic dovedit că sânt de origine albaneză. In fine, ultima lucrare în această privinţă, bazată numai pe sunete, se datoreşte lui W. Meyer-Lübke, *Rumänisch Romanisch Albanesisch*, publicată în Mitteil. d. rum. Inst. (p. 1-43). In această lucrare autorul priveşte chestiunea dintr'un punct de vedere cu totul nou, ocupându-se nu numai cu particularităţile care unesc cele două limbi, dari şi cu acelea cari le despart, căutând să pătrundă în tendinţele de desvoltare a fiecărei limbi aparte.

2. Asemănări gramaticale.

Ca asemănări gramaticale dintre limba alb. şi dialectul arom. observăm că, cu mici excepţii, avem aproape aceleaşi care

www.dacoromanica.ro

se găsesc şi în dialectul dacoromân: In vocalism: 1 slăbirea lui *a* în ɛ în poziţie neaccentuată; 2 *a*+*n*, *a*+*m* > ɛn, ɛm cu o mult mai mare extensiune decât în limba română, în care *an*+*n*, *am*+*voc*, sau *am*+*m* rămân neschimbate; 3. ĕ accentuat, urmat în silaba următoare de ɛ, arată tendinţă spre *ia*, *a* şi se apropie de metafonia lui *e* din limba română în aceeaşi poziţie şi aceleaşi condiţiuni: *šarɛ* < lat. *sĕrra* > arom, *şară*; *šalɛ* < lat. *sella* > arom. *şao* pl. *şale*; *fialɛ* < lat. *fabella* etc; 4 ĕ > *ie* în toate poziţiunile şi necondiţionat de vocala sau consonanta următoare; 5. *en* urmat de o dentală trece în *in*: *g'int* < *gente*; *k'int* < *centum*, *print* < *parente*; 6. *o* accentuat deşi de regulă dă în alb. *o*, cu toate acestea, acolo unde în română avem *u*, tot *u* avem şi în alb.: *kurt* < *cōrte*, *urðɛr* < *ordine* (megl. *urdin*) etc.; 7. *o* > *u* în poziţie neaccentuată ca în româna şi, în special, în arom. şi megl.; 8. *ŭ* > *u*; 9. aceeaşi tratare a vocalelor finale şi a cuvintelor cu trei silabe având accentul pe prima silabă, despre care vezi mai pe larg Meyer-Lübke în Mitteil. p. 3. — In consonantism: 1. există două feluri de *r* (*r* şi *r̄*) ca în aromâna, despre care vezi mai pe larg în partea a doua a acestei lucrări, şi în dacor. în special, în Ţara Oaşului, despre care vezi S. Puşcariu în *Conv. Lit.* XXXIX p. 315-321 şi *Zur Rekonstruction* p. 32, nota.; 2. *l'* in cele mai multe dialecte cade, ca în dialectul dacor. rămânând în locul lui un j; *ije*<lat, *ilia*; *mijɛ*< lat. *milia*; 3. tot aşa *n̓* > *j*: *venio* > *vin* > *vij*; 4. *rv*, *lv* între vocale trec în *rb*, *lb*: *šɛrboj* < *servire*; *šɛlboj* < *salvare*; 6. *f* > Θ: *fĕstus*, *-um* > *Θjɛšte*[1], *filiaster* > *Θještrɛ*, *femur* > *Θɛmbrɛ*, ca în arom. *feminus-a* > *Θeamin*, *ă* şi (rar) *h'amin*; (la Arom. din Olimp *iΘcat* < *ficatum* pe lângă forma obicinuită *h'icat* şi (la Arom. din nord) *năΘeamă* pe lângă forma obicinuită *năh'amă*, *nihamă* care ar presupune o formă cu *f* iniţial (poate dintr'un *infĭma* > *nΘeamă* — *năΘeamă* şi, prin anal. cu formele de mai sus, *năh'amă*?); 7. *nt* > *nd* ca în arom., în greaca şi în ital. dialectal (cf. Grundriss p. 448, § 18). Pentru aromâna, această particularitate se poate atribui limbei greceşti, întru cât ea este răspândită mai mult la sud; 8. *ct* > *ht* > *ft* şi *cs* > *fş* ca în rom. şi în special în arom. *ct* > *ht* > *ft* > *pt* şi *cs* > *ps*; 9. desvoltarea unui *n* înaintea unui sunet gutural: *l'angua* „Windhund" din ngr. λαγωνικόν id., iar acesta din λαγωϊκός (κύων) + λακωνικός (arom. *leangă* despre care vezi mai jos), *drangua* < ital. dragone, ca în dacor.

[1] Acelaşi cuvânt cu dacor. *hĭestru* care, după cum a arătat G. Giuglea (Cercetări Lexicografice p. 8), vine tot din *fĕstus*, *um*, etimologie primită şi de Meyer-Lübke (REW. 3267).

www.dacoromanica.ro

(genunchiu, pângări arom. *pângăn)* şi mai ales în aromâna: *(a)frangă* < lat. fraga cu pl. mai des întrebuinţat *(a)frandză; urincl'at* adj. (singura formă întrebuinţată la Aromânii din nord) pentru *uricl'at* „urechiat" cu înţelesul de „păcătos, măgar, dobitoc". Alături însă avem şi *asândză* din *astândză* (numai la Aromânii din sud) pentru *astădz.* — In sintaxă: 1. punerea articolului definit la sfârşitul cuvântului; 2. contopirea cazurilor gen.-dat. supt o singură formă; 3. unirea formelor conjuncte cu cele absolute ale pron. pers. la dativ şi acusativ; 4. formarea viitorului cu pers. 3 sing. de la verbul „a voì"; 5. înlocuirea infinitivului prin conjunctiv; 6. construcţia prepoziţiilor fără caz; 7. pierderea cu desăvârşire a infinitivului în aromâna şi în dialectul tosc şi păstrarea lui în dacoromâna şi în dialectul gheg. — La formarea cuvintelor avem următoarele coincidenţe; verbul *„legà"* serveşte la alcătuirea unui cuvânt cu acelaşi înţeles: ar. *câşleagă-căşledzi,* dr. *căşlegi* şi *cărlegi,* alb. liðunɛ-liðurɛ „Fastnacht" de la liΘ „a legà"; ar. *totuna* „mereu" mai vechiu *tută-unà* (*Va* si şadă tută-ună tu flori dişcl'ise. Cod. Dim. $^{64}/_{1}$), dr. *totdeauna* alb. g'iΘɛńɛ (din g'iΘɛ „tot" şi *ńi* „una"); *alăturea,* dr. *alăturea* alb. *mbanɛ* s. *mane* (din *mbɛ* şi *anɛ* „parte"); schimbarea înţelesului adv. *unde* în unire cu *va: iuva* „undeva" şi (cu negaţiune) „nicăeri" dr. *undeva* alb. *kudo* (din *ku* „unde" şi *do* „va"); transformarea pronumelui relativ în nehotărît prin adaosul aceleiaşi forme: *cariva, ţiniva,* (astăzi nu mai există; se mai păstrează în Cod. Dim. $^{82}/_{3}$), *ţiva* dr. *cineva, ceva* alb. *kuždo, tždo.* Alături de acestea, în arom. mai avem o altă serie (careţido, carek'işdo, iuţido, iuk'işdo, cànţido, cank'işdo) de provenienţă mai nouă, despre care se va vorbi în partea a doua. — In frazeologie asemănările din această epocă aproape nu există. Dacă cu toate acestea întâlnim fraze ca: [mutreaşte] *cu coada di ocl'u,* dr. [se uită] cu coada ochiului, alb. mɛ. bišt tɛ sünit; sau *lo. are ocl'ul tră fugă,* dr îi este ochiul la plecare; alb. e ka süɲɛ pɛr tɛ ikurɛ (Jahresb. XIV, 154, 122) care nu se aud în celelalte limbi balcanice, ele pot fi considerate şi ca formaţiuni izolate. In schimb, avem modificări de înţeles la cuvintele de origine latină aceleaşi pentru ar. dr. şi alb. *alagŭ* dr. alerg' alb. largoń „mă îndepărtez" din largu < largus, -a, -um, alb. l'ark, care au şi înţelesul de „departe". Acest înţeles l-a avut odată şi forma dr. larg. Nu se ştie dacă alb. *l'agoj* (fără r), care există pe lângă *l'argoj* (lokl, Stud. zur alb. Etym. 57),

www.dacoromanica.ro

nu s'a desvoltat supt influenţa formelor duble române: alag-alerg sau invers; *aşternu* dr. aştern alb. štriń cu acelaşi înţeles secundar „fac patul"; ar. dr. *falcă*, alb. fɛlk'iṅɛ din lat. falx „Sichel" au căpătat, după cum a arătat G. Meyer (EWA 102) înţelesul de „Kinnlade, Wange"; *ṅergu* dr. merg, alb. mɛrgoṅ din lat. mergo,-ĕre, cu aceeaşi schimbare de înţeles „tauche unter — verschwinde — entferne mich" (S. Puşcariu EW. 1058); ar. dr. *pulpă* alb. pulpɛ cu acelaşi înţeles de „Wade" din lat. pulpa „Dickfleisch" (G. Meyer, EWA. 356); *turbu* dr. turb, alb. tɛrboṅ, cu înţelesul „mache wütend" (ib. 429); ar. dr. *pădure*, alb. pül < lat. padulem pentru paludem (Gaster, Stratif. p. 355).

Dacă cercetăm acum ca să vedem întru cât dialectul aromân arată acelaşi paralelism cu dialectul dacoromân în coincidenţele cu limba albaneză, vom vedeà că unele dintr'însele lipsesc. Astfel, urmărind această lipsă în ordinea de mai sus, în fonologie, observăm că trecerea lui -n- în r (rotacismul) lipseşte; tot aşà şi sunetul nazal al vocalei dinaintea lui n. In sintaxă: Întrebuinţarea prepoziţiunii *a* + infinitiv, ca în dialectul gheg *me* + infinitiv, lipseşte; pentru conjuncţia *ca şi câ nd* (alb. sikur) avem în arom. ca şi cum; *toată casa* (alb. g'iΘɛ štɛpia), arom. caΘe casă, iţi casă; *un frate al mieu* (alb. ṅɛ vɛlanɛ t-im) arom. un frate de aṅei; *ai palatului* (alb. tɛ polatit) arom. oamiṅl'i dit pălate (cf. S. Puşcariu, *Zur Rekonstr. des Urrum.* p. 60.) Supinul din dialectul dacor. a cărui întrebuinţare se identifică cu aceea a part. trecut substantivat din limba alb. lipseşte în aromână. Aci avem infinitiv: *de îmbrăcat* (alb. pɛr tɛ vešurɛ) arom. ti sau tră 'nveaştire. La formarea cuvintelor lipseşte: *cândva* (alb. kudo) arom. vărnăoară s. văroară; *niciodată* (alb. as ṅi hɛ̄r) arom. vărnăoară; *împrejur, prejur* (alb. pɛrk'ark) arom. anvărliga s. anvăriga. In frazeologie: *iau peste picior* alb. maī ndɛpɛr kɛmbɛ (lahresb. XIV 130); *gură-rea* (alb. goj-kek') „Verleumder"; *măru-roş* în expresia: *pân la mărul roşu* „foarte departe, la marginea lumii": *du-te până la mărul roş*, adecă departe. (Pamfile, *Jocuri* II) corespunde alban. *mola kuk'e* (mărul roşu) răspândit în literatura populară albaneză:

More djem, more buz bu(r)buk'e
Do-t-ju tšoṅ ke *mola kuk'e*,
Do t-ju tšoṅ ke *mola kuk'e*,
Do t-ju presin *dü* pal'dzulufe.

Măi băieţi măi buză de boboc
vă vor trimete la *măru-roşu*,

www.dacoromanica.ro

Vă vor trimete la *măru-roşu*,
Vă vor tăià zulufii.

În aceste versuri înţelesul expresiunii alb. *mo1a kuk'e* este «moartea». Aceasta reiese şi din ultimul vers: *do t-ju presin dü pal' dzu1ufe*, după obiceiul pe care îl au şi astăzi Albanezii, la înmormântare, de a tăià mortului zulufii de pe creştetul capului, înainte de a fi pus în mormânt. De altfel, în limba albaneză avem şi *mo1akuc* cu înţelesul de „Totengräber-Käfer" (Weigand, Alb. Wb. 57 şi Alban. Gramm. 154). Ţinând seamă de înţelesul expresiunii albaneze, s'ar părea că şi în româneşte sensul fundamental să fie „moartea". Cu toate acestea, din faptul că şi în greceşte prin κόκκινη Μηλιά se înţelege şi «limita extremă până la care, când va reveni, va întinde Alexandru, după tradiţia populară, marginele împărăţiei sale", s'ar puteà ca şi în româneşte primul înţeles să fie o „depărtare extremă." [1]) Nu se ştie dacă expresia albaneză este împrumutată din limba greacă. Din prezenţa numelui de gândac *mo1akuc* s'ar părea că în albaneză ea ar fi veche şi că legătura ei cu aceea a lui *măru-roş* din limba română ar puteà derivà de la o tradiţie veche a substratului autohton. Se înţelege că în privinţa aceasta nu se poate spune nimic, deocamdată, cu certitudine. Această expresie la Aromâni nu există. Iar dacă cu toate acestea întâlnim versuri ca:

Ń-am un dżone ti-nsurare
Nu-l nsurai nu-l luai
Moi, *mula kuk'ă* [1])

aci „Moi, mula kuk'ă" reprezintă un albanezism, care a pătruns mai ales la Aromânii din Albania cunoscuţi supt numele de *Fârşeroţi. Sânt luat de rău* alb. merrem pɐr tɐ kek'; *Iau câmpii* alb. mar̄ mal'e (S, Puşcariu Wb. 361) În proverbe: *Ziua bună se vede de dimineaţă* alb. dit e mirɐ dukɐtɐ ndɐ mɐnjes (Hahn, Alb. St. 151). *Cine sapă groapa altuia, cade singur într'însa* alb. kuš bɐn varɐ tjatɐrit [šumɐ herɐ = de multe ori] rin vetɐ (ib. 152). *Ce naşte din pisică tot şoareci mănâncă* alb. tš piel matše mi guanɐ (= ce naşte pisica, tot şoareci vânează, ib. 136.) *Copilului până nu plânge, mama nu-i dă ţâţă* alb. dial' pa k'arɐ mɐma s'iep sisɐ (ib. 157). In schimbarea în-

[1] Despre *Măru-roş* vezi mai pe larg recenzia d-lui V. Bogrea asupra Alexandriei lui N. Cartojan (Dacoromania I 455) şi în urmă de tot *In jurul „Alexandriei"*, extras din *Analele Dobrogei*, III No. 3 p. 7.

[2]) G. Weigand. *Die Aromunen* II 190.

www.dacoromanica.ro

ţelesului la unele cuvinte de origine latină: *cert* alb. kertoṅ cu acelaşi înţeles ca în limba română; *cuvânt* şi *cuvântez* alb. kuvent kuvendoṅ (în arom. *cuvendă* este de origine streină); *ie* alb. l'iri; *încercuesc* alb. k'arkoṅ de la k'ark < cercus > cerc; *măresc* „glorific" alb. *maδoṅ* de la maΘ „mare"; *şale* alb. *šal'ɛ* (∠ sella) care, pe lângă „Sattel", mai însemnează şi „Schenkel"; *şes* alb. *šeš* cu aceeaşi însemnare; *untură* alb. *undurɛ* id.; *venin* alb. *vɛnér* (< venenum) cu înţelesul de „fiere"; *urăsc* alb. *ūreṅ* (< horrere) „ich hasse".

Numai *fɛmil'ɛ* (fɛmijɛ) f. cu înţelesul de „Familie" şi „Kind, Wickelkind" (mai ales supt forma *fomi* şi *fomeja*) îşi are corespondentul său în arom. *fumeal'ă* „familie" şi "copii"; cu acest din urmă înţeles şi *fumel'ŭ* „copil".

3. Elementele albaneze în dialectul aromân.

Dacă pentru asemănările expuse până aci, dintre limba albaneză pe de o parte şi dialectul aromân şi dacoromân pe de altă parte, este greu de specificat punctul de plecare la cele mai multe din ele, această greutate dispare oarecum, când este vorba despre raporturile lexicale dintre aceste două limbi, în perioada care ne preocupă. In privinţa aceasta vom încercà să facem, în lexicul aromân, care ca formă sau înţeles îşi are formele corespunzătoare în limba albaneză, sau chiar şi în celelalte limbi vorbite în Peninsula Balcanică, o strictă deosebire între acelea care se dovedesc că într'adevăr sânt de origine albaneză, de acelea care arată o origine comună cu formele albaneze, precum şi de acelea care, ca şi formele albaneze, se găsesc şi la celelalte popoare din Balcani şi presupun o origine balcanică.

Dintre cuvintele de origine albaneză, din această perioadă, în dialectul aromân, care se găsesc sau nu şi în celelalte dialecte ale limbei române, avem următoarele: *amură* s. *mură* s. f. „gemul sau stomahul căptuşit pe dinăuntru cu multe foiţe, foiosul (la vite)" (albanezul *mulɛ* „Magen, Laab"); cuvântul lipseşte din celelalte dialecte; — *arândză* (dacor. rânză, istror. r°nzę); — *bardzu* „bălan" numai la animale: *Mulă bardză* „catâr bălan" (dacor. *barza* „nume de capră", Damé, *Terminol.*

www.dacoromanica.ro

p. 182) şi *bardză* id. (*Jahresb.* XVI 221), megl. *bardza* „nume de capră" toate derivate din acelaşi adjectiv substantivat albanez care a dat forma dacor. *barză*[1]; — *budză* (dacor. buză, megl. buză); — *căpuşă* (dacor. megl. *căpuşă*); — *gălbadză* (dacor. gălbează), din aromână cuvântul a pătruns şi în limba greacă καλμπάτσα; — *greasi* (dacor. *gresie*, istror. *greşe*); *groapă* (dacor., megl., groapă); — *grundă* „grunţ, bucată" (la Românii din Olimp: *grăndză* pl. „tărâţe", cu trecerea lui *un* în *ân* ca în *frândză*, *frâmte*, pentru frundză, frunte), acelaşi cu dacor. *grunz*, nou singular refăcut după pl. *grunzi*, mai vechiu *grundzi*, dialectal *grundză*; — *hut, -ă* adj. (cu înţelesul fig. din limba alb.) „nebun, prost, idiot" dacor. *uture* (în înţeles propriu) „chat-huant, chouette" (Hasdeu, *Cuv. d. Bătr.* I 309) şi ca nume de loc. *Huture* etc.; — *măgură* (în Epir măgulă şi măγúlă din ngr. μαγούλα) „colină, movilă" (dacor, măgură); — *moaşă* unul dintre cuvintele care se găsesc în toate dialectele române. In dacor. cuvântul există supt amândouă formele: moaşă (în limba veche) „bunică" cu derivatul *strămoaşe* „străbună" şi forma relativ mai nouă masculină *moş*, tot cu înţelesul mai vechiu „bunic", cu derivatul *strămoş* „străbun". Astăzi *moaşe*, dacă n'a dispărut din dialectul dacor., în schimb, şi-a pierdut vechea însemnare. In celelalte dialecte (megIr. şi istror.) nu există. Aci avem numai *moş*, o formă care lipseşte în dialectul arom., în care vechiul *auş* (< lat. avus + -uş) şi *strauş* cu *papŭ* (< lat. pappus) şi *străpapŭ* cu acelaşi înţeles „moş, strămoş" (*Păpáńl'i şi strauşl'i anoştri* însemnează „moşii şi strămoşii noştri") s'au opus noui formaţiuni *moş*, după cum *domnu*, despre care se va vorbi mai departe, n'a lăsat să pătrundă cuvântul *stăpân*. De aceea socotesc că *moş*, care există numai în dacor., de la care a trecut şi la Bulgari *mošo* (Jahresb. XXVI-XXX p. 163), megIr. şi istror., s'a putut formă chiar după despărţirea dialectului aromân de restul limbei române, acolo unde *auş* şi *papu* se pierduse. (Vezi despre acest cuvânt mai pe larg la partea lexicală, supt moaşă); — *muşcă* „catâr" (dacor. derivatul *muşcoiu* şi *mâşcoiu*, acesta din urmă cu *u* > *â*, probabil supt influenţa formei paleosl. *mĭska* sau bulg. *măska* „mula"). Deşi în aromână cuvântul se întrebuinţează mai mult la nord, alături de *mulă* şi *mulare*, însă judecând după extensiunea lui nu numai în Balcani, patria lui

[1] Pentru citaţiuni şi etimologia cuvintelor a se vedeà mai pe larg la partea lexicală a acestei lucrări, supt fiecare cuvant.

www.dacoromanica.ro

de obârşie, dar şi la popoarele slave şi în dialectele italiene vorbite în regiunile învecinate cu Iliria, el trebue să fie vechiu în limbă. De aceea şi părerea lui G. Meyer (EWA. 293) asupra originei lui ilirice apare mai sigură; — *peatică* (dacor. *petec*) pentru care vezi Meyer-Lübke (REW. 8921); — *sâmbure* şi *sumburi* (dacor. *sâmbure*, megl. *sǫmburi*, istror. *sămbur*, *-e*, aceasta din urmă dată de I. Popovici, Dial. Rom. p. 147); — *sârmă* „fărâmitură de pâne s. de ori ce alt obiect, fărâmă" (alb. Θɛrime „Brotkrumme"). Cuvântul lipseşte din celelalte dialecte; — *spuză* (dacor. *spuză* megl. *spuză* şi *spruză*). In arom. înţelesul cuvântului se cam deosebeşte de acela din dialectele dacor. şi megl. Aci însemnează „rămăşiţă de cărbuni" faţă de „cenuşă arzândă" din dacor. şi megl. care corespunde perfect sensului formei alb. *špuzɛ*; — *sterpu* (despre femei, vite şi pământ), sterp, steril. Cuvântul există şi în dialectele dacor. şi megl.: *sterp*; — *ţarcu* (dacor. *ţarc* şi *înţarc*, acesta din urmă cu schimbare de înţeles provenită din viaţa pastorală); — *ţupată* „topor" (numai în arom.).

Tot aci aparţine şi sufixul *-dză* (dacor. -ză), cu aceeaşi funcţiune ca şi în limba albaneză. Dacă *-ar* cu care se derivă nume de persoane de la nume de localităţi: *Beliţar*, *Curtšar* (Bealiţa, Cortšea p. Coriţa) este acelaşi cu *-ar* din dacor.: *Poenari*, atunci de sigur vine din alb. *-ar* din *katundar*, *fšatar*, corespunzând suf. de origine slavă- ean: *cătunean*, *sătean*[1].

Următoarele arată o origine comună: *baligă*, (dacor. *balegă*, megl. *baligă*, istror. *blăegę*). Cuvântul nu poate derivă direct din alb. *baigɛ*, *bagɛ*, *bagɛl'ɛ*, acesta din urmă din bal'ɛgɛ, după cum nici formele albaneze din ital. *bagola*; — *brad* (dacor. megl. *brad*), după ultimele expuneri ale lui Jokl (*Indogerm. Forsch.* XXX, 208-209) dintr'o tulpină comună **bras-dh* din care au putut ieşi rom. *brad* şi alb. *breθ*; — *cupatšă* (există în toate dialectele: dr. *copaciu*, megl. *cupatš*, istror. *copătš*). Prezenţa lui în dialectele transdanubiene ne arată că, nici alb. *kopatš* şi nici forma română n'au nimic a face, ca origine, cu rus. kopač; — *curpan* (dacor. *curpen*, megl. *curpan*): alb. *kul'pɛn*, *kul'pɛr*; — *madzăre* (dacor. mazăre) este cuvântul care se apropie cel mai mult de numele de plante păstrate la Dioscoride: μοζουλα (Miklosich, *Rum. Unters.* I, 209) şi acelaşi cu alb. *moδulɛ*. Trecerile *o* în *a* şi *u* în *ă* prezintă greutăţi care ne opresc a-l derivă direct din limba albaneză; — *năpărtică* (dacor. *nepârcă* (în Mold.) *nopârcă* şi *năpârtcă* ap. Tiktin, *Dicţ. Germ.-Rom.*, megl. *năprǫtcă*, *noprǫtcă* şi *şăprǫtcă* din şarpe + năprǫtcă). Toate formele române duc la forma arom. comună *năpărtecă* care se apropie mai mult de alb. *nepɛrtkɛ* (atestată la Cavallioti) pe lângă *nepɛrkɛ*, şi pentru care, ţinând seamă de înţelesul pe care

[1] În aromână originea lui albaneză este mai mult decât sigură, întru cât aci derivatele în *-ar* se formează numai de la numele de localităţi situate în Albania: Bealiţa, Coriţa, Lunca etc.

www.dacoromanica.ro

îl are în limba română, s'ar puteà plecà, după cum se va arătà mai pe larg la partea lexicală, de la natrix + pertica; — *mărar'u* (dacor. *mărar*) arată o apropiere de alb. *maraj* „Fenchel" pe care G. Meyer (EWA 259) îl derivă din lat. **marathrium* (marathrum). Derivaţia formei alb. din limba latină e grea. Nu mai puţin a formelor române din cuvântul albanez. După formă, mai de grabă alb. *maraj* ar derivà din arom. *mărar'u*. In tot cazul, cuvintele arată o apropiere între ele şi o înrudire vădită cu gr. μάραθρον din care lat. *marathrum*, însă, cu toate acestea, forma originară, comună formelor albano-române, rămâne obscură; — *scrum* (dacor., meglr. scrum) stă în legătură cu alb. *škrump* „alles verkohlte, verbrannte" cu derivatul *škrumboń* „verbrenne, verkohle" căruia în arom. îi corespunde *scrumedzŭ*. Despre originea formei alb. a vorbit mai întâiu G. Meyer (EWA 409) derivându-l din turc. *kurum* „Russ". După dânsul, Densusianu (H. l. r. I 383) îi atribue o origine ceva mai veche, cumană, din *kurum* id. care, după noi, explică tot aşà de greu cuvântul albanez şi român, atât din punctul de vedere formal cât şi mai ales din acela al cronologiei, când cuvântul a pătruns în aceste două limbi. Din prezenţa cuvântului la Aromâni rezultă clar că forma *scrum* (cu *s* iniţial) a existat în străromână, înainte de despărţirea Aromânilor de Dacoromâni, prin urmare cam prin sec. VII—VIII, când nu puteà fi vorba de o influenţă cumană. A admite că el ar fi pătruns după despărţire, în fiecare dialect aparte, şi că tòt în fiecare dialect i s'ar fi adăogat un *s* iniţial, aceasta ar fi o altă imposibilitate. Dar fiindcă cuvântul există la Turci, am puteà să ne suim pe scara veacurilor ceva mai departe, spre a ajunge la *Avari*, care în calea lor distrugătoare prefăceau totul în „sacrum". Limba acestui popor nu o cunoaştem; întru cât însă ştim că el face parte din popoarele turco-tătare, n'ar fi cu neputinţă ca în limba lui să fi existat o formă din care s'ar fi putut naşte cuvântul albanez şi român. Nimic nu putem spune cu siguranţă. In orice caz, originea lor comună albano-română datează, după cum ne spune dialectul aromân, dinainte de venirea Turcilor şi a Cumanilor.

Dintre formele balcanice însemnăm următoarele: *cok'ilŭ* (cu accentul pe ultima silabă) „băiat tânăr, tânăr" (feminin: *cok'ilă* „fată mare, virgină") şi *cók'ilŭ* (cu accentul pe prima silabă) „copil din flori, bastard" (dacor. *copil* cu înţelesul cunoscut şi *cópil* „copil din flori, bastard", megl. numai supt forma

www.dacoromanica.ro

dimin. *cupilaş* „prunc" şi (înţelesul cel mai răspândit) „tânăr de la 15 ani în sus, flăcău, tânăr bun de însurat, mire". La istror. lipseşte. Este de observat că cele două înţelesuri ale cuvântului deosebite după accent trebue să fie vechi, deoarece ele se regăsesc în dialectele dacor. şi aromân. Această deosebire de sens după accent există şi la Greci: κοπέλι „garçon, valet" şi mediogr. κόπελος „spurius". La Albanezi numai supt forma *kopíl'* (cu accentul pe ultima silabă) cu amândouă înţelesurile: (tosc) „băiat tânăr, slugă", (gheg) „bastard". Tot aşà la Bulgari: *kópile*, având amândouă înţelesurile „tânăr mai mic, tinerel" (înţeles foarte puţin răspândit) şi „copil din flori, bastard", înţe'es general. De asemene şi la Sârbi: *kőpile* „spurius" şi „ein tüchtiger Kerl". In ce priveşte mai întâiu accentul, forma aromână ne arată că el a fost odinioară pe ultima silabă: *copíl* > *cok'íl* şi numai după aceasta — supt înrâurirea formelor bulgaro-sârbe — *cókil*, altminteri *p* ar fi rămas nealterat. Iar ca origine, atâta se poate şti că ea nu este slavă, întru cât cuvântul există numai la Slavii balcanici, cu o întrebuinţare mult mai restrânsă decât în limba română. Rămâne dar ca ea să fie căutată în domeniul albano-romano-grec, despre care vezi mai departe la partea lexicală; — *batšŭ* şi *badžŭ* (dacor. *baciu*, meglr. *batš*) alb. *bats* „älterer Bruder, Geselle", ngr. μπάσιος şi μπάσια „γέρων σεβαστός", bulg. *bač* „Senner" şi *bača* „Anrede an den älteren Bruder", sârbocr. *bač* „Senner" şi *bača* „Kosewort für den Bruder". De la păstorii români cuvântul a trecut apoi la Unguri *bács*, la Poloni *baca*, *bacza* şi la Ceho-Slovaci *bača* „Oberschäfer". La cercetarea originii acestui cuvânt faptul sigur pe care trebue să-l reţinem este lipsa lui din limbile slavice de nord şi apus, căci formele pol. şi ceh.-sl. sânt împrumuturi (cf. Mitteil. des rum. Inst. p. 276-277). La desvoltarea înţelesului secundar „Anrede an den älteren Bruder" şi „Kosewort für den Bruder" ce se observă la Bulgari şi Sârbi, de la care apoi a trecut la Albanezi şi la Unguri (*bácsi* „Bruderchen"), trebue să se fi amestecat termenul de respect şi hipocoristicul sudslav *batse, bate*, despre care am vorbit mai pe larg în Dacoromania I, p. 510-511. De aceea, înţelesul fundamental pare a fi acela care se păstrează şi astăzi la Aromâni „căşarlu ma mare" acela care prepară „caşlu şi urda", singurul înţeles care se găseşte şi la Dacoromâni şi Meglenoromâni. Din acest înţeles a rezultat şi acela din ngr. γέρων σεβαστός „bătrân venerabil". Din toate acestea ar părea că, în ce priveşte originea acestui cuvânt, ea trebue cautată în

www.dacoromanica.ro

limba română. De la păstorii aromâni şi români cuvântul s'a răspândit la toate celelalte popoare. După Weigand, cuvântul este „Im Rum. sicher kein Erbwort", pentru singurul motiv fiindcă se găseşte şi în celelalte limbi balcanice (Jahresb. XVI 220); — *ţap* (cuvânt dintre acelea care se găsesc în toate dialectele române: dacor. megl. *ţap*, istror. *ţåp*). Este mai puţin balcanic decât *baciu*, întru cât extensiunea lui geografică se mărgineşte mai mult la nord. Cu păstorii români cuvântul a trecut la Ruteni, Poloni, Ceho-Slovaci: *cap* „Art Schafsbock mit langem dickem Schwanz, alter Ziegenbock" şi la Ungurii *cáp*. In Peninsula Balcanică îl au Albanezii supt o dublă formă: Toschii *sk'ap* şi Ghegh.i *tsap*. Dintre Slavi îl au numai Sârbii *cap* „verschnittener Bock"; Bulgarii şi Grecii nu-l cunosc. In schimb, cuvântul există la Dalmaţi şi în nordul Italiei. La noi el a fost socotit ca fiind de origine albaneză (G. Meyer, EWA 387; Dens. H. l. r. I, 352 şi Treimer, Zeitschr. f.-r. Ph. 38, 394, 410). L. Spitzer, ţinând seamă de afirmaţia lui Pedersen (Zeitsch. f. vergl. Sprachforsch. 36, p. 337) că cuvântul ar fi de origine slavă, îl socoteşte ca un împrumut din limba slavă (Mitteil. d. rum. Inst. 292), fără să se întrebe însă de la care Slavi: de la Slavii răsăriteni şi nordici, care îl au de la Români, de la Sârbi, care l-au împrumutat de la Albanezi, sau de la Bulgari, care nu-l cunosc? Extensiunea lui geografică nu ne îngădue să ne depărtăm prea mult de originea ilirică, chiar dacă am găsi, întâmplător, paralelisme persane sau iranice (vezi toată bibliografia la Stanislaus Wędkievicz în Mitteil. des rum. Inst. p 278). Cuvântul ţine de domeniul albano-român. Dacă de la Albanezi a trecut la Români sau invers, nu se poate şti cu siguranţă, întru cât forma ghegă *tsap* (tsjap) care ar fi dat românescul *ţap*, ar puteà foarte bine să fie un împrumut român, care ar fi intrat la Gheghi ceva mai târziu, în timpul expansiunii elementului român în Peninsula Balcanică, când atâţia termeni pastorali au pătruns la toate popoarele balcanice, prin urmare şi la Albanezi, înlocuind vechea formă albaneză care se regăseşte la Toschi, întocmai după cum arom. *baligă* există la Albanezii din Grecia, cf. mai departe[1]; — *şut,-ă* adj. (dacor. megl. *şut* fără coarne) este aproape cel mai răspândit cuvânt mai întâiu în tot Balcanul, afară de Greci, după aceea la nord, la Unguri, Ruteni, Poloni. Il găsim în paleosl. în componentul *košuta* „ciută", supt această formă la Sârbi, Bulgari, de la care l-au împrumutat Meglenoromânii: *cur-*

[1] De această părere ar fi, socotim, şi Meyer-Lübke când, vorbind despre originea acestui cuvânt, spune: «es ist nicht zu sagen, ob das rum. aus dem alb. *sk'ap, tsap, tsjap* stammt oder umgekehrt» (REW. 9406).

www.dacoromanica.ro

jută (Ună curjută vinea cola şi au suzea $^{13}/_{38}$) „căprioară“ [1], la Cehi, Sloveni, şi ar puteà fi o prescurtare din *coza*+*šuta* „capră fără coarne“. Vechimea lui în limba română se poate dovedi şi prin prezenţa formei dacoromâne *ciută* „femeiuşca cerbului“, din alb. *tɛ šutɛ* (cf. Indogerm. Iahrb. IV (1916) p, 108). Această formaţiune este anteslavă, prin urmare cuvântul *şut* există la Albanoromâni înainte de venirea Slavilor în Peninsula Balcanică. Această constatare ne duce iarăşi la fondul iliro-trac de unde cuvântul trebue să-şi fi luat obârşia. Pentru limba română *šut* ar puteà veni direct din limba albaneză, ca şi *ciută*; — *baltă* (dacor. megl. *baltă*) este acelaşi cu alb. *bal'tɛ* „Sumpf, Thon, Erde“. Legătura dintre forma română şi albaneză trebue să fie foarte veche, dacă ţinem seamă că în aceste două limbi forma latină *palus* a trebuit să-şi schimbe înţelesul dând în română *pădure* iar în alb. *pül* „Wald“, şi plecând de la aceeaşi formă metatezată *paludem*. Aceasta dovedeşte că în epoca când pătrundeà în Peninsula Balcanică forma latină, noţiunea pentru *palus* erà deją reprezentată printr'o formă autohtonă comună **balta* pl. de la **baltona* presupusă de Berneker (SEW 70) şi din care s'ar explicà formele norditalice *palta* (lomb. *palta*, piemont. *pauta*), dalm. *balta* (cf. Iireček, Die Romanen 188). Imposibilitatea de a-l derivà din limba slavă (Miklosich, Sl. Elem. im Rum. 15) şi de a-l pune în ce priveşte metateza, alături de *daltă* < *dlato*, a arătat-o S. Puşcariu (Dicţ. Limb. Rom.). Dar aceasta n'ar fi cu putinţă nici dacă s'ar admite că cuvântul vine dintr'o formă slavă **balto* (< *bolto) anterioară metatezei slave, deoarece în epoca când această metateză va fi avut loc, elemente slave nu pătrunseseră încă în limba română şi albaneză şi cu atât mai puţin în dialectele italiene, în care nu avem elementele slave. Intinderea lui geografică ne arată că avem a face cu două forme înrudite din punctul de vedere al originii lor indoeuropene, însă deosebite ca formă, dintre care una de origine autohtonă, probabil ilirică, comună pentru limbile română, albaneză şi dialectele italiene, iar alta slavă. De la Români cuvântul a trecut la Greci: μπάλτα, pe lângă βάλτη βαλτα, despre care cf. Murnu, Rum. Lehn. im Gr. 34; — *gardu* (există în toate dialectele: dacor., megIr. *gard* istror. *gård*). Ca şi *baltă*, există în alb. *garΘ* „Hecke, Zaun“ şi în limbile slave. Din aceleaşi motive expuse mai sus pentru *baltă*, în ce priveşte metateza, *gardu* vsl. *gradu*

[1] Citatele pentru dialectul meglenoromân sânt luate din lucrarea mea inedită *Studii Meglenoromâne*, Vol. II, *Literatura populară meglenoromână*.

www.dacoromanica.ro

< *gordu, nu poate fi adus în legătură directă cu forma slavă, chiar când înţelesul cuvântului slav nu s'ar împotrivi prea mult la aceasta, mai ales că în limba rusă *gorodŭ* însemnează şi „împrejmuire, gard, zid", va să zică acelaşi cu sensul albano-român. Este drept că în aromână şi meglr. metateza *gradŭ* : *gardu* (megl. *gard*) este posibilă, dar aceasta numai pentru vremurile mai nouă. Alături de formele metatezate : *gărdină, gărnu* (şi *găru, găr*), *gărnuţ, gărnişor* (atestate prin citate în Basme), întrebuinţate mai ales la Românii din Macedonia şi Albania, avem la aceştia şi *grădină, grân, grânuţ,* (cf. Basme), dintre care unele se întâlnesc şi la scriitorii vechi: *grănu* (Daniil $^{26}/_{165}$), *greţescu* «grecesc» (Ucuta $^{2}/_{65}$) pentru care azi avem *gârţescu, grumadzu* (Cavallioti, ap. G. Meyer, Alb. St. V No. 521), azi la nord *gurmadzŭ* etc. Acelaşi lucru şi la Meglenoromâni: *grọn* de la grân, însă *gărnişor* „porumb" (după bulg. *pčenička* „porumb" din *pčenitsa* „grâu"), *gărnişti, gărnină*; de asemenea *bitọrn,* (arom. *bitărnu*) „bătrân". Aşa dar, cuvântul este mult mai vechiu în limbă şi nu poate fi despărţit de albanezul *garΘ*, care, la rândul lui, tot aşà de greu s'ar puteà împăcà cu forma slavă, ca şi cuvântul românesc ; — *tšucă* „vârf de munte, pisc" (meglr. *tšucă* „vârf de deal" 8). In dialectul dacor. cuvântul există supt două forme: *ciucă* (cu înţelesul fig.) semn detras, ţel (Zielscheibe) cf. Ion Creangă V 373 ; *A fi ciuca bătăilor* „a primì toate loviturile" (Zanne, proverbe, I 420), cu o mulţime de expresiuni, şi *cioacă* «vârf de deal, deal, înălţime» şi cu alte înţelesuri secundare. Supt această dublă formă (cu *o* şi *u* în tulpină) cuvântul există şi în limbile slavice: *čok-,čuk-*, cu înţelesul fundamental „schlagen (mit Geräusch) — abhauen — verstümmeln — Stumpf — abgestumpfter Gegenstand", din care derivă atâtea forme româneşti: *cioc, ciocan, ciocâlteiu* etc. Dintre aceste două tulpini, numai aceea cu *u* (čuk) are numai în limbile slave de sud (bulg. şi sârba), în afară de înţelesurile de mai sus, comune pentru toate limbile slavice, şi pe aceea de «înălţime»: bulg. *čuka* „Hügel", serbocr. *čük, čuka* „Eigennamen von Hügeln". Este drept că la Bulgari avem un derivat şi din *čok*: *čokara,* însă alătur mai avem şi *čukara* „Hügel" (Berneker SEW. 159). Cum se vede dar, numai formele cu *u* au înţelesul de „înălţime" şi ele se întâlnesc numai la Slavii din Peninsula Balcanică. Ele ne duc la albanezul *tšuka* «Spitze eines Hügels", deosebit de *tšok* «Schnabel", care există şi în dacor. şi nu se ştie dacă e un împrumut alb.

www.dacoromanica.ro

sau invers. Din confruntarea tulpinelor slave cu formele albano-române rezultă că trebue să facem o deosebire formală şi de sens între cele cu *u*, cu înţelesul fundamental „înălţime", ca forme a l b a n o-r o m â n e, şi între acele cu *o*, cu înţelesul „schlagen (mit Geräusch) — abhauen" etc. ca forme s l a v e. In dialectele arom. şi megl. formele slave cu *o* n'au exersat nici o influenţă asupra lui *tšucă*; în dacoromână, din contră a intervenit şi *čok* slav care, împreună cu *ciucă* (čok-ciucă), au dat **ciocă* > *cioacă*. Tot aşa şi în alb., dar aci n'a dat naştere la nici o contaminare. De la Albanezi sau Aromâni cuvântul a trecut la Greci: τσοῦκα „Hügel" şi „Geschwulst im Gesicht" (G. Meyer EWA 449, Ngr. St.-II 88, 90). Vezi şi Philippide în *Bausteine f. Mussafia* p. 53.

Acum să trecem la restul cuvintelor de origine albaneză sau asemănătoare, ca formă şi înţeles, cu acelea din această limbă, care există numai în dialectul dacoromân şi peste tot în celelalte dialecte române, şi lipsesc din aromână, ca să vedem care este poziţia ce ocupă dialectul aromân, în această privinţă, faţă de celelalte dialecte române. O astfel de despărţire între elementul albanez dintre dialectul aromân şi dacoromân s'a mai făcut, în treacăt, de S. Puşcariu (Zur Rekonstruktion des Urrum. p. 59). Aci noi vom aplică felul de mai sus de specificare a proveniençei, cu unele lămuriri privitoare la dialectul aromân.

Dintre cuvintele de origine albaneză din dialectul dacoromân care lipsesc în dialectul aromân însemnăm: *bucură* (alb. *bukuroń* „înfrumseţez"). Cuvântul există şi în dialectul megl. cu aceeaşi însemnare ca în dacoromână. Caragiani în ale sale *Studii Istorice asupra Românilor din Peninsula Balcanică* (p. 53) îl dă ca nume propriu: *Bucur-lu* şi pentru Aromâni. Mie nu mi-e cunoscut; — *bunget* (alb. *bunk* „stejar"); — *cursă* (alb. *kurθε* „Falle, Fangeisen" care nu poate fi de origine turcă cf. S. Puşcariu, Zur Rekonstruktion p. 60, L. Spitzer, în Mitteil. f. rum. Inst. 293); — *gata* (alb. *gat* „bereit"). In aromână avem forma: *angătan* şi *ngătan* adv. cu înţelesul obicinuit „în grije, în pază" *va s-fug ti ţinţi dzîle. Calu ngătan s-lu ai* (o să plec pentru cinci zile, să ai în pază calul) Basme $215/_{25}$. Inţelesul original ar puteà fi acela de «a aveà cevà *gata* la ori ce moment" şi de aci apoi, „a îngriji de cevà". Poate cuvântul arom. să reprezinte o formă mai veche din goticul *gataujan* „vollbringen, handeln, wirken, bewirken",

www.dacoromanica.ro

(Miklosich, Die Fremdw. in den slav. Spr. 90) din care ar derivà şi alb. (G. Meyer EWA 121); — *ghimpe* (alb. *gl'imp g'ɛmp* „Dorn"); — *mal* (alb. *mal'* „Berg, Gebirge"); — *mugur* (alb. *mugul* „Spross"). Cuvântul există şi în dialectul megl. numai ca verb: *anmugur* „dau în boboci, încep să înfloresc", *viţă anmugurotă*, viţă îmbobocită; — *părâu* (alb. pɛr̄ua „Bett eines Flusses, Baches; Bach, Tal, Waldstrom"); — *strepede* (alb. *štrep* «Wurm, Made"); — *viezure* (alb. *vjɛðulɛ* „ein Getreide fressender Vierfüssler Hamster oder Dachs"); — *vare* în *oarecare* (alb. *valɛ* wohl, etwa, in der Frage); — *zară* (alb. ðale, care se găseşte ca împrumut nou şi în aromână). In afară de acestea mai sânt două cuvinte mai nouă *ghiuj* (alb. *g'uš* „Grossvater") şi *hamăsit* (alb. *hamɛs*, cf S. Puşcariu, în Conv. Lit. XXXVIII, 464) care lipsesc din aromână. [1])

Dintre celelalte cuvinte care se aduc în legătură cu formele corespunzătoare din limba albaneză, dar a căror origine nu este pe deplin dovedită avem: *stăpân* (alb. *stopán* „Oberhirt"). Cuvântul există şi în bulg. *stopan*, sârb. *stopanin* „pater familias". In celelalte limbi slavice lipseşte şi ca atare rămâne în domeniul balcanic. In timpul din urmă Barić (*Albanorum. Stud* p. 93, despre care vezi recensia mea în *Dacoromania* I 508) s'a ocupat cu originea acestui cuvânt, derivându-l din *hospitium* — hospitanus — istopanus — stăpân, nereuşind să împace formele albano-române. In orice caz, cuvântul este mai vechiu decât elementele slave şi ţine de domeniul albano-român. Aromânii nu-l au. Şi dacă l-au avut vreodată, a trebuit să dispară faţă de forma latină *domnu* (< dominus), al cărui înţeles şi astăzi se acoperă perfect cu acela de „stăpân". *Dona plândzeà dzua ş-noaptea ningă domnu-su* „Dona plângeà... lângă stăpânul său" (Basme $^{50}/_{24}$) *S- mi scol... s-lu l'au ţitšorlu... s-l'-aflu vârnu domnu* „să mă scol... ca să-i găsesc vre-un stăpân" (ib $^{212}/_{10}$) Şi tot aşà şi *doamnă* „stăpână". *Doamna casil'ei* „stăpâna casei". Continuarea acestui cuvânt la Aromâni cu înţelesul străvechiu în limbă de „stăpân", aşà cum astăzi în dialectul dacor. se mai păstrează pentru desemnarea unui „domnitor", atunci când noua întrebuinţare ca termen de reverenţă pentru a treia persoană nu

[1] Găsim inutil să mai adăogim şi formele: *ciupì* si *tureatcă* pe care K. Treimer le derivă din alb. *šufrɛ*, *tirk* (Zeitschr. f. r. Phil. XXXVIII pp. 396, 392), dar care formal nu merg, iar cel dintâiu nici ca înţeles. Despre raportul dintre *tirk* şi *tureac* vezi şi Oštir K. în Anthropos, VIII (1913) 165—180.

www.dacoromanica.ro

există, stă în strânsă legătură, desigur, cu plenitudinea drepturilor patriarhale pe care un *domnu* le aveà moştenite prin tradiţie în mijlocul familiei sale[1]); — *cătun* (alb. *katunt*) cu originea căruia s'a ocupat, acum în urmă. Jokl (Indogerm. Forsch. XXXIII 420-433). După autor cuvântul ar derivà dintr'un participiu de la verbul *ndeṅ* „întind" şi ar însemnà „obiect întins — cort-locuinţă — popas — aşezare". De la Albanezi cuvântul a pătruns la Români. Nu discutăm etimologia care cred că nu va fi cea din urmă. Aci vreau să arăt că Aromânii, şi Fârşeroţii din Epir şi Macedonia, care duc o viaţă nomadă şi cea mai mare parte locuesc în cătune, nu au acest cuvânt. Există proverbul *Nu faţe cătune* (despre care vezi mai departe), dar forma *cătună* trebue să fie un împrumut din greceşte κατοῦνα şi corespunde unei zicători identice din limba albaneză. De asemenea şi numele de loc. *Paljocatunon* (cf. Dacoromania I 421) pare a fi de origine albaneză. Caragiani, vorbind în o. c. p. 4 despre satele provizorii la Fărşeroţi, spune că aceste sate, „ei (Fărşeroţii) le numesc *cătune* sau călive". Acelaşi lucru îl confirmă şi Weigand când vorbeşte despre aşezările lor adăogind că „Ihre Ansiedelungen nennt man kălive, grössere kătune". Mă tem numai ca nu cumvà şi Weigand să se fi luat după afirmaţia lui Caragiani, care avusese grija să-i trimeată lucrarea sa istorică înainte de apariţia celor două volume din Die Aromunen (cf. Die Aromunen II 185). In cazul acesta *cătun* ar fi cunoscut numai de Fărşeroţii din *Muzachia;* — *bălaur* (alb. *bular* «şarpe de apă», *bo*lε „şarpe mare" *buuroṅe* „un fel de şarpe"). Fără a mă ocupà de originea acestui cuvânt, care rămâne obscură, aci vreau să arăt că odată cuvântul a trebuit să existe şi la Aromâni. Despre aceasta ne asigură formele grecizate rămase până azi la Românii din Albania, în special în Moscopole (cf. Jahresb. XXVI—XXIX p. 68) şi Epir ca nume proprii. Cuvântul lipseşte din limba greacă. Prin urmare un nume ca βαλαωρίτης presupune existenţa unei forme *valaori* căreia, dintre toate formele balcanice, numai *balaur* i-ar puteà corespunde, substituind lui *b* iniţial un *v*, ca în βαλτα: balta. De altfel, acest nume ne este atestat într'un extras de nume din lista contribuabililor din comuna aromânească *Nicopole*, din apropierea Bitoliei, publicată de Caragiani (o. c. p. 95), în care găsim *Sterghiu Balaura* (din Balaur + art. a). Autorul „Notiţelor Istorice" ne

[1] Despre înţelesul cuvântului *domn* la Dacoromâni, vezi N. Iorga, *Romanii şi Grecii de a lungul veacurilor* (1921) p. 23. şi Pârvan, «Sulle origini della civiltà romena», în *L'Europa Orientale* II (IV—V) p. 268.

www.dacoromanica.ro

spune că şi adjutantul lui *Iani Gura*, mare general român, după cum arată şi numele Gura, în revoluţia greacă, se chemà *Balaura*. Tot aşa şi numele moşului marelui poet de origine aromână, *Aristoteles Valaoritis* (1824—1879) se chemà *Balaur*, după cum se poate constatà din textul unui cântec popular, din care mai târziu s'a făcut Βαλαωρίτης (id. ib. p. 154). De altfel ca nume propriu cuvântul există şi la Bulgari „Balaur hiess ein Bruder des Zaren Mihail im 14. Jh." (cf. Jahresb. XXVI—XXIX, p. 168). De asemene şi ca nume de loc. *Balavurski*. In afară de aceasta, în aromână mai există cuvântul *bul'ar* „şarpe mare, specie de boa care trăeşte în Turcia" (Dal.), dar care se dovedeşte ca un împrumut nou din *bol*ε „grosse Schlange", despre care vezi mai jos; — *acă-* în *acătare* (alb. *akε-* în *akε-kuš* „ori-care" *akε-ku* „ori unde" etc.) pe care, acum în urmă, A. Procopovici, (Dacoromania I 169) încearcă să-l reducă la *eccum* (-talis) din care a rezultat *acctare*. In acest *acctare* evoluţia lui *cct* a fost mai grea şi deosebită decât aceea a lui *ct* în *actare*. Pentru înlăturarea acestei greutăţi s'a adăogat un *ă* epentetic între *cc* şi *t*, şi de aci: *acătare*. Cu toate acestea, formele aromâne şi megl. nu ne îndreptăţesc întru nimic să facem deosebire aşa de mare între *c* latin scurt şi *c* lung. Că a fost oarecare greutate în pronunţare, între *ct* şi *cct*, se înţelege de la sine; dar pentru aceasta, în dialectele dransdanubiene (arom., megl.), avem şi urmele acestei greutăţi, prin păstrarea grupelor *ht* şi *ft*, care au existat odată şi în dialectul dacoromân. Până la o nouă lămurire a chestiunii, *acătare* pe lângă *ahtare*, *aftare* rămâne ca o formă albano-română; — *fărâmă* care corespunde arom. *sărmă*, cu acelaşi înţeles, nu poate fi despărţit de Θε$\bar{r}$imε [1]).

In afară de aceste cuvinte care lipsesc în dialectul aromân, Weigand (Jahresb. XIX—XX pp. 134, 135, 143) mai dă pentru dialectul dacor. şi *bâca!* plumps! din alb. *bika* = schau da wie es fällt, imperativul admirativ de la *bi* „fallen"; *folte* (foltea) „Dickwanst, Fressack, gefrässig" din *fole* (de la foale) şi suf. alb. *te*, *tε*; *a gâmbà* şi *a gâmbosì* „täuschen" acelaşi cu bulg. *gabam* sau alb. *gaboj* cu aceeaşi însemnare; *zgâu* din alb. *zgô* „die Vorstufe zu zgua"; *zgaibă* din alb. *zgebε* şi *zgură* din vechiu

[1] K. Treimer în studiul citat (p. 396) derivă *fărâmà* din alb. *faroj* „verwüste, zerstöre", iar *sărac* (p. 397) care nu poate fi despărţit de vsl. *sirakŭ*, din alb. Θa$\bar{r}$imε. Nici *sărman* cu derivatul arom. *sărmăniţă* prunc, copil mic, p. ext. leagăn, nu pot fi aduse în legătură cu forma albaneză. De asemenea *fsat* nu poate fi despărţit de *sat*, despre care vezi mai în urmă studiul d-lui V. Bogrea (Dacoromania, I, 253—257), spre a fi derivat singur, cum face autorul, din alb. *tšat*. Vezi şi Meyer-Lübke (EWR 3461).

www.dacoromanica.ro

alb. *zgurja* > *zgüre* — despre acesta din urmă vezi şi Meyer-Lübke în Grundriss p. 1053 § 50, — care aproape mai toate nu se pot susţineà ca atari: alb. *bika* trebuià să ne dea *bică; folte(a)* în nici un caz n'ar puteà veni din *fole* + alb. *-te*, deoarece un *-te* în funcţiunea arătată de Weigand nu există, iar suf. *-te* la care se referă ne-ar puteà da foneticeşte tot aşà de greu un *folte* (cu schimbarea lui *e* în *e*) ca şi *burte* din *burtă* pe care Weigand nu şi-l poate explicà şi la care s'a referit Puşcariu (Dicţ. Acad. Rom.), ca să explice, prin analogie, forma *folte(a)*. Aici adaog că la Bucureşti forma *burtea*, ca poreclă pentru oamenii burtoşi, este foarte curentă; în afară deaceasta, porecla *Codea* pentru „drac", derivat de la *coadă*, este foarte cunoscută şi chiar atestată (cf. Jipescu, Opincaru p. 114). Aşa dar analogia invocată de Puşcariu pentru explicarea lui *folte(a)* nu este imposibilă. In ce priveşte pe *a gâmbà* şi *zgău*, imposibilitatea derivaţiunii lor din formele alb. reiese din însăşi expunerea lui Weigand, fără ca să mai fie nevoie a insistà şi noi aici asupra lor.

4. Elementele române în limba albaneză.

Trecem acum la partea a doua a raporturilor albano-române din perioada veche, anume la influenţa aromână sau română asupra limbei albaneze. Această influenţă se manifestă în lexicul albanez şi în proporţie nu tocmai aşà de redusă. Cele mai multe cuvinte se aud în dialectul tosc, pentru că dintre Albanezi, Toschii sânt vecinii mai de aproape ai Aromânilor, de la care o bună parte din cuvintele ce vom citâ au pătruns în limba albaneză. Aceasta însă nu vrea să zică că dialectul dacoromân n'a contribuit cu nici un cuvânt la această influenţă. Sânt destule cuvinte care prin forma lor se arată ca aromâneşti. Dar mai sânt unele care pot fi socotite tot aşà de bine dacoromâne ca şi aromâne. Când vorbim de împrumuturi româneşti în limba albaneză, nu trebue să înţelegem numai pe acelea care s'au făcut în urmă, prin mijlocirea dialectului aromân, ci, mai ales, şi pe acelea care ar fi putut pătrunde şi în perioada de expansiune a Vlahilor în Balcani, a acelor Vlahi despre care documentele şi diplomele regilor sârbi ne vorbesc încă de pe la sfârşitul sec. XII. De asemenea unele din ele poate să dateze şi dinainte de despărţirea Românilor în cele două

www.dacoromanica.ro

ramuri din dreapta şi stânga Dunării. In aceste două perioade, după cum se ştie, limba erà mult mai unitară de la o populaţiune la alta şi, prin urmare, o formă ca *mil'oară* (cu *l'* păstrat) care a dat în alb. *mil'ore* erà tot aşà de dacoromână ca şi aromână, întru cât înlocuirea lui *l'* prin *i*, după cum se poate vedeà din vechile scrieri literare, s'a făcut după sec. al XIII. Aşà dar, eu cred că ar fi pripit a spune cu Treimer că „Alle erkennbaren Wörter rumänischen Ursprungs im Albanischen sind sichtlich aromunisch und nur in Gegenden gebräuchlich, wo sich stärkere aromunische Siedlungen treffen" (o. c. p. 389). Ţinând seamă de raporturile strânse ce au existat odată între Români şi Albanezi, este cu neputinţă a admite că numai Albanezii, care, ca chestiune de stare culturală pentru vremurile ce ne preocupă, erau pe aceeaşi treaptă cu Românii, au putut exersà o oarecare influenţă asupra limbei Românilor, iar aceştia mai de loc asupra limbei albaneze. De altfel şi stadiul în care se află cunoştinţele noastre asupra lexicului albanez, reduse, mai ales, la cele trei dicţionare (G. Meyer, Christophorides şi Junk), nu ne îngădue să facem astfel de deducţiuni. Texte populare strânse de Albanezi, în felul cum avem noi în limba română, aproape mai că nu există. Dacă n'ar fi Hahn şi Pedersen, aproape n'am şti nimic din lexicul întrebuinţat în texte, nu numai în dicţionare. Nu vorbesc de monografii privitoare la terminologia specială a industriei casnice. Dacă am aveà şi pe acestea, sânt sigur că s'ar găsi şi alte cuvinte de origine română în limba albaneză.

Ca şi la studiul elementului albanez în limba română, şi aci vom face aceeaşi despărţire între cuvintele albaneze de origine română şi între acelea care, deşi se arată a fi româneşti, însă, întru cât originea lor în limba română nu este pe deplin clarificată, provenienţa lor în limba albaneză poate fi discutabilă.

Dintre cuvintele de origine română avem: *bálig*ɛ f. „Kuhfladen, bouse de vache" (în afară de *baig*ɛ, *bag*ɛ, *bagɛl'*ɛ) atestat de G. Meyer (Alb. Stud. V 69) numai pentru Albanezii din Grecia, cu observaţia „Dies steht der südrumänischen Form am nächsten". Această formă nu numai că se apropie de cuvântul aromân, dar chiar este o formă aromânească împrumutată de Albanezii din Epir, care au venit cel mai des în contact cu Aromânii; un astfel de împrumut, chiar dacă am admite o origine albaneză a formei române, ceea

www.dacoromanica.ro

ce nu se poate demonstrà încă prin nimic (cf. Indogerm. Forsch. VI. 116), nu poate fi exclus, de oare ce, în privinţa aceasta, cazurile din alte limbi sânt numeroase şi prea bine cunoscute, ca să fie nevoie a le înşirà; — *scl'imuris* „weine (von Kindern und Hunden)" pe care G. Meyer îl derivà din ngr. κλαυθμυρίζω „wimmern, winseln, ein weinerisches Gesicht machen" vine din arom. *scl'imur* (despre copii) „plâng pe înfundate, mă fac că plâng cu suspine, (la Dal.) scâncesc, scrivesc, smorcăesc". *El scl'imureadzâ* (el se face că plânge cu suspine) Dal. La Aromânii din nord se întrebuinţează numai cu accentul pe tulpină: *scl'ímur, scl'ímuri, scl'ímură*. De asemenea lipsesc formele cu *ş* iniţial: (*şcl'ímur*), pe care Dal. le dă alături de *scl'imur*, întocmai ca *şcl'ifur* şi *scl'ifur*. Cuvântul vine din lat. *exclamoro, -are* şi, prin Aromâni, a trecut şi la Greci: σκλιμουριοῦμαι „winseln von Kindern" (G. Murnu, Rum. Lehnw. im Griech. p. 42. Vezi şi Meyer-Lübke REW. 1961; — *tšutšuris* (*tšutšuras*) vb. „ins Ohr flüstern" din arom. *tšútšur* vb. „şoptesc cuivà la ureche, (la Dal.) şuşuì, şopâi, murmurà". *Nu ştiu ţi-l' tšutšurăţiva la ureacl'e* (nu ştiu ce-i şopteşte la ureche). *E noi vărg'ăm şi nă tšutšurăm* (iar noi vorbim şi ne şoptim la ureche) Cod. Dim. $^{47}/_{12}$. Cuvântul a pătruns şi la Greci τσουτσουρίζω „zwitschern", după cum a arătat G. Murnu (o. c. 45); — *surboh* „schlürfe", (gheg) *surp* cu derivatul *surbul'tɛ* „schlürfbar", pe care G. Meyer îl derivà din vsl. *srъbati*, bulg. *srъbam* „schlürfe" sau din ital. *sorbire*, vine din arom. *sorbu* (cu perf. simplu şi part. *surġii*, *surg'it*). Formele cu accentul pe tulpină fiind cele mai des întrebuinţate, explică trecerea lui $o > u$ în alb., trecere care de altfel este un fenomen regulat în alb. ca şi în dialectul aromân. Meyer-Lübke dă şi *šurboj* forma regulată alb. din lat. *sorbere* (Grundriss, p. 1049); — *sus* întrebuinţat numai supt forma interjecţională „hebe auf", *susu* „erhebe dich" vine din rom. *sus* arom. *nsusŭ* (< lat. susum). In dialectul arom. *nsusŭ* are exact aceeaşi întrebuinţare verbală subt forma interjecţională ca şi în albaneza, pentru care G. Meyer (EWA. 397) se referă numai la ital. *suso*; — *manár* s. m. „zahmer Hammel" (G. Meyer, EWA. 258) din arom. *mânar* (< lat. *manuarius*) „mielul care se ţine acasă pentru îngrăşare, miei care se învaţă să vie după om (Dal.), „mielul obicinuit a merge nedespărţit după cinevà" (Basme). Cuvântul se găseşte şi la Greci μανάρι (μαννάρι) „gemästetes Lamm oder gemästeter Hammel" (G. Murnu, o. c. 31).

www.dacoromanica.ro

— *kuatse* „weisses Schaf mit schwarzen Augen und Braunen" din arom. *coaţin*, cu pete roşii la obraz, la cap": *Oaie coaţină* (oaie cu pete roşii la cap) Dal. (Skok P. în Zeitschr. f. rom. Phil. XXXVI (1913) p. 641—656), în dacor. *coacina* „numele unei oi cu botul galben sau roşiu" din lat. *coccinus-a-um* (Candrea, Les Elém. lat. p. 65); — *furkul'itse* „Gabel" (G. Meyer EWA 114) din românescul *furculiţă* din *furcă* (< lat. furca), care se găseşte în toate dialectele afară de cel istrian. Cuvântul nu poate fi un derivat alb. din *furkɛ*, de oare ce derivate cu suf.-*ul'itsɛ* nu există în limba albaneză, ci numai în-itsɛ (bualitsɛ, gomaritsɛ, daskalitsɛ etc. cf. Pekmezi, Gram. der alb. Spr. p. 223). In afară de aceasta, cuvântul este unul dintre acei termeni pastorali români pe care îi întâlnim la toate popoarele din Peninsula Balcanică afară de Sârbi: gr. φουρκουλίτσα, bulg. furkulitsa (G. Murnu *o. c.* 46); — *urδa* „Käseart (alter kugeliger Käse mit Schimmel überzogen) dat de Weigand (Alb. Wb. 96). La G. Meyer şi la Hahn cuvântul nu se găseşte. In schimb, atât la unul cât şi la celalalt avem *urδe* (hurδe) „Epheu, Flechtenkrankheit". Weigand, vorbind de *urδa* „brânză", îl dă supt *urδ-i* Flechte, Flechtenkrankheit" adăogând şi înţelesul „Schimmel" (mucezeală) pe care îl dă şi la *urδa*. Chestiunea stă aşa: una este *urδ-i*, dată de Hahn şi G, Meyer cu înţelesul de „Epheu, Flechtenkrankheit" şi alta *urδa* „Käseart", cuvânt nou în limba albaneză. Felul de brânză cunoscută supt numirea de *urdă*, în Peninsula Balcanică, este de două calităţi: una comună, preparată din zăr care se obicinueşte şi la Dacoromâni, şi alta de calitate superioară, prin grăsimea şi gustul ei, care se prepară numai de pe la sfârşitul lui August, din lapte gras. Preparaţia acestei urde este o specialitate a Aromânilor din Pind; de aceea Bulgarii din Macedonia îi spun „vlaška urda" şi se vinde în bucăţi rotunde ca o ghiulea, cântârind câte 1—3 kgr. bucata. Dacă în limba albaneză acestui fel de brânză, pe care Aromânii o fabrică de forma rotundă („kugelig"), îi zic *urdδa*, apoi cu siguranţă că cuvântul este nou luat de la Aromâni, singurii care posedă secretul acestei fabricaţiuni, şi nu are a face nimic cu *urδ-i* „Flechtenkrankheit". Aceasta o spun pentru că Weigand, în studiul său *Zur Terminologie der Molkerei* (Jahresb. XVI 229—230), ocupându-se cu etimologia cuvântului românesc, crede că ar puteà derivà din alb. *urδa*, adăogând „Käseart die mit Pelz, Flechte überzogen ist". Ce fel de *urdă* va

www.dacoromanica.ro

fi aceasta ocoperită cu „Pelz“ şi „Flechte“, nu ştiu, pentru că eu, ca Aromân, am mâncat din ea, şi se înţelege că Weigand se referă la urda aromânească de forma rotundă. Weigand dă poate aceste lămuriri ca să apropie înţelesul cuvântului de alb. *urð-i* „Flechte, Flechtenkrankheit“? Dar acesta n'are a face absolut nimic cu *urða* (brânză) şi numai întâmplător se confundă cu cea dintâiu ca formă. In afară de aceasta, în aromână nu se pronunţă, propriu zis, urðă, ci *urdă*. Aşa este cunoscut la nord peste tot şi tot aşà îl întâlnim şi în scrierile vechi (*De aistă se faţe umptu şi caşu, urdă şi ðală* Daniil $^{3}/_{120}$). În Epir se aude şi *urðă*, însă nu în toate părţile (în Avdela, *urdă*) prin substituirea lui *d* prin *ð*, ca în alte cuvinte: *arăðăţină* pentru forma obicinuită *arădăţină* (Dal). Aşa dar, forma românească comună pentru toate dialectele este *urdă*, aşà cum se pronunţă la cea mai mare parte dintre Aromâni. Acest *urdă* în nici un caz n'ar puteà veni din alb. *urðɛ*, căci ar fi trebuit să dea în arom. *urdză* (cf. barð-i — bardzu), iar în dacor. *urză*. Pesupunerea lui Weigand că «Im dr. gehörte dann zu den jungsten Entlehnungen» n'ar puteà fi admisă nici pentru aromâna, pentru denumirea unui fabricat, care, ca şi *caşul* şi *brânza*, datează de când cu păstoritul la Români, atunci când la Albanezi se cunoaşte numai pentru denumirea unui singur fel de urdă, preparată de Aromâni. Dar chiar dacă am trece peste aceste consideraţiuni şi am admite că şi pentru Aromâni cuvântul ar fi de origine albaneză, atunci de ce la Aromânii, care au astăzi *urdă*, ca şi Dacor., nu avem *urdză*? Un *urðɛ* alb. intrat nou în dialect, s'ar fi putut păstrà, cel mult, subt aceeaşi formă (urðă), nu însă *urdă*, întru cât *ð* este un sunet curent la toţi Aromânii. [1] Cu totul altfel se prezintă chestiunea faţă de forma alb. *udós* „Käse“ despre care Weigand nu pomeneşte nimic. Nu se ştie dacă acesta este din **urðos*. De asemenea nu e sigură nici legătura lui cu forma română, deşi G. Meyer (EWA 445) adaogă cu privire la forma alb. „Scheint zu dem weit verbreiteten, în seinem Ursprunge nicht aufgeklärten rum. maced. *urdă* „Topfen“... zu gehören“. De la Aromâni cuvântul a trecut la Sârbi, *ûrda* acelaşi cu *grušavina* şi *gruševina* „lapte închegat“, care este un derivat din *grušati* „gerinnen“ (despre lapte), tot de origine arom. despre care se va vorbì mai pe larg în altă parte; la Bulgari

[1] Treimer, fără să-şi dea seamă de aceste dificultăţi, admite etimologia dată de Weigand (o. c. p. 391).

www.dacoromanica.ro

urda „käsige Masse" etc. Pentru răspândirea cuvântului la Slavii de nord şi răsărit cf. Mitteil f. rum. Inst. 272. Cu originea lui s'a ocupat mai pe larg Hasdeu (Columna lui Traian, 1874 p. 105) derivându-l din forma tracă *urud;* — *gavrɛ* „Loch" pe care G. Meyer (EWA. 37 s. birɛ) îl derivă din lat. *cavus* este din arom. *gavră* (dacor. gaură); — *mil'uar* (mılore) „junger Widder, junges Schaf von ein biz zwei Jahren", *mel'ore* f. „Ziege, din noch nicht gworfen hat", din *mil'or mil'oară* (< lat. *agnĕlliolus, *agnĕlliola) care, supt forma lor veche, pot fi aromâne sau dacoromâne. Cuvântul se găseşte şi la Greci μηλιόρι, μηλιόρα, „dreijähriges Lamm"; pentru celelalte forme vezi la Murnu (o. c. p. 30-32); — *skutér* s. m. „Oberhirt" corespunde formei dacor. *scutar* „mai marele peste ciobani" atestat şi supt forma *scutariu* „cel care priveghează ca ciobanii să păstorească oile bine şi îngrijeşte ca să fie îndeajuns cele trebuitoare la stână" (Hasdeu, Chest. I p. 34 în comuna Călineşti jud. Botoşani), ceeace arată că suf. *-ar* nu trebue socotit numai decât din sl. *-ar*, ci că reprezintă pe *-arius* din lat. *scutarius*, dat, deşi cu semnul întrebării, şi de Meyer-Lübke (REW. 7755). Forma vsl. *skotarĭ* „pecurarius", derivat din *skotŭ* „pecus" şi atestată pentru sec. al XIII, este foarte rară în vsl. (cf Miklosich, Lexicon Paleosl. 848 şi Etym. Wörterb. 303), iar limbile bulgară şi sârbă, care privesc mai de aproape forma română, nu l-au. Din aceste motive cuvântul nu puteà pătrunde în albaneza din limbile slave din Peninsula Balcanică, şi mai puţin din gr. σκουτάρι „Schildträger" (G. Meyer, Ngr. St. III 61). Înţelesul cuvântului din limba alb. îl duce direct la forma română; — *rusal'ɛ* s. f. „Schlampe" adică „muiere desfrânată, muiere rea, târfă" alături de forma moştenită *ršaje, ršaj* f. (< lat. rosalia) «Pfingsten» reprezintă român. *rusal'e,* în dacor. cu înţelesul „böse Feen, die Sturm erregen, Dächer abdecken, die Wäsche junger Frauen entführen u. dgl.", şi „femeie rea". Cu acest înţeles, care există numai în limba română şi lipseşte în limbile slavice din Peninsula Balcanică, cuvântul alb. nu poate fi decât de origine română. In ce priveşte dialectul prin care a pătruns în alb., observăm că, intru cât înţelesul de „Schlampe" lipseşte în dialectul arom., originea lui trebue căutată tot în dialectul dacor. şi anume în aceea epocă, când forma originară *rusal'e* (< rosalia), care astăzi mai există numai în arom. şi megl, nu dispăruse încă subt presiunea formei sla/e.

www.dacoromanica.ro

O nouă explicaţie despre dacor. *rusalii* vezi la S. Puşcariu (Dacoromania I, p. 438); — *orɛ* (în dialectul gheg) «Weiblicher Dämon, der die Welt durchstreift die Verwünschungen und Segenswünsche aufschreibt, die er hört, und sie în Erfüllung bringt" (Hahn, alb. St. III p. 89): *Šk'oje ora e ndɛg'oftɛ* (arom. s-triţeari orle s-te avdă), din arom. *ori* (în expresia curentă mai ales la Aromânii din nord) *Lu acaţară orle* (l-au apucat nebuniile); *easte cum lu-acaţă orle* (este cu toane, cum îl apucă) Dal., iar acesta din lat. *horae, -arum* „die Horen, die Göttinnen der regelmässig wiederkehrenden Naturordnung, der Jahreszeiten u. ihres wechsels, die gütig în dem Kreislaufe der Zeiten Menschen und Göttern manches ersehnte Gut bringen" (Georges). Cuvântul există şi în dialectul dacor. în expresia: *a-şi venì în ori* „zu zich kommen"; *a-şi ieşì, a scoate din ori* „ausser sich geraten, bringen" despre etimologia căruia Tiktin (Dicţ. Germ. Rom.) se întreabă „ist villeicht mit dem pl. von *oară* identisch". G. Meyer (EWA 315) îl confundă cu calabr. *orɛ* „Stunde", derivându-l din ital. *ora* şi adăogând că pentru înţelesul „weiblicher Dämon" e a se compară slov. *ura* „Ungewitter". Se înţelege că cuvântul ar puteà să existe şi la Slavi, precum şi peste tot dealungul Dalmaţiei (Fr. Baron Nopcsa, *Beiträge zur Vorgeschichte und Ethnologie Nordalbaniens* în Wissenschaftliche Mitteil. aus Bosnien u. der Herzegowina Vol. XII p. 226), însă ţinând seamă de înţelesul lui, el se identifică cu forma aromână; — *pɛgɛrɛ* „unrein; f. Unrat, Schmutz"; *pɛrgoń* „beschmutze, verunreinige". Ca formă şi ca înţeles cuvântul este un împrumut din dialectul aromân. Păstrarea lui *g* intervocalic exclude derivaţia lui directă din limba latină, trimţându-ne la una din limbile romanice cu care limba albaneză a avut legături mai vechi; iar înţelesul de „Unrat, Schmutz" ne conduce direct la dialectul aromân. In acest dialect *pângân* (< lat. paganus) însemnează „om rău, crud peste măsură, păcătos" iar *pângănitate* şi *pângăneaţă* numai „murdărie, excrement", ca şi verbul *pângănescu*, mă murdăresc cu ceva, mă spurc". Acest înţeles trebue să se fi desvoltat de cu vreme în limba română, căci îl întilnim şi în dialectul dacor. în *pângărì* „a spurcà", prin urmare împrumutul poate fi şi mai vechiu; — *pekul'* „Sorge" (G. Meyer EWA 325) însă şi „bacşiş în bani", înţeles care îl apropie de cuvântul arom. *picul'u* (< lat. epiculium) „bani strânşi pentru bătrâneţe" (Puşcariu, Wb. 1295); —

www.dacoromanica.ro

pul'kɛ „Truthenne" din arom. *pul'că* (megl. pul'că) întrebuinţat la Aromânii din nord şi ca nume propriu (cf. Meyer-Lübke în Grundriss ed. 2 p. 1039). Despre extensiunea cuvântului şi la Bulgari: *pul'ka* „junges Huhn", la Sârbi: *pujka* „Truthenne," la Ruteni: *pul'ka* şi *puika* id. cf. Wędkiewicz (Mitteil d. rum. Inst., 285 şi G. Meyer o. c.); — *nal't* adv. „hoch, oben", *nal'tɛ* „hoch, gross von Gestalt" nu poate fi derivat, direct, din lat. *in alto* (G. Meyer, EWA. 297), din cauza păstrării lui *a* urmat de *l* în poziţie închisă (cf. *gelbɛrɛ* > lat. *galbinus*), ci trebue să fie un împrumut mai nou din limba română: *înalt* (Meyer-Lübke, ib. p. 1043); — *kɛrutɛ* „gehörntes Schaf" nu poate veni, cum dă G. Meyer (EWA. 190), din lat. *cornūta*, din cauza lui *ū* netrecut în *ii*. Forma alb. este aceeaşi cu forma română *cornută* (din „oaie cornută") răspândită la toate popoarele slave: rut. *kornuta* „Schaf mit Hörnern", ceh. *kurnota* id., slov. *kornuta* etc. (Berneker, SEW. 573; Mitteil des rum. Inst. 297). Pentru formele din Peninsula Balcanică vezi G. Murnu (o. c. 29). — Pentru acelaşi motiv şi *kukutɛ* n'ar puteà veni nici din lat. *cĭcūta* (G. Meyer ib. 211) şi nici din *cucūta*, care ar fi trebuit să dea **kukütɛ*, ci din românul (arom.) *cucută*, care se găseşte şi la Sârbi: *kukuta* „conium maculatum"; — *misurɛ* (în Berat), încolo *misur* „Tiefer Teller, Schüssel" din arom. *misur(ă)* „strachină" (<lat. *me[n]sura* cf. S. Puşcariu Wb. 1047). Înţelesul de „farfurie", care se dă pentru forma megl. (cf. *un misur di frină* „o strachină de făină" 16/29. *Doụ misur cu uă* „două strachine cu struguri" 2/47) nu există. De altfel, în Meglen nici nu se cunoaşte farfuria, iar la Aromâni există cuvântul *piatŭ* (< ital.). Cuvântul *misur* există şi în bulg. cu acelaşi înţeles. De obiceiu această formă se derivă din vsl. *misa* „Schüssel", (P. Cancel, Despre „Rumân" p. 30), fără însă ca să se arate un alt exemplu derivat cu suf. *-ur* şi fără ca acest *misur* să existe şi în celelalte limbi slavice. Este drept că suf. *-urŭ* să găseşte în slov. *kačur* „Sclangenmännchen", de la *kača* „Schlange" rut. *kačur* „Enterich" etc., însă cu altă funcţiune, iar *-ura* în sârb. numai ca augm. *glavura*, *tikvura* etc. (Miklosich, Vergl. Gram. d. Slav. Spr. II, p. 93). Presupun mai de grabă că bg. *misur* numai întâmplător coincide ca înţeles cu vsl. *misa*, întru cât suf. *-ur* după Vondrák (Vergl. Slav. Gramm. I, 433) nu există în limba bulgară. Cuvântul este de origine aromână şi face parte din acei termeni pastorali, ca *mură*, *sugar* etc. care au

www.dacoromanica.ro

trecut la Bulgari. Desvoltarea semantică de la *mensura* la „strachină care serveà ca măsură", nu este grea, dacă ţinem seamă de faptul că şi vsl. *misa* (< mensa) a putut ajunge la acest înţeles. In ce priveşte însă forma albaneză, care ne interesează în primul rând şi care se păstrează încă supt forma ceva mai veche aromână *misură* (cu *ă* final), ea nu puteà veni din bulg., şi pentru faptul că acest ѕ nu poate reprezenta un ъ vsl., căci atunci *misurъ* ar fi fost o formă paleoslavă şi, după cum am spus mai sus, ea nu se poate atestà decât numai pentru limba bulgară; în afară de aceasta, o formă vsl. *misurŭ* ar fi trebuit să dea în alb. *mišurŭ*, mai ales că *s* > š în limba albaneză ajunge până prin sec. al XI-XII, iar *ŭ* > ѕ în vsl. n'a trecut de sec. al X. Păstrarea lui ѕ final ne arată că avem a face cu o formă arom. în limba albaneză; — *perušane* f. pl. „Strinband von Gold, Edelsteinen oder Perlen" (G. Meyer, EWA. 329), „Behang, Kopfschmuck einer Braut" (Weigand, Alb. Wb. 69) din arom. *piruşană:* „peruşane erau numite altădată fetele care îşi lăsau părul pieptănat pe frunte" (Basme), „termen de desmierdare către fecioare" (ib.) „femeie cu perciuni frumoase, femeie înaltă, sveltă, mândă şi cu păr frumos" (Dal.), prin ext. „monedă de argint sau de aur atârnată de frunte prin câte un lănţişor de argint" (Mihăileanu). Forma arom. nu poate derivà din bulg. *peruşina* (Pascu, Suf. 295) care vine de la *pero* „pană" şi însemnează „Gefieder, Federn, Daunenkissen", după cum nici forma alb. din turc. *piruze* (EWA 329). Cel mult forma arom. ar puteà veni din cea alb., dacă derivarea lui din *per* (ca corb - corbişană) prin forma intermediară *peruş* n'ar fi cu putinţă; — *rutѕ* „Raute" n'ar puteà veni numai din ital. *ruta*, ci foarte probabil din rom. *rută* id. (Meyer-Lübke în Grundriss p. 1047); — *kakaris* vb. „gackere von Hühnern" din arom. *căcăredzŭ* „cotcodăcesc" (*Găl'ina căcăreadză* «găina cotcodăceşte»). G. Meyer (EWA. 166) derivă cuvântul din ngr. κακκαρίζω, care el însuşi vine din arom. Forma arom. nu poate veni din ngr., căci atunci ar fi trebuit să avem **căcărisescu*; — *grumul* „Haufen" nu poate veni din lat. *grūmulus*, din cauza lui *ū* care trebuià se dea *ü*, însă nici din ital. *grumolo* care însemnează „Herz (von Kopfsalat oder vom Kohl)" cum dă G. Meyer (EWA. 132). Dacă nu vine direct din arom. *grumur* „grămadă" *(Grumur di leamne)* cu *r* final disimilat, atunci păstrarea lui *u* pentru *ü* s'ar puteà datorì contaminării cu forma aromână; — *fl'okate* s. f. „weisswollener Überrock,

www.dacoromanica.ro

Nationaltracht der Süd-Albanesen" din arom. *flocată* şi *flucată*, derivat de la *floc* (lat. < *floccus*, *-um*) ca *gurgul'at*, *-ă*, *moţat*, *-ă* etc. şi păstrat ca substantiv supt forma feminină din întrebuinţarea adjectivală: *vilendză flucată* „velinţă prevăzută pe deasupra cu floci": *Fitšorlu amel, ţâne fluria estă şi di nâsă si-ńi-adari nă vilendză flucată* (copilul mieu, ţine acest galben şi cu el să-mi faci o velinţă flocoasă) Basme 208/10. La Aromânii din nord se întrebuinţează numai *flucată* şi *flocată* (cu *o* neaccentuat pentru *u*), probabil supt înfluenţa lui *flocŭ*. La început trebue să fi însemnat ţesătura de lână prevăzută cu floci, care este un fabricat specific al Aromânilor [1]. Cu acest înţeles cuvântul a fost împrumutat de către Albanezii din Epir care veneau mai în contact cu Aromânii care se ocupă în special cu acest fabricat. Cuvântul există şi în ngr. φλοκκάτα cu acelaşi înţeles ca în limba albaneză şi intrat probabil din această limbă (G. Meyer Ngr. Sb. III, 70). Explicarea cuvântului din limba alb. de la *fl'ok* şi suf. *-ate* este cu neputinţă, de oare ce lipseşte acest sufix; — *cusri*, *cusrirε* „văr, vară" din arom. *cusurin*, *cusurină* (<lat. *consobrinus*, *-a*) id. (Christophorides, ap. CDDE); — *guše* „Hals, Läppchen des Hahns" cu mai multe derivate despre care vezi G. Meyer (EWA. 135). Cuvântul este răspândit peste tot în Peninsula Balcanică: bulg. *guša* „Kropf, Hals, Unterkinn", *gušă* vb. *gušă se* vb. a se îmbrăţişa (cf. arom. *mi l'au di guşe* „mă îmbrăţişez"), sârb. *guša* id., rut. etc. pe care Berneker (SEW. 362) le derivă din român. *guše* [2] şi nu ar fi cu neputinţă ca să fi pătruns şi în limba albaneză, mai ales că originea latină a cuvântului românesc apare mai evidentă şi din mulţimea formelor romane, despre care vezi Meyer-Lübke în Zeitschrift f. rom.

[1] Negoţul pe care îl făceau odată Aromânii cu aceste ţesături erà foarte mare. Dimile Aromânilor şi în genere toate fabricatele de lână ajungeau, după cum ne relatează Pouqueville (Voyage, II p. 172) până la Constantinopole şi peste tot în Occident De aceea socotesc că şi pasagiul din poeziile poetului bizantin Teodor Prodrom din sec. al XII: Κάππα μου ὄνταν σ'ἔθεκεν ἡ Βλάχα νὰ σὲ φάνῃ Πολλὰ δάκρυα σὲ γέμισε (O mantaua mea, când te-a pus Aromâna la războiu să te ţese, te-a umplut cu multe lacrimi) se referă mai de grabă la *Vlaha* din Peninsula Balcanică, decât la aceea din Principate (cf Hesseling et Pernot, Poèmes prodromiques en grec vulgaire p. 83 ap. D. Russo, *Elenismul în România* p. 45. Vezi şi O. Tafrali, *Bizanţul şi influenţa lui asupra ţării noastre* p. 78).

[2] Forma dialectală (megl) *guşnes* „îmbrăţişez" pe care o citează Berneker (ib.) nu derivă din *guşe*, ci din aoristul bulgar *guša·gušnah* ca *stignes*, de la *stigam-stignah* etc.

www.dacoromanica.ro

Phil. XV, 242 şi REW. 3750, iar o explicare sigură a formei albaneze, din limba albaneză, nu s'a dat. Despre prezenţa cuvântului în ngr. γκοῦσα „Kropf", vezi Murnu (o. c. p. 24). — Tot aci aparţin şi *l'aft* „Ruhm. *l'ενδοή* „lobe" influenţate de formele arom. *alavdu, alăvdare* (laudo, -are), dacă nu chiar împrumuturi directe, cum crede Meyer-Lübke (o. c. p. 1047); — *špun* (întrebuinţat în Dibra cu înţelesul) „zeige, führe" (G. Meyer. EWA. 415), din arom. *spun*, cu acelaşi înţeles (Meyer-Lübke, o. c. p. 1056); — *bustur*ε „was sich im Magen der Wiederkäuer befindet" din materialul strâns de Dr. Reinold din albaneza vorbită în Grecia (G. Meyer, Alb. St. V, p. 71), trebue să fie acelaşi cu arom. *păstură* „murdăria din pântecele unei vite" (Mihăilanu), p. ext. (supt forma *prîstură)* şi „stomah, burtă de vite", fig. „om de nimic, nătărău" (Dal.) Originea cuvântului rom. nu este cunoscută. După însemnare există o legătură între formele arom. şi alb., chiar în cazul când am aveà a face cu un împrumut invers. In dialectul dacoromân înţelesul cuvântului se cam deosebeşte. Aci însemnează „materia cea neagră şi amară din faguri" (Şezătoarea, III p. 84), „material otrăvitor în faguri, de culoare galben-vânătă, adunat de albine pe timp secetos de pe plante veninoase" (Săghinescu, Voc. rom. p. 30); — G. Meyer dă şi pe *vεrgar* (la Meyer Lübke: *vorgar*, cf. Grundriss p. 1048) „unverschnittener Bock oder Hengst" subt forma *várgεrε* ca un împrumut din român. *vargă* din *veargă* (EWA 470), ceea ce e puţin probabil; — *preš* (pe lângă forma regulată *pras*) „Lauch" întrebuinţat în Berat, vine din arom. *preaş* (la Aromânii din Albania), pe lângă forma obicinuită *praş* (G. Meyer EWA. 334); — *trup* întrebuinţat numai în dialectul tosc cu înţelesul de „corp" („Leib, Körper"), — în dialectul gheg se întrebuinţează *korp-i* (Pekmezi, Alban. Gramm. 251) — vine din arom. *trup*, singura formă pentru desemnarea corpului omenesc. Cu acest înţeles, care se găseşte numai în limba română, nu puteà veni, direct din vsl., bulg. s. sârba, de oare ce acestora le lipseşte noul înţeles.

Ca împrumuturi nouă, de înţeles numai, nu de cuvinte, însemnăm *vjet* «an» ca subst. şi „anul trecut", ca adv., după românescul *an* subst. (< lat. annus, -um) „an" şi *an* adv. (< lat. anno abl. de la annus) „acum un an, anul trecul" (S. Puşcariu Wb. 88; Jahresbericht XIV. 141); — *krie*, (gheg) *krüe* „cap" având şi înţelesul de „sfârşit" după dacor. *cap* şi

www.dacoromanica.ro

capăt, nou singular refăcut din plur. *capete* (S. Puşcariu, Wb. 262) *Nε krüet mot motit ja fal' Zoti begut djal'in* (la capătul s. sfârşitul unui an Dumnezeu îi dărui beiului un băiat) din „Biri i begut" publicat în *Mitteil d. rum. Inst.* p. 380. De la acest din urmă înţeles şi derivatul *krüj* „sfârşesc, duc ceva până la capăt"; — *mbü*l, *mbüs*, 'gheg) *müs* „ersticke, ertränke, erdrossele", înţeles desvoltat dintr'un mai vechiu «erschlage" (Zeitschr. f. rom. Phil. XXXVIII, 387) după rom. *nec* cu înţelesul primitiv „ucid", păstrat în dialectul megl. şi „ertränke, ersticke", înţelesul actual în celelalte dialecte, care se desvoltase în latina vulg., după cum se poate constată aceasta din celelalte limbi romanice; — *l'ul'e* cu înţelesul secundar de „menstruation", în afară de acela de „floare", după românescul *flori*, cu amândouă înţelesurile, despre care am vorbit mai pe larg în Dacoromania I, 331—334; — *kartε* pe lângă forma savantă *letεr*, cu înţelesul acestui din urmă, din român. *carte* „hârtie, serisoare, carte de studiu" (Dacoromania I. 335).

Trecem acum la acèle cuvinte din limba albaneză care stau în strânsă legătură cu formele corespunzătoare din limba română şi a căror origine românească pare probabilă: *murk* art. *murgu* „dunkel, schwarz, grau". Cu originea cuvântului s'a ocupat G. Meyer. In alb., în afară de *murk*, mai există şi *murgε* „Bodensatz des Oels" pe care el îl identifică cu ngr. μοῦργα cu aceeaşi însemnare de „Bodensatz, Weinhefe". Plecând de la acest sens, el propune lat. *amurca* (gr. ἀμόργη) pronunţat *amurga* „die beim Auspressen der Oliven vorfliessende, wässerige Unreinigkeit, der Vorschas, Quelschaum" (Georges), mai ales că, cu aceeaşi însemnare, el se găseşte şi în celelalte limbi romanice, pentru care vezi Ascoli (Arch. Gl. It. II. 403) care se ocupă cu afereza lui *a*. Această etimologie nu întâmpină tocmai aşà de mari greutăţi cum presupune Treimer (Zeitschr. fi rom. Ph. XXXVIII 408), de oare ce, admiţând căderea lui a ca un fenomen vechiu, aşà cum reiese şi din celelalte forme romane, ea ar fi trebuit să ne dea în alb. *murgε*, în român. *murgă*. In ce priveşte înţelesul, trebue făcută o deosebire între formele *murk* „braun, braunrot, dunkel, schwarz" şi *murgε* „Bodensatz des Oels". Sensul latin trebue pus cu această din urmă formă. La început a însemnat „apa murdară de culoare brună care se lasă la presarea măslinelor înainte de curgerea untdelemnului", după aceea „tot ce rămâne

www.dacoromanica.ro

necurat de la untdelemn", prin urmare „drojdie, sediment, rămăşiţă". Şi de oare ce culoarea acestor rămăşiţe este brună sau brun-roşietică dând în negru, uşor s'a putut desvoltà şi înţelesul „dunkel, schwarz".

Acum, ori care ar fi legătura de înţeles între cuvintele *murk* şi *murgɛ* şi presupunând că am plecà de la lat. *amurca*, care ne-ar de *murgɛ*, din aceasta n'am puteà derivà în limba albaneză un adj. *murk*. In cazul acesta *murk* trebue despărţit de *murgɛ*. O astfel de derivaţie ar fi cu putinţă numai în limba română. Insă aici lipseşte cuvântul *murgă* cu înţelesul din alb. şi din celelalte limbi romanice. Aceasta însă n'ar puteà exclude cazul ca să fi existat şi în româneşte odată **murgă* care să se fi pierdut, mai târziu, atunci când Românii, îndepărtându-se din apropierea regiunii în care se fabrică untdelemnul (Italia şi mai ales Albania), cuvântul aproape nu mai aveà nici o întrebuinţare. Din acest **murgă* românesc s'a putut forma în adj. *murg* cu înţelesul secundar, care a putut trece la Albanezi supt forma *murk*. In cazul acesta, la Albanezi am aveà două cuvinte de origine comună, însă de provenienţă deosebită: *murgɛ* < lat. *amurca* şi *murk* < român *murg* din **murgă* < lat. *amurca*. Un împrumut din limba română n'ar fi cu neputinţă, dacă ne gândim la răspândirea mare a acestui cuvânt în sânul limbei române, la puterea lui de productivitate (despre care vezi la sfârşit supt m u r g) şi, în fine, la expansiunea lui la celelalte popoare, prin mijlocirea păstorilor români.

Cu originea lui s'au mai ocupat Treimer (l. c.) aducându-l în legătură cu *mjergulɛ* „Nebel, Finsternis" care şi el, ca şi român. *negură*, nu e pe deplin lămurit (Iokl, Stud. zur alb. Etym 57); G. Weigand (Jahresb. XII, 163 nota) i-a căutat originea în forma balcanică **murenu*, **murecu* din *mura*, *mora*, care au dat *mură*, însă despre care vezi Meyer-Lübke (REW 433), iar Philippide în gr. ἀμολγος (Principii 147 cf. şi 216); — *grumaz*, *-i* s. m. „Kehle" este acelaşi cu arom. *gurmadzu* (din *grumadzŭ*) „grumaz, înţelegându-se numai organele interne: gâtlejul şi faringele şi p. ext. partea de dinainte a gâtului". *Luplu o caţă* [oaia] *di grumadzu ţi s-nu zġară* Cod. Dim. 37/7; *Grumadzu* Cavallioti (C. Meyer, Alb. St. No. 521). Meyer-Lübke a arătat (Literaturbl. f. rom. u. germ. Phil. XII 240) că *grumas* şi *sugrumà* se pot referì la lat. *grumus*, *gruma* „Kehle" cu care s'ar puteà compară şi fr. *gourmand*, *gourmer*. Mai târziu, revenind, în parte

www.dacoromanica.ro

asupra acestei păreri (REW. 3888), admite pentru român. *grumaz* şi *sugrumà*, ital. *digrumare* „gierig schlingen", *digruma* „Doppelmagen" forma *grūmus* „Kehle", întrebându-se, în acelaşi timp, de unde ar puteà venì această formă, iar pe fr. *gourmand* îl derivă din angls. *grōm* „Bursche" din care a rezultat vfr. *gromet* „Bursche der Wein verkauft" şi, prin schimbare de sufix, *gourmand* „leckerhaft" (REW. 3879). S. Puşcariu (Wb. 743) recunoscând un suf. albanez în forma română, admite identitatea lui cu forma alb., fără însă a-l considerà ca împrumut albanez, mai întâi pentru că tulpina *grum-* în alb. nu este frecventă pe când în română avem *sugrum* (şi *zugrum* la Varlaam, C. 272 din care ar. megl. *zgrum*), şi al doilea pentru că aceeaşi temă se găseşte şi în celelalte limb. romanice. Papahagi (Not. Etim. 24), plecând de la ideea lui S. Puşcariu, că forma română conţine un suf. alb., încearcă să explice pe *grumaz* din *grumus* + *ză*, observând „că sufixul alb. se anină supt forma *-ázǎ* în cuvintele române, devenit *-azŭ*, când anu-i accentuat, după cum rezultă din *ńicăzŭ* (= micuţel, arom *nicúţ*) fem. *ńicăză*, etc." El uită însă că în arom. *ńicăzŭ* nu avem un nou sufix *-ăzŭ*, ci că întreg cuvântul este un nou masculin refăcut din forma feminină *ńicăză*. De aci dar urmează că, neexistând un *-ázǎ*, nu poate fi vorba nici de un *-azŭ*. Cât despre greutăţile ce prezintă înţelesul de „deal" al lui *grumus* cf. Wędkiewicz (Mitteil. d. Rum. Inst. p. 286) şi Meyer-Lübke (REW. 3888). Se înţelege că o deslegare definitivă, în ce priveşte originea, nu i se poate da. Un lucru pare însă mai sigur şi anume că, admiţând legătura dintre cuvintele albano-române pe baza formei *grumus*, din care se explică şi celelalte forme romanice, cuvântul alb. ar fi trebuit să aibă în tulpină *ü* (< *ū*) pentru *u* (gurmaz), dacă desvoltarea lui ar fi fost neatârnată de forma română. Din faptul însă că avem *u*, rezultă sau că cuvântul alb este de origine română sau, în fine, că s'a încrucişat cu forma română, dacă ar fi să pornim de la un cuvânt iliric pentru forma lbaneză; — *baskɛ* „Fliess". Cuvântul este dat de G. Meyer (EWA 28) după Leake. La Hahn (Alb. St. p. 78) întâlnim μπάσκα „Wolle" fără nici un citat. Cavallioti, traducând pe aromânescul *bască* în alb., îl redă prin Οὔϊκθ (cf. G. Meyer, Alb. St. p. 99), un derivat de la *uik* (< *ul'k*) „lup", ceea ce probează că forma *baskɛ* din alb., cu înţelesul aromânesc de „toată lâna ce se obţine după tunderea unei oi" (Dal.) nu-i erà cunoscută. Din

www.dacoromanica.ro

acestea ar rezultà că în alb. cuvântul nu-i aşà de răspândit. In afară de aceasta, păstrarea lui *s* nealterat ne arată că cuvântul nu poate fi aşà de vechiu cum ar fi vroit G. Meyer (o. c.), punându-l în legătură cu forme tracă Βασσάρα „Name eines langen Gewandes, das în den Notizen der Alten unrichtig mit dem kyrenäischen Βασσάρα Βασσάριον „Fuchs“... zusammengeworfen wird“. In cazul acesta originea lui trebue căutată în limba română (dialectul aromân). In acest dialect el are o întrebuinţare foarte deasă. De asemenea şi în megl. *(la deadi căti una bască di lonă neagră si-u facă albă* 5/61). In dialectul dacor. îl găsim atestat în Psalt. Sch. 220: *Deştinge-va ca ploa spre bască.* Cu originea cuvântului românesc s'a ocupat mai mult Hasdeu (Etim. Magn. 2593), care combate pe G. Meyer, propunând o altă formă tracă; — *kodrɛ* „Hügel“ din arom. s. dacor. *codru,* pentru care vezi mai pe larg Dacoromania I 505-510 şi mai ales Meyer-Lübke (REW 6921); — *sorɛ* „Krähe“. Dacă, într'adevăr, român. *cioară* cu celelelalte forme romane: sicil. calabr. *čaula* neap. *caolę*, tarent. *čola* etc. etc. vin, după cum arată Meyer-Lübke, dintr'o forme *čaola* (Schallwort) „Krähe“ (REW. 2449), atunci probabil că şi alb. *sorɛ,* cu *l* între două vocale trecut în *r*, este un împrumut român sau, în fine, ţine de forma română. In arom. cuvântul aproape nu există. El este atestat numai la Cavallioti *tšoară* (G. Meyer, Alb. St. 478) şi ca nume de munte *La tšoară*, deasupra satului grecesc Filiki, în drum spre Samarina. Grecii îi zic muntelui: *S-tin Kuruna* de la κορώνη „cioară“ adică „la cioară“, ceea ce probează că în denumirea arom. a muntelui este vorba de *cioară* (Comunicat de Dr. *Z.* Papatanisi din Epir); — *kɛsul'e* „Kopfbedeckung, Haube, Mütze“, din *căciulă* (cu aceeaşi trecerea lui *č* în *s*) despre care vezi mai pe larg S. Puşcariu (Lat. *Ti* u. *Ki* p. 53-54 şi Wb. 248). Despre respândirea cuvântului la Slavi şi la Greci prin Români, vezi Berneker (SEW. 466); — *l'aj* „von Schafen mit schwarzen und weissen Haaren. Ein durch die rum. Hirten verbreitetes Hirtenwort“ (G. Meyer EWA 235) din arom. sau dacor. *laiu.* Cuvântul este foarte întrebuinţat, mai ales în dialectul aromân. De la Dacoromâni a trecut la Ceho-slov. *laja, lajka* „schwarzes Schaf mit einen Einschlag von Weiss“, la Ruteni etc. (Berneker SEW. 688). La Greci λάϋου a trecut de la Aromâni (G. Meyer, Ngr. St. II, 68). Cu etimologia formei române s'a ocupat în urmă Wędkiewicz

www.dacoromanica.ro

(Mitteil f. rum. Inst. 278) a mai revenit odată (Revue Slavistique T. VII p. III-132) şi despre care vezi Dacoromania I 520 şi I. D. Ţicĕloiu (Zeitschr. f. rom. Phil. XXXVIII 485-490) fără un rezultat hotărîtor. — În afară de aceste cuvinte, am mai puteà adaogà *fl'oere, fl'ojere* „Flöte, Pfeife“ care este acelaşi cu dacor. *floierĕ* „fluerĕ cu 6 găuri“ (Viciu Gl.), arom. *flueárĕ* (pl. fluéri), megl. *florcă* (<fluer+că) întrebuinţat numai în Ţârnareca, încolo *friel*, (la Huma) *sfruiali*, şi pentru care, plecând numai de la consideraţiunea că forma română, prin păstorii români (Miklosich, Wanderungen 23), a ajuns la toate popoarele slave, Sârbocroaţi, Ruteni, Cehi, Poloni (Berneker SEW. 285), ea ar puteà fi şi pentru Albanezi un împrumut din limba română. Pentru originea formei albaneze vezi G. Meyer (EWA. 108), după care s'a luat Creţu (Mardarie Lex. Sl.-rom. 322-325), ca să explice cuvântul românesc.

5. Consideraţiuni finale.

Din raporturile studiate până acum în perioada veche, rezultă următoarele·

I. Din prezenţa elementelor de provenienţă sigură albaneză în limba română şi a acelor de provenienţă sigură română în limba albaneză se constată că Albanezii şi Românii, în perioada romană şi, poate, cevà şi mai târziu, au trăit în apropiere, dacă nu chiar, pentru o parte din ei, chiar la olaltă. Pentru această convieţuire ne dau mărturie nu numai împrumuturile reciproce de cuvinte, dar şi coincidenţele gramaticale şi desvoltările de înţeles, paralel şi deosebit de cel original, la multe cuvinte de origine latină. În afară de aceasta, dacă trecem la cealaltă serie de cuvinte, care nu pot fi considerate ca împrumuturi reciproce, ci mai de grabă ca o moştenire comună, cuvinte care există numai în limba albaneză şi limba română ca: *balegă, copaciu, curpăn, mazăre, napârcă, scrum*, sau, în fine, dacă luăm în consideraţie şi seria de cuvinte: *copil, baciu, ţap, şut, baltă, gard, ciucă* pe care noi le-am numit balcanice, numai pentru că, în afară de Români şi Albanezi, ele se găsesc şi la celelalte popoare din Peninsula Balcanică, însă ca chestie de origine, îşi au obârşia tot în domeniul limbii albano-române, atunci, ori cât de prevăzători vom fi în deducţiunile noastre, trebue să admitem că, în afară de raporturile de

www.dacoromanica.ro

vecinătate ce-au existat între Români şi Albanezi, în perioada romană, trebue să fi existat cevà şi înainte de aceste raporturi, care să fi pornit, poate, din apropierea mare, sau, pe alocuri, şi din identitatea elementului autohton. În stadiul actual în care se găsesc studiile privitoare la limbile română şi albaneză, ar fi o mare îndrăzneală ca cineva să pomenească, cu atât mai puţin să se atingă de chestiunea înrâuririi elementului autohton la formarea limbilor acestor două popoare. Se înţelege că, întru cât nu ştim încă nimic precis despre particularităţile limbilor vorbite de strămoşii Albanezilor şi Românilor (Ilirii sau Tracii), nu ne este îngăduit să tragem concluziuni asupra rolului, precis, ce limba acestor popoare l-au jucat la desvoltarea celor două limbi albaneză şi română, în particularităţile în care arată asemănări. Dar nici când asemănarea acestor particularităţi nu se poate face din limba latină sau din limbile vecine care, după aceasta, au avut o înrâurire asupra lor, noi nu trebue să renunţăm la continuarea cercetărilor noastre în domeniul influenţii preromane care, judecată chiar din întreaga conformitate unitară a tuturor limbilor balcanice, în partea lor sintactică, trebue să fi plecat, în ori cât de mică măsură, şi de la substratul autocton.

II. În ce priveşte puterea de influenţă reciprocă dintre aceste două limbi, precum putem judecà din puţinul material lingvistic ce avem la îndemână pentru limba albaneză, faţă de imensul material lexical şi folcloristic din limba română, influenţa activă a limbei române n'a fost, după cum s'a crezut, mult mai mică decât a celei albaneze. Avem aproape 40 de cuvinte româneşti în limba albaneză faţă de 52 intrate din limba albaneză în limba română. Este drept că unele dintr'însele se arată de provenienţă mai nouă (aromânească), dar restul, întru cât se înfăţişează supt o formă care pentru epoca ce ne preocupă ar fi putut-o aveà şi în dacoromâna, nimic nu ne poate împiedecà a-l socotì de origine română (fără deosebire dialectală).

III. Influenţa albaneză din această epocă se arată astăzi în proporţii mult mai reduse în dialectul aromân decât în dialectul dacoromân. Aceasta se observă nu numai în unele construcţii gramaticale, în frazeologie şi foarte puţin în proverbii, dar chiar şi în partea lexicală. În privinţa aceasta avem 19 cuvinte din 52 (bucură, ceafă, cursă, gata, ghimpe, mal, mugur, părâu, strepede, viezure, vare[-care], zară, ghiuj, hămăsit,

www.dacoromanica.ro

stăpân, cătun, bălaur, acă[-tare], fărâmă) care lipsesc din aromâna. Cevà mai mult, aceste cuvinte, în afară de 4 (bucură, mugur, stăpon, strepij=strepede), lipsesc şi în dialectul meglenoromân. În cazul acesta, ne putem întreabà, dacă cuvintele acestea au lipsit de la început în dialect, sau au existat odată şi, mai târziu, s'au pierdut? Dacă Aromânii s'ar fi găsit astăzi în regiunea unde locuesc Meglenoromânii şi, în afară de aceasta, n'ar fi fost păstori şi chervanagii, ci s'ar fi îndelenicit numai cu agricultura ca Meglenoromânii (care nu se depărtează din satele lor mai departe decât Ghevgheli—Salonic - Vodena) atunci s'ar fi putut admite, până la un punct, că, ei ne mai venind în contact cu Albanezii, cu timpul, le-au pierdut, înlocuindu-le prin alte cuvinte. Judecând însă lucrurile aşa cum ni se înfăţişează astăzi Aromânii, cu sălaşurile lor alături şi printre ţinutul locuit de Albanezi, cu ocupaţia lor care, din timpuri străvechi, i-au făcut să cutreiere Albania în lung şi în lat, ca şi toată Peninsula Balcanică, ajungând, la apus, până la Adriatica iar la răsărit, în Tracia până la ţărmurile Marii Egee, pierderea acestor cuvinte la ei, atunci când la Dacoromâni se păstrează, nu pare tocmai justificată.

Înţeleg cu Spitzer[1]) că unele din cuvintele în chestiune au putut dispăreà din dialect, în urma contactului des cu Albanezii, fiind înlocuite cu alte forme albaneze mai nouă, cum sânt: *zară* prin *ðalɛ* (arom. ðală) şi *ceafă* prin *zverk* (arom. zvercă), dar în cazul acesta, — care încă poate fi discutabil în sensul că *zară* şi *ceafă* ar fi putut să nu existe (mai ales că existenţa lor nu se poate probà prin nimic) iar *ðalɛ* şi *sverk* ar fi putut pătrunde împreună cu restul împrumuturilor mai nouă, — ar fi trebuit să avem forme albaneze şi pentru restul de 17 cuvinte. În afară de aceasta mă întreb, de ce aceste cuvinte lipsesc şi în dialectul meglenit, şi numai patru din ele existà dintre care şi *cătun*, de care Aromânii şi mai cu seamă Fărşeroţii (a căror obârşie este din *Fraşari*, va să zică din mijlocul Albanezilor), au avut aşa de multă nevoie, mai ales că, dintre toţi, ei sânt propriu zis aceia care locuesc în cătune, pe care ei, ca şi toţi Aromânii, le numesc *hori* (de la hoară)? Iată atâtea întrebări la care noi nu putem răspunde pur şi simplu că au existat, atunci când aceasta nu se poate dovedì nici din limba textelor aromâne vechi, care

[1]) L. Spitzer, *Zu den linguistischen Beziehungen der Albanesen und Rumänen* in Mitteil. f. rum. Inst. 294—295.

www.dacoromanica.ro

ne vin de acum două sute de ani şi în care, ori cum, ar fi trebuit să întâlnim un cuvânt două.

Aceasta, socotesc, probează şi mai mult că ele n'au existat. Şi cum că aşà pare a fi, aceasta se poate dovedì şi dintr'o altă constatare. In introducerea din partea a doua a acestei lucrări se va vedeà că toată influenţa albaneză mai nouă, asupra dialectului aromân, datează din ultimele veacuri. Nu există nici o legătură, ca chestiune de desvoltare istorică, între cuvintele albanezeşti din perioada veche şi acelea din perioada mai nouă. Faptul acesta ne arată până la evidenţă că între contactul primitiv dintre Aromâni — pe când aceştia nu erau încă despărţiţi de restul românismului — şi între acela din veacurile din urmă, a urmat un interval de mai multe secole, în care unii nu ştiau de ceilalţi. În cazul acesta, lipsa cuvintelor despre care este vorba se justifică de la sine, prin faptul că ele n'au intrat în dialect. Iar lipsa lor şi din dialectul meglenoromân nu numai că întăreşte această afirmaţie, dar ea apare ca un nou indiciu despre apropierea mai mare ce a trebuit să existe, odată, între dialectul aromân şi dialectul meglenoromân, înainte de coborîrea Aromânilor în Tesalia.

Cam pe unde au trecut Aromânii, după ce s'au despărţit de Dacoromâni, aceasta ne o va dovedì, până la un punct, studiul elementului slav din acest dialect, ţinând bine seama de desvoltarea dialectelor bulgare din Macedonia. Studiul elementului albanez ne arată numai că, între raporturile dintre limba albaneză şi dialectul aromân, a fost o întrerupere, şi că această întrerupere, judecând după lipsa cuvintelor despre care a fost vorba, s'a întâmplat, poate, mai de timpuriu decât aceea care a avut loc între limba albaneză şi dialectul dacoromân.

Un alt indiciu despre restrângerea raporturilor dintre Aromâni şi Albanezi din această perioadă îl avem în lipsa celor două fenomene lingvistice: rotacismul şi nazalizarea, care se întâlnesc numai în dialctul dacoromân şi se regăsesc şi în albaneză. La Albanezi nu se întâlnesc amândouă fenomenele în aceeaşi regiune, ci nazalizarea este o particularitatea a dialectului de nord (gheg), iar rotacismul a acelui de sud (tosc). Despre legăturile ce-au existat odată, în această privinţă, între limba română şi albaneză s'a discutat mult. Aztăzi, ori cum s'ar admite, ori că ele vin de la substratul autohton, cum credeà

www.dacoromanica.ro

Hasdeu (Cuv. din Bătr. II. p. 16), ori că s'au produs prin influenţă reciprocă, ele rămân ca un fapt sigur. O mică nedumirire care mai subsistă în această privinţă constă în aceea că, pe când în dacoromâna rotacismul se arată în regiunea nordică, în limba albaneză din contră, el se arată la sud, tocmai la acei Albanezi care de veacuri stau în contact cu Aromânii. Această nedumirire însă dispare, dacă ne gândim la locuinţele primitive ale poporului albanez. Cu toată lipsa de date istorice, şi fără a fi nevoie ca să ne depărtăm prea mult de locuinţele lor actuale [1], trebue să admitem că primele triburi albaneze s'au coborît din părţile de miazănoapte ale Peninsulei Balcanice, ca să-i găsim acolo unde istoria îi întâlneşte în epoca medievală [2]. Este drept că în războaiele Bizantinilor cu Bulgarii nu se face nici o menţiune despre Albanezi, cu toate că în sec. X şi XI Ohrida eră reşedinţa Bulgarilor, iar ultimul ţar Ioan Vladislav a fost ucis în Durazzo (1017), unde cu un secol înainte (869) Simeon cucerise 30 de cetăţi. Dar nu mult după aceasta, în cursul sec. XI—XII, în timpul când Bizantinii se războiau cu Normanii din Italia de sud, veştile despre existenţa Albanezilor în Durazzo şi regiunile învecinate se înmulţesc din ce în ce mai mult [3]. De la această epocă ei coboară tot mai mult în spre sud, ajungând în Epir, iar după năvălirea Turcilor, în Grecia şi în Italia. Din aceste date reiese că cu mult înainte de apariţia lor în istorie (1042), tribul Toschilor (cu rotacismul) trebue să fi locuit în apropierea sau chiar laolaltă cu Gheghii, care îşi aveau locuinţele împrejurul lacului Scutari sau şi mai în spre miazănoapte. In cazul acesta, dacă într'adevăr trebue să existe o legătură între rotacismul din limba română şi limba albaneză, Toschii, înainte de coborîrea lor în spre părţile din sud, puteau veni, în acea perioadă, în contact cu elementul românesc.

Revenind acum la Aromâni şi punându-ne întrebarea dacă această particularitate a existat odată şi în dialectul aromân şi numai mai pe urmă s'a pierdut ca şi cuvintele de mai sus, trebue noi să răspundem printr'un da? Desigur că nu. Nu putem

[1] N. Jokl, în *Geschichte der indogerm. Sprachwiss.* de Wilhelm Streitberg. Vol. III p. 122.

[2] N. Iorga, *Brève histoire de l' Albanie et du peuple albanais* p. 6; id. *Notele unui istoric*, în Analele Acad., Rom. Seria II T. 35 p. 131.

[3] Dr Ludwig von Thaloczy, *Illyrisch-albanische Forschungen*, studiul lui C. Jireček, *Albanien in der Vergangenheit* p. 70.

www.dacoromanica.ro

da acest răspuns, nu numai din consideraţiunea că, ori cât de mult s'ar fi pierdut această particularitate, tot trebuià să ne rămână astăzi o urmă, aşà cum se observă în dialectul dacoromân, dar şi din faptul surprinzător că ea lipseşte şi în graiul Meglenoromânilor. Meglenoromânii pe care eu, din studiul făcut asupra lor, îi socotesc ca Români sudici, nu ca Dacoromâni coborîţi de la nord, nu puteau aveà nici ei această particularitate, de oare ce şi ei, împreună cu grupul de Români din care au ieşit Aromânii, se aflau, probabil, într'o regiune mai îndepărtată de aceea, în care contactul dintre Albanezi şi Românii nordici erà mai frecvent. Cam pe unde se aflà grupul de Români din sud, din care mai târziu au ieşit Aromânii şi Meglenoromânii, aceasta o vom puteà aflà, poate, din studiul elementului slav în dialectul aromân. Ori cum, n'am greşi dacă am presupune, de pe acuma, că ei îşi aveau sălaşurile ceva mai în spre răsărit de restul populaţiunilor româneşti.

II

Raporturile albano-române în perioada nouă.

1. Influenţa albaneză asupra dialectului aromân.

In această perioadă influenţa albaneză este mult mai puternică. Ea nu se mărgineşte numai la introducerea de cuvinte şi la modificarea sensului multor cuvinte după înţelesul cuvintelor albaneze, dar priveşte şi unele schimbări gramaticale. Se înţelege că această influenţă nu se datoreşte numai contactului de bună vecinătate, dar şi vieţii comune pe care, pe alocuri, au dus-o şi o mai duc şi astăzi, în bună înţelegere, aceste două popoare. Nu ştiu dacă în această privinţă n'ar fi destul de caracteristic şi faptul că, pe când toate celelalte popoare balcanice numesc pe Aromâni ca şi pe Români în genere cu termenul *Vlah*, numai Albanezii întrebuinţează exclusiv denumirea *Rɛmɛr*, derivat direct din ROMANUS, ca şi cum n'ar fi fost streini şi ei faţă de Români. Se poate ca această denumire să-şi afle justificarea în vechimea întrebuinţării ei faţă de Vlah,[1] care este relativ mai

[1] Numele *Vlah* m. *Vlɔhe* f. cu derivatul *Vlahinikɛ* „Walachei" sânt mai nouă (cf. G. Meyer, *Alb. Stud.* V. 106 şi EWA 476).

Printre poreclele pe care le dau Albanezii Românilor, însemnăm: *Gogɛ* pentru Românii din nordul Albaniei. După tradiţia tulpinilor Şala şi Klementi, se crede că interiorul Albaniei de nord ar fi fost locuit pe vre-

www.dacoromanica.ro

nou. Ori cum, ţinând seamă de faptul că această denumire a pătruns din timpurile cele mai vechi şi la Greci, ea s'ar fi putut introduce şi la Albanezi. De altfel şi Aromânii numesc pe Albanezi *Arbines*, cu pl. *Arbineşi*, care ar puteà veni direct din lat. ARBANENSES, formă care se întâlneşte în documentele bisericeşti de pe la sfârşitul sec. al XII [1] şi din care derivă şi ital. *Arbaneze* şi *Albaneze*, acesta din urmă introdus în dialectul dacor. *(Albanez)*, pentru mai vechiul *Arbănaş* din vsl. арнанас cu pl. арнанаси. Poreclele de *Ţinţar*, dat în special de Sârbi, şi *Cuţovlah* de către Greci nu sânt nici cunoscute şi nici întrebuinţate de Albanezi.

Spre a puteà înţelege şi mai bine raporturile albano-române din această perioadă, trebue mai întâiu să cunoaştem care sânt regiunile locuite de Românii care se găsesc în apropierea sau în interiorul teritoriului albanez. Ţinând seamă de aşezările Aromânilor din Peninsula Balcanică, ţinutul cunoscut supt numele de *Muzachia* este singurul în care se găsesc, chiar după datele lui Weigand, vre-o 40 de sate româneşti. Din nenorocire însă, toate aceste sate, pentru cercetările lingvistice, nu ne pot fi de nici un folos, de oare ce nimeni până acum nu s'a dus ca să le cerceteze mai de aproape, spre a strânge materialul lingvistic necesar. In privinţa aceasta, în afară de acele câteva cântece scrise de Weigand, nu mai avem nimic. Dar şi acestea nu sânt de la Aromânii din Muzachia, ci din Ohrida. Ceva mai rău, că chiar în Ohrida, ele n'au fost culese direct din gura Aromânilor numiţi Fărşeroţi, ci de la învăţătorii din aceà localitate, care nu sânt Fărşeroţi (Weigand o. c. II p. 186). Graiul

muri, în parte, de aceşti *Goge*. Nu se ştie dacă această poreclă s'a dat odată numai la Aromâni sau peste tot elementului român raspândit în Serbia şi Albania. (cf. Fr. Baron Nopcsa, *Beiträge zur Vorgeschuchte und Ethnologie Nordalbaniens* p. 236. Despre *Gogă* vezi şi Dimitrie Bolintineanu. *Călătorii la Românii din Macedonia* p. 110; I. Neniţescu, *Dela Românii din Turcia europeană* p. 485); — *Tšoban* pentru Aromânii din ţinutul Muzachia, după ocupaţia lor cu păstoritul, după cum şi Rɛmɛr şi Vlah mai însemnează şi „pastor"; — *K'uš*, „ein Stamm vlachischer Maurer u. Salepverkäufer aus Mittel-Albanien, die alljahrlich in Griechenland umherziehen; dann als Schimpfwort: roher, ungebildeter Mensch" (cf. G. Meyer, *Alb Stud.* V. 91).

Din partea Aromânilor (de nord) avem o singura poreclă pentru Albanezi: *Ghiusme-pingă* (pl. Ghiusmepingańi), propriu zis „jumătate de opincă" (alb. gúsme-opinkɛ). după portul Albanezilor săraci, care dintr'o opinca fac o pereche de opinci, încălţându-se cu câte o jumătate de opincă de fiecare picior.

[1] Const. Jireček, *Zwei Urkunden aus Nord-Albanien* în Archiv f. sl. ph. XXI p. 78—81.

www.dacoromanica.ro

Fărşeroţilor ne este întru câtva cunoscut tot din scrierile lui Weigand, care rămân, deocamdată, singurele izvoare de încredere, până când vom aveà altele mai complete, şi din puţinele texte dialectale publicate până acum. Dar şi acestea sânt strânse de la Fărşeroţii aflători în Macedonia. Valoarea lor ar fi fost mai mare, dacă le-am fi avut de la Aromâni aflători în Muzachia. În graiul acestor Aromâni nu numai că trebue să existe mai multe elemente albaneze, dar, ceea ce ar fi şi mai important pentru rezultatul la care voim să ajungem, prin studierea elementului albanez la Aromâni, s'ar mai găsì şi unele elemente albaneze supt forma lor mai veche, prin care am puteà aflà ceva despre continuitatea acestui element în acele părţi. Domnul N. Iorga, vorbind despre situaţia privilegiată pe care Aromânii o aveau în Imperiul lui Vasile al II, situaţie *„care nu erà aceea a unui teritoriu, ci aceea a unei naţiuni întregi"* şi-o explică numai prin *„colonizare oficială de Imperiu"*. De aceea d-sa crede că Aromânii *„s'au coborît din Nord spre Adriatică, din Albania unde unii dintre dînşii au rămas până în zilele noastre în vecinătatea imediată a Durazzului, precum şi în Epir, unde între Ianina, Meţovo, Grebena şi muntele Gramos ei formează încă majoritatea populaţiei, şi pe cele două povârnişuri ale Pindului, de la muntele Gramos până la Agrafa. Şi aceasta nu s'a putut întâmplà decât în momentul invasiunii Slavilor, căci aceşti Români păstrează atunci teritoriul rămas supt autoritatea Împăratului"*. [1] Se înţelege că acei rămaşi în apropierea Durazzului sânt mai întâiu Fărşeroţii din Muzachia şi numai după aceea Românii din Tirana şi împrejurimi până la Durazzo. În limba Fărşeroţilor răspândiţi în Macedonia, — mă refer mai ales la acele câteva sate (Fetiţa, Paticina, Gramaticova, Cândrova), din apropierea oraşului Vodena, pe ai căror locuitori i-am cunoscut mai de aproape, — nu apare nimic din care să se poată vedeà vreo urmă mai veche în desvoltarea elementului albanez decât în graiul Aromânilor din Epir şi Gramoste, de unde şi-au luat obârşia cele două mari tulpini ale Aromânilor cu aşezările lor mai compacte, situate la sudul şi la nordul Peninsulei Balcanice. In afară de aceasta, Fărşeroţii, după particularităţile lor dialectale, ţin mai mult de Grămosteni. De aceea presupun că ei tot din ţinutul Gramostei s'au aşezat în Fraşari şi satele din

[1] N. Iorga, *Istoria Românilor din Peninsula Balcanică* (1919) p. 16.

www.dacoromanica.ro

împrejurimi, de unde şi-au luat şi numele de Fărşeroţi (pentru mai vechiu *Frăşăroţi*). Din acest din urmă ţinut ei s'au întins până în Muzachia. Aceasta însă n'ar puteà exclude faptul ca ei, la sosirea lor acolo, să fi găsit resturi din elementul vechiu românesc, despre a cărui existenţă vorbeşte d. N. Iorga. De altfel şi ocupaţia unora dintre Aromânii din Muzachia cu agricultura poate fi un indiciu pentru existenţa printre ei a unei populaţiuni româneşti, care, ca origine, se deosibeà de populaţiunea nomadă a Fărşeroţilor. In orice caz, chestiunea asupra originii acestor Aromâni aşezaţi în mijlocul teriitorului albanez rămâne deschisă, până când nu se vor puteà face studii dialectale la faţa locului, nu prin mijlocul câtorva basme comunicate de institutori.

In afară de aceşti Aromâni care au stat supt influenţa limbei albaneze, mai vin şi cei din *Ohrida*, *Coriţa*, şi *Moscopole* cu împrejurimile lor. Limba acestor Aromâni este, oarecum, mai bogată în material lingvistic pentru studierea influenţii albaneze, graţie vechilor încercări de scriere în dialect, datorite scriitorilor aromâni Cavallioti, Ucuta, Daniil şi Dimonie, ajunse până la noi. Din aceste părţi Aromânii s'au răspândit, mai ales după distrugerea Moscopolei, la răsărit şi miazănoapte, aşezându-se prin diferite centre şi, pe alocuri, fondând şi aşezări ale lor proprii. In toate aceste aşezări nouă, ei şi-au păstrat particularităţile de graiu datorite influenţii albaneze, astfel încât, astăzi, cu multă uşurinţă se poate recunoaşte patria lor de origine, după acele particularităţi, chiar atunci, când ei, de o sută de ani şi mai bine, trăesc printre Aromânii originari din ţinutul Gramostei.

Nu mai puţin influenţat de limba albaneză a fost şi graiul Aromânilor din Epir şi Gramoste. De altfel, şi legăturile strânse ce au existat odată între aceştia şi Albanezii din Epir, legături izvorîte din interesul comun ce-l aveau de a-şi apără libertatea şi drepturile lor de moştenire asupra ţinutului locuit de ei, au înlesnit această influenţă care, spre deosebire de aceea exersată asupra Aromânilor din Albania şi din ţinuturile învecinate, nu se observă atât în partea gramaticală cât în aceea a lexicului.

Dar influenţa albaneză din această epocă nu se mărgineşte numai la particularităţile gramaticale sau lexicale, despre care va fi vorba mai departe, ci se întinde şi asupra unor nume de persoane care, după formă, sânt de origine albaneză şi se între-

www.dacoromanica.ro

buinţează astăzi ca nume de familie la Aromâni. Printre acestea însemnăm: *Bal'u*, „breaz, cu o pată albă în frunte"; nu se ştie dacă în *Baludima*, întrebuinţat la Aromânii din Sud, trebue să vedem o formă mai veche al lui Bal'u-Dima (cu trecerea lui *l'* în *l* ca în fl'akɛ > fleaca, fl'amɛ > fleamă etc., faţă de formele mai nouă: l'arɛ > l'ar, l'abrik > l'abrik etc.); — *Barδ* şi *Bardă* (Ioan Bardă, la Aromânii din nord) „alb"; la sud avem *Bardalexi* (Badralexi) din bardă (< barδɛ) Alexi. Alături de acestea, în Gramoste mai avem şi *Barzu* (cu o desvoltare deosebită a lui δ > *dz* din *bardzu*, despre care vezi la sfârşitul lucrării) în *Tegu* şi *Mitti Barzu* (Caragiani o. c. p. 99); — *Daşu* „miel de casă" fig. „drăguţ" în *Cota Daşiu* din Vlaho Clisura. După Caragiani (o. c. p. 88), ar trebui să fie identic cu Taşiu din Anastasi, ceea ce este cu neputinţă. La p. 27, autorul, voind să explice pe *Daşcutea*, fiul lui Colocotroni, că vine din Daşiu + cu > Daşcu, şi că, prin urmare, erà de origine aromână, adaogă că *daşiu* „sânt porecliţi cei ce au faţa asemănătoare cu berbecii", ceea ce ne conduce la alb. *daš* „Widder"; — *Bura* nume răspândit la sud; la nord mai mult derivatul lui: *Buracu*, amândouă direct din alb. *burɛ* „Mann, Ehemann", *burak* „Männchen"; — *Bucuvală* răspândit la sud şi în regiunea Veriei. Cuvântul, deşi de origine alb. (vezi înţelesul la sfârşit subt b u c u v a l ă), este purtat de Aromâni. Despre armatolii *Iani*, *Costa* şi *Bratu Bucuvală* vezi Caragiani (o. c. 187 şi mai ales 204); — *Miru* şi art. *Mira* din *mirɛ* „bun, frumos", nu din Vladimir, cum dă Caragiani (p. 64); — *Zeze*, întrebuinţat în Moloviţte: *Spiridon Zeze* din alb. *zezɛ*, diminutivul lui *zi* „schwarz, unglücklich" (ib. 104); — *Džadža* (Geagea), nume de familie veche în Avdela, vine din alb. *džadžă* „Vatersbruder"; — *Muzaca*, numele unei familii din Veria care trebue să-şi aibă obârşia din Albania. Originea ei nu va fi legată, desigur, de aceea a despotului *Andrei Mussachi*, care, în prima jumătate a sec. al XIV, încheie un tratat cu prinţul napolitan Ludovic[1], însă stămoşii ei ar fi putut fi din Muzachia.

Numele *Ghica* şi *Zotu*, *Zota*, *Zoti*, acesta din urmă de la alb. *zot* art. *zoti* „Herr, Gott", care se întrebuinţează peste tot la Aromâni, sânt cunoscute şi la Dacoromâni.

Se pare că influenţa aromână, în această privinţă, este neînsemnată. Dacă întâlnim nume istorice de şefi de triburi ca *Ghin Frate*, care în 1378 a condus pe Malacaşi ca să împresoare

[1] N. Iorga, *Brève histoire de l' Albanie et du peuple albanais* p. 33.

www.dacoromanica.ro

Ianina, însă nu reuşi, fiind respins de Toma, ginerele ţarului sârb Simeon Uroş, sau ca *Petru Lioşa*, un alt şef care luă în căsătorie pe fiica lui Toma şi de la 1360 până la 1374, ocupă Arta, se înţelege că avem a face nu numai cu nume româneşti, dar chiar cu Români de origine. In aceste nume, *Frate,* cu toată rezerva lui Hahn [1] şi înterpretările lui Hopf, nu poate fi despărţit de românescul *frate*, iar *Lioşa*, a fost foarte bine explicat de Caragiani [2], din *Liuşia* şi acesta un diminutiv al lui *Tuliuşa,* din *Tol'i* (nu din Tuliu!), iar acesta din urmă prescurtat din Apostóli-Apostól'i.

Se înţelege că, după nume, tot Aromâni au fost şi şefii de triburi din familia Bueştilor: *Nicola Bua* sau *Buia* (1333-1349), protovestiar al lui Ştefan Duşan şi *Mihali Bua* sau *Buia*. Aceste nume se întâlnesc până astăzi exclusiv numai la Aromâni şi la Dacoromâni. De asemenea *Ghinu* poreclit *Spată*, despot al Arghirocastrului, domn al Artei etc.[3], poartă nume românesc; în albaneză avem *špatε*. In ce priveşte pe prinţul Μπογκόης, noul pretendent la stăpânirea Epirului, pe care Cronica Epirotică, pentru ca să arate cât de puţin erà Grec sau Albanez, îl numeşte Σερβοαρβανιτοβουλγαροβλάχος, el corespunde mai de grabă numelui *Bogoe*, care se păstrează şi astăzi de către o veche familie din Băiasa în Epir [4], decât lui *Bagua*, cum presupune Caragiani (o. c. 17). Dl N. Iorga, recunoscându-i originea română, îl identifică cu dacor. *Văgăiu* (o. c. p. 38), care, de altfel, şi corespunde formei Βογκόης (cu *ν* pentru *b*), pe care numai Aravantinos (Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, II 187 ap. Caragiani) îl redă subt forma Μπογκόης ὁ Βλάχος. Dacă însă *Mussachi* (Johannes dictus Mussaci) este nume românesc, nu se poate susţineà cu siguranţă, deşi, după cum am spus mai sus, familia *Muzaca* este cunoscută la Aromâni. Cu atât mai puţin s'ar puteà aduce în legătură cu *Muşat* [5]. Presupun mai de

[1] Hahn (Alb. St.) mărturiseşte că „Der Name Frati (Bruder) ist allerdings ein wallachisches Wort", însă adaogă „deswegen scheint er wiederum als Eigenname eines Wallachen nicht recht passend" (p. 341, nota 179; vezi şi p. 320 mai pe larg despre rolul lui Ghin Frate). Hopf (Griechenland im Mittelalter u. in der Neuzeit. II p. 38) presupune că Ghin, după moartea soţiei sale, s'ar fi preoţit, de aceea i s'a dat numele Frate, la care d. N Iorga (o. c. p. 38) răspunde cu drept cuvânt „Ghin dit Frate (en roumain: frère), ce qui ne signifie certainement pas un moine latin défroqué que ces Albanais et ces Roumains de rite orientale n'auraient pas accepté pour chef".

[2] I. Caragiani, *Studii Istorice* p. 7.

[3] I. Caragiani, ib p. 12.

[4] După o comunicare verbală a d. Dr. Z. Papatanisi.

[5] N. Iorga, o. c. p. 27.

www.dacoromanica.ro

grabă că *Mussachi* ar puteà fi un derivat, cu înţeles de alintare, de la *Mussa*+*ak'i*(<-άκης,-άκι). Cei dintâi reprezentanţi ai acestei familii apar tocmai când Bizantinii voind să pună stăpânire pe reşedinţa regilor croaţi *Biograd*, Saracenii, subt conducerea căpitanului lor Mussa, au luptat alături de Latini în contra Bizantinilor. Despre faima acestui Mussa (cunoscut pretutindeni în Penins. Balc. supt numele *Mussa Kesedžia*) tradiţia vorbeşte şi astăzi. S'ar fi putut ca Aromânii sau Albanezii, care au luptat în contra lui, să fi supranumit pe unul dintre şefii lor, în semn de vitejie, cu numele Mussachi. Se înţelege însă că această derivaţie o dau supt toată rezerva, întru cât ea ar puteà fi probabilă numai în cazul când numele Mussachi nu va fi dovedit că a existat înainte de a se fi răspândit în Balcani faima vitejiilor lui Mussa.

*

La studierea influenţii albaneze în dialectul aromân, vom începe mai întâiu cu prefacerile ce au suferit cuvintele albaneze în dialect. După aceea vor urmà trei capitole tratând despre influenţele gramaticale, influenţele lexice şi urmând apoi lexicul, care va cuprinde expunerea tuturor cuvintelor albaneze pătrunse în dialect, cu explicarea lor semantică şi etimologică, în ordine alfabetică.

Schimbări fonetice.

Dintre schimbările fonetice la care a fost supus elementul albanez, avem de observat următoarele:

În vocalism: *a* accentuat precedat de *l'* a trecut în *ea:* fl'akɛ > fleacă; fl'amɛ > fleamă; l'angua > leangă; pl'agɛ < pleagă; šupl'akɛ > şupleacă.

In Cod. Dim. acest *ea* este redat, de cele mai multe ori, cu *ĭa*: flĭacă 125/4; plĭagă 36 b/15; 17. Cu toate acestea, în graiul Aromânilor din nord, astăzi, se aude *ea*.

Cuvintele intrate mai târziu în dialect păstrează pe *a:* l'abricu <l'abrik; l'ar, -ă <l'arɛ.

A neaccentuat trece în *ă:* karkalets > cărcăleţ; gamilɛ > gămilă; nasihat > năsihate; paitoj > păitescu; talagan > tă-

www.dacoromanica.ro

lăgan etc. In cuvintele mai nouă *a* se păstrează: harabel' < harabel'u.

Foarte multe cuvinte primesc un *a* protetic: agudescu < godis; alumak'e < l'umak'e; ambar < mbar(ɛ); etc.

A adverbial avem numai în mizia < mezi, întocmai ca la forma aromână veche, care se obicinueşte şi astăzi cu acelaşi înţeles: *cudeaγía* (din: de abia, cu mare greutate. cu-de-ayia < ad + vix, pronunţându-se trisilabic şi cu accentul pe *i* ca în literatura veche şi dialectală: *alăgai cât putui şi cu, deaγía adžumşu* „alergaiu cât putuiu şi abiă am ajuns". La Dal. este dat subt. *deaγiă*, dând şi citatul *Cudeaγía ascăpă* „abia a scăpat"; *deaγía* singur nu-mi este cunoscut, ci numai precedat de *cu*, cum, de altfel, îl dă şi Dal.).

ɛ accentuat şi neaccentuat când este urmat de *r* + cons. se pronunţă *â*: Θɛrimɛ > sârmă; bɛrsi > bârsie; fɛlitš > sfârlitšu etc.

ɛ accentuat trece în *e* numai în (gheg) rɛptɛ > arepit; k'erΘɛl' > cărtel'ŭ.

ɛ neaccentuat dă *u* în kušɛri > cuşuri; misɛr > misur şi k'ipɾɛ > kipru. In *cuşuri* trecerea lui ɛ în *u* s'ar fi putut petrece şi în dialect, din cauza lui *u* precedent şi, mai ales, că urmă după *ş*, iar în *Kipru* ea se explică prin schimbare de gen.

ɛ neaccentuat trece în *e* numai când urmează după un element palatal: šil'ɛ > şil'e; paɪɛ > paie. La Aromânii din Albania şi chiar din Macedonia *ĭɛ* se pronunţă *ĭă*: şil'ă, pal'ă, h'il'ă, uşă etc. Nu se ştie dacă această particularitate este de origine albaneză, mai ales că ea se găseşte şi în dialectul meglenit.

ɛ accentuat urmat în silaba următoare de *ă*, *e* trece în *ea*: degɛ > deagă (şi degă), kravel'e > cărveal'e. In cele mai multe cazuri se păstrează însă: g'elɛ > g'elă; k'elk'e > k'elcă, besa > besă; jetɛ > etă; vete > vete etc. etc.

e după *cr* dă *ă* în škrep. > şcrăpuescu.

e + *n* a trecut în *in*: k'endrɛ > kindră; mend > minde; mendoj > minduescu şi menduescu (Cavallioti).

e neaccentuat trece în *i*: bel'bitsɛ > bilbiţă; g'erak'inɛ > g'irăk'ină; mezi > mizia; šegun > şigună; veri > viriu etc.

O accentuat se păstrează chiar când în a doua silabă este urmat de *ă*, *e*; cokɛ > cocă; dosɛ > dosă; rosɛ > rosă, šolɛ >

www.dacoromanica.ro

şole etc. Numai în şk'ipoańe < škipońɛ avem *oa* pentru *o*, probabil supt influenţa suf.-oańe.

o neaccentuat trece în *u*: agudescu < godis; bubotă < bobotɛ; bul'ar < bolɛ; cufumă-cuhumă < kufomɛ. Sufixul verbal *oj* < *oń* a dat pretutindeni *u* + *escu* < *-uescu*: kuitoj > cuituescu; dɛgoj > dăguescu; mundoj > munduescu; puštoj > puştuescu etc. etc.

u accentuat şi neaccentuat a dat *i* numai în lilitsĕ < l'ul'e şi flitur < fl'utur, din cauza lui *l'* palatal.

În consonantism: *f* trece în *h*: cuhumă < kufomɛ, probabil, mai întâi din cufmă > cuhmă (ca în aftari < ahtari) şi apoi, prin analogie cu cufumă sau chiar prin intercalarea lui *u*, mai ales că în graiul Aromânilor din Albania acest fenomen este foarte frecvent (cf. Weigand, Die Aromunen II 347; Jahresb. XVI 207), cuhumă.

g' dă pe de o parte *g*: g'erak'inɛ > gărăk'ină, pe de alta — subt influenţa lui γ grecesc — γ (*j*) în γirăk'ină (cum se pronunţă la Veria) şi jerăk'ină (Cavallioti).

k' s'a păstrat palatal, când după el urmează o vocală deschisă (*e, i*) k'eɾ̄ɛ > k'eră; k'elk'(e) > k'elk'ă; k'endrɛ > kindră; însă a trecut în *c* (*k*), atunci când după el urmează *a*: k'erθɛl' > cărtelŭ.

l' şi-a pierdut elementul palatal, probabil, fiindcă pronunţarea lui nu era aceeaşi cu a lui *l'* din dialect: fl'akɛ, care a dat fleacă, se pronunţă deosebit de cl'agŭ (> *clagum-quaglum). Se pare că *l'* albanez era mai puţin palatalizat decât *l'* aromân; de aceea şi vocala următoare *a* s'a auzit mai mult ca *ea* fl'amɛ < fleamă; pl'agɛ < pleagă; l'angua < leangu; šupl'akɛ > şupleakă. Tot aşa şi în l'apɛrδɛ > lăpărdie, l'umak'e > lumak'e (în alb. se aude şi lumak) alumake; l'ungɛ > lungă; fɛl'itš > sfârlitšă; l'ul'e > lilitše etc.

Părerea domnului S. Puşcariu, exprimată în Conv. Lit. XXXIX p. 312 asupra deosebirei ce trebue făcută în limba albaneză între *l'* din *mal'*, *l'ufte* şi *l'* din *mal'* > malleus, căruia în celelalte dialecte îi corespunde un *j*, se confirmă. Din cuvintele de mai sus se poate vedeà că, după cum în dialectul dacor., din alb. *mal'* a rezultat *mal* şi nu **mai*, tot aşa în aromâna, din *pl'agɛ*, *fl'amɛ* avem *pleagă*, *fleamă*, nu *pl'agă*, *fl'amă*, cum ar fi trebuit să avem, dacă *l'* albanez ar fi avut aceeaşi valoare în amândouă cazurile.

www.dacoromanica.ro

Intr'o altă serie de cuvinte, probabil mai de curând intrate în dialect, *l'* şi-a păstrat elementul palatal: l'arɛ > l'ar, -ă; l'abrik > l'abrik; l'ok > l'ocă; l'ufte > l'uftă; pl'ump > pl'umbu etc.

l nu se mai pronunţă gutural în cuvintele intrate în dialect: gamilɛ > gămilă; g'elɛ > g'elă; g'inkalɛ > g'incală; malɛ > mal(ă); šolɛ > şole şi şolă etc.

Θ se pronunţă *t* în k'erΘəl' > cărtel'ŭ; însă în koΘră rămâne neschimbat.

În afară de aceste schimbări în consonantism, mai este de observat că labiala s'a păstrat nealterată, când este urmată de *i* în pikɛ > pică, pe când în elementele greceşti şi slave ea apare alterată. Un *r* epentetic avem în šfârlitšu < fɛlitš, influenţat de *sfurlă*.

Schimbare de sufix avem în škrap > şcrac; škurtizɛ > şcurtiţă şi škurtɛzɛ > şcurtiză.

3. Influenţe gramaticale.

Influenţa albaneză în gramatică se observă în fonologie, flexiune, sintaxă, formarea cuvintelor şi în frazeologie. Pentru studierea acestei influenţe, în afară de vechile încercări de scrieri dialectale datorite scriitorilor aromâni din sec. al XVIII, am mai consultat cântecele din Literatura Populară, Basmele[1]) şi alt material lingvistic mai mărunt, la îndemână.

In v o c a l i s m: diftongul *oa* (< *ọ* urmat în silaba următoare de *ă, e*) se pronunţă ca *ọ* sau *o*. In scrierile vechi este redat prin ***o:*** *domne* (pentru doamne) *Domne, tră eta tută este numa ata* Ucuta, $^{52}/_{97}$; *soră* (p. soarele s. soarle) *Aţelu ţi feţe soră* (acela care făcù soarele) ib. $^{54}/_{99}$; *nopte* (p. noapte) *Aţelŭ ţi feţe luna cu stelle tră ursirea noptil'i* (acela care făcù luna cu stelele pentru stăpânirea nopţii) ib.; *totă* (p. toată) *Totă ńila alui* (toată mila lui) ib.; *uborăle* (p. uboarăle) ib. $^{50}/_{97}$; *anostră* (p. anoastră); *tapinosa* p. tapinoasa) *Tru ţapinosa anostră şi-aduse aminte* (in smerenia noastră ne aduse aminte) ib. $^{56}/_{101}$; *omiń* (p. oamiń) *Lucre de măńle a omińilor* (lucruri de mânile oamenilor) $^{52}/_{99}$ etc. etc.

[1]) În Basme avem câteva bucăţi (No, 69, 88, 100, 115 etc.) din Coriţa Ohrida. Elbasan, însă din ele nu se pot vedeà multe particularităţi.

www.dacoromanica.ro

Tot aici aparţine şi *vomeră* (pentru *voameră < lat. vŏmer, -rem. Puşcariu Wb. 1918) „cornul plugului". Cavallioti ap. G. Meyer. Alb. St. p. 117.

Pentru dialectul vorbit astăzi, exemplele le dăm din lucrarea citată a lui Weigand: *poti* (poate); *morti* (moarte); *scosi* (scoase); *scosă* (scoasă); *ouă* (oauă); *dou* (doauă s. dauă).[1])

În consonantism: *r* iniţial se pronunţă cevà mai tare decât se obicinueşte la ceilalţi Români (cf. Meyer-Lübke în Grundriss, p. 1049). Scriitorii vechi redau această nuanţă de pronunţare printr'o grafie deosebită. Ei scriu *r* obicinuit cu un *r* (ρ grecesc) şi *r* mai tare cu *rr* (ρρ), cu toate că şi acest fel de redare a lui *r* iniţial nu este respectat pretutindeni. Ceva mai mult, Ucuta (o. c. $^{9}/_{69}$) care dă şi câteva reguli de ortoepie, ocupându-se de *r* iniţial, pe care îl înseamnă cu *rr*, spune: „ρρ ca sârbeasca: rrădăţină, nu rătăţină; rrămănŭ; rrugŭ; rroşu, rrău", adică că *r* se pronunţă ca *r* sârbesc, dînd şi exemple, rădăcină, român, rug, roşu, rău. Ce va fi înţelegând prin *r* sârbesc, Ucuta nu spune mai de aproape. Pronunţarea lui o înţelegem însă, dacă observăm că şi acolo unde *r* rezultă din *rl*, *rn*, despre care se va vorbì mai jos, Ucuta îl înseamnă aproape regulat cu *rr*. Acest sunet şi astăzi se pronunţă mult mai tare decât *r* obicinuit: *rrădăţină* Cavallioti (o. c. p. 102); *rrău* (rău) Ucuta $^{27}/_{83}$, plur, fem. *rrale* (rele) $^{35}/_{87}$ ib.; *rrugă* (simbrie) Cavallioti (o. c. p. 102); *rrupaslu* (repaosul) Ucuta $^{41}/_{91}$; *rrană* (rană) Cavallioti (o. c. p. 98).

De asemenea şi când cuvântul are un a protetic: *arravdu* (rabd) Daniil $^{20}/_{120}$; (însă şi *aravdu* $^{14}/_{240}$): *arrăvdare* (răbdare) Ucuta $^{44}/_{93}$; *Aistă arrăvdătoare* (răbdătorule) ib. $^{34}/_{87}$; *arrămănŭ* (rămân) Aistă *arrămâne* (asta rămâne) ib. $^{10}/_{69}$; *arrămăsătură de pâne* (fărămături) ib. $^{38}/_{89}$; *arradu* (rad) Cavallioti (o. c. p. 90); *arrucu* (arunc) Ucuta $^{36}/_{87}$ etc, etc.

Dacă această particularitate, păstrată până azi la Aromâni supt influenţa albaneză, dar care .e găseşte şi la Dacoromâni, la vechii scriitori şi regional şi astăzi (cf. Puşcariu, Conv. Lit. XXXIX p. 318 ş. u.) poate fi rămăşiţa unei rostiri străromâne, schimbările care urmează se datoresc de sigur influenţei albaneze.

rl prin asimilare ajunge *r̄* (însemnat mai sus prin *rr*). Această particularitate se poate observà şi astăzi la Românii din Macedonia originari din Albania: *ţerru* (pentru ţerlu) „cerul" Daniil $^{1}/_{116}$; *murru* (p. murlu) „zidul" ib. $^{21}/_{154}$; *cuscurru* (cuscurlu) „cus-

[1]) Jahresb. XVI p. 207. Die Aromunen II. 3)7. Forma *dou* se întâlneşte şi în dialectul meglenit.

www.dacoromanica.ro

crul" *Ma cuscurru şi cuscra cama multu va h'il'a* (socrul şi soacra ţin mai mult la fiica) Daniil $^{24}/_{160}$; *aurru* (p. aurlu) „strig, ţip, chem"; *aurà* (aurlà) Cod dim. $^{29}/_{9}$; *Nu aur̄ă ţiniva* (nu strigă nimeni) ib. $^{82}/_{3}$. Şi în elementele streine: *izvurru* (p. izvurul-izvurlu) „izvorul". *La tini este izvurru a banil'i* (la tine este izvorul vieţii) Ucuta $^{32}/_{85}$; *a yatur̄ui* (p. a yaturlui) „mediculuí" Cod. Dim. $^{36!}/_{16}$; *mănăstir̄u aţelu* (p. mănăstirlu...) „mănăstirea aceea" ib. $^{111}/_{8}$; *izmik'ar̄u* (p. izmik'arlu) „sluga" ib. $^{29}/_{9}$ etc.

La Daniil avem un caz şi de trecerea lui rl' > r̄ (scris *rr*) *perri* (p. perl'i) *Perri se scoală pre truplu aṁeu şi me lo h'avra* (perii se ridică pe trupul mieu şi m'apucară frigurile) $^{23}/_{158}$. In Cod. Dim. *rl'* se păstrează pretutindeni: *fitšor u* (p. fitšorlu) $^{15}/_{9}$, însă plur. art. *fitšorl'i* $^{12b}/_{26}$ cf.; $^{14b}/_{4}$, $^{17}/_{6}$ nu *fitšori.*

Această prefacere a grupului *rl* în r̄ provoacă de cele mai multe ori, şi unele schimbări în pronunţarea vocalei următoare neaccentuate şi anume:

a) e după *rl* trece în *ă: dzinirră* (p. dzinirle — dzinirile) „ginerele" Daniil $^{23}/_{160}$; *lăndurră* (p. lăndurle — lăndurile — lăndurele). „rândunelele" ib. $^{5}/_{122}$; *căpără* (scris cu un *r* în loc de *căpărră*, pentru căpărle, aşà cum se aude şi azi la Cruşova şi Perlepe, iar acesta pentru forma obicinuită caprele) ib. $^{3}/_{19}$; *lucărră* (p. lucărle, cum se aude aproape peste tot la Aromânii din nord, iar acesta pentru lucrele, pl. articulat în loc de lucrurle – lucrurile) *Vu se adžungă džudicatorru ş-lucrărră a cuţido vu se se disvăleascâ* (o să ajungă judecătorul şi lucrurile fiecăruia se vor descoperi) Ucuta $^{19}/_{77}$; *căl'urră* (p. căl'urle — căl'urile de la cale pl. căl'uri) ib. $^{29}/_{83}$; *dimăndără amĭale* (p. dimăndărle — dimăndările...) „poruncile mele" Cod. Dim. $^{11b}/_{15}$; *tšătšuară* (p. tšătšoarle — tšătšoarile — tšătšoarele — tšitšoarele) „picioarele" ib. $^{80b}/_{21}$; *suară* (p. soarle — soarele $^{65b}/_{15}$). De asemenea şi în elementele streine: *pindžerră* (p. pindžerle — pindžerile) „ferestrele" Daniil $^{16}/_{143}$; *zbuară* (p. zbuarăle — zbuarle) „cuvintele" Cod. Dim. $^{111}/_{8}$; *hăl'ur̄ă* (p. hăl'urle — hălurile) „hal'urile" ib. $^{13}/_{21}$ etc. etc.

b) e după *rl* trece în *u: maru* (p. marle — marele) *Maru Custandinul cama diprịapoia... ntribă auşaticul* (marele Constantin mai în urmă întrebă pe bătrân) Cod. Dim. $^{110}/_{5}$; *mar̄u Costandini amirăulu* (... împăratul) ib. $^{109b}/_{2}$. *Curata Marie şă dada* (= *mama*) *a marui amiră Hristo.* ib. $^{97}/_{18}$; *Ca cumŭ o dzăţe ayul*

www.dacoromanica.ro

Sin-Vasili,[1] *aţel mar̄u* (după cum spune Sfântul Vasile cel Mare) ib. $^{121}/_{1}$; *Maru AΘanasiu, aţelŭ ţi adră Lavra mănăstiru* (marele Atanasie acela care făcù . . .) ib. $^{111b}/_{3}$.

rn, prin asimilare, ajunge *r̄* (cf. Miklosich, *Beiträge* III, 33 şi Meyer-Lübke în Grundriss, p. 1049) *furu* (p. furnu) „cuptor". Cod. Dim. $^{125}/_{4}$; *peturicl'e* (p. piturnicl'e) „potârniche", Cavallioti o. c. p. 95; *peturicl'ă* Daniil $^{5}/_{123}$; *aricl'ile* (p. arnicl'ile) „rinichii" ib. $^{27}/_{167}$; *iara* (p. iarna) ib. $^{6}/_{124}$, *torru* (p. tornu) „întorc" Ucuta $^{48}/_{95}$; *si nviră* (p. si-nvirnă — si nvirină de la nvir̄are — nvirnare — nvirinare, cu pres. ind.: mi-nver, ti-nveri, si-nveară, nănvirămŭ, vă-nviraţi şi-nveară) „se mâhneşte" Cod. Dim $^{94b}/_{17}$; *hăr̄escu* (p. hărnescu — hrănescu) „hrănesc" ib. $^{43}/_{19}$; *ştir̄utu* (p. aşternutul) ib. $^{22b}/_{22}$ cf. Daniil $^{14}/_{140}$; *verru fitšor* (p. vernu — verunu, astăzi pretutindeni numai *vărnu*) „vr'un băiat" ib. $^{31}/_{175}$; *veru iusmik'aru* „vr'un servitor" ib. $^{16}/_{143}$.

e după *rn* se preface în *ă*, întocmai ca şi *e* după *rl* în cuvântul *carră* (p. carne) *Cându sè tal'e . . . carră greasă* (când o să taie . . . carne grasă) Daniil $^{30}/_{173}$. Forma car̄ă se întrebuinţează şi astăzi la Aromânii din Küpurli şi Usküb. Pentru alte citate din dialectul vorbit, a se vedeà Iahresb. XVI p. 208.

u după *rn* se preface în *i* numai în forma *gărinţŭ* (p. gărnuţu-grănuţu < *granuceum). *Cându ai gàriţă pe numere*.. (când ai bube pe umeri) Daniil $^{18}/_{147}$; *gări s* (cu *s* pentru *ţ*). *Cându cade gărislu de-nţer* (când cade trăznetul) sb. $^{26}/_{165}$. Aici *i* pentru *u* s'ar puteà explicà şi printr'o schimbare de sufix. Astăzi cuvântul se aude gărnuţ şi găruţ pl. gărnuţă şi găruţă. La Fărşeroţi pl. se aude gărăţă şi grăţă, din care apoi s'a refăcut un nou singular *grăţ*, care se întrebuinţează şi la Aromânii din nord: *grăţlu aţel bunlu* «buba rea».

l se pronunţă **l**, ca şi în dialectul meglenit, cu singura deosebire că, pe când în dialectul megl. această particularitate se arată numai la *l* final, în graiul Fărşeroţilor, din contră, apare şi la l iniţial: **l**umtă, **l**ui (pentru lumtă, lui) *Şă curdisì* **l**umtă *fitšor̄ui* ş'a *fetil'-a* **l**ui (şi puse să se facă nunta băiatului şi a fetii lui) Jahresb. XVI, p. 204, II/$_{6}$; *aţe***l** (aţă**l**) «acela». *Ndreziţ callu aţe***l**

[1] În *ayul Sin-Vasili* forma *sin* (< sanctus) nu se mai simte ca un cuvânt aparte. Cu toate acestea, în dialectul vorbit, se zice *Sum-Ketru* (Sf. Petru), însa nici odată *ayul Sum-Ketru*.

www.dacoromanica.ro

bunlu (pregătiţi calul cel bun). Die Aromunen II, p. 236; 1u (îl) Jahresb. XVI, p. 204 II/9.

In flexiune ca o influenţă albaneză poate fi considerată particularitatea care se observă mai mult în graiul Aromânilor din nord de a articulà numele proprii de persoană de genul masculin. Astfel numele: *Hristu, Costi, Dontšu* (prescurtat de la Andoni-Anton), *Letšu* (Alexandru), *Petruş*, (Petru) pot fi articulate: Costul, Hristul, Dontšul, Leşlu, Petruşlu. „La Macedoromâni numele proprii terminate în *u* se află mai mult articulate precum: Man-lu (Manu-l), Ghĭot-lu (Ghiot-ul), Teg-lu (Teg-ul) Mitur-lu (Mitru-l), Petur-lu (Petru-l), Chir-lu (Chiru-l), *Bucur-lu* (Bucuru-l)[1]. În scrierile vechi întâlnim: *La vidzù maru Custandinul* (...marele Constantin) Cod. Dim. $^{110}/_{5}$. *Ayul Pavulu nă nvĭaţă cu puţăne greir* (sfântul Pavel ne învaţă cu puţine vorbe) ib. $17^{b}/_{1}$. Tot aci aparţine şi numele Hristos care, ca şi în vechea literatură religioasă dacoromână[2], se întrebuinţează numai articulat: *Isus Hriştolu şă alui curată di dadă* (=mamă) ib. $^{19}/_{12}$. In cazurile oblice: a Hriştolui ib. $^{19b}/_{22}$ cf. $^{25b}/_{15}$, $^{26}/_{12}$ etc.

S'ar puteà ca această particularitate, care există şi în limba greacă, să fi existat odată peste tot în limba română, mai ales că posibilitatea de a articulà numele de persoană de genul masculin cu articolul feminin -a (Flore, -a) se întâlneşte şi în dialectul aromân. Astfel, pe lângă Mitru, avem şi Mitra; şi tot aşà: Tul'u-Tul'a; Tuşĭu-Tuşĭa; Guşĭu-Guşia; Buşĭu-Buşĭa; Tegu-Tega şi Teghea; Lĭuşĭu-Lĭuşĭa; Bu˘u-Buĭa; Manu-Mana şi Manea; Panu-Pana şi Panea; Noti (din Panaioti sau Ianoti)-Nota şi Notă; Biru-Bira; Buru-Bura şi Bură[3]; Duli-Dula; Naciu-Nacia; Miciu-Micia; Metu-Meta; Mihu-Miha Balauru-Balaura[4] etc.

In limba albaneză articularea numelor proprii de persoană formează o regulă generală: *Do tɛ vijɛ nɛ šumɛ nga del' eðe nga perendoń dielì e do tɛ ¯rinɛ bašk*ɛ *me Abraamnɛ eðe me Isaknɛ eðé me Jakovnɛ ndɛ mbreterì tɛ k'ielvet* (vor venì mulţi de la răsărit şi de la apus şi vor şedeà împreună cu Abraam şi cu Iacob în împărăţia cerurilor) Matei, VIII 11. *I Θa Moskoua Toskɛsɛ*

[1] I. Caragiani, o. c. p 63.
[2] Vezi I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană*, II la glosar p. 404
[3] I. Caragiani, o. c. p. 33. Vezi p: 63 nota 3.
[4] Ib. pp 78, 94, 97.

www.dacoromanica.ro

(îi zise Moscu lui Tosca) Dozon, Manuel d. l. alb. CXVI[1]. Tot aşi trebue să reamintim că şi în limba albaneză un număr de nume de persoană primesc articolul feminin *-a: G'ik-a* (Ghica) *Lek-a* (Leca, de la Alexandru) etc.[2]

De asemenea tot ca o înfluenţă albaneză poate fi socotită şi articularea numelor de luni: *Şcurtul are optusprăyinyiţ dĭ dzăle şi Marţul treidzăţiuna* (Fevruarie are 28 de zile şi Martie 31). Tot aşà şi în limba albaneză: *Tɛ parɛn dīt tɛ škurtit mɛ 1813 ȳa ni žarr i maδ enë škrefōj g'ιΘ kasaban* (în prima zi a lui Fevruarie...)[3] *Škurti škurtun ūrete* „Der Februar verringert die Scheite"[4]. Nu însă şi articularea numelor zilelor dintr'o săptămână, care se întâlneşte atât în aromâna şi dacor. cât şi în albaneza şi bulgara (vezi Michov. o. c. p. 10).

O altă particularitate care se datoreşte tot limbei albaneze, dar care se observă numai la Aromânii din Albania, este întrebuinţarea numeralului *trei* şi la forma feminină: *treiă*, după alb. *tre* m., *tri* f[5].

*

In sintaxă limba albaneză a influenţat foarte mult limba Aromânilor din Albania. Cu toate acestea ne lipsesc textele strânse cu îngrijirea cerută de astfel de cercetări, ca să ne putem da seama până la ce punct topica dialectului aromân a fost influenţată de limba albaneză. Aci relevez numai unele asemănări din dialectul aromân, de pretutindeni, cu limba albaneză, care lipsesc în dialectul dacor. şi care, probabil, ar puteà fi de origine albaneză.

Intrebuinţarea conjunctivului în propoziţiunile principale: *Şĭ sultanlu il' dzâţe: „fă cum s-vrei"* (pentru: „fă cum vrei"). In alb.[6] *Ene Sultani i Θōt: „bân si tɛ duš"* (144). Tot aşà când propoziţiunea este atributivă: *Iţido lucru ţi s-faţi, fără minduire nu-l fă* „ori ce lucru faci (în arom.: *să faci*), nu-l fă, fără să te gândeşti". In alb. *tšdo pūn k'i tɛ baš, pa umendū mos e bân* (141). De asemenea în propoziţiunile temporale: *Aistu dzâţe:*

[1] Vezi şi alte citate în Jahresb. XIV p. 2, în lucrarea lui Michov, *Die Anwendung des best. Art. im Rum. verglichen mit der im Alb. u. Bulg.* I p. 155

[2] Weigand, *Alb. Gram.* p. 17.

[3] Ibid. p. 80.

[4] Hahn, *Alb. St.* I p. 155.

[5] Weigand, *Jahresb* XVI, p. 209.

[6] Citatele alb. sânt luate din poveştile publicate în gramatica lui Weigand. La fiecare se va indicà numai pagina.

www.dacoromanica.ro

aşi me-are nviţată domnu-ńu; căndu s-h'ibă apa mintită, nu intrà tu apă. Acesta zice: „aşà m'a învăţat stăpânu-mieu; când este (arom.: *să fie*) apa turbure, nu intrà...“ In alb. *Kü Θōt: aštu mɛ ka mɛsū zotnia im; kur tɛ jēt ūit i turbɛl, mos hün...* (142). Tot aşà şi în următoarea frază alb.: *Kur tɛ niseš nɛ r̄ūg, tɛ škoš r̄ugɛs drējt* (144) „când porneşti la drum (alb. să porneşti...), să mergi pe drum drept“. In arom. ca şi în alb.: *căndu să nk'iseşti*[1] *pi cale, s-mutreşti calea ndreptu.*

Se înţelege de la sine că această întrebuinţare a conjunctivului în dialectul aromân nu este excluzivă. In toate frazele citate mai sus se poate întrebuinţà şi indicativul. Astfel se poate zice: *căndu easte apa mintită;* tot aşà: *căndu nkiseşti pi cale...* etc. Cu toate acestea, în dialectul vorbit de Aromânii din nord, frazele cu conjunctiv sânt mai des întrebuinţate decât cele cu indicativ.

Ca o influenţă albaneză poate fi socotită şi întrebuinţarea persoanei a treia sing. de la optativul verbului „a fi“ precedat de „se“ (dacă) şi urmat de „că“, în locul conjuncţiunii *dacă*, la începutul propoziţiunilor condiţionale. Astfel avem: *Se-fure-că me ncl'inŭ cu limbă căseană, sufletulu-ńi se ncl'ină ma mintea ń-este...* (dacă mă închin cu limbă streină, sufletul mi se închină, însă mintea îmi este...). Ucuta $^{2}/_{65}$. *Se-fure-că este văru preftu* (dacă este vreun preot) ib. $^{38}/_{89}$. *Amirălu l'i scoase şi-l' cĭntă cartea... Apoea lu ntribă s-fure-că ţîne* (împăratul îi scoase şi-i cetì scrisoarea... Apoi îl întrebă dacă ţine) Basme $^{247}/_{15}$. *Fur-că tine eşti ahtare džone, du-te la...* (dacă tu eşti un astfel de viteaz, du-te la...) ib. $^{385}/_{25}$.

In alb. avem aceeaşi construcţie: nɛ k'ōft-se (din nɛ tosc. ndɛ „dacă“; k'oft, pers. 3 sg. de la optativul verbului k'en „a fi“ şi se „că“) *Haide ta vêm me bast, nɛ k'ōft-se kē ńi gōts tɛ bukɛr, un po iki. Nɛ k'ōft-se s-ka, tɛ mɛ presiš krüt me špatɛn e zotnis tate* (144). In aromână, traducând cuvânt cu cuvânt, am aveà: *Haide s-băgăm baste, se-fure-că* (s. s-fur-că) *ai nă feată muşată, atunţea eu va-ń fug. Se-fure-că nu easte,* [atunţea] *si-ń tal'i caplu cu...* (haide să punem rămăşag, dacă este [în cameră[2]] o fată frumoasă, atunci o să plec. Dacă nu este atunci...).

[1] *Nk'isescu*, de aceeaşi origine cu alb. *nis* (< ngr. εκίνησα) şi bulg. *kinisvam* „încep, pornesc“.

[2] Este vorba despre o fată de împărat pe care împăratul, nevoind să o arate la soţia lui a doua, o ţineà închisă într'o cameră.

www.dacoromanica.ro

Chiar atunci când în dialectul aromân, în locul imperfectului conjunctiv (fure), avem indic. prez. de la „a fi" (easte), în limba alb. avem aceeaşi înlocuire: *S-easte că va s-aminţî fitšor şi s-easte că aminţî feată...* (dacă vei naşte băiat şi dacă naşti fată...) Basme $^{7}/_{14}$ cf. 54 $^{30}/_{31}$ etc. In albaneză: *Ndɛ ištɛ k'ɛ kam vɛlazɛr, tɛ mɛ apš...* „wenn (ndɛ ištɛ kɛ, literal: wenn es ist dass) ich wirklich Brüder habe, so gib mir..." (arom.: s-easte-că am fraţi...) Hahn, Alb. St. II, 165/II.

S'ar puteà ca în această construcţie să avem o influenţă românească asupra limbei albaneze. Întru cât însă ea lipseşte în dialectul megl. şi, mai ales, în limba textelor vechi din dialectul dacor., în care imperfectul conjunctivului este aşà de des întrebuinţat, influenţa albaneză pare mai probabilă.

Tot ca o influenţă albaneză poate fi considerată şi întrebuinţarea conjuncţiunii „*că*" ca o particolă introductivă în vorbirea directă. Aceasta pare evidentă mai ales în textele aromâne strânse de la Aromânii din Albania: „*Şă-l' dzîse cu: „ṃini va si-l'-umplu-mintea*" (şi-i zise: „eu o să-i umplu mintea=capul) Jahresb. XVI p. 204 $^{II}/_{3}$. In alb. avem la fel: *Ene jati i Θa birit düt, k'i: „ško ti! or bir, sonte!*" (şi tatăl zise fiului al doilea: „du-te tu, fiul mieu, astăzi!"), Atât în arom. *cu* (pentru că) cât şi în alb. *k'i* rămân netraduse (Vezi despre funcţiunea lui *k'i* în alb. în Weigand, *Alb. Gram.* p. 98). Se aude şi la Dacorom.

De asemenea întrebuinţarea prepoziţiunii „*la*" cu complementul pronominal la nominativ, pe care am avut ocazia să o întâmpin foarte des în graiul Aromânilor din Veria — adusă de la Aromânii din sud — poate fi socotită ca o influenţă albaneză: *Care va s-ynă la io* (care vrea să vină la mine). In limba albaneză prepoz. *te, tek,* (gheg) *ke* se construesc cu nominativul. *Üt kušrî âst ke un* (vărul tău este la mine). Vezi mai multe exemple la Hahn (Alb. St. în glosar subt *te, tek*), Dr. Pekmezi, *Alb. Gram.* p. 208 şi Weigand, *Alb. Gram.* p. 85 (§ 98).

Este drept că în dialectul aromân întâlnim şi prepoziţiunile *cu* (la Veria), *tră* „pentru", *di* „de". (*Ea ntreabă-l tră ĭo* (ia întreabă-l pentru mine) Basme $^{453}/_{29}$. *S-aladzi şi s-mi caftî Ş-fără di ĭo oară s-nu aravdzî* (s'alergi şi să mă cauţi şi fără de mine..) ib. $^{131}/_{34}$, construite cu pronumele personal-obiect în nominativ; însă întru cât acest fel de construcţie este strein de sintaxa română şi, în acelaşi timp, nu se întâlneşte nici în

www.dacoromanica.ro

celelalte limbi balcanice (neogreaca şi bulgara), el trebue să-şi aibă obârşia tot în limba albaneză, mai întâiu cu prep. *„la“* şi apoi, prin analogie, şi cu celelalte prepoziţiuni.

Repetarea pronumelui obiect: *Iţido om ţi s-vedz, s-lu ntreg'i disi avdză di h'il'lu aňeu* „orice om vezi (în arom.: *ce să vezi*) să-l întrebi dacă a auzit despre fiul mieu“. In albaneză avem la fel: *tš do pūn ki tɛ baš, pa umendū mos e bân* „orice lucru faci (în alb.: k'i tɛ baš = ce să facı), fără a te gandì, nu-l face“.

Înlocuirea, în propoziţiunile temporale, a conjuncţiunii „pe când“ prin adverbul „de unde“. *Un-oară, di iu ňirdzeà pi cale, află un gărnuţ di ţeaţire* „odată, pe când mergeà (în arom. *di iu* = de unde) pe drum, gasì un bob de năut“. In alb. la fel: *Ňɛ herɛ ngaha škonej uõɛsɛ, g'eti ňɛ koke k'ik'ɛrɛ* Pedersen, Texte p. 168. Va să zică şi în alb. avem *ngaha*, care însemnează „de unde“, nu „pe când“.

De asemenea înlocuirea adverbului „îndată ce“ prin „cât““: *Cât adžumsi tu hoara l'i mul'ari oarfăni* „îndată ce ajunse în satul femeii sărace. Basme $^{33}/_{11}$ *Drasl'i.. vdzeà caΘe seara, câtu ntunică* „dracii.. fugeau în fiecare seară, îndată ce întunecà“ ib. $^{3}/_{8}$. In limba albaneză avem aceeaşi construcţie: *Kü, po sa e pā, nuk e ňofti* „acesta, îndată ce (alb. *sa* = cât) o văzù, nu o cunoscù“ ($^{142}/_{21}$). Această construcţie se găseşte şi în dacor. Aşà fiind, ea ar puteà fi veche în limba română.

*

În formarea cuvintelor, ca o influenţă albaneză directă, nu numai ca construcţie, dar şi din punctul de vedere al elementului constitutiv, se poate socoti întrebuinţarea lui *do* (de la *dua*, gheg. *du* „vreau“) şi *kuš-do*, la formarea pronumelor indefinite şi a unor adverbe. Dintre aceste două elemente, *do* poate fi socotit ca mai vechiu, întru cât se întrebuinţează peste tot în dialectul aromân, iar *kuš-do* cevà mai nou, de oare ce nu-l întâlnim decât în scrierile vechi şi, mai ales, în Cod. Dim. precum şi în limba Aromânilor din Albania.

care-ţi-do sau *cai-ţi-do* «oricare, oricine, ori-şi-cine, careva»: *Careţido va se urdină la băsearică..* (oricare va merge regulat la biserică..) Daniil $^{15}/_{141}$. Cazul oblic: *acui-ţi-do* „oricărui“ *Vu se ăgungă ğudicătorru ş-lucărră a cuiţido vu se se disvăleascâ* (va ajunge judecătorul şi lucrurile oricăruia..) Ucuta $^{18}/_{77}$; cf. Basme $^{242}/_{26}$, $^{247}/_{6}$.

www.dacoromanica.ro

care-kišdo „oricare". *Şă carek'işdo ţi s-hibă: ca árhondu, ca amiră, ca..* (şi oricare să fie: ca..) Cod. Dim. $^{100}/_{1}$; cf. $^{16}/_{26}$, $^{22}/_{10}$, $^{24}/_{7}$, $^{102b}/_{11}$. Cazul oblic: *Acuik'işdo sprima lucărră ţi are faptă, aşă va s-lă dau* (fiecăruia s. oricăruia după lucrurile ce a făcut..) Cod. Dim. $^{12}/_{9}$; cf. $^{25}/_{8}$, $^{100b}/_{3}$.

i-ţi-do „orice". *Că iţido arhizmă este* (că orice început este..) Ucuta $^{2}/_{65}$. *Iţido ligătură* (orice legătură) Cod. Dim. $^{60}/_{10}$ *Vrea cu iţido trop s-u k'ară feata* (vroiă cu orice chip să o..) Basme $^{21}/_{9}$; cf. $^{24}/_{17}$, $^{244}/_{33}$.

i-k'işdo „orice" (întrebuinţat numai în Cod. Dim.:) *Si-s dipărtiadză di Dumnidză ş-di ik'işdo munduire* (să se depărteze de D. şi de orice pedeapsă) $^{19}/_{8}$ cf. $^{19}/_{9}$.

iu-ţi-do „oriunde, ori-şi-unde". *Şă iuţido ţi s-hibă* (şi oriunde să fie) Cod. Dim. $^{43b}/_{11}$.

iu-k'işdo „oriunde". *Iuk'işdo ţi si s-ducă* (oriunde s'ar duce) ib. $^{21b}/_{27}$.

căn-ţi-do „oricând, ori-şi-când" *Tine alăvdata di cănţido* (tu lăudată de oricând, totdeauna) Ucuta $^{24}/_{81}$. Prescurtat şi *cănţi* „de-apururea, întotdeauna" *Δocsa a tatălui şî tora şî cănţi* (mărire tatălui şi acum şi pururea), ib. $^{36}/_{89}$.

căn-k'işdo „oricând" *Şă cănk'işdo şă iuţido ţi s-hibă* (şi oricând şi oriunde ar fi) Cod. Dim $^{43b}/_{22}$.

Tot acì aparţine noua formaţiune întrebuinţată numai în limba Aromânilor din Albania şi relevată de Weigand (Jahresb. XVI 209) *domnil'a-ta*, după alb. *zotnia jote*. In Macedonia şi Epir, unde există şcoli româneşti şi unde, prin urmare, limba literară ar fi putut exercità o mai mare influenţă asupra dialectului aromân, o astfel de alcătuire nu se întâlneşte. Acì avem sau pronumele personal *tu*, *tine*, sau, cel mult, *afindil'a-ţi* după grecescul ἡ ἀφεντιά σας.

In frazeologie se întâlnesc în dialectul aromân construcţii care au corespondent numai în limba albaneză. Intru cât acestea sânt decalcate după cele albaneze̦şti, sau invers, nu se poate stabilì cu preciziune. Criteriul după care m'am condus la fixarea unui paralelism în aceste construcţii mi-a fost, pentru dialectul aromân, dialectul dacoromân, iar pentru limba albaneză, celelalte limbi balcanice. Orice expresiune din dialectul aromân care nu există în dialectul dacoromân, însă se regăseşte în limba albaneză şi, în acelaşi timp, lipseşte în celelalte limbi

www.dacoromanica.ro

balcanice, o consider ca decalcată din limba albaneză. Se înţelege că, nici în această privinţă, nu se poate susţineà totul cu siguranţă absolută. Oricât de bine ar cunoaşte cinevà limba bulgară s. limba greacă populară, în nici un caz nu poate aveà pretenţiunea de a şti toate expresiunile din toate regiunile. Dar chiar atunci când s'ar dovedì că ele există numai în limba alb. şi dialectul arom., s'ar puteà ca unele să fie decalcate de Albanezi din dialectul aromân. In intervalul de atâtea veacuri, de când Românii din Balcani s'au despărţit de restul românismului carpatic, limba lor puteà să-şi formeze unele expresiuni şì fără înrâurirea celorlalte limbi vecine, care să lipsească din dialectul dacoromân.

Aclo în: *până aclo* (până acolo) „atâta, până într'atâta, în aşà măsură, aşà". Erau oarfaṅi *până aclo*, ţi nu aveau niţi sare. Alb.: fukareṅ *ṅera mɛ atje* k'ɛ as kripɛ s kišnɛ erau săraci până într'atâta, că nu aveau nici sare (Pedersen, Texte 171).

Adun în: *adună-ţi gura* (strânge-ţi gura) închide gura: nu mai vorbì, „ferme ta gueule". Alb. *mɛliδ gojɛn* (adună gura), Halte den Mund! schweige! Weigand, Wb. 54.

Am în: *ţi lu ai*? (ce îl ai? despre o rudà) „ce ţi-este?" Il' dzîţe a sultanului: feata aţea muşată ţi u aveai ncl'isă tu oda aţea, *ţi u ai* afindil'a-ţi? Alb.: *i* Θōt sultanit: ate gōts tɛ bukɛr ki kišje mül' m'ate ōd *tš-e kē* zotnia jote? (. . . fata aceea frumoasă pe care o închiseseşi în camera aceea „ce o ai", adică ce ţi-este?) Weigand 144.

Aruc în: *aruc ţiva tră iarnă* (arunc ceva pentru iarnă) adică „strâng s. pun proviziuni pentru timpul iernii". Erà un lup nicuk'ir. Luplu aţel . . . *arcă* trei k'upe di ṅare. Alb. Ište ṅi uk nikok'ir. Ai uku . . . *ştiu* tre küpa mjal't (erà un lup gospodar. Lupul acela „aruncă" adică puse s. strânse, trei vase cu miere) Weigand. 152. cf. Uku *ştinte* hezɛn e δimnit ib.

Aruc în: *aruc okl'il'* „arunc ochii" (în dacor. îmi arunc ochii, îmi îndreptez privirile spre cevà), „mă uit, privesc". Aclo erà lamṅa . . . ş-*arcă ocl'il'*, vidzù k'ileşlu. Alb. atje ište kutšedra . . . *ştiu süt*, pa k'irosin (acolo erà balaurul, îşi aruncă ochii, adică privirile,văzù pe râios) ib. 150.

Cadŭ în: *cadŭ lăndzitŭ* (cad bolnav) adică „mă îmbolnăvesc" „je tombe malade". Inşì fitšorlu, s-duse acasă şi *cădzù lăndzit*. Alb. Iku djaɫi,vate nɛ štɛpi tɛ tij eδé *ra* sɛmurɛ (ieşì băiatul, se duce acasă şi „căzù bolnav", adică se îmbolnăvì). Pedersen 36.

www.dacoromanica.ro

Cătună în: *Nu fațe cătună* nu face pureci, nu este de nici un folos (arom. no-are hăire). Cu fitšorlu aistu *nu fațim cătună*. Alb. Me kɛte djaɪe *fšat nukɛ bimɛ dot*, tradus de Pedersen, Texte p. 113 „mit diesem Knaben wollen wir nicht în einem Dorfe wohnen", propriu zis: cu băiatul acesta nu este nimic de făcut, nu este de nici un folos.

Džocu în: *džocu di minte* (joc din minte) adică „îmi ies din minți, nebunesc". Cându mi minduescu la guɪa ta, *iṅ džoacă laia minte* Alb. kur kujtoj buzɛnɛ tɛnde . . . *mɛ lot e zeza mɛnde* (când mă gândesc la gura ta, imi „joacă neagra minte" adică îmi ies din minți) Pedersen, Texte 152.

Facŭ în: *facŭ zboru s. lafea* (fac vorbă) „vorbesc, stau de vorbă, discut". Nu-l' ma *feațe zbor*. Alb. mɛ s i bɛri fjal'ɛ (mai nu-i „făcù vorbă" adică nu-i mai vorbi) ib. 125.

Facŭ în: *facŭ apa* (fac apa), adică „urinez, mă pișŭ". Alb. *baj uit* „fac apa". In bulg. puštam voda „dau drumul apei" cf. Hahn alb. St. III p. 18, Weigand, Wb. p. 4.

Grăță în: *două trei . . . grăță di*, rămânând netradus, întotdeauna când urmează după numerale, după alb. *dü trī . . . kok'e*. *Ţinți grăță* di oauă. Alb. *pesɛ kok'e* ve („cinci grăunțe" s. bucăți de ouă, adică cinci ouă) Jahresb. XVI 209.

L'au în: *l'au un ocl'u di somnu* (iau un ochiu de somn) adorm, dorm, puțin. Alb. *Marī ṅi sü g'umɛ* (iau un ochiu somn) Hahn, în lahɪesb. XIV. p. 121.

Iesu în: *işì arşinea* (ieşì ruşinea), adică nu mai are ruşine, nu se mai jenează. *L'-işì arşinea* Alb. *Idoli turpi* îi „ieşì ruşinea", adecă este un neruşinat (lahresb. XIV. 137).

L'au în: *l'au di ureacl'e* (iau de ureche) „bag de seamă, înțeleg, (pasiv) se aude vestea" după alb. *mar vešt* (iau cu urechea). Şă tute sĭamnile ți săntu pri locu şă n-țeru tute *luară dĭ urĭacl'e* . . . (toate înțeleseră) Cod. Dim. $^{86b}/_{4}$. (Pasiv) *S-lo di ureacl'e* păn Romu (se auzì până la Roma) ib. $^{78b}/_{1}$. Alb. Nga kɛto lafe as *veš* mund *tɛ marīɛm*, as dževap mund tɛ japɛm (din aceste cuvinte nici nu putem pricepe şi nici . . .) Pedersen, Texte p. 155. Pasiv: *U-muar veš* lafi, arom. *s-lo di ureacl'e* (s'a auzit, s'a dus vestea) ib., cf. Weigand, Jahresb. XVI p. 210, ib. XIV p. 150.

Mănă în: *mănă dişcl'isă* (mână deschisă) adică „darnic, generos, mână spartă". Alb. *dor-hap* sau *dor-išel* (mână deschisă).

Muşat în: *muşata-loclui*, nume generic pentru zânele din basmele Aromânilor, un fel de „zâna zânelor" sau „Ileana Cosinzeana".

www.dacoromanica.ro

Ţe s-nu plângu, muşata-loclui, Araplu-ńi dzise, ca s-nu aduţearim... (ce să nu plâng, zâna zânelor, arapul mi-a zis, dacă n'oiu aduce...) Basme, $^3/_{16}$. Din alb. *e bucura* [e] *ðeut* „die Schöne der Erde, gute keusche Fee von übermenschlicher Schönheit, welche in einem goldenen, von Drachen bewachten Palaste wohnt — Gegenstand der Sehnsucht vieler Helden und Könige und eines zahlreichen Märchenkreises". Hahn, Alb. St. III p. 16. *Kur fl'e e bukur'e ðeut* (când doarme muşata-loclui) ib. II 166/III.

Poartă în: *poartă bună* adică „familie bună, nobilă", după alb. *der'e mirɛ* „poartă bună" şi, pars pro toto, „casă bună", de unde apoi „familie bună". Tot aşà în alb. *der 'e maðe* sau *der'e parɛ* „poartă mare" sau „poartă primă", cu înţelesul de „das erste reichste Haus eines Ortes". Hahn, Alb. St. III p. 28.

Tšitšor în: *Tšitšor mbar* (picior norocos), se zice la începutul ori cărei acţiuni ca o urare „cu noroc, cu fericire" după alb. *kɛmb e mbarɛ* (picior cu noroc). La Aromanii din nord, când se cumpără ceva şi se face safteà, se zice şi: *mănă mbară* cf. alb. *Ka dorɛ mbarɛ* (are mână norocoasă) Hahn, Alb. St. III 69. Despre celelalte expresiuni, vezi lexicul s. ambar.

In afară de aceste expresiuni, mai sânt unele jurăminte care sânt identice cu acelea din limba albaneză. Foarte uzual este la Aromânii din nord formula solemnă: *besa-bes*, prin care îşi dă cinevà cuvântul de onoare. Intreaga expresie este un albanezism din *bes-a* „credinţă": alb. *besa-bes* sau *bes per bes*, vezi Hahn, Alb. St. II 106; G. Meyer EWA. p. 3; Weigand, Wb. 6. — *Pri loclu aistu* (pe pământul acesta), jur pe acest pământ. Alb. *per kɛtɛ ðe* (pe acest pământ). „Bei dieser Erde". Hahn. o. c. 106. — *Pri foclu aistu* (pe focul acesta) Alb. *per kɛtɛ žar̄* (pe acest foc) „bei diesem Feuer" ib. — *Pri pâne* (în Cruşova şi Perlepe am auzit şi) *prépă* „jur pe această pâine" Alb. *per bukɛ* „Beim Brote" ib. — *Pri caplu aňeu* (ali ate, ali dade etc.) jur pe capul mieu (al mamei etc.). Alb. *per kokɛ timɛ* (pe capul mieu), „bei meinem Haupte" ib. — *Pri cruţea aistă* (pe astă cruce'. Alb. *per kɛtɛ kruk'* (pe această cruce). — Toate aceste jurăminte se identifică, ca construcţie, cu acelea din limba albaneză şi se deosibesc de altele, care se aseamănă cu acela din limba greacă, ca d. ex. *cu Dumnidză, aşi s-bănedzi, ş-ńi-am tine* etc. μὰ τόν Θεόν; ἔτσι νὰ ζήσῃς etc.

La urări sânt unele formule care, deşi ca idee sânt aceleaşi în toate limbile balcanice, totuşi, ca construcţie, se aseamănă mai

www.dacoromanica.ro

mult cu cele din limba albaneză. Astfel: *cu sănătate* „să-ţi fie de bine" se spune după ce cineva a mâncat sau a băut ceva, sau chiar a strănutat, sau a râs prea mult, sau după ce s'a bărbierit, sau s'a îmbrăcat în haine nouă. In alb. la fel: *me šɛndet* (cu sănătate) „Zur Gesundheit"; cfr. gr. εἰς ὑγείαν; bulg. *na zdravie* „în sănătate". In afară de aceasta, se mai zice *s-ţî facă g'ine*, propriu zis să-ţi fie de bine" în alb. *tɛ baft mir* (să-ţi facă bine) „Wohl bekomm's".

La b l e s t e m e de asemenea avem unele asemănări sau chiar traduceri din limba albaneză: *S-ti l'a fleama* (să te ia naiba, lit. boala copiilor), alb. *tɛ raftɛ fl'amɛ* „möge dich die Sucht befallen" Hahn, o. c. p. 109. — *K'icuta s-te agudească* sau (Dal.) *s-ti agudească pica* „să te lovească guta, damblaua", (vezi mai pe larg s. p i c ă). Alb. *pika k'i tɛ ra* s. *goditi* sau *tɛ raftɛ pika* (guta să te lovească s. lovi-te-ar guta) Hahn o. c. pp. I 105. II 109.

4. Influenţe lexice.

În l e x i c influenţa albaneză nu s'a restrâns numai la introducerea de cuvinte albaneze în graiul Aromânilor, ci s'a întins şi asupra unor schimbări semantice provocate de cuvintele corespunzătoare din limba albaneză. De aceea, înainte de a trece la expunerea, propriu zis, a elementelor albaneze, vom tratà, mai întâiu, acele cuvinte din dialectul arom. care, pe lângă înţelesul propriu, au mai primit unul strein de limba română şi care se regăseşte în limba albaneză.

Printre acestea avem: *arâm*, care pe lângă înţelesul propriu tuturor dialectelor de „râm", mai are şi pe cel de „sap", după alb. *rɛmoń* cu înţelesul de „wühle" (vom Schwein) şi „grabe". *Tora băgai doi mastori se arămă doi trapuri tra s-yină multă apă şi se adapă gărdina.* Alb.: *Taši vu͞ra dü mješter k'ɛ tɛ rɛmijnɛ dü hendek...* (acum am pus doi meşteri ca să sape...) Daniil $^{13}/_{138}$. — *Avin*, în afară de înţelesul „vânez", mai are şi pe cel de „gonesc" (vezi Puşcariu în Conv. Lit. XXXVIII p. 58 s. Wb. 1895) şi „pescuesc", după alb. *g'uaj* (vezi Pedersen, Texte p. 130). Voiu da un citat numai pentru înţelesul din urmă, care n'a fost relevat până acuma: *Se arucu vlaclu, tra se avinu mari peşti* (să arunc undiţa, ca să pescuesc peşti mari). Alb Tɛ heð vlagu... k'ɛ tɛ g'uan tɛ mɛðeń pišk'. Daniil, $^{12}/_{136}$. — *Aumbrà* însemnează

www.dacoromanica.ro

„umbră“ şi „fantomă“ (cf. Basme, $^{401}/_{24}$), după alb. *hije* „umbră“ — la plur. *hijetɛ* „Gespenster“ (G. Meyer EWA 149). — *Bat*, în afară de înţelesul propriu, mai însemnează „cânt“ (despre pasări) *Cuklu bate pe-alumak'e*. Lit. Pop. 833. *Aclo iu bate pul'lu veara* ib. $^{851}/_{64}$ cf. 733 şi din instrument, după alb. *bie* (vezi citate la Pedersen, Texte p. 111; Jahresb. XIV 152; G. Meyer EWA. 35). Despre *agudescu* „lovesc, bat, cânt din instrument“ vezi la urmă supt acest cuvânt. — *Cad* în graiul Aromânilor din Albania (la ceilalţi este necunoscut) mai însemnează „descind, mă opresc în gazdă“, după alb. *Bī* care, pe lângă „cad“, mai are şi acest înţeles. *Aco cadzù un părmăteftu seara...* (acolo descinse un neguţător...) Alb. *Atie ȳra ṅi pramatār...* (cf. Jahresb. XVI p. 203 şi 209). — *Cântu* în arom. şi megl. mai are şi înţelesul de „cetesc“. *Cântă-ṅ aestă carte* (ceteşte-mi această scrisoare). Megl. *Scoasi cartea si au cọntă* $^{20}/_{5}$. In alb. *kɛndoj*, pe lângă „ich singe“, mai însemnează şi „ich lese, ich studiere“ (Hahn, Alb. St. III 45, G. Meyer, EWA. 187). De asemenea *căntat* însemnează „învăţat“ ca şi în alb. *i kɛndūm* „cetit, învăţat“. — *Džone* în arom. are, ca înţeles fundamental „tânăr“, după aceea „tânăr de însurat, mire“ şi al treilea înţeles „viteaz“, cu care se întrebuinţează foarte des în dialect, de oare ce, dacă în dialectul dacor. sânt mai multe cuvinte pentru exprimarea acestei noţiuni, în arom. nu există decât acest singur cuvânt. In dialectul megl. la fel. Acì mai că nu se întrebuinţează cu înţelesul de „tânăr“, ci numai ca adj. însemnând „tare, puternic, voinic, viteaz“: *Vizură fitšoru că cọta ăi juni* (văzură că băiatul este aşà de voinic) $^{7}/_{56}$. *Fitšoru si fęsi mari şi juni* (...se făcù mare şi viteaz) $^{3}/_{86}$ etc. De asemenea şì derivatele *džuneaţă*, (megl. *juneaţă*) „tinereţe“, dar mai ales „putere, forţă, vitejie, voinicie“: *Spusiş mare džuneaţă* (ai arătat mare vitejie); *džunạtic* „vitejie, bravură“ etc. Acest al treilea înţeles îi lipseà cuvântului latin *jŭvenis* şi, deşì din ideea de „tânăr“, se puteà desvoltà şi aceea de „viteaz“, întocmai după cum din *vir* am avut *virtus*, în gr. ἀνήρ: ἀνδρεία şi rom. bărbat: bărbăţie, totuşi aceasta nu se găseşte în dialectul dacor. şi lipseşte şì în celelalte limbi romanice. In cazul acesta forma aromână trebue să fi fost influenţată de cuvântul albanez *trim* care, pe lângă înţelesul de „junger Mann, Pallikar“, mai are şi pe acela de „tapfer, mutig“, cu derivatele *trimɛrī*, în ghega *trimɛnī* şi *trimnī* cu înţelesul de „Tapferkeit, Heldentat“.

www.dacoromanica.ro

Fraza alb.: *U jam ai trimi k'ɛ preva nɛndɛðjetɛ e nɛndɛ trima eðe nɛ kapetan, ṅɛ k'ind, me ṅɛ tɛ helk'ur tɛ palɛs* (Pedersen, Texte p. 52) se poate tradu̯ce într'un singur fel, ca în dialectul arom., însă dându-i cuvântului *trim* două înţelesuri, acela de „tânăr" şi de „viteaz": *Eu escu džonle aţel ţi tăl'ai naudzăţinauă di džoṅi şi un capidan*, [adică] *nă sută, cu unâ tradzire de apală* (eu sânt tânărul s. viteazul acela care am ucis 99 de tineri s. viteji... Şi după cum în arom. *džone* se întrebuinţează ca subt. şi ca adj., tot aşà şi în limba albaneză *trim* are această dublă întrebuinţare (Vezi citate în Pedersen pp. 51-52). Despre *džone* „mire", faţă de sârb. *junāk* cf. P. Skok, în Archiv. f. sl. Ph. 38 p. 85. — *Iliavră*, în afară de înţelesul „friguri", mai însemnează şi insecta care, prin înţepare, produce această boală. In alb. avem *sɛmundɛ* cu înţelesul de „Krankheit", propriu zis „neputinţă", arom. „niputeare", iar în ghega şi cu acela de„ grosse Brummfliege, welche, wenn sie dem Menschen wider den Kopf fährt, Fieber verursacht" Hahn, Alb. St. III p. 113; cf. Jahresb. XIV, p. 128. — *L'au*, în afară de înţelesul obicinuit, mai are şi pe acela de «apuc», mai ales în expresiunile: m'apucă frigurile, m'apucă un dor etc. Cu acest înţeles, şi chiar în aceste expresiuni, se întâlneşte şi în limba albaneză: *Me sculai de somnu... şi me lo h'avra*; în alb.... *eðe me muar éΘea* (şi mă luară frigurile) Daniil $^{23}/_{158}$. *Mi lo dorlu tră soru-mea* alb. *mɛ mori mali ṗɛr motra* (mă luă dorul pentru soru[mea]) Pedersen, Texte p. 133. Cf. şi fraza alb. *E mori uja djalɛnɛ* (îl luă setea, adică îl apucă setea pe băiat). În arom.: *Ul lo seatea fitšorlu. — Măreaţă* „mândrie, trufie" se identifică ca înţeles cu alb. *maðenì* (derivat de la *maΘ* «mare») „Stolz, Hochheit", totuşi acelaşi derivat există şi în bulgăreşte *golĕmština* (golĕm) „Stolz, Anmassung". — *Merŭ* în: *merlu a faţăl'ei* „buca obrazului" (Dal). Mai vechiu: *merŭ di faţă* id. *Căndu vedzi verru fitšoru că l'-o rşine şi aruşaşte tru meru de faţă* (când vezi vre-un băiat că-i este ruşine şi roşeşte la obraz'. În alb. avem *mol'e fak'esɛ* (Hahn, Alb. St. III 76) „Wange", *molɛ fak'esɛ* (G. Meyer. EWA. 285) „Backen". Este curios că Daniil, care traduce în albanezeşte expresiunile aromâne decalcate din alb. cu aceleaşi cuvinte, de astă dată traduce *meru di faţă* numai prin *fak'e* „faţă, obraz": *Kur tɛ vɛštrońš do-ńi ðjal'ɛ se turpɛrohet eðé nguk'et ndɛ fak'et* $^{32}/_{176}$, ceeace probează că expresia albaneză dată pentru întâia dată

www.dacoromanica.ro

de Hahn, nu-i era cunoscută lui Daniil, care cunoşteà limba albaneză din părţile Moscopolei. Altminteri, după cum pentru «pescuesc" a întrebuinţat „avinŭ" (vânez) şi pe acesta l-a tradus cu alb. g'uaj (vezi mai sus), tot aşà şi pentru *meru di faţă* ar fi trebuit să dea *mo*l *e fak'es*ɛ. Se pare că nu este cunoscută pretutindeni. In cazul acesta s'ar puteà să avem un caz invers, adică Albanezii să fi tradus din româneşte, mai ales că această figură se întâlneşte şi în celelalte limbi romanice (cf. franţuzeşte *pomette* «partie saillante de la joue sous l'angle externe de l'oeil», port. *maçã do rosto* etc. cf. Puşcariu Wb. 1023) şi s'ar fi putut să existe odată peste tot în limba română, iar *umerii obrazului* din dialectul dacor. să fi avut la bază construcţia: *mărul*, pl. *merii obrazului*. — *Niuredzŭ* (refl.) însemnează «mă înnourez» şi, în afară de aceasta, „mă posomorăsc". În albaneză avem *vr*ɛ*ro*ɲ, în ghega *vrânoɲ* „werde finster" care mai are şi înţelesul de „ein finsteres Gesicht machen" (vrânohem), cf. Weigand Alb. Wb. 101; G. Meyer EWA. 478; Jahresb. XIV p. 123; Hahn, Alb. St. s. *vranog* p. 10. — *Potŭ*, pe lângă înţelesul obicinuit, mai are şi pe acela de „învîng, biruesc". Interesantă este construcţia cu dublu obiect din dialectul aromân. S'ar puteà ca ea să se fi născut tot subt influenţa construcţiei albaneze, când verbul aveà ca obiect un pronume de pers. 1 şi a 2, care au aceeaşi formă atât pentru dativ cât şi pentru acuzativ. Astfel fraza: *Neve do l'uaim è n*ɛ *m*ɛ *muntš ti mua, t*ɛ *m*ɛ *ndzer*ɛ*tš sit, è n*ɛ *t*ɛ *muntša u tij, t*ɛ *t*ɛ *ndzer sit* (Pedersen, Texte p. 44) se poate traduce în arom. *noi va nă dzucăm, şi, ma s-ń-u poţi tine aňia* (dacă mă vei biruì tu pe mine) *va-ń scoţi ocl'il' şi ma s-ţ-u pot io aţîia* (şi dacă te voiu biruì eu pe tine) *s-ţî scot ocl'il'*. Cu toate acestea, înţelesul de „a biruì" s'ar fi putut desvoltà şi separat în limba română, mai ales că *pot*, cu acest înţeles, se întâlneşte şi în literatura veche din dialectul dacoromân: Luptară-se cu mere . . . însă nu putură mere (în alte psaiterii; *nu prevăncură. nu-m biruiră*), cf. I. A. Candrea, Psalt. Sch. p. $^{275}/_{13}$; cf. Puşcariu EW. 1363; Jahresb. XIV p. 124 — *Scolŭ*, pe lângă înţelesul obicinuit, mai are şi pe acela de „a da pe cinevà în mâna judecăţii, a intentà proces în contra cuiva". Acest din urmă înţeles îl are şi cuvântul alb *ngrij* „scol": *Pandehu mos kiš vatur noň*ɛ *bordžɛli eδé e kiš ngritur ne mbreti*, tradus în arom. am aveà: *s-minduì s-nu s-aveà dusă vărnu bordžli şi lu-aveà sculată la văsil'ăulu* (se gândì, nu

www.dacoromanica.ro

cumva să se fi dus vreun datornic, şi să fi intentat proces în contra lui [arom. *lu-avea sculată* alb. *e kiš ngritur*] la rege. Pedersen (Texte, p. 170), care nu înţelege bine toată fraza şi traduce forma verbală *kiš ngritur* după traducerea greacă ce i s'a dat εἶχε κάμει ἀγωγή (intentase proces), se întreabă asupra lui *e* dinaintea lui *kiš ngritur* „ist *e* ihn oder es?" Desigur că „ihn", de oare ce se referă la „el"; în arom. avem *„lu* aveà sculată" în alb. „*e* kiš ngritur". — *Umplu* are două înţelesuri: „a umpleà" şi „a împlinì". Forma dacoromână „împlinesc" se deosibeşte de arom. „umplu", prin aceea că ea este un derivat din „plin". Un astfel de derivat în arom. este necunoscut. Aceleaşi două înţelesuri le are şi cuvântul albanez *mbuš*, (gheg) *muš* „umplu" şi „împlinesc". *Si müši motin, i Θot: kur ɪɛ nišeš nɛ rug* . . . In arom.: cum *umplù anlu*, il' dzîţe „cându să-nk'iseşti pi cale (îndată ce împlinì anul . . .) Weigand, 141. — *Virin* însemnează în arom. numai „supărare, amărăciune, mâhnire". Înţelesul de otravă, care stă la baza formei dacoromâne *venin* (< lat. venenum) lipseşte, fiind înlocuită prin gr. *fărmac* (φάρμακον). Schimbarea de înţeles în arom. trebue să fi fost provocată de forma alb. vɛnɛr, tosc. *vɛrer* (cf. Puşcariu Wb. 1872), care, ca şi în greceşte φαρμάκι, însemnează „fiere" şi „supărare, mâhnire". N'ar fi exclus cazul ca să avem a face şi cu o influenţă grecească; totuşi se pare că arom. *fărmac* 1. otravă, 2. mâhnire, de asemenea *nfărmăcat* 1. otrăvit, 2. mâhnit, să fi pătruns în urmă de tot cu amândouă sensurile a formelor greceşti φαρμάκι şi φαρμακεύω. Influenţa albaneză se confirmă şi din înţelesul „fiere" din dialectul dacor., care este înţelesul fundamental al cuvântului albanez *vɛrer*. Faptul acesta ne îndreptăţeşte ca să admitem, cel puţin pentru dialectul dacoromân, o influenţă mai veche, din acest punct de vedere, din partea limbei albaneze asupra limbei române. — *Voiu* în arom., în afară de înţelesul comun cu celelalte dialecte române, mai are şi alte două: 1⁰ „iubesc" şi 2⁰ „sânt dator, datoresc". Aceste două înţelesuri din urmă le găsim şi la alb. *duaɲ*, gheg *du*. Dacă despre înţelesul 2 s'ar puteà presupune o influenţă greacă după Θέλω, mai ales că el se întrebuinţează numai în graiul Aromânilor din Epir, asupra înţelesului 1⁰ nu rămâne nici o îndoială că el stă în legătură cu cuvântul albanez. Vezi despre aceasta mai pe larg în *Dacoromania* I p. 336.

www.dacoromanica.ro

5. Lexicul

AGUDÉSCU vb. IV 1⁰. Lovesc, bat. Lit. Pop. $^{846}/_{56}$. (Fig.). Cânt din instrument (ca şi *bat* „cânt", după alb. *bī*, despre care vezi p. 510) Daniil $^{140}/_{14}$. 2⁰ (Refl.) Se nemereşte, se întâmplă. Cod. Dim. $^{22}/_{19}$, $^{24}/_{3}$. 3⁰. Obţin cevà, dobândesc, câştig, (fig.) fur, şterpelesc. ib. $^{58}/_{20}$, $^{47}/_{16}$.

Din *godis* „treffe, schlage". În vsl. *goditi* însemnează „gefallen"; în bulg. *godă* „schaue worauf, sorge wofür, bereite vor, suche eine Gelegenheit, verlobe mich"; în sârb.: gòdīm, goditi „erwünscht sein, nützen, pflegen, beschliessen". Încolo, atât în bulg. cât şi în sârb. cuvântul se întrebuinţează numai în unire cu un prefix. Din aceste motive şi din faptul cá însemnarea formei arom. este aceeaşi cu înţelesul cuvântului albanez, *agudescu* nu poate venì direct din vsl., ci prin limba albaneză. S'ar fi putut ca înţelesurile arom. să se fi desvoltat în sânul dialectului, atunci forma alb. ar fi un împrumut din aromâna.

ALUMÁKE s. f. (pl. alumăk'ĭ) Ramură, cracă. *Cuclu bate* (= cântă) *pe-alamak'e*. Lit. Pop. 833. [Şi: *almak'e* (Const); *lumak'e* (Obed. 43, 45, 216). Derivat: *lumăkios*, *-oasă* adj. = rămuros. ib. 57.]

Din *l'umak'e* „Ausschlag an Bäumen und Sträuchern". Pap. (Not. Etim. p. 2) îl derivă din *ramă*+*a'ke* > arămake, cu disimilarea lui *l* în *r* ca în *alândură*, lucru cu neputinţă. Pentru desvoltarea înţelesului alb. cf. G. Meyer EWA 250 şi Alb. St. V 94.

AMBÁR(U) adj. Cu noroc, cu fericire; norocos, fericit. Lit. Pop. $^{881}/_{15}$. || (Numai în Cod. Dim.) drept, înainte. *Imnă ş-tine tată mbaru* (umblă şi tu tată drept înainte) Cod. Dim. $^{20b}/_{22}$, cf. $^{20b}/_{12}$ [La Aromânii din nord învariabil. Dal. dă şi: *mbarà*; *Calimbarà* (drum cu noroc). Derivat: *mbăreaţă* s. f. noroc].

Din *mbar*(ε) „recht, gut, glücklich (G. Meyer, EWA 35), ganz ausgeführt, glücklich zu Ende geführt, glücklich" (Weigand Alb. Wb.), de la *mbaroj* „beendige gut, reise ab, vollende, zum glücklichen Ende führen".

AMPÁTUR vb, I Mân calul repede; călăresc în fuga mare, nebună, străbat cu calul o distanţă în fuga mare, în mers forţat.

www.dacoromanica.ro

Basme $^{216}/_{27}$. [Şi: *ampaturlu, ampăturledz, ampăturedz*, vb. I. Basme $^{427}/_{5}$, cf. $^{448}/_{21}$, $^{428}/_{18}$

Cuvântul este o alcătuire din *ăn-patru-le,* subînţelegându-se *tšitšoare,* tradusă după expresia albaneză: *tε katra* sau *me tε katra* „în fuga mare". *Ik tε katra* (fugì în fuga mare). Pedersen Texte 58. *Vate me tε katra ne velezeritε εδe u θotε* (merge în fuga mare la fraţi şi le spune) ib. $^{72}/_{31}$, cf. $^{78}/_{8}$. La început expresia alb. trebue să fi dat naştere în arom. la o locuţiune adverbială *ampaturlea*, din care apoi s'a format *ampaturlu, ampaturledz* etc.(cf. Jahresb. XIV p. 134).

AMÚRĂ s. f. (pl. amure). Ghemul sau stomahul căptuşit pe dinăuntru cu multe foiţe [Mai rar şi: *murǎ*].

Din *mulε* (în ghega muz, mulz din mulεzε) s. f. „Magen, Laab". G. Meyer (EWA. 289) îl aduce în legătură cu vfr. *mule* „Magen, Tasche" şi *mullette* „Fleischmagen der Falken", după care Meyer-Lübke (REW. 5724) îl derivă dintr'o formă *mūla* „Magen", adaogând că cuvântul poate fi de origine orientală, de oare ce se găseşte şi în ngr., alb., bulg., slov. (Arhiv f. sl. Ph. XXVI 421). Cuvântul arom. nu poate fi despărţit de forma albaneză. O formă ca *mūla*, care s'ar potrivì pentru limba fr., ar trebuì să ne dea în alb. *mülε (cu $\bar{u} > ü$). Nici *mulla* discutată de Romanski (Jahresb. XV 122) nu aduce o lămurire a chestiunii. Pentru formele balcanice trebue plecat tot de la alb. *mulε*, care a pătruns, pe de o parte, la Aromâni, dând *murǎ amurǎ* (cu *-l-* > *r*), pe de altă parte, la Greci dând μούλα „Magen" (G. Meyer Ngr. St. III 45). De la Aromâni cuvântul a trecut la Bulgari. Acì avem *mura* „Labmagen" (cu *l* > *r*), care nu puteà veni nici de la Albanezi şi nici de la Greci.

ARÂNDZĂ s. f. Chiag şi organul în care este conţinut. Dal. Cuvântul există şì în dacor. *rânză* istror. *rănzę*.

Miklosich, ocupându-se de forma arom., a fost cel dintâiu care l-a adus în legătură cu alb. *rend* (Rum. Untersuch. p. 191). Inainte de Miklosich, P. Hasdeu, în studiul său Originile păstoriei la Români (Columna din 1874 p. 107), vede în *rândză* al doilea element constitutiv al cuvântului *brânză* (< bo-ransa), amândouă de origine tracă. După Hasdeu, Cihac îl derivà din vsl. **рѧca** „íulus", din care a ieşit *rânză* „Kätzchen an Bäumen, chaton de coudrier, de noyer etc." şi „Labmagen, Magen, Blättermagen". Aceeaşi etimologie a dat-o acum în urmă, şì Weigand

www.dacoromanica.ro

(Jahresb. XVI 227), cu adaosul „die ursprungliche Bedeutung von Franse, Kätzchen wurde offenbar auf den Blättermagen, das ist mit Blättern (daher auch bulg. *kniga* = Buch genannt) oder Fransen versehene Magen, bezogen, dann auch auf Labmagen und Magen, Wanst übertragen". Inainte de Weigand, Byhan, în studiul său *Die alten Nasalvokalen in den slav. Elem. im Rum.* (Jahresb. V p. 392), atrăgeà luarea aminte asupra faptului că nu trebue să se confunde rânză, rânsă < ρѧca cu *rânză* „Lab", a cărui origine nu este clară.

La etimologia dată de Miklosich s'au oprit G. Meyer (EWA 365): rendes m. „Lab". Identisch mit rum. *rînză* mac. *răndzà* „Lab". Die rum. Formen sind aus dem alb. „entlehnt", şi la urmă de tot, Densusianu (H. r. 356), care, după G. Meyer, admite forma *rendes*, cu sincopa lui ε al doilea, ca în *gresie* (< *gerese*).

Dintre aceste trei etimologii (albaneză, tracă, bulgară) se înţelege că aceea care se apropie mai mult de cuvântul românesc — ca formă şi înţeles — este forma albaneză. Lăsând la o parte originea tracă a cuvântului şi oprindu-ne la originea vsl. pe care o susţine şi Weigand, observăm că, în contra ei, se opune forma aromână, despre care ne ocupăm aici în special. Un vsl. ρѧca, din care Miklosich (EWS. 576) a derivat pe rânsă, rânză „Franse, Kätzchen an Bäumen", chiar dacă am admite trecerea în *z* a lui *s* după *n*, aşà cum crede Weigand (Jahresb. XVI 220) ca în *brânză* < brancia — o altă imposibilitate, căci *malafrandză*, pe care se sprijine Weigand, este un împrumut nou din greceşte (Jahresb. XVII 159) — în nici un caz nu ne-ar fi putut da forma aromână *arândză*, cu *dz* primitiv pentru *z*. Acest *dz* arată că cuvântul a intrat în limba română înainte de pătrunderea elementelor slave, în care nu avem *z* > *dz*.

Aşà dar, ne oprim la forma albaneză. In alb. pentru cuvântul *rânză* avem două forme: *rendes* şi (gheg) *r̄â* articulat *r̄âni* cu tulpina *r̄an*. Din acest *r̄an* care are la bază forma **rand* şi) este identic cu *rend* dat de Miklosich (vezi mai sus), s'a putut formà un *rand-za* s'au *rend-za*, ca un derivat diminutiv (în felul fr. caillette), păstrat supt această formă încă până astăzi în arom. *arândză*. Cu privire la forma dacor. *rânză*, vezi expunerea lui Giuglea despre acest cuvânt. In ce priveşte răspândirea cuvântului la celelalte popoare, vezi Mitteil. d. Inst f. rum. Spr. 289; Jahresb. XI 51.

ARĂP v. arépit.

www.dacoromanica.ro

ARÉPIT s. a. Povârniş, râpă. *Hoară tu arepit* (sat pe râpă). Dal. Pap. (Not. Etim. p. 8) dă numai *areapit, areapid* (cu *ea* pentru *e)*, după Dal., din care citează înseminarea cuvântului, fără însă să reproducă şi forma *arepit*, singura cunoscută mie.

Din *repitɛ* (gheg) s. f. „steiler abschüssiger Ort". Nu se ştie dacă *aripidină* „loc răpos, râpă, povârniş, repeziş", *Hoara tu aripidină* (sat pe povârniş) Dal.; *aripidinedz* vb. I „umblu pe un loc răpos" ib ; *arâpidinos* loc râpos, povârnit, plecat, costişat ib., ar puteà derivà din *arepit*, din cauza lui t > d (cf. Dens. în Romania XXXIII 72—73 şi H. l. r. 310). — *Arepit* din it. *greppo*, cum vrea Pascu (AAR. XXXV, 154), este cu neputinţa. Nici din *rapidus,-a, -um*, cum se încearcă Pap. (Note Etim. 8) nu merge. Din acesta derivă *arâpâdzină* acelaşi, ca înţeles, cu *aripidină*, căruia îi corespunde dacor. *repezână* (cf. Puşcariu EW. 1455). Rămane neexplicată forma *arap* (pl. arapuri) „suiş, urcuş", *arsârî arap arâpâdzină* (a sărit suiş şi coborâş Dal., şi nu poate sta în legătură cu *arepit*, cum vrea să-l explice Pascu (Etim. Rom. 50); arap, areapit > arepit, mai ales că şi ca chestiune de înţeles se deosibeşte de *arepit* care însemnează „povârniş", iar *arap* „suiş". Cu acest înţeles cred că cuvântul s'ar puteà considerà ca un postverbal de la un **arâpare* (< *ad-ripare), cu înţelesul de „a se suì s. urcà pe o râpă" şi de aci apoi „suiş, urcuş"*. Desigur că în cazul acesta ar fi trebuit să avem *arâp*, nu *arap*. Trecerea lui *â* în *a* s'ar puteà explicà prin analogia formelor verbale cu tulpina în *a*: adărare: adar.

ÁTĂ s. f. (pl. ate). Întrebuinţat la Aromânii din nord şi, în special, la cei din Bitolia, Cruşova, Perlepe, Veles etc. Aci cuvintele *mamă, mumă* lipsesc. Pentru acestea avem *ată* şi *nao* (din nveastă nauă) la femeile mai tinere, şi *dadă* ca termen general pentru „mamă" şi, în special, pentru femeile bătrâne. In cazul din urmă, se mai zice şi *dadă-mare* în opoziţie cu *dadă-n că* „mamă-mică" (cf. Lit. Pop. 447/40).

Din *atɛ* „Vater". Trecerea de sens trebue să se fi întâmplat in dialect, aşà după cum aceasta se observă şi în sânul limbilor indoeuropene (cf. G. Meyer, EWA 20). Cuvântul se gă-

* [Inţelesul n'ar fi cel al francezului *arriver* şi al celorlalte popoare romanice cu viaţă maritimă, ci s'ar legà de *ripa* cu înţeles de „stâncă", deci un „a te apropià de stâncă", în graiul unor locuitori ai munţilor, ar puteà fi identic cu „a te apropià de vârful muntelui", „a urcà". S. P.]

www.dacoromanica.ro

seşte şi în l. latină *atta* „Vater, lieber Vater“ (Georges), care ar fi putut da arom. *ată*. Insă ţinând seamă de întinderea lui geografică, (întrebuinţarea lui este atestată numai pentru Aromânii veniţi din Albania) originea lui albaneză apare mult mai evidentă.

BĂLIKĂ s. f. v. báligă.

BĂLIGĂ s. f. (pl. bălidz) Balegă [Forma *balică* „die Ballen des Kotes der Tiere“ dat de Weigand (Ol.-Wal. 47) îmi este necunoscută].

Cuvântul există şi în dial. dacoromân şi meglenoromân.

Despre încercările ce s'au făcut până acum de a se explică originea acestui cuvânt, vezi Puşcariu, *Dicţ. Limb. Rom.* El nu poate fi despărţit de formele alb. *baigɛ*, *bag'ɛ*, *bagɛl'ɛ* — aceasta din urmă din *bal'ɛgɛ*. In afară de Români şi Albanezi, cuvântul este cunoscut şi la Sârbi: *balega*, *balaga*, *baloga*, luat de la păstorii români, împreună cu alţi termeni ciobăneşti. Bulgarii nu-l cunosc. Presupunerea lui G. Meyer (Indogerm. Forsch. VI 116) că în alb. cuvântul ar veni din ital. *bagola* (lomb. *bagola* „harter Kot von kleinen Tieren“), se izbeşte de greutăţi formale. Ţinând seamă de faptul că -ola > -ulɛ, metateza ar fi fost cu neputinţă. De asemenea ɛ>*o* şi mai ales trecerea lui *l* în *l'*, despre care vezi Treimer (Zeitschr. f. r. Ph. XXXVIII 345).

O altă formă albaneză a cuvântului *balegă*, care este identică cu cea română, este şi *baligɛ*, pe care G. Meyer o dă în Alb. St. V 69. Cuvântul este luat dintr'un glosar albanez rămas n manuscript, de Dr. Neurastos-Bey din Ramleh lângă Alexandria, prin urmare se ţine de limba alb. vorbită în Grecia. Aceasta ar puteà fi şi forma mai veche al lui *baigɛ*, mai ales dacă ţinem seamă de faptul că în dialectele alb. din Grecia se păstrează forme mai vechi. Cu toate acestea n'ar fi cu neputinţă ca *baligɛ* să fie un împrumut din dialectul aromân, dus în Grecia de Albanezii din Epir care veneau în contact cu Aromânii, despre care vezi p. 468.

Despre posibilitatea de a derivà cuvântul românesc din limba latină, vezi Dens. H. l. r. 385, nota.

BALTĂ s. f. (pl. balţi) Baltă, lac, eleşteu. *S-feaţe unã baltă cu apă ara e* (se facù o baltă cu apă rece), Basme $^{4}/_{28}$. *Z-duţea la bal a di pesci* (se duceau la balta de peşti) ib. $^{142}/_{38}$.

www.dacoromanica.ro

Cuvântul există în toate dialectele române. Despre originea lui vezi p. 461.

BĂL'Ŭ adj. Breaz, cu o pată albă în frunte, *Calŭ bal'u* „cal breaz" Obed., Texte, 82. Intrebuinţat şi ca subst. *bal'u* „cal" ib. 83.

Din *bal'* „weissgefleckter Hund, Jagdhund", Weigand, Alb. Wb. din vsl. *bělŭ*. La G. Meyer (EWA. 25) *bal'oš, bal'aš* „von Pferden und Ochsen, die eine weisse Stirn haben", cf. şi Weigand, Alb. Gram., 40 (s. -ash). Cuvântul există şi în ngr, μπάλιος (Triandaphyllides, Lehnw. d. mittelgr. Vulgärlit. p. 151).

BĂNĂ s. f. (pl. neobicinuit) Viaţă, traiu, cf. Cod. Dim. $^{66}b/_{19}$; Ucuta $^{21}/_{79}$; Lit. Pop. $^{835}/_{24}$. [Derivat: *bănedz* vb. I trăesc. vieţuesc cf. Ucuta $^{38}/_{89}$].

Din *bane* „Wohnung, Aufenthalt, halbverfallenes Haus" (Weigand, Jahresb. XIX-XX, 134). Cf. Jokl, Stud. zur alb. Etym. 6-8. In albaneză cuvântul este întrebuinţat la nord.

BĂRDZU,-Ă adj. Bălan. (*Mulă bardză*, catâr bălan) Dal.

Cuvântul există şi în dialectul megl. *bardza* nume de capră şi corespunde formei dacor. *barza* nume de capră (Damé, Termin. p. 182). Pentru dialectul dacor. cf. Weigand (Zur Terminol. der Molk. în Jahresb. XVI 221) care dă şi *bardză* (sc. capră) „schwarz gestreifte Ziege".

Din *barΘ* (barδi) „alb". După cum a arătat Puşcariu (Dicţ. Limb. Rom. 504) cuvântul este un adjectiv substantivat. In aroni. se păstrează încă supt vechea formă adjectivală, aplicându-se nu numai la *capră* (bardză), dar şi la *mulă* (bardză). De aci dar şi forma dacor. *bardză* dată de Weigand (fără indicaţiune de text), pentru care dânsul susţine că „es ist Vergleichswort barză Storch und nicht etwa direkt alb. barδε = weiss" ceea ce nu e just.

Forma dacor. *barză* „cigogne" lipseşte din dialectul aromân. Cu privire la originea ei, Meyer-Lübke (REW. 619) se pronunţă tot pentru *ardea* „Reiher", despre care amintise Schuchardt în „Ueber B. P. Hasdeu's A trum. Texte u. Glossen" (Cuv. d. Batr. I p. XXXIII), aducându-l în legatură cu span. *garza* (Hasdeu, Etim. Magn. p. 2528), însa derivaţia lui din albaneză îi pareă mai admisibilă (cf. Zeitschr. f. r. Ph. XXXVIII, 404). — In ce priveşte schimbarea de înţeles, pentru care Densusianu (H. l. r. 28) nu admite să fie derivata dintr'un adj., cum este forma albaneză, de oare ce *barδe* (G. Meyer, EWA. 27) nu are alt înţeles

www.dacoromanica.ro

decât acela de „alb", dialectul aromân ne arată că, odată, şi în dialectul dacor. a existat numai înţelesul adjectival şi mai în urmă s'a desvoltat acela de „pasăre cu pene albe" de mai târziu, întocmai după cum din slav. *bělŭ* „alb" avem azi în alb. *mjelemis* cu înţelesul de „lebădă", care nu se regăseşte în limbile slave (cf. (Spitzer, Mitteil. d. Inst. f. rum. Spr. 294). Din arom. cuvântul a trecut şi în limbile sârba şi bulgară *(barzast, barzav)*, despre care vezi în alte parte.

BÂRSÍE s. f., „Drojdie" *Aţelu ţi h'arbe bărsiile* (acela care fierbe drojdiile...) Daniil $^{38}/_{172}$. Alte citate în Basme şi Papahagi S. A.

Din *bersṭ* „Wein- und Öltrestern; Wungerde" din lat. *brīsa* „Weintrestern" (G Meyer, EWA. 34), „Treber" (Rückstand von gepressten Oliven oder Trauben), Weigand Alb. Wb. Papahagi (S. A. 197) îl derivă direct din lat. *brisa, -am*, ceea ce este imposibil.

BÁSTE s. f. Rămăşag, prinsoare. Basme $^{412}/_{27}$. *Me-acaţ cu baste*, (la Aromânii din nord şi) *Bag baste* „pun rămăşag", care corespunde alb. *Vê me bast (Haide ta vêm me bast)* „haide să punem rămăşag" (Weigand, Alb. Gram. 144, cf. 145, 149, 185).

Din *bast* (art. basti) „Wette, Abmachung" la G. Meyer EWA 28: *bas* din turc. *bahs* „Wette".

BÁTŠŬ s. m. cf. p. 459.

BÉSA Cruşova, „pe onoare, zău": *Besa-bēs* cu acelaşi înţeles.

Din *besɛ* „Treue, Versprechen, Glaube, Vertrag, Waffenstillstand, freies Geleit"; *besa-bēs* „feierliche Versicherung. Als Schwur gebraucht: Wahrhaftig! So wahr mir Gott helfe!" (Weigand Alb. Wb.)

BILBÍŢĂ s. f. (Intrebuinţat la Aromânii din Albania) sinon. cu b i l u ş „un fel de peşte de apă dulce".

Din *bel'bitsɛ* „eine Art Süsswasserfisch" din bulg. *bělvitsa* „biluş" (Pascu, Beiträge 73).

BÍRO (se spune despre tineri cu înţelesul de) tânăr, voinic, brav.

Derivat: *biroanà* s. f. femeie voinică *Easti biroanì* (este voinică) (Dal.).

Din *bir* „fiu". In alb., în întrebuinţarea din dialectul aromân, se întâlneşte numai fiind vorba despre fete: *Tše k'a biro*

www.dacoromanica.ro

(dece plângi fetiţo?) Hahn, II 164. *Un te špie biro* (eu te petrec fetiţo) ib. etc.

BRAD s. m. (pl. bradz) Brad. *Tine cât bradlu tesu-ţ durnai* (tu cât bradul întins dormeai) Lit. Pop. 981/18. [Derivat: *brădic* Constantinidi].

Cuvântul există şi în dialectele megl. şi dacor.

Este acelaşi cu *breθ* brad". G. Meyer s'a ocupat cu originea acestui cuvânt (EWA. 45). arătând că face parte din familia cuvintelor indoeuropene pentru desemnarea mesteacănului. Lui G. Meyer nu-i era clară numai trecerea de înţeles de la mesteacăn la brad. N. Jokl (Indogerm. Forsch. XXX 208-209) cercetând mai de aproape originea acestui cuvânt, în legătură cu forma română *brad* (în care avem în tulpină *a* pentru *e*), a arătat că nu greutatea trecerii de înţeles se opune la derivaţiunea lui, de oare ce aceste alunecări de înţeles la numele de arbori, după cum a arătat Schrader (Real. Lex. 92), sânt frecvente în limbile indoeur., ci mai mult partea formală. De aceea Jokl propune tipul indoeur. **bras-d*(h) d n **bros-d*(h), aceeaşi cu germ. **brazda* şi cu alte forme nordgerm., având toate înţelesul de „Rand, Ufer", alb. *buzε* „Rand, Spitze" etc. După Jokl trecerea de înţeles de la Spitze şi Tannennadel la Tanne este uşoară. Dintr'o tulpină **bras-dh* s'ar putea explică atât rom. *brad* cât şi alb. *breθ*. Acesta ar fi un nou sing. dintr'un plur., colectiv, întocmai ca g'eθ, g'el', drek'. In cazul acesta am avea nu un împrumut alb., ci o formă autohtonă comună. Despre originea lui *brad* mai vezi Treimer (Zeitschr. f. r. Ph. XXXVIII 393) şi S. Puşcariu, Conv. Lit. XXXIX 59.

BRENDĂ (întrebuinţat la nord numai în expresia): *Ul băgară brendă*, îl puseră înăuntru, adecă l-au pus în puşcărie. Se întrebuinţează şi ca nume de pers. *Brendă*.

Din *brεnda*, *mbrεnda* adv. „drinnen hinein".

BUCUVĂLĂ s. f. (la Aromânii din nord) un fel de mâncare preparată din pâne rece fărămiţată, în care se pune unt cu brânză şi este călită bine la foc. Se întrebuinţează şi ca nume de persoană.

Din *bukuval'ε* „Bissen, Brot", cf. Capidan, Die Nom. Suff. p. 12.

BÚDZĂ s. f. Peste tot în arom. are două înţelesuri 1°. Buză 2° Margine, ţărm. *Pre budza de amarę* (pe ţărmul mării...) în albaneză: *mbε buzet tε detit*. Daniil 136/12. *Nu-l vatămară budza*

www.dacoromanica.ro

de-amare (Mi-l uciseră pe ţărmul mării) Lit. Pop. $^{936}/_{16}$, cf. ib. $^{765}/_{5}$, $^{39}/_{2}$.

Cuvântul există şi în megl. *buză* cu derivatul *năbuz̧os* „mă busumflu", dacor. *buză*.

Din *buzɛ*, cu aceleaşi înţelesuri ca în arom. Cu înţelesul (2) avem *mɛ buz-l'umit* (pe marginea râului). Cu originea cuvântului alb. s'a ocupat G. Meyer aducându-l în legătură cu lat. *bucca* (cu *c* palatal), din care a ieşit **bus-zɛ*. Jokl (Stud. zur Alb. Etym. 11-12 plecând de la constatarea că lat. *bucca* are *c* velar şi ţinând seama şi de ultima însemnare (gură, cf. Pedersen, Texte p. 114) ce o are, îl aduce în legătură cu alte forme indoeur. (lit. *burnà*, armean. *biran* „gură" etc.), pornind de la un tip **bṛ̥zɛ* (cu *ṛ̥* > *ur*, după labiale) în care intră şi suf. *-ză*. Dacă într'adevăr aceasta ar fi etimologia cuvântului, atunci desvoltarea înţelesului gură—buză şi, de aci, celelalte înţelesuri din alb. ar arătà aceeaşi desvoltare ca lat. *bucca* „Mund", care în greceşte a dat βούκκα „Wange". In cazul acesta originea alb. a formei române pare mai sigură, iar apropierea lui cu span. *hacer el buz* „den Handkuss geben" precum şi cu celelalte forme derivate din *bus* „Kuss", pe care le citează Berneker (SLW. 104) din germ., lit., neopers. etc. este numai aparentă. — Din alb. sau româna cuvântul a trecut şi în bulg. *buza* „Wange" (Jahresb. XV, 95). Că acest din urmă înţeles trebue să-l fi avut cuvântul şi în rom., ne arată şi pol. *buzia* „Mündchen" (Mitteil. des Inst. f. rum. Spr. 265-266). — Despre originea formei române mai vezi: Puşcariu Wb. 242; Dens. H. l. r. 352 şi Treimer, Zeitschr. f. r. Ph. XXXVIII 392.

BUL'ÁR s. m. (pl. *bulàri*). Şarpe mare, specie de boa care trăeşte în Turcia. Dal.

Din **bolɛ** „grosse Schlange" (cf. Capidan, Die Nom. Suff. 19). Derivaţiunea nu este clară. S'ar puteà să existe cuvântul supt această formă chiar în limba albaneză.

CĂΘĂ s. f. Broască ţestoasă (singurul cuvânt întrebuinţat la Românii din nord (cf. G. Meyer, Alb. St. IV No. 1120).

G. Meyer (EWA. 182) îl aduce în legătură cu *kɛΘmil* (care mai are şi formele: *katšamil*, *kɛrmil*, *kremil*, *kɛrmi* etc.) „Schnecke". Derivaţia nu este lămurită nici ca formă nici ca sens, mai ales că pentru „broască ţestoasă" Albanezii au cuvântul „breškɛ"

www.dacoromanica.ro

De oare ce, după Schuchardt, în toate formele albaneze trebue să vedem două cuvinte, s'ar puteà ca forma arom. *căΘă* să reprezinte primă parte a formei alb. *kɛΘmi*l.

CĂIRÚȘ s. m. v. călăruș.

CĂLĂRÚȘ s, m. pl. *călăruși.* (Întrebuințat mai cu deosebire la Aromânii din nord) Ciorchină. *Măcai un călăruș de auă* (mâncaiu o ciorchină de strugure). Este sinonim cu arapan, arapun, areapune, areapini. [Dal. dă *„călâruș = câiruș“* „ciorchină de struguri“: *dă-ṅi un căiruș de auă* (dă-mi o ciorchină de struguri) sin. *areapuni*]. Se înțelege că forma *căiruș*, care este aceeași cu *câiruș* „scripete de la războiu“, nu are a face nimic cu *călăruș* și a fost substituită acestuia numai din cauza asemănării formale.

In limba albaneză avem *kalaveš* „Weintraube... eine solche die nach der Lese übrig bleibt“ (G. Meyer EWA, 167), compus din *kala* a cărui origine este nesigură, (G. Meyer se întreabă dacă n'ar fi turcescul *kara* „negru“) și *veš* „strugure“. In dialectul tosc, în afară de *veš*, forma cea mai uzuală pentru strugure este *ṙuš* (cf. G. Meyer, l. c. 371; Hahn, Alb. St. III p. 111; Weigand, Alb. Wb. 76). Se pare că într'o regiune din dialectul gheg sau și tosc, în afară de forma compusă *kalaveš*, a exista sau trebue să existe și *kalaruš*, pe care au luat-o Aromânii. Dacă într'adevăr prima parte a acestui cuvânt: kala- ar fi să derive din turc. — ceea ce nu pare probabil — atunci plecând numai de la o formă *kalaruš* s'ar puteà explică și trecerea lui *r* în *l* prin disimilare: kara-ruš > kala-ruš — kalaruš.

CĂPÚȘĂ s. f. (pl. căpușe) 1⁰. Căpușe (insectă care se înfige în pielea vitelor, dar mai ales a oilor) 2⁰. Căpșună (fel de fragi). *Adunai căpuși* Dal.

Cuvântul se găsește în dacor. megl. *căpușă.*

Același cu *kɛpušɛ* „Zecke“ (G. Meyer EWA. 188). De la păstorii români cuvântul a putut trece la Albanezi, apoi la Bulgari: *kápuš* (ricinus communis) krleš (Gerov 349), la Sârbi: *krpuša* „eine Schaflaus“ (Karadžić 316), cf. articolul dlui S. Puşcariu, mai departe.

CĂRCĂLÉȚ s. m. (pl. *cărcăleț;* întrebuințat la Aromânii din nord) Lăcustă.

Din *karkalets* (gheg. *katšaritsɛ*) „Heuschrecke“, din bulg. *skakulets* de la „skakam“ „sar“ (cf. Capidan, Die Nom. Suff. 48).

CĂRȶÉL'Ŭ s. a. v. cărtel'u.

www.dacoromanica.ro

CĂRTÉL s. a. v. cărtel'u.

CĂRTEL'Ŭ s. a. (pl. cărtel'i şi cărteal'e) Verigă, inel de fier, cercel, la Aromânii din nord, nu numai la cei din Clisura (cf. Pap. S. A. 202) găoază, anus, şi prin ext. cur. Cavallioti: cărtel'u (G. Meyer, Alb. St. No. 408). [Weigand dă *kărtel* (greşit) „Ring zum Aufhängen" (ap. G. Meyer, ib.). In Epir se aude *cârk'el'u* (pl. -eale) „verigă, inel" (Dal.) supt influenţa formei ngr. χερχέλι].

Din *k'erθεl'* „Kreis, Reif, Garnschwinge". Trecerea lui θ în arată dificultăţi. Asupra originii cuvântului alb. cf. Jokl (Stud. z. Alb. Etym 42).

CÔCĂ s. f. (la Aromânii din nord, în înţeles peiorativ). Cap, căpăţână.

Din *kokε* „Kopf, Hinterschädel".

CÓθRĂ s. f. Murdărie, spurcăciune (Daniil $^{22}/_{155}$, Ucuta 25). Miklosich (Rum. Unters. 191) presupune că este albanez şi Papahagi, după el, îl derivă din alb. *koθere*, *koθrε*. Cuvântul în alb. însemnează „Brotrinde, altbackenes Brot" (G. Meyer EWA. 193). Poate că cunoaşte un alt înţeles care îl apropie de forma aromână. După formă pare a fi de origine albaneză (S. A. 204).

CÓθUR (pl. coθuri) Cerc rotund de lemn, care se pune împrejurul gâtului la vite şi de care e atârnat un clopoţel; colac de lemn în jurul bŭtoiului, ciurului; văcălie. Dal.

Poate fi o formaţiune participială din *kεθéń* „wende um, zurück" (?)

CÓK'ILĂ s. f. v. cok'il.

COK'ÎL(Ŭ) s. m. (Din punct de vedere al accentului şi al înţelesŭlui, se înfăţişează supt două forme):

I *Cok'ilă* (astăzi întrebuinţat mai rar) Băiat tânăr; adj. tânăr. *Un cok'ilă muşat şi vărtos dżonε* (un tânăr frumos şi foarte voinic) Cod. Dim. $^{28}/_{2}$, cf. $^{23}/_{11}$. Feminin: *cok'ílă* „fată mare, virgină, copilă". Lit. Pop. (Clisura) $^{909}/_{14}$. La Cavallioti întâlnim şi forma *copelă* (G. Meyer, Alb. St. No. 445), din ngr. κοπέλα. Tot el traduce forma română prin alban. *kopil'e* „jeune fille, servante, bonne". La Dal. *cok'ilă* (după înţelesurile din ngr.) „fată mare şi nemăritată (în sens de dispreţ)".

II *Cók'il* s. m. Copil din flori, bâstard. Cu acest înţeles este dat de Cavallioti, ca traducere a ngr. μπαστάρδος (G. Meyer, o. c. No. 639) şi se întrebuinţează peste tot la Aromânii din nord. La aceştia, şi mai ales în Bitolia, Cruşova, Perlepe, se mai aude

www.dacoromanica.ro

foarte des şi forma *cokĭu* „bastard", *Feaţe un cok'ĭu* (născù un copil din flori). Derivat: *cok'iluş* s. m. „copil din flori", *Cok'iluş di ţinţi meşi.* Weigand, Die Aromunen, II $^{194}/_{108}$.

Cu aceste două înţelesuri şi supt dubla accentuare cuvântul există şi în dialectul dacor. *copíl* (cu înţelesul obicinuit) şi *cópil* „bastard, copil din flori". In dialectul megl. cuvântul există numai ca derivat: *cupilaş,* cu două înţelesuri derivate din „copil", „copil mic, prunc" şi „tânăr de la 15 ani în sus, tânăr bun de însurat, mire".

Despre răspândirea cuvântului la celelalte popoare balcanice vezi p. 458.

Cu originea cuvântului s'a ocupat mai întâiu Miklosich (EWS. 129), cel dintâiu care l-a pus în legătură cu forma română (Untersuch. I p. 205) considerându-l de origine albaneză. După el G. Meyer (EWA. 192) propune o formă latină **copīlis* „ein mit einer *copa,* Tavernenwirtin erzeugtes Kind", iar Vasmer (Griech. sl. Et. 96) din vlat. *cūpella* „poculum", care a pătruns în gr. κοπέλλα „curvă, fată", pe care Berneker (o. c.) nu le admite.

CÓK'IŬ s. m.
COPÉLĂ s. f. } v. cok'il(ŭ).

CÓRBU, -Ă adj. Negru, corbiu, (fig.) sărman, nenorocit. *Capră corbă* (capră neagră Dal.). Cea mai deasă întrebuinţare o are în înţeles figurat, „biet, nenorocit". *Corbul di papauş* (bietul moşneag), ib. $^{168}/_{2}$, cf. $^{1}/_{7}$, $^{13}/_{26}$. [Derivat: *curbişan,-ă* adj. sărman, biet, nenorocit (Dal.). *Lai corbe curbiţane* (tu biet nenorocit) ib. $^{51}/_{5}$; *corbanġeu* (corba-ù-di eu) vai de mine, sărmana de mine; *curbisescu* vb. IV mă nenorocesc, Dal.].

La prima vedere s'ar părea că avem a face cu *corbu* (< lat. corvus). Lipsa de metafonie a lui *o* accentuat urmat de *e* (corbe), şi mai ales de *ă* (corbă, arată că trebue despărţit de acesta. In limba alb. găsim *korb -i* s. (< lat. corvus) „Rabe" şi ca adj. „unglücklich" Weigand Wb 38) din „Unglücks-vogel", cf. Pedersen, Texte p. 142. *Mre kprb* (măi nenorocite) Weigand, Alb. Gram. 153. *Moj korba nene pse si flet?* (mamă fă nenorocito, de ce nu-i spui?) Pedersen, Texte 100. După acestea se pare că cuvântul aromân derivă din limba albaneză.

COTŬ (în expresia) *n-cot* „în zadar". *Se nu blastimă n-cotu* (trad. în alb. te mos malε koinε n-kot) „să nu blesteme în zădar". Daniil $^{172}/_{30}$, cf. Ucuta 40. [Şi: ngot Dal.].

www.dacoromanica.ro

Din *kot* s. „Dunkelheit, Nacht adv. umsonst, vergeblich". În arom. se poate să fie şi expresia alb. me (*mbe*) kot > mcot şi, supt influenţa lui *n* (din *în*) > ncot, cum se şi pronunţă. Etimologia propusă de G. Meyer (EWA. 202) o respinge Papahagi (S. A. 204), pentru motivul că expresia ar există şi în dacor. dând din Sămănătorul II 406 *din cot* „în deşert, în van". Eu n'am putut găsi citatul la pagina indicată.

CUĂ (pl. cuă) Coaje de pâne, partea dură a pânii. Dal.

Din *kua* „Rind des Brotes".

CUCURÚZ s. m. v. cucuretš.

CÚFUMĂ s. f. Cadavru, mortăciune, stârv. *Cufumă di om* (cadavru de om) Dal. [Şi: *cúhumă* s. f. Dal., (sincopat) *cúhmă* s. f. Cod. Dim. $^{81b}/_{14}$, cf. $^{121}/_{6}$. Din *kufome* „Leichnam, Aas" din κούφιος „hohl, leer" G. Meyer EWA. 210 cf. Pascu AAR. 163.

CÚHMĂ, CÚHUMĂ s. f. v. cufumă.

CUITUESCU vb. IV. Îmi aduc aminte de cineva (refl.), mă gândesc la cineva, Cod. Dim. $^{108b}/_{6}$.

Din *kuiton (kuitoj)* „denke, erinnere mich", din lat. *cogitare* (G. Meyer EWA. 210).

CULUCÁNCU s. m. (numai la Cavallioti cf. G. Meyer, Alb. St. IV N. 551) Cârnaţ. In celelalte regiuni locuite de Aromâni se zice numai *lucanică* şi (Dal.) *lucangu.*

Părerea lui G. Meyer (o. c.) că forma arom. ar fi rezultat dintr'o contaminare cu forma alb. *kol'e* „Wurst" (sârb. *kolen*, slov. *kolina*) poate fi întru atât dreaptă, întru cât ea se aude numai la Aromânii din Albania.

CUPÁTSU s. m. (pl. cupatši) Stejar. Daniil $^{117}/_{1}$ cf. Dal.

Cuvântul se găseşte şi în dialectul megl. *cupatš*, cu derivatele: *cupatšină*, n. de l. la Cupa; *cupatšolnic* şi în dacor. *copac* cu înţelesul general de „arbore", istr. *copătš.*

Este acelaşi cu *kopatš* „Baumstumpf, Block" (Miklosich, Rum. Untersuch. I 254).

Forma română nu poate fi rusescul *kopač* „Stück Holz zum Graben" (Treimer în Z. f. r. Ph. XXXVIII, 398), de oare ce ea se găseşte, după cum am văzut şi în dialectele transdanubiene. Rusescul *kopač* nu-i decât un nomen actionis din *kopati* „săpa". În aceeaşi funcţiune avem în megl. *cupatšolnic* «un fel de casmà sau târnăcop cu care se scot buştenii», iar în alb. *kopatš* şi cu înţelesul „ciomag, fig. lovituri, bătaie". *Kuş te haroñe ñe fjale,*

www.dacoromanica.ro

ha tetɛ ðjetɛ kopatšɛ (cine uită un cuvânt, mănâncă optzeci de lovituri s. ciomege), Pedersen, Texte p. 131. *Dizet kopatše* (40 de lovituri) ib. 142.

CÚRPAN s. a. (pl. curpane) Curpen, curmeiu de viță sălbatecă. Dal.

Cuvântul se găsește și în dialectele megl. (curpan) și dacoromân (curpen).

Pare a fi același cu *kul'pɛn* „Art Schlingpflanze" (Treimer, în Zeitschr. f. r. Ph. XXXVIII 393). La G. Meyer (EWA. 213) sânt date numai *kul'pɛr, kul'pɛnɛ* și *kurpul'*. Trecerea lui *l'* în *r* trebue să fie alb. ținând seamă de forma *kurpul'* (Dens. H. l. r. 355). Pentru etimologia cuvântului alb. vezi și Barić (Albanorum. p. 42).

CUȘURÌ (întrebuințat numai la vocativ supt forma interjecțională, la Aromânii din sud. Cuvântul nu este atestat în Dal., însă eu l-am auzit foarte des). Vere *Cușuri, iu ńerdzi* (vere, unde te duci).

Din *kušɛri* (lat. consobrinus.) „cusurin".

DĂGUÉSCU vb. IV. Ascult, aud. Ascultarea după ușă, dăguirea (scris: *dăcuirea*). Cod. Dim.

Din **drɛgo'** „höre, gehorche".

DÂRMĂ s. f, (pl. dârme) crengile mici care cad de pe un arbore. „Vreasc (la Dal), lemn subțire, prăjină lungă".

Din *dɛrmi* „Scherbe, Bruchstück" de la *dɛrmoj* „zerbrechen, zerkleinern, zermalmen", din lat. deramare, > arom. dărămare.

DAȘ s. m. Miel de casă; miel care îl obicinuește să umble după copii, prin urmare miel oarecum dresat, (la nord) miel împodobit (cu panglică roșie la gât) sau, dacă este alb, împestrițat cu culoare roșie. La sud acest miel se numește și mânar. Din acest înțeles s'a desvoltat fig. și înțelesul de „drăguț, iubit". *Daşlu a ńeu* a însemnat la început „mieluşelul meu"; după aceea „drăguțul, iubitul meu". *Daşlu di h'il'u* „drăguțul de fiu" Dal

Din *daš* „berbece".

DĂTĂ s. f. Spaimă mare, groază (mai ales în expresia: *ń-u loai data* sau *ş-lo data* m'am speriat, m'am îngrozit, s'a îngrozit cf., Basme $^{59}/_{15}$).

Din *datɛ* „plötzlicher Schrecken".

DEĂGĂ s. f. v. degă.

DÉGĂ s. f. Cracă, ramură, (la Dal.) tufiș, cf. Lit. Pop. $^{839}/_{37}$ [Și *deagă* s. f., ib. 1048].

www.dacoromanica.ro

Din *deg* (art. dega) „Zweig, Ast (Weigand Wb.) Gebüsch" (G. Meyer EWA. 62). Pentru originea cuvântului alb. cf. Jokl (Stud. zur alb. Etym. 96).

DEMUŞ s. m. (la Românii din Albania) Viţel de un an.

Din *dem* „Rind, junger Stier", cu suf. *-uş*, cf. Capidan, Die nom. Suff. 75.

Der s. m. (Albanism neîntrebuinţat în dialect) Porc.| *Fudziţi ġegań, fudziţi deri* (fugiţi Gégi, fugiţi porci Lit. Pop. $^{1016}/_{23}$.)

Din *der* „Schwein".

Déră s. f. (Albanism, numai în literatura populară). Poartă, uşe. *Lai, Nisi, s-ţî ncl'idă dera* (tu, Nisi, să-ţi închidă poarta) Lit. Pop. $^{929}/_{1}$

Din *dere* „Tür".

DÓSĂ s. f. (Numai în expresia) *pal'u-dosă* scroafă, başordină. *Dzua tută stăteà teasă ca vârnă pal'u-dosă* (toată ziua şedeà . . . întinsă ca o başordină) Basme $^{124}/_{30}$.

Din *dose* „Sau".

DOTĂ adv. Deloc, nici de cum, nu, absolut de loc. Cf. Cod. Dim. $^{21b}/_{12}$. [Derivat: *dotean* pl. *doteń* (ironic) Fărşerot care întrebuinţează cuvântul albanez „dotŭ" (cf. Weigand, Die Aromunen, II p. 346).

Din *dot* adv. „Verstärkung der Verneinung".

DÚŞCU s. m. Tufiş, stejar. Cod. Dim. $^{103b}/_{13}$.

Din *dušk* (art. dušku) „Eiche, Laubbaum, dürres Laub, Reisig, Gesträuch".

DŽUMETA DZUMITÁT s. f. v. džumitate.

DŽUMITÁTE s. f. Jumătate. [Şi *džumită* Jahresb. XVI 204; Ucuta 18; *džumitat* Daniil $^{4}/_{21}$, Basme $^{68}/_{3}$, cf. $^{55}/_{12}$] Derivate; *džumitic* s. a. măsură de jumătate de ocă cu care se vând lichidele; ceva înjumătăţit, (la Românii din nord numai) *džumitică* s. f. (supt forma masc., numai ca nume propriu de pers.), Basme, $^{105}/_{2}$; *ndžumitik'edzŭ* vb. I întrebuinţez sau consum ceva până la jumătate. Dal.

Cuvântul există şi în dialectele megl. *jimitati*, şi dacor. *jumătate*.

In privinţa originei acestui cuvânt, cel dintâiu care a adus formele româneşti în legătură cu forma alb. *g'umes* este Miklosich, mai întâiu în Rum. Untersuch. I 269 şi apoi în Beiträge, Cons. II 12, arătând, în acelaşi timp, şi greutăţile ce prezintă derivarea lui din lat. *dimidietas*. Pentru originea albaneză sânt două

www.dacoromanica.ro

posibilităţi: sau a considerà formele româneşti ca derivate cu suf. *-ăate* din forma alb., sau a admite o încrucişare între forma alb. şi forma latină (Dens. H. l. r. 295). Cazul dintâiu ar fi cu putinţă numai atunci când s'ar dovedì că formele alb. *g'umës* „halb" *g'umesε* „Hälfte", din care avem *g'üsmε* şi *g'uzmε*, nu se arată ca integrale, aşà cum a vroit să dovedească G. Meyer (EWA. 43), derivandu-le din gr ἥμισυς, ci după cum a arătat L. Spitzer (Mitteil d. Inst. f. rum. Spr. 323), la baza lor trebue să admitem o formaţiune participială **i̯ŭ no* —, din care a rezultat pentru l. alb. *g'üm* cu suf. *-es*. Din tulpina participială *g'üm* s'ar derivà prima parte a formelor române *džum-* (*jum-*). Aceasta din urmă supoziţie ar fi cu putinţă, dacă nu s'ar ivì greutăţi formale şi semantice pe care, de altfel, le recunoaşte şì Spitzer. Din cauza aceasta, poate, că ar trebuì plecat tot de la lat. *dimidietas*.

ðĂLĂ s. f. Laptele după ce s'a bătut bine şi i s'a scos tot untul, capătă un gust acrişor de lapte acru; acest lapte, care este un fel de zară se cheamă ðală. Din ðala fiartă se scoate un fel de urdă de mâna a doua: j i n t i ţ ă, cf Daniil $^{120}/_{3}$.

Din ðalε (dal m., gheg. ðalτε, la Liapi *lală*) „saure Milch" (Miklosich, Rum. Unters. I 191, G. Meyer EWA. 83). In aromână cuvântul a pătruns mai târziu, după cum rezultă din păstrarea lui ð iniţial şi l intervocalic (cf. Puşcariu Zur. Rekonstr. 60; Densusianu, Romania XXXIII 854; Weigand. Jahresb. XVI 230).

Ètă s. f. 1⁰ Viaţă, Obedenaru, Texte p. $^{57}/_{84}$. 2⁰ Veac, vecinicie. Ucuta 15. 3⁰ Lume. Cod. Dim. $^{64}/_{15}$, *yin dit i̯eta ulantă* (vin din lumea cealaltă), Obedenaru, Texte 88 [Şi: *i̯età*].

Din *jetε* „Leben, Jahrhundert". Papahagi (S. A. 212) încearcă să-l derive direct din lat. *aetas*, pentru motivul că alb. *jetε* ar fi trebuit să dea *yetă* (*ietă*). Dar acesta este un împrumut nou, care s'a păstrat în Cruşova ca *ietă*, iar aiurea ca *etă*. In afară de aceasta, un *aetas*, numai *ietă* şi *etă* nu puteà da în arom., chiar dacă am face abstracţie de faptul că ar fi trebuit să plecăm de la *aetatem*. Dar presupunând că în lat. vulgară s'a întrebuinţat cuvântul la nominativ, etimologia dată cuvântului alb. de G. Meyer (EWA. 163) din *aetas* nu se potriveşte nici pentru alb. şi nici pentru aromâna nici din punct de vedere al înţelesului. De aceea Meyer-Lübke (REW. 251) îl derivă din lat **ae(v)ita* din *ae(v)itas*, ca *juventa* din *iuventas*.

www.dacoromanica.ro

FÁE s. f. păcat. *Mare fae* (mare păcat). Cod. Dim. $^{79b}/_{6}$.

Din *faj* „Sünde" pl. *faje*, din lat. *fallere*.

FÁTĂZĂ s. f. (La Aromânii din Albania) ursitoare care vine a treia seară după naştere la noul născut. La ceilalţi Aromâni miră.

Din *fátεzε* (< lat. fatum + zε), cf. Puşcariu Wb. 588.

FLEÁCĂ s. f. Flacără. *Foc cu fleacă* (foc cu flacară). Atestată şi la Cavallioti (G. Meyer Alb. St. No. 1066).

Din *fl'akε* „Flamme". Pap. îl derivă din lat. *flacca*,-*am*, ceea ce este cu neputinţă din cauza lui ea < a, cf. Puşcariu Wb. 620. Forma *flácă* (G. Meyer EWA. 107) îmi este necunoscută.

FLEÁMĂ s. f. Dal. îl traduce prin „flacără". Mie îmi este cunoscut numai în expresia: *S-ti l'ea fleama*, s-*lu l'ea fleama* (să e ia naiba, boala copiilor etc.) *Iu tu fleamă ti dusişi* (unde naiba te-ai dus), cf. şi Dal. Se vede că Dal. din aceste expresiuni a dedus înţelesul de mai sus, pe care eu nu l-am auzit întrebuinţându-se, şi, după câte am aflat, nu există.

Din *fl'amε* „weiblicher Dämon, welcher die fallende Sucht erzeugt; fallende Sucht": *Tε raftε fl'amεtε* corespunde arom. *s-ti 'ea fleama*, Hahn, III p. 141, cf. G. Meyer EWA. 107.

FLÍTUR s. m. (pl, flituri) Fluture. ŞI: *fl'utur* s. m. Dal., *flítură* s. f. Basme $^{180}/_{3}$. Derivat: *fliturac* (pl. flituraţ) „uşuratec, fluieră-vânt" (cf. Capidan, *Die Nom. Suff.* 4). Şi în alb. avem *flüturac* şi *fluturák*, însă cu înţeles deosebit.

Din *fl'utur* „Schmetterling" (Weigand, Alb. Wb.) *fl'utur*ε, *fl'utεr* Jahresb. XVI 80).

FLÍTURĂ s. f.
FL'ÚTUR s. m.] v. flitur.

FURLÍTŠU v. sfârlitšŭ

GĂLBÁDZĂ s. f. Boală la oi, gălbează, cf. Basme $^{286}/_{6}$ şi Lit. Pop p. 320—321, unde se vorbeşte mai pe larg despre această boală. [Forma *gălbeadză* nu-mi este cunoscută].

Cuvântul există şi în dacor. *gălbează*, cu acelaşi înţeles.

Din *gεl'bazε* (kεl'bazε) „Leberegelkrankheit der Schafe" G. Meyer, EWA. 222. Din arom. cuvântul a pătruns şi în limba greacă: καλμπάτσα „Leberblümchen" (dystoma hepatica), καλμπατσιάρικα „die davon befallenen Schafe", cf. G. Meyer, Ngr. St. II 75; G. Murnu, Rum. Lehnw. im Ngr. 26—27. Despre originea cuvântului albanez, vezi Barić, Alb. Rum. 53 şi Treimer

www.dacoromanica.ro

în „Keltische Beziehungen zum Balkan" (Mitteil. des Inst. f. rum. Spr. 315), care îl aduce în legătură cu forma *galba*, de origine ilirică.

GĂLBEÁDZĂ s. f. v. gălbază.

GĂMÍLĂ (rar, mai des: *cămilă*) Cămilă. Cod. Dim. $^{111}/_{18}$. Din *gamil*ɛ id.

GĂRĂK'ÍNĂ s. Acvilă. *Mori ocl'u di gărăk'ină* (fă, cu ochiul de acvilă) Lit. Pop $^{836}/_{27}$ || (În unele versuri populare este tradus prin) Lebădă. *Albă ca nă gărăk'ină*, albă (adecă curată) ca o lebădă ib. $^{923}/_{28}$, cf. $^{923}/_{25}$. [Şi: *g'irăk'ină*, *jerăk'ină* (Cavallioti), *yírăk'ină* (Dal)].

Din *gerak'in*ɛ „Habicht" (din ngr. γεράκι G. Meyer, EWA. 139).

GĂSTÂŃE (numai la Cavallioti, cf. G. Meyer, Alb. St. p. 63) „Castană". Forma obicinuită în aromână este *căstâńe*.

Influenţat de alb. *geśteńɛ* id. (G. Meyer, EWA. 191).

ĠÉGĂ s. m. Numele populaţiunii albaneze care locueşte la miază-noapte de râul Şkumbi, cf. Weigand, Die Aromunen II $^{196}/_{110}$. [Derivat: *ġégan* (pl. g'egań) Lit. Pop. $^{1016}/_{23}$].

Din *g'eg*ɛ (art. *gega*) „Gege, Nordalbanese".

ĠELĂ s. f. Mâncare, bucate, Cod. Dim. $^{115}/_{10}$; Ucuta 14; Daniil $^{128}/_{8}$. Cuvântul, deşi are o întrebuinţare generală la Aromâni, trebue să fie relativ nou, de oarece în Cod. Dim. se întâlneşte foarte des forma *mâncătură* ($^{99}/_{11}$, $^{108b}/_{11}$) singura întrebuinţată azi la Meglenoromâni.

Din *g'el*ɛ „Speise". Până la G. Meyer (EWA. 138), cuvântul alb. se explică din sârb. *jelo* „Speise". Deoarece însă *je-* iniţial din sârb. în numele de loc. şi în celelalte forme care au pătruns în alb. s'a păstrat, N. Jokl (Stud. zur Alb. Etym. *u. Wort'b.* p. 25—26) îl aduce în legatura cu formele alb. *g'elis* „leben" şi *g'elin* „wohnen", socotindu l ca un post-verbal.

G'ÍMTĂ s. f. v. g'intă.

G'INCÁLĂ s. f. Greer. Cavall'oti ap. G. Meyer.

Din *g'inkal*ɛ „Cikade" (EWA. 140).

G'ÍNDĂ s. f., v g'intă.

G'ÍNTĂ s. f. Ginte, naţiune, neam. Cod. Dim. $^{77b}/_{8}$, Ucuta 52. Lume, Daniil $^{10}/_{132}$. [Şi: *g'imtă*, (la Cavallioti) *g'indă*, f. G. Meyer Alb. St. 525.]

Din *g'int* „Volk. Geschlecht", G. Meyer, EWA. 141.

ĠION s. m. Graur (Dal), fel de cioacă, Basme 23.

Din *g'on* „Nachteule". Cuvântul există şi în ngr. γκιώνης „ulula", cf. G. Meyer EWA. 141.

www.dacoromanica.ro

G'IRAK'ÍNĂ s. f. v. gărăk'ină.

G'IRG'ÁNĂ s. f. v. virgină

G'ÍZĂ s. f. Urdă, un fel de jinţită. Vezi ðală.

Din *g'izɛ* „Käse, Topfen", G. Meyer, EWA. 141. Pentru originea cuvântului alb., cf. Jokl Stud. zur Alb. Etym. 28)

GREÁSI s. f. (pl. greasi) Gresie (piatră de ascuţit) Dal.

Cuvântul există în dacor. *gresie* şi în istror. *greşę*.

Din *gɛresɛ* „Schabholz, Schabeisen bes. der Töpfer" (G. Meyer, EWA. 130).

GRÉMŨ (pl. *-uri*) s. a Loc prăpăstios, abrupt (Dal.) „prăpastie între doi munţi, între două văi, numit şi hau(ă), hău" Pap. (Note Etim. 24).

Din *gremɨ* „Abhang, Steile, Abgrund".

GRÉPŨ s. a. Undiţă, (fig.) cursă. *Căzuşi tu griplu a vreariľei* (căzuşi în cursa dragostei). Obed., Texte 7. *Grepu* „Angelhaken" [Şi: (Cruşova) *grip*.]

Din *grep*, din **gr_appus*, cf. G. Meyer. Alb. Stud. p. 9; EWA. 129. În dacor. *grăpă* avem a face cu un element german (cf. *Dacoromania* II 392) iar verbul *grăpţână* din diminutivul alb. *grepΘ* despre care vezi Puşcariu (Dicţ. Limb. Rom. II p. 292).

GRIP s a, v. grepŭ.

GROÁPĂ s. f. (pl. grok'i şi *groape* numai ca nume de loc. Basme, p. 604) Groapă, mormânt. *Groapă*. Cavallioti (G. Meyer, Alb. St. 522); cf. Lit. Pop. $^{970}/_{11}$. [Derivate: *(a)ngrop* „îngrop, înmormântez" *dizgrop* „dezgrop".]

Cuvântul există şi în dialectul megl. *groapă* (deşi forma mai obicinuită este *grob* (pl. groburi) cu derivatele: *grupişti*, *angrop*, *dizgrop*, dacor. groapă.

Din *gropɛ* „Grube, Graben, Grab".

GRÚNDĂ s. f. (pl. grundză, Dal. dă grundzi) Grunţ, bucată. cf. Dal., Obed, Texte 27. [Şi: (la Românii din Olimp) *grândze* pl. „tărâţe", cf. Weigand (Ol.-Wal. 57.) Mie îmi este cunoscută numai forma *grândză* pl.]

Este acelaşi cu alb. *grundɛ* (krundɛ, krunde) „Kleie". Forma păstrată la Românii din Olimp *grândze* reprezintă, ca înţeles, forma intermediară între *grundɛ* alb. şi *grundă* arom. La început, înţelesul cuvântului, la Aromâni, trebue să fi fost acela de „tărâţe", aşa cum s'a păstrat la Românii din Olimp. Mai târziu, pătrunzând cuvântul de origine slavă *târţă*, diferenţiat, însemnând ca şi dacor. *grunz* „bucată dintr'o mate-

www.dacoromanica.ro

rie tare şi fârâmicioasă", din care apoi a rezultat înţelesul de „grunţ, bucată".

S'ar puteà însă ca în arom. să avem două forme deosebite ca origine: *grândză* < lat. *grandia*, neutrul pl. de la *grandis* (sc. *farra*), glosat prin μεγάλευρα, în care avem μέγα + ἄλευρα, adecă „făină măcinată mai groscior, făină grunţuroasă, târâţe" (atestat în CGIL II 183), din care avem mai multe forme în limba sardă: *granğa* „Weizenkleie" etc., şi despre care vezi, mai pe larg, Wagner (*Das ländl. Leben Sard.*, apărută în *Wörter u. Sachen* p. 48) — şi *grundă* < alb. *grundɛ*.

Dintre celelalte dialecte române cuvântul există numai în dacor. Acì àvem *grunz* cu variantele: *grunj, gronj* şi cu derivatele, pentru care vezi Puşcariu, Dicţ. Limb. Rom. II 322. Forma dacor. nu este decât un nou singular refăcut din plur. *grunzi* (mai vechiu *grundzi*, dialectal *grundză*). Legătura lui cu formele aromâne exclud posibilitatea de a-l derivà din ung. *gőrőngy* „bulgăre", propusă de Cihac (II 502), sau din formele dialectale ungureşti *garancs*, (Siebenbürgen) *gorongya*, date de Weigand (Jahresb. XVI 224).

În ce priveşte originea formei alb., G. Meyer (EWA. p. 132—133) o pune în legătură cu niederd. *grand* „Weizenkleie, grober Kiessand", pe care Jokl (Stud. zur alb. Etym. 25) o primeşte. K. Treimer (Mitt. des Inst. p. 358), plecând de la consideraţia că formele cu iniţialul *kr-* pentru *gr-* sânt mai vechi, mai ales că forma cu *gr-* nu este cea mai deasă, îl aduce în legătură cu vsl. *krupa, krupica* „Brocken, Krümchen", rus. *krupa* „Grütze, Graupen", *kropky*, „zerbrechlich, spröde" etc., derivând dintr'un participiu **qrumpō*. Din cauza prezenţei formei cu *gr-* în limba română şi, mai ales, din prezenţa ei şì la Aromâni, rezultă că ea trebue să fie veche în limba română şi, prin urmare, şì în limba albaneză. De aceea, ţinând seamă de vechimea ei, ea ar puteà reprezentà forma originară, şi în nici un caz una rezultată supt influenţa lui *grun* „Getreide."

GURÍŢĂ s. f. (pl. guriţe. Se aude numai în regiunea Bitoliei) Fel de pere pădureţe, pere mici galbene şi acrişoare la gust.

Din *gorītsɛ* «Holzbirne, wilder Birnbaum». Nu se ştie dacă *gorţu*, cuvântul general la toţi Aromânii pentru *peară*, care se mai întâlneşte numai în Lit. Pop., stă în legătură cu *gōritsɛ*.

www.dacoromanica.ro

GÚVĂ s. f. «Gaură, găunăşitură, înfundătură, cavernă» Dal., cf. Basme $^{339}/_{13}$, Obed. Texte 43. [Derivate: *guviţă,* (păstrat mai mult ca nume propriu) *guvică, guvice* s. f. „gaură mică, găurice"; *guvileaci* „orificiul, gaura anusului, găoază". Dal.]

Din *guvɛ* „Höhlung". Pap. (Not. Etim. 26) nu-l desparte de lat. *cavus.* În Scriit. Arom. p. 216 îl derivă din ngr. γούβα. Tot aşà şi Pascu (AAR 171). Dar în arom. nu se pronunţă nici în Epir *γuvă* (cu γ), ci pretutindeni *guvă* (cu *g*), ceea ce dovedeşte că vine din albaneză.

γĂLE s. m. v. lală.

HARABÉL'ŭ s. m. (întrebuinţat la Aromânii din nord). Vrabie. Din *harabel'* „Sperling" şi *aravel'ɛ.*

HUT,-Ă adj. Nebun, prost, idiot, neghiob. Dal., cf. Lit. Pop. $^{972}/_{14}$. [Derivate: *huţami* s. f. prostie, neghiobie, nebunie. Dal., *huţil'ă* s. f. id.; *huţăscu* vb. IV înebunesc, mă prostesc].

Cuvântul există şi în dialectul dacor. în derivatul *uture* şi, ca nume de loc., *Huture, Utura,* despre care vezi p. 456.

Din *hut* „Eule" (G. Meyer EWA. 460), „dumm, verwirrt" (Weigand Ab. Wb.). În arom. s'a păstrat numai cu înţelesul figurat. Cuvântul există şi în sârb. *utina,* bulg. *ut, utka* şi *hutka* sinon. cu *kukuvija, kukuvĕika, kukumĕjka* (Gerov), nu însă şi *utva,* cum greşit se dă din Hasdeu la Densusianu (o. c. 16). Un *utva* există numai în sârb. cu înţelesul „pasăre de apă" (Karadžić).

HÚTĂ s. f. şoim, vultur, cf. Cod. Dim. $^{113}/_{17}$; Lit. Pop. $^{994}/_{1}$.

Din *hutɛ* (la Hahn) „Weihe, Taubenstösser" (G. Meyer, EWA. 460).

IERĂKÍNĂ s. f. v. gărăk'ină.

IÉTĂ s. f. v. etă.

IZÓTE adv. (Întrebuinţat la Aromânii din nord; la cei din sud se aude *ácsiu*). In stare, capabil. *Nu easte izote s-facă niţi un lucru* (nu este în stare să facă nici o treabă).

Din *zot* m. „Herr, Gott"; adj. „tüchtig, geschickt, fähig". In arom. cuvântul a pătruns din întrebuinţarea lui articulată: *i zoti* „fähig, im Stande, geschickt" (Weigand, Alb. Gramm. $^{46}/_{5}$). *Ti je šum i mir eδé i zoti* „tu eşti foarte bun şi capabil" (Pedersen, Texte 53).

K'ELK'Ă s. f. Pahar (la Dal. şi Const.) sticlă, butelie. [Şi: *'kelku* (Const.); *k'el'ke* (Cavallioti ap. G Meyer, EWA. 221).

www.dacoromanica.ro

Din *k'elk'*, *k'elk'e* „Glas, Porzellan" din, lat. *calicem* (G. Meyer l. c.).

K'ÉLCU s. a.; K'ÉLK'E s. f. v. k'elk'ă.

K'ÉNDRĂ s. f. v. k'indră.

K'ÉRĂ s. f. Car, căruţă. Din *k'erɛ* cu acelaşi sens.

K'INDRĂ s. f. Adunare de oameni, grămadă de oameni (întrebuinţat numai la Fărşeroţi), Weigand, Die Aromunen, II $^{194}/_{109}$. *Acaţ k'endră* stau locului, mă opresc. Cod. Dim. $^{111b}/_{10}$. [Şi: *k'endră*]

Din *k'endrɛ*, derivat de la *kindroj* „bleibe stehen, verweile".

K'ÍPRU s. m. Clopoţel, zdrângănel (Dal.). [La Aromânii din nord, numai: *k'ipur*].

Din *k'iprɛ* „Kupfer, Bronze, Messing", din lat. *cuprum* (cf. Weigand, în Vollm. Krit. Jahresb. V. I 97 şi Jahresb. XII 103).

L'ÁBRICŬ s. m. Nume de peşte. La Cavallioti tradus prin ngr. λαβράκι „Seewolf". cf. G. Meyer Neugr. St. IV N⁰ 512.

Din alb. *l'abrik* „Seewolf, ein Fisch" G. Meyer EWA. 233.

LÁLĂ s. m. (pl. lălăńi) Unchiu, cf. Cod. Dim. $^{72b}/_{19}$. [Şi: (la Fărşeroţi) *ɣale* s. m, Weigand, Die Aromunen, II $^{198}/_{113}$].

Cuvântul stă în strânsă legătură cu alb. *l'al'ɛ* „Vater, Grossvater", „Vaters Bruder", în ngr. λαλᾶς „grand-père, gouverneur, mentor" G. Meyer EWA. 236. Inţelesul din arom. este identic cu acela din alb. „Vaters Bruder", deşi din punct de vedere formal se potriveşte mai bine cuvântul grecesc.

LĂPĂRDÍE s. f. (pl. lăpărdii, întrebuinţat mai mult la plural, la Aromânii din nord). Palavre, vorbe goale, minciuni. *Ţi spuńi ahâte lăpărdii* (ce spui atâtea minciuni ?).

Din *l'apɛrδi* „schmutzige Rede" (Christophoridi, 198). Despre etimologia cuvântului alb., vezi Jokl (Stud. zur alb. Etym. p. 47).

L'AR, -Ă adj. (Se întrebuinţează numai la Aromânii din sud). Este dat de Murnu (Rum. Lehnw. im Neugr. p. 31) cu înţelesul de «pestriţ» (scheckig, bunt), despre oi şi câini.

Din *larɛ* „bunt, scheckig". Cuvântul se găseşte şi la Greci λιάρου „Bezeichnung einer gewissen Färbung der Schafe". După G. Meyer (EWA. 238), forma alb. ar fi un postverbal. de la *l'aros*, din ngr. λερώνω „murdăresc", care a dat şi arom. *lerusescu*, bulg. *lerosvam* „murdăresc".

LEÁNGĂ, epitet pentru persoanele de statură înaltă şi subţire; după Dal. „persoană leneşă şi de o statură lungă, şuiu,

www.dacoromanica.ro

lungană", *Iasti un leangă* (e o persoană leneşă şi de statură lungă) ib. [Şi: *leangu* (nou masc. refăcut din *leangă*) „lungan, şuiu" *Am un frati leangu* (am un frate lungan) Dal.].

Din *l'angua* „Windhund" cu trecerea lui *a* > *ea* precedat de *l'*, ca în fl'akɛ > fleacă, fl'amɛ > fleamă etc. In arom. s'a păstrat înţelesul figurat de „ogar", pentru un om înalt şi slab, după cum se şi zice în dacor. „slab ca un ogar". Papahagi (Not. Etim. 48) îl derivă din *lungu* + *leane*, după cum *lingarsu* „mâncăcios, lacom" din *linge*+*vase* (!). Despre originea formei albaneze vezi p. 451.

LEÁNGU s. m. v. leangă.

LÉLIC s. m. (pl. leliţ) Barză. Dal. [Şi: *lilec* (Const.), *lulec* (Dal.), *ul'ulec*: *Ul'ulesl'i*, tradus în alb. *l'ol'ɛket*. Daniil 124.]

Din *l'el'ek* (l'ol'ek) „Storch", din turc. *lejlek* id. Există şi în ngr. λελέκι, sârb. *lejlek*, *lelek*, acelaşi cu dr. *liliac*, alb. *tšor-'el'ek* (din tšor „chior" şi l'el'ek) „Fledermaus". G. Meyer, EWA. 241.

LILÉC s. m. v. lelic.

LILÍTŠE s. f. Floare. (Pentru acest cuvânt se întrebuinţează mai multe forme: mai întâiu *floare*, aproape dispărut, se mai aude în Aminciu, Clisura, Nevesca şi se mai întâlneşte numai în Cod. Dim.: $^{64}/_{1}$. După aceea *luluδă* şi *lăluδă* (numai în Epir) Lit. Pop. $^{819}/_{73}$, 832, Ucuta 45).

Cuvântul nu poate fi despărţit de *l'ul'e* „Blume", (G. Meyer, EWA. 250; Jokl. Stud. zur. alb. Etym. 53). El trebue să fi intrat mai de mult în dialect, încă pe când *i* din l'il'e (< lat. lilium) nu trecuse în *u*, din cauza lui *l'*: l'ule (cf. Pekmezi, Gramm. der alb. Spr. 56), pentru ca mai pe urmă, împreună cu suf. -ice, să ne dea *lilice* (cf. Capidan, Die Nom. Suff. 53).

L'ÓCĂ (La Aromânii din nord). Epitet pentru oameni proşti. *Eşti un l'oco* «eşti un prost». (La Aromânii din sud) „Nume propriu de bărbat, familie de drăştilar (= posesor de dârste, vâltori) de moş strămoş la Avela" Basme, $^{348}/_{22}$.

Din *l'oc* „Dummkopf".

L'UCÁNCU s. m. v. culucancu.

L'UFTĂ s. f. (Numai la Cavallioti). Luptă (G. Meyer Alb. St. Nº 798). Dalametra mai dă *l'uftu* (pl. l'uftaĥ) „om voinic, războinic, luptător". *Hiu l'ufta* (sânt om voinic).

Din *l'ufte* „Krieg". G. Meyer, EWA. 250.

www.dacoromanica.ro

L'ÚFTU vb. I. (După Const., întrebuinţat în Vovusa pentru forma aromână obicinuită „alumtu"). Lupt.

Din *l'uftoj* „kämpfe" (Const.).

LULÉC s. m. v. lelic.

LUMÁK'E s. f. v. alumak'e.

LÚNGĂ s. f. Umflătură la picioare din cauza frigului. Dal.

Dacă e substantivat din *iăngoare lungă* „boală care ţine mult" s'ar puteà compară cu alb. *lungɛ* „Entzündung der Mandeln" (Pascu, Beitäge 73), despre originea căruia cf. G. Meyer, EWA. 53 şi Jokl, Stud. zûr alb. Etym. 53.

MĂDZĂRE s. f. (întrebuinţat rar). Mazăre, cf. Lit. Pop. $^{926}/_{35}$. Madzăre. Cavallioti (G. Meyer, alb. St. IV No. 520).

Cuvântul există şi în dialectul dacor. *mazăre*.

Ca mai toate cuvintele de plante (brad, bung din bunget) care se aduc în legătură cu formele corespunzătoare din limba alb., şi *mazăre* arată aceeaşi greutate formală (*o* > *a*) din *moδulɛ*. In ce priveşte legătura formelor alb. şi română cu numele de plante păstrate la Dioscoride (μοζουλα) vezi Miklosich (Rum. Unters. I 209), G. Meyer, (EWA. 184) şi Dens. (H. l. r. I 23). In timpul din urmă, H. Barić (Albanorum. 55-56) a încercat să explice cuvântul albanez, plecând de la un tip **mād̄alɛ/ɛ* care ar corespunde şi formelor române: *madzăre*, *mazăre*. Rămâne să se ştie dacă, din punctul de vedere indoeuropean, o astfel de formă poate fi stabilită pentru limba albaneză.

MĂGÚRĂ s. f. (La Aromânii din Albania) colină, (în general) colină ridicată în şes. [Şi: (în Epir): *măgúlă* (Pap. Not. Etim. 33), *măγúlă* (Dal.)].

Este acelaşi cu dacor. *măgură*. Despre diferitele încercări de a se explică originea acestui cuvânt, cf. Wędkiewicz (Revue Slavistique T. VI p. 111), Barić (Albanorum. l.) şi Dacoromania I 512 şi 521-522. Supt această formă, el stă în strânsă legătură cu alb. *magul'ɛ* „Hügel", din care derivă (G. Meyer, EWA. 119). Greutăţile ce se ivesc din cauza lui *-l'-* > *r*, atunci când normal avem *-l-* > *r*, s'ar puteà înlătură prin prezenţa în alb. a formei *sumbul'* (atestat la Cavallioti) alături de *θumbulɛ*. Despre *măgură* vezi şi N. Drăganu, *Din vechea noastră toponimie* în Dacoromania I p. 122.

Formele aromâne cu *-l-* sânt din gr. μαγούλα, care, în ce priveşte accentul, ar fi putut influenţà şi pe *màgúră* pentru *măgurà* (< *mágul'ɛ*).

www.dacoromanica.ro

MĂRĂL'U s. (atestat numai la Cavallioti: Μάραθρον = măral'u (cf. G. Meyer, Alb. St. IV No. 584). Mie nu-mi este cunoscut şi nici în dicţionare nu-l găsesc atestat. In locul lui *măral'u* astăzi se întrebuinţează *malaθru* (< gr. μάραθρον) şi *maranθu* (amândouă atestate şi la Dal. p. 127). Miklosich (Rum. Untersuch. I p. 210) îl traduce prin „foeniculum" adecă „molură" şi, după el, şi G. Meyer (Alb. St. l. c.) dă în traducerea germană „Fenchel".

G. Meyer (EWA. 259) îl aduce în legătură cu alb. *maraj* „Fenchel" „foeniculum officinale" din **marathrium* (marathrum gr. μάραθρον, care a dat vsl. *molotrŭ* >dacor. moltru).

MĂZDRĂC (pl. măzdracuri) Măzdrac, lance, suliţă, Cod. Dim. $61^b/_{20}$, ib. $119/_{22}$.

Din *mɛzdrak* (gheg mazdrak) „Lanze". Din turc. *mizrak*, pop. *myzrak* id. Cuvântul există în bulg. şi sârb. La Aromâni se întâlneşte numai în Cod. Dim., ceea ce dovedeşte că este de provenienţă albaneză.

MBĂRŬ v. ambar.

MENDUÉSCU vb. IV v. minduescu.

MERIMĂGĂ s. f. v. merimangă.

MERIMÂNGĂ s. f. (pl. merimândzi) Păianjen (Constantinidi). La Cavallioti: *merimagă* (G. Meyer, Alb. St. IV No. 1047). Intrebuinţat numai la Aromânii din Albania, încolo *pangu*.

Din *mɛrimagɛ*, *miremangɛ* „Spinne". (Vezi şi celelalte forme alb. la G. Meyer, EWA. 274-275).

MÍNDE s. a. Minte. (Atestat numai la Cavallioti). Minde (Μινντε) G. Meyer, Alb. St. No. 180. La No. 665 găsim *minte* (Μιντε) traducând pe gr. νοῦς.

Este pentru *minte* (<lat. mentem), influenţat de alb. *mend* (art. mendi) „Verstand" (G. Meyer, Alb. St. ib.).

MINDUÉSCU vb. IV. (întrebuinţat mai mult refl.) Mă gândesc, reflectez, mă chibzuesc. Cod. Dim. $123/_2$. [Şi: (la Cavallioti) *menduescu* (G. Meyer, Alb. St. No. 945); în Epir: *mintuescu*. Derivat: *minduire* s. f. gând. Cod. Dim. $30^b/_{18}$].

Din *mɛndoj* (mɛndoň) „denken, überlegen" G. Meyer (EWA. 274).

MINTUÉSCU vb. IV v. minduescu.

MIZÍR adv. Abiă, cu greu, Obed., Texte. 75. [Şi: *mizii*, *mizili* adv. *Mizii pot s'imnu* (abiă pot să umblu) Dal].

Din *mɛzi* „mit Schwierigkeit, kaum" (Weigand Alb. Gramm. § 107).

MOÁŞĂ adj. şi s. f. Bătrână, babă. *Moaşă*, Cavallioti (G

www.dacoromanica.ro

Meyer, Alb. St. 186). [Derivate: *muşică* s. f. (cu înţeles alintător şi bătrână de statură scundă) Basme $^{32}/_{15}$; *muşescu* vb. IV îmbătrânesc. Dal.; *muşescu-ească* adj. băbesc; *muşeaşte* adv. bătrâneşte].

Cuvântul există în toate dialectele, cu singura deosebire, că, pe când în arom. se întâlneşte numai supt forma feminină, în megl. şi istr. are numai forma masculină. In dialectul dacor., îl întâlnim supt amândouă formele: *moaşe* şi *moş*, şi anume: în limba veche cuvântul *moaşă* apare cu înţelesul de „bunică", cf. Moxa $^{397}/_{28}$, Prav. Mold. 50, Gorjan, Halima II 120, Zanne, Prov. IV 481. De la *moaşe* avem *strămoaşe* cu înţelesul de „străbună" (ca strămoş). Letop. II $^{203}/_{14}$, Uricariul XVII $^{369}/_{10}$ etc. După această formă feminină (moaşe), care este cea originară, s'a format *moş*, probabil după despărţirea dialectului aromân, căci, după cum am spus, el lipseşte în acest dialect şi se găseşte în toate celelalte. Inţelesul lui *moş* trebuia, la început, să fie paralel cu acela al lui *moaşe*. De aceea, în limba veche, îl întâlnim numai cu înţelesul de „bunic", cf. Moxa, $^{395}/_{6}$; Prav. Mold. $^{49}/_{2}$. Se înţelege însă că înţelesul primitiv atât la *moaşe* cât şi la *moş* trebue să fi fost, după cum reiese şi din sensul lui *moaşă* din dialectul arom., acela de *bătrână*, *bătrân*. Cu acest înţeles în dacor. nu se mai întrebuinţează decât la masculin: *Moşul mergeà în fiecare zi la lucru*. Mera, Basme 5 etc.

Cu înţelesurile de mai sus, cuvântul vine din *mošɛ* (mai vechiu *motšɛ*) „Greis, Alter". Faptul că în alb. cuvântul este de genul masc. şi în româna (moaşă) de genul fem., nu prezintă nici o greutate (vezi pentru aceasta cele spuse s. a t ă).

Prima formă care s'a desvoltat din *mošɛ* a fost *moaşă* (moaşe), cu înţelesul primitiv de „bătrână", aşà cum se vede din întrebuinţarea lui în aromâneşte. Acest *moaşă* s'a păstrat cu înţelesul de „bătrână" numai în aromână, faţă de *auş* şi chiar *pap*, amândouă cu înţelesul de „moş", din care avem *strauş* şi *străpap* „strămoş, străbun". In celelalte dialecte: dacor., megl. şi istr., în care *auş* şi *pap* se pierduseră, în locul acestora s'a format un nou masculin *moş* din unica formă, la început, pentru străromâna: *moaşă*, cu înţelesul originar „bătrână". Acest *moaşă* s'a păstrat azi ca termen general pentru „bătrână" numai în arom., pentru că în acest dialect cuvântul *bitărn* (veteranus) aproape a dispărut din graiu şi nu se mai întrebuinţează decât

www.dacoromanica.ro

numai în: *carne bitărnă*. Dintre celelalte dialecte, dialectele megl. şi istr. l-au pierdut, iar dialectul dacor. l-a păstrat cu înţeles redus. În schimb însă, în toate aceste dialecte, s'a păstrat bătrân-bătrână pentru formele arom. auş-moaşă.

Din alb. cuvântul a trecut la Greci: μοšε, abgekürzt μό „Mutter", als Anrede, also Vokativ (Kretschmer, Der heut. Lesb. Dial. în Schrift. d. Balkankom. VI 450) şi la Bulgari, despre care vezi p. 456.

MOI interj. Măi, tu, fă. (Întrebuinţat aproape exclusiv înaintea subst. feminine; rar înaintea subst. masculine.) Lit. Pop. $^{922}/_{22}$.

Din *moj* acelaşi. *Şkiperi moj mεmε dašε*. Pedersen, Texte 102.

MUNDUÉSCU vb. IV. Chinuesc, muncesc pe cineva pedepsesc. Atestat numai în Cod. Dim. $^{70}/_{19}$, $^{12}/_{11}$, cf. $^{12}/_{23}$. [Derivate: *munduire* s. f. Chin, pedeapsă. Cf. Cod. Dim. VII/25; la plur. *munduiră* (pentru munduirile) ib. XIII/12; *munduitu, -ă* adj. „chinuit, torturat, pedepsit" ib. XIII/12].

Din *mundoň* „mache Mühe, plage, martere" (cf. Jahresb. I, 62).

MÚRĂ s. f. v. amúră.

MÚRGU adj. Murg, oacheş, (mai ales despre animale). *Câni murgu* (câne oacheş) Dal. Intrebuinţat, în special, ca nume pentru caii de coloare brun-închisă. Basme, $^{300}/_{19}$. [Derivate: *amurgu* adj. întunecos, obscur. *Tu amurgu* „à la tombée de la nuit". *Amurgu* s. m. (nume propriu). Basme, $^{242}/_{30}$, $^{243}/_{3}$; *(a)murdzită* s. f. amurg (în special în expresia) *tu amurdzită* spre amurg, într'amurg ib. $^{260}/_{11}$; *(a)murdž.ş* s. a. (pl. amurdžişuri), Dal., cf. Basme, 523, Obed., Texte $^{19}/_{3}$; *murdzeaşte* vb. IV amurgeşte, se face seară, se înserează].

Cuvântul există şi la Megl. *murk*, mai ales ca nume pentru câni: *murdži*, în dacor. *murg. (Pământ murg.* Economia 6; *Oaia murgă.* Biblia, 1688, 22).

Este răspândit în întreaga Peninsulă Balcanică: alb. *murg* (art. *murg-u*), „dunkel-schwarz, grau, fig. unglücklich"; bulg. *murg* „braun, rotbraun", *murgav* „schwarzbraun, dunkelbraun", *murgúl'av* „braun, brünett", *Murgaš* nume de munte; sârb. *murga* „olivenfarbig"; grec. μοῦργος, „schwarz, dunkelfarbig, von Hunden"; μοῦργος, μοῦργα, μουργάνα, „mit schwarzem sonnverbranntem Gesicht, dicht haariger schwarzer Hund"; μούργους „schwarz, Bezeichnung eines Hundes", cf. G. Murnu, Rum. Lehnw. im Ngr. 32-33; G. Meyer, Indogerm. Forsch. VI 111; EWA. 292. Pentru

www.dacoromanica.ro

specializarea lui ca nume de câni în limba gr., cf. Thumb în Indogerm. Forsch. II, 119.

In privinţa întrebuinţării lui ca nume de animale, este de observat că la Dacoromâni sè aude mai des pentru caii de coloare neagră bătând în roşu: *Doi cai, unul alb şi unul murg.* Letopiseţe II $^{345}/_{16}$. *Murgule, coamă rotată* (Jarník-Bârseanu, D. 314. De asemenea şi pentru boi, vaci (cf. Damé, Term. p. 27). La Aromâni se întrebuinţează despre cai şi catâri, dar mai ales despre câni; tot aşà la Meglenoromâni. Dintre celelalte popoare balcanice numai Grecii au această întrebuinţare. La Albanezi, din contră, numai despre cai: *murdžar* „Pferd". La Bulgari şi Sârbi lipseşte această însemnare specifică pentru animale. De acì se vede dar că întrebuinţarea generală, pentru denumirea cailor, este la Români, Albanezi şi Greci, iar aceea pentru denumirea cânilor, numai la Aromâni, Meglenoromâni şi Greci.

Despre originea cuvântului vezi p. 478.

MÚŞCĂ s. f. (Intrebuinţat mai mult la Aromânii din Albania şi în Gopeşi, încolo m u l ă, m u l a r e) Catâr, mâşcoiu, cf. Cod. Dim. $^{103}/_{6}$.

Cuvântul se găseşte şi în dialectul dacor. *muşcoiu, mâşcoiu* şi, ca şi celelalte elemente de origine albaneză comune cu dialectul arom., trebue să fie vechiu în limbă. Răspândirea cuvântului în limbile romanice din apropierea ţinutului locuit odată de Iliri (ven. *musso*, friul. *muss* etc.), şi în limbile slave (vsl. *mĭzgŭ* „mulus", *mĭska* „mula", bg. *măska*, mbg. *maska* etc.) precum şi prezenţa lui în limba albaneză *(mušk, mušk*ɛ, *mutšk*ɛ) „Maulesel" alfăcut pe G. Meyer EWA. 293) să admită o rădăcină alpină, de origine ilirică: *mus-, musko*, o părere care a fost reprodusă şi de Dens. (H. l. r. I 224).

In ce priveşte formele române, ele, după cum arată prezenţa lui *ş*, derivă direct din albaneză. (Vezi Treimer în Zeitschr. f. r. Ph. XXXVIII 393; Barić, Albanorum. 56.)

MUŞCÓNU s. m. (pl. muşcoñi) Insectă, muscoiu. (Dal.). La nord însemnează „tăun".

Cu acest din urmă înţeles este acelaşi cu *muškoɲ*ɛ „Mücke, Zanzare". Sar puteà să fie din **muscoñu* augm. de la *muscă* (CDDE. 1180), influenţat de *muşc*; în cazul acesta, forma albaneză ar fi un împrumut din aromâna.

MÚŞCUR, -Ă adj. Alb la urechi şi la nas, cu pete albe la cap. *Capră muşcură* (capră albă la urechi şi la nas) Dal.

www.dacoromanica.ro

Cuvântul există şi în dacor.: *muscur*, este „oaia care are pe botul mai deschis pete negre, cărora li se zice muşte. Oaie *muscură* sau *muscurie*. e oaie cu muşte pe bot". G. Giuglea (Cerc. Lex. p. 18), aducându-l în legătură cu *fumur, -ă*, îl derivă din **musculus, -a, -um* pentru *muscidus*, prin substituire de sufix, ceea ce n'ar fi cu neputinţă. Forma arom. (cu *ş* pentru *s*) ne îndreaptă la limba albaneză. Aci avem: *muškulüer* „eine Farbenbezeichnung, wie es scheint: braun?" (G. Meyer, EWA. 294), care trebue să stea în legătură cu formele româneşti, deşi derivaţia cuvântului nu este clară, iar, ca însemnare, se apropie mai mult de forma dacoromână.

NĂPĂRTICĂ s. f. (pl. *năpărtiţi*) Viperă, napârcă. În multe părţi se confundă cu şarpele. La Aromânii din nord *năpărtica* este un şarpe mai mic şi gros. Daniil $^{173}/_{30}$. *Năpărtică* Cavallioti (G. Meyer No. 707). [Şi *nipârtică* (pl. nipârtiţi), Dal. Forma *nepurtică* dată de Weigand pentru Aromânii din Olimp, este greşită (Olimpo-Wal. p. 136). Derivate: *năpărticuşă (nipârticuşă)* s. f. puiu de viperă, de năpârcă; la Dal. „şerpoiu". *Năpărtik'edz (nipârtik'edz)* refl. devin rău, mă înrăutăţesc, (la Aromânii din nord) mă îngrozesc, mă mâhnesc; *năpărticos* adj.].

Cuvântul există şi în dialectele megl. (despre care vezi la p. 457) şi dacor. În acest dialect avem *năpârcă* cu amândouă înţelesurile ca în arom.: *năpârcă* = şarpe cu trupul gros şi scurt (Hasdeu, Chest. I 418, II 88, IX 375); *năpârcă* sau şarpele fără coadă (ib. IX 340) şi = viperă (ib. XVII 287; cf. IX 59). În Moldova şi: *nopârcă* s. f. (Alexandri, Teatru 1144; Marian, Vrăji 208; Dr. Leon, Med. Pop. 99; Hasdeu, (I 17; X 152; XII 27) *nopârtcă* s. f. ap. Tiktin, Dicţ. Germ. Rom

Dacă această din urmă formă există, într'adevăr, în dialectul dacor., atunci amândouă formele albaneze *nepɛrkɛ* şi *nepɛrtkɛ* (aceasta din urmă atestată la Cavallioti) au existat odată peste tot în limba română. În cazul acesta, încercând să reconstruim forma originară, am avea: *năpârcă* (din care, prin labializarea lui *ă* din silaba iniţială în *o*, a rezultat: *nopârcă*) — *nopârtcă* (dintr'un mai vechiu *năpârtcă*, cu aceeaşi trecere a lui *ă* > *o* ca în *nopârcă* şi megl. *noprǫtcă* din **năprâtcă*) — arom. *năpârtică* — **năpârtecă*. Din toate aceste forme, dacor. *nopârtcă* şi megl. *noprǫtcă* se identifică cu alb. *nepɛrtkɛ*; iar din prezenţa lui *i* (< *e*) în silaba penultimă din forma arom. (năpârtică), re-

www.dacoromanica.ro

zultă că şi formele alb., dacor., megl., au trebuit să aibă odată acest *i*, sau mai bine zis *e*, şi că, prin urmare, toate au pornit odată de la forma: **năpârtecă*. Ţinând seamă de faptul că atât în arom. cât mai ales în dacor. înţelesul fundamental este acela de „şarpe cu trupul scurt şi gros", s'ar puteà ca *năpârtecă* să reprezinte o formă contaminată din *natrix* + *pertica*, deşi greutăţile ce e ivesc din această derivare nu sânt tocmai uşor de explicat[1].

NĂSĂHÁTE s. f. v. năsihate.

NCOT, NGOT v. cot.

NGRĂŃE s. (La Aromânii din nord) neînţelegere, supărare, (în familie), ceartă, dezbinare, zizanie. *Lă intră ngârńa*, s'au dezbinat şi învrăjbit. [Derivate: *ngrăńescu* şi *ngărnescu* vb. IV (la Aromânii din nord) mârâi (mai ales despre copiii mici când nu li se face cevà pe plac), mă supăr, mă cert. (La Dal.) *ngàrńiri* a smorcăi, a sclifosi, a scânci, a gâlcevi, a se certà mereu, a mormăi, a mârâi (la câni). *Mi 'ngârńeaşti totna* (mă gâlceveşte în totdeauna); *ngărńarcu* s. m. care se ceartă mereu, care murmură, care nu-i mulţumit de nimic].

Din *grińe* „Zorn" (ital. *grigna* il parlare aspro, adirato) de la *digrignare* (G. Meyer, EWA. 131). Cuvântul există şi în ngr. γρίνα, γρίνια „Streit" γρινιάζω «streite». In arom. cuvântul a pătruns din alb., după cum arată *g* iniţial. Altfel Papahagi (Not.. Etim. 5) şi Pascu (AAR. 177).

NIPĂRTICĂ s. f. v. năpârtică.

PABÉSŬ adj. (rar) Necredincios, laş. Lit. Pop. $^{843}/_{39}$.

Din *pabese* «ungläubig, treulos», alcătuit din *pa* «fără» şi *bese* „Glaube".

PÁIE s. f. (La Aromânii din nord numai cu înţelesul) zestre; (la sud) parte de carne (Dal.), parte, porţiune de orice lucru (comunicat de Dr. Z. Papatanasi), cf. Lit. Pop. $^{967}/_{5}$, $^{901}/_{8}$.

Din *paie* (< pal'e) „Mitgift". (Pentru etimoîogia formei alb. cf. G. Meyer EWA. 318).

PĂITÉSCU vb. IV. Tocmesc (un servitor s. lucrător) cu plată, năimesc; (refl.) mă tocmesc la cinevà cu plată.

[1] Ideea că, în prima parte a cuvântului *năpârtică*, trebue să se ascundă lat. *natrix*, mi-a fost suggerată, într'o convorbire. de dl profesor N. Drăganu.

www.dacoromanica.ro

Din *paitoj*, *pak'toj* „komme überein, miete, bezahle". După G. Meyer (EWA. 319) forma alb. vine din **pactare*, de la *pactum*, influenţat de ngr. πακτώνω „miete, vermiete".

PÂRMĂTÁR s. m. (Se aude mai mult în spre nord). Forma cea mai întrebuinţată este *pârmâteftu* negustător, comerciant.

Din *pramatar* „Kaufmann", derivat din *pramati*, ngr. πραματεία < πραγματεία „marchandise, denrée, article de commerce", ca *arg'andar* argintar, *l'opar* văcar, *potšar* vânzător s. fabricant de ulcioare etc. Direct din greceşte, cum dă Pascu (Suf. 92), nu poate veni deoarece o formă πραγματάρης nu există. Cuvântul se întâlneşte şi în dacor. *premătariu* (cf. N. Drăganu, în Dacoromania I p. 302).

PÁTĂ s. f. (singura formă întrebuinţată la nord. Dal. mai dă şi *patcă* Gâs ă.

Din *patε* „Gans". Cuvântul este răspândit şi la popoarele slavice bulg., sârb. *patka* „raţă" (G. Meyer EWA. 324). De asemenea şi în limbile romanice: span. *pata* „raţă", *pato* „răţoiu" etc., pentru care Meyer-Lübke (REW. 6301) presupune existenţa unei forme **patta* „Pfote", „Tatze". În arom. cuvântul, după înţeles, vine din albaneza.

PEÁTICĂ s. f. Bucată de pânză s. de orice obiect ţesut, cârpă. Prin restrângerea înţelesului, mai însemnează şi „basmă, batistă, broboadă". Şi: (la Aromânii din sud şi Veria) *peatic* s. a. Derivate: *mpeatic* vb. I cârpesc, petecesc; *dispeatic* descos petecele de pe o haină; *mpiticat*, *-ă* adj. (despre o haină) plin de petece, petecit, cârpit.

Cuvântul există şi în. dial. dacor. *petec* (forma cea mai răspândită) şi *petic;* de asemenea *petecă* şi *petică*, cu un înţeles cevă mai larg decât în arom. şi anume: bucată de piele, porţie de pământ. În dialectul megl. *peatic* este foarte puţin întrebuinţat cu înţelesul „bucată de pânză, batistă", şi „scutece", înţeles care îl apropie de sensul originar.

Ca origine, nu poate fi despărţit de alb. *petkε* care, ţinând seamă de celelalte forme indoeurop.: germ. *paida* „Rock" etc. ar derivà dintr'o formă primitivă *paitika* (K. Treimer, *Beiträge z. alb, Sprachgesch.* în Mitteil. 350). Singura greutate care se interpune la această derivaţiune este că, pe când cuvântul albanez presupune o formă cu *i* căzut (petik-petikε-petkε), în limba română, judecând după arom. *peatică* dintr'un mai vechiu *peatecă*, trebue să avem un *e*. Altminteri, metafonia lui *e* din

www.dacoromanica.ro

prima silabă nu s'ar puteà explicà. Despre originea latină a formelor române, vezi Candrea (Conv. Lit. XXXVII p. 374—381) şi Puşcariu (Wb. 1287).

PH'ÉŞCĂ s. f. (Numai la Cavallioti, cf. G. Meyer, Alb. St. No. 840) Piersecă. Încolo, în arom., *k'arsică*.

Din *pi̯eške* „piersecă".

PÍCĂ s. f. (Întrebuinţat mai mult la Aromânii din Albania) Lovitură de apoplexie, damblà. Lit. Pop. $^{1022}/_{35}$; Weigand, Die Aromunen II $^{110}/_{69}$. — Este acelaşi cuvânt cu arom. *k'icută* picătură şi apoplexie. *S-ti agudeascà k'icuta* (Dal.) acelaşi cu: *s-ti agudeascà pica* (lovì-te-ar damblaua).

Din *pikε* „Tupf, Fleck, Sommerfleck, Tropfen, Schlagfluss". Desvoltarea înţelesului de „damblà" din forma alb. se potriveşte cu aceea din arom. *kicută* şi dacor. *gută* (Lovit de gută, Şincai, Hr. II $^{83}/_{5}$). Dintre celelalte limbi balcanice, acest din urmà înţeles lipseşte în bulg. şi în greceşte. Din contră, exista în sârbeşte: *kap* „picătură" şi „damblà" (*kaplja te zgodila* lovì-te-ar „damblaua"), cu înţelesul al doilea, întrebuinţat numai în Muntenegru (cf. Karadžić), poate, supt influenţa albaneză, şi în turceşte *damla* picătură şi apoplexie (*damla, damla ghiöl olur* „picătură cu picătură se face un lac").

PL'ÁGĂ s. f. v. pleágă.

PLEÁGĂ s. f. Rană. Cod. Dim. $^{26b}/_{15}$, $^{35b}/_{10}$. [Şi: *pl'agă* Weigand ap. Puşcariu Wb. 1331. Derivat: *pliguescu* vb. IV rănesc. Daniil $^{150}/_{19}$. (La Dal.) *pliγuescu* „rănesc"].

Din *pl'agε* „Wunde" (din it. *piaga*, înainte ca pl > pi). G. Meyer se întreabă dacă n'ar fi din dacor. *plagă*. Numai că acesta la Români este un neologism.

PL'UMBU s. m. Plumb, glonţ, cartuş, Lit. Pop. $^{1020}/_{32}$.

[Şi (la Dal.) *plumbă* s. f.]

Din *pl'ump* (art. pl'umbi) „Blei, Bleikugel" din lat. *plumbum*. (G. Meyer. EWA. 346; Puşcariu, Wb. 1343).

PÓCIU s. a. (pl. poace) Ulcior. *Pociu cu apă arate* (ulcior cu apă rece) Dal. [Derivat: *pucic* pl. *puciţ* ulcior mic.]

Din *potš* „irdener Topf", „Flaschenkürbis". Cuvântul ţine de formele romane ragus., fr., prov. *pot*, cu derivatele lui pe care Meyer-Lübke (REW. 6705) le derivă dintr'un **pottus* „Topf".

PUŞTUÉSCU vb. IV (Atestat numai la Daniil) refl. Mă îmbrăţişez cu cinevà. $^{176}/_{32}$.

www.dacoromanica.ro

Din *puštoj*, după traducerea albaneză a citatului aromânesc din textul lui Daniil: *eδè mɛ mik't tɛ puštoheš eδetɛ l'uaš vaie*, care corespunde arom.: *şi cu oaspisl'i se te puştueşti*: *şi se džoţi n coru* (şi cu prietenii să te îmbrăţişezi...).

RĂZUÉSCU vb. IV (Atestat numai la Daniil) Dărâm, $^{174}/_{31}$, $^{154}/_{21}$.

Din *rɛzoń*, *rɛzoj* „stürze herab, haue ab, um (e. g. „entwurzle") G. Meyer EWA. 365—366.

RÉTŠK'I pl. (Întrebuinţat numai la Românii din Albania). Rupturi, zdrenţe. Basme $^{483}/_{16}$. Derivat: *retšcaman* adj. zdrenţuros, rupt, ib. $^{482}/_{28}$. Acest *retšcaman* trebue să fie un derivat albanez ca: *šurδamán* „surd"; *frikamán etc.*]

Din *retskɛ*, *l'etskɛ* f. „Lappen, Fetzen". Pentru originea cuvântului alb. cf. G. Meyer (EWA. 373), care îl aduce în legătură cu vsl. **рѧса**, din care avem în dacor. *rânsă* „Kätzchen an Bäumen" despre care s'a vorbit la p. 515 supt arândză.

RÓSĂ s. f. (Atestat numai la Daniil) Raţă, $^{124}/_{6}$.

Din *rosɛ* „Ente". Vezi formele slave: sârb. nslov. *raca* (din care rom. *raţa*) G. Meyer, EWA. 368.

RUCUÉSCU vb. Ţin, apuc, Cod. Dim. $^{83b}/_{20}$, cf. $^{83b}/_{17}$.

Din *rok* „fassen, ergreifen, fest halten".

SÁLPĂ s. f. v. ţalpă.

SÂMBURE s f. (pl. sâmburi) Sâmbure. [Şi: *sumburi* s. f. *Sumburi di nucă* Dal]. Formele *sâmburu* (Dens. H. I. r. I 353), *sămburà* îmi sânt necunoscute.

Este acelaşi cu *Θumbul*(ɛ), *sumbul* (Cavallioti ap. G. Meyer Alb. St. No. 437), gheg *sumul* „nasture". Forma arom. cu *u* din silaba iniţială nu reprezintă pe cea originală; *u* este secundar supt influenţa lui *u* din silaba următoare. Despre originea cuvântului alb. s'a ocupat Barić (Albanorum. 10), fără să ajungă la un rezultat.

SÂRMĂ s. f. Fărâmătură de pâne, fârâmă. Basme $^{22}/_{11}$, Lit. Pop. $^{856}/_{80}$. [Derivat; *sârmu*,-*are* vb. fac fărâmituri, fârâm, fig. răspândesc, împrăştiu].

Din *Θɛrime* „Splitter, Scherbe, Trumm, Brotkrume", *Θermoń* vb. „zermalme, zersplittere, zerreibe, verkrümele", G. Meyer EWA. 90.

SCÂMBĂ s. f. Piatră mare, stâncă, Weigand, Die Aromunen II, cf. $^{240}/_{5}$, $^{248}/_{25}$, Basme $^{480}/_{20}$.

www.dacoromanica.ro

Din *škɛmp* (art. škɛmbi) „Sitz, Thron, Felsen, Klippe“ şi acesta din lat. *scamnum*.

ŞCĂRPĂ s. f. (pl. şcărpe) Bărdaie, tălaj. *Aprinde foclu cu şcărpi*. Dal. La nord se aude şi *scărpă* (cu s pentru ş).

Din *škarpɛ* „Reisig“.

ŞCOP s. a. (pl. şcoapi) Băţ, baston, lemn, (fig.) bătaie. Basme $^{271}/_{3}$, cf. $^{43}/_{29}$.

Din *škop* „Stock, Szepter, Masstab“. Cuvântul se găseşte şi în limba greacă împrumutat din albaneză.

ŞCRAC s. m. (pl. şcrak'i) Scorpion (insectă veninoasă din clasa arahnidelor). *Mi mâşcă şcraclu* (m'a muşcat scorpionul) Dal. [Şi: *scrapu* pl. *scrak'i*. Weigand, Ol.-Wal. 41].

Din *škrap* „Skorpion“ (Weigand o. c.) din lat. *scorpius* intrat în alb. prin l. slavă (G. Meyer EWA. 409).

ŞCRÁPU s. m. v. Şcrac.

ŞCRÂPUÉSCU vb. IV. Scot scântei cu amnarul din cremene, scapăr (Dal.). Este sinonim cu *ascapăr*, cuvânt întrebuinţat la toţi Aromânii.

Din *škrep* „schlage Funken, Feuer“.

ŞCRET-Ă adj. Pustiu, Lit. Pop. $^{966}/_{2}$, $^{968}/_{6}$. (Fig.) Sec, prost, neghiob. [Derivate; *şcrituescu* (*şcrîtuescu* Dal.) pustiesc, rămân singur. *N'i si şcrituì casa* (casa mi s'a pustiit) Dal.]

Din *škretɛ* „einsam, öde“; *škretoń* „veröde, verwüste“, din lat. *secretus*.

ŞCRUM s. a. (pl. scrumuri) Scrum. [Derivat: *scrumedz* vb. I (în special despre bucate, când ard pe fund şi capătă un miros de scrum) *Laptile si scrumă*].

Cuvântul există în dialectele megl. şi dacor. supt aceeaşi formă şi înţeles. Stă în legătură cu alb. *škrump*, despre originea căruia vezi mai pe larg la p. 458.

ŞCÚRTIŢĂ s. f. Sorţi. *a s'aruc scurtiţa* (o să arunc sorţii sau o să dau la sorţi), cf. Basme $^{239}/_{6}$, $^{8}/_{14}$.

Din *škurtɛzɛ* „Loos“ (eigen[tlich] das kurze von zwei Loosen), prin schimbare de sufix. (Vezi G. Meyer, Alb. St. 91; Dens., Baust. z. rom. Phil. p. 474).

ŞCÚRTIZĂ s. f. Prepeliţă (Atestat numai la Cavall.) din alb. *škurtɛrɛ* „Wachtel“ (G. Meyer, Alb. St. IV. 91; Capidan, Die Nom. Suff. 76).

ŞCÚRTU-Ă adj. Scurt, mic de talie, scund. Basme $^{276}/_{27}$. [Derivate: *şcurtu* s. „scuteică“ ib. $^{290}/_{30}$; *şcurtác*, *şcurtabec* adj, „scurt

www.dacoromanica.ro

de tot, durduliu, scund". *Om şcurtabec* (om scund) Dal. *şcurtamĕ* s. f. scurţime· ib. *şcurtedzŭ* ib. I „scurtez, micşorez"., Basme, $^{193}/_{36}$; *şcurtikedzŭ* ib. $^{85}/_{10}$.]

Din *škurtɛ* id. G. Meyer EWA. 216.

ŞCÚRTUL s. m. Fevruarie, Basme $^{20}/_{33}$.

Din *škurt* (întrebuinţat în dialectul gheg de nord în locul lui *flūr* din lat. februarius), cf. Weigand Alb. Wb. s *frūr-i* şi Alb. Gram. p. 80; Hahn Alb. St. I, 155.

SFÂRLÍTŠŭ s. a. (pl. *sfârlitše*) bătător s. lemn cu care se bate laptele în putină. Dal. [Şi: (la nord) *sfurlitšu*, *furlitšŭ* cf. Capidan, Die Nom. Suff. p. 55].

Din *fɛl'itš*, (*feritš*, *filitš*) „Stössel des Butterfasses" (St. Wędkiewicz în Dacoromania, I 519) influenţat de *sfurlă* „sfârlează" din ngr. σβοῦρλος, φροῦρλα (Tiktin, Dicţ. germ-rom.) dacor. *sfârlă*, *sfârlează*, *sfârloagă* (Dacoromania I, 108).

SFURLÍTŠĭ s. a. v. sfârlitšu.

ŞIGÚNĂ s. f. (La Fărşeroţi) Haină de lână femeiască, sarică, gunelă. Lit. Pop, $^{951}/_{50}$.

Din *šegun* (*šigun*) „vorn offner Weiberrock", (gheg) *džgonɛ*, *džɛgonɛ* „gonella di seta rossa ricamata in argento". (G. Meyer EWA. 134). Toate derivate din *gunɛ* (< lat. gunna > arom. gună, despre care vezi Dacoromania I p. 520).

ŞÍL'E s. f. Paiu, gunoiu (care intră în ochiu), spin; (la Dal.) fulguleţ, un ce foarte mic din orice obiect, cât e negru supt unghe, Basme $^{115}/_{7}$.

Dintr'un **šil'ɛ*, astăzi *šibl'ɛ* „Splitter, Halm", păstrat la Blanchus, Dictionarium latino-epiroticum (1635 supt forma *šia*, din *šil'ɛ* < *šibl'ɛ*. Despre cuvântul albanez vezi mai pe larg G. Meyer (EWA. 405).

ŞIRUÉSCU vb. IV. Taiu cu fierăstrăul. (Intrebuinţat numai la Aromânii din Albania, încolo *tal'u cu şara*). Daniil $^{154}/_{21}$.

Din *šaroj* „säge". (Din arom. *şară* nu poate fi derivat, mai întâiu că în arom. se zice *tal'u cu şara* şi al doilea căci, din şară+escu, ar fi trebuit să avem: *şărescu* sau *şirescu*).

ŞCK'IPĂRÍE s. f. (Intrebuinţat rar, numai la Aromânii din Albania pentru forma comună *Arbinişie*). Albania. Lit. Pop. $^{1031}/_{49}$. [Şi: *Şchiperie* s. f. Weigand, Die Aromunen II $^{182}/_{102}$].

Din *Šk'ipɛri*, *(gheg)* *Šk'ipɛni* „Albanien".

ŞK'IPERÍE s. f. v. şk'ipărie.

www.dacoromanica.ro

ŞKIPOÁŃE s. f. Vultur; Daniil $^{124}/_{6}$. Ucuta $^{43}/_{93}$. [Şi: *şk'ipoń ĭ* s. f. „vultur, pasăre rară" Dal.].

Din *škipoń ε* „Adler, Geier". (G. Meyer, EWA. 226).

ŞÓLE s. f. Pingeà, jumătate de talpă. (Întrebuinţat mai mult la Aromânii din Albania). Ucuta 9. [(La Bitolia) *mişušole* jumătate de talpă, pingeà].

Din *šo*l ε „Fussohle, Sandale".

ŞPUL'UÉSCU vb. IV (atestat numai în Cod. Dim. $^{39}/_{4}$) Spăl.

Din *špl'āj* (špɛrl'aj) «spülen, auswaschen» din lat. ex-perlavo (> arom. spirlau: *U lai şi u spirlai).*

SPÚZĂ s. f. (pl. spuze) Rămăşiţă de cărbuni şi din ori şi ce obiect friabil, pulbere. Dal.

Cuvântul există şi în dialectul megl. *spuză* şi *spruză* (din sprună + spuză, cf. Puşcariu Wb. 1630). *Puni-l' ţala cu spuză* 823; în dacor. *spuză.* In arom. înţelesul cuvântului se deosebeşte de acela din dialectele megl. şi dacor. Aci pentru sensul cuvântului din celelalte două dialecte avem (la nord) *spurnă,* (la Aromânii din Albania) *spură,* (în celelalte părţi pretutindeni) *sprună,* numai cu unicul înţeles de „cenuşă amestecată cu resturi aprinse de cărbuni, cenuşă fierbinte", spre deosebire de forma „spuză". Din spuză aprinsă se face *sprună, spurnă* s. *spură.*

Este din *špūzε* „glühende Asche" din lat. spodium. (G. Meyer EWA. 415). Din limba română cuvântul a pătruns în bulg. şi rus. Despre forma alb., vezi L. Spitzer în Mitt. des Inst. f. rum. Spr. 143.

STÉRPU -Ă adj. (despre femei şi vite, despre pământ) *Loc sterpu* (pământ steril), *oaie stearpă* (oaie care nu fată). Dal. [Derivate: *Stirpar* s. m. păstor de oi sterpe; *stirpuescu* vb. IV devin sterp. *Oaia stirpuì* (oaia a devenit stearpă); *stirpuriu* turmă de oi sterpe. Dal.]

In dialectul megl. *sterp-ă* adj.; *stearpă* s. f. oaie stearpă, care nu dă lapte, în opoziţie cu *mlăzniţă* (< bg. mlăznitza, de la mlăzam „mulg") „care dă lapte" $^{10}/_{3}$; *stirpar* s. m. păstor de oi sterpe, în opoziţie cu *mlăznišar.* Tot aci aparţin şi derivatele *stirpes* vb. IV stârpesc 905; *stârpišuni* s. f. stârpiciune. Tot aşà şi arom. *străk'escu* (strâk'escu Dal.) vb. IV despre o apă care nu mai curge, despre un lac sau o baltă care seacă din cauza secetei. Dal. dă şi înţelesul „avortez (la animale), nasc înainte de timp". *Iapa strik'ì* (iapa a avortat); *străk'iturâ* (strâk'itură) s. f.

www.dacoromanica.ro

«rămăşiţă din băutură, apă", cu alte cuvinte, ceea ce a rămas după ce un lichid *strik'i* (secă); stârpitură, lepădătură, avort, copil stârpitură, animal stârpitură, venit înainte de timp şi care nu ajunge mărimea lui naturală. Dal.

Din comparaţia formelor aromâne *strâk'escu* şi *stirpuescu*, reiese că cea dintâiu (strâk'escu) este o formaţiune mai veche, iar, ca înţeles, se identifică cu derivatul alb. *štɛrpoń, štɛpoń*, gheg *štɛ̄r* „trockne aus, versiege". *Kišnɛ štɛrpuarɛ g'iθɛ ujeratɛ* (arom. aveà străk'ită tute apile = toate apele secaseră) Hahn, Alb. St. II 167/IV, singurul înţeles care îmi este cunoscut şi pentru forma aromână. Când acest înţeles, care a trebuit să fie la baza cuvântului *sterpu*, dispăruse, continuând numai în derivatul verbal *strâk'escu*, a urmat noua derivaţiune, numai în aromâna: *stirpuescu* cu sensurile date mai sus.

Acelaşi cu *štɛrpɛ* „unfruchtbar" (von Tieren und Frauen).

ŞUPLEÁCĂ s. f. Palmă „în înţelesul de lovitură". Cod. Dim. $^{61b}/_{14}$, cf. $^{81}/_{9}$. *Şupleacă* Cavallioti (G. Meyer, Alb. St. No. 640).

Din *šupl'akɛ* (šɛpl'ake) „Hand, Handbreite als Mass, Ohrfeige". După G. Meyer, din vsl. *šuplъ* „debilis" EWA. 419.

ŞURDUÉSCU vb. IV (rar) Asurzesc; (fig.) trag o palmă cuivà: *L'i şurduii una* (i-am tras una) Dal. [Derivat: *şurduit* adj. asurzit, care a devenit surd Dal.]

Din *šurδoń* (šɛrδoń) „mache taub, betäube, schwatze" din lat. *surdus*.

ŞUT,-Ă adj. Fără coarne, ciut. *Capră şută* (capră ciută) Dal.

Cuvântul există şi în dial. dacor. supt două forme: *şut* „fără coarne" (Păsculescu, *Lit. Pop.* 55, 68, 17) şi *ciut* cu acelaşi înţeles. In afară de acestea, mai există *ciută* „femeiuşca cerbului". Formele din urmă sânt mai vechi. O ciută veni împrotiva noastră. Dosofteiu, V S. 79; cf. Anon. Car.

După cum a arătat G. Meyer (EWA. 420), cuvântul *šut* se găseşte peste tot în Balcani, iar prin mijlocirea păstorilor români a ajuns la Unguri, la Ruteni, la Poloni şi la Cehi. Va să zică, este unul dintre termenii păstoreşti vechi şi foarte răspândiţi. La Alb. există *šut* „ohne Hörner" şi *šutɛ* „Hirschkuh" care corespunde dacor. *ciută*. Amândouă formele române trebue să fie de origine alb. Despre *ciută* vezi Dacoromânia I p. 512; Indogerm. Jahrb. IV (1916) 108 şi Mitteil., d. rum. Inst. p. 338-339.

ŞÚT,-Ă s, f. (pl. şute) Umflătură la gât, umflătură la corp provenită din lovire cu ceva. Sinonim cu *şuscă*. Dal.

www.dacoromanica.ro

Din *šüta* pl. «angeschwollene Drüsen».

TĂLĂGĂN s. m. (pl. tălăgani) „Abà grosieră din care se fac mantale, mantà de lână (cu glugă), spre deosebire de cea de păr de capră care se numeşte *tâmbare, capă*". Basme $^{480}/_{21}$. [Şi: *tălăgane* s. f., *tâlâγan* (Dal.)].

Din *talagan* m., *talagane* f. „Mantel mit Kapuze" Cuvântul există şi în sârbeşte (Montenegru): *talagan* „Art Oberkleid der Männer", intrat din alb.

ŢÂLPĂ s. f. (pl. ţălk'i) Urdori, sgâbârdă, puschini. *Cu ţâlk'i la ocl'i* (cu urdori la ochi). Dal. *Ţalpă* Cavallioti (G. Meyer, Alb. St. No. 994) [Şi: *salpe* (Papahagi S. A.). Derivate: *ţălpos* adj. urduros, puchinos; *ţălpusescu,-ire* a curge urdori, puchini de la ochi. Dal.]

G. Meyer (EWA. 125) îl aduce în legătură cu *gl'ep, gɛl'epɛ, skl'epɛ* „Augenbutter", presupunând o formă **kialpŭ* din care a rezultat *ţalpă*. Deşi pare a există o legătură între forma arom. şi cea alb., totuşi derivaţia uneia din cealaltă pare grea.

ŢAP s. m. (pl. ţak'ĭ) Ţap.

Există în toate dialectele române.

Este acelaşi cu forma ghegă *tsap, tsjap*, (în tosca) *sk'ap* (G. Meyer, EWA. 387). Cuvântul a fost răspândit, prin păstorii români, la Slavii de nord şi vest: ceh. *cap,* pol. *cap.* „Art. Schafbock mit langem dicken Schwanz, alter Ziegenbock", rut. *cap* id. Dintre Slavii balcanici îl au Sârbii: *cap* „verschnittener Bock" şi Slovenii. La Bulgari lipseşte (Berneker, SEW. p. 120-121). G. Meyer îl consideră de origine albaneză, Pedersen, din contră, îl explică ca o formaţiune onomatopeică din limba slavă (Zeitschr. f. vergl. Sprachwiss. XXXVI, p. 337), iar Vasmer şi Roswadowski presupun că ar fi de origine iranică (cf. Mitteil. des rum. Inst. 278). Dacă într'adevăr originea acestui cuvânt ar fi slavă, atunci ne întrebăm, de ce lipseşte din limba bulgară. În orice caz, ţinând seama de răspândirea lui geografică, mai ales că se găseşte şi în dalmata *zapo* „capro castrato" (Bartoli, Das Dalm. II 258), originea lui trebue căutată în regiunea ilirică. De aci lcuvântul a fost moştenit de Albano-români ,care l-au răspândit şi la celelalte popoare. Pentru originea cuvântului vezi mai pe larg p. 460. De asemenea şi Barić Albanorum. 104.

ŢÂRCU s. f. (pl. ţarcuri) Ţarc, fig. fătătură, producţiunea oilor. *K'irui ţarcul di edzi* (am pierdut toţi iezii) Dal.

www.dacoromanica.ro

Cuvântul există şi în dialectul dacor. *ţarc* cu verbul *înţarc*.

Din *Θark* „Hürde, Pferch" supt forma *tε Θark*, care a dat *tε sark* > *tsark* — *ţark* (cf. Dacoromania I p. 511–512), după cum *ciut* a rezultat din *tε šut* > *tšut*—*ciut* (Indogerm. Jahrb. IV (1916) 106).

TĂRCULÉSCU vb. IV (refl.) mă zbat, mă tăvălesc, mă zvârcolesc. Dal.

Din *trakuloj* „klopfen". Poate şi din bg. *tărkalam* „rostogolesc".

TARTABÍC (şi *tărtăbic*) s. m. Păduche de lemn, ploşniţă.

Din *tεrtabik*, *tardabik'e* din *taktabite* (turc. *tahta biti* „Brettlaus, Wanze") „Wanze". In bulg. din Macedonia: *taftabita* id.

TÁSTRU s. a. v. trastu.

ŢÓPĂ s. f. (pl. ţope) Felie, bucată, hartan de pâne. Dal.

Din *tsopε* „Stück, Brocken, Stumpf". *Ni tsop diath* o bucată de brânză.

TRÁSTU s. a. (pl. traste) Traistă. (Supt această formă la Aromânii din Macedonia şi Albania). Basme $^{78}/_{16}$; Weigand, Die Aromunen, II $^{144}/_{84}$. [Şi: (la sud) *tastru* s. a. (vezi citate în Basme). Derivate: *trăstic* şi *trăstric* „traistă mică". Forma *trastur* dată de Hasdeu (Cuv. d. Bătr. I 304), după o comunicare făcută de Caragiani, nu mi-e cunoscută. Ea ar puteà să existe ca un nou sing. dintr'un plur. *trasturi*, mai ales că la Aromânii din Olimp se aude *tastir* (Weigand, Ol.-Wal. $^{117}/_{14}$)].

Este acelaşi cu dacor. *traistă* din gr. τάγιστρον, ngr. τράϊστο, τάϊστρο, ταϊστέρ (cf. Indogerm. Forsch. II 441—443). In arom. cuvântul a pătruns din alb. *traste* (cf. G. Meyer EWA. 434).

TUMÁTŠU s. a. (pl. tumatše) Mâncare făcută din foi de aluat. Dal.

Din *tumatšε* „Blätterteig". Pascu (AAR. 188).

ŢUPÁTĂ s. f. (pl. ţupate) Secure mare, topor. Derivat: *ţupătice* s. f. secură mai mică (cf. Capidan, Die Nom. Suff. 53).

Este acelaşi cu *sepatε* „Beil" (la Cavallioti *sopatε*) din *tε sepatε* (*sopatε*) — *tsepatε* — *tsopată* — *tsupată*, ca în *tε Θark* > *ţarc*; *tε šut* > *ciut*, despre care vezi mai sus, supt ţarcu.

TŠAPĂ s. f. Pas (întrebuinţat mai mult la Aromânii din nord). *Feaţe două tšape* (făcù doi paşi), cf. Basme. $^{22}/_{4}$.

Din *tšap* (art. tšapi) „Schritt".

TŠÚCĂ s. f. Vârf de munte, pisc, (ca înţelesul fundamental) bulgăre, căpăţână de pământ. *Analtu pri tšucă* (sus pe deal) Dal.

Cuvântul există şi în dialectul dacor. *ciucă* şi *cioacă*, megl. *tšucă*.

www.dacoromanica.ro

Despre originea cuvântului şi legătura lui cu alb. *tšukɛ* şi formele slave, vezi p. 462.

VÁHTI s. f. Vreme, timp (întrebuinţat numai la Arom. din Albania), cf. Jahresb. XVI 203, (Tirana) 204/II.

Din *vaht* (art. *vahtî*) «Zeit», din turc. *vakyt*, *vakt*.

VÉRŞĂ s. f. Vers, verset (Atestat numai la Ucuta 2).

Din *vjerš* „Vers" (< lat. *vĕrsus*, Papahagi, S. A.).

VÉTE s. f. (fără plural). Ins. persoană, fire. *Se nu faţi iδolu a veteiu'i atăei* (să nu faci idol persoanei tale). Ucuta 40, cf. Daniil $^{164}/_{25}$, Dim. $^{67b}/_{6}$.

Din *vete* (vetja) «Selbstheit»: *g'ašt vēt* „cinci inşi". (Vezi Weigand, Alb. Gramm. 71 şi 75).

VÍRG'IRĂ s. f. Fecioară. Ucuta 35; Cod. Dim. $^{91b}/_{16}$, $^{12b}/_{20}$. [Şi *virg'iru* s. m. (refăcut după forma feminină). Tânăr, ib. $^{92b}/_{8}$. Tot aci aparţine şi: *g'irg'ană* din virg'ınă > g'ırg'ină şi (prin substituire de suf.) — g'irg'ană. *Ş-arsare luna ca g'irg'ana* (Din cântecul «Dona» în Frăţıl'a, an. II p. 22). Cf. Th. Capidan, *Die nom. Suf.* p. 13, [Derivat: *virg'ireaţ ăs.* f. Feciorie. Cod. Dim. $^{96b}/_{3}$, cf; Ucuta 64].

Din *virg'ir* «Jungfrau», din lat. virginem. (G. Meyer, Alb. St. N° 733).

V'IRG'IRU. s. m. v. virg'ină.

VIRÍU s. Crivăţ, atestat numai la Cavallioti (G. Meyer. Alb. St. N° 129).

Din *veri* şi *voré* «Nordwind», din ngr. βορέας, βορείος (G. Meyer, EWA. 477).

VÓZĂ s. f. Sticlă (sinon. cu boţă), atestat numai în Cod. Dim.: *Di guşă l'i spindzurăm vozâ* (de gât îi atârnăm) sticla $^{14}/_{10}$.

Din *vozɛ* «Flasche», acelaşi cu *botsɛ*, *votsɛ*.

YIRKĂ'INĂ s. f. v. gărăkină.

ZDRUDÍT,-Ă adj. Rotund, umflat (atestat numai în Cod. Dim.) *Ju lă este muşătiaţa ... iu este faţa ... aţia zdrudită* unde le este frumuseţea ... unde este faţa... aceea umflată [de grăsime] $^{61b}/_{1}$.

Din *zdrâ* (pasiv. *zdrahem*) «sich kugelrund vollfressen».

ZÍE s. (Atestat numai în Cod. Dim.) Nevoie, lipsă, lipsă de hrană, foamete, necaz, nenorocire. [Şi: *ziete* s. f. necaz, greutate, greaţă. $^{1}/_{10}$.]

www.dacoromanica.ro

Din *zi* „schwarz, unglücklich, Hungersnot“. *Zi e maðe* grosse Not, Bedrängnis. Are aceeaşi desvoltare semantică ca arom. *lăeaţă* „nenorocire mare“, din *laiu* „negru“.

ZÓRTE s. m. (Numai la Aromânii din Albania, în expresia) *cu zorte* cu anevoie, cu greu, cu sila, cu forţa. Jahresb. XVI $^{203}/_{3}$.

Din *me zort* „cu greu“, instrumentalul de la *zor* „Schwierigkeit“, din turc. *zor* „Gewalt“, din care avem la Aromânii din Macedonia *zore* id. şi *cu zore*, acelaşi ca şi *cu zorte*. (Jahresb. XVI 209).

ZVÉRCĂ s. f. Ceafă. Cod. Dim. $^{103b}/_{8}$, cf. $^{101b}/_{16}$. *L'au pi zvercă* nenorocesc pe cinevà. Basme $^{17}/_{5}$. *L'a-ţi zverca* cară te, fugi de aici. [Şi: *svercă* Cavallioti (G. Meyer Alb. St. Nº. 1015)].

Din *zverk* (dzverk) „Hals, Nacken“ (G. Meyer, EWA. 488). Cuvântul există şi în ngr. σβέρκος „Nacken“.

TH. CAPIDAN.

Molière în România.

Scurtă privire asupra traducerilor din Molière în româneşte, cu specială atenţiune la Misanthropul lui G. Sion.

Molière şi, în genere, tot teatrul apusean pătrund relativ târziu în Principatele române. Până la începutul secolului al XIX lea distracţia obicinuită a publicului, atât nobil cât şi de rând, rămân tot scamatorii, gimnasticii, caraghioşii şi pehlivanii.

Aceasta nu înseamnă că în unele familii, acum cunoscătoare ale limbii franceze, în urma lecţiilor primite de la profesorii francezi, mulţi emigraţi, nu se citeau chiar înainte de această dată anume piese de teatru venite din Occident, ci numai că de reprezentaţii teatrale cu actori, costume şi decoruri nu poate fi încă vorba.

Primele spectacole teatrale semnalate sânt în legătură cu armatele ruseşti de ocupaţie şi date pentru distracţia ofiţerilor [1]. Incurajaţi de succesul obţinut de Ruşi, elevii şcoalelor greceşti şi — ceva mai târziu, — ai celor româneşti urmează acest exemplu, aşà că înainte chiar de Eterie şi de Mişcarea lui Tudor Vladimirescu avem atât în Iaşi cât şi în Bucureşti un număr de

[1] Teodor T. Burada, în Istoria Teatrului în Moldova, vol. I. Iaşi, 1915, dă anul 1809 ca primul în care sa se fi dat reprezentaţii teatrale la Iaşi pentru armatele ruseşti (pag. 94).

www.dacoromanica.ro

reprezentaţii greceşti şi româneşti cu piese de Voltaire: Brutus, Meropa, Zaira, Mahomet, Moartea lui Cesar. Alături de ele, încă de la început, găsim la Bucureşti şi o comedie de Molière, *Avarul*, aceasta în româneşte. Voltaire cu lecţiile lui de patriotism şi civism, de toleranţă religioasă, foarte în tonul modei de la noi pe la începutul sec. XIX — aici în Orient mòdele ajungeau ceva mai târziu — atrage tot atât cât şi Molière cu verva, cu humorul, cu pictura atât de vie şi de distractivă a defectelor omeneşti.

Este prima traducere din Molière constatată în româneşte şi e făcută de *Ladislau Erdeli*, Ardelean de origine, profesor de latină, franceză şi logică (e partizan al lui Condillac spre desperarea Kantianilor) la şcoala cea nouă de la S-tul Sava a lui Gheorghe Lazăr. Supt numele de *Sgârcitul*, la îndemnul, zice-se, al poetului Iancu Văcărescu, el preface pe româneşte această capodoperă a lui Molière, spre a fi jucată de elevi, ceeace se şi întâmplă la 1818[1].

Ceva mai târziu, la 26 Oct. 1820, o trupă rusească reprezintă la Iaşi *Şcoala Muierească sau Întâmplările Nopţii*, tradusă după Molière. Afişul în două limbi, ruseşte şi româneşte, reprodus în Istoria Teatrului în Moldova de dl T. T. Burada, anunţă publicul că acţiunea se petrece la Varşovia[2], ceeace înseamnă că, deşi se păstrase numele originale ale personagiilor, piesa are oarecum caracterul unei localizări.

Aceste două reprezentaţii, una în Bucureşti, de elevi; alta de actori ruşi, la Iaşi, sânt primul contact al Românilor cu opera marelui comic francez.

---

[1] Acest Erdeli, Ladislau Erdeliotul, erà în Tara Românească încă din 23 Oct. 1817, când cere, şi Domnul Ioan Caragea admite, să fie numit profesor la şcoala grecească din Bucureşti

In recomandaţia eforilor şcoal-lor din acel timp, făcută pe cererea petiţionarului, se scoate în evidenţă faptul, avantagios pentru elevii români care urmau cursurile şcoalei greceşti, că Erdeli, pe lângă limba latina ce va aveà să predeie, cunoaşte şi româneşte şi franţuzeşte, ba şi dreptul, lucrul foarte util pentru lamurirea pe inţelesul tuturor a „cărţilor împărăteşti, pravilnice" (V A. Urechc, Istoria Românilor, tomul X partea A, Göbl, 1900, p. 380 şi Uricarul, X, p. 441)

Eliade, în biografia lui G. L zăr publicată în Foaia pentru Minte, Inimă şi Literatură (anul III 1840, pag. 45) ştie să ne spună că Erdely, care nu mai traià în 1839, erà din părţile Blajului Acest lucru ma face să cred că el este aceiaşi persoană cu Erdélly, căruia Şincai îi adresează o scrisoare din Presburg, în 1796 (Cf. N. Iorga, Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea, vol. II, pag 209).

Erdeli mai tradusese şi Pompeiu al lui Corneille.

[2] T. T. Burada, Ist. teatr. în Moldova, vol. I, Iaşi, 1915

www.dacoromanica.ro

Eteria şi Mişcarea lui Tudor opresc pentru o bucată de vreme evoluţia teatrului, mai ales că şi Ruşii nu vedeau reprezentaţiile Românilor cu ochi buni. Ele reapar însă, timide, în 1830. E de remarcat că Molière, foarte gustat, este printre primii autori reprezentaţi.

Aşà Eliade dă prin 1832, într'un cerc restrâns de prieteni, scene din Avarul şi din Amfitrion, pe care însuşi îl tradusese, dar care nu va fi tipărit de cât mai târziu, în 1834[1].

De la această dată traducerile din Molière se înmulţesc, fie că piesele vor fi sau nu reprezentate. Este cea mai bună dovadă că ceeace se cunoşteà din el erà apreciat de cititori.

Reprezentaţiile lăsau uneori de dorit, şi dintr'o critică, e drept ceva mai târzie, dar cu atât mai adevăratá pentru început, aflăm câtă libertate îşi luau actorii cu textul şi cu montarea pieselor[2]. Totuşi însufleţirea este aşa de mare, şi bucuria de a auzì în româneşte piesele tragicilor şi comicilor vestiţi atât de covârşitoare, încât multe defecte sânt trecute cu vederea.

Graţie lucrărilor lui Dem. Ollănescu şi a dlui T. T. Burada, cum şi acelei bogate Istorii a Literaturii Române în sec. XIX, repertoriu admirabil al mişcarii culturale în ultimul secol, a dlui N. Iorga, putem formà o listă aproximativ completă de piesele lui Molière reprezentate şi traduse în acest timp.

Avarului lui Erdeli şi lui *Amfitrion* le urmează, în 1834, un *Amorul Doctor* tradus de *Em. Fiorescu*, reprezentat de elevii nouei şcoli de declamaţie din Bucureşti[3].

Anul următor, 1835, este unul din cei mai fertili în traduceri şi reprezentaţii, deci din cei mai importanţi pentru pătrunderea lui Molière la noi.

Avem, mai întâiu, o *Silită Căsătorie* tradusă de *C. Aristia*, cel care îşi va face mai târziu un frumos nume de actor, şi reprezentată în Martie 1835[4]; un *Amfitrion* integral în Aprilie (scene din ele fuseseră jucate, cum am văzut, în 1832); *Vicleniile lui Scapin* traduse de *C. Rasti* şi tipărite anul următor, în 1835; *Doc-*

[1] Dimitrie Iarcu, Bibliografia chronologica romana sau catalogu generalu de cartile romane imprimate de la adoptarea imprimeriri (*sic*) diumetate secolu XVI şi pana asta-zi, ed. II, Bucuresci 1873.

[2] Burada, op. citat, după Dacia Literară din 1840, p. 115, cum şi prefaţa teatrului lui Alecsandri din Operile complete, Socec 1903

[3] Dem. C. Ollănescu, Teatrul la Români, Analele Academiei. Seria II, Tom. XX, C. Göbl, 1898 p. 44.

[4] Tot acolo p. 48.

www.dacoromanica.ro

torul fără voie, tradus de maiorul *I. Voinescu* şi *Preţioasele* traduse de *Ioan Ghica*[1]. Această din urmă comedie este tipărită de Eliade în 1835.[2] Tot în acest an şi tot supt direcţia şi în tipografia lui Eliade vor mai apăreà *Bădăranul boierit*, tradus de *Căpitanul I. Voinescu*, sau, cum i se ziceà I. Voinescu II[3] şi *Sicileanul sau Amorul zugrav*, tradus de *I. Burchi*[4].

In 1836 se reiau o parte din piesele cunoscute şi se dau pentru prima oară *Bădăranul boierit*, *George Dandin* — tradus de *Gr. Grădişteanu Fiul* — şi o nouă traducere a *Avarului*, făcută de *I. Rosetu* şi tipărită în acelaşi an de Eliade.[5] *Domnul Pursoniacu*, tradus tot de *Gr. Grădişteanu*, apare tot atunci.[6]

Acestei epoce de înflorire a teatrului, în care Molière este unul din autorii cei mai sărbătoriţi, corespunzând epocei de înflorire a Soc. Filarmonice a lui Eliade, îi urmează o alta, de decadenţă. Două sânt mai ales cauzele cari au contribuit la aceasta: contactul cu Parisul şi reprezentaţiile trupelor franceze care se stabilesc la Iaşi, de unde fac turneuri şi la Bucureşti.

Este cunoscut până azi efectul pe care îl are asupra unor oameni nedeplin formaţi intelectual şi puţin cam snobi contactul cu viaţa Parisului. In acest oraş unic, în care fiecare poate găsi plăcerea ce-i convine spiritului şi temperamentului său, de la cea mai înaltă până la cea mai vulgară, marea mulţime a celor pe jumătate culţi sânt atraşi în deosebi de plăcerile vulgare mai accesibile şi mai cunoscute prin reclama indiscretă care se face în jurul lor.

Mai eră şi o chestie de modă: cei care mergeau la Paris, şi de o bucată de vreme mergeau din ce în ce mai mulţi, s'ar fi crezut desonoraţi de n'ar fi fost în curent cu viaţa de noapte a oraşului-lumină, cu ultimele cântece şi cu ultimul vaudeville à succès.

---

[1] Toate aceste date sânt luate din Ollănescu, op. citat. Este de remarcat că piesa lui C. Rasti „Vicleniile lui Scapin" a fost cedată, ca o contribuţie din partea autorului, la fondul pentru zidirea unui teatru naţional.

[2] Dimitrie Iarcu, Op. cit.

[3] In Convorbiri literare (XXX B p. 453) dl Iacob Negruzzi ne spune că M. Millo ar fi tradus mai întâiu această piesă supt titlul de Bădăranul boierit. D. Negruzzi se înşeală căci ea erà tradusă de Voinescu şi M. Millo a jucat-o numai.

Asupra articolului din Convorbiri mi-a fost atrasă atenţia de dl G. Bogdan Duică, cu amabilitatea D-sale cunoscută

[4] A doua ediţie a ambelor aceste piese este din 1836 cf. D. Iarcu op. cit.

[5] Dem. Ollănescu, op. cit. şi Dim. Iarcu op. cit.

[6] Dim. Iarcu op. cit.

www.dacoromanica.ro

Din acest punct de vedere nu s'au schimbat prea mult lucrurile până azi.

Toţi aceşti „umblaţi prin streinătate" şi cei care doreau să le semene, nu se mai pot încălzi, în materie de teatru, decât pentru piese uşoare, canţonete, melodrame şi opere.

Acest lucru este adevărat până şi pentru Alecsandri, om de gust fin şi de educaţie literară, a cărui primă producţie teatrală erà evident supt influenţa pieselor reprezentate în teatrele de pe Boulevard, cum a arătat dl Ch. Drouhet în documentatul său studiu despre „Modelele franceze ale lui Alecsandri".[1]

La această situaţie au contribuit într'o mare măsură Francezii înşişi. De prin 1832 se pripăşise prin Iaşi o trupă franceză, care capătă autorizaţia de a da reprezentaţii. Boierii aleargă cu toţi, trebile merg minunat, dar adevăratul teatru sufere. Spectacolul constà din vodeviluri şi melodrame, întretăiate în pauze de exerciţii de Herculi de bâlciu ori de scamatori. In curând se dau şi opere, cu aceiaşi actori, la care se mai adaugă două trei „vedettes" sosite din Paris. Ne putem însă închipui cum trebue să fi fost, ca nivel artistic, acele opere, când azi, cu resursele materiale de care dispunem, este aşa de greu a le cântà în mod convenabil.

Reprezentaţiile acestei trupe se urmează, cu fel de fel de încurcături în cele din urmă şi cu reclamaţii pe la consulate, până pe la 1845.[2] Spre sfârşitul acestei perioade actori şi diletanţi Bucureşteni vin de joacă şi la Iaşi. E de remarcat că, pe când trupa franceză, acum supt conducerea unei austriece, D-şoara Frisch, neglijind adevăratul teatru, pe marii clasici, nu jucà decât nimicuri mai mult sau mai puţin pipărate, Românii îşi dau toate silinţele spre a reprezentà pe Molière. Ei dau între 1840—1846: Scapin, Avarul, Bădăranul boierit, Doctorul fără voie, Amfitrion.[3] Chiar şi provincia moldovenească îşi are partea ei de glorie în răspândirea gustului teatral, pe aceea vreme. Diletanţi din Bacău dau în casele D-nei Maria Mavromati, născută Sion, reprezentaţii care au mult succes. Molière nu lipseşte din program cu Avarul şi Vicleniile lui Scapin.[4]

[1] Ch. Drouhet, Modelele franceze ale lui Alecsandri, Viaţa Românească 1914

[2] Cf. Burada op cit. p. 242, 247, şi 263.

[3] Burada op. cit.

[4] T T. Burada op. cit.

www.dacoromanica.ro

In 1846 un *Milt. Costescu* traduce *Don Juan sau Ospățul de piatră* și-l publică în București.[1]

Tot acolo în anul următor un *I. H. Zotu* face să apară traducerea *Școalei Femeilor*[2]. Cam prin aceeași vreme *C. Negruți* traduse *Femeile învățate*[3], ce se vor publică în „Zimbru" din 1849 anul I. No. 19. In 1850 avem o nouă traducere a *Prețioaselor* făcută de *Elena Stamati* și scoasă la Iași.[4]

In 1854 Sion publică Misantropul, tot la Iași, în tipografia francezo-română. El l-a ales dintre operile lui Molière, „ca pe cea mai filosofică, mai caracteristică și mai potrivită cu epoca de corupțiune morală a zilelor noastre", după cum ne spune în precuvântare.

O nouă ediție, complet refăcută, va apare în 1872, la București.

In 1873 *Dim. Chirculescu* publică *Tartufu*, în versuri.[5] Cu aceasta èra traducerilor din Molière este aproape închisă. După această dată vom aveà, din când în când, o înoire a vreunei piese cunoscute, din vechiul fond care distrase pe strămoșii noștri în secolul XIX, nu vom aveà însă nici o comedie nouă, dintre cele necunoscute încă publicului român. De la 1875 până azi, într'un interval de aproape 50 de ani, abia de întâlnim vre-o traducere izolată. Restul sânt făcute, așa zicând, de comandă: unele pentru *Biblioteca de popularizare din Craiova;* altele, ceva mai numeroase, pentru *Biblioteca pentru toți;* un număr destul de însemnat pentru *Teatrul Național* din București.

In Biblioteca de popularizare, care n'a trăit prea mult, găsim numai o traducere din *Don Juan.*[6]

Biblioteca pentru toți, cu o viață mult mai lungă de cât cea precedentă, publică două traduceri iscălite, una, *Tartuffe*, de *Haralamb Lecca*, nume destul de cunoscut în literatura dramatică română, alta, *Vicleniile lui Scopin*, de *Alecsandrescu Dorna.* Ce elalte: *Bolnavul închipuit*, *Doctorul fără voie*, *Avarul* și *Școala*

[1] Același care, în 1862, cu Bolintineanu și A. Zanne, va publică o traducere a Mizerabililor lui V. Hugo.

[2] Dimitrie Iarcu op. cit.

[3] N Iorga Ist. lit. sec. al XIX-lea, III pag. 128.

[4] Dim. Iarcu op. cit.

[5] Dim. Iarcu op. cit.

[6] Biblioteca de Popularizare No. 31. Don Juan tradus de *I. Hussard.* Samitca. Craiova.

www.dacoromanica.ro

bărbaţilor sânt anonime. Această colecţie, în curs de publicare, va continuà, cred, să ne dea şi restul operei lui Molière.

Teatrul Naţional, ale cărui modeste începuturi au fost urmate de o perioadă de înflorire, accentuată mai ales de la Războiul din 1877 încoace, a făcut dese ori apel la Molière pentru îmbogăţirea repertoriului său.[1]

Aşa, în anul Războiului Independenţei, găsim o reprezentare a *Amorului Doctor,* tradus de M. Pascale. În 1884 se dă pentru prima oară *Burghezul Gentilom,* într'o traducere neiscălită. In 1888 avem trei premiere din Molière: *Vicleniile lui Scapin,* traduse de *C. Dimitrescu; Căsătoria silită* de *V. Alexandrescu*; *Avarul* de *Lucheanu.*

In 1889 se dă *Tartuffe*, tradus de *Edgard Aslan.*
In 1890 *Doctorul fără voie* tradus de actorul *V. Hasnaş.*
In 1891 *Bolnavul închipuit* de *A. de Dorna.*
In 1892 *Georges Dandin* de *A. Cocorăscu.*
Şi în 1896 *Amfitryon* de *Edgard Aslan.*

De la această dată până la 1907 nici o altă piesă de Molière n'a mai intrat în repertoriul Teatrului Naţional. Nu cred că această situaţie să se fi schimbat după 1907. Cum vedem, lista este destul de lungă şi oricare teatru s'ar puteà mândrì cu ea. Succesul n'a depins totdeauna de calitatea comediei, ci mai degrabă de talentul interpretului. Cele jucate de adevăraţi artişti, cum este cazul Avarului şi al Doctorului fără voie, s'au dat de un foarte mare număr de ori; celelalte au dispărut de pe afiş după un număr mic de reprezentaţii.

Ca traducere izolată a unei piese de Molière, în afară de cele destinate teatrului spre a fi jucate sau bibliotecilor de popularizare, găsim *Tartuf* de S. *Vârgolici* în 1880.[2]

În acest interval, în Ardeal se publică câteva traduceri, parte pentru biblioteci de popularizare, parte spre a fi jucate de amatori, dar ele nu vor modificà cu nimic tabloul pieselor lui Molière pătrunse în ţările române.

In 1882 *Virgil Popescu* traduce *Avarul* în noua Bibliotecă Română (Braşov).

Tot *Avarul,* care erà mult admirat, mai este tradus în 1886

[1] Informaţiile cu privire la traducerile lui Molière publicate în *Ardeal* şi la piesele intrate după 1875 în repertoriul *Teatrului Naţional* din Bucureşti le datoresc în întregime d-lui *Horia Petra Petrescu* din Sibiiu, care a binevoit a-mi comunicà notele sale culese în archiva acestui teatru. Ţin să-i mulţumesc şi pe această cale pentru extrema sa amabilitate.

[2] S. Vârgolici, Tartuf. Convorbiri literare anul XIII (1880) 1 Ianuarie.

www.dacoromanica.ro

pentru Biblioteca populară a Tribunei, Sibiiu.

In 1895 *Iosif Sceopul* ne dă un *Georges Dandin* în „Rândunica“ din Sibiiu. [1]

In 1899 două trupe de diletanţi joacă una *Însuratul fără voie*, la *Zărneşti*, după o traducere a cărui autor nu se cunoaşte,[2] alta *Medicul fără voie* la *Oradea-Mare*, după o traducere a lui *Iosif Sceopul*. [3]

In 1900 tot *Iosif Sceopul* traduce *Sgârcitul* pentru o trupă de diletanţi din Braşov. [4]

Şi în sfârşit în 1903 şi 1905 la Oraviţa se dă *Medicul fără voie* tradus de *Iorgulescu*. [5]

Dintre traducătorii mai vechi ai pieselor lui Molière, Sion merită o atenţiune deosebită.

Molière, arătând defectele şi viţiile semenilor noştri la lumina analizei lui pătrunzătoare, a făcut să râdă generaţie după generaţie, timp de atâtea sute de ani. Chiar şi atunci când subiectul i-ar fi oferit prilej să arate latura tragică pe care o poate aveà într'o existenţă un astfel de viţiu, el s'a ferit să alunece pe această pantă şi să amestece tragicul cu comicul, mulţumindu-se numai să ne facă să râdem şi să ne îndemne să ne îndreptăm, de sântem în stare. Marea majoritate a cititorilor şi spectatorilor de pe întreg pământul unde Molière a pătruns s'a obicinuit să nu vadă în el decât pe comicul care a descoperit şi biciuit ca nimeni altul slăbiciunile şi păcatele omeneşti.

Alături însă de acest Molière, care se distrà privind lumea şi ne distrà şi pe noi punându-ne-o înaintea ochilor, mai erà un alt Molière „le contemplateur“ cum l-au numit unii contimporani, care nu se mulţumeşte numai să râdă, ci pătrunde mai adânc în sufletul omului, în organizarea societăţii, se sperie de ce vede, se întristează de neputinţa în care ne aflăm de a îndreptà ceva. Din când în când „le contemplateur“ aruncà în umbrà pe „amuseur“, produceà şi altfel de tipuri decât cele care excitau râsul: Tartuffe sau pe Don Juan, sceleratul ipocrit şi sceleratul cinic, Misantropul, omul cinstit şi nobil, condus de cel mai curat idealism, învins de viaţa de toate zilele, meschină, vulgară dar ome-

[1] Rândunica, anul II No. 3—9.

[2] Vezi Anuarul Societăţii de Teatru românesc, III, 33. Informaţia mi-a fost comunicată, ca şi cele ce urmează, de dl Horia Petra Petrescu.

[3] Ibid. III 26.

[4] Ibid. IV. 66 şi 82.

[5] Ibid. VII. 57, 71 şi IX. 71.

www.dacoromanica.ro

nească, croită pe măsura noastră, care nu trăim decât din compromisuri şi laşităţi. Acest Molière pesimist, lăsând un gust amar cititorului, n'a fost apreciat după cuviinţă nici chiar de publicul cel mai luminat şi educat poate care a fost vre o dată, de Francezii din sec. XVII. Ne închipuim că eră cu atât mai greu ca el să fie preţuit la noi. Admiraţia Românilor a mers direct şi fără pregătire la farse, la piesele de un comic ceva mai obicinuit. Ar fi fost greu să se întâmple altfel.

Piesele în care Molière arătà acea „mâle tristesse", de care vorbeşte Musset, nu se puteau înţelege de oricine. Dacă Costescu se opreşte, cum am văzut, în 1846, la Don Juan, mă tem că el a fost mai de grabă atras de elementul melodramatic din piesă, decât de scenele puternice, unice, cum ar fi cea între Don Juan şi cerşitor.

Misantropul n'aveà nimic care să pledeze pentru el, decât numai severa lui frumuseţe. Pentru ca cinevà să-l iubească şi să se simtă atras, spre el trebue cu adevărat, cum spune Rabelais, să fie în stare „de rompre l'os et sugcer la substantifique mouelle", Sion a putut face acest lucru şi cred că merită recunoştinţa noastră.

Acest poet, despre care dl Iorga spune[1] că „între scriitorii mai tineri pare să fie cel mai răsărit", are un loc onorabil în literatura română până pe la 1875. Este fecund, rimează cu uşurinţă, deşi cam banal. Se însufleţeşte de multe: de iubire, de patriotism, de Unire, de democraţie, de libertate şi naţionalism, Dar dacă poezia lui originală nu se ridică prea mult peste a altora din aceaşi epocă, şi e departe de a lui Alecsandri, el scrie adesea o proză vie şi, mai ales, plină de notaţii psichologice interesante. Se observă şi îi place să observe şi pe alţii. Aveà pe lângă aceasta, o distincţiune înăscută, care îl pune mai pe sus de cei mai mulţi contimporani şi îl impinge spre armonica şi plina de măsură literatură a secolului XVII francez. Spre cinstea lui, traducătorul Misantropului este şi traducătorul Athaliei lui Racine.

Cea de a doua traducere a Misantropului, de care mă voiu ocupà în special, datează din 1872[2]. Ea este o completă refacere a celei din 1854. Aceasta din urmă, tot în versuri, întrebuinţà

[1] N. Iorga, Ist. lit. române, XIX, III. 23.

[2] Molière. Misanthropulu. Traducţiune nouă de G. Sion membru societăţii academice române. Bucureşti. C. Petrescu şi I. G. Costescu. 1872.

www.dacoromanica.ro

o combinaţie nepotrivită de două versuri de 16 silabe cu rime împerechiate, alternând cu două versuri de 15 silabe, de asemenea rimând împreună, pe care Sion le numeşte „versuri trocheice". In cea de a doua ediţie, păstrând acelaşi fel de a rimă, adoptă versul de 14 şi 13 silabe, mai aproape de alexandrinul originalului [1]. Multe vorbe, care nu serveau decât pentru a lungi versul şi a-i da cele 16 silabe necesare, dispar, spre marele bine al traducerii, mai vioae, mai limpede, mai sobră. Fără să fie prea exactă, ea a fost făcută cu multă îngrijire. Din ea se vede că Sion, poetul cu versul uşor şi cu oarecare experienţă la această dată, erà mai puţin încurcat să redeà în chip curgător textul francez, decât să-i urmeze de aproape ideea, în şerpuirea ei subtilă, în bogăţia nuanţelor ei.

N'aş puteà zice că Sion nu ştià bine franţuzeşte. Totuşi e evident că anume versuri le înţelege rău sau le redă ca şi cum le-ar înţelege rău.

Am cercetat traducerea rând cu rând şi am descoperit un destul de mare număr de pasagii, alături cu sensul.

Aşa, de ex. traduce canon [2], ornament la pantaloni, cu tunuri; complexion [3] cu încurcături; des gens qui ne sont point d'ici [4], cu nemernic; în replica lui Alceste [5] înţelege rău de la început până la sfârşit şi încurcându-se în nişte pronume care se raportă la cuvântul „raisons", ajunge să spună că şi Alceste a făcut sonete, pe care le crede mai bune ca ale lui Oronte. Şi, pentru că venì vorba de acest sonet, cele 14 versuri ale lui devin la Sion trei banale strofe de 4 versuri, deşi numirea este menţinută.

Lista pasagiilor rău pricepute s'ar puteà lungì destul de mult [6].

Ceea ce este mai grav încă, e că uneori introduce elemente de la sine, schimbă sensul şi denaturează portretul personagiului făcut de Molière. Aşa Alceste [7] spune lui Oronte, după lectura sonetului, că astfel de poezii: nervele-ţi atacă şi greaţa ţi-o invită, ceea ce, pe lângă că e umplutură, mai e şi trivial. Iar Philinte, la începutul actului IV [8], vorbind de prietenul lui Alceste, ne spune că e „nătâng" şi că vorbeşte „făcând spume" lucruri care nu se găsesc în Molière. Iar ca imaginea acestui Alceste

[1] În prefaţa piesei Horace, tradusă de Sion după Corneille în 1875, el se ocupă pe larg de versificatie. Acolo numeşte el „trachaic" versul de 16 şi 15 silabe, „alexandrin" pe cel de 14 şi 13.

[2] Pag. 32.

[3] Pag. 20.

[4] Pag. 12.

[5] Pag. 26.

[6] Aşa pag 10. L'ami du genre humain n'est point du tout mon fait= Nu voiu sa fiu amicul genului omenesc. Pag. 11, rompre en visière=să rup ori ce raporturi. P 21. sincère=aspru. P. 25 méchant=trivial. În faimoasa scenă dintre Arsinoé şi Célimène, pag. 58, traduce tocmai contrar. De altfel nu e singurul caz care se întâmplă. Mai găsim acest lucru de multe ori. Pag. 53 Celimena zice: cred că când ai odată. . Pag. 78 à vous prêter la main îţi va da mâna.

[7] Pag. 26.

[8] Pag. 67.

www.dacoromanica.ro

arţăgos şi rău crescut să fie desăvârşită, el singur ne declară, cevà mai târziu, că „fierbe în el veninul“.[1]

Dar dacă trecem peste aceste defecte, aproape inevitabile ori cărei traduceri, cu toate că limba lui Sion este puţin cam învechită, totuşi se citeşte încă cu plăcere. Textul e urmărit de aproape, versul e vioiu, clar, natural. Experienţa poet că îl servise pe traducător. Dacă lipsa de idei făceà din poeziile sale originale bucăţi cam banale, acum când substanţa îi vine din fondul bogat al lui Molière, şi el trebue numai s'o învestminteze pe româneşte, o face cu destulă pricepere.

Aşa de ex. după faimoasa scenă în care Celimena face portretele tuturor prietenilor ei absenţi, scenă mult inferioară originalului, şi, trebue să recunoaştem, grozav de greu de redat în altă limbă, avem replica Eliantei, poate tot atât de spirituală, de maliţioasă, de scânteitoare, pe care Sion reuşeşte s'o traducà foarte convenabil.

Amorul nu se închină la legi aşa uşor:[2]
Amanţii tămâiază aceea ce ador;
O palidă, cu crinii de ei e comparată;
O neagră sperioasă, e brună minunată,
O slabă ca scheletul, e trasă prin inel;
O grasă, bucălată, e gingaş bobocel;
Murdara cea greţoasă, de ochi nesuferită,
Ei o numesc gentilă, frumseţe nengrijită;
O naltă, uriaşă, e zână din poveşti;
Pitica, coborîtă din regiuni cereşti;
Orgolioasa poartă pe frunte o cunună;
Vicleana, are spirit; neroada, este bună;
Vorbăreaţa, că are talent de a desfătà;
Cea mută, modestia voeşte a-şi conservà.

In scurt, la începutul secolului XX, operile cele mai importante ale lui Molière erau cunoscute Românilor. Incepând cu „Zgârcitul“ lui Erdeli şi terminând cu „Şcoala Bărbaţilor“ din Biblioteca pentru toţi, comediile lui trecuseră prin multe mâni. Şi dacă traducerile se fac mai rare spre sfârşitul secolului trecut, aceasta ţine de faptul că numărul celor cari il puteau citi în original sporise atât de mult de la introducerea limbei franceze obligatorie în învăţământul secundar, încât traducerile deveneau aproape inutile.

Ca să ştim deci cât se citeà Molière, şi în genere orice carte franceză, nu e destul să consultăm tablourile despre traducerile făcute în acest înterval, ci să cercetăm prin librării câtemii, poate zeci de mii de volume din operile lui Molière au fost vândute în ţările române. Atunci numai vom vedeà cât a fost el de răspândit la noi.

G. Oprescu.

[1] Pag. 73
[2] Pag. 45.

www.dacoromanica.ro

Despre *pre* la acuzativ.

În numărul 1 din „Arhiva“ de la Iaşi, anul XXVIII (1921), p. 49—52, publică Ilie Bărbulescu un articol întitulat „Vechimea acuzativului cu *pre*“, în care caută să demonstreze că întrebuinţarea lui *pre* la acuzativ este mai veche decât se credeà, de oare-ce se găsesc, încă în sec. al XVI-lea, şi chiar al XV-lea, în textele slave scrise în Ţările române, câteva cazuri de întrebuinţarea prepoziţiei *po* înaintea complementului drept. Aceasta este potrivnică uzului slavon şi nu se poate explicà decât ca un românism, o traducere greşită. Părerea aceasta stă în consonanţă cu cele ce le cetim la I. A. Candrea în *Psaltirea Scheiană* p. CCI—CCII, unde de asemenea se susţine că întrebuinţarea lui *pre* datează din timpuri străvechi. Ea este în contradicţie cu concluziile la care ajunsese St. Stinghe în studiul său *Die Anwendung von pre als Akkusativzeichen* (publicat în „Anuarele“ lui Weigand III şi IV), căci autorul acestei lucrări nu puteà atestà acuzativul cu *pre* înaintea anului 1574 şi credeà că generalizarea lui în limbă s'a întâmplat între anii 1580 şi 1600.

Chestiunea merită de a fi luată din nou în cercetare, nu numai pentru interesul lingvistic ce-l prezintă, ci şi din cauză că întrebuinţarea lui *pre* sau lipsa lui înaintea acuzativelor care însemnează fiinţe treceà, de la lucrarea lui Stinghe încoace, ca un criteriu binevenit pentru datarea textelor noastre vechi.

Vom începe cu argumentaţia lui I. A. Candrea, care revendică lui *pre* la acuzativ vârsta cea mai veche. Argumentele sale sânt două: 1) el atestează pe acest *pre* în texte pe care le crede anterioare anului 1574 şi 2) deduce, din faptul că *pre* se găseşte în această funcţiune şi la Aromâni şi Megleniţi, că trebue să avem a face cu un caz străromân, căci „nu se poate admite ca, în mod independent de dacoromâna, această prepoziţie să fi ajuns cu timpul să aibă în dialecte exact aceeaşi funcţiune ca în limba noastră“ (p. CCII).

Deducţia aceasta din urmă e cât se poate de logică. Decât Candrea erà dator să dovedească mai întâiu că *pre* există de

www.dacoromanica.ro

fapt, cu această funcţiune, în dialectele din sudul Dunării, căci toţi dialectologii noştri au susţinut până acum tocmai contrarul. De fapt, nici la Aromâni, nici la Megleniţi, şi — adăogăm — nici la Istroromâni, înaintea acuzativelor nu se întrebuinţează nici odată *pre*. Ştiu că există texte în care el se găseşte; dar acestea sânt culese de institutori, deprinşi cu dialectul dacoromân şi sânt prin urmare dacoromânisme. Capidan, însuşi Aromân, şi cel mai bun cunoscător al dialectului meglenit, confirmă acest lucru în noua lucrare despre Megleniţi. Tot astfel, la Istroromâni, singurele texte care au — foarte rar însă[1] — *pre* la acuzativ, sânt cele culese de A. Glavina, singurul Istroromân care a trăit în tinereţe timp îndelungat între noi şi a fost deci influenţat de limba literară. Dar faptul că tocmai acest dacoromânism a putut pătrunde în graiul Aromânilor şi Istroromânilor ştiutori de carte dacoromânească este însemnător, căci el ne dovedeşte că şi în aceste dialecte e binevenită o distincţie clară a complementului de subiect printr'un element formal. Asemenea cazuri de „amestec de limbi" la cărturari sânt instructive, iar în cazul nostru avem o dovadă mai mult că inovaţiunea cu *pre* la acuzativ răspundeà unei trebuinţe reale după claritate.

Comparaţia cu celelalte dialecte dovedeşte deci tocmai contrarul celor susţinute de Candrea, anume că întrebuinţarea lui *pre* la acuzativ nu este un fenomen străromân, ci o inovaţie a dialectului dacoromân. Din norocire ni s-au păstrat texte mai vechi decât generalizarea acestei inovaţiuni. Unele din ele se caracterizează tocmai prin lipsa acestui *pre*. A explică această lipsă, precum o face Candrea, „prin scrupulozitatea cu care traducătorii acestor texte căutau să reproducă întocmai originalul slavon", nu merge. Servilismul acestor traducători nu puteà merge atât de departe încât să falsifice consecvent sintaxa

[1] Locurile $^{73}/_{26}$ şi $^{76}/_{8}$ din textele comunicate, după Glavina, de I. Popovici (cf. şi vol I. 110). Numai aparentă e întrebuinţarea acuzativului cu *pre* la verbul *ăniurbă* „a întâlni", d. ex. aw ăniurbăt pre o băbă „a întâlnit o babă" (Popovici II $^{27}/_{30}$, cf. $^{28}/_{6}$), alături de: ăniurbăt-av o mul'ere (ibid. II $^{30}/_{32}$). De fapt la verbul acesta avem a face cu un caz prepoziţional, modelat după sinonimul *imbati-se pre...* (din ital. *imbattersi*, d. ex. imbatit s'a pre un gospodin „s'a întâlnit cu un domn" în textele culese de mine $^{8}/_{1}$) sau *trefi-se pre...* (germ. „auf etwas treffen", d. ex. s'a trefit pre o băbă „s'a întâlnit cu o babă, a dat peste o babă" Popovici II $^{67}/_{3}$). Că de fapt e aşa, se vede şi din construcţia reflexivă *ăniurbă-se pre...*, de la care a plecat analogia (d. ex. ăniurbe-se pre un did «se întâlneşte cu un moşneag» Popovici II $^{77}/_{17}$.

www.dacoromanica.ro

limbei lor, şi să nu aflăm nici măcar urme de formele uzuale ale limbei. Mai ales că chiar în limbile slave se face distincţie formală între numirile de fiinţe şi cele de lucruri când ele sânt complemente drepte încât, dacă e vorba de servilism, am aşteptà să-l găsim în altă formă, aşa cum apare bunăoară la Dosofteiu care în loc de *ascultă pre noi*, scrie, dupa modelul slav, (*uslyši ny*), *ascultă nouă* (cf. Puşchilă, *Molitvelnicul lui Dosofteiu* p. 104 [1]).

Dacă cercetăm acum cazurile în care Candrea atestează pe *pre* la acuzativ înainte de anul 1574, ne mirăm de afirmaţia lui că acest *pre* s'ar găsì în scrisoarea lui Neacşu Câmpulungeanul din anul 1521. De fapt în câteşi trele locurile în care întâlnim cuvântul *pre* în această scrisoare (Hurmuzaki XI 843 şi I. Bogdan, *Relaţiile* p. XXXIV), el e prepoziţie locală, iar nu semn al acuzativului: „se-au dus în sus *pre* Dunăre", „au trecut... *pre* Dunăre în sus", „*pre* io-i (= pe unde îi) va fi voia".

In Psaltirea Scheiană îl găseşte Candrea o singură dată: *pomeneaşte, Doamne, pre David* (ps. 131, 1); cum acest *pre* lipseşte însă în locurile corespunzătoare din Psaltirea lui Coresi şi din cea Voroneţeană, el se datoreşte, evident, copistului Psaltirei Scheiane. Timpul când s'a făcut copia Psaltirei Scheiane îl stabileşte Candrea, cu multă probabilitate, între anii 1563 şi 1569 (p. CVI).

In Psaltirea Voroneţeană, ne spune Candrea, „acuzativul cu *pre* e foarte frecvent, dar sânt şi cazuri numeroase unde această prepoziţie lipseşte" (p. CCI). Data copiei acestei Psaltiri Candrea o fixează între 1552 şi 1569 (p. CIX). Cred că această dată trebue apropiată mai mult de 1569 decât de 1552.

Rezultă deci că întrebuinţarea lui *pre* la acuzativ, în monumente literare, e cel puţin cu zece ani mai veche decât 1574. Când aceste monumente sânt còpii, ele nu ne pot da o imagine

[1] Şi Puşchilă admiteà imitarea servilă a modelului slav spre a explicà (op. cit. p 97) lipsa lui *pre* la Dosofteiu în construcţii ca: „tine lauda soarele" sau „pre piatra mine a credinţei întărind". In cazul întâiu o confuzie între complement şi subiect nefiind posibilă, se poate ca uzul vechiu să se fi păstrat, cu atât mai mult, cu cât o regulă sintactică opreşte, în limba veche, întrebuinţarea cuvintelor atone la începutul propoziţiei; în cazul al doilea avem a face cu o vădită disimilare sintactică („*pre* piatra *pre* mine a credinţei") în această propoziţie construită foarte stângaciu. Exclus nu e, firesţe, ca într'un caz sau altul să fi influenţat pe traducător şi textul slav, dar a crede, cu Candrea. că acuzativul fără *pre*, pe care şi azi îl întrebuinţăm în o mulţime de cazuri, se datoreşte traducerii servile a vechilor noştri tălmăcitori de scrieri bisericeşti, e un lucru inadmisibil.

www.dacoromanica.ro

exactă a graiului vorbit, precum dovedesc cele două Psaltiri, cea Scheiană şi cea Voroneţeană, contemporane şi din aceleaşi ţinuturi. De sigur însă că deosebirea aceasta nu se explică numai prin grija mai mare sau mai mică a copistului de a copiă cu scrupulozitate originalul, ci şi prin altceva. Pe vremea când se copiau aceste Psaltiri se pare că în limba vorbită se puteau întrebuinţă deopotrivă forme cu *pre* şi fără *pre* la acuzativ.[1] Tocmai în astfel de epoci de transiţie, când o inovaţiune tinde să se generalizeze, întrebuinţarea sau neîntrebuinţarea ei diferă foarte mult de la individ la individ, după cum vorbitorii înţeleg mai bine sau îşi dau seama mai puţin de rostul şi utilitatea ei.

Epoca aceasta de transiţie cred că a durat mai mult decât până la 1600, cum credeă Stinghe. El însuşi (*Jahresber.* III, 196) citează cazuri de şovăire în întrebuinţarea lui *pre* la acuzativ dintr'un text din 1619 şi tot astfel găsim forme cu şi fără *pre* în *Codicele Todorescu* (ed. N. Drăganu p. 129) şi lipsa lui *pre* în scurtul fragment din *Codicele Marţian* (aceeaşi ediţie p. 186), care e probabil tot de la începutul sec. XVII. Fireşte că deosebirea între diferite texte poate să se reducă şi la diferenţe dialectale.

Spre a puteă face deducţii mai precise, e nevoie să cunoaştem cât mai exact toate cazurile în care, în monumentele literare din acest timp, apar noile acuzative cu *pre*. Regretăm că pentru Psaltirea Voroneţeană Candrea ne-a dat numai o afirmare şi nu ne-a comunicat şi materialul pe baza căruia a făcut-o. Orice contribuţie nouă fiind, cred, binevenită, voiu arătă cazurile cu *pre* din *Evanghelia cu învăţătură* a lui Coresi. Limba acestei scrieri mi se pare instructivă din mai multe puncte de de vedere. Inainte de toate cunoaştem data apariţiei ei, 1581, deci tocmai vremea când *pre* începe să apară mai des în limbă. Cunoaştem de asemenea şi pe traducătorii cărţii şi ştim că ei vorbeau dialectul din regiunile Târgovişte — Braşov. Nou şi tradus întâia oară în această carte este numai tâlcul — partea cea mai mare a scrierii — pe când textul evangheliei e reprodus din scrieri mai vechi, originare, probabil, din nordul

[1] Ştim că nici azi uzul de a pune pe acest *pre* la acuzativ încă nu s'a cristalizat deplin şi adesea putem să-l întrebuinţăm sau să-l omitem, fără ca să ne pară greşită construcţia sau să sufere claritatea ei. Astfel Meyer-Lübke (Rom. Gramm. III § 351) citează din Ispirescu: „să petreci cerbul" şi „petrecù pe cerb". O mulţime de alte exemple se găsesc la Stinghe *l. c.*

www.dacoromanica.ro

Transilvaniei. În ediţia Comisiunei Istorice (la care mă refer cu citaţiunile date mai jos) se face o comparare a acestui text evanghelic cu variantele anterioare, adecă cu *Evangheliarul lui Coresi din 1561* (**A**), cu *Tâlcul evangheliilor* tipărit la Braşov în anul 1564 (**B**), cu *Evangheliarul din 1574* scris de Radu din Măniceşti pentru Petru Cercel (**C**) şi în sfârşit cu citaţiile evanghelice în însuşi tâlcul evangheliilor (**T**), care apar adesea mai modernizate în limbă.

Acuzativul fără *pre* e încă foarte des şi aproape excluziv în textul evanghelic. A da exemple e de prisos, căci ele se găsesc pe fiecare pagină. În textul evanghelic, citat în tâlc, adesea intră acest *pre,* chiar atunci când evanghelia, pusă în fruntea tâlcului, nu-l are. Astfel: rugă elŭ $^{329}/_{6}$ [1] [T. pre elŭ $^{330}/_{10}$], iubescŭ voi $^{336}/_{10}$ [T. pre voi $^{339}/_{23}$], iubescŭ ceia ce $^{336}/_{11}$ [T. pre ceia ce $^{339}/_{24}$], întrebară elŭ $^{351}/_{2}$ [T. pre elŭ $^{356}/_{9}$], timpinară elŭ $^{421}/_{10}$ [T. pre elŭ $^{423}/_{7}$], întrebă elŭ $^{439}/_{5}$ [T. pre elŭ $^{442}/_{22}$], văzŭ elŭ $^{446}/_{14}$ T. pre elŭ $^{452}/_{19}$], să vază Isusŭ $^{446}/_{11}$ [T. pre Isusŭ $^{452}/_{8}$], tremease ei $^{499}/_{10}$ [T. pre ei $^{503}/_{5}$], prinse Ioannŭ $^{540}/_{20}$ [T. pre Ioannŭ $^{544}/_{32}$], vreà elŭ să ucigă $^{541}/_{1}$ [T. pre elŭ $^{544}/_{36}$] etc. Cazul invers e rar, d. ex. răpescŭ pre ea $^{522}/_{17}$ [T. ea. Şi faţă de A. C. apare textul nostru cu o limbă mai recentă, întru cât chiar în textul evanghelic se strecoară adesea *pre*, care lipseşte în variantele A. şi C., d. ex. pre voi $^{467}/_{6}$, $^{467}/_{9}$ [A. C. voi], nu ştiu pre cela ce $^{467}/_{14}$ [A. C. cela], pre acesta să ascultaţi $^{532}/_{12}$ [A. C. acesta] etc.

În cele următoare vom arătà toate cazurile de *pre* întrebuinţat la acuzativ până la pag. 100. Din 169 de exemple nici unul nu aparţine celor 9 texte evanghelice. Majoritatea covârşitoare a cazurilor o dau acuzativele pronumelor: pre mine $^{67}/_{36}$ $^{96}/_{19}$ pre sine $^{69}/_{10}$ $^{69}/_{27}$ pre sineşŭ $^{61}/_{22}$ $^{70}/_{7}$ $^{71}/_{35}$ pre elŭ $^{5}/_{21}$ $^{14}/_{18}$ $^{23}/_{7}$ $^{23}/_{8}$ $^{26}/_{33}$ $^{27}/_{34}$ $^{29}/_{12}$ $^{29}/_{16}$ $^{29}/_{27}$ $^{31}/_{6}$ $^{31}/_{7}$ $^{48}/_{11}$ $^{52}/_{1}$ $^{58}/_{6}$ $^{58}/_{6}$ $^{59}/_{5}$ $^{59}/_{26}$ $^{61}/_{12}$ $^{64}/_{6}$ $^{68}/_{12}$ $^{74}/_{31}$ $^{78}/_{25}$ $^{79}/_{24}$ $^{83}/_{2}$ $^{93}/_{35}$ $^{93}/_{35}$ $^{97}/_{27}$ pre eluşi $^{13}/_{4}$ $^{15}/_{14}$ $^{17}/_{29}$ pre ea $^{90}/_{1}$ pre noi $^{2}/_{21}$ $^{2}/_{29}$ $^{26}/_{19}$ $^{33}/_{9}$ $^{33}/_{19}$ $^{36}/_{32}$ $^{40}/_{19}$ $^{46}/_{33}$ $^{46}/_{37}$ $^{47}/_{4}$ $^{47}/_{6}$ $^{47}/_{12}$ $^{47}/_{35}$ $^{48}/_{30}$ $^{49}/_{5}$ $^{50}/_{28}$ $^{52}/_{23}$ $^{53}/_{37}$ $^{54}/_{14}$ $^{56}/_{14}$ $^{56}/_{15}$ $^{57}/_{28}$ $^{63}/_{21}$ $^{66}/_{6}$ $^{67}/_{28}$ $^{67}/_{33}$ $^{68}/_{6}$ $^{68}/_{31}$ $^{71}/_{37}$ $^{74}/_{14}$ $^{74}/_{21}$ $^{75}/_{37}$ $^{82}/_{3}$ $^{84}/_{34}$ $^{85}/_{6}$ $^{85}/_{6}$ $^{87}/_{14}$ $^{88}/_{10}$ $^{88}/_{16}$ $^{98}/_{23}$ pre noişŭ $^{18}/_{27}$ $^{18}/_{28}$ $^{68}/_{21}$ pre voi $^{5}/_{8}$ $^{64}/_{6}$ $^{74}/_{25}$ $^{76}/_{3}$ $^{80}/_{13}$ $^{87}/_{26}$ $^{89}/_{39}$ pre ei $^{24}/_{2}$ $^{25}/_{26}$ $^{32}/_{28}$ $^{38}/_{32}$ $^{41}/_{1}$ $^{47}/_{36}$ $^{48}/_{3}$ $^{48}/_{3}$ $^{82}/_{26}$ $^{88}/_{16}$ $^{89}/_{28}$ $^{91}/_{13}$ $^{91}/_{22}$ $^{91}/_{24}$ pre eişŭ $^{32}/_{5}$

[1] Cifrele tipărite cursiv arată că citaţiunea e din textul evanghelic.

www.dacoromanica.ro

pre acela $^{67}/_{34}$ $^{72}/_{8}$ $^{75}/_{5}$ pre acelŭ... $^{81}/_{24}$ pre aceia $^{3}/_{14}$ $^{15}/_{11}$ pre cela ce $^{5}/_{14}$ $^{18}/_{13}$ $^{23}/_{6}$ $^{25}/_{2}$ $^{31}/_{8}$ $^{31}/_{8}$ $^{32}/_{11}$ pre ceia... $^{93}/_{30}$ pre cei... $^{85}/_{4}$ pre ceia ce $^{12}/_{21}$ $^{14}/_{25}$ $^{32}/_{15}$ pre acestŭ... $^{29}/_{33}$ pre alţii $^{18}/_{23}$ $^{60}/_{27}$ pre altŭ cinevaşŭ $^{68}/_{23}$ pre alalţii... $^{15}/_{10}$ $^{16}/_{17}$ $^{17}/_{29}$ $^{92}/_{26}$ pre toţi $^{2}/_{33}$ $^{14}/_{28}$ $^{23}/_{25}$ $^{67}/_{20}$ $^{72}/_{38}$ $^{79}/_{33}$ $^{89}/_{6}$ pre toată... $^{30}/_{19}$ pre nimea $^{18}/_{24}$ $^{42}/_{17}$. În rândul al doilea îl găsim înainte de nume proprii: pre lovŭ $^{60}/_{28}$ pre Faraonŭ $^{66}/_{3}$ $^{65}/_{18}$ pre Pătru $^{67}/_{7}$ pre Ioannŭ $^{91}/_{15}$ pre Lazarŭ $^{97}/_{28}$, apoi: pre Dumnezeu $^{17}/_{20}$ $^{53}/_{24}$ $^{60}/_{36}$ $^{62}/_{20}$ $^{63}/_{20}$ $^{79}/_{17}$ $^{87}/_{33}$ pre Hristosŭ $^{66}/_{38}$ $^{69}/_{33}$ $^{74}/_{34}$ $^{87}/_{35}$ pre ziditoriulŭ $^{24}/_{21}$ pre apostoli $^{79}/_{20}$ $^{80}/_{27}$ pre ucenici $^{79}/_{30}$ pre tatălŭ $^{80}/_{2}$, în sfârşit: pre mitariu(lŭ) $^{14}/_{26}$ $^{16}/_{18}$ $^{17}/_{29}$ pre fariseiulŭ $^{14}/_{25}$ pre bolnavulŭ $^{60}/_{3}$ pre o slugă $^{75}/_{6}$ pre drăcitulŭ $^{81}/_{25}$. Avem şi cazuri în care *pre* stă şi înaintea altor substantive decât numele de fiinţe, dacă o cere claritatea propoziţiei: legea amu... slugă are pre frica, iară frica... judecătoriu are leagea $^{25}/_{33}$, apa înalbeaşte florile, pre altele ruşaşte, pre altele învineţeaşte, altele mohoraşte, îndulceaşte pre smochini, amăraşte pre pelinŭ $^{158}/_{37}$. Pentru întrebuinţarea facultativă a lui *pre* cf. şi: nu cunună Dumnezeu carii se lasă..., ce pre cela ce... $^{25}/_{2}$.

Pentru precizarea întrebuinţării lui *pre* la acuzativ mi-am mai notat câteva exemple.

Următorul, dintr'un manuscris din sec. al XVII-lea, reprodus pentru alte particularităţi de Hasdeu (*Etym. Magnum Rom.* 1308) ar puteà servì ca un indiciu că epoca de transiţie a durat şi după 1619: *Să nu fiu apărată* (= oprită) *a vedeà crucea, carea s'au răstignit Hristosŭ.* Am aşteptà *pre carea* şi lipsa lui *pre* — aici prepoziţie — s'ar puteà explicà printr'un fel de hiperurbanism, posibil numai într'o vreme când acuzativul pronumelui relativ puteà fi exprimat prin *care* sau *pre care.* Posibil ar fi însă ca să avem aici unul din cazurile nu prea rare în limba veche şi în limba populară, când pronumele relativ nu este însoţit de prepoziţie, chiar când în limba literară ar formà o amfibologie, d. ex. *A ta sfântă bunătate carea* (= cu care) *întorci pre om din răutate.* Dosofteiu, Ps. 76. *Cele neadevărate carele* (= cu care) *mă lupt în zadar.* Antim, P. XXVI/16. *Până'n ceasul care* (= în care) *moare.* Konaki, P. 86.

Pe *pre* la acuzativ îl găsim şi în *Catehismul luteran* din 1560 sau 1562[1] în copia măhăceană din 1607: *pre noi* (Cuv. d.

[1] Cf *Transilvania* LII (1921) p. 900-901.

www.dacoromanica.ro

bătr. II 101), *au învăţat pre apostoli* (104), *ne izbăveşte pre noi* (104[1]), *ne va pre noi ascultà* (105). Dar, precum arată N. Drăganu la alt loc al acestui volum, *pre* la acuzativ trebue să se fi găsit chiar şi în ediţia din 1544 a „Catehismului", din care Coresi reproduce, la 1561, pe „izbăveaşte *pre* noi de hitleanulŭ" în „Tatăl nostru" după Mateiu.

În Evangheliarul lui Radu Gramaticul, din 1574, *pre* lipseşte, ca şi în originalul după care a copiat. Totuşi Meyer-Lübke (Rom. *Gramm.* III § 351) citează trei exemple neîndoioase cu *pre* la acuzativ din Evanghelia lui Mateiu.

Ceva mai complicată e chestiunea în Codicele Voroneţean. Stinghe susţine că în acest text nu se întâlneşte nici un caz de *pre* la acuzativ şi, pe cât am putut controlà, are dreptate. Totuşi găsim în funcţiunea aceasta, deşi nu pe *pre*, pe *spre*, cu care, precum vom vedeà mai departe, erà adesea sinonim. Iată aceste exemple:

se ia soţu spre soţu $^{13}/_{3}$
lu prindu spre elu $^{54}/_{13}$
noi luomu spr'insu $^{59}/_{5}$
spre mire preemescu $^{60}/_{8}$ [1].

În câteşi patru exemplele avem a face — la aparenţă — cu complementul la acuzativ după verbele „luà", „prinde" şi „primì"; astăzi am redà aceste propoziţii prin „să ia soţ pe soţ", „îl prind pe el", „noi îl luăm pe dînsul", „pe mine mă primesc". Dacă comparăm însă aceste exemple cu locurile corespunzătoare din alte traduceri ale Faptelor apostolilor, vedem că predicatul acestor propoziţii este „pârî", şi adecă

Faptele Apost. 19, 38: facă pără unul altuia (Biblia 1688); pârască-se unul pre altul (Biblia 1914)

23, 28: lŭ pârăscu (Noul Testament 1648); pârîià pre elŭ (Biblia 1688); îl pârăsc pre elŭ (Biblia 1914)

24, 8: îl pârîmŭ noi pre elŭ (N. Testament 1648); noi pârîmŭ pre elŭ (Biblia 1688 şi 1914)

24, 13: mă pârăscu pre mine (N. Testament 1648); mă pârăscu (Biblia 1688 şi 1914).

Cele patru exemple nu sânt deci de fapt decât unul singur, iar acesta se explică prin traducerea greşită a modelului slav.

[1] Cele din urmă trei mi-au fost semnalate de N. Drăganu.

www.dacoromanica.ro

Într'adevăr, în Praxapostol 19, 38, găsim în textul grecesc ἐγκαλείτωσαν ἀλλήλοις, iar în cel slavon: da pojemljat drugŭ na druga. Aceasta explică totul. Grecescul ἐγκαλεῖν „a chemà pe cineva spre a-l acuzà", „a pârî (cf. ar. *angălisescu)*, a fost tradus de Slavi prin *poimati*[1]; acesta însă însemnà de obiceiu „sumere", încât traducătorul servil l-a putut redà prin „a luà", „a prinde" sau chiar „a primì". Verbul slavon construindu-se cu „na", căruia românește îi răspunde mai ales „pre" sau „spre", înțelegem deplin geneza locurilor citate din Codicele Voroneţean, care nu pot deci fi aduse ca dovadă de întrebuinţarea prepoziţiei *spre* la acuzativ, în acest text, care are numai acuzative fără *pre*[2].

Din cele precedente rezultă deci că întrebuinţarea lui *pre* la acuzativ este un fenomen cunoscut numai dialectului dacoromân, că cele mai vechi documente de limbă de asemenea nu-l cunosc şi că el apare, alături de formele fără *pre*, abià în unele còpii, făcute în a doua jumătate a secolului al XVI-lea după vechile traduceri ale unor scrieri bisericeşti, înainte de toate ale Psalmilor şi Noului Testament. Datele stabilite de Stinghe nu trebue modificate mult nici azi, după douăzeci şi cinci de ani, când textele noastre vechi sânt mai bine studiate. Atât doar că data 1574 pentru întâia apariţie a lui *pre* în monumente literare (confirmată şi prin exemplele citate de Meyer-Lübke din Evangheliarul lui Radu Gramaticul) nu trebue luată „ad litteram", mai ales că sporadic întâlnim pe acest *pre* cu vreo zece ani mai nainte, de când par a datà copiile Psaltirei (Scheiană şi Voroneţeană), poate chiar cu treizeci de ani, în regiunile sudice ale Ardealului, la un Sas care scrie românește (Catehismul din 1544). De asemenea se pare că întrebuinţarea acuzativului fără *pre* dăinueşte şi în primele decenii ale sec. al XVII-lea. Pe vremea lui Coresi, pe la 1581, vedem cum acuzativul cu *pre* începe să se fixeze chiar cu întrebuinţarea sa de azi, fără ca această inovaţie să fi scos cu totul din uz construcţiile vechi, fără *pre*.

Aceste constatări stau în contradicţie cu deducţiile făcute acum în urmă de I. Bărbulescu. Înainte însă de a examinà

[1] Alte exemple la Miklosich, *Lex. paleosl.* 607.

[2] Şi în *Lexiconul lui Mardarie* (ed. Creţu, pag 199) găsim: *poemlenije* luare, pârîre; *poemlenikŭ* = pârîş (scris pâriţ).

www.dacoromanica.ro

argumentele aduse de el, se cuvine s'o spunem noi — deoarece Bărbulescu a uitat s'o facă[1] — că cel care a atras mai întâiu atenţia asupra întrebuinţării lui *po* cu acuzativul în documente slave scrise în ţările române, întrebându-se dacă aceste construcţii nu sânt cumva decalcate după româneşte, a fost Miletič (şi Agura) în cunoscutul studiu publicat în 1893 în „Sbornik"-ul Ministerului din Sofia. La pag. 303-304 se citează opt exemple de acest fel, dintre care Bărbulescu reproduce două — iarăşi fără s'o mărturisească — adăogând alte trei de la sine. Dintre acestea trei însă, unul e citat greşit (căci el nu se găseşte la I. Bogdan, *Relaţiile* p. 89 şi documentul din 1555 nu se află nici în „cuprins", care se sfârşeşte cu un document din 1508), iar altul (din Nicolaescu, *Docum. slavo-rom.*) e datat greşit, deoarece documentul e de pe timpul lui Mihnea II, fiul lui Alexandru, deci între anii 1577-1583, iar nu din 1521[2].

Din cele unsprezece exemple citate de Miletič şi Bărbulescu, cele mai multe sânt din jumătatea a doua a sec. al XVI-lea sau din jumătatea întâia a sec. al XVII-lea (anii 1598, 1578, 1645, 1651, 1613, 1629, la Miletič 1555? şi 1577-1583, în loc de 1521, la Bărbulescu), când *pre* la acuzativ se găseşte şi în documente româneşti, încât valoarea lor documentară pentru întrebuinţarea lui *pre* înainte de jumătatea sec al XVI-lea e zero. De fapt însă nici în aceste documente şi nici în cele câteva anter oare (anii 1546 şi 1514 la Miletič şi 1447-1456 la Bărbulescu) *po* din textele slave nu corespunde lui *pre*[3] românesc înaintea acuzativului. Miletič atrăsese atenţia că în majoritatea cazurilor verbul de care depinde *po* apare compus cu prefixul *po-* (*l. c.* p. 304); avem deci a face cu construcţii ca **în***fund* **în** *sac* **cu***prind* **cu** *braţele*, etc. cunoscute din toate limbile. Tot prepoziţie curată şi nu semn distinctiv al acuzativului e *po* şi în celelalte exemple.

[1] Adevărat că în articolul lui Bărbulescu, într'o notă de subsol, se trimite la studiul lui Miletič, cu un „cf", însă astfel ca şi când în acel studiu n'ar fi vorba de altceva decât că în limbile slave acuzativul regim-direct nu se exprimă prin prepoziţia *po*.

[2] Extrasul e dat de Nicolaescu la o notă de comentar pentru Radul de la Afumaţi supt anul 1521, care a fost luat de Bărbulescu drept an al documentului.

[3] Probabil, ca să pună în evidenţă şi asemănarea fonetică ce există între *po* slavon şi prepoziţia românească, Bărbulescu scrie consecvent, în traducerile româneşti, *pă*, uitând că aceasta e o formă recentă la noi şi că în sec. XVI-XVII-lea întâlnim în textele noaste numai forma *pre*.

www.dacoromanica.ro

Iată-le pe cele date de Bărbulescu:

Cel mai vechiu, din 1447-1456, e scos dintr'un documen publicat de I. Bogdan în *Relaţiile Ţării-Româneşti cu Braşovut* p. 89 şi datat „c. 1451-1456". Vladislav voevod scrie „prietenilor" săi, pârgarilor din Braşov şi lui Tej din Râjnov: *inako ne mogoch učinit, nu za onizi ovci, što se su uzeli ot Dragoslavel(e)I i ot Ruker, ostavich po Krstě, kako vare što su dali tijezi ljudije na tijezi ovci, a moi ljudije da im vratet;* în traducerea românească a lui Ion Bogdan: „altcum n'am putut face, ci pentru acéle oi ce s'au luat din Dragoslavele şi din Rucăr, am lăsat pe sama lui Cârstea ca oricât au dat acei oameni pe acele oi, oamenii miei să le întoarcă lor". E evident că traducerea lui Bogdan, iar nu cea a lui Bărbulescu e cea bună: *ustavich po K.* nu trebue interpretat, precum o face Bărbulescu, „am lăsat pe C. ca să facă", ci „am lăsat lucrul asupra, pe seama lui C., ca să-l facă", deci nu avem a face cu un acuzativ, ci un caz prepoziţional întocmai ca atunci când la Coresi se zice: *pre acela lasă lucru* $^{147}/_{23}$.

Urmează, ca vechime, două alte exemple, din anii 1514 (recte 1577-1583!) şi 1546, care reprezintă acelaşi tip. Cel dintâiu e: *kuko est pom[i]loval Radul voevoda po jupan Dragul*, tradus de Bărbulescu „cum a miluit Radul vodă *pă* jupân Dragul"; al doilea — completat după „Arhiva istorică" I 49 — *zanežesija sela sut byli gospodski a gospodstvo-mi pomilovach po Radul vistijarju*, tradus de Hasdeu „cari sate au fost domneşti şi le-a hărăzit domnia mea vistierului Radu". Nu pot spune întru cât paleoslavul *pomilovati*, care cereà de obiceiu acuzativul, se puteà construì cu prepoziţia *po*. În limba veche românească construcţia aceasta este însă foarte obicinuită *a miluì pre* sau *spre cineva* sau *a aveà (arătà* etc.) *milă pre (spre) cineva* trebue înţeles ca: a-şi revărsà mila asupra cuiva. Iată câteva exemple: Ş-au arătat mila lui *pre* omul cel păcătos (Varlaam, C. 317 v.), trebuiaşte *pre* hiecarele să avem milă (ibid. 343 v.), acest fel de milă aveà Brâncoveanul *pe* ţara noastră (Letopiseţe II. $^{294}/_{31}$), *spre* săraci şi *spre* văduve cu milă erà (ibid. II $^{98}/_{8}$), rugându-se să se milostivească *pe* acei boieri (ibid. $^{150}/_{19}$), se arătà cu milă Nicolai Vodă *spre* acele giupânese (ibid. II $^{150}/_{22}$), au fost foarte bun şi milostiv *spre* toţi (ibid II $^{127}/_{33}$), *spre* robii tăi te milostiveaşte (Mineiul 1776, 195), se milostiveaşte Dumnezeu *spre* cel ce le aduce (ibid. 162), *spre* norodul tău milostiveaşte-te

www.dacoromanica.ro

(ibid. 159), milostiveaşte-te *spre* lacrimile acelora (Uricariul I $^{242}/_{28}$). Dacă deci în „pomilovach po Radul" avem o construcţie influenţată de românescul „milui (sau se milostivì) pre Radul", atunci acest *pre* de sigur că pe vremea când se scriau aceste texte se simţeà încă ca prepoziţie şi nu erà un instrument gramatical spre a indicà acuzativul [1]).

Tot astfel trebue judecat al patrulea exemplu, după asigurarea lui Bărbulescu, din 1555: *Küda me est zaprĕtil po g[os-po]ds[t]vo mi č[e]stiti car*, pe care B. îl traduce prin „când m-a oprit *pă* domnia mea". Avem a face şi aici cu construcţia verbului *zaprĕtiti* cu prepoziţia *po* (în loc de dativ). Precum vom vedeà mai încolo, verbele care însemnează o ţinută duşmănoasă faţă de cinevà se construiau în limba veche românească cu prepoziţiile *spre* sau *pre*, care adesea însemnează „în contra" „împotrivă". *A oprit* (sau *apărat*, precum se mai ziceà în limba veche) *pre domnia mea* trebue dar interpretat ca: „a dat oprelişte *asupra* mea" sau „împotriva mea". Avem deci iarăşi un caz în care *pre* e prepoziţie cu înţeles pregnant, iar nu un instrument gramatical, menit să indice acuzativul.

Rămâne exemplul din urmă, din a. 1514: *on uloži po župana Şujka . . . nad negove sela*, tradus de Bărbulescu prin „el puse *pă* jupânul Şuica . . . peste satele lui". Dacă completăm fraza după Venelin, *Vlachobolgarskija ili Dako-slavijanskija gramoty* p. 138, găsim, la începutul aceleiaşi propoziţii: *tere uložiše... po bratučedomŭ si Dara nad negovechŭ selo*, unde *po* apare clar cu funcţiune prepoziţională.

Articolul lui Bărbulescu, pe lângă că nu aduce faţă de Miletič nimic nou — decât doar două exemple greşite şi unul rău înţeles — nu ne poate convinge că în limba română, înaintea acuzativului, *pre* ar fi mai vechiu decât ne apare în documentele româneşti.

Ar fi, într'adevăr, aproape de neînţeles ca texte voluminoase, cum e Codicele Voroneţean, să nu aibă nici urmă de acest *pre* la acuzativ, dacă întrebuinţarea lui în limba vorbită erà atât de frecventă, încât să producă până şi greşeli de slavoneşte la pisarii veacului al XV-lea.

[1] Tot *pomiloval po...* în documentele din 1651 şi 1613, citate de Miletič *l. c.*

www.dacoromanica.ro

Apariţia lui *pre* la acuzativ stă în strânsă legătură cu un capitol aproape nestudiat încă din sintaxa română, cu aşezarea cuvintelor în propoziţie.

Se pare că la început în limba noastră există, ca în limba franceză de azi bunăoară, regula că, între cele trei elemente principale ale propoziţiei, subiectul trebue să stea la început, predicatul la locul al doilea şi complementul la locul al treilea; acest loc şi-l păstră complementul şi când predicatul treceà înaintea subiectului. In francezul *le père aime l'enfant*, deşi forma flexionară a nominativului nu se deosebeşte, ca la noi, de a acuzativului, nu poate există nici o îndoială care e subiectul şi care e complementul, din pricina aşezării acestor cuvinte în propoziţie (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* III § 746). Tot astfel, cât timp poziţia părţilor vorbirii erà invariabilă la noi, *tatăl iubeşte co ilul* erà neechivoc. Acest fel de aşezare a cuvintelor e cea obicinuită în textele noastre cele mai vechi. Citez, dintre exemplele date de Stinghe, numai câtevà:

Domnulŭ ispiteaşte dereptulŭ şi necuratulŭ:
dereapta ta priimì mire

sau, cu predicatul înaintea subiectului:

mâniè necuratulŭ Dumnedzeu
blagosloveaşte sufletulŭ mieu Domnulŭ
întărâtă Domnulŭ păcătosulŭ.

Acest fel de a aşezà cuvintele cu timpul însă îşi pierdù rigiditatea de la început — cel puţin în anumite construcţii — şi ştim că azi putem spune deopotrivă:

când Dumnezeu bate pe om, nu-l bate cu bâta,
când bate Dumnezeu pe om . . .
pe om când îl bate Dumnezeu . . .

Astfel de inversiuni, deşi rare, se găsesc şi în textele care n'au încă pe *pre* la acuzativ, deci se pare că ele au început să devină posibile în vremuri străvechi. Le întâlnim bunăoară în cazuri când, în două propoziţiuni legate prin „şi" sau „e", se face o intervertire a ordinei în aşezarea cuvintelor, spre a produce un efect stilistic. Astfel, în pasagiul Luca VI 22, găsim în Tetraevangheliarul din 1574 (ed. Gaster p. 96): „ferecaţi fi-veţi când vor urî voi oamenii şi când vă vor despărţì". Dacă în propoziţia aceasta echivocul nu se produce, fiindcă complementul („voi") nu e persoana a treia, ca subiectul („oamenii") şi deci ca predicatul („vor urî"), el nu există nici în următoarea

www.dacoromanica.ro

propoziţie din Psaltirea Scheiană (Ps. 62, 9): „Lepì-se sufletul mieu de tire, e m e r e p r e i m ì d r e a p t a t a“, căci pronumele personal are altă formă la nominativ şi alta la acuzativ (În Psaltirea slavo-română de la Braşov şi la Dosofteiu întâlnim totuşi în loc de „mere“, forma „pre mine“). Se pare deci că astfel de modificări ale topicei obicinuite erau, în epoca veche, cu putinţă numai când nu se puteà produce o neînţelegere.

Când, dintr'o cauză sau alta, Francezii aşază azi complementul la locul dintâiu al propoziţiei, ei sânt nevoiţi s'o construiască în modul următor: l'homme que l'on voit . . .

Tot astfel, limba română are putinţa de a distinge complementul de subiect repetând complementul printr'o expresie pronominală. De fapt vedem că în vremurile şi în locurile unde *pre* n'a ajuns încă să fie întrebuinţat înaintea acuzativului, se făceà uz în măsură mare de această posibilitate. Astfel în dialectul aromân (Weigand, Jb. IV 247) [1] şi tot aşa în textele vechi, precum rezultă din următoarele câteva exemple, scoase din cele citate de Stinghe:

Cod. Vor.: rugându-l u e l u de multă vreame
şi-ı sărutamu e i
dzise să-l u ducă e l u întru pâlcu, etc.

Cuv. d. bătr.: şi-l tremet(e) e l u suptu întunerec
nu-l u fâgăduimu e l u, etc.

Tetraev. Coresi: şi-l scoase e l u la margine
şi întunerecul e l u nu-l u prindeà
deade-lŭ e l ŭ lor, etc.

Acest uz, care în anumite întrebuinţări dăinueşte până azi, a rămas şi după ce *pre* începù să fie întrebuinţat la acuzativ: aşa n e va curăţì şi p r e n o i Dumnezeu (Coresi, Tetraev. Luca XVII, 27), deşi echivoc nu existà (căci verbul nu-i în persoana a treia).

Dar nici acest mijloc de a distinge complementul de subiect nu e dintre cele mai potrivite. Dacă traducem în limba de acù câteva sute de ani propoziţia *pe om îl bate Domnul,* avem

[1] In dialectul istroromân pronumele pleonastic se întrebuinţeaza foarte rar. Cum în acest dialect aşezarea complementului înaintea predicatului e foarte deasă, iar *pre* la acuzativ lipseşte, nu există nici un criteriu formal spre a deosebì subiectul de complement la persoana a treia. Astfel: je lăt-a za soldata ($^{27}/_{2}$ în textele publicate de mine) nu însemnează — precum am fi aplecaţi noi să înţelegem — „iel a luat ca soldat“, ci „pe el l-au luat ca soldat“, de asemenea mere medigu ţere ($^{7}/_{16}$) nu însemnează „doctorul se duce să caute“, ci „se duce să caute pe doctor“.

www.dacoromanica.ro

omu lu bate Domnulu, care în rostire se puteà confundà cu *omulu bate Domnulu*. Apoi există anumite cuvinte, d. ex. pronumele nehotărîte, care nu pot fi indicate printr'o expresie pronominală. De aceea propoziţia *nu iubeaşte nimeni*, care în limba veche puteà însemnà „nimeni nu iubeşte" sau „el nu iubeşte pe nimeni", rămâneà echivocă, càci construcţia *nu lu iubeaşte nimeni* însemnà altceva: „nimeni nu îl iubeşte pe el". La comparaţii echivocul se puteà produce chiar şi când verbul nu erà la persoana a treia. O propoziţie ca: *te iubescu mai multu de vercine* puteà însemnà în vechime „te iubesc mai mult decât te iubeşte oricine" sau „te iubesc mai mult decât iubesc pe oricine".

În momentul când limba găseà un alt mijloc formal, mai potrivit, spre a deosebì complementul de subiect, ea trebuià să-l primească. Când deci s'a ivit posibilitatea de a distinge acuzativul printr'un *pre* aşezat înaintea lui, această inovaţiune s'a putut generalizà repede. Vom înţelege de asemenea de ce acest uz s'a restrâns asupra cazului când acuzativul însemnà un nume de fiinţă. Într'o propoziţie ca *omul vede casa*, însuşi sensul exclude echivocul, căci un obiect neînsufleţit, precum e casa, nu e capabil să vadă, deci acţiunea exprimată prin verb nu poate pornì decât de la „omul". Cel mult vom spune, atunci când din vreun motiv oarecare, preferim să punem complementul la locul întâiu al propoziţiei, „casa o vede omul", continuând un mod vechiu de exprimare.

Necesitatea de a distinge complementul de subiect explică însă numai de ce inovaţiunea de a întrebuinţà pe *pre* înaintea acuzativului a fost atât de binevenită şi s'a putut generalizà atât de uşor. Ea nu ne lămureşte, de ce, pentru această distincţiune, a fost aleasă tocmai prepoziţia *pre* şi nu o altă prepoziţie, bunăoară *a*, ca în limba spaniolă şi în unele dialecte italiene (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* III § 350). Ceea ce ne spune în privinţa aceasta Stinghe (*Jahresber.* IV, 244): „dieses Mittel fand man in der Präposition *pre*, die in allgemeinster Weise 'das Sicherstrecken auf' 'das Sichbeziehen auf' des Verbums zum Ausdruck bringt" e atât de vag încât nu ne poate mulţumi.

Urmărind exemplele din Coresi şi din alţi autori vechi, cred că putem distinge câteva cazuri, în care vom înţelege fără

www.dacoromanica.ro

multă greutate cum prepoziţia *pre* a putut scădeà la un simplu „instrument gramatical", fără sens autonom.

Înainte însă e nevoie să arătăm, pe scurt, care este înţelesul prepoziţiei *pre* în limba veche. Exemplele sânt scoase toate din „Evanghelia cu învăţătură" de Coresi.

Prepoziţia *pre* arată poziţia pe care cineva sau ceva o ocupă sau o are imediat deasupra cuiva sau a ceva, indiferent dacă avem a face cu o stare sau cu o mişcare: *lăcuescŭ pre pământŭ* $^{36}/_{16}$, *căzù pre pământŭ* $^{3}/_{37}$. Când avem a face cu poziţia mai depărtată asupra cuiva sau a ceva, prepoziţia *pre* corespunde lui „peste" sau „deasupra": *îngerii ce-sŭ pre munci* $^{305}/_{17}$. Când e vorba de o mişcare (coborîre) de sus în jos, *pre* apare adesea în concurenţă cu *spre: puse pr'insa mânile* $^{404}/_{29}$, în Tâlc: *spr'insa* Astfel *pre* e sinonim une-ori cu prepoziţiile care indică direcţia „spre", „asupra" şi „la": *strigă pre ea* $^{384}/_{34}$ (tot aşà în bulgăreşte: *vikat po nego*), *se-au dat pre muncă şi spre moarte* $^{88}/_{35}$, mai ales când avem a face cu o intenţie duşmănoasă: *rânjindŭ şi împutându şi întărâtându-se pre ucenicii lui* $^{80}/_{20}$. (Celelalte înţelesuri ale prepoziţiei *pre* nu ne mai interesează).

Aceste întrebuinţări ale prepoziţiei ne indică calea semantică pe care *pre* a urmat-o în desvoltarea sa; spre a o înţelege însă deplin, trebue să ne aducem aminte că în limba noastră există multe verbe care se pot construì sau cu un caz prepoziţional sau cu acuzativul simplu, fără ca ideea exprimată de verb să se schimbe sau fără ca ea să fie prea deosebită. În momentul când construcţia prepoziţională a putut fi interpretată ca un complement drept al predicatului, a fost dată şi posibilitatea ca prepoziţia să-şi piardă sensul autonom, iar substantivul următor să fie luat drept un acuzativ, căci forma lui nu se deosebeà de acesta.

Câteva exemple vor arătà ceea ce voim să spunem. Deoarece prepoziţia *spre* e adesea sinonimă cu *pre* şi are aceeaşi întrebuinţare, vom da şi exemple pentru aceasta:

Avem mai întâiu verbe care însemnează o „învingere". Extensiunea biruinţei asupra cuiva se arată prin prepoziţia *pre* sau, în vechime, prin *spre;* dar cel astfel indicat erà în acelaşi timp obiectul atins de acţiunea verbală: *E să biruire spre zmieu şi să no perire de elŭ, plecà-ne-vremŭ* (Cuv. d. bătr. II 151).

www.dacoromanica.ro

Ceea ce însemnă la început: „dacă vei repurtă o victorie asupra zmeului", a devenit „dacă vei învinge zmeul"[1]. Tot astfel din ideea de „aşezat de-asupra" se explică construcţia: *stăpân (domn) pe* (sau *peste) cevà*, care se întâlneşte şi la verbul *a stăpânì (a domnì) pe* sau *peste cevà*. Intr'o propoziţie ca: *să domnească pre peştii măriei* (Palia, Gen. 1, 26), simţim încă şi azi pe *pre* ca prepoziţie, dar în *bărbatul să stăpânească pe soţie-sa*, astăzi *pe soţie-sa* ne pare un acuzativ.

Înţelesul de „încontra, împotriva", pe care l-am constatat mai sus pentru prep. *pre* şi care apare şi mai clar în prep. *spre* îl găsim în: *luptă pre* noi $^{56}/_{14}$, care însemnă mai întâiu „luptă împotriva noastră", dar care la Coresi are sensul „ne chinue, ne munceşte". Acelaşi înţeles îl are prepoziţia în legătură cu verbe care implică ideea unei „duşmănii", „intenţii rele", „persecuţii", „asupriri", a unei „revolte" sau chiar numai a unei „clevetiri, bănueli" etc.[2]

In *Procleţise pre elù* $^{182}/_{14}$, ca şi în *blăstemă pre zioa ceaia ce-au născutù* $^{146}/_{8}$, *pre* exprimă la origine numai direcţia în care se îndreaptă blestemul; azi înţelegem însă „pre elù", chiar şi „pre zioa", ca nişte complemente drepte ale verbelor „procleţi" şi „blestemà". In *a cârâì* (gârâì) *pe cineva* „a-l vorbì de rău", mai de mult, *pe*, care aveà înţelesul de „împotriva", puteà fi înlocuit şi prin *asupra* (Asupra altiia... mai de ocară poate să gârâiască. Cantemir, Ist. 53).

A bănuì pe cineva se construià mai mult şi *a bănuì asupra cuiva* («Nu bănuì asupra şarbei tale". Dosofteiu, V. S. 56), care ne arată sensul vechiu al lui *pe*, acelaşi ca în sinonimul *a se mânià pe* (mai de mult şi *spre*) cinevà. Tot astfel cred că în *asupresc pe cineva* şi *supăr pe cineva* prepoziţia, la origine, nu făceà alta decât repetà ideea cuprinsă în tulpinele verbale (asupra şi lat. super), ceea ce apare şi mai clar în construcţia veche *a-şi prepune pre cineva* (Dosofteiu, V. S.

[1]) Cf. şi: Spre vrăjmaşi biruire dai. Varlaam, C. 306. Izbândà are a face spre toţi dosăditorii şi trufaşii $^{15}/_{19}$.

[2]) Cf. Norodul cârtiià spre dânsul. Biblia (1688) 6 predosl. 47. Goana ce se pornise pre creştini. Dosofteiu, V. S 161 v. (cf „a gonì pe cinevà"). Agiuns-au osândà pe biata Moldova, Neculce, Let. II $^{417}/_{25}$ (cf. „a osândì pe cineva"). Puţinà vătămare va face spre de-aproapele său. ib. 152 (cf „a vătămà pe cinevà"). Cela ce va fi vrăjmaş spre muiarea lui... Prav. Mold. 85 (cf. „a vrăjmăşì pe cinevà"). La Coresi găsim chiar: şi-i părù rău pre sineşi $^{432}/_{26}$.

www.dacoromanica.ro

9 v., Coresi etc.). Intenţia duşmănoasă[1] reiese şi din verbe de tipul lui „a certà". Într'adevăr exemple vechi ca: Păgânii să nu mai rădice pre creştini ocară (Dosofteiu, Ps. 34). Cerând spr'insu pârâ (Cod. Vor. $^{69}/_{1}$). Vrea să rădice pr'însŭ pârâ (Varlaam, C. 345), sau: Alţi Jidovi strigară pre Hristos (Uricariul XIV 110, cf. Varlaam, C. II 83 v.), care azi se exprimă prin „strigară la Hr.", ne arată că la origine *pre* arătà direcţia, ca şi următoarele exemple, în care el azi ne apare ca semn al acuzativului: Va ocărî pre vreun vlădic (Pravila Mold. 135). Va suduì pre altul (ibid. 129). Să ciarte bărbatul pre muiare-şi (ibid. 84 v) Cel ce pârăşte pre cinevà pentru vreo vinovăţie (Pravila 1814, p. 9).

Unele din aceste verbe care arată o mişcare de sus în jos se construesc şi azi cu prepoziţia *p(r)e* sau cu acuzativul, astfel *apăs pe ceva* sau *apăs ceva*, cu o mică deosebire de sens, precum o avem şi în germanul «auf etwas drücken» sau „etwas (nieder)drücken". Astfel propoziţia: fără legile meale... ca tarŭ greu păsară spre mere (Psalt. Sch. 37, 5) poate fi înţeleasă ca „fără-de-legile mele ca o sarcină grea apăsară *pe mine* (= asupra mea)" sau „m-au apăsat (pe mine)". Tot aşà e verbul „a călcà" construit „calc ceva" sau „calc pe ceva". Propoziţia: *Călcà* cu piciorul spre talca zmeului (Cuv. d. bătr. II 152) o redăm astăzi prin călcă „pe falca zmeului", dar îndată ce complementul e o fiinţă sau o personificare, simţul limbei nu mai e sigur. Intr'adevăr, întreabă azi pe un Român dacă în: „Hristos a înviat din morţi, cu moarte *pre* moarte călcând" înţelege pe acest „pre moarte" ca prepoziţional sau acuzativ, deci ca pe nemţescul „auf den Tod tretend" sau „den Tod niedertretend", — şi el cu greu va puteà da un răspuns hotărît.

SEXTIL PUŞCARIU

---

[1] Dar intenţia duşmănoasă poate şi lipsì, iar *pre* să arate numai direcţia, indiferent de conţinutul sentimental al verbului sau chiar când acest conţinut înseamnează o afecţiune binevoitoare, d. ex.: Dumnedzău iaste bun pre cei buni (Varlaam C. 314 v.). Ş-au arătat mila lui pre omul cel păcătos. (ibid. 317 v.).

www.dacoromanica.ro

Catehisme luterane.

În *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, 44. Jahrgang (1921), pp. 57-61, supt titlul *„Luthers Katechismus und Agende in romänischer Sprache"*, D-l Adolf Schullerus se ocupă amănunţit de *Catehismul luteran* de la 1544.

Arată că Cipariu a atras mai întâiu atenţia asupra acestei cărticele în *Analecte literare*, Blaj, 1855, p. XIX, unde o înşiră astfel: „Învăţătură creştinească, Sibiiu (1546)", iar în notă trimite la un articol din *Organul luminării* 1847/48, p. 308[1], în care se face amintire de o comunicare în limba germană a lui Emeric Jancsó din *Foaia pentru minte, inimă şi literatură* No. 52 din 29 Decemvrie 1847, p. 417[2] luată din „o carte sau mai bine un fel de jurnal": „Warhaftige Newe Zeitung | aus dem Ungerlandt und Türckei | ins deutschlandt geschrieben | aus dem latein in deutsche Sprach verdolmescht MCXCVI (!)". Cipariu adauge că a avut prilejul să vadă însuşi cartea o singură dată şi-şi aduce aminte că ea e mai veche cu vreo 50 de ani decât cum o datează Jancsó. După moartea acestuia ea a ajuns în biblioteca Academiei ungureşti din Budapesta şi orice încercare a lui Cipariu de-a o mai vedeà a fost zadarnică[3].

Cartea există în adevăr în această bibliotecă şi e descrisă de K. M. Kertbeny în *Ungarn betreffende deutsche Erstlingsdrucke*, Budapest, 1880, p. 150. Ea datează din anul 1546, iar anul 1596 din *Foaia pentru minte, inimă şi literatură* este o simplă greşală de tipar.

Insistă apoi asupra cunoscutei scrisori a parohului din

---

[1] E vorba de articolul lui Cipariu: *Care e cartea cea mai veche românească?* publicat în *Organul luminării*, No. 54 şi 55 din 7 şi 14 Ianuarie 1848. — N. D.

[2] Comunicarea are titlul: *Daturi curioase despre Români de la 1596.* — N. D.

[3] Cf. Hasdeu, *Cuv. den bătrâni*, vol. II, p. 91.

www.dacoromanica.ro

Bistriţa[1] Ardealului, Adalbert Wurmloch, de la 1546 care, ca şi cea de mai nainte, pomeneşte de Catehismul tipărit româneşte şi cu caractere chirilice în Sibiiu[2], precum şi asupra notei din Arhiva naţională din Sibiiu din 16 Iulie 1544, după care „ex voluntate dominorum dati sunt M. Philippo Pictori pro impressione catechismi valachici bibale fl. 2“[3].

Catehismul de la 1544 nu ni s'a păstrat. Cipariu a mai văzut un exemplar defectuos în biblioteca mănăstirii din Blaj.

D-l Schullerus respinge apoi părerea D-lui Al. Philippide, *Introducere în ist. limbii şi lit. române*, Iaşi 1888. p. 58, după care fragmentul de predică din *Codicele Sturdzan* (Hasdeu, *l. c.*, p. 120) ar fi un fragment din Catehismul de la 1544, deoarece tâlcuirea *Tatălui nostru* din acesta se deosebeşte cu totul de cea a Catehismelor în chestiune.

Respinge şi pe cea a D-lui N. Iorga, *Ist. lit. rel. a Rom. până la 1688*, Bucureşti, 1904, p. 64, care găseşte textul cărticelei despre care e vorba în copia catehismului lui Grigore din Măhaciu de la începutul sec. XVIII (*Cod. sturdz.*, Hasdeu, *l. c.*, p. 99 ş. u.), deoarece părţile din Evanghelie ale acestui text au multă asemănare cu Evangheliarul lui Coresi de la 1561, ceea ce a observat şi D-l Iorga (*o. c.*, p. 66), fără însă a şi utiliză această observare. Dacă „Întrebarea creştinească“ nu e copie de pe Catehismul de la 1544, cade şi ceealaltă observare a D-lui Iorga, anume că traducătorul Catehismului de la 1544 nu puteà fi Philippus Pictor, fiindcă traducerea copiată de Grigore din Măhaciu e făcută în o limbă şi ortografie foarte bună, ceeace nu i s'ar puteà atribui unui strein[4]. În sfârşit nici bacşişul primit de Pictor nu e prea

[1] Nu „din Bistra“, cum scrie D-l Dr. G Pascu, *Istoriea literaturii şi limbii române din secolul XVI*, Bucureşti, 1921, p. 115, copiind o greşală de tipar din Dr. I. G. Sbiera, *Mişcări culturale şi literare la Românii din stânga Dunării în răstâmpul de la 1504—1714*, Cernăuţi, 1897, p. 99, deşi avea putinţa să găsească numele corect al acestui oraş răsfoind cel puţin pe I. Bianu, *Bibliografia românească veche*, vol. I, 22. — N. D

[2] Vezi Heinrich Wittstock, *Beiträge zur Reformations-Geschichte des Nösnergaues*, Wien 1858, p. 60, reprodus în *Telegraful român*, Sibiiu, 1880, No. 23.

[3] Vezi Dr. Fr. Teutsch, *Der älteste Hermannstädter Druck*, în *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, III, No. 2 din 15 Februarie 1880, p. 15. — *Telegraful român*, Sibiiu, 1880, No. 21.

Philippus Pictor — pe adevăratul său nume Mahler — apare în socotelile de pe-atunci ca traducător şi scriitor de scrisori româneşti pe lângă sfatul orăşenesc din Sibiiu, v. *Korrespondenzblatt*, IV, No. 1 din 15 Ianuarie 1881, p. 1. — N. D.

[4] Şi D-l Iorga credeà mai nainte (*Sate şi preoţi din Ardeal*, Bucureşti 1902, p. 20) despre Catehismul de la 1544 că a fost tradus „poate de Filip Maler, interpret, spion şi ambasador adeseori în Ţara-Românească“ (Hurmuzachi, XI, pp. 855—61, 864). — N. D.

www.dacoromanica.ro

mic pentru traducerea şi tipărirea acestei cărţi. Pentru a înţelege cât de mici erau onorariile în acest timp, citează ca exemplu: „Eodem die popae de Stederdorff, qui quasdam litteras domini vaivodae Transalpinensis nobis interpretatus est, bibales flor. 0 den. 4“ [1].

A. Wurmloch numeşte ca loc al tipăririi Sibiiul. Nu e probabil însă să se fi adus slove în tipografia din Sibiiu, care funcţionă încă de la 1530 [2], numai pentru 1—1½ coală de tipar, căci din ea n'au mai ieşit alte tipărituri cu chirilică. Mai probabil e că Philippus Pictor s'a îngrijit de tipărirea Catehismului chiar în Târgovişte, cu ocazia vreunei misiuni împlinite pe lângă Radu-Vodă [3] şi numai după tipărire Catehismul a fost răspândit din Sibiiu, împrejurare care a putut să-l inducă în eroare pe Wurmloch.

Anul tipăririi e cel dat de socotelile oraşului Sibiiu, deci 1544, datare mai precisă şi mai sigură decât cea a lui Wurmloch.

Traducerea s'a făcut probabil după ediţia cea mică a Catehismului lui Luther, retipărit în Transilvania de Honterus la 1548. [4]

Până aici expunerea D-lui Schullerus. Ea nu aduce decât o singură contribuţie nouă: dovada că Pictor a primit un bacşiş destul de mare ca să poată fi considerat de traducătorul Catehismului. Celelalte sânt lucruri cunoscute.

Dar de la apariţia articolului D-lui Schullerus s'au făcut descoperiri importante, menite să întregească cele ştiute relativ la publicarea în româneşte a Catehismului lui Luther.

Se ştie că pastorul săsesc Simon Massa, născut în întâia jumătate a secolului XVI şi mort la 1605, afirmă în cronica sa la anul 1559: „Eodem anno die 12 Martii Johannes Benknerus, Judex

[1] *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt (Quellen zur Gesch. Siebenbürgens*, 1, 414), 5 Iunie 15 4.

[2] Szabó Karoly, *Régi magyar könyvtár* v. II, p. 2 în baza afirmaţiilor lui Soterius dă anul 1529 (Gemmarii *Opusculum* ar fi cel dintâiu produs) — N. D.

[3] Cam acelaşi lucru îl afirmă şi D-l Iorga *o. c.*, p. 66: „Maler va fi cerut la Târgovişte de la Radu-Vodă, pe lângă care a împlinit misiuni, litera ce-i trebuiă pentru c le câteva pagini ale Catehismului; deci această literă trebue să fi fost a lui Liubavici“. — N. D.

[4] Dupa Szabó Károly, *Régi magyar könyvtár* v. II, p 9 *Der kleine Catechismus. Für die Pfarherr vñ Hausvaeter* de Martin Luther a fost tipărit de Honterus în Braşov şi la 1547. Un exemplar din această ediţie s'ar fi găsind în biblioteca Muzeului Brukental din Sibiiu şi altul în aceea a liceului evanghelic din Braşov. O adaptare în limba ungurească a acestui Catehism este *Catehismus minor, Azaz, a keresztyeni tudomanac reviideden való Summaya* tipărit de Heltai Gaspár în Cluj, 1550 şi 1553. — N. D.

www.dacoromanica.ro

Coronensis, cum reliquis Senatoribus, reformavit Valachorum Ecclesiam, et praecepta Catecheseos discenda illis proposuit". [1]

Pe temeiul acestei mărturii istorice contemporane Hasdeu susţineà că „este sigur . . . cumcă la 1560 s'a tipărit în Braşov, din iniţiativa autorităţilor săseşti de acolo, un catehism în limba română", iar „Intrebarea creştinească" a popii Grigore „nu este decât o simplă copie, reproduce anume catehismul românesc cel de la 1560". Pricina copierii a fost, după Hasdeu, împrejurarea că „la 1607 ediţiunea din 1560 cată să fi devenit de o raritate extremă". [2]

Hasdeu însă, cu toate că cuvintele „Zi oce-naşŭ rumânéşte să înţélégemŭ" din „Intrebarea creştinească" a popii Grigore l-ar fi putut îndemnà să caute o legătură mai strânsă între ea şi tipăriturile coresiane făcute cu sprijinul luteranilor, în care cuvinte de acest fel revin ca un refren, a făcut greşala să creadă că textul acesteia şi, în urmare, Catehismul de la 1560 ar cuprinde întocmai compendiul ortodox al sfinţilor Ciril din Alexandria şi Anastasiu din Antiohia, ἔκθεσις σύντομος τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, „care nu se deosebeşte mult de catehismul cel mic a lui Luther" [3]. Dar Sbiera, [4] făcând o comparaţie amănunţită între textul popii Grigore şi cel al sfinţilor Ciril şi Anastasiu a găsit între ele «o neasemănare şi disparitate deplină", în schimb între „Întrebarea creştinească" din Cod. Sturdzan a constatat „o asemănare uimitoare". Sbiera relevă şi o seamă de germanisme, D-l Iorga *(Ist. lit. rel.,* p. 66) mai adauge la acestea altele. Germanismele s'ar mai puteà sporì cu: „sculatulŭ morţilor" (= „Auferstehung der Todten"), „au porâncitŭ şi au lăsatŭ să rugâmŭ" (= „beten"; noi zicem: „să ne rugăm"); cu schimburi de gen ca: „cum noi pâcatele noastre să le potemŭ cunoaşte, den ei (= „ele") pre noi să ne smerimŭ", „A treia (= „al treilea") folosŭ"; lipsa articolului în: „unulŭ

[1] *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, ed. Trausch, Coronae, 1847, p. 61; ap. Hasdeu, *l. c.*, p. 92.

[2] Hasdeu *l. c*, p. 97. — D-l Pascu, admiţând (fără însă să indice) părerea D-lui Iorga, aplică aproape fără schimbare aceste cuvinte ale lui Hasdeu la Catehismul luteran din 1544, susţin nd că „Intrebarea creştinească" e o copie de pe acesta, fiindcă „încă la 1607 devenise o carte aşa de rară, încât popa Grigorie a simţit nevoia să-şi facă o copie".

[3] *O. c.* p. 95–6. — Şi Gaster *Chrestomatie română*, Leipzig-Bucureşti 1891. t. I, p. XLIV, Nº 5, *a* şi *Gesch. d. r. Lit.*, p. 266 afirmă că «Întrebarea creştinească» nu poate să reproducă un catehism luteran ori calvin.

[4] *Mişcări*, pp. 99—103 de unde extragem cele ce urmează.

www.dacoromanica.ro

cu Tată („Tatăl"), pren cine făcute săntŭ" ; „Einschachtelung"-uri sintactice: „să ne pentru ĭale ispăsimŭ", „cum noi păcatele noastre să le potemŭ cunoaşte, den ei pre noi să ne smerimŭ, pren cine toate făcute săntŭ", „făgăduitu-néu că ne va pre noi ascultà", „că toate făgăduiturile loi Dumnezeu cu credinţă numai să le putemŭ cuprinde la noi" ş. a.*

Uneori întorsăturile de frază sânt proprii limbii ungureşti, semn că, probabil, autorul vorbeà şi această limbă: „De la (=ung. *-töl, -től*) cine te chemi creştin", „ce e dară credinţa ceĭa ce noao trebuĭaşte (= „nekünk kell") să ne ispăsim?"[1].

Având acum în vedere toate acestea, este evident că între textul „Întrebării creştineşti" şi Catehismul lui Luther e o strânsă legătură, acela nefiind decât o traducere a acestuia. Apoi fiindcă limba acestei traduceri, cu tot modernismul ei faţă de aceea a celor mai vechi texte româneşti, este departe de a puteà fi considerată de bună românească, cum credeà Hasdeu (*l. c.*, p. 98) şi cum crede D-l Iorga (*Ist. lit. rel.*, p. 66—7) admiţând în urmare că traducătorul a trebuit să fie „un Român care înţelegeà bine nemţeşte", noi credem mai curând că acesta a fost un Sas care vorbeà bine româneşte în dialectul ardelean de sud (muntean), care e mai puţin conservativ, şi probabil şi ungureşte.

În privinţa raportului dintre Catehismul luteran şi „Evanghelia cu învăţătură" din 1580—81 a lui Coresi, Sbiera observă foarte just că cele zece porunci sânt împrumutate în aceasta din urmă[2] cuvânt de cuvânt din acela, cu singura înlocuire a lui „asin" în loc de „cal", căci acestea „n'au putut fi formulate astfel într'o carte slavonească". Acelaşi lucru se poate constată şi pentru „Tatăl nostru" şi „Crez", dintre care cel dintâiu a fost împrumutat nu numai în „Cazania" amintită,[3] ci şi în „Molitvenicul" lui Coresi[4] de la 1564 şi, ce e mai ales de mirat

* [Cf. şi: Ce e evanghelia? Bunăvestire şi veselie de la Tatăl sfânt Dumnezeu, *cum* (= «wie» ...) nouă ne va iertà toate păcatele. — Cine va' creade... ispăsit va fi; *cine iară* (— „wer aber ... ") nu va creade, perit va fi. S. P.].

[1] Elementele lexicale ungureşti pe care le întâlnim (*făgădui* şi derivatul acestuia *jăgăduită* (»fagaduealâ«, »făgăduinţă«) < *fogadni*, *hasnă* < *haszon*, *hitlean* < *hitlen*, *păhar* < *pohár* nu spun nimic în aceasta privinţă fiind generale în limba poporului român din Ardeal în timpul când s'a făcut traducerea textului »Întrebării creştineşti«.

[2] Vezi S. Puşcariu şi Al. Procopovici, *Diaconul Coresi Carte cu învăţătură*, Bucureşti, 1914, p. 563.

[3] Vezi S. Puşcariu şi Al. Procopovici. *o. c.*, p. 561—2.

[4] Vezi N. Hodoş, *Molitvenicul diaconului Coresi* în *Prinos lui D. A. Sturdza*, Bucureşti, 1903, p. 259—260.

www.dacoromanica.ro

chiar şi în „Evangheliarul“ de la 1560—61 al lui Coresi şi în copia acestuia făcută la 1574 de Radu Gramaticul din Măniceşti, dar numai în evanghelia de la Mateiu, zac. 17[1]; aici mai curând după ediţia I de la 1544 a Catehismului luteran decât după a doua, care puteà să fie, cum vom vedeà mai incolo, cel mult în curs de tipărire. Aceasta o dovedeşte şi faptul ivirii în toate aceste variante a lui *pre* la acusativ („şi nu ne duce în năpaste, ce ne izbăvéşte pre noi de hitlénul“), care lipseà în vechiul text al evangheliei, cum dovedeşte evanghelia de la Luca, zac. 55 a lui Coresi şi a copiei acesteia făcute de Radu Gramaticul, unde ni se păstrează vechiul text[2], precum, şi tâlcul „Tatălui nostru“ (predica „Fraţi dragi“) care redă textul rugăciunii Domnului după vechea redacţie de la Mateiu[3]. Traducătorul Catehismului luteran însă cunoşteà Evanghelia „intorsurii de demult“ din care a păstrat şi în redacţia sa pe *hitleanul*, care astfel e un element comun, o moştenire a tuturor variantelor şi nu poate fi o traducere verbală a germanului „uebel“, „böse“.

Pricina că l-a păstrat a fost probabil că n'a ştiut cum să înlocuiască acest cuvânt care aici are o accepţiune specială şi pe care copistul codicelui Todorescu, care nu-l înţelegeà, l-a glosat cu „ghevolul“[4]. Ajunşi acum în acest loc, fără să vrem, trebue să ne punem şi noi întrebarea pe care şi-a pus-o Hunfalvy, *A rumun · nyelv*, Budapest, 1878, pp. 102—105 şi *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, Wien u. Teschen, 1883, p. 226: „Wann kamen die Rumänen dazu das „Uebel“, „Böse“ mittelst des ungrischen *hitlen* (ungläubig)... auszudrücken? Gewiss damals, als der Glaubenssatz: „Sola fides salvificat“ (nur der Glaube macht selig) das Schiboleth war, also zur Zeit der Hussiten und der Reformation. Damals war der Ungläubige

[1] Vezi G. Timuş Piteşteanu, *Tetraevanghelul diaconului Coresi*, Bucureşti, 1889, p. 10; Puşcariu—Procopovici, *o. c.*, p. 561.

[2] „Şi nu ne duce noi în ispită ce ne izbăvéşte noi de hitlénul“, v. G. Timuş Piteşteanu, *o. c.*, p. 144 şi Puşcariu—Procopovici, *l. c.* Evanghelia de la Luca arată şi alte deosebiri faţă de cea de la Mateiu.

[3] Cf. „Nu ne duce noi în năpasti... ce să ne izbăvéscă noi de oame[ri] hicléne“, ap. Hasdeu, *l. c.*, p 125.

[4] f. 122 r°, v. N. Drăganu, *Două manuscripte vechi*, Bucureşti, 1914, p. 229.

www.dacoromanica.ro

wirklich der Böse, und der Unglaube das grösste Uebel. Dieses Wort konnte nur in der Moldau und in Siebenbürgen durch die Berührung mit ungrischen Hussiten oder Reformirten in die rumänische Sprache gelangen, und es hat sich in derselben sogar mit der ungrischen Ableitungssilbe *ség* eingebürgert. Denn von *hitlen* (ungläubig) wird im Ungrischen *hitlenség* (Unglaube, Ungläubigkeit), welches im Rumänischen als *vicleşug* (Bosheit, Schlechtigkeit) wiedererscheint".

E cunoscut acum că înainte de 1560—61 când s'a tipărit Tetraevanghelul lui Coresi şi mai ales înainte de 1544, data tipăririi Catehismului luteran, influenţa ungurească s'a putut manifestă în reforma bisericească în genere şi în tendenţe de a reformă şi biserica românească numai pe cale husită. Biserica calvină ungurească îşi ia începutul abiă în 1564, când Ungurii se despărţiră de Saşi în urma hotărîrii luate în dieta de la Turda. Numai după această dată încep şi Calvinii să traducă şi să tipărească cărţi bisericeşti pentru Români (cf. *Tâlcul evangheliilor* şi *Molitvenicul* lui Coresi de la 1564, *Psaltirea* lui Pavel Tordaşi de la 1570, *Paliia* de la Orăştie din 1582 etc.).

Hitlean a intrat însă în româneşte în secolul XV nu numai prin biserică, ci şi pe cale politico-militară şi socială, dar cu înţelesul de „perfidus"[1]. Şi cu toate că a prins rădăcini, iar mai târziu a ajuns să se întrebuinţeze numai în acest înţeles, în textele noastre bisericeşti vechi el continuă să aibă încă câtăva vreme înţelesul de „necredincios", „rău", „satana", „diavolul" al celei dintâiu traduceri. Astfel, ca să citäm câteva exemple, găsim: *d[u]hulu hiclénu* Cod. Vor. 5/8-9; *d[u]hurile célïa hiclianele*, ibidem, 4/2; *cine se apropie necuraţilor draci, duhure hitléne sântă*, Coresi, *Evangheliar*, 17/15; *hiclénul în* (=„îi") *dracul ce cu h[ic]linşigul său cădzu din cerïu... hiclénulu vrăjmaşulu* (bis), Cod. Sturdz. ap. Hasdeu, *Cuv. den bătr.* II, 125 ş. a.

Bănuiala lui Hasdeu, precizată în chipul arătat mai sus de Sbiera, s'a dovedit întemeiată. Cum a arătat Andreiu Bârseanu, regretatul fost prezident al „Astrei" din Sibiiu, în o comunicare făcută la Academia Română la 11 Noemvrie 1921 asupra unei vechi tipărituri, aflate într'un volum (păstrat acum în biblioteca

[1] Vezi I. Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească*, v. I (1413-1508), Bucureşti 1905, p. 395, unde se citează acest cuvânt din documente slavo-române din anii 1462-3, 1479 şi 1480.

www.dacoromanica.ro

Academiei Române), împreună cu alte scrieri, slavoneşti şi românești, cu prilejul adunării generale a „Asociaţiunii" ţinute în Sighetul-Marmaţiei în luna August a aceluiaşi an, în adevăr s'a tipărit şi a doua ediţie a Catehismului luteran. Dar iată ce ne relatează în scurt însuşi descoperitorul: „Cele 11 foi tipărite, legate împreună la sfârşitul volumului despre care e vorba, cuprind originalul „Întrebării creştineşti" copiate în a. 1607 de preotul Grigorie din Măhaciu şi date la iveală de răposatul B. P. Hasdeu în vol. II din „Cuvente den bătrâni". Norocul a făcut, că, pe lângă textul Catehismului, care poartă urme vădite de influenţa luterană — tocmai apăruse în a. 1548 în Braşov Catechismul cel mic a[l] lui Luther în tipografia lui I. Honterus — să se păstreze 3 pagini din prefaţa cărţuliei, din care se vede, că ea „s'a scos pre limba rumânească cu ştirea Mâriei lu Crai şi cu ştirea episcupului Savei Ţărâei ungureşti", şi a fost închinată „Sfinţiei Sale Arhiereu i Mitropolit Efrem"... „Craiul n'a putut fi altul, decât Ioan Sigismund Zápolya; Sava, episcopul ortodox al Geoagiului, recunoscut din nou de acesta în 1562; iară Efrem, Mitropolitul Ungro-Vlahiei între anii 1558 şi 1566, în care răstimp, afară de dânsul, au mai păstorit scurtă vreme biserica Ţării Românești încă alţi doi Arhierei. Tot din prefaţă se poate constată, că micul Catechism face parte din primele tipărituri coresiane, dat fiind la lumină în Braşov prin mijlocul veacului XVI-lea (Hasdeu îl dată din 1560) se confirmă, ceeace nu exclude, ca acest Catechism să fi fost o reproducere a primei tipărituri românești, de care se face amintire în socotelile Sibiiului din a. 1544" [1].

Întru cât s'ar dovedi cu siguranţă că textul ediţiei a doua a Catehismului luteran a fost identic cu al celei dintâiu, traducătorul sas care ştiă bine românește, şi poate şi ungureşte, a putut fi în adevăr Philippus Pictor.

Dar întregirile noastre nu se opresc aici. Iarăşi norocul şi bunăvoinţa D-lui I. Martian ne-a dat în mână încă un manuscris, cum se poate dovedi din filigranele de hârtie, din jum. I a sec. XVII [2], în care s'a mai păstrat o copie a Cate-

[1] *Transilvania*, LII, Sibiiu 1921, No. 10-12, p. 900-901.

[2] Între altele găsim un cerb, apoi un scut cu o cruce de-asupra, în partea superioară a scutului literele **I H S**, iar în cea de desupt un corn de vânătoare. Filigrana din urmă are o formă pe care în colecţia lui Kemény, *Signa interna chartarum saeculo XIV., XV., XVI., XVII. et XVIII*

www.dacoromanica.ro

hismului luteran pe ff. 1-12, de astă dată cu *scriptio continua* şi rotacism.

În întrebuinţarea rotacismului copistul nostru este mai puţin consecvent decât popa Grigore din Măhaciu în „silinţa de a păstrà intacte ortografia şi fonetica textului copiat“ — „nicăiri nu figurează ѕ, numai з, şi nicăiri *n* între vocale nu trece în *r*, afară numai de cuvântul нимерилѣ = *nimerilé*, care puteà să fi fost scris aşa şi în prototip, căci se întrebuinţează şi pe aiurĭ între Românĭ“ —, deşi „în propria adnotaţiune“, pusă la sfârşit, „unde nu copiază pe nimeni, Măhăceanul nostru revine la dialect scriind чирн = cine“ [1].

Pricina este că el e mai puţin atent nu numai când e vorba de rotacizarea textului pe care îl aveà înainte, ci şi de copiare, iar urmarea e că găsim forme ca: *vecirului* (f. 5 v⁰, r. 5) alături de *vecinului* (f. 5 v⁰, r. 8); contaminarea ortografică *verenĭ* în loc de *venĭ* (f. 1 r⁰, r. 12-13); *creştereşte* (= „creştireşti“, f. 1 r⁰, r. 12-13) alături de *creştenŭ* f. 2 r⁰, r. 7-8 şi 11, *creştinŭ* f. 2 r⁰, r. 10 şi 2 v⁰, r. 14 şi de contaminarea ortografică *creşteinŭ* f. 2 r⁰, r. 13 ş. a. [2].

Restul manuscrisului, pe care-l vom descrie şi studià altădată, chiar şi cele trei rugăciuni principale scoase din Catehism şi puse imediat după el cu o molitvă introductivă obişnuită în biserica ortodoxă, sânt scrise fără rotacism.

Pe ff. 1 r⁰, r. 1 — 2 r⁰, r. 6 ni se păstrează sfârşitul prefeţei din care se vede clar legătura cu cărţile coresiane care au epiloguri sau prefeţe aproape identice: „5 cuvente cu înţe|lesŭ bore (=„bure“) şi de|répte. decâtă | 10. mi[e] de cuvente | [ne]-înţelése în limba | striinâ după acé|ia vă rugămŭ to|ţi sf|i]nţi pirin|ţi (sic, = „părinţi“) ore vlădici | oare episc¸o]pꙋ oa|re popi ·ſr | a câ|rara (sic, = „cărora“) mârâ va ve|renĭ (sic). acésté

in Transilvania olim obviarum (din Biblioteca Universităţii şi a Muzeului naţional ardelean din Cluj), o găsim o singură dată în un document de la 1642; înainte şi după această dată marca îşi schimbă forma şi i se adaug şi alte litere. În forma de la 1642 o mai găsim în un manuscris care e proprietatea liceului grăniceresc din Năsăud şi de care ne vom ocupà altă dată.

[1] Hasdeu, *l. c.*, p. 96-7.

[2] Dintre celelalte particularităţi grafice ale copistului nostru, care are numeroase greşeli, relevăm întrebuinţarea consecventă a lui ѕ în locul lui з, o preferinţă foarte pronunţată pentru ѣ, nu numai în locul lui и, ci şi al lui ъ (= ŭ şi ă) şi ѫ (=ă), precum şi pentru о în locul lui оу sau ꙋ şi оа.

www.dacoromanica.ro

că|rrrţi (sic) creştereşte (= „creştireşti") | mainte să cetéſscâ necitindŭ | să nu ğudece ni|ce să greĭascâ (*sic*) | râu. că nu-i într-î|nŭsele alte nemi|că. ce numai cé[u] propoveduit sf[i]|nţii părinţi. şi | se ne închirâmŭ. şi | se cinstimŭ şi se , dâruimŭ. Pre no|mele tatălui | şi fiĭului şi | d[u]h[ul]ui sf[â]ntu şi || crédemŭ că ca (sic, = «va») fi cu blagoslo|venie sf[i]nţiei | lu I[su]s H[risto]s mântui|toriul nostru a|minŭ». — Urmează apoi „Întreba|ré creştenéscâ. Întrebare. Cre|ştinŭ eşte (= „eşti"). Răspu|nsŭ. creştinu...» ş. a. m. d.

Copia noastră s'a făcut după un exemplar necomplet, cum dovedeşte între altele lacuna de pe f. 7 v⁰, r. 6 unde găsim: „dară pren care vomŭ şŭ. Is. Hs." Între „vomŭ" şi „şŭ. Is. Hs." trebue să se întregească un text de aproape 3 foi din Cod. Sturdz. (p. 203—208, v. Hasdeu. *Cuv. den bătr.* II, p. 102—104: vomŭ [ispăsì... ce-u învăţatŭ însu]şŭ I[su]s. H[risto]s.»). Apoi copistul nostru îşi permite unele modificări. Astfel, afară de scoaterea amintită a rugăciunilor principale din care (d. p. din „Tatăl nostru") dă numai începutul, pe f. 2 v⁰, r. 4—7 în loc de „créde értăcĭuné păcatelor" scrie: „Să va acela omŭ cire créde în H[risto]ss (sic) er'taii-se-vor. păcatelorŭ" (sic), unde încercarea de a adauge e evidentă din însăşi greşala din cuvântul din urmă.

Mai interesante sânt însă cele două adausuri făcute în „Cele 10 porunci", căci ne arată lipsa de pregătire dogmatică (dogmele adecă nu pot admite astfel de schimbări) şi inclinaţiile bogomilice ale copistului. După „a doao no|mele dom'nului | domnedzâului tă|u în harŭ să nu-lŭ | ĭai. prin gura ta | că nevi-[no]vatŭ. nu | veri fi" (f. 4 v⁰, r. 8—14) adauge: «şi vere|ré să cinŭsteşti că ĭaste râstigniitolŭ domnoloi. | lui I[su]s H[risto]s" (f. 4 v⁰, r 14 — f. 5 v⁰ r. 4), iar după „a treĭa. | sărbé[dză] dumereca.|" (f. 5 r⁰ 4—5) pune: „şi praznicele. célĭa dumnedzeeştile".

Comparaţia celor două texte ne ajută să facem îndreptări atât în unul, cât şi în cellalt, dar aceasta, cred, n'are rost să se facă fără a se avea în vedere şi originalul care încă nu s'a re-

www.dacoromanica.ro

tipărit după singurul exemplar menționat mai sus și păstrat în Biblioteca Academiei Române, lucru care e de dorit să se facă cât mai curând [1].

N. Drăganu.

Etimologii.

acerà.

Verbul *acerà*, tradus de Anonimul din Caransebeș prin „expectare", se găsește cu acest înțeles și la Coresi, pe când în Muscel are sensul mai nou de „a atârnà, a stărmocì pe lângă cineva" (*Dicț. Acad.* cf. errata!). Cuvântul acesta ar puteà fi un împrumut foarte vechiu din alb. *k'ɛloń*, care are și înțelesul de „gebe acht" (G. Meyer, *Alb. Wb.* 225), întocmai ca azi în Banat:

[1] Publicându-se textul acestuia s'ar puteà stabilì definitiv dacă cele 12 foi tipărite dintr'o *Pravilă românească* fac parte în adevăr din tipăriturile lui Coresi cum bănuește Bârseanu. *l. c.*, trimițând la Cipariu, *Crestomatie* sau *Analecte literare*, Blaj, 1858, p. XIX. D și XX, D, care vorbind aici de epilogul «ros de șoareci» al fălcului Evangheliilor de la 1564' afirmă că *Pra* din „Dereptŭ acéia amŭ scosŭ [de amŭ tipări]tŭ treteevanghelul. și pra . ." trebue întregit în «Pra[vila rumânéște]» ori avem de a face cu câteva foi din o *Pravilă* tipărită mai târziu, d. p. din cea de la Govora din 1640. Este știut că mai târziu Cipariu (*Principii de limbă și scriptură*. Blaj, 1866 p. 104 și *Archiv pentru filologie și istorie*, Blaj, 1867, p 89) și-a schimbat părerea relativ la coniectura *Pra[vila]*, admițând *Pra[xiul]*. Descoperindu-se apoi în adevăr un *Praxiu* sau *Apostol românesc* tipărit de Coresi, ipoteza despre existența unei Pravile coresiane a fost abandonată. Ea revine acum din nou în discuție.

S'ar puteà face apoi o interesantă comparație de texte pentru a se stabilì prototipul redacției românești a *Legendei Dumineci* publicată de Hasdeu. *Cuv. den bătr.* II. p. 43—55. Hasdeu, ibid., p. 31 o consideră de o redacțiune sau o traducere făcută de însuși popa Grigore și credeà că acesta „în orice caz aveà dinainte-i un text oarecare paleo-slavic, căci din totalitatea lucrărilor sale se vede că el nu știà grecește", dar cel ce scrie aceste rânduri a arătat din deosebite greșeli de copiare (*CodiceleTodorescu și Martian*, p. 74—5) că popa Grigore n'a făcut în adevăr altă muncă decât cea de copist. Această părere a fost admisă și de Pascu *o. c.* p 113—4.

Tot așà contribuții interesante ar puteà să ne dea și varianta necunoscută a *Pouceniei* sau *Învățăturii întru cinstita și marea Duminecă a Paștilor* despre care (*o. c* p. 17—20) arătam că a fost foarte populară și ni s'a păstrat până acum în mai multe redacții, apoi (p 67—68 și 80—88) că deși în redacția Codicelui Todorescu și cea păstrată în Cazania de la 1581 a lui Coresi avem de a face cu același text, nici unul nu e copie de pe cellalt, căci și la Coresi găsim greșeli de copiare evidente, ci probabil amândouă de pe un prototip comun care circulà în manuscris.

În sfârșit de bună seamă interesantă din punctul de vedere al limbii poate să fie și *Învățătura la Sfânta Precestanie*.

www.dacoromanica.ro

„passe auf" (Weigand, *Jahresb.* III, 313), adecă „stau la pândă, pândesc ceva" (Comun. A. Coca). Imprumutul a trebuit să se facă pe când *k'* puteà devenì *č* şi *l* velar între vocale să treacă în *r*.

căpşună.

Originea acestui cuvânt, neexplicat încă etimologiceşte (Tiktin: Viell. zu lat. *capsa* „Kasten"!), e indicată prin forma *căpuşună*, atestată în *Chestionarul lui Hasdeu* III 242 şi XII 322. Într'adevăr, dacă *pş* ar fi original şi cuvântul de origine latină, am aşteptà ca, înainte de accent, *p* să amuţească. Dimpotrivă, dacă plecăm de la o formă mai veche *càpuşună*, sincoparea lui *u* se explică lesne ca în *collocare* > **culucà* > *cuicà*, **inuxóro* > **înusor* > *însor*, **obsucare* > **usucà* > *uscà*, **subrupare* > *surupà* > *surpà*, *eccumo[d]o* > **acumù* > *acmù*, *frumuseţe* > *frumseţe* (la Aromâni şi: *niputut*, *niputeare* > *niptút nipteare*, *aruşine* > *arşine*, *minuţăl'* > *minţăl'* etc.).

Acest *căpuşună* trebue să fie un derivat din *căpuşă* prin sufixul augmentativ *-une*, din lat. *-onem*, acelaşi sufix, pe care-l întâlnim în *grăsun*[1] < **grassonem*, în care se simţeà ca sufix productiv, poate şi în *munună* (Candrea-Densusianu, *Dicţ. Etim.* No. 1150); şi în derivate ca bănăţeanul *colţuń* „dantele triunghiulare pe marginea cămeşii" (*Jahresb.* III 318), alături de *colţońi* augmentativ din *colţ* (Viciu, *Glosar* s. v.). Mai avem pe *iepşună*, care însă datoreşte, probabil, sufixul tocmai lui *căpşună*, despărţit, prin etimologie populară, în *cap* + *şună*.

Fiind atestată şi forma *càpşune*, probabilitatea că avem a face cu sufixul latin *-onem*, atât de frecvent în celelalte limbi romanice, devine şi mai mare. Din *căpşune* au rezultat cele două forme, *căpşun* pentru plantă şi *căpşună* pentru fruct, după modelul celorlalte numiri de plante-fructe, ca în **nuce* (< nucem), devenit *nuc-nucă* ş. c.

Căpşuna ar fi deci, din punct de vedere semantic, o „căpuşă mare". Această figură nu trebue să ne surprindă la un popor de păstori. Precum se ştie, *căpuşa* se vâră în pielea animalelor, mai ales a oilor, şi le suge sângele. Capul e ascuns în piele, iar corpul se dilată, făcându-se une-ori cât o alună de mare şi devenind, din cauza sângelui cu care s'a umplut, roşu-vineţiu.

[1] Cred că după românescul *gras-grăsun* e decalcat alban. *bits* şi *bitsún* „purcel". G. Meyer, *Alb. Wb.* 38.

www.dacoromanica.ro

Fructul căpşunelui, roşu şi el, e aşezat între frunzuliţele care îl înconjoară, întocmai ca o căpuşă cu capul ascuns în pielea oii.

Dovada că sântem pe calea cea bună în deducţiile noastre ne-o dă dialectul aromân, unde *căpuşă* are amândouă înţelesurile, cel de *căpşune* şi cel, figurat, de *căpuşă*. La Dacoromâni avem de asemenea *căpuşă* = „mugur de viţă", o expresie figurată asemănătoare, şi verbul *încăpuşì* „înmuguri".

Cât despre *căpuşă*, cred că acest cuvânt, care se găseşte la cele mai multe popoare balcanice (bulg. *kapuš*, alb. *kɛpuše*, sârb. *krpuša*, probabil prin contaminare cu *krlja*, *krpele*, cu sensuri asemănătoare[1]), s'a răspândit la popoarele învecinate prin păstorii români. Dat fiind că insecta se caracterizează prin faptul că îşi vâră capul în pielea animalului, fixându-se cu el atât de strâns, încât n'o mai poţi scoate fără să-i rupi corpul (care creşte apoi din nou), numele ei poate fi derivat din cap prin sufixul *-uş*.

căptuşì.

Verbul nostru *căptuşì* „doubler" şi apoi, prin extensiune, „lambrisser, planchéier, tapisser, ferrer, revêtir" şi chiar „giffler, tromper, se griser", n'are nimic a face cu turcescul *kaplamak* „doubler", precum dovedeşte răspândirea geografică a cuvântului, cunoscut în toate regiunile dacoromâneşti (uneori supt forma asimilată *cuptuşì*) şi mai ales forma lui.

Prin Rucăr întâlnim substantivul *căptúh* cu înţelesul de „căptuşală de pânză, care se aplică la cămăşile ţărăneşti, la piept şi la spate"; el se regăseşte în Ţara-Oltului supt forma *cuptúv* „căptuşală de pânză mai groasă, cu care se căptuşesc pe dinlăuntru cămeşile bărbaţilor, de la mijlocul spatelor în sus peste umeri, până la gaura pieptului, ca să fie mai durabile" (*Ţara-Oltului*, III, No. 23). E evident că verbul *căptuşì* e derivat din acest substantiv, cu prefacerea finalul *h* în *ş* înainte de vocală palatală după modelul cuvintelor slave, ca în *năduh-năduşesc* (sl. *nadušiti*), *burduh (burduf)-burduşel*, *vătah (vătaf) — vătăşel*, germ. *Weidenbach* (>*Ghimbav*)-*Ghimbăşel* etc.

Cât despre *căptuh*, el e de origine germană. N. Drăganu mi-a suggerat ideea că în partea lui finală trebue să căutăm pe

[1] Tot ca împrumut din româneşte îl consideră P. Skok în *Zeitschrift f. rom. Phil.* XLI (1921) p. 151, crezând că *r* s'ar fi putut desvoltă din *ă*, ca în serbo-croat. *srklet* din turc. *sɛklet*.

www.dacoromanica.ro

germ. *Tuch* „postav, stofă" şi că avem de-a face cu un termen introdus la noi prin croitorii nemţi sau, şi mai probabil, prin lipscani. Deşi un **Kapptuch* nemţesc nu-l cunosc nici din graiul viu, nici nu-l pot atestà în dicţionare, totuşi el nu e greu de înţeles, dat fiind că *Kappe (Deckenkappe* sau *Kappenleintuch)* se întrebuinţează şi azi cu sensul de „cearşaf de plapumă", deci pânza care învăleşte plapuma, spre a o scuti. Mediolatinul *cappa* erà un „termen cultural" care s'a răspândit la cele mai multe popoare europene. Inţelesul lui erà din cele mai variate, având totuşi sensul fundamental de „învălitoare" a capului (franc. *chapeau*, germ. Kappe), a corpului („mantà") sau a unor obiecte, sens care se regăseşte şi astăzi în franc. *chape* (Cf. Kluge, *Etym. Wb.* s. K a p p e).

căpuì.

Verbul acesta are, după Tiktin (*Dicţ. rom.-germ.*), în Moldova, înţelesul de "ergreifen, packen", iar în Muntenia şi Ardeal pe cel de „versehen, ausstatten, versorgen". Ca şi Cihac I 41, Tiktin crede că e un derivat din *cap* şi-l compară, pentru sensul moldovenesc, cu *căpătà*, iar pentru cel muntenesc cu *căpătuì*, două verbe care stau şi ele în legătură etimologică cu *cap*.

Derivatele postsubstantivale în *-uì* sânt în limba noastră de origine relativ recentă şi păstrează totdeauna o legătură strânsă de înţeles cu substantivul de la care derivă: *ghemuì, păcătuì, pălmuì, pescuì, şerpuì*. Nu văd însă care ar puteà fi legătura de înţeles între *cap* şi *căpuì*. Analogia lui *căpătuì* e şi ea înşelătoare, căci acest verb nu e derivat din *capăt* cu sufixul *-uì*, ci din *căpătâiu* (arom. *căpituńu)* şi numai asimilat derivatelor în *-uì:* înţelesul fundamental al acestui cuvânt este „a (se) face om cu căpătâiu".

Cele mai multe verbe în *-uì* nu sânt însă derivate de la substantive româneşti, ci această terminaţiune apare de preferinţă la verbe de origine maghiară: *hălăduì* < *haladni*, *lăcuì* < *lakni* etc. Tot astfel *căpuì* nu-i decât ung. *kapni*, care are acelaşi sens ca verbul românesc, adecă „a obţineà, a căpătà, a apucà, a pune mâna pe ceva".

cârcală, cârcălì.

Substantivul *cârcală* s. *cărcală* e explicat de Rădulescu-Codin prin „lucru neispràvit, murdărie". Mi-am notat şi eu cu-

www.dacoromanica.ro

vântul, auzindu-l în Bran (deci în apropiere de Muscel) în fraza următoare: Noi nu luăm două lucruri de odată, ci de-a-rândul, întâiu unul, şi, când e gata, al doilea, că dacă nu, rămânem în cârcală.

Originea cuvântului e sârbescul *krkala* „balegă". Deci sensul original e cel de „murdărie". Înţelesul de „lucru neisprăvit" nu s'a desvoltat în mod firesc, prin evoluarea sensului, din „murdărie", ci cred că s'a produs o apropiere etimologică înşelătoare de alt cuvânt cu o formă apropiată, adecă de *încurcală*: „rămânem în cârcală", care la origine va fi corespuns francezului „nous voilà dans la boue", a fost înţeles ca „rămânem în încurcală, în încurcătură".

În sârbeşte găsim şi verbul *krkaliti*, tradus în Rječnik prin „gnusiti", adecă „a se băligà", „a murdări". Sensul acesta se recunoaşte în verbul românesc *a cărcăli*, întrebuinţat mai ales în accepţiunea de „a spălà murdar, a scrie prost şi murdar, a desemnà urît", şi, prin extensiune, „a face ceva urît, prost, de mântuială". Prin Ardealul de nord (în Poveştile lui Reteganu III 63), prin Bucovina (Marian) şi prin Moldova (în Şezătoarea VIII 38) are însă şi alt sens, adecă „a frige ceva (mai ales popuşoiu) numai pe de-asupra". Sensul acesta s'ar puteà explicà, la rigoare, ca „a frige de mântuialà", cred însă că şi în cazul acesta avem a face cu asociaţia lui *cărcăli* cu *părpăli*, care înseamnează tocmai „a frige numai pe de-asupra". Acest cuvânt cu formă şi sens asemănător a „furat" oarecum pe celalalt, suggestionând pe cei ce-l auzeau întâia oară fără să izbutească să prindă sensul lui exact.

Avem dar exemple nouă pentru fenomenul descris în lucrarea mea „Din perspectiva Dicţionarului", Bucureşti, Academia Română, 1922, la pag. 23—26.

carâmb — coroagă — scoroji.

Cuvântul *carâmb* sau *cărâmb (Şezătoarea* II 186, Pamfile *I. C.* 32, *Rev. crit.-lit.* III 92, *Chestionarul lui Hasdeu* II 88, IV 44, XI 60, 389, XVI 10, 97, XVIII 142, 306) e unul dintre cele mai mult discutate etimologiceşte. Ca titlu de curiozitate citez derivarea din ung. *karima* „bord, rebord" (Cihac II 487), din lat. *carri umbo* (Philippide, *Zeitschrift f. rom*, *Phil.* XXXI 302) sau din lituanul *karãbas* (Scriban, *Arhiva Iaşi*, 1921, p. 238).

www.dacoromanica.ro

Miklosich (*Etym. Wb.* 132) apropiase cuvântul românesc de sârbul *korubati* „a desfăcà porumbul"; păşind pe urmele lui, Weigand (*Jahresber. XVI* 222) presupune pentru cuvântul românesc un tip medio-bulgar *кораꙗ, de unde şi bulg. *koruba*, *korubka* „coajă, scorbură"; etimologia aceasta e primită, fireşte, de H. Dumke (*ibid. XIX* 82).

Tipul construit de Weigand — spre a explicà pe *âm* românesc — e mai mult decât problematic; Berneker (*Sl. Wb.* 577) nu crede în forma cu vocală nazală, iar etimologia cuvintelor bulgăreşti şi sârbeşti citate mai sus o numeşte „dunkel". Dar şi înţelesul e atât de depărtat, încât o apropiere de românescul *cărâmb* ni se pare imposibilă.

Bulgărescul *koruba* şi *korubka* — cu care se mai poate asemănà şi rutenescul *korobka* „cutie făcută din scoarţă de copac" — a fost împrumutat în limba noastră supt forma *coroagă*, pe care îl înregistrează mai întâiu Polizu în Dicţionarul său, traducându-l prin „die Lindenrinde, das trockene Schaffell" (după el, Laurian şi Massimu, care se gândesc la lat. *ruga* „zbârcitură", Barcian şi Alexi, care dau şi sensul „der Bast der Linde"), apoi Cihac (II 493), care-l confundà cu *corobeaţă* şi-l derivă din ung. *kéreg* „scoarţă" şi Damé, care dă şi sensul — suspect — de „bête à cornes". Bătrânul Seulescul citá între cuvintele culese din texte vechi şi din gura poporului pe „coroagă= scoarţă de teiu din care se face baniţa κῶς, pielea de oaie, corium" (*Uricariul X* 401). In *Revista Critică-literară* III, 120, se dă din Ţara-Haţegului „*coroagă*=scândură uscată şi strâmbată". Acelaşi cuvânt apare prin Bran şi prin Muscel, supt forma *corugă*, înşirat în *Chestionarul lui Hasdeu* vol. IX (Muscel) p. 284 între obiectele de stână şi descris de C. Lacea în modul următor: „tavă făcută din coajă de brad, pe care ţine baciul mămăliga, lingurile, sarea etc.". Verbul corespunzător e *se corugă* = „se îndoaie, se surpă (casa, ciubărul)" în Răşinari (V. Păcală, *Monogr.* 138), întocmai ca bulgărescul *corubjă se* = mă îndoiu, mă încovoiu (Berneker *Sl. Wb.* 577). Din punct de vedere formal înlocuirea finalului *-oba* prin *-oagă*, foarte des ca terminaţiune şi ca sufix în limba română, nu are nimic surprinzător[1], iar dat fiind schimbul continuu ce există între sufixele cu consonan-

[1] Cf exemple pentru *-ova* > *-oga* în *Dacoromania* I 217.

www.dacoromanica.ro

tele -c- şi -g-, acest *-oagă* a putut fi substituit uşor prin *-ugă*. Din punct de vedere semantic, înrudirea cuvintelor e clară: sensul fundamental al cuvântu lui e „coajă", în special „o bucată mai mare de scoarţă de pe un copac" care poate servì şì ca tavă primitivă; prin asemănare apoi: „piele uscată" (cf. sl. *coža* „piele"); verbul corespunzător însemnează „a luà forma concavă a unei astfel de scoarţe, a îndoì, a încovoià, scovârdà", sau „a se cojì" ori „a se uscà (ca o scoarţă) .

Toate aceste sensuri le are verbul *corogì (corojì)* sau *scorogì (scorojì)*, pentru care cred inutil a citâ exemple, căci le întâlnim răspândite pe aproape întreg teritoriul dacoromân şi a căror înrudire cu *coroagă* a recunoscut-o Tiktin în *Dicţionarul* său. Totuşi se pare că aceste verbe nu pot fi despărţite nici de rutenescul *korobyte sja* „sich krümmen, spreizen, sträuben" (rus. *korobitĭ* „krumm ziehen, krümmen, biegen" [1] pe care Berneker (*Sl. Wb.* 569) le desparte de bulgărescul *koroba*, poate pe nedrept. N'ar fi exclus ca forma *corogì* să fie o pronunţare dialectală pentru *corovì (corobi)*, precum e *gogì* în loc de *govì* (*Dicţ. Acad.* s. v.), *pligì (Mat. folc.* 1311) în loc de *plivì* etc.

Dacă despărţim însă familia cuvintelor reprezentate prin *coroagă* de *carâmb*, care e explicarea etimologică a acestuia?

Din momentul când am dat în limba română de cuvântul *cărăm*, a cărui origine din latinescul *calamus* cred că e sigură (*Dacoromania* I 225—226), am avut convingerea că în această direcţie trebue căutată şi etimologia lui *carâmb*.

Intr'adevăr, sensul fundamental al lui *carâmb* este cel de „drug, sul, tub", care se poate recunoaşte uşor în toate accepţiunile speciale ale cuvântului: 1. unul din drugii paraleli ai loitrei căruţei, în care intră spetezele; 2. capătul osiei, care iese afară din pociumb şi pe care se învârte roata; 3. băţ pe care se înseamnă, cu vârful cuţitului, înălţimea laptelui la o mulsoare, hărag; 4. tureacul cizmei. Inţelesul 1 este acelaşi ca al lui *cărăm*, care însemnează „unul din drugii paraleli, în care intră fuşteii scării", loitrea de la căruţă nefiind decât o scară mai mică.

Inainte de ce Românii să fi primit, prin mijlocire slavă (sârb. *lojtra*, sau maghiară *(lajtorja*, regional *lajtra)* pe *Leiter* german, vor fi avut pentru această parte a căruţii, un termen latin corespunzând ideii de „scară mică". In acest caz şi drugii

[1] De la acesta derivă Cihac II 73 pe rom ânescul *corogì*.

www.dacoromanica.ro

paraleli ai loitrei au putut fi numiţi cu un diminutiv de la *calamus*, spre deosebire de *carâmii*, (< lat. calami) scării.

Ce ar fi dat, foneticeşte, un **calamulus*[1], în româneşte? Sau **căramur*, sau **cărâmlu*, după cum admitem o formă cu *u* menţinut sau sincopat. Intercalarea unui *b* în grupele *ml şi mr* este un fenomen atât de cunoscut din cele mai multe limbi, încât ajunge să citäm, din limba noastră, pe turc. *damla* > *damblà*, slav. *mlatiti* > *îmblăti*, ung. *zsemlye* (< germ. Semmel) > *jimblă*. Nimic mai uşor de înţeles decât o disimilare, fie că admitem stadiile **cărâmblu* > **cărâmbru* > *cărâmb* sau, plecând de la forma articulată, **cărâmblul(u)* > *cărâmbul(u)*; analogia lui *primblu* (< perambulo) > *plimb* şi a lui *gâmflare* > **gâmfrare* > (*în gâmfare* ne vine imediat în minte.

Calamus avea, precum am arătat în *Dacoromania* l. c., în latineşte, afară de înţelesul de „trestie", păstrat în cele mai multe limbi romanice, şi pe cel de „harac, prăjină", de la care trebue să pornim spre a explică înţelesurile cuvintelor româneşti. Un diminutiv **calamulus* e indicat prin forma *calamellus*, atestată în latineşte şi păstrată în limbile romanice (cu alt sens, ca de atâtea alte ori). În sfârşit, să mai amintim că dacă, alături de forma „regulată" *cărâmb*, găsim tot atât de des *carâmb*, păstrarea lui *a* proton se datoreşte existenţei alăturea a lui *cărăm*.

Mai avem, în limba română, două cuvinte cu o formă asemănătoare. E substantivul „*scărâmbă* = ţandără", dat mai întâiu de Lexiconul Budan şi apoi de celelalte dicţionare şi atestat, împreună cu verbul „*m'am scărâmbit* = m'am înţepat", de Frâncu-Candrea, *Moţii* 105. Acesta nu poate avea nici o legătură etimologică cu *carâmb*. Dimpotrivă, verbul reflexiv *cărâmbà* = a se curbà, a se încovăià, a se scovârdà (despre lemn, scânduri), auzit de G. Giuglea în Aghireş, jud. Cojocna, pare a fi rezultatul unei contaminări între *cărâmb* şi verbul *scălâmbà* (despre care cf. *Conv. lit.* XXXIX, 306 ş. u.).

creplă.

Prin jurul Sighişoarei şi prin jud. Sibiiu şi Făgăraş, *crepla* e „troaca (= covata) de adăpat vitele" (Viciu, *Gl.* s. *crep*) sau pur. tant. *creple* sânt „vergelele de lemn, prinse între două lemne mai groase şi aninate pieziş de-asupra ieslelor" (V. Păcală, *Monogr. Răşinari* p. 435). Acest cuvânt e o contaminare între

[1] Datoresc lui G. Giuglea suggestiunea acestei forme.

www.dacoromanica.ro

crep şi *iesle*. *Crepul*, definit de Lexiconul Budan prin „troacă de adăpat vitele“ e un „jghiab“ sau „vălău“ (Cihac II 537) cum i-se mai zice în alte părţi. Cuvântul e întrebuinţat în Ardeal, în regiunile unde sânt Saşi, şi este împrumutat din limba acestora: *Krep* = germ. *Krippe*.

cucuibă.

In pădurea din apropierea Lugojului e un loc, unde se cunosc urmele unei case părăsite, numit *Cucuibă*. Această numire, care nu mai e înţeleasă de nimeni, corespunde sunet de sunet unui lat. *concubia* (*concubium* sau *concubius*, *a*, *um*). E probabil ca mai de mult cuvântul să fi existat în limba noastră ca apelativ, cu înţelesul de „locul unde puteai dormi noaptea împreună cu alţii“, căci chiar casa aceea din pădurea Lugojului serveà, precum se spune, de „mas“ pentru Ţiganii ce treceau pe acolo.

firav.

Tiktin, crezând că *hirav* e forma originală a cuvântului, îl derivà dintr'un presupus **chyravŭ* slavon (din *chyra* „betejală“). Această explicare am admis-o în *Dicţ. Acad.*, crezând că *firav* e un hiperurbanism cu pronunţarea *fi* în loc de *hi*. Acum găsesc în bulgăreşte cuvântul din care derivă al nostru: *ìlav*, *chilav* şi *ìrav*, pe care Pančev le traduce prin „bolničavŭ, slabŭ“, deci tocmai cu înţelesul de „slăbuţ, bolnăvicios, debil“ al cuvântului nostru.

Cât despre slavul **chyravŭ*, acesta poate să fie la baza cuvântului *cârav* „languissant“. Forma **hârav*, pe care am aşteptà-o, a putut fi modificată în *cârav*, prin apropiere de verbul *cârâì*, care însemnează şì „languir“.

flăcău.

Cuvântul acesta, pe care Cihac (II 109) îl derivà din paleosl. *chlakŭ* „celibatar“, nu se poate atestà la scriitorii mai vechi de sec. al XIX-lea (v. *Dicţ. Acad.*). Cred că el e nou în limbă, fiind unul din acei termeni batjocoritori la origină, care se răspândesc cu o mare iuţeală. Trebue să fi însemnat, în gura fetelor, pe „cel ce spune fleacuri“, pe cel ce caută să le îmbete cu vorbe seducătoare; deci să fi avut un înţeles pejorativ ca şi *becher*, *burlac*, *holteiu*. Ar puteà fi, ca şi *flecar*,

www.dacoromanica.ro

un derivat din *fleac*. Şi forma *flecău*, întrebuinţată în Moldova — din care *flăcău* s'a desvoltat prin asimilare vocalică, după ce legătura cu *fleac* nu se mai simţeà — ne-o arată, precum varianta bănăţeană *flencău* e de sigur în legătură — originară sau ulterioară — cu verbul *flencăni* = fleoncăni = franc. „bavarder".

Cât despre sufix, acesta nu prezintă nici o dificultate. Ca şi ung. *-ó*, din care derivă, el e la origine deverbal, derivând nomina actoris şi, prin extensiune, numiri de instrumente considerate ca îndeplinind o acţiune. Numai în urma unor analize greşite el a putut deveni sì sufix denominal. Deoarece o seamă de cuvinte ungureşti în *-ó*, împrumutate în româneşte, aveau un înţeles pejorativ, acest sens, inerent tulpinei, a fost considerat ca aparţinător sufixului, care a putut deveni pejorativ; tot astfel el a devenit augmentativ fiindcă cele mai multe nomina instrumenti în *-ó* însemnau un obiect mare şi greoiu. Astfel — lăsând la o parte augmentativele şi numirile de instrumente care aici nu ne impoartă — avem împrumuturi din ungureşte şi derivate româneşti, deverbale şi denominale, în *-ău: alergău, bălălău* „neghiob, prostănac, unul care umblă cu mânile bălălăind", *bangău* < ung. *bangó* „prostănac", *brehău* „care brehăeşte", *buzău* „bosumflat, care pune buza", *căcău, cărărău*, „unul care bate necontenit cărările", *fâlcău* „om cu fălcile mari", *fârţăgău* „om neastâmpărat" (fârţoagă), *haplău* (haple), *hârcău* „unul care scuipă mult" (hârcă), etc., cf. şi *babalău* „om muieratic", *mutălău, prostălău* etc. Sufixul *-ău* s'a întâlnit cu alte sufixe româneşti cu aceeaşi funcţiune. În altă parte am arătat schimbul lui cu sufixul *-an*, din care se explică forme ca *Jidan* în loc de *Jidău* < ung. *Zsidó*, sau *bădăran* din *bădărău* (păstrat ca nume de familie) din ung. *badaró* „unul care vorbeşte lucruri fără nici o noimă"[1]. Tot astfel derivatele în *-ău* s'au întâlnit cu cele în *-ar* când ele erau deverbale, însemnând nomina actoris (ca *argăsar, scobar, sugar, ţipar* etc.) sau nomina instrumenti (ca *îndreptar, ştergar* etc.). Deosebirea erà numai nota pejorativă sau augmentativă, streină sufixului *-ar* şi inerentă celor mai multe derivate în *-ău*, compară *fugar-fugău, lingar—lingău* şi cuvântul care ne interesează în deosebi: *flecar-flecău*.

[1] Cf. *Contribuţii la Gramatica istorică a limbii române*, Buc. 1911, p. 17. La exemplele citate acolo se mai pot adăogà: *brădău—brădan, călău—călan, făgău—făgan, foltău—foltan, cârlău* < *cârlan*.

www.dacoromanica.ro

Asemănarea între funcţiunea acestor două sufixe a produs chiar un schimb între ele, astfel în *căldărar* „lemnul de care atârnă căldarea", devenit în Ardeal *căldărău* (Viciu, *Glosar*) şi, invers, în *ţincău* (augment. - pej. din *ţinc*) pe care-l întâlnim la Alecsandri (Teatru 515) supt forma *ţincar*.

pol.

Piesa de 20 de franci se numeşte în graiul familiar: un *pol*. Tiktin, înregistrând în Dicţionarul său acest cuvânt, crede că el e o prescurtare din rusescul polüimperialŭ, „auf den die Lautgruppe *pol* enthaltenden Napoleon übertragen". Altă explicare mi se pare mai probabilă. *Pol* e o prescurtare din *napoleon* (= piesă de aur de 20 fr.), care trebue să se fi produs mai întâiu, prin haplologie, la Neogreci în construcţia ἕνα ναπολεόνι.

prunc.

Cuvântul acesta vechiu cu greu are vreo legătură cu ungurescul *poronty*, *porongy*, *porond* „engeance, couvée, marmot, bâtard", din care-l derivă Cihac II 522, sau, dacă această legătură există, probabil că vorba ungurească e împrumutată din româneşte[1]. Cred că putem plecà de la un diminutiv latin vulgar **pueruncul*us[2], din care s'a refăcut un **pueruncus*. Cel ce citeşte cu atenţiune Dicţionarul limbilor romanice de Meyer-Lübke va găsi nenumărate exemple de astfel de „Rückbildungen". Iată câteva cazuri reconstruite din diminutive, notate la întâmplare: romagnol *barle* din *barlet* (1305), retorom. (în Puschlav) *buš(a)*: *buccella* (1359), franc. *buse* din *busel* (1365), prov., span., port. *burro* din *burrico* (1413), cat. *borro* din **burrionem*, ital. (dial.) *bota* din *botezöl* (= boticello 1427), v.-franc. *chail*: n. franc. *caillou* (1449), ital. *cialda* din *cialdello* (1506), franc. *cale* din *calotte* (1536), ital. (dial.) *capizzo* din *capezzolo* (1640), **capreus* din *capreolus* (1650), **capum* din *capulum* (1666), ital. (dial.) *garz* din *garznolo* (1683), ital. *gruzzo* din *gruzzolo* (2259), rom. *cucă*:

[1] Cf. Alexi (sic!) György, în *Magyar nyelvőr*, XV (1886) p. 555–558, care respinge etimologia cuvântului unguresc din slav. *porodŭ* (Miklosich, Cihac) şi crede că derivă din românescul *prunc*, pe care-l derivă din lat. *parvunculus*. Acesta ar fi dat după A. **pravunculus* şi apoi *proncul* (ca *sabucus* > *soc*), *pruncul*, înţeles ca substantiv articulat şi deci refăcut în forma nearticulată: *prunc!*

[2] Şi *Lexiconul Budan* propunea *prognatus* sau *puerculus*.

www.dacoromanica.ro

lat. *cucullus* (2359), port. *cosco* din *coscojas* (2424), prov. *coronda* din *corondel* (2437) etc.[1]

Tot astfel s'a putut reconstrui din **puerunculus* (format ca *homunculus*) un **pueruncus* pentru a arătă un copilaș mai puțin mic. Acesta ar fi dat românește **purunc* (poate, prin stadiile **puărunc*, **porunc*), iar cu sincoparea întâiului *u*, *prunc*, ca în *juneapăn* > *jneapăn*, *hurubă* > *hrubă*, *volemus* > **vurem* > *vrem*, **curum* > *scrum*, la Aromâni și *mul'are* > *m(g)l'are*, *puțin* > **pțin* > *psin*, etc. Probabil că în toate aceste cazuri sincopa s'a produs mai întâiu în poziții ca *ùn purúnc*, *ùn juneápăn*, *ò hurúbă*, *nòi vurém*, etc., deci ca în cazurile citate la pag. 593, unde *u* se găsea între accentul secundar și cel principal.

rapăn, rapură, ciuf.

Incercări de a derivă unele cuvinte românești din limbi vechi-germane s'au făcut de mult. Toate aceste etimologii erau însă sau dubioase, sau pretinsele elemente vechi-germane găsindu se și în limbile popoarelor învecinate cu Românii, puteau fi considerate ca împrumuturi din acestea, astfel *fară*, *grapă* sau *turn*, a cărui vechime în limbă e indicată și prin faptul că el se găsește la Istroromâni (turăn), dar care se regăsește și în limbile slave de sud sau în ungurește. De aceea mult timp am crezut că nouă ne lipsesc cu desăvârșire elemente de origine veche-germană, ceea ce însemnează că raporturile strămoșilor noștri cu popoarele germane ce-au trecut prin părțile noastre n'au fost atât de strânse încât să fi putut lăsă urme în limba noastră. În tinerețe, îndoielile sânt mai puțin vii și mintea noastră e însetată după criterii tranșante, cu ajutorul cărora să putem

[1] Tot prin reconstrucție se explică unele forme care de altfel par neregulate din punct de vedere fonologic. Astfel, dacă alături de *crâjmă* (= cârciumă) se aude și forma *câjmă* (Comunicat de N. Ionescu și atestat la Iorga, *St și doc.* XIII 264), amuțirea lui *r* n'ar fi explicabilă, dacă n'am admite că acest cuvânt e reconstruit din *câjmar* (cf. cășmăreață *Mat. folc.* 421), care a pierdut pe *r* prin disimilare, completă în forma *crâjmar* sau *cârjmar*. Numele *Bogdul* (în hrisovul lui Ștefan Milutin, *Conv. lit.* XXIV p. 488 ș. u) e de sigur o reconstruire din *Bogdan(ul)*. Tot astfel forme ca *jneap* din *jneapăn* < *juniperus* sau *mestecl* din *mesteceni*. Cred că și legătura — evidentă mi se pare — între *zgrăbunță* și *carbunculus* latin devine explicabilă daca admitem că din varianta **carbunciolus* **carbunciola* s'a reconstruit primitivul **carbuncia*. — Pentru alte reconstrucții în limbile romanice, cf. Meyer-Lübke, *Historische Grammatik der französischen Sprache* II Wortbildungslehre § 7 și 108; E. Gamillscheg și L. Spitzer, *Romanische Wortbildungslehre* p. 4 (franc *goitre* din *goitron*), 40 (franc. *nielle* din *niellasse*), 46 (**festucum* din *festuca*), 50 (suf. *-in* din *-ine*), 113 (*Sanctus Simplicius* din *San ta Simplicitas*), 117 (span. *delega* din *delegado*, *rata* „ladronzuelo de Madrid" din *ratico*, etc.), 178—179 (o listă întreaga).

www.dacoromanica.ro

dată şi localizà; de aceea am crezut că lipsa elementelor vechi-germane în româneşte poate servì ca o dovadă că noi ne-am rupt atât de timpuriu de restul Romaniei, încât n'am mai putut primì cuvintele germane ce năvăleau pe teritoriul romanic de vest.

Credinţa aceasta începù încetul cu încetul să se zdruncine în mine. Mai ales atunci când am examinat din nou tezaurul lexical al limbilor romanice, cetind dicţionarul limbilor romanice de Meyer-Lübke. Intre cuvintele germanice pătrunse în limbile romanice erau unele care se asemănau atât de mult cu cuvinte româneşti, încât te ademeneau să stabileşti o înrudire mai apropiată. Astfel mi-am notat pe *râncaciu* care ar puteà sta în legătură cu germ. *rank* (REW. 7044), dacă forma fără *w-* iniţial ar puteà fi şi longobardă[1]; *zgârià*, care se potriveşte cu calabrezul *zgarrare*, neap. *zguarrare*, abruzz. *zgarrá*, milan. *zgará* „a sfâşià", a căror legătură cu franc. *déchirer* şi cu germ. *skerran* „a zgârià" e totuşi îndoioasă (REW. 7990)[2] şi alte câteva.

De aceea, publicând studiul *Locul limbei române*, în 1920, spuneam la p. 38: „In limba română, deşi s'ar puteà ca să găsim vreunul dintre cuvintele germanice pătrunse prin mercenarii germani în epocă preromană sau vreun împrumut din vremea când strămoşii noştri venise în contact cu popoarele germanice, până astăzi nu s'a descoperit nici un singur element german sigur".

---

[1] Mai ales forma transmontană (Portugalia) *rancolho* „rău castrat" m'a făcut să încep a mă îndoì în etimologia ce o propusesem în 1904 (*Lat. Ti u. Kl*): lat. **renĭcus* > **rânc*, de unde *râncaciu*, *râncau* etc. S'ar puteà ca germanul *rank* (azi *Ranke*) să fi dat şi pe *râncă* al nostru, care are trei sensuri distincte: 1 „legăturile leucelor de carâmbii carului (*Chest. Hasdeu*, X 32, cf. X 6, 465, 539, XI 517, XVI 161, Pamfile, *l. c.* 134); 2. *râncа de bou* = vână de bou, „Ochsenziemer" Tiktin; 3. nuià, la Dosofteiu, *Viaţa sfinţilor*, 150/17: Şi cărând mare grămadă de cărbuni de pre la feredeae şi snopi de rânce pregiur apostolul... Etimologia propusă de Tiktin: „anscheinend ksl. рѫка, Arm" e posibilă, dar mai apropiat de sensul de „nuià" şi „vână de bou" e germ. *Ranke*, tradus într'un text vechiu prin „ramus tenuis et longe se extendens" (M. Heyne, *Deutsches Wörterbuch*[2] s. v.), iar pentru sensul de „inel, verigă, care leagă leuca de carâmb", acelaşi *Rank(e)* „îndoitură", înrudit cu *ringen* „a stoarce, a sucì" (*bid.*).

[2] Derivasem acest cuvânt din **excarĭare*, din *caries* „râie" (*Zeitschrift f. rom. Phil.* XXVIII 687). Weigand, *Krit. Jahresb.* 1904 p. 99 credeà că *zgăr*, *zgărţ*, *zgărciu* sânt tulpine onomatopeice, de origine slavă foarte răspândite în bulgăreşte. Meyer-Lübke, REW. 1726 se întreabă daca cuvântul românesc nu aparţine grupului romanic reprezentat prin bergamascul *zgarla* „scotocì, zgârià", cre nonez *zgarià* „răcâi" etc., care însa şi ele fac mai de grabă impresia unor cuvinte de origine germană şi cu greu pot fi aduse în legătură cu cuvântul din titlu (*caryon*, *carilium* „wällische Nuss").

www.dacoromanica.ro

G. Giuglea pune din nou în discuţie, în frumosul său studiu publicat în acest volum al *Dacoromaniei*, chestiunea împrumuturilor vechi-germane în limba română. Spre deosebire de predecesorii săi, care se mulţumeau să constate câteva coincidenţe formale, Giuglea atacă problema în toată complexitatea ei. Calea pe care o deschide merită de a fi urmată şi promite elucidarea unor probleme nouă în legătură cu aşezările Românilor la începutul evului de mijloc. Şi din lucrarea lui C. Diculescu, *Altgermanische Bestandteile im Rumänischen*, publicat în timpul din urmă în *Zeitschrift f. rom. Phil. XLI, 420-428*, vor rămâneà câteva explicări etimologice.

Cred de astădată că pot da şi eu o contribuţie care mi se pare sigură. E cuvântul *rapăn*, pe care Tiktin îl traduce prin „Räude, Krätze", adecă „râie" la cai, porci şi câni, atestându-l din Moldova, împreună cu derivatul *răpănos* „räudig. krätzig". Ca 'boală de vită' e atestat în *Chestionarul lui Hasdeu* din judeţele Neamţu şi Tulcea, ca 'boală de porci' din jud. Neamţu; de asemenea în Pamfile, *Boli* 16¹, 57, iar ca 'boală a pielei' de Gorovei, *Cred.* 237. Pe *răpănos* = „om cu rapăn" îl pot atestà din Straja, în Bucovina, iar supt forma *răpchinos* (*răpănos* + *puchinos*) îl găsim în revista *Ion Creangă* IV, 7. In funcţiune adjectivală îl aflăm în nişte versuri copilăreşti din Vâlcea, Romanaţi şi Olt, de sigur ne mai înţelese azi:

Oaie, oaie rapănă
Şade'n cur şi dapănă...

(*Materialuri folcloristice* p. 512)

Afară de această formă, mai găsim, la Dosofteiu, şi *rapură* tot cu înţelesul de o boală de piele: „Au pecinginatŭ cu rapură de ceaia ce-i dzâc elefántia" (Lacea, în *Jahresb.* V, indice, citat şi la Tiktin, care recunoaşte înrudirea cu *rapăn*). Cuvântul e cunoscut şi azi. In *Chestionarul* lui Hasdeu aflăm: „Pârpor se numesc *rapurĭ* mici ce sânt la oameni sau prunci pe exteriorul pieii". Şi la Anonimul din Caransebeş se dă, fără traducere, *rapure*, *răpurat* şi *răpuredz*, pe care editorul pe nedrept le îndreaptă în „papură", „păpurat" şi „păpuredz". Forma *rápor* = Schweineräude e dată de Barcianu şi Alexi, precum şi de Laurian şi Massimu. Din comuna Poiana (jud. Bistriţa-Năsăud) îmi comunică Sever Pop: *om răpuros* = om căruia îi cură hainele de pe el; om cu *răpură*, adecă cu o a j d ă, plin cu bube care au prins

www.dacoromanica.ro

scoarţă. N. Drăganu îl cunoaşte cu înţelesul de „un fel de boală de porci", din Zagra (jud. Bistriţa-Năsăud), iar A. Coca îmi comunică din Oravița Bănatului: „*rapori* = Wimmerl im Gesichte: sânt plin de rapori pre obraz".

La Aromâni cuvântul e atestat de Papahagi (*Basme*, indice) şi Dalametra supt formele *arâpune, arâpuni, arâpun* şi *areapini* (plur.), cu alt înţeles însă, şi adecă „ciorchine de struguri". Tot aşà mi-l confirmă Th. Capidan, ca sinonim cu „călăruş". In celalalt înţeles îl regăsim însă în verbul *arupunedz* = scot pe obraz bobiţe roşii, am spuzeală, coşuri, *arupunat* = cu bobiţe pe obraz, cu coşuri (Dalametra, cunoscut şi de Th. Capidan).

Etimologia cuvântului dacoromân este, pentru Tiktin, „unbekannt", crezându-l înrudit, poate, cu *răpciugă*. Cihac II, 305) îl consideră înrudit cu *zgăbârdă, zgrăbunţă*, derivându-le din paleosl. *svrabŭ* »scabies«. Pe Cihac îl urmează A. Scriban (*Conv. lit.* 1911 p. 936), derivând pe *rapăn* dintr'un slav *svrabinŭ* „care produce mâncărime". Adaugă însă ca şi în Olanda există un *rap* „rapăn".

După Fr. Weigand, *Deutsches Wörterbuch* s. v., în germană există două cuvinte, un *Rapp*, care însemnează „Traubenkamm" şi un *Rappe* cu sensul de „Ausschlagkrankheit in der Kniebeuge u. an der vorderen Fläche vom Sprunggelenke des Pferdes", având în diferite dialecte germane şi înţelesurile „Grind auf der heilenden Wunde, Krätze, Räude". Cuvintele germane se găsesc şi în limbile romanice. Meyer-Lübke, REW. (№ 7058 - 7059) derivă din longobardul *rappe* „Traubenkamm", pe ital. *rappo* „Büschel", friul. *rap* „Traubenkamm", iar din mittelhochdeutsch *rappe* »Grind« pe ital. *rappa* „Schrund an der Kniekehle der Pferde" (răspândit în toată Italia, cu diferite derivate).

Faptul că în româneşte se găsesc amândouă sensurile, cel de »boală de piele« şi cel de »ciorchine de struguri" (adevărat, ciorchinele întreg, cu boabele pe el, nu ciorchinele de pe care s'au cules boabele, ca în germană şi în limbile romanice), nu poate fi o simplă coincidenţă.

Cele două variante: *rapăn* şi *rapură* par a rezultà din două forme **rappil-* (derivat german cu sufixul diminutival *-il-*) şi **rappulum*, formă adaptată la pronunţarea latină vulgară (cf. exemplele date de Giuglea). În cazul acesta *rapăn* ar fi disimi-

www.dacoromanica.ro

lat din *rapăr;* şi *rapur* apare supt forma disimilată în aromânescul *arapun, arupenedzŭ* [1].

Din seria de împrumuturi vechi-germane care se rapoartă la portul părului (cf. Giuglea p. 394 a acestui volum) pare a face parte şi *ciuful* nostru, a cărui legătură cu *ciuffo* italienesc a fost recunoscută de mult, fără să se fi clarificat însă înrudirea celor două cuvinte. Tocmai fiindcă vorba italienească e considerată în general ca un împrumut din germană şi fiindcă pătrunderea directă a cuvântului din italieneşte în româneşte e greu de admis, etimologia a rămas neclarificată. Unii consideră cuvântul ca făcând parte dintr'o familie de vorbe onomatopeice, astfel Schuchardt, *Zeitschrift f. rom. Phil. XXXI*, p. 1—5, şi Tiktin, *Dicţ. rom.-germ. s. v.*, care citează şi cuvintele slave, de care apropiase Cihac pe *ciuf.*

În ceea ce priveşte cuvântul nostru, trebue să distingem două vorbe deosebite, între care numai timpul a stabilit o legătură semantică, dar care sânt încă repartizate pe două regiuni geografice distincte.

În părţile ardelene influenţate de limba maghiară, cu Bucovina şi Moldova de nord, întâlnim un *ciuf* cu înţelesul de „pocit, urît, batjocorit", care vine cu siguranţă din ungureşte *csúf*, cu acelaşi sens. La Şincai cuvântul are încă sensul de „măscăriciu, actor", care în ungureşte era, precum a arătat Schuchardt, *l. c.* cel originar: Polata împărătească o au împlut de Mimi (ciufi), de cântăreţi... *Hronicul,* I, 34. Sensul de „măscăriciu, un fel de păcală" mi-l comunică şi Covaşă din Bucovina, iar Marian îl explică, în *Ornitologia* sa, I, 232, prin: „om de nimica, de.ăzut, depravat, demoralizat", sens desvoltat, evident, din cel de „comediant ambulant". Tot din ungurescul *csúfol* e împrumutat verbul *ciufulesc, ciufuluesc,* cu acelaşi sens ca în ungureşte: „fac batjocură de cineva, batjocoresc, pocesc, fac urît", cu postverbalul *ciufală* „batjocoră", cu derivatul acestuia *ciufelnic* „bat-

[1] Mai avem un termen din aceeaşi categorie de cuvinte, e. cuvântul *rufos,* în Moldova, care însemnează „zdrenţuros", implicând însă şi ideea de „murdar". Cred că acest adjectiv nu derivă din *rufe* „linge", care nu însemnea a „zdrenţe", ci a fost apropiat numai ulterior prin etimologie populară de această vorbă, înţelesul originar fiind cel de „murdar". În cazul acesta ar trebui să plecăm de la germanul *Rufe* „bube uscate, murdăria pe piele pricinuită de răni", păstrat şi în limbile romanice (cf. REW. No. 7424) mai ales cu sensul de «murdărie». Nu este însă exclus ca acest cuvânt, care se găseşte mai ales prin Bucovina, să fie un împrumut recent din limba germană.

www.dacoromanica.ro

jocoritor" şi (prin contaminarea cu *mamorniţă*) *ciufornită* „femeie depravată".

Italienescul *ciuffo*, care, pe lângă înţelesul de „moţ de păr", aveà şi pe cel de „bravaccio" — pentrucă aceşti briganzi îşi acopereau, când voiau a nu fi recunoscuţi, faţa cu părul lung dat pe obraz (cf. descrierea lui Manzini în *Magyar Nyelvőr XXXV*, p. 481—482) — a pătruns în ungureşte — probabil prin teatrele ambulante — iar de la Unguri l-au împrumutat Românii în contact mai apropiat cu ei.

Pe aproape întreg teritoriul dacoromân, dar mai ales în regiunile sudice, avem un alt *ciuf*, care însemnează „păr mult şi zbârlit, vâlvoiu". Acest substantiv se poate întrebuinţà şi adverbial: Doi copilaşi cu chica ciuf. Delavrancea *Sult.* 40, — sau în funcţiune adjectivală: Trei muieri, la păr despletite şi ciufe. Teodorescu, *P. P.* 377. Ca şi în Italia de nord, *ciuf* se poate spune, în batjocoră sau glumă, şi unui copil cu părul mare şi nepieptănat: Aici fuseşi ciufule? Delavrancea, *Sult.* 264.

De sigur, după moţul zbârlit de pene, s'a numit *ciuf* şi o specie de bufniţă (Otus vulgaris s. Strix noctuus), confundat în unele părţi cu „ciuhurezul (huhurezul)", cf. Marian, *Ornit.* I, 218 şi 227. Cuvântul e atestat în *Chestionarul lui Hasdeu* din judeţele Ialomiţa, Dâmboviţa, Prahova, Argeş şi Olt. Hiecke, *Jahresber.* XII, 133, citează, după Şăineanu, un *zuf* din dial. ital. din Bellinzona, cu aceeaşi trecere de sens.

Prin Muscel, Buzău, Dâmboviţa, Râmnicul-Sărat şi Tulcea, *ciuf* se numeşte şi un dans ţărănesc, a căruia descriere lipsind, nu putem şti dacă numirea lui stă în legătură cu pasărea de noapte sau cu părul zbârlit; extensiunea geografică ne opreşte de a-l considerà identic cu celalalt *ciuf*, împrumutat din ungureşte. Tot de sensul de „moţ de păr" se leagă, probabil, numirea unei plante nedefinită mai de aproape, *ciufulete*, atestată din jud. Prahova (cf. ital. *ciuffo* „mucchio d'erbe").

Atât pasărea cât şi dansul se numesc prin jud. Putna, Dorohoiu, Neamţu (cf. şi *Şezăt.* VI 51) *ciof*, al cărui *o* nu mi-l pot explicà, dar care cu greu poate fi adus în legătură cu ital. *ciofo*. Pasărea de noapte mai e numită şi *ciuh*, cuvânt atestat mai întâiu în *Biblia* din 1688 (Deut. XIV, 15). Precum arată şi varianta *ciuhà* (Marian, *Ornit.* I, 215), forma această pare a fi rezultatul unei contaminări a lui *ciuf* cu *buhă*, întâmplată cu atât mai uşor,

www.dacoromanica.ro

cu cât, în alte poziţii, schimbul între *f* şi *h* nu este un lucru rar. O contaminare asemănătoare s'a întâmplat între *ciuf* şi *huhurete* (*huhurez*), dând rezultatele: *ciuhurete* (Muscel, cf. *ciuurete* în lalomiţa) şi *ciuhurez* (Dombrowski, 304); cf. Hiecke, *Jahresbericht, XII*, 136.

Acest *ciuf*, cu înţelesul de „păr zbârlit" — din care s'a desvoltat apoi cel de specie de buhă şi cel de „dans" — nu poate fi derivat din ungureşte, căci *csúf* unguresc nu are acest sens. Nici pe teren românesc nu se poate admite o trecere de sens de la „urît" la „păr zbârlit", mai ales că şi răspândirea geografică ne arată că avem a face cu două cuvinte deosebite. Lexiconul de Buda nici nu cunoaşte cuvântul în înţelesul obicinuit în Muntenia. Pe de altă parte nu-l putem considerà nici ca un împrumut recent din italieneşte, căci vorba e populară şi atestată în texte vechi. Astfel nu ne rămâne decât sau să admitem, cu Schuchardt, că avem a face cu unul din acele cuvinte de origine onomatopeică, cu o răspândire mai mult sau mai puţin internaţională, sau — şi aceasta îmi pare astăzi mai verosimil — să considerăm cuvântul românesc şi pe cel italienesc având o origine comună, veche germană.

Cuvântul german a pătruns în limbile romanice supt două forme, din dialectul franc, în franţuzeşte: *touffe*, şi din longobardul *zuppfa* în italienescul *ciuffo*, (REW No. 8989). Tot din limba longobardă va fi ajuns cuvântul şi la noi şi la. Albanezi, care au *tšufkə džufkə* cu înţelesul de „ciucure, mătase de porumb" (G. Meyer, *Alb. Wb. 450)*. In Italia cuvântul e foarte răspândit. Afară de exemplele citate de Schuchardt *l. c.* mai amintim pe *ćuffę* din graiul din Sillano, cu înţelesul general de „capello" *(Arch. glott. ital. XIII, 344)*. El a pătruns şi la Germanii din Tirol (*Magyar nyelvőr XXXV, 481—482*, cf. glosa, „hoc sinciput: el *cufo*" într'un glosar din sec. al XV-lea în Waelschtirol, *Zeitschrift f. rom. Phil XXV, 389*) şi, precum crede Berneker, şi la Sârbi supt forma *ćuba* „moţ de pasăre" (SEW. 161).

Dacă admitem că *ciuful* nostru ne-a venit de-adreptul din limba longobarda, va trebui să reţinem faptul că sunetul iniţial a fost auzit de strămoşii noştrii ca č întocmai ca de Italieni şi de Albanezi, sau în tot cazul cu un sunet apropiat de aceà consonantă românească din care s'a desvoltat č.

Ciuf este dar, la noi, un dublet: în înţelesul de „păr zbârlit" îl avem de la Longobarzi, iar în sensul de „pocit, batjoco-

www.dacoromanica.ro

rit" l-am împrumutat în timpuri mai recente de la Unguri, care-l au, la rândul lor, de la Italieni. In regiunile în care peste cuvântul vechiu s'a suprapus cel nou, a trebuit în mod firesc ca între cele două omonime să se producă şi o apropiere semantică. Puntea de trecere a putut fi următoarea: Când tundem pe cineva rău, zicem că l-am „pocit", „că l-am „batjocorit", adecă *l-am ciufulit* (cf. «*ciufurluesc* = *ciufulesc*, tund prost», Pamfile, *Jocuri, II*). Prin apropiere de *ciuf* „păr mare şi zbârlit", s'a putut naşte şi un *ciufulesc, ciufuesc* „zbârlesc, deranjez părul", dat de A. Scriban, care (*Arhiva* din Iaşi, 1912, nr. 4) îl aduce în legătură directă cu ung. *csúfol*. Acest sens nou al verbului de origine ungurească e răspândit în literatura mai nouă din cauză că e simţit ca onomatopee: Mama Stanca ... cu părul alb şi ciufulit. Delavrancea, *Sult*. 12. Un stârc jerpelit, ciufulit. Marian, *Orn*. II 325. Întind în palme unsoarea şi-mi ciufulesc, îmi ridic vâlvoiu într'o clipă tot părul. Sadoveanu, *Morm*. 194. Îl văzuiu cu barba mare, cu păr creţ şi ciufuit în cap. Vissarion, *Fl*. 104.

zgardă.

Zgardă n'are nimic a face ca slavul *gradŭ* (Cihac II 116—117), ci derivă din rut. *garda* „Schmuck, Zierat" (Berneker, *Sl. Wb*. 300). De fapt, în timpuri vechi, d. ex. în Biblia din 1688, şi azi prin Moldova, Bucovina, Maramureş şi Banat, *zgarda* e un colan de pietre scumpe sau de mărgele, pe care-l poartă femeile la gât. Numai prin analogie s'a spus apoi *zgarda câinelui*, sens special care a învins în limba literară.

Sextil Pușcariu

II

deciurică.

Verbul acesta se întrebuinţează în Zagra, jud. Bistriţa-Năsăud, cu înţelesul de a „desface fructele de pe creangă, cocean etc.: *a deciurică creanga de poame; se deciurică grăunţele de mălaiu* (= „porumb") *de pe cocean*. Cred că sensul original era „a desface boabele pentru a le pune în ciur, ca să fie cernute" şi apoi prin extensiune şi „a desface poamele de pe crengi", „a le rupe". În acest caz cuvântul corespunde unui **de-cibricare*. (din *c(r)ibrum* > *ciur*) şi se poate asemănà cu sardul log. *kilibrare* „a rupe în bucăţi" REW. No. 2322 (care nu trebue să fie

www.dacoromanica.ro

influenţat de *krebare* < crepare, precum admite Meyer-Lübke (*ib.* N⁰ 2313).

„În piezi" cu „Dumnezeu a'nvis".

Prin părţile Năsăudului copiii mici, înainte de vârsta de şcoală, umblă în dimineaţa zilei dintâiu de Paşti *„în pcez"* (= literar „în piez" sau „în piezi"), salutând pe gazda casei în care intră cu cuvintele *„Dumńedzău o'ńg̀is"* şi adăogând, mai ales între cunoscuţi, *„Dăm ou roşu dac 'am dzâs"*, în vreme ce cei în vârstă se salută cu *„Hristos o'ńg̀iat"* (= „Hristos a'nviat") şi răspund: *„Agevărat c'o 'ńg̀iat"* (= „Adevărat c' a 'nviat").

Cât priveşte partea din urmă a celei dintâiu din salutările amintite, evident, avem de a face cu păstrarea, prin influenţa rimei din versul următor (*„Dă-mi ou roşu dac'am zis"*), a perfectului compus (*„a'nvis"*) al verbului *a învie* < in + vīvĕre, atât de obişnuit în limba veche atestat în Apostolul de la Voroneţ, Psaltirea Scheiană, Codicele Sturdzan, la Coresi, Varlaam, Dosofteiu, în Biblia de la 1688 ş. a. m. d.).

E mai greu de explicat locuţiunea *„În piezi"*. E foarte probabil însă că din punct de vedere etimologic şi al înţelesului nu se poate despărţi de moldovenescul *piezi buni* şi *răi*, rostit *chĭezĭ* şi *chĭejĭ bunĭ* şi *răĭ*, care se întâlneşte şi la cronicarii Ureche, M. Costin şi D. Cantemir, apoi de *păză*, *în pĭezĭ* (în înţeles topic) = „pieziş", „răscruci" (Muscel), şi *pieziş*, pe care regretatul D. Puşchilă le derivă din lat. *pes*, *pĕdis* [1]. Poate adecă să fie vorba de încercarea norocului, de „piezii buni" şi „răi" în dimineaţa marei sărbători a Paştilor, raportându-se la „picior" care are rol important în chestiuni de noroc (cf. locuţiunea „s'a sculat cu piciorul stâng" = îi va merge rău în ziua aceea, ş. a.). Dar e cu putinţă şi aceea că obiceiul se rapoartă la umblarea „în picioare" a copiilor mici pe care părinţii, în bucuria lor, îi duc

[1] Vezi D. Puşchiiă, *Observaţiuni cu privire la terminologia geografică populară şi toponimie* în *Anuarul de geografie şi antropogeografie*, II (1910-1911), Bucureşti 1911, p. 161; cf. şi S. G. Longinescu, *Legi vechi româneşti şi izvoarele lor*, vol. I, Bucureşti 1912, p. X, unde se interpretează tot aşà locuţiunea *„a grăi peste piezi"* = „peste picior" din legea Munteniei, § 7, cap. 106. D-l A. Scriban, crede că spune lucruri nouă în *Arhiva* din Iaşi, XXIX (1922), No. I, p. 49, când reproduce cele spuse de Puşchilă cu 11 şi de Longinescu cu 10 ani mai nainte şi trimite la exemplele date de Tiktin în *Dicţ. rom.-germ.*, p. 1153 şi 1161. — Etimologia *cheză* < *cladea, -am, *chez* < *cladeum (< clas clades) propusă de I. A. Candrea (cf. Puşcariu, *Et. Wb.*, Heidelberg 1905, No. 351) trebue părăsită.

www.dacoromanica.ro

de sărbători la rudenii ca să-i vază. În acest caz etimologia ar fi şi mai evidentă.

spúriu (şpuriu).

Un cuvânt de care m'am mai ocupat odată în treacăt în o revistă apărută în cursul războiului (*Pagini literare*, I, Arad, 1916, No. 9-10, p. 195-6) şi care n'a fost luat în seamă până acum, socotit fiind savant, deşi, cum vom arătà mai la vale, e poporal şi încă foarte important, aparţinând la originea sa jurisdicţiunii, este *spuriu*, pe care-l înregistrează şi Alexi şi Barcianu în dicţionarele lor. Cuvântul are funcţiune substantivală şi adjectivală şi însemnează: 1. „copil din flori", „copil de lele", „bastard", „ilegitim", „der uneheliche Sohn"[1]; 2. „fur" la pomi şi plante; 3. (Fig.) „nedesvoltat", „fals", „unentwickelt", „After ∽ " „unecht". *Spuriu — copil născut din nelegiuită însoţire, bastard,* Stamati.

Mai de mult cuvântul pare să fi fost mult mai lăţit. Astfel între interesantele nume de sate din Oltenia înşirate în catalogul prenumeranţilor la *Antichităţi despre crucea Domnului Iisus Hristos* de A. Geanoglu Lesviodacs (Bucureşti 1857) se găseşte şi *Spureni* (v. N. Iorga, *Revista istorică*, Bucureşti VI-1920, No. 10—12, p. 262). Întru cât în acest loc n'ar fi vorba de o cetire greşită, *Spureni* în loc de *Spineni* ori *Spârleni* (v. *Marele Dicţionar Geografic al României*, vol. V, p. 455-6, unde *Spureni* lipseşte), numirea topică *Spureni* trebue considerată ca un derivat al lui *spuriu*[2]. Acest derivat se mai întrebuinţează şi astăzi ca porecla în unele părţi, d. p. *Spureanu* în Poiana, jud. Bistriţa-Năsăud (com. S. Pop, st. în litere). Dar că *spuriu* e cuvânt vechiu şi poporal, afară de acest derivat, mai dovedeşte şi împrejurarea că în părţile, pe unde se întrebuinţează de obiceiu, nici nu se mai aude alt sinonim şi mai trăeşte şi în formele de moţiune:

[1] În limba veche pentru această noţiune găsim cuvântul *còpil*, pl *còpilt* şi *còpii*, dubletul lui *copil*, pl. *copìt* „Kind" (cf. p.-sl. *koptlŭ*, *-pelŭ*, srb. *kopile*, rut. *kòpil, -pel*, alb. *kopily* „Knecht, junger, Mensch, Bastard", ngr. κοπέλι „junger Mann, Diener"), astfel d. p. în *Îndreptarea legei*, gl. 206 se face urmatoarea deosebire de drept: „Pentru bogaţi copiii carii să chìama adevaraţi, carii hireşi, carii còpilı şi carii întunecaţi". În Marmaţia şi în părţile învecinate (Ardealul de nord) şi astazi „spuriul" e numit *kòpt'il*, iar „copilul" *cocòn*, dar şi *copil*. În alte părţi se numeşte *copil din flori, copil de lele, copil de la umbra gardului*, apoi cu barbarismele *bitang* (< ung *bitang*), *fochiu* (< ung. fattyú), etc. *Còk'il* se găseşte şi în dialectele din sudul Dunarii.

[2] Un pendant interesant e C*ok'il'i* din Pind, v. *Dacoromania*, I, p. 419.

www.dacoromanica.ro

spuroaică (*şpuroaică*) Marian, *Naşt.* 5, Alexi, Barcianu „das uneheliche Mädchen“ şi „welche uneheliche Kinder zeugt“, „Kebsweib“ şi *spureaucă (şpureaucă)* „das uneheliche Mädchen“, pe care-l cunosc eu din părţile Năsăudului.

Cum apare şi din felul cum am redat grafic rostirea cuvântului mai sus, alături de rostirea mai veche *spuriu*, găsim şi rostirea mai nouă cu *ş*, *şpuriu*, de pildă pe valea Someşului. Sânt chiar locuri unde se face deosebire între *spuriu* şi *şpuriu*, care alcătuesc astfel un dublet, înţelegându-se supt *şpuriu* „copilul din flori“, „bastardul“, iar supt *spuriu* „furul“ arborilor şi al plantelor.

Ce priveşte etimologia, este evident că avem de a face cu lat. *spūrius*, *-um*, „copilul născut din un tată necunoscut şi o femeie stricată“, „Hurenkind“, „von unehelicher Geburt“, „uneheliches Kind“, „natürliches Kind“ (gr. πορνογενής) [1], iar acest cuvânt după Weisz şi Saalfeld nu se poate despărţi de spurium „weibliche Scham“, care a fost împrumutat din gr. σπορά, idem, prin mijlocirea Etruştilor, cum arată numele Spurius sau Spurieis „Spurii“ (v. Schulze; *Eigennamen*, p. 94) care se ivesc pe teritoriu etrusc (v. Walde, *L. Et. Wb.*, ed. II, Heidelberg, 1910, p. 734).

Spurius însă se întâlneşte la scriitorii latini numai după epoca clasică, mai ales la jurişti. Îl găsim întrebuinţat şi în înţeles figurat: versus ⏑ = „unecht“ Auson. ep. 18 extr.; vates ⏑ = „schlechter“ Auson. sept. sap. 13 *proem.* (cf. Georges, s. v.).

Împrejurarea că acest cuvânt apare numai aşà de târziu (sec. II d. Hr. ne-ar puteà face să credem că n'a avut timpul necesar ca să strabată în graiul zilnic al coloniştilor din Dacia. Totuşi se pare că el a prins repede rădăcini în graiul acestui popor de drept, căci cuvântul românesc, cu cele trei înţelesuri ale lui, este evident poporal, având şi derivatele amintite. Dar că erà cunoscut de latina vulgară ne-o dovedeşte şi forma, cu un înţeles înrudit cu cel al doilea al cuvântului românesc, *spurra* „unechte Rebe“ care se găseşte în dialectul campidanic din Sardinia (v. Meyer-Lübke, *REW.*, No. 8195).

Altfel înţelesul etimologic, deci original, a trebuit să fie, cum am arătat, cel de „von unehelicher Geburt“, „uneheliches

[1] Se deosebeà de nothus care erà născut din un tată cunoscut şi o femeie cu care acesta trăià, „Bastard“, „Hebskind“, gr. νόθος.

www.dacoromanica.ro

Kind", „natürliches Kind", din care s'a desvoltat apoi, în mod figurat, cel de „fur" la pomi şi plante şi „unentwickelt", „After ∞", deci „unecht", atestate şi în limba latină.

Schimbarea lui *s* iniţial în *ş* nu e regulată. Spre a o explică ne-am puteà gândi la o influenţă albaneză (în care limbă *s* latin a devenit *ŝ*), dar la Albanezi cuvântul lipseşte.

S'ar mai puteà admite că *spuriu* e element latin trecut prin vreo limbă streină, de pildă ungurească (cf. lat. versus > rom. *viers* = „glas"; lat. versus > ung. *vers* > rom. *verş* = „cântec" „poezie") sau germană (cf. *ştudiu*, *ştudent*, *şpion*, *ştipendiu* etc. în Ardeal) ori slavă (cf. lat. scola > sl. *škola* > rom. *şcoală* ş. a.). Dar în limba germană şi în cea ungurească n'a intrat latinul spurius. Nici chiar în limba latină medievală, întrebuinţată în documentele ungureşti, nu-l găsim; cel puţin A. Bartal nu-l atestă în al său *A magyarországi latinság szótára*, Budapest, 1901. Dintre limbile slave se găseşte numai în serbo-croată în forma *špure* sn. Ea a fost relevată de P. Skok în *ZRPh.*, XXXVI—1912, p. 655—6, unde ni se spun următoarele: Es heist so das Lamm oder Kalb, welches vorzeitig zur Welt kommt (in ganz Bosnien); davon auch *ošpuriti se* v. r. = vorzeitig trächtig werden[1]. In Kroatien hat das Wort (*špure* in Sichelburg) noch ganz die lat. Bedeutung, = uneheliches Kind, und hier kann es gelehrten, durch die Kirche erfolgten Ursprungs sein. In Bosnien kann man so einen gelehrten Ursprung bei *šùdar* < lat. sudarium[2] Schweisstuch annehmen. Jedoch bei einem Ausdruck der Hirtensprache (vgl. 7, 8, 25, 29) ist, glaube ich, ein solcher Ursprung unmöglich. Dazu kommt noch der Umstand, dass sich gerade in der Hirtensprache des Balkans altes romanisches Sprachgut erhalten hat, und das ist auch der Fall bei dem oben angeführten Worte". Dar nu numai în Bosnia, nici chiar în Croaţia nu e probabil să fie acest cuvânt de origine bisericească. Dacă ar fi fost des întrebuinţat în biserica apuseană, el ar fi trebuit să pătrundă şi în nemţeşte şi ungureşte, precum şi în limba documentelor latino-

[1] În notă Skok relevă şi pendant-ul *kopìlica* = „ein vor der Zeit trachtiges Schaf", *kopiliti se* = „trächtig werden in einem Alter von einem Jahre" (despre oi, capre), pe când altfel *kopile* „uneheliches Kind" (*Ak. Wb.* V s. v.) şi trimite la G. Meyer, *EWA.* 198.

[2] Skok constată în notă că, în mod bătător la ochi, acest cuvânt se găseşte şi la ortodocşi, cu toate că deosebirea religioasa pe teritorul serbo-croat a avut mare influenţă asupra limbii.

www.dacoromanica.ro

ungureşti. Din acestea însă, cum am arătat, lipseşte. Apoi el se găseşte şi la Sârbii ortodocşi. Şi în Croaţia deci *špur* e de origine romanică orientală. Dacă Skok ar fi cunoscut cuvântul românesc cu toate derivatele şi înţelesurile lui, de bună seamă şi el ar fi constatat acest lucru. Acum, în rândul întâiu tocmai împrejurarea că în serbo-croată cuvântul e de origine romanică, în al doilea faptul că în româneşte *spuriu* (*şpuriu*) păstrează înţelesurile mai apropiate de originalul latin, că el are un număr destul de mare de derivate cu totul independente de derivatul verbal sârbesc şi în sfârşit că rostirea cu *ş* se aude în părţile nordice, ne fac să credem că aceasta nu se poate explică prin un împrumut din sârbeşte. *Spuriu* (*şpuriu*) e un cuvânt moştenit şi explicarea rostirii cu *ş* trebue căutată altundeva.

Nu e vorba adecă numai de acest cuvânt, ci rostirea cu *ş* e un fenomen mult mai general. El a fost observat şi relevat în câteva cuvinte de A. Scriban, *Asemănările de la hotare* (relativ la vorbirea din sudul Moldovei) în *Arhiva, XXIX* (1922), Nº I, p. 14: „*Sperlă, spital, spirt* în Muntenia şi sudul Mold., în nord *şp*". Dintre aceste trei exemple merită să ne oprim mai ales asupra lui *şperlă*, pentru care cf. croat *spȅrliti* „a arde", deci un original croat cu *s* redat româneşte cu *ş*.

Dar exemplele se mai pot înmulţi. Astfel aici intră probabil şi *scuip*, care mai are formele *şcuĭpesc (Luceafărul, III*, 346, *şchĭopesc* (Varl., *Caz.* 1643, f. 167^b), *şchĭuopesc* Varl., *Caz.* 1643, f. 103^b), *sk'ip* şi *şk'ip* (Weigand, *Jahresbericht*, III, 238), *scuĭpăsc* (Weigand, *Jahresbericht*, V, 36), *scùpĭu*, *scupk'u* (Weigand, *Jahresbericht*, VIII, 276), *stupesc*, *stùk'*, *stùĭk'* (Weigand, *Jahresbericht*, IX, 189), *stopk'esc*, *şt(ĭ)opăsc*, *strok'esc* (Weigand, *Dial. der Buk. und Bess.*, 54; acesta din urma contaminat cu *stropesc*. ar. *(a)scùk'u*, mgl *(nă)scup*, de-aici *scupeţ*, s. m. „Spucke", *scupt*, *-a*, adj., „unrein", care a dat atâta de lucru filologilor, fără a-i puteà găsi o etimologie mulţămitoare, deşi toţi admit că trebue să fie de origine latină vulgară onomatopoetică (< skuppire, v. W. Meyer-Lübke, *REW.*, Nº 8014, *scuppīre, *stupīre, etc. întrebuinţate alături de clasicele conspuĕre şi sputare, v. S. Puşcariu, *Et. Wb.* p. 141—2).

Un cuvânt în care avem când *ş*, ca în albaneză (*štjerε*, *šk'erε*) şi croată (*štirkinja*), când *s*, ca în greceşte (στεῖρα), este *ştiră* "unfruchtbar". Astfel îl găsim la Dosofteiu: *şi au pornit zgăul*

www.dacoromanica.ro

ceiĭ ştire (Vieţile sfinţilor, 204_2), dar la nominativ are forma *çu s: nu făceà cuconi fiind stirâ* (стирѫ) *şi stearpâ* (*l. c.*, 204_2). Mai citãm: *Vacă stiră* = „stearpă". *Rev. crit. lit.*, III, p.169. *Femeie ştirâ* = „stearpă". *Şezătoarea*, III, $89/_{32}$. *Ştiră* = „juncă sau vacă ce nu se alungă" Marian, *Ins.*,* 3. În comunicările lui Marian pentru *Dicţionarul Academiei* ni se spune de câteva ori că pluralul acestui cuvânt e *ştire*, odată însă ni se dă *stire*. Poate să fie şi o greşeală de condeiu, dar şi o redare corectă a rostirii, precum rezultă din cele de mai sus. În forma *ştiră*, pl. *ştire* îl cunosc şi eu din ţinutul Năsăudului cu înţelesul de „unfruchtbar" (despre femei, vaci, oi etc.), deci o nuanţă deosebită de *stearpă* care însemnează pe „cea care a încetat de a da lapte". Cihac în *Dict. d'ét. dacoromane*, t. II. p. 702 citează după *Codica civilă a principatului Moldovei*, ed. 2, Iaşi 1851, § 1242_b derivatul *ştirie* „stérilité", „infécondité": *ştiriea vacilor*. Cuvântul se găseşte şi în dialectul ir. în forma *ştirca*: *mul'era cârle nu rodè*, femeia ce nu naşte, cf. croat. *štirkinja* „eine Unfruchtbare" (I. Popovici, *Dialectele române*, IX, Halle 1909, p. 156). În sfârşit, cum îmi comunică D-l Th. Capidan, el se află şi în dialectul aromân în forma *ştircă: ĭarbă ştircă care nu afeată lilice*, deci „iarbă care nu face flori", în care *-u-* se datoreşte probabil contaminării cu *stur* < *stulus (< stylos) „stâlp" sau cu alt cuvânt[1].

[1] Relativ la etimologia cuvântului *stiră, ştiră* (cu formele sale dialectale), a alb. *štjerε, šk'erε* „Lamm", „junge Kuh" şi gr. στεῖρα „unfruchtbar", constatăm că ea nu se poate despărţi de cea a lui *sterp* „unfruchtbar", alb. *šterpε* „unfruchtbar", («von Tieren und Frauen»), f. «junge Kuh», gr. στέρφος, στέριφος „unfruchtbar". Observăm apoi că G. Meyer, *EWA*, *p 417*, consideră cuvântul rom. *sterp* (şi probabil tot aşà ar fi socotit şi despre *stiră, ştiră* dacă l-ar fi cunoscut) de origine ilirică şi-l desparte de ngr. στέρφος, pe care îl derivă din vgr. στέριφος. Chestiunea totuşi e discutabilă şi nu e exclus că trebue sa pornim de la un singur izvor.

Sterp, în forma *stirp*, a intrat din dialectele italiene încă de prin sec. XIV şi în dialectele germane ale Tirolului cum a aratat Val. Hintner, *Zeitschrift für deutsche Wortforschung*, IX (1907), p. 159—160, unde, ca şi Zingerle, îl aduceà în legătura cu *sterben*. Împotriva parerii acesteia s'a ridicat cu drept cuvânt Lexer (*Mhd. Wb.* II, 1201) care-l consideră de un cuvânt romanic (stirps, stirpare, extirpare) Mai târziu Hintner (*Z. f. d. Wortforschung*, X 1908/9, p. 37) a revenit, schimbându-şi părerea, şi a primit pe aceea a lui Diefenbach (*Vergl. Wb.*, II, p. 306) şi G. Meyer aratată mai sus În adevăr etimologia latină din stirps, ex-stirpis, la care se gândeà *Lexiconul de Buda* (p. 671) şi Lexer şi pe care a încercat să o dovedească amănunţit E. Herzog, *Zeitschrift f. rom Phil.*, XXVI, p. 736, cu toate că a fost acceptată de Puşcariu, *EtWb*, p. 151, Nº 1644 şi de Meyer-Lübke, *Z. f. d. Wortforschung* X (1908/9), p. 36—37, nu poate fi admisă.

www.dacoromanica.ro

Pentru *stirigoaie (Veratrum album nigrum)* avem formele: *stirigoaie, steregoaie, strigoaie* şi *ştirigoaie, şteregoaie, ştirigoanie, şteregoanie* (*Dicţ.* şi Panţu, *Pl.* 283).

Avem *sfoară, sfară*, pl. *sfori* şi *sferi* în unele regiuni şi *şfoară, şfară*, pl. *şfori* şi *şferi* (< sl. *sŭvora* „copcă", „cataramă"), în altele (Mold., Buc.), ş. a. m. d.

Particularitatea de a rosti cu *ş* cuvinte în care am aşteptà *s* iniţial se găseşte, cum îmi comunică D-l Capidan, şi la Aromâni, cf. *schipoan'e* şi *şchipoan'e* ş. a.

Ea este un fenomen tocmai invers aceluia pe care-l constatăm de pildă în forme ca: *smalţ* alături de *şmalţ* < *Schmalz (Glas)*; *sfert* alături de *şfert* < sl. *četvertŭ*; *sterpeli*, cum găsim în unele dicţionare (Alexi, Barcianu), deşi forma aceasta nu e sigură, alături de *şerpeli* care s'a născut probabil din contaminarea lui *şterge* cu înţelesul de „a furà" şi „a fugì" (H. II, 228; Creangă *A.* 41 şi Glosar; *Contemporanul*, II, 694; Ghica, *S.* 492; Delavrancea, *S.* 242, I. Negruzzi, IV 292) + *pilì* tot cu înţelesul de „a furà" (Lex. Bud., Alexi, Barcianu; îl cunoaşte şi subsemnatul din graiul viu de pe Valea Someşului) [1] şi cu *i* neaccentuat asimilat la *e* antecedent, ş. a. [2]

jioară ori vioară.

În articolul *„O rămăşiţă din timpuri străvechi; jioară (žiŏarâ) cristal"*, publicat în *Arhiva* din Iaşi, XXV (jubilar), 1914, pp. 145—172, dl Al. Philippide după ce dă numeroase citate pentru a' puteà fixà înţelesul de „cristal" al cuvântului *vioară (ghioară, ɣioară, g'ioară, jioară)*, care se întrebuinţează totdeauna pentru a caracterizà apa curată. în legăturile: *limpede ca vioara, curată ca vioara* şi (*Prutule, Dunăre, părâuţ*) *apă vioară*, combate mai întâiu părerea lui Hasdeu, care-l considerà (*Et. magn.*, p. 1296) de un derivat prin sufixul *-or* (cf. *târziu* > *târzior*) al lui *viu*, pe care îl întâlnim şi în latineşte în *aqua viva* cu înţelesul de „izvor",

[1] Astfel de contaminări glumeţe sânt foarte obişnuite, cf. *furluà, furgăsì* ş. a.

[2] Cu totul de alta natură e înlocuirea funcţiunii sintactice a lui *să* (+ *se;* ar. *să, si, s;* mgl. *să, si, s, sa*, ir. *se* „wenn") de la conjunctiv < s e (în loc de s i; cf alb., it., v.-fr., pg., pv. *se*) cu *şi* (ar., mgl. ↶, ir. *si*) < *sic* (cf. it. *si*, eng : *şi*, pv, fr., sp. *si*, pg. *sim)* în ţinutul Bihorului relevata de G. Weigand, *IV. Jahresbericht* 1897, p. 301 Exemple mai numeroase v. Hetco György, *A berettyómenti román nyelvjárás*, Belényes, 1912, p 33. Înlocuirea pare sa se fi făcut în sintagme ca: *trabă şi margă* = «trebue şi (= «astfel», «aşa» „aşa dar" „deci") meargă».

www.dacoromanica.ro

franţuzeşte „eau vive = aqua quae semper fluit". Studiază apoi cu mult aparat fonetismul cuvântului, dând reflexul cuvintelor corespunzătoare *(vitellus, vitella)* după *Jahresbericht*-ele şi *Atlasul lingvistic* al lui Weigand şi reconstruind în baza acestora rostirea dialectală a lui *vioară* < *vĭŏlı*. În sfârşit trece la etimologia cuvântului în chestiune, despre care crede că trebue derivat din un **ĭuála* care ar fi identic cu grecescul ὕαλος (rostit de Greci în trei feluri: *hĭialos hĭú ılos, húıılos* şi întrebuinţat în forma *hyalus* şi de poeţii latini începând cu Virgiliu) = 1. 'sare gemă', 2. 'cristal de munte', 3. 'sticlă'. Spre a ajunge la forma **ĭuála* din care s'a desvoltat *ğuară*, presupune că — după amuţirea lui *h* iniţial — accentul a fost mutat de pe *u* pe *a* ca în sufixul *-éolus* devenit *iólus*. In **ğuară* s'a ivit mai întâiu un *u* epentetic **ğuŭară*, din care apoi uşor s'a putut desvoltà *ğioară*.

Forma *vioară* ar fi deci un hiperurbanism. Ce priveşte genul, dl Philippide crede că ὕαλος, care erà de genul feminin în greceşte, şi-a păstrat genul în româneşte, dar şi-a schimbat forma după gen şi a trecut la declinarea I, căci „mai puţin probabil e că la baza cuvântului românesc să fi fost ὑάλη, care se găseşte la Hesychius şi Suidas".

Dar ca tot ce se clădeşte pe multe presupuneri şi are nevoie de mult aparat pentru a se dovedì, etimologia dlui Philippide nu ne convinge.

De ce să nu plecăm de la forma *vioară* care există în părţile unde *v* înainte de *i* nu se alterează, căci cu greu poate fi considerată de hiperurbanism în toate textele (d. p. la Ispirescu!) citate de însuşi dl Philippide? Adevărat, sânt şi de acestea Aşà e, d. p., cel de la Năsăud (*Familia*, 1887, p. 224, unde în adevăr se rosteşte *g'ioá'ră*.

De ce să nu ne gândim la latinescul aqua **vīvŭla* care ar fi înlocuit prin derivare pe *aqua viva*, din care-l derivà Hasdeu sau, mai bine, prin schimb de sufix pe *aqua vīvĭda*? Dar să ne explicăm! Argumentarea lui Hasdeu nu e aşà de şubredă cum se pare din felul cum ne-o prezintă dl Philippide. El constată că: „Dejà latineşte *aqua-viva* însemnà apă de izvor; franţuzeşte „eau vive" = „aqua quae semper fluit" (Du Cange, v. Aqua). Dintre Români, dialectul istrian a păstra[t] până astăzi: „apă-viie" = „fliessendes Wasser" (I. Maiorescu). În cel daco-român, cuvântul nu ştiu dacă se mai aude undeva cu acest sens, deşì s'a

www.dacoromanica.ro

conservat pe alocuri expresiunea opusă: „apă moartă" = »stehendes Wasser (Sava Barcianu)."

Peste aceste constatări nu se poate trece aşà de uşor, căci ne dovedesc că erà cu putinţă derivarea din cea de mai nainte a unei *apă vioară* „apă de izvor", „izvor".

Dar *apă-vie* cu înţelesul de „apă curgătoare" se găseşte şi în vechile noastre texte traduse din slavoneşte, deci fără a aveà în vedere pe latinescul *aqua viva* ori *flumen vivum*. Traducătorul l-a întrebuinţat astfel pentrucă îl cunoşteà cu acest înţeles din dialectul pe care-l vorbeà şi scrià. În Evanghelia de la Ioan, aceala 12 (Dumineca a cincea, a Samarinencii) cetim: *Grăi lui muiarea: „Doamne, n'ai cu ce să scoţi, şi puţul iaste adâncŭ. De unde amu ai* apă vie?... *Răspunse Isusŭ şi zise ei: „...apa ce eu da-voiu lui fi-va întru elŭ* izvorŭ *de apă* curătoriu *în viaţa de veaci"*. Însăşi evanghelia ne arată aşadar că termenul *apă-vie*, întrebuinţat altfel simbolic, se rapoartă la „curgere", fiind vorba de un „izvorŭ de apă curătoriŭ" (în textele mai nouă: „săltătorĭu, săritorĭu") în viaţa de veaci, nu la apa care „dă viaţă", şi adecă „viaţă sufletească", cum s'a interpretat mai târziu, sau care „învie" a basmelor noastre. Acelaşi lucru ni-l dovedeşte şi *Tâlcul* lui Coresi care vorbeşte de „ape dulci şi vie săritoare şi preacurătoare" (*Cartea de învăţătură* de la 1581, ed. Puşcariu — Procopovici. p. 154), „apă vie, *că pururea iaste şi pururea* curătoare *e, că* apa vie *iaste* ceaia ce se varsă *şi* cură, *apă vie, dulceaţa duhului sfântŭ" (ibidem*, p. 158), „*că apa ce eu dau, fi-va* izvorŭ *de apă, şi pururea* curătorĭu" (*ibidem*, p. 159).

În evanghelia de la Ioan, zaceala 27 (Dumineca Rusaliilor) ni se spune: „Râuri *den zgăul lui cură-vorŭ* ape vii", iar tâlcul, raportându-se la această propoziţie, adauge: „*Acesta iaste domnŭ a toate făptur le, şi iaste a toată dulceaţa şi voia ceaia buna beare adeverită*, vie şi curătoare, *mare şi adeverită, şi pururea* râu curătoriu, „*apă dulce şi* vie *şi* curătoare, *şi preaînple-se şi preavarsă-se", apă* vie, *grăieşte Hristosŭ, că le* cură..." (*ibidem*, p. 191), „*izvorŭ* viu" (*ibidem*, p. 112).

Dacă în veacul XVI se întrebuinţează dialectal *apă vie* cu înţelesul de „apă curgătoare", „izvor", chiar „râu", nu e cu neputinţă să fie regiuni unde să se întrebuinţeze chiar şi astăzi.

Dar Hasdeu greşeşte în explicarea locuţiunilor „apă ca vioara", „limpede, curată ca vioara": „Printr'o confuziune datorită

www.dacoromanica.ro

identităţii fonetice, în loc de *apă vioară* a început a se zice mai în urmă „apă ca *vioara*“, deşi n'are a face întru nimic cu floarea „viorie“.

Dl Philippide observă această greşală. „Este imposibil însă de priceput“, ne spune el, „cum i-ar fi venit în minte Românului să compare apa limpede cu floarea *vioară*, „limpede ca *vioara*“, când de la capul locului n'ar fi fost întrebuinţat în comparaţia „limpede ca ∽“ un cuvânt care să fi avut acelaşi ori aproape aceleaşi sunete cu floarea *vioară*. Căci într'adevăr floarea *vioară* nu se potriveşte absolut de fel în această comparaţie... Ce haz are să zică cineva că-i „apa limpede ca o floare lila, albă, galbănă, roşie, violetă?“ (p. 146).

Totuşi nu credem cu dl Philippide că *ĭuală* > *ğuară* > *ğŭuară* > *ğĭuară* ar fi fost cuvântul „care să fi avut acelaşi ori aproape aceleaşi sunete cu floarea *vioară*“. Ni se pare adecă mai probabilă — deşi nu sântem întru toate de acord cu ea — explicarea, altfel cam necompletă şi deci nu destul de clară a dlui Puşcariu: „Ce vrea să zică adjectivul *vior* în versurile populare:

Dunăre apă vioară
Face-te-ai neagră cerneală (Ib. VII, 81)?

Fiind pus în opoziţie cu „neagră cerneală“ pare a fi egal cu „vioriu“ ca nume de coloare. Dar formaţia adjectivului *vior* e atât de neobişnuită, încât nu-e de exclus explicarea lui „apă vioară“ ca o „apă săltăreaţă, vioaie“ < *aqua *vīvula* şi e probabil că numai mai târziu, prin etimologie populară, să fi fost apropiat acest *vior* de *vioară* (floarea) *(Conv. Lit.* XXXIX, p. 326, Nota 2).

Să încercam însă mai întâiu să clarificăm etimologia cuvântului *vioară*. În adevăr însăşi înfăţişarea cuvantului ne face să credem că el e foarte vechiu: trebue să facă parte din puţinele elemente latine pe care ni le-a păstrat numai împrejurarea că în lupta pentru existenţă s'au retras într'un colţ de limbă, îngrădindu-se într'o locuţiune izolată, întocmai ca şi *zo te cuşte* < deus te constet, *cince* cimex,-icem în *mi-s cince de sătul* şi în numele de familie *Cincea* ş. a., de care m'am ocupat altă dată.

La baza lui trebue să stea nu atât un derivat prin sufixul *-ior* din *viu* < vivus (cf. *târzior* < *târziu*, cum credeă Hasdeu, cât mai curând un *vivŭla < vivĭda prin schimb de su-

www.dacoromanica.ro

fix. Să ne gândim numai cât de des se întrebuinţă sufixul *-idus* în atributele cuvântului *aqua*: *frigida*, *gelida*, *calida*, *tepida*, *turbida*, *limpida*, *ropida* pentru ca să ne explicăm cât de uşor a putut să intre vīvida „lebhaft" alături şi chiar în locul lui viva care se întrebuinţă de obiceiu pentru a numi „apa curgătoare", „săltăreaţă", „vioaie" a izvorului şi râului faţă cu *aqua stagnans* „apa stătută" sau „moartă". Despre sufixul *-idus* se ştie apoi că a fost înlocuit adeseori cu alt sufix care aveà o vitalitate mare, anume cu *-ŭlus*. Dl Puşcariu (*Conv. lit.* XXXIX, p. 302—3) a adus pentru acest schimb de sufix o mulţime de exemple din limbile romanice şi din limba română. Dl Giuglea (*Cercetări lexicografice*, Bucureşti 1909, p. 18—19) crede că şi *muscur,-ă* intră în categoria derivatelor prin schimbul lui *-ŭlus* cu *-idus* (< musca).

Din punct de vedere fonetic desvoltarea mai departe a lui *vivula > *vioară* s'a făcut peste **vĭură*, în urma schimbării de accent, întocmai ca şi în *fiór*, născut prin reconstruirea unui singular din pluralul *fiéuri* < fĕbres, pl. lui fĕbris,-em[1], adăugându-se şi metafonia *ó — ă > oá — ă*.

Adjectivul *vioară* „curgător", „săltăreţ", „vioiu", născut astfel, prin întrebuinţarea deasă din locuţiunea *apă vioară* a putut să se izoleze curând ca substantiv (cf. *Duminecă* < [dies] dominica, *văr* < [consobrinus] *vērus*) cu înţelesul de „apă curgătoare", „apă de izvor", „izvor", „părăuţ„ (cf. de pildă, exemplul: *apă bună şi rece şi limpede*: *vioară*, Sandu-Aldea, *Săm.* IV, 909). Astfel s'a putut face uşor comparaţia „limpede, curată ca *vioara*", adecă ca „izvorul", ca „părâiaşul" la izvor. Înlocuirea lui *vioară* cu „izvor" nu numai că e cu putinţă, dar asemanarea alcătuită astfel e tot atât de plastică, având şi avantajul de a fi înţeleasă.

Fiind termenul de comparaţiune acelaşi, firește, se poate zice despre apa curată nu numai că e „ca vioara", „ca izvorul", ci şi „ca cristalul", „ca ochiul", „ca oglinda" ş. a. Câte comparaţii nu sânt cu putinţă? Nu este iertat însă să ne scape din vedere că comparaţia „ca vioara", întocmai ca şi a doua, „ca

[1] v. Puşcariu, *Conv. lit.* XXXV, p. 819 ş. u. şi XXXIX, p 326; Tiktin *Dicţ. rom. — germ.*, fasc. 11, Bucureşti 1907, p 630; Candrea - Densusianu, *o. c.*, p. 97; *Dicţ. Acad Rom* III, Bucureşti, 1911, p 126; Meyer-Lübke, *REWb.*, p. 243, No 3230, c re mai citează *Jahresbericht*-ul lui Weigand, XII, 110 şi *ZRPh*, XXVII, 741.

www.dacoromanica.ro

izvorul", nu se poate întrebuinţă decât cu privire la fluidităţi prin excelenţă despre apă, pe când „cristalul" se poate compară şi cu lucruri solide. Iată un motiv mai mult ca să nu ne gândim la o derivare *jioară* < **ĭuala*, chiar şi dacă, afară de posibilitatea comparaţiei „apă ca cristalul", întâmplarea ne mai serveşte şi oarecare asemănări fonetice.

Ajungând substantivul *vioară*, desvoltat astfel, să nu mai fie înţeles, el a putut să fie apropiat prin etimologie populară de floarea *vioară* pe care o cunoaşte şi înţelege toată lumea. Această apropiere însă mi se pare că nu o face nici n'a făcut-o poporul, decât când a fost solicitat de vreun învăţat să explice cuvântul pe care nu-l mai înţelegea nici unul, nici altul. Au făcut-o mai curand învăţaţii. În adevăr, nici unul dintre numeroasele exemple citate de dl Philippide, nici chiar acel

Dunăre apă vioară
Face-te-ai neagră cerneală (*Jb.*, VII, 81)

citat de Puşcariu, pe care-l întâlnim şi în varianta

Prutule, apă vioară,
De te-ai face de cerneală (*Şez.*, I, 47—8)

nu ne dovedeşte acest lucru. Contrastul dintre cerneală şi *apă vioară* se rapoartă, evident, la „limpezimea" celor două râuri, limpezime provenită din împrejurarea că sânt „ape curgătoare", deşi, în adevăr ele, fiind mari, nici odată nu sânt atât de limpezi încât această comparaţie să corespundă faptului[1]. Versul acesta pare a fi un vers stereotip al poeziei populare. Originalul a trebuit să fie: *Părăuţ, apă vioară...*" În acest original, care corespundeă realităţii, s'a înlocuit când Prutul, când Dunărea, când alt râu care erà în apropierea poetului popular[2].

[1] Pentru felul cum sânt caracterizate aceste râuri de poezia populară v. D. Ionescu Sachelarie, *Studii din poezia noastră populară* I. *Elementele geografice*. Bucureşti, 1913, d 26-28. Relativ la Prut cf şi ce spune D. Cantemir în *Descrierea Moldovei* (e d. M. Nicolescu, Bucureşti, 1909, d. 37): „Apa Prutului este cea mai sănătoasă din câte cunoaştem, însă cam tulbure din cauza mâlului ce poartă cu sine; iar puind-o într'un vas de sticlă, mâlul se aşează la fund şi apa ramâne limpede şi curată".

[2] În acelaşi chip înţelege versul şi dl N. Iorga: «Apa vioară» a Prutului, în cântec, e apa *vie* desmierdată de cântareţul popular. şi n'are a face cu instrumentul de musica" (*Revista Istorică*, VIII -1922, p. 141 în darea de samă asupra lucrării lui D. Bobulescu, *Lăutarii noştri: din trecutul lor, schiţă istorică asupra musicei noastre naţionale corale, cum şi asupra altor feluri de musici*, Bucureşti 1922)

www.dacoromanica.ro

Probabilitatea etimologiei vīvŭla > *vioară* „apă curgătoare", „apă săltăreaţă", „izvor", „părâuţ" este şi mai evidentă dacă avem în vedere faptul că şi verbul *înviorà* „lebhaft, munter machen", cum a arătat dl Puşcariu (*Conv. lit.* XXXIX, p. 326), trebue derivat din aceeaşi rădăcină, anume din *[in]vīvŭlare. Această etimologie este potrivită să explice pe *înviorà* din toate punctele de vedere, pe când despre a lui Tiktin („Zu *viiu*. Eigentümliche Bildung", *Dicţ. rom.—germ.*, p. 848), care se apropie de derivarea ce i-o făceà Hasdeu lui *vioară*, nu se poate spune acelaşi lucru, deşi se apropie şi ea de adevăr. E interesant de amintit că alături de *înviorà* < *[in]vīvŭlare avem şi un derivat al lui *viu*: *înviosà*, cu acelaşi înţeles, după analogia lui *însănătoşà*, *învârtoşà* etc. (v. Tiktin, *o. c.*, p. 848).

În felul acesta ni s'a păstrat un paralelism oarecare între *apă vioară — apă-vie* şi *înviorà — înviosà* (în loc de *învià* care s'a izolat numai cu înţelesul de „(wieder) lebendig machen, beleben, auferwachen") [1].

N. Drăganu.

III

coc.

S. a. (plur. cocuri) = 1. O pâne mică rotundă, boţ, ţipău, pup (cf. LB., *Viciu*, GL., etc.); 2. Un pahar de formă conică, făcut din coaje de copac (mai ales de salcie), cu coadă, cf. cauc (Apahida, jud. Cojocna, com. *Orosz*[2]); sălăriţă (în acest înţeles, şi supt forma *cog*, com. id.). Acest cuvânt nu e, cum se credeà, un postverbal al lui *coace*, ci e latinescul *coccum*, deci un dublet al lui *cocă* (mai rar, supt forma corectă, *coacu*), înregistrat de Meyer-Lübke, *R E W* la No 2009. Pentru

[1] Dl Puşcariu crede că tot *vīvŭla, fireşte în altă legătură de cuvinte, a dat naştere şi cuvântului *vioară* „Geige", care cum arata *l* > *r*, ar trebui să fie vechiu. In privinţa desvoltarii înţelesului el ne spune: „Cred că nu e nici o dificultate semantică în a presupune că şi *vioară* a fost instrumentul vioiu, vesel, care acompaniă, ca şi azi, jocul sălt reţ" (*Conv. lit.* XXXIX, p. 326). Dar acest cuvânt se întâlneşte mai întâiu abiă pe la mijlocul secolului XVII: *Alăuntariul carele dzice cu vioara şi alăuta pre la târguri*. Îndr. 191 (ap. Tiktin, p. 41). Apoi însăşi fabricarea viorilor arată altă origine. De aceea Meyer-Lübke îl consideră pe rom. *vioară* de neologism modificat în privinţa formei după analogia cuvintelor vechi: «*vivŭla > prov. *viula* (> ital. *viola*, rom. *vioară*, fr. *viole*, catal., span., portg. *viola*; cu schimb de sufix v. fr. *vielle*, span. *vuela*" (*REW.*, p. 719, No. 9419. Şi cred că are dreptate.

[2] Dl *Orosz Endre*, e învăţător-diriginte în Apahida, actualmente detaşat la Cluj, unde e custodele muzeului Societaţii carpatine.

www.dacoromanica.ro

sensul I, îmi comunică dl profesor G. D. Serra expresia canaveză (provin.ia Turinului): *andar al coc* sinonimă cu *andar al tozzo*, care însemnează: „a umblà la cerşit, după o bucată de pâne". Cf. şi diferitele forme din dialectele romanice citate de Meyer-Lübke, l. c. Pentru sensul 2, se găsesc tot acolo diferite forme romanice cu înţelesul de „găoace", „scoică", iar dl G. D. Serra îmi comunică forma *cocca*, tot din provincia amintită, care se întrebuinţează pentru marginea rochiei adusă în formă de con, cu care se poate scoate apă dintr'un izvor, pentru băut.

grumurà.

Verb de conj. I, păstrat într'o colindă din Ardeal, comunicată de dl A. Viciu:

Pe gura de raiu
Boare îmi trăgeà,
Măru-mi legănà;
Merele-mi picà,
Masa-mi grumurà.

Inţelesul e „a îngrămădi ceva într'un loc, a acoperì ceva cu ceva". E lat. **grumulare* derivat din *grumulus*, care a dat în arom. *grumur* „grămadă". Cf. acest volum p. 475 şi REW. 3887. Pentru accepţiunea în care se găseşte în limba română, cf. ital. *grommare* „formar gromma (crosta)", *grommato*, „ricoperto".

stăuínă.

Subst. fem. întrebuinţat în judeţul Muscel, atestat în chestionarul lui *Hasdeu*, IX 143, la plural: *stăuini* „locuri cu iarbă domestică şi plăcută oilor" (Com. Albeşti). Eu l-am auzit la Rucăr, tot în acelaşi judeţ, cu înţelesul de „loc pe care sânt sau au fost aşezate stâna şi strunga". Un arendaş spuneà proprietarului muntelui: „La primăvară, am să mut stâna pe stăuina Sasilor (= pe locul unde aveau odinioară Saşii stâna), că aici prea s'a îngrăşat locul". E lat. **stabulina*, derivat din *stabulum*, cu sufixul *-īna*, care, în multe derivate (la origină adjective substantivate), însemnează „locul unde se găseşte ceea ce exprimă primitivul", d ex. **narina* „locul unde sânt nările" > franc. *narine*, *piscina* „heleşteu"; *rapina* „câmp de napi", sard. log. *codina* (vechiu: *cotina*) „luogo arido pieno di pietra" <**cotina* (din *cos*), rom. *stupină*, etc. **Stabulina* a trebuit să însemne deci „locul pe care

www.dacoromanica.ro

s'a ridicat un staul" şi n'a putut da în româneşte decât *stăuină*, fie că plecăm de la forma sincopată (f. *stablum* > *staul*) *stabl'ina*, devenit **staul'ină* (ca *obl'to* > *ul'it* > *uit*) şi apoi *stăuină*, fie că plecăm de la forma nesincopată (cf. *stabulum* > *staur*. S. Puşcariu, *Conv. lit.* XLIV, 465) care ar fi dat *stăurină* şi apoi **stauninä* şi *stăuină*, întocmai ca *fărină* > *făină*, *pecorina* > *păcuină*, *viezurină* > *viezuină* (cf. S. Puşcariu, *Zur Rekonstruktion* p. 42). Din cauză că legătura etimologică cu *staul* sau *staur* nu se pierduse, *au* proton s'a putut păsira, fără să devie *a*. In *Economia* lui *Şincai* (a. 1806) se găseşte verbul *a stăuli*, atestat supt forma participială *stăuit* s. a., cu înţelesul de „şederea oilor pe un loc". Iată fraza: *De la oi se poate aveà mare folos, nu numai din lapte şi din lână, ci şi din gunoiul oilor, pentrucă prin stăulitul oilor foarte bine se direg ţearinele.* 85. Din Muscel e atestat cuvântul *stăulica* „nume de capră" (H. IX 42), probabil, care stă pe lângă staul. Amândouă aceste cuvinte sânt derivate ale lui *staul*.

timpuri.

Cu înţelesul de „tâmple". se găseşte într'o colindă din Ardeal publicată de dl A. Viciu, în colecţia D-sale, p. 135, în versurile următoare:

[Sf. Marie] Se tot primblă şi se roagă:
Pomişi-pomişorii miei,
Plecaţi-vă vârfurile,
Să v'ajung cu timpurile.

E, evident, lat. *tempora*, idem.

túrtură.

E radicalul diminutivelor „turturică" şi „turtureà" întrebuinţate, aproape excluziv, pe teritoriul dialectului daco-român. Se găseşte atestat tot de dl A. Viciu în următoarele versuri culese din comuna Bucium, din Judeţul Făgăraş:

Mă suiiu pe ciutură
Şi-auziiu o turtură.
Turtura ziceà aşa:
Du-te din pădurea mea.

E lat. *turtur*, păstrat în dialectul arom. tot supt forma *turtură* (cf. REW. 9009).

www.dacoromanica.ro

tuşînă.

Cuvântul (accentuat pe silaba a doua) însemnează lâna smulsă de pe piei, de la dubălari (Zagra, I. Năsăud, com. I. *Corbu*). E dat, cu asterisc, de dl Puşcariu, în *Conv. lit.* XXXIX, 32), care-i dă şi etimologia: *tonsio, -onem,* de unde derivă verbul *a tuşinà*. În Chestionarul lui Hasdeu e atestat şi derivatul *tuşinătură* „lâna mioarelor" XVII. 228.

Constantin Lacea.

IV.

împopoţănà — împopoţonà.

Însemnează „a se gătî, a se îmbrăcà frumos, de sărbătoare", apoi „a se împodobì peste măsură, în mod excesiv, excentric, împestriţat"; *Toate ghilosite, gătite împopoţonate* (Alecsandri, *Teatru* III $^{75}/_{17}$). *De departe mănăstirea Sf. Gheorghe se vădeşte prin turnul greoiu al porţii şi prin scânteierea ciudată, prin lucirea sticloasă a ţiglelor nouă roşii-închis, cu dungi nesăbuite de albastru şi de galben ceea ce, pentru o biserică e o împopoţonare.* (Iorga, *Bucovina* p. 19).

Cu aceste înţelesuri cuvântul se întrebuinţează şi supt forma *împopoţà*, foarte des în vechiul Regat, aproape exclusiv în Moldova şi Bucovina şi tot aşà şi în Transilvania: *Fata babii erà împopoţată şi netezită pe cap de parc'o linsese viţeii* (Creangă, *Poveşti*, 284). Acest *împopoţà* pare a fi identic cu o altă formă: *împupăzà* cu următoarele două înţelesuri derivate unul dintr'altul: 1°. „A face cevà pestriţ ca pupăza, a împestriţà": *Să poate să ghuie timpu să'nveţe copii de nepoţi, de strănepoţii noştri şi alte limbi, da e pricina să n'o împupezeze cu cuvinte streine* (Jipescu, *Opincaru* 55). 2°. „A se gătì [frumos] ca o pupăză" se zice mai ales despre nevestele tinere care se gătesc foarte curat, se împodobesc cu ştergare foarte curate şi frumoase (Marian, *Ornitologia* II 178). Cu acest înţeles, şi chiar cu înţelesul lui *împopoţà* şi *împopoţănà*, există şi forma *împupuţà*, după o comunicare a d-lui I. Corbu, din Zagra, lângă Bistriţa (Transilvania) şi confirmată de d. N. Drăganu — alături de *împopuţà*, comunicată de d. Sever Pop, originar din aceeaşi regiune.

Din cele ce preced reiese clar că la baza formelor acestora avem numele pasărei *pupăză* din lat. *ŭpŭpa,* din care avem în arom. *pupă,* megl. *pupcă* şi în dacor. *pupă* + suf. alb *-ză* > *pupăza*

www.dacoromanica.ro

(S. Puşcariu, Wb. 1043 şi Meyer-Lübke REW. 9076). Din *pupăză* s'a format verbul *împupăză* (ca *îm băună* de la *băun* după fr. *se pavaner* „a se umflà în pene, a se fuduli", sau ca *a se răţoi*, de la *răţoiu*, cu trecerea lui *z* în *ţ* (poate, supt influenţa lui *cocoţă**) şi *împopuţă* (cu trecerea lui u > o din cauza labialei), amândouă atestate, după cum am arătat mai sus. Din *împopuţă* uşor se puteà desvoltà forma *împopoţă*.

In ce priveşte formele *împopoţănă*, *împopoţonă*, trebue să admitem o contaminare între *împopoţă* şi *împoponă* din care au rezultat formele de mai sus, mai ales că înţelesul lui *împoponă* este identic cu acela al lui împopoţă: *Când ajunseră drept îm părăliţa, aceasta şedeà împoponată şi nepăsătoare pe scaunul ei strălucitor.* (Şezătoarea, IX 117).

arom. **măriţăscu.**

Se găseşte numai în Cod. Dim. şi, după context, însemnează „a se înrăutăţi (despre o boală sau o rană), a se agravà" : *Care are ţiva pliagă, di caftă tra si o vindică, pŭate tra şi o disvăliască dinintia yaturui; amŭ al'umtrea poate pliaga si-s măriţască şă si-nyiadză şă aduţe moarte* „cine are vre-o rană şi vrea să o vindece, poate să o desvelească dinaintea medicului, căci alt mintrelea poate rana să se înrăutăţească şi să invieze (adecă să ia proporţii mai mari) şi aduce moarte" $^{37\,b}/_{17}$ (Jahresb. IV p. 212).

Cuvântul vine din lat. *malitia* de la *malus*) care a trebuit să dea **mireaţă* (o formă pierdută, după cum mai târziu a dispărut din graiul vorbit şi *măriţăscu*), din care, cu ajutorul sufixului verbal *-ire*, s'a derivat verbul *măreţâre* (la Aromânii din nord, la care sunetul î aproape lipseşte: *măreţăre)* — *măriţâre* (cu *e* > *i* în poziţie neaccentuată), din care apoi indic. pres. (conj. pres.) *(s-măriţăscu, (s-)măriţăşti, (s-)măriţască* (cu *ea* > *a* după *ţ* din *t*, ca în *s-uruţască* „să urâţească", faţă de *ea* după *ţ* < *c* în *s-arăţească* „să răcească", *s-luţească* „să lucească").

Acest derivat lipseşte din celelalte limbi romanice. In schimb însă, el a trebuit să existe odată în latina balcanică, după cum se poate vedeà aceasta din limba albaneză. In această limbă avem *mal* „Sehnsucht, Heimweh" pe care G. Meyer (EWA 256) — din fap-

*[Influenţa lui *cocoţă* e posibilă; mai probabil însă avem a face cu substituirea lui *z* prin *ţ* ca în atâtea alte cazuri, d. e. *hârlez - hârleţ, golomoz-golomoţ, pavăză - pavăţă, şoacăz - şoacăţ, căcărează - căcăreaţă*, etc. Terminaţia rară - *z(ă)* a fost apropiată de sufixele - *aţ(ă)*, *-eţ*, *eaţă*, *-uţ(ă)*. etc. S.P.

www.dacoromanica.ro

tul că, alături de el, mai există şi *malɛng'ej*, *malɛng'ɛhem*, *malɛńehem*, *malɛńohem* „habe Mitleid; sehne mich“ şi mai ales *malɛkoń*, *malkoń* „verfluche, tue in den Kirchenbann“, cu *malɛkim* m. „Fluch, Kirchenbann“, acestea din urmă din lat. *maledicere*, — preferă să-l derive din lat. *malum* decât din gr. μέλω μελέτη. Pentru noi, toate aceste forme arată numai că cuvântul *malus* există odată şi în Peninsula Balcanică. Insă forma albaneză, care dă dovada sigură despre prezenţa unui verb derivat din *malitia*, este *mal'tsohem*, atestat în dialectul gheg cu acelaşi înţeles ca în dialectul arômân „verschlimmere mich“ (von Wunden, Geshwüren) pe care G. Meyer o reduce la lat. **malitiare* (von *malitia* „schlechte Beschaffenheit“).

arom. **scârk'escu.**

Cuvântul face parte din termenii referitori la războiul de ţesut. Inţelesul fundamental este: „iau pânza de pe război după ce a fost isprăvită de ţesut“, după aceea „isprăvesc pânza de ţesut“, şi prin lărgire de înţeles, „isprăvesc, sfârşesc, termin“. El este atestat şi în Dal. „termin, isprăvesc, mai cu seamă de ţesut: *Scârchii ɾândza* (am terminat de ţesut pânza). *Lu scârchui di la lucru* (l-am concediat). In Basme avem; *scark'escu*, *scîrk'escu* vb. IV sfârşesc (ţesătura la război). *Ai feata mea! ocaţă-ti di lucru! na lâna estă, s ń-u tradzi . . . ş'apoea, cari si scârk'eşti, acaţă-ti di căprină* (hai fata mea! apucă-te de lucru! na lâna asta să mi-o tragi la darac şi apoi, după ce o vei sfârşi, apucă-te de lâna de capră) $^{300}/_{29}$ *Scărk'i arăzboilu* (sfârşi ţesătura din război) ib. $^{301}/_{20}$.

Cu acest înţeles cuvântul vine din lat. *ex-carpo,-*ire* (pentru *carpĕre*, cu trecerea de la conjugarea a III la a IV ca în *fugire* pentru *fugĕre*; *petire* pentru *petere* etc.). Inţelesul trebue să fi fost, la început acela de „a luà, a desprinde ceva de un obiect“, după aceea „a luà, a desprinde pânza de pe război după ce s'a sfârşit de ţesut,“ şi de acì apoi „a terminà, a sfârşì cevà“.

megl. **dărtoari.**

Insemnează „secure mai mică“. Cuvântul l-am auzit în Nânta. In celelalte comune din Meglen nu este cunoscut. Tot în Nânta precum şi în Ţârnareca şi Huma am întâlnit verbul *dor* cu înţelesul de „taiu lemne cu săcurea“ *Si dusi ăn al Defu curiiaă ca si*

www.dacoromanica.ro

doara (se duce în pădurea lui Defu să taie lemne) $^{21}/_{55}$. *la un ŭom cŭola doară* (uite un om acolo taie lemne) ib. În întrebuinţarea lui absolută, *dor* mai are şi înţelesul „cioplesc" *Lupatarli şi duc la durarea* (se duc la cioplit lemne) ib.; „dau în cinevà, îl bat" *Cu tostu că-l' dură cà-l' dură* (. . . îl dădŭ, îl dădŭ) $^{15}/_{69}$. Din toate aceste citate se vede că lat. *dolo, -are* se păstrează în dialectul megl. şi supt formele cu accentul pe tulpină: *dor, dor, doară*, faţă de dacor. *durez, durezi, dureaza.*

După cum, acum, a existat peste tot în limba română *dolo, -are*, tot aşà a trebuit să existe şi derivatul acestuia **dolatoria, -am** „secure", din care am avut *dărtoari* prin formele intermediare **durătoare* — **drătoare* sau **dărătoare* — **dărtoare*.

De altfel, cuvântul este atestat şi pentru celelalte limbi romanice: fr. *doloire*, provens. *doladoira* etc., vezi Meyer-Lübke REW. 2719.

arom. **discălnedzŭ.**

Întrebuinţat mai mult la participiul trecut, supt formă adjectivală, cu înţelesul „slab, în piele şi oase". Acest înţeles îmi este cunoscut mie şi în acest sens l-am întâlnit în revista *Lumina* (anul II 165). *Pul'il' înşiră discâlnaţi, slag'i-slag'i, dit cuibairu* (puii ieşiră în piele şi oase, slabi-slabi, din cuib).

Cu acest înţeles cuvântul vine din ***dis-carnare*** care a trebuit să dea *descărnare -discărnare* şi acesta, prin disimilarea lui r următor ca în *căroare* > *căloare*, a dat *discălnare.*

arom. **luţ.**

Se întâlneşte numai în Codex Dimonie cu înţelesul de „prunc" şi mai ales de „copil din flori, bastard" pentru care avem astăzi pretutindeni în aromâna *coḳ'ŭ* (despre care vezi acest anuar p. 458). *Ş-va lă grnască luţăl' a mămăńlor; voi mămăń', tră ţi mădeie luţăl' il' vătănaţi* (şi pruncii vor grăi către mamele lor: voi, mame, din ce pricină pe prunci îi uciдeţi) $^{43}/_{18}$ (Jahresb. V p. 198).

Cu acest înţeles cuvântul derivă din lat. **lŭteus, a, um** (din *lutum*) de noroiu, noroios, murdar (schmutzig), întrebuinţat fie în înţeles figurat, despre un copil nelegitim, prin urmare „necurat", fie în înţeles propriu, mai ales că în acest sens, după cum îmi comunică G. Giuglea, în siciliana avem o formă analoagă: ***vava*** „kleines Kind" din **baba* „Geifer" (Meyer-Lübke, REW. 853); în

www.dacoromanica.ro

românește *bală* sau *mucos* se zice și despre un copil căruia îi curg balele sau mucii. In toate aceste derivate ideea predominantă este necurățenia în care se găsește copilul pe care țăranca, prea ocupată, nu are vreme să-l grijască.

In înțelesul propriu, *luteus* există și în limba albaneză supt forma *l'utsɛ* „Schmutz, Kot" (G. Meyer EWA. 251).

arom. nțesŭ.

Dicționarele lui Dalametra și Constantinidi nu-l dau; de asemenea el lipsește și în Basme. La Aromânii din Macedonia se întrebuințează despre brânza sau urdă care arde la gust, care are un gust aprins: *Caşu nțesŭ* „brânză care arde la gust". Se spune și despre fructe, în special despre nuci: *nuca nțească* nucă, care, la mâncare, arde la gât.

Cu acest înțeles cuvântul vine din lat. **incensum** (part. trecut de la *incendo,-ĕre*) „aprins", păstrat supt forma lui primitivă, fără *n*, spre deosebire de dacor. *încins*, al cărui *n*, se explică din formele de la prezinte.

arom. zgurńescu.

Insemnează propriu zis „scotocesc". Papahagi, care s'a ocupat cu etimologia acestui cuvânt, mai dă următoarele înțelesuri: *„zgurńescu* se zice despre găini, când caută de ale mâncării în gunoiu, despre porci, când dau cu râtul prin pământ, făcând la gropi spre a mai găsi de ale mâncării; despre persoane care scotocesc prin casă, prin lăzi, peste tot, ca să găsească ceva". Cu acest înțeles dânsul îl derivă dintr'un **guruí* (< lat. gulonem, lacom) + ire > * *(ex)* + *gur[u]ire* > *zgurńire*, cu înțelesul primitiv de "mănânc cu lăcomie" (despre porci și găini), de unde: „scotocesc (de ale mâncării)" apoi „scotocesc". La acestea observ ca, dacă ar fi să admitem o forma arom. dispărută din lat. *gulonem*, atunci ar trebui să avem **gurune*, nu **g ruń* lar dintr'un **gurune* arom. n'am putea derivă decat. *guru iescu* sau *gurnescu*, însă în nici un caz *gurńescu*. In afară de aceasta, nici ca înțeles, nu cred că arom. *zgurńescu* să fi plecat, de la ideea de „lăcomie", la aceea de „a scotoci".

Cred, mai de grabă, că ideea fundamentală în *zgurńescu* a fost aceea de „da i cu râtul prin pământ" despre porci), „răstorn cu râtul o grămadă de pământ, ca să găsesc ceva de mâncare".

www.dacoromanica.ro

De altfel şi când scotoceşte cinevà, răstoarnă obiectele prin care caută ca să găsească cevà. Cu acest înţeles cuvântul stă în legătură cu lat. **grumus** „Erdhaufen, Hügel“ păstrat în arom. în derivatele *grumur* şi *grumaradă*. Dintr'un *grumus* puteà să se formeze un ***ex-grumio-ire** cu înţelesul de „a scoate cevà din (grămada de) pământ“, din care apoi s'a desvoltat şi acelea de „a scotoci“. Din acest **ex-gurumire* puteà să rezulte *zgruńire*, din care apoi am avut *zgurńire*.

arom. **mpih'ur.**

Cuvântul se aude mai mult la Aromânii din Macedonia: *mpih'ur* şi *ampih'ur*, nu însă şi *ampih'ir*, cum dă Papahagi (Not. Etim. p. 2), cu înţelesul figurat de „ficken“, spre a evità întrebuinţarea formei corespunzând lat. *futuo,-ere*, şi cu înţelesul propriu „trec cevà printr'o aţă, prind cevà cu un ac“. Cellalt înţeles, pe care îl dă Papahagi, „a trece firul prin urechea acului“, deşi ar puteà să existe, mie nu-mi este cunoscut. Pentru aceasta avem forma *mbairu*.

Papahagi, care s'a ocupat cu originea acestui cuvânt, îl aduce în legătură cu lat. *filare* „den Faden ziehen, spinnen“. Nici ca formă şi nici ca înţeles un *filare* latin n'ar puteà da arom. *mpih'ur*, *ampih'ur*.

Plecând de la înţelesul „trec cevà printr'o aţă, prind cevà cu acul“, cuvântul ne conduce la lat. *fibulo,-are* „mit einem Heftel =, einer Spange etc. zusammenfügen, zusammenheften“. Din acest *fibulo* s'a putut formà un **per-fibulo,-are** pentru o mai mare întărire a înţelesului „a străpunge“, din care am avut mai întâi *pre-fiurare* > *preh'urare* > *prih'urare*. Această din urmă formă, după căderea lui *r* din prima silabă, din cauza celor doi *r* următori, a putut ajunge la *pih'urare*, din care apoi, în unire cu pref. *în*, a urmat forma actuală *mpih'urare* dintr'un mai vechiu *împih'urare*.

Ca înţeles, un *per-fibulo,-are* ar fi însemnat, la început „a prinde cevà cu un ac s. cu un cuiu străpungându-l“, din care apoi s'a dezvoltat înţelesul arom. „trec cevà printr'o aţă“ propriu zis „vâr aţa în cevà“ şi de aci apoi a urmat înţelesul figurat, supt forma eufemistă, *mpih'ur* „futuo“.

arom. **ancuńare.**

La Dal. îl găsim supt forma *anguńare* (cu *c* > *g* din cauza nazalei) cu înţelesul „a arde fără a scoate flacără, a fumegà“. In

www.dacoromanica.ro

Basme îl întâlnim *ncuñă*, *ancuñă* şi *anguñă* vb. I cu înţelesul „a aprinde foc, a înjghebà foc din surcele etc." prin ajutorul căruia să se aprinză lemnele celelalte; fig. „a băgà în seamă": *Nu-lo-ancuñe* = nu-l bagă în seamă.

In afară de aceste sensuri, cuvântul mie îmi este cunoscut din graiul Aromânilor din Macedonia (Bitolia, Cruşova, Perlepe etc.) şi cu înţelesul de „a se înţepenì", mai ales despre om, după ce cinevà a dormit şi nu se mai poate deşteptà: *Mi-ncuñai tu somnu, nu putui s-mi d ştieptu* sau *Armaşu ncuñat* rămăseiu înţepenit)

Papahagi, ocupându-se cu originea cuvântului, îl derivà din *con-unire*, ceea ce ar fi dat **cuñire* şi în nici un caz **cuña e*. Cu înţelesul întrebuinţat de către Aromânii din Macedonia, cuvântul se explică mai binè, dacă am plecà de la lat. *[in] -cuneo,-are*, care corespunde dacor. *încuiare* cu înţelesul primitiv „a fixà cevà cu un cuiu, a înţepenì", din care apoi a rezultat şi înţelesul figurat „a înţepenì în somn". Tot din această formă s'ar explicà şi înţelesurile „a înjghebà foc din surcele, a aprinde focul" plecând de la ideea de a unì două lucruri, întocmai după cum latin escul *apprehendo,-ere* cu înţelesul de „ergreifen, erfassen" a dat în limbile romanice pe de o parte forma cu înţelesul primitiv „erfassen" (Meyer-Lübke REW. 554, iar pe de alta „anzünden", aşà cum s'a păstrat în limba română *a aprinde* şi în dialectele italiene de nord *aprender*.

Th. Capidan.

V.

lat. **bubia** (glosă); rom. **îmbuibà.**

În *Arch. Lat. Lex.* X, 228 s'a ocupat Lindsay de forma *bubia* dintr'un manuscris (cod. Bodl. Auct. F IV 32). din care partea unde se găseşte glosa (foaia 23 recto) e scrisă de mâna unui „Welsh", în prima jumătate a sec. IX. Socotindu-l un cuvânt lat. nou, îi atribue sensul de „männliche Brust" cu observaţia „vgl. engl. *bubby*".

Cum a ajuns Lindsay la sensul acesta ipotetic? Pe pagina amintită a manuscrisului se vorbeşte „de mensuris" şi — zice L. — „von verschiedenen Längenmassen *digitus, palma, cubitus, gressus* u. s. w. wird das Wort *cubitus* durch eine dem Texte gleichzeitige Glosse erklärt: *a bubia usque ad ungulas*". „Einige Glossen dieser Seite sind keltisch, die meisten aber lateinisch

www.dacoromanica.ro

und man sagt mir, dass es im Keltischen kein ähnliches Wort wie *bubia* giebt". Pornind deci de la convingerea că acesta este cuvântul lat. cu sensul arătat, se întreabă dacă it. *bogia* „Krätzbläschen" nu derivă din *bubia*. Dl Meyer-Lübke crede imposibilă foneticeşte această derivare (*REW.* 1352) şi desigur că forma it. trebue pusă în legătură cu unele cuvinte ce înseamnă „băşică", umflătură mică etc. (cf. *bulla* etc.)

Dl O. Densusianu pornind de la sensul bănuit de Lindsay, a explicat pe rom. *îmbuibà* din *bubia* > **imbubiare*, al cărui sens, de „übersättigen, sich satt essen", „s'a putut desvoltà uşor din cel de *bubia*". (*Arch. Lat. Lex.*, XII, 425). O mică legătură semantică este în adevăr între cele două cuvinte, puse alături de fr. „se gorger" *ibid.*), dacă ar fi existat în latină un „bubia", deşi, cum vom vedeà mai departe, cuvântul rom. are o întrebuinţare care-l depărtează cu totul de la un asemenea punct de plecare. De altfel d-l Densusianu a renunţat la explicarea de mai sus, fiindcă în excelentul dicţionar al elementelor lat. *(CDDE.)* aceasta nu se mai înregistrează. In schimb se află în *REW.* l. c., pornindu-se de la sensul „Brustwarze" propus de redactorul revistei *Archiv. Lat. Lex.*, l. c., cu observaţia demnă de reţinut: „Vielleicht wäre besser „Brustwarze" zu übersetzen, da die Redensart „a bubia usque ad ungulas", welche bei der Besprechung von Längenmassen vorkommt, einen bestimmten Punkt voraussetzt, von velchem aus gemessen wird".

Greşala lui Lindsay a provenit din motivul că nu s'a gândit că punctul „a bubia" de la care porneşte glosatorul, trebue să fie cel de unde se măsoară „cu cotul", adecă de la „cotul" (colţul, îndoitura) propriu zis al mânii. Ţăranii români, cel puţin, socotesc un „cot" bucata de stofă cât vine de la cotul mânii (partea convexă, din afară, a îndoiturii braţului = fr. „coude") până în vârful unghiilor, plus încă distanţa de la vârful degetelor până la îndoitura mânii.

Cotul (măsura de lungime) care la noi e de circa 65—66 cm nu pleacă de la piept, mamelă etc., ci din „cotul" omului se întinde stofa spre măsurare şi de aceea se şi numeşte *cot* (plur. *coţi*, iar plur. *coate* pentru părţile respective ale braţelor). În *Larousse*, *coudée* este „mesure des anciens, équivalant à la distance du coude au bout du doigt du milieu (évaluée à 50 cm.)".

Deci *a bubia* nu poate să însemne decât „de la cot", „de la partea convexă a cotului", de unde se începe măsurătoarea.

www.dacoromanica.ro

Noi nu cunoaştem manuscrisul de care e vorba, dar reiese acum clar că acel *bubia* nu poate fi decât un cuvânt care precizează punctul cotului (acesta însemnă şi lungimea antebraţului, cu care se măsoară)[1], de unde se pleacă cu stofa. Partea aceasta se poate exprimà în latineşte prin adjectivele *convexus, incurvus, inflexus*, etc., dar şi prin **gibbus**[2] adj. (= gebogen, gekrümmt, gewölbt, konvex, *Georges*, ad. v.) sau prin subst. *gibba;* limbile romanice pretind şi **gubbus* (cf. it. *gobbo* etc., *REW.* 3755).

Dacă am admite că se pleacă de la umăr, ca o variantă de măsurare cu cotul măsură, găsim şi pentru acest punct aplicarea lui *gibbus*[3], iar dacă am presupune că şi de la piept în spre degete se măsură cu cotul, încă n'ar fi prea departe denumirea de mai sus (fr. *gibba* „tumor dorsi aut pectoris", şi într'o expresie de măsurare: *a cauda usque ad gibbum eius...*, Forcellini, ad. v.).

Din aceste consideraţiuni cred că *bubia* nu poate fi decât *gibba* (cubiti), **gubba* (**gub[b]ia* = (pars) **gub[b]ea?*) neînţeles şi transcris greşit de scriitorul „Welhs", ori poate confundat cu un cuvânt asemănător din limba lui, sau cetit greşit de cei ce l-au emendat.

N'avem deci nevoie să presupunem sau să construim un cuvânt latin nou „bubia", pe care dicţionarele, pe drept cuvânt, nici nu-l înregistrează.

Neexistând în latină „bubia", derivatul **imbubiare* cade de la sine.

*

Rom. *îmbuibà* are unele sensuri cari ne fac să-i căutăm în altă direcţie originea.

In Ardeat l-am întâlnit des cu următoarele accepţiuni: 1. „Se îmbuibă în mâncări"; „Când bea mult [cinevà]: s'a îmbuibat cu băutură — nu-i nimic că are de unde"; „buimăcit de cap" 2. „Când e îndestulit, se răsfaţă'n toate = îmbuibat"; „când e încrezut în cevà, când e frumoasă [o fată] şi toţi o răsfaţă: lăsaţi-o că prea se îmbuibă" (cf. fr. *imbu* „rempli, pénétré", „imbu de préjugés"). 3. „Când cinevà plânge mult: ochii îmbui-

[1] Cf. în *Thesaurus*, la *cubitum,-us*: (mensura) *cui brachii inferioris longitudo est.* (Vitr.); sau: *unus cubitus est, qui naturaliter a cubito ad digitorum usque summitatem pertendit* etc

[2] Cf. *Thes.*, la *cavus*: *tecur intrinsecus cavum, extrinsecus gibbum.*

[3] *Umerus gibbus in interiorem...* (o. c., la *concavus*).

www.dacoromanica.ro

baţi de lacrămi". 4. „Îl îmbuibă somnul" (se îmbuibă de somn); „ochii îmbuibaţi" (= împăienjeniţi, obosiţi de fum, oboseală şi nesomn) [1].

Un sens de „îmbuibare cu lichid" găsim la I. Ionescu (*Ec. Mehed.*, 325): *„irigaţiunea se face în trei feluri, sau prin subversiune, sau prin curgere continuă, sau prin îmbuibare"* (cf. „îmbibare", „infiltrare", despre lichide) [2].

Cuvântul acesta este răspândit în tot domeniul daco-român şi e cunoscut mai ales cu sensurile „a umpleà, îndopà pe cineva cu cevà" (în special cu mâncare şi băutură). La Dosofteiu este şi derivatul *îmbuibăcioase* (mese) „üppig" [3].

Ca aproape toţi termenii privitori la ideea de „a mâncà" (cf. *îmbucà, îmfulicà, înghiţi*, arom. *ntric, ospàtà, prânzi, sàturà* etc.), şi acesta trebue să fie foarte vechiu, fiindcă se referă la o necesitate zilnică a omului. Să ştie de altfel că termenii privitori la viaţa intimă a poporului sânt cei mai conservativi, fiindcă se întrebuinţează foarte des.

Fonetismul lui „îmbuibà" [4] vorbeşte şi el pentru originea sa latină (cf. *cuib* < *cubium*, megl. *nuibari* < (in) *obviare*).

Noi credem că trebue pus în legătură cu un verb care în adevăr cuprinde ideea din definiţiile citate:

Lat. *imbuo* „imprégner", „imbiber" are sensul de bază al lui *îmbuibà* şi a lăsat urme în limbile romanice. Astfel it. *imbuto*, prov., cat. *embut*, span. *embudo* etc. din **imbūtum* „Trichter" (< *imbuere*, *REW* 4286), în care se vede ideea de „a imbibà, a face să soarbă, a umpleà" etc. Formal, *îmbuibà* se explică dintr'un ***imbuviare*** pentru care presupunem că a putut există un derivat, obicinuit la asemenea verbe, **imbuvies* sau **imbuvia* (cf. *pluvius, pluvia, impluvium, impluviatus* < *pluo; exu-*

[1] După informaţii luate din vestul şi Câmpia Ardealului. Cu nuanţa de sens de la no. 2 se întâlneşte şi în părţile Banatului (com. de d. R. Vuia) şi Năsăudului, cum îmi spune d. N. Drăganu.

[2] A se compară, în legătură cu acest sens, versul lui Ienăchiţă Văcărescu *Nenumărate rele în suflet se îmbuibează.*

[3] Tiktin, *Dicţ.* «Jdm. den Bauch mit etwas fülen, ihn vollstopfen». Vezi şi exemplul cu sens mai abstract: «îmbuibat cu neologisme». Damé *Dicţ.* dă sensurile «gaver, bourrer, gorger» şi chiar „a se îmbuibà cu bani" (N Costin etc.) iar *Lex. Bud.* «ingurgito cibo, potu, aut aliarum rerum abundantia obruo».

[4] Cihac (*Dicţ. D'Étym. Dacorom.*, p. 21) dând sensurile «gorger», «soûler» „empiffrer" şi «se gorger» apropie cuvântul rom, de v. -slav ѣжбиѫти „tympanum percutere", aceea ce, evident, nu poate fi luat în serios, precum nu e posibilă nici derivarea din *imbibere* (cf. şi *Arch. Lat.* Lex., XII, l. c.)

www.dacoromanica.ro

viae < *exuo*; *reduvia* < *reduo* etc.). Derivate identice, în romanică, avem din *luo* > *illuvies* > **illuvia* > piac. *lüba* (*REW*. 4273) din *colluvies*, mil. *korobia*, pav. *kolobia* etc. (*REW* 2045) ş. a.

În ce priveşte sensul, a putut să se zică la început mai mult „a (se) îmbuibă de băutură" d. ex. despre un lucru (lână etc.) îmbibat cu un lichid, şi apoi „de mâncare", invers de cum s'a întâmplat cu fr. *soûl* „betrunken" < lat. *sattullus* „satt", care s'a zis la început mai mult despre mâncare.

Interesantă, pentru istoria sensului din „îmbuibă", este mai ales expresia ce am întâlnit-o în Ardeal (Turda) (a avea, a fi cu) *ochii îmbuibaţi de lacrămi*, care apropie cuvântul rom. de *imbuere* [1] şi se poate zice, cu alte cuvinte „ochi *plini*, *îmbibaţi* de lacrimi" (cf. rom. „plin de apă, sânge" etc.)

Dacă verbul lat. are ceva comun cu gr. βόω, ἐμβόω „bourrer, boucher", foarte apropiat ca sens de cele rom. şi lat., atunci explicarea dată de noi se întăreşte şi mai mult. La Walde nu vedem nimic sigur în ce priveşte originea lui *imbuo*, încât o legătură a acestuia, fie şi secundară, cu formele gr. nu e imposibilă.

Un derivat **imbuvius, a,-um,* etc. obicinuit la verbe în *-uo*, cum am văzut, cred că se poate recunoaşte în unele din formele pe cari *REW* 1181 le derivă din baza *bob* (Lallwort): it. *bobbia* „Brei", mil., comask. *bobò*, *bubú* „Getränk", emil. *boba* „dicke Suppe", neap. *bobba* „Mischmasch" etc. iar pentru milan. *boba* „Übertluss" se pune un semn de întrebare. Un **im|buvia* poate explică în sens pe milan. *boba*, iar pentru partea formală să se compare *colluvies* > mil. *korobia* etc. (v. mai sus) *REW* 2054. Căderea lui *-ĭ(a)* trebue văzută după trecerea lui *i* în silaba precedentă (*boiba), ca în regiunea venetă de ex. [2] (cf. veneţ. *cheba* [3] < *cav(i)a*). In veneţ. *boba* [4] „marcia, minestra poco buona", se cuprinde ideea de lichid, fie că e vorba de zeamă (mâncare), sau de o rană (cf. sensul it. „marcia"). La *boba* (veneţ., Meyer-Lübke *REW*, l. c.) vede un amestec cu fr. „boubon". In venez.

[1] Cf. (imbuere) *lanam liquoribus, phialam nectare* (= mit Wein anfullen), *vestem sanguine* etc (Georges, ad. v.). De aici uşor se trece la alte sensuri ale lui *imbuere*, de „tacher, pénetrer, remplir (l'esprit)" ca în *studia quibus se imbuerat* (Cic.) etc.

[2] Dl G. D. Serra îmi comunică forma canaveză (Barbania) *boebi*, abbeveratoio" (truogolo) < **im]buviu* – prin faza **boibi* (?).

[3] *Dizionario Veneziano-Italiano* (Prof. Giuseppe Piccio), Venezia, 1916, ad. v.

[4] Ibid, p. 31.

www.dacoromanica.ro

există însă şi *buba* „ubbriacatura, sbornia“ şi *bubana* „pasta sfogliata con ripieno di frutta cotte, candite e mostarda“ ; şi fig. abbondanza“ [1], în care se vede ideea de „umplutură“, de care am vorbit. Formal, *buba* s'a putut desvoltà din *im'buvia*, ca *cheba* < *cavea*.

Trebue urmărită însă mai de aproape toată familia acestor termini, avându-se în vedere întinderea lor şi relaţiunile dintre diverse forme dialectale italiene [2], pe cari noi nu le putem aveà la îndemână. Ori cum, atmosfera semantică a lor este comună cu a rom. „îmbuibà“, încât studierea lor în una şi aceeaşi grupare e foarte firească.

fel.

Dicţ. Acad. îi dă sensurile: sorte, espèce, genre; nation, peuple ; habitude (p. 91 sqq.).

Cuvântul e socotit ca venit din ung. *-féle*, care se găseşte numai ca element de compoziţie, în expresii ca *sokféle*, *mindenféle* etc. (= de multe feluri, de toate felurile, de tot felul etc). In romăneşte a devenit, cum spune o. c., mai târziu cuvânt independent, desfăcându-se din locuţiunile de felul celor amintite.

Este neîndoios că elementul ung. s'a amestecat în rom. *fel*, însă după părerea noastră, numai secundar.

Ung. *-féle* ar fi ajuns probabil la o formă rom. **fil(e)*, precum din ung. *bér* > rom. *bir*. Dacă mai observăm şi fonetismul vechiu al cuvântului, din texte aparţinătoare sec. XVI-XVIII, şi chiar din sec. XIX, vedem că se pronunţà în tot domeniul dacorom. *fealiu*, *-uri*, *feliu*, *-uri*, iar în Moldova se mai păstrează şi azi forma *feliu*. Chiar derivatele *feliuri*, *feliurime*, *feliurit* [3] prezintă aceeaşi particularitate fonetică, ceea ce depărtează cuvântul rom. de cel unguresc.

Sensul de „nation, peuple“ (cf. o. c., punct 2°, p. 92), atestat des în texte vechi [4] face şi el să ne gândim că în istoria

[1] Ibid, p. 35, pentru care cf. milan. *boba* „Überfluss“, *REW*. l. c.

[2] Astfel nu văd în *REW*. l. c., între celelalte forme it. pe romagn. *boba* „mescuglio di più cose a foggia d'unguente“(A. Mattioli, *Voc. Romagn.-It.*, Imola, 1879, ad. v.)

[3] O. c., p. 95.

[4] A se vedeà acest sens (de cinci ori!) în *Biblia* 1688 numai la p. 207/2, între altele, în fraza: *Şi veneà cel strein de feaiiu* [*Filistin i*] ... *şi să înstâlpià înaintea lui Izrail*. Aici are sensul de «neam, naţie».

www.dacoromanica.ro

acestui cuvânt a fost amestecat un alt element care însemna „neam, naţie". Cuvântul poate fi[1] alb. *fjal'ε* „Wort, Rede", cu derivatele *fol'me* „Redeweise" ş. a., pe care G. Meyer, *Alb. Wb.* p 106, îl derivă din lat. *fabella.*

Ştim însă că în limba veche rom. *limbă* (*limbi*) avea şi sensul de „neam(uri), ginţi" etc. (cf. şi it. *favella*), ceea ce este firesc, iar trecerea de sens de la „limbă" la „neam" se întâlneşte, cum se ştie, şi la alte popoare[2].

În ce priveşte partea formală, s'ar explică din alb. *fjal'ε* şi *-ea* şi *-liu* în rom. *fealiu* (devenit mai în urmă *feliu*); am avea aceeaşi desvoltare a lui *l'* albanez redat prin *lĭ*, ca în elementele alb. trecute în aromână (arom. *fleamă* < alb. *fl'amε*, arom *pleagă* < alb. *pl'agε*, cf. pag. 493 din acest volum), etc.

Cuvântul v.-rom. *fealiu* „neam", fie că e alb., ori nu[3], s'a întâlnit apoi, la noi, cu cuvântul de origine ungurească *fél* în expresii ca *ce fel* (= miféle), *de multe feluri* (=sokféle) etc., influenţându-se reciproc în formă şi înţeles.

păsăre, păsonĭu.

(Termini rom. dispăruţi, privitori la „locuinţă").

In Psaltirea Scheiană[4] se întâlneşte cuvântul *păsaré*, care traduceà pe slav. Вapи „turris, domus regia", în a lui Coresi *pasâré* şi în Ps. Hurmuzaki *păsonĭu (păsoĭŭlŭ)* cu acelaşi sens, iar în a lui Dosofteiu, pentru acelaşi cuvânt, găsim, în acelaşi pasagiu, *casă*[5].

Forma *pasâré* trebue să fie o greşală pentru *păsare*, fiindcă în Ps. slavo-română (ediţia de la Braşov) e tipărită corect *păsaré*[6].

Dl Candrea urmăreşte pasagiile corespunzătoare din textul slavon (отъ вapии слоновыихъ), latin (*a domibus eburneis*) şi

[1] După cum îmi comunică dl Th Capidan.

[2] Cf. Tiktin, Dicţ., ad. v., sensul de „neam", „popor" şi paralelismul cu alte limbi.

[3] Direct de la lat. *fabella*, derivarea lui *fealiu* prezintă unele greutăţi. In rom. ar fi ajuns la **fâeà*, plur. **fuele* > **feele*, > **fele* de unde se putea şi un sing. **feală* (cf. *zalo* şi *zà*; apoi *mială* < *mià* < *agnella CDDE*, ad. v.), ceea ce nu poate fi decât o supoziţie. Ca sens trecerea ar fi cea amintită de: limbă (streină), *neam* (strein); strein de fealiu = strein de limbă de neam.

[4] I. A. Candrea, *Ps. Sch.* comparată cu celelalte ps. din sec. XVI şi XVII, Bucureşti, 1 16, II, p. 87 (cf. şi glosar.).

[5] I i, ibid.

[6] Vezi forma aceasta şi la I. A. Candrea, o. c. I, p. LXXII.

www.dacoromanica.ro

cel grec ἀπὸ βαρέων ἐλεφαντίνων), în cari cuvintele ce traduc pe cele româneşti au sens comun („grand édifice, tour, palais = gr. βάρις; slav. варн „turn", „palat"; lat. „domus")[1]. Cuvântul slav este de altfel împrumut grec (Miklosich, *Etym. Wb.*, ad. v.). Sensul este destul de clar prin urmare şi pentru cuvintele româneşti.

Dl C. (l. c.) crede totuşi că nici unul din sensurile slav.-gr. nu explică formele româneşti, fiindcă n'a putut întrezări originea lor. De aceea recurge la ipoteza că traducătorul Psaltirii în româneşte ar fi întrebuinţat un text slavon, tradus din greceşte, în care cuvântul grec βάρις ar fi fost confundat cu βάρος „pesanteur, poids" şi l-ar fi redat prin тагота, тагость, sau тажесть, „care la rându-i s'a tradus prin *păsare* (de la vb. a *păsà* = *pensare*)". Şi presupune acelaşi lucru şi pentru *păsoniu* din Ps. Hurmuzaki, care nu poate fi, ca concluzie a primei hipoteze, decât tot un derivat din *păsare*.

Dar e nevoie să se presupuie existenţa unor texte slave, despre cari n'avem nici un indiciu, cu greşeli de traduceri, cari nu se pot dovedi prin nimic, numai fiindcă un cuvânt pare obscur?

Mai întâiu e greu de închipuit ca *păsare*, atestat în trei texte, cum am văzut, alături de o a doua formă *păsoniu* (derivat), atestat într'un al patrulea text, să fie o greşală de traducere repetată servil în toate psaltirile din sec. XVI. Traducătorul Ps. Hurmuzaki dă chiar un derivat, deşi ar fi fost mai natural să dea alt cuvânt, dacă nu-l ştiă pe *păsare* sau pe *păsoniu*, evident din aceeaşi familie şi de aceeaşi origine, fiindcă redă acelaşi sens clar, precis, pe care îl au terminii corespunzători slavo-greceşti.

Faptul că Dosofteiu întrebuinţează cuvântul »casă« pentru aceeaşi noţiune înseamnă că probabil *păsare-păsoniu* nu mai erau cunoscuţi în sec. XVII, sau nu-i ştiă el.

Pornind deci de la faptul că au existat aceste cuvinte în rom. — şi nu vedem nici un motiv contrar — să trecem la lămurirea originii lor.

In chip firesc trebuesc puse în sfera terminilor romanici, privitori la aşezări şi locuinţe omeneşti, întrucât în limbile vecine nici dl Candrea n'a găsit nimic corespunzător cuvântului românesc.

[1] Ibid.

www.dacoromanica.ro

În afară de terminii păstraţi direct din latină, sânt în romanică inovaţiuni cu sensul de „casă", „locuinţă omenească", născute din verbe care cuprindeau ideea de „a rămâneà, a face o haltă, un popas" etc. Adăpostul, coliba, etc. construite pentru asemenea popasuri, mai ales de-alungul drumurilor, au ajuns să însemne cu timpul, „casă" („locuinţă" omenească mai mare ori mai mică, pompoasă ori mai sărăcăcioasă etc. după evoluţia firească, pe regiuni, a clădirilor). Astfel sânt derivatele romanice din lat. *manere:* 1. fr. *manoir*, prov. *maner* „Herrensitz", „Burg", care nu e altceva decât înfinitivul însuşi, fapt de reţinut pentru înţelegerea rom. *păsare*. Din aceeaşi bază sânt v.-fr. *maine* „Wohnung" morv. *mañ* „verfallenes Haus".

Mansio,-onem este derivatul din *mansus* (< *manere*) care are o extensiune foarte mare în apusul romanic: fr. *maison* „Haus", prov. *mazo* id., span. *meson* „Wirthaus" etc. In afară de sensul de „casă", în diverse dialecte serveşte şi ca termen pentru diverse construcţii de animale (v. *REW* 5296, 5311 şi comp. şi *mansum*, rom. *mas*, „Ruhestätte" 5322, *mansura* „Wohnstätte" 5323 ibid., ale căror corespondente romanice nu le mai citâm, cari au sensul general de „adăpost, locuinţă").

Acelaşi fel de inovaţiuni semantice din care, cum vom vedeà, face parte şi rom. *păsáre*, se văd la verbul lat. *pausare*, „ruhen": catal., span. *posada*, port. *pousada* «Wirtshaus», „Wohnung" etc. (*REW* 6308).

Inovaţiunea se întâlneşte şi mai aproape de noi — o dovadă că a fost întinsă odinioară peste tot domeniul romanic. In siciliană există verbul *pusari*, nel senso di alloggiare: „*pusari* alibrigari". Tot acolo s'a născut şi *pusata* (derivat) cu sensul de „fundacu, taberna meritoria, hospitium" (v. acestea în Giacomo de Gregorio, *Studi Glottologici Italiani*, vol. VII, Torino 1920, p. 271, unde se adauge că „il verbo è usato tuttoggi comunemente; il sostantivo, che ne è un deverbale, non si ode più" — ceea ce s'a întâmplat şi în dacorom.).

Mai încape acum îndoială că rom. *păsáre* este lat. *pausare* care a însemnat (ca şi *manere* > fr. *manoir*) „oprire, haltă", apoi „adăpost, casă de mas" şi în urmă a putut să ajungă şi la sensul de „casă mai mare" şi prin extensiune chiar „palat" (f. ca sens „reşedinţa regelui"), cum se vede în textele rom. din sec. XVI? Motivul pentru care la noi a dispărut cuvântul,

www.dacoromanica.ro

nu e greu de văzut în concurenţa ce i-a făcut-o omonimul (*a*)*păsà*, *-âre*, (lat. *pensare*). Intre cei doi termini cari se confundau din cauza fonetismului, a învins bine înţeles cel care aveà o întrebuinţare mai vie, de toate zilele chiar, a *(a păsà -âre* care trăeşte şi azi.

Derivatul rom. *păsonĭu*, cu acelaşi sens, arată nu numai că cuvântul a existat, dar că a avut şi oarecare vitalitate, fiindcă mai ales în acest caz se nasc derivatele [1].

. In ce priveşte partea formală avem un exemplu mai mult de trecerea lui *-au-* aton la *a*, prin despariţia lui *u* aton. A fost deci desvoltarea: *pa(u)sare* > *păsare*; *pa(u)soniu* > *pàsoniu* (v. şi **baugare* > *băgà* etc. în studiul mieu despre *Elem. v. germ. în orientul romanic*, din acest volum, p. 375). O urmă din *pausare* > *păsare* (< *pausa, pausum*) cu sensul de „haltă", „mansio (mansum)" cred că este în *popas*, care înseamnă acelaşi lucru. Tiktin, (*Dicţ*). dă: *popas,-uri* „Halt, Rast, Station", *a face popas* „rasten". etc., cu exemple şi din texte vechi. Foarte instructiv e sensul de „oprire" ce se face pe drumul până la mormânt: *la mormânt se fac şepte popasuri* (Frâncu-Candrea), pentru care să se compare sensul lat. *pausa*, privitor la staţiunile făcute în unele procesiuni religioase: *omnes pausas explere* «alle Stationen mitmachen" (Georges, ad. v., unde se înregistrează şi forma din inscripţii *pausum*). Verbul este a *popàsi* şi *poposì* (Tiktin, l. c.)

V.-slav *popasŭ*, de unde-l derivă Tiktin pe rom. *popas*, înseamnă „păşune" (Miklosich. *Wb.*, *popasŭ* „pascuum", klruss. *popas* «pastus», verbul *popasti* „depascere"). De la „păşune", „mâncare" până la „haltă, staţiune" este o prea mare distanţă.

De aceea credem că şi *popas* cuprinde în partea a doua *-pas* pe *pàsare* (deşi prefixul slav *po*, îl găsim în ex. ca *ponegrì* > *po* + *negrì* etc.). Cuvântul rom. n'are nicăieri la noi sensul de „păşune", „mâncare". Legătura s'a putut face însă prin faptul că la anumite „popasuri" „măsuri", „opriri" din zi se dă de mâncare vitelor, şi mănâncă şi oamenii ce se opresc acolo. Important este că în nici o limbă slavă modernă nu există v.-slav, popasŭ (cf. Miklosich *Eym.* Wb., la *pasti*, p. 232).

[1] *Păsoniu* presupune din cauza genului mai curând o bază *pausum* (atestat, cf. dicţ. lat.) decât fem. *păsare*. În limbile rom-n (REW, l. c.) sânt şi masc. şi fem: it. *posa*, sp. *posa* şi *poso*, prov. *paus* iar în rom. *paos* în (Basarabia am întâlnit *apaos* „vinul ce se aruncă peste morţi, în groapă")

www.dacoromanica.ro

Dar chiar dacă n'am admite formal influenţa lui *păsare, popas*, („oprire. odihnă"), este totuşi o creaţie nouă din punct de vedere semantic. Procedând în felul de a cercetà asemenea cuvinte, după metoda cunoscută a dlui Gilliéron, trebue să vedem în rom. *popas, poposì* (= „a te oprì pentru odihnă", ca şi lat. *pausare*) amestecul formei slave cu rom. *pàsare* şi prin urmare o etimologie nouă.

*

Tot de la ideea de „oprire, haltă" etc., care stă la baza inovaţiunilor romanice amintite aici, trebue pornit mai firesc şi pentru explicarea rom. **sat**. Intr'o conferenţă, în care vorbiam despre «*Sat şi aşezări omeneşti la popoarele romanice*», arătam că şi „sat" a trebuit să însemne la început „aşezare" (ca *mansio* etc.) ideie care duce la un **fixatu-**. Asupra acestei chestiuni, de o importanţă deosebită pentru noi, vom reveni cu altă ocazie.

Peste în expresia *„mi-e peste cap"*.

In studierea materialului lingvistic latin conservat în limbile romanice nu s'a dat destulă atenţiune expresiilor cari cuprind sensuri speciale de cuvinte, sau funcţiunilor sintactice ale unor particule (adverbe, prepoziţii etc.).

O astfel de expresie este cea de care ne ocupăm aici şi este întrebuinţată în legătură cu ideea de „a aveà mult de lucru", (mi e peste cap cât am de lucru pentru astăzi); „a aveà din destul" (cât mi-a dat, suptînţelegându-se „bani", „de lucru", „preţ pe un lucru") etc. Acestea sânt expresii curente cari vin în mintea oricărui Român [1] şi corespund fr. „j'en ai par-dessus la tête".

Expresia aceasta există şi în latină. In L. Aurelius Augustinus (cf. *Archiv. lat. Lex.*, IX, 157) se găseşte pasagiul: *dicimus s ıo r caput esse aliquid, cuius maximam curam gerimus.* Când zicem de ex. în romaneşte „mi-e peste cap un copil" (ori altceva, un lucru chiar) înţelegem că „e prea destul un copil, e destul cutare lucru, muncă" etc., pentru câtă sforţare, grijă trebue să punem pentru acestea.

[1] Dl N Drăganu ma asigura că si în nordul Ardealului e curentă expresia am pes e cap". In arom. se zice „am di prima'n sus" (= prea mai în sus) um ^mi spune dl Th. Capidan. — Aceiaşi ideie este în: „toate cate va spun preste cap le-am petrecut" (Ţichindeal, 464).

www.dacoromanica.ro

rânză.

A fost considerat ca fiind corespondentul alb. *rendɛs* „Lab“ (G. Meyer, *Alb. Wb.*, 365). Înţelesul este comun cu cel albanez, fiindcă înseamnă „stomac“ (de animale, pasări, om)[1] şi fiindcă stomacul mieilor şi viţeilor serveşte şi ca chiag, cuvântul a putut însemnà de la început, ca şi astăzi, şi stomac şi chiag. Din forma alb. însă nu se poate ajunge la *rânză*, ci cel mult la **rânsă*, dacă admitem forma intermediară **rândăsă* propusă de d-l Densusianu (H. d. l. r., p. 356).

Pentru a explicà pe dacorom. *rânză* (dial. mold. *rândză*), trebue să admitem la forma de bază sufixul alb. *-zɛ*, care adaos la baza *rrâ-ni*, „Labmagen“, „Lab“ (G. Weigand, Alb. Deutsch. Wb., Leipzig, 1914, p. 74), explică fără dificultate pe dacorom. *rânză*[2].

a (se) răzimà.

E general românesc şi înseamnă astăzi „a (se) sprijini“, „*(s')appuyer*“[3].

Pentru pătrunderea istoriei acestui cuvânt e necesar să vedem că actul „răzimării“ nu este altceva decât plecarea corpului omenesc, sau a părţilor lui pe un suport (masă, baston, scaun etc.). Când zicem „stau, mă rázim în băţ“, „păstorul se rázimă în măciucă“ (= stă cu corpul plecat şi ţinând măciuca în mâni, sprijineşte pieptul pe ea), „rázim capul (coatele) pe masă, pe-o carte“ etc., toate acestea indică îndoirea, plecarea corpului sau a unei părţi a corpului. Şi tot aşa, când răzimăm un obiect (o scară, un lemn de părete etc.) de altul, nu-l lăsăm drept, ci îl aplecăm să se sprijinească de celalalt şi să nu cază.

De aceea apoi derivatele *rázim* (postverbal) „răzimătoare“ înseamnă „suport“, fiindcă pe acesta se pleacă corpul, ori un obiect, pentru ca să nu cadă, iar verbul rom. are sensul franc. „(s')appuyer“.

Urmărind întrebuinţările formei noastre în trecut, ne apropiem de sensul lui primitiv. Astfel în versurile:

[1] Cf. Tiktin, *Dicţ.* ad. v., la care trebue adăugat şi sensul de „chiag“, existent şi el în rom.

[2] Despre forma arom. *arândză*, v. studiul d-lui Th. Capidan, *Raporturi Albano-rom*, din această revistă, p. 444.

[3] V. Tiktin, *Dicţ*: „auf etwas stützen“, „an etw. lehnen“, cu variantele: *rezămà*, *rezemà*, prez. *reázem*, *-ăm* (Muntenia); *răză-* (*rădză-*) *răzmà*, prez. *rázăm*, *rázm*. Derivate: *rázem*, *rázim*, *răzimătoare*, „Lehne“, *răzimătură* „Stütze“.

www.dacoromanica.ro

Băduleasa ce-mi făceà?..
În pivniţă că intrà,
Iar acolo ce vedeà?
Pe Neculcea mi-l găseà
In pivn ţa mititică,
Ţiind cada la o bute....
Şi de dânsa răzimat,
Rôzimat cam oplecat.. (G. D. Teodorescu, P. P., p. 543).

Ex. din Dosofteiu (Vieţile Stinţilor, p. 3/2): ... *iară dormirea îi erà şedzând rădzâmat, cu pieptul pre genunchi* arată clar ideea de „plecat". In psaltirile din s. XVI *radzimà* traduce verbe slave ca „оүкλонıтıı" (= „a se duplecà, a se plecà"), iar *rădzimare* „aplecare" „ѣzcκλonı-ınhı-ѥ". In special fraza „ochii săi puseră plecaţi îm pământ" (Ps. Sch.), are corespondent pentru ideea „plecaţi", pe *a-i rădzimà* (din Hurmuzaki)[1], care aduce aminte de lat **cliniare* (< clino) „die Augen senken", de unde fr. *cligner* etc. (*REW*, ad. v.). Observând sensurile lui *plecà, aplecà, duplecà*, în rom. ca şi în romanică, dăm de întrebuinţări ale acestora, identice cu cele ce le-a avut *răzimà*[2]. Acelaşi fenomen se vede la gr. κλίνω (lat. *clino*) „neige, lehne an" (Walde, s *clino*), „faire pencher, s'appuyer" (comp. ἐν δορὶ κεκλιμένος „appuyé sur la lance" etc.)

Ajunşi aici uşor putem zări sensul primitiv de la care trebue să pornim pentru *răzimà*, adecă cel de „a se îndoi, plecà" şi fiindcă „plecarea" este şi „îndoirea de la mijloc" a corpului (ori a braţului, gâtului etc.) baza lat. *mĕdiu-* se impune de la sine.

Avem de a face deci cu un **remediare* (*re* + *medius*) născut după *dimĭdiare* (comp. *jumătate* < *dimidietas*, *-atem*), cu sensul de „a îndoì de mijloc, a plecà corpul" etc. (cf. *medio, -are*), sens care se vede de ex. în fraza, *in mensam dimidiati. dum appetunt* (Plaut.) „mit dem halben Leibe, mit dem Oberkörper, hingeneigt (zur Speise)"[3] şi care poate fi tradus cu rom. „plecaţi, răzimaţi".

**Remediare* (ori **remidiare*, refăcut după *dimidiare*) a devenit **remedzà* — în limba veche rom. are *dz* — şi prin metateză

[1] V. I. A. Candrea, *Ps. Scheiană.*, cit. (glosar).
[2] Tiktin *Dicţ* : *Fiul omului n'are unde să-şi plece caput.* Bibl. 1688. *Caput îi stateà aplecat spre piept* etc. (cf. it. *piegare* < *plicare* şi *chinare* < *clinare* ş. a.)
[3] Apud Georges; *Dicţ.*

www.dacoromanica.ro

redzemà, iar la indic. *reádzim*, *rázim* ca în *dármă* (*dărâmă* < *deramare*), *sfármă* (< (s')*fărâmare*) şi în istrorom. *râ maru* = (*â* accentuat) dacorom. *rămân*, (după comunicarea d-lui S. Puşcariu). Schimbarea de accent şi a lui *re-* > *rá-* s'a întâmplat deci la indicativ, prin influenţa verbelor în *re-*[1] (comp. şi *árşiţă* < **arsīcia*, (*a*)*cóper* < (*ac*)-*copério*).

Metateza (comp. *rugumare* < *rumegare*) a trebuit să se întâmple foarte de vreme, înainte de despărţirea limbii rom. în dialecte, fiindcă există şi în arom. *arâdzim*, *-uri* „poala unui deal, munte"[2]. Sensul formei arom. se explică uşor, dacă ne gândim la fr. *pente*, it. *pendita*, corsic. *penta* etc. „Abhang", toate din *pendere*. Arom. *arâdzim* nu este altceva, ca sens, decât „pantă", adecă partea plecată a dealului şi a muntelui.

Probabil că metateza, fiind aşa de veche, a fost înlesnită şi de *semis*, *semus* şi mai ales de *semi-* din numeroasele verbe compuse, cari cuprind aceeaşi ideie ca *dimidius* etc., mai ales că cele dintâiu au lăsat urme în celelalte limbi romanice[3] (cf. *REW* 7811, 7812).

P. S. Asupra acestui cuvânt am vorbit în şedinţa din 27 *Martie 1922* (v. lista comunicărilor la sfârşitul acestui Buletin). In *Archiva* din Iaşi, *Octombrie*, 1922, p. 532 se încearcă explicarea lui *răzimà* din **remediare* de la *medius* „mijlociu", dar explicarea semantică dată acolo arată că nu s'a înţeles deloc desvoltarea sensului acestui cuvânt (se porneşte de la a pune alăturea, a alătură', comparându-se cu *megiaş* „vecin, alăturat", „rudă cu lat. *mĕdius*").

tot (-pe...)

O expresie cunoscută este în rom. (a merge, a înainta etc.) „*tot pe vale*, pe drum", adecă (a merge) „mereu pe drum", cu nuanţa, uneori, de (a merge) „pe acelaşi drum". De ex. când îndrepţi sau arăţi cuiva calea îi zici: „s'o iai tot prin pădure", „s'apuci tot pe valea asta, până dai într'o pădure" etc., ceea ce înseamnă „să ţii continuu acelaşi drum, ca să ajungi la cutare loc" etc.

[1] Comp. şi *rabd* - *răbdare* < lat. *rigidare* (Dacoromania, I, p. 222 sqq).

[2] După comunicarea dlui Th. Capidan.

[3] In ce priveşte celelalte derivate rom. din *medius*, v. *CDDE* 1105 la *miez*, *primez* 1113 şi *împremiedzà* «diviser en deux» etc. (< *permedium*)

www.dacoromanica.ro

Intr'un cântec popular, auzit de la un soldat din Rămnicul Sărat, *tot* e întrebuinţat, de mai multe ori, în chipul arătat mai sus:

Tot pe drum, pe drum, pe drum
Şi la puica nici de cum,
Tot pe drum, pe drum de piatră
Şi la puica nici odată etc.

Cu acest sens dicţionarele latine nu-l înregistrează pe lat. *totum* (adverb). Îl găsim însă în *Peregrinatio Silviae* XV, 2: *Statim ergo cepimus ire cum eo pedibus* **totum per vallem** *amenissimam, donec perveniremus usque ad hortum...*; iar în cap XXXI, 2: *Et statim levat se episcopus et omnis populus, porro inde de summo monte Oliveti* **totum pedibus** *itur* (cf. rom. „a merge tot pe jos, pe picioare"); XXXI, 3 ... *per totam civitatem totum pedibus omnes...* (e vorba iarăşi de „mers").

Pusă în cadrul celorlalte sensuri pe care îl are *totu* — în limbile romanice, accepţiunea pe care i-o semnalăm noi se apropie mai mult de ideia „mereu, iarăşi", „toujours etc., despre care însă nu e locul să ne ocupăm aici.

G. Giuglea.

VI.

ital. **medaglia.**

Că etimologia it. *medaglia*, it. nord. *medaglia* (> fr. *médaille*, sp. *medalla*, port. *medalha)* v. -fr. *meaille*, *maaille*, n.- fr. *maille*, prov. *mealha*, v. -sp. *meaja*, v.- port. *mealha* din **medalia*, nu este destul de convingătoare, cu toată ingenioasa disimilaţiune admisă de Meyer-Lübke, din **medalia (REW* 5451 **medialis)*, reiese din faptul că pluralul nu se potriveşte cu sensul, presupus originar, de „monetă mică de o jumătate de dinar". Zicem „presupusă" pentrucă nu se poate deduce, din izvoare, o accepţiune aşa de precisă şi generală[1].

Dar faptul morfologic, condiţiunile fonetice, istoria cuvântului se vor puteà explicà mai bine din etimologia ce încercăm aici:

Fr. şi it. nord. *metalia* (lat. curial)[2] (< *metale REW* 5549)[3] = *miiallia* »provizie de fân« din graiul din Ivrea (Torino)[4], v. -fr.

www.dacoromanica.ro

meaille, *maaille* „praestatio quaedam quod ea moneta solveretur“ (Du Cange, ad. v. *medala*, in charta á 1132), [cf. *fenagium*, *fenagio*, *fenateria*, feni, seu pro feni pecuniae praestatio], de unde fr. *maille* „monetă de aramă“ = it. nord. *medalia*, *medallea*, *medaglia* [5] > it. *medaglia* (v. mai departe), fr. *médaille*, sp. *medalla*, port. *medalha* (v. *REW*, l. c.).

Pentru sensuri trebue să admitem următoarea desvoltare:

1. *metalia* „câteva grămezi de fân“;

2. acestea se datorau boierului de către cultivatori, censuari şi arendaşi, întâiu in natură şi apoi în bani echivalenţi. *Metalia* corespunde aici lui „fodrum rusticale“ (v. Du Cange, ad. v.), cf. expresia „medalia pro-fodro“[5];

3. it. nord. *medalia* etc.: *a)* = monedă plătită pentru „fodrum rusticale“ sau pentru impozitul comunal, de valoare mică (v. n. 5); *b)* monedă de mare valoare, bătută anume cu figuri alegorice sau efigii şi oferită, în semn de tribut sau omagiu, unui personagiu de seamă — forma tradiţională a aşa numitului „fodrum regale“.

Ca o întărire a celor spuse să se confrunte istoria „fodrum“-ului (Du Cange, ad. v. şi *REW* 3405), a fr. *taille* şi a it. nord. *taglia* „imposta“ (Du Cange, ad. v. şi *REW* 8542) şi a veneţ. *osella* [6].

O ultimă şi utilă confruntare pentru *medaglia* < *metalia* oferă cuvântul, citat de Du Cange, *meabilis* („Genuinus legitimus Gall. Loyal et marchand. Quadraginta octo bissetos avenae ad cumulum bonae et *meabilis*...“, din *meta*, v. la nota 2 *meto*, *metaria*, măsuri de cereale) corespunzătoare lui *metibilis* (despre care, la Du Cange: „dicìtur de moneta proba et publice recepta“).

It. *medaglia* care se explică şi în chip „normal“ din etimonul propus de noi (v. Guarnerio, *Fonologia romanza*, § 432, p. 591), nu e numai decât indigen, ci introdus din Italia de nord, unde se întâlnesc continuatorii lui *metale*.

V.-sp. *meaja* şi v.-port. *mealha* pot fi cuvinte venite din Franţa.

Astfel istoria fr. *maaile-maille* se întâlneşte şi coincide cu istoria it. nord. *miiallia-medaglia*, dar nu întâmplător, ci prin unitatea de desvoltare a instituţiilor feudale. Dar istoria cuvântului *medaglia*, în dubla accepţiune de »medalie de o jumătate de dinar“ şi de „medalie artistică“, este un epizod al expan-

www.dacoromanica.ro

siunii economice italiene prin „lombardi" (bancheri) şi al celei artistice şi culturale din vremea Renaşterii.

Notele:

[1] V. Du Cange s. *mallia* monetae species apud nostros, quod nomine aureas quasdam monetas apellatus docemus..., *meagla*, *medalia* nummus aureus, *medala* ut *medalla*, minutioris monetae species, gall. *maille*. — Cf. sp. *meaja* „maille", „petite monnaie d'une valeur insaisissable" (Salvà), „moneda antiqua de Castilla, que valia la sexta parte de un meravedi (Novìs. Diccion. de la lengua Castellana, etc., Paris, 1898). — V. A. Charuel, Dictionn. histor. etc., Paris 1865, s. *Monnaie:* „Maille, petite monnaie de billon qui avait cours au moyen âge sous les rois capétiens, c'était la plus petite monnaie".

[2] V. Du Cange, s. *metallia*. Charta a. 1255 in Tabul. s. Jacuti: Talliam et *metalliam* consuetas habebit Brientius de castro Brientii miles, cum dictis hominibus, si eas possit retrahere. — Vezi C. Cipolla, Codice diplom. del monastero di S. Colombano di Bobbio fino all' anno MCCVIII, voll: 3, în „Fonti per la storia d'Italia", publicate de „Instituto St. It., Roma 1918, vol. II, 134.37: Iohannes de *Metalia*".

Pentru *tallia*, „obligaţiunea vasalilor de a tăià lèmne pentru boier", Du Cange, s. *tailhea*, *tailhia* şi *REW.* 8542. — *Metallia*, care aici e tot una cu *fenagium*, ne mai fiind înţeles în originea sa adevărată şi interpretat de Du Cange (ad. v. *metallia*) prin „*semitallia*", gall. *demitaille*, a dat loc, în documentele medievale franceze, unei false reconstrucţii: *meditallia* (v. Du Cange, ad. v., Chart. a. 1224: Dedit D. Juhellus omnem talliam et *meditalliam* quam percipiebat in terra et feodis dictorum canonicorum Belliloci). Aceasta s'a întâmplat printr'un evident amestec al lui *medietas*, întrucât colonul datorà boieruluì jumătate din zilele sale de lucru sau jumătate din produsele câmpului (v. Du Cange, s. *medietaria*, *-ius*).

Nici în fr. *métairie*, *métayer* (< *medietas*, REW. 5461) nu este exclus să se poată recunoaşte un mai vechiu **mealrie* (< *meta*) „locul unde se strânge în „meta", în grămezi, nutreţurile", [Cf. Du Cange s *meto:* centum metones bladi ...ducenti metones moliturae, *meteo* mensurae annonariae species, *metonagium* quod a domino fori pro mensura, *meto* nuncupata, exigitur, *metearia*, *meterium*, *meterarium*, mensura annonaria. — Cu acest *meto* s'ar puteà pune în legătură, în ce priveşte adevărata lor origine, cuvintele milan. *medon*, piem., genov. *mon* „cărămidă", bologn. *madon* „muşuroiu", despărţindu-le de baza presupusă *malta* (*REW.* 5271) şi unindu-le cu trevis. *milom* „grămadă de cereale" < *meta* (*REW.* 5548] şi deci asemănătoare, ca sens, cu derivatele din *granica* (*REW.* 3815). O urmă de existenţa unui **meaire*, *meeire* < *meta*, avem în v.-fr. *meeril* < *meta* (*REW.* 5548), şi în forma, vie şi azi, *maira*, în munţii de lângă Saluzzo (Piemont), cu sensul de „colibe (*le maire*) pe poalele munţilor" locuinţe temporale pentru strânsul fânului şi, într'o vreme, şi al cerealelor. O influenţă a v.-fr. *maire* (< *maior*, REW. 5247) şi a lui *medietas* va fi pătruns şi amestecat formele rezultate dintr'un primitiv fr.

www.dacoromanica.ro

**meairie, meeirie* din *meta* (v. D. C. s. *meeria, maeria, mejaria, megaria metaria*).

[3] *Metale* > lotaring. *muó, mió* „grămadă", valsoan. *mual*, lyon. *mio*, „grămadă de fân" (*REW.* 5549), la care să se adauge valses. *miyal*, valbrozz. *myal*, cari nu vin din *mĕtĕre* (*REW.* 5550), ci tot din *metale* ca şi ligur. *meare* (G. Rossi, Gloss. mediev. ligure, Torino 1896) şi canaves. *mìal*. Acesta, prin invaziunea dinspre ses a lui *mea* (< *meta*, *REW.* 5548) „grămadă de fân"; de la un prim sens de „grămadă de fân" s'a restrâns la unul mai particular de „breve tratto erboso, scaglionato lungo le pendici del monte ove le *mialinne*" „falciatrici" si recano a far le *mee*. Vezi G. Frola, Corpus Statut. Canavisii, Torino 1918, vol. III, p. 707 n. 10 (Pont. a. 1562): „Ordinamo et statuimo se qualche persona se trouerà prendere *meali* alieni cioĕ *mee* o ueramente *mette* de feno".

Nu pot să adaog pe ligur. *mearia* (dat de G. Rossi, o. c., pe care nu-l pot consultà aiçi), notat lângă *meare* < *metale*, căci e justificată îndoiala că această formă ar puteà fi, nu numai din *metalia*, ci şi din un vechiu *mearia*, despre care v. la nota 2.

[4] V. F. Gabotto, Estratti dai conti dell' Archivio Camerale di Torino relativi ad Ivrea în „Eporediensia", vol. IV, din Biblioteca d. Società Istorica Subalpina a. 1325, doc. n. 101: In *miiallia* octo bestiarum bovinarum ...et dictas bestias custodivit per quinque eddomadas ...et voluit baillivus quod sine solucione *miiallie* redderentur bestie dictis nobilibus.

[5] Vezi E. Durando, *Le carte dell'Archivo Capitolare d'Ivred*, vol. IX din cit. Bibl. a 1189, doc. n. 54: «in dando omni anno in festo sancti martini suprascriptis canonicis pro censu denarios XVI et *medaliam* segusinensium et quando rex venerit foras alios denarios XVI et *medaliam pro fodro*. — *V.* „Liber extimi nuncupati *Medalearum* civitatis Bergomi facti de anno 1527 ms. în «Civica Biblioteca» din Bergamo şi nota informativă a directorului în „Boll. de Civ. Bibl. d. Bergamo" a. XVI, 1922, n⁰. 2, pag. 11 din text şi nota 7.

»Bisogna dire che a questo estimo fosse stata data una basa insolita [volumele anterioare poartă titlul: I „Cives viciniarum Pergami et Cives de foris extimati in ipsos vicinantiis, qui tenentur in civitate ad solvenda taleas et onera" a. 1498; II „Liber talee annorum 1498 et 1499 civitatis Bergomi] se gli fu attribuito quel nome, il quale si spiega col fatto, che la materia imponibile non veniva rappresentata da cifre monetarie dimostranti la entità dei patrimoni o dei redditi, ma lo era da una cifra ideale o convenzionale, che fosse, la quale era il denaro diviso în sessanta *medaglie* ognuna delle quali era partita in quatro parti. E siccome i denari, anche per quelle che dobbiamo ritenere le maggiori fortune non erano rappresentati al più che da sei o sette unità, mentre le sostanze della massa dei cittadini non rispondevano che a cifre rappresentate da *medaglie* e lóro quarti, cosi da queste venne volgarmente individuato quell'. Estimo».

[6] Dogele din Veneţia aveà obiceiul de a dărui raţe sălbatice (în dial. *oselle*) membrilor din «Maggior Consiglio». Obiceiul fu schimbat în 1521 în oferirea unei medalii speciale numită pentru acesta *osella*. (v. P. Moimenti, *La Storia di Venezia nella vita privata*, ediţia VI-a, Bergamo 1922, partea I, p. 252).

www.dacoromanica.ro

7 Acordul fr. *maille*, monedă de o jumătate de dinar Tornez, cu port. *mealha*, monedă de aramă de aceeiaşi valoare, arată un fapt posterior probabil o încercare de unificare a ei pe piaţa monetară dominată de „Lombardi" cari vor fi dus în acele părţi *medaglia* lor de o jumătate de dinar.

franc. **ruse** „şiretenie < **rûsa** (althochdeutsch) germ. „Reuse". (Kluge, *Etym.*, s. *Wb. Reuse).*

Acest termen din viaţa pescărească poate explică mai bine decât bazele propuse până acum (v. *REW recusare*, 7164 *refusare)* desvoltarea semantică printr'o lărgire de sens de la particular la general, de la întrebuinţarea figurată de „Reuse", „măestrie", mijloc de atras şi prins peştele, la acela de „mijloc ingenios", „cursă", pentru a surprinde sau a face să cadă în ea o persoană. Posibilitatea întrebuinţării figurate e cuprinsă şi se simte în pasagiul: pisces aliqua *arte* sive retibus sive hamo seu neste quod vu gariter *riusam* vocant capi possint (Mon. Germ. hist. Diplom. II, 555. 10; a. 994, Francfurt pe Main), cum arată în chip evident paralelismul cu „arte", „a retibus", „hamo", „neste".

G. D. Serra.

VII.

parhă, parhal.

La etimologia dată de dl. V. Bogrea în DR. I. 338 aş adăogà că *parach* e întrebuinţat şi în graiul Evreilor germani cu înţelesul de „parvenit", adecă „om ridicat de jos şi dorind să ascundă originea sa". În limba polonă cuvântul e împrumutat din cea ebree: *pârach* „a îmbobocì, a înflorì" (Günther, *Die deutsche Gaunerspr.*, p. 20.

Leo Spitzer.

VIII.

asturcan.

Înseamnă, la Şincai şi Gane, „o speţă de cai", având variantele: *astrucan* şi *asturcon* (v. Dicţionarul Academiei *s. v.*).

Originea cuvântului e foarte transparentă: e vorba de calul de *Asturia* (provincie nordică a Spaniei, vestită prin rasa de cai viguroşi ce creşte), *asturco dextrarius* (ab Astur, pro gente: quia apud illam gentem huiuscemodi equi abundant), *asturco*, 'equus

www.dacoromanica.ro

ambulator' (Du Cange, *s. v.*), despre care v. Plinius, *Naturalis Historia*, VIII, 166: „In eadem Hispania Gallaica gens est et Asturica. Equini generis his sunt, quos celdones [s. thieldones; cf. J. Brüch, *Sech, Zelten, Mantel*, în „Zeitschr. f. rom. Philologie", XLI, p. 15 sq.] vocamus, minore forma appellatos *asturcones*, — un pendant al cunoscutului fr. *autour*, „o speţă de şoim", prov. *austor*, sp. *azor* (acesta e numele de câne *Azor*, „Şoimu", de la noi), ml. *austorius*, *asturgius*, *asturco*, *asturcus*, etc. (cf. Littré, *s. v.*).

belengher.

E numele dâmbovicean al *costreiului, bălurului, Sorghum halpense*, Sorgho d' Alep, Herbe-de-Guinée, Mohrenhirse (cf. *Panicum crus galli, iarbă-bărboasă* s. *ghimpoasă, mohor, mohor-gros*,: Panţu, *ad loc.*

Poate, totuşi, identic cu ţig. *pelengero* 'Erdapfel' (din *pelo* 'Hode', după Miklosich, *Mundarten u. Wanderungen d. Zigeuner*, în „Memoriile Acad. din Viena", XXX, pp. 450, 455). Legătura cu ung. *pelengér*, din care rom.-dial. *(ş)pelingher(iu)*, „potence" (v. Lex. Bud.), pare exclusă.

Ca o confirmare a etimologiei ţigăneşti, putem însă cită — şi cazul e din cele mai interesante! — pasagiul: „ţangăr, mangăr [= *mang r* „ban"?], na *cartof*, tu aftò [= τὸ αὐτὸ mai curând decât καθαυτό!] *belengher* buf!" din recitativul copilăresc analizat aici (I, 282), a cărui origine ţigănească este, astfel, dovedită.

bertelíe.

Lex. Bud. îl consemnează (p. 53), cu sensul de 'limbus fasciae braccalis, der Hosenbandelsaum'.

Dicţ. Acad. îl reduce la *betelíe*, „ourlet (à la ceinture d'un vêtement, repli, poignet, col, liséré, lisière, ceinture", de la *bete, bată*: „derivat din *bată* printr'un sufix neclar".

Cuvântul pare identic cu it. *bertelle*, „due strisce per lo più di passamano per tener sui calzoni; cigne, stracche" (Rigutini-Fanfanni-Tommaseo), deci cu fr. *bretelle*, courroie pour porter un fardeau, un fusil; tissu de fil, de soie, etc., pour

www.dacoromanica.ro

soutenir le pantalon", pe care Schuchardt (Ztschr. f. rom. Philologie, XXV, 347) îl derivă din v-germ. *brittil*, „Zügel", — spre deosebire de *bretelle*, „filet pour prendre les chiens de mer", recte: „chien de mer" însuşi, care ar însemnă originar: „Bretonin" (cf. gasc. *breto*).

bobletic.

'Om prostit' (Şezătoarea, II, 2), 'om moale, prostit, plictisit, trudit' *(ibid.*, V, 30), 'prostănac, care n'are nici un Dumnezeu' (Pamfile, *Crăciunul*, 238), 'fără vlagă, molâu' *(ibid.*, p. 2), 'moale, molatec, greoiu, neputincios' (cf. Dicţ. Acad., s. v. *bobleţ).*

Balbaticus din *balbus* (Cihac, I, 26), **băbuletic* (Pascu, în „Revue de dialectologie romane", II, 78), *gogleuză* (Scriban, în „Arhiva" din Iaşi) merg unul mai rău decât altul.

După noi, *bobletic* se explică simplu ca o alterare populară — de felul unui *pedepsie* = epilepsie sau *dropică* = hidropizie — din neologismul *apoplectic* = gr. ἀπόπληκτος, ἀποληκτικός, „qui laborat apoplexia, percussus, attonitus, insanus, amens, vesanus, stupidus, stolidus" (Stephanus), din acelaşi radical cu *plicticos* (ngr. πληκτικός).

Sensul e, în adevăr, acela de „om în stare de prostraţie, din cauza oboselii excesive, sau din altă cauză organică" (deci având un substrat patologic); iar, cât pentru partea formală, metamorfoza poate fi justificată, — dacă mai are nevoie, — punct cu punct: ἀποπλήττω pro ἀποπλήκτω există şi în greceşte (cf. it. *apoplettico*); — apocopa lui *a-* şi prefacerea lui *-p-* în *-b-* ne întimpină în atâtea cazuri: rom.-dial. *potică* (cf. şi fr. *boutique*, sp. *bodega)* faţă cu gr.-lat. *apotheca*, „Apotheke", rom. *bobotează* = **păbotează* (din *apă-botează)*, rom.-dial. *Bobreajăn* = Preobrajenie (Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 10), *bechet* = pichet (cf. Anuarul de Geografie, II, p. 111), — acesta şi ca n. topic, geografic, asemenea cu *Bodron* = *podron, podrum,* „beciu, pivniţă", din sârb. *podrum*, idem = gr. ὑπόδρομος (cf. Şăineanu, *Infl. or.*, I, p. LXXXIV).

P. S. — În legătură cu gr. ἀρτεμιδόβλητος, σεληνόβλητος, „zănatic" *(dianaticus)*, „lunatec" (la Păcală, *Monogr. com. Răşinari*, 140: *leonatic*, „spulberat, exaltat"), credem nimerit să amintim versurile din Psalt. lui Dosofteiu (Ps. 120):

www.dacoromanica.ro

„Nice luna te-a păli-te
Noaptea cu lucori herbinte".

cardarmà.

În balada „Vişina" din colecţia Păsculescu (p. 208), „unzarul" (hânsarul) care „aruncă" 'n „cocioară" pe pârcălab, spune către însoţitorii săi:

— Ridicaţi voi moţurile
Şi bateţi cu biciurile.
Bateţi cu ăle de cureà,
Să curgă părul cu pielea,
Să mă uit pe *cardarmale,*
Să văd din obezi ieşind vâlvare.

E sârb *kaldrma,* „Heerstrasse, Pflaster" = turc. *kaldyrym,* „pavé, chaussée", rom. *caldarâm* (cf. Şăineanu, *Infl. or.,* II [1], 81); cf. şi n. topic *Kaldrma* (byz. καλὸς δρόμος), între Niş şi băile de la Banja, de asemenea „ein türkischer Reitsteg, d. h. Pflaster" (Jireček, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel,* p. 20, n. 20): de drumul spre Stambul e vorba acolo.

Explicaţia ca 'roată de car şi de căruţă', dată de autorul colecţiei după înţeles — sau, mai bine, după neînţeles —, are aceiaşi valoare, ca atâtea altele: *dangalale,* „decoruri, zorzoane: Dangalale pe supt poale [= *foale:* e vorba de un cal!," (Păsculescu, p. 334), e, în realitate, *dangale* (amplificat supt influenţa ritmului şi a analogiei cu *jalbalale),* din *dangă*=alb. *dangɛ,* „Bauch, Wanst", *dangal,* „Dickwanst", sl. *danka,* „Mastdarm" (G Meyer), sau turc. *damga, damka,* „semnul fierului la vite, înfierarea" (Şăineanu, *o. c.,* p. 154). — O modificare pricinuită de ritm e, foarte probabil, şi acel *gurmirile* din versul: „Ararà Joile toate văile, Vinerile — *gurmirile*" (Păsculescu, p. 32), de fapt: *grumurile,* pl. din *grum,* „movilă, deal"; iar *haramn,* „codru nestrăbătut care-ţi inspiră groază" (*ibid.* p. 345), e: *harman* = *(h)orman,* „pădure". — *Salamangea* = *şamalagea,* „alageà de Şam" (p. 375; cf. Dacoromania, I, 289), are un prototip şi mai asemănător în s.-cr. *šalamadža,* „Damast" (Filipović, p. 471).

chii.

'Măciucă' (în Glosariul ms. al lui lord. Golescu; după extrasele d-lui Kirileanu).

E rus. *kij,* „Stock", din care şi: *achiu* (v. Dicţ. Ac.).

www.dacoromanica.ro

chimă.

„Iei, da ce răcoare-i aici, *chima* răului pe malul părăului, îmi vine să nu mai ies afară!“

Citând acest loc din „Harap-Alb“ al lui Creangă, d. Philippide scrie *(Principii de istoria limbii*, I, 138): „Este vorba de fundul unei fântâni. Aceste vorbe sânt izolate: *cìma* nici nu se mai aude altfel decât în raportul de mai sus. *cìma* este = κῦμα, răului = râului, adecă 'valul râului pe malul părăului', te răcoreşti în fundul fântânii ca atunci când ai sta pe malul unui pârâu şi ar aburì vântul despre valuri, *răului* pentru *râului* a căpătat această formă din cauza ritmului, pentru a se potrivì cu *părăului*“.

Mai întâiu observăm că expresia din Creangă (semnalată şi la Zanne, *Prov. Românilor*, VI, 511) se întâmpină în Glosariul ms. al lui Golescu (f. 52), supt forma de înjurătură trivială: „o, f...-i *chima!*“ şi cu explicaţia: „se zice la lucruri de mirare“ (ca atare ar puteà fi privit, cred, şi obscurul *chinea*, „cu sens de exclamare: *chinea* bată-l mamă-sa!“ din Păsculescu, p. 330).

Apoi, vocabulariul românesc cunoaşte un *chimă*, „germe; Keim; colţ, făt, progenitură“ (ngr. κύημα, idem), pe care Lex. Bud. îl confundă cu *chimă*, „menton“ = germ. *Kinn*), — şi înţelesul de „germenul, odrasla răului = Dracul“ (cf. şi *Sfântâniţă*, „Dracul din fântână“) s'ar potrivì foarte bine.

Adăugăm că *Chimiţă*, numele dracului, nu e un deminutiv din *chima*, ci — după cum se ştie — numele unui personagiu bucureştean vestit prin »drăciile« sale.

ciuvaniu.

„O *alfă* (dărab de lemn de trupină scobită [= albie!]), în care se frământă pâne“ (Liuba-lana, *Maidan*, p. 99, unde, din greşală de tipar, e scris: *ciuvanin*). — «Troaca în care spală haine, săpunesc» (Viciu, *Glosar*, p. 32). — Variantă: *şuvan* (comunicat de d. C. Daicovici, originar din Căvăran, în Bănat).

Baza cuvântului e acelaşi vsl.-bis. чванъ ξέστης sextarius (Miklosich), *čvanъ*, „cupa, wanne, kufe, vas aquarium ligneum, eine hölzerne wasserkanne“, care se reflectă în pol. *dzban*, rut.

www.dacoromanica.ro

zbanok, sârb. *džban*, ung *csobány*, idem, etc. (cf. Gombocz-Melich, *s. v.*)[1].

Dialectul mr. îl are, de asemenea: *ciuvaniu*, „vas ordinar de pământ, ţucal" (Dalametra); cf. *ciubana*, „lingură mare de lemn, găvan, polonic" (*ibid*).

draghicame(a).

Cuvântul corespunde, în Psaltirea Hurmuzaki, lui *paziia*, «topaz» (v. mai jos), din Ps Şcheiană (ed. Candrea, II, p. 262).

Originea lui a rămas o taină pentru filologii noştri (cf. Pascu, *Istoriea literaturii şi limbii române din secolul XVI*, p. 68), deşi ea e foarte clară: vsl. драги-камъи sau драги-камень, «piatră scumpă» (cf. s.-cr. *dragi-kamen*, *drago-kamenje*, ung. *drágakő*, idem).

Denazalizarea desinenţei, — dacă nu e la mijloc o transcripţie greşită, — se explică, fie printr'o formă *kamen ja*, analogă aceleia din care s'a explicat n. topic mr. *Kamja Camia* (v. Weigand, XXI.—XXV. Jahresbericht, p. 64), fie prin alipirea la grupa colectivelor în *-ame* (v. Pascu, *Sufixele româneşti*, p. 13, unde e de adaus, între altele: *văcăramă* şi *porcăramă*, «ocol, loc circular ocolind satul şi lăsat pentru păşunatul vitelor şi pentru porci», din Vâlsan-Giuglea, *Românii din Serbia*, — extras din „Anuarul de Antropogeografie şi Geografie", II, — p. 21).

Pentru râspândirea lui *Camen(a)* în toponomastica dr., v. Marele Dicţ. Geogr., II, pp. 159—60 şi IV, pp. 693—719 (*Piatra*, cu derivatele).— Nume vechi, de cancelarie slavonă sau ungurească, cum e sl. *Koročjunov kamen* (v. Archiv für sl. Philologie IX, p. 527) sau ung. *Karácson-kő* (V. A.-Ureche, *Codex Bandinus*, p. 60; I. Bogdan, *Doc. lui Ştefan-cel-Mare*, II, 138), sânt copii efemere ale originalului rom. *Piatra-lui-Crăciun*, Piatra-Neamţ de astăzi, iar un „Gura *Cameniţei*" pentru «Piua-*Petrei*» (nu: *Pietrii*, cum scrie d. N. A. Constantinescu, *Cetatea Giurgiu*, p. 12), dacă identificarea este exactă, a rezultat din confundarea lui *Petrei* gen. de la *Petre* (ca: Duminica *Tomei*, ocaua *Cuzei*, Dealul *Spirei*), cu *pietrei*, gen. de la *piatra*, deşi, de fapt, sl. *Kamen*, ca n. de pers., traducând pe *Petru*, se întrebuinţează, împreună cu sinon. *Stenco*, din *stana* (ca n. armenesc, la N. Iorga

[1] *Cioiu*, „un mic vas de lemn, ca 1/2 căpceà, cam 1 dcl. Forma lui e ca un taieriu cu coadă de lemn" (Viciu, *ibid.*, p. 30), e, evident: *acioiu* = vas de *acioaie* (v Dicţ. Acad., supt acesta din urmă, unde se înregistrează şi variantele: *cioaie*, *cihoaie*).

www.dacoromanica.ro

Stud şi doc., VI, 74): aceeaşi nesiguranţă transpare din şovăirea între *Chetreni* = *Ietreni* şi *Petr şti*, la Bogdan, *o. c.*, p. 552. — În schimb, un „K trosy" = *Chetrosu* (Pietrosul), sat transnistrian (v. Bogdan, p. 564), nu dă loc la nici o controversă: numele românesc nu s'a substituit acolo niciunui *kamen* rusesc (Asupra toponimicelor derivate din acesta, v. de altfel Miklosich, *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen*, II, no. 195).

Relativ la apelativul vr. *camănă*, „piatră de ceară, lapis, sl. *kamen ot voskă*», v., pe lângă Tiktin: N. Iorga, *Negoiul şi şi meşteşugurile*, p. 228; iar privitor la derivatul *căminet*, „o piatră tăiată în patru dungi, pusă dealungul păretelui, cât ţine vatra focului, ca să nu se aprindă părete le (de lemn)" Viciu, p. 25, cf. şi Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 13: cuvântul e, firesţe, altul de cât *cameniţă*, „sobă", pentru care v. Tiktin şi Dicţ. Acad.

ielcheme.

„Pânze (la corabie)": Giuglea-Vâlsan, *De la Românii din Serbia*, p. 392 (Glosar; cf. p. 30 („Dascălă Pascălă"):

Pe al ostrov de Marea,
Pe-ale ostrovele,
Fuge, vere, fuge
Mică corabioară,
Cinzăci de *ielcheme*,
Cinzăci de catarge...

E turc. *ïelken*, „voile d'un navire" Kieffer-Bianchi, II, 1279), din *ïel*, „vânt". — analog sinonimului vsl. *vetrilo* = germ. *Wetter* (cf. *Witterung* şi ruten. *viter* „vânt"), din care rom. *vetrilă* şi, prin contaminaţie cu *vânt*, *vântrele*.

paziia.

Candrea (Ps. Şcheiană, II, p. 452) glosează: „o piatră preţioasă, topaz(?)", iar Pas u *Istoriea lit. şi limbii române*, I, p. 91) numără încă un element „obscur".

E totuşi clar şi sigur, că acest *paziie*[1] nu e de cât o corupere din gr. τοπάζιον versiunea slavă corespunzătoare are: Тумашнзне), analizat în: τὸ πάζιον, de unde pl. regulat: (τὰ πάζια.

[1] Care, evident, nu are a face cu omonimul serb *pazija*, alb. *pazi*, ngr παζά, παζιά, „bette, poirée" = turc. *pazy*, „Bete, Beisskohl" (Miklosich, *Die türk. Elem.*, s. v.).

www.dacoromanica.ro

Astfel de interpetări ca articol ale silabei inițiale sânt fenomene cunoscute în toate limbile: arab. *Iskender* în acest chip a rezultat din Ἀλέξανδρος, *Alexander*, înțeles ca: *Al-Iskender* [1]; bizantinul μοῦλτος = lat. *tumultus*, prins ca τὸ μοῦλτος [2]; rom. *buric* = **umburic* (< lat. *umbilicus*), „simțit ca *un buric*, sau — ca să adăugim un exemplu nou — *hrisov* = *hrisovul* (gr. χρυσόβουλλον), în care finalul *-ul* a fost considerat ca articol, și ca atare, omis în forma „nearticulată“[3].

safi.

În expresia: „numai *safi* = absolut numai, numai sadeà“ (N. I. Dumitrașcu-Reny, *De pe Borcea*, — texte de literatură populară —, ms.).

E turc.-arab. *safi*, „clear, limpid, free from turbidity; pure, free from admixture, alloy or adulteration, mere“ (Redhouse, p. 1159), — sinonim al turcismelor *sadeà* și *salt* (acesta din urmă și'n Eminescu, *Opere complete*, Iași 1914, p. 601, neînțeles de editori) în dr., iar, în megl., al lui *saldi*, „numai“ (Papahagi, *Megleno-Românii*, II, 113); cf. și mr. *schet*, „simplu. curat, sinon. *sadeie* (Dalametra) = ngr. σκέτος, din it. *schietto*, idem (G. Meyer, *Ngr. Stud.*, IV, 82).

sâmbe(a).

Într'o scrisoare românească din Bucovina, adresată la Rădăuți, în 1800, către fiica Vornicului Mihalachi Sturza, Paraschiva, văduva „răpuzatului Banu Iamandi“ (N. Iorga, *Boieri și răzeși în Bucovina și Basarabia în cele dintâi decenii după anexare*,

[1] *Schender* (cf. *Scanderbeg*) e și nume topic, în Constanța.

[2] Un caz analog, în ed. de Bonn a Porphyrogenetului (*de adm. imp.*), unde (τὸ) Ταμάταρχα (vsl. *Tmutorokanʒ*, actualul *Taman*) de la p. 101, 7 apare, peste tot, ca: τὰ Μάταρχα (de unde *Matercha*, *Matrica* din hărțile italiene). — Fenomenul invers s'a petrecut în ed. lui Chalcocondylas (Bonn, p. 253), unde τὸ Σιβίνον (*Sibiiul*) din text a devenit, prin grația traducătorului în latinește: «Tosibinium»! — Același lucru s'a întâmplat cu porecla *Tutufeke* dintr'un cântec popular (Teodorescu, p. 337) = τὸ ντουφέκι sau τοῦ τουφèκι („Pușcă“, „al lui Pnșcă“); ori *Tufecei?* — In *filaliu*, „țesătură foarte fină“ = turc. *filali*, idem, din *Tafilalet*, numele orașului marocan unde se fabrică (cf. Șăineanu. *Infl. or.*, II[1], 171). avem o paralelă instructivă și din alt punct de vedere: în cântecul popular, acest cuvânt apare ca *filalea*, pe care cutare culegător îl înțelege, — ca și poporul — în legătură cu *lalea(ua)*, ca „o plantă“ (v. Păsculescu, p. 339). —

[3] Poate și *șocodom*, „bâlciu“ (Iorga, *Ist. Rom. Ard.*, I, 303) = *șocodolom* (ung. *sokodalom*): **șocodomol*, interpretat ca *șocodom-ul*.

www.dacoromanica.ro

p. 54), Armeanul Axăntii Şimonovičŭ din Lănţeşti cere „o mărturie întărită prinŭ Aghenţia Austrii, o mărturie prinŭ care să fie lucru dovedităŭ cumŭ că cocoana *sămtulŭ simbe* (*sic*) estă soţul a răpuzatului Toma Iamandi, cum şi coconaşii toţ trii din trupulŭ ai cuconului şi ai cocoani . . ."

Enigmatica expresie *sămtulŭ simbe* e atestată în Lex. Bud., p. 643, precum urmează:

„*Simbe*, сзмнѣ, formula adfirmandi: certe, procerto, indubie: igazán, kétség kivül, bizonyosan: sicher, gewiss, zuverlässig. *Nota*: Aquéstă formulă a întăririi se întrebuinţează în graiul de comun şi întru aquesta typu: *sìmbénu*, séu *sântulu sìmbeanu*".

Şi mai bogate lămuriri se dau la Frâncu-Candrea (*Moţii*, p. 114):

„Între probele cu jurământ, pe la poalele munţilor şi pe Crişul-Alb, cea mai de căpetenie erà formula sacramentală care în totdeauna se începeà astfel: *Sâmbea lui Sâmbe; Sânt Sâmbea: Sânt Sâmbeni; Sânt Sâmbenii.* La un asemenea jurământ am asistat în persoană la 1857 în comuna Bonic. În vorbire de asemenea se aude foarte des acel jurământ, având aceiaşi putere afirmativă, ca şi *de bună-seamă, crede-mă, zo, zìc zo şi lui dumnezo*".

Ca *Sâmbea*, ori *Sâmbea lui Sâmbeanu*, „formă de confirmare, de jurământ", locuţiunea e consemnată şi în Chestionariul lui N. Densuşianu din „Revista critică-literară", III, 209.

Aron Densuşianu (*Cercetări literare*, p. 104) descoperise în această formulă pe străvechiul *Semo Sancus*, şi însuşi Meyer-Lübke vedeà în *Sîmbea* un reflex al ml. (byz.) *Sibylla* (Convorbiri Literare, 1912, p. 7 sq.)[1].

În realitate, *sâmbe(a)* e ung. *szembe* „in's Gesicht, gegenüber", iar *sămtulu simbe* = ung. *szemtől szembe* „Gesicht an Gesicht, vis-à-vis, faţă'n faţă" (cf. ung. *szembeállit* „konfrontieren", ca şi vr. *a face rubar*, din turc. *ru-ba-ru*, „faţă 'n faţă", mr. *αγnàνγia*, *carşi*). Celelalte formaţiuni sânt, evident, creaţiuni ale etimologiei populare, sau personificări ale spiritului popular, care a văzut în *Sâmbe(a)* o fiinţă mitologică, iar în *sâmtul* un *Sântul*, „Sfântul".

[1] Cf. totuşi: „nouă sfinte *Sâmbe* albe" (Rev. cr.-lit., III, 207). — Despre identificarea sl. *Samovila* cu *Sembilja*, sora lui Solomon, iar a acesteia cu *Sibylla*, datorita lui Wesselofsky, v. cele spuse în „Anuarul Inst. de Ist. Naţ. din Cluj", I, p. 407, cum şi Şaineanu, *Studii folklorice*, p. 143 sqq.

www.dacoromanica.ro

tăfaragă.

„Brânză de vacă“ (v. Viciu, *Glosar*, p. 82, unde se expune şi modul de fabricaţie prin încălzire şi răcire succesivă şi strecurare).

Cea mai veche atestare a cuvântului e, pe cât ştim, la Anonimul Bănăţean: *teferagă*, „caseus vaccinus“ (ed. Creţu, în Rev. „Tinerimea Română“, n. s., I [1898], p. 373).

Etimologia, pe care Pascu (*Sufixele*, p. 205) crede a o fi găsit în *teafăr*[1], e sl. *tvarogъ*, „formaggio“ (*Archiv für sl. Philologie*, 36, p. 586), [1915], propriu-zis: adjectivul substantivat *tvarogъ*, „res formam habens“, din *tvarъ*, „opus, Schöpfung“ (*Wörter und Sachen*, I [1909], pp. 97—9; cf. *Revue des Etudes slaves*, II [1922], p. 24), — ca însuşi lat.-pop. *formaticus*, din *forma*, sau ngr.-dial. μανοῦρα, „Art kleiner, runder Käse“, lit.: „format cu mâna“ (K. Dietrich, *Byz. Zeitschrift*, X, 594), ori rus. *paner* „Käse“, lit.: *paner* „Korb“ (Vasmer), sau încă sp. *manteca*, port. *manteiga* „unt“, din lat. *mantica* „Mantelsack“, — slov. *twaroh* „caseus mollis, Quarg, Quarkkäse“ (Bernolak, p. 3370).

Tăfăroagă, „moale de tot“, în jud. Dâmboviţa (Rev. critică-literară, IV, 86), e, vădit, acelaşi cuvânt.

tapinòs.

În balada „Golea“ din colecţia G. Dem. Teodorescu, p. 586:

Stan al Bratei, d'auziă,
Tapinos îi mulţămiă
Şi din gură-i răspundeă, etc.

Înţelesul e, evident, acela de „humblement, modestement“ al ngr. ταπεινῶς.

Varianta *dalbinòs*, atestată cu acelaşi sens aiurea, e un produs de etimologie populară cu *d'al-binele*.

În versurile:

Câte vorbise mă-sa,
Câte *sporise* ceata
. . . . . .
Ca să-l avem *harabaciu*,
Bun la minte şi dibaciu —

[1] Tot în *teafăr* speră d-sa să găsească explicaţia lui *teferiş*, „loc need“ din «Jocurile de copii» ale rap. Pamfile (ibid, p. 354), de fapt = turc. *teferrüğ*, „promenade pour se divertir, voyage d'agrément“, sârb. *teferić*, „Landhaus, Landpartie“.

www.dacoromanica.ro

vem (*ibidem*) alte două exemple de etimologie populară: *sporise* = *zborise*, „vorbise“ (cf. *sporovăiesc*), şi *harabaciu* = *harambaş*, „vătaf de voinici“ (p. 588, cf. p. 627: „Aram, başi de voinici“), acomodat, pentru rimă, cu *dibaciu*.

vèrghie.

„Bir“ (Giuglea-Vâlsan, *De la Românii din Serbia*, p. 399):

Nu ie Stoian — *crez* — aicea,
Şi ie Stoian dus pe Craina,
Să-mi astrângă *vèrghiĭa*,
Verghiia rămăşiţa,
Ce-a rămas pi la Răiă... (p. 42).

E sârb. *vergi*, *verdjija* = turc. *vergi* „Steuer“ (cf. Miklosich, *Die türk. Elem. in den südost-und osteu ropäischen Sprachen*, I², p. 65).

O deosebită atenţie se cuvine însă şi lui *crez*, — atestat cu acest înţeles adverbial „oare nu, au doară, doară“, încă în apocrifele contemporane cu primele texte religioase româneşti: „*credzŭ* iubire-ş eu să fiţi toţi ai miei. au doară...“ (N. Drăganu, *Codicele Todorescu şi cod. Marţian*, p. 228), în «Alexandria». din „Cod. Negoeanus“ (v. Cartojan, *Alexandria în literatura românească*, Bucureşti 1922, p. 83): „*Crez* mult războiu făcut-am“ (cf. ibid., pp. 98, 107), la Ureche (ed. Giurescu, pp. 210, 265) şi Miron Costin (*De neamul Moldovenilor*, ed. Giurescu, p. 4): „*Crez* din Scripturi ştim şi din Scripturi avem şi sfânta credinţa noastră creştinească şi mântuirea noastră cu pogorîrea Fiului lui Dumnezeu, şi împeliţarea Cuvântului cel mai nainte de veci în firea omenească (den afară de păcat)?“ — Alte exemple de *crez*, în aceeaşi colecţie de poezii populare:

„Potera Banului Şi cu-a Măgureanului Şi cu-a Mehedinţului, *Crez*, cânii pământului“ (p. 28), „Şalu lui şi capu lui, *Crez*, cât roata carului“ (p. 30), „Că mă chiamă, *crez*, Begu“ (p. 44), „Mai bine eu, *crez*, pe-a ta“ (pp. 45, 47), „Ce eşti trist şi ofelit, *crez*, cu faţa la pământ“ (p. 156), „Pe tot răzorelu, *crez*, şi gutuelu“ (p. 165), „Da tu mie să-mi aduci, *crez*, Craiova şi Moldova“ (p. 188), — mai toate cazurile, însă, pasibile şi de altă interpretare (cf. turcismul *chez* = baş, chiar, sau *crez* = cred, socot; v. de altfel Glosarul, p. 390: „*crezi*, zău, vezi-bine, crede-mă“). — Din col. Tocilescu, I, p. 183: „Capu' lu' Corbea că-l luă, *Crez* în bute mi-l strângeă“.

V. Bogrea.

www.dacoromanica.ro

ARTICOLE MĂRUNTE.

I

Încă două specimene de gerundiu în -ure: îmblăndure şi neputândure.

Fiindure-că cu variantele: *cindură-că, cinderi-că, cindrilea-că, cindrea-că* (v. Dicţ. Academiei, supt *fiind-că* şi cf. it. *essendo che*, fr. *étant donné que*) e singura formă de acest fel, cunoscută până acum în dialectul daco-român [1].

Iată însă că, într'o carte de judecată pentru moştenire, din „Condica lui Constantin Mavrocordat ca Domn al Moldovei, 1741—2" (N. Iorga, *Studii şi documente*, VI[2], p. 257, no. 394), întâlnim alte două gerundii de această factură, extrem de interesante:

„La cheltuiala nunţii *neputândure* îmblă ei la bani" — şi (ceva mai departe): „*Îmblăndure* eĭ şi 'n casă, cercând ca să mai caute banĭ, i-ar fi găsit iute oameni streini, tufeccii, ş'au mers di-au spartă casa şi au luat din casă un brâŭ de argintŭ a unui Arman . . ."

Fenomenul nu e, deci, izolat nici înlăuntrul daco-românei şi, în explicarea lui, trebue luat în consideraţie şi acel curios *-re*, pe care-l scoate la iveală (ca pe *u-* mut) cântarea la sfârşitul unor versuri populare:

Da la Sălcuţă mi-*era-re*
. . . . . .
Dară 'n iel cine-mi *şedea-re?*
— Savai moichiliţa lui,
Moichiliţa lui a bună
Şi-i spăla *iliecile-re*
Toate *dimineţile-re.*
Când iliecile-i *spăla-re.*
Apa, frate, că-i *roşa-re* . . .

Faptul că, în acest specimen, luat din colecţia craineană a dd. Giuglea şi Vâlsan (p. 3), enigmatica particulă apare şi după

[1] Un *fiindur[e]* (fără *că?*), şi 'n Stefanelli, *Doc. Câmpulungului moldovenesc*, p. 355.

www.dacoromanica.ro

substantive, nu trebuie să ne înşele asupra adevăratei ei naturi: ea s'a propagat acolo de la verbe [1].

La acestea, ea e uneori atât de solidară cu forma verbală însăşi, încât un culegător mai puţin experient o consideră ca parte integrantă a acesteia; aşa, d. ex., în următorul fragment de colind din colecţia d-lui I. I. Răuţescu (*Colinde*, ed. „Duminecа Poporului", p. 28 sq.):

[Gheorghe] când îmi *auziră*
'n grajd de piatră că-mi *intrară*,
Pe negrul mi-l *ţăsălară*,
De sudoare grajdului,
De praful soltarului.
Şi la scară mi-l *trăseră*,
Cu undelem mi-l *unseră*
Şi frumos mi-l *înşelară*
Şi pe el *încălicară* etc.

Căci, după părerea noastră, toate aceste forme nu trebue interpretate ca acorduri „mahalagieşti" (tip *fostără*), ci ca tot atâtea fuziuni ale verbului cu particula *-re : auz-re, intra-re*, etc. [2]

V. Bogrea.

II.

În chestia postpunerii articolului.

— O nouă ipoteză —

Fenomenul curios al articolului postpus era socotit, cum se ştie, ca o particularitate a limbilor română, bulgară şi albaneză. Apariţia lui excentrică, dincolo de zona „balcanică", în Scandinavia (cf. vng. *fe-et*, „das Vieh", *sol-ena*, „die Sonne"), a fost explicată — împreună cu alte elemente de asemănare în costumul popular suedez — prin „lunga conlocuire a Goţilor, cari s'au îndreptat apoi spre Nord, cu Tracii în regiunile Rusiei-Mici şi ale ţărilor române" (N. Iorga, în *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, II, p. 115, n. 1) [3].

[1] Pentru *cumure*? „cum? cum ai zis?" (Frâncu, *Moţii*, 99), cf. şi *purure, pretutindere* (*-ne*), dar în deosebi: *cum oare, cum goge= quovis, modo*?

[2] Cu totul deosebit e cazul lui *berea* din următorul pasagiu al unei balade din col. Pompiliu, reproduse de Gaster (*Chrestomatie*, II, 292):

Turcu be şi nu pre bé
Şi be bere de ce re;
El *berea* (*sic*) cu viclenie,
Să n'ajungă la betie, —

acest cuvânt nefiind decât o stâlcire, o răstălmăcire din *be(a) re(a)* = bea bere rea.

[3] O dificultate e, totuşi, împrejurarea că în limba transmiţătorilor înşişi fenomenul e inexistent („omnibus vero dictionibus praeponebat articulum *tho* aut *the*", spune Busbeck): să se fi pierdut fără urmă?

www.dacoromanica.ro

Cercetările mai recente însă asupra limbii armene, a cărei independenţă de grupa iranică a fost recunoscută graţie lui Hübschmann şi Meillet, au scos în evidenţă faptul că acea limbă posedă de asemenea articolul postpus: *-s*, *-d*, *-n*.

Brugmann cel dintâiu a subliniat acest lucru indicând paralela cu bulgara (*Demonstrativpron.*, p. 45).

Dar Brugmann mergeà mai departe, afirmând că articolul postpus bulgăresc nu puteà fi împrumutat din româneşte, şi încă mai departe — de astă dată, de sigur, prea departe! — respingând ca învechită presupunerea lui Miklosich că articolui românesc şi bulgăresc s'ar datori unei influenţe autohtone traco-ilirice (*ibid.*, p. 44): postpunerea articolului bulgar ar fi după el, un „armenism", resultat din contactul cu Armenii aşezaţi în Bulgaria.

Învăţatul indogermanist uità că ceea ce constituise odinioară trecerea, legătura dintre *armeană* (ca ultim termin indo-european pe teritoriu asiatic) şi *greacă* (termin extrem indo-european în Europa) erà tocmai acea grupă *traco-frigiană*, al cărui ultim, termin, *Frigienii*, sânt recunoscuţi, de acord cu tradiţia istorică (Herodot, VII, 73), çà *Brigii* balcanici, „conlocuitori cu Macedonenii" (σύνοικοι Μακεδόσι), din cari au roit Armenii însişi (v. d. ex.: G. Feist, *Kultur, Ausbreitung und Herkunft der Indogermanen*, Berlin 1913, p. 432) [1].

Împreună cu Ilirii, Tracii şi Macedonii, aceşti *Briges* (Βρίγες), deveniţi, după transferarea în Asia, *Frigieni* (Φρύγες), au locuit, deci, teritoriul „balcanic", pe care se constată fenomenul lingvistic în chestie: e de mirare că el se găseşte, nu numai la Români (Dacii erau o seminţie înrudită cu Tracii), la Bulgari (în fiinţa cărora s'au topit rămăşiţele trace), la Albanezi (descendenţi din Iliri), ci şi la posteritatea vechilor *Briges*, — la Armeni?

Cam aşa argumentează şi d. Ernest Lewy, în articolul său: „Eine kaukasisch-balkanische Beziehung ?" din *Orientalische Literaturzeitung*, XXV (1922), col. 145 sqq.

D-sa se ocupă, însă, exclusiv de bulgară: cel mai bun mijloc de a nu înţelege problema în toată complexitatea ei, care nu permite fragmentarea, izolarea diferitelor elemente. Şi, por-

[1] Frigiana se poate socoti ca terminul mediu între armeana şi tohariană, pe care Pokorny o consideră ca limbă a Cimmerienilor traco-frigieni (v. Ed. Hermann, *Tocharische Sprachreste*, în «Zeitschrift für vergl. Sprachforschung", 50 [1922], p. 302).

www.dacoromanica.ro

nind de la constatarea că fenomenul postpunerii articolului, firesc faţă de caracterul accentuat demonstrativ al limbilor băştinaşe din Caucaz, [1] nu e nici vechiu indo-european, nici uralo-altaic, d. Lewy conchide că el ar fi „altbalkanisch" şi-l explică prin aceea că Bulgarii locuesc într'o regiune unde au locuit odinioară Brigii, adecă Frigienii: de la rudele acestea ale Armenilor au Bulgarii postpunerea articolului.

Ea n'ar fi, deci, un împrumut „armean" propriu-zis, direct, de la Armenii stabiliţi în Bulgaria — cum susţineà Brugmann, — ci o moştenire din vechime: d. Lewy e de acord. Numai cât, transmiţătorii acestei moşteniri ar fi, după d-sa, exclusiv Brigii, pe când, după părerea lui Kopitar şi Miklosich, — pe care, lărgind-o, ni-o însuşim, — fenomenul ar aparţine, originar, *întregului* grup *iliro-traco-frigian*, adecă *autohton-balcanic* [2].

V. Bogrea.

III.

O problemă semantică.

În vechea-românească, *genunchiu* aveà, pe lângă înţelesul obişnuit al lat. *genu*, accepţiunea de „trib, seminţie" a lat. *genus*.

Lexicografii noştri au grijă să deosebească această accepţiune arhaică, atribuind-o unei influenţe cărturăreşti: vsl. *kolěno*, „genu" şi „genus".

E, totuşi, o întrebare, dacă despicarea aceasta a cuvântului *genunchiu* în două părţi, din care numai una ar puteà fi privită ca organic desvoltată din etymon, nu are în ea nimic artificial şi arbitrar. Vorbim, fireşte, din punctul de vedere etimologic, ştiinţific, iar nu din cel tehnic, practic.

Într'un articol din „Classical Philology" pe 1920 (vol. XV p. 199), întitulat: *Genu, Genus*, Ch. I. Adamec caută să stabilească o legătură de filiaţie între cele două cuvinte, pe temeiul mnului Homeric I, 115 sqq., din care rezultă că poziţia în genunchi a parturientei erà răspândită în vechea Grecie.

Plecând de la un articol al său, anterior, din „Revue Celtique" pe 1917—9 (t. XXXVII, p. 667), în care arătase că irl. *glún*,

[1] Pentru posibilitatea unui influenţe a idiomelor caucaziene asupra toharicei, v Hermann, *l. c.*, p 309.

[2] V. despre el, în genere: H. Hirt, *Die Indogermanen*, ad loc, iar, în special, despre Traci, — pe lângă cartea clasică a lui Tomaschek (*Die alten Thraker*, 1893—4), —: Dr. Gawril I. Kazarow, *Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker*, Sarajevo 1916, şi G. Seure, *Connaîtrions-nous, enfin, un texte en langue thrace?* (extras din „Revue des Etudes anciennes", XXII [1920], pp. 1-21).

www.dacoromanica.ro

„genou", însemnă în epoca modernă: „génération" şi-l explicase din sensul primitiv de „angle, coude", constatat şi pentru lat. *genu*, F. Loth arată, pe de altă parte, într'o comunicare la „Académie des Inscriptions et Belles-Lettres" din Paris (v. *Comptes rendus*, 1921, p. 350), că fenomenul (existent şi la Asiro-Babilonieni, unde *birku* = '*genou*' şi '*pénis*') e susceptibil de o explicaţie mai plauzibilă: după un obiceiu atestat în Vechiul Testament (v. mai jos), „bărbatul primeà pe genunchii săi pe femeia sa în durerile facerii, recunoscând astfel copilul ce aveà să se nască din ea. Mai târziu, simplul fapt, din partea tatălui, legal sau adoptiv, de a aşezà copilul pe genunchii săi echivalà cu recunoaşterea sau adopţiunea. Acest obiceiu e constatat la vechii Germani: el simbolizează la dânşii legitimarea sau adopţiunea. La vechii Irlandezi trebue să fi fost la fel" (p. 351).

În sfârşit, „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung" din 1922 (vol. 50, p. 152 sqq.) publică, supt titlul: „*Knie und Geburt — genu und genus*", un articol postum al filologului maghiar Siegmund Simonyi, comunicat de H. Schuchardt, — articol, în care, pe baza unor anumite texte din Sf. Scriptură, se ajunge la un rezultat asemănător. Cutare pasagiu (Mos., II, 1, 16) vorbeşte de ordinul lui Faraon către moaşe de a ucide băieţii, „când vor vedeà pe Evreice pe cele două pietre", adecă: stând cu genunchii sprijiniţi pe ele pentru a naşte (poziţia obstetricală cunoscută la Egipteni). Alte pasagii, ca: „Habeo famulam: ingredere ad illam, ut pariat *super genua* mea" (Rahela către Iacob, în Mos., I, 30, 3), sau: „Quare egressus ex utero non statim perii? Quare *excepitus genibus?* Cur lactatus uberibus?" (Hiob, 3, 12), etc., arată, fără putinţă de contestare, rostul *genunchilor* (materni sau paterni: Mos., I, 50, 23) în materie de generaţie.

Şi, nu fără cuvânt, legând pe *genu* de *gigno* (*erknieen* = gebären), Simonyi crede că poate merge mai departe, presupunând că şi gr. γυνή, „femeie" (lat. *genetrix*), ar aveà aceeaşi origine (p. 153 sq.)

Din toate acestea reţinem că sensul de „generaţie" al lui *genunchiu* derivă, în ultima analiză, din anume condiţii de fapt care nu sânt particulare lumii slave, ci mult mai vechi şi mai întinse.

Şi mai reţinem epidemia subită a preocupării de această problemă, neglijată până acum, la atâţia cercetători, lucrând

www.dacoromanica.ro

totuşi independent unii de alţii şi, în orice caz, ignorându-se reciproc.

V. Bogrea

IV.

Din toponimia românească.

Abrud.

Pentru originea acestui nume, de care s'a ocupat pe larg d. Drăganu în revista de faţă (I, 129 sqq.), ar fi, totuşi, de luat în seamă şi turc.-pers. (deci cuman?) *abroud, ebroud*, „hyacinthe (fleur)" (Kieffer-Bianchi, I, 728), adecă: „jacinthe, zambila, hyacinthus orientalis" (Panţu, 335), cum şi acel ung. *abrud (jü)*, „Gürtel (kraut), sieb[enbürgisch]", din care Miklosich *(Über die Mundarten u. Wanderungen d. Ziegenuer Europa's*, X, în „Denkschr. d. Wien. Akad.", XXX, 433) derivă pe ţig. *abruditikon (iar)* [1].

Caransebeş.

Asupra finalului - *sebeş* (vechiu: *şebeş*) nu există îndoială: identitatea lui cu ung. *sebes*, „răpede, iute", e pentru toţi evidentă.

Nu tot aşa stă lucrul, însă, cu partea întâia: căci puţini pot crede, ca dd. Ghidiu şi Bălan, în „fostul opid" *Căran (Monografia oraşului Caransebeş*, p. 2).

Soluţia problemei trebue căutată în forma arhaică a numelui: *Cavaranşebeş (*N. Iorga, *Scrisori şi inscr. ardelene şi maramureşene*, I, 45*), Căvăransebeş* (Idem, *Documente nouă relative la Petru Şchiopul şi Mihaiu-Viteazul*, p. 30; în catagrafia financiară a Ardealului, orânduită de Mihaiu imediat după cucerire), „oraşu *Căvăran Şebeşului*" (în Predoslavia Paliei de la Orăştie; v. Bianu-Hodoş, *Bibliografia românească veche*, I, 95).

Această formă singură, care se păstrează şi azi în numele satului vecin *Căvăran*, exclude un etymon turanic de felul lui

---

[1]) Pentru *Deva*, cf. n. femeiesc vr. *Deva, Devă* (Archiva Istorică, I, 89), sl. *Děva, Děvana*, „die Göttin des Frühlings und der Fruchtbarkeit" (Krek, *Slav. Literaturgesch.* [2], p. 403) = bulg. *děva*, „Jungfrau" (şi n. de persoana: *Děva*; v Weigand, *Jahresb.* XXVI. XXIX, p. 161).

Tot astfel, pentru *Bihor (cf. Biharea)* explicat de obiceiu din *Vifor*, dar nesigur (v. O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*), ar fi de gândit şi la arhaicul *bihor* = b vol: *„bihori* = biholi, bivoli", într'un act din 1659 (N. Iorga, *Studii şi documente*, V 1, 86).

Şi cu privire la numele *Crişului*, explicat ca „râul auriferu" (Kisch), se poate menţionà un apelativ: *criş*, „tină, murdărie pe piele" (Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, p. 23).

www.dacoromanica.ro

Karanț din serb. *Karanovaț* (cf. satul *Cărănău* din Râmnicul-Sărat) sau *Karano-Tvrtkovits* (v. *Revue des Études Slaves*, I, 53), zădărnicind o întreagă serie de ipoteze ofioase [1]. Dar ea face mai mult: coroborînd cu *Căvăranul* amintit şi cu *Caravanul* din Teleorman [2] (= *caravan*, „car mare pentru transport", la Păsculescu, p. 328 [3]) arhaicul *Cavaransebeş*, care, prin forma sincopată *Căvransebeş* (atestată în catagrafia sus-pomenită, p. 31), duce direct la forma de disimilaţie *Caransebeş*, adecă la aspectul actual al numelui, se dovedeşte a nu fi decât un reflex prin metateză al lui **Caravansebeş*, „târg (de caravane, cu han) pe apa Sebeşului", din turc. *karvan* s. *kervan (seray)*, „caravansérail, hôtellerie pour les carrosses" (Şăineanu), alb. *karvan* s. *karavan*, sârb. *karvan*, bulg. *karavan* (G. Meyer); cf. ngr. καρβασάρης, rom. *Carvasar* (in graiul Evreilor din Iaşi, după Tiktin, „uliţa vămii turceşti de odinioară", despre care v. rev. „Ioan Neculce", I, 227), *carvasară*, *cărvăsărie*, etc.

Lăune.

Numele de deal şi sat argeşean *Lăunele-de-jos* şi *Launele-de-sus* vine, de sigur, de la părâul *Lăune*, afluent al Oltului (cf. şi *Gura-Lăunului*, sat în Argeş).

Numele părâului însuşi reprezintă, credem, un apelativ dispărut, **laune*, dintr'un prototip latin de felul lui *miro*, *-onem* (din care: *minune*), *gyro*, *- nem* (după Candrea, *genune*,[4]) sau **salo*, *-nem* (rom. *sărune*, „locul unde se dă sare la oi"): lat. **lavo*, *-onem*, „loc de scăldat, lăutoare, baie" (din *lavare*, „lau, spăl, scald").

Ar fi, deci, de adaus la elementele latine ale lexicului românesc şi la derivatele în *-une* (Pascu, *Sufixele româneşti*, p. 54).

V Bogrea.

---

[1] Ramân totuşi destule: sârb. *kovaran*, „falsch, rankisch", *kvaran*, „verdorben, schandhaft" (Filipović), sau ung. *kővár*, „cetate-de-piatră", până la Καρουάγχας, „Karawanken", numele prelungirii Alpilor Carnici dintre Dunare şi Sava, la Ptolemaeus (Γεωγραφικὴ ὑφήγησις, II, 13).

[2] Nu: *Carvanul* s. *Garvanul* (cf. *Gavran*, s.-cr. *gavran* 'Rabe', mr. *gavran* „corb mare", bulg *garvan*, dr. *garvan*) = Corbul, din Constanţa (ibid.: *Cuzgun* = turc. *quzgun*, „corb"). — Cf. tot în Teleorman: *Caravaneţi*, *Carvanița*.

[3] Şi: *carvan*, „(car) domnesc şi negustoresc" (Rev. Tocilescu, III, 262). — In *Caraş-Severin* avem, poate, pe sârb. *karaš*, „Karausche" (Filipovic).

[4] Explicaţie incontestabil de preferat celei din gr. ὠγενός, „ocean" celt. *genu* din *Genua* (Hasdeu, *Cuvente*, II, 205 sqq), *gheenă* (Cihac) sau *geană* (Pascu, *Despre cimilituri*, I, 159).

www.dacoromanica.ro

V

Apucături „științifice".

In „Arhiva" din Iași pe anul 1922, p. 245, d. Giorge Pascu publică un „Proiect de lege pentru (*sic*) plagiat".

Dd. Candrea, Densusianu, Gusti, Papahagi, Pușcariu, etc., etc, s'au învrednicit, pe rând, din partea d-lui Pascu, de acuzația că l-au plagiat.

Începând cu întâiul nr. al „Arhivei" de după războiu (an. XXVIII), în care țara întreagă e taxată de „țară de cleptomani și de haiduci" (p. 120), și sfârșind — vorba vine! — cu ultimul nr. apărut, în care, după „șarlatanul și haiducul" Weigand (an. XXIX, p. 253), urmează „șarlatanul și haiducul" Pușcariu, care „fură en gros și en détail" pe bietul d. Pascu (p. 291), toată lumea noastră culturală, câtă nu gravitează în jurul „Arhivei", e împroșcată, „en gros și en détail", cu imputarea de „plagiat".

Nu voiu face celor acuzați în chip atât de ignobil injuria de a-i apără. Dar vreau, în cele ce urmează, să demasc pe un impostor, făcând să înceteze odată un scandal, dezonorant pentru viața noastră științifică.

Căci, dacă e cineva care să se fi făcut în adevăr culpabil de plagiat, acela e însuși teribilul procuror al proprietății literare, d. Giorge Pascu de la «Arhiva» d-lui Bărbulescu.

Iată — *sans phrase:*

4. În Lateinishes *ti* und *ki*, Leipzig, 1904 (p. 61), D. Sextil Pușcariu derivă pe *ciutură* dintr'un **cytola*, formă metatetică din **cotyla* = κότυλος, κοτύλη. În Arhiva Iași din April 1904 eu am derivat pe (*sic*) același cuvînt dintr'un **cytula*, diminutiv de la κύτος, care însă, din greșală de tipar, a fost scris cu accent circumflex, κῦτος. Această etimologie a fost împrumutată (*sic*) cu greșală de tipar cu tot de D. Sextil Pușcariu în Etymologisches Wörterbuch, Heidelberg, 1905: „*ciutură* — **cytola*, pronunțat *kiutola*, poate supt influența lui κῦτος, cu metatesă din κότυλος, κοτύλη".

5. În Convorbiri Literare din Ianuar 1905 D Sextil Pușcariu derivă pe megl *muntur* din **muturnus*, o contaminație din *mutus* + *taciturnus*. În Arhiva Iași din Martie 1905 eu am derivat pe (*sic*) același cuvînt din **mutulus*, diminutiv de la *mutus*. Această etimologie mi-a fost împrumutată (*sic*) de D. Sextil Pușcariu în Etymologisches Wörterbuch, Iunie 1905.

(G. Pascu, *Etimologii românești*, I, Iași 1910, p. 359).

1 În Lateinisches *ti* und *ki*, Leipzig, 1904, p. 61, Dl. Sextil Pușcariu derivă pe ciutură dintr'un **cytola*, forma metatetică din **cotyla* = κότυλος, κοτύλη. În Arhiva Iași din April 1904 G. Pascu a derivat pe (*sic*) același cuvînt dintr'un **cytula*, deminutiv de la κύτος, care însă, din greșala de tipar, a fost scris cu accent circumflex, κῦτος. Această etimologie a fost *împrumutată* cu greșală de tipar cu tot de Dl. Sextil Pușcariu în Etymologisches Wörterbuch, Heidelberg 1905: „*ciutură* — **cytola*, pronunțat *kiutola*, poate supt influința lui κῦτος, cu metatesă din κότυλος, κοτύλη".

2. În Convorbiri Literare din Ianuar 1905 Dl Sextil Pușcariu derivă pe meglenul *muntur* din **muturnus*, contaminație din *mutus*+*taciturnus*. In Arhiva Iași din Martie 1905 G. Pascu a dat etimologia *muntur* > *mutulus*. Această etimologie a fost apoi *împrumutată* de Dl. Sextil Pușcariu în Etymologisches Wörterbuch (Prefața acestui dicționar este din Iunie 1905).

(A. Philippide, *Cum se apără specialistul romîn*, în „Viața Romînească„ din 1908, p. 17, nota.)

www.dacoromanica.ro

Are cineva vreo îndoială, că d. G. Pascu a „împrumutat" de la d. Philippide? Că a „împrumutat" oarecum *en gros*, fără simţul nuanţelor: pe când d. Philippide subliniază pretutindeni pe *împrumută*, ca eufemism pentru *fură*, *plagiă*, d. Pascu îl întrebuinţează curent; ba încă scrie: „*mi*-a fost împrumutată de d. Puşcariu", — ceeace, în bună românească, înseamnă tocmai contrariul de ce vroiă să spuie d-sa... Că a „împrumutat" — vorba dumnealor — „cu greşeli cu tot", atunci când, luându-se după d. Philippide, d. Pascu scrie, repetat: „am derivat pe acelaşi cuvânt" (corect, ori: „l-am derivat pe acelaşi cuvânt", ori: „am derivat acelaşi cuvânt")[1].

Dar, mai bine, să continuăm:

D. Sextil Puşcariu mă citează pentru etimologii pe care le dezaprobă, şi nu mă citează pentru etimologii pe care le aproba!

(Pascu, *l. c.*, p. 4.)

D. Sextil Puşcariu mă citează numai cu ocazia unei etimologii pe care o dezaprobă... Iar, cu ocazia celor 22 de etimologii pe care le aprobă (!), nu pomeneşte de Philippide nimic.

(Philippide, *Specialistul romîn*, Iaşi 1907, pe 59, nota).

Vedeţi: până şi semnul de exclamaţie după „aprobă" a fost „împrumutat"!

Ştim că „împrumutul" în familie nu se pedepseşte şi că e, totuşi, oarecare... originalitate *să plagiezi*, având aerul că denunţi un plagiat; dar, oricum...

(Sentimentul de dreptate ne obligă să recunoaştem, în schimb, că d. G. Pascu e mai mult decât original, când, în aceeaşi Prefaţă, devine ctitor de Universităţi în Germania: „D. Vollmőller, profesor de filologie romanică la Universitatea din *Dresden* (*sic*)", — datorită întinselor sale cunoştinţi de nemţeşte, care nu i-au permis să înţeleagă ce înseamnă: «Universitäts-professor a. D. in Dresden»!).

Dar, iarăşi, să continuăm.

---

[1] E evident că d. Puşcariu, care dăduse etimologia într'o carte apărută în *Mart 1904*, nu aveà nici un motiv a citâ, în Dicţionarul său etimologic, ca autor al ei, pe cel ce publică aceeaşi etimologie în *Aprit 1904*.

Dar, fapt curios: etimologia lui *ciutură* din κύτος, care în citatele de mai sus apare ca a d-lui Pascu (Arhiva 1904), o dă şi d. Philippide (*Altgriechische Elemente im Rumänischen*, Halle a. d. S. 1905, p. 7 sq) ca a sa: „*ciutură-kiutula*, Diminutiv von *kiutu*, κύτος"!

Şi d. Philippide nu şi-a atras fulgerele d-lui Pascu, cum şi le-a atras d. Puşcariu, pe ale amândurora

Nedreptatea e evidentă: neclară rămâne numai paternitatea etimologiei însăşi...

www.dacoromanica.ro

Aceeaşi broşură a d-lui Pascu dă, între etimologii, pe a rom. *scol*, din lat. **excollevare=levare* (p. 35).

Această etimologie fusese dată, însă, în 1907 de d. C. Diculescu (*Originile limbii romîne*, p. 54).

Pentru oameni cu mentalitatea d-lui Pascu, cari nu admit că o etimologie propusă în Mart, la Iaşi, poate rămânea necunoscută în Iunie, la Viena, atâta ar fi, negreşit, deajuns pentru a strigà: „hoţii!".

Pentru orice spirit serios, însă, până aici nu există nici un motiv de bănuială: simpla cronologie nu înseamnă nimic.

Din nenorocire, însă, lucrurile nu se opresc aici.

La 1908, anume, d. G. Pascu, recensând lucrarea citată a d-lui Diculescu scrià: „În haosul acesta de curiozităţi se găsesc totuşi câteva lucruri bune. Astfel, sânt bune ori cel puţin interesante următoarele etimologii: *scol* — lat. **excollevare, stat-statură* — lat. *status, craidon — craiu+domn...*" (v. *Viaţa Romînească*, 1908, p. 148.).

Şi, atunci, te întrebi, în adevăr, — excluzând ipoteza unui caz de amnezie cu totul curioasă, — dacă e posibil, ca, în 1910, să dai drept proprie a ta o etimologie, pe care însuţi o recunoscuseşi ca a altuia şi o „aprobaseşi" în 1908?

Dar ceea ce constitue o circumstanţă agravantă e faptul, că, contrariu obiceiului, d. Pascu citează, supt *scol*, întreaga listă a „etimologiilor încercate" (Cihac, Philippide, Weigand, Byhan, Sulică, Puşcariu), omiţând-o, tocmai şi numai, pe a d-lui Diculescu. Şi ceeace dă epizodului o deosebită savoare retrospectivă, e violenţa cu care, în însăşi recensia cu pricina, d. Pascu face proces „hoţului de păgubaş", pe tema d-sale favorită, că „d. Diculescu nu s'a putut desbără de nevrednica apucătură a specialistului român, apucătură care consistă în a-ţi însuşi munca altuia..." (E vorba de *porcină* — lat. *porcina* pe care şi d. Diculescu, ca şi d. Papahagi, i l'ar fi răpit: toţi se lăcomiau la porcina d-sale...).

Am atras atenţia d-lui Pascu asupra — cazului.

Rezultatul? — În critica pe care o făceà *Dicţionariului etimologic* al d-lui Meyer-Lübke, d-sa repetà, la 1914, ca a sa, etimologia d-lui Diculescu (v. *Viaţa Romînească*, din acel an).

Mai mult.

În aceeaşi recensie, care-şi are cântecul ei, de Pascu respingea cu dispreţ pe **intericare*, de la *interere*, „broyer", pro-

www.dacoromanica.ro

pus de d. O. Densusianu (*Romania* din 1904, p. 81) ca etymon al mr. *ntric*, opunându-i victorios pe lat. *nutricare*, fără indicaţie de paternitate, lăsând, adecă, a se înţelege că această etimologie ar fi a d-sale şi că, în orice caz, d-sa n'ar aveà nici o... complicitate în privinţa celei condamnate.

Nutricare e însă al d-lui Pericle Papahagi, care l-a propus în 1907 (*Notiţe etimologice*, p. 39), înlăturând, firesţe, pentru toată lumea — şi pentru d. Densusianu, — etimologia cealaltă: totul erà, că Meyer-Lübke îl scăpase din vedere. Pe de altă parte — şi aici e partea interesantă, — aceeaşi explicaţie-surogat din **intericare* o dăduse nu numai d. O. Densusianu (1904), ci şi d. Giorge Pascu însuşi, ba încă cu doi ani mai târziu (în „Arhiva" din 1906, p. 272).

— *Post hoc, ergo propter hoc?*

N'am zice-o, numai decât... Dl Densusianu, în orice caz, nu ştim s'o fi spus undeva, cum nu ştim nici ca dd. Diculescu şi Papahagi să fi acuzat cândva de „împrumut" pe d. G. Pascu. Nici d. Puşcariu, de la care d. G. Pascu a „împrumutat" pe *rânc* din lat. **renicus*, cu fr. *rognon* cu tot (cf. *Etimologii româneşti*, Iaşi 1910, p. 33 şi *Lat. tĭ und kĭ* Leipzig 1904, p. 147). Nici d. Tiktin, care, în Dicţionarul său, explicase pe *meteahnă* din **beteagnă (beteag)*, cu ani de zile înnaintea d-lui Pascu (v. „Revue de dialectologie romane" din 1910). Iar, de invective, nici vorbă!

Şi, totuşi, nu la d. Pascu se gândià d. Philippide, când scrià că „sânt unii specialişti români cari, măcarcă ei înşişi *împrumută* de pe unde pot şi tac chitic, fac gălăgie mare când se atinge cineva de păcătosul lor peculium" (*Specialistul român*, p. 58).

Apoi — dreptate e asta?

Ca să se vadă, însă, că nu e vorba, cumva, de cazuri izolate, de accese de plagiat, ci de o afecţiune cronică, organică şi, după toate aparenţele, incurabilă, — să continuăm.

Cea mai nouă operă a d-lui G. Pascu, *Istoriea literaturii şi limbii române din secolul XVI* (Bucureşti 1921), e, începând cu Prefaţa, un monstru de *compilaţie*, în sensul etimologic al cuvântului, păstrat în fr. *pillage*...

Cu o îndrăzneală care te pune pe gânduri, autorul acestei compilaţii, care e mai mult o juxtapunere de note de curs decât

www.dacoromanica.ro

o carte, vrând să dea o lecţie d-lui Iorga asupra cetirii documentelor vechi româneşti, citează ca lectură a sa (Prefaţa, p. 5) un text din „Documentele Bistriţei", emendat şi publicat de mine încă din 1919, în însăşi „Revista Istorică" a d-lui Iorga (an. V, p 128, no. 1), — ceea ce arată, fie zis în treacăt, cât de întemeiată e legenda despre intoleranţa şi exclusivizmul acestuia[1].

Culmea e că d. Bărbulescu, — Castorul acestui Pollux de la „Arhiva" Dioscurilor Iassioţi, — nu mai oboseşte lăudându-şi gemenul, pentru descifrarea documentului: „Dr. G. Pascu a adoptat rezultatele mele din Fonetica Alfabetului cirilic" (Arhiva, 1921, pp. 151, 155, 158, 159).

— Ba pe ale *mele,* domnule, care n'am cetit şi nu voiu cetì niciodată Abecedarul d-tale fonetic...[2]

[1] Instructiv pentru tehnica de «împrumuturi» clandestine a d-lui Pascu e recentul său studiu semasiologic despre numele Dracului în româneşte, publicat în «Archivum Romanicum» (V, 244 sqq.). — Articolul e o prefacere a celui apărut în «Viaţa Românească», la 1910; dar, pe când acolo autorul derivă pe mr. *triscatarat,* din τρεῖς *(sic)* + καθαρῶ, «de trei ori caterisit», de astădată-i dă adevăratul etymon: τρισκατάρατος, scriindu-l, — e drept —: τρισκατάρατους (p. 249) şi făcându-se a-l căutà, cu Kretschmer, prin Lesbos, deşì în realitate, îl găsise (i-l arătasem eu însumi!) în broşura mea comemorativă «În amintirea lui Başotă» din 1916 (p. 8, nota 10).

Tot în «Archivum Romanicum» (ca şi cum nu i-ar fi fost de ajuns «Archiva»!), dar în vol. VI (1922), p 231, dl G. Pascu «împrumută» şi pe *pulpană = pourpoint* (← *pulpa*) al subsemnatului (cf. Dacoromania, I [1922], p. 291)!

[2] Ştiu, vai! la ce catastrofă mă expun prin această mărturisire: «*Fonetica Alfabetului cirilic* trebue să fie, ca să zic aşa, «das tägliche Brod» al specialistului conştient», declară Sibila oracolului de la «Arhiva» (XXIX, 549), distrugând pe d. Procopovici, dupa ce distrusese pe d. Drăganu, pentru că le lipsesc «pregătirile» ..

O, e delicios acest «das tägliche Brod», în limba acelora pe cari maiestrul îi binecuvânta în anii dezastrului, în limba pe care, de altfel, o cunoaşte destul de precar, pentru a confundà, în aceiaşi propoziţie, Vinovrul cu Prezentul, pe *hoffentlich* cu *offenbar* şi pe *Funde* cu *Fälle* (v. «Arhiva», *a. c.,* 132)! Şi cât va fi savurat dînsul acest fragment de «Vaterunser», fără a fi bănuit măcar că el poate fi identic cu acea «Oratio dumnicală» (*sic*), de care vorbeşte, ca de o predica sau oraţiune, în studiul său din «Arhiva» (XXVIII, pp. 10, 13)!

Să fi spus latineşte: «panis quotidianus», — de «pânea cea de toate zilele» nici nu putea fi vorba, în «Ştiinţa»! —, ar fi trezit, poate, vechi resentimente în conştiinţa învăţatului, pentru care limba Romei e infinit mai plina de taine ca a Berlinului. Caci iata un specimen de înţelegere a unui text latin din partea maiestrului: «Quidam perniciosi, haeretica Hussitarum prauitate, de Moldauiae et aliis partibus, tanquam oues morbidae non solum praenotatos districtus, sed etiam istas partes Transiluaniae, proh dolor! subingressi, quam plures gregis nostri utriusque sexus homines inficiendo corruperunt», adeca: «O seamă de indivizi periculoşi prin sminteala eretică a Husiţilor, din părţile Moldovei şi de pe aiurea, strecurându-se, ca nişte oi capii, nu numai în districtele sus-citate, ci şi în părţile

www.dacoromanica.ro

Acesta e adevărul! Că va fi „adoptat" rezultatele d-tale, aiurea, nu mă îndoiesc, odată ce le-a „adoptat", — cum vom vedeà, — şi pe ale d-lui T. Palade; doar a „adoptat" întreg *ethos*-ul şi chiar stilul d-tale: „*Cartea* de faţă este cea dintâiu monografie în *materie*. Pe lângă *prezentarea materiei* într'un cadru unitar, *cartea* noastră are încă avantajul că *prezintă* contribuţiuni nouă la fiecare text în parte, între care mai ales: deosebirea între uzul modelului şi uzul copistului textelor; interpretarea rotacizmului cu *(sic)* cele două uzuri, fenomen întrebuinţat apoi ca criterii de *(sic)* a stabili dacă textul este o copie ori un original" (Prefaţa, l. c.), — *c'est du Barboulesco tout pur!* — Iar prefaţa celui de-al doilea volum debutează şi încheie în aceeaşi notă auto-encomiastică şi cacofonică:

„Şi această monografie este cea dintâi în materie... Cartea noastră este nouă prin cadrul unitar în care materia este tratată" etc., etc.

Dar să lăsăm asta.

Broşura d-lui T. Palade: *Când s'a scris românește?* (cităm după „Arhiva" din 1915) s'a învrednicit de o specială atenţie din partea d-lui G. Pascu. Cu o indiscreţie ce nu-şi găseşte părechea decât doar în discreţia cu care se strecoară menţiunea broşurii, în coada bibliografiei, d. Pascu abuzează de bunul d-lui Palade în chipul cel mai neîngăduit: nici greşelile de tipar nu i le lasă!

Iată:

Pascu, p. 23:

„La 1450, Ioan Capistran, *închizător (sic)* general al bisericilor catolice din răsărit, vine în persoană în Moldova, ca să organizeze biserica catolică. Succesul lui se poate măsură după aceea, că însuşi domnitorul P. Aron primeşte catolicismul la 1435".

Palade, p. 15:

„La 1450, Ioan Capistran, *închizător [sic*, pro *inchisitor]* general al bisericilor catolice din răsărit, vine el însuşi să organizeze biserica catolică de aici [din Moldova]. Resultatele fură uimitoare, însuşi Domnitorul Petru Aron primì catolicismul în 1435..."

astea ale Transilvaniei, vai! pe câţi inşi, de amândouă sexele, din turma noastră i-au stricat, molipsindu-i», în versiunea bărbulesciană sună: «Nişte primejdioşi strecurându-se cu învăţătura eretică a Husiţilor din Moldova şi din alte părţi, au pătruns atât de mult între oile bolnave nu numai din districtele arătate, ci chiar din aceleaşi părţi ale Transilvaniei, vai! încât mai mulţi oameni de amândouă sexurile din turma noastră au corupt» (Arhiva, *a. c.* p 6)!!

Ei. ce zic oamenii de amândouă sexurile din turma d-lui Bărbulescu de «învăţătura sa eretică»?! Ori i-a «stricat, molipsindu-i», pe toţi — şi pre toate?

www.dacoromanica.ro

„Deşi nu aşa de intensă, totuşi propaganda catolică se menţine în timpul lui Ştefan-cel-Mare. Preoţii catolici Petru, bacalaureat în dreptul canonic, şi Cataneu Ianuensul (*sic*) sânt primiţi în sfatul ţării şi întrebuinţaţi de Domn în relaţiunile lui cu Papa Sixt IV."

„In timpul lui Ştefan-cel-Mare, propaganda catolică, deşi nu mai cu aceiaşi intensitate, ea totuşi se menţine. Dopreoţi catolici, Petru, bacalaureat în drept canonic, şi Cataneu Ianuensul [= Cattaneo Genovesul!] fură primiţi în sfatul ţării şi serviră Domnului moldovean în relaţiile lui cu Papa Sixt IV."

Dar paralelismul nu se mărgineşte la atât: întreg paragraful despre propaganda catolică e o pastişare a broşurii d-lui T. Palade. Iată începutul:

„În 1222 cavalerii teuloni din Ţara Bîrsei alungă pe Comani de la poalele Carpaţilor se aşează în locul lor şi încep propaganda catolică printre Comanii strămutaţi în ţinutul Mikovului şi printre Români. Nu mult în urmă chiar Comanii trec la catolicism, având şi un episcopat care a durat până la 1242, când a fost desfiinţat de Tătarî."

„La 1238 un episcopat catolic există la Severin şi cam tot pe atunci unul la Argeş."

„Vlaicu Vodă avea de soţie pe Doamna Clara, o catolică fanatică. Supt influenţa ei Vlaicu a recunoscut dependenţa bisericească a Ţării Româneşti de episcopia catolică a Ardealului şi a admis ca un propagandist catolic să ţie predici în biserica ortodoxă Sân-Nicoară din Câmpul ung. Cele două fiici ale lui Vlaicu, măritate, una cu Straţimer (*sic*), ţarul Bulgarilor, şi alta cu Uroş V, despotul Sârbilor, sprijiniau propaganda catolică în Bulgaria şi Sârbia, fapt pentru care Papa a mulţumit călduros Doamnei Clara."

(Pascu, *o. c.*, p. 22)

„În 1222 cavalerii teutoni din ţara Bârsei alungând pe Cumanii din ţinuturile noastre, subcarpatine, se aşează în locul lor printre noi cu scopul de a ne converti la catolicism..."

„Încurând principele cuman din ţinutul Milcovului trecând la catolicism înfiinţează aici o episcopie.... Acest episcopat catolic a fost însă desfiinţat de către Tătari la 1241."

„În Oltenia o episcopie catolică există încă de timpuriu, din 1238, la Severin . . cele două episcopii catolice, a Argeşului şi a Severinului..."

„Vlaciu ... avea de soţie pe Doamna Clara, o catolică fanatica. Sub influenţa ei, de bună seamă, Domnitorul a trebuit să recunoască atârnarea bisericească a ţării sale de episcopia catolică a Ardealului şi să admită ca un propagandist catolic să ţie predici în biserica ortodoxă a lui Sîn-Nicoară din Cîmpulung. Iar peste Dunăre cele două fete ale sale, una măritată cu Straşimir, ţarul Bulgarilor, şi alta cu Uroş, craiul sîrbesc, sprijiniau propaganda catolică a Francis anilor. Papa pentru toate acestea a mulţumit viu Doamnei muntene."

(Palade, *o c*, pp. 196-7).

Să continuăm? Iată şi restul, până la pasagiul cu «închizătorul»:

„Propaganda catolică devenise tot mai intensă, aşa ca la 1591 Bernardo Quirini, episcopul Argeşului, poate raportă (Rev. Catolică, a. 1915, pag. 15) ca în Muntenia 'omnes populi sunt christiani tum graeci tum latini ritus' şi că 'diocesis est amplissima quippe quae comprehendit populus latinos utriusque provinciae, scilicet Valachiae et Moldoviae', iar la 1600 catolicii

„Bernardo Quirini in un raport din 1591, cînd fusese numit episcop la Argeş, spunea despre Muntenia că «In ea omnes populi sunt christiani tum graeci tum latini ritus», iar despre episcopie: «Diocesis est amplissima, quippe quae comprehendit populos latinos utriusque provinciae, scilicet Valachiae et Moldaviae» (Rev. Cat., 1915, pag. 49).

www.dacoromanica.ro

Unguri şi Saşi aveau în Tîrgovişte, capitala Ţării, două biserici (Iorga, Acte şi fragmente, I, 66)[1].

«În Moldova propaganda catolică a fost mai întinsă. Ea începe cu Laţcu, fiul lui Bogdan, care însărcinà pe doi franciscani germani să ducă la Roma şi să prezinte Papei trecerea Moldovei la catolicism şi să-i ceară înfiinţarea unui episcopat la Siret.

«Alexandru-cel-Bun a avut două soţii catolice: Margareta şi Ringala. Amândouă au favorizat catolicismul, ba cea din urmă a divorţat chiar de el, *(sic)* fiindcă nu l-a putut convertì. Pe vremea lui Alexandru există episcopia catolică de la Siret, iar la 1420 o biserică catolică din Baia este ridicată la rangul de episcopie. La 1435 Grigore, Mitropolitul Moldovei, trece la catolicism».

(Pascu, p. 23).

Precum se vede propaganda catolică a fost întinsă în Muntenia . . .

În Moldova ea fu încă de o intensitate mai mare Aici catolicismul începù cu Laţcu, fiul lui Bogdan . . . El . . . însărcinà pe doi franciscani germani să meargă la Roma, să ducă papei trecerea la catolicism a Moldovei şi să ceară de la el aşezarea unui episcop la Siret

«. . . Alexandru-cel-Bun a avut două soţii catolice, Margareta şi Ringala, şi amândouă, de bună seamă, au favorizat biserica catolică în Moldova In acest timp sânt pomeniţi următorii episcopi catolici de Siret . . . La 1420 biserica catolică din Baia fu şi ea ridicată la rangul de episcopie.

«Mai mult. Ringala, a doua soţie catolică a lui Alexandru-cel-Bun, a căutat să-l convertească la catolicism; nereuşind, însă, a divorţat de el.

«. . . Grigore, Mitropolitul Moldovei, trecuse în 1435 la catolicism».

(Palade, p 198).

E adevărat că d. Palade nu e singurul care a fost . . compilat astfel de d. G. Pascu. Frânturi de fraze din *Istoria literaturii religioase* a d-lui N. Iorga au trecut, cu paranteze explicative cu tot. în registrele arhivarului de la Iaşi: „Geszty Ferenz *(sic)*, domn de steag *(chevalier banneret)* şi vestit viteaz" (Pascu p. 190*)* = Francisc Geszty . . ., domnŭ de steagŭ (*chevalier banneret*) şi vestit veteadzŭ" (N. Iorga, *o.c.*, p. 96), sau: — „Municipalitatea săsească din Sibiiu, care îmbrăţişase reforma lui Luther încă de la început cu multă căldură . . ." (Pascu, p. 169) = „Saşii ardeleni . . . îmbrăţişară cu o deosebită căldură reforma pe care o predicase Martin Luther" (N. Iorga, *ibid.*, p. 64.) etc., etc. [2]

[1] De fapt = Palade, *l. c*, p, 189 (ceva mai sus): „La 1600 catolici Unguri şi Saşi aveau în Târgovişte două biserici: a Franciscanilor şi cei a Sf. Marii (N. Iorga, Acte şi fragmente, [I], p. 66)".

[2] Un interesant efect al plagierilor e acela, că d. G. Pascu ajunge să se . . . autoplagieze. Pasagiul citat aici, care, în înregime, sună: «Municipalitatea săsească din Sibiiu, care îmbrăţişase reforma lui Luther încă de la început cu multă căldură, iar în 1543 primise toate învăţăturile lui, privitoare la doctrină, serviciu bisericesc şi viaţă, a făcut să se tipărească în anul 1544 un catehism în limba română" (169) reproduce, cuvânt cu cuvînt, următorul pasagiu de la p. 26.: „Saşii îmbrăţişase reforma lui Luther . . . încă de la început cu multă căldură, iar la 1543 primise toate învăţăturile lui privitoare la doctrină, serviciu bisericesc şi viaţă. La 1544 Saşii din Sibiiu tipăresc pentru Români un catehism cu litere chirilice".

www.dacoromanica.ro

D. N. Drăganu *(Critica ştiinţifică în filologia noastră actuală,* extras din „Anuarul Inst. de Ist. Naţională din Cluj", I, p. 372, nota 1) era convins că nu combate decât pe d. G. Pascu, când relevă afirmaţia d-sale *(Ist. lit. şi limbii rom. din sec.* XVI, p. 13), că „semnul primei fabrici de hârtie din Braşov (1545) reprezentă o *coroană*, armele Braşovului, numit de aceia în nemţeşte Kronstadt". Ei bine, nu! Cel vizat de ironia d-tale, d-le Drăgan, era (ia-ţi căciula!) însuşi Hasdeu, de la care „imprumutase" d. Pascu şi acest lapsus *(quandoque bonus dormitat Homerus)*: „Semnul primei fabrice de hârtiă din Braşov — o „coroană" armele Braşovului, numit de aceia nemţeşte *Kronstadt" (Cuvente din bătrâni,* I, 44).

D. Pascu e perfid: cine-l combate, riscă la fiece pas să cadă în asemenea curse. [1]

Totuşi pare că tot d. Palade are „partea leului" în prada d-lui G. Pascu.

Oricare ar fi însă proporţia în care au fost puşi la contribuţie diferiţii autori spre a se construi monumentala operă a „Ştiinţii moldoveneşti" (săracă ştiinţă şi săracă Moldovă!), fapt e, că, după atâtea dovezi de culpabilitate, trebue să vie sancţiunea.

În faimosul său „Proiect de lege pentru plagiat", de care pomeniam la început, d. Pascu defineşte plagiatul, ca „transcrierea, directă ori prin traducere [2], de pasaje din cărţile altora şi prezentate (= prezentarea) ca proprii" (art. 1) şi, după ce prevede darea în judecată a plagiatorului, mântuie astfel: „Plagiatorii deja constataţi de justiţie pot fi excluşi din învăţământ de către ministeriul de instrucţiie în urma sesisării de către un profesor" (art. 10).

[1] Acelaşi izvor îl are greşala de acord relevată de d. Drăganu *(ibid.)*: „Numai pe foile 124—125 şi 205—206 se *recunoaşte două spade* încrucişate, marca fabricii din Sibiiu" = Haşdeu, *Cuvente din bătrini,* II, p. XLII. „Numai pe foile 124—125 şi 205—206 *se recunoaşte* bine *semnul* fabricii de la Sibiiu: două paloşe încrucişate". — Bietul om a copiat verbul, fără să bage de seamă că, dacă suprimă subiectul singular („semnul") din Hasdeu, trebuia să schimbe numărul!

[2] O singură dată — e vorba de monografia lui E. Picot asupra lui Milescu — d. Pascu declară onest: „Expunerea noastră urmează aproape în traducere acest excelent articol" *(Istoria literaturii rom. din sec. XVII,* Iaşi 1922 p. 85). E drept, însă, că şi aici, admiraţia d-sale pentru scrierea învăţatului francez pare „împrumutată": „O admirabilă monografie, de unde am luat datele biografice asupra lui Neculaiu. Spătar Milescu", spunea despre ea d-l Philippide (*Introducere în istoria limbii şi lit române,* Iaşi 1888, p. 146)

www.dacoromanica.ro

... Începem cu autorul proiectului însuşi?

Căci asupra faptului — după chiar definiţia d-sale — nu încape nici o controversă.

Conform art. 3 din proiectul Pascu, cerem deci Parchetului din Iaşi *(locus regit actum)* să se sesiseze, trăgând la răspundere în faţa justiţiei pe numitul dr. Giorge Pascu, profesor ordinar la Universitatea din ... Dresden, straja-meşter al filologiei româneşti şi singurul plagiator cu proiect „într'o ţară de cleptomani şi haiduci".

De cellalt Parchet şi tribunal, — al opiniei publice — ne îngrijim mai puţin: el a judecat de mult — şi definitiv.

VI. **V. Bogrea.**

Termeni pastorali de origine română în limbile balcanice.

Cu cât căutăm să pătrundem în viaţa pastorală a popoarelor din Penisula Balcanică, cu care Românii au venit în atingere în epoca lor de pribegire în această Peninsulă, cu atât găsim mai mulţi termeni de origine română, termeni care dau mărturia cea mai sigură nu atât despre contactul Românilor cu acele popoare, cât mai ales despre influenţa pe care şi Românii au exercitat-o, în îndeletnicirea lor de căpetenie, păstoritul, asupra lor.

Deocamdată vom da aici doi dintre aceşti termeni, a căror origine românească pare neîndoielnică:

1. **gruševina** s. f. în dicţionarul lui Karadžić este explicat prin *ugrušano slatko mlijeko, koje se osobito pravi prvijeh dana kad se krava oteli*, adecă «lapte dulce mai gros (îngroşat), care se face, mai ales în primele zile, după ce vaca a fătat». Autorul dicţionarului, după ce dă această explicare a cuvântului ne mai trimete la alte două forme: *grušavina* şi *urda*. Dintre acestea, originea românească a lui *urdă* este cunoscută de mult; iar *grušavina*, care nu este decât forma originară a lui *gruševina*, în afară de însemnarea de mai sus, mai are şi sensul secundar, de *jelo od jaja i mlijeka* „mâncare făcută din ouă şi lapte", va să zică tot un fel de preparat de lapte îngroşat (cu ouă). Acest *grušavina* este şi el un derivat din verbul *grušati se* (refl.), care se întrebuinţează numai despre lapte şi, după Karadžić, însemnează „gerinnen, coagulari", adecă „a se închegà". Rječnik, reproducând această formă din dicţionarul lui Karadžić, o explică mai

www.dacoromanica.ro

pe larg [1] fără însă să aducă o modificare la înţelesul fundamental. Tot în Rječnik se încearcă a se da o explicare privitoare la originea lui. *Grušati* se aduce în legătură cu rădăcina *gruh* care trebue să fie aceeaşi cu *gruhati,* cu un înţeles cu totul deosebit decât acela al lui *grušatì*: Pe când *gruhati* este o derivaţie onomatopeică şi însemnează „krachen wie die Kanonen, tono" (*gruhaiu topove* = bubuie tunurile), după aceea „schlagen mit Krachen, percutio cum sonitu", *grušati,* din contra, are înţelesul pe care l-am văzut mai sus şi, prin urmare, n'are nimic a face, ca chestiune de origine, unul cu altul. De altfel cuvântul, fiind un împrumut vechiu, este foarte des întrebuinţat. Aceasta se poate vedeà şi din derivatele lui cu mai multe prefixe: *progrušati* (despre lapte) „gerinnen, coagulari" şi (despre păr, barbă) „a se face cărunt, a încărunţi, adecă atunci când *promiješale se bijele dlake sa crnima* „se amestecă perii albi printre perii negri' ; *ugrušati se,* cu acelaşi înţeles.

Originea cuvântului trebue căutată în forma română **îngroşà,-are,** (arom.) **ngruşà,-are** cu înţelesul de „a face sau a deveni ceva gros", în special despre lichide (vin, lapte etc.). În Şezătoarea (III $^{71}/_{8}$) găsim explicat cuvântul *mleşniţâ* prin „lapte cu tocmagi, ori *lapte îngroşat* cu făină". Forma *mleşniţâ* reprezintă un bulg. *mlĕčnik* (pl. mlĕčnitsi) care tocmai însemnează un fel de „prăjitură preparată din lapte amestecat cu ouă". Tot aşa şi sârbescul *mlijećnica,* din care ar puteà derivà direct cuvântul românesc, „eine Art essbaren Schwammes (Milchschwamm, Pfefferschwamm), lactarius piperatus". La Marian (*Inmormântarea* p. 390) găsim acelaşi lucru: In comuna Pojorâta ... se trimit mai ales copiilor ulcele nouă pline cu *lapte* simplu sau *îngroşat* ... care se numeşte *mleşniţă*". Dar cuvântul care dovedeşte până la evidenţă întrebuinţarea în limba română a unui derivat de la *gros* pentru însemnarea unui preparat de lapte este *groscior* „smântâna dulce mai ales de vacă, când începe a se prinde pe lapte, înainte de se a înăcri laptele, caimacul laptelui dulce, nefiert şi neînăcrit". (Puşcariu, *Dicţ. Limb. Rom.*). Cuvântul ar fi putut pătrunde în sârb. şi prin Aromâni, deşi trecerea lui *o* > *u* s'ar fi putut petrece şi în sânul limbei sârbe.

[1] *Grušati* se o mlijeku, kad se ono što je u ńem tvrdo (sir, maslo) skupi zajedno od onoga što je žitko „despre lapte [se zice] când ceea ce este tare (brânză, grăsime) se adună la olaltă, despărţindu-se de ceeace este subţire".

www.dacoromanica.ro

2. **bárzav,-a,-o** adj., încă un termen pastoral de origine română aflător în limba bulgară şi limba sârbă. După dicţionarul mai nou al lui Weigand, *bárzav* însemnează „grau, schwarz und weiss meliert". După Gerov: *što ima běli i černi vlakna razměseni, siv, sur* „care are peri albi şi negri amestecaţi, cărunt, sur", mai departe „căruia i-a încărunţit părul, adecă i-a albit întru câtva (komuto kosata e proměsila sir, pobělěla e několko).

In sârbeşte există cuvântul supt forma **barzast** adj., aproape cu acelaşi înţeles, întrebuinţat, după Riječnik, atât în Serbia cât şi în Dalmaţia, despre capre: *koza barzasta* „capră cu părul sur"; *koza je barzasta, koja nije ni bijela ni šarena* „capra este barzastă, care nu e nici albă nici pestriţă". După Riječnik, de la *barzast* avem şi câteva derivate: *Bàrzilo* „nume de ţap"; după aceea *Bàrzilovica* „nume de sat în districtul Belgrad". Din acesta urmează derivatele: *Barzilovac, Barzilovca,* nume de persoană, care sânt originari din *Bàrzilovica.* Tot aşa: *Barzilovčanin* şi *Barzilovičanka* „bărbat sau femeie originari din Barzilovica".

Cel dintâiu care s'a ocupat cu originea formei bulgare este Miklosich (EWS), aducându-l în legătură cu alb. *barθ* „alb". Pentru formele sârbeşti avem mai întâiu părerea din Riječnek, care îl derivă din ital. *verza* (român. *varză*) şi în urmă de tot, pe aceea a lui P. Skok din *Archiv f. sl. Phil.* (Vol. XXXV p. 337—338). După Skok originea formelor sârbeşti este aceeaşi pe care a dat-o Miklosich pentru cuvântul bulgăresc, alb. *barθ.* Cu toate acestea, nici Skok, nici Miklosich, nu încearcă să ne lămurească asupra trecerii lui θ (resp. δ) alb. în *z.* De altfel, nici definiţia înţelesului dată de Riječnik nu este pe deplin lămurită. Acolo se explică prin „fulvus", sârb. *kao zelenkast i crvenkast* „care dă în verde şi în roşiu". Numai citatul dat: *koza barzasta* ne duce direct la forma românească *capră barză*, luminându-ne pe deplin asupra înţelesului formei sârbeşti.

Aşadar, atât *barzast* cât şi *barzilo*, sânt purtători ai aceluiaşi cuvânt românesc **barz,-ă** adj., mai vechiu, păstrat astăzi numai la Aromâni: *bardzu* -ă cu înţelesul „bălan": *Capră bardză, mulă bardză,* „capră, catâr bălan". Cuvântul există şi în megl. *bardza* „nume de capră", dacor. *barză* id., despre cari vezi mai pe larg *Raporturile Albano-române* p. 517.

Th. Capidan.

www.dacoromanica.ro

VII.

O poezie românească a lui Gh. Şincai.

Ştiam că Şincai a scris şi versuri[1] în româneşte. Cred că am dat de un astfel de vers românesc al lui, necunoscut în literatura română până acum.

Întrebuinţând adesea monumentala bio-bibliografie a lui I. Szinnyei: *Magyar Irók Élete és Munkái*, din întâmplare am dat odată şi de „asprul muncitor fanatic Şincai"[2], ca unul care s'a născut în Ungaria de atunci. Curios am parcurs cele patru coloane privitoare la el[3]. Pe coloana 1149 ni se spune: „O poezie românească a lui găseşti în cartea întitulată: Onomasticon... regni Hungariae palatini Iosephi Pestini anno 1805... Budae". Am crezut că am a face cu o greşală vădită, negăsindu-se în operele fundamentale române nici o pomenire despre această poezie a lui. M'a muncit însă gândul să aflu cauza şi originea acestei aserţiuni. Căutând mai departe şi vrând să controlez cele arătate la Szinnyei, am consultat izvorul bogat aflător în Geza Petrik, *Bibliographia Hungariae*. In volumul al doilea (Budapestini 1890), p. 927 se dă întreg titlul cărţii citate la Szinnyei: „Onomesticon Seren. heredit. principis regii archi-ducis Austriae et regni Hungariae palatini Iosephi Pestini anno 1805. inter concentus musicos lingvis latina et nat onum Hungariam incolentium celebratum. (4-r 64 l.) Budae typ. reg. universitatis Pesthanae". Supt aceasta, cu litere mici, ni se mai indică pe scurt şi conţinutul: poezii, în ungureşte de cutare, în latineşte de cutare, în româneşte de G. S(inkai) E. etc.

Aicea, iară, acest „E" m'a pus pe gânduri. Am aflat însă în curând şi sensul lui. Este prescurtarea uzitatului predicat nobilitar: de Eadem. Şi într'adevăr Şincai a întrebuinţat adesea formula aceasta de a se iscăli aşa d. e. la documentul publicat de Papiu Ilarianu[4] din 1787: Georgiu Sinkai m. p. de Eadem.

Tot aşa i s'a scris numele de unul din autorii Onomasticonului, L. Schedius[5] în 1804[6].

[1] Iorga, *Istoria Lit. Rom. în sec. al XVIII-lea*, vol. II, pp. 198 şi 419—420.

[2] Iorga, *Neamul românesc din Ardeal*, vol. II, p. 413.

[3] Vol. 12, coloanele 1147—1150.

[4] *Viaţa, operele şi ideele lui G. Şincai*, disc. de recepţ, p. 90.

[5] L. Schedius (1768—1847), om învăţat, a fost contemporan aproape în toata viaţa lui cu harnicul boier I. Golescu.

[6] V. la Papiu Ilarianu, *o. c.*, p. 22, n. 2.

www.dacoromanica.ro

Citatul Onomasticon se găseşte în biblioteca Muzeului Naţional Maghiar din Budapesta; eu, din partea mea, până în ziua de azi nu mi l-am putut procură. Quod differtur, non aufertur.

Cred că poezia românească a lui Şincai e un pendant la cunoscutele „Versury de laudă" ale lui Gh. Lazăr[1].

Dr. Bitay Árpád.

VIII.

Sprijinitorul lui Şincai în Roma, cardinalul de mai târziu Stefano Borgia (1731—1804.)

Este îndeobşte cunoscut că învăţatul prelat italian, St. Borgia a ajutat pe Şincai în Roma. „El (Şincai) a fost ajutat de sprijinul prietenesc al unui prelat roman de familie mare, al unui cardinal încă tânăr, Ştefan Borgia"[2].

Borgia însă nu s'a făcut cardinal decât la 30 Martie 1789[3], în ajunul revoluţiei mari, zece ani după plecarea lui Şincai din Roma. El n'a fost decât secretar al Propagandei (1770—1789) până la data aceasta. De altfel, faptul că în timpul şederii lui Şincai, Borgia încă n'a fost cardinal, îl putem dovedi şi din Papiu Ilarianu[4].

Când Şincai, în 1803, a scris cunoscuta sa elegie, Borgia era de mult cardinal; de aceea spune însuşi Şincai în nota 11 la elegia lui: „Eminentissimus Princips et S. R. E. Cardinalis Stephanus Borgia, id temporis, quo Romae studui etc".

Mai este de notat că după toate izvoarele citate, Borgia s'a născut la 3 Decemvrie 1731 şi nu la 1730, cum arată Lombardi[5].

Dr. Bitay Árpád.

---

[1] Iorga, *Ist. Lit. Rom.* vol. cit., p. 522.

[2] Iorga, *Ist. Lit. Rom.* vol. cit. p. 200; ibid. în nota 1 dl Iorga ne dă şi data naşterii lui Borgia, 3 Decembre 1730, după Lombardi. Vom vedea că Lombardi prezintă date greşite şi în această privinţă.

[3] *Nuova Enciclopedia Popolare Italiana*, volume terzo (Torino 1857), p. 751; H. Hurter, *Nomenclator Literarius*, tomus III (V) Oeniponte, Wagner 1895, editio altera, p. 630; G. Garollo, *Dizionario Biografico Universale* (Manuali Hoepli), Milano, 1907, I p. 322; *Kirchliches Handlexikon*, I. (München, 1907), col. 705.

[4] *o c.*, pp. 113—115.

[5] Garollo dă: 3 XII, 1371, ceeace e o vădită greşeală de tipar în loc de 1731.

www.dacoromanica.ro

IX.

Ceva despre Paisie Veliciovschi şi Evghenie Bulgaris.

Studiind cu mult folos acel prea bogat tablou cultural şi literar pe care ni-l oferă cartea fundamentală a dlui Iorga[1], m'am oprit la următorul pasaj: „Paisie Veliciovschi sau Velitkovschi erà un Malorus, născut la Pultava, unde erà pe atunci Mitropolit poate vestitul cărturar grec Evghenie Bulgaris“[2]. Cunoscând biografia amândurora — fiind întru multe adept al exageratului principiu al lui Carlyle: Biography is the only true history — după cumpănirea chestiunii, am văzut că în timpul naşterii lui Paisie, E. Bulgaris n'a putut să fie mitropolit la Pultava. Paisie s'a născut, după însemnarea lui, la 21 Decemvrie 1722, adecă, după calendarul gregorian, în întâiele zile ale anului 1723, acuma două sute de ani[3], iară învăţatul Bulgaris s'a născut pe insula Corfu, în 1716 şi n'a devenit episcop de Cherson decât în 1775[4].

*

Tot acolo[5] este de îndreptat data naşterii şi morţii lui Bod (1712—1769).

Dr. Bitay Árpád.

X.

De unde şi-a luat Gh. Asachi denumirea de „Albina Românească“.

Nu trebue să insist aici asupra rusofiliei lui Gh. Asachi. Pe baza celor următoare aş fi aplecat să cred că acestui simţământ al lui i se datoreşte chiar şi denumirea celei dintâi gazete moldoveneşti «Albina Românească».

Ştim că «Albina Românească» şi-a început apariţia în 1829, supt ocupaţia nu prea uşoară rusească. Pe acel timp viaţa sufletească a Ruşilor a fost închisă hermetic înaintea ideilor liberale ale revoluţiei franceze. Tipărirea a fost dată ca monopol la doi scriitori partizani ai absolutismului: Greč (1787—1867) şi Bulgarin (1789—1859). În redactarea lor a apărut oficiosul guvernului rusesc, organul reacţiunii *Sjevernaja Pčera* (Albina Nordică).

Cred că Asachi, solicitând permisiunea autorităţilor ruseşti, spre a-şi puteà începe editarea gazetei sale, şi-a ales denumirea de «Albina Românească» şi din rusofilie şi din oportunism, vo-

[1] *Ist. Lit. Rom. în sec. al XVIII-lea*, vol. II.
[2] *O. c.* p 390.
[3] Ştefan Berechet, *Documente Slave*, Bucureşti, 1920, p. 55.
[4] *Kirchliches Handlexicon*, I (München 1907), col. 778.
[5] p. 177. n. 2.

www.dacoromanica.ro

ind oarecum să indice tendinţa şi sufletul gazetei sale, pe care erà să o înceapă[1].

XI.

Kičera şi Minčol.

Studiind urmele şi rosturile «Vlachilor» din Nordul foastei Ungarii, în comitatele Sáros şi Árva, am găsit de două ori denumirea de Kičera pentru munte în Arva; odată pe cea de Minčol în Árva şi Trencsén[2]. Mai este de relevat că unul din cei mai înalţi munţi în colţul sud-estic al Arvei se numeşte până în ziua de azi: Osobita[3].

Dr. Bitay Árpád.

XII.

Notă la pag. 373.

G. Giuglea derivă cuvântul *buiestru* din **bojester*, respingând etimologia mea **ambulester*. Etimologia sa e foarte ingenioasă şi ademenitoare, mai ales în urma addendei de la pag. 401, prin care şi faptul real vine în sprijinul ei[4]. Dacă totuşi ţin mai departe la etimologia mea, nu este pentrucă n'am tăria să mă despart de-o explicare ce mi-a procurat in momentul găsirii o mare bucurie, ci pentrucă ea mi se pare că are avantajul că incadrează cuvântul românesc în însaşi familia termenilor romanici care exprimă aceeaşi noţiune şi pentrucă şi în alte limbi (d. ex. în germ. *Pass*, *Passgang*) numirea buiestrului se dă după păşirea caracteristică cu piciorul dinainte şi dinapoi de-odată (ca la cămilă, urs, elefant), care se aseamănă cu pasul sau umbletul omului. Termenul *boja*, pe care la noi nu-l mai regăsim în nici o altă formă, este răspândit în Romania apu-

[1] V A. Brückne, *Geschichte der russischen Literatur*, Leipzig, 1905 Mai ales p. 223 ş. u. Brückner însă nu vorbeşte despre foi. Fişa pe care îmi însemnasem notiţa aceasta s'a pierdut, aşa ca nu-s în stare a da amanunte mai precise. Însă cred că cercetarea izvoarelor ruseşti mi-ar întări parerea

Pentru Bulgarin v. şi *Geschichte der polnischen Literatur* de acelaşi, p. 571.

[2] Aşadar este de laţit teritoriul de întâlnire al termenului «Chicera şi Minčol» zugravit de dl N Drăganu în *Dacoromania*, I, pp. 117 120.

[3] V. şi în *Az Osztrák-Magyar Monarchia Képben és Irásban* XV, Magyarország V, pp. 366-8.

[4] Lipsindu-ne posibilitatea de comparare cu alte exemple, nu ştim care e desvoltarea lui *je* după vocală. Nici *trajecta* > *treaptă*, în care *j* pare a fi numai grafic, nu poate fi citat împotriva etimologiei, nici *ejecto* > *aiept* în favorul ei, căci avem şi *jectare* > *ieptà*, deci *j* nu poate fi considerat intervocalic, ci iniţial.

www.dacoromanica.ro

seană, dar cu înţelesul de „călău" şi „fiare" şi nu apare în nici o limbă romanică în legătură cu calul şi cu dresarea lui. Giuglea, într'o lucrare întitulată „Cuvinte şi lucruri", trebuià, cred, să ne arăte că „lucrul" — piedeca — este un fapt atât de caracteristic pentru dresarea cailor să umble în buiestru, încât şi în alte limbi se observă legătura între el şi „cuvânt".

Ceea ce-l face pe Giuglea, să respingă etimologia mea sânt următoarele consideraţiuni: 1. Sufixul *-ester* este denominal, nu deverbal. Acest lucru îl relev şi eu în *Conv. lit.* XLVI. p. 140 şi cred că trebue să plecăm de la substantivul postverbal *ambulum*, păstrat în franc. *amble* etc. Dar tot acolo mai arătam că posibilă ar fi şi legarea lui *-ester* de o tulpină deverbală, întărind această aserţiune cu o observaţie de ordin general, care, în timpul din urmă a fost făcută şi de Gamillscheg (cf. mai departe, recensia la studiul acestuia). — 2. *r* din forma **îmburestru* n'a putut amuţi prin disimilare. Stăruesc a crede că o astfel de disimilare totală e posibilă şi între vocale, precum arată exemplele citate de mine în ZRPh. XXXI 618. De altfel această disimilare nici nu e necesară, căci în *Dicţionarul Academiei*, am admis, cu A. Zauner, desvoltarea din *ambulĕster*[1], — prin stadiile *-l'estru* > *-iestru*. — 3. Giuglea crede că *buiestru* e forma originală şi *în buiestru* cea mai nouă (ca „în galop", „în pas" etc.), iar nu că *îmbuiestru* a fost despărţit ulterior în *în* + *buiestru*, cum admiteam eu. Cine mai poate azi hotărî care din noi are dreptate? — 4. Nu poate admite ca în *ambulo* să avem *u* sincopat (*amblo* > *umblu* şi chiar *umblet* = buiestru), iar în *ambulester* să avem *u* menţinut.

Acesta e singurul argument, care, la aparenţă cel puţin, este hotărîtor. Dar mi se pare că în cercetările noastre etimologice am ajuns astăzi să ne întrebăm, înainte de a respinge o etimologie care de altfel e convingătoare, dacă nu e greşit oare punctul de vedere aprioristic, că sincoparea lui *u* în sufixul *ulus*, constatată în *amblare*, trebuià să se producă şi în **amblester?*

Mărturisesc, că numai prilejul de a-mi expune părerea în chestiunea aceasta m'a îndemnat să scriu această notă, care

[1] Presupusesem un *-ester* cu *e* închis din cauza lui *pedester*, care în româneşte a dat *pedestru*, iar nu **pezestru*. Cred însă acum că trebue să plecăm, ca în celelalte limbi romanice, de la *ĕster*, iar în *pedester* să explicăm neregularitatea sau printr'o disimilare a lui *ĕ* — *ĕ* sau mai degrabă a lui *p'* — *d'*, ca în *v'ecl'u* > *vecl'u* şi arom. *aluġescu* „iubesc" < *l'ub'-*.

www.dacoromanica.ro

n'ar aduce nici un folos, dacă ar servì numai spre apărarea unei etimologii respinse — etimologiile bune se selecţionează de sine — dar care poate fi o contribuţie folositoare când caută să elucideze o chestiune principiară.

Cu cât observ mai mult limba vie care se vorbeşte în jurul mieu, cu atât îmi dau seama tot mai des că în graiul nostru întrebuinţăm o mulţime de forme duble. Numărul acestora sporeşte în graiul comun, care e rezultanta atâtor graiuri individuale. Rostiri ca *soarle, fratle, iepurle* alături de *soarele, fratele, iepurele,* pe care le credeam individuale (cf. acest buletin p. 82 nota), le aud, de când am devenit atent asupra lor, la foarte mulţi din cunoscuţii miei. Ele par a fi formele rostirei allegro la mulţi Români de astăzi. Este dar sigur că pot există în acelaşi timp două forme ale aceluiaşi cuvânt (bunăoară sincopată şi nesincopată), fără ca să ne supere şi chiar fără să le observăm. Dar în graiul comun aceste forme duble pot să fie şi formele a două clase sociale deosebite. Acesta pare a fi fost cazul cu derivatele în *-ulus* în limba latină: poporul întrebuinţă formele sincopate (pătrunse din vorbirea allegro), clasele culte cele nesincopate (menţinute de tradiţia literară); în limba comună, din care s'au desvoltat limbile romanice, s'au fixat forme sincopate la unele cuvinte (probabil la cele mai „populare"), nesincopate la altele, sau se menţineau forme sincopate şi nesincopate simultan la a treia categorie. Numai în felul acesta îmi pot explică de ce, în limba română bunăoară, avem forme care derivă din *-lu* şi altele care derivă din *-ulu,* fără ca natura consonantei precedente sau altă cauză fiziologică să fi condiţionat acest dublu tratament al sufixului (cf. articolul mieu de începător în *Conv. lit.* XXXIII (1895) p. 644—656).

Cu altă ocazie am arătat că în limba română s'a moştenit acelaşi cuvânt latin în ambele forme: *stabulum* > *staur*[1] şi *stablum* > *staul,* căutând să demonstrez, în legătură şi cu alte fenomene de acest soiu, că în latina de est existau astfel de dublete, explicabile din menţinerea rostirei populare alături de

[1] Cu totul neconvingătoare e explicarea pe care o dă Densusianu (*Ţara Haţegului* p. 39) formei *staur:* în *staul, l* a fost despărţit ca articol, dând nastere unei forme *stau,* cu pluralul *stauri,* de unde noul singular *staur.* Mai degrabă vom admite că de la pluralul lui *staur*: *staure,* pe când se zicea încă şi *trupure* etc., s'a refăcut singularul nou *stau* (dacă aceasta nu va fi cumva rezultatul fonetic al rostirei *staul* cu *l* velar labializat în urmă)

www.dacoromanica.ro

cea literară (*Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* p. 70). S'ar puteà ca *staul* să fie, într'adevăr, forma ce continuă rostirea populară a ţăranului care-şi aveà în gospodărie, *stablum*-ul său, iar *staur* să se fi păstrat în graiul veteranilor, care continuau în graiul lor termenul oficial *stabulum*, întrebuinţat în cazărmi. Tot astfel, alături de *amblare*, unul dintre cele mai populare cuvinteale limbei, poate să se fi continuat rostirea *ambulum* în limbajul militar şi al cercurilor sociale suprapuse, care făceau echitaţie şi care vor fi ţinut să aibă cai buiestraşi, întocmai precum în evul de mijloc erau dresaţi ca buiestraşi caii care purtau pe castelane şi pe prelaţi (*haquenées* şi *palefrois*, cf. *Grande Encyclopédie* s. „amble").

S. Puşcariu.

RECENSII.

A. Meillet, *Linguistique historique et Linguistique générale*. Paris, Champion, 1921. (Vol. VIII din „Collection linguistique publiée par la Société de Linguistique de Paris"). Pp. VIII + 334.

A. Meillet e unul dintre cei ce cred că studiile asupra limbei omeneşti nu formează apanajul câtorva specialişti, ci ele pot şi trebue să intereseze pe orice om cult. Din lucrarea de amănunt pe care savantul o face în camera sa de lucru, se desprind adevăruri de ordin general şi probleme ce merită a fi cunoscute de oricine meditează, fie şi numai ca amator, asupra admirabilului mecanism al graiului omenesc. Învăţaţii, întrebuinţând acel aparat de termeni tehnici şi acele scurtări „savante" care trebuiau să înfricoşeze pe orice nespecialist, s'au izolat în mod vinovat de publicul mare, stârpind în el interesul înnăscut pentru tainele ce stăpânesc graiul omenesc.

Spre a restabili acest contact, Meillet a publicat prin diferite reviste mari o serie de studii lingvistice, căutând să pună pe cetitori în curent cu chestiunile care preocupă mai ales pe învăţaţii timpului. O face cu admirabilul său dar de expunere şi cu acea claritate de stil, caracteristică Francezului, care pare a nu cunoaşte greutăţi de învins în exprimarea celor mai adânci şi mai subtile gânduri. Tipărind acum în volum diferitele articole de reviste, la care adaugă câteva nouă, autorul ne-a dat una din cele mai frumoase cărţi de lingvistică pe care mi-a fost dat să le citesc. Orice cetitor cult va găsi în ea pagini ce-l vor interesà. Ea va servì însă în deosebi ca o orientare sănătoasă celor ce, ca profesori în şcoalele secundare, continuă a face din studiul limbilor unul din cele mai aride obiecte de învăţământ,

www.dacoromanica.ro

când el ar puteà fi cel mai plăcut. Intr'adevăr, „gramatica", aşa cum se învaţă şi azi în şcoli, este în esenţă tot cea formalistă a gramaticilor greci sau latini, deşi lingvistica stă, de o suta de ani încoace, pe temeiuri cu totul nouă. Meillet arată cum chiar atunci când izbutim să traducem o frază franceză în limba rusească cu cuvinte echivalente, verbul rusesc exprimă totdeauna o nuanţă care nu există în cel francez, şi invers. „Gramaticii, dând aceleaşi numiri formelor gramaticale ale diferitelor limbi şi construind după acelaşi plan gramatica tuturor limbilor, au păcătuit nespus de mult şi au răspândit cele mai multe idei false" (p. 181).

Cel mai mult folos îl vor aveà cetind această carte înşişi cercetătorii limbei. Deşi adesea găseşti lucruri cunoscute, felul metodic în care sânt expuse, admirabila claritate şi exemplele puţine dar luminoase şi caracteristice, fac ca cele ştiute să ţi se lămurească, ca lucrurile expuse să le vezi într'o lumină nouă. Cetiţi bunăoară studiul „asupra caracterului verbului" (p. 175-188) şi veţi găsì un adevărat model de sinteză, plin de idei lămuritoare.

Importanţa deosebită a cărţii stă în felul cum pune problemele nouă ale lingvisticei şi în felul cum se apropie de soluţionarea lor.

In fruntea cărţii se tipăreşte lecţia de deschidere, pe care urmaşul lui Bréal o ţineà la Collège de France despre „Starea actuală a studiilor de lingvistică generală". Incă în anul 1906 Meillet insistà asupra necesităţii de a se ţineà seamă în lingvistică de momentul social; de atunci încoace a revenit de repetate ori asupra asestui subiect. In studiul despre „Legile fonologice" pe care-l public la alt loc al acestui volum am citat adesea cartea eminentului învăţat francez. Totuşi, în unele amănunte mă deosebesc de el.

In frumosul său studiu „Diferenţiarea şi unificarea în limbă" (p. 110-129) el arată cum deosebirea de clasă socială, de castă, chiar şi de sex, produce cele mai mari diferenţieri ale graiului unei naţiuni şi cum, pe de altă parte, nevoia de a se supune aceloraşi legi sociale produce unificarea graiului. Din acest studiu reiese că deosebirile produse de „dialectele sociale" se reduc asupra tezaurului lexical şi a felului de a da prin cuvinte expresie gândului. În alt loc ne spune chiar expressis verbis că inovaţiile lexicale şi frazeologice sânt în oarecare măsură rezultatul invenţiei individuale, generalizate prin imitaţie, dar că inovaţiile fonologice şi morfologice n'au nimic a face cu invenţia individuală, căci articulăm sunete şi întrebuinţăm forme gramaticale fără să avem conştiinţă de procedeele întrebuinţate (p. 72). În opoziţie cu acest punct de vedere, eu am căutat să arăt că indivizii grăitori, mai ales cei cu talent pentru limbă, au fiecare în

www.dacoromanica.ro

minte o „gramatică" a lor şi că schimbările graiu'ui se explică prin aceea că analiza şi sinteza materialului de limbă nu se face în creierul nostru în acelaşi fel, ci fiecare individ contribue cu gramatica sa la inovaţiunile de limbă, nu numai cu privire la tezaurul lexical şi la frazeologie, ci şi la sintaxă, morfologie şi chiar şi la fonologie. Din sumedenia nenumărată de inovaţii individuale, rămâne, prin selecţiune, o parte mică, care se generalizează prin imitaţie. Cred că *imitaţia* însaşi e un fapt pur social, precum *prestigiul*, pe care îl exercită anumiţi indivizi asupra noastră, e un fenomen ce ţine de sociologie.

Meillet nu neagă importanţa „împrumutului". Dimpotrivă, în lecţia sa de deschidere, el accentuiază că prin studiile mai nouă asupra vocabularului şi a extinderii lexicografice s'a putut constată cât de naivă era concepţia celor ce credeau că de câte ori un cuvânt de azi se potriveşte foneticeşte cu prototipul său, el trebue să fie considerat ca urmaş direct al acestuia, transmis în curs de veacuri; s'a exagerat rolul evoluţiilor spontane, crezându-se că împrumutul e un fenomen accesoriu; de fapt el e un fenomen normal şi importanţa lui, se vădeşte din ce în ce tot mai mult (pag. 6-7). Dar el deosebeşte împrumuturile care se fac prin imitaţie, de schimbările spontane şi simultane datorite unor tendinţe generale şi colective. De asemenea Meillet nu desconsideră rolul pe care îl are prestigiul. Dacă Galii din societatea înaltă au primit limba Romanilor sau dacă graiul parizian pătrunde azi în oraşele din provincie, este o chestie de prestigiu. Dar afară de acest fenomen „exterior", „mai este schimbarea lingvistică în interiorul limbei, care provine din acţiunea tendinţelor, unele universale, altele speciale, ale cutării limbi sau grup de limbi" (p. 73). Tot astfel, el admite că imitaţia e un mijloc de propagare, dar crede că indivizii sânt aplecaţi să accepte inovaţiile pentrucă ele „răspund unei trebuinţe simţite de ei". „Existenţa unei tendinţe colective e ceea ce domină tot; puţin importă rolul pe care-l are imitaţia în realizarea schimbărilor". „Sânt forţe care lucrează asupra colectivităţii aceleiaşi limbi. Pentru că se găsesc în aceleaşi condiţii şi fiindcă sânt atinşi de aceleaşi acţiuni, subiectele grăitoare primesc aceleaşi inovaţii". „Existenţa unei tendinţe colective e ceea ce domină tot; puţin împoartă rolul pe care-l joacă imitaţia în realizarea schimbărilor". „Istoricul poate dorî să cunoască procesul de amănunt prin care inovaţiile gramaticale se întâmplă; lingvistul, care are a face cu faptul colectiv al limbei, se poate mulţumi uşor a nu-l şti". „Convergenţele observate permit a stabili că, în ceea ce priveşte schimbările de limbă, inovaţiile sânt mai de grabă generale decât generalizate şi că identitatea sau paritatea condiţiilor în care se găsesc subiectele vorbitoare e faptul esenţial, imitaţia fiind un lucru secundar" (pag. 73-75).

www.dacoromanica.ro

Caracteristic în privinţa aceasta e exemplul pe care-l aduce la pag. 232. El arată că rostirea *wa* în loc de *we* a grupului de sunete scris în franţuzeşte *oi* (în exemple ca *moi*, *toi*, *boire* etc.) s'a născut la Paris „ca rezultat al unui proces fonetic spontan, care a trebuit să se realizeze, în mod independent şi necesar, la toţi indivizii care au învăţat a vorbì la o anumită dată". De la Paris această rostire s'a răspândit, prin imitaţie, în împrejurimi tot mai largi. În rostirea de azi a grupei de sunete *wa*, trebue să distingem deci două lucruri cu totul deosebite: o inovaţie fonetică spontană, la Parizieni, şi un împrumut în celelalte regiuni ale Franţei.

Mi se pare că în această concepţie se amestecă încă o parte din ideile şcoalei la care Meillet a învăţat în tinereţe. Faptul, observat de predecesorii noştri, că anumite schimbări de limbă, cu deosebire cele fonetice, apar generalizate şi colective la o anumită dată şi la un anumit loc, e într'adevăr atât de uimitor, încât numai cu greu te poţi dezbără de părerea că la baza acestui fenomen trebue căutate anumite forţe colective, necunoscute încă. Astfel se naşte la învăţatul francez acel compromis între vechea concepţie şi între noile idei al căror propagator convins este, că rostirea *wa* s'a răspândit prin imitaţie, ca un împrumut, în împrejurimile Parisului, dar în capitala însaşi ea a fost un fel de „molimă", care a cuprins, fără posibilitate de zăgăzuire, în mod spontan şi inconştient, la o anumită dată, pe Parizieni.

De ce n'am puteà merge cu un pas mai departe, admiţând că şì în Paris, inovaţia de rostire s'a răspândit tot prin împrumut, imitaţie, plecând de la rostirea unui individ cu prestigiu? O concepţie etică, o superstiţie, un obiceiu, pe care-l putem constatà într'o regiune limitată geograficeşte, poate de asemenea să se lăţească, prin împrumut, imitaţie, la un popor întreg sau chiar la un complex de popoare legate prin acelaşi fel de traiu şi având aceeaşi stare culturală. Dar dacă pătrundem cu cercetările noastre mai departe, la însăşi colectivitatea de oameni de la care a plecat această inovaţie, putem constatà că ea a fost la început individuală. Astfel multele superstiţii, obiceiuri şi credinţe pe care le găsim şì azi la poporul român, şi care erau mai de mult şì mai accentuate, sânt de origine bogomilică. Dar bogomilismul însuşi, acolo unde s'a născut, a fost la început religia unui individ cu prestigiu mare, a lui Bogomil. Nu ştim încă — deoarece sociologia e încă o ştiinţă tânără — de ce tocmai preceptele acestui predicator din sec. X au găsit un teren mai potrivit în sudestul european decât filosofia religioasă a altor predicatori. Nu ştim nici aceea, de ce anumite inovaţiuni prind mai repede la unele grupe sociale şi popoare decât la altele. Dar de sigur cauzele pentru care inovaţiunile de limbă pot devenì colective sânt aceleaşi ca şì pricinile pentru care

www.dacoromanica.ro

cutare concepţie religioasă cuprinde, ca un val, pe toţi membrii aceluiaşi grup social. M'am întrebat adesea, de ce poporul românesc a primit în toate timpurile atâtea cuvinte şi construcţii de la popoarele cu care a venit în contact şi de ce primeşte şi astăzi atâtea neologisme, în mare parte inutile. Se poate răspunde: cauza este tendinţa de a avea cuvinte nouă mai expresive decât cele vechi. Dar acest răspuns, de sigur just, nu e de fapt decât o amânare a răspunsului adevărat, căci expresiile nouă şi le puteà plăsmui poporul român în atâtea cazuri din însuşi materialul de limbă de care dispuneà. Mi se pare că pricina este aceeaşi care face ca acest popor român să primească, cu atâta uşurinţă şi cu o atât de mare lipsă a simţului tradiţional, toate inovaţiile sociale pe care i le aduce de un secol încoace contactul cu cultura apusului . . .

Meillet crede că trebue să admită în lingvistică forţe colective în acţiune, care determină desvoltarea în aceeaşi direcţie a limbei oamenilor cu aceeaşi structură socială. Această concepţie, care ar explică ivirea şi răspândirea unei legi fonologice în mod spontan şi în afară de conştiinţa vorbitorilor, el o întemeiază pe observaţia făcută în limbile slave, unde se pot constată inovaţiuni de limbă, care nu izvorăsc dintr'o sursă comună, ci s'au desvoltat, după diferenţiarea limbei slave primitive în limbile de azi, în acelaşi sens. Astfel înlocuirea persoanei prime din singularul indicativului prezinte, la verbe de tipul дѣлаѫ prin-tr'un tip дѣлаѭ, apoi formele nouă în flexiunea adjectivului, sânt în mai multe limbi slave moderne la fel, fără ca ele să poată fi datate, după convingerea sa, din vremuri străvechi. Meillet deduce deci că, după diferenţiarea unei limbi în mai multe limbi autonome, tendinţele generale de evoluţie continuă să existe şi produc în aceste limbi inovaţiuni paralele „fără ca să putem admite o influenţă a uneia asupra celeilalte" (pag. 37). Insemnătatea ce o dă el acestei constatări se vede din faptul că propoziţia aceasta e subliniată în text, deşi în cartea sa de altminteri nu se prea întâlnesc litere cursive (cf. şi pag. 65).

Nu am competenţa de a mă pronunţà asupra acestor „convergenţe în desvoltarea limbilor" (pag. 61—75), întrucât ele privesc limbile slave [1]. Dar cazuri analoage avem în limba română. Aceste convergenţe realizate — la aparenţă — după încetarea epocei străromâne, le-am discutat în lucrarea mea „Zur Rekonstruktion des Urrumänischen" şi cred că am izbutit să arăt că ele se reduc la deosebiri dialectale în epoca limbei primitive şi

[1] In studiul mieu mai sus citat am constatat şi eu astfel de cazuri de ivire a aceloraşi inovaţiuni în diferite părţi ale teritoriului cuprins de o limba, fără ca să fi existat o comunitate geografică (DR. II 63 ş. u) şi am căutat sa le explic prin aceea că e firesc ca la membrii aceluiaşi neam interpretarea limbii să nu se deosebească mult şi deci ca posibilităţile de a generalizà inovaţii individuale să fie aceleaşi în regiuni diferite.

www.dacoromanica.ro

că în dialectele actuale începuturile de inovaţiuni s'au generalizat sau au dispărut. Cred de asemenea că nu greşesc presupunând că cu aceeaşi metodă se poate ajunge, şi pe terenul limbilor slave, la explicaţiuni satisfăcătoare. Eliminând din discuţie asemănările incidentale, care, precum accentuiază şi M., sânt de cele mai multe ori evidente pentru lingvist, am căutat în „Locul limbei române între limbile romanice" să stabilesc chiar câteva criterii principiare pentru a recunoaşte din astfel de convergenţe, legăturile mai strânse de înrudire între limbile de aceeaşi familie. Insist asupra acestui punct, nu din dorul de a mă cita, ci fiindcă mi se pare că între cei ce se ocupă cu lingvistica comparată, Meillet a recunoscut mai bine decât oricare altul valoarea demonstrativă a limbilor romanice, care pleacă de la limba cunoscută latină şi deci ne dă şi posibilitatea de a controlà dacă speculaţiunile noastre retrospective sânt juste sau nu [1]. O astfel de valoare are şi limba română prin faptul că cele patru dialecte ale ei sânt despărţite unul de altul geograficeşte. De multe secole între trei din aceste dialecte nu mai există nici o posibilitate de contact direct, iar convergenţele lor în inovaţiuni pot fi urmărite retrospectiv cu mijloace cu mult mai perfecte decât cele din limbile slave.

Cu această concepţie a lui Meillet se potriveşte şi definiţia pe care o dă el înrudirii limbilor: Inrudirea este dată prin conştiinţa nealterată ce există într'un popor că vorbeşte acelaşi graiu şi prin voinţa, mai mult sau mai puţin hotărîtă, de a vorbì limba tradiţională (p. 69 şi p. 104). Analogiile de structură, cât de mari, dacă nu sânt întovărăşite de fapte particulare semnificative, nu documentează o înrudire lingvistică" (p. 26—27). „Afirmaţia rubedeniei între două limbi nu implică persistenţa nici unei legături între ele; ea presupune numai un fapt istoric: cele două limbi înrudite, la un moment dat din trecut, nu alcătuiau decât una" (p. 13). Oricât ar fi însă de diferite, în urma evoluţiilor suferite, în materialitatea lor, limbi odinioară înrudite, ca cele indoeuropene (d. ex. cea engleză de cea rusească), ele sânt asemănătoare în direcţia lor generală de desvoltare. Studiind deci o limbă, trebue să urmărim curba de evoluţie a întregei familii (p. 7—10).

Mai puţin explicit e Meillet cu privire la influenţa elementului autohton asupra limbei noua. Se pare însă — şi aceasta se vede şi în scrierile sale mai recente (cf. *Bulletin de la Société de linguistique*, 1922, p. 5—6) — că el admite explicarea anumitor tendinţe generale în rostire prin substratul etnic de la baza unui popor.

[1] Astfel constată el (p. 162) că din faptul că numai două conjuncţii şi un relativ se acopăr în limbile indoeuropene nu se poate trage concluzia ex silentio că în limba primitivă n'au existat conjuncţii mai multe, căci dacă am reconstruì limba latină din limbile romanice, n'am şti că strămoşii noştri aveau pe *sed*, *nam*, *cum* etc. Astfel de cuvinţele mor repede, fiind înlocuite cu altele, mai expresive.

www.dacoromanica.ro

Din celelalte — atât de numeroase şi atât de interesante — chestiuni atinse în această scriere bogată, mai amintesc câteva.

Autorul ar dori ca lingviştii să cerceteze *legile generale lingvistice*, care nu-s nici legi fiziologice, nici legi fizice. „Nu vom mai determină legile fonetice sau formulele analogice, de care sânt pline manualele actuale, ci legile generale, care nu au valoare numai pentru un singur moment în evoluţia unei limbi, ci, din contră, sânt vecinice, căci ele nu se mărginesc la o singură limbă, ci se extind asupra tuturor în mod egal" (p. 11). Dar recunoaşte singur, că partea slabă a acestor legi consistă în aceea că ele enunţă posibilităţi nu necesităţi (p. 15). Nu trebue să ne temem nici de primejdia de a creă o ştiinţă aprioristică, căci primejdia aceasta există totdeauna: „dacă n'o facem în mod explicit, însemnează că ne mulţumim a o face în mod implicit, fără garanţii şi control". Astfel de legi generale ar fi tendinţa de a distinge formele nominale de cele verbale (care se găseşte, în mod independent, la Indoeuropeni şi la Semiţi), reducerea cazurilor la una sau două forme (sing. şi plur.) în engleză, persană, franceză, — iar ca fenomene de fonetică generală trecerea spontană, independentă de vecinătatea sunetelor, a lui *f* în *h*, niciodată invers. Cât de primejdioasă poate fi însă o generalizare prematură arată faptul că, în limba română, nu *f* > *h*, ci dimpotrivă, prefacerea lui *h* în *f* este cea obicinuită (cf. pra*f*, vâr*f*, burdu*f*, văta*f* etc.).

Ca şi Saussure, el crede că cercetarea istorică în studierea limbilor nu mai poate fi singura noastră preocupare. „Istoria limbei este un moment esenţial în desvoltarea lingvisticei, dar nu poate fi ţinta, ci numai un mijloc al ei" (p. 7) şi: „Noua lingvistică generală, întemeiată pe studiul precis şi amănunţit al tuturor limbilor, în toate perioadele lor de desvoltare, îmbogăţită prin observaţii delicate şi prin măsurări precise anatomice şi fiziologice, luminată prin teoriile obiective ale psihologiei moderne aduce o înnoire desăvârşită a metodelor şi a ideilor: faptelor istorice particulare le suprapune o doctrină de ansamblu, un sistem".

Foarte justă observare că, pentruca o etimologie să fie convingătoare, trebue ca coincidenţele cu etimonul să fie întreite, referindu-se la sunete, sens şi la formele gramaticale (d. ex. *coquere — coctum* > rom. *coace — copt*). De aceea, în afară de cazuri rare (ca *Lesueur* < *ille sutor*), explicaţiile etimologice ale numelor proprii nu au decât valoarea unor jocuri de spirit (p. 27).

Tot astfel se arată cât de greşită e părerea atât de răspândită, că limbi ca cea latină ar fi sintetice, iar altele, ca cele romanice, analitice. Exemplele citate, care arată cum în locul unor forme devenite neexpresive, ca viitorul *cantabo*, au

www.dacoromanica.ro

fost preferite forme expresive, ca *cantare habeo* sau *volo cantare*, sânt o dovadă că formele compuse nu se întrebuinţează spre a analiză şi cele unitare spre a sintetiză. Formele care nu par unitare rezultă din faptul că forme separate au devenit obicinuite. In loc de *ferai* avem azi în limba franceză *je veux* (sau *je vais*) *faire*, în care *veux*, *vais* şi-au şi pierdut valoarea de cuvinte expresive, devenind simple instrumente gramaticale. Romanul care ziceà *facere habeo* nu făceà analiză, precum Franceezul care zice *je ferai* nu face sinteză. Analiza şi sinteza sânt termeni logici, care ne înşeală asupra procesului real.

S. Puşcariu.

W. Meyer-Lübke, *Historische Grammatik der französischen Sprache*. Zweiter Teil: Wortbildungslehre. (În „Sammlung romanischer Elementar- und Handbücher". I Reihe: Grammatiken, 2. Band) Heidelberg, Winter, 1921. Pp. XII, 175.

E. Gamillscheg und L. Spitzer, *Beiträge zur romanischen Wortbildungslehre* (în „Biblioteca dell'Archivum Romanicum", diretta da Giulio Bertoni, Serie II. Linguistica, Vol. 2°). Genève, Olschi, 1921. Pp. 230.

Publicând al doilea volum din „Gramatica istorică a limbei franceze", Meyer-Lübke, vecinic frământat de a găsi cea mai sistematică formă pentru manualele sale ştiinţifice, urmează metoda întrebuinţată în volumul prim. Precum, vorbind despre fonologia şi morfologia istorică a limbei franceze, el căutase să strângă în grupuri cat mai mari şi mai încăpătoare evoluţia sunetelor şi formelor, astfel ca cetitorul să nu se aleagă numai cu o sumă de fapte de amănunt, ci să cunoască însăşi tendinţele generale şi cauzele efective în modificarea rostirei şi flexiunei tradiţionale, — tot astfel, studiind derivaţiunea, el izbuteşte cu măiestria-i cunoscută, să aranjeze materialul în categorii mari şi unitare. Ceea ce încercase cu treizeci de ani în urmă, în „Gramatica italiană", se realizează acum în „Gramatica franceză". „Toate evoluţiile unei limbi au anumite cauze şi ele se fac după anumite reguli; nimic nu este întâmplător şi arbitrar. Lucrul acesta s'a recunoscut de mult în studiul fonologiei şi morfologiei şi recunoaşterea lui formează însăşi temelia cercetărilor noastre ştiinţifice; dar el e adevărat, în aceeaşi măsură, pentru derivaţiune. Ceea ce ne pare izolat, trebue să facă parte dintr'o grupă mai mare; dacă însă nu găsim nexul acesta, trebue să ne punem întrebarea, de nu e cumva greşită concepţia şi falsă analiza noastră" (p. VII).

Studiind mai întâiu sufixele, apoi prefixele şi în urmă compunerea cuvintelor franceze în desvoltarea lor istorică, Meyer-Lübke caută să precizeze înseşi regulile derivaţiunii, urmărind schimbările formale ce au loc la legarea elementului

www.dacoromanica.ro

derivativ de tulpină sau la închegarea a două cuvinte într'unul, dând o deosebită atenţie funcţiunei sufixelor şi prefixelor şi cercetând categoriile de înţeles nou pe care derivatul îl are faţă de cuvântul primitiv. În introducerea succintă a cărţii, precum şi în introducerile capitolelor mai mari, el formulează câteva principii generale şi arată posibilităţile de inovaţiuni pe care limba şi le creiază din însuşi materialul tradiţional. Ca toate operele sale, şi aceasta abundă în explicări nouă de amănunt, care, grupându-se în mod firesc, indică drumuri sigure de cercetare.

Tentaţia de a scoate din locul lor părăsit notiţele cu observaţii asupra derivaţiunei române, adunate în cursul multor ani, şi de a ilustră şi, poate, a completă, cu exemple din limba noastră, cele arătate cu atâta măiestrie de Meyer-Lübke, e mare. Dar nici locul şi nici timpul nu-mi permit aceasta. Nădăjduesc s'o fac într'un studiu special într'unul din volumele următoare ale Dacoromaniei. Aceasta cu atât mai mult, cu cât la noi lipseşte o lucrare sintetică despre derivaţiune.

E. Gamillscheg, studiind „trăsăturile fundamentale ale derivaţiunii galoromanice," face câteva observaţii din cele mai interesante, din care vom pomeni aici câteva. Astfel, el constată un lucru căruia până acuma nu i s'a dat atenţiunea cuvenită, şi anume, că sensul cuprins în tulpina unui cuvânt se transpune adesea asupra elementului derivativ, dând acestuia funcţiuni nouă, (cf. şi cele spuse despre sufixul rom. *-ău* la pag. 601 a acestui buletin). Intr'adevăr, nicăiri mai mult decât în derivaţiune, analiza şi sinteza individuală nu pot da naştere la atâtea inovaţiuni capabile să se generalizeze. Când auzim un derivat nou, simţul nostru etimologic înăscut e activ şi în mod subconştient analizăm cuvântul în tulpină şi element derivativ. Dar nu fiecare din noi simţim la fel derivatul şi prin urmare numărul interpretărilor individuale sânt nenumărate. In acelaşi timp simţul sintetic ne face să „gramaticalizăm" materialul lingvistic şi setea de a stabili categorii cât mai precise face ca să stabilim pentru fiecare element derivativ funcţiuni adesea foarte subtile. Gamillscheg (p. 8 ş. u.) arată cum din cazuri ca *bovile, caprile, porcile,* în care sufixul la origine avea funcţiune adjectivală, s'a putut extrage sufixul *-ile,* cu funcţiunea nouă de a derivă substantive care însemnează „locul (staulul) în care se ţine animalul arătat prin primitiv". Acelaşi lucru s'a întâmplat cu *-aricia* (despre urmele româneşti cu această funcţiune cf. *Lat. Ti u. Ki* p. 140).

Noua funcţiune poate deveni atât de pregnantă, încât să apară şi în cazuri când primitivul nu mai aparţine categoriei de la care a luat naştere. Astfel sufixul adjectival *-inus,* în unire cu numiri de animale, ajunge să însemneze pielea sau blana (în româneşte: carnea sau lâna) lor: v.-franc. *agnelin* „piele de miel";

www.dacoromanica.ro

îndată ce s'a stabilit această funcţiune, s'a putut derivà şi franc. *marmorin* „piele pistriţă, marmorie", în care primitivul nu mai e un animal şi noţiunea de „piele" face parte integrală din sufix (p. 9).

Dar Gamillscheg arată şi aceea că astfel de funcţiuni nouă se pot naşte numai în anumite condiţii, şi adecă, sufixele adjectivale pot devenì substantivale numai când în funcţiune adjectivală nu mai sânt productive; substantivarea se face astfel că adjectivele originale devin substantive concrete (nu abstracte adjectivale). Această constatare, făcută în câteva cazuri pe teren galoromanic, va trebuì controlată şi în alte limbi.

„Când un sufix primeşte o funcţiune foarte caracteristică, el poate trece peste limita care-l sileà să se mărginească la o anumită clasă", d. ex. *porcaricius* „pentru porc", poate produce un v.-franc. *fenderez* „pentru despicat", derivat deverbal (p. 14). Acest fenomen l-am arătat şi eu în *Contribuţiuni la gramatica ist. a limbei rom.* I, 5 şi în *Conv. lit.* XLVI (1912), p. 140, ilustrându-l cu exemplul românesc *stângaciu* „predispus din fire a lucrà cu mâna stângă" — denominal — deşì celelalte derivate în *-aciu* (*alergaciu*, *împungaciu*, etc. „predispus din fire la alergare, la împungere" etc.) sânt deverbale.

Trecând la sufixele care derivă în acelaşi timp numiri locale şi instrumentale, constată iarăşi că această funcţiune nu e originală, ci sufixele au primit-o tot absorbind o parte din sensul tulpinei. Spre a-şi puteà explicà cum de s'au putut naşte aceste două funcţiuni distincte la acelaşi sufix, autorul examinează, la derivatele latine în *-aculum*, verbele de care s'a legat sufixul, şi face constatarea interesantă — şi atât de firească — că derivatele care însemnează numiri de instrumente au în tulpină verbe transitive, iar cele care însemnează numiri locale, verbe intranstive. Excepţiile sânt foarte rare şi se explică şi ele. Astfel de la verbele transitive care însemnează „a ascunde ceva", ideea întregitoare e locul în care ne sustragem văzului cuiva, deci derivatul va aveà un sens local. Ca v.-franc. *reponail* şi n.-franc. *cachette*, şi românescul *ascunziş* are acest sens. Constatarea la derivatele în *-aculum* se poate face şi la cele în *-orium*, *-oria*: *cisorium* „foarfecă" e un instrument, căci derivă de la transitivul *caedere* „a tăià", iar *dormitorium* e un nume local, căci derivă de la intransitivul *dormire*. Am controlat exemplele date în studiul mieu despre acest sufix în limba română („Omagiul Iorga") şi între 54 de exemple cu *-tor* (*-sor*) instrumental, numai 8 nu sânt derivate din verbe transitive. Dar şi dintre acestea, în construcţia pasivă, apare de cele mai multe ori în mod evident complementul logic: *huruitoarea*, *notătoarea*, *scârţâitoarea*, *şuierătoarea* sânt instrumente „*cu care* se hurue, înoată, scârţie, şuieră". Dimpotrivă, dintre cele 24 de derivate care însemnează numiri locale, numai 8 sânt derivate de la verbe intransitive. Totuşi şi la cele transitive imaginea ce se

www.dacoromanica.ro

iveşte în mod involuntar ca o completare a acţiunei verbale este cea locală deoarece mijlocul cel mai simplu de a da vitelor de băut nu este a scoate pentru ele apa cu un vas, ci a le duce la apă, *adăpătoarea* nu va fi „găleata cu care dăm vitelor apa", ci însuşi „locul unde le putem adăpà". Remarcăm cu această ocazie observarea justă pe care o face G., că sânt verbe obiective, care nu redau încă o imagine completă dacă se exprimă complementul lor („garder le poisson"), ci au nevoia de o complinire, de obiceiu locală („garder le poisson dans une cuve"); în acest caz sensul cuvântului derivat se orientează după „predicatul psihologic", al întregei imagini (p. 34).

Adesea funcţiunile nouă ale sufixelor se nasc din faptul că un sufix cu o anume funcţiune se leagă de un cuvânt, care conţine el însuşi aceea idee. Astfel când la un cuvânt, care însuşi cuprinde o idee colectivă, se adaogă un sufix colectiv, derivatul poate primì un înţeles mai intensiv sau augmentativ, care se atribue sufixului. Istoria sufixului adjectival *-aceus* la Galoromani, schiţată de G., e cât se poate de instructivă în această privinţă (p. 38—47.)[1].

In limba latină alegerea unuia dintre sufixele *-alis*, *-ĭlis*, *-īlis* sau *-arius*, *-orius*, *-urius* sau *-ace*, *-ice* erà determinată de vocala tulpinei. Autorul se întreabă dacă se găsesc şi în limbile romanice urme de acestea, în care alegerea unui anumit sufix, din seria sufixelor cu aceeaşi consonantă, să fi fost dictată de condiţii de eufonie („Sprachmelodie"). Cercetând derivatele cu sufixele *-in* şi *-on*, cu funcţiuni egale, el constată că toate exemplele pentru *-in* au în silaba precedentă sufixului un *o* şi deci crede că alegerea acestui sufix, iar nu a lui *-on*, a fost condiţionată de aceeaşi tendinţă eufonică care a produs şi disimilarea lui *o-o*. Din acest fapt deduce G. că *-in* şi *-on* sânt forme apofonice („Ablautformen") ale aceluiaşi sufix şi că *-in* în multe derivate franceze nu e de origine latină *(-inus)*, ci galoromanică, o simplă variantă a lui *-one*, născută supt influenţă germanică (p. 54).

Mai puţin convingătoare mi se par rezultatele la care ajunge autorul cercetând sufixele omonime În schimb, sânt foarte adevărate concluziile studiului: „Derivaţiunea trebue să devină un capitol al gândirii omeneşti, precum e pe cale să devină sintaxa... Atunci studierea fenomenelor derivative va aveà un farmec mai mare, iar cercetătorul nu va mai găsì un teren de activitate rigid, ca astăzi".

L. Spitzer îşi alege limbile iberice ca obiect de cercetare, iar problema care-l interesează e cea a „desvoltării sensurilor opuse in derivaţiune". O studiază cu acea adâncă pricepere şi cu acea „aprofundare plină de dragoste" a chestiunilor stilistice, care caracterizează toată opera învăţatului profesor de la Bonn.

[1] Românescul *neghină* < **nigellina* întăreşte etimologia franc. dial. *niellas* < **nigellaceum* (p. 40).

www.dacoromanica.ro

Substantivele masculine cu terminaţiune feminină sânt străvechi la popoarele indoeuropene (p. 132 ş. u.) şi se găsesc şi în limba latină, mai ales în numiri de persoane, în a căror explicare însă latiniştii nu sânt totdeauna de acord (p. 127 ş. u.). De asemenea le întâlnim şi în limbile romanice (p. 130 ş. u.), în care autorul presupune mai degrabă o înrudire elementară decât istorică (p. 132), adevărata lor patrie e însă Peninsula iberică, unde *-a* şi pluralul *-as* este un element plin de fantazie pentru crearea de nume şi porecle (p. 134), un sufix care ţine locul între batjocoră şi caracterizare (p. 92). Cercetarea acestor derivate — pentru care se dă o listă bogată, împărţită în categorii clare, la pag. 138-182 — în limba spaniolă şi portugheză, dă autorului ocazia ca să aprofundeze întreaga chestiune a schimbării voite de gen, prin care se urmăresc anumite scopuri stilistice, dintre care unele sânt pe cale să se „gramaticalizeze". În limba română avem cazuri analoge. E cunoscută mai ales tendinţa de a legà sufixe augmentative masculine la cuvinte feminine, când voim să subliniem nota pejorativă (*un fătoiu* „o fată mătăhăloasă, corpulentă şi negraţioasă") şi sufixe diminutive feminine la cuvinte masculine *(Ionică, Ştefănucă*, chiar şi *Aurică*, din *Aurel)* sau masculine la cuvinte feminine *(Miţişor, Fănişor, Irinel, Didinel, mămic* de la *Miţa, Fani, Irina, Didina, mama)* când voim să accentuăm nota desmierdătoare [1].

Lucrarea lui Spitzer deschide însă şi pentru noi problema numelor proprii — porecle în mare parte — terminate în *-a*. Acestea se găsesc pe întreg teritoriul românesc [2] şi sânt vechi (la Aromâni, câteva au fost semnalate chiar în acest volum la p. 500 de Th. Capidan, care le clasează între influenţele albaneze).

---

[1] De aceea explicarea lui Tiktin a cuvântului *păpuşoiu*, citată de Spitzer în anexă (p 210), mi se pare cu totul artificială: „wird dem Rumänischen *păpuşă* sozusagen der weibliche, *păpuşoiu* der männliche Maiskolben gewesen und dann der Name des allein wertvollen reifen Kolbens auf die Pflanze überhaupt übertragen sein". Derivatul *păpuşoiu*, de la *păpuşă*, se poate formà şi azi, atunci când nota sentimentală predomină. *Ce mai păpuşoiu!* pot spune când văd o păpuşă de o formă neobicinuită, care-mi face o impresie comică. *Păpuşoiul* nu e deci un augmentativ propriu zis de la *păpuşă*, ci mai de grabă un surogat de păpuşă. ceva ce seamănă cu o păpuşă, ce-ţi face impresia unei păpuşi comice, — întocmai ca tuleiul învalit în atâtea frunze al porumbului (de la care apoi numele s'a extins la planta întreagă şi la grăunţe).

[2] Dau ca probă numele şi poreclele în *-a* şi *-ea* numai din comuna Răşinar, din lista publicată de V. Păcală, *Monografia satului Răşinariu* (p. 134—136), fără distincţie dacă *-a* aparţine tulpinei sau e element derivativ: Baba, Băra, Bebera, Bondea, Borcea, Bucea, Busnea, Buta, Cârstea, Ciorea, Codrea, Costiţea, Crăcea, Duca, Duşa, Floca, Galea, Ghira, Giurca, Hanea, Hoandrea, Ihora, Iuga, Jiagla, Minea, Mitrea, Motronea, Polea, Pilarea, Pleşa, Puzdrea, Raica, Ronţa, Roşca, Sava, Spora, Suma, Tara, Urdea, Vălvorea, Veza; Benga, Cioachea, Ciorca, Dima, Dinga, Fetea, Gâtea, Horholea, Lăptea, Neda, Oghelea, Poncea, Renţa, Sfăra Târtea, Vidra, — nu mai puţin de 57 din totalul de 396 nume, deci 14 1/4 %.

www.dacoromanica.ro

Vitalitatea lor de sigur că are mai multe surse, precum a dovedit Spitzer şi pentru numirile spaniole şi portugeze. Între aceste izvoare este de sigur la noi şi mulţimea de nume în *-a* de origine calendaristică, scurtări din nume de sfinţi, ca *Nasta* (Anastasie), *Dona* (Antonie), *Dima* (Dimitrie), *Iorga* (Gheorghe), *Nica* (Nicolae), *Proca* (Procopiu), *Sima* (Simeon) etc., precum le-a arătat Weigand în studiul despre care se face mai departe o dare de seama. Acestea şi numele feminine ca *Ana*, *Maria*, *Paraschiva* etc, apoi masculine cu terminaţie feminină ca *Toma* etc., confundate cu substantivele feminine articulate, sânt cauza păstrării lui *a* final netrecut la *ă*.

O clasă deosebită e alcătuită în româneşte de numele proprii derivate cu *-ea*. În *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* p. 31 am arătat că forma mai veche a sufixului trebue să fi fost *-ia*, căci vocala accentuată a tulpinei are transformările caracteristice pentru un *i* următor (Căldărea, Florea), iar nu pentru un *e*. Dacă adăogăm ceea ce am spus în altă parte (*Zeitschrift f. rom. Phil.* 1921, p. 81) despre numiri ca *Grapini*, *Seni*, *Negri*, *Negruzzi*, *Relt* etc., care nu-s decât genitivele de la *Agripina*, *Xenia*, *Neagra*, *Negruţa*, *Reaua*, vom înţelege că *Florea* (dintr'un mai vechiu *Florio*) este fiul femeii numită *Floare*. Adăogarea lui *-a* ar avea în cazul acesta un motiv asemănător cu cel din limbile iberice: tocmai la bărbaţii numiţi după mamele lor ar fi explicabilă intenţia batjocoritoare redată prin „femininizarea" lor. Am avea deci aceeaşi notă satirică ca în expresia „Vlăduţul mamii", un fel de „Muttersöhnchen" („Nesthäckhen" sau în dialectul vienez „Herzpinkerl") nemţesc.

În legătură cu aceste formaţiuni „epicoene", Spitzer studiază sufixul *-one*, care apare în limbile romanice cu două funcţiuni contradictorii: derivă şi diminutive, şi augmentative, fără ca în regiunile în care e diminutiv să nu se găsească şi derivate augmentative, sau invers, lucru pe care-l arătasem mai de mult (*Conv. lit.* XXXIX, 54) în limba română. Autorul are de sigur dreptate, când din cauza acestei funcţiuni îndoite, nu crede necesar de a derivà pe *-on* diminutival al Francezilor din germană. Rostul fundamental al acestui sufix este deocamdată cel stilistic: poziţia sentimentală pe care o luam faţă de cineva, întocmai ca la sufixul romanesc *-andru*, pe care unii îl consideră diminutiv, pentrucă în limba română desmierdarea şi micşorarea merg de obiceiu mână în mână, iar alţii augmentativ, fiindcă derivate ca *copilandru* înseamnează un „copil chipeş, voinic". De fapt, acest *copilandru* e numai un copil simpatic, de care sântem mândri, pe care-l iubim; mărimea lui e o notă cu totul accesorie. Numai din cauza tendinţei noastre de „gramaticalizare" ajungem să împărţim astfel de sufixe în categoria diminutivelor sau augmentativelor. Categorizarea aceasta nu trebue sa fie însă completă, căci limba sufere în măsură mai mare decât sântem obicinuiţi

www.dacoromanica.ro

să admitem aceasta, forme cu înţelesuri contradictorii. De sigur că deosebirea formală între „activ" şi „pasiv" răspunde din vremuri străvechi unei trebuinţe de distincţie cu privire la acţiunea verbală. Nu este de sigur indiferent dacă „am bătut pe cineva" sau „am fost eu bătut de cineva" şi deci limba trebue să aibă expresii neechivoce care să distingă activul de pasiv. În teorie, cel puţin. În practică însă există în limba română, ca şi în alte limbi, adesea o singură formă pentru participiul (trecut sau prezinte) sau pentru adjectivul verbal, când are sens pasiv sau activ: *arător* în *boi arători* „cari ară" e activ, iar în *pământ arător* „care se ară" e pasiv. Omul, învăţându-şi limba, se împacă uşor cu asemenea expresii echivoce. Ţin minte cât de curioasă mi s'a părut, în copilaria mea, când am auzit-o întâia oară, expresia „mâncat ori nemâncat?" cu care părinţii miei au întâmpinat pe o rudă ce soseà la noi de departe tocmai pe vremea mesii. Pentru mine mâncat" nu aveà decât înţelesul „care a fost mâncat" (nu şi cel de „care a mâncat") şi întrebarea părinţilor miei mi se păreà de-adreptul nelogică. De atunci însă m'am învăţat s'o întrebuinţez şi eu.

Spre a explicà sufixul moţional *-oaie*, credeam odinioară (Etymol. Wörterbuch Nr. 966) că la masculine în *-one* s'a adăogat, ca în *av-ia*, **can-ia*, *cerv-ia*, sufixul moţional *-ia*; existând alături de *leo* > *leu* (păstrat la nominativ), femininul **leonia* > *leoaie* [1], sufixul a putut deveni productiv Spitzer are altă explicaţie, foarte plauzibilă. El crede că sufixul *-o*, *-onis*, foarte des întresuinţat pentru a derivà nume de pui de animale, s'a prefăcut în *oneus*, *-onea*, spre a puteà distinge printr'o deosebire formală bexul. Urme de acest sufix crede că pot fi recunoscute în norm. *torónie* „vacă buiastră", în span. *artuña* şi poate şi în lat. *ciconia*

[1] Mi-am dat totdeauna seamă de greutatea de a derivà pe *leu* al nostru direct din lat. *leo*. Pastrarea lui supt forma nominativului n'ar face greutate; nici faptul în sine ca acest animal exotic sa fi rămas în memoria strămoşilor noştri nu trebue să ne mire, căci chiar dacă existenţa leilor n'ar fi dovedită în Peninsula Balcanică în primele secole după Hristos (cf. Jireček, *Geschichte der Serben)*, numele lui a putut fi păstrat în poveşti (cf. *paraleu)* şi în expresii stereotipe. Redarea lui *e* ca *e* închis în **leonia* e regulată – Meyer-Lubke dă în REW 4984 numai forma feminina ca populară, iar cea masculina ca savantă în toate limbile romanice — dar din *leo* am aşteptà să fi rezultat *ieu*. Dar cine poate spune cu siguranţa, care a fost calitatea lui *e* în acest cuvânt? Date fiind cunoştinţele noastre nu tocmai sigure despre calitatea vocalei *e* înainte de alte vocale, respingerea etimologiei din latineşte e cu atât mai puţin întemeiată, cu cât nici cu slavul *lĭvŭ*, din care ar puteà fi împrumutat, nu se acopere din punct de vedere formal. In sfârşit nici n'a trebuit ca tocmai *acest* cuvânt să fi servit de model pentru sufixul moţional *-oaie*, ci poate altul de felul lui, pe care nu-l mai descoperim acum, dar care poate să fi existat odinioară în limbă. Când arătam drumul pe care o evoluţie a limbei s'a putut întâmplà, probabilitatea mai mare sau mai mică n'o dă exemplul citat, ci tipul de exemple pe care-l reprezintă.

www.dacoromanica.ro

(p. 203). Aceste numiri au putut cu timpul să se extindă, de la puii animalelor, asupra animalului însuşi, încât *vulpoaie* să fi fost pus în opoziţie, nu cu *vulpoiu*, ci cu *vulpe*, spre a indică animalul de sex feminin. Rămâne, firește, şi la explicarea aceasta, deschisă întrebarea, dacă, din punct de vedere formal, din pricina lui *o* netrecut la *u* în poziţia nazală, putem să considerăm pe *-oiu (-oaie)* ca urmaş direct al latinescului *-oneus (-onea)*, cf. acest volum pag. 36.

S. Puşcariu.

W. Meyer-Lübke, *Einführung in das Studium der Romanischen Sprachen.* (*Sammlung Romanischer Elementar- und Handbücher*, 1. Band). Dritte neubearbeitete Auflage. Heidelberg, 1920. Pp. XVI + 301.

In anul 1899 apărù „Sintaxa", volumul final din grandioasa Gramatică a limbilor romanice. Inainte de a se apucă de „Dicţionarul etimologic al limbilor romanice", care aveà să desăvârşască opera încercată doar de un Fr. Diez, Meyer-Lübke crezù că e necesar să pornească o „Bibliotecă de cărţi elementare şi manuale", pe care o deschise, la 1901, cu faimoasa sa „Introducere". Cei ce acum douăzeci de ani eram la începutul carierei de romanişti nu vom uità nici odată ce influenţă puternică şi binefăcătoare a avut această admirabilă lucrare asupra generaţiei noastre. Toate calităţile mari de savant, de învăţător şi chiar de scriitor ale maestrului de la Viena, se găseau în această cărticică, mai mult decât în oricare operă a sa.

„N'am voit să scriu o carte de Principii de limbă — ne spune el astăzi — ci am vrut să dau mai mult o hermeneutică; de aceea tendinţa mea n'a fost să ilustrez cu liste complete de exemple expunerile mele. Scopul principal al cărţii nu este să transmită ştiinţa, ci să dea o îndrumare cum trebue tratat ştiinţificeşte materialul pe care-l avem înaintea noastră".

Cartea este deci ceea ce o arată titlul: introducerea în *studiul* limbilor romanice, ducerea—de—mână a cercetătorului începător în atelierul de savant. Tainele cercetării ştiinţifice nu se arată prin expuneri teoretice de metodologie, ci maestrul îl pune pe discipol în faţa materialului însuşi, face cu el împreună lucrarea de triaj, înlăturând cu un admirabil spirit de jertfă tot balastul strâns cu multă pierdere de timp, dar netrebnic şi împovărător, până ce materialul e curăţit de zgură şi cuprinde în sine, asemenea ghindei în care zace ascuns marele stejar, problema ştiinţifică însaşi. Aceasta e înfăţişată în diferite lumini, pentru ca să se evidenţieze multiplele laturi pe care le prezintă, şi adesea învăţătorul, spre a scutì pe cercetător de rătăciri, face cu el şi experimentul negativ, arătându-i cum nu trebue privită chestiunea.

www.dacoromanica.ro

Exemplele alese sânt totdeauna caracteristice, mai totdeauna nouă, când ocazie autorului să pună în circulaţie câteva descoperiri personale. Nu numărul impoartă, ci calitatea lor. Din capitolul despre limba latină vulgară lipsesc o mulţime de fapte (pe care le poţi găsi în cealalta lucrare de sinteză a lui Meyer-Lübke, în capitolul respectiv din „Grundriss") dar nu lipseşte nici una din problemele pe care, pe vremea când se scria, le conţinea, pentru romanişti, latina vulgară. Urmărind aceste exemple cu interesul viu pe care fiecare caz special ţi-l deşteaptă, te pomeneşti aproape pe nesimţite cu o imagine completă a problemelor puse de studiul limbilor romanice şi cu o admirabilă introducere lingvistică.

Scrierile lui Meyer-Lübke se aduc îndeobşte ca exemple pentru stilul concis, al savantului german; se spune chiar că cel ce vrea să înţeleagă exact unele părţi din Gramatica istorică a limbilor romanice e nevoit să consulte uneori traducerea franceză. Aceasta nu se potriveşte pentru „Introducerea" sa, în care Meyer-Lübke, păstrând maximul de economie de vorbe, e totdeauna clar în expunere. Pentru cei ce încep studiul romanisticei cartea e grea, nu însă din cauza stilului, ci din pricina abundenţei de material şi a cunoştinţelor prealabile pe care autorul le presupune la cetitor. In schimb cel ce a trecut peste greutăţile începutului va ceti cartea aceasta cu uşurinţă şi cu plăcerea pe care o ai când dai de o expunere concisă şi limpede în acelaşi timp.

Opt ani după ediţia primă, a apărut a doua ediţie şi după alţi doisprezece ani apare ediţia a treia. Nevoia de-a tipări la intervale atât de scurte o carte ştiinţifică arată în deajuns utilitatea ei. Fiecare ediţie nouă a fost prelucrată de autor, care n'a înţeles numai să îndrepte greşelile ediţiilor anterioare şi să completeze lacunele ei, ci, cu neliniştea de a găsi împărţeala cea mai bună a materialului şi de a îmbrăţişa toate problemele importante ale ştiinţei, Meyer-Lübke, evoluând însuşi necontenit, şi-a refăcut cartea, punând-o la curent cu ultimele cercetări.

Nu voiu cercà să arăt, la acest loc, deosebirile adese importante, ale ediţiei de la 1921 faţă de cea de la 1908. Ajunge sa citească cineva caracteristica limbei franceze dată în §§ 54—58 pentru ca să găsească puncte nouă de vedere în noua înfăţişare a cărţii. Vechea împărţire în partea „biologică" şi cea „paleontologică" e înlocuită acum prin alta: „metodică" şi „probleme lingvistice" fără ca în esenţă deosebirea să fie prea mare. Lucrările lui Gilliéron şi ale şcoalei sale n'au rămas fără influenţă asupra lui Meyer-Lübke, care însă, recunoscând toată importanţa lor, chiar în prefaţă, păstrează o rezervă cuminte faţă de ceea ce i se pare exagerat sau neclarificat destul şi faţă

www.dacoromanica.ro

de tendinţele manifestate la unii romanişti de a răsturnà cu orice preţ credinţele vechi. Mai mult însă decât lucrările atât de importante ale altora, apărute în deceniul din urmă, cred că Meyer-Lübke a trebuit să primească impulsuri nouă din însaşi prelucrarea materialului lexical al limbilor romanice, cu ocazia redactării dicţionarului său etimologic. Dacă acest material i-a dat, pentru chestiuni de amănunt, exemple nouă, utilizate în ultima ediţie a „Introducerii", nu putem decât regretà că deplorabilele stări produse de războiu nu i-au dat răgazul şi liniştea sufletească ca să adaugă acestei cărţi ceea ce făgăduise, însă nu putuse face la sfârşitul „Dicţionarului etimologic", un articol sintetic de lexicografie romanică, care ne lipseşte încă şi pe care nimeni altul nu e în stare să-l scrie mai bine decât Meyer-Lübke.

Sextil Puşcariu.

Hugo Schuchardt-Brevier, Ein Vademecum der allgemeinen Sprachwissenschaft. Als Festgabe zum 80. Geburtstag des Meisters zusammengestellt und eingeleitet von *Leo Spitzer*. Halle, Max Niemeyer 1922. Pp. 375.

Hugo Schuchardt a împlinit în 4 Februarie 1922 optzeci de ani. Ca şi când bătrâneţele înseşi s'ar sfii de a se atinge de acest uriaş al muncii şi înţelepciunei, vârsta aceasta îl găseşte în plină vigoare, în căutarea neobosită a vecinicului adevăr. Ucenicii şi admiratorii săi s'au gândit să sărbătorească printr'o scriere omagială pe maestrul căruia îi datoreau atâta. In loc de a se alege forma acelor volume cu studii şi notiţe fără nici o coeziune între ele, despre care Schuchardt însuşi aveà cuvinte pline de ironie, amicii săi au avut fericita idee de a strânge într'un volum tot ce, în nenumăratele sale scrieri, alcătueşte credinţele sale lingvistice.

Numele lui Schuchardt se întâlneşte aproape de o jumătate de veac prin toate revistele de specialitate şi prin publicaţiile diferitelor academii. Tocmai din cauza vastei erudiţiuni a autorului, care presupune la cetitor atâtea cunoştinţe speciale cum nu le poate aveà simultan nimeni, afară de el, multe din studiile sale rămâneau necetite. Şi eră păcat, căci acolo unde te aşteptai mai puţin să le găseşti, în pagini pline de forme culese din dicţionare dialectale şi de exemple din limbi exotice, maestrul aruncà cu gestul larg al semănătorului observaţiile sale geniale.

De aceea cartea aceasta e o binefacere, căci ea strânge într'un mănunchiu, din diversele sale studii, partea esenţială, principiară. Deprinşi să urmărim orice chestiune în mod istoric, avem acum ocazia să vedem însăşi evoluţia ideilor lingvistice ale lui Schuchardt. Şi admiraţia ne cuprinde când în scrieri de acum treizeci sau patruzeci de ani găsim în germene sau chiar

www.dacoromanica.ro

exprimate clar aproape toate acele idei care par achiziția timpurilor moderne. Adesea ți se întâmplă chiar că un gând, cu care luptai, ca să-i găsești forma cea mai potrivită a expresiei, îl găsești în această carte spus de mult, limpede, concis și frumos, de acest precursor, care, acum la bătrânețe, are satisfacția de a vedeà că felul său de a înțelege studiul lingvistic a devenit al celor mai mulți lingviști de azi.

Exemplarul meu e plin de însemnări marginale. Oricât te-ai sfii ca să mânjești o carte scumpă cu dungi de creion, în cartea aceasta simți nevoia să subliniezi, mai ales acele frumoase comparații, adesea parfumate de un adânc simț poetic, care fac accesibile oricui ideile exprimate, și acèle îndrumări formulate în mod lapidar, care devin adevărate aforisme lingvistice. Privind limba ca cea mai importantă manifestare a sufletului omenesc, iar studiul ei ca o latură numai a științei universale, el crede că cercetătorul de adevăr, dând cea mai meticuloasă atenție amănuntelor, nu trebue să uite că „adâncim știința pentru ca să ne ridicăm deasupra ei, o servim spre a o puteà stăpâni". Mijlocul de a fi stăpânii materiei împotrivitoare este o înarmare cu o cât mai desăvârșită armă metodică; de aceea laturea metodologică îl preocupă totdeauna în mare măsură.

Schuchardt e înainte de toate o individualitate puternică și deci un adversar al tuturor cătușelor. Din tine ețe el apare ca un aprig luptător contra celor ce încercau să introducă dogme în știință. Acest spirit vecinic chinuit de întrebarea „de ce?" nu puteà fi satisfă ut cu un răspuns care puteà să-l mulțumească numai în parte. De aici lupta împotriva neogramaticilor și împotriva concepției lor despre rigiditatea „legilor" fonologice. Acest descoperitor de legături multiple și firești între elementele din care se compune graiul omenesc, nu se mulțumește cu apropieri formale între cuvânt și prototip, ci etimologia o ridică la rangul de „Wortforschung", cerând cunoașterea „obiectului" înainte de a vrea să elucidezi originea „cuvântului" care-l exprimă. Cu intuiția sa genială el apucă viguros în mână iţele încurcate ale împărecherii de vorbe; studiind limbi născute din amestec de oameni de rase diferite, el caută principiile stăpânitoare în amestecul limbilor și tot el urmărește legătura între înțelesul și forma cuvintelor, căutând rostul onomatopeei și a sunetului simbol. Când vede pe atâți în jurul său mulțumindu-se cu felul simplist de a umblà pe drumuri bătătorite, se îndărătnicește a le arătà cât de complicate sânt problemele lingvistice și a-i convinge că mai fertilă decât o soluțiune ușor de găsit este, pentru știință, o întrebare fără răspuns imediat, când ea deschide perspective nouă.

Astfel se explică că această carte cuprinde în sine una dintre cele mai interesante contraziceri: că e tocmai contrarul de la un manual de lingvistică generală și totuși este indispensabilul „vademecum" pentru orice lingvist.

www.dacoromanica.ro

Un cuvânt de laudă merită cel ce-a întocmit acest „breviar". Tânărul profesor de la Universitatea din Bonn, Leo Spitzer, este, între romaniştii de astăzi, cel ce se apropie mai mult de octogenarul maestru prin cunoştinţele sale vaste şi neastâmpăratul dor de a învăţă tot mai mult, prin adânca pricepere pentru problemele mari ale studiului lingvistic şi prin simţul nuanţelor. El era deci cel mai indicat de a scoate din vasta operă ştiinţifică a maestrului partea esenţială, fără ca inevitabilele jertfiri de amănunte să devină prea dureroase, şi să le sistematizeze într'o scriere, care, păstrându-şi caracterul fragmentar, are totuşi o unitate atât de admirabilă. Unitatea aceasta se explică prin faptul că Schuchardt a întrezărit din tinereţe problemele care aveau să-l preocupe toată viaţa şi a revenit asupra lor mereu, completându-le, amplificându-le, cu persistenţa celui ce trebuia să ridice pe contimporani la înălţimea sa.

Şi este însemnător faptul că elevul celui mai sintetic cap între romaniştii actuali W. Meyer-Lübke, face o lucrare de ansamblu din scrierile aceluia care după întâia sa lucrare din tinereţe, „Vocalismul latinei vulgare", în locul lucrărilor de sinteză, a dat seria aceea aproape nesfârşită de studii şi notiţe, care până la anul 1921 cuprinde, în introducerea bibliografică ce se aşază în fruntea cărţii, nu mai puţin de 842 de numere. Intre acestea sânt o mulţime care elucidează chestiuni din gramatica limbei române şi o seamă de recensiuni în care Schuchardt vorbeà streinătăţii cu multă simpatie despre lucrările filologilor români.

Nu vom uitâ să amintim aici numărul 110 din bibliografie, „Necrologul Basarabiei", pe care cel mai vechiu membru în viaţă al Academiei Române îl scriâ într'un jurnal din Viena în anul 1878.

Sextil Puşcariu.

Al. Borza, *Flora grădinilor ţărăneşti române* [Extras din „Buletinul de informaţii al grădinii botanice şi al Muzeului botanic de la Universitatea din Cluj", Vol. I (1921) p. 64—87.]

Dl. Borza, care a publicat în „Dacoromania" din anul trecut o parte din „Materialul pentru Vocabularul botanic al limbii române", dă noi contribuţiuni pentru cunoaşterea numirilor de meri, înşirând 190 de nume din diferite regiuni. Filologul găseşte în această listă câteva formaţiuni interesante care merită un studiu mai amănunţit. Ei ar fi însă recunoscătoi botanistului dacă i-ar da şi o descriere cât de succintă a diferitelor feluri de meri, spre a se cunoaşte raţiunea numirii, care constă mai totdeauna dintr'un calificativ. Astfel explicarea numelui *Mere poinice* devine clară prin adaosul: „probabil dintr'o poiană mică de lângă Bucerdea: Mocanii pronunţă *poenice*" (p. 78). Apropierea numirei *Mere oarzăne* „una dintre varietăţile străbune în

www.dacoromanica.ro

Transilvania, ca mere de vară" de *hordearia* Romanilor (p. 47) e interesantă: trecerea lui *r* în *n* prin disimilare nu oferă nici o greutate, dar cum se explică schimbarea accentului din orzán în oarzăn? Numirea *Mere scortoase* (p. 79) trebue îndreptată în *scorţoase*; cuvântul mi-e cunoscut din Braşov şi numirea s'a dat acestui soiu de mere după coaja (scoarţa) lor tare.

Lista dată de autor se poate, bine înţeles, completă. Dau în cele următoare numirile de mere, adaug şi cele de pere, cireşi şi prune, pe care le-am culeş acum douăzeci de ani din Braşov, oraş vestit pentru negoţul de poame pe care-l fac Românii din Scheiu — adaogând şi descrierea lor, precum şi numele nemţeşti, întrebuinţate de Saşii din Braşov, când acestea mi-au putut fi comunicate. Cele date şi de Borza le însemn cu un asterisc.

I *Mere*

botane (mari, galbene, cu dungi roşii pe ele, cu miez grunţoros. Sept.-Ian.) cf. *botanice* la Borza

**cepeşti* (sau *de ceapă*) mari rotunde. (Nemţ. Zwiefeläpfel)

**creţeşti* (calitate superioară)

**de ale aurului* (mari galbene, carne fragedă, calitate superioară. Nov.-Fev.)

de ale albinei (Nemţ. Gold Rainette)

de ale coconiţei (de mijloc, partea soarelui e roşie, încolo galbene, carnea fragedă, bune la gust. Nov.-Dec.)

de ale oului (mari lungăreţe, verzui, gustoase, fragede. Nov.-Dec. Nemţ. Schefnasen)

de ale untului (galbene de mijloc, gustoase văratece. Aug.; calitate mijlocie)

de ale zmeurei (lungăreţe, vărgate cu roşu, carne fragedă, văratece. Aug.-Sept.) cf. *smeure* la Borza

lişnice (mici, verzui, acre) capătă uşor pete negre. Calitate inferioară; Oct.-Nov.

Nemţeşti (pomul foarte roditor; poamele mari şi frumoase, verzui, carne fragedă, acrie, Oct.-Nov. Nemţ. Aftorden)

**parad ze* (mărunte, o parte vărgată cu roşu, restul galben, capătă uşor pete negre; calitate inferioară. Oct.-Nov.)

**pătule* şi *batule* (frumoase, galbene cu roşu, fragede, mustoase. Calitate superioară).

poniace (verzui-galbene, fragede, bune la gust, se puiază, adecă capătă pete negre; se ţin până în Dec.)

**popeşti* (de mijloc, foarte gustoase, pomul foarte roditor, roşii cărărate, adecă vărgate. Se ţin până în Martie)

panavrigi (de mijloc, galbene, pomul foarte roditor, rude cu pătulele, dar mai vârtoase. Până în Aprilie) cf. *panabrici* la Borza.

**roşioare* (de mijloc vărgate cu roşu, văratece, Aug.)

www.dacoromanica.ro

**rotunjoare* (mărunte, gălbuie, fragede, văratice. Aug.)

rubine (de mijloc, vărgate cu roşu şi galben. Calitatea mijlocie. Nov.-Dec.)

**scorţoase*: a mari, ruginii-gălbuie, gustoase, pomul foarte roditor. Calitate superioară. Nov.-Apr. Nemţ. grosse Kaster Rainette; b.) mai mici, coaje groasă, carne foarte bună. Nov.-Maiu Nemţ. rauhe Rainette.

**sunătoare* (mari, galbene, gustoase. Aug.-Sept.)

**ţâgăneşti* sau *de ale cărbunelui* (mari, vărgate cu roşu, coaja groasă, carne teioasă, fără gust. Oct.-Nov.)

**vinete* (ruginii-vinete, acrişoare, gustoase)

loadăre (mari, gălbui, carne vârtoasă, calitate inferioară, Oct.-Dec. Nemţ. Schewäpfel)

Apoi: *Ananas* galbine, ananas roşii, mere de şampan (Schampanier Rainette) etc.

II *Pere*

crăieşti (bune la gust. Calitate superioară)

crăiţe (de mijloc, lungăreţe, verzi, fragede)

de ale chiperului (= piperului, mici, negre, acre, fără valoare)

de ale fânului (mijlocii, roşii şi galbene, văratece. Aug.)

dele (= de cele) *verzi* (specie de pargamute, mărunte, verzi, vârtoase, se fierb, se ţin până în Martie. Nemţ. Pfingstbirnen)

gălbioare (galbene; fără must, văratice)

ienţăne (mari frumoase, galbene cu pete mari roşii, seci la gust, se ţin toată iarna.)

izămboarte(ne) = germ. Eisenbart a) de vară mari, o parte roşie alta galbenă, zemoase, Sept. b) mici roşii-galbene, fragede, gustoase; Sept. Nemţ. Salzburger Saftbirnen, c.) scorţoase, de mijloc, mustoase, calitate superioară. Sept.

hartămprinţ (mari verzui-galbene, gustoase; calitate superioară. Nov.-Febr. Nemţ. Butterbirnen)

mălăieţe (de mijloc, galbene „mălăieţe" adecă sălcii la gust)

marialuizăne (= Marie-Louise) (mari, zemoase, galbene cu pete ruginii, calitate superioară)

nacaveţe (mărunte, galbene, gustoase. Iulie)

napaleon (=Napoleon) (mari, verzui-punctate, foarte gustoase şi mustoase. Oct.-Nov)

negre de mijloc, o parte roşie, alta verzuie, fragede; calitate mijlocie. Sept.-Oct.)

pargamute a) de vară: galbene-verzi; b) de toamnă, galbene-roşii. Amândouă specii foarte gustoase, pline de must, calitate superioară. Nemţ. Bergamotte

prescurariţe(mari, galbene, lătăreţe, calitate inferioară. Sept.)

şulăreşti (de mijloc, verzi „necăloase" adecă sălcii, capătă repede „icre")

www.dacoromanica.ro

de ale zahărului (mari, verzi, tari şi dulci, mustoase; calitate superioară).

III *Cireaşe*

Negre, *şelane* (mari, gălbui-roşii), *ţepeşti* (mai mici, roşii, dulci, fac iute viermi).

IV *Prune.*

dulci (pe sâmbure rămâne carnea, mari, dulci), *strâmbe* (pe sâmbure nu rămâne carnea, tari, acrişoare), *băşinoase*, *turceşti*, *nemţeşti*, *ringlouri* (reine Claude), *zarzăle.*

S. Puşcariu.

Frieda Kocher, *Reduplikationsbildung im Französischen und Italienischen*, Inauguraldissertation der philosophischen Fakultät der Universität Bern. Aarau, 1921, pp. VIII + 134.

Autoarea studiază cuvintele literare şi dialectale franceze şi italiene — numai rare-ori consideră şi limba sardă şi retoromană — care s'au născut, pe teren romanic, prin reduplicare. Repeţirea unor elemente lingvistice, precum fenomenele de geminaţiune, sau reduplicările sintactice şi stilistice nu sânt cuprinse în această lucrare.

Primul capitol tratează despre reduplicările din graiul copilăresc. La început se găseşte o bogată bibliografie (p. 11) şi se atinge chestiunea atât de mult discutată despre rolul activ al copilului în creaţiunea de cuvinte nouă. Apoi se dă materialul, cu încercări de explicare etimologică — de cele mai multe ori nimerite — făcându-se subîmparţiri clare, după categorii. La pag. 54-57 se arată tipul obicinuit al reduplicării copilăreşti, aşa cum îl avem în franc. *bébête*, *poupoule*[1], *bobonne* etc., adecă să repetă consonanta şi vocala silabei accentuate, fără să se repete de cele mai multe ori şi consonanta cu care se sfârşeşte silaba sau cuvântul. Consonantele labiale şi dentale sânt cu mult mai dese decât celelalte; vocalele se întâlnesc toate, dar *i* este cea mai deasă, substituind adesea alte vocale. Cu privire la înţelesul acestor cuvinte, el e limitat la cercul îngust al preocupărilor copilăreşti (persoana copilului şi a lumei dimprejur, deci numiri de copii, nume proprii, părţile corpului, hrană, somn, trebuinţă, dureri, diferite acţiuni, îmbrăcăminte, persoanele apropiate şi felul lor de a se purtà cu duioşie, mângâiere, ocară, pedeapsă, durere; apoi jucării, câteva insecte, pasări, animale, plante, mai rar şi alte obiecte). Foarte adesea aceeaşi expresie are mai multe sensuri şi nu sânt rare nici cazurile de omonimie. Se face şi încer-

[1] Mă întreb dacă cuvântul *pupuică*, întrebuinţat, des de Alecsandri în Teatrul său (p. 406, 426, 920) şi odată şi de C. Negruzzi (vol. III 51) nu e format din *puică* după modelul franţuzescului *poupoule?*

www.dacoromanica.ro

carea de a se expune cauzele psihologice ale reduplicării atât de dese în graiul copiilor; une-ori ea imită sunete din afară (onomatopee).

Partea a doua cercetează cuvintele născute prin reduplicare din graiul omului mare. Şi în această parte materialul e împărţit după categorii de sens juste şi clare. Autoarea arată că multe din aceste cuvinte sânt împrumutate de oamenii mari din graiul copiilor, mai ales numirile privitoare la copii şi rudele lor, precum şi numele de botez Mai adesea aceste cuvinte însă primesc, în gura oamenilor mari, o nuanţă de sens pejorativă. Trecând apoi la cuvintele reduplicate, create de oamenii mari, se arată deosebirea ce există între acestea şi cele create de copii. Această deosebire priveste forma şi înţelesul. Astfel, pe lângă reduplicări de felul lui *bébête*, care sânt o imitaţie a celor copilăreşti, avem forme ca *pelpel* „gălbenare", *gourgouran* „înşelător", în care reduplicarea cuprinde şi consonanta finală a silabei. La cuvinte de mai multe silabe se repetă numai silaba accentuată, d. ex. *cretcret* (din *chocret*) sau repetirea implică schimbarea vocalei accentuate, d. ex. *balin-balant*. O variantă a cazului din urmă îl dau cuvinte ca *turlurette-turluron*, în care e evidentă influenţa sufixelor uzuale. Cu privire la înţelesul acestor formaţiuni se observă, spre deosebire de cele create de copii, că ele nu se referă la lucruri şi acţiuni principale şi obicinuite, ci privesc forme sau manifestări neobicinu te şi abnorme. Un contingent foarte mare îl dau în sfârşit onomatopeele.

Spre deosebire de alte limbi, mai ales ale popoarelor primitive şi chiar şi ale Indoeuropenilor în timpuri străvechi, popoarele romanice nu întrebuinţează reduplicarea ca instrument gramatical spre a indică bunăoară timpul verbelor, numărul substantivelor şi adjectivelor etc.

În felul metodic şi plin de pricepere al prelucrării şi chiar în preocupările lingvistice care au dat naştere lucrării, recunoaştem şcoala eminentă a romaniştilor elveţieni Jaberg, Gauchat, Jud şi Toppolet, amintiţi de autoare în nota introductivă. Ar fi de dorit ca astfel de lucrări să se facă şi pe terenul altor limbi romanice; ele ar completă datele strânse în acest studiu instructiv şi ar permite unele deducţii de natură principiară.

S. P.

N. A. Constantinescu, *Despre Morlaci.* (In „Lui Nicolae Iorga — Omagiu", Craiova, Ramuri, 1921, p. 79—100).

Ştefan Meteş, *Câteva ştiri privitoare la Românii din Croaţia.* (In „Patria" de la Cluj, 1921, no. 254, 256, 258).

Silviu Dragomir, *Vlahii din Serbia în sec. XII—XV.* Comunicare la „Academia Română". (In „Anuarul Institutului de Istorie Naţională" din Cluj, Ardealul, 1922, vol. I, p. 274—299).

www.dacoromanica.ro

Chestiunea „Românilor apuseni", adecă a acelor connaţionali ai noştri, pe care, în evul mediu, îi găsim răspândiţi pe cea mai mare parte a Jugoslaviei de azi, interesează deopotrivă istoria şi filologia, care numai întregindu-se una pe alta pot aruncà o lumină asupra problemei aşezărilor vechi româneşti. Ea este cu atât mai anevoioasă, cu cât numirile ce se dau acestor Români apuseni nu sânt clare.

E sigur că termenii „Vlah" şi „Maurovlah" au însemnat la început „Român". Cu timpul însă numirea etnică se schimbă pentru a arătà o clasă socială — precum bunăoară, în Banat, *grec* a ajuns să însemneze „negustor" — sau pe cei ce aparţineau unei anumite confesiuni. Datoria dintâiu a istoricului e deci să stabilească în ce timp şi în ce regiuni termenul de *Vlah* şi *Maurovlah* însemnà „Român", „păstor", „ţăran" sau „ortodox".

Greşala principală a lui Şt. Meteş este că pentru el „Vlahii" din Croaţia, despre care vorbesc documentele din sec. XVI şi XVII — culese de altfel cu multă sârguinţă, mai ales din colecţii ungureşti — sânt „Români". Chiar faptul că ei dispar deodată cu trecerea lor la catolicism arată că numirea de „Vlah" trebue înţeleasă în acest timp ca „ortodox", iar cruzimea acestei populaţiuni războinice, care dădeà un contingent mare de haiduci şi soldaţi în luptele contra Turcilor nu se potriveşte cu ocupaţia de păstori, chirigii şi mici agricultori ai Românilor apuseni, ci mai de grabă cu firea Sârbilor şi a Albanezilor slavizaţi. De asemenea *Uscocii*, care apar mai întâiu la a. 1530 în Craina, venind din părţile ocupate de Turci, nu erau sau nu mai erau Români. *Valvasor* „Die Ehre des Herzogtums Krain", pe care-l citează Meteş, adevărat că spune despre ei că se numeau pe sine *Vlahi*, dar în cartea lui se găseşte o notă lungă explicativă (p. 297—299), în care se face distincţie precisă între Valahii din Principatele danubiene, care vorbesc o „latinească conruptă" şi „se numesc pe sine Români", şi între Valahii „dincoace de Dunăre, în Rascia, Bosnia şi Bulgaria", „welche mit der lateinischen Sprache keine Gemeinschafft hat, wie die Walachey jenseits der Donau. Dieser ihrer Sprache gebrauchen sich auch die Uskokischen Walachen in Crain". Tot astfel distinge el între Morlaci „welche halb lateinisch reden" şi care trăesc în „Morlachey . . . [welche] zwischen Liburnia und einigen Canälen oder Busen und Inseln dess Adriatischen Meers sich nach der Länge streckt und an einer Seite mit Dalmatien an der anderen mit der Stadt Zeng sich benachbart". El declară a nu şti dacă „Morlacii munteni" (Berg-Morlachen) care trăesc în munţii învecinaţi cu Croaţia, Rascia şi Bosnia, vorbesc tot astfel — adecă o latinească conruptă — sau limba valahă, despre care autorul spune că „se deosebeşte *puţin* de limba croată, ceva mai mult de cea din Craina". Precum a arătat G. Weigand *Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte d. rom. Philol.* pe

www.dacoromanica.ro

anul 1906, vol. I, pag. 103), acest pasagiu nu poate fi altfel înţeles decât că graiul Uscocilor aveà câteva deosebiri dialectale faţă de al Croaţilor.

Nici părerea lui Constantinescu (p. 92), că Uscocii ar fi „*Maurovlahi* emigraţi din teritoriul turcesc" nu se poate dovedì prin nimic. *Maurovlahii* nu trebue nici ei confundaţi cu *Vlahii* din Serbia, cum face Constantinescu în lucrarea sa, care de altfel, bazându-se mai cu seamă pe Jireček, dă o privire clară asupra originei, asupra celor mai vechi ştiri, asupra teritoriului de răspândire, a organizaţiei, vieţii şi obiceiurilor acestor Români apuseni. El însuşi doară pare a-şi da seama de distincţia ce trebue făcută între Românii „din regiunie maritime, emigraţi de la Dunăre în timpuri vechi" şi cei „din Serbia şi Bosnia, desigur vechi insule din masa primitivă a Dacoromanilor" (p. 83).

Despre Istroromâni crede că aşa numiţii *Cici*, complet slavizaţi, dar care „păstrează încă nume de familii româneşti (?)" sânt stabiliţi de mai de mult în Nordul Peninsulei decât *Rumeri* sau *Ciribiri*, împinşi spre Istria de către Turci în sec. XIV (după Miklosich) sau XV-XVI (după Jireček) şi care ajungeau, la sfârşitul sec. XVIII, până în preajma Triestului. Constantinescu face aici o confuzie. Cei ce ajungeau pe vremea lui Ireneo de la Croce până la Obcina Triestului, erau Cici care mai vorbeau româneşte, iar dintre aceştia ultimii ce şi-au păstrat limba până azi locuesc în satul Jeiăni la Nord de Monte Maggiore. Nu ştim nici când au emigrat ei în Istria, nici dacă au sosit acolo înaintea Românilor din Sud de la Monte Maggiore, odinioară cu mult mai răspândiţi ca astăzi. Nu ştim nici aceea dacă sânt Morlaci sau Vlahi din Serbia. Dragomir a găsit între numele acestor Vlahi pe mai mulţi care se numeau *Zmantare* şi *Zmantara* (=Smântâră, cf. acest volum pag. 361), cu rotacism, ca la Istroromâni. Se pare deci — şi spre această părere ne duc şi alte consideraţiuni (cf. *Zur Rekonstr. d. Urrumänischen*, p. 54-54 şi *Cugetul românesc*, 1922 p. 395 ş. u.) — că Vlahii din Serbia făceau parte din ramura nordică a poporului român, că adecă ei au stat în continuitate geografică cu Dacoromânii şi după despărţirea Aromânilor şi Megleniţilor de noi. De la ei, pe care documentele publicate de Dragomir îi menţionează adesea împreună cu Albanezii, au plecat unele inovaţii de limbă, precum rotacismul, care au pătruns la Dacoromâni. O parte însemnată din aceşti Vlahi s'au revărsat, în urma acèlor puternice migraţiuni păstoreşti care au dus graiul românesc până în Moravia, în regiunile dacoromâne: cei rămaşi acasă s'au slavizat cu timpul, rămânând din ei numai o părticică mică, tocmai în depărtata Istrie, aproape şi ea să se stingă în massa de Slavi ce-o înconjoară. Faptul că Istroromânii nu au în graiul lor cuvinte de origine turcească, dovedeşte că ei au ajuns în Istria uainte de contactul Vlahilor cu Turcii. Cele câteva vorbe turceşti

www.dacoromanica.ro

le-au venit mai târziu, prin mijlocire slavă, şi e interesant că între acestea e şi *harambasa*, cu sens de „căpitan (de hoţi)", care se potriveşte cu ceea ce spune Constantinescu, după Iorga, despre organizaţia refugiaţilor din sec. XV şi XVI, în frunte cu *Serdarii harambaşi*.

Deducţiile ce se pot face pe cale lingvistică, ajutate de puţinele date istorice ce ne stau la îndemână, par a fi confirmate şi de analize antropometrice. Într'un important studiu *Über die Istrorumänen*, publicat în *Mitteilungen der anthrop. Ges. in Wien*, vol. XXXIII (1913), A. Schück compară datele obţinute de el în comuna istroromână Jeiăni cu datele altor cercetători cu privire la Serbocroaţii supuşi odinioară Monarhiei austro-ungare şi constată următoarele: Serbocroaţii din Croaţia şi Slavonia au coloarea părului şi ochilor mai deschisă decât cei din Istria, Dalmaţia şi Herţegovina. Deosebirile în privinţa aceasta sânt atât de mari, încât Schück conchide: Deosebirile în pigmentare la Serbocroaţii din diferitele regiuni coincid cu colonizările acestor ţinuturi prin Români; numărul mai mare de indivizi cu tip întunecat la Serbocroaţii din Istria, Dalmaţia şi Herţegovina, în opoziţie cu cei din Croaţia şi Slavonia, se datoreşte elementului românesc pe care l-au asimilat în cursul timpului (p 232).

De sigur că astfel de măsurători antropologice conştiincioase vor aduce lumină şi în alte privinţe. Aici relevez un singur fapt. Când Schück are la dispoziţie date de comparaţie din diferite regiuni dacoromâne, tabelele sale sânt mai ales instructive, căci ne arată o asemănare mai mare a Cicilor cu Românii din Transilvania şi Bucovina decât cu cei din vechiul Regat. Astfel indicele lăţimei şi lungimei este:

la Cici 86
la Ardeleni 87
la Bucovineni 86
în vechiul Regat 83

la ceea ce Schück observă (p. 219): „Nu pot spune dacă această deosebire se datoreşte unui amestec mai mare cu Slavii înconjurători". Ne întrebăm şi noi: să fie oare întâmplătoare coincidenţa acestui indice ridicat cu asemănările uimitoare de limbă între Istroromâni şi Ardeleni (cu Moldovenii de nord), cu deosebire coincidenţa cu zona rotacismului pe care-l găsim, cum am spus, şi la Albanezi?

Vom mai face câteva observări de amănunt la studiul lui Constantinescu.

Numele de *cătun*, atât de caracteristic pentru Vlahii din Serbia, e foarte răspândit în toponimia din Istria[1], în regiuni

[1] Astfel NE de Cosliaco, lângă şoseaua ce duce de la S. Domenica la Padena şi lângă cea ce duce de la Gimino la Pisino, apoi lângă Gherdosella şi la Sud de Treviso.

www.dacoromanica.ro

unde astăzi nu se mai vorbeşte românește, dar unde se găsesc şi alte numiri de origine românească, ca *Grell*, *Valla*, *Dosani*, *Munzi*, *Cherbune*, *Floricici*, *Negri*, *Sugari* şi *Vlacovo*, *Vlasca*, *Vlachi*, *Vlahova*, *Vlahobreg*, *Vlašici* etc.

Numirile topografice de origine românească din „Vlahia Mică" dintre Drava şi Sava, ca *Sintilia*, *Lăcuşa*, *Bătrâni* (acesta fără rotacism!) etc., citate de Constantinescu (p. 90 - 91) arată ce rezultate interesante ar puteà da un studiu toponimic făcut cu grijă. Ceea ce ni se pare mai interesant e coincidenţa, relevată şi de autor, a numirilor locale cu cele din cealaltă Vlahie mică (Oltenia), d. ex. *Medinţi* (Mehedinţi), *Severin*, *Ribnic* şi chiar capitala *Kralieva* sau *Kraiova Velika*. — Justă e observaţia lui C. că din faptul că cei mai mulţi Vlahi au nume slave nu putem deduce că erau slavizaţi încă în sec. XIII şi XIV, precum voià s'o facă Novaković. Nu numai Istroromânii, cu numiri slave dar cu graiu românesc până azi, ci şi cei mai mulţi Dacoromâni o dovedesc. — E greşit a crede că Vlahii, a căror ocupaţie erà în mare parte transportul de sare şi plumb, erau *cărăuşi* (p. 94 ş. u). Aceste transporturi se făceau pe cai, nu cu carele, precum o spune însuşi mai încolo (p. 97). Nu numai cuvântul *turma*, pomenit în documente şi intrat şi în limba albaneză, ci şi terminologia calului — latină — faţă de cea a carului — în mare parte neromană — ne arată care erà mijlocul de transport al strămoşilor noştri[1].

În lucrarea lui Dragomir se cunoaşte metoda sigură a dascălului său, C. Jireček. Studiind documentele sârbeşti în care se menţionează Vlahii, el dovedeşte că supt Vlahi trebue să înţelegem într'adevăr pe Români şi citează tot ce poate servì pentru caracteristica atât de concisă şi de bogată de la urmă, care întregeşte sinteza minunată dată de Jireček în *Geschichte der Serben*, I, 154 ş. u. Viaţa acestor Vlahi, care îşi aveau chiar un episcop al lor — şi de sigur că şi acesta e un argument că erau Români, căci un „episcop al păstorilor" n'ar avea sens, şi nici un „episcop al ortodocşilor" deoarece ortodocşi erau şi ceilalţi episcopi din partea locului — ne apare, după studiul lui Dragomir, cu mult mai clară. Păstoritul este ocupaţia lor de căpetenie — în aproape toate documentele e vorba de munţi şi păşuni, de Vlahi întrebuinţaţi ca păstori, de dări, mai rar în bucate şi vin, mai des în piei, lână şi ţesături, făcute de harnicile lor neveste — precum şi călătoriile lungi, fie ca „însoţitori" ce

[1] Cf. şi articolul lui *V. Bogrea*, *Despre Morlaci*, în „Anuarul institutului de Istorie naţională din Cluj" vol. I, p. 334—335. Istoricii noştri, vorbind despre Românii din Istria ar trebui să consulte şi cărţile învăţătorilor italieni O bibliografie bogată până la 1901, la M. Bartoli, *Pubblicazioni recenti di filologia rumena* (Extras din „Studj di Filologia romanza" vol. VIII, fasc 23) p. 98 ş. u.

www.dacoromanica.ro

cunoşteau bine drumurile şi erau paznici de credinţă împotriva hoţilor, fie mai ales ca chirigii, care transportau mai cu seamă sare şi plumb. Vecinic pe drumuri, cu turmele lor ce coborau la iernatic sau se urcau la vàratic, şi cu caii lor împovăraţi cu marfă, ei erau atât de mult „călători", încât şi în documentele sârbeşti sânt numiţi *kjelatori*, un „pendant" la „acei βλάχοι ὁδῖται ai lui Cedren, pe care d. Iorga încă în 1913 i-a tradus prin 'Vlahi chervanagii'" (p. 298).

Dar în „cătunele" lor ei se ocupau şi cu agricultura rudimentară de la munte şi se pricepeau, ca Istroromânii de azi, şi la vierit, căci erau căutaţi ca lucrători in viile mănăstireşti. Ei par a fi fost cu dare de mână — mai ales nobilii şi „voinicii" — căci Vlahii săraci se menţionează separat. Din numele de *Bâlgarski* pe care îl poartă un Vlah (p. 286) nu vom face alte deducţii decât că între aceşti Români apuseni erà şi câte un Bulgar — pe care de asemenea îi pomenesc documentele împreună cu Vlahii — care deveneà Vlah prin căsătorie (precum între Români avem atâţia pe care-i chiamă Ungur, Sasu. Tătar, Sârbu etc.). Intre ei erau şi secte religioase ca acei „închinători", cărora li se acordà dreptul să se zeciuiască singuri (p. 291). Am fi fost recunoscători autorului dacă ne-ar fi dat la sfârşit şi o listă completă a numelor acestor Vlahi, dintre care unii purtau numiri atât de curat româneşti ca: *Crăciun*, *Frăţilă*, etc. Tot atât de importantă ar fi fost o listă a numelor de aşezări valahe, ca *Moghiliţa*, *Pitici*, *Vâlcea*, *Bunei*, etc. şi mai ales ca acel *Katun Kostr(a)čani*, care de altfel nu se mai întâlneşte pe teren serbocroat (cf. Rječnik s. v). dar pe care îl regăsim supt forma *Košterčân*, ca o atenenţă (de 20 de case) a satului istroromân Brdo.

S. Puşcariu.

Karl Jaberg, *Das Bündner Romanische in seinem Verhältnis zu den Schweiz. Landessprachen* (Extras din „Kleiner Bund"). 8⁰ pp. 11.

Acelaşi, *Kultur und Sprache in Romanisch Bünden.* Akademischer Vortrag, gehalten am 4. Februar 1921. Bern, Haupt, 1921. 8⁰ pp. 22.

Acelaşi, *Dreschmethoden und Dreschgeräte in Romanisch Bünden.* (Extras din „Bündnerisches Monatsblatt" 1922) 8⁰ pp. 26.

În anii din urmă s'a pus din nou în discuţie chestiunea dacă graiul Retoromanilor trebue considerat ca o limbă romanică independentă sau dacă el aparţine limbei italiene. Se ştie că însuşi Salvioni, cu autoritatea sa indiscutabilă, s'a făcut, la sfârşitul vieţii sale, apărătorul tezei din urmă. Cum în lingvistică încă nu s'au găsit criteriile după care un graiu poate fi numit cu siguranţă „limbă" sau „dialect", e firesc ca răspunsul la

www.dacoromanica.ro

această întrebare să depindă de criteriile subiective ale fiecăruî învăţat. Din cauza aceasta nu voiu luà poziţie în această polemică, uneori aprinsă (Parodi-Gamillscheg), iscată într'un timp nu tocmai potrivit pentru consideraţii absolut obiective. Cred însă că nu poate strică dacă voiu arătà pe scurt, ca informaţie pentru cetitorii Dacoromaniei, părerile învăţatului romanist din Berna despre graiul Romanilor din Bünden (Surselva şi Engadin), expuse pentru publicul mare elveţian.

Pe la anul 700 se vorbeà o limbă romanică pe tot teritoriul care se întindeà de la Geneva până la Chur. Pe vremea Carolingilor, Retia erà, din punct de vedere al limbei, o provincie a Imperiului franc; din centrele culturale galoromanice se răspândeau o mulţime de valuri lingvistice; astfel se explică multele asemănări, de origine veche, între limba retoromană şi cea franceză. După 800 de ani, pe vremea Reformaţiunei, se pot constatà cu totul alte stări. Marea invazie alemană (sec. V) continuându-se, elementul german desparte Şviţera romană de vest de cea de est, precum aşezarea Bavarezilor în Tirol despărţì Şviţera romană de est de dialectele ladine şi friulane. Astfel Bünden începe să se germanizeze şi să graviteze din punct de vedere cultural spre nordul german. Singurii Romani cu care această provincie a rămas în contact sânt Italienii, care au influenţat puternic graiul retoroman.

Aşezată între Germani, cu care o leagă tradiţiunea istorică comună, şi între Italieni, cu care are comună originea romană, limba Retoromanilor din Bünden primeşte o mulţime de infiltraţiuni din nord şi din sud, care îi primejduesc fiinţa. Bilingvitatea — rezultatul dependenţei economice de ţinuturile mărginaşe — e deasă şi ea e întâiul stadiu al desnaţionalizării. Cu atât mai îmbucurător e faptul că marele Consiliu din Bünden a votat de curând o însemnată subvenţie societăţii *Lia Rumantscha*, care are de scop să ţină trează, între Retoromani, conştiinţa naţională, dându-le cărţi şi jurnale în limba strămoşască.

Felul cum se oglindeşte desvoltarea culturală în limba Retoromanilor din Bünden, ni-l arată Jaberg în „lecţiunea sa academică". În aceasta recunoaştem eminenta şcoală lingvistică căreia aparţine, cu vederi largi şi metodă sigură, precum şi calităţile speciale ale autorului, dintre care cea mai neînsemnată nu e de sigur claritatea şi frumuseţea expunerii. Deosebit de instructivă e urmărirea termenilor relativi la constituţia politică şi administrativă a provinciei Bünden. Numirile aşezărilor şi a dregătoriilor celor mai simple sânt de origine curat romană (vicus, vicinus, vicinantia, caput, attegia, p'gnorare), păstrate mai bine în aceste regiuni dosite decât în alte regiuni romanice. Ar fi de sigur interesantă o comparaţie între *vitschins* retoromani şi între instituţia *vecinilor* noştri; probabil că s'ar găsì asemănări surprinză-

www.dacoromanica.ro

toare, explicabile în acelaşi fel ca şi păstrarea aceloraşi termeni creştineşti numai în regiunile periferice ale Imperiului roman (cf. lucrarea lui Jud, despre care am făcut o dare de seamă în *Dacoromania* I 434 ş. u.). Indată ce studiem însă termenii comunei juridice, avem alt aspect: cuvintele rămân, în cea mai mare parte, romanice, dar ele traduc expresiuni germane. Astfel „judecătorul" e *derschader*, derivat din *derscher* „a judecà" < lat. *dirigere*, dar traducând pe germanul „Richter" şi „richten"; tot astfel *trueder*, *truaduor* (care corespund exact franc. *trouvère* şi franc. de miazăzi *troubadour*) traduce pe „Urteilfinder", iar verbul *truar* „a judecà" pe germ. „das Urteil finden". Jaberg crede de asemenea că *dertgira*, derivat din *dretg*, ar fi o traducere a germ. „Gericht", derivat din „recht". Se poate, dar din cele trei înţelesuri ale cuvântului: „judecare", „judecătorie" şi „ocol judecătoresc", cele două din urmă (şi cel de „judecător") se găsesc şi în românescul *judeţ* (care e lat. *judicium*), încât am puteà aveà a face cu o desvoltare semantică veche.

Diferitele straturi de influenţe culturale se pot recunoaşte şi din terminologia uneltelor de treierat; pe acestea le studiază apoi mai amănunţit în al treilea studiu, utilizând materialul lingvistic cules pentru Atlasul lingvistic pe care-l pregăteşte în colaborare cu J. Jud. Vedem cum după perioda de cultură retoromană (care începe cu anul 15 î. de Hr.) şi gravitează spre sud, în care s'au cristalizat termenii politici administrativi ca *vicus*, *vicinantia* şi cei religioşi ca *plebs*, *ascensa* etc., urmează o periodă *retofrancă* (între anii 537 şi 843), din care datează numirile îmblăciului şi cuvinte bisericeşti ca *signum*, *vascellum*, *custos*. In perioada următoare începe influenţa germană asupra terminologiei judecătoreşti, iar din ţinuturile austriace pătrunde acel instrument tipic şi specific de treierat care se numeşte *pal*.

Profit de acest prilej ca să pun pe hârtie două idei pe care mi le a suggerat lucrarea lui Jaberg.

Verbul nostru *a scoate* din lat. *excutere* (al cărui înţeles s'a mai păstrat în derivatul *scutur* < **excutulo*) arată o trecere de sens surprinzătoare. In *Et. Wb.* No. 1562 am căutat să o explic, citând anumite construcţii în care se găseşte un înţeles apropiat în latineşte cf. şi *oculum excutio cuipiam*, dat de Lex Budan) sau în limbile romanice. S'ar puteà însă ca acest verb să fi fost odinioară termenul pentru acel fel de treierat, întrebuinţat în părţile muntoase (cu un seceriş sărac şi cu grija de a salvà fiecare grăunte din spic), care consistă în „lovirea" unui mănunchiu de grâne de un obiect tare şi „scuturarea" lui pe calea aceasta, aşa cum o descrie Jaberg. *Excutere* cu înţelesul de „treierà" erà latin şi e răspândit pe un teritoriu întins romanic, cu deosebire în Franţa de est şi Şviţera (cf. Meyer-Lübke, în „Wörter und Sachen" I 237, 239). *A scoate grâul* (orzul, etc.) a putut însemnà deci a-l treierà

www.dacoromanica.ro

în felul arătat spre „a-l face să iasă" din spic. Prin extensiune apoi s'a putut întrebuinţă *scot* şi când făceai să iasă alt obiect prin loviri repetate sau zgâţâindu-l (a scoate un dinte, un pom din rădăcină) şi în sfârşit, dispărând cu totul nota lovirii sau a scuturării şi rămânând doar cea a efortului sau a violenţei: a scoate apă din fântână, a scoate pui a scoate pe cineva din casă. In sfârşit, palizindu-se şi această notă — ultima urmă a sensului etimologic — a rămas înţelesul vag şi general de „herausnehmen", „ôter".

Aproape acelaşi sens ca *excutere* îl aveă în latineşte *quassare*, încât une-ori te poţi îndoi dacă cuvintele corespunzătoare retoromane trebue derivate din **excussare* sau **exquassare* (cf. Jaberg, *Dreschmethoden* p. 22). Cred că *quassare*, care însemnează în latineşte „a scuturà, a bate tare", dar şi „a fărâmiţi, a zdrobi" (cf. franc. *casser*, *concasser*), s'a păstrat în forma participială în românescul *păsat*, care ar puteà fi un *milium quassatum*. Trecerea lui *qua* în *pa* este cea regulată, iar înţelesul se potriveşte foarte bine, fie că plecăm de la *păsatul* făcut din orz, porumb sau alte grăunţe fărâmiţite în râşniţă, sau, mai probabil, de la *păsatul* care e fructul *meiului* (mălaiului), bătut cu băţul şi apoi „făcut" în *piuă*, în care se bate cu pilugul (cf. T. Pamfile, *Industria casnică*, p. 243, unde se dau şi ilustraţii).

În tot cazul etimologia aceasta îmi pare mai plauzibilă decât cea tradiţională (Cihac, Tiktin, Candrea-Densusianu, Meyer-Lübke) din *pinsatum* „pisat" şi decât cea din *pensatum* (*Et. Wb.* no. 1281), care explică pe *e*, dar nu se potriveşte ca înţeles („apăsat"). Într'adevăr, trecerea lui *i* proton în *e*, pe care Candrea şi Densusianu o cred „regulată", e o lege fonologică făcută ad-hoc, în care nu cred. Analogia lui *vīcīnus*, > *vecin*, *līxīva* > *leşie* invocată de Tiktin — ar mai fi putut cită pe *radīcīna* > *rădăcină*, *tītionem* > *tăciune*, *partītionem* > arom. *părtăciune*, *chrīstianus* > *creştin* — nu se potriveşte, căci în toate aceste cazuri *i* eră urmat de alt *i* lung şi accentuat şi a fost disimilat în *e* încă în latina vulgară (vecinus), sau eră urmat de un iot, care a produs la noi acelaşi efect[1]. Asemănarea cu *fīcatum* > *ficat*, (dialectal *h'icat*) ne arată că *pinsatum* nu puteà da decât *pisat*, dial. *k'isat*, precum de fapt se şi aude ca participiu al verbului *pisà*. Dacă *i* s'a păstrat şi a alterat labiala precedentă în *fīcatum*, a cărui legătură etimologică cu *fīcus* nu mai puteà fi simţită, cu atât mai mult trebuià să se păstreze şi să altereze labiala în *pīnsatum*, alături de care există *k'isà*. Faptul că în unele părţi ale Transilvaniei „păsatului" i se zice *pisat* (Viciu, *Glosar* 67) nu poate fi nici el adus în sprijinul etimologiei din *pīnsatum*, căci cu greu vom înţelege ca în unele părţi *pīnsatum* să se fi des-

[1] Fenomenul s'a repeţit la noi mai târziu, *fericit* > *ferecit*, *citi* > *ceti*, *grijì* > *grejì*, *sprijinì* > *sprejini* etc.

www.dacoromanica.ro

voltat întocmai ca participiul verbului *pisà (pisat*), în alte părţi el să fi dat *păsat*, pierzându-se conştiinţa etimologică cu verbul *pisà*. Vom admite deci că prin Ţara-Haţegului aceeaşi idee care a fost la baza numirei *quassatum* în vremurile vechi a dat, în timpuri mai nouă, naştere cuvântului *pisat*, sau că vechiul *păsat* a fost schimbat, prin etimologie populară, în *pisat*. În sfârşit şi corespondentul istroromân *psât* vine în sprijinul etimologiei noastre. Acest cuvânt auzit de I. Maiorescu în Jeiăni (Bartoli nu l-a mai găsit în nici un sat istrian, ci pretutindeni el apare azi înlocuit prin „scrob") poate fi privit ca o formă sincopată din *păsat*. precum din *mănât* s'a născut *mnât* „târziu", dar nu din *pesât* (cf. *pecât*), care ar corespunde lui *pēnsatum*, dacă totuşi am admite că *i* lung a putut trece în *e*.

S. Puşcariu.

M. L. Wagner, *Die Beziehungen zwischen Wort- und Sachforschung* (Extras din „Germanisch-romanische Monatsschrift" VIII (1920) p. 45 - 58).

M. L. Wagner, astăzi profesor de limbi romanice la Universitatea din Berlin, şi-a publicat cu întârzierea pricinuită de războiu, lecţiunea sa de deschidere ca docent, din anul 1915, atât de bogată în idei. În ea se demonstrează din nou cu exemple bine alese, necesitatea de a studiă însuşi obiectul înainte de a încercă să dai etimologia cuvântului.

Interesant pentru noi e istoria cuvântului *iie şi cămaşă*, citată de W. La Romani se cunoşteau la început numai *tunicae interiores*, de lână. Cele de pânză, *tunicae lineae*, se cunosc abia prin sec. IV, numite şi în mod eliptic, *lineae*. În curând se răspândeşte un cuvânt nou, venit de la nord, probabil de origine celtă, *camisia*. Hyeronimus ne spune precis că acestea se întrebuinţau numai de soldaţi: *Solent militantes habere lineas, quas camisias vocant*. Noul cuvânt s'a răspândit, împreună cu obiectul, prin soldaţi, pe întreg teritoriul roman şi chiar şi peste hotarele lui, la Greci, Albanezi şi Arabi, înlocuind pe vechiul *linea*. Acesta mai trăeşte numai în trei regiuni, mai dosite de influenţa vieţii zbuciumate a centrului roman şi deci cu graiul mai conservativ, la Români (*iie*), la Albanezi (*l'ine*) şi în Sardinia (*linza*). In aceste trei părţi cuvântul se întrebuinţează încă numai pentru îmbrăcămintea femeilor, pe când cea bărbătească e *cămaşa*.

O idee aruncată de autor care merită de a fi urmărită mai de aproape este chestiunea întrucât graiul unei regiuni e influenţat prin aşezări de păstori, agricultori, argaţi lucrători aşezaţi peste straturile vechi de populaţiune aborigenă. Despre însemnătatea migraţiunilor păstoreşti la închegarea limbei române sântem cu toţii convinşi, deşi cercetările de până acuma n'au stabilit nimica sigur. Cred însă că va trebui să dăm o atenţie deosebită şi aşe-

www.dacoromanica.ro

zărilor ca agricultori de Munteni şi Moldoveni în Ardealul care e plin de aceste nume de familie şi mai ales de stabilirea Ardelenilor dincolo de munţi. Mi se pare chiar că unele neregularităţi fonetice s'ar puteà explicà prin ele. Astfel d. ex. dacă în Ţara-românească, în regiunile care păstrează rostirea *ţeastă*, *ţeavă*, *ţeapă*, etc. întâlnim — ca şi în limba literară — forma *ţară*, ca în Ardeal, cred că acest cuvânt, supt această formă e adus de Ardeleni. Într'adevăr regiunile din şesul muntean se numeau „Ţară" nu în graiul locuitorilor lor, ci în graiul celor ce trăiau în regiuni muntoase sau deluroase. Termenul *ţeară* eră deci un cuvânt cu mult mai rar şi cu un înţeles cu mult mai restrâns în gura „ţeranilor" înşişi, decât *ţara* pe care o doreau locuitorii din munte, care, din pricina pământului neroditor nu puteau devenì „ţărani" adevăraţi.

S. Puşcariu

N. Drăganu, *Critica ştiinţifică în filologia noastră actuală*. Extras din „Anuarul institutului de Istorie Naţională" din Cluj, vol. I, p. 363—378). Cluj, Ardealul, 1921.

Un tânăr profesor de liceu, întors de la Universitate, simte în sine pâlpâind mai departe focul sacru pentru ştiinţă, şi după corectarea sutelor de caiete de ale elevilor, găseşte, într'un orăşel de provincie fără biblioteci şi departe de orice mediu ştiinţific, răgazul şi liniştea sufletească ca să studieze nişte texte vechi, pe care Academia Română le socoteşte atât de bine lucrate, încât le publică între scrierile sale. Un caz rar de sigur, mai ales la noi. Vine războiul, cartea trece aproape neobservată şi nerelevată de critică. Acum, după zece ani, iată în sfârşit un critic, care o numeşte pur şi simplu o carte lipsită de orice valoare.

Autorul cărţii e dl N. Drăganu, astăzi profesor la Universitatea din Cluj. Nu cunosc, între filologii noştri, un cercetător mai conştiincios, mai răbduriu şi mai obiectiv. Continuând o veche şi frumoasă tradiţie, el scotoceşte prin vravuri de manuscrise vechi şi alege pe cele ce i se par vrednice de a fi date la lumină, însoţite de acel migălos aparat critic şi de acèle folositoare introduceri, care închid în câteva pagini o muncă îndelungată şi nemulţumitoare. Lui, care nu scrie un rând până nu i-a cumpănit fiecare vorbă, care nu pregetă să se îndrepte pentru fiecare chestiune până la izvor, şi care citeşte zece cărţi pentruca să poată scoate din ele o singură informaţie, i se bagă acum vina că s'a apucat de lucru nepregătit, că nu cunoaşte părerile înaintaşilor şi că nu-şi pricepe meseria.

Criticul e o domnişoară „doctor", care-şi culege ştiinţa din enciclopedii şi a învăţat metoda ştiinţifică de la cel mai aştiinţific şi mai incoherent profesor pe care l-a avut vreodată

www.dacoromanica.ro

ţara noastră. Critica — bănuitoare — e făcută cu o desăvârşită lipsă de respect pentru munca altuia, precum n'o găsim decât la cei ce singuri nu ştiu muncì, şi cu o suficienţă caracteristică pentru diletanţi.

De sigur că sarcina de a răspunde acestei critici n'a fost grea. Dl Drăganu a putut da de la înălţimea cunoştinţelor sale solide un răspuns care e în acelaşi timp o lecţiune meritată. În locul harţagului, găsim la el seninătate şi documentare. „N'am pretenţia de a fi fără greşeli. Dimpotrivă ma bucur ori de câte ori pot să învăţ din observările juste şi obiective ale altora" — şi urmează două pagini de „addenda şi corrigenda" pe care singur le aduce, după zece ani de progres ştiinţific, lucrării sale de începător.

Sancţiunea presumpţioasei critici a venit de la sine: d-şoara Eufrosina Simionescu este astăzi, după replica dlui Drăganu, o figură ridicolă. N'am aveà deci nici un motiv să ne amestecăm în această polemică pe care o considerăm încheiată în mod firesc.

Totuşi cazul e prea simptomatic ca să trecem pe lângă el fără a-l relevà. „Dacoromania" e datoare să explice odată pentru totdeauna ţinuta sa faţa de „Arhiva", în care a apărut critica d-şoarei Simionescu.

De un an şi mai bine, revista de la Iaşi împarte săgeţi în filologii de la Bucureşti, Cluj şi Cernăuţi. Acesta e dreptul indiscutabil al ori şi cărui cetăţean — şi după cum este gradul său de cultură, el va întrebuinţà în criticele sale un ton mai urban sau înjurături surugieşti. Chestie de temperament şi mai ales de educaţie. Când simţi că nu poţi să te cobori la felul de luptă întrebuinţat de adversar, îl laşi să se bată cu mori de vânt. Astfel se explică de ce „Dacoromania", care caută să dea din ce în ce o bibliografie mai bogată a periodicelor româneşti, se vede nevoită să ignoreze cu desăvârşire această revistă, chipurile de specialitate. Regretăm numai că rezerva pe care sântem nevoiţi să ni-o impunem, ne sileşte să trecem cu vederea lucrările câtorva colaboratori mai serioşi ai acelei reviste, astfel ale dlui I. Iordan, care a avut norocul să scape din atmosfera nefastă a filologilor oficiali din Iaşi şi să-şi desvolte în streinătate talentul, sau ale dlui A. Scriban, care cu o stăruinţă de fier continuă să publice de ani de zile acea serie de etimologii, din care totdeauna poţi alege şi lucruri folositoare.

Dar fiindcă cei doi directori ai Arhivei sânt profesori de Universitate şi cei pe care îi atacă atât de consecvent colegi de ai lor de la alte Universităţi, credem că dacă nu putem scuti pe studenţi de acest spectacol penibil, datorăm cel puţin o explicare cetitorilor noştri.

www.dacoromanica.ro

Dnii Ilie Bărbulescu şi Giorge Pascu se simt neîndreptăţiţi de colegii lor, pentrucă aceştia nu le citează operile. Neputând deci să se impună pe altă cale, au întemeiat o societate de admiraţie mutuală, la care au angajat şi câţiva elevi de talia dşoarei Simionescu, ca să-i citeze. Revista se trimite apoi în streinătate şi publică şi scrisori de complezenţă de la savanţi streini.

Fiecare învăţat se vede bucuros citat. Chiar dacă eşti lipsit de vanitate, ai vrea ca să ai proba că lucrările tale au fost cetite, că sânt puse în circulaţie contribuţiile ce le aduci ştiinţei. A citâ pe autorul utilizat, pe cel ce ţi-a ajutat ca să descoperi adevărul, este o chestiune de omenie literară.

Dar sânt cărţi pe care nu le poţi citâ din simplul motiv că nu le poţi cetî. Te lupţi cu simţul datoriei, care-ţi dictează să te pui la curent cu tot ce apare în specialitatea ta, dar e înzadar. Mai puternică, decât acesta, e aversiunea pe care o simţi faţă de o carte stricată. Nu izbuteşti s'o citeşti întreagă, ci o răsfoieşti, dai din cap şi o laşi din mână. Când e vorba de scrierea unui începător, greşelile de fapt şi cele metodice le ierţi uşor, căci le atribui lipsei de pregătire şi de experienţă, care pot fi îndreptate cu timpul, dar când autorul e un profesor universitar şi are un trecut îndelungat de activitate ştiinţifică, atunci lucrul se schimbă, căci atunci incoherenţa ce te supără e cronică şi lipsa de discernământ critic, endemică. În acest caz nu e nici o mirare că nu te poţi învinge să cons mi pagini întregi pentru ca să găseşti, între atâtea greşeli elementare şi explicaţii fantastice, şi câte un lucru bun — piatra scumpă peste care dă şi găina oarbă râcâind mereu — ci te mângâi că la sfârşitul cărţii e un indice pe care-l poţi consultâ mai târziu vreodată pentru o chestiune de amănunt.

Dnii Ilie Bărbulescu şi Giorge Pascu nu-şi vor puteâ închipuî că scrierile lor intră în categoria celor de mai sus. Ei vor urmâ să creadă că toţi ceilalţi filologi s'au conjurat să nu-i citeze, din invidie sau pentru ca să se poată împotănâ în mod nemărturisit cu descoperirile lor. Ei vor continuâ să se laude singuri ori unul pe altul, uniţi până când — în mod fatal, se vor certâ şi între sine. Căci o tovărăşie bazată pe negaţie nu poate dăinuî.

Proverbul românesc zice: „Când toată lumea îţi spune că eşti beat, du-te şi te culcă!". De obiceiu însă tocmai omul beat se îndărătniceşte să dovedească că e treaz.

Aşa, de o pildă, dl Giorge Pascu a scris o carte voluminoasă despre „Sufixele" româneşti, şi deoarece nimeni nu s'a găsit încă să o declare „clasică", o numeşte singur astfel. Spre a dovedî superioritatea eî faţă de alte lucrări cu acelaşi subiect, el numără exemplele citate în cartea sa şi în a altor

www.dacoromanica.ro

autori, uitând că, cu orice publicaţie nouă de material de limbă numărul acestora poate fi completat, fără multă bătaie de cap, ci numai cu oarecare răbdare. Nu numărul citaţiilor, ci valoarea lor documentară şi aşezarea lor în lumina necesară dau preţ unei lucrări: „En toute science", zice A. Meillet, „démontrer, c'est découvrir des faits qui apparaissent évidents".

In „Sufixele" dlui Pascu sânt nenumărate lipsuri şi greşeli, explicabile prin graba mărturisită cu care au fost lucrate. Dacă nu mi-ar fi milă de vreme şi dacă tiparul n'ar fi atât de scump, aş puteà-o demonstrà uşor. Ar fi însă nedrept a susţine că această carte n'are şi părţi bune. Şi astfel de lucrări pur descriptive, care publică materialul brut, adunat cu trudă, sânt necesare, căci ele dau celui cu înţelegere lingvistică ocazia, după ce a împreunat ceea ce o metodă formalistă despărţise în o mulţime de rafturi şi cutiuţe, să scoată mai uşor esenţa însăşi, subordonând faptele de amănunt unui punct de vedere general, precum publicaţiile de documente dau posibilitate celui cu simţ istoric să reconstruiască din ele însăşi viaţa din trecut. Intre cercetătorii adevărului sânt de cei ce se aseamănă cu cariatidele ce sprijină pe umerii lor o parte dintr'un edificiu măreţ şi sânt şi acei hamali ştiinţifici, care duc pe umerii lor cu acelaşi entuziasm lăzi cu cuie ruginite şi geamantane cu obiecte de artă, fără să aibă conştiinţă de valoarea conţinutului lor. Şi hamalii exercită o meserie folositoare şi onorabilă, cu condiţia însă, ca hamalul să nu-şi închipue că e Atlas şi — să nu se uite cu câte o valiză streină în mână, când ia drumul spre casă (cf. acest buletin p. 668 ş. u.).

Domnii directori ai „Arhivei" se înşală deci crezând că noi nu-i apreciem. Dar îi apreciem după merit, iar cei ce au răbdare să citească tot ce publică, îi şi cetează. Preferă însă — de oare ce aşa e obiceiul — să citeze izvorul însuşi din care ei se „inspiră" de cele mai multe ori.

Odinioară „Arhiva" erà o revistă serioasă, ilustrată de numele lui D. A. Xenopol, Moldoveanul care ţineà cu drept cuvânt ca laşul intelectual şi ştiinţific să se manifeste cu contribuţia sa în mişcarea culturală a României unite. Acum numele glorios a fost uzurpat şi nivelul revistei degradat la un pamflet de cea mai rea speţă, fără ca deraiarea aceasta să stârnească un protest la cei ce ar trebuì să fie mai mândri de oraşul şi provincia care a dat Românismului cele mai strălucitoare şi mai cumpănite minţi. La laşi s'a încuibat o atmosferă care ne inspiră îngrijorare tuturor celor ce eram deprinşi să privim cu fală şi cu nădejdi la cea mai veche Universitate românească. Oare vinovatul la crearea ei să nu fie dascălul însuşi, care după treizeci de ani de activitate, n'a fost în stare să creeze decât un singur elev, care, fără să-i semene la soliditatea cunoştinţelor, continuă

www.dacoromanica.ro

numai dispreţul pentru munca altora şi apucăturile de falsă genialitate care prea mult timp au făcut impresie la Iaşi?

Sextil Puşcariu.

Radu Dragnea, *Mihail Kogălniceanu.* Anii de pribegie — Caracterul — Prioritătile literare — Ideile politice — Elocvenţa sa — Influenţa sa. Cluj, Tipografia Naţională, 1921. Pp. 262; preţul 20 lei.

Meritul de a fi arătat întâia oară rolul covârşitor al lui Mihail Kogălniceanu în istoria literaturii noastre e a lui N. Iorga. În „Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea" şi în studii ulterioare, dânsul a schiţat odată pentru totdeauna personalitatea genialului îndrumător. Totuşi activitatea lui Kogălniceanu a fost atât de mare, încât cercetători noi vor puteà şi de acı înainte adăogà câteva linii nouă la portretul lui literar. O astfel de încercare, scrisă cu multă căldură, e monografia lui R. Dragnea, care aveà să apară cu ocazia centenarului naşterii lui Kogălniceanu (1917), dar care a întârziat din cauza războiului. Remarcăm din ea, afară de câteva date nouă biografice şi caracterizări izbutite (de ex. la pag. 39), mai ales capitolul în care se dovedeşte partea de colaborare a tânărului K. la „Alăuta Românească", pe care o scoteà Asachi, ca suplement literar al Albinei Românesti. Dragnea arată că de fapt „Alăuta" erà revista lui Kogălniceanu, al cărui spirit critic se recunoaşte în mod distinct de la 1838. De asemenea caută să dovedească (p. 52. ş. u.) că începutul de roman „Tainele inimei", apărut în Foiletonul *Gazetei de Moldova* din 1850, este tot opera lui Kogălniceanu, precum presupusese şi Iorga. Cel mai frumos capitol e de sigur cel care arată pe Kogălniceanu ca orator.

Dragnea a înţeles bine pe marele Moldovean, dar n'a ştiut să înveţe de ajuns de la el. Am fi dorit ca cevà din respectul lui Kogălniceanu pentru limba românească şi mai ales pentru păstrarea bunei tradiţii să fi trecut şi asupra panegiristului său, care apare uneori certat cu punctuaţia şi cu gramatica („îi *place* istoriile ..., îi *place* subiectele" p. 86 „căci dacă streinilor li se acordă în mod liberal aces[t] drept, *li-l poate fi ridicat* ori de câte ori locatarul voeşte să expropieze" p. 147. „Astăzi ne mulţumim numai cu partea literară a unui discurs, fie în redactarea secretarilor, fie în redactarea vorbitorului, *care* de multe ori, înainte de a-l tipări, *oratorul aveà obiceiul de a-şi revedeà textul*" p. 213) şi în loc să caute în graiul înţeles de toţi expresiile potrivite, crede că limba românească poate să fie schimonosită cu formaţiuni ca cele următoare, care nu sânt mai puţin monstruoase dacă sânt puse între ghilemele: octrocizat (40), extrinsec (47), momentualitate (60), contrurstică (sic! 63), conţinutal (63, 96), datologie (67), culturalist (69), veteraniat (76), progre-

www.dacoromanica.ro

sie (48), despersonalizare (88), conştiinţifizat (92), ţinutal (95), mimetist (96), cultualism (110), enunciuri (111), se efuzionează (128), eroizare (129), ficţionat (129), moravurism (131), străinizat (134), criticist (135), intuiţionist (144), tradiţiocrat (163), arhic, arhie (189), antiprivilegeist (189), proprietarist (201), inexproprieţionist (203), uzufructuarist (207), antiexpropriaţionist (207), lăuntricitate (230), etc. Cred că această listă poate fi în stare să-l sperie de neologism până şi pe E. Lovinescu.

În sfârşit am vrea să ştim ce îşi închipue Dragnea despre divanurile *ad-hoc*, ortografiate în cartea sa *Ad-Hoc* (232), *Ad-Hoh* (214) şi *Ad-Hoch* (213, 217)?

S. P.

V. V. Haneş, *Din Ţara-Oltului*. Însemnări etnografice şi lingvistice, culegere de texte, glosar de cuvinte şi mai multe clişee. Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1922 [pe copertă 1921]. Pp. 127. Preţul 10 lei.

Însemnările lui Haneş făcute prin Ţara-Oltului şi cu deosebire în regiunea Drăguşului privesc chestiuni etnografice (satul, locuitorii, tipul, portul, locuinţa, ocupaţia, migraţiunile) şi mai ales chestiuni de limbă, studiindu-se dialectul în partea lui fonetică, morfologică, sintactică şi lexică. Se dau şi texte, după felul celor din „Graiul nostru". Autorul, adresându-se unui cerc mai mare de cetitori, n'a vrut să-şi împovăreze lucrarea cu o transcriere pur fonetică. Asemenea studii monografice sânt cât se poate de binevenite; cel ce studiază ştiinţificeşte limba va găsi în ele totdeauna un material preţios. Dacă autorul ar fi cunoscut problemele care preocupă azi pe cercetătorii dialectali şi şi-ar fi luat vremea să aprofundeze mai mult studiul său, ne-ar fi putut da o carte şi mai folositoare. Mulţumindu-se cu notele cam grăbite pe care le-a strâns, a dat un studiu care se aseamănă cu reproducerile de fotografii din această carte, care au ieşit cam şterse şi care, în alegerea lor, nu ating totdeauna lucrurile cele mai caracteristice.

S. P.

C. S. Nicolaescu — Plopşor. *Vorbe oltenești*. (Extras din „Convorbiri literare" anul 1922). Bucureşti, Convorbiri literare, 1922. P. 16 în 8°.

Autorul şi-a luat osteneala de a controlà cu Dicţionarul Academiei şi al lui Tiktin, precum şi cu glosarele dialectale de Boceanu (Mehedinţi) şi Vârcol (Vâlcea) materialul lexical cules în Oltenia, reţinând numai ceea ce n'a fost semnalat de alţii sau ceea ce dă contribuţii nouă faţă de materialul cunoscut. Lucrarea sa este de mare preţ şi exemplul său ar trebuì imitat.

S. P.

www.dacoromanica.ro

Natalia Negru, *Helianta*. Bucureşti, Viaţa Românească, 1921. Pp. 224.

Dacă femeia, al cărui nume se va rosti totdeauna când va fi vorba de sfârşitul tragic al celor doi mari poeţi, odinioară legaţi printr'o strânsă prietenie şi printr'o fericită colaborare literară, s'ar fi mulţumit să publice scrisorile lor, fără nici o notă personală, atunci i-am fi fost recunoscători, deşi am fi preferit, poate, ca lucrul acesta să se întâmple mai târziu, după ce se va fi mai aşezat dâmbul de pământ de pe mormântul celui ce a sfârşit nebun şi al celui ce a murit de glonţ. Comentariile acestor scrisori le-ar fi făcut biograful pios. În forma în care ni se dau însă aceste „mărturisiri", pe jumătate roman sensaţional, pe jumătate pledoarie, şi pe de-a'ntregul scrise fără talent literar, nu i le-a cerut nimeni şi nici un om de bun simţ nu poate fi bucuros de ele.

S. Puşcariu.

Ovid Densusianu, *Literatura română modernă*. Volumul I (12 lei) şi volumul II (14 lei). Alcalay et Co. Bucureşti.

Cursul de istoria literaturii moderne al domnului Ovid Densusianu a fost ţinut la Facultatea de litere din Bucureşti în anii 1899—1901. După douăzeci de ani cursul apare într'o formă revăzută, dar cu fondul neschimbat. Păstrarea fondului însemnează că autorul îşi susţine concepţiile, pe care acum le putem luà drept convingeri definitive.

Şcoala latinistă, începând cu anul 1780, încheie „perioada veche" şi începe „faza nouă" a literaturii române. Faza nouă este o „regenerare" produsă de convingerile învăţaţilor transilvăneni, cari, la rândul lor, sânt produsul unirei cu biserica romano-catolică. „Solidaritatea intelectuală" a lor — anume şi cu dreptate accentuată — a impus tuturora credinţa în „originea noastră latină", care astăzi nu mai este contestată de nimeni. Se caracterizează apoi scăderile şi primejdiile curentului latinist, a cărui agonie a fost grăbită de „progresele poeziei române", progrese sosite tocmai când primejdia eră mai mare. Remarcabilă este şi părerea autorului că utilitatea spiritului latin-antic nu s'a putut manifestà — se spune de ce — în literatură (p. 18); şi îndreptăţită este părerea de rău că literaţii noştri n'au trecut prin şcoala acelui spirit de „calm" sentimental, ci au trecut deadreptul la romantismul francez, pe care Ardelenii l-au combătut. Paginile acestea indică un contrast, asupra căruia s'ar puteà scrie încă mult mai amănunţit, cu probe.

Biografiile care încep la p. 23 (S. Micu etc.) stabilesc din capul locului tipul biografiei preferite de autor: biografia este alergătoare, scurtă, sumară, fără a stărui asupra amănuntului

www.dacoromanica.ro

neesențial. Dar amănuntul lipsește uneori și din expunerea ideilor și lucrărilor, de ex. chiar la S. Micu, pe care, ca predicator către popor l-aș critică aspru — predica lui este o tortură medievală a spiritelor — pe care, unde este mai îndrăsneț, l-aș explică ca un reflex din Fleury, un scriitor francez mai liberal decât puteau admite iesuiții și episcopul Bob. Privitor la toți cei trei corifei ai școalei latiniste ar fi fost de dorit ca un amănunt prețios să nu lipsească: o caracteristică a mediului cultural căruia ei i se adresau direct.

Pe lângă cei trei corifei sânt grupați continuatorii filologici: Tempea, Iorgovici, Diaconovici Loga și Aromânii, al căror contact cu Ardelenii se face prin Viena și Budapesta. Ca un ecou special este tratat Țichindeal, care, luptând cu Sârbii, ia chiar de la ei arme bine ofelite.

Capitolul următor: *Începuturile literaturei poetice* se ocupă cu Văcărești (Ienache, Alecu, Nicolae), I. Budai-Deleanu, V. Aron și I. Barac. Văcărești nu sânt încă studiați; deși ei sânt o aurore poetică, răsăritul lor nu a atras nici un spirit care să le dedice o interpretare definitivă. Gramatica lui Ienăchiță, *de pildă*, are de sigur un prototip italian, de care nu atârnă numai în terminologie; iar „spontaneitatea și gingășia" unei poezii a lui, care a ajuns populară (p. 95) eu o cred (până la proba contrară) tot de origine populară. Motivul versurilor:

Într'o grădină
Lâng'o tulpina
Zăriiu o floare
Ca o lumină.
S'o tai, se strică;
S'o las mi-e frică
Că vine altul
Și mi-o rădică

îl regăsim pretutindeni la Români. De pildă în:

Alunaș cu creanga'n drum,
Te-aș iubì și nu știu cum:
Te-aș lăsà și nu mă 'ndur;
Te-aș sapà, dar te-ai uscà
Și mi-i rupe inima; —
Te-oiu săpà din rădăcină
Te-oiu răsădì în grădină
Să te iubesc pe hodină

Din Bucovina. **Tribuna** 1906; Nr. 39, p. 4.

Badea cel cu pălărie
Ține umbră lui și mie;
Dar să-l văd într'o grădină,
L-aș răpì cu rădăcină
Și l-așì pune'ntre ușori,
L-aș sărutà'n sărbători
Și iarna la șezători.

Din Ardeal Com. Rovina. **Tribuna** 1906; Nr. 183, p. 6.

www.dacoromanica.ro

Despre Alecu Văcărescu eu n'aş puteà zice că viaţa lui „ne e puţin cunoscută", deoarece în multele volume ale lui V. A. Ureche privitoare la veacul XVIII şi începutul veacului XIX se găseşte tot ce ne trebueşte pentru a-l cunoaşte. Şi la Nicolae Văcărescu *A trăì făr' a iubì* este tot o inspiraţie populară logicizată de poet. Altfel, caracteristica *generală* a Văcăreştilor este reuşită. I. Budai-Deleanu, de la studiul mieu despre el şi de la ediţia lui Virgil Oniţiu încoace, este un scriitor recâştigat conştienţei actuale a neamului; şi d. Densusianu îl cinsteşte cu multe pagine bune. Aron şi Barac — dar mai ales poligraful Barac — au încă nevoie de cercetări, pentru ca chipul lor să se precizeze, pentru istorie fireşte, nu pentru estetică. Deşi ei sânt poeţi de-a treia mână, ecouri din streini, sânt totuşi vrednici de cercetări care nu s'au făcut încă.

Volumul I-iu se sfârşeşte cu „îndrumările nouă" date de G. Lazăr şi G. Asachi. Datele puţine despre Lazăr şi puţinele lui lucrări limitează şi aici, ca şi la alţii, putinţa de-a aprecià variat pe Lazăr; iar întrucât priveşte pe Asachi cred că d. Densusianu are dreptate să refuze a se asocià la exagerata apreciere ce i s'a făcut aiurea, acestui „poet" de câteva momente estetice şi-o lungă zădărnicie novelistică, dramatică etc.

Până aici, aşadar, „faza nouă" a literaturei ni se înfăţişază ca o revoluţie latinistă şi naţionalistă, care înalţă conştiinţa poporului, întăreşte idealele politice şi culturale şi cârmeşte spre un modernism activ în Muntenia, eclectic în Moldova.

De la 1780—1820 evoluţia a fost lentă. Şi de-aici înainte ea nu-şi iuţeşte pasul. De aceea volumul al II-lea începe cu o constatare, pe care o citez verbal: „Cine urmăreşte literatura română chiar mai nouă are mereu prilejul să constate că scriitorii au rămas prea multă vreme credincioşi aceloraşi idei, s'au arătat prea uşor mulţămiţi de ce au câştigat, într'un moment, ca directivă literară. Lamartine spuneà că o generaţie spirituală nu durează mai mult de cincisprezece ani. Aceasta poate să fie adevărat pentru Franţa, dar *la noi constatarea e că o generaţie intelectuală ţine cam cincizeci de ani, dacă nu şi mai mult*" (II, p. 3). Cu alte vorbe, d. Densusianu constată o perseverare a ideilor, a modului de simţire, a curentelor. Aceasta ar însemnà că sântem un neam cu înclinări conservatoare. Convingerea se reflectează în caracteristicele autorului. Observarea este justă; dar şi explicarea este foarte simplă. La noi diferenţierile sociale şi culturale sânt de origine recentă; dincolo de ele, în trecut, şi fantazia, şi raţiunea erau prinse în formele unei societăţi înţepenite. Intr'o astfel de societate, fireşte, nu puteam „să croim sisteme mari filosofice" (I, p. 21); ba nici istorie, nici filologie serioasă nu croiam. Acestea vin acum, filosofia va venì, poezia mare chiar este printre noi; şi cel puţin printre poeţi personali-

www.dacoromanica.ro

tăţile sânt individualizate, originale, nu umbre ale modelului ca de ex. în epoca lui Conachi şi Văcărescu. Ceea ce a fost de constatat pentru trecut nu va fi deci real şi în viitor; curentele de vreo 50 de ani se vor strânge în cifre mai mici; astfel că observarea relativă la ritmul mişcării literare nu priveşte însuşi fondul producător, spiritul rasei.

Volumul al II-lea se ocupă, în precumpănire, cu reprezentanţii epocei nediferenţiate: Milo, Conachi, Beldiman, Mumuleanu, Bob, Rimniceanu, Scavinschi. Dar cu Iancu Văcărescu, cu Eliade, cu C. Stamati şi Cârlova diferenţiarea clară începe. Este drept că toţi aleargă sau se'ntorc, ca floarea-soarelui, după un ideal estetic strein; dar aceştia patru din urmă au şi momente originale în care personalitatea proprie apare energică. Energia lor este semnul că rassa se reculegeà, prin anii 1820—1840. Conţinutul momentelor originale erà; la ei, dovada că, după renaşterea filologică şi istorică latinistă, se înfiinţà renaşterea poetică. De-aceea se şi poate vorbì, ca la d. Densusianu, de „poezia cu spirit vechiu şi cea de transiţie"; de-aceea Cârlova poate fi numit „întâiul poet modern", adecă întâiul poet al atitudinei sentimentalĕ estetice, cu mijloace de-a o exprimà astfel, încât ea să devie şi atitudinea cetitorului.

Socotînd fără folos a discutà aici amănunte, mă mărginesc a mai zice o vorbă. Am scos la iveală calitatea de căpetenie a scrierii d-lui O. Densusianu: ea este stăruinţa de-a fixà evoluţia literară în faze caracterizate precis. De-aceea opera nu are balast de erudiţie, ci privirea este liberă, rămasă de-asupra fenomenelor, nu în ele, între ele. Putem fi curioşi a ceti continuarea în acèle volume cu prilejul cărora vom revenì, pentru a caracterizà *toată* concepţia.

G. Bogdan-Duică.

S. N. Čeban, *Dosithei, Mitropolit Sočavskij i ego knižnaja dêjateljnostj*, Kiew, 1915.

Ştefan Ciobanu, *Dosofteiu Mitropolitul Moldovei* traducere din ruseşte de *Ştefan Berechet*, Iaşi 1918.

Ştefan Ciobanu, *Contribuţiuni privitoare la originea şi moartea Mitropolitului Modovei Dosofteiu*, discurs [de recepţiune] rostit la 28 Maiu 1919, cu răspuns de Ioan Bianu. Bucureşti 1920.

Este meritul netăgăduit al d-lui Ştefan Ciobanu, că prin studiile şi cercetările facute în Rusia a izbutit să lumineze pe deplin activitatea literară desfăşurată de vrednicul mitropolit al Moldovei în ultimii ani ai vieţii sale. Dosofteiu a petrecut, începând de la 1686, aproape opt ani în orăşelul galiţian Stryj, unde a fost dus, împreună cu moaştele Sfântului Ioan cel Nou, de către regele Sobieschi. In anii grei ai surghiunului mintea

www.dacoromanica.ro

luminată a marelui cărturar nu a stat nici o clipă în neactivitate. Ci, recunoscând nevoile reale de care sufereà literatura bisericească a Ruşilor şi ghicind gustul teologilor de atunci, a tradus o serie întreagă de lucrări din limba grecească. pe cari le-a trimis apoi la Chiev şi la Moscva, cele două mari centre ale vieţii culturale şi bisericeşti din Rusia. Dl. Şt. Ciobanu a studiat aceste manuscripte ale ierarhului moldovean în bibliotecile din Chiev şi Moscova şi adăugând la rezultatele atinse şi alte informaţiuni luate tot din izvoare ruseşti, a adus o seamă de concluzii preţioase atât pentru istoria literaturii române cât şi pentru istoricul literar rusesc.

In „Contribuţiunile" pe cari le-a dat, acum pe urmă. în discursul de recepţie de la Academie, descoperind câteva date nouă, îşi îndreaptă concluziile puse cu privire la originea şi data morţii mitropolitului Dosofteiu. Pe când, în lucrarea sa rusească, dl. C. credeà (p. 41 ş. u.) că Dosofteiu erà de origine Slav, şi anume Ucrainean, acum îşi schimbă această opinie prea puţin întemeiată, militând pentru originea moldovenească a marelui mitropolit, după cum îl ştià odinioară şi cronicarul Neculce. Interesant este a şti că o descendentă a familiei Papara, cu care mitropolitul moldovean erà înrudit de aproape, făcând încă la 1853 genealogia familiei sale în „Gazeta Lioviului", afirmă, că ei erau pe timpul lui Ştefan cel Mare în Moldova şi că un Mihail Papara obţinuse confirmarea drepturilor de proprietate asupra „moşiilor strămoşeşti" din Moldova. Mai reţinem, în fine, din expunerile acestei genealogii, faptul că un Gheorghe Papara, se află la 1685 în rândurile nobilimei poloneze, iar fratele său, Teodor Papara, fusese paharnic la Novograd. Tocmai aceste dintâiu menţiuni ale familiei Papara în Polonia, numai la sfârşitul sec. XVII, ne dovedesc, că ea nu erà de mult imigrată în regatul polon, ci cel mult de câteva decenii. Dacă putem crede mărturiei aduse adineaori despre existenţa în Moldova a familiei încă pe vremea lui Ştefan cel Mare, atunci nu avem nici un motiv a ne îndoì nici de romanitatea ei. O ramură a familiei a trecut cam pe la mijlocul sec. XVII în Polonia, unde, ca mulţi alţi boieri pribegi din Moldova, s'a polonizat. In chipul acesta am puteà explică înrudirea apropiată a familiei Papara cu Dosofteiu, fără a fi nevoiţi să presupunem că mitropolitul moldovean s'ar fi născut în Polonia şi că, poate în vrâstă fragedă, s'ar fi mutat în Moldova (Contrib. p. 12). Măturia lui Neculce, în această privinţă, e mult mai puternică decât orice ipoteză

Dl. C. rectifică deseamenea şi data morţii lui Dosofteiu, pe care noi o stabilisem, în Convorbirile Literare din 1911, la 13 Decemvrie 1694 şi pe care o admisese d-sa şi în lucrarea rusească. Atunci ne întemeiam pe o scrisoare a călugărului Adrian, un tovarăş de pribegie a lui Dosofteiu, către hatmanul Mazepa, din

www.dacoromanica.ro

care se puteà deduce această dată. O notă reprodusă de Petruşevici din pomelnicul confraternităţii stavropighiane din Liov, dar şi un decret al regelui polon datat la 12 Februarie 1694, dovedesc, mai pre sus de orice îndoială, că data morţii lui Dosofteiu este a se fixà cu un an mai înainte, adecă la 13 Decemvrie 1693. Greşala noastră rezultă, cum observă dl C. din faptul, că cererea călugărului Adrian a fost greşit copiată şi înregistrată în arhiva ministrului afacerilor streine, când, la porunca lui Petru cel Mare, s'a început în biurourile ruseşti, întrebuinţarea erei creştine. De altfel data de 30 Dec. 1693 fusese adoptată şi de către răposatul I. G. Sbiera după scriitorul polon Maryan Sokołowskij (v. Mişcări culturale şi literare la Românii din stânga Dunării în răstimpul de la 1504—1714, Cernăuţi 1894, p. 138).

Insemnăm aici şi o greşeală de tipar, de bună seamă, la p. 15 a Contrib. In loc de Io Alexandru Bragă e a se ceti Alexandru Blagyj (cel Bun).

Silviu Dragomir.

G. Bogdan-Duică, *Titu Liviu Maiorescu*, discurs de recepţie, cu răspuns de Sextil Puşcariu, Bucureşti, librăriile: „Cartea Românească" şi Pavel Suru, 1921.

Dl G. Bogdan-Duică, profesor de istoria literaturei române la Universitatea din Cluj, a fost primit în Academia Română, la 25 Mai 1921, ca urmaş al lui Titu Maiorescu. Acesta fusese profesor de filosofie la Universitatea din Bucureşti şi unul din cei mai mari critici literari ai României contimporane. La intrarea sa în înaltul institut, noul academician a rostit un discurs asupra ideilor predecesorului său.

„Personalitatea lui Titu Maiorescu, zice dl G. Bogdan-Duică, a fost atât de bogată, în cât ea nu se poate desfăşurà completă în marginile unui scurt discurs de recepţiune. A încercà acum aceasta, prin simple comunicări de impresiuni, prin simple afirmaţiuni, cărora dovada deplină să nu le urmeze imediat, nu ar fi demn de personalitatea lui, în care se concentraseră armonic, convingeri sigure, trecute printr'o inteligenţă de o rară claritate, şi printr'o inimă care zadarnic încercà să-şi ascundă sentimentul supt olimpica suveranitate a raţiunei, căreia, din capul locului, îi consacrase un cult precumpănitor. — Desăvârşit demn de Maiorescu va fi numai studiul care îl va privì ca un fenomen egal in rang cu cele mai înalte suflete ale călăuzitorilor naţionali pe drumurile grele ale renaşterilor, adică: pe drumurile epocelor care însemnează înflorirea popoarelor până la gradul de a-şi simţi limpede, vesele, puterile mari, cari cresc în ele, de a-şi diferenţià menirea lor în lume şi vrednicia în concurenţa cu popoarele civilizaţiei moderne. — Lucrarea aceasta se va face altă dată. — Acum eu voiu rostì numai un capitol din ea, dar un capitol fundamental.

www.dacoromanica.ro

Acum eu voiu scrie capitolul care să vă convingă despre felul evoluţiunei lui literare, supuse permanent îndemnurilor filosofice culese din mediul apusean, încă din timpul tinereţei sale studioase".

Maiorescu nu este partizanul unei şcoale exclusiviste, ci el este armonizator. S'ar părea că el este un adept al doctrinei lui Herbart, adecă un raţionalist. Aceasta se vede mai mult în primele sale serieri ca: *De philosophia Herbarti*, Giessen 1859; *Einiges Philisophische in gemeinfasslicher Form*, Berlin, 1861; şi mai puţin în opera sa capitală intitulată *Critice*. — Totuşi chiar dela început el se deosebeşte de filosoful german, prin faptul de a fi pe de o parte mai puţin raţionalist, iar pe de altă parte mai entuziast. — Şi această deosebire se accentuiază din ce în ce cu timpul. — Cugetarea lui Herbart este raţionalistă. Scopul filosofiei, pentru el este de a precizà noţiunile prin eliminarea contrazicerilor din concepţia lumei. Şi filosofia face aceasta, fiind nu o anumită ştiinţă ci o ştiinţă a ştiinţelor, adecă studiind reprezentările sau raporturile dintre lucruri, numite *reale*, nu în amănuntele lor, ci în ceea ce ele au mai pur sau mai general. Ceea ce revine la a spune că, preocupat numai de claritate, Herbart rămâne numai în domeniul abstracţiunilor, şi lasă de o parte orice sentiment, căldură sau avânt. Maiorescu, şi el caută, în cercetările sale, raporturile pure, dar el nu le desparte de căldura vieţei, de realităţi.

Concepţia herbartiană, astfel, modificată, îl duce pe filosoful român la următoarele două rezultate: 1. *liniştea* neturburată, isvorîtă din ideea că peste tot domneşte legea; 2. *răbdarea*, reieşită din ideea că legile domnesc cu necesitate; dar cu adăugirea că liniştea şi răbdarea trebue să fie însoţite de un „instinct sfânt", de instinctul cercetărei celei mai conştiincioase a legalităţii şi necesităţii, şi de mărturisirea liberă a adevărului găsit. Cine nu simte acest instinct, zice Maiorescu, este pierdut pentru ştiinţă şi, — ceeace este identic, — este pierdut şi pentru umanitate.

Înzestrat cu această concepţie, Maiorescu se aşază în faţa cursului literaturei române şi-l observă cu pătrundere, pentru a-i da îndreptarea necesară. — Dar spre a studià cât mai adânc acest curs, el recurge nu numai la Herbart, ci şi la diferiţi alţi gânditori, ca Platon, Aristoteles, Stoicienii, Kant, Victor Cousin, etc., şi mai ales la Vischer. Acesta erà un hegelian idealist, care se îndreptà împotriva falsului idealism, adecă împotriva subiectivismului. — Plecând deci de la un Schopenhauer sau de la un Vischer, dar trecându-i prin prisma sa de armonizator, Maiorescu stărueşte asupra cunoscutei definiţii că frumosul nu este numai un simplu simţimânt, ci o idee încorporată într'o formă sensibilă, deşi aici prin idee trebue să înţelegem mai mult un simţimânt decât o cugetare exclusiv intelectuală; şi el căută să arăte că de o asemenea definiţie trebue să ţinem noi seama în producţiunile noastre literare. Dar această apropiere între artă şi ştiinţă, nu în-

www.dacoromanica.ro

seamnă confundarea lor. Arta este o idee sensibilizată, pe când ştiinţa este o idee desprinsă de sensibil. Adecă nu trebue să credem că facem artă atunci când facem ştiinţă, sau invers, — deşi trebue să le apropiem.

Vorbind de artă, Maiorescu zice că ceea ce ne trebue este o artă tipică, sau impersonală, adecă o operă care ne aduce mai puţin aminte de interesele individuale, şi ne ridică la emoţiuni impersonale. Numai prin atari emoţiuni omul se desrobeşte de egoism şi trăeşte o viaţă morală. Căci mintea omenească este un straniu product al formaţiunilor animalice, care este vecinic agitat. Iar arta este ca un liman de adăpostire, de liniştire sau de repaos al inteligenţei. Ea duce la morală prin faptul însuşi de a nu avea o intenţie morală, ci un scop de liniştire, prin trecerea de la egoism la o stare impersonală.

Prin această impersonalitate, sau prin această artă pentru artă, Titu Maiorescu dă o *direcţie nouă* culturei româneşti. Dar această direcţie nu a fost de la început înţeleasă, ci ea i-a adus autorului său învinuirea de cosmopolit. Acuzaţiunea nu erà îndreptăţită. Incă din *Einiges Philosophische*, Maiorescu dovedise ce dureros îl impresionà, în Germania, ignorarea vieţei româneşti, despre care acolo scrià de ex. istoricul popular Steger şi filologul Diez.— Tânărul român îi clasifică printre falsificatorii adevărului din indeferentism către adevăr ori către neadevăr. Sămânţa naţională erà, în acel tânăr, productivă. — Insă extrema sa iubire de adevăr, îi opreà pe loc orice entuziasm nemotivat. De aceea, zice dl Duică, el a vorbit *contra şcoalei Barnutiu*, în 1868, formulând judecata că „un popor are dreptul la existenţă naţională şi teritorială, nu în urma naţionalităţii sale brute, ci numai în măsura contribuirii individuale la cultura omenească; şi — prin urmare — că un popor care a rămas indiferent când s'a spoliat de o parte a teritoriului său, de limba, de tradiţiile şi de legile sale, a meritat să le piardă; şi că, pe de altă parte, numai atunci va avea dreptul să-şi recâştige pământul, când, în mijlocul concurenţei cu vecinii săi, întru însuşirea culturei, se va arătà demn de vechea poziţie geografică la care aspiră, şi de suveranitatea ce o reclamă". — Iar doi ani mai înainte, în *cuvîntarea limbei române*, la 1866, severul Maiorescu admisese ideea naţională; tot secolul XIX erà, şi pentru el secolul naţionalităţilor; în acest secol, scrià el, „s'a lămurit şi se realizează, ideea, că popoarele sânt chemate a se întări în cercuri etnografice deosebindu-şi fiecare misiunea istorică după propria sa natură. Pe lângă tezaurul comun al popoarelor civilizate, fiecare mai are tărâmul său aparte, în care îşi desvoltă în mod special individualitatea, şi, separându-se aci de toate celelalte, îşi constitue naţionalitatea sa. Astfel, se cere ca poporul modern să aibă o formă de stat naţională, şi mai ales o literatură şi o limbă naţională".

www.dacoromanica.ro

Acesta este, în liniile sale cele mai generale, discursul dlui G. Bogdan-Duică rostit la intrarea sa în Academie. — Am ţinut să ne ocupăm de el, pentrucă ni s'a părut a fi o admirabilă tălmăcire a lui Titu Maiorescu, care a fost criticul literar al României contimporane. Trebue să mărturisim că ne-a surprins chiar faptul de a vedeà că un istoric al literaturei mânueşte cu atâta înţesnire ideile filosofice, deşi îi cunoşteam rara sa erudiţie.

Dl G. Bogdan-Duică a prins foarte bine esenţa cugetărei lui Maiorescu, atunci când ni-l înfăţişază nu ca aparţinând unei anumite şcoale, ci ca fiind un armonizator în care se sintetisează diversele curente ale culturei umane. Unii ar puteà zice că Maiorescu este un eclectic. Dar adevăratul său nume este acela de armonizator. Aşa se explică de ce el este un partizan al raţionalismului rece al lui Herbart, şi de ce, totuşi, are şi entuziasmul pe care acesta nu-l aveà.

Insă, firește, acest studiu, nefiind încă decât un scurt discurs de recepţie, nu puteà cuprinde toate notele ce caracterisează filosofia lui Maiorescu. Intre altele, după cum a observat şi primitorul său în Academie, dl Sextil Puşcariu, savantul profesor de filologie de la Universitatea din Cluj, dl G. Bogdan-Duică a stăruit mai numai asupra izvoarelor streine, trecând prea repede peste cel românesc, din care s'a inspirat Maiorescu. Şi trebue să spunem că dacă acesta este un armonizator, cauza adâncă stă poate în sufletul său românesc. Căci sufletul românesc este mai ales o putere de sinteză. Incât poate că Maiorescu trebue să ne apară mai cu seamă ca fiind un Român care cere ca filosofia românească să se desvolte de acord cu filosofia omenirei, dar şi invers, filosofia românească, împărtăşindu-se de la filosofia omenirei, să-şi altoiască aceasta pe propria sa fire naţională de împreunătoare a contrastelor, iar nu absorbindu-se în aceasta. — Apoi trebue să semnalăm marele rol pe care îl are în gândirea lui Maiorescu ideea unei filosofii ştiinţifice. In deosebi prin această idee Herbart îl impresionează. Lozinca sa, atunci când, după terminarea studiilor, se reîntoarce din streinătate în ţară, este propoveduirea unei asemenea filosofii. Şi el, găsind aceasta şi la un Auguste Comte, devine din ce în ce partizanul pozitivismului, deşi el nu exclude cu totul metafizica, aşa după cum afirmase că voeşte să facă filosoful francez. — Iar în legătură cu entuziasmul pe care el îl adaugă raţionalismului lui Herbart, ar trebui să constatăm existenţa intuiţei intelectuale, pe care Herbart o proscrie, dar pe care el o admite. Şi, după cum se ştie, această notă are mare importanţă. Una dintre cele mai vii discuţii în problema cunoştiinţei, este cea referitoare la intuiţia intelectuală. Şi, mergând mai departe, am vedeà poate înrâurirea lui Victor Cousin în *Einiges Philosophische.* Şi

www.dacoromanica.ro

tot aici, precum în *Logică* şi în *Critice*, să nu uităm idealismul său. Despre acest idealism, Mihail Eminescu a scris minunate pagini, cu prilejul analizei făcute asupra *Logicei*. – În sfârşit după ce vom fi arătat, cât mai în totalitatea lor, elementele ce alcătuesc *direcţia nouă* dată de Maiorescu culturei româneşti, va trebui poate să punem acest curent într'un raport special cu direcţia cea veche, întrebându-ne cărei necesităţi precise a corespuns intervenţia lui Maiorescu; ce a adus ea cu adevărat nou şi folositor; în ce a fost ea exagerată? — Căci, în ceea ce ne priveşte, noi credem că Maiorescu a adus foarte mari servicii culturei neamului nostru, dar a atins şi anumite lucruri într'un chip care nu trebuia să fie. In clipa în care el începe a se afirmà, cugetarea românească erà înfăţişată de învăţaţi ca Simion Barnutiu sau Hasdeu, cari, în acelaşi timp, erau şi nişte înflăcăraţi naţionalişti. Maiorescu se întreabă în ce măsură un om de ştiinţă poate să aibă şi entusiasmul patriotismului? Şi răspunsul său este că acest entusiasm trebue să fie mai potolit, deoarece altfel scade nivelul ştiinţific. Raspunsul, credem noi, are o parte foarte folositoare, şi una foarte păgubitoare. Admiţând că direcţia cea veche exagerase sentimentalismul în paguba ştiinţei, nu este mai puţin adevărat că direcţia cea nouă, la rândul său, exagerà ştiinţa în paguba sentimentului. Incât ceea ce trebue să facem noi când examinăm cele două curente, pe cel vechiu înfăţişat de un Barnutiu sau Hasdeu, şi pe cel nou, dat de Maiorescu, este nu ca să luăm poziţia unuia împotriva celuilalt, ci ca să realizăm o sinteză. Operile mari izvoresc din împreunarea căldurei sentimentului cu lumina cea rece a raţiunei. Insuşi Maiorescu simţise nevoia ca să fie mai cald decât un Herbart. — De altfel, o atare sinteză pare a se fi şi început să se înfăptuiască, în chip firesc, prin cugetarea timpului nostru. Şi aşa fiind, se pune chestiunea de a şti dacă pentru a-l înţelege cât mai deplin pe Maiorescu, nu este bine să-l considerăm în şirul de expresii ale sufletului românesc, din care el face parte. Poate că pentru a prinde cât mai adânc rostul său în istoria culturei noastre, trebue să-l privim mai ales în înlănţuirea sa cu ceea ce l-a precedat şi cu ceea ce l-a urmat.

Dar, negreşit, dl G. Bogdan-Duică nu puteà să îmbrăţişeze toate aceste puncte de vedere într'un discurs de recepţie. Ci credem că d-sa le va cercetà în viitorul său studiu. Nimeni poate nu este mai chemat să ne arate locul ocupat de un Titu Maiorescu în cultura noastră. **Marin Ştefănescu.**

E. Lovinescu. *Critice.* Vol. V. Bucureşti 1921. Edit. Viaţa Românească.

Volumul al cincilea al criticilor dlui Lovinescu cuprinde: două studii mai lungi, unul despre romanul „Ion" al dlui Rebreanu şi altul despre opera lui Duiliu Zamfirescu; o serie de unsprezece

www.dacoromanica.ro

„figurine"; o privire asupra Romei imperiale, inspirată de o lectură a lui Tacit; un capitol despre literatura Ardealului „cu prilejul literaturii dlui I. Agârbiceanu" şi „glosse pe marginea cărţilor" Dl Lovinescu este astăzi unul din criticii cei mai cetiţi pe cari îi avem. Bun cunoscător al literaturilor clasică şi franceză, el aduce în studierea operilor scriitorilor români o metodă, preferinţe şi o formaţiune a spiritului care îl înrudesc cu criticii francezi ai secolului trecut Tot la aceeaşi bună şcoală şi-a format d-sa şi stilul, vioiu, plin de vervă, spiritual, uşor — a se vedeà figurina Emil Isac, în forma ei glumeaţă, mai usturătoare decât cine ştie ce studiu serios şi sever — suferind de oarecare abuz de neologisme şi de neglig nţe proprii jurnaliştilor — cum ar fi în studiul despre Ion — numai atunci când nevoi de ordin tipografic îi impun, probabil, o prea mare grabă.

Dl Lovinescu e un spirit fin şi larg-văzător, iubind sincer literatura, purtându-i un mare interes şi bucurându-se ori de câte ori o lucrare nouă, cât de cât remarcabilă, îmbogăţeşte tezaurul literaturei noastre contimporane. Şi cum dragostea este cel mai sigur mijloc pentru a pricepe un om sau o carte, judecăţile şi conc uziile sale sânt mai totdeauna juste. Romanul „Ion", ne spune Dsa, este înrudit, prin procedeul întrebuinţat spre a-ţi da impresia imensităţii vieţei, cu Războiu şi Pace al lui Tolstoi, dar şi cu toată arta clasică franceză, prin întrebuinţarea simplificărei şi reducerei sufletului eroului la o pasiune dominanta şi devoratoare. „Lipsită, ca şi semănătorismul, de orice ideologie, de orice preocupare pur artistică, de latură speculativă, epopeea scriitorului nostru . . . reprezintă realizarea integrală a idealului semănătorist". (pag. 14).

Opera lui D. Zamfirescu este analizată încă cu mai mare simpatie. Latura morală. educatoare, a ei este pusă în evidenţă cu multă pătrundere, chiar cu duioşie. Într'o epocă în care se face atât de des confuzie între boier şi ciocoiu şi în care cu şiretenie se pretinde că toate relele ne vin de la această clasă, Zamfirescu are curajul să-şi ia modelele din mica boierie rurală, să ne-o arăte încă plină de virtuţi, şi să ne dea impresia că în această pictură nu e nici o notă pusă din bunăvoinţa artistului, ci că totul e veridic.

Admiraţia dlui Lovinescu „pentru cel mai clasic dintre scriitorii noştri contemporani" este mai puţin vie, atunci când vorbeşte de Zamfirescu ca dramaturg. Partea studiului său unde se ocupă de drama *Voichiţa* este dintre bucăţile cele mai bine scrise, plina de o urbanitate in blam cu care nu ne-a obicinuit totdeauna critica română, şi nici chiar dl Lovinescu. Sânt mai puţin de acord cu d-sa în ultima parte a studiului, atunci când ne vorbeşte de *Pe Marea Neagră*. Ca poet Zamfirescu mi se pare cu mult inferior romancierului. Melancolia amurgului nu

www.dacoromanica.ro

izbuteşte singură să facă interesante versurile bana'e, temele prea cunoscute, prozaic versificate ale literatului aşa de minunat ca romancier.

Dintre „Figurine" în afară de cea a dlui Emil Isac pe care am amintit o, o mică bucată de antologie, mai ni se par demne de remarcat: Elena Farago, una dintre cele mai simpatice figuri din poezia contemporană română, cu drept numită de d Lovinescu „cea mai patetică şi mai personală poetă a generaţiei noastre literare" şi Costache Negruzzi. Mă întreb însă: oare crede dl Lovinescu tot binele pe care l-a tipărit despre Carmen Sylva?

Figura dlui I. Agârbiceanu, simbolică oarecum în literatura Ardealului, este analizată şi pusă în evidenţă cu o căldură şi o dragoste stăpânită în adevăr emoţionantă. În 1911, când a fost scris acest articol, aveam unii pentru alţii o rezervă de iubire, o pricepere, o stimă care au rămas încă în sufletul multora, dar care nu mai au curajul să se arate deschis ca atunci, acum când o serie de învrăjbitori îşi fac un merit şi-o plăcere din a ne asmuţi pe unii asupra altora.

Restul volumului cuprinde studii fără directă legătură cu literatura română. **G. Oprescu.**

I. Ibrăileanu. *Note şi Impresii.* Iaşi.. Viaţa Românească, 1920. Preţul L. 12.

Noul volum al dlui Ibrăileanu cuprinde: Note pe marginea cărţilor; profiluri; ocasionale. Notele, cele mai multe, privesc literatura streină.

Problemele de literatură română atinse în acest volum sânt multe şi felurite, de la literatura populară până la Patima roşie. Vlahuţă, cu ocazia operei lui despre Trecutul Nostru, Goga cu Cântece fără Ţară şi Caragiale cu Foiletoanele publicate mai întâiu în Universul, apoi în volum, se bucură de câte un studiu mai lung. Cel mai cu pătrundere scris mi se pare cel despre Goga. Nici asupra lui Vlahuţă, nici asupra lui Caragiale nu ni se spune nimic nou.

Dintre Profiluri pe al lui Gherea am avut ocazia să-l analizez anul trecut. Restul cuprinde aprecieri şi observaţii interesante, ca tot ce scrie dl Ibrăileanu, dar nimic deosebit. Am fost cu deosebire decepţionat citind profilul lui Eminescu. Dl Ibrăileanu îl iubeşte, îl admiră, îl cunoaşte poate ca foarte puţini, şi totuşi nu izbuteşte să ne convingă de ceea ce afirmă. Dacă n'am fi simţit şi noi mărimea lui Eminescu, în care natura crease dacă nu „pe cel mai mare liric modern" cum se exprimă d-sa, dar pe unul din cei mai mari, greu am fi ajuns la această concluzie după articolul dlui Ibrăileanu. Cea mai mare parte din acest articol este consacrată unei plicticoase explicaţii de psihologie, după metoda germană.

www.dacoromanica.ro

Cu mult mai reuşite mi se par notele scurte, portretele din câteva linii esenţiale. Cerna, dna Papadat-Bengescu, Diamandy, Jean Bart, Panu, Gane se citesc cu multă plăcere. Ceea ce face adesea neplăcut stilul dlui Ibrăileanu este o insistentă revenire asupra unei afirmaţiuni făcute, un fel de bătaie din picioare în loc, de care bucăţile mai scurte sânt lipsite.

O notă simpatică, întâlnită destul de des în acest volum — şi cu privire la Eminescu, şi la Vlahuţă, şi la Caragiale — este aducerea aminte, puţin cam melancolică, a rolului pe care aceşti autori l-au avut în formarea literară a generaţiei dlui Ibrăileanu. E ceva duios în acest sentiment de recunoştinţă pentru plăcerea ce au procurat adolescenţei celor din generaţia dlui Ibrăileanu. Ca ori ce sentiment delicat, sincer exprimat, el ne mişcă.

Dar, ar zice cineva, cu aceasta ieşim din domeniul obiectivităţii criticului, aşa cum îl înţelege lumea şi, probabil şi dl Ibrăileanu.

Pe mine însă, şi cred că şi pe alţi cetitori ai volumului, nu ne-a supărat de loc această notă lirică.

De aceea paginile pe care le-am cetit cu cea mai mare plăcere din acest volum de Note şi Impresii, în afară de cele amintite mai sus, sânt cele de la urmă, necrologu' pentru pomenirea marilor dispăruţi ai literaturei române, în timpul războiului.

G. Opresc u.

Iacob Negruzzi. *Amintiri din „Junimea"*. Viaţa Românească. Preţul 25 lei.

Dl I. Negruzzi scoate în volum amintirile sale despre Junimea, publicate în Convorbiri Literare. Partea cea mai interesantă a lor, portretele (în afară de cel a lui Alecsandri), a fost analizată în Dacoromania de anul trecut. Valoarea documentară a acestei scrieri este de netăgăduit, dl Negruzzi fiind unul din fondatorii celebrei societăţi şi directorul revistei Convorbirilor, ce o reprezintă. Vom găsi date importante atât cu privire la originea societăţii, cât şi a atmosferei ce domneă în întrunirile Junimei.

Personagiile mai importante, în jurul cărora sânt mai ales brodate aceste amintiri, sânt: Pogor, Maiorescu şi Alecsandri. Acesta din urmă, mi se pare, ar fi putut oferi modelul unei fizionomii mai plină de viaţă, decât silueta nitel palidă, care se desprinde din volumul dlui Negruzzi.

Istoricul epocei dintre 1860 şi 1870 va găsi şi el câte ceva de spicuit în acest volum. Două mi se par mai ales paginele care l-ar puteà interesà: prima, cea în care ni se explică origina antipatiei lui S. Bărnuţiu pentru Maiorescu, şi pe care aş recomandà-o şi atenţiei celor cari vor face istoria timpului nostru; cea de a doua e descrierea dramatică a evenimentelor din Iaşi, cu ocazia alegerei Domnitorului Carol.

www.dacoromanica.ro

Valoarea literară a scrierei este inferioară valoarei ei de informaţie. Opera cu acelaşi nume a lui G. Panu, deşi tot aşa de puţin obiectivă, este mai vie, mai plină de nerv. Din ea mai bine vedem rolul însemnat pe care Junimea l-a jucat în desvoltarea literaturei şi limbei noastre, în a doua jumătate a secolului XIX.

G. Oprescu.

Const. Săineanu: *Dicţionar Român—Francez.* Ediţiune şcolară. Samitca. Craiova. S. A.

Dicţionarul Român-Francez al dlui Şăineanu umple o lacună de mult simţită de profesorii şi elevii liceelor noastre. Dicţionarul portativ al dlui Damé, epuizat, nu se mai găseşte nicăiri. Ediţia cea mare, valoroasă din multe puncte de vedere, nu se mai află decât prin biblioteci. Dl Şăineanu ne aduce dicţionarul dsale de 478 de pagini, îngrijit lucrate, mai puţin bine tipărite, şi prin aceasta ne face un mare serviciu. Mi se pare lucrarea de acest gen cea mai serioasă pe care am văzut-o în ultimul timp.

G. Oprescu.

H. Sanielevici. *Noi studii critice.* Socec & Comp. S. A.

Studiile dlui Sanielevici se raportă, cele mai multe, la literatura universală. Dar problemele care îl preocupă, teoriile de la care porneşte, exemplele ce le dă, nu sânt indiferente nici cercetătorilor literaturei române. Ca tot ce a scris şi până acum d. S., noile studii critice poartă pecetea unui temperament puţin obicinuit în literatura noastră. Om de cultură ştiinţifică, mai mult de cât literară, om de principii mai ales, de convingeri, pe care le simţim puternice şi greu de schimbat, d-sa dă impresia unei energii concentrate, gata să izbucnească în laude exagerate, atunci când aprobă, în critice acerbe, atunci când desaprobă. Mare admirator al echilibrului, al măsurei, d. S. este prea subiectiv, prea liric, ca să observe totdeauna echilibrul şi măsura. Şi totuşi îl cetim cu mult interes, căci îl simţim serios preocupat de lucrurile ce spune, reflectat, hrănit cu bună literatură, aprig, viu, neliniştit.

Teoriile sale pot să ne pară uneori false, ca în studiul *Doi Pictori*, sau exagerate, ca în *Şcoli şi genuri literare*, unde bagă cam cu forţa anume opere în anume şcoli, sau duce prea departe raportul dintre starea economică, clasa socială şi felul literaturei, — ele ne dau însă totdeauna de gândit.

Analiza ce ne dă despre pastelurile lui Alecsandri este fină, pătrunzătoare, străbătută de un sentiment de dragoste pioasă pe care poetul o merită, de sigur. „El ni se arată, zice d. S., când ca artistul secolului al XVIII, care se joacă cu natura şi se alintă graţios, când ca boierul român, care-i bun şi vechiu prieten al

www.dacoromanica.ro

naturei, dar cu o nuanță de superioritate și proteguire". Printre multele feluri de a iubi natura și a o exprimă, acesta este destul de interesant, mai ales când ești în stare să te exprimi în limba aceea, de o claritate și gingășie remarcabilă, a lui Alecsandri.

Și însemnează a aveà buni ochi, când vezi în Vlahuță pe „tipicul reprezentant al intelectualilor mici burghezi, cari, supt un falș steag socialist, au luptat în ultimele decenii ale secolului al XIX, ca că-și facă loc la banchetul neproductivei burghezii românești".

Dl Pătrășcanu, „singurul discipol al lui Caragiale", pentru duioșia și humorul ce pune în schițele sale, este mult admirat de d. Sanielevici. Pe drept îi remarcă d-sa lipsa de fantezie, care îl face să nu inventeze nimic, e adevărat dar să păstreze în ce scrie un parfum al vieții trăite. Aș adăugà numai că din aceeași pricină d. Pătrășcanu ne-a dat în primul volum tot ce ne puteà da, schițele sale de acum, de o monotonie exasperantă, nefiind decât un fel de variante ale primelor.

Volumul se termină cu două studii despre Gherea, ca om politic și critic literar.

G. Opriescu.

Frank J. Wilstack, *A Dictionary of Similes*, London, 1917.

Autorul, observând sărăcia de comparații a multor scriitori de astăzi și repetiția nesfârșită și plictisitoare a aceloraș comparații învechite, a avut originala idee de a adunà, timp de 25 de ani, în toate cărțile pe cari le citeà, toate comparațiile, însemnând și izvorul. Firește că în urma cetirilor mai îndelungate constată că unele comparații pe cari le credeà originale, erau mult mai vechi și că nu li se mai puteà stabilì paternitatea. Grupându-și materialul, compuse un dicționar de comparații, care poate fi nu numai util scriitorilor, deșteptându-le idei care le pot îmbogăți stilul, dar care este în acelaș timp o operă științifică, întrucât este știut că comparația a fost totdeauna unul din cele mai însemnate mijloace de îmbogățire a limbii. De sigur că dacă s'ar face o astfel de lucrare și pentru alte limbi s'ar puteà dovedì originalitatea fiecărui popor și pe această cale, căci, pe lângă comparațiile comune tuturor, se vor găsì multe altele ieșite din felul deosebit de a simțì și de a gândì al fiecăruia, provenit firește din natura diferită a ocupațiilor sale și a împrejurărilor în care a trăit. Pentru unele noțiuni comparațiunile se pot numără cu sutele: așa la cuvântul „sweet" (dulce găsim peste 200, tot așa la „swift" (iute) etc. Felul caracteristic al unui popor ar mai puteà reieșì și din numărul mai mic sau mai mare de comparațiuni ce are pentru anumite noțiuni. O astfel de lucrare nu ar fi deci numai o lucrare filologică, ci în acelaș timp și o însemnată contribuție la studiul psihologiei popoarelor.

P. Grimm.

www.dacoromanica.ro

B. Marian, *Dicţionar de citate şi locuţiuni străine.* latineşti, greceşti, franceze, italiene, germane şi englezeşti. Ediţia IV-a revăzută şi adăogită. Buc. 1921.

Este o carte bună şi folositoare pentru publicul mare. Are de cele mai multe ori o explicaţie asupra contextului cu indicarea originei citatului şi o lămurire asupra cazurilor în care se întrebuinţează, pe lângă traducere care este aproape totdeauna corectă. Câteva observaţiuni cari să lămurească de ce zicem numai *aproape* şi de cele mai multe ori, şi nu totdeauna:

Additus ab insolente Gallo ponderi gladius, este tradus doar prin „a-şi aruncă sabia în cumpănă", după care urmează indicaţia izvorului, fără nici o lămurire însă pentru cei cari n'au textul la îndemână, sau nu cunosc destul de bine istoria. *Honesta veritas* este tradusă prin „adevărul sublim". *Canis a non canendo, lucus a non lucendo* sânt traduse, dar nu se dă nici o explicare despre falsitatea acestor etimologii, pe care chiar autorul are aerul a le luă în serios, bizuindu-se pe autoritatea lui Varro şi Quintilian, pe cari îi citează. La *Cum grano salis* se dă explicaţia că „însemnează că ceea ce spui nu trebue luat în serios", de a cărei exagerare traducătorul îşi poate da uşor seama. *Indocti discant et ament meminisse periti* este dat ca provenind din „A. Pope, Essay du criticisme", care l-a întrebuinţat şi el numai ca motto, cum îl poate întrebuinţă oricine dar care nu este autorul dictonului, după cum nu este nici un scriitor francez, cum ar păreà să rezulte din citarea în franţuzeşte, fără altă lămurire, a cărţii sale „Essay on criticism". Tot aşa *Post nubila Phoebus* este dat ca provenind din scriitorul englez W. Langland, care şi el a împrumutat de aiurea acest citat, a cărui paternitate n'are de altfel mare importanţă. Expresii ca „*l'épée de Damoclès*", „*supplice de Tantale*", „*boîte de Pandore*", „*toile de Pénélope*" „*tête de Méduse*", „*Noeud gordien*" pe cari le dă chiar de două ori, odată supt „c'est la...", nefiind propriu zis franţuzeşti, îşi aveau mai curând locul alături de locuţiuni clasice, cari se întrebuinţează în toate limbile culte de astăzi.

Incognito se găseşte supt „garder l'incognito" şi nu unde ar fi natural, la locuţiunile latineşti, nici măcar la litera supt care te-ai aşteptà să-l găseşti. La o expresiune ca „*je m'en fiche*" se puteà spune că nu se prea întrebuinţează în cea mai bună societate şi că este de multe ori înlocuită prin „je m'en moque". *Qui dort, dîne* este greşit tradus prin „cine doarme nu se gândeşte la mâncare". *Relâche* nu se traduce prin infinitivul „a întrerupe".

La locuţiunile italieneşti n'ar trebui să lipsească cuvinte ca *adagio, presto* etc. care se întâlnesc atât de des.

La unele proverbe ca „*Gleich und gleich gesellt sich gern*" ar puteà trimete şi la celelalte expresiuni similare, ca „qui

www.dacoromanica.ro

s'assemble, se ressemble", „dis-moi qui tu hantes, je te dirai qui tu es", care nu trebue tradus prin „spune-mi cu cine te aduni", ci prin „spune-mi cu cine te'nsoţeşti şi-ţi voi spune cine eşti" sau prin „cine s'aseamănă s'adună". Un proverb ca *„In wenig Tagen kann sich viel ereignen"* are de corespunzător românesc: „Nu aduce anul ce aduce ceasul". *Neue Besen kehren gut*, nu este bine redat prin „ce-i nou e şi frumos". *Der Mensch der sich überwindet* nu este „omul care se bizue pe sine însuşi".

A traduce *„A second Daniel"* din Negustorul din Veneţia, prin „un al doilea Daniel", fără nici o altă explicare, e tot atât cât şi nimic. *Caviare to the general* are corespunzătorul românesc „Ce ştie ţiganul ce-i şofranul", simpla traducere „icre negre pentru popor" nu spune nimic.

Sperăm că la o a cincea ediţie *revăzută* se va ţine seama de aceste observaţiuni.

P. Grimm.

Lucy Byng, *Roumanian Stories, translated from the original Roumanian*, London, 1921.

O culegere de povestiri şi schiţe mai ales de alescriitorilor contimporani: Sadoveanu, Brătescu- Voineşti, Slavici, Beza, ca şi din ale acelora care s'au stins de curând: Caragiale, Delavrancea, dar şi trei bucăţi ale scriitorilor mai vechi: Alexandru Lăpuşneanu al lui Negruzzi, Moş Nichifor Coţcarul al lui Creanga şi In lume de Popovici-Bănăţeanu. Acestea două din urmă mai a es au plăcut foarte mult în Anglia, după cum aflăm dintr'o dare de seamă a dlui Dragoş Protopopescu (în Ideea Europeană) asupra criticilor foarte favorabile ce s'au făcut cărţii în toată lumea anglo-saxonă. Cartea este însoţită de o prefaţă a M. S. Reginei şi o introducere a dlui S. Mehedinţi, în care caracterizează în scurte cuvinte pe scriitorii din ale căror opere se dau traduceri foarte reuşite, pentru cari autoarea, care ştie româneşte, s'a mai bucurat şi de ajutorul preţios al dlui M. Beza, cunoscutul scriitor şi lector de limba română la King's College în Londra. In alegerea bucăţilor, Brătescu-Voineşti este cam nedreptăţit, se dă din el numai Puiul şi Vârcolacul, aceasta din urmă nefiind de sigur una din bucăţile lui cele mai impresionante şi mai caracteristice şi astfel se explică de ce tocmai acest scriitor, care prin duioşia ce-l apropie de Dickens, ar fi trebuit să vorbească mai mult sufletului englez, a plăcut mai puţin. Cartea aceasta, care ar trebui să mai fie urmată şi de altele de acelaşi fel, a făcut de sigur un mare serviciu cauzei româneşti în lumea anglo-saxonă, unde poporul român este atât de puţin cunoscut. In timpul războiului s'a mai publicat în America într'un volum elegant, traducerea în englezeşte a câtorva bazme ale lui P. Ispirescu, supt titlul: *The Foundling Prince and other Tales.* Traducerea e făcută de Iulia Collier Harris şi Rea Ipcar, aceasta din urmă o Românca, care a

www.dacoromanica.ro

mai publicat şi în traducere franceză, în colecţia „Les cent Chefs-d'Oeuvre étrangers" o antologie a literaturii româneşti supt titlul „*Ecrivains Roumains*", *Morceaux choisis*, însoţind traducerile şi cu biografii mai amănunţite. Volumul acesta din urmă cuprinde însă numai traduceri din scriitorii mai vechi, nimic nici măcar din Caragiale, singur Vlahuţă dintre cei morţi de curând bucurându-se de o excepţie. In această privinţă antologia engleză a dnei Lucy Byng este mai completă şi ne aşteptăm că dşoara Ipcar ori unul sau altul dintre mulţii profesori francezi din învăţământul nostru vor umpleà golul şi ne vor face mai cunoscuţi în lumea europeană prin traduceri din scriitorii în viaţă, dintre cari unii merită de sigur să treacă de hotarele ţării.

Prin traducerile publicate în ultimul timp s'a reluat în sfârşit firul unei propagande folositoare, care fusese întreruptă multă vreme, dar care fusese foarte intensă pe vremea renaşterii României când se publică de pildă în Londra, în 1854, doi ani numai după apariţia colecţiei Baladelor şi Doinelor populare ale lui Alecsandri, volumul „*Doine, or the National Songs and Legends of Roumania*", traduse în englezeşte de E. C. Grenville Murray, cu ajutorul lui D. Bolintineanu, pe care traducătorul îl întâlnise în exil în insula Principo; şi aproape imediat dupa aceasta: *Rouman Anthology* de Henry Stanley, care conţine într'un volum elegant ilustrat, pe lângă traduceri englezeşti, şi textele româneşti ale bucăţilor traduse. Despre acestea vom mai vorbì cu altă ocazie.

P. Grimm.

Gertruda Alexandru-Hoth, *Grundzüge und Hauptypen der rumänischen Literaturgeschichte*, für deutsche Lyzeen-Handelsschulen und Lehrerbildungsanstalten, Timişoara, 1921.

Aceasta nu este numai o foarte bună carte de şcoală, după cum vrea s'o arate titlul. Ea cuprinde o scurtă istorie a literaturii române: după o mică introducere asupra începuturilor, înfăţişează mai detaliat şi corect curentele literare, începând cu epoca renaşterii literaturii româneşti, şcoala latinistă, şi sfârşind cu literatura contimporană (1890 –1912, ar fi putut chiar întoarce pe dos ultimele cifre scriind 1921). Cartea aceasta este însă mai ales o foarte frumoasă antologie a literaturii româneşti, cuprinzând peste 50 de traduceri din marii scriitori români, multe în versuri, foarte reuşite. Traducatoarea are mult talent poetic şi cunoaşte bine nu numai limba ei maternă, ci şi limba copiilor ei, căci România i-a devenit patria ei, prin căsătoria cu un profesor român bănăţean, scriitor şi el. Iată de pildă „Doina" lui Eminescu:

Warum willst du ohne Wind,
Ohne Regen, Wald dich neigen
Bis zur Erde mit den Zweigen? . . .

— Warum sollt' ich mich nicht wiegen?
Meine Jahre schnell verfliegen.

www.dacoromanica.ro

Kurze Tage, lange Nächte
Für mein Laub sind böse Mächte.
Bläst der Wind das Blatt weglang,
Wird dem armen Vöglein bang.
Weht der Wind von Mitternacht,
Hält der Winter strenge Wacht.
Warum sollt' ich mich nicht biegen?
Wenn die Vöglein südwärts fliegen.
Über Bäume, hoch im Klaren,
Ziehn die Schwalben hin in Scharen,
Tragen sich mit all mein Sinnen,
Führen all mein Glück von hinnen,
Ziehn in machtigem Gewimmel,
Schatten werfend auf den Himmel.
Und die Augenblicke fliehn,
Flügelschlagend sie entfliehn,
Und mich lassen sie allein,
Welk und öde, voller Pein,
Ganz allein mit meinem Sehnen,
Such ich Trost in meinen Tränen.

În acelaşi fel e tradusă Miorița şi alte poezii ale lui Alecsandri, Alexandrescu, Eminescu, Coşbuc, Iosif, dar şi multe bucăți din poeții de astăzi O. Goga, Cincinat Pavelescu, Eftimiu, D. Naum, Oreste, pe lângă traducerile în proză de schițe şi nuvele de Brătescu-Voinești, Sadoveanu, etc.

Prin această lucrare ea a adus reale servicii mişcării atât de necesare pentru o mai mare apropiere, întemeiată pe o înțelegere sufletească între naţiunile conlocuitoare ale României mari.

P. Grimm.

Dr. Victor Cherestesiu, Iuliu Déri şi Georgescu-Tistu: *Manual de limba română* pentru cl. I a şcolilor secundare cu limba de predare maghiară. După metoda directă de profesorii... Ediția IV. revăzută. 1922. Tipografia Corvin, Cluj. Preţul 12 Lei... pentru cl. III. Desenuri de Emil Cornea, profesor. Ib. Preţul 20 Lei.

Anton Valentiny: *Dicționar român-maghiar pentru manualele de limba română* de Dr. V. Cherestesiu, I. Déri, N. Georgescu-Tistu. Redactat de... Tipografia Corvin, Cluj. Preţul 13 Lei.

Rareori avem, astăzi, mulţumirea să vedem ieşind de supt tipar manuale tipărite pe hârtie aşa de bună, cu caractere atât de frumoase, cu ilustrații atât de bine reuşite şi cu atât de puține greşeli de tipar ca manualele acestea. Partea primă apare, acum, în ediția IV. Cele dintâiu trei ediții au fost scoase de Domnii Dr. V. Cherestesiu şi I. Déri. Partea III a ieşit acum de supt tipar, în ediția primă.

Dar dacă ce priveşte *execuția tehnică*, aceste manuale sânt atât de prezentabile, să vedem ce loc ocupă în literatura noastră didactică, judecate din punct de vedere metodic. *Domnii autori sânt aderenți ai metodei directe.* In manualele dînşilor nu există nici un singur cuvânt în limba maternă a elevilor, chiar şi gramatica e redactată numai în limba română. Cartea pentru clasa I are 49 de lecții. La fiecare lecție, găsim exerciții de conversație, o bucată de cetire, la început scurte şi uşoare, apoi tot

www.dacoromanica.ro

mai grele, şi în fine o lucrare pentru acasă. La lecţia 3 începe gramatica. Temele de lucrat acasă sânt adesea exerciţii gramaticale. Se găsesc şi trei cântece cu note muzicale. Materialul de conversaţie şi de lectură e potrivit cu vârsta elevilor, e practic şi foarte bine redactat. In cartea de cl. III se face trecerea de la intuiţia externă la cea internă. Materialul e grupat în 4 capitole: I. Şcoala. II. Satul. III. Viaţa socială la sat. Poezia poporană. IV. Grădina, câmpul, pădurea şi lacul. La urmă, e gramatica (morfologia şi sintaxa) redactată după categorii. E de remarcat că bucăţile de cetire şi poeziile sânt alese din cei mai buni autori şi cuprind scene sau povestiri caracteristice din viaţa poporului nostru, aşa de pildă: Pe drum de ţară, o casă de bun gospodar, ascultând pe Ielea Ana, mâni harnice de femeie, portul ţărănesc, la claca, la stână, etc. Unele ilustraţii sânt reproduceri după Grigorescu.

Dupăce am văzut cum sânt alcătuite manualele, cred că e util să ne oprim puţin asupra aplicării metodei directe în învăţământul limbilor moderne. Metoda directă pretinde excluderea absolută a limbii materne, folosindu-se de *intuiţie*. Aceasta, la rândul ei, se serveşte de *memoria acustică*, făcând pe elev să-şi întipărească în minte sunetele care le aude, apoi de *memoria vizuală*, arătând obiectul despre care e vorba sau cel puţin un tablou, care să-l reproducă fidel, şi în urmă de *memoria motorică*, dacă se poate şi pipăi obiectul despre care e vorba. Cu toate serviciile acestea însemnate, care le face intuiţia instrucţiunii limbilor moderne, punând în serviciul memoriei mai multe simţuri deodată, totuşi *e greşit a susţine că*, procedând astfel, *traducerea din limba streină în limba maternă se poate cu totul exclude*. Din contră, trebue să recunoaştem că este indispensabilă, cel puţin la început, până ce elevul aude de vreo două trei ori cuvântul necunoscut lui până atunci, căci chiar dacă nu se face traducerea cu voce tare, ea se face în mintea elevului, uneori pe cale inconştientă, şi numai cu timpul se dispensează elevul de ea. Greşesc aderenţii metodei directe, când invocă în sprijinul acesteia, rezultatele obţinute în familie, la învăţarea limbii materne sau chiar învăţarea limbilor streine cu guvernante sau la grădina de copii. In şcoală, avem la dispoziţie numai câteva ore pe săptămână pentru predarea unei limbi şi avem zeci de copii, mai mari decât cei de acasă sau decât cei de la grădina de copii. Deci comparaţia nu e potrivită. Iar cunoştinţele dintr'o limbă streină obţinute prin aplicarea metodei directe, în şcoală, fiind şubrede, — deşi de efect, mai ales la examene, — dispar repede din mintea copiilor, neavând puncte de reazim şi în judecata acestora. Să rezumăm: *Sântem pentru metoda directă, dar nu cu excluderea absolută a limbii materne şi nici a gramaticei. Să se vorbească cât mai mult limba pe care o învăţăm, dar, la nevoie, să se întrebuinţeze şi limba maternă.* Învăţând

www.dacoromanica.ro

elevul regulele gramaticale, pe care, natural că le-a dedus el împreună cu profesorul din materialul de lectură şi de conversaţie, îşi pune în activitate puterea de judecată şi îşi fixează mai bine cunoştinţele de limbă.

Revenind la manualele de care ne ocupăm, constat că ele, cuprinzând şi gramatica, se pot întrebuinţa foarte bine, la predarea limbii române după *metoda împăciuitoare între cea directă şi cea gramaticală*.

Acum am mai aveà următoarele de observat. Ar fi fost bine, cred, dacă manualul de clasa I ar fi avut mai multe lecţii introductive până să ajungă la gramatică şi la lucrări scrise, or cât de uşoare ar fi ele. Mai departe cred că nu ar fi fost de prisos explicarea sunetelor şi semnelor limbii române. Redactarea regulelor gramaticale în limbă streină elevilor e, socotind după experienţa mea, un procedeu greşit. Sânt sigur că nu se va găsi liceu unguresc, ai cărui elevi de cl. III să poată spune regulele gramaticale româneşte. (Cf. şi cele spuse mai jos, la recensia manualului de limba română pentru şcoalele germane de D-nii Porsche şi Todoran). Mai relevăm următoarele scăpări din vedere: La pag. 30-1, lecţia 28, partea I, găsim frazele următoare: „Ne îmbrăcăm iute, ne încălţăm cu ciorapii şi ghetele", iar mai jos, în aceeaşi bucată: „După aceea luăm... în picioare ciorapii, îmbrăcăm pantalonii şi ghetele". La pag. 47, partea III, se spune că St. O. Iosif s'a născut în anul 1887, în loc de 1875. Pag. 31, partea I, găsim proverbul: Lumea piere, baba se pieptenă, în loc de: Satul arde... Pag. 38: „Fiecare trage foc la oala lui", mai obicinuit jar, în loc de: foc. Pag. 33: două mătuşe, în loc de: mătuşi (probabil, greşală de tipar). Pag. 53: „Descrieţi locuinţa, a cărei (în loc de: al cărei) plan il vedeţi aici".

Apreciind calităţile acestor manuale, sant convins că, pelângă puţină bunăvoinţă şi muncă, profesorii de limba română de la şcoalele cu limba de predare maghiară pot realiză rezultate foarte frumoase, folosindu-se de ele.

Dicţionarul redactat cu atâta îngrijire de domnul A. Valentiny va da elevului o parte din aceea ce nu poate da metoda directă. Insemnarea accentului va prinde foarte bine elevilor maghiari, obicinuiţi să accentueze fiecare cuvânt pe silaba primă.

C. Lacea.

Dr. Rudolf Porsche und Eugen Todoran: *Romänisches Lehrbuch.* Erster Teil für die I. und II. Klasse der Mittel- und Bürgerschulen von... Sibiiu-Hermannstadt. Druck und Verlag von W. Krafft. 1922.

Autorii, vechi profesori secundari, dau şcoalelor cu limba de propunere germană un manual de limba română alcătuit cu multă muncă, în care se ţine seama de cerinţele metodicei predării limbilor moderne.

www.dacoromanica.ro

La începutul cărţii, găsim, drept *lecţii introductive*, exerciţii practice de conversaţie, menite a deprinde organele vorbirii, urechea şi ochiul elevilor, cu sunetele şi semnele limbii române. Cu aceste exerciţii ar trece 15—20 de ore. *Tabla şi caietul de note* sînt, de la început până la sfârşit, des întrebuinţate. După lecţiile introductive urmează tablourile celor patru anotimpuri, după Hölzel. Până aici se face şi explicarea sunetelor limbii române şi se dau regulele ortografice. Găsesc că ar fi fost necesar să se indice, cel puţin în glosar, dacă nu chiar în toată cartea, silaba tonică în cuvintele polisilabe. — Apoi dupăce elevul s'a familiarizat cu sunetele limbii române, şi dupăce, fără să-şi dea el seama, şi-a câştigat oarecare cunoştinţe gramaticale, urmează materialul de lectură. „Ceeace. la conversaţii, eră inconştient, devine acum conştient". Baza învăţăturii o formează materialul de lectură şi conversaţiile, iar regulele gramaticale, explicate pe baza lecturii, prin deducţiune, au numai chemarea să sistemizeze şi să fixeze cunoştinţele de limbă ale elevilor. Materialul de lectură — proză şi poezii — e incadrat (*după Atkinson şi Pearce*) într'un lanţ de conversaţii, povestiri de păţanii, istorisiri, descrieri, versuri, etc. auzite sau spuse de doi elevi sau de persoanele cu care călătoresc ei sau se întalnesc în cursul vacanţelor. Realizarea acestei incadrări — fără îndoială cam forţată — le-a dat autorilor multă bătaie de cap, după însăşi mărturisirea lor, dar le-a reuşit destul de bine. La alegerea subiectelor, autorii au fost conduşi de *principiul de a face pe elevi cunoscuţi cu poporul român, cu obiceiurile lui şi cu ţara pe care o locueşte*. E realitate şi viaţă în toate. La aranjarea lui, s'a ţinut seama de cerinţa *metodicei moderne de a trece de la intuiţia externă la cea internă şi de la cele ce înconjoară pe elev la cele mai depărtate.*

După materialul de lectură urmează regulele gramaticale redactate în amândouă limbile, juxtapuse, — lucru care mi se pare puţin util. O spun din experienţă. In ediţia primă a manualelor mele de limba germană, făcusem şi eu la fel, dar ajungând atât eu cât şi alţi colegi, care se foloseau de cărţile mele, la convingerea că e un lucru aproape de prisos, la reeditarea cărţilor, am părăsit această redactare în două limbi. După gramatică, urmează materialul lexical necesar pentru prepararea bucăţilor de cetire 1-30. Cartea se termină cu un glosar român-german bogat şi bine redactat. Câteva bucăţi germane de tradus în limba română servesc mai mult pentru controlarea cunoştinţelor de limbă românească. Hârtia e destul de bună şi tiparul frumos şi cu caractere variate, după trebuinţă. Greşeli de tipar aproape nu se găsesc.

Când, din însărcinarea Directoratului general al învăţământului secundar, am făcut, în vederea aprobării, recensia manua-

www.dacoromanica.ro

lului acestuia, propusesem dlor autori să înlocuiască adjectivul *romänisch* cu forma corectă *rumänisch.* Dînşii mi-au răspuns că nu pot, căci schimbând se tem că nu li se va aprobà manualul, deoarece Consistorul săsesc are ordin de la autorităţile noastre să întrebuinţeze numai forma românisch. Regretăm că se impune o astfel de formă scâlciată, care nu ţine seama nici de tradiţia istorică nici de trecerile fonetice ale sunetelor.

Profesorii de limba română de la şcoalele cu limba de predare germană pot fi mulţumiţi de a aveà la îndemână un manual atât de bun.

C. Lacea

Rumänische Konversations-Grammatik zum Schul-, Privat- und Selbstunterricht von Romeo Lovera, ehem. Professor am Oberrealgymnasium Nicola Bălcescu in Braila und Dr. Phil. Adolf Iacob. Dritte Auflage. Durchgesehen und verbessert von Professor Dr. A. Storch, Brandenburg (Havel). Heidelberg. Julius Groos, Verlag. 1921.

E o carte scrisă după conoscuta metodă *Gaspey-Otto-Sauer,* prea puţin recomandată de profesori şi cu toate acestea destul de des întrebuinţată de particulari, mai ales de oameni trecuţi de etatea şcoalei. Tocmai împrejurarea că această metodă e atât de cunoscută şi că aceste cărţi sânt atât de răspândite mă dispensează, cred, de a mă ocupà, la locul acesta, de lipsurile şi de calităţile acestei metode. Se ştie că *e departe de metoda directă* Fiecare lecţie din aceste cărţi conţine reguli gramaticale, o listă de cuvinte, o deprindere în limba streină, o deprindere în limba germană, conversaţie, apoi idiotisme şi proverbe şi câte odată o fabulă. *Metoda aceasta vrea să servească pe toată lumea, pe elevi, pe călători, pe negustori,* etc. Pe noi ne interesează mai mult decât acestea să vedem cum se prezintă a III ediţie a acestei cărţi faţă de cele două dintâiu. Mare deosebire între ele nu este, deşi se simte că editorul a încredinţat ediţia aceasta *unui om cu pregătire filologică, fost elev al dlui Weigand, Dr. A. Storch.* Sânt de remarcat mai ales revizuirea foneticei, redactarea mai practică a regulelor gramaticale, completarea glosarelor şi introducerea ortografiei Academiei Române. Ca în toate cărţile din editura aceasta, aşa aflăm şi aici accentul marcat în cuvintele polisilabe, ceea ce vine în ajutor mai ales celor care învaţă în particular limba noastră. Pronumele şi prepoziţiile — părţi grele ale gramaticei limbii noastre — sânt tratate cu pricepere şi destul de pe larg. Scrisorile comerciale de la urmă sânt folositoare atât elevilor de şcoli comerciale, cât şi comercianţilor, care voesc să se ocupe cu limba noastră.

Convins că fac un serviciu autorilor, în cele următoare îmi iau voia a scoate la iveală unele greşeli care le-am observat. Trec

www.dacoromanica.ro

peste greşelile de tipar, destul de numeroase de altcum, care se pot scuză, în parte, cartea fiind culeasă de culegători care poate nu cunosc limba noastră. Voiu începe cu fonetica. Pag. 2: „*A* trebue pronunţat totdeauna mai deschis decât în germană, cam ca în franc. (pas) sau în ital. (càro)". Admitem partea primă, dar e greşită comparaţia cu franc. *pas*, care tocmai că nu se pronunţă deschis şi deci diferă şi de ital. *caro*. — In prefaţă, pag. V, dl Storch spune că, la transcrierile fonetice, s'a luat mai mult după pronunţarea bucureşteană. Atunci avem dreptul să-i respingem pronunţarea cuvintelor: *creşte*, *vrednic*, *cerc*, etc. (pag 4, 10) cu *e* deschis, care se aude în unele regiuni locuite de Români, dar nicidecum în Bucureşti — In cuvintele: *baie*, *cuiu*, *două*, *căprioară*, etc. nu avem triftongi, ci diftongi. — Nu se zice şi nu se scrie *femea*, cum se găseşte de patru ori numai la pag. 266, ci femeia, de asemenea e mai bine să scriem *ideea* decât *idea* (pag. 80). — Nu se zice *conjuncţiuni timporale* (pag. 220), ci *temporale*.

Să trecem la greşelile de sintaxă. Pag. 1: «*punctul şi virgulă*», în loc de: punct şi virgulă. — La pag. 19, găsim regula următoare: „Substantivele care arată persoane, precum şi pronumele, pot primi şi prep. *pe* la acuzativ". (Cf. pag 31) Trebuiau precizate cazurile când se pune prep. *pe* şi când nu se pune, precum şi întrebuinţarea formei articulate şi nearticulate, la acuzativ. De aici apoi confuzie la paradigmele de declinaţiune, v. pag. 30, 49, 50, 52, etc. — Nu se zice: „(A umblà) *în trăsura*" (pag. 107), ci: în trăsură, dar mai bine: a merge sau a ieşi cu trăsura. — Nu: «*odată pe luna*» (pag. 215), ci pe lună. — La pag. 119: «*E destulă o singură greşală de lopată pentru ca dintrînsă să nu mai rămâie decât ţândări*", în loc de: E destul o singură greşală de lopată pentruca dintr'însa să nu mai rămâie decât ţândări. — Consecutio temporum greşită: «*Ce răspunse călătorul şi ce făcuseră* (în loc de făcură) *atunci birtaşul şi lumea curioasă?*» pag. 227. — La pag. 238: *Multe capete ale boilor*, în loc de: Multe capete de boi. — Barbarisme: pag. 66: „*Noi vom avè somn*", în loc de: nouă ne va fi somn. — „*Ce timp face afară?*" pag. 74, în loc de: Ce timp e afară? — Pag. 104: «*Ochiul vedeà o întindere de două ore, fără să întâmpine decât o luncă latà*», în loc de: fără să întâmpine altceva decât...

Mai relev unele greşeli de categorie lexicală-semantică. Pag. 1: Anführungsstriche — „*semnele întroducerii*", în loc de: semnele de citaţiune sau citaţiunii, ghilemele. — Nu: „Bisectil" (pag. 84), ci: bisextil. — Nu: «scrisa mea» pag. 97, ci: scrisul mieu. — In loc de: „*coronà*" (pag. 102) şi „*gàlbeni*" (pag. 66) mai bine: încoronă şi îngălbeni. — De când e adverbul „bine" un derivat al adjectivului bun, bună? (pag. 71). — Cunosc expresia: în lung, dar nu: „în lungiş" (pag. 199). — Vorba „*negustor*" în loc de

www.dacoromanica.ro

„neguţător“ o dă în notă ca falsă (pag. 278). De ce? — Proverbul de la pag. 211: *„Cine merueşte, îndrăzneşte“*, e corect: Cine îndrăzneşte, mirueşte, (= câştigă, din ung. aki mer, az nyer). — *„Pehlivan“* nu e un derivat cu sufixul augmentativ *-an* (pag. 54), ci e un împrumut din limba turcească, precum nici *„dobitoc“* (ibid.) nu e un derivat prin sufixul *-oc*, ci un împrumut slav.

Ţin să mai amintesc următoarea trecere cu vederea supărătoare: Ne-a mirat foarte mult *cum a putut să-i scape dlui Storch neîndreptată şi necompletată tema de la pag. 216—7 despre România, unde, supt acest nume, vorbeşte numai de vechiul regat cu 6 000 000 locuitori etc. Să nu uităm că această carte a apărut în anul 1921!*

Din aceste câteva observări reiese că noua ediţie, care cu siguranţă va apăreà în curând, pentrucă manualul se trece repede, va trebuì revizuită cu multă băgare de seamă.

C. Lacea.

Alexe Procopovici, *Introducere în studiul literaturii vechi*, Cernăuţi, 1922. 127 pp. Preţul Lei 25.

Publicarea unui nou studiu de istorie literară poate să fie necesitată: *a)* de găsirea unor monumente literare şi izvoare de informaţie neutilizate mai nainte, care modifică felul de a privì chestiunea tratată, fie ea de o întindere mai mare ori mai mică; *b)* de o nouă interpretare a unor izvoare cunoscute; *c)* de un nou principiu în aranjarea materiei; ori *d)* de nevoia de a se da o sinteză a cercetărilor făcute de alţii până la apariţia respectivului studiu.

Lucrarea d-lui Procopovici intră în categoria din urmă. Ea e urmarea trebuinţii de a da „un manual îndrumător pentru cine vrea să studieze istoria literaturii noastre vechi“, dar mai ales pentru studenţi. Cum istoria literaturii nu se poate studià numai având în vedere operele care o alcătuesc, ci şi mediul din care au ieşit acestea şi împrejurările în care au fost scrise, dl Procopovici adună informaţii asupra trecutului poporului nostru şi dă lămuriri care trebue să intereseze pe orice Român cult. Uneori încearcă o mai bună precizare a rezultatelor cercetărilor anterioare, privindu-le din prespectiva întregului. Astfel cartea D-sale are în acelaşi timp menire ştiinţifică şi de popularizare. Ca şi lucrarea cu tendenţe asemănătoare a d-lui Puşcariu (*Istoria literaturii române. Cursuri populare. Vol. I Epoca veche.* Sibiiu, 1920), a căreia influenţă mărturisită se resimte la tot pasul, şi aceea a d-lui Procopovici păstrează forma de cursuri, ceea ce explică unele incoherenţe şi repeţiri în expunere.

În capitolul întâiu ni se dă o „Introducere“ (p. 9—21) la *Introducerea în studiul literaturii vechi* Se insistă în câteva cuvinte asupra noţiunii cuvântului „literatură“ şi a interpretării care i se

www.dacoromanica.ro

poate da acesteia când e vorba de literatura noastră veche. Avându-se în vedere ideile sumare date de Philippide, *Introducere în istoria limbei şi literaturei române*, Iaşi, 1888, pp. 3–7 după Freund, *Triennium philologicum*, § 1 şi 2, se stabileşte în frumoase cuvinte raportul dintre ştiinţă, artă şi politică. Urmează apoi generalităţi cu privire la evoluţia culturii şi literaturii române. Românii încep să aibă scrieri în limba naţională abia în sec. XV, deci mult mai târziu decât popoarele progresate din Apus. Întârzierea aceasta nu se poate considera ca efectul inferiorităţii de rasă, ci se explică din împrejurările în care a trăit poporul nostru. El a stat mult timp în calea năvălirilor popoarelor barbare, care nu i-au lăsat răgazul necesar pentru înjghebarea unei organizaţii politice, bisericeşti şi culturale. Când la sfârşitul veacului XIV Mircea cel Bătrân opri la Dunăre armatele lui Baiazid, Ţările româneşti ajunseră un fel de mică Italie a Renaşterii în Orient, ocrotitoarele culturii bizantino-slavone în răsăritul Europei. Limba românească, introdusă în biserică încă de prin veacul XV, începe a câştigă preponderanţă faţă de limba slavonă. Dar curentul de creare şi prefacere care urmează după evul mediu, evul nou, la noi nu se iveşte decât mult mai târziu, abia în s c. XIX.

Putem deosebi deci trei epoci în istoria noastră politică şi culturala: I epoca antică până la sec. XV; epoca medie până la sec. XIX; şi cea noua, care începe în zilele noastre.

În comparaţie cu vecinii noştri, în privinţa culturii şi literaturii, nu stam mai pe jos. Literatura neo-greacă începe numai prin sec. XVIII, cea bulgară modernă abia în 1806. Numai Ungurii şi Polonii se manifestă din punct de vedere literar cu puţin timp înaintea noastra.

Concomitent cu împărţirea istoriei noastre politice şi culturale, dl Procopovici împarte şi istoria literaturii româneşti în: epoca veche, până la sfârşitul sec. XVIII şi începutul sec. XIX; epoca nouă, inaugurată de „şcoala latinistă, şi epoca modernă, deschisă de „Sămănătorul". În punctul din urmă depărtarea de maestru ni se pare o greşală. Dl Puşcariu datează mult mai bine începutul epocei moderne cu „Junimea", când se arată o „maturitate" în gândirea scriitorilor şi literatura românească începe să întrunească condiţiile de artă.

Pentru ca să fie completă, introducerea trebuia să cuprindă şi definiţia istoriei literaturii, precum şi să stabilească raportul acesteia faţă de alte discipline ajutătoare, mai ales faţă de filologie (în sens larg şi strict sau lingvistică) şi folklor. Acestea i-ar fi adus aminte d lui Procopovici că literatură populară românească a existat de la formarea poporului românesc, deci şi în cursul epocei slavone. Cel puţin aceasta ne-o arată cuvintele *cântec* < cantĭcum, *descântec* < *discantĭcum, *bocet* (din

www.dacoromanica.ro

boace = *box, *bocem în loc de vox), *Făt-frumos* < fetus, -um — formosus,-um, *zână* < Diana, *zice* < dicere ş. a., ca să nu mai pomenim de mult discutatul *doină*, considerat de unii de origine tracică (Hasdeu), de alţii latină (Philippide, Pascu) ori slavă (Cihac, Puşcariu). În adevăr, cum a arătat mai întâiu Sılaşi în un articol cu titlul „*Însemnătatea literaturii române tradiţionale*", publicat în „Transilvania", 1875, pp. 31-34, 37-40 51-52, apoi Ar. Densusianu, *Istoria limbei şi literaturei române*, ed. II, Iaşi, 1894, p. 160 ş. u., şi V. Oniţiu, *Istoria limbii şi a literaturii române* (în manuscris), sânt o seamă de producte de literatură populară care au trebuit să se ivească încă în epoca romană. După alţii (Al. Philippide, *Încercare asupra stării sociale a poporului românesc în trecut*, Iaşi 1897 şi N. Iorga, *Balada populară românească, originea şi ciclurile ei*, Vălenii-de-munte 1910) unele din baladele noastre populare arată în mod învederat o vechime, dacă nu romană, de sigur mai mare decât secolul XV ori imediat după aceasta[1].

Îi reamintim d-lui Procopovici şi cuvintele d-lui Puşcariu despre epoca ante-slavonă a literaturii populare româneşti atât de pline de monştri care-şi mănâncă copii, de căsătorii între frate şi soră („Soarele şi luna") şi alte mituri „din veacuri străvechi": „Un studiu în privinţa aceasta, făcut de un om nepreocupat de dorul de a găsi rămăşiţe romane în orice element al basmelor noastre, de un cercetător cu cunoştinţe teologice şi de folclor comparat, şi înainte de toate cu cumpăt în judecată, ar puteà scoate la iveală multe lucruri interesante şi instructive, şi ne-ar face cu putinţă ca în acest capitol de cea mai stearpă producţie literară să putem înregistrà câteva pagini frumoase supt titlul de literatura populară" (*o. c*, p. 52). Dl Procopovici ar fi făcut un mare serviciu ştiinţei româneşti dacă ne-ar fi dat acest capitol în „Introducerea la studiul literaturii vechi".

În capitolul II, „Bibliografie" (p. 23-35), se face o critică sumară a lucrărilor de istoria literaturii. Dacă această bibliografie are numai scopul să informeze pe studenţi şi pe cercetătorii mai puţin iniţiaţi asupra operelor pe care le pot utilizà ca izvoare ştiinţifice, ea a depăşit această ţintă întru cât cuprinde şi lucrări care nu mai au valoare pentru ştiinţă, fiind învechite, ori simple manuale pentru cursul secundar. Dacă însă în ea se urmăreà să ni se arăte în mod critic evoluţia istoriei literare la Români, înşirarea nu e nici cronologică, nici completă. Lipsesc chiar o seamă de scrieri de interes general care sânt date în capitolele

[1] Un rezumat al celor cuprinse în lucrările citate mai sus, vezi la G. Adamescu, *Istoria literaturii române*, „Bibl. pentru toţi", ed. II, 1920, pp. 22-24. — N'am citat intenţionat mult muncita, dar în concepţia sa greşita carte a lui N. Densusianu, *Dacia preistorică*, Bucureşti, 1913, care admite pentru unele producte de-ale literaturii populare româneşti o vechime şi mai mare, pelasgă, precum şi un studiu al dlui Ov. Densusianu apărut după lucrarea lui P.

www.dacoromanica.ro

din „Bibliografia" pusă la sfârşitul cărţii citate a d-lui Puşcariu (pp. 183-185), precum şi în G. Adamescu, *Contribuţiune la bibliografia românească*, fasc. I, Bucureşti, 1921, pp. 1-7, ceea ce recunoaşte şi autorul fără însă să motiveze de ce. Eră necesară şi o critică a sistemelor urmate până acum în tratarea istoriei literaturii române cam în felul cum face dl Iorga în *Istoria literaturii române* în secolul al XVIII-lea (1688-1821), Bucureşti, 1901, pp. 8-11.

Deoarece vechea noastră literatură are în mare parte şi mai ales la început caracter exclusiv religios şi credinţa este temelia culturii noastre din vremea când s'a scris aceasta, autorul dă mare importanţă istoriei noastre bisericeşti. În capitolul III (p. 37-42) tratează cele dintâiu începuturi ale creştinismului nostru pe urmele lucrării d-lui V. Pârvan, *Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului daco român*, Bucureşti, 1911, ajungând la concluzia că „noi ne-am format în acelaşi timp ca popor romanic şi ca popor creştin". Credinţa noastră s'a plămădit „din vechi tradiţii păgâne şi noţiunile credinţei nouă, precum dovedeşte chiar terminologia noastră creştină, foarte păgână câteodată ca origine". Păcat că nu se insistă mai mult asupra acestei terminologii, singura care ne dă lămuriri asupra felului creştinismului nostru primitiv, latin ca substrat, „dar nu latin în înţelesul de catolic, în opoziţie cu noţiunea de ortodox-oriental".

Capitolul IV „Epoca limbii slavone" (p. 43—108) este despărţit în două părţi mari *A)* „Perioda heghemoniei bulgaro-slavone" şi *B)* „Perioda heghemoniei române". Cea dintâiu tratează „Introducerea limbii paleo-slavone în biserică şi stat", „Vecinii creştini la nordul Dunării", „Principatele româneşti şi mitropoliile lor", „Ardealul şi celelalte ţinuturi de supt stăpânirea ungară", „Bogomilismul şi husitismul", iar a doua: „Şcoala lui Nicodim", „Pe vremea lui Ştefan cel mare şi Neagoe Basarab", „Neagoe Vodă ca scriitor", „Întâile tipografii", „Reformaţiunea" şi „Declinul slavonismului în ţările locuite de Români". Autorul utilizează o literatură bogată pe care o cerne cu critica necesară. Astfel reuşeşte să dea o bună istorie şi caracterizare a culturii slavone în Ţările româneşti, pe care o tratează în amănunte, dând şi biografiile celor ce au lucrat în această direcţie la noi, tocmai pentrucă activitatea lor nu e specific românească, deci iese din cadrele istoriei literaturii româneşti propriu zise. Bine informate sânt şi capitolele privitoare la bogomilism, husitism şi reformaţiune. Totuşi am aşteptă ca în o carte de introducere generală, când e vorba de chestiuni principiare controversate, se ni se dea toate ipotezele sau părerile, nu numai cea admisă de autor. Altfel informaţia e unilaterală. Bunăoară afară de bogomilism şi husitism, relativ la influenţa care a provocat cele

www.dacoromanica.ro

dintâiu scrieri româneşti trebuiă să se amintească şi părerea lui Gaster, care crede că cele dintâiu producte literare româneşti sânt de origine luterană şi vechile noastre manuscrise sânt posterioare lui Coresi, còpii dialectale de pe operele acestuia [1]. Cam acelaşi lucru îl susţine şi dl Ov. Densusianu, adăugând despre husitism că nu se găseşte la Români nimic ce ne-ar îndreptăţi să bănuim o mişcare atât de importantă care ar puteà fi pusă la temelia unei astfel de inovaţii în literatura română [2].

După Moldován Gergely [3] şi I. Bărbulescu [4] catolicismul ar fi iniţiatorul celor dintaiu scrieri româneşti.

În sfârşit, D. T. Palade afirmă că acestea nu sânt datorite nici husitismului nici catolicismului ori luteranismului, ci unui „curent vulgar românesc, care tindeà la întrebuinţarea limbii noastre în cele bisericeşti încă din secolul XIV“ [5].

O chestiune controversată e şi aceea a introducerii alfabetului chirilic la noi. Ea trebuià de asemenea tratată avându-se în vedere, dacă nu toate, cel puţin părerile cele mai probabile.

În „Încheiere“, care alcătueşte capitolul V şi cel din urmă, se face rezumatul celor expuse mai nainte, se insistă apoi asupra celor dintâiu acte şi documente scrise româneşte, se caracterizează activitatea diaconului Coresi, care este „nu numai un adăugător“, ci şi „continuatorul unei foarte vechi activităţi literare bisericeşti“, şi ortodoxia noastră veche. În Ardeal biserica noastră, în luptă cu celelalte confesiuni şi chiar cu statul care le ocroteà pe acestea, a înţeles de repetite ori să scutească pe credincioşii săi faţă de autoritatea politică, pe când în principate n'a avut prilejul să facă astfel de intervenţii, ci sprijineà statul care o apără la rândul său. Ea a trebuit să fie păstrătoarea credincioasă a tradiţiilor vechi. Din sânul ei n'a putut pornì un curent naţional românesc, care nu intrà în tradiţiile ei, nici nu erà la modă în aceste vremuri. Astfel „curentul românesc îl datorăm unor influenţe din afară de biserica ortodoxă şi câteodată chiar duşmănoase ei“. Biserica noastră îşi primì caracterul naţional abià mai târziu: mai puţin conştient şi mai mult ortodox în secolul XVII, ajunge conştient naţional în secolul XIX, cu deosebire în Ardeal. In Bucovina şi mai ales în Rusia ortodoxia erà să ne fie fatală.

---

[1] *Chrestomatia română*, Leipzig—Bucureşti, 1891, p. XCIV. Aceeaşi părere o susţine şi cu 10 ani mai târziu în *Geschichte der rum Litteratur* din *Grundriss*-ul lui Gröber. II. Band, 3. Abteilung, p. 266 ş. u.

[2] *Histoire de la langue roumaine*, tom. II, fasc., Paris, 1914, p. 8.

[3] *A románság*, vol. II, Nagybecskerek, 1896, p. 284—5; cf. şi *A magyarországi románok*, Budapest. 1913, p. 111.

[4] *Cercetări istorice-filologice*, Bucureşti, 1900; *Studii privitoare la Limba şi Istoria Românilor*, Bucureşti, 1902 şi *Arhiva*, XXVIII, Iaşi, 1921, Nr. 1, p 3—15 şi Nr. 2, p 203—207.

[5] T. Palade, *Când s'a scris întâiu românește*. Extras din *Arhiva*, XXVI, Iaşi, 1916; v. în special concluzia, p. 27.

www.dacoromanica.ro

In acest chip Dl Procopovici ne-a dat o carte în general bine informată şi folositoare, lucru pentru care îi sântem recunoscători.

Am fi dorit însă ca lucrarea sa tocmai pentrucă e menită ca „manual îndrumător", să fie scutită de greşeli de limbă, streinisme şi numeroase asperităţi sintactice pentru a nu le strecurà în sufletul celor „îndrumaţi".

N. Drăganu.

I. Bianu şi N. Cartoian, *Pagini de veche scriere românească*. Bucureşti (Cartea românească), 1921. 32 pp.

Este o publicaţie menită să înlesnească tineretului universitar, care studiază istoria limbii şi literaturii româneşti vechi, îndrumarea spre paleografia chirilică. Deşi autorii, în urma scumpetei tiparului, au fost nevoiţi să se mărginească mai mult la facsimilele pe care le-au putut găsì în colecţiile Academiei Române şi ale Comisiei istorice, totuşi acestea sânt destul de numeroase şi variate pentru ca să poată da întreagă icoana desvoltării grafiei chirilice la Români. Modelele sânt luate nu numai din tipărituri, ci şì din manuscrise, şi anume atât din epoca veche cu scrierea îngrijită, aproape caligrafică, cat şì din cea târzie, când scriitorii erau mai grăbiţi şi aruncau numeroase slove de asupra rândurilor. Publicaţia erà necesară, prin urmare e folositoare şi o recomandăm cu căldură acelora pentru care a fost alcătuită.

N. Drăganu.

C. Martinovici şi N. Istrati, *Dicţionarul Transilvaniei, Banatului şi celorlalte ţinuturi alipite*, Cluj, 1921. Preţul: Lei 40.

Această lucrare de mare folos practic are trei părţi. Partea întâia cuprinde: împărţirea administrativă şi judecătorească a Ardealului, Banatului şi celorlalte ţinuturi, cu toate indicaţiunile necesare; a doua: numele românesc, în ordine alfabetică, al tuturor comunelor, adaugându-se la fiecare şì fosta numire ungurească, judeţul şi plasa cărora aparţine, apoi numeroase alte informaţiuni; iar a treia: un indicator alfabetic al tuturor comunelor, cu fosta numire ungurească, arătându-se în dreptul fiecăreia numele actual românesc. Ca anexă la dicţionar se dă şi o hartă administrativă, care cuprinde în mod grafic însuşi conţinutul dicţionarului.

Din punct de vedere filologic ne interesează numai partea a doua a lucrării.

Autorii au făcut un bun serviciu ştiinţei punând la îndemâna filologilor lista completă a comunelor Transilvaniei, Banatului şi celorlalte ţinuturi alipite. Dar ţinând numai să fie la curent cu noualе numiri admise în administraţie, ei au neglijat tocmai ce interesează mai mult pe filolog. Filologul se intere-

www.dacoromanica.ro

seazâ în rândul întâiu de numirile populare şi istorice şi numai în rândul al doilea are în vedere pe cele fixate mai pe urmă de administraţie. Împrejurarea că cele dintâiu au eventual o formă streină nu e o pricină de dispreţ, dimpotrivă poate tocmai acest fapt ne dă lămuriri privitoare la trecut, căci ele au de cele mai multe ori bază etnografică, geografică ori de altă natură. În schimb un mare număr din numirile date de administraţie, cu tendenţe vădite în urma unor mari schimbări politice, sânt arbitrare şi un oarecare timp n'au nici o valoare pentru filolog. Aşa sânt şi numirile date de administraţia românească în urma războiului, în cazul că la fixarea lor nu s'a ţinut socoteală de numirile populare şi istorice. Autorii ar fi lucrat ştiinţificeşte indicând numirile nouă şi punând în paranteze, alături de ele, şi pe acèle întrebuinţate de popor sau care au un trecut.

Tot aşà e şi cu numirile ungureşti. Şi acestea ni se dau numai în forma cea din urmă, fixată de administraţia ungurească anterioară celei româneşti. Dar e ştiut că şi aceasta introdusese în timpul din urmă un mare număr de numiri topice care n'aveau nici o bază, ci urmăreau numai tendenţe de maghiarizare. Ar fi trebuit să se purceadă şi în privinţa acestora în felul recomandat mai nainte pentru cele româneşti.

Apoi nu trebuià să se uite numirile germane. Noi avem o veche populaţie germană, care ne-a dat numeroase nume topice românizate azi, pe care le putem înţelege mai uşor dacă vedem alături numirea germană. În sfârşit Saşii şi Şvabii, deşi mai puţini ca număr, sânt şi ei o minoritate cu aceleaşi drepturi ca şi Ungurii şi, dacă numirile ungureşti au fost trecute în dicţionar, cu dreptul erà să fie trecute şi cele germane istorice şi populare.

Dar autorii făceau un bun serviciu ştiinţei româneşti dacă ar fi dat şi numirile topice populare şi istorice ale celorlalte minorităţi.

Drept concluzie constatăm că lucrarea d-lor Martinovici şi Istrati, fiind redactată numai pentru scopuri practice de actualitate, nu ne dispensează de întrebuinţarea operei similare a lui S. Moldovan şi N. Togan, *Dicţionarul numirilor de localităţi cu poporaţiune română din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramurăş*, ed. II Sibiiu, 1919, care are în vedere numirile populare şi dă şi pe cele germane; nici de lucrarea ungurească *A magyar korona országainak helységnévtára*, Budapest, 1888, care, în această ediţie, a dat pentru cea din urmă dată şi numirile româneşti populare; nici mai ales de cercetarea următoarelor importante lucrări în care se cuprind numirile istorice: Lipszky, *Repertorium locorum objectorumque in XII. tabulis mappae regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae et Confiniorum Militarium Magni item principatus Transylvaniae occurentium* Budae, 1808; Ignaz Lenk von Treuenfeld, *Siebenbürgens geographisch, topogra-*

www.dacoromanica.ro

phisch statistisch Lexicon, Wien, 1839; Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, I-III şi V, Budapest, 1890—1913, ş. a.

N. Drăganu.

Lattyák Sándor, *Néhány Dioscorides-féle dák növénynévről* în *Botanikai múzeumi füzetek* vol. III, fasc. 2, Cluj, 1919, pp. 29—42.

Pentru cei ce studiază limba dacică şi ceea ce ne-a rămas din ea, tără îndoeală e deosebit de interesant studiul al cărui titlu l-am pus în fruntea acestei dări de seamă. El se ocupă de cunoscuta colecţie de plante a lui Pedanius Dioscorides Περὶ Ἰατρικῆς ὕλης („Despre materia medicală"), despre care a scris la noi, fără pregătirea filologică necesară şi fără a da ceva temeinic, A. Papadopol-Calimah şi Brândză [1], apoi Tocilescu [2] şi Hasdeu; acest din urmă numai incidental în unele din operele sale [3]. O critică scurtă şi obiectivă a lucrărilor autorilor citaţi a făcut Ov Densusianu [4].

Deşi valoarea sinonimelor date supt numele lui Dioscoride din deosebitele limbi ale popoarelor din jurul Mării-mediterane a fost contestată mai ales de Lambeck [5], care afirmă că numirile dacice nu sânt chiar ale lui Dioscoride, ci au fost adause în lucrarea lui mai târziu, totuşi e sigur că ele sânt foarte vechi, fiind „singurele resturi din limba Dacilor transmise ca atari până la noi, deşi multe negreşit într'o formă coruptă, din cauza copiştilor şi chiar a autorului, care nu puteà să înţeleagă sau să reproducă fidel nişte sunete şi cuvinte cu totul streine delicateţelor eufonice ale limbii grece" [6].

Dintre deosebiţii savanţi care s'au ocupat de numirile dacice păstrate între sinonimele lui Diosciride (Grimm, Diefenbach, Leo, Cuno, Müllenhoff, Thomaschek ş. a.), unii au văzut in ele rămăşiţe germane (gotice, alţii slave, iar alţii, considerând limba dacică de scitică ori tracică, le-au căutat explicarea prin comparaţia cu deosebite limbi indo-europene, întrebuinţând pentru acest scop aproape 30 idiome.

Autorul studiului despre care vorbim încă e adept al teoriei că Dacii ar fi fost un popor care vorbeà o limbă slavă.

[1] *Pedaniu Dioscoride şi Luciu Apuleiu*, Bucureşti, 1879 *(An. Acad. Rom.*, seria I, t. XIII, pp. 39—60.

[2] *Dacia înainte de Romani*, Bucureşti, 1880 *(An Acad. Rom*, seria I, t. XII), pp. 562—574: după aceasta urmează plantele lui Apuleius (pp. 574—6) şi Gallienus (p. 576).

[3] *Istoria Critică a Românilor*, ed. II, Bucureşti, 1874, I, p. 272—4; *Cuvente den bătrâni*, t. I, p. 276.

[4] *Hist. l. roum.* t. I, Paris, 1901, p. 23—4. — Relativ la lucrarea lui Papadopol-Calimah si Brândză cf. şi Rösler, *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien*, XXIV, Wien, 1873, pp. 105—116.

[5] Lambecius, *Comm. de bibl. Vindob. lib. 2*, p. 598.

[6] Tocilescu, *o. c*, p. 503.

www.dacoromanica.ro

Această idee i-a fost suggerată de o parte prin faptul că însuşi Grimm, care credeà că limba dacică a fost germană (gotică), a dat unele indicaţii şi în această direcţie, identificând [1], după Leo foarte bine [2], pe χρουστάυη (*Chelidonium maior*) cu litvanul *kregzdyne*. Tot Grimm spune: „den Serben ist *zova*, *sambucus nigra*, was der Form und Beteudung von (dak.) *sebe* nachkommt" [3]. De altă parte şi Thomaschek, reprezentantul prin excelenţă al teoriei tracice, face uneori identificări slave, d. p. pe σέβα îl apropie de pol. *cewa* (litv. *seiwa*). În sfârşit, examinând amănunţit cele 62 numiri de plante dacice păstrate, a găsit că 21, deci o treime din ele, se termină în *-διλα -dila*, *-δηλα -dela*, *-δελα*, *-δλα*, *-ζηλα*, *-ζουλα*, *-chela* sau *-chlea*. Afară de Thomaschek [4], cercetătorii de mai nainte n'au dat acestei împrejurări, importanţă, deşi e evident că e vorba de un element constitutiv, uneori conrupt, al unor cuvinte compuse.

Având în vedere mai ales constatarea din urmă, autorul încearcă explicarea a 41 nume de plante, identificându-le mai întâiu din punct de vedere botanic cu ajutorul celor mai bune ediţii ale lui Dioscoride [5], cu al identificărilor botanice ale numirilor greceşti făcute mai nainte [6] şi în special cu acel al institutului botanic al Universităţii din Cluj, apoi dându-le etimologia cu ajutorul dialectului polon *goral*, despre care afirmă că a păstrat mai bine decât oricare altul particularităţile limbii vechi slave. În aceasta explicare a avut în vedere însuşirile caracteristice şi uşor de observat ale respectivelor plante care dau de obiceiu prilej numirilor populare. Uneori în adevăr se pare că autorului i-a reuşit să ne dea etimologii acceptabile. Aşa, d. p., — ca să nu mai pomenim de χρουστάνη, σέβα şi *tircozila*, despre care a fost vorba mai sus, — dacicul κυρίοννηκουμ = *kyrionnek-* (acc.), *k(y)rjunnek* (*Arum italicum* ori *Arum maculatum*, gr. ἄρον), care e o plantă cu gust pişcăcios, pare a fi identic cu sl. *chrenъ*, *chrênъ* (>rom. *hrean*), pol. *chrzan*; mult discutatul μίζηλα, μίζολα, μίζουλα, al căruia sinonim grecesc e θύμος „cimbru", nu „mazăre",

[1] *Gesch. d. deutsch. Sprache* p. 142–3.

[2] *Zeitschr. f. Sprachforsch.*, III, p. 191–2.

[3] *l. c.*, p. 149.

[4] Tratând numirea plantei dacice *tircozila* (*Erythraea centaurium*) zice; „könnte . . das Element *zila* 'Kraut', lit. *zole*, slav. *zelije* . . erhalten" (*Die alten Traker* în *Sitzungsber. der kaiserl. Akad. der Wissenschaften* Philos — hist. Classe. CXXX Bd., Wien, 1893, p. 26), iar mai departe (p. 33) vorbind despre *usazila* (*Cynogloscum pictum*) adauge: „finden wir auch hier das generelle Element *zila* 'Kraut'".

[5] Dioscorides, *Codex Aniciae Iulianae* picturis illustratus, nunc Vindobonensis Med. Gr. I. phototypice editus. Pars I-II. Lugd.-Bat., 1906 şi *Pedani Dioscurides Anazarbei De Materia Medica* edidit Max Wellman, Berol. 1906-7.

[6] Billerbeck, *Fl. classica*, Leipzig, 1824; Fraas, *Synopsis plantarum florae classicae*, Munch, 1845; Lenz, *Botanik der alten Griechen u. Römer*, Gotta, 1859.

www.dacoromanica.ro

probabil trebue cetit *midzeia* şi interpretat *mid-zela*, adecă „melifera herba", „Honigkraut" (cf. sl. *medŭ*, pol. *miod* „miere" şi pol. *ziolo*, *ziele*, goral *zel'a* „iarbă"), explicare care se potriveşte cu cele relatate de Priscus cu ocazia călătoriei sale prin regiunea Tisei şi a Timişului (448 d. Hr.) despre supuşii lui Attila, care erau „amestecaţi din diverse popoare vorbind limba lor barbară sau hunică, sau gotică, sau ausonică" şi i-au dat de mâncare *meiu* şi de băut *mied*, fireşte în cazul că supt „ausonică" ar trebui să înţelegem *lingua romana* din Dacia, care în acest timp puteă să păstreze încă numeroase elemente dacice, iar *mied* n'ar fi un element slav (< sl. *medŭ*) în limba românească, ci dacic.

De cele mai multe ori însă etimologiile autorului, cu toate că el face apropieri interesante între radicale slave şi numirile de plante dacice, sânt departe de a fi sigure. Ceea ce e aproape sigur, e identificarea botanică şi pe aceasta se poate clădi mai departe atât în privinţa înrudirii limbii dacice, cât şi a elementelor pe care ea le-a putut lăsă în limba românească: numiri de plante ori de altă natură, care ar trebui deosebite de elementele slave vechi ale limbii noastre în cazul că limba dacică ar fi fost slavă. Botaniştii, indoeuropeniştii şi mai ales slaviştii noştri au cuvântul.

N. Drăganu

Dr. Bitay Árpád, *A román irodalomtörténet összefoglaló áttekintése*, Alba-Iulia—Gyulafehérvár, 1922. 128 pp. Preţul 25 lei.

Lucrarea dlui Bitay este un compendiu bine întocmit al istoriei literaturii române. Pe cele 124 pp., cât cuprinde textul, se dă dovadă de o temeinică orientare în literatura românească. Autorul bogat informat, nu numai din manuale, ci de cele mai multe ori din monografii şi studii speciale şi mai ales din însăşi opera scriitorilor, expune materia istorică-literară condensat şi cu vădită pricepere pedagogică, eliminând tot ce nu e esenţial, dând caracterizări bine prinse şi date în general exacte. Avem deci un bun început pentru a se face cunoscută obiectiv literatura românească concetăţenilor noştri maghiari.

În desvoltarea literaturii româneşti dl Bitay deosebeşte, ca şi dl Puşcariu, trei mari epoci: a literaturii vechi până la 1870, a literaturii nouă până la 1867 şi a celei mai nouă sau moderne până astăzi.

Cea dintâiu are pecetea influenţei slavo-bizantine. A doua cuprinde generaţia moldovenească de la 1840 şi şcoala latinistă; cu întemeiarea „Junimii" începe epoca cea mai nouă.

În cadrele acestora se deosebesc judiţios mai multe mari capitole: I. Privire asupra literaturii religioase vechi. II. Cele dintâiu cărţi de legi româneşti. III. Desvoltarea literaturii istorice şi caracterizarea ei. IV. Privire asupra literaturii de antichităţi

www.dacoromanica.ro

naţionale. V. Curentul latinist. VI. Îndrumătorii literari ai secolului XIX (Asachi, Eliade, Kogălniceanu, Alecsandri). VII. Junimea şi spiritul ei critic (T. Maiorescu, M. Eminescu). VIII. Desvoltarea literaturii române moderne (Vlahuţă, Coşbuc, Caragiale). IX. Literatura populară (desvoltare şi caracterizare). X. Scriitorii populari mai însemnaţi. XI. Desvoltarea prozei române. XII. Literatura poetică română. XIII. Desvoltarea teatrului şi a literaturii dramatice române. XIV. Desvoltarea filologiei române. XV. Desvoltarea tiparului şi a ziaristicei la Românі. XVI Scrierea şi ortografia română. Aceste capitole sânt tratate avându-se în vedere, — afară de fixarea curentelor, caracterizată uneori de observări interesante ori chiar fine, — şi genurile literare, unde se dau biografiile şi caracterizările scriitorilor. Sânt însă scriitori care au scris în mai multe genuri. Când se ocupă de aceştia, autorul, ca să nu fie nevoit să trateze activitatea vreunuia în fragmente, face trimiteri la genul literar unde s'a dat biografia şi icoana completă a activităţii lui (cf. p. 27, 30 ş. a.). De sigur felul acesta de tratare întâmpină multe greutăţi. Dar dl Bitay le înlătură de cele mai multe ori cu îndemanare.

Pentru a uşură înţelegerea cetitorilor maghiari şi a le da o icoană despre felul de a fi şi valoarea scriitorilor noştri, se fac interesante comparaţii cu literaţii unguri ori cu curente şi situaţii asemănătoare din literatura ungurească[1]. În tratare se îmbrăţişează şi scriitorii şi curentele actuale. Biografii însă aici, în mod foarte just, nu se dau decât la scriitorii a căror valoare e fixată cu absolută certitudine (Goga, Agârbiceanu, Brătescu-Voineşti, Sadoveanu, Sandu-Aldea). „Scriptores minores" şi acei a căror valoare rămâne încă să se afirme după un oarecare timp, când critica va ajunge să-şi spună definitiv cuvântul, nu sânt decât amintiţi cu numele. Doar asupra simbolismului puteă să se insiste ceva mai amănunţit.

O scădere însemnată a cărţii este că nu se tratează pe scurt, în câteva capitolaşe puse la sfârşitul fiecărei epoce mai mari, şi istoria limbii româneşti. Literatura românească începe să se manifesteze numai târziu, de aceea mai ales pentru epoca ante-literară e necesară istoria limbii. Sânt apoi şi producte de

[1] P. 7: epoca fanariotă se compară cu epoca de decadenţă a literaturii ungureşti dintre 1711-1772; p 14: Dosofteiu contemporan cu Gyöngyösi; p. 15: soarta mitropolitului Antim Ivireanul se aseamănă cu cea a lui Geley Katona István; p. 19: Kogălniceanu cu Széchenyi şi Deak, Stolnicul Constantin Cantacuzino cu Bethlen Miklós; p. 24: Miron Costin cu Zrinyi Miklós, Neculcea cu Mikes Kelemen; p. 39: Cipariu cu Révai; p. 50: o seamă de poezii ale lui Alecsandri cu de-ale lui Petőfi; p 63: Eminescu cu Petőfi; p. 80: Chir Ianulea de Carageale cu Jóka ördöge de Arany; p. 91: Pseudokynegetikos-ul lui Odobescu cu Laokoon al lui Lessing şi p. 92: cu scrierile lui Bérczy Károly şi Bársony István; p. 98: Brătescu-Voineşti cu Ambrus Zoltán; p. 99: Sadoveanu cu Gárdonyi. E justă observaţia privitoare la influenţa lui Mikszáth asupra lui Rebreanu.

www.dacoromanica.ro

literatură populară care datează evident din această epocă, lucru care trebuia relevat.

Tendenţa de manual auxiliar a cărţii ar fi ajutat-o mult redarea paralelă a textului unguresc în traducere românească. Când se ajunge în cercetarea literaturii româneşti la sistematizare din partea candidaţilor de profesori şi învăţători, pentru care este menit manualul despre care vorbim, precum şi din partea elevilor din şcoalele cu limba de predare ungurească, aceasta trebue să se poată face. şi să se facă chiar, şi în limba românească, dacă nu se poate numai în aceasta.

În acelaşi chip ar trebui să se alcătuiască şi o crestomatie la sfârşitul manualului. Cetitorii trebue să constate singuri rezultatele la care a ajuns şi autorul cărţii.

Într'o carte de istoria literaturii româneşti scrisă ungureşte ar fi tost de bună seamă interesant un capitolaş în care s'ar fi rezumat influenţa literaturii ungureşti asupra celei româneşti, şi invers.

Câteva observări de amănunt, menite a se avea în vedere la tipărirea unei noi ediţii:

Cât priveşte literatura veche e de mirare că autorului îi scapă din vedere unele lucrări si date pentru care avea izvoarele tocmai în literatura ungurească. Astfel se uită „Psaltirea" lui Pavel Tordaşi tipărită la 1570, manuscrisul lui Grigore Sándor de Agyagfalva şi cel al lui Viski, studiate de Sztripszky—Alexics, cel al lui Koncz ş. a.

Alături de teoria husitismului, pe care o acceptă autorul pentru originea celor mai vechi manuscrise româneşti, eră bine să se amintească în treacăt şi celelalte teorii. Înşirarea acestor manuscrise e departe de a fi completă.

Însuşi Coresi a tipărit şi un „Catehism" şi probabil şi o „Pravilă românească".[1]

La traducerea „Paliei" de la 1582 s'a avut în vedere, cum a arătat M. Roques. nu numai textul lui Heltai, ci şi o ediţie contemporană a Vulgatei.

Catehismul calvinesc s'a tipărit la 1640, nu la 1642, iar înaintea acestuia s'a tipărit în tipografia lui Rákóczy încă o cărticică[2].

Ioan din Vinţ se chemă după familie Zoba.

La p. 17 se scrie Teodosie în loc de Eustratie Logofătul. Cel dintâiu eră muntean. Despre „Alexandrie" pomeneşte, după Miron Costin, şi Stolnicul Constantin Cantacuzino (p. 79).

Eră bine să se scoată mai mult în relief personalitatea excepţională a lui D. Cantemir şi rolul de polemist şi istoric al

[1] v. A. Bârseanu, *Transilvania*, LII, Sibiu 1921, Nr. 10—12, p. 901.

[2] A fost semnalată de subsemnatul în *Pagini literare*, An. I, 1916, Nr. 3, p. 60 ş. u. şi descrisă şi studiată în *Anuarul Institutului de Istorie Naţională* din Cluj — pe 1921—22, pp. 161—278.

www.dacoromanica.ro

lui Petru Maior, iar între colecţiile de documente trebuia să se pomenească şi „Actele şi fragmentele“ şi „Arhivul pentru filologie şi istorie“ ale lui Cipariu, apoi documentele publicate de Hasdeu şi I. Bogdan.

G. Lazar a studiat, după cercetările mai nouă (Sădean, Lupaş, Meteş), cu banii bisericii ortodoxe din Sibiiu.

Între lucrările lui Cipariu (p. 39—40) trebuia să se amintească negreşit şi „Principii de limbă şi scriptură“ şi „Chrestomatie sau Analecte literare“, care sânt mai importante chiar decât gramatica lui.

„O seamă de cuvinte“ din cronica lui Neculce (p. 25) cu greu se poate traduce în ungureşte cu „Egy pár *szó*“, ci mai curând cu „Egy pár *monda*“, căci e vorba de tradiţii. Apoi „Glosă“ nu se poate traduce în nici un caz cu „jegyzet“ (p. 59), căci nu e vorba de „glossa“ gramaticala. „Glosă“ în titlul poeziei lui Eminescu nu înseamnă decât forma de versificaţiune fixă numită „glosă“.

Între reviste au avut un rol deosebit acèle ale lui Kogălniceanu, la care s'a grupat întreagă generaţia de la 1840. În ele întâlnim, cum a arătat Ibrăileanu, multe din ideile care revin mai târziu în „Convorbirile literare“ ale „Junimii“ din Iaşi şi chiar şi în „Sămănătorul“. Acest lucru erà bine să se fi relevat. Nu se aminteşte *„Revista Nouă“* a lui Hasdeu, iar alături şi înainte de *„Ideea europeană“* (scris greşit: „Revista europeană“) a lui C. Rădulescu-Motru trebuia să se amintească şi *„Noua Revistă română“* a acestuia, care, mai ales la începutul său, a fost una dintre cele mai bune reviste româneşti.

Lipsuri mai mici se pot constatà şi în altă parte. Astfel nu se amintesc:

a) între critici: G. Ibrăileanu, I. Sadoveanu, Trivale, Sanielevici ş. a.

b) între filologi: Ar. Densusianu, I.—A. Candrea, D. Russo ş. a.

c) între folkloriştі; Teodorescu, Pamfile, Speranţă, Gorovei, Cartojan ş. a.

d) între dramaturgi: Hasdeu, Florescu ş. a.

Nu sânt destul de bine controlate datele privitoare la naşterea ori moartea scriitorilor Boliac, Coşbuc, Iosif şi Anghel.

Literatura populară e tratată sumar şi fără a se avea în vedere cercetările mai nouă. Niţel cam sumară e şi tratarea istoriei scrierii româneşti.

Observaţiile incidentale privitoare la limbă uneori sânt greşite ori confuze (cf. d. p. cele spuse pe p. 12 relativ la rotacism, ori apropierea *tâlhar* < *tolvaj* de pe p. 37, care nu e aşà de sigură cum se pare, ci *tâlhar* mai curând pare a fi un derivat românesc din un radical slav comun atât cuvântului românesc, cât şi celui unguresc), ca şi redarea grafică a rostirii

www.dacoromanica.ro

unor nume ori cuvinte românești (d. p. p. 5: *Neagoe = Nyágoj*; p. 53: »Zsunimea. hosszú „í“ s rövid „e“«, în vreme ce ro nâneşte nu există „i“ lung, ci numai „i“ întonat care se rosteşte, ce e drept, ceva mai lung, dar nu e ceea ce se înţelege ungureşte supt „hosszú *i*“).

Găsim o seamă de repetiţii care erà bine să se evite, deşi sânt explicabile uneori din felul de aranjare al materiei (cf. d. p. despre „Biblia“ lui Şerban p. 6 şi 11; despre „Psaltirea“ lui Dosofteiu p. 12 şi 14 ş. a., despre Neculce p. 19 şi 24; relativ la etimologismul şcoalei latiniste p. 54 şi 124 ş. a.).

Se repetă şi o seamă din atributele prin care se caracterizează unii scriitori, ceea ce le face banale.

Uneori însăşi redactarea arată oarecare grabă (p. 23: „... s *büszkén* mondja, hogy még Egyiptom sem mulja felül minden *büszkeségével* sem“; p. 35: „Cime szerint ugyan krónika, de csak *annyiban*, *mert* az események elmondásában az időrendi, krónologikus sorrendet követi...“ în loc „... annyiban, hogy...“ ori „... azért, mert...“; p. 124: „Ez engedményeket ujabbakkal *tetézte* 1895 ben, mig végre *betetözésképen* 1904-ben megállapitotta a mostani, akadémiai helyesirást“.

Nu mi se pare frumoasă şi e prea deasă construcţia participială: „a bukovinai Hormuzachi *(sic)* br. (1812—1874) *meginditotta* s azóta többek *folytatta*...“ p. 20; „Az 1848-as események legtisztább idealizmus — *lelkesitette* egyik vezető embere...“ etc.

În manuale sânt de evitat cu orice preţ greşelile de tipar. În cartea d-lui Bitay greşelile de tipar, ce e drept, nu din vina d-sale, sânt relativ numeroase De aceea cel puţin *Errata* trebuià facută mai îngrijit, căci abià jumătate din greşelile de tipar sânt trecute în ea.

N. Drăganu.

Sextil Puşcariu, *Din perspectiva Dicţionarului*, *II*, Cluj 1922.

Cele două broşuri ale învăţatului filolog continuă seria inaugurată, supt acest titlu, în primul volum al publicaţiunii de faţă (I). O strălucită contribuţie, scrisă pe înţelesul tuturor, fără a pierde nimic din preciziunea ştiinţifică, — cum e şi articolul *A făgădui marea cu sarea* din „Cugetul Românesc“, I (1922), pp. 395—7 (pentru Marea ca „l'élément salé“, cf. şi vgr. ἅλς, ἡ, „Marea“, faţă cu ἅλς, ὁ, „sarea“, după care şi lat. *sal*, „Mare“, la Ennius: E. Steiner, *Das Bedeutungsiehnwort in Vergils Aeneis*, Kónigsberg 1921; dar „sare-mare“, care se întrebuinţează în arta colorării, după Marian, *Chromatica pop. român*, în „An. Ac. Rom.“, t. V, p. 147, nu e = *sare amară*?).

www.dacoromanica.ro

Fascicula a doua, singura de care putem vorbi aici, fiindcă e singura care n'a apărut în această revistă, e o lucrare de semantică: resorturile procesului de evoluţie a înţelesului cuvintelor sânt ilustrate prin exemple extrem de suggestive, unele cu desăvârşire nouă, din lexicul românesc. Specimene sintetice. ca tabloul filiaţiei sensurilor rom. *câştig* (p. 16 sq.; cf. şi *câşlig*), sau rom. *gură* (p. 49 sq.; p. *cu gura jumătate* se zice obişnuit: *cu jumătate de gură*, iar p. *bun de gură* există coresp. vgr εὐγλωττος, εὔστομος), sânt magistrale: oricine va profita studiindu-le, precum oricine va profită cetind întreaga broşură.

Ne mărginim să adaugem, ici-colo, reflecţiile noastre.

Expli aţia lui *întâmpinare* (Candrea; p. 8) a dat o, independent. şi d. Philippide. - Pers. *fagfuri* (p. 9) eră originar; „der Titel des Herrschers von China" (cf. Miklosich, *Türkische Elemente*, I, 295). — O „absurditate etimologică" interesantă e şi *cerneală* (negreală, atramentum) *roşie* (cf. *rubrica* din *ruber*, p. care v. şi Isidorus, ed. Lindsay, I, 3, 6). — Evoluţia παιδεύω — *pedepsesc* (p. 17) e importantă şi prin aceea că dă un raspuns foarte elocvent la cunoscuta controversă pedagogică asupra „educaţiei cu sau fără pedepse". — Sensul „miriadă, zece mii" al vr. *întuneric* (p. 19) a fost infuzat prototipului său vsl. *tьma*, nu din greceşte, ci din tohariană: *tumane* s. *tuman*, „dix mille" (Meillet, *Le Tokharien*, în „Indogermanisches Jahrbuch", I [1914], p. 19), de unde şi cuman. *tumen*, „decem milia , bulg. *tuman*, „brouillard, nombre de dix mille myriade" (Zenker), etc (v. Miklosich, *l. c.*, II, 78; cf. şi rut. *tuman*, „Nebel, Dummkopf", de unde, poate rom. *tomănesc de cap*, „buimăcesc, zăpăcesc, zăluzesc, nebunesc"). De altfel, între „întuneric" şi „număr mare, mulţime" (cf. *negreaţă*), transiţia e firească şi uzuală: „o păcură de harmată" = armată multă *Graiul nostru*, I, 21), care „*întunecă* pamântul", ca'n „Rovinele" lui Eminescu; cf. „câtă frunză câtă iarbă, câtă *pocenealâ* neagră" (Giuglea-Vâlsan, p. 113) = *pocernealâ* neagră (pleonastic), despre o mulţime. — Vechiul înţeles al lui *lume*: „lumină" (p. 19) s'a păstrat şi'n *lumea inelului* (piatra lui); tot aşa, în „*lumea* mea şi soarele meu" din bocetul Roxandei după Alexandru (Cartojan, *Alexandria*², p. 118), sau în cunoscutul refren popular *lumea mea* = ngr. φῶς μου, „lumina mea" (cf. şi var. bal. „Stoian Bulibaşa" din col Tocilescu, I, 61, sau rev. „Ioan Creangă", IV, 391: „Stoenică, *lumea* mea", ori varianta baladei „Mizil Craiu" din *Şezătoarea*. X, p. 60 sq.: „Împărate, *lumea* mea!"). — Sl. *čelnic* (din *čelo*, „frunte"), modelul rom. *fruntaş* (p. 20). se întâlneşte ca atare în mr, şi. supt forma derivată: *nacialnic*, în vr. — Aserţiunea lui Bréal (p. 21) că lat. *nocturnus* ar fi decalcat după *diurnus*, fiindcă *noctu* e format după *diu*, e contestabilă, faţă cu lat. *nocte*, gr. νυκτός, νύκτερος, νυκτερινός; din locativul νύκτωρ: *nocturnus* fiind analizat în *noctu* 'noaptea'

www.dacoromanica.ro

+ *-rnus* a produs, după Kretschmer, ca „Neubildung", pe *diurnus*, din *diu* 'ziua' (cf. însă *diu, diutius, diuturnus*), apoi un *somnurnus* şi, mai târziu, un *mensurnus* din mensis). — Indoitul înţeles de „schnell" şi «beissend, scharf" îl are sl. *bistrŭ* (p. 23), a cărui traducere adevărată în româneşte e: „iute", însemnând deopotrivă „repede" şi „picant". — Pentru înţelesul lui *îmbătânzesc* p. 23) cf. *mitigare*, fr. *mitiger*, faţă de *mitis*; de asemenea, pentru înţelesul de „vieţuesug". al vr. *ferecare* (din lat. fabricare) (p. 25), se poate compară lat. *faber vafer* după o ipoteză a lui Th. Birt); iar, pentru contaminaţia între *făurar*, „faur" *(faber)* şi *Făurar*, „Februar" (*ibid*), se poate compară lat. *februarius* însuşi sc. *mensis*), din *februum*, *februare* (cf *lustrum*, *lustrare*) propriu: *mensis purgatorius* s. *Plutonis*) „Reinigungsmonat" (cf. *purificatio B. Virginis Mariae* şi *s/olocanie*). — Sensu de „a fi plin" al rom. *gem* p. 28) aminteşte şi de v. şi ngr. γεμίζω, idem (relevat şi de Tiktin, *s. v.*). — Pe cât ştim. se zice: „Apa *trece*, pietrele rămân" (p 34).

Cu privire la acel *sfat*, „consiliu" (cf. *ratoş*, *rateş*. din *Rathaus*. „casă-de-sfat', atestat popular şi supt această formă, dar în înţeles de „cârciumă", ca mold. *ratuş*, într'o „uraţie" din Teleorman, apărută în rev. „Ion Creangă", II, 207), care a încurcat pe elevul ne-braşovean (p 44), ştim un caz care l-ar fi pus în şi mai mare perplexitate: „La cest itlolu birzol de Bistreţe şe la *tofatolw* [= tot Sfatul îl domnie sale" (N. Iorga, *Doc. din arh. Bistriţei*, I, p. 37). — *Piezi* (lat. *pedes*, p. 48) s'a păstrat şi'n expresia *a grăi peste piezi*. „hironice *sic*) dicere", din Pravila lui Vasile Lupu (ed. Longinescu, p. X), deci: *a vorbi anapoda*, *a lua peste picior*; cf. şi Puşchilă, în „Anuarul de G ogr. şi Antropogeogr.", II, p. 160. Pregnant e următoru loc din Codin (*Legende, tradiţii*, etc., p. 60): „[Femeile] iau tămâie şi usturoiu..., le pisează şi mănjesc vacile 'n *piezi* (răsucri), întâiu la *piciorul* din dreapta dinainte şi la cel din stânga dinapoi şi apoi la celelalte". — Pentru apelativul *târgovişte* din „gură de târgovişte" (cf. *a-şi găsi bucăţi*, v. Anuarul Weigand pe 1910, p. 76.

Semnalăm, în deosebi, explicaţia rom. a *se întâmplà* ca termin sacral din limba augurilor, paralel cu *contemplare* şi *extemplo* (p. 45 sq)*.

V. Bogrea.

Leca Morariu, *Un nou manuscris vechiu: «Isopia» voroneţeană* (din Calendarul „Glasul Bucovinei" pe 1922), Cernăuţi 1922, 7 pp., cu 3 ilustr.

Acelaşi, *Codicele Pătrăuţean şi asasinarea lui Grigore Ghica* (din „Revista Moldovei", I [1921/22), Botoşani 1922, 14 pp., cu un clişeu.

*[Dl Drăganu îmi atrage atenţia că etimologia aceasta a fost dată şi de N Sulica, *Antropomorfisme şi antiantropomorfisme în limba română* (Braşov, 1900) p. 77. S. P.]

www.dacoromanica.ro

A c e l a ş i, *Ce-a fost odată — din trecutul Bucovinei* —, Cernăuţi 1922, 106 pp., cu 10 clişee şi 7 anexe; preţul: 10 Lei.

Minunatul povestitor bucovinean e şi un norocos descoperitor: manuscrisul Isopiei lui Ieronim Stolearîu ot Monastirea Voroneţu, deşi datând abia din 1801, înfăţişează interesante relicvii arhaice, dintre care d. M. semnalează o parte. Dar *brebul*, „castorul", „bièvre", *nu* lipseşte în Dicţionarul Academiei (p. 3). Alături de *dumestic* (ibid.) există, popular şi arhaic, şi: *dumesnic* (din **dumestnic*). Pentru *corcodel*, ca nume al cufundarului (p. 4), e de comparat *corlă*, idem, şi *corcodan*, „curcan" (Marian, *Ornitologia*, II, 401, 276); cf. însă şi „Şezătoarea", XXX, 116: *corcodil* = crocodil. *Plaviţă*, *plaveţă*, în înţelesul de „gunoaie aduse de valurile apelor" (p. 4), e un reflex al cuvântului rusesc *plavie (a pluti* ∽), „lucru plutitor", relevat de d. A. Scriban (în „ Arhiva" din Iaşi); ba, în cutare loc din Păsculescu *(Lit. pop. rom.*, p. 18, cf. glosarul, p. 369), cuvântul apare confundat cu omonimul *plăvaiu*, „alb": „Şi-mi zăreà d'o *plăvioară*; nu i alba *plevioară*, ci dalbă-i corabioara". De „*solonariu* care dubeà piei" (p. 4) vorbim aiurea. „*O Syndipă* (p. 7) nu se poate zice, ci numai: „Un *Syndipa*", sau: „O *Syndipie*" (ca „Alexandrie").

In ce priveşte versiunea „Stihuirii Domnului Ghica-Vodă", din zbornicul de la Pătrăuţi, semnalăm d-lui M şi pe aceea tipărită de păr. C. Bobulescu din Iaşi (Bârlad 1916, — din rev. „Miron Costin", IV), profitând de ocazie, pentru a face câteva observaţiuni asupră-i: „Mălin", satul dascălului ce se înseamnă pe această versiune (gasită la Pipirig, în jud. Neamţ), e satul *Mălini* din Suceava; — „*Afendi, amu ar fi bine*" (p. 5) e o etimologie populară pentru: *Efendi mu* (μου); — „Capitanul de Arnăuţi" (p. 5, notă) e *tufecci başà (tufecci* singur însemnând „puşcaş"); — *silţa* (p. 6) = slavismul *sâlţă*, „cursă" (cf. ml. *saltans*, idem), binecunoscut în lexicul vr. *Hatmanariu* dovedeşte că în versul următor e: *hamgeariŭ*; — „O, ce *visterie* tăcută, numai la duşmani plăcută" (pp. 1, 4) se dovedeşte o s mplă greşală, în loc de: *vestire*, prin varianta Kogălniceanu: *veste* (pentru *tăcut* — oricât de paradoxal —, cf. p. 6: „Şi aude un sunet *tăcut*", deci: „tainic, misterios"; — *vestire tăcută* = informaţie, ştire confidenţială, secretă, misterioasă. — Un fragment din acelaşi „vers" al lui Gr. Ghica, într'un caiet ardelenesc de la începutul veacului al XIX-lea, relevă d. N. Iorga, acum în urmă (şedinţa din 17 Nov. 1922 a Academiei Române).

Paginile „din trecutul Bucovinei" evocă duios pe clopotarul din Pătrăuţi (dar *înnainte-vreme* are şi coresp. germ. *vorzeiten*, precum *de-a puterea fi* corespunde fr. *peut-être*, iar *nezăbavă vreme* se aude adesea în Moldova: *nu zăbavă vreme;* cf. vr. *fără zăbavă vreme:* N. Costin, ap. Kogălniceanu ², II, 255) şcoala austriacă din aceeaşi localitate, ctitoria lui Ştefan-cel-Mare din Bădeuţi şi, după „cei din urmă lăutari ai Bucovinei", figura tragică

www.dacoromanica.ro

a unuia din cei mai nobili cântăreţi ai ei. T. Robeanu (dr. George Popovici). Toate schiţele enumerate au, pe lângă o netăgăduită valoare morală şi literară, un deosebit preţ ca informaţie istorică.

V. Bogrea.

J. Vendryès, *Le Langage, introduction linguistique à l'histoire*, Paris 1921; XXVIII + 435 pp; preţul: 15 fr.

Cartea formează volumul al 3-lea din colecţia „L'évolution de l'humanité" — synthèse collective, — condusă de d. H. Berr.

Prefaţa acestuia prezintă minunat scopul şi tema autorului: „Ceea ce d. V. a căutat să dovedească, — şi a făcut-o cu o putere, o bogăţie de probe admirabile, — e, cum limbagiul s'a născut din viaţă şi cum viaţa, după ce l-a creat, îl alimentează" (p. IX).

D. V. arată, în adevăr, falsitatea concepţiei care consideră limbagiul ca „o entitate ideală, evoluând independent de oameni şi urmărind scopuri proprii" (p. 420). E concluzia sa, — şi, în acelaşi timp, a d-lui A. Meillet, care accentuiază, precum se ştie, rolul elementului social în geneza şi evoluţia fenomenelor lingvistice.

Acel minimum de concesie, relativ la raportul dintre popor şi limbă (p. 280, este însă tot atât de exagerat, ca şi „romanul rasei", de care vorbeà cândva J Finot. Naţiunile sânt realităţi istorico biologice prea bine caracterizate, pentru ca o atât de esenţială manifestare a lor, cum e limba, să nu le poarte marca. (De ce, atunci, „o mamă franceză nu va zice niciodată fiului ei *mon petit pouilleux*, cum face, fără scrupul, o Germană: *mein Lousbube*" [p. 246], etc.?)[1]. De altfel, sântem de acord cu autorul (p. 20): paralelismul dintre limbagiu şi istoria socială e indicat, şi comparaţia sistemului de conjugare cu „marile instituţiuni politice şi judiciare", făcută de Bréal, ni se pare chiar mai corespunzătoare decât comparaţia lingvisticei cu ştiinţile naturale, de ex., dacă e vorba ca această comparaţie să fie socotită mai mult decât ca o simplă metaforă, menită a exprimà pregnant, deosebirea dintre linguistică şi filologie (cu caracter istoric).

Părerea că problema originii limbagiului nu e de competinţa lingvistului (p. 6), e, în bună parte, întemeiată şi, în orice caz, salutară: ea cruţă obligaţia de a construì încă un sistem de metafizică lingvistică[2]. Oricât de „himerică" ar fi, însă, ideea

[1] Interesante reflexii sociologice asupra acestui punct face d. N. Petrescu, în „Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma sociala", IV (1922), p. 63: *Elemente de diferenţiere naţională în societate: limba.*

[2] Polemizând cu Schuchardt, care pune scopul suprem al lingvisticei în a-ţi formà o idee clară de originea limbagiului, Trombetti defineşte ştiinţa limbii (a limbii considerate ca *scop* în sine, iar nu ca *mijloc*, teoretic sau practic, cum o consideră filologul sau poliglotul) astfel: „La Glottologia è storia del linguagio umano nella sua totalità, dalle origini ai tempi attuali,

www.dacoromanica.ro

posibilității reconstruirii unui idiom primitiv, dreptul de a reconstrui, pe baza comparației limbilor existente sau mai bine *istorice*, prototipul *preistoric*, trebue menținut și practicat: caracterul pur descriptiv, *inventorial*, al lingvisticei comparate, implică o contradicție. Comparația nu poate fi decât *mijlocul:* scopul rămâne reconstruirea prototipului comun.

Cap. întâiu studiază „materialul sonor", — acèle molecule ale graiului articulat, care, în „sistemul de semne" care e limbagiul, joacă rolul fundamental. După trecerea în revistă a naturii sunetelor, se discută (p. 50 sqq.) chestiunea legilor fonetice", pe baza întregii literaturi respective. Legile fonetice — terminul „lege" se întrebuințează, aici, impropriu. prin catahresă — nu sânt decât „des formules qui résument des procès, des règles de correspondances" (p. 51). V. relevă în special (p. 58 sqq. rolul *analogiei* în derogările de la „legile foneti e". Se atinge chestia etimologiei populare, — „une des 'plaies' de la phonétique", — asupra căreia autorul revine (p. 212), și fenomenele de „hiperurbanism sau hiperdialectism": acesta din urmă, pe baza anecdotei clasice cu *Florus-Flaurus* din Suetoniu (s'a omis totuși unul din exemplele cele mai expresive: *auriga* pro *origa* din *oreae*, de la *os, oris*).

Adevărată e constatarea (p. 67), că „un raport definitiv și constant între accent și cuvânt nu se poate stabili. La exemplele ruseşti *ú morja*, „près de la mer", *ná zemlja, pó gorod*, în care substantivul este enclitic față de prepoziție, putem adăogi, între altele, pe rom. *nú știu = nescio** (cf. *nuște, ințte = nescio quid*).

La exemplul vgl. de disimilație totală: δρύφακτος „barrière de bois" = δρύφρακτος (p. 75, adăugim unul, mai puțin radical, de curând descoperit: νυκτάλωψ, „der in der Nacht nicht sehen kann" = *νυκτάνωψ (F. Bechtel, în „Zeitschr. f. vergl. Sprachforsch.", 45 [1912], p. 230).

Capitolul consacrat *morfemului* („elementele lingvistice expunând raporturile dintre idei", p. 86) e din cele mai interesante (ca un „morphème du sexe" e socotit și *femme* dintr'un *la femme professeur:* „noi zicem chiar *une femme cochère*...; a spune *une cochère*, scurt, ne pare izbitor"; cf. engl. *he-goat* și *she-goat*. „bouc", „chèvre", propriu: „el-capră", „ea-capră").

Problema raportului diferitelor specii de cuvinte e obiectul unei analize extrem de subtile. Adjectivul nu se deosebește

attraverso la sua meravigliosa evoluzione nel tempo e nello spazio" (*Elementi di Glottologia*, p. 5). — Am propune doar un amendament: Lingvistica nu e numai „istoria", ci și (dacă nu: mai ales) *biologia* (anatomia și fiziologia), *psihologia* (individual) și *sociologia* (colectiv) graiului uman.

* [Schimbarea de accent din *nú știu, nú face! nú vezi?* a atras după sine chiar și forme ca *n'áscultă! n'áuzi?* Tot astfel, după *iá*[*n*] *vezi!* s'a luat *i-áuzi!* cf. și *ș'ápoi, d'ápoi*. Accentul trecut pe conjuncție sau prepoziție. îl avem în *dé post* > ital. *dópo*, rom. *dúpă, deci* < *de [a]ci, căci* < *căcé, dincolo, dincoace*, dial. *dinsus, dinjos*, cf. și *deoárece*. S. P.]

www.dacoromanica.ro

adesea bine de substantiv (p. 138); exemple ca: *album*, *aquila*, *musica*, *patria* (cf şi rom.-sl. *ocină*, *baştină*, fr *journal*, germ. *Brief*, rom. *albină*, *fântână*, ar fi fost, poate, încă mai proprii pentru a evidenţia aceasta, precum şi cazul relevat mai departe p. 154), al adj. lat *uber*, originar substantiv: *ager-uber*, pl. *agri uberes* din *agri-uberu*, ca gr. ῥοδοδάκτυλος Ἠώς, despre care v. Lindsay-Nohl, *Die lat. Spr.*, p. 424 (un proces analog, deşi mai complicat, avem în lat. *sedulus*, din adv. *sedulo* = *se dolo*, „sine dolo"; cf. *securus sudus*, etc.). — Tot astfel, dacă gr. λέγω „vorbesc", e deosebit de ὁ λόγος μου „vorba mea" şi dacă, în genere, limbile indoeuropene permit o deosebire fundamentală între substantiv şi verb, nu e acelaşi lucru cu araba, de ex., în care există dezinenţe nominale şi verbale comune, sau cu limbile din Extremul-Orient, în care „indeterminaţia verbului şi a numelui trece drept una din dogmele fundamentale ale gramaticei" p. 40.

Cato p. 155) s'ar putea să nu fie înrudit etimologiceşte cu *catus*, deci să nu ofere o paralelă cu *Rufo-rufus*: W. Schulze îl crede etrusc.

La grupa construcţiilor de viitor cu „a voi" (chinez. *wo yao lai*, lit.: „eu a voi veni", engl. *I will* sau *I shall do*, ngr. θέλω ἵνα θέλω νὰ θὰ med.-bulg. *chotěti* întrebuinţat ca auxiliar, fr.-dial. *il ne veut pas pleuvoir*, „il ne pleuvra pas"; p 179 sq.), trebue adăugit rom. *voiu veni* şi *va să vie*.

Relativ la precursorii greco-latini ai construcţiilor adverbiale în *-mente* (p. 197 sq.), informaţiile d lui V. care citează, fireşte, pe P. Shory (*Classical Philology*, V, 83—96, se pot spori considerabil cu exemplele din latinitatea târzie, date, în „Zeitschrift für rom. Philologie", XXXVIII [1913], pp. 576—9, de Leo Wiener (care e împotriva părerii că această formaţiune adverbială şi-ar avea originea la Apuleius şi, cu atât mai puţin, la Cicero).

Chestiunea vocabularului (p 205 sqq.) vine la rând, după consideraţiile gramaticale asupra transformărilor morfologice.

Autorul exprimă părerea, că „în acelaşi tipar gramatical pot fi turnate vocabulare diferite", — întemeind-o, între altele, pe faptul, că Ţiganii armeni întrebuinţează un idiom, a carui pronunţare şi gramatică sânt armeneşti, dar al cărui lexic e strein limbii armene.

Etimologia populară are, aici, câteva pagini din cele mai instructive. Se arata cum din engl. de origine fr. *countrydance*, „joc de ţară", s'a retăcut fr. *contredanse* (p. 213), — un adevărat contre-sens, crede d. V., deşi în dezacord cu atâţia, cari nu văd nici un incovenient să derive cuvântul englez din cel francez, cu sensul de „quadrille" (aşa, d. ex., dr. Ernst Wasserzieher, *Leben und Werden der Sprache*, Berlin 1921, p. 68, în care capitolul „Altes u. Neues zur Volksetymologie" — cf Andersen, etc. — e, poate, cel mai interesant) Ca un pendant la acel, în adevăr „plaisant", *pipe de Kummer* (numele

www.dacoromanica.ro

fabricantului), devenit: *pipe d'écume de mer* (din care germ. *Meerschaumpfeife*; cf. s.-cr. *stiva*, *istiva*, turc. *istifè* = ngr. εἰς Θῆβαι, după „Archiv f. sl. Phil.", XXXVII, 395), putem citá cazul ngr. καρυοφίλι, „espèce de fusil long des armatoles grecs", care, după Sathas, nu e decât nume e armurierului veneţian *Carlo Figlio* (A. Valaoritis, *Athanase Dakos et Dame Phrosyne*, trad. par J. Blancard, Paris 1886, p. 11), luat, prin et. pop., drept καρυοφύλλι, καρυόφυλλον, „clou de girofle, oeillet, garoafă", — floare care, afirmă Blancard, erà gravată pe puştile Armatolilor (p. 12).

Cât de departe merge „acordul între nume şi lucru" (p. 216), care, în certe limite, e incontestabil (ῥεῖν, ῥοΐζειν, *fluere*; cf. versul eminescian: *ale Nilului lungi unde*, cu pitoreasca-i armonie imitativă), dar care a dat loc la teorii şi explicaţii excesive (v. d. ex. dr. Günther Saalfeld, *Natur und Muttersprache*, în „Mélanges Godefroid Kurth", II, Liége — Paris 1908, p. 373 sqq, R. Kleinpaul, *Stromgebiet der Sprache*, *passim*, sau mai recent: H. Hilmer, *Schallnachahmung, Wortschöpfung und Bedeutungswechsel*, Halle a. S. 1914), se vede drastic, din omonime ca lat. *laus* şi germ. *Laus*: în ipoteza unei stricte responsiuni între nume şi lucru, unei *adaequatio vocis et rei* consecvente şi obiective, asemenea coincidenţe ar rămâneà inexplicabile. Şi, dacă s'ar obiectà că e vorba de două limbi, adecă de două spirite, de două subiecte diferite, am invocà exemplul dascălului lui C. Negruzzi şi am întrebà ce identitate *obiectivă* îndreptăţeşte omonimia celor trei *vie*, deopotrivă româneşti...

Un proces contrariu celui — de îngustare a sferei — din ngr. ὄρνιθα, „găină", faţă de vgr. ὄρνις, „pasăre", sau din fr. *oie*, „gâscă", faţă de *auca*, „pasăre în general *(avis)*" (p. 236), — într'un *pullus*, *pulla*, „puiu, puică", din care fr. *poule*, *poulet*, îngustarea se operase încă pe terenul latin, — se vede în *pasăre*. „oiseau, en général", faţă de lat. *passer*, „moineau, vrabie". E important să relevăm, însă, că, sporadic, rom. *pasăre* şi-a păstrat înţelesul originar de „vrabie" (v. Marian, *Ornitologia*, I, 407 8; Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, p. 51) şi că el are, de asemenea, acel înţeles secundar, obscen, pe care unii credeau că-l descoper în *passer* din poezia celebră a lui Catull (v. d. ex. Forcellini s. v. *passer*: „turpem sententiam... obtegere videntur..."; cf. însă: Ellis, *Commentary on Catullus*[2], p. 7; T. Sorbelli, *Della fortuna del carme III di Catullo presso gli umanisti*, în „Classici e Neolatini", VIII, p. 170 sqq., şi, în special: Otto, *Sprichw. d. Römer*, p. 267 şi O. Keller, *Antike Tierwelt*, II, 79, unde *passer Catulli* e identificat cu speţa de mierlă *turdus cyanus*, *passer solitarius*, it. *passero solitario*), dar care e, în orice caz, atestat pentru lat. *turdus* (v. Thesaurus. s. v. *caballa*; Glotta, III, 104; *Arch. f. lat. Lexikographie*, II. p 118 sqq.) sau *strutheus*, „obscena pars virilis", gr. στρουθός (Festus, ed. Lindsay, p. 410,

www.dacoromanica.ro

17), ca şi pentru vgr. χελιδών, „rândunică" (Suidas), lat. (*barbata*) *chelidon* (Juvenal, fragm. Bodleyan, VI, 6), it. *uccello, passerina*, „kleiner Spatz; vulva" (Dr. C. Corso, *Das Geschlechtsleben des it. Volkes*, Glosariu, pp. 226, 233), *varvajanni*, „Onkel Hans [= Μπαρμπαγιάννη] Uhu, Kauz; cunnus" (*ibid.*, p. 234), friul. *usél*, prov. *passeroun* (v. *Zeitschrift für franz Sprache u Litteratur*, XXXIII, 141), fr. *oiseau, coq, chouart* (p. acesta, cf. şi *Wörter u. Sachen*, V, p. 208). engl. *cock*, germ.-dial. *Vögeli* (v. Mader, *Rêves de l'oiseau*, în „Archives de Psychologie" VI, 372; cf. *vögeln*), *Vögerl, Hahn, Hähnl*, pol. *kogut*, „coq", *kokosz*, „poule, parties honteuses de la femme", *kurek*, kleiner Hahn; penis", sl. *kurica*, „Henne; vulva" rut. *kurka*, id., rus. *kuropatka*, „Rebhuhn; penis", *solovej*, „Nachtigall; penis", cech. *kohout*, „Hahn; penis", *hus*, „Gans, muliebria", *ptaček*, „kl. Vogel; penis", slov. (*p*)*tiček*, idem, *petelinček*, slovac *kokot*, s.-cr. (*p*)*tič*, „Vögelchen; mentula infantis" (cf. *cocoşel*), *pijetao*, „gallus; penis", *kurec, kurac*, „penis", bulg. *patka*, „Ente; mentula infantis; vulva" (cf. *Arch. f. sl. Philologie*, XXXVII, pp. 399 461, 464 şi rom. *potcă*), ung. *kakas, verebecske*, propr.: „cocoş, vrăbiuţă, brabeţ" (cf. *vrabie*), etc., — tot atâtea dovezi în sprijinul unei cunoscute etimologii (cf. încă bulg. *pula*, „puică"), şi tot atâtea paralèle la vr. *pasâre* „τὸ αἰδοῖον", *pasări muiereşti*, „αἰδοῖα γυναικός" (*Herodot* vr., ed. N. Iorga, p. 537), pop. *pasărea trupului*, „penis" (Pacală, *Monogr. com Răşinari*, p. 263), *pasăre*, „membrul genital al calului" (Damé, *Încerc. de terminologie pop rom.* pp. 32, 49). Cf. de asemenea: fr. *poupoule* — *poule* faţa de *cocotte* — *coq*, despre care v. acum „Zeitschr. f. rom. Philologie", XLII, (1922), p. 249.

E dreaptă observaţia (p. 241), că însuşi faptul răspândirii extraordinare a unui *anume* criteriu în numirea *nevăstuicii* sau *helgii*, d. ex., pretutindeni: „femeiuşcă, domnişoară, domniţă, mireasă" (fr. *belette*, germ. *Schöntierle*, danes. *kjonne*, bretan. *kaerell*, span. *garridiña*, chiar basc. *andereder*, din *andere*, „dame", — cf. şi rom. *helge* = ung. *hölgy*, lit: „damă", — şi *ader*, „beau", it. *donnola*, ngr. νυμφίτσα, etc.; cf. *Wörter u. Sachen*, II, 1891), exclude ipoteza unei denumiri independente, spontane, în toate limbile, rezultând dintr'o tendinţă identică, — ceva ca acea „mentalité européenne", de care vorbeà, în alt sens, d. Sandfeld-Jensen, — şi arată că avem aici „un exemplu de acèle creaţiuni prin imitaţie sau, mai exact, de acèle împrumuturi prin traduceri, care sânt atât de dese în contactul dintre limbi" (p. 241). Ca să se vadă, însă, cât de relativ şi subiectiv e lucrul, ne grăbim să adăugim că n'am puteà privì în acelaşi chip un nume ca vgr. τράχηλος, lat. *collum*, lit. *kâklas*, sl. *vrut*, turc. *gherdan*, toate însemnând, actual: „gât", şi toate, originar, propriu: „învârtesc".

[1] Pentru alb. *bukɛlɛ, bukl'ɛzɛ*, v. G. Meyer, *s. v.*, — iar pentru ţigăn. *borl*, Braut, Marder', cf. *borească*.

www.dacoromanica.ro

Dar pentru ideea de „călătorie, drum“ ca bază a ideii de „fois“ (dată, oară, rând) în lat. *vices*, *vicissim (ibid.)*, se puteau găsi exemple din cele mai pregnante în mgerm *vart*, „Mal“ (*alle vart*, „alle Mal, allezeit“), propriu: „Gang, Reise“, în it. *via*, cat. *vi[illegible]je* s *cami*, idem (cf. Spitzer, *Zeitschr. f. rom. Ph*, 1920, p. 221), cum şi în rom.-dial. *dócale docăliță*, „o dată rar în gura celor tineri“ (Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, p. 49) = *d'o cale*, *căliță* de o cale).

La lat. *pecunia* — *pecus*, germ. *Schatz*, got *skatts*, sl. *skotŭ* (cf. *socoteală*), *dobytocŭ*, vir. *sket*, engl. *fee*, „salar“ = germ. *Vieh* (cf. *fihu* 'pecunia', în glosele de la Kassel, şi sanscr. *rûpja*, „monnaie“, din *rûpa*, »bétail«), ngr. cretan κτῆμα, „bétail“, = vgr. κτῆμα, „possession“, etc. (pp. 247–8, se poate adaugă însuşi *capital* (de la *can* — de vită), ca şi rom. *marfă* = vr. *marhă*, „vită“ (sarmatic!) sau estfris. *schap* = Schaf, iar, pentru evoluţia contrară: v.-fr. *milsoudour*, prov. *mil soldor* = lat. *mille solidorum* (*caballus*), „wertvolles Pferd“; cf. rom. *bucate*, „grâne“, vr. „vită“, „avere“, alb. *ran*, kleine Münze“, cal. *grane* = *granu*, 'frumentum' (G. Meyer). vgr σιτηρέσιον, „solde (Boisacq, s. v σῖτος, „blé“, lat. *salarium*, din *sal*, „sare“, rut. *tovar*, "vite (cornute)", „marfă“ etc. (pentru înţelesul de „îngrijesc“ al vr. *socotesc*, cf. şi rom. *câştig*.

Instructive sânt paralelele lat. *equus* şi *equa*, dar *taurus* şi *vacca* (cf. însă şi *bos*), *aries* (pro *vervex*) şi *ovis*, *catus* şi *feles*, *verres* şi *scrofa* (cf. însă şi *sus*, apoi *porcus*, *porca*, fr. *cheval* — *jument*, germ. *Pferd* — *Stute*, engl. *horse* — *mare*: nu depindeă, totuşi, decât de Francezi, — observă autorul, — să zică *une chevale*, cum zic *chatte* sau *chienne*. Opoziţii ca *mouton* — *brebis*, *bouc* — *chèvre*, *cerf* — *biche*, *porc* — *truie*, *sanglier* — *laie*, *lièvre* — *hase*, *coq* — *poule* sânt, de asemenea, creaţiuni franceze: „e o formă particulară a motivului de opoziţie a genurilor care joacă în atâtea limbi un rol important“ (p. 257). Cf. rom. *cal* (*armăsar*) — *iapă*, *bou taur*, *buhaiu*) — *vacă*, *berbece s. arete*) — *oaie*, *vier* — *scroafă* (cf. *porc*, *mascur*), *cocoş* — *găină*... Curioasă mai ales această înlocuire a lat. *gallus*, *gallinaceus* (cf. fr. *coq*), păstrat în româneşte, poate în toponimicul *Găinaţ*, n. de munte (Muscel): *gallinceus* (sc. *gallus*), „cocoş [de-munte?]“, mai curând ca *gallinaceum* (sc. *fimus*), „găinaţ“.

Alături de hibridul *paraveredus*, din care germ. *Pferd* (pp. 262–3) şi vgr παρήορος (cf. fr. *destrier*, turc. *yedek*, „cheval de main“, rom *iedec*), există gr. πάριππος, „veredus“, care a dat şi rom. *parip*, „cheval de main“ (Lex. Bud., Miklosich, Cihac). Pentru germ. *môr (maurus)*, cf. germ. *Rappe*, 'schwarzes Pferd', megl. *Rap*, n. de cal, iar pentru *soumâri* (din lat. *sagmarius*), cf. încă *Saumpferd*, *bête de somme*, paralel cu *samar*, 'măgar [= *gomari*, ὄνος (cf. lat. *onus* şi dim. Νῖκος = ὀνῖκος: Byz. Zeitschr.), γάϊδαρος]', *tovar*, etc.

www.dacoromanica.ro

După ce discută chestia îmbogăţirii vocabularului prin transformarea elementelor existente şi prin creaţiuni nouă, autorul trece la studiul dialectelor şi al limbilor speciale. Dar aşa-zisa „smechereasca" (p. 295, cf. p. 298), adecă, în orice caz: *şmechereasca*, pentru argot-ul răufăcătorilor români, deşi atestată în studiul d-lui Şăineanu (după o comunicare a ziaristului Scânteie-Finkelstein din Iaşi), e îndoioasă: pentru o limbă intenţionat încălcită, prin repeţiri sau intercalări de silabe (cf. cazul tâlharului din Pendjab care întrebuinţă silaba *-ma-*, p. 300) ori alte procedee, dar nu prin atribuire de înţelesuri convenţionale elementelor lexice (*Gauner-Sprache*), există termenul de *limbă păsărească*. Papahagi (*Megleno-Românii*, I, p. 90) vorbeşte de această „limbă păsărească", secretă, la Românii din Meglenia, unde există, în adevăr, ca şi la Aromâni, şi un „limbagiu convenţional", adecă un *argot*, din care se dau exemple (p. 89): *negru* = soldat turc, *neagră* = cafeă, *albă* = rachiu, *roşi* = vin, *iarbă* = pâne, *rupti* = bani, *ştirnută* (aşternută) = femeie, soţie, *spurcat, tăiat* (tăiat-împrejur, obrăzuit, circumcis) = Turc, *ţela de uşă* = cânele (şi Turc), etc., etc. Cf. Jireček, *Conventionelle Geheimspr. auf der Balkanhalbinsel*, în „Arch. f. sl. Phil.", VIII, p. 99 şi, în special: *L'Anthropologie*, XXXII, 281, cu observaţiile d-lui Meillet asupra deosebirii dintre „tours de langage" şi „langages secrets" (în legătură cu comunicarea d-lui Delatosse, publ. *ibid.*, p. 83): „Les parlers artificiels sont intéressants parce qu'ils font voir combien l'homme a de peine à s'évader de son langage habituel: on peut déformer les langues existantes, on n'en crée pas".

Ca o continuare a cap. despre „limbile comune" (cf. κοινή; p. 306 sqq.), vine capitolul, deosebit de important, despre „contactul şi amestecul limbilor". Autorul semnalează, printre sentimentele care asigură integritatea şi menţinerea limbilor, sentimentul *prestigiului*: „Niciodată un Latin n'ar fi consimţit să înveţe unul din aceste idiome barbare, *quorum nomina vix est eloqui ore Romano* (Pomponius Mela, III, 3); de aceea latina a înnăbuşit în Italia chiar etrusca, osca şi umbrica. Prestigiul limbii latine era atât de mare, încât, la un secol abia după cucerire, Galia trimiteă la Roma „profesori de elocvenţă" (p. 333). Acelaşi sentiment a asigurat limbii greceşti conservarea de-alungul veacurilor: „Se vorbeà limba opresorului pentru trebuinţele administrative; dar, cum zic Italienii, niciodată *la lingua del cuore* n'a cedat faţă de *lingua del pane*" (*ibid.*). Şi aceasta, independent de coeficientul valorii relative sau al caracterului ei: fluiditatea grecească sau rigiditatea romană ... Şi ar fi fost, poate, locul să se amintească epizodul mişcător al Grecilor (Poseidonienilor) etruscisaţi şi romanisaţi, adecă „barbarizaţi", din Paestum, cari hotărîseră o zi pe an, când vorbeau numai greceşte şi plângeau doliul naţionalităţii pierdute (Athenaeus, *Deipnosophistai*, XIV). — Sânt limbi condamnate să dispară. (Se puteà cità exemplul recent al vegliotei). De primejdia de moarte pentru „favella ru-

www.dacoromanica.ro

mantcha", vorbeà îndurerat, acum câţiva ani, G. Pult, în „Romanische Forschungen", XXXII [1912], p. 475). Dar vitalitatea lor e, totuşi, mare şi, uneori, rezervă surprize: dacă cimrica a dispărut, velşa, d. ex. a luat, supt ochii noştri, un admirabil avânt. „Se poate prevedeà dispariţia bretonei; dar nu trebue să ne grăbim a o anunţà: bretona e încă vivace" (p. 337).

Cu voie sau fără voie, într'o măsură sau alta, influenţa a două limbi în contact e fatală şi reciprocă: exemplele date de d. V., la p. 341 sqq., se pot înmulţi la infinit — şi localizà. Un exemplu interesant e engl. *crawfish*, *crabfish* din fr. *écrevisse* = germ. *krebs*.

Problema înrudirii limbilor şi metoda comparativă — ambiguitatea termenului de „înrudire" a dus până la alcătuirea de arbori genealogici ai limbilor! — e tratată în spiritul lui Meillet. Nu se poate zice, precis, ştiinţific, că franceza şi italiana sânt „fiicele" limbii latine, care le e „mamă", şi „surori" între ele. „A spune că franceza a ieşit din latină înseamnă a spune că *franceza e forma luată de latină într'o anumită regiune, în cursul timpului*. În multe privinţe, franceza nu e decât latina" p. 349).

„Originea şi desvoltarea scrisului" cu „limba scrisă şi ortografie" se subsumă, natural, supt titlul: „Scrierea" (p. 367—401). Autorul denunţă inconvenientele unei ortografii care ar fi „un sistem convenţional stabilit pe de a'ntregul prin voinţa câtorva cărturăraşi *(savantasses)*" (p. 397, cum e cu cea franceză, care e considerată de unii ca „o pacoste naţională" (p. 389). El constată, că a rectificà o anumită ortografie nu este a se atinge de limbă, ci „a o descotorosì de un rău care o roade" (p. 398) şi se pronunţă pentru o *simplificare progresivă* (p. 399). Înţelegem, deci, că d. V. nu e pentru . . . *étimologie* al d-lui A. Thomas.

Concluzia se ocupă de „progresul limbagiului". V. constată, mai întâiu, impreciziunea terminului: de multe ori, el nu e decât o idee, transplantată în lingvistică, din domeniul istoriei literare. Prin „progres" nu trebue înţeles, însă, „o ascensiune continuă spre perfecţiune", — dogma clasică, — ci un proces *istoric*, evolutiv (de aceea apare atât de absurdă vorba lui Schleicher: „Die Geschichte, jene Feindin der Sprache», — cu atât mai absurdă, cu cât, de fapt, filologia clasică, d. ex., abia în Germania îşi capătă adevăratul său caracter, *istoric*, din erudită şi critică cum fusese în Olanda, Anglia şi Franţa!): limba nu poate fi pusă în opoziţie cu însuşi izvorul care o alimentează — viaţa. Bilanţul profitului şi pierderii în evoluţia morfologică nu e criteriul capabil de a ne da noţiunea progresului limbii. Incercuirea, cantonarea oarecum „statică", *stagnarea* unei limbi într'un spaţiu restrâns, izolat de centrele cosmopolite, într'un gen de viaţă sărac, asigură unei limbi un caracter arhaic, conservativ,

www.dacoromanica.ro

— cazul lituanei, d. ex.; dar, dacă franco-canadiana înfăţişază o franceză arhaică în unele privinţe, în altele ea s'a arătat mai accesibilă inovaţiunilor, desfăcându-se mai curând de unele elemente caduce, pe care franceza de-acasă, tradiţionalistă, le-a păstrat, iar olandeza Boerilor e mai evoluată decât olandeza Metropolei: condiţiile istorico-geografice contribue alături de anumite predispoziţii, la adaptarea, evoluţia şi — în sens larg — progresul limbilor.

Nu de „progres" în sens abstract, deci, poate fi vorba în lingvistică, — întocmai ca şi'n morală sau politică, de altfel, ci de succesiunea anumitor stări, rezultând din jocul dinamic al forţelor în prezenţă, tinzând la echilibrul corespunzător. „Progresul consistă în aceea că limba se adaptează mai bine unor anumite stări de civilizaţie", — împreună cu care, solidar, evoluiază (v. d ex.: K. Vossler, *Frankreichs Kultur im Spiegel seiner Sprachentwicklung*; Wagner, *Das ländliche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache;* Jaberg, *Kultur und Sprache in Romanisch-Bünden;* cf. Müller-Freienfels, *Die Psychologie des deutschen Menschen und seiner Kultur).

„Evoluţia" limbilor — care, încă odată, nu există în afară de cei ce le vorbesc — „nu e decât un aspect al evoluţiei societăţilor" (p. 420) şi, adăugim: un exponent al ei; pentrucă „ce n'est que dans des siècles éclairés que l'on a bien écrit et bien parlé" (Buffon) şi „desvoltarea societaţii atrage limbagiul pe o cale determinată" (p. 413).

O particularitate tehnică a cărţii d-lui V., care ocupă un loc de frunte în îmbucuratoarea efiorescenţă glotologică a ultimilor ani (Brunot, Dauzat, Grégoire, Jespersen, Mailouzeau, Saphir, Trombetti şi, mai cu seama, Saussure şi Meillet[1]), este citarea operelor întrebuinţate mai des prin cifre de ordine, latine, raportându-se la bibliografia de la sfârşit. Inovaţia, deşi puţin simpatică, e practica şi, ca atare, ar fi de recomandat.

V. Bogrea.

Sever Zotta, *La centenarul lui Vasile Alecsandri (1821—1921),* material inedit privitor la familia poetului, Iaşi 1921; preţul: 10 Lei.

G. Bogdan-Duică, *Vasile Alecsandri* — Admiratori şi detractori —, extras din „Analele Academiei Romane", t. XLI, Bucureşti 1922; preţul: 4 Lei.

D. Zotta menţine anul 1821 (21 Iulie) ca dată a naşterii lui Alecsandri, pe baza a două acte oficiale, dintre care unul a servit la căsătoria poetului, în 1876 (p. 3), cum şi a Albumului „Junimii" (p. 5). Data de 1819, consemnată în matricolele de la Sorbona şi Şcoala de Drept din Paris (şi relevate, înnainte de

[1] De curând s'a anunţat, ca fiind supt presă, o „Grammaire comparée du grec et du latin", de dd. Meillet şi Vendryès.

www.dacoromanica.ro

Pompiliu Eliade, de G. Bengescu), e o alterare interesată a realităţii *(ibid.)*.

Bunicul lui Alecsandri iscăleşte: „Mihalake *Alexandru*“ (p. 7). Nu e adevărată, deci, aserţiunea lui Sion, că abiă fiul lui Mihalachi „şi-au luat porecla de *Alexandri* de pe măsa“ (p. 8), — căci, adăugim, acel *Alexandru* = *al lui Alexandru*, adecă genetivul grecesc de la numele înaintaşului respectiv, analog cu *Teodoru*, *Nicolau*, *Pavlu*, etc. S'ar puteà chiar, ca *Alecsandri* de mai târziu să nu fie decât echivalentul latinesc *(Alexandri)*, al grecescului *Alexandru* (Ἀλεξάνδρου), pronunţat, apoi, „à la française“: *Alexandrì*. Un Ἀλεξανδρῆ, ca n. de familie, există, totuşi, şi la Grecii moderni, şi, pe de altă parte, e posibilă şi o explicaţie în sensul celei date de d. Puşcariu (în „Zeitschr. f rom. Philologie“, 1921, p. 76, nota) numelor de tipul: *Porfiri*, *Grapini*, etc., care, cu toată aparenţa italienească — a fost şi cazul cu numele lui Alecsandri — *Alessandri!* — nu sânt decât genitive ale numelor mamei: *Porfira*, *Agripina* (al Agrapinei), etc. Alecsandri ar fi, în acest caz, în loc de *a(l) Lixandrei*, — ceea ce concordă (întâmplător?) cu „Alexandrei“ (= *Alexandrèi*, *Alexandrìi?)* din Extractul de căsătorie de la primăria com. Mirceşti (p. 87).

Cu hărnicia, pătrunderea şi precizia sa recunoscută, d. Zotta scoate la iveală, în paginile ce urmează, o sumedenie de amănunte interesante, privitoare la tatăl şi mama (pp. 15-18), fratele (pp. 32-36), sora (pp. 36-46) şi alte rude (pp. 47-52) ale poetului, a cărui figură însăşi se desemnează, astfel, tot mai clară. De altfel, un capitol întreg (V, pp. 18-32) a fost dedicat în special carierei politice a lui Vasile Alecsandri, şi atâtea epizoade, întrezărite până acum, din viaţa lui capătă, prin cercetările d-lui Zotta. conture precise. Mirceştii au şi ei partea lor (pp. 52-58), după care vine o întreagă serie de preţioase anexe (pp. 58-92). Partea relativă la Catinca Rolla, fosta soţie a Agăi Costache Voinescul, e expusă strict documentar, după dosare, dar, totodată, într'o nobilă notă de compătimire înduioşată pentru nenorocita soră a poetului, care iese, cu drept cuvânt, reabilitată din ancheta d-lui Zotta.

De Costache Rolla, cumnatul lui V. Alecsandri, se ocupă, cu obişnuita-i bogăţie de informaţie, spulberând calomniile sioneşti, d. G. Bogdan-Duică *(Transilvania*, 1921, p. 799 sqq.), a cărui nouă contribuţie la fixarea personalităţii lui Alecsandri, prin memoriul sus citat, îi crează încă un titlu la recunoştinţa noastră.

Învăţatul academician, care, în timpul din urmă, a dat la lumină o adevărată comoară de rezultate nouă relative la Alecsandri (cf. şi revistele *Viaţa Românească* din ianuar 1922 şi *Ramuri-Drum-drept*, no. 28), se ocupă cu răsunetul, simpatic sau

www.dacoromanica.ro

ostil, pe care l-a trezit „regele poeziei“ în lumea contemporanilor săi. Cel dintâiu care a găsit accente de admiraţie pentru opera acestuia, a fost Bolintineanu (p. 329). Îi urmează, în 1853, Constantin Stamati, blândul cântăreţ basarabean; apoi: institutoarea Sofia Chrisoscoleu, născută Coce (p. 331), George Creţeanu. Acestor manifestări de simpatie de acasă le răspund recunoaşteri din streinătate pentru *Doinele* traduse în limbile franceză (Voinescu) şi engleză (H. Stanley). Kotzebue îi dedică poetului volumul „Rumänische Volkspoesie“; Ed. Grenier (corespondenţa lui Alecsandri cu el a fost publicată, nu de mult, de Gazier), Ubicini, A. Grün, Michelet însuşi iau loc între preţuitorii poetului român, asupra căruia C. A. Rosetti scrie, atunci, o întinsă dare-de-seamă entusiastă, — „o aşternere de covoare, pe care cel chemat este aşteptat să calce“ (p. 334).

Mai târziu, poetul Unirii impune, cu „Hora“ lui, întregii lumi contemporane, cu excepţia lui N. Istrati, pe care-l fulgeră imprecaţiunea „Moldova la 1857“. G. Tăutu şi Antonin Roques (A. Rocaresco) se asociază, fiecare în felul său, la omagiul general. Nici bătrânul Asachi nu lipsì până la sfârşit (p. 335), chemat la realitate de Hasdeu, care. cu toată versatilitatea sa, a fost un admirator constant al lui Alecsandri. Prin „Convorbiri Literare“ s'au rostit, nu odată, cuvinte de admiraţie pentru bardul de la Mircești (Scheletti, Olănescu, etc. . Bucovina îşi aduce prisosul ei prin D. Petrinò. Şi corul admiratorilor se înmulţeşte, cu glasuri mai mult sau mai puţin armonioase şi simpatice (p. 342), la care am puteà adăugì, acum în urmă: H. Sanielevici (*Pastelurile lui Vasile Alecsandri* şi *Evoluţia literară a lui Vasile Alecsandri*, în „Noi studii critice“), şi Radivon (*Silba lui Alecsandri*, — cu bogate şi interesante icoane relative la trecutul poetului şi o bibliografie muzicală). D. Duică încheie cu omagiul poetei Elena Văcărescu (p. 343) şi vine la — reversul medaliei, trecând în revistă pe detractorii poetului: de la anonimul, care, atribuind poetului aspiraţii la Domnie, îi atribuià şi o origine evreiască, până la V. D. Păun şi N. Petraşcu...

Apologia onestă a lui Gane şi Naum pun lucrurile la punct.

Relevând stadiul actual al »problemei istorice şi estetice« care e opera lui Alecsandri, — problemă ce a culminat în controversa academică dintre Maiorescu şi Duiliu Zamfirescu, — d. Bogdan-Duică mântue, frumos şi drept, cu vorbele d-lui N. Iorga, care recunoaşte în Alecsandri, „într'un cuvânt, întruparea poetică a geniului naţional“ (p. 355).

V. Bogrea.

O. Schrader, *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde*, Strassburg 1917.

Noua ediţie a operei care a adus atâtea servicii istoriei limbilor şi culturii indoeuropene — întregindu-se de minune cu *Reallexikon*

www.dacoromanica.ro

der germanischen Altertumskunde al lui J. Hoops, 1913-19 — se înfăţişază în cele mai bune condiţii.

Numeroase ilustraţii — în spiritul, predominant astăzi, de „Wörter und Sachen" —, cum şi descripţia etnografică-antropologică a popoarelor vechi indoeuropene şi a seminţiilor înrudite, care lipseà în prima ediţ e, distinge această nouă ediţie, — pe lângă neapărata punere la curent cu progresele cercetărilor lingvistice din ultimele două decenii.

Autorul ei, care pregătise manuscriptul întregii lucrări revăzute şi refăcute, n'a avut parte să vadă tipărită din ea decât întâia fascicolă (Aal-Duodezimalsystem); dar moartea sa n'a însemnat şi întreruperea definitivă a operei — *pendent opera interrupta* — fiindcă ea îşi continuă apariţia, începând cu fasc. a 2-a, din 1920 (Ebbe-Futterkräuter), prin îngrijirea unui şcolar credincios, d. A. Nehring.

Ultima fascicolă apărută, a 4-a (1921), cuprinde terminii Haarschmuck — Hyazinthe.

Noul editor adaugă, ici-colea, unele întregiri sau îndreptări, indicându-le precis ca atare şi lăsând întru totul neschimbat manuscriptul maestrului.

V. Bogrea.

Dr. Jos. Schrijnen, *Handleiding bij de Studie der vergelijkende indogermaansche Taalwetenschap*, vooral met betrekking tot de klassieke en germaansche talen („Calăuz la studiul lingvisticei comparate indogermane, cu specială privire asupra limbilor clasice şi germanice"), Leiden 1917.

Manualul profesorului de la Universitatea din Utrecht reprezintă o adaptare, adecă o amplificare a „Introducerii" *(Inleiding)*, a cărei prefaţă, de H. Kern, o reproduce pp. V-VI).

Primele 21 pp. cuprind o bogată bibliografie generală a monografiilor, dicţionarelor (etimologice şi istorice), enciclopediilor şi revistelor lingvistice, — fiecare capitol fiind urmat, la rândul său, de câte o bibliografie specială.

Partea a doua începe cu o privire istorică asupra studiilor de limbă de la Plato şi Aristoteles până la Ascoli, Brugmann, Meillet, „lingvistul cu desăvârşire sintetic" (doorgaans synthetische taalgeleerde) şi „indianistul şi lingvistul" Hendrik Kern (p. 41). Danezul W. Thomsen e pomenit, de asemenea, în bibliografia respectivă (cu trimitere la clasica-i *Sprogvidenskabens Historie*).

Cu secţiunea a 3-a (p. 43 sqq.), autorul intră în expunerea noţiunilor generale: scopul şi metoda indogermanisticei, caracteristica ei; împărţirea limbilor, în deosebi a celor indoeuropene (*Tocharica*, „descoperită în 1904 de Le Coq şi Grünwedel în nişte manuscripte din Turchestanul estic şi determinată de Sieg

www.dacoromanica.ro

şi Siegling, nu puteà lipsì; p. 55); patria primitivă indogermanică; răspândirea geografică a grupei de limbi indogermane: relaţiunile dintre limbile indogermane (pp. 68 sqq.); perspectivele de îmbogăţire sau sărăcire a limbei (p. 75 sqq); problema originii limbei (p. 78 sqq.); limbă (vorbire) şi scris (p. 83 sqq); limba şi poporul — limbă universală (Volapük, Idiom neutral, Langue Bleue, Universal, Esperanto, Ido; p. 86 sqq.); migraţia limbilor, transformările sunetelor (p. 90 sqq.), etc., — toate, capitole de un deosebit interes prin claritatea şi preciziunea expunerii.

Deosebit de interesant e capitolul despre lingvistica psihologică (p 136 sqq.), prin consideraţiile ştiinţifice şi metodologice, ca şi prin exemplele de etimologie populară, totdeauna curioase şi suggestive. Lat.-pop. *exurio* = *esurio* + *uro* (p. 151) are o paralelă în germ. *Heisshunger* şi rom. *flămând* = **flammabundus: flamma.* De schimbarea accentului din lat. *crĕpĭda* (= gr. κρηπῖδα!) e răspunzător lat. *crĕpĭtare* (evident, frecventativ al lui *crepare*): cazul fr. *choucroute* = germ. *Sauerkraut* (prin alsacian. *sourcroute*), în care *chou* a fost recunoscut ca reflexul germ. *sauer*, „acru, murat", oferă o instructivă analogie, pe nedrept neglijată (cf. apostrofa Jankeeilor către Germani: „You are as Dutch as sourkrout" — sânteţi tot atât de Germani cât curechiul murat —, relevată în E. Wasserzieher, *Leben und Werden d. Sprache*[3], p. 70[1]). — *Magnus* (p. 171) nu s'a păstrat numai în *Charlemagne*, ci şi'n *magnanime* (cf. *mągnifique*).

De la p. 195 până la sfârşit (p. 367), tot restul operei e consacrat foneticei (cu o introducere asupra organelor vorbirii). Autorul împărtăşeşte părerea lui Abbot (*Classical Philology*, II, 44; cf. Immisch, *Neue Jahrbücher*, 1912, p. 51) asupra accentului latinesc, după care acesta ar avea o dublă provenienţă: populară (intensiv s. expiratoriu: *plus sonat*, i. e. *amplitudo*) şi cultă-grecească (muzical, melodic: *altitudo*). Asupra adevăratei „petitio principii", însă, pe care o implică acest „juiste weg" (p. 233), se poate vedeà, acum, şi Juret, *Manuel de phonétique latine*, Paris 1921, p. 71 sqq.

Pentru a încheià, am mai avea de observat că terminul „indogermanic", care de mult nu mai corespunde adevăratei fizionomii a linguisticei indoeuropene („indo-celtic" şi, mai târziu, „tocharo-celtic" ar fi fost expresia adevărată) şi care crează anumite echivocuri antipatice, ar fi timpul să fie înlocuit pretutindeni prin *indoeuropean*.

V. Bogrea.

F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, publié par Ch. Bally et Albert Sèchehaye, avec la collaboration de

[1] Dar *saepe stilum vertas* nu spune Horaţiu „in seiner ersten Satire" (p 98), ci în sat. a X-a din cartea I-a, versul 72

www.dacoromanica.ro

Albert Riedlinger, Lausanne et Paris 1916, 336 pp. in-8°.

Volumul cuprinde prelegerile celebrului lingvist din Geneva şi publicarea lui e cu atât mai binevenită, cu cât, de la geniala operă pe care Saussure o compusese ca student asupra sistemului vocalic *(Mémoire sur le système primitif des voyelles)*, nici o altă operă n'a apărut supt numele său, şi numai rar de tot, câte un articol. Fără zelul pios al şcolarilor săi, asupra cărora exercitase în viaţă o profundă impresie, şi această operă ar fi rămas necunoscută[1].

Măiestria care se vădise încă în „primitiae" se arată şi'n opera-i postumă.

Partea întâia a lucrării — sânt şase de toate, — cuprinzând aproape o treime din volum, o formează Introducerea, care defineşte, delimitează domeniul Lingvisticei, — distingând o „science de la parole" şi o „science de la langue", — ştiinţă a vorbirii şi ştiinţă a limbii. Se adaug alte prelegeri, despre principii de fonetică *(principes de phonologie)*. — După Introducere, urmează, ca primă parte, principiile generale, în expunerea cărora se face deosebire precisă între „linguistique synchronique" şi „linguistique diachronique", examinându-se apoi aceste două „linguistiques" înseşi. Ultimele două capitole privesc lingvistica geografică şi problema de „linguistique rétrospective" (reconstrucţiunea).

Măestru neîntrecut în materie de hotărnicie, definire a noţiunilor, autorul distinge riguros între *langage*, *langue*, *parole*, — *graiu* (uman), *limbă* (română), *vorbă* (cuvânt).

In ce priveşte legătura lui *dominus* cu *domus* (cf. şi sârb. *domaćin*, „Hausherr", din care alb. *domakin*, „chiabur, gospodar cu vază", apoi *gospodar* însuşi şi ngr. νοικοκύρης), ea a fost recunoscută de mult, ca şi natura suf. *-no-*, care se întimpină şi'n lat. *decanus* (p. ngr. δεκανίκι, „bâton", cf. fr. *bâtonnier*, ngr. ῥαβδοῦχος), vgr. κοίρανος, vbulg. *župan* (din *župa*, cf. rom. *jupân*), etc.

Cazul de influenţă a grafiei asupra pronunţării cuvântului din *Lefébure* = *Lefebvre* (*Lefèvre*) e interesant de reţinut, — ca atâtea alte lucruri nouă şi frumoase din această carte rară, pe care pietatea dd. Bally şi Sèchehaye ni-a dăruit-o.

V. Bogrea.

Dr. Giorge Pascu, *Istoriea literaturii şi limbii române din secolul XVI*, Bucureşti 1921,

Acelaşi, *Istoriea literaturii române din secolul XVII*, Iaşi 1922.

Am spus aiurea ce credem despre originalitatea acestui mozaic de citate fără ghilemete. Metodic, compilaţia are şi cali-

[1] Altă scriere postumă a sa: *Le nom de la ville d'Oron à l'époque romaine*, publicată de d. L. Gauchat, dovedeşte, magistral, că numele în chestie (pronunţat popular: *Ouron*) face parte din categoria toponimicelor celte, reflectând pe *Urómagus* din Itinerariul lui Antoninus, întocmai precum *Tournon* sau *Noyon* reflectă pe *Tornómagus* şi *Noviómagus*.

www.dacoromanica.ro

tăţile şi defectele (dar mai mult defectele decât calităţile) „Introducerii" d-lui Philippide, al cărei schematism de catalog îl reproduce: încă un „împrumut".

Ceea ce ne mai rămâne de făcut aici, sânt oarecare observaţii de amănunt

Că Braşovul se cheamă săseşte *Kronstadt,* pentru că «armele oraşului reprezintă o coroană» (p. 13), e un lapsus al lui Hasdeu (*Cuvente.* I, 44), copiat de istoricul literar de la Iaşi (cf. şi N. Drăganu, *Critica ştiinţifică,* în „Anuarul Inst. de Ist. Naţ. Cluj", I. 372, n. 1). „Suliţile" din armele Sibiiului şi din marea de fabrică de acolo (p. 14) îşi au şi ele izvorul în Hasdeu *(l. c.),* care zice *paloşuri* celor două *săbii* din armele oraşului (aluzie la numele românesc de *Sibiiu, Săbiiu?):* filologul de la „Arhiva" a înţeles că *paloş* e = *suliţă!* — Nou e aceea că Iacob Vasilic Heraclide, poreclit Despotul, s'ar fi fost chemând aidoma: „Vasile Eracle Despotul" (p. 28).

Dacă autorul nu ar fi avut un aşa de mare dispreţ (!) pentru d. Puşcariu, ar fi putut află, din Dicţionarul lui etimologic, ce e cu „obscurul" *străminare* şi *stur* (n-le 1652 şi 1664); p. acesta din urmă, cf. şi derivatul a *sturî* s. *sturî,* „a bate crunt", a *se sturî,* „a se lovi, a suferi mult" (Boceanu, *Glosar,* 103). Ce e cu *mniaţă* „friguri" (cf. şi Dalametra 151: *mnĭeaţă,* friguri tifoide, şi Papahagi, *Scriitori aromâni,* p. 234: *nĭaţă,* „tifos, boală molipsitoare care te face să zaci îndelung în pat"), va fi aflat acum — prin „Dacoromania", I, 425 — dela d. Skok: lat. **ignitia* (cf. gr. πυρετός şi vsl *ognica,* „friguri", din πῦρ şi *ogni,* „ignis", cum şi lat. *ignities,* „érysipèle").

Pentru a se clarifică asupra „obscurităţii" lui *vistiiar,* «ascunzătoare, comoară" (p. 92), adecă originar: *vestiariul,* „depozitul de veşminte regeşti», ar fi fost de ajuns ca d. P. să reflecteze puţin asupra lui *comoară* însuşi, orig.: *camera regis* (cf. *rizmangî,* „vistier", de la *riza,* «haină»). Pentru cine s'ar fi gândit un moment la raportul dintre *uneltă* şi *uneltire,* problema legăturii dintre *fărecare,* „curse" (p. 61) şi *fărecare, ferecare,* „făurire", lat. *fabricare,* se deslegă pe dată. Nu mai vorbim de *tresură* = scrisoarea (p. 58), pentru care simpla alăturare de gr. ἐπιστολή („missivă") puteă să împiedece erezia derivării din *tragere (trahere),* indicând adevărata origine: **tre(me)sură,* de la *tremitere* (cf. pe aceeaşi pagină chiar: *tremis,* „apostol", şi *tremeatere,* „scrisoare").

Unde e „obscuritatea" lui *urmî* = moştenî (p. 68) faţă de *urmă,* de la *urmă* (cf. *glumî-glumă),* dacă te gândeşti puţin la idee: „succesiune, urmare" (cf. *urmitoriu,* „moştenitoriu", p. 129)?

Vr. *a pănătă,* „a năcăji, a suferî" (p. 58) se găseşte întocmai în glosariul haţegan din „Rev. critică-literară", III, 163: *pănĕtŭ, -are,* „sufer, mă năcăjesc; compătimesc, vaer pe cineva."

www.dacoromanica.ro

Băsău nu e ung. *bösz* (p. 90), ci, cum se puteà vedeà din Dicţ. Academiei, ung. *bosszú*. **Mirio-onis* (p. 41), ca prototip al lui *minune,* în loc de **miro-onem,* e evident fals. „Prosteşte" nu se zice *viteaţe* (p. 53), ci *viteaşte* (cf. *dobitoceşte,* fr. *bêtement).*

Că *Nicopoe* din scrisoarea boierului Neacşu nu este „o greşală de condeiu pentru *Nicopol*", cum presupune autorul (p. 162), o dovedeşte numele de *Nicopoia-Mică* al Turnului şi derivatul *Nicopoieni:* „Atâţia Anadoleni, Arnăuţi, *Nicopoeni*". (v. *Revista Istorică,* IV, 158; cf. *ibid.,* III, 104: „Diiul şi *Nicopoia* au luat Turcii"). De altfel forma nu e decât desvoltarea normală a numelui grecesc *(Nicopolis)* interpretat popular ca *Nicopolje,* în legătură cu sl. *polje, poljiana,* „câmp, poiană".

A împinge, „a probà, a dovedì", e mai curând lat. *impendere* (cf. a *încinge* = *incendere),* decât *impingere* (p. 57). *Clăţănog* 'σχολιός, dyscolus' (p. 61) e *clănţănog, clănţău,* sfădăuş, cârcotaş" (de la *clanţă,* mai curând decât de la **calţa;* cf. totuşi *cotonog, şontorog,* etc.). *Genrure,* „mare", *(ibid.),* deci: *genune,* e, foarte probabil, din lat *gyronem* (Candrea). *Mănicie* 'ἀσέλγεια luxuria' *(ibid.)* are la bază, de sigur, pe gr. μανία, μανικός, μανιάκης. O încercare de a explicà pe *rutesu* v acum în Dacoromania, I, 250 (Giuglea). *Zăbleală,* „fenêtre" *(ibid.),* e, cum s'a relevat, *zăbreală* (Scriban).

P. *păşean* din Ps. Sch. *(ibid.),* cf. şi *paşan* din cimilit. ariciului, care «merge *paşan* pe uliţă» (Pamfile, *Cimilituri,* p. 16). Pentru *a se părì,* se disputer" *(ibid.),* foarte probabil: a *se pârî* (cf. *părì, părìş* = *pârâş,* p. 68), cf. însă şi *a se pune în poară.*

Etimologia *sinrecu* 'bătrâneţe' = **senicum* (cf. şi prov. *senec)* (p. 66) e „împrumutată" de la d. Giuglea, precum, de altfel, toate explicaţiile relative la Ps. Şcheiană sânt „împrumutate" din ed. Candrea. P. 76. de asemenea, cuprinde observaţii pe care le-am cetit (ba, unele le-am şi scris) aiurea: d. P. ştie de ce e vorba.

A se încărì e *incalere,* nu *incalescere* (88), *a învià* = **invivare,* nu **invivere (ibid.);* pentru *nuta,* „plutì" *(ibid.)* nu e necesară intervenţia lui *nauta* (deci **nota)* spre a se aveà prototipul **notare,* postulat şi de *înnotare. Tar* e explicat la p. 90 altfel decât la p. 60. — *Findiş* (p. 91) ar puteà fi: *fiindu-şi)* (Drăganu). — *Strunciurà,* 'a zdrobì a stâlcì' (p. 92 e a *zdruncinà* (**extruncionare,* din *truncus?).* — De *pazie* (p. 91), *zgarburà* (p. 92), ca şi de *draghicame,* ne ocupăm în alt loc.

A spune că *printru* şi *dintre* (nu: *dintru)* din documentul de la Bistriţa (cf. textul, p. 5) = *prin* şi *din* (p. 98, în loc de: *pentru* şi *dintre*), e a dovedì că nu ai înţeles cuprinsul acelui document — *A den* („vă veţi junghià *a den* voi") nu e = *den* (p. 114, ci *înde* (*ande ;* cf. *voi în de voi* (reciproc), cum şi articolul *adins* din Dicţ. Acad.

www.dacoromanica.ro

Textul grec de la p. 117 trebue îndreptat: εἴ τις εὐσεβὴς καὶ φιλόθεος (cf. p. 105). — „Ce poate să fie нинѣ“ (p. 120), a lămurit acum d. Drăganu în „Anuarul“ citat, p. 227 nota. — Pentru „Dioptra“, se citează Krumbacher (p. 123), şi nu D. Russo, de la care a fost „împrumutat“ citatul. — Pentru *mlatiş*, „battage“ (p. 132), se poate compară *îmblătiş*.

Publicaţia d-lui Drăganu (p. 135) cuprinde *două* manuscripte (cum spune însuşi titlul), iar nu unul; înainte de „numit“ (*ibid.*) lipseşte, în orice caz, auxiliarul. — Supt forma *bediugu*, „aes campanarium, harang-réz, die Glockenspeise, das Glockengut“, acel *badic*, „fer-blanc“ p. 139), e atestat şi'n Lex. Budan p. 51). — „Voda, evu“ din procura lui Petru Şchiopul (p. 150) ar puteà fi o estropiare, în genul său, din: *Voevoda* (desi, pentru interpretarea ca *eu*, ar pledà: *avorur* = *aurul*. — Stolnicul din catastihul Galatei se cheamă, nu: *Caraghiuzâle* (p 155), ci *Caraghiuzéle* (ca n. topic, în colecţia de poezii pop. a lui G. Dem. Teodorescu, p. 463: „fata Chiţului, din *Kara-ghiusele*, nume frumuşele“; cf. *caraghios*, cum şi turc. *kara*, „noir“, *g'uzel* „beau, joli“), la Ghibănescu (*Surete şi izvoade*. II. 389 : *Carachiuzeal*, *Caraghiuzeal*. — Enigma lui сѫрѫщи (*ibid.*, pe care d. Pascu o lasă nedeslegată (pentrucă şi Hasdeu o lasase aşa: v. *Cuvente*, I, 222, erà totuşi lămurită de Cihac (II, 326): acel *sârjiţă* (*Cuvente*, 216) e identic cu *sărjoacă*, *sârjoacă*, „métail blé de semence, moitié froment, moitié seigle“, etc., pol. *sążyca*. cech. *sourcž*. *souržiče*, *suržice*, nsl. *soržica*, *soršica suražica*, idem (cu trimitere la Miklosich, *Lex. palaeosl*, 808; Weig. II[3], 504; Hehn[2] 479, — la care se pot adăugi acum: L Spitzer, în „Wörter u. Sachen“, V, p 122 sqq.; Meyer-Lübke, s. v. *syricus*; N Iorga, *Vechimea culturii porumbului la noi*, în „Rev. Ist.“, VI, p. 170 sqq). — Numele de sat *Cacămeiu* din actul de la 1576 Bianu, *Documente româneşti*, I[1], p. 2), azi: *Cacomeanca*, d. P. îl detailează: *Cacă-miei* (p. 161) ca şi cum n'ar fi vorba de *meiu* „milium“, ci de pl. lui *miel!*

Cu privire la Coresi, bibliografia omite scrierile dd. Sulică, Dăianu, Veress (p. 171). — *Tâlcul Evangheliilor* e prezintat ca tipărit „pe socoteala lui Coresi“ (p. 178), după ce numai cu câteva rânduri mai sus, se spusese că imprimarea lui s'a făcut „cu cheltuiala lui Forró Miklós“. — „*Adesu* lă tineaşte acestu cuvântu“, faimoasa glosă din Apostolul de la Vorneţ, tălmăcită de obiceiu: „ad e lătineaşte acestu cuvântu“ (p. 33), să nu însemne mai curând: „*ades* s. *adest* [de la *adesse*], lătineaşte acestu cuvântu“?

Ca relicvii de româneşte, ignorate de d. P., relevăm: glossa contemporană românească pe marginea unui act din 1548 (semnalată de d. N. Iorga, în „Convorbiri Literare“, XXXIV, ca cea mai veche urmă sigură de româneşte după scrisoarea boierului Neacşu) şi însemnarea de pe icoana dăruită măn. Putna, la 1566, de arhimandritul Spiridon (v. Rev. Tocilescu, I, 296);

www.dacoromanica.ro

iar, ca dovezi de întrebuinţarea limbii noastre în acte de cancelarie, citãm: salvconductul „idiomate valachico scriptus" al Sultanu ui Baiezid pentru negustorii poloni (*Arhiva istorică*, II, 60; cf. *Spicuitor în ogor strein*, I, 87, n. 1, îndreptând data: 1484) şi, în ce priveşte Ardealul, mărturia din 1495, indicată de d. St. Meteş (*Relaţiile comerciale ale Ţării Româneşti cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea*, p. 6, n. 1): „Sacerdoti wallachicali pro diversis litteris in eodem linguagio [româneşte!] scriptis dedit dominus magister civium flori[nos...]".

Trecând la vo umul următor, observăm că aprecierile de total expuse mai sus rămân valabile şi pentru acesta: aceeaşi notă de pamflet, potenţată până la trivialitate (autorul tratează pe Constantin Cantemir de „beţivan analfabet") înlocueşte cu pretenţii de superioritate — larga atmosferă de idei, care dă viaţă şi nobleţă unei adevărate opere de istorie literară, cum e aceea a d-lui Iorga. Un sectarism meschin, care nu e măcar „moldovenism" autentic, defigurează fizionomia bătrânilor noştri cărturari în această carte, în care schema înlocueşte cugetarea şi schima ţine locul talentului literar.

Lacunele şi erorile mişună, ca şi dincolo.

D. Pascu scrie consecvent: *tyranus* (p. 13), în loc de *tyrannus*, şi crede că *tiranie* se zice pe latineşte: *tyrania* (corect: *tyrannis* sau, cel puţin: *tyrannia*).

Neştiind că italieneşte nu se zice *atlas*, ci *atlante*, d-sa se grăbeşte să asigure că cuvântul *atlas* a fost „întrodus din Italia" de către Constantin Cantacuzino (p. 14)

Afirmaţia că traducerea sârbească a „Alexandriei" a fost influenţată de redacţiile occidentale (p. 34) o făcuse, mai radical, V. A.-Ureche, care se lăudă că „a fost cel dintâiu care, la 1860, în *Buletinul Instrucţiunii Publice* din Iaşi, s'a întrebat despre, Alexandria cea populară, de unde a venit şi când" şi „a făcut atunci o apropiere între ea şi un poem spaniol despre Alexandru Machedon" (v. *Operele lui Miron Costin*, I, p. 749). Tot Ureche, iar nu Hasdeu, cum spune, pripit, d. P. (*ibid.*), a publicat în „Arhiva istorică" textul şi traducerea lui Muntaner.

Etymon al rom. *cin*, „albie" nu e sârb. *čin*, „formă" (p. 55) ci *čin*, „luntre". — *Udrişte* nu e *Uriil* (p. 74), ci *Udrea* = *Adrian*, cum vom arătà în curând. — Generalul Năsturel a publicat şi un studiu istorico-genealogic asupra Hereştilor, în Rev. Tocilescu. — Şi informaţiile aduse de d. Iorga, asupra lui Constantin Cantacuzino, în „Rev. Istorică" din 1918, au rămas necunoscute autorului (p. 160). — Pentru *Şaitanici* (*oglulari*), care nu e derivat prin *-nic* (p. 146), ci prin patronimicul *-ici*, din *Şaitan*, „Satan" (ca n. de fam.) v. mai jos. — Adausul (p. 177) confundă pe μακαριώτατος, „Preafericit", cu παναγιώτατος, „Prea-Sfinţit". — Câteva greşeli de tipar, observate în treacât: *Legaridi* (p. 16) *Ligaridi*; — *sampon* 'câne' (p. 35)

www.dacoromanica.ro

= *sampson, samson*; — *Anciens lois* (p. 40) = *Anciennes lois*; — *Cazanea* (p. 62) = *Cazania*, („Cazaniea"); — Ἱστ. πολιτική Κωνσταντινουπόλεως (p 145) = Ἱστ. πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως: — *Batista* (p. 162) = *Battista*.

V. Bogrea.

Dr. Giorge Pascu, *Gligorie Ureache*, studiu de istoria literaturii, Iaşi 1920.

Prefaţa acestei cercetări asupra izvoarelor lui Ureache lasă nemenţionat principalul izvor al ei însaşi: cartea d-lui N. Iorga asupra literaturii române în sec. al XVIII-lea.

De fapt, ceea ce înfăţişează d-l Pascu ca o concepţie personală împotriva tezei răposatului Giurescu nu e decât o reluare — cu argumente de limbă, procurate de ediţia d-lui I. N. Popovici — a concepţiei d-lui Iorga. Orice cunoscător al controversei va recunoaşte aceasta.

Proprie autorului e, în ea, doar ideea că *bun* din *Alexandru-cel-Bun* înseamnă: „bătrân" (p. 38).

Mi-am permis să nu împărtăşesc această părere (*Rev. istorică* VI, 226), arătând că, dacă substantivul *bun*, *bunic* are în adevăr sensul de „bătrân", acest sens nu e atestat nicăiri în româneşte şi pentru adjectivul *bun*, care se întrebuinţează *împreună* cu *bătrân*, deci, oricum, deosebit de el ca sens, nu numai în numele lui „Alexandru-cel-*Bun* şi *Bătrân*", ci şi în vechea terminologie juridică românească: „oameni buni şi bătrâni".

Atâta a fost destul, pentru ca d. G. Pascu să se indigneze. Ocolind unele obiecţii şi falsificând pe altele, d-sa credeă că a găsit supremul argument în favoarea părerii sale în faptul că Miron Costin numeşte undeva pe Alexandru-cel-Bun: „Alexandru-cel-*Bătrân*", *starym* (v. Arhiva din Iaşi, 1921, p. 86).

Dar, mai întâiu, cine spusese că Alexandru-cel-Bun nu eră şi bătrân, şi nu puteă, deci, fi numit şi numai aşa: cel *Bătrân*, — ca Ştefan-cel-Mare însuşi[1] —, precum puteă fi numit numai „Bun", sau şi „Bun" şi „Bătrân"?

Negreşit, ca unui om bătrân sau măcar ca unui înaintaş din vechiu[2], lui Alexandru-cel-Bun i s'a putut zice: „cel Bătrân", — d. P. nu mă învaţă nimic nou: ca de „*starog* Alexandru Voevoda" se pomeneşte de dînsul şi în epitaful fiului său, Ştefan, „Ştefco"

[1] Luccari, *Annali di Rausa*, Venezia 1605, p. 116: „Kielie e Moncastro volti alla banda del Boristene, ch'obedivano a *Stefano Batrin* (questa parola Moldaua significa Stefano il vecchio), felice Re di Bogdania . . ."; cf. mai jos: „Stefano *Barin* [— *Batrin*] di Moldavia". — Epitetul apare şi într'un document de la Petru Şchiopul din 1 Iunie 1575 (v. Bogdan, *Doc. lui Ştefan-cel-Mare*, I, 163), şi, cu toate acestea, nimănui nu i-a trecut prin gând, că într'un „Ştefan-Vodă ce-i zic *cel bun*" din Ureche (ed Popovici, p. 37, cf. p. 84 şi N. Costin, la Kogălniceanu², I, 69) *bun* ar trebui să însemne „bătrân".

[2] Ioan Asean se prezintă ca „снъ *starago* Аса҃нъ" în inscr. din 1239, de pe columna de la Târnova (v *Conv. Lit*, XXIII, p. 452, nota 3).

www.dacoromanica.ro

(v. St. Nicolaescu, *Doc. slavo-române*, p. 97); ca „*starogo, starù*", apare el, „bunul" (d'idiu) lui Ştefan-cel-Mare, în peste o sută de locuri din documentele acestuia (Bogdan, II, 505), — precum, dimpotrivă, în pomelnicul de la Bistriţa, în care Alexandru-cel-Bun apare fără epitet, Alexandru-cel-Tânăr se cheamă: „*mladego*", iar, pe pecetea-i domnească, Radu de la Afumaţi îşi zice „*novago*", „cel Nou" (Nicolaescu, pp. 87,337). Pe de altă parte, într'un doc. de la Radu-cel-Viteaz, lui Radu-cel-Mare însuşi i se ziceà şi *dobrago*, „cel Bun" (v. *Rev. Tocilescu*, X, p. 81), iar, în prefaţa slavonă la „Tetravanghelul" său, Radu Grămăticul numeşte pe bătrânul Petraşcu *dobrŭ*, «cel Bun», spre deosebire de fiul său, Petru Cercel, „Petraşcu" şi dânsul (v. *Columna lui Traian*, n. s. III, 57).

Pretutindeni, însuşirea de „bătrân" şi cea de „bun" se împletesc, bunătatea fiind socotită ca un atribut firesc al bătrâneţei placide, indulgente, senine (cf. şi fr. *le bon vieux temps*). Aşa se şi explică, — spuneam, — rom. *bun, bunic*, fr. *bon-papa*, germ. *bester Vater*, ngr. dial. καλιμάννα (pe lângă *tată-mare, grand-père, Grossvater*, la Homer: παλαιὸς γέρων, „moşneag batrân", apoi ἀνὴρ πρεσβύτατος sau ἐσχατογέρων, lat. *senex capularis*; la Hesychius, şi: μεγαλομήτηρ, „mamă-mare, bunică" ; cf. de altfel, însuşi germ. *Eltern* = *Alteren* Dar de aici până la a afirmà că epitetul *bun* din numele unui Domn înseamnă neapărat: „bătrân", este — un pas pe care nu oricine îl poate face. D. Pascu ar trebuì să înţeleaga aceasta — şi să nu se înfurie pe cine nu poate crede ca d-sa, fiindcă are motive să creadă *altfel*. Motive puternice. Căci nu va puteà convinge d. P. pe mulţi, ca „Alexandru-cel-Bun şi Bătrân" din Ureche e o simplă repetiţie de felul lui „cap şi începătură"; iar, în ce priveşte pe *oameni buni şi bătrâni*, el oferă o paralelă desavârşită, sensul etic al lui *bun* fiind mai presus de orice îndoială: „Scris-am eu Lazar jud. cu 12 pârgari din oraş dă Târgovişte... şi dinaintea a mulţi *oameni buni*, megiiaşi, *şi t neri şi bătrâni*, orăşani... 1-iu Maiu 7139" (N. Iorga *Studii şi Documente*, I-II, p. 227, nota 4), — cu tot fr. *bonhomme:* it. *buonomini* = *nobiles homines, nobiles, maiores, boni homines*, „les notables de la ville ou de la bourgade, ceux qu'on appelle aujourd'hui les *galantuomini*" Gay, *L'Italie méridionale et l'Empire byzantin*, p. 550 sqq.), numiţi şi *probi homines*, „prudhommes" (Du Cange, s. v. *boni homines*), καλοὶ ἄνθρωποι (în Iannina; v. Thallóczy-Jireček-Sufflay, *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, II, Viena 1918. p. 297). Ori, poate şi acel „popa Aftanasie, *om bun*" din cunoscuta însemnare a lui Constantin ot Dorna pe Apostolul de la Voroneţ trebue să însemne: „om bătrân"?

Interesant e, însă, cum a ajuns d. P. la convingerea pe care vrea s'o impuie acum altora, cu orice preţ.

Miron Costin spune, în Prefaţa la cronica lui polonă, scrisă la Darsow, în Iulie 1684: „Despre descălecatul al doilea culegem

www.dacoromanica.ro

ştiri de prin mănăstirile unde se păstrează vieţile şi *annales* Domnilor ctitori şi mai avem şi istoricii cei vechi: *cel mai bun*, Istratie, al treilea logofăt, şi după dânsul Urechi, mare vornic al Ţării-de-jos".

De unde d. G. P. conchide (*Gligorie Ureche*, l. c.): „Aşa dar, după ce de trei ori afirmase că Ureche este *cel dintâiu* cronicar al Moldovei, iar la 1670 recunoscuse chiar că n'a văzut letopiseţul lui Istratie, la 1684 afirmă că înainte de Ureche fusese Istratie, al treilea logofăt (Epitetul „cel mai *bun*", dat lui Eustratie. trebue înţeles „cel mai vechiu", cf. *bun-străbun*, *bunic*, apoi *Alexandru cel-Bun*,".

Ceeace înseamnă că: a) d. P. exclude absolut posibilitatea ca M. Costin să fi văzut Letopiseţul lui Istratie între anii 1670, când afirmă că nu-l cunoştea, şi 1684, când îl apreciază ca „cel mai bun"; b) d. P. nu admite cu nici un chip ca „cel mai bun" să aibă acolo înţelesul de „cel mai de seama", al unei clasificari după calitate (cf. şi *cel dintâiu*, *cel mai de frunte*, etc.), ci *numai* un înţeles cronologic: cel mai vechiu".

Şi pentru ce toate acestea?

Pentru ca bietul Miron Costin să fie pus în contradicţie şi prins cu „oca mica"?

Poate; dar mai e un motiv:

Giurescu, *Miron Costin* (*De neamul Moldovenilor*), p. XLV' sq., scrie; „Miron Costin afirmă . . . că Istratie Logofătul este un cronicar *mai vechiu* şi mai însemnat decât Ureche . . . n 1685 el nu mai vedeă în Istratie logofătul pe scornitorul basmului răspândit de Simion dascălul şi Mihail călugarul, ci un istoric de valoare, *mai vechiu* şi mai însemnat decât Vornicul Ureche".

Fără a exclude ideea de calitate („mai însemnat"), regretatul istoric bucureştean interpretă, deci, şi cronologic pe acel „bun" din Prefaţa lui Costin: originalitatea d-lui G. P. se reduce la acel „cf. *bun-străbun*, *bunic*" (în loc de un modest „cf. Giurescu"), din care, ca un corolar imediat, ecvaţia: *Alexandru-cel-Bun* = *Alexandru-cel-Bătrân*.

V. Bogrea.

Dr. G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti 1916.

Autorul acestei lucrări afişează agresiv şi continuu părerea că monografia sa e exhaustivă, epuizând subiectul tratat, aşa încât oricine şi-ar mai permite să se atingă de el mai curând de cât peste o sută de ani, trebue, fatal, — una din două: ori să spue lucruri fără nici o valoare, ori să-l „fure" pe d-sa. O singură excepţie pare a se fi produs până acum, după judecata d-lui P.: d. Iorgu Iordan, care repetase, fără să ştie, cu privire la funcţiunea toponimică a suf. *-ar*, lucruri ce se tipărise cu ani de zile înainte (v. *Anuarul Institutului de Istorie Naţională din Cluj*, I, p. 386).

www.dacoromanica.ro

Să-i spunem d-lui P. că monografia sa foieşte de greşeli şi de lipsuri pe fiece pagină? Că la p. 1 chiar, exemplul cu *harbuzărie* din *harbuz* e rău ales pentru a fi opus lui *bucătărie* din *bucătar*, fiindcă un *harbuzar* există de asemene? Să-i spunem că a înregistrà pl. *căiuți* şi dubletul *umădeală-umezeală* ca fenomene unice, cum face d-sa (pp. 2 şi 3), este a falsificà realitatea, deoarece pl. *căluți* există (la Sadoveanu, d. ex., în „Viaţa Românească", 1916, p. 30), iar, pe de altă parte, nu se zice numai *căiuți*, ci şi *flăcăiandri* (pl. lui *flăcăuandru* s. *flăcăiandru*) *părîiaşe* (pl. din *părâuaş*, *părâiaş*, ba chiar *văliuga* (N. Iorga, *Studii şi doc.*, V[1], 253), alături de *văiugă*, — şi nu există numai *umădeală-umezeală*, ci şi *fierbinteală-fierbințeală* (cf. *părintesc-părințesc*)? Să-i spunem că *tupilesc* (p. 4) nu e românește, nu poate fi românește, odată ce infinitivul verbului e (*a se*) *tupilà*, ci numai *tupilez* (sau *tupil*), de unde: *tupiliş* (şi *tupiluş*), ca *furiş* din *fur(à)*? Să-i spunem, oare, că, pentru a da o icoană completă de înțelesurile derivatului *spătar* (p. 6), nu ni se pare cel mai bun mijloc a uità sensul cunoscut de „spetează de scaun" şi cel arhaic, de cin boieresc (*Spătar*) [1], cum face d-sa? Să-i spunem, — fiindcă am ajuns în pragul „Bibliografiei" sale (p. 9), — că *Biblia de Bucureşti* şi *Proloagele lui Dosofteiu* aveau nevoie de o mică precizare: apud Hasdeu şi Tiktin sau Lacea? Că, dintre „izvoare", nu se cădeà să fie ignorate (într'un sens ori în altul): teza despre deminutive a răp. Quintescu (1867), articolul cu acelaşi subiect al lui Coşbuc (în „Albina"), studiul regretatului profesor Gh. Gheorghiu asupra colectivelor în *-ime* („Arhiva" din Iaşi, 1903, p. 15 sqq.), studiul Bucovineanului Stefureac asupra suf. *-an* (în „Convorb. Lit.", XXVI, p. 462), excursul răp. Creţu asupra suf. *-ete* (din „Lex. Mardarie"), cap. respectiv din *Rum. Dialekte* ale d-lui Iosif Popovici (I, p. 95 sqq.)? Că o monografie despre sufixele românești, care omite cu totul istroromâna (p. 7), plus o bună parte din suf. patronimice şi toponimice (cum vom vedeà), nu are dreptul de a se pretinde „completă"? — „Monografia noastră cuprinde *toate* sufixele câte le-am putut constatà în limba română", zice d. P. (p. 7.); dar, ca să fie exactă, fraza are nevoie de un corectiv: „şi câte am vrut să le constat". Şi atunci o întrebare se pune, logic: dar cele pe care n'ai vrut sau n'ai putut să le constaţi — cum rămân? Căci, iată, sânt destule:

-ádia: Amaradia, Ciocadia, Mehadia, etc. (cf. şi *-ădia:* Cernădia);

-ándric: căţelandric, de unde porecla: *Ţalandric* (com. Târnauca, jud. Dorohoiu), apoi *copilandric* (N. Iorga, *Studii şi doc.*, VI[2], 231);

---

[1] La acesta se referă *spătăresc* (despre catane), glosat: „mare 'n spete"? la Giuglea-Vâlsan (*De la Românii din Serbia*, p. 397). Cf. şi: „ţiitor-de-sabie" (Ghibănescu, *o. infr, c.*, IV. 175).

www.dacoromanica.ro

-ârcă: ciotârcă, ţopârcă (cf. *Hadârcă, Tăbârcă, Potârcă, Boţârcă);*

-át(u): Papadat, Vasilat-Vasilaţi (Παπαδᾶτος, Βασιλᾶτος; ori *Vă-selo?*[1] ;

-áţ: Mladenaţ (sârb. *Mladenac*, „luvenalis“);

-ética (= ngr. -ἑτικα): *sadetica* (Şăineanu, *Infl. or.*, I, p. LIX);

-icà (= ngr. -ικά, pl. lui -ικόν): *bacalicà (ibid.*, p. LVIII), obişnuit pl. *-icale*: *giuvaericale, politicale, zaharicale;*

-icéĭco: Petriceĭco;

-ícĭ: Stroici, Donici, Hudici, Ponici, Bălănici, etc. (cf. suf. *-ovici*, de asemenea absent: *Popovici, Ioanovici*, etc.). Sufixul se găseşte şi'n acel *Şaitanici (oglulari* = „ai lui *Şaitan oglu*)“, din Radu Popescu — cumul de sufixe, ca în *Papazoglu* sau *Popovici*, — în care d. P. crede că recunoaşte [„Arhiva“, 1922, p. 242] suf. *-nic);*

-icĭco, -işcu: Dumicĭco (Ghibănescu, *Sur. şi izv.*, II, 392), *Onicico* (Rev. „T. Codrescu“, I, 83; cf. *Onişcani*), *Velicico* (cf. *Velişcu);*

-ină (neacc.): *codină, datină, gadină, goştină, ţarină;*

-incu (v. *-enco): Buţincu, Gafincu, Grigorincu*, etc.;

-înţi: Mărgininţi, Mehedinţi, Scobinţi, etc ; (cf. *-eanţ: Gataianţ, Râmnianţ);*

-ísmă (= ngr. ισμα): *buiurdismă* (Săin., *l. c.*);

-işcán(ă): Romaşcan („din Roman“: **Romanişcan*), *verişcan(ă)*;

-ită (ngr.-it.): *(a)rarită;*

-ĭúc (rut): *Ivaniuc, Marmeliuc, Sauciuc, Romaniuc*, etc.;

-lean: Aravlean, Crâmlean, Ethioplean, Râmlean, Sodomlean, vizetlean;

-líu (turc.): *chefliu, grijuliu, hazliu, nurliu*, etc;

-luiu: Covurluiu, Vasluiu, etc.;

-úrcă: zămurcă (cf. *Piţurcă, Buţurcă).*

Cum rămân, deci, atâtea sufixe ostracizate de autorul monografiei? Este voie să se mai ocupe alţii măcar de acestea şi de altele ca ele? Ori sânt toate „tabù“?

Această întrebare am dori să şi-o pună d P., — căci, dacă-i spui, de ex., că rău a făcut când a lăsat pe *păruştean* singurcuc (p. 305), în loc să-i dea tovarăşi ca: *brăduştean, căruştean, crăpuştean, măluştean* (acesta, şi n. de sat, în Covurluiu), sau când, din exemplele de derivate în *-ârlan* (p. 296), a omis tocmai pe *ciocârlan*, cum a omis din lista („completă“, de sigur!) a derivatelor în *-eţ* moştenite din latineşte (*judeţ, mistreţ, ospăţ*), pe *nutreţ* (p. 322), ori, cum, din lista (de sigur, „bogată“!) a patronimicelor în *-ociu*, a omis pe un *Bercoci, Buhoci, Butociul, Dancoci, Iarcoci, Lucociu, Malcoci, Marcoci, Mihoci* (ori=*Ne-hociu?*), *Mirociu, Pârvoci, Zimbrociu*, etc., mulţămindu-se cu trinitatea *Lungociu, Murgociu, Bălegociu* (p. 340), — dumnealui se supără şi ocăreşte...

Oricare ar fi însă hotărîrea d-sale, a noastră e nestrămutată: ori de câte ori vom avea ocazie, vom rectifică erorile

[1] Forma arhaică a numelui era în adevăr: *Vaselaţi* (Ghibănescu, *Sur. şi izv.*, I, 318).

www.dacoromanica.ro

monografiei sale şi-i vom umple lacunele[1], — cum am făcut până acum şi cum facem, în mai multe locuri, chiar în n-rul de faţă al acestui buletin.

Căci, dacă autorul e incorigibil, opera nu e tot aşa: ea primeşte oricând „addenda — corrigenda".

Şi din punctul de vedere al ştiinţei, adecă al adevărului, *aceasta* — numai aceasta — importă.

V. Bogrea.

G. Pascu, *Études de Sémasiologie roumaine*, I: *Les noms du Diable*, în „Archivum Romanicum" V (1921), pp. 244—51.

Studiul e, în mare parte, o reeditare a articolului «Numele Dracului în româneşte» din «Viaţa Romanească» pe 1910.

Dacă anumite etimologii „împrumutate" discret, ca aceea a mr. *triscatarat* < ngr. τρισκατάρατος (p. 249; v. V. Bogrea, *În amintirea lui An. Başotă*, Vălenii-de Munte 1916, p. 8, nota 10), îl deosebesc, în aparenţa, avantagios de varianta română, în schimb, o sumă de derivări imposibile şi de lacune arată că şi în versiunea franceza din revista italiana ştiinţa d-lui Pascu a rămas... aceeaşi.

Ajder, ca şi turc. *ažder*, „dragon, griffon, monstre" (cf. alb. *eždherhá*, „grosse Schlange, Drache"), nu înseamnă: „drac" (p. 244), ci numai: „balaur, smeu" (v. Hasdeu, *s. v.*, de unde l-a „împrumutat" d. P.; cf. *pajură*. Dracu, deci, îl consideri ca sinonim cu *Dra'*, trebue să faci acela i lucru cu toate celelalte: *balaur, smeu, ală*, etc.

Cioplea, care — cu tot mr. *ciupulic*, „pasăre mitologică despre care poporul crede că răpeă copiii mici" (Dalametra) — e, fără îndoa ă, numele satului „catolic" de lângă Bucureşti, devenit, în vremea ciumei lui Caragea, „ordie a ciumaţilor" şi, ca atare, un nume de spaimă pentru toată lumea (*a duce la Cioplea, duce-te-ai la Cioplea;* cf. *Bădalanul* gălăţean), pentru d. P. trebue neapărat, sa reflecte pe vgr. τυφλός „noir" (p. 250), precum sinonimul mr. *şut*, care e, de sigur, sl. *sut*, „drac" (vsl. *šutu*, „nugator", rus. *šutu*, „bufon, caraghios") trebue să fie identic cu dr. *şut*, „fără coarne" (mai alesă) — şi'n albaneză, sârbă, bul gară! — din vgr. τυτθός „petit, jeune, faible" (p. 245).

Etymonul lui *pârdalnic* din echivalentul slav al gr. πέρδομαι îl daduse, înainte de Skok (Archiv für sl. Phil., XXXVII, p. 91: s.-cr. *prdalo* + *-nic*), Cihac însuşi (II, 245).

[1] La *purcelandru*, cu care paradeaza d P (Arhiva, 1922, p. 290), no opunem energic pe *puiandră* din col. de *Descântece, vrăji şi rugăciuni*, Braşov 1908, p. 36, care arata că afirmaţia d-sale ca de la cuvinteie în *-andru* nu există feminine corespunzătoare« (p. 18) e tot atât de falsa, ca şi aceea ca cuvintele în *-andru* se întrebuinţează numai la singular, afara de *puiandru* pl. *puendri« (ibid.)*; plurale ca *baieţandri, copilandri*, etc.. se întrebuinţează *curent!*

www.dacoromanica.ro

Dial'ă, geală ghială corespund alb. *djal'*, „Teufel", *dial'ε*, „Knabe", propr.: „diabolus" (v. G. Meyer, s. v. *burfuat).*

Posteritatea românească a lat. *orcus* (pentru cea romanică, v. în special: Wartburg, în „Archivum Romanicum", IV, 279) nu se mărgineşte la mr. *orca* din expresia *du-te orca* (nu *„orca* du-te", cum scrie d. P. înţelegând rău tehnica glosarului din care citează, p. 250), pentrucă în descântecele dr. se vorbeşte de *urcoi* şi *urcoaie* (v. Dacoromania, I, pp. 252, 557).

Dar lipsurile de felul acesta sânt atât de numeroase, încât trebue să ne mulţămim cu câteva exemple: *Barbalon* (Furtună, *Cuvinte scumpe,* Glosar), *Caraconcea* (Rev. Tocilescu, III, 262), *ciortu* (şi la Huţuli: Kaindl, p. 83), *ghipeţ, aghipeţi* (Giuglea-Vâlsan, *De la Românii din Serbia,* p. 392; cf. Pamfile, *Duşmani şi prieteni ai omului,* 101), *ghitcu* (Frutună, *Vremuri înţelepte,* 91), *lepădatul* (Drăganu, *Cod. Todor. şi Marţian.* 230), *muţuca* (Păcală, *Monogr. com. Răşinari,* 140), *nepreitoriu* (Cod. Voroneţean, ed. Sbiera, p. 220), *premuţere* (rev „Ion Creangă" IV, 251), *Scărăbuţă, Scaraonţ* (Pamfile, *Povestea lumii de demult,* 65) *Sgâmbea* (Dumitraşcu-Reny, *De pe Borcea,* ms.), *Spurcăilă* (Şezătoarea, VI, 131), etc., etc., fără a mai pomeni de zecile de nume cuprinse în lista d-lui Boureanul din rev. „Sânziana", I, p. 6 sqq. (cf. şi Pamfile, în „Ion Creangă", III, 286) [1].

Numele personale designând pe Dracul sânt şi ele mult mai numeroase decât rezultă din cele spuse de d. P. (p. 248): *Burghelea, Chirică, Chirilă, Costache, Ivănuţă, Mihaiu-din-coadaiazului Nicodilă* (= Nicodim + Codilă, Codea), *Niculuţă, Todirică,* poate şi *Făcăduţă* (într'un descântec din Rev. Toc., VII, 189) [2].

Tot aşa, repertoriul de imprecative de tipul „ducă-se pe pustii" (p. 250): *în creană* s. *crene* (Rev. critică-literară, III, 120), *în sicreată* (*ibid.*, III, 169), *la ciorile*, etc.

„Furtunescu", pe care-l citează mereu d. Pascu ca izvor, e, în realitate, păr. D. Furtună, răsbotezat astfel de domnul... Păsculescu.

V. Bogrea.

O. Densusianu, *Flori alese din cântecele poporului,* Bucureşti 1920; preţul: 9 Lei.

Alegerea face onoare gustului d-lui D. şi dă o icoană pe cât de fidelă pe atât de favorabilă a geniului poetic al poporului nostru.

Pentru a ajunge la ea, autorul a trebuit să urmărească mii de specimene prin reviste, ziare şi publicaţii anume; lista izvoare-

[1] Şi nomenclatura mr. e cu mult mai bogată, decât o cunoaşte autorul: *mbogru, ţeaţire* (cf. *Neghiniţă*), *arap, sfredeluş, condu* (= scurtu: „Valea-l condu" s. „Valea-l şut", locuită de draci), *Ciuciu-Mângiuli* s. *Ciuciul-Minciul* (Papahagi, *Basme aromâne,* pp. 637, 532, 178, 730, 576, 722).

[2] Pentru *împeliţat* (drac), „întrupat", cf. *încarnat*, apoi *péliczĕ*, »persona, cutis« (Anon. Băn., ed. Creţu, p. 359). şi — fiindcă e vorba de o revistă italiană — şi veneţ. *impelizzà* = impellicciato (Nazari).

www.dacoromanica.ro

lor de la sfârşit, în care nu sânt cuprinse totuşi decât bucăţile alese, poate da o idee de această muncă.

Acum, câteva observaţii de amănunt:

Explicaţia lui *tău* prin *heleşteu* (p. 38) poate avea doar rostul practic al unei apropieri între un termin simplu, mai puţin răspândit, şi un compus al său, mai cunoscut: prin *tău* se înţelege, aici, o băltoagă, care n'are a face cu *heleşteul* (*hălăştăul*), „baltă cu peşte, râmnic". — Pentru *a face legea cuiva* (p. 107 . cf. şi fr. *faire la loi à quelqu'un.* — *Miraz,* în înţelesul de „mirare, uimire" (p. 133), există şi'n Anonimul bănăţean: „*miraz* — prodigium, spectaculum" (Rev. *Tinerimii,* I [1898], p 354); cf. *mirăzenie,* cu acelaşi înţeles, la Tiktin din Frâncu-Candrea). Evident însă că în versul „dar *mireazul* und' l-ai pus?" din colecţia de *colinde* a d-lui I. Răuţescu (ed. Bibl. „Dumineca Poporului", p. 6) avem a face cu alt cuvânt: turcismul *miraz,* care (ştiă şi Cihac!) nu înseamnă „târlă", ci: „moştenire, avere".

De mischiu („paloş de mischiu", p. 136) trebue scris: *demischiu* = sârb. *demiskija (čorda* s. *šablja),* „(sabie) de Damasc" (cf. alb. *dimaški. dimiski,* cum şi sârb. *šamljanka,* idem, din *Sam,* „Damasc"); frumoase şi interesante cazuri analoge de astfel de tmese, cu prep. ngr. διά, v. la Hatzidakis, *Einleitung in die ngr. Grammatik,* p. 374 sq. — *Sider* (p. 156, şi nume de lac în Tulcea) sau *săderiu,* „gris, gris de fer", pentru care Cihac (II, 323) dădeà o explicaţie imposibilă (vsl. *sedŭ,* „canus"), nu poate fi decât ngr. σίδερι, „fier" (cf. σιδεροστιά 'Dreifuss', 'pirostele' = πυρωστιά). — *Greci,* din versul „trei feciori de *Greci*" p. 181) trebue scris cu literă mică, terminul fiind întrebuinţat aici ca apelativ, în sens de „negustor". — *Înţântelat* „bătut cu ţinte" (p. 184) desleagă enigma lui *înţânăţilot* din „Graiul nostru", I, 452 (cf. şi Tit. Bud., *Poezii pop. din Maramureş,* p. 70, şi variantă ardeleană din „Floarea Darurilor", II, 15, unde numele eroului e *Ţinta* . — O interesantă variantă a „Cântecului zorilor" (p. 87) se găseşte în Calendarul revistei „Ion Creangă" pe anul 1913, p. 94 (în articolul d-lui V. B. Ţirica, *Cum se priveghează un mort în oraşul Bârlad*).

Despre *munţii Sfranţului* (p. 134), în care credem că putem recunoaşte pe *Fruška-Gora* din Sirmium, ca şi despre *vijlă* (p 133), vorbim aiurea.

Părerea d-lui D. că sufletul românesc ar fi aplecat mai mult spre lirism şi satiră decât spre epopee (p. XVI), — un fel de „Le *Roumain* n'a pas la tête épique", — se poate discută, ca şi alte idei exprimate de d-sa în Prefaţă.

Păcat numai că această prefaţă aduce atâtea ecouri de vechi resentimente: ele aştern un văl impiu de ură pe faţa luminoasă a unei curate icoane de iubire.

V. Bogrea.

www.dacoromanica.ro

E. Lovinescu, *Gheorghe Asachi* — viaţa şi opera lui, — Bucureşti 1921.

Viaţa şi opera scriitorului moldovean sânt studiate cu cea mai mare atenţie în această lucrare: Asachi a avut, de sigur, mai mult noroc decât C. Negruzzi şi Gr. Alexandrescu.

In ce priveşte originea armenească a familiei Asachi (p. 7 şi urm.; cf. şi Sever Zotta, în rev. ieşană „Ion Neculcea", I, [1921], p. 187), observăm că numele parintelui lui Asachi, *Asachievici* („Kir Lazar *Isakievici*", în tabla prenumeranţilor la „Adoleshia Filotheos", Iaşi 1819; v. *Bibliografia românească veche*, III, 113) se întâlneste în lista de nume armeneşti din Polonia (publicată de Hanusz, în „Archiv für sl. Phil.", 1886, p. 477), supt forma: *Sahagiewicz, Isakowicz*. Aiurea, însă, bătrânul iscăleşte: „Lazar *Asachi*": aşa, în dedicaţia din „Jucăreia norocului" (1816), cum şi'n cunoscuta „Innainte-cuvîntare", unde citează şi din latineşte, deşi nu impecabil: *non ignora* [= ignara] *mali miseris succurrere (sic) disce* (v. *Bibliografia*, l. c., p. 151. O familie *Assakiewicz*, „proprietari rurali de prin Galiţia şi Bucovina", ca şi *Aywas* (cf. *Hagi-Aivat* din „Caraghioz"), menţionează şi Gr. Goilav (în *Revista p istorie, arheologie şi filologie*, X [1909], p. 238), după care *Serpega*, soţul mamei lui Ioan Vodă cel Cumplit, ar fi un *Sapieha (ibid.*; cf. cunoscutul studiu al rap. Papadopol-Calimach). Un *Isachi* e atestat, ca n. de loc. izolat, în jud. Putna, la Frugescu, p. 246. *Isachie* i se zice şi lui Isac Anghel (Bianu, *Cat. mss rom.*, I, 270). Iar, dacă e să căutăm numelui o etimologie orientală (Hasdeu, Etym. Magn. II, 1797, îl consideră ca un dublet al lui *Asanachi*), obişnuită în onomastica armeană, am găsi-o, poate, în cunoscutul *Assaki*, titlul Sultanei favorite; cf. problematicul *Anerasachi* (Iorga, *Scr. şi inscr. ord. şi mar.*, I, 142).

Ca „Lazar Asachi, întâiul protoiereu al Hotinului şi a toată Rosiiă, 1790" cf. p. 14) apare tatăl lui Asachi si pe portretul în uleiu, proprietatea d-lui advocat Abgar Buicliu din Iaşi (jos, la stânga, în co ţ, altă însemnare: „Josephus II Augustus").

Anul 1788, ca dată a naşterii lui Gheorghe Asachi (p. 19), îl dă şi asemnarea autografă de pe un medalion al său (gravură, în negru), aflător, de asemenea, în posesiunea d-lui A. Buiciiu: „Georgi Asaky Moldo-Roman, născut 1788 — J. Leclercq, Brux. 1855 Im-té et gravé par Ch. Sacré aîné à Bruxelles".

Relativ la călătoria sa în Italia (p. 21) notăm că un exemplar din Tasso, în ediţia ilustrată din Paris 1792. supt semnătura m. p. „G. Asaky", poartă data: „Roma 1809". (Exemplarul e proprietatea mea, ca şi acela al *Poesiilor*, Iaşi 1863, cu dedicaţia autografă: „Domnişorei Elena Ciuca, spre suvenir din partea autorului").

Motivul superstiţios din „Turnul lui But pe muntele Pionului" (p. 19 şi urm.) e, evident, identic cu cel din balada „Lenore" a lui Bürger (cf. p. 138), dar el se întâlneşte, şi'n folklorul românesc. Semnalăm, în special, cântecul „Dragu' mamii Costan-

www.dacoromanica.ro

tin" din colecţia suceveană a d-lui A. Vasiliu, p. 18 şi urm., apoi „Voichiţa" din colecţia Tocilescu, I, p. 139 sqq., şi cântecul cu acelaşi nume din colecţia bănăţeană a d-lui G. Cătană (Braşov 1916), pp. 87-99. Aceeaşi poveste e, după credinţa populară, la baza „priveghiului la morţi" (v. M. Lupescu, în „Şezătoarea", XXX [1922], pp. 15-7).

Vântă, „slavă", reprezintă mai curând pe it. *vanto*, cu acelaşi înţeles (v. Cihac, I), decât pe vr. *vântă* (p. 150), care, în „Psaltirea în versuri" a lui Dosofteiu (Ps. 93, v. 86; cf. Ps. 120, v. 13 sqq.), înseamnă: „tectum, protectio", gr. στέγη, — ceea ce explică sensul figurat din Dosofteiu: „Şi Domnul îmi va fi *vântă*". Terminul există, de altfel, dialectal, până azi: *vântură*, „grinda în faţa casei, sus, răzămată pe stâlpi, în sală" (Vârcol, *Graiul din Vâlcea*, p. 102), identic cu *vanturi*, de care pomeneşte Frâncu (*Moţii*, p. 100, supt *fuşeu*): „*fuşeii* sânt nişte laţuri ce se pun pe lângă *vanturi*, în scop de a depărta streşinile coperişelor de pereţi, ca să nu-i bată ploaia" (cf. *ibid.*, p. 106: *vanturi de nea*, „fulgi mari de zăpadă"), cum şi cu *vanturiţele*, „grinzile proeminente sus, în partea superioară a pereţilor, la casele de construcţie populară din Răşinari", de care vorbeşte d. V. Păcală (*Monogr. com. Răşinari*, p. 405).

Junel, „tinerel", nu e o creaţiune a lui Asachi (p. 151), ci un cunoscut arhaism (atestat în Cod. Voron.), existent până astăzi în cântecul popular (v. *Un mănunchiu de colinde din Vrancea şi din alte părţi ale judeţului Putna*, — culegere făcută de şcolari pentru poetul Baronzi, — publ. de N. Iorga, Vălenii-de-Munte 1910, p. 13).

Dar să lăsăm aceste „quisquiliae" filologice şi să citâm mai bine acest frumos epilog literar: „Asachi a fost omul providenţial al epocei lui, adică omul ieşit din mijlocul necesităţilor vremii. N'a comandat timpului; s'a pus însa în serviciul lui cu o bogăţie remarcabilă de aptitudini . . . Trebue să-l măsurăm cu măsura timpului şi să-l privim mai mult ca pe-o figură culturală decât ca pe-o figură literară . . . Fiind om al timpului său, nu l-a depăşit . . . Rolul lui se încheie la 1848 Peste această dată Asachi devine un anacronism, trecând făclia luminii lui Mihail Kogălniceanu" (p. 230 şi urm.).

Cartea d-lui Lovinescu despre Asachi e una din cele mai bune monografii de istorie literară ce s'au scris la noi.

V Bogrea.

St. Berechet şi C. Bobulescu, *Spicuitor în ogor vecin* an. I [1921], no. 1—3, 4—12.

Aducând „ştiri istorico-literare despre noi şi vecini", culese mai cu seamă din lumea slavă, acest G aneur · moldo-valaque răspunde, fără îndoială, unei reale necesităţi. Krumbacher denunţă

www.dacoromanica.ro

odinioară Germanilor pericolul ignoranței lor în materie de lucruri slave.

De remarcat, pe lângă contribuțiile editorilor însiși, în primele fascicole: articolele dd. Sever Zotta și G. T.-Kirileanu, iar în celelalte, mai ales, studiul d-lui dr. A. Wendkiewicz: *Câteva cuvinte privitoare la unele probleme din domeniul istoriei legăturilor sufletești între Români și Poloni* (pp. 87-104), de o extraordinară bogăție de informație.

În ce privește presupunerea d-lui Anton Oprescu (p. 177), că poezia lui Alecsandri „Pohod na Sibir" s'ar referì în deosebi la deportații poloni, amintim că originalul presumptiv al poetului român este tabloul pictorului W. Szereszewski: „Pahod na Sibir" (reprodus în „Revista Nouă" a lui Hasdeu, an. VI [1894], no. 10).

Interesantă, nota d-lui Șt. Ciobanu, despre „Dicționarul slavo-român din Moscva" (p. 105 și urm.) și, nu mai puțin, comunicațiile d-lui I. C. Filitti.

„Inscripții de biserici din Vlașca și Prahova" dă (pp. 79 și 174 sqq.) d. N. Constantinescu, care le publicase deja în volumul omagial „Lui Ion Bianu — Amintire", București 1916 (apariția întârziată de războiu), p. 41 și urm. („Miĭeren malaeriță" n'ar puteà însemnà: *Miu ĭereĭ, Manda ĭereița?*).

V. Bogrea.

N. Iorga, *Izvoarele contemporane ale mișcării lui Tudor Vladimirescu*, București 1921.

Nu ne vom opri asupra importanței documentare a acestei noui publicațiuni a neobositului istoric, nici asupra folosului și oportunității ei: sânt lucruri evidente pentru oricine.

Tabela de la sfârșit oferă, însă, ca toate tipăriturile de acest fel ale marelui învățat, un extrem de bogat material lexic — o adevărată recoltă pentru filolog.

Adicbeh e *Hadic-Beg*; — *Haţopol*, probabil: *Hagiopol*; — eparhia „India" (p. 397) e, probabil: *Indirnè*, „Adrianopol" (cf. textul, p. 9); „Indria"); — *Pazarghidenii* (p. 400) sânt *Bazarghidenii*, „negustorii", cari ne întâmpină și 'n poezia populară; — *Rogobete* (Ion) (p. 401) e de apropiat nu numai de *Rog*, „corn", ci și de *Dragobete* = *Glavoobretenie* (Aflarea-capului-Sf. Ioan); — *andol* (p. 407), deși poate însemnà și „pelisse d'Anatolia", trebue interpretat, probabil, ca designând o categorie de birnici: *Anadoli;* — *asidosia*, „scutire de dare" (p. 407) = ngr. ἀσυδοσία „immunité" (cf. și Dicț. Acad); — *așca* tunului = ἀσκί, „outre" (?); — *a convoià*, „a escortà" (p. 222), e de notat, ca un curios derivat din *convoiu*; — *diminie* (p. 409; cf. 385: „*diminiei* lefilor tot pe aceste doao luni") = ngr δεμηνία (cf. *tetraminit*, ibid. = τετραμηνία și, de altfel, deja Cihac); — *lafete* (411; cf. 310: „[tunarii]...

www.dacoromanica.ro

în loc de ghiulele au găsit pietre în lăzile *lafetelor*") = germ. *Laffette*, fr. *l'affût*; — *a adiaporisì* (p. 415, cf. p. 93: „cei ce se vor lenevì şi vor *adiaporisi*...") = *a diaporisì* cf. *austui* = *a ostoi*, ibid.), din ngr. διαπορέω „hésiter, être dans le doute"; — *a se cacerdisi*, a fugì, a se refugià, a se ascunde, a da dos are la bază pe turc. *kačarma*, „contrebande", (v. Şăineanu, în Rev. Toc., II, 665); — *carè* (gen. *careii*, dar p. 195: „un caré") = fr. „carré", ca t. militar (p. 290; — *caţaoni* (p. 327) e de adăugit la ex. cunoscute; — *discolie* (p. 416) = ngr. δυσκωλιά „difficulté, embarras, doute"; — *exoflisìs* = ngr. ἐξώφλισις (cf. *exoflisesc*, „eliminez"); — pentru *fântânela*, „fontanelle" (p. 231.), cf. Dicţ. Ac., s. v. *fântâneà*; — *iangân*. „foc" (pp. 54, 153), e turc *ïanghyn*. „incendie" (Kieffer-Bianchi, II, 1255); — despre *manaft* (osiaşi, p. 411), v. Şăineanu, *Înfl. or.*, ad loc.; — *marşut* (pp 291, 303) = **marşrut*, *marche-route*; — *mavrofori* (p. 95) = μαυροφόροι, „vêtus de noir", erau soldaţii batalionului sacru. „îmbrăcându-i Ipsilanti în *haine negre*, cu căciuli *pleşcănate*" (p. 252; cf *niger exercitus* al lui Mateiu Corvin, la Bonfinius, l. 9); — *murahazi* (p. 334) = *Murat-Hagi(i)*; — *pistosesc* (p. 334: „i-au desbrăcat pân'la cămăşi, *pistosindu-i* şi cu paturile puştilor, cum se *pistosesc* merele, când nu sânt coapte bine"; cf. *pistosesc*, în descântece: Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, p. 368, glosat: = „a pisà, a strivi, a tăià, a măcelări", pe când *pistosealâ* e explicat, *ibid*, ca însemnând: „cheltuială, întreţinere zilnică cu hrană") = ngr. ἐπιστίξω, „ponctuer"; — *plirexusiotità* (p 174) = πληρεξουσιότης (ἡ), «plein pouvoir, plénipotence", *plirexusiu* = πληρεξούσιος, „ministre plénipotentier"; — *prodosie* (151) = ngr. προδοσία, „trahison"; — *protimisì*, *prosforisì*, *provalisì* (a se) „a se arătà" — προτιμῶ, προσφορῶ, προβάλλω, idem; — p. *propieţie*, „prietenie, familiaritate" (p. 4), cf. *aproapele* şi *propinquitas*: formă de reţinut; — *rubar* (*a face*) (p. 419) există, de fapt: *a face ruba*, „comparer, confronter" = turc. *rou-ba-rou*, „vis-à-vis, face en face, comparé l'un à l'autre" (v. Cihac, II, 608; atestat şi 'n glosarul ms. al lui lord. Golescu: „*rubar* = *să facă rubar*, adecă să potriveşti un lucru cu altul, ca să vezi dacă sânt întocmai sau au vreo deosebire" (f. 331, excerpt. Kirileanu). — *Sadacat*, „devotament" (p. 93: «arătare a credinţăi şi a sadacatului») e turc. *sadakat*, «credinţă, sinceritate, loialitate»; — *săiz* (p. 413) e *seiz*, *saiz* = turc. *seyis*, „palefrenier" (v. Şăineanu, *Infl. or.*, II[1], 318). — »Poturi *şcodrali*", adecă de *Şcodra*, Scutari (p. 354), înmulţeşte exemplele de *şcodraliu*, „arnăuţesc, albanez", din Şăineanu, *o. c.* — Şi *vesaturi* (p. 419, cf. textul p. 91) e sigur (accentuat: *vesatùri*), ca plural al lui *vesatură*, „vexation": „a pricinuit răzvrătire şi *vesaturi* felurite". (Neologismul ar puteà fi din italiană, ca *sterminaţi*, „exterminaţi", de la p. 320, dar ar puteà veni şi din germ. *Vexatur*, cum pare a indicà varianta *ţesaturi* de la pag. 164). „Divanul *gulelăului* Silistrei" (p. 112), pare a fi: „ulemalei" (ori *gulemului*?.

www.dacoromanica.ro

P. 58, r. 13 de jos, am ceti: „cu o *companie* mare"; iar pentru pasagiul dubios de la p. 95 am propune lectura: „Dar Turcii, înţelegând, prea bine au cunoscut că nu pot aveà [alt chip] *decât a sta* [„ta cat asta"] la războiu ..." — „Tânărului" (p. 201) e: *tunarului* — *Hârdău* („par de ...", p. 360) e o greşeală de tipar pentru: *haidău*.

V. Bogrea.

N. Iorga, *Istoria literaturilor romanice în desvoltarea şi legăturile lor*, 3 vol., Bucureşti 1920.

A înfăţişà o icoană completă a vieţii literare romanice din zorile evului-mediu până în zilele noastre e o întreprindere pe care, la noi, singur d. Iorga erà în stare s'o ducă la bun sfârşit. Vastul său spirit de sinteză şi discernământ critic, dispunând suveran de un capital de informaţie absolut unic şi de un stil fascinant prin nesfârşitele-i resurse de frumuseţe şi noutate, triumfă uşor de toate greutăţile, fără a nesocotì pe nici una, şi se simte la largul său pe Marea, străbătută de curente şi de ispititoare miragii, a literaturii universale. Pentrucă — fără a fi prevenit sau exclusivist — d. Iorga a ancorat, şi 'n materie de literatură, la o concepţie sigura, dobândită şi adeverită printr'o lungă experienţă, care ştie ce să creadă de fluctuaţiile efemere şi nu se aruncă aventuros în vârtejurile modei în care naufragiază, lamentabil, atâtea talente fără busolă.

Cele peste o mie de pagini ale lucrării cuprind istoria romanităţii literare în evul mediu (vol. I-iu) şi epoca modernă (vol. II, până 1600 şi vol. III, până în vremea noastră).

Căutând a fixà „realitatea etnică" şi, mai ales, „realitatea sufletească" a *romanităţii*, autorul o curăţă de toată zgura prejudecăţilor şi o înfaţişază ca rezultatul unui „fenomen înainte de toate *popular*, *elementar*" de desnaţionalizare, de romanizare prin *imigranţi* romani, având superioritate numerică şi identitate de ocupaţie faţă de populaţia antohtonă. Căci — oricât de buni administratori erau Romanii şi oricât prestigiu ar fi avut limba latină — situaţia Statului roman nu s'ar puteà compară, supt acest raport, cu aceea a Angliei, d. ex., şi romanizarea ar rămâneà inexplicabilă. Produs al acestor factori, *romanitatea* erà o realitate istorica, „a cărei forţă veneà mai mult din spontaneitatea cu care fusese creată decât din concursul şi protecţiunea Statului roman", în faţa *barbariei* năvălitoare din secolele al IV-lea şi al V-lea: în Răsărit ca şi'n Apus, indiferent de numele ce-l purtà, *romanitatea* existà, deci, „întreagă şi unică", „în ce priveşte conştiinţa şi legaturile ei". Dar această unitate nu-şi puteà găsì o „formă de expresie" în tiparele uzate ale modelelor latine: literatura romanică, neputând fi romană, „dezertează la inamic" (o interesantă paralelă ar oferì raportul dintre cultura elenă

www.dacoromanica.ro

şi elenistă, „hellenistică", de βάρβαρος ἑλληνίζων şi Ἕλλην ὃς βαρβαρίζει). „Astfel *Barbarie* se uni cu *Romania*" — şi flora literară deveni exponentul firesc al acestui sincretism medieval: începând cu epica populară franceză („Chansons de geste") şi spaniolă (poemele Cidului), pe care d. Iorga le cercetează, în lumina celor mai nouă achiziţii ştiinţifice, înainte de a veni la studiul, amănunţit, după izvoare, al operei lui Dante.

„Curentul cavaleresc nou în Franţa", având ca tip reprezentativ pe Froissart, încheie vol. I-iu. Vol. al II-lea începe cu un tablou asupra Renaşterii (umanismului) în Franţa: reacţia arhaizantă împotriva „conruperii latinităţii" (*corruptio latinitatis*), care alarmează pe Papa Grigorie al VII-lea, ca şi întreg învăţământul medieval, de la *humiles scholae* (cf. χαμαιδιδάσκαλος) până la Universităţii, e prezintată magistral, în trăsături răpezi, care impresionează şi rămân. Capitolul despre Umaniştii italieni (pp. 23 - 31) completează imaginea. Dintre capitolele următoare, remarcăm în special acela despre Macchiavelli (p. 106 sqq.) şi acela, final, despre Shakespeare şi literaturi e romanice.

„Enfin Malherbe vint": trecerea de la puternica, tumultuoasa şi adesea truculenta mişcare literară engleză la rânduita, armonica şi geometrica literatură franceză a epocei lui Malherbe formează obiectul întâiului capitol al vol. al III-lea. Rolul regelui, mai mult decât al Curţii, în orientarea literară, e pus în adevărata lumină, cu acest prilej, precum, mai apoi, când va fi vorba de noua literatură franceză, se vor expune legăturile ei cu Curtea, ca şi influenţa ce au avut, în decăderea şi renovarea ei, curentele religioase şi literatura engleză. Lirica spaniolă şi literatura italiană îşi au partea lor în acest ultim volum, atât în aspectele lor din veacul al XVII-lea şi al XVIII-lea, cât şi în mişcarea literară din preajma anilor 1880. Dar partea leului o are, cu drept cuvânt, literatura franceză: cea burgheză, cea neoclasică (cu cuvenitul excurs asupra clasicismului italian şi a izvoarelor de inspiraţie engleze), cea romantică, cea pozitivistă şi naturalistă.

Volumul se mântuie — şi cu el impunătoarea operă — printr'o sumară revistă a literaturii ultimelor decenii, cu idealismul reînviat, în ciuda „ideologiei literare", supt auspiciile exemplului de fecundă continuitate pe care-l oferă Anglia.

Traduceri, adesea în versuri, aduc aici întâiu în literatura noastră o sumă de modèle ale scrisului apusean, adăugând încă un element la valoarea operei şi încă un titlu la recunoştinţa noastră pentru autor.

V. Bogrea.

Hugo Schuchardt, *Possessivisch und Passivisch* (extras din „Sitzungsberichte der Preuss. Akad. d. Wissenschaften", XXXIX [1921], pp. 651-62).

www.dacoromanica.ro

Octogenarul învăţat de la Graz caută, în formidabilul arsenal al erudiţiei şi ingeniozităţii sale, armele trebuitoare pentru a-şi apără, împotriva răposatului F. N. Finck, concepţia sa asupra „caracterului activ şi pasiv al transitivului", expusă mai întâiu în 1906, într'un articol din „Indogerm. Forschungen" (18, pp. 528-31), dar având un prodrom în studiul »Über den passiven Charakter des Transitivs in den kaukasischen Sprachen« din 1895.

Lucrul i-a fost cu atât mai lesne, cu cât Finck nu respingeà teoria pasivistă, ci discută numai raporturile ei cu cea posesivistă, iar, pe de altă parte, spiritul său însuşi, veşnic în căutare, nu se incrustase, ca într'o dogmă pietrificată, în toate afirmaţiile anterioare.

Iată, în rezumat — *ipsissimis verbis* — despre ce e vorba:

»Dacă zic: *dies ist das Haus vom Kaufmann*, şi apoi: *dies Haus ist vom Kaufmann gebaut worden*, există, evident o legătură între ambele expresiuni omonime: *vom Kaufmann*; nu se va puteà însă întemeià cea de-a doua expresie pe întâia, care nu e decât o variantă a lui *des Kaufmanns*, ci invers. Comparând mai departe *das Haus des Kaufmanns* cu *der Sohn des Kaufmanns*, voiu recunoaşte celei de-a doua expresii o mai mare primordialitate (Ursprünglichkeit). Dintre multiplele raporturi, care se exprimă genetival, ne interesează acum numai două: acel al originei (Urheberschaft) şi acel al posesiunii (possessivisch). Cel dintâiu procedă pe acesta din urmă. Posezi aceea ce ai agonisit... şi'n timpurile primitive agonisirea constà în creare... Cel mai vechiu soiu de creaţie însă e naşterea... De aici numele de *genitivus*, γενική; numele de *possessivus*, şi el vechiu, nu s'a stabilit în uzul general, nici măcar în traducerea „Besitzfall". Cele mai multe cazuri, însă, în care ne folosim de genitiv sau de pronumele posesiv, n'au nimic a face cu posesiunea: *cartea mea* nu e numai cartea care-mi aparţine, ci şi aceea, pe care o am la mine, în care citesc, pentru care am deosebită simpatie, etc". Acelaşi lucru cu verbele substantivate: „Fapta e tratată în limbă ca un lucru; nu zic numai *venirea (das Kommen)*, ci şi *venirea mea* (*mein Kommen*), dar prin aceasta n'am, cu siguranţă, nici-o reprezentare de posesiune. Zicem: *lauda mea l-a bucurat* şi *lauda mea e în gura tuturor* sau *am împărţit loviturile mele* (ich habe meine Schläge ausgeteilt, cf. *mi-am împărţit loviturile)* şi *am primit loviturile mele* (ich habe meine Schläge bekommen), şi un asemene schimb între genitivul subiectiv şi obiectiv vorbeşte mai hotărît ca orice contra concepţiei posesiviste. Şi nu e nimic mai uşor decât s'o înlocueşti prin cea pasivistă".

Sfârşind (p. 662), Sch. pune problema în cadrul concepţiei sale generale asupra originii limbii, — ca o completare a studiilor sale »Über Sprachursprung« e prezintată lucrarea din capul

www.dacoromanica.ro

locului (p. 651), — în cuvinte care merită să fie citate: „De oarece comunicarea (Mitteilung) la limba sonoră (Lautsprache) se face în chip linear (nu ca la pictură în suprafaţă şi ca la plastică în volum), relaţiile nu ni le putem închipui, cel puţin la origine, decât în două feluri AB şi BA, activ sau pasiv). Aşa-zisa 'reprezentare posesivică' a verbului se poate concepe numai ca secundară, ca adaptare la creaţiuni care, ele însele, au avut nevoie de lungi pregătiri".

V. Bogrea.

Prof. Dr. Gustav Weigand, *XXVI-XXIX. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, Leipzig 1921.

Ca de obiceiu, „Anuarul" de la Lipsca aduce, alături de atâtea lucruri contestabile, multe lucruri bune.

Studiul d-lui H. Brüske, asupra elementelor ruseşti şi polone din româneşte, (pp. 1-69), e, în genere, bine informat (autorul nu cunoaşte totuşi lucrările dd Ciobanu, Dragomir, Puşchilă, Wendkiewicz, în materie) şi conştiincios, distingând adesea cu fineţă între nuanţe ce pot încurcă pe cel mai expert etimologist. *Horbotă* e însă fals accentuat (p. 27). *Mordă*, dacă „lipseşte la Tiktin", există în schimb, cu etimologie cu tot, la Cihac (II, 203). Nu se zice româneşte: *pomoroacă* (p. 36) şi *pistaf* (p. 37), ci *promoroacă* şi *pristav*. *Morcotesc*, „murren" (şi'n Ps. Şcheiană, ed. Candrea, II, 439), nu e de loc „gänzlich unbekannt" (p 59), odată ce se întrebuinţează şi azi în popor (v. Pamfile, *Cântece de ţară*, p. 351).

Citatul din Choniates are: τῶν τῆς Γαλίτζης ὁρίων (de la ὅριον, „margine, latură, hotar"), iar nu χωρίων (p. 47 ; dar d. B. nu era ţinut să ştie aceasta şi, de altfel, întreg acest capitol („Kulturgeschichtliches") mi se pare inferior celor precedente (lexicografice.

Restul „Anuariului" e ocupat de d. Weigand însuşi, cu două cercetări: asupra originii numelor de râuri subcarpatice din România (pp. 70-103) şi asupra numelor de botez bulgăreşti (pp. 104-191).

Vom face câteva observări la cel dintâiu:

In sprijinul explicării lui *Cerna* din lat. *Tierna* prin etimologia populară cu sl. *černa*, „negru" (p. 71), am adus aiurea (Analele Dobrogei, II, 36) paralela it. *Negro* din *Tanager:* etimologia populară cu *negro* (*nero*), care a contribuit, evident, la prefacerea lui *Tanager* în *Negro*, nu răpeşte acestuia calitatea de urmaş direct al aceluia. Putem adăugi acum, după Müllenhoff (*Deutsche Altertumskunde*, II, 378), că însăşi *Cerna* bulgărească, de pe Marıţa, are un corespondent antic asemănător: Ζερηνία (Theopomp., ap. Steph. Byz.), *Zirinis* (Tab. Peut.), *Zernis* (Itin. Ant.). De altfel, sânt cari susţin că reflexul rom. al prototipului *Tsierna* „tocmai aşa: *Cerna*, trebuiă să sune" (Philippide).

www.dacoromanica.ro

Derivarea lui *Amaradia* din ung. *homorú* (cf. *Homorâciu*, *Homora*, p. care v. însă p. 84), coroborat cu topicul *Homorod* şi fără a exclude influenţa lui *amar* p. 74) împacă, în adevăr, toate scrupulele (cf. şi Hasdeu, *s. v*). Dacă, pentru *Cungrea* p. 77), nu ne-am puteà gândì la un **cungru* = lat. *conger* (peşte de Mare), nimic nu se opune ca *Răcătăul*, pe care d. W. îl scoate din rut. *Rakitowo* p. 88, să fie un ung *Rák o,tó*, „Krebsteich", — întocmai ca *Békató*, „Froschteich" (p. 77), şi *heleşteu* (*hălăştău*) = *halastó* (cf. *Haleş*, p. 82), — corespunzător lui *Racova*, *Racovăţ* (pp. 89, 91) Nici *Tarcăul* (p. 85) nu e corect explicat din ung. *tarka*, „tărcat": originalul ung. e mai curând ung. *tarkő*, „stâncă pleşuvă" (cf. şi *tarkó*, „ceafă").

Cungrea (p. 77) ar puteà reprezentà acelaşi nume oriental (afgan., baloch) *kangrai*, „junger Hund, Tierjunges, junger Bursche", *kungur*, „tapfer, gut; tüchtiger Bursche" (*Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung*, 1922, pp. 254, 257), ca şi *Kungur* din Rusia şi Turchestan: după un n. de persoană?

Pentru *Bughea* (p. 79) ar fi, totuşi, cazul să comparăm *Bugul* şi, mai ales: *Bud(e)a*. Pentru originea turcă a *Siriului* (p. 81), vorbeşte şi existenţa unui sat cu acelaşi nume în Dobrogea (Constanţa) unde găsim şi n. de movilă *Siri-Beiu-Iuiuc*.

Explicaţia lui *Mitoc* din rut. *mita* „vamă", şi a lui *Dorna* din *dorna zemlja*, „frisch gerodetes Land" (p. 84), cad de la sine în faţa apelativelor rom. *mitoc* (mânastiresc) şi *dornă* (şi'n Rev. critică-literară, III, 123). Etimologiile lui *Trotuş* (p. 86) şi *Bârlad* (p. 88) au inconvenientul că fuseseră propuse anterior: prima de d. Iorga, a doua de răp. I. Bogdan (*Diploma bârlădeană din 1134*, p. 41 sqq., — ceea ce d. W., aşa de dispus sa persifleze pe alde Hasdeu (p. 75), ar fi putut să ştie şi să spună.

Cuchiniş (p. 86), e de origine maghiară: *kökény(es)*, „Schlehdorn(ig", iar *Nichit* (vechiu: *Nechid*) şi *Alcalia* (pp. 85, 92), sînt deopotrivă turceşti: *nekid*, „misérable, tenace, avare" (Bianchi), *al-kalè*, „turnul roş" (cf. valea *Alkalè-derè*).[1].

Câteva cuvinte, în sfârşit, despre numele celor două râuri, *Prut* şi *Siret*, dintre care cel dintâiu a fost nu de mult pus, de d. G Pascu (Arhiva din Iaşi, 1922, p. 133), în legătură cu *părâu*.

D. Weigand scrie, textual (p. 89 :

„Der Name [des *Prut*] ist klr. und bedeutet 'Sumpf', was für den Unterlauf stimmt, denn das breite Tal ist ein grosser Sumpf. Er beruht aber wohl auf dem antiken Namen Pyretos (Herodot, 4, 48)".

[1] Relativ la *Krania*, numele grecesc coresp. lui *Turia* (cf. şi Dacorom., I' 420), de la *turu* „bos urus", observam că, după Caragiani, ea „se zice *Cornu*' de Români" (*Stud. ist. as. Rom. din Pen. Balc.*, p. 125, n. 1). — Comuna are, dupa Ami Boué, o populaţie de „Zinzares *Bruzi*", Μπουρζόβλαχο., Burgiovlahi (*ibid*; cf *burgiuri*, „bedenuri, crenèle", în *Cron. exped. Mor.*, ed. Iorga, p. 47, din turc. *bourdj*, „tour, bastion" gr. πύργος).

www.dacoromanica.ro

D. W. recunoaşte, deci, că originea numelui *Prut* se urcă la Pyretos din Herodot, dar afirmă, în acelaşi timp, că forma românească actuală *Prut* e de provenienţă ruteană, fiindcă în ruteneşte există un apelativ, *prut*, care înseamnă: „mlaştină" (pe lângă altul, care înseamnă, după Popowicz, ca şi sârbeşte: „Rute").

Argumentarea e bizară.

Iată: se ştie că, prin Muscel, *olt* înseamnă o „trâmbă de apă mare, de colo-colo" (Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 127), iar, din jos de Craiova, *jiiu* înseamnă „un râu, în genere" (N. Iorga, în „Neamul Românesc" din 8 Mart 1922): rezultă de aici, că numele românesc al *Oltului*[1] şi al *Jiului* vin din apelativele în chestie, — ori invers?

Aşa şi cu *prut* din ruteneşte: din *Prut*, numele rîului, la ei ca şi la noi, Rutenii au făcut — printr'un cunoscut proces de generalizare, analog celui din exemplele româneşti citate — un apelativ *prut*, "Sumpf", şi atâta.

A atribui acestui inofensiv produs secundar rolul de etymon al numelui românesc este, fără îndoială, excesiv.

Cu numele *Siretiului*, pe care n'a avut norocul să-l găsească supt formă de apelativ în ruteneşte, d. Weigand e mai rezervat.

Dupăce relevă afluentul omonim al Nistrului, d-sa declară resignat (*l. c.*, p. 83):

«Was der Name bedeutet, vermag ich nicht zu sagen. Die rum. Aussprache mit *i* weist auf die magy. Form Széret zurück. Als Kuriosum sei erwähnt, dass der alte Chronist Miron Costin, der auch die bedeutenderen Flussnamen aufzählt, an die Etymologie von magy. *szeretem* „ich liebe" dachte. Sein antiker Name ist strittig".

Ne-am gândi mai curând la un reflex unguresc al vsl. *srêd-* „mijloc, inimă" (cf. *Szerda* „Mittwoch") şi, în orice caz, atragem atenţia asupra lui Σέρετος, n. de castel din Dardania (Procopius, *De aedificiis*, IV, 4; ed. Haury, p. 120, 38)[2].

V. Bogrea.

---

[1] Dealul tulcean *Oltoiul* se cheamă, de sigur, după un Mocan, *Oltoiu* (cf. *Oltea*-Doamna, mama lui Ştefan-cel-Mare, cum şi *Oltuc-Orman*, pădure în jud. Constanţa). — Nelămurit e *olţi* din bal „lancu Jianu" (Pamfile, *Cânteće de ţară*, p. 59), în care eroul se laudă, că, fiind «haiduc cu comănac», sfidează «şepte poteri» şi „şepte *olţi* de peste Olt", deosebit de «plaiul Craiovan tot» (cf. bal. «Busuioc», *ibid.*, p. 63): «oştirea», de care e vorba într'un pasagiu corespunzător (p. 61), pare a indică o contaminaţie între *Olt* şi *oşti* (ori *hoţi?*). De însemnat însă şi următorul pasagiu din bal. *Şiret Cârpălabu*, publ. de St. Tuţescu în „Conv. Lit" (XXXIII, 773):

De când au cârpălăbit,
Şapte sate-au sărăcit,
Şapte, *opt*
De peste Olt,
Judeţul Vâlcii cu tot...

[2] Şi Κουμούδεβα (*ibid*, p. 123) oferă amatorilor de arhaisme o paradela la *Kum-kjoj* (= Peşteana, Nisipuri).

www.dacoromanica.ro

G. Weigand, *Die bulgarischen Rufnamen, ihre Herkunft, Kürzungen und Neubildungen* pp. 104—192.

Autorul, pornind de la ideea că o parte din numele de familie românești sânt prenume sau nume de botez bulgărești, s'a apucat să studieze formarea acestor prenume în limba bulgară, din punctul de vedere al originei sau, mai bine zis, al derivațiunii lor, adunându-și materialul de trebuință din dicționarul lui Geroff, din „Bulgarische Staatsadressbuch", apărut în Leipzig 1917, și din „Bălgarski Almanach" pe anul 1911 apărut în Sofia. Pentru numele de botez mai vechi W. s'a folosit de „Belgrader Spomenik" (vol. 29), în care se găsește publicat un tratat asupra unui „Pomenik" descoperit în mănăstirea *Pschinji*, situată în Macedonia sârbească, între Kumanova și Vrania. În acest „Pomenik" se găsesc foarte multe nume de botez bulgărești, influențate, în parte, de fonetismul sârbesc. În privința aceasta W. ar fi putut cercetà și alte documente vechi bulgărești, în care ar fi găsit, de sigur, mult mai mult material decât în Pomenik-ul sârbesc. Din acest punct de vedere lucrarea lui T. Maretic' *Narodna imena i prezimena* publicată în „Rad" vol. 81 și 82, pe care am utilizat-o și noi pentru aflarea numelor românești în *-ul* (Dacoromania I, 201), dar pe care autorul n'a putut-o cunoaște decât în ultimul moment, se înfățișează mult mai completă, tocmai pentru că cea mai mare parte a materialului tratat se datorește numai numelor de botez extrase din documente. Însă această lipsă, o putem spune de la început, nu scade întru nimic valoarea lucrării lui W. care rămâne ca o încercare pe deplin izbutită, asupra unui subiect care prezintă destule greutăți pentru un indigen, cu atât mai mult pentru un strein. Pe noi Românii studiul lui W. trebue să ne intereseze mai întâiu, fiindcă până azi, la noi, o astfel de lucrare lipsește și al doilea, pentru că dintr'însa aflăm originea la o mulțime de nume de familie românești care, după cum observase de mai nainte W, derivă de la nume de botez bulgărești.

Întreaga lucrare se înfățișază ca o continuare, se înțelege, cu specială privire la limba bulgară, a lucrării lui Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personennamen*, apărută în „Denkschriften" Academiei din Viena (Secția filos. istor. Vol. X). W. nu se ocupă cu etimologia fiecărei forme din care derivă un nume, ci cu originea lui, ca chestie de derivațiune. De aceea cercetările lui W. nu se extind atât asupra puținelor nume de origine paleoslavă, cât mai ales asupra nouălor formațiuni din propriul material lingvistic și, mai cu deosebire, din materialul biblic-bizantin, pe care Miklosich îl lăsase neatins. Sânt interesante observațiunile lui W. cu privire la răspândirea în timp și în spațiu a diferitelor nume: în orașe se întâlnesc mai mult numele biblice, pe când la țară, din contră, mai mult nume de-

www.dacoromanica.ro

origine diferite, care se găsesc în literatura populară. Fiecare regiune îşi are numele ei de predilecţie: ce se găseşte într'una lipseşte într'alta. De asemenea, foarte multe nume vechi as ăzi au d spărut; iar dintre acelea care altă dată au avut o întrebuinţare foarte deasă, astăzi se mai continuă abia în numele de familie sau în numele de localităţi.

Inainte de a trece autorul la tratarea numelor derivate din numele biblice, care sânt şi cele mai numeroase, după aceea la numele derivate din nume de plante, de animale, etc etc., într'un capitol special se ocupă cu legile care determină prescurtarea numelor. La cuvintele cu mai multe silabe şi mai ales la acelea de origine streină, o tendinţă vădită de prescurtare se arată din cauza greutăţii în pronunţare. Un nume ca *Elisaveta* este prescurtat în *Veta*. De asemenea foarte mult a contribuit la prescurtarea numelor şi predispoziţia pentru derivate cu suf. cu înţeles alintător. Din sufixele *-če, -ka, -ica* cu înţeles bine hotărît, s'au format mai târziu un fel de sufixe fără nici un înţeles, care se adaogă la o silabă de la începutul sau de la sfârşitul unui nume, schimbând cu desăvârşire tizionomia numelui. Pe aceste sufixe fără înţeles care constă, propriu zis, numai din câte o consonantă, W. le numeşte „formantia". Din întregul material tratat, el reuşeşte să stabilească patru serii de „formantia": I -t-, -c-, -č--š-. Astfel *Dimitrij* a fost prescurtat în Mito (cu *-t-*), Mico (cu *c* pronunţă *ţ*), Mičo (cu *č*). Tot aşa: *Matej* · Mato-Maco-Mačo-Mašo. II -k-, -t-, -c-, -č-, -š-, -l-: *Evdokja* a fost prescurtat în: Doka-Dota-Doca-Doča. Tot aşa: *Nikola:* Niko-Nito-Nico-Ničo-Nišo. III: -t-, -j-, -jn-, -jk-, -jč-, -š-. *Brate:* Brajo-Braino-Brajko-Brajčo. IV Tulpine în j: Gojo-*Gojno-Gojko-Goičo. In aceste formantia intră o mare serie de nume, a căror origine se poate recunoşte foarte uşor. Dintre acestea se găsesc foarte multe care se întrebuinţează, ca nume de familie şi în limba română: (cu finalul bulgar *-o* schimbat în *-u*) *Boka, Bota* din Bogdan); *Lazu, Laţcu* (Lazar): *Itu* (Ioan); *Proca* (Prodan)*; *Voicu* (Voja); *Doiciu* (Doja) etc.

Trecând la numele biblice, în care intră cele mai multe prescurtări, observăm că foarte multe se găsesc în toate limbile balcanice (sârba, albaneza şi greca); deasemenea şi în limba română. Nu credem că în toate aceste limbi prescurtările au pătruns din limba bulgară. Foarte multe vor fi intrat şi din această limbă, însă cele mai multe se vor fi prescurtat în fiecare limbă a parte. Astfel, ca să dau un exemplu dintre unele mai răspândite în Balcani, *Dimitrake-Take* (din Dimitrios) sau *Kostake- Take* (din Konstantinos) sau în fine, *Aleko, Leka, Sandu* (din Alexandros), ca derivate din nume vechi de sfinţi sau din nume păgâne, cum este Alexandros, la început răspândite la popoarele din Peninsula Balcanică, eră natural ca prescurtările să se fi produs în fiecare limbă aparte. Iar în ce priveşte derivatele cu

*[Mai de grabă o scurtare din Procopiu. S. P.]

www.dacoromanica.ro

suf. *-ake*, ar fi mult mai natural să admitem că ele au venit din greceşte, întru cât un *Take* se întrebuinţează mai cu predilecţie numai la Greci şi Aromâni, iar la Bulgari, ca şi la Dacoromâni, se poate socoti ca un simplu grecism.

Dintre prescurtările de la nume biblice care se găsesc şi la Dacoromâni însemnăm: *Anna:* Anca, Anica, Anuşca; *Anastasios:* Tase, Nasta; *Andreas:* Andrei, Andreicu: *Anghelos:* Anghel, Anghelina; *Antipas:* Antipa; *Apostolos:* (arom.) Tolı, Tol'a; *Athanasios:* Tancu, (arom) Nacu; *Cristos:* Cristina; *Daniil:* Danciu; *Dimitrios:* Mitu, Mituş, Dimitrache, Tache, Dima, (arom.) Tuşi Tuşa, Mitruş; *Ekaterina:* Catina, Catiţa, Catelina, Rina; *Eleni:* (arom.) Lena, Lenca, Lina; *Elisaveta:* Lisaveta, Saveta, Veta, Ilisafta, Safta; *Evdokia:* Dochia; *Georgios:* Gheorghe, Gheorga, Goga, Gherghina, Gheorghina, Gheorghiţă, Ghiţă, Gane (de la Ghergana), Gachi (Gheorgachi) ca nume de loc. Giurgiu (din Ghiurghevo); *Ignatios:* Ignat; *Ilias:* Ilie; *Ioanis:* Ioan, arom. Ianuş, Ivan, Ivanuş, Ivaşcu, Itu, Iţă, Vancu, Vanca, Ion. Ione, Iancu, Nache, Nacu, arom. Naca; *Kallinikos:* Călin; *Kallistratos:* Calistrat, Istrat; *Kiriakos:* Chiriac; *Kiros:* arom. Cherana m., Chirana f. (toate acestea sânt formaţiuni greceşti intrate în arom. şi bulgară); *Kosmas:* Cozma, Cuza; *Konstantinos:* arom. Costa, Cota, Coţa f., Cociu, Costadina, Dina, Dinu. Dicea, Costachi, Tachi; *Lazaros:* Lazar, Lazea, Laţcu; *Longinos:* Longin; *Lukas:* Luca; *Magdaleni:* Magdalina, (arom.) Magda, (dacor.) Manda; *Manase:* Manasi; *Manuil:* Manu, Manicu; *Maria:* Mariţa, Mica, Micşa, Miţa, Marin, Marincu, Marian, Marina. Forma alb. *Maruşa* dată de autor se găseşte şi în arom. Măruşa, Măruşca. Despre numele de loc. aromân *Samarina* asupra căruia autorul revine din nou, mă refer la ceea ce am spus cu prilejul unei alte lucrări a lui W. (*Dacoromania* I p. 419). Derivaţia lui din *Sân+Marin* nu ajunge ca să explice păstrarea lui *a* neaccentuat, atunci când în *Sancta+Maria* avem *Stămărie*. -- *Michail:* arom. Halciu (din Mihalciu, bg. Mihalčo), Mişu, Mihna, (arom.) Mişa, Mihalache; *Moisis:* Moscu; *Nestor:* Nistor, Nestor; *Nikolaos:* Niculae, Nicolache, Nicu, Nica, Nicoliţa (şi ca nume de loc. la Aromânii din Albania); *Panajotis:* Panu, Pancu, Panciu; *Paraskevi:* Parasca, Cheva, Chiva; *Paschales:* Pascu; *Petros:* Petran, Petruş (în special la Arom.), Petrescu, Petra, Peţa; *Roxandra:* Rucsanda, Sanda, Rocsandra; *Sevirianos:* Severin; *Symeon:* Simon, Simu, Sima; *Sophia:* (arom.) Sofca, Sofiţa; *Spiridon:* Spiru, Spirca; *Stephanos:* Stefan, Stefu, (arom.) Stefca f.; *Stratilatos:* Stratilat, Stratilă, Stratulat; *Theodoros:* Todor, Tudor, Toda; *Theodosios:* Tudose; *Theophanis:* Tofan; *Vasilios:* Vasilco, Vasile; *Vikentios:* Vica; *Zacharias:* (arom.) Zahu m. Zaha f., dacor. Zane; *Zoi:* Zoiţa.

Dintre prescurtările din numele paleoslave însemnăm pentru limba română următoarele: *Blagoslav:* Blaga; *Bogdan:* (arom.)

www.dacoromanica.ro

Boga, (dacor.) Boca, Bota, Botoş; *Božidar:* (arom.) Bujan (dacor.) Bojin; *Budimir:* Bud, Bude; *Dobromir:* Dobra; *Ljutovoi, Litvoi:* Litvo; *Liubomir:* Liuba; *Miroslau:* Mircea; *Pârvoslav:* Pârva, Pârvan , primul născut"; *Stanimir, Stanislav:* Stan; *Vladimir, Vladislav:* Vlad, Vlaicu; *Voiden, Voislav:* Voina.

Foarte puţine se găsesc, la Români, derivate, de la nume de plante, animale şi minerale: *Bob* (arom.) Bobu, (mai nou) Bobescu, (dacor) Bob, Bobancu; *Brânduša:* Brânduşa; *Kalina:* Călin, (arom.) Calina f., dacor. Calota; *Perun:* Peruş; Forma aromână *peruşană*, după cum am arătat în *Raporturile Albano-române* p. 475, nu ţine nici de *perušina* „Federn, Gefieder" şi nici, după cum crede W., de Perun, Peruš, ci este un derivat arom. sau, mai puţin probabil, un împrumut din albanezul perušane. — *Arslan* „leu": Aslan; *Sokol:* Socol; *Vălkan:* Volca, Vulcan; *Zlatan:* Zlatcu.

Dintre derivatele din verbe, adjective şi subst. abstracte avem: *běgam* „fug, mă refugiez": *Bejan* „fugar"; *boda* „împung" Bodea; *branja* „apăr": Brâncovean; *budja* „deştept": Bud, Bude, care ar puteă fi prescurtate şi din Budislav şi Budimir; *drěmja* „moţăiu": Dremuşa; *prodavam* „vând"; Prodan „vândut", Proca; *Stana* „mă scol": Stan (prescurtat şi din Stanislav, Stanimir), Stanciu, Stanca; *stoja* „stau"; Stoian, Stoilă, Stoica; — *blag* „dulce": Blaga; *dobăr* „bun": Dobruş, Dobrin, Dobrota; *drag* „iubit": Drăgan(u), Dragoş, Dragota, Dragolea, Draguşa; *grozen* „grozav": Grozea; *mil* „drăguţ": Milan, Miloş, Miliţa; *nov* „nou" Novac; *rad* „vesel": Radu, Raduş, Raica; *dobrota* „bunătate": Dobrota; *stroi* „ordine"; Stroie.

În fine, un număr mic din derivatele de la numele zilelor, de la numele de rudenie şi altele se mai găsesc în limba română. Astfel avem: *Nedělja* „dumineca": Nedelcu; *Zora* „revărsatul zorilor": Zorca; *Kosa* „păr": Cosota; *Ban*: Banu, Banciu; *Bate* „denumire dată fratelui mai mare de către cei mai mici": Baiu; *Brat* „frate": Bratu, Brătuş; *Kalimana* „Anrede an die Taufpatin": Căliman, de unde numele de loc. Călimăneşti; *Nana* „Anrede für die Mutter oder Tantchen": Nanu; *Nena* „Anrede für Mutter": Nenciu; *Nějo* „Anrede an die Geliebten oder die Geliebte": cu această însemnare veche s'a păstrat în rom. neică, neaică; *Bal-* „fermecător": Balan (deosebit de bălan din bělan -bělz); *Ben-* „morden": Bena (cf. Mikl. 246); *Bon-* „tőten": Bonciu; *Něga* „curatio infantis": Neaga, Neagoie, Neguş, Negovan; *Prědrĭ* „antica pars" Preda; *Pri-* „favere": *Prie; Prokŭ* reliquus: Proca; *Bog* „Dumnezeu": Bogoi; *Dabiživ* „er soll lębend sein": Dabija, (arom.) Dabo.

Dintre numele româneşti pătrunse în limba bulgară, W. însemnează pe *Bukur* cu numele de loc. *Bukorofci, Bukorovo.* pentru care nu exclude cazul ca să fi pătruns direct din limba albaneză. Aceasta s'ar fi putut întâmplă numai în cazul când un

www.dacoromanica.ro

Bukur, ca nume de persoană, ar există sau ar fi existat în limba albaneză. Cum însă în această limbă nu avem decât *bukɛr* „frumos", iar ca nume de persoană există numai în românește, nu mai încape nici cea mai mică îndoială că originea lui pentru Bulgari, după cum, de altfel, arată și trecerea lui ɛ > *u* din cauza lui *u* precedent, este românească. După aceea *Bălaur*, pentru care autorul adaogă „das selbst fremden Ursprungs ist", în loc de „das selbst dunklen Ursprungs ist", deoarece, dacă în privința originei acestui cuvânt știm sigur că stă în legătură cu alb. *bular*, *bolɛ* etc. și cu formele sârbești (despre care vezi mai pe larg studiul meu *Raporturile Albano-române* p. 465), nu tot așa sigur putem ști în felul cum se exprimă W., în care din aceste limbi: în românește, în albanezește sau în sârbește este „fremden Ursprungs", deoarece în nici una din aceste limbi, nici originea și nici măcar proveniența nu i-a fost explicată până acum în mod satisfăcător. In fine, tot ca nume de origine română, W. dă și pe *Moš* (p. 163) din *moș*, după aceea pe *Drak*, *Draka*, *Drako*, *Drakata* din *drac*. Explicarea lui *moșneag* din *moș*+*Neag* nu este nouă. De altfel ea nu pare nici probabilă, cu toată potriveala ademenitoare ce rezultă din înțelesul acestei alcătuiri, deoarece un oarecare Neagu, ca să fi ajuns la însemnarea lui *moșneag*, trebue să fi fost un persongiu prea familiar în tradiția noastră populară sau istorică. Cuvântul ține mai de grabă de familia formelor *moșnean* (prin substituire de sufix: *moșneag?*), *moștean*, *moșan*, *moșinaș* etc.

La acestea noi am mai puteà adăugà încă următoarele: *Paun*, *Pauna* (p. 142. Autorul dă aceste nume cu derivatele: Paunko, Paunčo, (numele de loc.) Paunofci etc., fără să dea și originea. După cum a arătat Miklosich (EWS. 234), în paleosl. există două forme pentru denumirea păunului: павъ, forma cea mai veche, și паоунъ forma mai nouă. Pentru aceasta din urmă Miklosich s'a mulțumit numai să spună că este de origine română. Dintre popoarele slavice numai Bulgarii au, alături de *pavun*, și forma *paun*, precum și Sârbii: *pav*, alături de *paun*. La toți ceilalți, după cum se poate vedeà aceasta din EWS. există numai forme derivate din paleosl. павъ. Cunoscând acum extensiunea geografică a acestui cuvânt la Slavi, ne întrebăm dacă el n'ar puteà fi de origine română, deoarece singurul popor romanic care ofereà forma *păun* din lat. *pavonem* (cf. Pușcariu, EW. 1292, Dacoromania I 406 și Meyer-Lübke REW. 6313) erau Românii. Se înțelege că admițând această ipoteză, singura greutate care s'ar ivì, ar fi faptul că cuvântul nu se găsește numai în limbile bulgară și sârbă, dar și în paleoslavă. Totuși n'ar fi cu neputință ca acest cuvânt să fi pătruns în paleoslavă încă de prin sec. VI, când raporturile între Români și Slavi erau destul de frecvente. — *Ciraša* pentru čereša este formă românească (p. 138). — *Puiko* este românescul *puică*. Mo-

www.dacoromanica.ro

tivul pentru care W. nu-i admite originea românească este că „puica wird im Rumänischen zwar als Kosewort (Schätzchen, Liebchen) benutzt, nicht aber als Rufnamen". Cu toate acestea, la Aromânii din Macedonia numele *Pul'ca* este foarte răspândit, ceea ce indică că odată şi în dacor. aveà această întrebuinţare. – Despre *Oprja* autorul spune că „von diesem Namen glauben die Bulgaren, dass er speziell „walachisch" sei, tatsächlich findet er sich auch häufiger bei den Rumänen, als bei den Bulgaren, aber er ist natürlich bulg. Ursprungs". Se înţelege că numele românesc *Oprea* şi mai nou, *Oprescu*, sânt de origine slavă, dar dacă, după mărturia autorului, Bulgarii înşişi au simţul că numele *Oprja* nu este bulgăresc, n'ar fi cu neputinţă ca el, cu toată originea lui slavă, să fi trecut de la Români la Bulgari, mai ales că în româneşte se întrebuinţează mai des decât în bulgăreşte. — *Bunea* din româneşte n'are nevoe să fie adus în legătură cu paleosl. *bun-* din *buniti* „aufwiegeln", din care avem bulg *Bunjo*, când s'ar puteà derivà foarte bine şi din românescul *bun;* nume de persoană derivate de la calificative avem destule în limba română: Muşat, Urâtul, Lungul etc. In ce priveşte terminaţiunea aceasta e foarte frecventă, cf. Florea, Foltea, Burtea etc.

Ca o influenţă românească la formarea numelor de persoană la Bulgari, trebue socotită şi terminaţiunea *-ul*. După cele expuse în studiul mieu „Originea vocativului în *-le*" (*Dacoromania* I p. 185) nu mai rămâne nici cea mai mică îndoială că nume bulgăreşti ca Dragul, Radul au fost la început româneşti. Acest sufix se găseşte şi la Sârbi, iar T. Maretić, în studiul său, citat la începutul acestei recensii, îi recunoaşte originea românească. La Bulgari, afară de acèle câteva nume citate în lucrarea mea, mai putem adăogà şi următoarele nume din lucrarea lui W.: *Janul* (p. 124), *Iancula* (ib.), *Tihul* (ib.), *Vladul* (135), *Ţuţul* (141), *Secul* (147), *Stanul* (148), *Stancul* (ib.), *Vidul* (149), *Dobrul* (150), *Dragul* (ib.), *Radula* (152), *Pârvul* (ib), *Neagul* (166).

Relevând numele de origine română pătrunse în limba bulgară precum şi această mică particularitate a sufixului *-ul*, recunoaştem cu W. că influenţa română asupra limbei bulgare este cu mult mai neînsemnată decât influenţa slavă asupra limbei române. Însă recunoscând aceasta, nu ne este îngăduit să trecem peste unele urme adânci de influenţă românească la Bulgarii, numai din consideraţiunea preconceputà, la unii dintre noi, că limba română n'ar fi putut exersà vreo influenţă asupra limbei bulgare.

Th. Capidan.

P. Cancel, *Despre „rumân" şi despre unele probleme lexicale vechi slavo-române.* Bucureşti. 1921.

În această lucrare autorul îşi propune să urmărească mai de aproape problemele pe care le-ar pune cuvântul „rumân" în

www.dacoromanica.ro

istoria limbei române, pentru ca din rezolvarea lor să poată trage „unele concluzii însemnate". In acest scop autorul, deocamdată, se ocupă numai de prima parte *(rum-)* a acestui cuvânt, lăsând pentru altă dată să revină la partea a doua *(-mân)*.

Din *rum-*, partea care interesează pe C., este trecerea lui *o* în *u*. Din constatarea faptului că în toate dialectele române, afară de dialectul meglenit, *romanus* a dat pretutindeni *rumân*, C. deduce că *o* > *u* „s'a petrecut, ca timp, între data venirei Românilor în patria limbei române şi între vremea când această limbă s'a împărţit în dialecte îndepărtate. Aceste termene ar fi extreme pentru procesul *rom-* > *rum-*". Şi deoarece această trecere a lui o în *u* puteà să se fi petrecut mai aproape de unul sau de celalalt din termenii extremi, C. se întreabă dacă n'ar fi cu neputinţă „ca Romanii chiar la venirea lor... să fi adus un fonetism alterat al acestei silabe, aşa că vorba fiind latină, să fi purtat în sine o transformare operată mai înainte". De aceea el conchide: „nu erà oare silaba *rum-* preexistentă descălecărei romane în aceste părţi?"

Pornind de la această întrebare, C. face un excurs prin inscripţiile latine, ca să vadă dacă nu cumva *o*>*u* s'ar fi putut petrece chiar în limba latină. Negăsind aici nimic, merge şi mai departe, până când ajunge la Traci şi la Iliri, dar nici aici nu ajunge la vreun rezultat. Şi fiindcă în afară de Traci şi Iliri, care ar fi putut înrâuri graiul strămoşilor noştri Romani, istoria nu mai înregistrează nici un alt popor care ar fi făcut parte din elementul autohton peste care s'a suprapus elementul roman, C. se întoarce cu cercetările sale îndărăt, trecând, de astă dată, în revizie popoarele barbare, care au năvălit în Dacia, după cucerirea romană. În fine, aici dă de Goţi, în limba cărora găseşte cuvântul **Rūmōneis.** Acest *rūmōneis* se referă la *Romani* şi întru cât arată în prima silabă *u* pentru *o*, iar această trecere în limba gotă este neobicinuită pentru împrumuturile latine, se înţelege că ea, pentru C., prezintă o pronunţare locală, provenită din regiunea de unde graiul roman a pătruns în limba gotă, aceasta, mai cu deosebire, fiindcă „elementele latine din gotă au un caracter popular, neliterar şi necreştin". După C. „aceste elemente latine erau în gotă cam pe la 300 d. Chr". De aceea dânsul crede „că este de admis că Goţii au cunoscut înainte de anul 300, probabil în regiunile dunărene (existau Romani la N. Dunărei, acolo unde predică Wulfila. Pârvan, *Contribuţiuni epigrafice* etc. 151), o pronunţie populară a cuvântului latin *Romani*, pronunţie populară deosebită mult de cea savantă" *. Din toate

* [De sigur că *Roma* şi *Romanus* au fost termeni pe care Goţii şi alţi „barbari" i-au cunoscut cu mult înainte de a veni în nemijlocit contact geografic cu Imperiul roman, căci faima poporului care stăpâneà lumea şi a capitalei lui trebuià să fi ajuns la toate popoarele. S. P.]

www.dacoromanica.ro

acestea ar rezultà că Goţii au luat cuvântul de la populaţia romană care se găseà în apropierea lor şi care populaţie nu puteà fi decât una care erà pe cale să devină românească, mai ales că „numai Românii au păstrat, singuri între celelalte neamuri romanice, acest cuvânt". De aceea, după C., „se pare că a fost un contact viu între unii şi alţii, de vreme ce cuvântul împrumutat nu s'a supus în gotă regimului fonetic propriu acestei limbi, regim aplicat elementelor moştenite sau celor împrumutate din latină, cum s'ar fi petrecut desigur, dacă vorba ar fi fost luată pe o cale superficială".

Din toate acestea ar rezultà, după C., că Goţii nu numai că au luat cuvântul de la o populaţiune romană cu o pronunţare locală, cu $o > u$, care nu puteà fi decât românească, dar ca ei au venit în contact cu această populaţie la nordul Dunării (pentru această susţinere se referă, în paranteză, şi la lucrarea d. V. Pârvan, *Contribuţiuni epigrafice* etc.) şi, prin urmare s'ar dovedi, indirect, continuitatea elementului roman la nordul Dunării, în tot timpul şederii Goţilor în aceà regiune.

Se înţelege că autorul până ce izbuteşte să ajungă la acestă concluzie, de însemnătate capitală pentru chestia continuităţii elementului roman la nordul Dunării, discută toate chestiunile de amănunt, cu un aparat ştiinţific destul de complicat, în ca e oricine va trebui să recunoască mulţimea cunoştinţelor sale, atât în domeniul limbilor slavice cât şi în acela al limbilor indo-europene. Impresia aceasta, pe care am avut-o imed at după ce am isprăvit de cetit lucrarea de faţă, ţin să mi-o exprim înainte de a trece la unele puncte şi chiar la rezultatul la care ajunge autorul, pe care eu, din consideraţiunile pe care le voiu expune mai jos, nu-l admit.

Inainte de toate, socotesc că un singur cuvânt, cum este *Rūmōneis*, nu poate fi deajuns ca să explice trecerea lui $o > u$ aşa de timpuriu în limba română, atunci când se ştie că în limba gotă, după cum de altfel dă şi autorul însuşi, alături de *Rūmoneis*, stă şi forma *Rūma*. Admiţând că *Rumōneis* a fost luat de către Goţi, de la Romanii care începuseră să-şi zică *Rumani* sau chiar *Rumâni* şi, prin urmare, începuseră să devină Români în înţelesul de astăzi, mă întreb Goţii de unde au putut luà celalalt cuvânt, *Rūma*, în care avem tot $o > u$? De la Romanii care îşi ziceau Rumâni nu se puteà, pentru că o formă ca Ruma, judecând după rezultatul ce a dat *o* accentuat în limba română, când în silaba următoare se aflà un *a* sau *ă*, nici n'a putut existà vre-odată în limba noastră. Atunci de unde? Autorul nu ne spune nimic. In cazul acesta, uşor de priceput, chestiunea priveşte pe filologii germani. Pentru noi însă, din existenţa formei *Rūma* alături de *Rūmōneis*, rezultă un singur lucru clar şi anume: sau că *Rūmōneis*, în prefacerea lui *o* în *u*, s'a luat după *Rūma*, sau că şi unul şi altul, adică şi *Rūma* şi *Rūmōneis*, arată pentru

www.dacoromanica.ro

cercetările germaniştilor de astăzi o prefacere neregulată, din punctul de vedere al împrumuturilor latine.

De altfel, derivarea goticului *Rūmōneis* din *rumân* — aceasta însă o spun numai cu intenţia de a completă pe autor, care, de altfel, face un mare lux de bibliografie — nu este nouă. Cel dintâiu care s'a gândit la ea a fost I. Maiorescu. Faimosul Roesler — cu teoria căruia sânt speriaţi şi astăzi elevii liceelor noastre din cl. VIII, aşà încât şi astăzi, ca şi pe vremea noastră, absolvenţii liceelor noastre ştiu mai mult ceea ce a scris Roesler despre noi decât învăţaţii noştri — luând cunoştinţă de articolul lui Ioan Maiorescu privitor la România şi publicat în nemţeşte în *Staatslexikon Rotteck und Welcker* (p. 158), îi combate în ale sale *Rumänische Studien* într'un mod cam aspru, printre altele, şi părerea privitoare la împrumuturile Goţilor făcute din limba română. Iată ce găsim la pagina 140 (nota) din lucrarea citată a lui Roesler, reprodus din articolul menţionat al lui Ioan Maiorescu: „*Rumoneis, Rumonim* für Römer ist ebenfalls aus dem romanischen *ruman* dadurch entstanden, dass die Deutschen unsern Nasallaut [adecă pe *â*] nicht aussprechen können, sondern ihn durch *o* oder *u* ersetzen, wie die Sachsen in Siebenbürgen es noch heute thun. Diese Umschreibung unseres *rumân* ist um so wichtiger, als sie noch einmal und zwar wieder bei einem Gothen, dessen Vorfahren in Dacien gewesen, bei Iornandes vorkommt“[1]. Va să zică şi Ioan Maiorescu, când trecuse pe goticul *aljar* din *aliure*, pe *hausjan* din *auzire* etc., se gândise la *Rumoneis*-ul pe care C. încearcă să-l derive din *rumân*. Dacă această idee a lui Ioan Maiorescu ar fi rămas înmormântată în dicţionarul lui Rotteck, cu siguranţă că astăzi n'ar fi ştiut nimeni despre ea. Dar cum Roesler a reprodus-o în *Romänische Studien*, desigur, ea nu merită să fie dată uitării.

Pentru noi *Rūmōneis* nu poate aveà însemnătatea pe care vrea să i-o dea autorul, fie că întâlnim sau nu în celelalte limbi cu care limba română a venit în atingere, forme cu *o* > *u*, ca bunăoară paleosl. *rum* - sau *rim*-. *Rūmōneis* stă în strânsă legătură cu *Rūma* pentru Roma, care se găseşte nu numai în limba gotă dar şi în vechea-germ. *Ruma* şi în lituana *Rūma*. De asemenea şi trecerea lui *o* > *u*, în poziţie neaccentuată din limba greacă n'ar puteà veni în ajutorul tezei susţinute de autor, deoarece la Greci ea apare abia prin sec. XVI, atunci când la Români, ca şi la Albanezi, este veche şi, după cum am încercat să dovedesc în lecţia de probă ţinută la Facultatea de Litere din Cluj, fenomenul în chestiune, ca şi *e* > *i*, la Greci, pare a sta în legătură cu generalizarea acestei treceri la Românii din Peninsula Balcanică.

[1] Roesler credeà că autorul articolului din *Staatslexikon* de Rotteck este Titu Maiorescu. Din care cauză acesta, în prefaţa lucrării *Itinerar în Istria* (1874) p. II, îi atrage luarea aminte că nu el, ci părintele său, Ioan Maiorescu, este autorul acelui articol.

www.dacoromanica.ro

In ce priveşte celelalte chestiuni atinse de autor, sântem de părerea lui cu privire la *gard* şi *baltă*. In acelaşi sens m'am exprimat şi eu în studiul mieu *Raporturile albano-române* din cuprinsul acestui volum. — Despre *groapă* nu se mai poate adăogà nimic la ceea ce s'a spus de către înaintaşii noştri. — Despre originea latină a lui *sâmbătă*, care intră în categoria cuvintelor creştineşti târzii, s'a ocupat încă în 1919 I. Jud, în studiul său *Zur Geschichte der bündnerromanischen Kirchensprache*, în care a arătat, că în ţinuturile periferice ale Imperiului roman se găsea forma **sambata* cu *m* şi cu genul schimbat după *dominica*, care s'a păstrat în română, retoromană etc., în opoziţie cu *sabbatum* de la ceilalţi Romani. Vezi mai pe larg despre aceasta recensia d-lui Sextil Puşcariu în *Dacoromania* I, 436 şi W. Meyer-Lübke REW. 7479.

Th. Capidan.

Norbert Jokl, *Vulgärlateinisches im Albanischen*. Alb. *bolε* „şarpe mare". (Extras din Zeitschrift für rom. Phil. XLI p. 228—233).

Autorul se ocupă cu originea cuvântului *bolε* în legătură cu celelalte forme alb. *bular*, *buurojε* şi cu formele balcanice: sârb. *blavor*, *blavur*, *blavoruša*, *blor*, *blovuša*, român. *bălaur*. De astă dată se încearcă a se găsì originea acestor forme plecând nu de la *bēlua* al lui G. Meyer, ci de la o alcătuire vulgar-latină ***bola vora(n)s**, din care *bola*, dintr'un mai vechiu *bolea* atestat, după autor, s'ar raportà la acesta (*bolea*), ca *blata* „Purpur" la *blattea* id., şi *capra* „Ziege" la *caprea* „Art wilder Ziege". Fără a mă ocupà de formele albaneze şi sârbo-croate, mă voiu oprì puţin numai la forma română. După cele ce am arătat la p. 465 din *Raporturile Albano-române*, reiese că cuvântul a existat odată şi în dialectul aromân. Azi se întrebuinţează numai ca nume propriu: *Balaura* De la Aromâni a trecut, tot ca nume propriu, şi la Greci[1]. Aceasta vrea se zică că cuvântul este vechiu în limba română şi face parte din străromână. In condiţiunile acestea, lipsa trecerii lui **l** între două vocale în *r* din limba albaneză, dacă, după cum presupune autorul, românescul *bălaur* ar veni dintr'o formă alb. *bεlaur*, ar fi greu de explicat. S'ar puteà mai de grabă admite că alb. *bεlaur* a dat **băraur* şi, prin disimilare, ca în *căroare* > *căloare*, *curastra*, > *culastră*, a dat *bălaur-balaur*.

Se înţelege că încercarea domnului Jokl de a explicà acest cuvânt în legătură cu toate formele balcanice este destul de admirabil alcătuită şi incomparabilă cu expunerile lui Barić (Albano-rumänische Studien, cf. DR. I, 506-508) mai ales în ceea ce priveşte forma

[1] La Greci cuvântul nu este cunoscut decât ca nume propriu. Aceste nume însă, la origine sânt aromâneşti. Aromânii, ca unii care au învăţat carte numai la şcoala greacă, când îşi semnau numele în actele publice, transcriau numele în greceşte în felul acesta pentru un nume arom. *Balaura* semnau Βαλαωρίτης.

www.dacoromanica.ro

română; totuşi, după cetirea atentă a întregului articol, par'că rămâi cu impresia că totul este minuţios construit numai ca să ajungă la prototipul comun, care să împace toate formele balcanice, însă forma originară tot par'că ar rămâneà învăluită de o oarecare obscuritate.

Th. Capidan.

P. Skok, *Prrilozi k ispitivanju srpsko-hrvatskih imena mjesta* (Contribuţiuni la cercetările numelor de localităţi sârbocroate), publicat în „Rad" 224 (1921) p. 98-167.

După *Studiile de toponomastică ilirică* publicate de domnul Skok, despre care vezi darea de seamă a d-lui S. Puşcariu (Dacoromania I, 423), vine lucrarea de faţă. în care autorul tratează numele de localităţi de origine slavă din ţinutul Dalmaţiei. Ca şi toate lucrările d-lui P. Skok asupra toponomasticei, studiul de faţă trebue să intereseze şi pe cercetătorii români, întru cât, printre numele de localităţi slave, se găsesc o mulţime care se întâlnesc şi în toponimia română.

În cele ce urmează voiu relevà numai unele nume de localităţi din Dalmaţia, înşirând formele româneşti derivate din aceeaşi tulpină: *Babin* (dub, polje, potok derivat de la *baba*, adecă „stejarul, câmpia, râul babei" se regăseşte şi la noi în numele de localităţi: *Băbeni* comună rurală în jud. R.-Sărat, Vâlcea, Romanaţi; *Babeni-Români*, *Băbeni-Ungureni*[1]. Alte derivate: *Băbana* sat în jud Argeş; *Băbanul* sau *Măguricea* poiană, în jud. Vâlcea; *Băbănoaia* jud. Teleorman; *Băbeanca* deal care se desface din Dealul-Babei în jud. R.-Sărat; *Băbeanul* două trupuri de păduri; *Băboeşti* com. rur. în jud. Argeş; *Băbiciul*, movilă în jud. Romanaţi; *Băbiceni*, deal în Romanaţi (ib.). — *Berkova* derivat din *Berko*, formaţiune hipocoristică din *Berislav*. În românește avem *Berca* sat în Buzău, R.-Sărat; nume de mănăstire în jud. Buzău; numele unei pădurici în jud. Tecuciu. — *Bistrica* este unul dintre numele de râuri şi de localităţi din cele mai răspândit în România: *Bistra* râu în jud. Neamţu; ramură de munţi ce se detaşează din grupa Cehlăului. *Bistreţul* com. rur. în Dolj; nume de baltă în Dolj şi Romanaţi, pădure în Dolj; *Bistriceanca* movilă de hotărnicie în Dolj; *Bistriceanul* şihoiu în jud. Muscel; *Bistricioara* com. rur. în Neamţu; nume de gârlă în Bacău, de pârâu în Neamţu etc., etc. — *Bobovište* se întâlneşte în numele de loc. româneşti şi supt forma primitivului *bob* în *Bobul* sat în Ialomiţa, Iaşi; ca nume de colină în Buzău; nume de deal în Fălciu. Mehedinţi şi Romanaţi; nume de munte în Mehedinţi; nume de vale în Prahova şi Ro-

[1] Pentru numele de localităţi româneşti a se vedeà *Marele Dicţionar Geografic al României*, alcatuit şi prelucrat după dicţionarele parţiale pe judeţe de George Ioan Lahovari. Bucureşti, 1902.

www.dacoromanica.ro

manaţi; *Bobuleşti* com. rur. în Botoşani; *Boba* sat în Olt; nume de deal în Olt; *Bobaia* cătun în Gorj; *Bobaiţa* com. rur. în Mehedinţi; *Bobarul* movilă în Prahova; *Bobe* plaiu în Prahova; *Bobeica* deal în Bacău şi Iaşi; *Bobeni* numire ce avea în vechime o parte din satul Doacea în Teleorman; *Bobescu* sat în Fălciu; *Boboci* com. rur. în Dâmboviţa şi Ilfov; *Bobica* deal cu vii în Mehedinţi; *Bobiceanului* (Valea) în Dolj; *Bobiceşti* com. rur. Romanaţi. Alte derivate vezi în *Marele Dicţ. Geogr.* p. 481 şi urm. — *Borovo* (polje) din *bor* „pin", avem în *Bora* munte în Gorj; *Borănescul* pădure în Prahova; vale în Brăila; *Borăneşti* com. rur. în Ialomiţa; *Borăscul* com. rur. în Gorj; deal în Mehedinţi; vale în Gorj; *Borăşti* com. rur. în Vasluiu; *Borăţul* izvor în Teleorman; *Borca* com. rur. în Suceava; sat în Vâlcea; pârâu în Suceava. — *Breza* din brĕza „mesteacăn" în *Breaza* nume de comună (cătun, deal, iaz, râu, pârâu), foarte raspândit în toponimia românească — *Dobra* derivat din adj. *dobrŭ*: „bun" *Dobra* sat în Mehedinţi, Dâmboviţa: ca nume de deal (Mehedinţi), pisc (Olt), vârf de munte (Mehedinţi), pădure (Vâlcea), pârâu (Mehedinţi), vale (ib.); *Dobraia* deal (Muscel); *Dobrana* vale (Bacău); *Dobre* movilă (Tulcea); *Dobrea* vale (Ilfov); *Dobreanul* pârâu, *Dobreasca* pădure (Muscel); *Dobrei* deal (Suceava); *Dobrele* iezer (Brăila); *Dobreni* com. rur. (Neamţu), sat (Ilfov şi Tutova); cătun (Teleorman); movilă (Ilfov; *Dobrescu* sat şi pisc (Vâlcea); *Dobreşti* com. rur. (Argeş, Muscel, Dolj); vale (Prahova); deal (Vâlcea); *Dobreţul* cătun şi vale (Romanaţi); *Dobriana* şiruri de dealuri Bacău); *Dobrina* silişte şi pârâiaş Bacău); *Dobriaşul* pisc (Muscel; *Dobricea* pârâu (Vâlcea); *Dobriceni* com. rur., sat, deal, râu (Romanaţi, Vâlcea); *Dobrieneşti* sat, deal (Olt; *Dobrileşti* cătun (Buzău); *Dobrin* munte (Lacul lui —); munte (R.-Sărat); *Dobrina* pârâiaş (Neamţu); *Dobrincă* deal (Vasluiu); *Dobrineşti* sat (Tecuciu); *Dobrişan* prival (Brăila); *Dobriţa* com. rur., sat (Gorj); pârâiaş (Neamţu); *Dobroeşti* sat (Ilfov); *Dobrota* sat, deal (Prahova); pârâu (Mehedinţi); vălceà (Olt; *Dobroteasa* sat (Olt); *Dobrovăţul* com. rur. (Vasluiu); pârâu (Iaşi; *Dobrul* munte pârâiaş, vale (Bacău); *Dobruşa* sat, deal, pârâiaş, vale Vâlcea); *Dobruţul* în *Piscul Dobruţului* vârf de munte (Bacău). — *Dolnji* adj. din *dolĭnĭ* „de jos îl întâlnim în *Dolina* deal, vale, sat, pârâu (Botoşani); pârâu (Dorohoiu); *Dolniceni* sat (Botoşani). După aceea în unire cu râul Jiu: *Doljul* (< dolni-Jiul) numele unui judeţ din Oltenia, în opoziţie cu *Gorjul* (< gorni-Jiul). — *Grebasti a* derivat din *Greben: Grebanul* sat, com. rur., munte, pârâu în R.-Sărat; *Grebenele* munte în Suceava; *Grebeni* sat în Argeş; *Grebănoasa* deal în jud. R.-Sărat.

Tot aşà se găsesc derivate din *Lijeska, Orah, Pasji Rat* (cf. Căineni), *Poljana, Popovo* (adj. de la pop. „popă", *Prĕsĕka* (cf. Priseaca, despre care vezi mai larg studiul d-lui Silviu

www.dacoromanica.ro

Dragomir în *Dacoromania* I. p. 147), *Rakita* (cf. Răchitoasa), *Rudina* (cf. sat şi pârâu), *Slatina*, *Straža*, *Topl* (cf. Topliţa, Topliceni), *Trn* (cf. Târnova, Târnava), *Vrba* (cf. Vrăbila, sat; Vărbilăul râu) etc., etc.

Numărul numelor de loc. din toponimia românească care derivă din tulpine slave ce se întâlnesc şi în Dalmaţia, pot fi înmulţite aproape încă cu un sfert din numele citate în lucrarea d-lui P. Skok. Noi aici, ne vom mărgini să mai dăm unele, care, ca origine, prezintă un interes mai mare.

Astfel avem *Kolnik* care se întâlneşte în documentele sârbeşti încă din anul 1323 ca termen pentru „via carri" (drum de car). Acelaşi cuvânt îl găsim şi în limba română întâiu ca apelativ: *colnic* „breiter Bergpfad" păstrat cu acest înţeles original în limba veche: *Demicat de barda măcilească ş-au deschis colnic* (drum) *către viaţa cerească!* Dosofteiu, *Vieţile Sfinţilor* 203_2 *Danŭ şarpe fie în cale şi aspidă în colnic.* Palia ap. Cipariu, *Chrestomaţia* p. 57. Regional se întrebuinţează şi azi cu acest înţeles: *Colnic:* aşă se numesc toate drumurile care trec peste vrun deal, şi un deal mai mic". Liuba-lana, *Măidan*, 47. Astazi întrebuinţarea cea mai deasă o are în înţeles de „deal". Cu acest înţeles se întâlneşte şi în toponimia română: *Colnicul* nume de pădure în Buzău, deal în Dorohoiu. *Colnicele* izvor în Buzău. Originea cuvântului care este obscură pentru Tiktin (Dicţ. Germ.-Rom.) se clarifică din înţelesul mai vechiu în limba română al cuvântului şi din întrebuinţarea lui în limba sârbă. Un *kolnik* derivat din *kola* „car" şi suf. *-nik* corespunde perfect formei româneşti *carare* din lat. *carraria*, iar acesta un derivat din *carrum*. Dar *colnic* în limba română ar puteă veni şi din bulgăreşte. In această limbă avem *kolnik* „kolarski păt, arabadžiski păt, kolovoznitza" etc., adică „drum de car" etc. (Gerov).

Forma *Pijavica* pentru care autorul adaogă „rijetko dolazi u imenima localiteta", adecă apare rar între numele de localităţi, întăreşte oarecum originea numelui *Avdela* (Avdela), comună românească în Pind. In sârbeşte însemnează «lipitoare», ca şi ἀβδέλλα sau βδέλλα din greceşte, de unde derivă numele comunei româneşti. Se înţelege, că, după cum foarte bine susţine autorul, la început trebue să fi însemnat râul sau valea care se puteă asemănă cu forma unei lipitoare, după aceea localitatea care se găseşte lângă un astfel de râu sau vale. In toponimia dacoromână găsim numai o singură dată *Lipitoarea*, vârf de munte, cu o înălţime de 1964 m., în judeţul Argeş.

Plasă apare ca nume de localitate şi în toponimia românească. Avem *Plăsoiul* sat în judeţul R.-Sărat. După aceea *Plăsala* munte şi deal în Gorj. Intrebuinţarea cea mai deasă în limba română este aceea de „Kreis im Flachande" în opoziţie cu *plaiu* „Hochland". Tiktin (Dicţ.-Germ.-Rom.) care se ocupă

www.dacoromanica.ro

cu originea acestui cuvânt, îl amestecă la olaltă cu *plasă* „Netz, Garn" şi cu *plasa* „fel de a fi". Se înţelege că aici avem trei cuvinte deosebite: în cel dintâiu avem o formă care se continuă în serbocroata şi slovena cu înţelesul de „arvum" şi „ravnica na gori" (Miklosich, EWS); în al doilea o formă bulgară şi în al treilea un cuvânt grecesc.

Th. Capidan.

Bindo Chiurlo, *La letteratura ladina del Friuli. IV* ediz. aggiornata. Udine, Libreria Carducci editrice, 1922, in 32°, pp. 110.

Rivista della Società Filologica Friulana „G. I. Ascoli", diretta dal Prof. Bindo Chiurlo, a. III, (1922), nn. 1, 2.

Suflet şi glas din Friuli, revenit astăzi la aceă unitate care eră „Patria" sa, de la Isonzo până la Livenza, de la Aquileia, în câmpie, cu Gorizia şi Gradisca până la Cividale (Forum Iulii), în „Alpe Carnica", autorul începe, cu această primă încercare, colecţia de „Saggi Friulani", ieşită din iniţiativa sa, alături de alte colecţii de „Scrittori Friulani" şi de „Teatro Friulano". Scopul din programul comun al acestor colecţiuni este acela de a afirmă, chiar la graniţa slavă şi nemţească, renaşterea viguroasă a spiritului şi a studiilor friulane, supt auspiciile tinerei „Società Fil. Friul.", întemeiată în 1919 de Chiurlo şi de U. Pellis, al cărei organ mult promiţător este „Riv. d. S. F. Fr.", condusă de Chiurlo.

Autorul a schiţat un profil istoric al literaturii ladine din Friuli, de la primele documente linguistice (v. şi *Frammenti grammaticali ladino-friulani del s. XIV*, şi *Esercizi — di versione dal volgare friulano in latino nel sec. XIV, in una scuola notarile cividalese*, date de A. Schiaffini în *Rivista S. F. F.*), literare şi populare, anume *Landario* al confraternităţii udineze „Battuti", *natale*, eglogă sacro-pastorală, apoi *villotta* (v. *REW.* 9326 s. *vigilare*), un fel de strofă lirică populară, de patru versuri alternate egale şi şchioape („quartina") cu opt silabe, al căror conţinut poetic e legat de o arie muzicală proprie şi caracteristică. Înfăţişează apoi literatura artistică poetică, de la *Collorado* la *Zorutti* şi cea prozaică de la *Comelli* din Gradisca la contesa *Caterina Percoto*, până la criza care munceşte astazi pe literaţii friulani în căutarea de mijloace nouă de expresiune din graiul local, în vederea unei îndrumări nouă a literaturii lor.

Autorul, poet şi literat de valoare, stărue cu fină pricepere de exeget în ilustrarea artei lui *Zorutti*, pe care Carducci îl aşează imediat după milanezul *Porta*, şi în prinderea secretului din care ţâşneşte suflul timid şi dureros al doinei de dragoste, *villotta*. El descopere motivele şi nuanţele acelei melancolii care tremură în vocea friulanei, prima iubită a lui Musset şi justifică denumirea „patois mélancolique" pe care o dă poetul francez graiului ladin, şi, ceva mai mult, revelează calităţile şi tendinţele

www.dacoromanica.ro

temperamentului artistic al autorului, cu un spirit clar pătrunzător şi convingător.

Capitolele IV—IX, care tratează despre desvoltarea literaturii friulane, sânt precedate cu folos de alte trei asupra unităţii geografice, etnografice şi istorice a Friul-ului, asupra caracterului poporului şi al graiurilor friulane — şi urmate de o preţioasă notă bibliografică. Lipseşte totuşi transcrierea ariilor muzicale a „villote"-lor, care însoţeà ediţiunea II-a (din „*Universelle*", Roma 1918).

Cât despre *Rivista*, e destul să înşirăm aici ordinea lucrărilor, vastul şi organicul program: 1) Unità del Friuli; 2) Commissione per il vocabolario; 3) Commiss. toponomastica; 4) Commiss. per le tradizioni popolari; 5) Commiss. per la bibliografia; 6) Commiss. per il teatro; 7) Commiss. per il canto popolare.

G. D. Serra.

J. Jud. *Mots d'origine gauloise?* Extrait de la Romania, Octobre 1921, pp. 32.

Pornind de la ideea că în terminologia agriculturii franceze se pot găsì urme galice, dacă se studiază sistematic, d. J. încearcă şi crede a descoperì câteva necunoscute până acum.

Pentru aceasta ia de bază un grup de cuvinte cu originea mai mult sau mai puţin cunoscuta (lang. *antarado* p. 3; v. prov. *contorn*, p. 4; v.-fr. *jorière*, p. 5. etc.), la cari se simt sensurile dominante de „limite, frontière, bord, courbe" (p. 6).

Pornind de la această atmosferă semantică, reduce o serie de forme la două tipuri etimologice *talvéra*, *talvena* (talvenna?) în cari primul element ar fi galicul *talo* „front, façade, tertre". Acesta găseşte sprijin în irl. şi cymr. (p. 7) dar partea a doua a cuvântului e mai puţin clară (v. p. 8). În fr. *talus* vede pe *talutium* (atestat in Ducange) derivat din *talo* (p. 10) iar nu un derivat din lat. *talus* „*talon*" (v. p. 9).

Acelaşi *talo* „front, façade" etc. îl vede în formele dial. fr. *talapent* „auvent" ş. a., în care partea a doua este un celtic *-penno* „tête de façade" (p. 11). Intre celelalte variante enumerate aici (p. 12, 13), portug. galiţ. *alpendre* cuprinde mai curând un *pendulu* dat de Cornu, v. nota 1, p. 13) iar *al-* ar puteà fi lat. *ala*, deci aripa ce atârnă* înaintea casei, rom. „streaşină" [1] (comp. span. *alero* „Dachtraufe" etc. în *REW* s. *ala*).

De la un gallorom. **trebare* (dintr'un galic, corespunzând lat. *tribus*) „habiter, demeurer" (cf. irl. *treb* „domicile" etc.) explică

* [Interesantă e etimologia populară românească care a făcut din ung. *csatorna* „streaşină" un *ceatârnă*, simţit ca „ce atârnă". S. P.]

[1] Aceeaşi idee de „atârnare" (pendere) o vedem şi în piem. *pantalera* „tenda, specie di cortina che si stende alla scoperta fuori dei balconi", p. 13, nota 2.

www.dacoromanica.ro

pe v.-prov. *trevar* „fréquenter, hanter, habiter". prov. mod. *trevá*, *trebá* etc. „fréquenter, hanter, habiter, . . . rôder" etc. (p. 15 sqq.).

Formele din Velay *trevá*, din Campestre *trebá* cari au şi sensurile de „rôder", „errer, promener à l'aventure" etc. fac să ne întrebăm dacă nu e amestecat aici şi lat. *trepidare*[1] (rom. *trăpădà*, v. şi *REW*. *8881*. Cuvântul rom. înseamnă şi „a alergà, a ajutà ca aranjatori la o nuntă", de unde şi „trepădători", iar în dial. basarab. *trăpădà* înseamnă şi „a aveà dureri de burtă, diarie", „a merge des afară", pentru care comp. *urdinà* lat. *ordinare*, *REW* ad. v. şi alţii.)

Interesantă este apropierea formelor mantov., piac., parm. *lanca* „seno di fiume" v. şi în nota 2, p. 23, sensul piac.), lomb. *lanca* „ramo morto di un fiume" etc., de lituan. *lunca* vallée . Este desigur acelaşi cuvânt cu v.-slav *lǫka* şi cu rom. *luncă* „loc şes, jos, în deosebi de alungul râurilor", „loc inundabil" (v dicţionarele rom.). Urmele citate, d. J. le consideră rămase din o limbă indoeuropeană dispărută, vorbită odinioară în Alpi. Prin formele slavo-române (în Berneker, *Etym. Wb.* nu vedem nimic despre sl. *lǫka*) orizontul problemei se lărgeşte.

Dintr'un *ambi-bascla* „charge (?)" explică, între alte forme, pe prov. mod. *embaisso* „emballage, sacs" etc. (p. 25 sqq.).

Pe *brogier* „réfléchir" (p. 31 sqq.), cu diverse variante din dial. franco-prov., îl explică din un *brodicare*, *broticare*, dintr'un radical *bratu* cf. irl. *bráth* „jugement" etc., rămânând să se lămurească mai de aproape trecerea lui *a* la *o* din prototipul **braticare*). — Ca toate studiile d-lui Jud şi acestea sânt pornite dintr'o originalitate ingenioasă ce duce spre perspective nouă.

G. Giuglea.

Max Leopold Wagner, *Das ländliche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache*. Kulturhistorisch-sprachliche Untersuchungen, mit 110 Abbildungen (*Wörter und Sachen*. Beiheft 4). Heidelberg, 1921; pp. XVI + 206.

Autorul a început cercetările acestea din a. 1904 cu scopul de a da o reprezentare a culturii primitive sarde, pe baze lingvistice. N'a putut însă adună tot materialul cum îşi propusese la început, ceea ce, de altfel este imposibil pentru puterea unui om, mai ales când e vorba să întreprinzi şi o culegere de material etnografic într'o ţară streină.

Dl W. s'a silit, în tot cursul acestei splendide lucrări, să facă distincţie între cultura primitivă care continuă şi astăzi în Sardinia şi cea nouă din oraşe, cum sânt mai ales *Cagliari* şi *Sassari*, de unde aceasta a pătruns în târguleţe şi apoi la ţară.

[1] Pentru acesta să se compare soarta lui *sapidus* în roman. (v. însă *REW* 7587)

www.dacoromanica.ro

De aici s'au răspândit în sardă elemente catalane, italiene, spaniole ş a.

Urmărirea diverselor părţi din vieaţa Sarzilor nu este totdeauna egală Vânătoarea de ex. a lăsat-o cu totul la o parte, fără voia sa. Pescuitul numai cel de ape dulci e primitiv. Cel de mare, de coastă, nu e naţional, cum se vede şi din terminologia — de origine italiană şi catalană — privitoare la „mare", de care, fapt interesant, Sarzii au teamă (cf. p VI) ca şi păstorii noştri de apele mari, cum e Dunărea. In legătură cu aceasta trebue judecată şi terminologia streină a pescuitului la Români, locuitori şi ei mai mult de uscat şi de munţi.

O reprezentare cartografică, de la sat la sat, n'a avut-o în vedere d. W., ci numai urmărirea tipurilor mai de seamă ale diverselor fapte împreună cu lăţirea lor.

La origine materialul lingvistic latin, ajuns pe insulă, a fost mai unitar, pe urmă s'a diferenţiat prin influenţele venite de pe continent. Chiar logudoreza are diferenţieri, iar dicţionarul lui Spano are ca izvor mai ales patria autorului său, *Ploághe*, din nordul Logudorului.

In primul rang sânt puse dialectele centrale nuoreze, fiind socotite de autor ca cele mai caracteristice. Materialul cules l-a completat şi confruntat şi cu ceea ce s'a publicat de alţii (Porru, Spano etc.). Unde nu e sigur de originea unui cuvânt pune totdeauna un „Et.?", adăugând totuşi de multe ori observaţiuni folositoare cari pot evocă altora explicaţiuni mai bune.

Cartea se împarte în XIV capitole. Spicuim în primul („Bodenverteilung und Wirtschaftsverteilung") păstrarea terminilor *biḍḍas (villae)* ca centre de aşezări ţărăneşti, *stazzi* „Meierhöfe" (corespunzător it. *fattorie*), *vidazzoni (habitatio)* etc *Domus* eră un „Feudalbesitz al lui *donnu*. Intre felurile de „închisori" (îngrădiri) sânt log. *kunzaðu*, campid. *kunǧau* etc. < lat. *cunïatus*, alături de inovaţia *tanka* < cat. *tanca*. Locurile de păşunat se chemă (*pauperile* >) nuor. *paperile* etc., *pašale* etc. (< pastio) iar pământul „sterp" — zis şi despre animale ca şi la noi — *kampu aγantiu* (= *vacantivus*, p. 4, pentru care comp. şi rom. „loc, pământ gol").

Terminii referitori la construcţiuni agricole sânt numeroşi, deşi vieaţa Sarzilor e mai mult păstorească, natural mai ales în munţi (p. 7).

In cap. II — „Bodenbestellung", 1, Urbarmachung und Aussaat — întâlnim mijloace de a preface terenurile păduroase în arătoare, ca *rumpere* (> log. *rúpere*), *irrutyare* etc., „ardere" (cf. şi rom. *arşiţă, arsuri*, în toponimie mai ales; vezi mai departe, la locul său, şi explicarea dată de noi sard. *inniðu*), *affokare* (din *foku*), ori *abbružai* (it. *abbruciare*) ş. a.

Focul îl „pun" păstorii, ca şi în munţii noştri, pentru a-şi creă păşuni mai largi. Expresia este *ponner foku*, identică cu cea rom. „a pune foc" (unei păduri, case etc.).

www.dacoromanica.ro

In partea întitulată „Pflügen und Jäten" este o serie de termini lat. conservaţi despre arat, „întors" pământul etc., precum campid. *retróčiri* < **retorcere*, despre udat, brazde, glie etc., etc. Plugul, nuor. *aratru*, păstrează în unele părţi şi acum forma primitivă ce o avea la Romani, a unui simplu cârlig mare de lemn (v. figura de la p. 15), cu mulţi termini latini (p. 16). Acelaşi lucru se vede la jug (p. 20 sqq.), unde reţinem pe bitt. *akkukkuratóryu* (din *kúkkuru* „Hinterkopf") pentru tăietura, scobitura concavă, în formă de semicerc, a jugului, care stă pe ceafa boului *. In rom. se chiamă identic, în unele parţi, *cerbice*[1] (lat. *cervicem*) Alt. termin este campid. *kamẹḍḍas* etc., din celt. *cam(b)-* „krumm" (cf. *carâmbi*, în această revistă, la pp. 596-599). Pentru mânatul boilor este campid. *strumulu* etc., din acelaşi lat. *stimulus* (*REW.* 8261) ca şi rom. *strămurare*, care are la un capăt, un vârf ascuţit *sa spina* pentru „împuns" boii (acelaşi cuvânt lat. e şi la Sarzi). Acest instrument are la celălalt capăt o lopăţică de fier, triunghiulară, ce serveşte la sfărâmarea brazdelor şi la curăţirea roţilor de noroiu, numită *arraḍḍatore*, din lat. *rallum (tradula, ralla)* ădecă „răzuitor" (p. 23). Din aceeaşi bază (v. *REW.* 7001 *radula* şi 7002 *rallum*) trebue să pornească şi rom. *raz*, unealtă identică la formă cu cea sardă (v. fig. de la pag. 23), pentru „răzuit" diverse lucruri, cum am văzut personal în Muntenia (cf. Tiktin, Damé, etc. *raz*, *răḍzuş*, „răzătoare" de plugar, dulgher etc.)[2]. Cuvântul rom.[3] nu poate fi postverbal din *radere* ci mai curând un **radu* (din **radulu* < *rallum*) refăcut după *raz*, *răzătoare*, căci *răzui* şi *răḍzuş* „sapă mică de lemn" etc. (cf. o. c.) presupun ca bază un *raz*, *-uri*, din mai vechiul **rad*, **razi* (cf. cârnat, cârnaţ, *cârnaţi*, *lapţi* etc.), şi este evident acelaşi „lucru-cuvânt" cu cel sard (comp. sensurile date la nota 1).

* [Poate înrudit cu *cucura* plugului nostru. S. P.]

[1] In Basarabia de ex., dar v. şi Damé, *Terminologie*, p. 13, unde este şi terminul *ceafă* pentru acelaşi lucru.

[2] In Tiktin: *raz*, *-uri* „Brechstange der Steinbrecher", „Art Eisen, mit dem die Rinde gefällter Bäume entfernt wird". Îl derivă din slav. *razŭ*, „Schlag, Hieb", care nu este de loc necesar şi nu explică semantic pe cel rom., mai ales că avem forma *rădzuş* în Dosofteiu (v. o. c., p. 1316). Sensurile lui *răzuş*, în o. c, sânt: 1. „Schabeeisen", 2. Meissel, Stemmeisen, 3. Sperrholz des Webstuhls (=lopăţică, deci după formă numit aşa), 4 Holz zum Reinigen der Pflugschar (Transilv.), 5. Zugespitztes Holz zum Ausgraben von „Krokus" etc. In *Chestionarul Hasdeu* VII, 485 (Ialomiţa): *raz* „sau *otic*, unealtă de plugărie"; IV (Dâmboviţa): „unealtă pentru scobituri mici în pământ la punerea butaşilor" (cf. şi III, 118, 19, 33, 378, Covurlui, id.). Este deci general dacorom. Pentru o formă a obiectului v. Damé, Term. p. 113 şi T. Pamfile, Agricultura la Rom., p. 34, unde e fig. 6 ca la Sarzi, „cu o săpăligă la un capăt. *Cu el se descarcă pământul de pe corman*", p. 35, iar la p. 37, numit *otic* şi *răzuş*, care are la un capăt o „*lopăţică*" (ca la Sarzi).

[3] O legătură cu ung. *részelni* (Cihac, Dicţ., p. 523, unde e dat şi un *răzălău*), nu e posibilă, cum se poate vedeà, din punct de vedere formal.

www.dacoromanica.ro

In partea întitulată „Tenne, Dreschen, Worfeln" (p. 32 sqq.), relevăm pe log. *appuzonaδu* etc. (p. 24) „grâu des" (sămânat) < *pužone* „Schoss", Sprössling" < **pull-ione* (v. *CDDE.*, s, *pui*, *împuià* etc. id.).

„Vânturatul" se chiamă în log. *appalyare*, fiindcă se face cu *pala* (lat. *pala*), iar rom. a **pălui**, din *pală* (lat. *pal(u)la*, v. comunicările mele la sfârşitul revistei), azi numai cu sensul de „cantitate" „strat" „cât se ia (fân, paie, pământ) într'o pală" (cf. orice dicţ.).

In cap. III se ocupă de măcinat, de coptul şi pregătirea pânii.

Log. *battile*, campid. *battili* < lat. *coactile* (= kwáctile, p. 44) înseamnă „ibânca, pătura" (Stoffpolster) ce se pune supt jug, asinului care învârteşte „morişca", sau supt şea la cal.

Foneticeşte s'a desvoltat cuvântul chiar în lat. vulg. ca şi *coagulum* > *quaglum* etc. Dl Wagner dă (p. 44, n. 2) formele atestate *coactile* „Pferdedecke aus Filz" (centunclum equestre coactile) iar în Edict. Dioclet. şi lat. vulg. *quactile* (cf. de lana facies etiam et unum quactile tenue, Cassius Felix). In legătură cu aceasta putem spune că rom. **pătură** (de pus pe cal, sau de învălit, v. oricare dicţ.) trebue dus la aceeaşi bază. Forma rom. presupune un **quactula* (cf. lat. *coactum* part. şi subst. „couverture forte en feutre", *coacta* „étoffes non tissées, mais foulées, feutrées"), devenit **pa(p)tură*, cu *p* căzut prin disimilare (cf. *fra(p)sin* < *fraxinus*) şi prin formele atone ca *(îm)păturì*, *-à* etc. In *CDDE* 1358 se dau *pătură* „couverture de laine", *păturì* „plier", *împătură* „plier, faire ses bagages", *despătură* „déplier" etc., derivate din **pittula* (din **pitta*, de orig. grecească cu sensul de „smoală"). Dacorom. *pătură* „foaie de plăcintă" şi arom. *pétur* id. au, cred, altă origine (cf. gr. πέταλον id.) şi s'au confundat în dacorom. cu *pătură* (cuvertură), care şi după plur. *păturì* (cf. *pănură* < *pannulus*, *REW.* ad. v.) a devenit *pătură*. *Coactum* (**quactum*) cu sensurile arătate mai sus explică mai bine şi pe rom. *pat*, care a trebuit să însemne în chip firesc „aşternut de lână, ţoale, cuverturi, paie" etc., „strânse" *(coactu)* în formă de pat, pe care se culcă omul. Această idee stă şi la baza altor termini de pat, precum germ. *Bett* (cf. Kluge, ad. v., de la ideea de „salteà"), rom. *strat*, lat. *lectus* etc. [1]

Terminul *akarpire* (p. 52) despre „ruperea în porţiuni a aluatului" < lat. *carpere* este păstrat şi în arom. *scârchesc*, *-ì* (v. *DR.* II, 628). Intre felurile de forme de pâne citäm pe log. *kabuδe* (lat. *caput*) „der Name eines Kuchens, den die besseren Familien unter sich austauschen" (p. 61) care corespunde rom. *capete* „colaci făcuţi la parastase, pentru morţi ce se *împărţesc* de pomană" (cf. şi *căpeţel* „petite aumône" în *CDDE* 237).

[1] V. la Schrader, *Reallexik. d. Indog. Forsch*, s. *Bett*, felul primitiv de pat, în sensul celor spuse de noi. Vom reveni însă mai pe larg altădată asupra acestui lucru. Altă explicare a lui *pat* în *CDDE.* 1365, din **pattus* < gr. πάτος „pas; chemin battu".

www.dacoromanica.ro

In capit. IV „Die ländlichen Geräte" (p. 66 sqq.) relevă conservarea tipului de car roman (plaustrum) cu două roate ca două discuri mari. Acest soiu de car are ataşată un fel de sanie ca un coş împletit, numită campid. *trángulu*, log. *trazu* < **tragulu* (p. 72). Rom. *targă*, asemănător ca sens şi întrebuinţare (V. Damé, *Term.* p. 104, unde e şi figura), căruia nu i s'a dat o explicare satisfăcătoare până acum, se clarifică dintr'un *tragula* (1. Dreschstein, 2. Schlitten, 3. Zugnetz, 4. Egge, *REW* 8839; unde sânt şi forme romanice, cu sensuri analoge). Desvoltarea formală, având în vedere variantele[1], nu prezintă greutăţi, ci s'a petrecut prin fazele **trag(u)ră* > **trargă* > *tragă* şi *targă* (cf. pentru metateză şi disimilare *plimbà* < *primblà* < *perambulare; pigritare* > *pregetà*)*. Forma *traglă* (mold.) este dintr'un mai vechiu **tragră* cu disimilarea lui *r*, arhicunoscută în asemenea cazuri şi nu prezintă greutatea, pentru care d. Meyer-Lübke, l. c, nu crede să fie direct din lat., pentru că nu e nevoe să pornim, cum arată şi multe forme romanice, de la un **tragla*, cu *u* sincopat.

Capit. V „Flachsbau" (p. 73-75), VI „Weinbau" (p. 75-sqq.). Aici se vede că Sarzii au împrumutat —, nu putem zice că n'au cunoscut-o — cultura viei de la Romani, fiindcă terminologia sardă a acesteia este latină. Faptul se confirmă şi prin numeroase urme arheologice. Un strat nou de influenţă în cultura viţei a fost aşezat în Sardinia de către Catalani.

Un caz semantic este log. campid. *pisu* (lat. *pisum*) „Kernchen der Weinbeeren" (p. 79) dar şi, în genere, „Obstkern Fruchtkern, Samen", ca la rom. *bob*, *boabe* (*Dicţ. Acad.* ad. v.: 1. Fève; fèverole, faba, faba vulgaris; II Grain, goutte; III Baie). *Iskarkyare* (nuor.). campid. *kalkai* etc. „keltern" corespunde rom. „a călcà strugurii, pentru a face must", obiceiu care există şi azi (în Cato: *calcare uvas)* în unele părţi (cf. şi *călcător, -oare*, „fouloir de vendange", *CDDE* 219).

Nour. *bayóne*, log. *bayóne, ayóne, baǧǧone* „Korkbottichen", cors. *baja*, *vaja* „recipiente di legno cerchiato a ferro per le olive" (p. 80), nu se pot explicà ca sens şi e greu a fi socotite ca fiind refăcute din *bajula* > **baja*. Fiind vorba de un obiect care circulă împreună cu marfa ce o poartă (struguri, măsline) trebue să fi fost introdus de pe coastele galo-italiene. Ar puteà fi astfel pus în legătură cu fr. *baille* „Wassergefäss" care derivă cu greu din *bajula* (cf. fr. *bail(e)* < *bajulus*, *REW* 888). Având în vedere şi formele sarde (Wagner, l. c. nota 2) *abbayonare*-

[1] Cihac, Dicţ. p. 402, dă formele *targă*, *tragă*, *traglă* „civière, bard, brancard de clayonnage, claie, brouette, traîneau" etc. Formele n.-sl. *traglje*, serb *tralje*, ung. *taraglya*, nu pot explicà direct pe cele rom. generale (traglă e rar). Expresia rom. *a trage targa pe uscat* arată vechea întrebuinţare, ca în lat. şi romanică, pe care a avut-o acest obiect şi anume aceea de „sanie", în special.

* [Posibil ar fi ca *targă* să derive direct din **traga*, o formă „reconstruită" din *tragula* în felul celor citate în acest buletin pp. 602—603 Prin părţile Sibiiului, unei săniuţe cu care se aduc lemne din pădure i se zic *cătargă*, în care trebue să se fi amestecat alt cuvânt, poate *cotarca*. S. P.]

www.dacoromanica.ro

„krümmen" *abbayonáðu* „krumm, gebogen", fiindcă vasul are o formă rotundă (cf. it. *vaso panciuto*), iar despre oameni şi sensul de „buckelig, faul", cuvântul ne duce la ideea de „foale", „burduf", „Schlauch", it. „otre" etc., care servesc şi ca vase. Fr. *baille* s'ar explică fără greutăţi din un **bag(u)la* < *baga*, „Schlauch", al cărui sens de bază e dat ca un „Schlauch, in dem der Wein durch Maultiere transportiert wurde", iar în romanică are şi sensul de „dicker Bauch" (*REW baga*). In ce priveşte sensurile „dicker Bauch", „faul, buckelig", avem un caz analog în fr. *lourd* care cred că se explică, dacă nu direct, prin influenţa lui *lūra* „Schlauch" de unde fr. *loure* „Dudelsackpfeife" (*REW* 5174, unde v. şi celelalte forme romanice, analoge ca fonetism). Ideea de „om burduhănos, cu pântecele mare, greoiu, leneş" s'a putut amestecă cu aceea a lui *lūridus* „gelb, leichenblass" (REW. 5179, cu sensurile romanice „schwerfällig, schwer, langsam"), care se explică când e vorba de om cu „dicker Bauch", cum am spus mai sus, pentru care comp. şi rom. „femeie grea", „femeie însărcinată".

VII. „Bienenzucht" (p. 83 sqq.). Albinăritul, spune d. W. e puţin cultivat ceea ce se vede şi din micul număr al terminilor, numai 15—16, pe când cei despre vie sânt de 6—7 ori mai numeroşi.

Fagurul se cheamă log. *reya*, campid. *a(r)rega* = **recla* < *retula* (p. 84, cf. şi p. 30) şi *melaréya* (+mele) şi aduce aminte pe rom. **retezà** „a luà mierea din faguŗ" (v. aceasta şi la comunicări) căci în log. este şi *reyare* „das Zunehmen der Waben" (ibid), iar „das Auswaben" (Ausschneiden von honiggefüllten Waben, Zeideln) este în campid. *činčinai* < *circinare*. Cuvintele sarde sânt instructive pentru rom. *retezà* care are două sensuri distincte, unul legat de „lucru" (scoaterea mierii din fagure) în legătură cu lat. *retes*, zis pentru fagure din cauza asemănării cu o reţeà, celălalt „a tăià" în genere. Este însă întrebuinţat des în cazuri ca „a retezà capul", adecă „a face să se rostogolească" (cf. lat *rotulare* etc.) „a retezà un băţ" (v. dicţionarele), adecă a-l „rătunjì — rotunjì" la un capăt (la vârf), făcând să cadă acesta jos. Această „rotunjire", analogă sard. *činčinai*, s'a putut aplică şi fagurului. In felul acesta **recediare* < *recedo*, dat de d. Puşcariu (Etym. Wb. d. r. Spr., s. *retezà*), ajuns „normal" la **recezà*, se explică prin influenţa lui *rotunzì* în ce priveşte schimbarea lui *č* > *t*, şi prin aceea a lui *retezà* (despre fagur).

VIII. „Viehzucht und Hirtleben" (p. 85 sqq.), afirmă d. W., este o ocupaţie intensă la Sarzi. Terminologia acesteia cuprinde 40 pagini, prin urmare limba este şi aici „oglinda" faptului. Nu ne putem oprì la multe cazuri, deşi atâtea te ispitesc prin legăturile ce se pot face cu alţi termini romanici şi români. Semnalăm pe *sinnare* < *signare* (p. 90) „a **însemnà** vitele mari şi mici, la urechi", ca şi în rom. Sensul este deci vechiu şi W. îl

www.dacoromanica.ro

găsește atestat în Palladius. Se dau la p. 90 și diverse figuri ale felurilor de „semne".

Dintre acestea, *pertuntas*, gaură mică în ureche, corespunde rom. **preducel** care are același sens de „pătrundere" a urechii ca și în sardă. La noi se face semnul cu un tubuleț de fier, zis *preducel* [1], deci „perforator", încât cuvântul rom, după analogia celui sard, se explică, cred, din un **perducticellus,-ella* < *perductus* (cf. *REW. ductilis* „verschiebbar", *ductio* > it. *doccia* „Röhre") devenit **predu(p ceà,-el*, cu căderea obicinuită în rom. a lui *p* proton din grupul *-ct-*. Celelalte 12 semne ca nume (sens) și ca formă (furculiță etc.) sânt identice în mare parte cu cele practicate de păstorii noștri, fapt etnografic demn de remarcat.

Între felurile de a împiedecà un cal este și acela de a-i legà piciorul de dinainte cu cel de dindărăt, de pe aceeași latură, adică *trabare*, iar obiectul *trabas* „Fesseln" (= sp. *trabar, traba* < lat. *trabes*, v. *REW* 8823). Pentru acest fapt să se compare ceea ce am spus în această revistă (p. 373) despre mersul *buiestru* (din lat. *boja*, cu același sens ca terminii sarzi, de „Fessel") care se învață prin impiedecarea identică cu cea pomenită mai sus la Sarzi. Mersul „buiestru" (log. *portante* din it. *portante*) la care calul este „învățat" („gewöhnt", p. 96), este foarte uzat la Sarzi, cum afirmă d. W. In Tomaseo (Dizz. d. l. it. p. 1123), la v. *portante* se arată că la acest fel de mers se învață calul exact în felul amintit de noi [2].

Interesante expresii pentru „a se sperià" (despre cal, animal cunoscut ca fricos) sânt nuor. *unbrare* etc. campid., pe lângă verb, *umbrosu* „sperios" etc.; nuor. *appuppare* și „fricos" *kaḍḍu appuppaḍóre*, derivate din *puppa* „bamboccio, fantoccio, folietto, fantasma", din lat. **pupra*, ca și sic. *puppa* „fantoccio, spauracchio degli uccili". Cuvântul corespunzător rom. este *mo-*

[1] V. Damé, *Dicț.* Tiktin, Dicț. ad. v., dând și verbul *preduci*, afirmă că din bulg. nu se poate explicà cuvântul rom. Formele bulg. sânt *dupka, dupča* și verbul *prědupčvam* (v. Gherof, *Dicț.* la *dupka*), cu sensul de „gaura,-ì". Rămâne deci de vazut dacă prin alte exemple se poate dovedì posibilitatea căderii lui *-p-* în cuvinte rom. de origine slavă. Ca sens este apropiere.

[2] „*Portante* s. m. una particolare andatura del cavallo, la quale diciamo anche *ambio* o *ambiadura*. Passeggiare sul portante... è quando muove il piede e la mano dell'istessa parte"..., de unde „andare di portante". — „Per far andare un cavallo di portante sogliono alcuni *mettergli le balze ai piedi*, cioè legar una corda dalla mano dritta al piede dritto, e così all'altra parte; e ciò perchè, levando il cavallo la mano, sia forzato levar anche il piede dalla stessa parte" (cf. Addenda, în acest buletin, p. 4 1).

Dl Puşcariu susține punctul său de vedere (p. 373 sqq), adăugând că *-u-* se putea menține și numai în **ambulester*, (> îmbuiestru), deși izolat. pe când celelalte forme rom din baza *ambulare* (*umblà, umblet, umblător* etc) și romanice (*REW* 412) au *u* sincopat. Noi credem că s'a zis «umblet buiestru», bazați pe faptul real privitor la mijlocul prin care se învață calul să mearga buiestru: legarea picioarelor în «balze», piedici, *boja* etc.

www.dacoromanica.ro

mâie, *mămâie* şi duce la o origine semantică identică **mammanea*, pentru" **mammonea*, cu sens peiorativ, din lat. *mamma* care, alături de *mamîla (REW*, 5276), ca şi **puppa* (v. *REW.* ad. v.) însemnă şi „ţâţă, mamelă" (v. *CDE* 1044 arom. *mămân'i* „goître"). *Momâia* este un fel de „umflătură, păpuşe" care de departe pare un cap de om şi se face uneori din zdrenţe în chipul unui copil, alteori este un simplu şomoiog de paie sau de fân, pus în vârful unui par, pentru a speria pasările, sau pentru a însemna un loc care nu trebue umblat [1], călcat de vite.

Log. *suppare* etc. „schnauben. pusten" şi subst. *suppu* etc. „anelito", de ce „lautmalend" (p. 99) şi nu *sufflare+appuppare*, întrucât, se ştie. calul „sforăe" când se sperie de ceva?

„Ein störrisches Pferd" se zice în log. campid., *(b)ettyosu, abbettyosu*, zis şi despre oameni, din *(ab)bettyare*, *-ai* „störrisch sein, zanken", din lat. *amphisbeticus* (p. 100 şi v. *REW.* 428). Cred că şi rom. **bezmétic, -tec** poate porni de aici, având aproape acelaşi sens „zăpăcit, nebun etc." (v. Tiktin, ad. v. unde explicaţia *bez* + *matka*, îmi pare artificială; chiar forma rut. *besmatok* „roiu fără matcă" din *Dacoromania* I, 214, întâmpina şi greutăţi formale [2]). Formal s'ar explică astfel: *împesbetic*, alături de *ameţi*, *desmeţi* a devenit *bezmétic* şi *dezmétic*, prin confundarea lui *bez-* cu prefixul *des-* (cf. şi derivatele *bezmeteci*, *dezmeteci* etc. Tiktin ad.v.).

O oaie izolată care n'a fătat nici odată, se chiamă în campid. *singra* < *sing(u)la* (p. 107), pentru care comp. rom. **stinghèr,** etc. (< *sing u)laris+stinghe*, v. la comunicări) care se zice mai ales despre vietăţi singuratice sau despre vite ce n'au pereche: „bou stinghér", „vacă stinghére".

Dintre adăposturile pentru porci relevăm pe log. *siðarzu* etc., derivat din *siða* „Baumzweige, Reisig" şi campid. *insiðai* „pfropfen" < *insitare*. Tot aici ne duce şi rom, **înţesà** (= **insitiare*) care înseamnă în genere a „îndesà" (v. dicţionarele). S'a zis întâiu a „înfige, înţepeni, îngrămădi, îndesà" (nuiele, ramuri etc., la altoit sau la împletit) [3] şi apoi, prin metateză şi probabil şi prin influenţa lui *îndesà*, a devenit *înţesà*, din mai vechiul **înseţà* (cf. lat. *insero* „planter, semer, implanter, unir"; *REW* 4467 *insitare*; log. *tidardzu* „Haufen Holz oder Zweige" şi 4436 **ininsitare* „propfen, einpflanzen" > it (*an*)*nestare*).

[1] V. şi Tikt., Damé, Dict.

[2] Întrebuinţarea din ex. citat acolo „(albinele) umblau bezmetice" poate fi numai întâmplatoare Aşa se poate spune despre ori ce vietate, nu numai despre alb ne.

[3] Iata două accepţiuni lămuritoare pentru etimologia de mai sus: „[arme] *la brâu înţesate* „(G. D Teodorescu, P. pop., 447 şi v. acelaşi lucru la p. 446); „[in un cerculeţ, la construirea unui coş] *înţesăm capetele a 30, 40, 50 răchiţi din cele mai lungi*", cu sensul de „a îndesà, infige". „implanter" (F. R Atila, *Pescutul*, p. 124).

www.dacoromanica.ro

Un important termin legat de obiceiurile primitive ale păstorilor de a-şi creà şi întinde locurile de păşunat, este **išinniðare** „a paşte un loc încă neatins" (sverginare un prato) din **inniðu** „noch nicht angegriffene Weide",

Cuvântul a rămas obscur d-lui W.[1] (v. p. 115).

Să ne gândim însă la obiceiul păstorilor în genere şi al agricultorilor chiar, cum am văzut şi la Sarzi (cf. W., p. 9.) de a întrebuinţà focul ca cel mai lesnicios mijloc de a curăţi terenul de păduri, pentru a-l face bun de arat şi de păşunat (v. şi terminii sarzi, din cap. II., *affokare*, *abružai* şi cei rom. *Arşiţă*, *Arsuri*, *Pârlita* etc. în toponimie[2], despre locuri goale, fără păduri, evident după arderea acestora).

Originea nu poate fi deci altceva decât un ***ignītu-*** > sard. **innidu** adecă „arsură, loc făcut livadă (prato) după distrugerea pădurii prin foc", după care se ştie că creşte iarbă bună. *Išinniðare* îşi arată astfel şi el clar înţelesul de a „pătrunde, a păşunà pentru întâia oară livada cea proaspăt făcută".

Pentru explicarea accentului de pe prima silabă trebue să admitem un derivat vechiu sard din lat. *ignis* (verbele lat. sânt *ignesco*, *ignio*) sau un postverbal, ca atâtea altele date de d. W. în studiul său, din **ignītare* (cf. adv. lat. *ignītus* „auf dem Wege des Feuers, durch Flammen" din Cassiod., apud Georges.)

O urmă din lat. *ignis* în romanică este şi arom. *ńiaţa*, v. rom. *miaţà* etc. „friguri, fierbinţeală, din lat, **ignitia* (dat de Skok, cf. *Dacoromania*, I. p. 424).

Termini pentru „Brachacker (klr. *ú-hor*), „ausgebrannter Ort im Walde" (rus. *garь*) etc., din care familie vine şi rom. „ogor", ne dă Berneker (*Slav. Etym. Wb.* s. *goréti* «brennen» p. 333 şi s. *garati* cu ideea „entbrennen, völlig verbrennen", p. 294).

„A fugì nebun" despre animalul urmărit sau muşcat de „streche", *muska*, *muskone*, se zice log. *muskare* (cf. sic. *muskyari* „fuxir" etc. p. 116) şi corespunde rom. **a strechià** ce se zice în special despre animale când fug nebune, chiar şi când nu e vorba de urmăritul sau muşcatul acestei insecte, Cuvântul rom. vine din **streche** < lat. ***oestriculus**[3] (din lat. *oestrus* id.) devenit

[1] D-sa respinge pe *gignitus*, dat de Guarnerio, Romania XXXII, 56 şi **agnitus* (Subak) ca imposibile şi crede mai potrivit pe ***innītus*** pentru *innatus* (Sommer). Dar şi acesta, nu numai ca sens dar şi formal (cf. *a* lung din innatus) nu satisface câtuşi de puţin.

[2] V. Dicţ. geografic al României şi comp. critica mea despre *Toponomastica* d. v. d Arno, a lui S. Pieri, în *Dacoromania* I, p. 496.

[3] Cihac, Dicţ II p. 373, dă formele *strechie*, *streche* „oestre, taon, action de courir de toutes ses forces comme piqué par un taon", *strechez*, *-à*, être piqué par un taon, courir de toutes ses forces, comme piqué par un taon". Din v. slav. *strъkъ*, *strěkъ* am fi avut *struk(ă)*, ori *str(e)akă*, iar *-ch(i)e* şi meglr. *-cl'ă* nu pot veni din slav. *-kă* ci numai din lat. *-cla*, ca în *urech(i)e*, *genuche*, arom. *ureacl'e*, meglr. *ureacl'ă* etc. (comp. însă rom *muncă* plur. *munci* < v. bulg. мѫка, Densusianu *H. d. l r.* 249; *gâscă* < v. bulg. гъска 259, *cârcă* < кръкъ etc. etc.

www.dacoromanica.ro

**strechiu* şi, refăcut ca gen. din plur. *strechi*, prin influenţa lui „muscă", a ajuns la sing. *streche*. *Oes-* (*es-*) a devenit *s-* ca şi pref. *ex-* din diversele compuse (*schimbà* < *excambiare* etc.).

Cuvântul se găseşte şi în megl. *streacl'ă*, după cum îmi comunică dl Capidan. Formele sarde şi rom. se întăresc etimologiceşte unele pe altele (v. formaţiuni identice ca sens în *REW* 702, s. *asilus* „Bremse". şi 8507 s. *tabanus)*.

In capit. X se ocupă de tors şi ţesut (p. 125 sqq.). Aici vedem termini lat. păstraţi mai ales în apus, ca *filare* (a toarce), *conuc'la* (furcă) etc., dar şi *torquere* (în sud. Sard.) pentru „a toarce cu fusul". Probabil că în lat. vulg. *filare* a însemnat „a face, a trage firul din lână, caier", iar *torquere* „a-l sucì cu fusul" şi pe urmă s'au confundat ca sens în diverse părţi ale Romaniei.

O urmă din *filare* avem şi în dacorom. **înfiripà** (lat. **inperfilare* > **imp(r)ifirà*, şi prin metateză, *infiripà*)[1], păstrat astăzi cu un sens mai depărtat, de ex. „a-şi infiripà o avere"[2]. Sensul ieşit din sfera ţesătoriei. de la ideea de „a desprinde şi a formà firul" a ajuns să se aplice la aceea de „a formà, a înfiripà pe încetul un lucru, aşa cum se alcătueşte un fir prin învârtirea lentă a fusului" (v. şi sensul „a se înfiripà mustăţile" la nota 2).

Intre materiile de tors se întrebuinţează şi „Muschelseide" *(Byssus)*, numit *pilu de nakkara* (it. *nacchera*). Ciorapi şi mănuşi din acest *Byssus*, de care vorbeşte Tertullian, se fac şi astăzi în sud. Franţei şi sud. Italiei (v. p. 129). O urmă din această industrie avem în rom. *buş* „ciorap" (v. ale mele *Cercetări lexic.* şi *REW.* ad. v.), iar după cercetări mai recente am aflat că înseamnă, prin Vâlcea şi jud. Braşov, şi „tureci (jambiere) de lână".

În capit. XI se vorbeşte de portul sard (p. 136 sqq.), care e foarte original. Interesanţi şi pentru noi sânt iţarii de in, largi şi lungi numai până din sus de glezne (v. figurile la p. 138-9) aşa cum îi poartă ţăranii Români prin Ardeal şi Banat.

Gluga, nuor. *kukutsu* (lat. *cucutium)* etc. formează un întreg cu o pelerină ce se aşează pe umeri, (v. fig de la p. 139—140). În Ardeal (Cojocna) ţăranii noştri au o pelerină identică, un fel de mantà fără mâneci, la care *gluga* atârnă în spate ca o pungă mare. şi formează un întreg cu restul, de care nu se poate desprinde.

Gluga mai cunoscută la noi e un *kukutsu* separat de haină, care se poartă pe spate, iar la nevoie se aşază pe cap[3].

[1] O metateză analogă avem în *risipì* şi *siripì;* chiar *chisirì* < *risichì* am întâlnit în Ialomiţa.

[2] Cf. la Tiktin sensurile „(wieder) in guten Stand setzen", „(wieder) herstellen" (a înfiripà o gospodărie) şi mai ales *a se infiripà mustăţile.*

[3] Plecând de la tipul prim, ne întrebăm dacă rom. *glugă* nu e în legătură şi cu *gunna*, păstrat în arom. *(REW.* ad v.), care ar fi însemnat o gună mică?

www.dacoromanica.ro

Referitor la strângerea hainei la piept, relevăm pe *assolappare* „affibbiare, unire, stringere al petto" (o haină), span. *solapar*, „caer una parte del vestito sobre otra". În rom. există **a preveşti** care are sensul analog cu cel span., adecă „a se acoperi, a petrece o margine de haină, sau de stofă peste altă margine, când e vorba de încheiat haina, sau de cusut o materie" [1]. Originea cuvântului răsare clară: lat. **pervestire* (v. şi *învesti*, *REW* s. *vestire*).

Intre alte asemănări cu portul Românilor, despre care nu se poate spune, în faza actuală a etnografiei noastre, dacă sânt întâmplătoare ori aparţin unei epoci vechi, când deosebirile de port între popoarele Europei nu erau mari, citâm şi următoarea: Sarzii în unele părţi îşi împletesc părul lung şi-l ung cu grăsime de porc sau cu uleiu (v. p. 147) ca păstorii noştri care îşi ungeau pletele cu măduvă de oaie [2].

Din punct de vedere lingvistic este importantă constatarea d-lui W. că cei mai mulţi termini de port sarzi sânt streini (it., span., catalani). Faptul este explicabil, întrucât stofele şi hainele circulă cu negustorii şi sânt atrase de spiritul de imitaţie al omului în ce priveşte podoabele corpului. Alt motiv pentru Sardinia este împrejurarea că cei mai mulţi negustori sânt streini.

Din aceste împrejurări se explică că unii termini, ca lat. *linza*, „iie", sânt foarte restrânşi astăzi în Sardinia, ca şi la noi.

In cap. XII se ocupă de casă şi acareturile ei (p. 149 sqq.). Casa în unele părţi e primitivă, cu o singură odaie, fără sobă, numai cu vatră în mijloc, iar fumul se strecoară pe uşă şi prin coperiş. Imaginea aceasta nu e streină nici de satele noastre mai sărăcăcioase.

Odaia unde se face foc, chiar la casele cu mai multe odăi, se chiamă *sa domo dessu vumu fumu*), precum „fumuri" în Transilvania înseamnă „case, gospodării".

Capit. XIII tratează despre straturile sociale. Despre ceea ce a fost odată vorbesc termini ca *servu*, *culivertu*, *lieru* (cf. rom. *şerb*, *iertă*).

Stăpânul („Besitzer") se chiamă log. nuor. *su mẹre*, soţia lui *sa mẹre*, copiii *meriẏeddos*, cari au la bază pe lat. *majorem* (nu *major* ca în *REW* 5247). Reducerea lui *-aj-* la *-ẹ-* o explică foarte bine d. W. (p. 157, nota 2) prin întrebuinţarea deasă la vocativ, evident ca termin de adresare către stăpân, căci se zice şi azi în sardă *o ssu mẹre!*

[1] L-am întâlnit cu acest sens în Muntenia lată şi după Tiktin sensurile: *priveşti* „uber etwas hinaus reichen, ragen": [Dragostea] uscatul tot îl cuprinde şi mările priveşteşte, adecă „acopere" (comp. a *copleşi*). In Şez. V, 119, 23 e dat şi sensul de „a întoarce tivitura, a o face dublă, spre a fi mai trainică".

[2] Cei din Carpaţii dintre Braşov—Sibiiu, după informaţiile mele.

www.dacoromanica.ro

Cred că nici rom. *mare* nu poate fi despărţit de această bază, mai ales dacă avem în vedere derivatele *măria ta!, măreţie*, arom. *măril'e* etc în care intră ideea de adresare către un superior, ca şi în *sire* şi în atâtea derivate ale lui *senior* (v. *REW*). Prescurtările petrecute în aceşti termini se explică prin deasa lor întrebuinţare [1].

In sfârşit capit. XIV cuprinde trilogia vieţii (naştere, nuntă, moarte), p. 159 sqq.

In concluziune, studiul d-lui Wagner e făcut cu pasiune şi cu multă vieaţă, fiindcă pune alături de haina lingvistică realitatea concretă. Procedarea aceasta câştigă tot mai mult teren, încât terminul „Wörter und Sachen" devine prea strâmt pentru a numi metoda cea nouă de urmat în cercetările viitoare. Căci vieaţa, realitatea întreagă din jurul nostru de o parte, iar în faţă oglinda acelora, limba omenească, stau la baza lingvisticei.

G. Giuglea.

Leo Spitzer, *Die Umschreibungen des Begriffes „Hunger" im Italienischen.* — Stilistisch-onomasiologische Studie auf Grund von unveröffentlichtem Zensurmaterial. Halle, 1921. (No. 68 din „Beihefte zur ZRPh.") Pp. 345.

Cum reiese din prefaţă, dl Spitzer a fost inspirat pentru acest studiu de consideraţiunea că războiul a fost, firește, un puternic experiment sociologic.

Ca lingvist s'a gândit că soldaţii duşi, fie cu armatele de luptă, fie ca prizonieri în diverse părţi ale Europei, au suferit şi influenţe în limba lor, nu numai psichologice şi fizice.

Exprimarea prin perifrază a „foamei" este o temă pusă de războiu. Acesta a dat la iveală, pe toate fronturile, unele creaţiuni de limbă speciale, de o valoare mai mult sau mai puţin reală. Chestiunea a atras şi pe alţii, precum pe Dauzat (cu *L'argot de la guerre*, Paris 1918), pe Şăineanu *(Argot des tranchées)* ş. a.

Intrebarea ce se impune însă lingvistului, deşi răspunsul nu-l vor putea da decât urmaşii noştri, este să se urmărească cât şi unde vor trăi creaţiunile de limbă, născute din contactul miilor de indivizi, connaţionali, ori de neam deosebit. De sigur cele mai multe vor dispăreà odată cu risipirea, „grupurilor sociale" de pe fronturi şi întoarcerea indivizilor pe la vetrele lor, în vechiul lor mediu social-lingvistic.

---

[1] Un *maiore* aton, la vocativ în fraze ca **mă(i)re* (fráte, Dumitre etc.) puteà ajunge uşor la *măre* (comp. *pavimentum* > pământ), care odinioară cred că însemnà „Domnule"! In familia acestor termini trebue admis şi amestecul lat. *magnarius*, care, devenit **mamari* (v. despre *mn* aton > *m* Dacorom. I, p. 424—5), a fost înţeles ca un comparativ *mai-mare*, existent şi azi cu sensul de „fruntaş, princeps" (v. Tiktin, ed. v.) iar în arom. înseamnă „căpeteme" (v. Papahagi, Basme, la glosar).

www.dacoromanica.ro

Materialul din această lucrare ne dă un „limbagiu“ al foamei, dar mai mult o serie de „poezii“ lapidare, fără preţ artistic, în care se exprimă durerile foamei în figuri ciudate, cu jocuri de cuvinte, adevărate ghicitori uneori, sau în diverse alte chipuri care înlesneau prizonierilor să ascundă de cenzură cuvântul crud „foame“.

Materialul l-a cules autorul fiind şef al unui biurou de cenzură (grupul italian) din Viena, între anii 1915-1918, din scrisorile prizonierilor sau din cele venite acestora, dând numele scriitorului precum şi al localităţii de unde erà soldatul, sau unde scrià. Astfel faptele culese de dl Sp. ar formà, material pentru un fel de atlas lingvistic (cf. pp. 5-7). Transcrierea a căutat s'o facă conform cu originalul (v. p. 7).

Mascările „foamei“ (v. capit. II, „Das Belegmaterial“, 1, p. 12 sqq.) în prescurtări cu *f.*, *ff*, *fa.* etc. (p 12) sau în schimbări de sunete-semne ca *Lema* (= *Male*), *Vegra* (= *Grave*), etc. n'au nici o importanţă lingvistică. Dl S. caută să deslege totdeauna ghicitorile acestea cur oase, ca de ex. pe *Mefangra* = *Mefa* (= Fame) + un „Phantasiesuffix“ (p. 15) ori + *negra* (p. 314). Dar de ce nu + germ. *Hunger*, mai ales că acelaşi individ scrie şi la New-York un *Mefangro* (p. 16 şi probabil că cunoşteà ceva şi din limba germană.

Urmează apoi exemple în cari *appetito* (2, p. 31 sqq.) e întrebuinţat ca eufemism pentru „foame“, care e redată şi prin diverse personificări (3, p. 40 sqq.) ca „Signora Fame, Lucia“ etc., „la stria di fame“, după care vin şi interesanţi termini reali, ori derivaţi, ca *la gazzarona* (< *gazzera*, „Elster“ v. şi p. 315, la îndreptări).

Noţiunile „sănătate“, „higienă“, „cură“ (4, p. 50 sqq) sânt folosite în jocuri de cuvinte sau ca contraste ale foamei. Astfel: *pulicia interna*, un fel de „maţe goale“, *crepo della salute*, creiată după expresia „a crăpà de foame“ etc. „Luft-Wind“ (5) întrebuinţat ironic, pentru „hrană“ ori ca motive de foame (comp. „perche qui regna delle grandi arie famadicie“, p. 57). „Boli“ ca „malatia della febbre mangina“ şi altele, în care intră termini reali din diverse părţi ale Italiei şi cari dau mult de lucru d-lui Sp. pentru a lămuri relaţiile posibile de sens cu năpraznica foame, precum *muccare*, despre care se întreabă dacă e un derivat din *mucco* „Rotz“ sau din *mucca*, deci „brüllen wie eine Kuh“? (p. 63). „Körperliche Zustände“ (p. 67 sqq.) cu expresii, pentru „slăbiciune“, ca „il fianco batte“, „si tira la cinghia“, „strenzer la cintura“ etc., cu analogii şi în alte limbi (v. p. 77) cum sânt şi în rom. „nu mă mai cuprinde, mă strânge cureaua“ (pentru ideea de „sătul) sau „nu mă mai ţin pantalonii“ (= cad, din cauza foamei), ori „i calzoni ci vole le tirelle perche la cinta non cia più bucchi“, cum spune un prizonier originar din Reggio Emilia (p. 78) etc., etc.

www.dacoromanica.ro

„Sonstige Typen" (p. 81 sqq.) cu terminul „lung", pentru „slăbit", sau periîraze ca „si tira il collo" (p. 82), pentru care comp. rom. „tras la faţă", „i s'au lungit urechile" (de foame) etc., apoi comparaţii ca „slab ca o baionetă, ca o scândură", sau se exprimă frica de a nu mai puteà sta „...in piedi col vento" (p. 84, Milano), pentru care comp. rom. „îl sufli de slab ce-i".

Expresii ca „...veniva laqua in boca di vederlo" (un peşte), „...batter la bava" (p. 90) aduc aminte de rom. „i lasă gura apă", „îi curg balele" (de poftă).

Pentru milan. *boba* „Überfluss" şi roman. *bobba*, a se vedeà şi articolul mieu despre *îmbuibà*, în acest buletin (p. 632 sqq.). Rolul burţii şi al maţelor în foame îl arată expresiile „le bodelle brontolano" (comp. rom. „îi chiorăe maţele"), după care vine o serie întreagă de plângeri şi vaiete", o adevărată muzică a nenorocitelor organe (v. şi 10. Musik, p. 134 sqq.).

Ghirba (= „Magen, Mund, Körper"?), socotit ca „unklar" de dl S., dacă luam în vedere ce spune prizonierul din Corsica, „io sono sempre *capogherba* e suo cugino boccha apandoli" (p. 104) duce la germ. *Wirbel* (comp. „ahd." *wirbil* „Wirbelwind", „anord" *hwirfell* „Kopfwirbel" etc., din baza *werben*, la Kluge). Ideea este aceea de „crampe, dureri, vârtej, ameţeli" (la burta şi la cap)[1].

Imaginaţia flămânzilor, în capitolele următoare (p. 105 sqq.) ne evocă postul, veghea, pe mucenicii care au suferit foame, animalele lacome (lup, hienă) diverse obiecte ce închipue stomacul (moară, fabrică) etc.

În capit. 19 (p. 234 sqq.) se caută a se distinge forme de limbă, dialectale, introduse sporadic în textul scrisorilor cari de obiceiu sânt de culoare literară italiană Capit. 21 cuprinde „Etymologisch unklare und vereinzelte Typen" (p. 241 sqq.).

(S)lissa (Siena) şi *lissona* (Alessandria), pentru ideea de foame (p. 245) trebue puse în legătură cu rom. *a leşinà* (de foame, în special), *leşinat*, *leşinătură* (om, animal flămând). Acestea se pot explică semantic şi formal din lat. *līxa* „klares Wasser" (v. Walde[2], p. 437), adecă „apă chioară" cum se zice în rom. despre o fiertură slabă, neconsistentă, care te lasă flămând „te *leşină*" (deci, pentru rom. un **lixīnare* < **līxina* „*mâncare sarbădă, slabă", „leşinată")[2].

Din partea III-a („Schlussfolgerungen", p. 252 sqq.) reţinem ceea ce a vrut să urmărească autorul în această lucrare: „... um zu zeigen, welche Mittel in einer gegebenen genau umgrenzten Sprachperiode (dem italienisch von 1915—1918) und in einer

[1] Celelalte apropieri, de alţi termini, ca *gherb* „Loch" (REW. 4690) etc. nu satisfac de loc.

[2] Din **laesionare* > *laesio* (CDDE. la *leşinà*) nu se poate explică semantic cuvântul românesc.

www.dacoromanica.ro

gegebenen Situation (der Kriegsgefangenschaft in Österreich-Ungarn) zur Verfügung standen um eine gegebene — oder vielmehr verbotene — Vorstellung (den Hunger) auszudrücken".

Acest scop l-a ajuns dl S. printr'o muncă şi cu un aparat ştiinţific minunat. Ne întrebăm însă cu groază la ceea ce vor zice urmaşii în faţa miilor de volume ce ar fi să se scrie în acest chip despre mile de termini dintr'o limbă. În adevăr „se sperie gândul", cum spune cronicarul nostru Miron Costin.

G. Giuglea.

Adolf Zauner, Altspanisches Elementarbuch, zweite, umgearbeitete Auflage. Heidelberg, 1921, pp. XII+192.

Dr Karl Voretzsch, Altfranzösisches Lesebuch, zur Erläuterung der altfranzösischen Literaturgeschichte. Halle (Saale), 1921, pp. XII+210.

Sânt manuale foarte utile studenţilor universitari care se dedică studiilor de romanistică. Primul cuprinde şi o clară expunere a istoriei limbei spaniole, cu unele explicări de fapte proprii autorului, iar al doilea numai textele caracteristice ale vechei literaturi franceze, cu adnotaţiuni. Ambele au la urmă şi indispensabilele glosare. La Voretzsch se dă şi originea cuvintelor înregistrate în glosar.

G. Giuglea.

Lui Nicolae Iorga. Omagiu. 1871—5/18 — Iunie 1921. Editura „Ramuri", Craiova. pp. 340. Format în 8°.

Din acest volum omagial, dedicat marelui istoric şi bărbat de stat la împlinirea vârstei de cincizeci de ani, relevăm câteva lucrări în legătură cu studiile ce se fac la MLR.

— N. Bănescu, *Daniel (Dimitrie) Philippide.* Pag. 33—42.

După o privire generală, critică asupra ştirilor date până acum despre Daniel (Dimitrie) Philippide, unul din „învăţaţii greci care, la începutul veacului al XIX-lea, iau o parte activă la desvoltarea învăţământului, în vestitele şcoli de carte grecească din ţările noastre". Dl Bănescu adaoge ştiri nouă, mai ales la biografia acestui cărturar, întregind-o simţitor. Acolo unde ştirile precise lipsesc, ori se contrazic, completarea lacunelor se face printr'o argumentare viguros şi ştiinţific susţinută, care a ajutat mai înainte şi la respingerea falsurilor şi greşelilor publicate aiurea cu privire la viaţa lui Philippide.

Ni se dă în chipul acesta, o satisfăcătoare biografie, care e de mult interes pentru istoria culturii noastre. In special, preţios e tot ce ni se spune în jurul celor două lucrări ale învăţatului grec: Istoria României şi Geografia României, amândouă scrise în greceşte. Ele arată că autorul erà un bun cunoscător al lucrurilor de la noi, ştiute de el prin mijloace proprii.

www.dacoromanica.ro

— G. Bogdan-Duică, *Mihail Anagnosti.* Pag. 45—49.

În câteva pagini numai, scrise într'un stil viu, aproape abrupt, caracteristic d-lui Bogdan-Duică, reiese însufleţită figura unui „vechiu democrat român, despre care nimeni nu mai pomeneşte": Mihail Anagnosti. El a fost un om de cultură, un idealist, care a adus mult bine neamului, făcându-l cunoscut şi simpatizat în occident, mai ales în Franţa, prin scrierile sale politice. Acestea cuprind idei nouă pentru atunci (întâia jumătate a secolului al XIX-lea) şi informaţii, care au fost folosite de diplomatul românofil Eduard Thonvenel şi chiar de Mihail Kogălniceanu. (E vorba de prima lucrare a lui Anagnosti: „La Valachie et la Moldovie", apărută în „Revue des deux mondes", la 1836)

O altă scriere: „Les idées de la révolution et les affaires d'Orient" (Paris, 1841) este „singura scriere de origine românească, în care un om de talent specifică ecourile, pe care mişcarea politică şi socială apuseană le va trezi în Orient".

Dl Bogdan-Duică spune la urmă, cu drept cuvânt, că pomenirea lui Anagnosti se potriveşte cu serbarea democratului N. Iorga.

— V. Bogrea, *Urme bizantine în româneşte.* Pag. 51—63.

Insemnări filologice, care completează, ca „precizări de amănunt", studiile d-lui N. Iorga asupra Europei orientale.

1. „iscusate" are înţelesul de „scutelnice" (sate iscusate" în literatura poporană) şi e mgr. ἐξκουσάτος, mlat. „excusatus".

2. „Unzar" (tot în literatura poporană) e „hînsar", haiduc slobod după I. Bogdan) şi corespunde vsl. „hansarŭ" = it. „corsare" sau mgr. κουρσάρης contaminat poate cu ung. „huszár".

3. Biz. Βάραγγοι nu s'a pastrat în rom. „barangă", care e o simplă varianta a lui „balangă".

4. Αὐτουράτωρ e în copie românească, la Ureche, ca „însuşiţiitoriu" sau „singur-ţiitoriu."

5. „Primichir, primicheriu", din mgr. πριμ(ι)κήριος — mlat. „primicerius" (primus in cera), cunoscut de lexicografii noştri ca termin, cărturăresc, de ierarhie bisericească.

6 Expresia „a fi într'o pită" se regăseşte, identică, în gr. „σύψωμος" şi'n lat. „cum pane".

Am dat numai rezultatele; la ele, dl Bogrea ajunge prin scrutarea părerilor anterioare, respingerea judicioasă a tot ce e greşit şi folosirea promtă a unei vaste informaţii, care întăreşte tema susţinută.

— P. Cancel, *Când au împrumutat Românii alfabetul chirilic?* Pag. 67—70.

Dl Cancel adoptă, ca „adequată constatărilor sigure" concluziunea profesorului I. Bogdan (din „Omagiu lui Titu Maiorescu")

www.dacoromanica.ro

numai în următoarea formulare: „Românii (Muntenii) au avut de la Bulgari, în sec. al 14-lea, sau sfârşitul sec. al 13-lea, scrierea chirilică în ortografia medio-bulgară".

D-sa face însă rezerve asupra afirmării aceluiaşi savant că Românii au scris atunci cu chirilică *pentru prima dată.* Se poate ca ea să ne fi fost cunoscută şi mai înainte şi să fi evoluat la noi ca şi la Bulgari, mai ales că eram cu ei în strânse legături. Dl Cancel recunoaşte că aceasta e o bănuială, care s'ar confirmă doar prin texte anterioare sec. XIV, care nu s'au găsit. Bănuiala, noi o socotim întemeiată.

— Şt. Ciobanu, *Nicolae Iorga şi Basarabia.* Pag. 71—78.

Autorul articolului relevă cu recunoştinţă marele merit, pe care-l are dl Iorga, de-a fi sprijinit Basarabia cu vorba, cu scrisul, cu fapta, chiar atunci când mai toată Românimea pierduse nădejdea într'o ridicare naţională a provinciei româneşti răpite de Ruşi.

D l Ciobanu, ca Basarabean şi ca distins om de carte, are şi căldura şi cunoştinţele necesare pentru a scrie cu entuziasm, dar stăruind şi într'o temeinică analiză, atât cât îngădue un articol, despre tot ce priveşte opera d-lui Iorga pentru Basarabeni: cum i-a susţinut să-şi menţie conştiinţa naţională, trimiţându-le cărţi, îmbărbătându-i prin ziare. interesând opinia publică din România de soarta lor, vizitându-i, ajutându-i să-şi facă studiile mai înalte în ţara liberă, însfârşit, scriind cărţi întregi despre ei. Pentru toată această trudă biruitoare, Basarabenii îl socotesc pe d. Iorga în fruntea celor care au contribuit cu adevărat la unirea ţării lor cu patria-mamă.

— Radu Dragnea, *Creatorul naţionalismului.* Pag. 113-120.

In publicistica noastră, a fost o polemică asupra „priorităţii" naţionalismului în literatura română. „Viaţa Românească" şi-o revendică pentru sine. Dl Dragnea arată că, în ziarul „Lupta" de la Iaşi, dl Iorga a formulat cu mult înainte doctrina naţionalistă. Tot în sensul de a fi dat o expresie conştientă şi o sistematizare înclinaţiunilor societăţii româneşti de la începutul sec. al XX-lea, dl Iorga se deosebeşte — şi are un merit în plus — faţă de conducătorii noştri care, ca Titu Maiorescu, nu au neglijat problemele naţionale şi au fost tot timpul în serviciul lor.

Articolul d-lui Dragnea, cu expunerea clară şi'ntr'un stil viguros prin puterea convingerilor susţinute, nu e lipsit nici de lărgimea de vederi, care poate deschide o discuţie mai amplă, dar în acelaşi fel pusă, — aşa cum ar cere o asemenea chestiune.

— N. Drăganu, *Accentul şi formele duble ale câtorva cuvinte.* Pag. 121-126.

Dl Drăganu urmăreşte, cu toată argumentaţia necesară, câteva cuvinte, care au luat deosebite forme, după cum erau

www.dacoromanica.ro

accentuate pe tulpină ori pe terminaţiune, sau erau accentuate ori neaccentuate în propoziţiune.

Astfel: 1. *aiépt* s'a născut din *allécto* cu accentul pe tulpină, iar *alépt* ne-a rămas după analogia formelor accentuate pe terminaţiune: *aleptám* < *allĕctámus*, etc.

2. Din lat. **febrare* (< *fĕbris*, *-em*) s'au desvoltat normal formele cu *-eu-* (înfieură), când accentul erà pe tulpină, şi cele cu *-o-* (înfiorà), când accentul erà pe terminaţiune.

3. *spre* e din *super* neaccentuat în propoziţiune (Meyer-Lübke). În unele ţinuturi însă, se mai aude şi forma *supre*, rămasă din *super* accentuat în propoziţiune.

— Ioan Georgescu, *Domnul N. Iorga şi Asociaţia culturală ardeleană*. Pag. 127-130.

Secretarul „Asociaţiunii" aminteşte prilejurile, în care dl Iorga a adus sprijinul său vechei instituţii culturale cu sediul central în Sibiiu şi cu ramificaţii în tot Ardealul. Astfel, la început, în 1905, când s'a inaugurat Muzeul „Asociaţiunii", dl Iorga a scris despre această societate. A participat apoi la adunările ei generale şi a vorbit, a provocat o colaborare între ea şi „Liga culturală". Membrii „Asociaţiunii" au creat un „fond cultural N. Iorga", destinat propagandei culturale.

— Vasile Grecu. *Urme nouă de influenţă bizantină în literatura românească*. Pag. 131-135.

Se găsesc numeroase manuscrise cu traduceri şi bucăţi de literatură populară românească, mai ales din sec. XVII şi XVIII, care cer să fie mai cu atenţie studiate, fiindcă sânt documente preţioase despre cultura românească de-atunci, în care se găsesc multe influenţe bizantine.

În afară de Erotocritul lui Cornaro, a cărui pătrundere în literatura românească a fost studiată tot de dl Grecu şi publicată în Dacoromania, vol. I, d-sa află că influenţă au mai avut şi „Erofili" a lui Gheorghe Chortatzis, cea mai de seamă tragedie cretană. Pasagii întregi din această tragedie sânt redate chiar în Erotocritul românesc şi în scrierea populară „Filerot şi Antusa".

Dl Grecu studiază temeinic într'un domeniu, din care se pot culege încă roade însemnate.

— Ion Modrigan, *Înlăturarea lui Gheorghe Şincai din Directoratul şcoalelor*. Pag. 207—215.

Dl Modrigan istoriseşte pe larg, după documente, cum Şincai a fost înlăturat din postul de director principal al şcoalelor româneşti din marele Principat al Ardealului. Căderea a adus-o — precum se ştie — intriga episcopului Bob. Nu-i conveneà unui vlădică autoritar firea dârză, independentă, a eruditului cronicar, care, altfel, ca director şcolar, erà perfect de bine pregătit şi la locul lui, depunând o muncă zeloasă şi rodnică.

www.dacoromanica.ro

Toate acestea ne sânt spuse aici cu bogate amănunte. Păcat că forma expunerii păcătueşte. Şi nu numai prin prea multe provincialisme, dar şi prin neflexibilitatea şi nefirescul frazelor.

— C. Onciul, *1908—1921. Amintiri şi impresii din preajma unui om.* Pag. 239—246.

Se face Istoricul tipografiei înfiinţate la 1908 de dl Iorga la Vălenii-de-Munte. Azi e mutată la Bucureşti.

— Tudor Pamfile, *Două ctitorii nemţene ale lui Vasile Lupu. Mănăstirea de la cetate şi Biserica din Neamţ.* Pag. 247—253.

Toate ştirile pe care Pamfile le-a putut adună ca să închege corect istoricul lor. Se pomeneşte şi ceea ce a spus Ion Creangă despre aceste două ctitorii.

— Sextil Puşcariu, *Sufixele -tor(-sor) şi -oare.* Pag. 257-273.

Articolul acesta, terminat în 1911, face parte dintr'un studiu asupra sufixelor româneşti, la care dl Puşcariu lucrează de douăzeci şi cinci de ani. Indelunga stăruinţă a îngăduit de sigur o cât mai completă informaţie, continue corectări şi adaosuri, aşa că studiul se prezintă cu aceă formă sigură, definitivă, care fixează un adevăr ştiinţific.

Sufixele -tor(-sor) şi -oare sânt urmărite întâiu în latineşte, apoi întru cât şi cum desvoltarea lor a îngăduit menţinerea în româneşte, şi cu ce forme, în ce sensuri. În domeniul limbii române, cercetarea lor e făcută pe larg, cu o deosebită oprire asupra variaţiunii înţelesurilor. Multele exemplificări, trimiterile la texte şi studii, privite în mod critic, categoriile făcute din juste puncte de vedere comune, nimic nu e neglijat pentru o lămurită explicare, ce le duce la primirea, în chip necesar, a rezultatelor.

— Petre P. Suciu, *Nicolae Iorga ca orator.* Pag. 279-282

Calităţile de căpetenie ale oratoriei d-lui Iorga sânt: *viaţa* şi *sinceritatea*, ceea ce constitue de sigur un mai mare merit decât o dialectică oricât de meşteşugită şi de artistic construită.

— Aurel Scurtu, *Omul vremii.* Pag. 283—285.

Dl Iorga e „omul vremii sale..., al redeşteptării, înnoirei şi contopirei sufletului românesc". Dl Scurtu propune în acest articol înfiinţarea unei *Universităţi ţărăneşti* la Vălenii-de-Munte.

— Marin Ştefănescu, *Din filozofia istoriei la Români.* Pag. 287—295.

Filozofia istoriei la Români constă dintr'o concepţie, care armonizează experienţa şi raţiunea, naţionalismul şi umanitarismul, cultura din răsărit şi cultura din apus.

Această concepţie îşi are ca reprezentant mai ales pe dl Iorga, după care „popoarele sânt creaţiuni necesare, cari, lucrând

www.dacoromanica.ro

unul asupra celuilalt, dăruind şi împrumutând, întreţin şi înalţă viaţa omenirii".

— Şt. Berechet, *Un călător sârb necunoscut pe la noi: Ioachim Vuici (1840)*. Pag. 319—346.

După cele două volume publicate de Dl Iorga cu titlul „Istoria Românilor prin călători" (Bucureşti, 1920 şi 1921), articolul de faţă e o nouă şi bogată contribuţie în aceeaşi direcţie.

Dl Berechet, după ce arată valoarea documentară a scrierilor, pe care călătorii streini le-au lăsat despre ţara noastră, ne dă ştiri cu privire la Ioachim Vuici şi apoi extrage tot ce ne interesează pe noi, Românii. din lucrarea acestuia, neutilizată până acum, aflată într'o bibliotecă populară: „Călătoria lui Ioachim Vuici, literat sloveno-sârb, prin Ungaria, Valahia, Moldova, Basarabia, Herson şi Crimeia, scrisă pe scurt cu mână proprie în sfânta mânăstire Hârjauca, cu hramul Înălţarea Domnului, în păzita de Dumnezeu eparhie a Chişinăului şi Hotinului din Basarabia, iar tipărită la Belgrad în tipografia principatului sârbesc, 1845".

Cartea cuprinde numeroase şi interesante ştiri din toate domeniile despre ţinuturile româneşti vizitate.

— Eugen Melik, *Omul de stat*. Pag. 347.

Omagiu d-lui Iorga, socotit ca adevărat om de stat.

— Actul de naştere, publicat aci, pag. 349, al d-lui Iorga poartă data 1871, 6 Iunie, Botoşani, a doua zi după naştere, şi numeşte părinţii: Nicu Iorga, avocat şi soţia sa, Zulnia.

N. Georgescu-Tistu.

Analele Academiei Române. Seria II. — Tonul XLI. (1920—1921). Partea administrativă şi desbaterile. Bucureşti, „Cartea Românească" şi Pavel Suru. 1922, Preţul 40 lei.

Academia Română îşi continuă rodnica ei activitate. Din ultimul volum publicat din Anale recensăm studiile de limbă şi literatură românească, întru cât nu s'a vorbit de ele în altă parte a acestui buletin.

— Dimitrie Onciul, *Mihail Kogălniceanu*. Şedinţele de la 28 Septemvrie, 5 Octomvrie, 1917 şi 14 (27) Octomvrie 1918. Pag. 193—217.

Sânt cuvinte de omagiu spuse cu prilejul împlinirii, la 6/19 Septemvrie 1917, a 100 de ani de la naşterea lui Mihail Kogălniceanu.

În stilul sobru al unei documentări bogate şi sigure, cunoscute de mult la dl Onciul, se aduce prinosul de recunoştinţă al Academiei printr'o cercetare metodică şi clară de ansamblu asupra „celui mai de frunte om de Stat şi celui dintâiu istoric critic, ce a născut neamul românesc!

Acestea sânt şi cele două domenii: politica şi istoria, asupra cărora insistă dl Onciul îndeosebi în studiul său despre Mihail

www.dacoromanica.ro

Kogălniceanu. Se relevă, ca „o scriere clasică şi un adevărat monument literar al istoriografiei noastre naţionale", „Cuvântul" de deschidere a cursului de istorie naţională. Omul de stat e precis prins şi încadrat în vremea sa. Ba, cum a remarcat şi dl Iorga, se introduc şi observaţii nouă, ca aceea care apropie programul revoluţionar al lui Kogălniceanu din 1848 cu cel de la Islaz, al lui Eliad.

— N. Iorga, *Despre Mihail Kogălniceanu,* comunicare. Şedinţa de la 14 (27) Octomvrie 1918. Pag. 219—231.

Ştiri şi aprecieri întregitoare asupra unor momente din viaţa lui Kogălniceanu. Hârtiile „Kogălniceneşti", care se găsesc în biblioteca Academiei şi care formează un „haos de informaţii" sânt şi de data aceasta magistral folosite şi interpretate de dl Iorga. Se află astfel aparente nepotriviri faţă de data naşterii, 6 Septemvrie 1817, lămuriri asupra mediului, în care a copilărit Kogălniceanu, studiile lui în streinătate, primele lucrări istorice (cu câtă trudă le lucră şi câte piedeci se puneau la tipărirea lor!), influenţa atmosferii germane de luptă naţională, drumul in Spania, apoi uriaşul său rol în viaţa politică a Românilor.

Ştiri nouă sânt scoase la iveală, cum e aceea că foaia „Steaua Dunării" trebuia să se cheme întâiu „Unirea". O sumară, dar nu mai puţin hotărîtoare analiză a chestiunii originii fimiliei Kogălniceanu. (Şi tatăl şi mama lui Mihail erau de origină basarabeană.)

Materialul, atât de bogat, e făcut asimilabil cetitorului prin stilul vioiu şi cald, caracteristic d-lui Iorga.

— N. Iorga, *La o sută de ani după moartea lui Petru Maior.* Cuvântare comemorativă. Şedinţa de la 18 Fevruarie 1921. Pag. 275—282. Tipărită şi în broşură, Bucureşti, „Cartea Românească" şi Pavel Suru, 1921, format în 8⁰ mare, Lei 3. Pp. 11.

O entuziastă şi evocatoare cuvântare ţinută la Academie cu prilejul împlinirii a o sută de ani de la 1-iu Fevruarie 1821, când a murit, la Buda, censorul cărţilor româneşti, Petru Maior.

Nu e un studiu cu o culegere şi discuţie de date, care ar fi fost, poate, greoiu şi nepotrivit pentru o pioasă comemorare; e o aducere aminte, o deşteptare din morţi — atât de puternic e verbul d-lui Iorga — a modestului „popă" ardelean, care a fost un neînfricat apostol, cu scrisul şi cu fapta, al susţinerii drepturilor poporului nostru la. o viaţă naţională, demnă de înalta lui obârşie şi de preceptele frăţeştei creştinătăţi. De-aceea, apropierea, pe care o face dl Iorga cu alt luptător, acesta cu sabia, Tudor Vladimirescu, dar pe acelaşi tărâm şi cam în aceeaşi vreme, nu e fortuită, ci firească şi bine-venită.

www.dacoromanica.ro

— N. Iorga, *Activitatea politică şi literară a lui Ioan C. Brătianu.* Cuvantare. Şedinţa de la 24 Maiu 1921. Pag. 283—296.

Sânt cuvinte de comemorare, rostite cu prilejul împlinirii a o sută de ani de la naşterea (Iunie, 1821, în Piteşti) a lui Ion C. Brătianu, „organizatorul României după razboiul de eliberare". Omagiul, cu care Academia erà datoare faţă de unul din membrii ei de onoare, dl Iorga a socotit că e bine să-l dea ca „o interpretare prin cultură şi ideal a activităţii" marelui bărbat de stat.

Se urmăreşte aşadar sufletul acestuia în însuşirile lui ereditare şi de scoborîtor din mica boierime de lângă Olt, în cultura şi influenţele din ţară şi streinătate (cu Brătianu datorăm Franţei şi ideilor ei de libertate un nou tribut), în cărţile scrise de Brătianu „Republica Română", „Memoriul asupra Imperiului Austriei în chestia Orientului", „Memoriul asupra situaţiei Moldo-României", 1857 şi, în sfârşit, în vasta operă politică şi naţională a acestuia.

Dl Iorga subliniază, cu drept cuvânt, importanţa literaturii politice a lui Brătianu (în ea intră şi articolele din „Românul" lui Rosetti, diferite manifeste, rapoarte), ca şi a altor cugetători politici de atunci, pentru orientarea, chiar şi acum, şi educaţia civică a poporului nostru.

— N. Iorga, *Comemorarea lui Dante Alighieri.* Cuvântare. Şedinţa de la 27 Maiu 1921. Pag. 297—305.

Dl Iorga arată, cu tot aparatul de vastă investigaţie, cu un ascuţit spirit critic, care scrutează izvoarele şi cercetările anterioare şi cu o biruitoare putere de sinteză istorică, cum Dante „plecat din mediul epocei sale, s'a inspirat de dânsul, mai mult: l-a încorporat în sine, singurul mijloc, pentru orice vreme, de a-l şi întrece".

Urmează trecerea în revistă a celor şase secole cari s'au scurs de la moartea poetului (1321), cu lămurirea chipului cum l-a privit fiecare, de la ignorarea sau nepriceperea „Divinei Comedii" până la idolatrizarea creatorului sufletului naţional italian.

Deosebit de caracteristică e schimbarea centrului „Divinei Comedii", căci, după dl Iorga, icoana Beatricei „vine să se adauge, numai, de la sine, la o expunere poetică pornind din alt izvor şi urmărind altă ţintă". Dante e mai presus de toate un luptător şi opera sa de căpetenie e poezia războiului civil din Italia de-atunci.

Dl Iorga ni-l redă şi pe Dante omul, fixându-l în cadrul epocii sale. O lumină asupra operii lui Dante aduce şi legătura făcută între acesta, ca însufleţitor al naturii, şi renovările morale ale curentului Sfântului Francisc.

— Ramiro Ortiz, *Comemorarea lui Dante Alighieri,* Cuvântare. Şedinţa de la 27 Maiu 1919. Pag. 307—326.

www.dacoromanica.ro

Intr'un stil cald, avântat de un entuziasm puternic, care însă nu împiedică cea mai temeinică documentare, dl Ortiz evocă figura chinuită a celui mai mare poet al Italiei.

D-sa urmăreşte îndeosebi drumul străbătut de spiritul lui Dante de la „Vita nuova" la „Divina Comedia". Arată cât de lungă şi trudnică fu lupta lui Dante pentru a trece de la concepţia mistică („Beatrice" din „Vita Nuova"), la cea filosofică („Donna gentile" din „Convivio") şi de-aici la concepţia teologică a „Comediei". Renunţarea la „viziunile şi fantasmele" din jurul „Beatricei aeriene" e uşurată de dragostea Pargoletei şi de plăcerile spirituale ale filosofiei; însă renunţarea la „realitatea pământească, deslipirea de chemările Vieţii pentru o realitate superioară" e grea şi dureroasă. Dar, cu cât e mai dificil drumul de la „Convivio" la „Divina Comedie", cu atât mai presus va fi această din urmă operă.

O comemorare în ţară la noi a sescentenarului morţii lui Dante (13 Septembrie 1321) nu se putea face — şi aici dl Ortiz a avut un bun gând — fără amintirea traducerii lui Coşbuc a „Divinei Comedii".

— I. Bianu, *Începătorii Academiei Române* la 1866 şi 1867. Cuvântare. Şedinţa de la 9 Iunie 1921. Pag. 367—385. Extras în broşură în Bucureşti, „Cartea Românească" şi Pavel Suru, 1922. Format în 8° mare. Preţul 2 lei.

Cu moartea lui Ioan Caragiani (1921) s'a încheiat seria întemeietorilor Academiei Române. A fost un prilej de a se pomeni — şi aceasta a făcut-o dl Bianu — toţi primii academicieni ai noştri şi împrejurările în cari a luat fiinţă cea mai înaltă instituţie românească de cultură. O rechemare a trecutului era mai cu seamă necesară acum, când, prin realizarea unităţii politice a neamului, trebue pornită o nouă şi mai puternică mişcare culturală, pe baza înfăptuirilor bune de până acum.

Limpede şi curgător ne fixează dl Bianu „elementele principale ale atmosferii de idei, din care a ieşit, la April 1866, înfiinţarea Academiei Române, mai întâiu sub numele de „Societate literară română". Ne dă apoi sumare, dar precise portrete ale primilor membrii, 21, după „Regulamentul pentru formarea Societăţii literare române", decretat la 1 April 1866. Scopul Academiei fiind, de la început, unitatea naţională, prin limbă, a Românilor, cei 21 de academicieni trebuiau să fie în mod proporţional reprezentanţi ai tuturor ţinuturilor româneşti. Au fost într'adevăr, 4 din Ţara-Românească: Eliade-Rădulescu, C. A. Rosetti, Treb. Laurianu şi I. C. Massimu; câte trei din Moldova: C. Negruzzi, V. Alecsandri, V. A. Urechia (la care s'au adăugat Titu Maiorescu şi Nicolae Ionescu), din Transilvania: T. Cipariu, Gh. Bariţ, Gavril Munteanu, din Basarabia: Alexandru Hajdeu,

www.dacoromanica.ro

C. Stamate înlocuit de Ştefan Gonată, Ioan Străjescu şi câte doi din Banat: Andreiu Mocioni şi Vincenţiu Babeş, din Maramureş: Iosif Hodoş şi Alexandru Roman, din Bucovina: Alexandru Hurmuzachi şi Dr. Ambrosiu Dimitroviţă, înlocuit prin I. Sbiera, în fine, din Macedonia: Ioan Caragiani şi Dimitrie Cozacovici. Pentru fiecare, dl Bianu are potrivite cuvinte de elogiu.

N. Georgescu-Tistu.

Dimitrie Dan, consilier consistorial: *Un autor român bucovinean din anul 1826/7.* Extras din revista „Credinţa". Cernăuţi, 1922. Editura „Glasul Bucovinei". Broşură în 8°, pp 30.

O strângere şi cercetare minuţioasă a tot ce se poate şti despre lexicograful bucovinean Vasile Cantemir. Dl Dan nu e însă destul de bine informat, când scrie că Vasile Cantemir e pomenit numai de dl Iorga, (care, de altfel, dă numele tatălui aceluia, Ioan de Cantemir). Dl Sextil Puşcariu, în „Istoria literaturei române", Epoca veche, vol. I, pag. 172 (Sibiiu, 1921), aminteşte de dicţionarul lui Cantemir, de locul în care se află (Biblioteca Facultăţii Teologice din Cernăuţi) şi adaogă faptul că e scris la începutul veacului al XIX-lea.

Dicţionarul lui Cantemir e în manuscris, format quart Nr. I, 5111, I, 3667, şi cuprinde 11 tomuri. Poartă titlul: „Deutsch-Moldauisch-Französisches Wörterbuch, bearbeitet von Basilius Kantemir K. K. Agentiekanzler zu Iassy, 1827. E compus după alfabetul din limba germană. Început în Februarie, 1826, în Cernăuţi, e sfârşit la 10 Decemvrie 1827. După moartea autorului, a fost vândut de fiul acestuia, Toma de Cantemir, consistorului episcopesc din Cernăuţi, pe preţul de 100 galbeni. Din grija de a se tipări acest dicţionar, s'a înjghebat la Cernăuţi, în 1846, o Societate literară şi culturală.

Ştirile aduse de dl Dan în toate aceste chestiuni se pot cu uşurinţă verifică prin însăşi documentele, care i-au servit Domniei-Sale şi pe care a avut nemeritul gând de a le tipări la sfârşitul broşurii.

N. Georgescu-Tistu.

N. Drăganu, prof. univ., Cluj, *G. Coşbuc, poetul liceului grăniţeresc din Năsăud.* Broşură în 8°, pp. 24.

Lucrarea a fost întâiu publicată în „Transilvania", pe 1921, pag. 837—860. (An. LII, Nr. 10—12, Oct.—Dec.).

E o cercetare luminoasă a ştirilor găsite despre primele manifestări poetice ale lui Coşbuc. Se trec, astfel, în revistă amintirile scrise, pe care ni le-a lăsat însuşi Coşbuc despre un epizod din viaţa lui de la liceul care-i poartă astăzi numele, apoi relatările celor care l-au cunoscut de mic pe poet şi'n fine tot

www.dacoromanica.ro

materialul ce ni-l oferă hârtiile rămase de la Societatea de lectură „virtus romana rediviva“ a elevilor liceului din Năsăud.

La această Societate, Coşbuc ceteà din poeziile sale. (Făceà versuri bunişoare încă de prin clasa a IV-a). Lecturile făcute aici de membrii Societăţii se adunau într'un fel de almanah, numit „Muza someşană“. Coşbuc are poezii în volumele pe 1882/3 şi 1883/4. (El erà pe atunci în clasele VII şi VIII.). Aceste poezii nu s'au publicat aiurea, conform statutelor Societăţii. De aceea, bine face dl Drăganu că citează cât mai mult din ele, aproape tot ce e mai bun. Coşbuc scrià de toate: traduceri (mai ales din Heine), poezii lirice de dragoste, balade populare (influenţate de Alecsandri), poveşti în versuri, poeme din viaţa ţărănească, preocupări de limbă.

Se ajunge, în chipul acesta, la interesanta concluzie că poetul începuse să lucreze încă de pe atunci aproape în toate direcţiile scrisului său de mai târziu. Broşura de faţă mai are deosebitul interes că, urmărind pe poet în primele sale poezii, care, în bună parte, nu puteau fi decât reflexul lecturilor făcute, lămureşte multe din cele dintâi înrâuriri asupra sufletului tânărului Coşbuc. Prin aceasta, se ajută mult studiile ce se vor face asupra marelui nostru scriitor.

E de remarcat iar, spre laudă, că admiraţia pentru poet nu întunecă, la dl Drăganu, informaţia conştiincioasă şi motivarea obiectivă, necesare într'un studiu literar ştiinţific.

N. Georgescu Tistu.

N. Dunăreanu şi Liviu Marian. *Prozatorii noştri.* Crestomaţie. Chişinău, fără dată. 2 vol. în 8°: I. Secolul XIX, pp 174; II. Secolul XX, pp. 223. Cu ediţie rusească, tot 2 volume.

Lucrarea aceasta e, înainte de toate, o necesară şi meritoasă faptă culturală şi naţională. Streinul sau Românul din noile provincii, care nu cunoaşte încă literatura românească, va aveà, după cetirea celor două volume, o impresie generală, pe care şi-ar puteà-o bineşor motivà Dacă nu vom înşirà aici felicitări, ci ne vom mărgini să relevăm câteva lipsuri, se va înţelege că nu o facem decât cu gândul de a înlesnì o a doua ediţie, mai bună.

Orice crestomaţie e, prin definiţie, superficială. O bucată — două din opera unui autor, câteva notiţe de informaţie despre ce crezi tu, culegătorul, că e mai important şi — trebue să treci mai departe. De-aceea, e nevoie de multă cumpănire în rânduirea unei crestomaţii. D-nii Dunăreanu şi Marian au agravat superficialitatea crestomaţiei, când, duşi de lăudabila dragoste pentru întreaga noastră literatură, s'au silit să dea cât mai mulţi autori. De aici, două rele urmări: 1. s'a dat prea puţin din autorii cei

www.dacoromanica.ro

mari; 2. literatura noastră s'a prezentat noilor cetitori şi cu scriitorii ei mai slabi, care nu pot recomandà o literatură. În Basarabia mai ales, unde există tradiţia marii literaturi ruseşti, nu va impune desigur *multul* prezentat de d-nii Dunăreanu şi Marian. O asemenea îmbulzeală împiedică ierarhizarea necesară şi nu se poate admite să oferi acelaşi număr de pagini unui Caragiale, de pildă, ca şi lui Teliman.

Apoi, notiţele, care întovărăşesc cele atât de puţine pagini ale fiecărui autor dau numeroase date biografice, dar mai ales bibliografice, însă nici o apreciere a autorilor crestomaţiei sau a vreunui critic asupra operii prozatorilor. Prea puţinul care se dă din scrierile fruntaşilor literaturii noastre, oricât de bine ar fi ales (alegerea, în genere, e destul de nemerită) nu poate caracteriză pe scriitor. Şi eră cu mult mai mare folosul, dacă cetitorul păstrà câteva caractere tipice pentru literatura românească, redate din autorii cei mai reprezentativi, decât impresia cenuşie a unei galerii încărcate.

În ediţia rusească, redusă faţă de cea românească, s'au suprimat unii prozatori. Desigur că sacrificiul n'a mers până la înşişi autorii crestomaţiei, care figurează ca modèle de scriitori în ambele ediţii. Traducerea rusească e bună, firească. N'ar fi stricat să fie mai bine îngrijite clişeele. Utilă, introducerea d-lui Marian.

N. Georgescu-Tistu.

Lui Ion Bianu. Amintire din partea foştilor şi actualilor funcţionari ai Academiei Române la împlinirea a şasezeci de ani. 1916. Institutul «Carol Göbl». Bucureşti. Volum în 8⁰, pp. 331 + o fotografie şi 2 planşe.

Domnului *Ion Bianu*, care de patruzeci de ani şi mai bine lucrează neîntrerupt la Academia Română, din a cărei bibliotecă, rânduită şi îmbogăţită prin dansul, a editat şi studiat manuscrise şi cărţi, colaboratorii săi de la aceeaşi instituţie îi dedică acest volum omagial.

El fusese compus încă din 1916, dar, împiedicat de războiu, n'a apărut decât în 1921.

În cele ce urmează, recensăm numai articolele, care privesc limba şi literatura românească, obiectele de preocupare ale „Muzeului limbei române".

—S. Albini, *Direcţia nouă în Ardeal.* Constatări şi amintiri. Pag. 3—37.

Nu se puteà un mai potrivit omagiu d-lui Bianu decât arătarea legăturilor culturale dintre Ardeal şi România veche, legături la care sărbătoritul a adus o preţioasă contribuţie.

S. Albini, mort de curând, şi-a scris articolul înainte de războiu; de-aici căldura comunicativă, cu care-s învăluite aceste

www.dacoromanica.ro

simple, dar veridice „constatări şi amintiri" ale unui ardelean, care trăia în „ţară", plin de dor şi duioşie când i se 'ntorcea gândul la cuibul părintesc de peste munţi, supt apăsătoare stăpânire streină.

Albini luase parte la înfăptuirea „direcţiei noua" în Ardeal, are deci toată căderea să ni-o descrie. Această „direcţie nouă" era în spiritul încetăţenit în literatură de „Junimea" ieşană în frunte cu Titu Maiorescu, împotriva latinizării cu orice preţ şi, prin urmare, a falsificării limbei şi scrisului românesc, ca şi împotriva deformării sufletului românesc de către medii şi influenţe streine. Cu o rânduială obişnuită unui vechiu funcţionar de bibliotecă, autorul micului studiu ne arată, rând pe rând, cum şcoala latinistă, pornită dintr'un frumos îmbold patriotic, a stânjenit la urmă desvoltarea literaturii, punând un excluziv preţ pe formă, cum tineretul din Ardeal, mai ales cel ortodox, a început, încet-încet, să-şi deslipească ochii de pe greoaiele cărţi ale ciparianilor şi să şi-i îndrepte cu plăcere spre operele unui Alecsandri, Bolintineanu, Grigorescu. Fonetismul prindea astfel teren, lăsând să fie apropiat mai uşor de către cetitor fondul frumos al unei scrieri.

Supt această înrâurire, la care se adăogă aceea a turneurilor teatrale prin Ardeal ale lui Millo şi Pascaly, s'a început o întreagă mişcare. Albini stabileşte aici, cu dovezi convingătoare, rolul şi meritul pe care le-a avut fiecare: Iosif Vulcan cu revista „Familia" şi „Societatea pentru fondul teatral", literaţii de la „Foişoara Telegrafului Român" din Sibiiu (1876—77), „Albina Carpaţilor" (1877—1880), tot la Sibiiu, a lui Visarion Roman şi I. Al. Lăpedatu, societatea „România Jună" a studenţilor români din Viena, cu Almanahurile ei, şi'n sfârşit grupările hotărîtoare de la „Tribuna" şi „Luceafărul". S'au cimentat astfel legăturile sufleteşti dintre Românii din ambele părţi ale Carpaţilor şi s'a pregătit temeinic unitatea politică de azi.

— N. Cartojan, *Pribegia lui M. Kogălniceanu în Bucovina la 1848. Pag 59—68.* Tipărită şi în broşură în 8°, pp. 12.

Dl Cartojan, pe bază de documente inedite, aflate la Academia Română şi Arhivele Statului, lămureşte un punct obscur din biografia lui Kogălniceanu şi anume: rolul lui în Revoluţia din 1848.

Lucrarea de faţă e, de altfel, în dimensiunile-i modeste, numai un început din lămurirea propusă. fiindcă se restrânge asupra unei prime chestiuni, abţinerea lui Kogălniceanu de la o „pripită şi necumpănită manifestare făţişe" la acea revoluţie. Explicarea ne-o dă faptul că, în preajma revoluţiei, Kogălniceanu e absorbit de un grav incident. Luând partea Mănăstirii Neamţu, al cărei „vechil" (advocat) era, împotriva spoilerii ei de către Beizadeaua Grigore, fiul lui Mihail Sturdza, Kogălniceanu e prigonit de domnitor şi, ca să nu fie închis, e silit să se

www.dacoromanica.ro

ascundă în țară și apoi să treacă în Bucovina. Acolo, în cercul pribegilor strânși în jurul familiei Hurmuzachi, Kogălniceanu e sufletul unei mișcări naționale și culturale, cu scoaterea „Gazetei Bucovinei" și trimiterea de publicații revoluționare în Moldova.

Toate acestea, dl Cartojan ni le arată limpede și strâns documentat, ca în toate studiile sale.

— N. Zaharia, *Entuziasmul războinic al lui Vasile Alecsandri.* Pag. 71—89.

E mai mult o cercetare, simplă și nepretențioasă, de psihologie individuală, decât de literatură.

Plecând de la temperamentul optimist al lui Alecsandri, a cărui viață a fost mult îndulcită și de averea familiei, ca și de dragostea ce-a găsit poetul în sânul ei, dl Zaharia trece în mod firesc la entuziasmul războinic, foarte caracteristic omului și mai ales unei bune părți din opera lui Alecsandri. Entuziasmul acestuia „este de o natură aleasă, căci nu este însuflețit de tendința de cotropire, ci numai de aceea de reînviere, de înălțare a neamului românesc la demnitatea de putere mare, potrivită cu drepturile și calitățile lui".

Dl Zaharia își sprijinește afirmațiile sale pe citații bine alese din poeziile și din corespondența lui Alecsandri.

— D. Marmeliuc, *Contribuții ardelenești la cultura românească din Bucovina.* Pag. 171—187.

Un istoric scurt, dar clar și suficient pentru a vădi marea contribuție culturală, pe care Românii din Ardeal, mai numeroși și mai bine înarmați, de veacuri, împotriva asupririi unei stăpâniri streine, au adus-o luptei naționale a Românilor bucovineni cu dominația austriacă, favorabilă conlocuitorilor germani, ruteni, și evrei.

Sânt urmărite distinct și bine caracterizate toate fazele prin care a trecut zbuciumata viață a Bucovinenilor, de la 1774, anul deslipirii de Moldova, până la războiul din anii trecuți. Paralel cu schițarea sumară istorică, dl Marmeliuc se oprește îndeosebi asupra momentelor de legătură mai strânsă între Ardeal și Bucovina, le explică, le comentează, sprijinit de o înțelegătoare folosire a informațiilor și tot odată evidențiază cu recunoștință personalitățile ardelene, care au sprijinit viața sufletească, națională, a Bucovinenilor. Astfel, e relevat *Ioan Budai-Deleanu* cu inimosul său raport către „guberniul galițian", *Șaguna*, cu sforțările sale de a uni bisericește pe toți ortodocșii români din Austro-Ungaria (dacă nu chiar politicește), deci și pe Bucovineni, sforțări împiedicate de ambiția și invidia personală a episcopului Eugenie Hacman. Vine rândul apoi lui *Aron Pumnul*, „Lazăr al Bucovinei", cu apostolatul său școlar și cu „Lepturariu". În sfârșit, activitatea rodnică a d-lui *Sextil Pușcariu*, care îndreaptă tineretul la o muncă conștiincioasă pe terenul culturii naționale.

www.dacoromanica.ro

Câteva pagini sânt ocupate cu rolul pe care l-au avut ziarele şi ziariştii ardeleni în activarea vieţii româneşti a Bucovinei. Sânt pomeniţi, pe rând, *Pompiliu Pipoş*, dl *G. Bogdan-Duică*, *fraţii Valeriu şi Victor Branisce*, ca şi toate gazetele din Ardeal, care se ocupau frăţeşte în coloanele lor cu evenimentele din Bucovina.

Cercetării d-lui Marmeliuc nu-i lipsesc nici privirile generale istorice (cum e aceea asupra emigrării Transilvănenilor în Bucovina), menite să încadreze şi să coordoneze în legăturile lor întâmplările mai mărunte.

De ce însă întrebuinţarea unor neologisme şi provincialisme ca: ... „în urma *octroării* Constituţiei din 3 Martie"... (pag. 175)?

— Al. T. Dumitrescu, *Contribuţiuni la istoriografia românească veche*. Despre „Istoria Ţării-Româneşti dintru început" şi autorul ei Daniil Panonianul, fost mitropolit al Ardealului şi episcop al Strehăii, precursorul Şcoalei latiniste (1652—1686). Pag. 227—263.

E vorba de un vechiu manuscris românesc, fără titlu şi fără câteva foi de la început, cuprinzând un fragment istoric anonim, descoperit de profesorul Al. Creţescu la o mănăstire din judeţul Vâlcea şi publicat la 1858 de George Ioanid ca „Fragment dintr'o cronică pe scurt a Românilor".

Dumitrescu trece întâiu în revistă studiile cari s'au făcut asupra acestei cronici. Ea a fost retipărită de Mihail Kogălniceanu. V. A. Ureche a arătat că titlul „dintr'o cronică pe scurt" nu e potrivit, deoarece în manuscris se scrie, mai pe larg decât aiurea, despre Daci şi războaiele lor cu Românii, că titlul adevărat (pus şi în fruntea acestui studiu al lui Dumitrescu) se află într'o copie din 1781 şi că fragmentul cuprinde pentru prima oară începutul istoriei Românilor de pretutindeni, chiar şi din Epir, priviţi din punctul de vedere al originii romane. Asupra autorului au fost mai multe păreri: B. P. Hasdeu a crezut că e Spătarul N. Milescu, Aron Densuşianu l-a socotit pe Mitropolitul Teodosie al Ungrovlahiei, dat mai întâiu de Samuil Clain. În sfârşit dl N. Iorga atribue opera Stolnicului Constantin Cantacuzino.

Dumitrescu se opreşte asupra ultimei păreri şi, comparând pasagii din scrierile cunoscute ale Stolnicului cu acest manuscris, găseşte deosebiri (în treacăt fie zis, nu prea mari) şi conchide că autorul e altul. Datând apoi unele evenimente povestite în cronică, socoteşte că manuscrisul e din 1660—1674. Autorul mărturisând că, pe când se găsea în Moldova, a găsit un letopiseţ, Dumitrescu caută pe pribeagul cărturar din aceă vreme şi-l găseşte pe *Daniil, fostul Mitropolit al Ardealului*. Dumitrescu zice: acesta e autorul, şi dă informaţii asupra lui. Noi zicem acesta ar puteà fi autorul, întru cât o dovadă sigură n'avem.

www.dacoromanica.ro

Deducţiile sânt numai logice şi nici acestea destul de convingătoare, fiindcă pribegi cărturari în Moldova vor mai fi fost şi alţii pe aceà vreme — iar o cercetare filologică a manuscrisului lipseşte.

Studiul lui Dumitrescu, funcţionarul Academiei, mort de curând, nu e prin aceasta mai puţin meritos, rămânând o încercare conştincioasă şi curagioasă de a descoperi adevărul într'un domeniu al trecutului, de la care ne-au rămas prea puţine date.

— Al.-Sadi Ionescu, *Tovarăşi de muncă dispăruţi*. Note biografice şi bibliografice. Pag. 267—303.

Sânt pioase cuvinte şi, de multe ori, preţioase informaţii despre funcţionarii Academiei Române, morţi în ultimii ani, a căror muncă, neştiiută adesea, a contribuit la cultura noastră.

Trecând mai repede asupra lui Alexandru Pop, Auxenţiu Petruţiu, Cezar Colescu-Varatic, Alexandru Dordea, ne oprim la cei care au o însemnătate pentru literatura şi limba românească, şi anume:

Nerva Hodoş. A redactat „Revista bibliografică", a colaborat cu dl Bianu la „Bibliografia românească veche" şi a publicat, cu introduceri şi note, documente şi scrieri vechi. A scris şi articole judicioase de cronică şi istorie literară.

Septimiu Sever Secula. A scris nuvele, studii istorice, dări de seamă, articole, mai ales în publicaţiile din Ardeal. A redactat „Biserica şi Şcoala" din Arad.

Ştefan Orăşanu. A fost un colaborator asiduu la „Convorbiri Literare" şi „Revista poporului". A scris studii istorice şi literare, articole, poezii, recensiuni.

Ilarie Chendi. Pătrunzător şi erudit critic literar. Bun polemist. Unele din articolele sale critice au fost strânse în volume, multe au rămas însă risipite prin numeroasele reviste şi ziare la care a colaborat. A contribuit la înfiinţarea revistelor „Curierul literar", „Sămănătorul", „Viaţa literară" şi „Cumpăna". A scris şi tradus literatură. A publicat pe scriitorii noştri clasici

N. Georgescu-Tistu.

Alex. Lapedatu şi Ioan Lupaş, *Anuarul Institutului de istorie naţională*. I 1921—1922. Cluj, Institutul de arte grafice „Ardealul". 1922. Format în 8°. Pp. 434.

Institutul de istorie naţională de pe lângă Universitatea din Cluj îşi publică primul său anuar, o strălucită dovadă a muncii rodnice ştiinţifice, care se depune la acest aşezământ cultural. Recensiunea noastră asupra acestei valoroase lucrări o restrângem numai la studiile, care intră în sfera de preocupare a „Muzeului limbei române".

— Alex. Lapedatu, *Petru Maior în cadrul vieţii naţionale şi culturale a epocii sale*. Pag. 79—86.

www.dacoromanica.ro

E o conferinţă ţinută în aula Universităţii din Cluj, la 2/15 Fevruarie 1921, cu prilejul centenariului morţii lui Petru Maior.

Cel mai potrivit omagiu eră, firește, evidenţierea operii lui Maior. E tocmai ceea ce face dl Lapedatu. Procedând metodic, d-sa începe prin a arătă starea de superioară conştiinţă moral-naţională a Românilor ardeleni în vremea lui Maior. Apoi, reamintirea şi analiza disputei istorice, în care, la atacurile lui Sulzer, Eder şi Engel, răspundeà, din partea noastră, numai Maior, fiindcă scrierile lui Clain şi Şincai n'au putut fi publicate la timp. Când controversa asupra originii Românilor şi continuităţii lor în Dacia s'a discutat ştiinţific, din motive politice, Maior a fost „exponentul cel mai autorizat, mai competent, mai înfocat şi mai militant al autohtoniei noastre".

Legând istoriceşte faptele, dl Lapedatu găseşte cuvenita încheiere a inimoasei şi lămuritoarei sale cuvântări subliniind partea de contribuţie, pe care necontestat o are Maior în întărirea unităţii noastre sufleteşti, urmată azi în chip firesc de cea politică.

— I. Lupaş, *Scrierile istorice ale lui Petru Maior.* P. 87-108.

Conferinţă ţinută cu acelaşi prilej. Maior se vădeşte de la început dornic de a studiă şi scrie istoria Românilor. Imprejurările însă nu-l lasă decât spre bătrâneţe să se îndeletnicească în bună voie cu ceea ce îi eră aşa de drag. Impânzind cuvântarea sa cu propriile vorbe, simple, dar mişcate şi expresive, ale lui Maior, dl Lupaş înlesneşte evocarea chipului trudit al protopopului iubitor fierbinte de naţia sa, săritor în ajutorul poporenilor, ca să-i îndrume şi să-i lumineze, apoi strângător sârguincios de notiţe istorice, ca, la Buda, în preajma bibliotecii, să-şi aştearnă pe hârtie cuvântul său cald şi luminat de apărare a neamului împotriva bârfitorilor streini.

Cele două scrieri ale lui Maior: «Istoria pentru începutul Românilor în Dacia" (1812) şi „Istoria bisericii Românilor" (1813) sânt pe larg analizate, dovedindu-se, motivat şi obiectiv, tot ce e bun, de folosit chiar azi, şi tot ce e greşală sau exagerare firească spiritului combativ, în care au fost concepute ambele scrieri. Mai presus de orice, dragostea de neam a însufleţit pe istoricul cu bogată informaţie şi mult simţ critic, care a fost Petru Maior.

— Sextil Puşcariu, *Părerile lui Petru Maior despre limba română.* Pag. 109—119.

La început, o succintă privire generală asupra lui Clain, Şincai şi Maior ce aveà fiecare deosebitor faţă de ceilalţi. Sânt scurte caracterizări, care găsesc însă fără greş nota ce precizează o figură. Clain e „protagonistul", Şincai, „un *bohème* ştiinţific", Maior, „apostolul care găseşte formula fermecată pentru ca ideile nouă să prindă rădăcini".

www.dacoromanica.ro

Rămânând numai asupra lui Maior, se arată apoi cu o documentare, care e atât de bine stăpânită, încât se neglijează exact numai neesenţialul, care e partea lui Maior la „Lexiconul budan", apărut în 1825. Tot ce e mai de seamă, mai personal şi mai nou în părerile lui Maior despre limba noastră, e subliniat de dl Puşcariu cu o dragoste şi admiraţie justificate obiectiv prin lucrurile bune rămase mult timp, sau pentru totdeauna, de la Maior şi prin compararea meritelor lui cu ceea ce se dăduse mai bun în ştiinţa filologică de atun i. Aceeaşi bună procedare o găsim când se analizează, pe rând: „Ortographia romana sive latino-valachica", tipărită la 1819 şi „Dialog între nepot şi unchiu pentru începutul limbei române", lucrare ce cuprinde mai pe larg ideile expuse în „Disertaţiile" adăogate la „Istoria pentru începutul Românilor în Dachia". Concluzia studiului e că Maior, ca lingvist, a fost „un tăietor de drumuri nouă", recunoscute „după multe şi îndelungate rătăciri" de romanişti.

Cercetarea de faţă fiind, înainte de toate, o conferinţă de comemorare (tot cu prilejul centenariului morţii lui Petru Maior), dl Puşcariu termină prin răspunsul nemerit ce dă unei chestiuni de interes general pentru istoria neamului nostru: renaşterea literară a poporului românesc s'a născut din scrierile istorice, filologice şi de popularizare ştiinţifică ale lui Maior şi ale tovarăşilor săi de muncă din pricina sufletului şi a credinţei nouă, ce cuprindeau acele scrieri.

— I. Lupaş *Cea mai veche revistă literară românească.* Comunicare cetită în şedinţa publică a Academiei Române la 19 Maiu 1919. Pag. 120—137.

O potrivită introducere face dl Lupaş cu istoricul încercărilor anterioare, neizbutite, de a publică o revistă românească, faţă de fericita „Bibliotecă Românească", apărută la Buda, în 1821, de Zaharia Karkaleki, aromân de origină, harnic tipograf şi răspânditor al cărţilor noastre.

Revista, întreruptă chiar din acelaşi an, fu reluată la 1829, după-ce, la 1825, Karkaleki tipărise o „Carte de mână pentru Naţia Românească", în care publicase o „înştiinţare pentru Biblioteca Românească către Români din Prinţipaturile Valachiei şi Moldoviei". Biblioteca trebuiă să apară odată pe lună, dar n'au ieşit decât două volume pe an, până la 1834. A publicat un material variat, în care şi literatură, dar mai ales istorie romană şi românească. Aveà o directivă de zelos patriotism şi de grija pentru cultivarea tuturor Românilor. Colaboratori mai însemnaţi ai lui Karkaleki au fost: Damaschin Bojânca, Ioan Trifu-Maiorescu şi Emanuil Gojdu.

Ştiri de acestea, riguros controlate şi de o însemnătate deosebită pentru istoria noastră culturală, ne dă dl Lupaş în comunicarea sa la Academie.

www.dacoromanica.ro

— N. Drăganu, *Cea mai veche carte rákóczyană* Pag. 161-278.

În biblioteca lui Iuliu Todorescu se găseşte o cărticică veche, de 58 de foi, fără început şi fără sfârşit, pe care dl Drăganu o socoteşte ca pe cea dintâiu carte românească tipărită în tipografia din Alba-Iulia a lui Gheorghe Rákóczy I. Cartea cuprinde mai multe texte slavo-româneşti, câteva curat româneşti şi 3 slavone. Intre altele, un paraclis, molitve, gromovnic, sinaxar, păscălie, trepetnic.

După o extrem de minuţioasă cercetare făcută cu tot aparatul ştiinţific necesar, sprijinită pe trimiteri, informaţii şi comparaţii din numeroase texte vechi şi studii asupra or, cernute printr'un riguros spirit critic — şi după ce totul a fost coordonat cu o logică strânsă, fără aventurări primejdioase, ci numai cu ipoteze bine motivate, dl Drăganu ajunge la următoarele hotărîtoare concluzii: cele mai multe din textele cuprinse în această carte sânt cele mai vechi texte româneşti de acest fel, nu numai între tipărituri, ci şi între manuscrise.

Cu ajutorul Păscăliei slavoneşti, aflată în aceeaşi carte, se ajunge la stabilirea „aproape cu siguranţă", a datei cărţii: ea s'a scris la 1638, dar, neavând tipografia caractere chirilice, a rămas netipărită până în jumătatea a doua a anului 1639.

Particularităţile de limbă sânt pe larg studiate; ele se dovedesc a fi cele ale limbii româneşti din jumătatea întâia a secolului al XVII-lea. Textele cele mai vechi din cărticică sânt cele traduse din slavoneşte (în mod primitiv şi slugarnic). Compilaţiile sânt „după Paliia de la Orăştie, ori vreun manuscript, în care se păstră şi restul netipărit al acesteia, şi din tipăriturile lui Coresi". În limbă e un amestec de muntenisme şi ardelenisme Explicarea e în influenţa cărţilor lui Coresi în Ardeal sau în îndreptările, pe care „dascălŭ popa Dobre", cel care a tipărit cartea şi care e „venitŭ din ţara rumânéscâ", le va fi introdus în text. Ambele cauze poate s'au completat una pe alta. Autorul, traducătorul şi compilatorul, e necunoscut.

Studiul d-lui Drăganu e întovărăşit şi de textele cărţii şi de glosar şi indice; se dau şi reuşite reproduceri fotografice ale câtorva pagini, aşa că ar fi o ideală ediţie critică, dacă s'ar reproduce toate paginile (ceeace ar fi de încercat, fireşte, numai când studiul s'ar publică aparte şi când scumpetea de azi n'ar mai fi...).

Relevarea şi studierea, atât de temeinic făcută, a unei cărţi româneşti anterioară Catehismului din 1640, în seria publicaţiilor de propagandă calvină din tipografia de la Alba-Iulia a lui Gheorghe Rákóczy, constitue una din cele mai însemnate contribuţii, care s'au adus în ultimul timp istoriografiei literare româneşti.

www.dacoromanica.ro

— Romul Vuia, *Legenda lui Dragoş.* Contribuţiuni pentru explicarea originei şi formării legendei privitoare la întemeiarea Moldovei. Pag. 300-309.

E o lucrare cetită în Seminarul de Istorie veche a Românilor, al d-lui Profesor Al. Lapedatu (Universitatea din Cluj) Lucrarea de faţă constitue miezul unei cercetări viitoare. În ea, se face legătura între legenda descălecatului lui Dragoş-Vodă, aflată în mai toate cronicile noastre, slavoneşti şi româneşti, şi versiunile de la alte popoare cu acelaşi motiv legendar; eroul, urmărind un animal misterios (de obiceiu cerb), este condus pe locuri necunoscute. Cea mai apropiată, ca loc şi cuprins, este legenda cronicilor maghiare despre vânatul lui Hunor şi Magor şi descălecarea lor în mlaştinile din Maeotis.

Se poate ca legenda noastră să fie un împrumut din cronicile maghiare, care-s mai vechi, dar e mai probabil că-i o variantă a aceleiaşi teme internaţionale, cu izvorul în India. Caracterul naţional al legendei noastre îl dă povestirea vânatului de bouri, îndeletnicire voinicească a voivozilor noştri. Legenda are şi un caracter heraldic, întru cât bourul va fi stema Moldovei.

Precum vedem, sânt investigaţii interesante într'un domeniu prea puţin cercetat. Aşteptăm completarea făgăduită prin cercetarea aceloraşi motive şi la alte popoare vecine, în deosebi la Slavii din Sud.

— V. Bogrea, *Pasagii obscure din Miron Costin.* Pag. 310-317.

Dl Bogrea lămureşte convingător câteva pasagii obscure din Miron Costin, punând la contribuţie bogate cunoştinţe de filologie orientală (atât de necesare studierii textelor noastre vechi) sau recurgând la alte izvoare, traduceri, informaţii, toate puse într'o legătură adesea surprinzător de revelatoare asupra adevărului nebănuit înainte.

Aci sânt clarificate 5 pasagii:

1. „... casele cele *cucinii*" (Miron Costin, Opere complete, I, 558). V. A. Ureche explicase: *cu cinci grădini;* dl A. Philippide: casele cucinii — bucătării; dl Ilie Bărbulescu înlocuise etymonul latin *coquinus* printr'unul sârbesc *kuča* = casă. Dl Bogrea arată că aici sânt 2 cuvinte: *cu cinìi,* ultimul e pluralul turcismului *cinie,* care are aici sensul tehnic special de clădiri pentru baie.

2. Pasagiul „area unde merge" (ed. Ureche, I, 460) este „ori unde merge", lucru dovedit prin simpla comparare cu textul latin.

3. „... şi poate *osânda osândia* pe oamenii" (Kogălniceanu, I ², 347) este „... Şi poate, când ieai sama, osânda-i spre oameni... "

4. „... şi *brant* au fost" (ed. Ureche, p. 612). In textul latin (Barwinski, p. 150), e *senex* = bătrân.

www.dacoromanica.ro

5. „...mano ţigăneşte..." (*De neamul Moldovenilor*, p. 38, ed. Giurescu), e *mano* din „romano", cuvânt în fraza anterioară, cu adnotarea marginală a unui răuvoitor: „ţigăneşte", sensul lui „romano" în limba ţigănească. (Aceasta în legătură cu controversa asupra originii Românilor). Trunchiarea „mano" împreună cu „ţigăneşte" au fost intercalate în text de vreun copist.

Dăm a cincea lămurire a d-lui Bogrea şi ca exemplu de spirit ingenios, care nu rămâne, prin aceasta, mai puţin critic, în clarificarea textelor.

— I[on] L[upaş], *Corespondenţa lui Şaguna cu Filaret Scriban*. Pag. 337 342.

Se publică aici o scrisoare a lui Filaret Scriban. Acesta istoriseşte lui Şaguna împrejurările în care s'a ţinut Sinodul de la Iaşi. Se vede marele rol bisericesc şi cultural al Moldoveanului mitropolit la Kiev, Petru Movilă. Sinodul de la Iaşi a fost prilejuit de cartea lui „Mărturisirea Ortodoxă a Bisericii Apostoleşti şi Catoliceşti de Răsărit", scrisă ca scut împotriva propagandei bisericii apusene.

Ca să previe aceeaşi primejdie, Petru Movilă a ajutat înfiinţarea de „şcoli duhovniceşti" în Moldova, din care au ieşit, spune Filaret, Cantemirii, Costinii şi alţi bărbaţi învăţaţi.

Interesant e şi răspunsul lui Şaguna, care cere cartea de mai sus şi făgăduieşte să trimită şi el cartea sa „Istoria bisericei ortodoxe răsăritene...", ce va apare în acelaşi an (1860, Sibiiu). Tot atunci sânt datate cele două scrisori, documente ale strânselor legături culturale dintre Ardeal şi Principatele române.

— I[on] L[upaş], *Câteva date biografice relative la Doctorul Ioan Molnár Piuariu din Sadu (1749-1815)*. Pag. 342.

Datele strânse sânt de un real serviciu, întru cât s'a studiat prea puţin până acum viaţa unuia din cei mai îndemnaţi „scriitori-luptători" ai Şcolii latiniste.

— I[on] L[upaş], *Cum se numeà tatăl lui Gheorghe Barițiu*?

Gheorghe Bariţiu însuşi ne dă numele tatălui său („Transilvania", 1869, pag. 141.) E *Ioan Popu-Bariţiu*. Dl Lupaş a aflat însă într'un document că numele a fost mai înainte, Popovici. Schimbarea nu e încă deplin lămurită.

— I[on] L[upaş], *Un amănunt relativ la Vasile Aron*. (Mustrarea lui de către guvernul ardelean din Cluj) Pag. 401—2.

Vasile Aron e învinovăţit că a susţinut, ca advocat, în chip prea îndrăsneţ cererea unor împricinaţi şi că n'a avut respectul cuvenit autorităţilor. Ordonanţa ministerială, în latineşte, e din 8. III, 1813.

N. Georgescu-Tistu.

— V. Bogrea, *Intre filologie şi istorie* (p. 318 327). , *Dobrişan, fratele Mircii-Vodă*" (p. 328-332). *Menţiuni humaniste despre noi* (p. 333). *Rencensii* (p. 379-391).

Nimeni nu e mai bine pregătit, ca Bogrea, să explice locurile obscure din hrisoavele şi scrisorile aşternute pe hârtie cu

www.dacoromanica.ro

condeie neîndemânatice, din còpii rău transcrise, din cărţile cu colorit popular în care se introduceau termeni exotici şi din însăşi poezia noastră populară, care păstrează, adesea supt forme stâlcite prin etimologie populară, cuvinte ne mai înţelese. Un simţ fin de limbă îl ajută să prindă înţelesul locului obscur; o memorie neobicinuită îi evocă imediat în minte cutare fapt explicativ, cetit în vreuna din nenumăratele cărţi de tot soiul şi scrise în toate limbile Europei pe care această inteligenţă neliniştită şi vecinic setoasă de învăţătură le-a cetit: rutina, dusă până la virtuozitate, a filologului clasic în emendarea de texte şi descifrarea de locuri conrupte îi vine în ajutor.

Iată, bunăoară, *avgarul* a cărui origine a preocupat pe toţi scriitorii de dicţionare etimologice la noi În colecţiile de documente consultate el a găsit cuvântul întrebuinţat în accepţiuni interesante şi în forma originală *advar* (şi *argariu*), care nu-i altceva decât titlul cunoscutului opuscul *Abagar*, ce apăreà în sec. XVII în bulgăreşte cu sprijinul Voievodului muntean Mateiu Basarab. Originea acestui *Abagar* e urmărită, prima lui apariţie la noi stabilită, partea „reală", care explică perfect sensul, studiată. Şi deoarece Bogrea are totdeauna atât de multe de spus în legătură cu orice lucru, notele din subsol cresc şi de astădată explicând şi ceilalţi termeni care însemnează „amulet": e probabil ca şi *baierul* care în latineşte (bajulus) însemnà «porteur», să fi fost la noi un „amulet" legat la gât, întocmai ca arabul *hamalet*, înrudit cu „hamalul" nostru. In aceeaşi notă se explică cuvintele *uză* (din „de uză" = rus. *naüzŭ*) *şolovată* şi *lecovată pazvantă*, iar mai departe cuvântul *samcă*, (înrudit cu istroromânul *samiţę* „femeie").

Moneta *burlinc*, e, ca şi ital. *berlinga*, *Silberlingul* german, precum *şalăii* lui Dabija reproduc, cum recunoscuse N. Iorga, pe *Schilling*, atestat şi supt formă intermediară *şalenghi*. Obscurul „navis *olch*", numele unui vas întrebuinţat pe Mureş, într'un document scris latineşte din 1248, e m.-lat. *holca(s)*, *hulcum*, grec. ὁλκάς, care e la baza germ. *holk*, *hulk* (f. şi span, *urca*, şi ven. *olcadi*).

Şi în al doilea articol, care caută, cu acel uimitor aparat de cunoştinţe istorice şi de literatură populară, să identifice persoana istorică a „Dobrişanului, fratele Mircii-Vodă", găsim explicate cuvinte ca *ristob* p. 329 (=hrisov, cf. *rostov*, *hristoagă*, *hristoavă*) şi *călnău* p. 331.

Prin sumedenia de intercalări parentetice şi de addenda şi corrigenda aduse în note, Bogrea face grea nu numai lectura studiilor sale, ci mai ales sarcina recensentului, care nu poate relevà toate lucrurile nouă cuprinse în paginile sale condensate.

Publicarea „menţiunilor humaniste despre noi" sânt totdeauna binevenite. Profit de acest prilej ca să dau o întregire la

www.dacoromanica.ro

o astfel de menţiune cunoscută. Dl Densusianu citează în *Histoire de la langue roumaine* I 214, cuvintele paduanului Andrea Brenta (sec. XV-lea), care „auzise în copilărie de la perceptorul său Demetrius Atheniensis, fost ambasador în Scythia Sauromată, că acolo există o cetate foarte puternică şi nobilă, în care se vorbeşte încă ca în Italia şi că nu poate există nimic mai dulce ca acel graiu vorbit după vechiul obiceiu roman".

În *Studi glottologici italiani* de supt direcţia lui G. de Gregorio (vol. II, Torino, 1891 pag. 96—97), Sabbadini desgropând mai întâiu această notiţă, arată că preceptorul lui Andrea Brenta, se numeà Calcondila şi că a fost profesor la Padova între anii 1463—1472. Misiunea sa în Orient s'a întâmplat pe la anul 1455, iar Scythia Sauromată este Ţara-românească şi „cetatea puternică" capitala ei, Bucureşti.

Sabbadini mai comunică tot acolo o altă notiţă despre Români, de la anul 1531, din *Asiae Europaeque descriptio* a lui Enea Silvio Piccolomini (pag. 303): „Sermo adhuc genti Romanus est, quamvis magna ex parte mutatus et homini Italico vix intellegibilis".

Foarte bogate, în informaţiuni nouă şi în completări, sânt recensiile lui V. Bogrea. Remarcăm câteva amănunte: pomenirea „Vlahilor schismatici" în legătură cu Bosnia la a. 1373 (p. 381); — explicarea germ. *Wallach* din cumanul *ulah* = equus (p. 383); — compararea numelor *Micle*, *Miclescu* cu ung. *Miklós* (p. 383); — seria întreagă de completări la lucrarea lui I. Iordan de la pag. 384—385; — explicarea lui *frij* din franc. *frise* „étoffe de laine à poil frisé" (p. 385); — exemplele pentru numiri locale în *-ar* şi când tulpina nu cuprinde un *n* (p. 386); — despărţirea lui *jidovină* de *Jidov* (p. 386); — explicarea lui *Cepeneagul* ca metateză din *Peceneagul* şi indicaţii pentru înţelegerea obscurului *beleuz* (p. 387); — derivarea arom. *Turia* şi rom. *turcă* din v.-slav. *turŭ* „bour" (p. 388) şi a numelui *Romanaţi* ca pluralul lui *Romanat* (cf. *Vasilaţi* din *Vasilat* < n.-grec. Βασιλᾶτος (p. 390).

S. Puşcariu.

www.dacoromanica.ro

REVISTA PERIODICELOR: 1921.

a) Românești [1].

A.

I Istorie literară.

— Gaster M. Dr., *Influența grecească asupra literaturei române.* Profesorul Constantin Mureșan rezumă conferința ținută la Londra de Dr. Gaster la 25 Noembrie 1921: în sec. XVIII, un mare progres înseamnă dispariția influenței slavone și înlocuirea ei prin cultura grecească. Se fac traduceri din greceşte, cari înmlădiază limba română și aduc spiritul francez. Astfel se pregătesc sufleteşte mișcările politice. (C. LIII. de mai târziu 598-9).

— B. Fundoianu, *Renan în Țara Românească.* Renan a avut la noi doi contemporani detractori: Maiorul D. Papazoglu (broșura „Răspuns orthodocs contra ereticului Ernest Renan pentru viața lui Isus", 1864, 1 Ianuarie) și Tomas A. Paschides (un articol în ziarul „Reforma", No. 45, 16 Decembrie (acelaşi an?), cuprinzând pasagii din ziarele franceze, care combăteau pe Renan. La 1898, în Iași, Protosinghelul Gherasim Miron traduce din ruseşte broșura „Iosef Ernest Renan, zugrăvit de el însăși". De la 1898, „Viața lui Isus" a fost tradusă și tipărită în mai multe ediții în românește. (S. L. I, 358-360).

— N. A. Constantinescu, *Un tricentenar al literaturei române.* O scurtă privire generală asupra ultimilor 3 secoli de literature românească (XVII, XVIII și XIX), cu o mai îndelungată

[1] Din lista de prescurtări ce urmează se vede că nu au fost folosite aici toate revistele românești, care se ocupă cu limba și literatura noastra. „Muzeului limbei Române" nu i se trimit încă toate revistele. Câteva completări s'au făcut din împrumuturi de la „Institutul de istorie națională" și de aiurea. *Prescurtări*: A. D. — Analele Dobrogei. — C. T. C. = Cele Trei Crișuri. — C. L. = Convorbiri Literare. — C. C. = Cultura Creștină. — C. R. = Cuvântul Românesc. — Ev. — Evoluția. — Fl. — Flacara. — G. C. = Gazeta Cartilor. — Gn. = Gândirea. — I. E. = Ideea Europeană. — I. C. = Ion Creangă. — J. M. N. Junimea Moldovei de Nord. — Lm. Lamura. — L. F. = Lumina Femeii. — Rm. = Ramuri. — R. M. = Renașterea Moldovei. R. R. = Renașterea Română. — R. I. = Revista Istorica. — Rv M. Revista Moldovei. Rom. = Roma. — R. V. = România Viitoare. — Sg. = Sagetatorul. — S. L. = Sburătorul Literar. — Tr. = Transilvania. — Ț S. = Țara de Sus. — V. S. = Vestitorul Satelor. — V. R. = Viața Românească. — V. N. = Vieața Nouă.

www.dacoromanica.ro

oprire asupra Cronografului scris la 1620 de Mihail Moxalie, tipărit de Hasdeu în „Cuvente den Bătrâni". Oprirea e motivată prin faptul că Moxa întrece pe ceilalţi cronicari prin vechime şi are un deosebit merit prin stilul său popular. Prima afirmare ar cere o mai insistentă cercetare. (G. C. I, No. 4, 1-2).

— N. Iorga, *Alte ştiri despre literatura românească în secolul al XVIII-lea* (Comunicare la Academia Română). D-lui Iorga i s'a dat o carte franţuzească de călătorii, scrisă de abatele Delaport, tradusă în ruseşte la 1780 şi apoi în româneşte la 1785. Din cele 2 volume ale lucrării, cartea cuprinde numai pe primul. „Traducerea — zice dl Iorga — e foarte interesantă prin noutatea terminilor întrebuinţaţi pentru a da ideile nouă". Traducătorul pare a fi episcopul de Hotin, *Amfilohie*. (R. I. VII, 112-116 .

— Constanţa Marino-Moscu, *Amintirile Caterinei State*. Interesante prin amănuntele reale despre şcolile din Moldova de acum 30 de ani, despre oameni şi personalităţi, cum e Gruber, cari intră în cadrul istoriei literare. (V. R., XIII, vol. XLVII, 366).

— Dr. Leca Morariu, *Din vremea eresiilor lingvistice*. E vorba despre „uitatul" Iracle Porumbescu, rău versificator, dar bun prozator bucovinean. Aron Pumnul, prietenul său, i-a publicat poezii în Lepturar. Porumbescu a scris şi preţioase amintiri despre Vasile Alecsandri. C. L. LIII, 774-7).

— Artur Gorovei, *Din alte vremuri* (Amintiri literare: Cercul literar din Iaşi). Paralel cu cercul „Contemporanului", mai mult din nemulţumiţii lui, se formase la Iaşi un alt cerc literar, în jurul lui Neculai Beldiceanu, 1887-9. Mari scriitori n'au luat parte, dar au izbutit să aducă între ei pe Creangă, „uitatul de la Ţipău". care a cetit aici o parte inedită din „Amintiri". (V. R. vol. XIII,XLVI, 350-361).

— Luca Ion Caragiale, *„Junimea" şi „Contemporanul"*. Autorul polemizează cu „cinstita firmă Nicanor & Co.", susţinând că numai artiştii puternici crează principii şi şcoli literare cu urmări. Fiindcă fenomenul a fost inversat, *Junimea* şi *Contemporanul* s'au stins fără ecou (V. R. XIII, vol. XLV, 115-7).

— Dr. Ioan Urban Jarník, *Iar între Români*. Impresii din călătoria în România, 1920. Se vorbeşte şi despre personalităţile mari culturale româneşti de azi şi de-acum 40 de ani (Cipariu, Kogălniceanu, Xenopol). Scrierea îşi va urmă tipărirea în 1922. (Tr. LII, 162-173, 270-288).

— Emanoil Bucuţa, *Intâile timpuri ale Junimei* (Dintr'un document inedit). Printre hârtiile rămase de la *A. D. Xenopol*, e şi o condică. ce cuprinde procesele-verbale ale şedinţelor Societăţii „Junimea". Primele sînt scrise de T. Maiorescu şi de alţii, cele mai de pe urmă de Xenopol. (Primele sânt în cópii

www.dacoromanica.ro

făcute de Xenopol). Nădăjduim că interesantul document va ajunge în posesia Academiei (I. E., II, No. 62, 3).

— C. N. Mateescu, *Din lucrările dascălului Niculae Duma.* Relevarea unui manuscris, care conţine lucrări de-ale dascălului Niculae Duma, de fel din Braşov, trăit la Bucureşti, dintr'o familie de cărturari şi scriitori din sec. 18 şi 19. Sânt aci: o prelucrare a Esopiei şi alte tălmăciri literare, cu caracter popular, din greacă sec. 17 şi 18, scrieri cu conţinut mai mult religios şi două „stihuri în versuri": „Istoria Ţării Româneşti de la anul 1769" şi „Istoria uciderii lui Iordache Stavrache bivvel spătar al Ţării Româneşti". (C. R. II, 43-7, 101-6, 188-194).

— N. Iorga, *O descriere a exilului din 1848.* E vorba despre cărticica lui I. Voinescu, „Arabescuri. O călătorie pe Dunăre în ghimie". (R. I. VII, 223-6).

— N. Iorga, *Încă un poet (Căpitanul Eliat).* Dl Iorga a aflat, între hârtiile lui Petru Grădişteanu, un caiet cu încercările lui poetice. Printre ele, sânt şi versurile citate de C. D. Aricescu („România sub prinţul Bibescu", 1842-1848), pamfilete versificate contra Bibescului. Caietul cuprinde bucăţi sentimentale proaste, fabule prozaice şi satire triviale, care au meritul însă de a fixà ceva din atmosfera vremii. (R. I. VII, 221—3).

— *Soarta lui Dante în România.* La „Cronică", *a. d. m.* relevă pe *Carlo Tagliavini*, tânărul studios din Bologna, care se ocupă cu starile de la noi. Cunoaşte româna. A publicat în „Italia che scrive" un articol asupra soartei lui Dante la noi. (Rom. I, No. 12, 7).

— N. Iorga, *G. Bogdan-Duică.* Dintr'un articol tipărit în „Gazeta Transilvaniei" (2/VII/921) cu prilejul alegerii d lui G. Bogdan-Duică la Academie, se extrag pasagiile mai însemnate. E un elogiu al istoricului literar. (G. C. I, No. 5, 3).

— Şt. Ciobanu, *Poeziile lui A. Nacco.* A. Nacco, Român din Basarabia, a scris pentru susţinerea caracterului slav al provinciei, dar şi-a răscumpărat o parte din vină compunând poezii româneşti, cam pe la 1867 şi traducând în româneşte din poeţii ruşii. (R. M. II, No 1, 1-5).

— M. Beza, *Din Anglia.* E prefaţa volumului cu acelaşi titlu. Aflăm că Titu Maiorescu a dat îndemn lui P. Cerna şi M. Beza de a notà impresiile în streinătate, cum însuşi făcuse altădată. Maiorescu arătă caietele sale cu însemnări din streinătate şi adaugă: „Aproape lipseşte acest gen în literatura noastră". (C. L. LIII, 398-9).

— Aurel Mureşianu publică o scrisoare a lui Constantin Hurmuzache către Iacob Mureşianu, editorul şi redactorul „Gazetei Transilvaniei" şi al „Foii pentru Minte, Inimă şi Literatură" din Braşov. Printre altele, îşi exprimă durerea că muza lui Andreiu

www.dacoromanica.ro

Mureşianu a amuţit şi întreabă când va publică acesta „colecţiunea minunatelor sale poezii". Dedicaţia oferită de poet surorii lui Hurmuzachi e primită cu bucurie, — se spune în aceaşi scrisoare. (R. V. I, 14—15).

— La „Cronica măruntă", fără iscălitură, se aminteşte că în Ardeal a existat, până în pragul războiului, o excelentă revistă tinerească „Noi", cuprinzând, printre altele, şi articole de filologie şi de ştiinţă pe înţelesul tuturor. (Gn. I, 136-7).

— La „Ştiri culturale", se aminteşte că s'au împlinit 100 de ani de la apariţia celei dintâiu reviste ori ziar românesc, ce-a apărut la Cernăuţi în 1820, sub numele „Chrestomaticul Românesc", 195 de pagini, cu grija lui *Toader Racocea*, translator la Tribunalul din Lemberg şi a lui *Ion Budai Deleanu*. (R. V. I, No 3, 8).

— Cu prilejul unui ospăţ ţinut în Italia pe timpul Revoluţiei franceze, s'ar fi făcut (după Niagoe, Calend. Rom. pe a. 1829) un epitalam, „meritând cu aceasta de a fi acest cântec faimos prin zisele versuri în limba germană însemnat".

Prima strofă: Saltă-mi Române! saltă!
La jucarea aceea înnaltă,
Jucarea aceă românească!
Fiecine s'o cunoască.
Aşă e? Romulus strigă
Cu picior în pământ da
Cu soţiile ce aveă
Luând cetatea o făceă...

La ospăţ, ar fi jucat 11 feciori români, căluşeri. (Tr. LII, 294—5).

Recensii.

Istoria literaturii române, I, de Sextil Puşcariu. (R. I. VII, 150). — N. Iorga. — Idem. (C. L. LIII, 173). — T.

Introducere în studiul literaturii vechi, de Alexe Procopovici. (Tr. LII, 921-4). — Alexandru P. Arbore.

Amintiri din Junimea, de Iacob Negruzzi. (C. T. C. II, 446-7). — Idem. (Gn. I, 153).

Istoria literaturii şi limbii române din secolul XVI, de dr. Giorge Pascu. (V. R. XIII, vol. XLVIII, 137 8). — I. Şiadbei.

Titu Liviu Maiorescu, de G. Bogdan-Duică. (C. L. LIII, 685). — E. I. V.

Din relaţiile franco-române, de N. Iorga. (C. L. LIII, 299-300). — S.

Literatura germană în România, de Egon Hajek. (Gn. I, 175). — I. T.

II Manuscrise şi tipărituri vechi

— Dr. Iacob Radu. *Comori literare în Bihor*. E prefaţa unui studiu asupra a 181 manuscrise mai de seamă

www.dacoromanica.ro

din cele 287, care se găsesc în biblioteca Episcopiei greco-catolice din Oradea-Mare. Sînt printre ele manuscrise de valoare, încă nepublicate, ale lui Samuil Micu, Gh. Şincai, Gh. Farcaş şi Episcopul Inocenţiu Clain. Parte din ele au fost studiate de Dr. A. Bunea, Dr. Ioan Raţiu, Nic. Densuşianu (Raport Academiei, Buc. 1880, p. 6—14, 103—214). De atunci, s'au pierdut: corespondenţa episc. Samuil Vulcan cu fabulistul Dimitrie Ţichindeal şi a guvernului român cu Episcopia pentru tipărirea mss. (1853—1865). Academia a primit să tipărească studiul Dr-ului Radu. (C. T. C. II, 88—91).

— Dr. Gh. Protoereu Ciuhandu, *Vechi urme de cultură românească în Bihor.* Descrierea şi studierea unui manuscris de triod, prezentat de părintele Mihaiu Giurău din Brusturi. Concluziile prot. Ciuhandu: „Bihorul avea un triod românesc, în textele cântărilor, cetirilor biblice şi în notele tipiconiale, încă de mai nainte de primul triod românesc tipărit la Buzău în 1731". (C. T. C. II, 45-8, 114-7, 152-4).

— Dr. Gh. Ciuhandu, *Un manuscris de Mineiu prescurtat.* La 1897, Dr. Ciuhandu a găsit 2 mineie vechi: unul la Gurbeşti, altul la Sălişte a, în Bihor, dar numai pe cel de-al treilea, găsit la Hârşeşti, tot în Bihor, l-a putut trimite Academiei Române. Primele două au fost scrise de Pavel din Muncaciu, unul terminat la Gepiu, altul la Josani, între 1731—1733. Al treilea e copiat de diacul Simion. Limba în care sînt scrise e mai veche decât cea din epoca acestor 2 copişti, fiind a unor cópii anterioare. Aceste 3 mineie din Bihor sînt primele mineie complete româneşti. (C. T. C. II, 214-7, 244-7).

— Gavril Popovici, paroh, *Mineiul din Lupoaia.* (*Vechi urme de cultură românească în Bihor*). Manuscrisul a fost găsit în biserica din Lupoaia. Titlul lui: „Săbornicu ales la praznice domneşti la svinţi-mari pre limba românească". Ms. are 294 foi. Sfârşit n'are. La foaia 327 (sic) e scrisă de aceeaşi mână, dată: ro ĵ) 1713, Mai 25. Se reproduc în revistă textele corespunzătoare celor reproduse de Dr. Ciuhandu din alte 3 mineie (Cele trei Crişuri, Nr. 8, 1921). Forma „mânule" e în mai multe locuri. Parimiile nu sînt traduse în româneşte. Probabil că acest mineiu e o copie după altele mai vechi sau e tradus de cel care a tradus şi mineiul din Hârşeşti. (C. T. C. II, 653-5).

— Andreiu Bârseanu, *Catehismul luteran românesc.* E o comunicare făcută Academiei Române la 11 Noemvrie 1921. V. recensia d-lui prof. N. Drăganu, în acest volum pag. 588 ş. u. (Tr. LII, 900-1).

— *Vedenie cuprinzând critica moravurilor din mănăstirea Neamţului (1797).* E un caiet, cu scrisoare de modă veche, dăruit de anticarul M. Pach, prin dl Iorga, Academiei Române. Titlul: „Istorie pentru vedenia, ce au văzut pentru mănăstirea Neamţului un

www.dacoromanica.ro

părinte anume Theodosie dintru aceeaşi mănăstire la leat 1796, în luna lui Decembrie, după moartea cuviosului arhimandritului şi stareţului Paisie, sfintelor mănăstiri Neamţului şi Secului". Întâlnirea, în vis, a unui călugăr cu diavolul; convorbirea lor e prilejul criticii moravurilor. Sfârşitul: „Am scris această vedenie la anul 1849, Octomvrie 12, de pe-a părintelui Ghenadie. Şi o preascriseiu eu, Mattheiu monahul Munteanul". (R. I. VII, 171-6).

— Ş t. C i o b a n u, *La mănăstirea Neamţul-nou.* În bălţile dintre Nistru şi Botna, în Basarabia, se află o mănăstire Neamţul-nou, fundată de călugării de la Neamţu şi Secu, la 1862, parte din ei plecaţi când s'au secularizat mănăstirile supt Cuza. Slujba se făceà, supt Ruşi, în româneşte şi slavoneşte. Arhimandritul Andronic, al 2-lea stareţ al Neamţului-nou după Teofan, a scris aici până la moarte (1893) o mulţime de volume, cu slovă veche şi frumoasă. El continuă seria cronicarilor cu frumoase manuscrise, fără gând de tipar. A scris o autobiografie, o istorie a bisericii moldoveneşti, o istorie a mănăstirii Neamţul-nou, una a tuturor mănăstirilor din Moldova (are şi stihuri) şi altele (Lm. III, 27-32).

— D[ariu] P[op], *Din bătrâni.* I. D[ariu] P[op] tipăreşte nişte însemnări pe marginea Bibliei lui Samuil Clain din 1795, exemplar din Unimat (Sălaj).

II. De asemenea, însemnările de pe marginile unor vechi cărţi bisericeşti, găsite la mănăstirea din Bixad. Una din cărţi e un „Leiturgiarion" rusesc din 1691. (Ţ. S. I, 52, 116-7).

— La „Cronică", dl Iorga scrie că la 1774 se tipăreà, la Veneţia, Slujba greacă a Sfântu ui Niconor cu cheltuiala aromânului Dinu Ioan Toliopulo, „cel din regiunea Caliana". (R. I. VII, 207).

— La „Cronică", dl Iorga comunică faptul că la biserica dăruită de Eufrosin Poteca, comuna Râncezi, sânt şi câteva cărţi din veacul al XVIII-lea. (R. I. VII, 208).

— La rubrica „Note" fără iscălitură, se reproduce expunerea d-lui I. Bianu despre cum au furat Bulgarii manuscrisele slave de la Academie, în timpul ocupaţiei germane. Furtul s'a petrecut în noaptea de 9/22—10/20 Ianuarie 1917. (C. T. C. II, 257-8).

III Istorie culturală.

— Z e n o v i e P â c l i ş a n u, *O veche societate pentru cultivarea limbii române.* În vol. XXX al operei contelui Iosif Kemény, „Collectio minor manuscriptorum historicorum", care se păstrează în Arhiva Societăţii muzeului ardelean din Cluj, dl Pâclişanu a găsit manifestul unei vechi şi necunoscute societăţi româneşti de la începutul veacului al XIX-lea, şi anume al Societăţii pentru cultivarea limbii române. Traducerea manifestului e reprodusă aici.

www.dacoromanica.ro

Manifestul e în ungureşte, tradus la 21 April 1808 de Magyari István, care ne spune că a găsit originalul românesc la un preot român de sat. Manifestul e iscălit C. D., secretarul societăţii. Dl Pâclişanu bănueşte că e Constantin Diaconovici Loga. (R. I. VII, 128-34).

— Alexandru D. Marcu, *De la Românii istrieni.* La „Cronică", *a. d. m.* rezumă o convorbire cu Profesorul Bartoli de la Torino. Acesta dă relaţii despre starea actuală a Românilor istrieni. (Rom., I, No. 11, 7).

— N. Iorga, *Incă un secretar apusean în vremea Fanarioţilor.* E vorba de abatele Maas, secretarul lui Alexandru Moruzi, Domnul Moldovei Moartea lui Maas (1806) e pomenită în memoriile contesei Loulou Thürheim, traducerea germană „Mein Leben. 1788-1819, Erinnerungen aus Osterreichs grosser Welt", München, 1913. (R. I. VII, 161-2).

— Dr. Iacob Radu, *Episcopul Samoil Vulcanu şi biserica neunită.* Partea III. Sprijinul pe care Samoil Vulcanu l-a dat lui Vasile Moga la alegerea acestuia ca episcop. Şi de aici, Episcopul Vulcanu reiese ca înţelegătorul sprijinitor al naţiei şi culturii noastre. (C. C. X, 334-43).

— Dr. Sebastian Bornemisa, *Publicaţiile Ardealului înainte de războiu şi situaţia lor de astăzi.* Înainte de 1914, Ardealul aveà 35 de publicaţii româneşti cu un tiraj de 92.800 exemplare, afară de „Telegraful Român" şi „Unirea" cu un tiraj de vreo 56.000. Azi, publicaţiile culturale s'au redus simţitor; în schimb sânt mai multe ziare politice, de partid. (G. C. I, No. 5, 1-2).

— C. N. Mateescu. *Scurte însemnări despre şcolile publice din R.-Vâlcea de la 1832-1865.* Interesante note, mai ales pentru manualele, care se foloseau pe atunci. Aflăm, printre ele, catechismul lui F. Aaron. La Biblioteca şcolii se trimiteà tot ce tipăreau Heliade şi Eforia. (C. R. II, 72-7).

— C. N. Mateescu, *Întâiul dascăl al seminarului Episcopiei Râmnicului: Protopopul Radu Teampe.* Schiţare de monografie. Omul şi opera. Ştiri nouă din Arhiva episcopiei Râmnicului şi mărturiile verbale ale Pr. I. Petrescu, fostul director al seminarului şi elevul lui Teampe. (C. R. II, 143-8).

— N. Iorga, *Un cetitor român al lui Petrarca.* Dl Iorga publică o scrisoare din 1821, Aug. 30, Cernăuţi, a lui Const. Sturza către o vară a sa, în care acesta pomeneşte un pasagiu din Petrarca. (R. I. VII, 180-1).

— A. A. Mureşianu publică o scrisoare, în care Gh. Sion anunţă lui Iacob Mureşianu recunoşterea ca cetăţean al Moldovei a bucovineanului Constantin Hurmuzache. (R. V. I. No. 8-9, 15).

www.dacoromanica.ro

— Dl Iorga, scoţând tot ce e mai important din lucrarea lui A. D. Xenopol, „Nicolae Kretzulescu, viaţa şi faptele lui (1812-1900)", Bucureşti, relevă şi întemeierea, la Paris, a unei societăţi studenţeşti române, în 1839. Din ea făceau parte: Mihail Anagnosti, Costachi şi Alecu Filipescu, un Brăiloiu, Iorgu Negulici pictorul, Ioan Ghica, doi Goleşti ai lui Dinicu, doi ai lui Iordachi, viitorul general Florescu, doi Ghica şi Dimitrie Brătianu. La ei se adaose, ca prieten, Pomjade, mai târziu consul al Franţei la Bucureşti. Erâ şi N. Creţulescu. I. Câmpineanu cercetâ acest grup naţional. (R. I. VII, 192-201).

— La rubrica „Pagini de recetit", se retipăreşte din „Cuvântul cătră elevii şcoalei din Hotin" al lui Alexandru Hajdău, tatăl lui B. P. Hasdeu, rostit la 25 Iulie 1837 (trad. din ruseşte de Const. Stamati, în 1855). A. Hajdău afirmă că Rusia datoreşte mult Moldovii în privinţa culturii. (G. C. I, No. 12, 5-6).

Recensii.

— *După războiu* de G. Ibrăileanu, (C. T. C., II, 476).

IV. Bibliografie.

— La rubrica „Biblioteci" se pomeneşte despre cărţile valoroase ale Bibliotecii centrale din Blaj. (G. C. I, No. 7-8, 5-6).

V. Folklor şi Etnografie.

— Ovid Densusianu, *Dinamismul liricei noastre populare.* E nota de „nelinişte, de neastâmpăr al cutreierărilor depărtate . . .", a doua notă a doinelor româneşti, pe lângă aceea statică, de contemplaţie şi jale. Amândouă notele vădesc viaţa de păstori din trecutul neamului nostru. (V. N. XVII, 41-52).

— D. Caracostea, *Mioriţa în Oltenia şi Muntenia.* III. *Contaminări în epica Munteniei.* Colinde de vânator, venite din Ardeal în Muntenia, conţin motivul cu o „ciută mioară", care prevesteşte o nenorocire. Legăturile între epica poporană şi Mioriţa sânt mai puţin numeroase în Muntenia decât în Moldova. (C. L. LIII, 144-9).

— I. U. Soricu, *Poezia populară a războiului.* „Adevărata poezie a vremurilor de azi a creat-o poporul". Literatura cultă a fost mai pre jos. Pentru întărirea acestor afirmări, se publică aici şi extrase din multe poezii populare, care cântă războiul nostru de întregire a neamului. (Rm. XV, 49-54, 91-96, 113-126).

— Leca Morariu, *Cei din urmă lăutari ai Bucovinei.* Despre Niculai Picu Lăutarul şi urmaşul său Grigori Vindireu avem mărturii de la un contemporan al lor, Leon cav. Goian. Acesta i-a cunoscut la 1851 la Lăpuşna. De la Grigori a învăţat a cântâ Ciprian Porumbescu. (Lm. II, 841-6).

www.dacoromanica.ro

— *C. S. Nicolăescu-Plopşor* comunică revistei că acel „Cântec al lui Vlaicu", publicat în An. I, No. 2, e făcut de Radu de la Giubega, jud. Dolj, vătăşel la primărie, analfabet, poet popular, mort la 1918, în vârsta de 64 de ani. De la el s'au publicat numai „Lupta de la Mărăşeşti", de un sergent invalid, supt numele lui, şi „Cântecul lui Vlaicu", ajuns în satul Abdulah, jud. Constanţa, de unde a fost trimis „Analelor Dobrogei". In trecerea lui din Dolj în Constanţa, cântecut nu a suferit multe schimbări. (A. D. II. 308-9).

— A. R. Wright, *Cuvântare la adunarea „Asociaţiunii" de la Sighetul Marmaţiei. 28-9 August 1921.* Reprezentantul Societăţii de Folklor din Anglia îndeamnă pe Români să culeagă „fidel" obiceiurile şi credinţele poporului, fiindcă aici e „cheia pentru o bună parte din istoria europeană". (Tr. LII, 864-5).

— Al. Popescu-Telega. *Asemănări şi analogii în folklorul spaniol şi român.* E prefaţa primului volum, din cele două anunţate cu acelaşi titlu. Se remarcă faptul că între cele două popoare latine sânt asemănări surprinzător de apropiate în folklor. In cercetările noastre de folklor, s'a neglijat aproape totdeauna acest paralelism, care ar puteà lămuri multe. Comparaţia s'a făcut mai mult cu alte popoare decât cu cel spaniol şi portughez. (Rm. XV, 27-30).

— Tache Papahagi. *Din folklorul romanic şi cel latin.* Obiceiuri populare mai răspândite la popoarele romanice în Decemvrie şi Ianuarie: ghicitul după foc în Ajunul Crăciunului şi „calendarul de ceapă", la Sf. Vasile (la Aromâni în August, „în legătură cu păstoritul?"). Asemănarea obiceiurilor în numeroase regiuni romanice dovedeşte origina latină. (Articolul V . . .). (V. N. XVII, 6-14).

— I. Dumitrescu, *Sărbătorile la Tătari.* Sânt descrise obiceiurile Tătarilor din satul dobrogean Pervelia cu prilejul următoarelor sărbători: Sf. Gheorghe Câdârleţi, Sf. Dumitru („Casâm"), „Baeramul", „Ateş-Baeram" (sărbătoarea focului) Sf. Foca. Se dă şi textul turcesc, cu amestecuri arabe şi tătăreşti, al cântecului (colindului) obişnuit la o altă sărbătoare a lor: „Nauvrezghiunu", ţinută la venirea primăverii. (A. D. II, 3728).

— Th. D. Speranţia, *Dobrogea în folklorul nostru.* Articolul reprodus aici e din volumul „Miorita şi Căluşarii", Buc. 1915. In Basarabia, Moldova, Bucovina, Transilvania de nord-est şi Maramureş, Românii ţin o sărbătoare, Paştele Blajinilor sau Rohmanilor. Obiceiul e că femeile, la Paşti, adună cojile de ouă şi le dau pe gârlă, pentru ca şi Blajinii, care sânt „pe lângă mare şi subt stăpânire păgână" să afle că e Paşte. Dl Speranţia crede că Blajinii sânt Românii din Dobrogea. (A. D. II, 578-83).

www.dacoromanica.ro

— Brutus Cotov, *Cerchezii* (un neam dispărut din Dobrogea). O scurtă, dar luminoasă monografie asupra Cerchezilor. Sânt capitole speciale şi pentru portul, obiceiurile şi muzica lor. (A. D., II, 394-416).

— I. Dumitrescu, *Insemnări despre Tătarii din Pervelia.* Insemnările sânt grupate în: inteligenţa, din viaţa lor, sentimentul, concepţii despre univers, dansuri şi jocuri. (A. D. II, 129).

— M. Gaster, *Folklorul şi originea artei.* Până acum 25-30 de ani, folklorul se mărgineà la adunarea şi studierea basmelor şi poveştilor populare. S'au găsit legături între acestea şi s'a vădit că toate pornesc din acelaşi isvor (India sau altul). De atunci, s'au studiat, ca folklor, şi: obiceiurile, credinţele, cântecele populare, portul, arta plastică populară, jocurile, olăria. Folklorul, din ştiinţa literaturii populare, a devenit ştiinţa psihologiei poporului. La baza tuturor acestor manifestări, s'a dovedit că e frica de necunoscut. De-aci s'au născut Magia, Misticismul, Simbolismu. Din acest simbolism mistic, cu semnele exterioare, a ieşit apoi arta modernă, pierzându-se sensul magic al simbolurilor. (C. I. C. II, 421-2.

— Tudor Pamfile, *Bârladul.* Bârladul în unele poezii populare, citaţii făcute de Tudor Pamfile cu prilejul unei scurte priviri asupra istoriei Bârladului. (V. R. XIII, vol. XLVI, 279-82).

Recensii.

Cântece din Basarabia, culegere de Ion Buzdugan. (Gn. I, 303) — *P. Ş.*

— *Kalewala* (din folklorul finlandez), de A. Schiefner. (V. R. XIII, vol. XLVIII, 474.

— *Asemănarea dintre Siegfried şi Gheorghe cel viteaz* publicat de Petru Ispirescu în Columna lui Traian" 1876), de Friederich Pauzer. (V. R. XIII, vol. XLVIII, 311-2).

VI Literatura română în streinătate.

— Vaieriu Ghibaldan, *Un prieten suedez al Românilor.* Prietenul e Dr. *Göran Björkman* din Stockholm. „Născut la 1869, s'a distins ca un delicat interpret în limba suedeză al frumuseţilor literaturilor neolatine". A învăţat româneşte şi, ajutat fiind şi de dl Ghibaldan, a tradus din literatura noastră, pregătind volumul „Ekou fran Rumäniens Parnass" (Ecouri din Parnasul român), a cărui apariţie a întârziat. Unele din poeziile traduse le-a publicat în gazetele suedeze. Aşa „La noi" de O. Goga, în „Nya Dagligt Allehanda", cu o notă asupra autorului şi alipirii Transilvaniei la Patria-mamă. De curând, a publicat un studiu: „Alecsandri şi Eminescu, doi prinţi ai poeziei române", în limba suedeză. (R. V. I. No. 5, 4-5).

www.dacoromanica.ro

— Al. Dem. Marcu, *N. Caix şi România.* Caix, filolog' fost profesor la Universitatea din Florenţa, a făcut o călătorie la Bucureşti, în iarna anului 1879. Cunoştea bine limba şi cultura românească şi a început traducerea în italieneşte a romanului lui Filimon, „Ciocoii vechi şi noi". (Rom. I, No. 9, 4-5).

— Dragoş Protopopescu, *Scriitorii români în Anglia.* Se comentează aprecierile presii engleze la apariţia volumului „Roumanian Stories", traducere de D-na *Lucy Byng.* Articolul e datat: Londra, Sept. 1921. (I. E. III, No. 70, 1-2)

— Dragoş Protopopescu, *Literatura românească la Londra.* Colecţia de schiţe şi nuvele româneşti traduse de Lucy Byng, cu prefaţă de M. S. Regina României, a fost bine primita la Londra. În deosebi, a plăcut Creangă. (I. E. II, No. 65. 3).

VII Scriitori români.

Alecsandri Vasile.

— G. Bogdan-Duică, *Vasile Alecsandri şi Edouard Grenier.* Poetul francez Grenier, secretarul intim al Domnului Moldovei, Grigore Ghica, a fost prieten cu Alecsandri Poemul „L'Elcovan", scris la 1857 de Grenier, e după sfaturile lui Alecsandri. Epilogul poemului dovedeşte că personagiile cântate au fost reale şi anume: Prinţesele Natalia şi Aglaia, Grigore Ghica Vodă, tatăl lor, şi însuşi Grenier, despre a cărui idilă cu Natalia vorbeà tot Iaşul de-atunci. C. L. LIII. 438-44).

— G. Bogdan-Duică, *Vasile Alecsandri şi Maria Movilă.* La 1864 s'a publicat la Paris „Les sept montagnes. Histoire Moldave. Par Marie Movila". Autoarea spune în prefaţă c'a reprodus după Alecsandri povestea aceasta u răzeşii din Vrancea, care se împotrivesc hrăpareţului domn Mihaiu Sturdza. Motive din „Les sept montagnes" se regăsesc în opera lui Alecsandri. Maria Movilă a publicat şi un „roman naţional": „Lupu" (neterminat) în gazeta din Bucureşti, „Informaţiunile", redactată de V. A. Ureche (Romanul e scris la 1857 şi publicat la 1870). Autoarea pare a fi fost o franceză. (C. L. LIII, 728-37).

— G. Bogdan-Duică, *Despre Costache Rolla, cumnatul lui V. Alecsandri.* C. Sion, în „Arhondologia Moldovei", ediţia Ghibănescu, descrie ca pe nişte oameni josnici pe Catinca Alecsandri, sora poetului, şi pe C. Rolla, bărbatul ei. Se poate însă dovedì, din acte şi deducţii logice, că Sion nu spune adevărul. Catinca făcuse o căsătorie nepotrivită cu Voinescu, de care se despărţi. Edouard Grenier ne spune că erà o femeie gingaşă lângă un bărbat sever. C. Rolla a fost un om cu stare, un patriot, un „naţional", jucând un însemnat rol politic în generaţia de la 1840, până a fi ministru supt Cuza. (Tr. LII, 799-813).

— G. Bogdan-Duică, *Un adversar al lui V. Alecsandri: Constantin Jorescu.* Broşura „Locotenentul Constantin Jorescu de-

www.dacoromanica.ro

G. Misăilă, amicul răposatului" (Iasii, Typariul Tribunei Române, 1864), atrase atenţiunea d-lui Bogdan-Duică asupra unui adversar uitat cu desăvârşire (sau chiar necunoscut?) al lui V. Alecsandri. Biograful lui ne asigură că a fost pe la 1856-8 inima junimei unioniste din Moldova. Acest om fusese la 1855 adversarul literar al lui V. Alecsandri, care tocmai redactă „România literară". Aici scriau antogoniştii finalei -ciune, contra cărora Jorescu se deosebise prin mai multe polemici limbistice în „Gazeta de Transilvania" (v. Misăilă, p. 7). Acolo însă articolele nu se găsesc, ci numai o scrisoare semnată C. J., în favorul lui G. Sion. (Gn. I, 246).

— P. Gore, *Alecsandri şi Basarabia.* (Cuvânt omagial, rostit la serbarea comemorativă din 5/VI/1921). Interesante date asupra ecoului pe care l a avut opera lui Alecsandri în Basarabia. (R M. II, No. 6-8, 1-3).

— Ştefan Ciobanu, *Teatrul românesc în Basarabia.* (Din trecutul cultural al Basarabiei). Un scurt istoric al primelor încercări de teatru românesc în Basarabia. Repertoriul erà mai totdeauna din Alecsandri. (Lm. III, 128-133)

— Carmen Sylva. *Vasile Alecsandri* (fragment). Traducerea d-lui D. Munteanu-Râmnic a unui fragment dintr'un articol omagial scris în franţuzeşte de Regina Elisabeta şi publicat în 1895 în fruntea fascicolei I din vol. II al „Bibliotecii Alianţei Ştiinţifice Universale", care a apărut la Bucureşti supt îngrijirea lui V. A. Ureche În fragment, se cuprind amintiri şi aprecieri personale ale Carmen Sylvei despre Alecsandri. (R. V. I, No 5, 3).

— G. Marinescu, *V. Alecsandri ca poet liric.* Articolul are subtitlul: „Fragment dintr'o serie de studii asupra desvoltărei lirismului românesc" Se cercetează pe scurt poeziile lirice ale lui Alecsandri. Expunerea e clară şi obiectivă. Concluzia: „Alecsandri perfecţionează limba poetică după modelul veşnic viu al poporului şi introduce motive noi lirice". (Sg. I, No. 10, 2).

— Elena Rădulescu-Pogoneanu, *Vasile Alecsandri.* (Pentru comemorarea marelui scriitor, cu prilejul centenarului naşterii sale). E o cuvântare ţinută la Şcoala centrală de fete din Bucureşti, în ziua de 5 Iunie 1921. Privire generală asupra omului şi operii, mai ales în valoarea lor educativă şi naţională Rezumat clar al cunoştinţelor mai de căpetenie despre Alecsandri. (Lm. II, 343-60).

— „Revista Moldovei". *In memoria lui Alecsandri.* Mic articol omagial. (Rv. M. I, No. 2, 1)

— C. V. Gerota, *Cu prilejul centenarului lui V. Alecsandri.* O privire sintetică, fără rezultate nouă, asupra operii lui Alecsandri, în strânsă legătură cu omul şi cu vremea sa. (C. L. LIII, 493-5).

www.dacoromanica.ro

— M. Strajan, *Vasile Alecsandri.* O privire generală, rezumativă, a ce s'a mai spus asupra omului, dar mai ales asupra operii lui Alecsandri. (C. L. LIII, 336-45).

— Redacţia, *La a suta aniversare a naşterii lui Alecsandri.* Opera lui Alecsandri va trăi totdeauna, fiindcă şi naţionalul e izvor de inspiraţie. Şirul poeţilor noştri naţionali: Cârlova-Grigorescu-Alecsandri-Eminescu-Cerna-Voiculescu. (C. L. LIII, 321-32).

— Ramvil, *Comemorarea lui V. Alecsandri.* După ce descrie sărbătorirea în întreaga Basarabie a centenarului naşterii lui Alecsandri, autorul articolului cere să se facă studii asupra *originii basarabene* a lui Alecsandri. Se ştie, adaogă D-sa, că bunicul lui V. Alecsandri a fost înainte de 1812 sameş la Bender (Tighina), de unde tatăl poetului a trecut Prutul, pentru a se aşezà la Târgul-Ocnei. Familia Alecsandri mai trăeşte azi în Basarabia, unde se află şi sate cu numirea „Alecsandreni". E păcat că articolul nu ne trimite şi la acte doved toare. (R M II, No. 6-8, 26-7).

— Dl Iorga relevă, întregind, datele mai însemnate asupra lui Alecsandri şi familia sa din lucrarea d-lui Sever Zotta „La centenariul lui Vasile Alecsandri (1821-1921), material inedit privitor la familia poetului", Iaşi, 1921. (R. I., VII. 201-3).

— Se publică din nou la rubrica „Pagini de recetit" din opera lui Alecsandri: *„Trei convorbiri cu Napoleon III"* (Din „Istoria Misiunilor mele politice". *A doua convorbire.* (G C. I, No. 7-8, 4-5).

Bălcescu Nicolae.

— Al. Isăceanu, *Mormântul lui Nicolae Bălcescu.*

Într'o scrisoare adresată d-lui N. Iorga, dl Isăceanu anunţă că d-sa a găsit adevăratul mormânt al lui Bălcescu. Este în cimitirul Rotoli, fost al săracilor, din Palermo, în groapa Nr. 15 din rândul al 7-lea, în secţiunea a IV-a a vechiului cimitir, nu departe de capela zidită la 1837. E „fossa", în care au fost îngropaţi morţii săraci din 29 şi 30 Noemvrie 1852. Bălcescu a murit sarac şi singur, la Locanda Trinacria, str Butera Nr. 31, la orele 7 şi jumătate, în seara de 29 Noemvrie 1852. (Aşa reiese din actul de deces). (Sg., I, Nr. 6, 1-2).

— P. P. Panaitescu, *Contribuţii la o biografie a lui N. Bălcescu, după corespondenţa sa inedită cu A. G. Golescu.* Se continuă şi nu se termină eminentul studiu început anul trecut. I. Bălcescu în Revoluţia de la 1840. — II. Bălcescu la Soc. literară anterioară celei din 1845 şi după „Filarmonica". „Puterea armată", ideile şi suflul moral. — III. „Magazinul istoric pentru Dacia". Bălcescu faţă de poezia populară. „Starea socială a muncitorilor plugari". O scriere de sinteză asupra instituţiilor româneşti. Băl-

www.dacoromanica.ro

cescu, factor al unității cult. naț. — IV. Prietenia cu Kogălniceanu și Eudoxiu Hurmuzachi. Propaganda politică și culegerea de documente în streinătate. (1846—1848). — V.-VI. Bălcescu în revoluția de la 1848. (C. L. LIII, 14-82, 154-64, 463-80, 665-80, 759-69, 839-51).

Bărnuțiu Simion.

— Aurel-Horea A. Mureșianu, *Simion Bărnuțiu în preajma marei adunări naționale a Românilor din 3/15 Mai 1848 de la Blaj.* Se publică o scrisoare din 7 Aprilie 1848 a lui Bărnuțiu către Iacob Muresianu. Bărnuțiu anunță că Românii din Sibiiu s'au înțeles a cere „să fie și năciunea românească primită ca năciune liberă" în Ardeal și e bine ca toți Românii să se unească a cere acelaș lucru. Aurel Horea A. Mureșianu amintește, ca un cadru al scrisorii, evenimentele naționale din 1848. (Tr. LII, 244 59).

Brătescu-Voinești, I. Al.

— D. Caracostea, *Problemele criticei și poetul I. Al. Brătescu-Voinești.* Dl Caracostea formulează astfel critica după metoda ce urmează: „Pe lângă adevărată căldură estetică, mai multă lumină stiințifică". Cercetarea asupra lui Brătescu-Voinești va fi o exemplificare a acestei metode. Se susține apoi că T. Maiorescu, H. Sanielevici și G. Ibrăileanu au analizat greșit (cel puțin în parte) opera lui Brătescu-Voinești. (C. L. LIII, 262-75).

— I. Scărlătescu, *„Sorana".* I. Scărlătescu publică o scrisoare deschisă „Convorbirilor Literare", apărând piesa „Sorana", combătută de critică: „Drama lui Brătescu-Voinești, frumoasă, viguroasă, delicată, nobilă, are poezie" ... (C. L. LIII, 318-21).

Recensii.

— *Poetul Brătescu-Voinești* de D. Caracostea. (S. L. I, 48-50). — Mihail Iorgulescu.
Idem. (Sg. I, Nr. 5, p. 3). — Emilian I. Constantinescu.
Idem. (C. L. LIII, 393). — S. S.

Caragiale, I. L.

— C. Săteanu, *„Învoielile" editoriale ale lui I. L. Caragiale.* P. Nicanor & Co. reproduc la „Miscellanea" însemnările și actele, ce le pune la dispoziție Săteanu. Din ele reiese că I. L. Caragiale și-a vândut prima ediție a operelor scrise până în Octomvrie 1894 cu 800 lei. (V. R. XIII, vol. XLVIII, 434-9).

— E. Lovinescu, *Luca Ion și Ion Luca.* O paralelă între tată și fiu, ca scriitori. (S. L. I, 57-8).

— Alex. A. Hodoș, *Saarta comediilor de moravuri. — Însemnări în jurul „Scrisoarei pierdute".* Pompiliu Eliade credea

www.dacoromanica.ro

(în 1902) că „Scrisoarea pierdută" îmbătrâneşte, fiindcă vorbeşte de moravuri, care trec. Sânt 20 de ani de-atunci şi lucrul se vădeşte ca neadevărat. „Scrisoarea pierdută" nu se reazimă pe câteva replici spirituale asupra unor moravuri trecătoare, ci cuprinde tălmăcirea caracterelor omeneşti — şi de aceea are trăinicia operilor de artă adevărată. (C. T. C. II, 217-9).

— Se publică în facsimile iscălitura lui I. L. Caragiale pe Istoria Românilor de Aug. Treb. Laurian, când erà în clasa IV-a a liceului din Ploieşti. Iscălitura e datată de Caragiale: 1864, Decemvrie 7/19, Ploeşti. (G. C. I, Nr. 1, 6).

Cerna P.

— V. Al. Jean, *Amintiri despre Cerna.* I. Fără pretenţie, dar evocativ redat, Cerna din timpul liceului, pe care l-a făcut la Brăila. — II. Succesele literare, studiile, moartea. V. Al. Jean i-a fost coleg de şcoală şi prieten. (S. L. I, 65-9, 156-61).

— În articolul „Valea Cernei", G. Coatu pomeneşte de învăţătorul Panait Stanciof, de origină bulgară, din Şumla (Bulgaria). De la acest Stanciof a luat şcoala în primire primul învăţător român, Iftimie Vâlcu, la 1 Aprilie 1879. Nu e familia poetului Cerna? (A. D. II, 566).

Clain Inochentie.

— La „Cronică": După „Cultura creştină", p. 79, osămintele lui Inochentie Clain se află azi în biserica romană Sf. Sergiu şi Bacchus, unde e Colegiul rutean. (R. I. VII, 160).

Conachi Costachi.

— N Iorga, *Contribuţii la Istoria mai nouă a literaturii româneşti. Ceva despre Costachi Conachi.* I. Reproducerea unei scrisori a lui Conachi, fiul lui Gavril şi vărul poetului. Acesta spune că pleacă în Apus să'nveţe. Pe atunci (1802), spiritul nou abiă se formă la noi. — II. Reproducerea unor versuri atribuite lui Conachi. — III. O carte a lui Conachi, în posesiunea lui Grecianu, are interesante note marginale, scrise de poet, unele cu privire la viaţa sa. Are şi versuri. — IV. Corespondenţa lui Zenobie, fost Zamfir, fiul lui Hagi Constantin Pop, negustor din Sibiiu, cu Conachi. — V. O parte din corespondenţa familiei Negri se află în hârtiile lui Conachi. Invinuirile aduse Zulniei Negri, fiica, şi sprijinirea ei de Conachi. — VI. În hârtiile de la Stânca, la Grecianu, sânt şi versuri, care salută un nou domn. Pot fi ale lui Conachi. (R. I. VII, 85-106).

Costân Miron.

— C. C. Giurescu, «*Miron Costin*», *un nou studiu al d-lui Pascu.* Giurescu arată diletantismul acestui studiu, care, cu toată pretenţiozitatea înfăţişerei lui, nu aduce nimic nou.

www.dacoromanica.ro

Opera lui Miron Costân rămâne aşa cum a fost prezentată de C. Giurescu, tatăl recensentului de faţă. (C. L. LIII, 867-72).

Coşbuc George.

— N. Drăganu, *G. Coşbuc, poetul liceului grăniţeresc din Năsăud.* V. recensiunea, p. 939-40.

— Liviu Marian, *Versuri de Coşbuc, uitate.* Multe din poeziile lui Coşbuc au rămas necunoscute de marele public, fiind risipite şi uitate prin foile din Ardeal. Ar fi bine, pentru cunoaşterea evoluţiei poetului, ca să se retipărească. E tocmai ceeace face dl Marian cu poezia „Ştefan Vodă", care urmează acestui articol. (R. M. II, Nr. 6-8, 13-5).

— Vasile Munteanu, *Gheorghe Coşbuc.* Spicuire a operii lui Coşbuc şi reuşită caracterizare. Formula: „Un primitivism etnic încadrat artistic într'o viziune epică, plastică şi dinamică şi colorat cu sentimente de optimism viguros". Coşbuc e socotit cu drept cuvânt, „complementul salutar pentru desechilibrul nostru sufletesc de astăzi". (Fl. VII, 61-2).

— Ion Foti, *George Coşbuc.* Coşbuc e poetul naţional contopit cu neamul, alături de Alecsandri, care a rămas mai la suprafaţă. Întunecând pe epigonii eminesciani, Coşbuc este părintele şcoalei poporaniste. E cel mai mare versificator al nostru. A creat genul baladelor artistice şi al idilelor câmpeneşti. Însă, restrângându-şi câmpul de activitate, a trebuit să se repete. Dl Foti are uneori caracterizări juste, dar generalizările sânt pripite şi superficiale. (C. T. C. II, 507-10, 537-41).

Creangă Ion.

— Artur Gorovei, *Ion Creangă.* Sânt amintirile personale ale d-lui Gorovei despre Creangă. Deşi cuprind fapte mărunte, sânt însă interesante, fiindcă vorbesc de timpul din preajma morţii şi de după moartea lui Creangă, timp mai puţin cunoscut, când uitarea se şi întinsese peste marele povestitor. Raporturile lui Creangă cu „Junimea" au fost reci, susţine Gorovei. (V. R. XIII, vol. XLVIII, 357-63).

— C. Stan, *Humuleştii. Casa lui Creangă.* Humuleştii au hudiţi strâmtorate, umbrite de crengi de măr, livezi cu nuci uriaşi, băltoace în mijlocul drumurilor, portiţe ca la mănăstire. Bărbaţii sânt mai toţi cărăuşi. Casa lui Creangă e mititică. S'au făcut pelerinagii la ea. Se luase iniţiativa ca nepoţilor lui, care o locuesc, să li se facă o casă aiurea, dar nu li s'a făcut încă. Aici venea Moş Creangă de la Iaşi, când era sătul de boierii de la „Junimea" şi de frământările politice de acolo. El petrecea voios aici. Humuleştenii sânt bohemi ţărani. Le place să petreacă laolaltă. Sânt însă buni gospodari, harnici, pricepuţi şi foarte primitori. (Lm. III, 22 6).

www.dacoromanica.ro

— *31 ani de la moartea lui Ion Creangă.* La rubrica *Note*, se pomeneşte cu pietate, supt iscălitura *pag*, de moartea lui Creangă în seara Anului nou 1889. (C. T. C. II, 61).

Crupenschi G.

— G. Bogdan-Duică, *Poetul G. Crupenschi.* Felix Colson în cartea sa (1839) despre ţările româneşti: „De l'état..." etc, socoteşte pe Crupenschi „renumit" prin talentul său poetic. Crupenschi a fost amic cu Costache Negruzzi. M. Kogălniceanu credeà că acest Crupenschi ar puteà fi întâiul nostru poet, dacă ar scrie. Cine a fost: „un leitnant, care pe la 1840 vinde unei rude moşia Biţăştii; un căpitan, George sau Grigore, de pe la 1830, fostul colonel, a cărui soţie erà o Joră?" — Se pare că poet l-a făcut moartea copilului său. A publicat 3 poezii (2 sânt traduceri) şi o bucată în proză. Indiferenţi faţă de poeziile lor au mai fost Fonseca (v. Eliadi şi Râmniceanu (v. C. A. Rosetti). (Tr. LII, 74).

Delavrancea Barbu.

— Colonel Ionescu-Dobrogeanu, *Reminiscenţe.* E o conferinţă ţinută la şezătorile liceului Mircea-cel-Bătrân din Constanţa. Autorul, născut în mahalaua Bucureştilor, a cunoscut, copil fiind, pe Delavrancea, tânăr pe atunci, şi el din acelaşi loc. Autorul a asistat la o conferinţă (toamna anului 1898) la Ateneu, unde Delavrancea a recomandat publicului pe noul poet O. Carp (G. Proca). Se aminteşte apoi atitudinea patriotică a lui Delavrancea în timpul războiului şi faptul că ultima lui bucată a fost „Cu gândul pe front", scrisă pentru „Calendarul Regina Maria" din 1918 Până aici e numai partea I a „Reminiscenţelor". (A. D. II, 53-9).

Eminescu Mihail.

— Ioan Slavici, *Eminescu la Viena.* La 20 de ani, poetul aveà o adâncă cultură şi erà un caracter format. Duceà o viaţă cumpătată, dar neordonată. Erà un idealist, care se ocupà cu însufleţire de organizarea studenţilor români. Lui îndeosebi i se datoreşte înfiinţarea societăţii „România Junâ". (V. R. XIII, vol. XLVI, 355-61).

— Ioan Slavici, *Clopotniţa mănăstirei Putna.* In legătură cu articolul „Fapte şi documente din trecut" al lui Aurel Dumbrăveanu (publicat în „Adevărul literar şi artistic" din 5 Iunie 1921), Slavici lămureşte că Eminescu a pus la cale Congresul studenţesc din Putna, nu în calitate de bibliotecar al societăţii „România Junâ", ci ca secretar al Comitetului aşa zis central, care aranjase serbarea şi'n timpul ei se retrăsese în clopotniţa mănăstirii. (V. R. XIII, vol. XLVII, 366-72).

— Constanţia de Dunca-Schiau, *Răspuns la parte din răvaşul calendarului „Asociaţiunei".* D-na Schiau îşi aminteşte

www.dacoromanica.ro

că la vârsta de 6 ani a fost în casa familiei Eminovici chiar în ziua naşterii lui Mihail: 21 Mai 1849. pe care dânsa şi cu Muţi Balş, copil şi el, l au botezat. Tatăl lui Eminescu erà administratorul moşiei Dumbrăveni a boierului Balş, recomandat acestuia de tatăl D-nei Schiau, proprietarul domeniului Broscăuţi. Eminescu e născut la Dumbrăveni şi nu la Ipoteşti. Principesa Ghica, născută Balş, a aflat în registrele bisericii din Dumbrăveni numele lui Eminescu, născut la 1849, Mai, 21, st. v. (Tr. LII, 186-90).

— Traian Ichim, *Documente ale familiei lui Eminescu.* Traian Ichim, funcţionar la Arhivele Statului din Iaşi, comunică *documente ale familiei lui Eminescu*: actul de naştere al Ruxandei, soră mai mare a poetului, o jalbă a mamii lui şi foaia ei de zestre. Din primul act, care arată că Ruxanda e născută la 5 Mai 1845 şi botezată la 10 Mai, se vede că şi Mihail, care e botezat la 21 Ianuarie 1850, puteà fi născut la 15 Ianuarie, cele 2 date putând fi aşa de apropiate, împotriva părerii unora. Foaia de zestre arată o veche gospodărie de boierinaşi moldoveni. (V. R. XIII. vol. XLV, 123-4).

— Romulus Demetrescu, *Ce trebue să fie Eminescu pentru noi.* Sânt „consideraţii dintr'un studiu asupra lui Eminescu, nepublicat încă". Se cercetează firul gândirii filolosofice a lui Eminescu, în credinţa că numai aşa se poate da caracteristica esenţială a personalităţii sale Eminescu a fost mai presus de orice, un temperament filosofic, înclinat către durere. El a fost însă prea mult filosof şi prea puţin om. De-aici, perspectiva ademenitoare a Nirvanei. (C. T. C. II, 32-7, 149-52).

— Rom. Demetrescu, *Afinităţi literare între Veronica Micle şi M. Eminescu.* Articolul e dat ca fragment dintr'un capitol al unui studiu despre Eminescu. Dl Demetrescu încearcă să explice versuri de-ale ambilor poeţi la lumina dragostei lor. (L. F. II, 409 12).

N. Şerban, *O influenţă franceză asupra lui Eminescu.* In „Somnoroase păsărele" şi în „Şi dacă ramuri bat în geam", Eminescu întrebuinţează procedeul paralelismului dintre notaţia naturii şi cea a sufletului. Procedeul erà de mult întrebuinţat într'un fel de poem popular malaez, numit *Pantum.* V. Hugo a tradus unul, în proză, în „Les Orientales" (1828). Rimări la fel au încercat Charles Asselineau, Th. de Banville, Leconte de Lisle. Nu numai acelaşi procedeu, dar şi motive poetice identice (lebeda)... au fost luate de Eminescu dintr'o poezie de Th. de Banville, ajuns celebru şi peste hotare prin 1884, când Eminescu a scris cele 2 poezii. (C. T. C. II, 554-9).

— Colonel Ionescu-Dobrogeanu, *Reminiscenţe.* Autorul ştie că „Doina" lui Eminescu a fost dată „Convorbirilor literare", inedită încă, după prima nebunie a poetului. (A. D. II, 59-68).

www.dacoromanica.ro

— Dariu Pop, *Cum scrià Eminescu.* Răsfoind manuscrisele lui Eminescu, dl Pop descifrează o poezie, pe care o crede inedită (Vol. 2261, pag. 73. (Ţ. S. I, 40-3).

— Drimox, *Cum scrià Eminescu.* Se publică două poezii socotite ca inedite. (Vol. 2261, p 68 şi 68 bis, 69 şi 66-67. Mss. Acad. Rom. Corecturile din mss. dau indicaţii asupra felului cum scrià Eminescu. (Ţ. S. I, 93-6).

— Documente ale familiei lui Eminescu. Lista obiectelor de zestre ale mamei sale, Ralu Eminovici şi o cerere a aceleiaşi către judecătorie. Actele sânt reproduse după dl Ibrăileanu, din „Viaţa Românească". R. I. VII, 148-9).

— La rubrica „Revista Revistelor": In revista „Junimea", An. II, No. 1 (Botoşani), *Al. Macedonski* scrie: „Niciodată nu am adresat nici o epigramă lui Eminescu Cea cu pricina erà scrisă cu doi ani înainte de nenorocirea ce l-a izbit. Este o infamie, ce mi-a fost pusă în cârcă de oameni interesaţi, să-şi facă un steag şi un titlu de glorie din ipocrita şi falsa lor milă pentru cel pe care ei singuri l-au împins în prăpastie şi care voiau totodată să răstoarne mişcarea sufletească şi culturală de la Literatorul". (C. T. C. II, 289).

— La „Cronica culturală":... „In cartea „La Littérature" de Baldeasperger (Bibliotheque de Philosophie scientifique, Flammarion. 1913) cetim la pag. 150; „le lyrique roumain Eminesco est d'origine serbe..." (Lm II, 736).

— Ministerul cultelor şi artelor, publică, supt iscălitura D-lor Octavian Goga şi Virgil Cioflec, un apel pentru strângerea tondurilor necesare ridicării unei statui lui Eminescu la Bucureşti. Poetul e astfel apreciat: „El e prin excelenţă clasicul nostru, unul din marii inspiraţi ai veacului în care a trăit. Prin el limba românească a câştigat mlădieri necunoscute încă. A dat neamului directiva naţională, care a dus la Unire". (C. T. C. II, 417-8).

— La rubrica „Note", *G. V. Botez* din Sătmar critică aspru pe *Dariu Pop*, fiindcă acesta a publicat în revista sa „Ţara de Sus" câteva poezii de Eminescu, dându-le ca inedite, pe când poeziile se aflau mai de mult timp tipărite în volumul de „Opere complete" al lui Eminescu, editat de „Librăria Românească", Iaşi, 1914. (C. T. C. II, 412-3).

— La rubrica „Memento" (neiscălită): Dl *Dariu Pop* răspunzând notei iscălite de dl Botez, intitulată „Necinste literară", spune că cercetările d-sale nu pot fi un plagiat, de oarece el nu a vrut să redeà ceva inedit, ci cum scrià Eminescu. (C. T. C. II, 482).

— La „Note", *C. Op.* aminteşte că studiul introductiv la volumul de opere complete, al lui Eminescu editat de Librăria românească Ionescu şi Georgescu din Iaşi, n'a apărut nici azi, după 7 ani de la făgăduiala dată de însuşi acela, care urmà să fie autorul: *A. C. Cuza.* (Rv. M. I, No. 8, 29-30).

www.dacoromanica.ro

Hasdeu Bogdan Petriceicu.

— R. M., *Pentru Hasdeu.* Autorul articolului, cerând o statuă pentru Hasdeu în Chişinău, aminteşte pe scurt rolul său în cultura românească şi susţinerea romanităţii basarabene. (R. M. II, No. 6-8, 28-9).

— La „Cronica mărunţă": Castelul Iulia Hasdeu din Câmpina, închinat de Bogdan P. Hasdeu fiicei sale, a fost devastat de ocupaţia duşmană din 1916-1918 şi ruinat de nepăsarea autorităţilor şi publicului. (Gn. I, 157).

Hasdeu Iulia.

— Nicolae Tistu, *Iulia Hasdeu.* Cu prilejul împlinirii a 33 de ani de la moartea sa. Privire generală asupra vieţii şi operei poetei. Se citează şi traduceri în româneşte din poeziile Iuliei Hasdeu. (L. F. II, 374-9).

Heliade-Rădulescu Ioan.

— N. Iorga, *„Ioan Heliade-Rădulescu, începuturile filosofiei şi sociologiei române* de G. D. Scraba" Recensie. Sânt extrase ştirile necunoscute sau mai puţin răspândite, care se dau în cartea d-lui Scraba. (R. I. VII, 238-41).

Iorga Nicolae.

— Petre Drăgoiescu, *N. Iorga. Date biografice.* Biografia d-lui N. Iorga. (C. R. II, 128-31).

— Sextil Puşcariu, *Iorga ca istoric literar* (Fragment). Reproducere dintr'un articol publicat la 1911 în Tribuna. — Dl Iorga a concurat, la 1901, pentru premiul Academiei Române cu subiectul: „Istoria literaturei române de la Cantemir până la 1821". Majoritatea juriului i-a fost ostilă. Până azi, nu s'a publicat o recensie amănunţită asupra cărţilor: „Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea", „Istoria a literaturii religioase a Românilor până la 1688" şi „Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea". (Excepţie face raportul lui Xenopol către Academie pentru acel premiu). Iorga stabileşte fapte şi arată însemnătatea lor în desvoltarea literaturei noastre. El are intuiţia trecutului şi darul de a-l evocă, slujindu-se ades de punerea faţă în faţă a două personalităţi marcante. Stilul său e viu şi personal (Tr., LII, 472-7).

— V. Bogrea, *N. Iorga ca istoric al literaturilor romanice.* Operele premergătoare ale lui Iorga pe acest tărâm: paginile asupra lui Carducci (în „Amintiri din Italia", 1895), articolele din „Arhiva", Iaşi (1889 şi urm.), despre „Iubirea în literatura modernă", „Inceputurile romantismului", prelegerile asupra literaturii universale (Bucureşti, acum 2 decenii), traducerile sale („Floarea darurilor"), totul folosit pentru comparaţie, înţelegere şi lămurire în „Istoria literaturii româneşti" (1901-9) şi „Schiţe

www.dacoromanica.ro

„din literatura românească“ (1892). Culminarea, în „Istoria literaturilor romanice în desvoltarea şi legăturile lor“ (Buc. 1920). Lucrarea rezultă din conferinţele inaugurate la Iaşi, în exil şi e „o vastă sinteză, care nu uită nimic, deşi înaintează aşa de repede. Orizont amplu, puncte noi de vedere, multe adăugiri, îndreptări, admirabile traduceri. (Tr. LII, 424-7).

— Al. Busuioceanu, *N. Iorga.* O paralelă între Voltaire şi Iorga. Cel dintâiu nu credeă în nici o altă valoare sufletească, decât în puterea abstractă şi mecanică a inteligenţei. Celălalt, spirit etic, duşman al speculaţiei abstracte, aproape un profet prin viz unea intuitivă şi imediată şi prin gestul imperativ, e dimpotrivă un credincios. Dar amândoi, spirite universale şi dinamice, iniţiatori, reformatori, creatori, agitaţi, pasionaţi politici. Filosofia lui Iorga e filosofia luptei. Idealul e în lupta însăşi. (Lm. II, 783-9).

— Grigore Procopiu, *Amintiri despre Nicolae Iorga.* Amintiri personale din vremea războiului. (C. R. II, 136-8).

— M. Tortuzac, *Stilul lui Nicolae Iorga.* Iorga scrie pentru cei mulţi, care l-ar înţelege, toţi dacă ar şti să cetească. Stilul său e al omului de caracter: a avea ce să spui şi a spune apoi. (C. R. II, 123-5).

— G. Ionescu-Şişeşti, *N. Iorga.* Istoric cu spirit de sinteză şi cu putere de creaţiune. El e reînoitorul sufletului naţional. Ne-a dat o şcoală literară, cu obârşia în poporul de la ţară. A creat însuşi opere literare. A plămădit din nou limba cu elemente din cronici şi din graiul popular. Stilul său, ca şi omul, e masiv şi fin, năvalnic, nou. Orator mare. Predicator al idealismului ca unica forţă creatoare. (Lm. II, 790-6).

— Tiberiu Crudu, *Neculai Iorga.* Articol omagial. Sânt citate multe din cugetările d lui Iorga, caracteristice pentru personalitatea sa. (Rv. M. I, No 3-4, 1-9)

— „Războiul nostru în note zilnice“ de N. Iorga, e socotită ca o lucrare preţioasă nu numai prin materialul ei documentar şi sufletesc, ci şi prin paginile de înaltă literatură, ce conţine. (Gn. I, 35).

Iosif Şt. O.

— C. Ş. Făgeţel, *Cei ce nu mai sânt: Şt. O. Iosif.* Iosif socotit ca poet naţional, tradiţionist, dar prin aceasta nu mai puţin nou. Articolul e jurnalistic, polemizând cu inovatorii pretenţioşi în literatură. (Rm. XV, 1-2).

— La „Cronica mărunţă“: „Autorul înflăcăratului îndemn spre fapte vitejeşti „La Arme!“ ajuns în faţa Curţei Marţiale!... şi totuşi e adevărat. Manuscrisele lui Iosif, astăzi în posesia noastră, au fost file de dosar“. E vorba de Sonetul postum publicat în acest număr al „Gândirei“, pag. 141 şi de două

www.dacoromanica.ro

scrisori către dl Tăslăuanu, căruia în prima îi anunţă trimiterea acestui sonet şi-i cere 100 lei, fiindcă e „învăluit de mii de griji şi supărări"; în schimb, va colaborà la frumoasa revistă „Luceafărul", iar în a doua trimite, corectată, strofa dintâiu a aceluiaşi sonet. (Gn. I, 156).

— O scrisoare a d-lui O Tăslăuanu, în care se spune că cele 2 scrisori ale prietenului său Iosif, publicate în No. 8, 1921, al revistei, erau adresate d sale şi au trecut pe la Curtea marţială, când i s'a confiscat toată arhiva publicaţiilor, pe care le-a condus, „Luceafărul" şi „Transilvania". Confiscarea s'a făcut de autorităţile maghiare după fuga sa în România, în timpul războiului. (Gn. I, 178).

— Dl Nicolae I. Russu, recensând volumul „Helianta" de Natalia Negru, vorbeşte şi de poetul Iosif. (Sg, I, No. 10. 2).

Kogălniceanu. Mihail

— Mihail Kogălniceanu, *Introducţia la „Dacia Literară"*, revistă apărută în 1840, la Iaşi. E o retipărire la rubrica „Pagini de recetit". Cuprinde un scurt istoric al încercărilor înaintaşilor de a edità reviste româneşti şi programul „Daciei Literare". (G. C., I, No. 1, 5—6).

— Radu Dragnea, *Mihail Kogălniceanu: Ideile literare.* Fragment dintr'o monografie asupra lui Kogălniceanu. Urmărirea temeinică, documentată a ideilor sale literare. „Kogălniceanu este critic normativ şi istoric literar ierarhist". Sg., I, No. 4 1).

— Radu Dragnea, *Mihail Kogălniceanu şi descoperirea poezei populare.* La 1836, Kogălniceanu scrie schiţa „Romanische oder wallachische Sprache und Literatur", în care spune: „Dar ceea ce este sâmburile poeziei noastre, sânt *baladele şi cântecele populare.* Aceasta se petrece cu 2 ani înainte de a veni Russe în ţară. Alecsandri vine mai târziu cu un an. Kogălniceanu e cel dintâiu scriitor român, care consacră poeziei populare importanţa şi dreptul la un capitol în istoria noastră culturală. (Gn. I. 14 .

— O scrisoare a lui Alexandru Hurmuzachi către Iacob Muresianu (publicată de Aurel A. Mureşianu în „Din Istoria relaţiunlor Românilor din Principate cu cei din Transilvania şi Ungaria, acte şi scrisori") arată indignarea unei mari părţi din publicul moldovean la atacurile aduse de Kogălniceanu, prin „România literară", curentului latinist. (R. V. No. 3, 5-6).

Recensii.

Mihail Kogălniceanu de Radu Dragnea. (Tr. LII, 917-921) — *Alexandru Arbore.*

Idem Gn., I, 190-1) — *i. darie.*

Macedonschi Alexandru.

— Alex. Macedonski. *O scrisoare.* E adresată d-lui Iordăchescu, cel care a luat apărarea lui Macedonschi in revista

www.dacoromanica.ro

„Junimea". Macedonski declară că n'a scris o epigramă la adresa lui Eminescu şi că aceea cu pricina e cu doi ani înainte de boala a estuia. Urmează interesante mărturisiri ale lui Macedonski despre sine. (J. M. N. II. 1-3).

— La „Cronica mărunţă": În revista bucureşteană „Muzica", se aminteşte teoria lui Combarieu: totul este vibraţie. În drum spre Veneţia, Macedonschi a cunoscut pe savant în tren. La teoria lui, poetul adăogă: totul este muzică. (Gn. I, 250-1).

Maior Petru.

— Dr. Zenovie Pâclişanu, *Din istoria Dicţionarului de Buda.* Maior sfătui pe Corneli, care continuă dicţionarul lui Clain, să-l completeze „cu nişte cuvinte, pân'acum adevărat numai la cei literaţi şi învăţaţi români cunoscute". După moartea lui Corneli, Maior continuă dicţionarul, pentru 500 fiorini, din cari ia 200, în Decembrie 1820, dar în 14 Februarie 1821, moare. (Tr. LII, 260-9).

Micle Veronica.

— Eugen Neculau, *De sub vălul uitării.* — 32 de ani de la moartea Veronicăi Micle. — La 17 August, se'mplinesc 32 de ani dela moartea Veronicăi Micle. Maica Fevronia de la Văratic, care a găzduit-o în ultimele momente, a murit şi ea, iar casa a ars. Dl Neculau a mai scris despre mormântul Veronicăi Micle în Rampa, 1916. (Rv. M. I, No. 8, 22-6.

Micu Clain Samuil.

— Dr. Zenovie Pâclişanu, *Din istoria Dicţionarului de Buda.* Vlădica Petru Pavel Aaron scrie la 1759 lui Gregorie Maior să colaboreze la un lexicon. — G. Şincai spune în prefaţa Gramaticei din 1780 că va scrie un dicţionar daco-român. Ideea unui dicţionar l-a preocupat însă mai mult pe Samuil Klein (Micu). El terminase la 10 Martie 1801 un mare dicţionar latin-român. La 1803, ca revizor al cărţilor româneşti la Buda, completează dicţionarul cu vorbe nemţeşti (colaborator, Halitzki) şi ungureşti (colaborator Virág Benedek). La 1806, tipografia Universităţii din Buda, anunţa apariţia Dicţionarului; moartea lui Micu o împiedică. Dicţionarul e continuat de V. Coloşi, Corneli, P. Maior, I. Teodorovici şi A. Teodori. Apare la 1825. (Tr. LII, 260-9).

Momuleanu Barbu Paris.

— Profesor G. Zagoriţ, *Poetul Barbu Paris Mămuleanu, bard al anului 1821.* Un rezumat, cu multe citaţii, al poemului „Plângerea Patriei", compus „în anul ridicării lui Tudor Vladimirescu". Dar poemul nu poate fi o adevărată biblie a naţiunii noastre, nici Momuleanu aşezat lângă vechii profeţi biblici. Entuziasmul d-lui Zagoriţ depăşeşte simţul critic. (G. C. I, No. 2, 1-2).

www.dacoromanica.ro

Petrino D.

— Dr. Leca Morariu, *G. Sion poet şi'n informaţiunile sale istorice.* Un articol, cu acelaşi titlu, al aceluiaşi autor, e publicat în „Glasul Bucovinei", Cernăuţi, An. II, 1919, No. 187, 188 şi relevă 2 informaţii greşite ale luì Sion: întâia asupra morţii poetului Al. Hrisoverghi, alta asupra venirii lui Aron Pumnul în Bucovina. Acum se vădeşte că-s false şì relatările asupra căsătoriei poetului D. Petrino. Lică Măracină scrie în „Junimea literară", Cernăuţi, 1909, No. 5, după „Suvenire despre poetul D Petrino" de G. Sion (Revista noua", An. IV. 1891, pag. 46-54) că Petrino s'a căsătorit în ascuns, în contra voinţei părinţiior săi. Zaharie Voronca răspunde în „Patria", Cernăuţi, An. IV. 1909, No. 5 că a asistat la căsătoria lui Petrino în Cernăuţi, în veselia părinţilor şi a tuturor. (Lm. III, 33-6).

Robeanu T.

— Leca Morariu, *Din pragul sinuciderii.* (Cel din urmă cuvânt al poetului bucovinean T. Robeanu. O scrisoare inedită. T. Robeanu e pseudonimul literar al învăţatuluì istoric Dr. George Popovici, apărător al Românilor bucovineni împotriva stăpânirii austriace. Cel ce i-a adunat de prin anii 1885-1888 ai „Convorbirilor Literare" poezile, a fost poate însuşi Şt. O. Iosif. La 12 Iulie 1806, Dr. Geoge Popovici se sinucide cu morfină, într'un hotel din Munkács, lăsând o scrisoare comandantuluì oraşului. Voià să spele astfel o „ruşine". Iorga îl plânge în „Semănătorul", An. IV, 1905, No. 3. Robeanu a fost un cântereţ cronicar evocativ. (Lm. II, 599 602).

Şincai Gh.

— Prof. Dr. Al. Borza, *Prima istorie naturală românească. — Istoria naturei sau a firei de Gh. Şincai.* Manuscrisul a fost descoperit de N. Densuşianu în biblioteca Episcopiei române gr.-cat. din Oradea Mare. Sânt 2 lucrări: a) „Istoria naturei sau a firei. După Helmuth de G. Şincai", b) „Vocabularium pertinens ad tria regna naturae. Georgiu Şincai". Lucrările sânt făcute după 1806. N'au fost publicate. In Blaj s'au folosit în şcoli ca manuscris. La fondul ştiinţific, care e a lui Helmuth, Şincai a adăugat date originale, observaţii proprii, din patrie. Meritul mare e c'a încercat întâia oară să mlădieze limba românească pentru terminologia ştiinţelor naturale. (Tr. LII, 825-36).

— A. Mureşianu publică o scrisoare, în care C. Hurmuzachi anunţa lui Iacob Mureşianu, între altele, şi cumpărarea manuscrisului cronicei lui Şincai de către prinţul Ghica, domnitorul Moldovei. Ghica a poruncit Departamentului învăţăturilor publice ca să-l tipărească neîntârziat, până la Ianuarie 1852 şi a

www.dacoromanica.ro

numit spre acest scop o comisiune, compusă din Kogălniceanu A. Panu şi a Donici. (G. C. I, No. 5, 5).

Stamati C.

— Ch. Drouhet, *Cavalerul Stamati* (Cu prilejul unei scrieri recente). Observând lipsurile cărţii „Scriitorii basarabeni" de P. V. Haneş, dl Drouhet insistă asupra ultimului ei capitol: C. Stamati. Sânt cercetate criticeşte datele de până acum asupra operii acestuia şi se dau completări, susţinute de multă erudiţie. La urmă, o bună caraterizare a lui Stamati, (V. R. XIII, vol. XLVIII, 180—204).

Recensii.

Cavalerul Stamati de Ch. Drouhet. (Gn. I, 303-4). — c.[ezar] p.[etrescu].

Ureche Grigore.

— C. C. Giurescu, *„Gligore Ureache" de G. Pascu.* Dl Giurescu arată netemeinicia concluziilor, la care a ajuns dl Pascu, pornind de la ediţia Popovici a cronicii lui Ureche şi neţinând seama de ediţia Giurescu (C) care dovedise că nu Ureche e autorul cronicii (cum crede încă dl Pascu), ci Simion Dascălul. (C. L. LIII, 222 32, 323 8).

Vlahuţă Al.

Al. I. Stoicescu, *Poezia erotică şi filosofică a lui Al. Vlahuţă.* Iubirea — după Vlahuţă — este puterea creatoare. Dragostea pentru natură face pe acest poet să opună setei de linişte eternă — cum zice Eminescu — o ne mai potolită sete de viaţă. (C. L. LIII, 577—78).

— N. Iepure, *Amintiri despre Vlahuţă.* Amintirile unui coleg de şcoală şi prieten. Mai interesante sânt cele care privesc prima tinereţe a poetului, zburdalnic pe atunci, atât de paşnic mai târziu. (C. R. II 69 72).

— Colonel Ionescu-Dobrogeanu, *Reminiscenţe.* E o conferinţă ţinută la şezătorile liceului Mircea cel Bătrân din Constanţa. În partea II-a, conferenţiarul vorbeşte de Vlahuţă, pe care l-a cunoscut de mult, pe când poetul, de 23—24 de ani, locuia în Bucureşti, într'o chilie de lângă biserica Negustori (prin 1883). L-a văzut apoi în vremea răscoalelor ţărăneşti (1907) la Dragosloveni, unde l-a auzit şi pe poet recitându-i părţi din poezia „1907", compusă acolo. Cu ani în urmă, poetul i-a vorbit de Grigorescu, despre care pregăteă cunoscuta monografie. (A. D. II, 59—68).

— V. Voiculescu, *La Bârlad.* În timpul războiului, Al. Vlahuţă, refugiat la Bârlad, strânge în jurul său oameni de bine, cu care pune la cale fapte bune (înfiinţări de şcoli, de publicaţii) pentru neamul său. Moartea numai l-a zădârnicit pe cele mai multe. La Bârlad Vlahuţă povesteşte d-lui V. Voiculescu crâmpeie din copilăria petrecută acolo, în casa neprietenească a unei mătuşi. (Lm. II, 262—7).

www.dacoromanica.ro

VIII. Necroloage.

Pamfile Tudor.

— I. Valerian, *Tudor Pamfile.* La sfârşit, o listă a principalelor sale opere. (S. L. I, 265—6).

— Apostol Culea, *Tudor Pamfil.* Pamfile e preţuit şi ca folklorist şi ca literat. La sfârşitul articolului, se dă o utilă listă a scrierilor. (Sg. I, No 5, 2).

— Pamfile a murit la Chişinău, în Octombrie a. c., în vârstă de 38 de ani. Amintiri despre tinereţea lui (V. S. IX, No 21-2, 5).

Popescu N D.

— Un scriitor popular (N. D. Popescu.) „A murit, uscându-se în casa lui, care era o arhivă, bătrânul scriitor N. D. Popescu. Un critic de la „Revista Nouă" a lui Hasdeu îl asemănă pe vremuri cu Ponson de Terrail. Noi, cari l-am cunoscut în osârdia lui de cronicar al vremii, îl pomenim cu respect pentru *Calendarele* celor 40 de ani, cât au putut să apară, cu povestirile sale istorice, cu efemeridele lor, cu ilustraţiile lor frumoase. Îl pomenim şi pentru *Haiducii* copilăriei şi încă pentru aceea romantică *Păstoriţă a Carpaţilor*, jucată pe vremuri la Teatrul Naţional din Bucureşti. Mâncă arhivele. A murit lăsând neterminate două lucrări de folos: *„Istoricul căilor ferate"* şi *„Istoricul Poştelor"*. A fost un alt Pan, într'o epocă mai înaintată". (Lm. II, 732-3).

— La „Cronica mărunţă": „Uitat de mult sau pomenit numai pentru comparaţii ironice sau răuvoitoare, s'a stins de abia acum povestitorul popular N. D Popescu. Cu el se duce romanul popular şi naţional, care e pagubă că s'a înlocuit cu cinematograful şi senzaţionaiele romane poliţieneşti" (Gn. I., 96).

B. Filologie.

I. Etimologii.

— V. Pârvan, *In chestiunea etimologiei „Dunării"*. Numele Dunării e din Δουνα şi sufixul indigen ρις, Δούναρις, alăturea de Νάπαρις, şi celelalte nume date de Herodot. *Sagaris*, dat de Ovidiu, întăreşte supoziţia. Tot aşa, numirile scitice de râuri ca Agaros, Oaros şi Thessyris (R. I. VII, 248)

— Victor Motogna, *Etimologia „Dunării" ca dovadă pentru continuitatea poporului român în Dacia Traiană.* Demonstrând neveracitatea celor trei etimologii propuse pentru „Dunăre" (a lui Haşdeu, Puşchilă şi a d-lui Pascu), se propune o nouă etimologie, care ţine mai mult în seamă motivele istorice: *don — raa* (= *rea*), deci *don -a -rea* > *Dunărea* (*-a* - e copulă). Aşa dar, „Dunărea" e din împreunarea radicalului scitic *Don* (= fluviu) cu numele sarmatic ρᾶ (= fluviu). Dubletul e frecvent, iar Scito - Sarmaţii au botezat mai toate râurile mari din Europa sud-estică (R. I. VII, 166-171).

www.dacoromanica.ro

— V. Bogrea, *Note de prosopografie dobrogeană.* 1. Se stabileşte origina românească a lui Chrysos. Numele e maiprobabil cumanic — 2. Pentru origina numelui Ciolpan: el se găseşte în româneşte nu numai ca nume propriu, ci şi ca apelativ. — 3. Numele lui Dobrotici pare a-l arătà slav, dar personagiul erà frate cu Balica, nume probabil de origină cumană, aflător în onomastica românească. Notele sânt întregite printr'o scrisoare publicată în numărul viitor al revistei. (A D. II, 41-43).

— Profesor A. Scriban, *Etimologii.* Se dau etimologiile (unele numai ca propuneri) la următoarele cuvinte: natima — năpatcă — obrejă — odovăiesc — oglabnic — olejesc — orlişte — osfintesc — palici — pogradie — pohonţ — poloveac — pranic — prelată — prubafcă pruşuvesc — răstesc — răsluesc — rătălese — sen c — silnic — soveja — şaşma — şip — şomâc — şular — tarator — tirpan — tumănesc ţapină — ţăpoiu — undez — pastea — pălărie — pălugă — perciunez — peremet — perjă — pervedea — peş, petiţia — piedin — piştesc — pârcioacă — plastă pleviţă — vengher — Vintilă — vintir — vrah — zastavă — zăpsesc — zdrunic, sgâlm. (C. L. LIII, 168-171).

II Semasiologie.

— La „Cronică": Caracterul rural al începuturilor vieţii noastre se poate desluşi din semasiologia cuvintelor latine esenţiale. *A înşelà*, insellare, vine de la momirea calului sălbatec pentru a-i pune şeaua; *a cumpărà* de la *comparare*, vine din datina alăturării lucrurilor în târgul de *troc* fără bani. (R. I. VII, 159).

— La „Cronică": *A merge.* — Gesta, izvorul principal pentru întaia cruciată, vorbind de fuga şi moartea emirului Iaghi-Sim, spune: „fatigati vero erant equi eorum, miseruntque se in quoddam casale et mersi sunt in unam domum". Sensul lui *mergere* e aici: „ *a merge*". (R. I. VII, 158).

III Lexicografie.

— N. Iorga, *Alte ştiri despre literatura românească în secolul al XVIII-lea* Comunicare la Academia Română). Reproducerea întregii părţi româneşti a unui m c dicţionar francez-grec-românesc, găsit de dl Iorga între manuscrisele bibliotecii lui Gh. A. Sturdza din Miclăuşani. Dicţionarul e din cele mai vechi, datând de pe la 1700 (după scrisoare) Interesul lui e firesc, cum observă dl Iorga, în faptul că arată în ce fel se înţelegeau la noi cuvinte din scrisul obişnuit al Apusenilor şi ce interpretare li se dădeà. (R. I. VII, 106-112).

— „La „Cronică": „În ultimul fascicol (N-le 4-12) al anului I-iu din „Spicuitor în ogor vecin", revista d-lui Ştefan Berechet şi a păr. C. Bobulescu, dl Ciobanu studiază un dicţionar slavo-român, păstrat la Moscova, care e prelucrat după a lui Berânda; se respinge ideea că ar puteà fi al lui Dosofteiu". (R. I. VII, 153 .

www.dacoromanica.ro

IV Toponimie.

V. Bogrea, *Note de toponimie dobrogeană.* Sânt hotărîtoare însemnări despre următoarele nume dobrogene: 1. Dobrogea; 2. Sf. Gheorghe; 3. Lykostomon Gura lupului (vechea numire a Chiliei); 4. Sulina; 5. Ceatal; 6. Silistra; 7. Balcic; 8. Obluciţa; 9. Potur; 10. Hârşova. — Însemnările se termină cu o contribuţie la chestiunea identificării numelor de localităţi dobrogene din descripţia raguzanului Paul Georg ć. (A. D. II, 33-38).

— G. Coatu, *Valea Cernei.* Însemnări despre localitatea Cerna din judeţul Tulcea. Afară de numele slav al satului, se susţine că celelalte numiri de locuri şi oameni de aici sânt de origine turcească şi românească. (A. D. II, 562-571).

— I. Iordan, *Nume de localităţi româneşti provenite de la nume de popoare.* Citând nume de telul acesta după Marele Dicţionar Geografic al României (5 volume, Bucureşti 1898-1902) şi explicând uneori formele, dl Iordan face 2 categorii: *a)* locurile cutreierate de streini au numele acestora ca atribut pe lângă alt cuvânt, indicator al elu ui localităţii, poziţiei ei, etc, *b)* locurile locuite de streini au numele poporului respectiv, la plural (V R. a. XIII, vol. XLVIII, p. 421-428). Despre această lucrare, cf. recensia amănunţită a d-lui V. Bogrea în *Anuarul Institutului de Istorie Naţională* din Cluj, p. 384-391.

V Limbă veche.

— La „Cronică": Între vechile urme de româneşte s'au uitat cuvintele: „Înţelepciun(ea) au zidit ţie casă" de pe icoana dată Putnei, la 1566, de arhimandritul Spiridon (Rev. p ist. arh. şi filologie, I, p. 296). (R. I. VII, 159).

VI Între filologie şi istorie.

— Ovid Densusianu, *Moţii, originea lor.* Ei sânt Irani, Alani românisaţi. Dovezi: cuvântul „a văi (= a vedeà)", care are rude în limbile iranice; portul şi chipul Moţilor seamănă cu al Oseţilor, urmaşi în viaţă ai Alanilor. Urmele irane sânt mai întinse: Zărand e tot de provenienţă iranică. (V. N. XVII, 165-173).

VII Recensii.

— Alexandru P Arbore, *O încercare nouă de caracterizare a romanităţii limbii noastre:* Sextil Puşcariu: Locul limbii române între limbile romanice (discurs rostit la 11 Iunie 1920 în şedinţa solemnă a Academiei române, cu răspuns de Ion Bianu). Bucureşti 1920. Academia română. Discursuri de recepţiune XLIV.) Arbore rezumă pe larg discursul, care arată cât e de romanică limba noastră şi întru cât se deosebeşte ea de celelalte limbi romanice. (Tr. LII, 90-96).

— M., *Erotocritul lui Cornaro în limba românească de V. Grecu.* La *Recensii,* se socoteşte monografia lui Grecu ca „un

www.dacoromanica.ro

document de laudă al mişcării universitare de la Cluj". Se subliniază faptul că autorul *dovedeşte* că Vlahii din Erotocrit sânt din Ţara-Românească, epoca lui Mihaiu Viteazul. (C. L. LIII, 172).

— L., *„Despre „rumân" şi despre unele probleme lexicale vechi slavo-române" de P Cancel* Critică elogioasă de un nespecialist şi apropierea d-lui Cancel de Hasdeu. (Gn. I, 173).

— La „Cronică", se menţionează articolul d-lui Dr. Leca Morariu (în „Glasul Bucovinei", No. 776), care, reproducând prefaţa lui I. Voinescu la traducerea volumului „Corine" de M-me de Staël (1856), constată că se merge prea departe azi cu întrebuinţarea graiului poporan şi cere o mai largă întrebuinţare a neologismelor. Cronicarul crede că dl Morariu exagerează. (C. R. II, 161).

— La „Cronică", dl Iorga menţionează etimologiile date de G. Kisch, în „Korrespondenzblatt" pe 1921 pentru Deva, Hărina, Dipşa, Crişul, Abrudul, Sărăţel. (R. I. VII, 208).

VIII **Despre filologi.**

— Dr. Leca Morariu, *Din vremea eresiilor lingvistice.* (O scrisoare inedită a lui Aron Pumnul). Se publică scrisoarea, care e adresată lui Iraclie Porumbescu. In ea, Pumnul îşi exprimă încrederea în victoria treptată a ortografiei sale. Dr. Morariu datează scrisoarea între Octomvrie 1848 şi 1850, data preoţirii lui Porumbescu, fiindcă scrisoarea e adresată „Domnului Porumbul cu reverinţia en Seminariu". (C. L. VIII, 774-777).

— Th. Capidan, *Ioan Carageani şi Românii din Sud.* Caragiani, Aromân cu studii făcute în Grecia, a venit în ţară în vremea călugărului Averchie, care a adus la şcolile din Bucureşti pe cei dintâiu copii aromâni. Numit profesor universitar de elină la Iaşi, apoi ales membru al Academiei, Caragiani, cunoscut ca junimist care povestea bine anecdote, a scris „Studii asupra Românilor din Peninsula Balcanică", în 2 volume, din care a apărut numai primul în „Arhiva pentru Istorie, Arheologie şi Filologie a lui Gr. Tocilescu." Cercetând origina Sulioţilor, a extras toate numirile lor din autori greci şi streini şi a strâns toate numirile Aromânilor din registre vechi, material bogat pentru istorici şi filologi. (C. T. C. II, 501-506).

— A. Mureşianu publică o scrisoare, în care C. Hurmuzachi anunţă lui Iacob Mureşianu sosirea în Moldova a lui Laurianu, „Messia şcoalelor, fala şi ornământul Românilor...", numit inspector peste şcoalele din Moldova. Se vorbeşte cu mult entuziasm de Laurianu şi se dau preţioase amănunte în legătură cu sosirea lui în Moldova. (G. C. I, 5).

N. Georgescu-Tistu.

www.dacoromanica.ro

b) Streine[1].

Zeitschrift für romanische Philologie XLI.

— p. 70. E Herzog, rom. *-andru*, separă sufixul *-andru* ca element derivativ în cuvintele care însemnează fiinţe tinere de celelalte cazuri şi-l derivă în acele substantive de la numele *Alexandru* unde, prin întrebuinţarea frecventă a formelor scurtate ca *Alexe*, forma plină a primit o nuanţă specială de afect.*)

— p. 76. Dl. S. Puşcariu în „genetivul cu *lu* în limba română" încearcă să arate 1) că formulele *casa lu Petru, dau lu socru*, nu s'au desvoltat din expresiile *casa lui Petru, dau lui socru*, 2) că construcţia aceea — spre deosebire de aceasta — a fost la început un genetiv şi 3) că genetivul acesta a fost un „oblicus" legat în mod asindetic Ce priveşte punctul cel dintâiu, se referă la textele cele mai vechi (aşa numite husite pentru că dnii Iorga şi Puşcariu le consideră ca provenind din mişcarea husită), ce priveşte punctul al doilea, citează dialectul meglenit, unde acum *lu* este semn al genetivului, nu al dativului, pentru punctul al treilea îl aseamănă cu construcţia franc. v. *la feauté l'empereur.***

Argumentaţia este făcută cu cât se poate de multă sagacitate; îmi pare însă că rămâne scrupulul că un astfel de nex asindetic, orişicât ar fi el de răspândit prin diferite limbi — rămânând totuşi necesitatea de a-l explică istoric în regiunile acestea — nu se poate ivi fără oarecare bază. Cel puţin îmi pare mie mai probabil ca construcţia aceasta. să aibă punctul de plecare într'un număr restrâns de cazuri latine, în care dativul atributiv (aproximativ aşa

---

[1] Din cauza greutăţilor din ce în ce mai mari de procurare a revistelor streine, nu putem da nici de astădată o bibliografie mai bogată. Începând cu anul 1922 vom puteà vorbì însà de următoarele reviste pe care Muzeul Limbei Române le-a abonat (însemnate cu asterisc) sau le-a primit în schimbul Dacoromaniei:

Butlleti ae dialectologia Catalana (Barcelona) — *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (Ljubliana) — **Germanisch-romanische Monatsschrift* (Heidelberg) — *Južnoslavenski Filolog* (Belgrad) — *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde (Hermannstadt)* — *L'Europa orientale* (Roma) — *Literaturblatt für germanische und romanische Philologie* (Leipzig) — *Neuphilologische Mitteilungen* (Helsingfors) — *Rad jugoslavenske Academije znanosti i umjetnosti* (Zagreb) — *Revue des langues romanes* (Montpellier) — **Wörter und Sachen* (Heidelberg).

* [Aceeaşi explicaţie a sufixului *-andru* se află într'o carte pe care dl Herzog n'aveà de unde o cunoaşte, adecă în *Exerciţii ortografice* de Al. Popescu, Brăila, 1894, pag. 31: „Sufixele -man şi -andru au trebuit să fie deslipite de la nume ca Gherman, Alexandru etc. şi au format augmentative ca *hoţoman, gogoman, copilandru, flăcăuandru.*" S. P.]

** [Văd acum că explicaţia care am dat-o genitivului cu *lu* se găseşte şi la Gartner, care în *Darstellung d rum. Sprache* p. 48 n. scrià: „Statt *lui* wurde einst sehr oft *lu* geschrieben; es kann eine Verkürzung sein . , es kann aber auch *illum* sein (vgl. die altfranzözischen Akkusative in gleicher Verwendung und noch Hôtel-Dieu). S. P.]

www.dacoromanica.ro

cum dl Meyer-Lübke consideră lucrul: coincide foneticeşte cu acuzativul, decât să nu aibă niciun punct de plecare. Construcţia poate proveni dintr'o epocă mai veche a limbii latine vulgare, când articolul nu erà încă aşa de stabil: *filia magistro*, care trebuià să coincidă cu *magistru*, sau dintr'o epocă mai târzie — în acest caz numele proprii ar fi dat punctul de plecare — *filia Antonio* care a coincis cu *Antoniu*. De altfel se poate că şi în aceà perioadă să fi fost întrebuinţată forma dativului *illo* (Neue, Formenlehre[3] II 427) *filia illo magistro* care ar fi coincis cu *illu magistru*.

De altminterea dl Puşcariu n'a pus în consideraţiune faptul important că în franc. veche (de asemenea în provenţala veche) *le maître* şi *Antoine* pot fi întrebuinţate şi ca dative efective, de unde se poate trage concluzia că distribuţia în dialectul meglenit e ceva secundar.

În tot cazul eu consider paralela aceasta cu franc. vechiu pe care o face Dl. Puşcariu ca foarte preţioasă; şi separând construcţiile cele două (cu *lui* şi cu *lu* ar puteà să aibă dreptate: construcţia *casa lui Toadăr* îmi pare şi mie o creaţiune ulterioară, provenită de la *casa lui — Toadăr* (germ.: das Haus von ihm: Theodor) unde *Toadăr* se adauge ca explicaţie la *lui*, care aveà încă vigoare pronominală, asemenea cum *îl văd pe Toadăr* a provenit din *îl văd* — (anume) *pe Toadăr*.

— p. 117. Dl Fr. *Schürr* se ocupă în „studiile sale lingvistico-istorice şi lingvistico-geografice" cu perfectul în *-úi* în limba română şi franceză veche. După opiniunea d-sale, *tăcúi* s'a conformat lui *fui*, ceea ce e just fără'ndoială. Dar care a fost „spinta analogica"? După dl. Schürr ar fi fost persoanele întâia şi a treia ale pluralului *tacúimus* şi *tacúerunt*, singurele persoane unde a existat un *u* accentuat. Aceasta îmi pare inacceptabil, pentrucă nu există nici un indiciu că în latina vulgară formele acestea ar fi fost accentuate de fapt aşà; tot atât de puţin, cum, pentru formele prezentului, nu există nici un indiciu că verbele tipului *battuere* ar fi avut cândva în lat. vulg. formele *batúimus* şi *battúere* — şi mai puţin că s'ar fi arătat vreun efect de analogie care ar fi răspândit accentuarea aceasta asupra altor forme, cum dl Schürr presupune pentru perfect.

Eu cred că trebue să plecăm de la formele accentuate pe terminaţiune *tacuísti*, *tacuísset* etc. Precum alături de *audi(v)isti audi(v)isset* a existat *audīsti*, *audīssem*, alături de *ama(v)isti ama(v)isset — amasti*, *amāsset*, trebue să se fi creat alături de *tacuisti tacuisset* formele **tacusti*, **tacusset*. Se poate că în mişcarea aceasta să fi intrat mai întâiu forme ca *constitū(v)isti*, în care *u* a fost la origine lung (cf. Sommer, Handbuch § 371). Din momentul când existau *tacústi*, *tacússet*, crearea formelor slabe în persoanele 1, 3, 6 se poate pricepe uşor. Şi în alte puncte nu pot fi de acord cu presupunerile dlui Schürr; de pildă nu-mi pare că din

www.dacoromanica.ro

pasagiul din App. Probi *aqua non acqua* se poate conchide la o pronunţare *k w;* ci numai la naşterea unei articulaţiuni geminate, cum se arată astăzi în italiana centrală şi meridională.

— p. 147. Dl P. Skok, „Contribuţiuni la cunoştinţa elementului romanic în limba serbo-croată", arată existenţa câtorva cuvinte latine sau romanice în limba aceasta. Articolul acesta poate fi luat eventual în vedere pentru studiul istoriei următoarelor cuvinte române: *buric, gutuie*, trăgână, grânar, gutunar, hârcă, înţăţâ, înteţi, curaslă, cârcă, căpuşă, miaţă, pârlog, plaiu, scurt -cruţă -zgârc;* aşişderea articolul.

— p. 228 Dl. N. Jokl „bole albanez 'şarpe mare' pentru istoria rom. *balaur*[1].

— p. 254. Dl H. Schuchardt, „Ecke, Winkel" citează şi rom. *corn* = nemţ. 'Ecke'[2] şi vorbeşte despre *înghiu, unghiu* arum. *angl'u.*

— p. 420. Dl C. Diculescu, „Elemente vechi germanice în limba română" pleacă de la supoziţia fără îndoială justificată că elementele care ar fi provenit de la vechea populaţie germanică trebue să aibă un caracter estgermanic (getic, gepidic) şi caută elemente est- şi nordgermanice în limba română. Află cuvintele următoare; *butură - butuc, boare* (*oa* se află în contradicţie cu ceea ce se spune la pag. 427 despre germ. *u*), *cotângan, grind, iasmă, îmburdà — shurdà, rofii, zguduì, smetie, stărnut, strugure, tureci, uità (a se uità , vorbă*; aceasta e însă „numai puţin din ceea ce autorul crede că recunoaşte în ţesătura limbii române ca urzeală germanică". Din cele numite par mai ales convingătoare — cel puţin la prima vedere — *butură - butuc, rofii, zguduì strugur.* În tot cazul trebue să se constate că pentru niciuna din vorbele acestea n'a fost dată pân'acuma altă etimologie mulţumitoare.

Ar fi de dorit ca autorul să comunice materialul său în întregime. Nu se poate aşteptà ca elementul vechiu-germanic în limba română să arate concordanţe atât de bătătoare la ochi cu elementul germanic al celorlalte limbi romanice, precum le au celelalte limbi romanice întreolaltă, pentrucă contactul limbii române cu celelalte limbi romanice a fost întrerupt prea de timpuriu. E adevărat că din momentul când se pot dovedì alte elemente vechi-germanice în limba română, nimenea nu s'ar îndoì de provenienţa germană a rom. *nastur*, dar în cazul acesta concordanţa cu limba italiană *nastro* etc. (v. Meyer-Lübke REW 5840, 1) ar fi de tot întâmplătoare.

---

* [Explicaţia sârb. *mrkàtunja* din rom. *mărgutuiu* a fost dată şi de *Dicţ. Acad.* De observat că forma *măr,* alături de *mer,* se găseşte şi la Istroromâni, deci a putut fi întrebuinţată şi de Vlahii din Serbia. S P.]

[1] Cf recensia lui Th. Capidan, pag. 810-811.

[2] Comp dial. din Marginea *corn* 'Scherzel des Brotes'; *în cornu mesâ* 'am Eckplatz des Tisches, Ehrenplatz'.

www.dacoromanica.ro

— p. 435. Dl. I. Ţ i c ĕ l o i u în „Formule române de afurisire“ arată existenţa a 15 formule de felul acesta, sintactic deosebite întreolaltă. Din constatările interesante ale autorului vom menţionà că după sentimentul limbii d-sale *batâ-te-Dumnezeu* — spre deosebire de *să te bată D.* — reprezintă un imperativ (şi cazuri ca *fie-ţi îngerii aproape?*), că *bată-te-ar* e explicat drept contaminaţie a lui *bate-te-ar* cu *batâ-te, fi-te-ar fi lovit* ca amplificaţia lui *fi-te-ar lovit*, că pentru *mânca-te-ar fi fost buba* se presupune ca formă originală *mâncat-te-ar fi fost buba*, ceea ce ar fi condus, prin analogie fonetică, la *văzu-l-aş ji fost umflat* şi prin interpretare greşită, la *vedea-te-aş fi fost umflat.*

— p. 444. Acelaşi, „sunetele *i* în româneşte şi scrierea lor“. Aici dl Ţ i c ĕ l o i u se îndreaptă împotriva confuziei care a rezultat prin părăsirea semnului *ĭ* în ortografia română. După d-sa toate dificultăţile ar putea fi înlăturate, dacă s'ar scrie: *hoţĭ* 'Diebe', *hoţi* 'die Diebe', *copiĭ* 'Kinder', *copiĭi* 'die Kinder', *hoţii* 'Diebstähle' etc. Aceasta ar fi adevărat, dacă, de fapt, pronunţarea *hoţi* (=*hótsi*), *stejari* (=*stežári* 'die Eichen') ar fi singura uzitată. Mulţi Români însă — cu toate că dl Ţ. susţine contrariul — pronunţă *hótsii*, *stežárii* (chiar *kopiiii*) şi pronunţarea aceasta e singura în uz în conexul frazelor, de ex. în *hoţii au mers.*

— p. 555. Dl Meyer-Lübke în a cincia „Contribuţie la fonetica şi morfologia romanică“ se ocupă cu soarta lui *n* intersilabic în acèle limbi romanice în care a suferit o schimbare (trecerea în altă consonantă nazală, în *r*, sau căderea totală după nazalizarea vocalei precedente. E cunoscut că limba română aparţine la aceste limbi, cu toate că *n* a fost restituit în cele mai multe cazuri (abstracţie făcând de dialectul istroromân.[1]

Dl Meyer-Lübke nu se ocupă aici cu tot complexul chestiunilor acestora, mai cu seamă nu cu restituţia aceasta foarte enigmatică. D-sa îşi publicase opinia despre punctele acestea în Mitt. d. rum. Inst. p. 40 u., accentuând printr'un 'vielleicht' caracterul ipotetic şi prealabil al concluziunilor sale. În articolul de acuma tratează numai trei fenomene speciale, pentru care vrea să constate legătura cu rotacismul şi căderea lui *n* intervocalic: 1. căderea lui *n* în *grâu*, *frâu*, *brâu*, 2. intercalarea unui *i* în formele *câine*, *pâine*, *mâine*, 3. intercalarea unui *n* în cazuri ca *genunchiu*, *mărunt*. Presupunerea unei astfel de legături e sigur cea mai surprinzătoare la fenomenul al doilea[1]. In tot cazul argumentaţiunile maestrului aduc iarăşi o mulţime de îndrumări frumoase, cu toate că o soluţiune definitivă a tuturor chestiunilor acestora nu-mi pare posibilă decât în legătură cu soluţiunea chestiunilor fundamentale[2].

[1] Comp. expunerile dlui Puşcariu in DR. vol. I. p. 380 u., 388, 390 u.

[2] Intr'o notă la pag. 559 dl M.-L. întreabă dacă forma *k'iu* pentru *pin*, dată de Miklosich ca existând în Bucovina, există de fapt. Cred că e o greşală în loc de *k'in*. E interesant că în Marginea *pinus* se zice

www.dacoromanica.ro

— p. 582. Dl J. Brüch, „Lat. vulg. **anque*", preferă de-a plecà din forma lat. vulg. **ānique* (*dēnique* + *ā*).

— p 583. Acelaşi, „Lat. vulg. *ōricla*", presupune forma aceasta (şi nu *auricla* şi la bază cuvântului român *ureche.*

— p. 586. Dl M. L. Wagner, „Despre rom. *femeie*". D. Meyer-Lübke văzuse în trecerea sensului cuvântului din 'familie' la 'soţie' o influenţă a unei culturi nemonogame (înainte de timpul istoric al limbii române). D. Wagner însă stabileşte raportul între schimbarea aceasta şi referinţele vechi turceşti şi fanariote.

— p. 588. Dl Ţiceĕloiu, derivă pe *auşel* „Goldhähnchen" nu de la *auş,* ci de la *aucellus**.

— p. 589. Acelaşi crede că *înţesà - înţesare* ar fi *intensare* (*t* > *ţ* inainte de *e* închis?)**

— p. 590. Acelaşi, „*Capestrel* ca uzurpator". In nord-vestul Munteniei se zice *alba 'n capestrele* în loc de *alba 'n capesţerie,* pentru că sensul cuvântului *căpesterie* fiind necunoscut, *alba* se consideră ca însemnând *'iapă rea'* în loc de *'făină'.*

— p. 597. Meyer-Lübke, asupra cărţi lui E. Schopf, „Die konsonantischen Fernwirkungen" ck. La pag. 598 o notiţă asupra desvoltării fonetice a cuvântului rom. *ciur.*

— p 694. J. Brüch, „Despre rom. *crunt*"; *ue* > *u* ar aparţineà unei perioade preromâne, cum se arată din numele râului *Fronto.*

Cernăuţi.

E. Herzog.

---

numai *pk'in*, pe când în celelalte cuvinte de tipul acesta *pk'* şi *k'* se găsesc alături (*pk'atrâ* şi *k'atrâ*), probabil pentru a-l deosebi de *k'in* (= chin). La pag. 560 nu'nţeleg bine sensul frazei „... und ihm kein *cîini* zur Seite steht".

* [Etimologia aceasta nu-i nici necesară, nici probabilă. Chiar dacă am admite că forma *auşel* redă greşit o rostire dialectală — ceea ce nu este dovedit — lat. *aucellus* nu poate fi considerat ca etimon, deoarece acesta ar fi dat româneşte **acel*, cu prefacerea lui *au* proton în *a* (cf. *Conv. lit. XLIV* 470, *Dacoromania* I. 411). Nu văd de ce să nu admitem ca această pasăre să fi fost numită „moş mic". S. P.]

** [Etimologia acestui cuvânt a dat-o acum Giuglea în acest buletin p. 823 S. P.]

www.dacoromanica.ro

CRONICĂ.

Duiliu Zamfirescu.

(1858—1922)

Generația veche a scriitorilor noștri se duce. In ultima vreme, la răstimpuri scurte, au murit Caragiale, Delavrancea, Coșbuc, Vlahută. Vara trecută, s'a stins și Duiliu Zamfirescu. Pe neașteptate. Își purtă încă, atât de mândru, făptura lui robustă, înaltă, elegantă! Șuvițele cărunte abiă domolise și rotunzise puțin gesturile viguroase, uneori prea tăioase. A fost un scriitor izolat. De-aceea, mulți l-au ignorat sau l-au bârfit. Născut la Plăgineşti (R.-Sărat). Intrat de timpuriu în diplomație, a stat vreme îndelungată în centrele europene, îndeosebi la Roma. Se face cunoscut prin „Literatorul" lui Macedonski (1880). Poate că ceva din antipatia, de care era înconjurată revista, s'a revărsat și asupra începătorului nostru.

Primul volum, *Fără titlu* (1883), cuprinde și versuri și proză. Cu tot cadrul strein căutat, parte din poezii poartă pecetea lui Alexandrescu și Eminescu. Lipsește accentul propriu. „Harpista", mult recitată, nu-și datorește faima decât unor elemente dramatice vioaie. Volumul urmator, *Alte orizonturi* (1894), arată calea potrivită lui Zamfirescu: oda, cântecul și pastelul. Acesta din urmă, spre deosebire de al lui Alecsandri, e dinamic și variat. Exemplu: „Culcate-s romanițe" ... E încercată, pe alocuri cu succes, apropierea atmosferii și ritmului popular. In *Imnuri păgâne* (1897), o filosofare searbadă strică unitatea încercării unui poem, „Fiica haosului". Caracteristic, elanul către clasicitatea veche și satirizarea «squâlidei realități» de azi („Către Cleobul"). *Poezii noue* (1899) surprind prin gama patriotică, mult evidențiată, însă versul tot nu prinde un suflu puternic, eroic („Buzescu"). Notele energice sânt retorice. De asemenea, în satira lui Zamfirescu, dacă intensitatea crește, tonul depășește repede măsura și versul cade în vulgar („Invectivă"). Model de vers muzical și evocator e în „Don Juan":

Lunecuș brumat de rouă,
Către care lume nouă
Duce alba ta carare
Peste margine de mare?
Ești tu puntea aruncată
Peste vremi de altădată,
Sau ești drum spre o splendoare
Viitoare?

Mai puțin închegată decât des citata poezie „Sosesc", „Palinodie" e, totuși, mai caracteristică pentru autor prin predominarea elementelor intelectual și cultural[1]. *Pe Marea Neagră* (1919) contine poemul eroic „Mirită", cetit la Academia Română încă din 1910. Poemul reușește în părțile lirice, idilice și în pasteluri, mai ales când se simte influenta populară. Acțiunea e neclară, frântă. Tipic pentru concretizarea lesnicioasă a abstractului e „Timpul zboară"[2]. Ca să încheiu ciclul versurilor, adaug: poeziile au fost

[1] Recensia din Noua Revistă Română, 1900, 43—5, e nedreaptă, socotind „Poeziile noue" inferioare celor două volume d'inainte.

[2] Recensii: E. Lovinescu, *Critice*, V, 44—51, remarcă „forma senină a unei arte pururi tinere"; C. Papadopol, Dunărea, Adevărul literar, 1922, Nr. 86, dă catalogări minuțioase Al. Busuioceanu, *Scrisori și cărți*, 1919, 183—201, socotește pe Zamfirescu un „aristocrat al verbului".

www.dacoromanica.ro

publicate întâiu în „Literatorul", „Convorbiri Literare" (cele mai multe), „Literatură şi artă rom." Unele din ele n'au fost republicate în volume. Deci, oarecare simţ critic. Dar, încă multe ar fi meritat aceeaşi soartă. Traduceri în versuri, Zamfirescu n'a prea făcut. Menţionez una, mediocră: „Hernani" de V Hugo [1].

In genere, poeziile lui Zamfirescu au o formă distinsă şi armonioasă. Limpezime şi contur sobru, roman. Un accent adânc original le lipseşte. Prea multă cumpănire şi modelare, în paguba spontaneităţii. Adesea, chiar o apăsătoare răceală. Mai mult o manie de a filosofa decât o cugetare personală, caracteristică In schimb, ce opera sculpturala în versurile cu lirism uşor şi graţios! [2]

Nuvelele din „Fără titlu" nu cuprind o realizare artistică deplină; se găsesc însă schiţări vii de portrete şi un bun dialog. „Jeana" are ceva din curăţia Saşei Comănăşteanu, despre care vom pomeni mai la vale. In «*Novele*» (1888), rare închegari de sine stătătoare („Subprefectul"); încolo, apăsătoare subiectivismul cu nuanţa pesimismului. In acelaşi timp, se găsesc, raspândite prin reviste, nuvele nestrânse în volum. In „Un drum greşit", nuvelă cu proporţii mari, apare un Victor Comănăşteanu. Numele de familie va reveni în romanele lui Zamfirescu [3]. Interesantă, nota de alegorizare („Cele două surori") [4], care e însă repede trecătoare. In *Novele romane* (1889) e numai un reportaj de fapte — şi descrieri. *Furfanţo* (1909) e poate cea mai izbutită nuvela a lui Zamfirescu. Pesimism şi teorii filosofice nu-s; curgere firească şi vioiciune în desfăşurarea acţiunii. Câteva schiţări de caractere bine prinse Volumul *O muză* (1922) cuprinde, între alte bucăţi, seria care reliefează vioiu figura unui diplomat american compozitor.

Darul descrierii şi uşurinţa în dialog fac trecerea spre romane lipsa de motivare însă şi stângăcia în conducerea acţiunii sânt un avertisment. Primul roman al lui Zamfirescu, *In faţa vieţii* (1894), e o lucrare hibridă. Aspra critica a lui Gherea, minus teoriile sociale, e îndreptăţită [5]. Romanul n'are pătrundere psihologică şi motivare Ba, sânt şi părţi copiate de-aiurea. [6] In *Lume nouă şi lume veche* (1894) gasim tează moralistă, descrieri forţate, subiectivism. Autorul nu reuşeşte în zugrăvi ea josnicilor. Dar, alături de libidinoasa Mymi, e şi figura curată a Henrietei, al doilea modelaj spre Saşa. *Viaţa la ţară* 1894) începe cunoscuta serie a Comaneştenilor. E singura lucrare a lui Zamfirescu, ce s'a impus tuturor. A atins cel mai mare tiraj de carte românească: 47.000 exemplare [7] şi a 5-a ediţie a apărut de curând. Multă acţiune şi intrigă n'are La urma urmei, totul se reduce la ideea nedesrădăcinarii de pământul strămoşesc. Ideea e chiar teoretizată, dar nu în felul searbad ca în celelalte scrieri. Coarda sentimentală primează. E aici o galerie de fermecătoare tablouri, un optimism sănătos, pretuitor a orice valoare morală, în orice clasă socială s'ar găsi [8]. Bogata şi colorata descriere, ca şi lirismul ce încalzeşte toate paginile, nu-s o piedică pentru obiectivarea unor personagii vii, cum e neuitata Saşa Comănăşteanu. Seria e continuată prin *Tănase Scatiu* (1895) Aici e mai pu ină viaţa şi distincţie decât în romanul anterior, dar e mai multă unitate şi crearea unui tip: arendaşul parvenit. Şi stilul e «mai uscat şi mai sec» [9]. *In războiu* (1897) nu e un tot ci numai scene. Sânt însă câteva caractere «bine fixate şi simpatice» [10]. E bine, fireşte, ca romanele să fie cetite în legătura lor [11]. Cu *In-*

[1] Literatorul, 1882, Nr. 6. Finele semestrului I.
[2] M. Dragomirescu, Viitorul, 11 Noemvrie1922. Cronică elogioasă.
[3] Convorbiri Literare, 1888, XXII, Nr. 8, Noemvrie.
[4] Literatorul, 1880, Nr. 17, 18 Mai.
[5] *Studii critice*, ediţia II, 256—88.
[6] Din prefaţa lui Bourdeanu a traducerii sale: Arthur Schopenhauer, Pensées et fragmentis Paris 1880. Plagiatul e arătat de P. Nicanor & Co., Viaţa Românească, 1909, IV, vol. XIV, 136—8
[7] Adevărul literar, 1922, 3 Decemvrie.
[8] E. Lovinescu, *Critice*, V, 19—35.
[9] I. Chendi, *Impresii*, 227.
[10] I. Chendi, Sămănătorul, 1903, III, vol. III, 31.
[11] G. Bogdan-Duică, Luceafărul, 1907, VI, 191—5.

www.dacoromanica.ro

dreptări (1900), puterea de creaţie coboară şi mai mult. Sânt în genere, numai calităţi de formă, rar de fond, cum e crearea Poeziei Viaţa românească a Ardealului e redată în ce avea ea mai bun[1]. Ultimul roman din serie. *Anna sau Ceeace nu se poate* (1906) e un simplu film al scenelor de dragoste din jurul lui Alexandru Comănăşteanu. Cea din urmă ediţie a „Vieţii la ţară" (Cultura naţională, 1922), apărută după moartea lui Zamfirescu, cuprinde o prefaţă a autorului. Aici e, oarecum, testamentul lui literar. Pentru el, naţionalitatea e o condiţie esenţială în artă De căpetenie e şi grija de limbă corectă, aleasă. Aflăm aici şi intenţia ce avea de-a trece pe Comănăşteni prin războiul nostru cel mare. Încă un roman: *Lydda* (1918). Deşi tema e prea romantică, partea epică e bine înlănţuită şi, uneori, înduioşătoare; întunecă însă mult un bagaj greoiu de sofisticizare.

Dialogul viu şi găsirea cuvântului potrivit, semnificativ personajului ce vorbeşte, sânt însuşiri de dramaturg. Zamfirescu însă are prea puţine resurse în invenţia şi înodarea acţiunii, ca şi în motivarea ei. Aşa va fi teatrul său. *O suferinţă*[2], un act şi două tablouri, în versuri, e îmbibată de un romantism bolnăvicios şi fals. *O amică*[3], comedie într'un act, e fără intrigă. *Lumină nouă*[4], comedie în 3 acte, are o atmosferă mistică bine susţinută la început, apoi vulgarizată. Pentru *Poezia depărtării*[5], dramă în 4 acte, motivarea acţiunii nu reiese nici teoretic din scrisoarea lui Zamfirescu, adresată, cu prilejul reprezentării piesei, Teatrului Naţional din Bucureşt. In sfârşit *Voichiţa*[6] comedie în 3 acte, cu tot interesul provenind numai din situaţii, atrăgătoare uneori prin ele însile, dar exploatate de autor după voinţa lui, nu după firea personagiilor

In câteva articole de critică literară risipite prin reviste, Zamfirescu se vădeşte a fi puţin potrivit şi pregătit pentru acest domeniu şi mai ales, puţin obiectiv El atacă pe de o parte pe scriitori noi, «simbolişti decadenţi» sau «futurişti» (Literatura viitorului, «Unor prieteni tineri»[7]), pe de altă parte pe scriitorii ardeleni, îndeosebi pe Slavici. Tot aci se pot grupă şi comunicările facute Academiei Române, al cărei membru a fost Zamfirescu. Sânt patru: două de ştiinţă politică şi două de critică literară Din acestea din urmă, prima a servit ca discurs de recepţie: „*Poporanismul în literatură*", rostit la 16/29 Mai 1909. Discursul a stârnit o vâlvă considerabilă. Zamfirescu combăteă cu asprime curentul poporanist, lovind în Coşbuc, Goga, Popovici-Bănăţeanu, Slavici, care, după dânsul, prin izvorul restrâns al inspiraţiei şi tratarea simplistă, tineau literatura românească în mediocritate. Firesţe, noul academician n'avea dreptate, nici în principiu, căci artistul e liber să-şi aleaga domeniul inspiraţiei şi modul de realizare, nici, mai ales, în aplicare fiindcă cei ironizaţi cu o superficialitate şi o suficienţă condamnabile, erau dintre cei mai buni scriitori ai nostri. De altfel, Titu Maiorescu a răspuns şi a respins punct cu punct toate afirmaţiile greşite[8]. Aprinsa polemică ivită

---

[1] M. Dragomirescu, Convorbiri Critice, 1909, III, 302. Scăderile romanului au fost subliniate de D. Tomescu, Ramuri, IV, 444—7 şi I. S., Viaţa Românească, 1909, IV, vol. XII, 426—7.

[2] Literatorul, 1882, Semestrul I, Nr. 4. (Indic unde-s tipărite piesele, fiindcă D. Adamescu nu o spune în „Contribuţiune la bibliografia românească").

[3] Convorbiri Literare, 1912, Martie.

[4] Convorbiri Literare, 1912, Aprilie.

[5] Convorbiri Literare, 1913, Martie—Iulie Reprezentată întâiu la Bucureşti, la 25 Ianuarie 1913. Al. Busuioceanu, *Figuri şi cărţi*, 162—5, o numeşte „piesă lirică frumoasă", adaogând: pentru dramaturg, lirismul e o slăbiciune. — A. de Herz o lauda exagerat. Convorbiri Literare, 1915, XLVII, 213—5.

[6] Convorbiri Literare, 1919, Mai—August. E. Lovinescu, *Critice*, V 36—43 prezintă personagiile ca nemotivate.

[7] Convorbiri Literare, 1916, Ianuarie, Aprilie

[8] Dl M. Dragomirescu crede că răspunsul n'a fost suficient. (Convorbiri critice, 1909, 25 Mai). Polemica au dus-o, mai cu seamă Nicanor & Co., dar scoborând uneori prea mult nivelul discuţiei (Viaţa Românească, 1909, IV, vol. XIII, 271—8, vol. XIV, 125—84). Aşa de violent nu-l mai atacase pe Zamfirescu de cât Chendi. (Sămănătorul, 1903, II, vol. III, 591). Polemică duceă şi „Ţara noastră". De asemeni Ramuri, IV, 609—15, prin D. Tomescu. Zamfirescu a răspuns cu o extremă violenţă (Convorbiri Literare, 1909, Iunie—Sept.).

www.dacoromanica.ro

cu acest prilej n'a descurajat pe Zamfirescu. In comunicarea sa *Metafizica cuvintelor şi estetica literară* (13 Mai 1911), atacă din nou poporanismul, socotindu-l ca o substituire a personalităţii colective de jos anatomiei individului de sus — şi, deci, opus clasicismului. Poeţii s'ar împărţi în: superiori, abstractivi şi inferiori, sensoriali. Dacă aceste grupări sânt arbitrare, în schimb Zamfirescu are dreptate, când se împotriveşte provincialismelor, care strică unitatea limbii literare.

Şi iată că, după atâta zbucium, cel care s'a ridicat în artă la înălţimi remarcabile, iar în cariera-i de diplomat până la ministeriatul externelor, s'a liniştit pentru totdeauna. Dar oamenii rămân aceiaşi şi în faţa unui mormânt. S'a vorbit deci şi acum despre el prea puţin sau superficial[1]. Se va face totuşi dreptate. A şi început[2].

Duiliu Zamfirescu a încercat toate genurile literare şi a izbutit de multe ori. Ca om, va fi avut poate vina unei poze aristocratice; ca scriitor însă a îmbrăţişat la fel pe oricine şi orice găseà de preţ, pretutindeni A descris, cu pietate şi dragoste, boierimea cinstită, care cădeà, dar n'a uitat şi pe iubitul lui Micu, creaţie de adevărat ţăran român. A lovit în poporanişti, care erau mai mult ardeleni, dar ne-a înfăţişat, înfiorat de adâncă dragoste de neam, Ardealul păstrător al unor preţioase însuşiri ale rasei. Versul lui fraged, distins, armonios, ne îndreaptă spre clasicismul roman şi ni-l apropie. Opera lui Duiliu Zamfirescu va rămâneà, în partea ei bună, ca un îndemn la înfrăţirea socială, la ascultarea, mişcată şi înţelegătoare, a chemării pământului şi sângelui străbun, ca un spor de înălţare peste contingentele materiale spre ce ne e suprema datorie: moralul, idealul — şi ca un model de aleasă artă a verbului românesc.

N. Georgescu-Tistu.

Ion Scurtu.

(1877—1922).

La 23 Iulie, a murit la Bucureşti, Dr. Ioan Scurtu. Celor mai mulţi le este cunoscut ca îngrijitorul şi adnotatorul celei mai bine rânduite şi mai răspândite ediţii de poezii de Eminescu. Puţini ştiu însă că, din studierea marelui nostru poet pentru pregătirea unei vaste monografii, Scurtu îşi făcuse un scop al vieţii.

Calde cuvinte de amintire despre el a scris Dl. Alex. Lapedatu. (Broşura „Dr. Ion Scurtu, cuvinte de amintire", Cluj, Cartea românească, 1922, pp. 23)

Născut în Braşov, a urmat liceul românesc din loc, unde tatăl său era profesor. Dl Sextil Puşcariu ne-a povestit, în „Cugetul românesc", 1922, pg. 550-3, frumoase aduceri aminte despre elevul inimos şi înflăcăratul orator, care erà Scurtu pe aceà vreme. Suflet entuziast, totdeauna străbătut de sfinţenia ideii naţionale, tânărul care simţeà de pe băncile şcolii nevoia de a adorà şi slujì ceva măreţ, şi-a sacrificat liniştea unor îndelungi şi răbdătoare studii literare, pentru care aveà o deosebită înclinaţie, propagandei şi luptei naţionaliste. Îşi întrerupe studiile de la Universitatea din Budapesta, trecând ca redactor intern la „Tribuna". Colaborează la reviste şi scrisul său îndrăsneţ împune, dar îi naşte şi vrăjmaşi, din pricina cărora pleacă la Bucureşti. Scurtu intrà şì el în seria glorioasă a dascălilor ardeleni, care au luminat şi înflăcărat Românimea liberă din Sud de Carpaţi. Profesor pe catedră va fi mai târziu, căci nu stă mult aci ca ziarist, ci se'ntoarse 'n Ardeal, ca să-şi continue studiile la Universitatea

[1] I. Georgescu, Transilvania, 1922, LIII, 390—1.

[2] I. B. V. Convorbiri Literare, 1922, LII, 484. Inşişi Nicanor & Co., îi dau partea de merit. (Viaţa Românească, 1922, XIV, 449—51). T. Arghezi îl ia apărarea (Cugetul Românesc, 1922, I, 443). I. Foti îl slăveşte (Cele trei Crişuri, 1922, III, 149). Pamfil Şeicaru îi subliniază meritele incontestabile (Gândirea, 1922, II, Nr. 16, 17—8). Petronius cere ca Zamfirescu să fie mai mult cetit (Viitorul, 17 Dec. 1922). Ateneul român l-a sărbătorit.

www.dacoromanica.ro

din Cluj. Aici fu stegarul studenţimii româneşti. Indrăsnì să încoroneze mormântul lui Avram Iancu, înfruntă condamnarea la închisoare şi trecù din nou Carpaţii. Plecà însă în curând la Lipsca, unde îşi trecù doctoratul în litere (1902) cu o teză de merit: „Viaţa şi scrierile în proză ale lui Mihail Eminescu". Lucrarea aceasta erà numai un fragment din monografia concepută de el.

Intors la Bucuresti, fu un excelent profesor. Timpul liber şi-l folosì în publicistică şi politică. Tipărì un mic studiu despre „Portretele lui Eminescu" şi publică din opera poetului: fragmentul de roman „Geniu pustiu", un prim volum din „Scrieri politice şi literare" şi „Lumină de lună", poezii. In revista „Sămănătorul', scrise numeroase articole de istorie, critică şi polemică literara. In special, cele care privesc pe Eminescu şi epoca sa sânt de un real serviciu pentru cercetători.

A luat parte la războiul pentru întregirea neamului, ca ofiţer voluntar. Dar sănătatea nu i-a îngăduit să facă aici serviciul până la urmă şi, întors în 1918 la Bucureşti, află că i s'a nimicit tot materialul strâns pentru monografia lui Eminescu. A fost, de-sigur, cea mai mare nenorocire din viaţa lui şi o grea pierdere pentru istoriografia literară românească.

Bolnav din ce în ce mai greu, el mai suportă, cu resemnare de altfel, patru ani. N'a cerut nimic, nu s'a plâns nimănui Erà aproape uitat de lume, când moartea atrase cuvenita atenţie asupra agerului şi stăruitorului muncitor pe ogorul nostru naţional şi cultural[1].

Dl Alex. Lapedatu a luat lăudabila iniţiativă de a împlini o scumpă dorinţă a mortului: crearea unui fond de premii, la Universitatea din Cluj, pentru lucrări originale asupra lui Eminescu.

N. Georgescu-Tistu.

Andreiu Bârseanu.

Despre acest bărbat, care are merite nepieritoare pentru cultura neamului nostru, ar fi trebuit să se scrie la rubria aceasta abià peste douăzeci de ani, căci, deşi alţii, la vârsta de 64 ani, caută odihnă, el nu pregetà la nimic, cu toată sănătatea sa zdruncinată, erà *sufletul mişcării culturale pentru luminarea maselor de dincoace de munţi, organizà echipe de muncitori intelectuali, îndemnà la muncă, încălzeà inimile, şi ori de câte ori i se cereà, da sfaturi înţelepte ieşite dintr'o minte ordonată, dintr'un larg sentiment de umanitate, din dragoste de neam, din cunoaşterea adâncă a istoriei acestui neam şi dintr'o bogată experienţă.*

Nascut în 17 Octomvrie 1858, în acelaşi an cu Vlahuţă şi Zamfirescu, în Dârstele Braşovului, dintr'o familie de preoţi, a avut norocul să fie crescut în casa unchiului său, *Dr Ioan Meşotă*, al doilea director, în ordine cronologică, al „marelui gimnaziu ortodox", doctor în filosofie de la Universitatea din Bonn, istoric de seamă şi om de o corectitudine exemplară. Influenţa acestui om integru asupra nepotului său Andreiu e de netagăduit, atât în privinţa formării caracterului lui, cât şi asupra predilecţiunii lui pentru studiul limbei române şi al istoriei. Terminând liceul din Braşov, în anul 1878, îşi continuă studiile la Universităţile din Viena şi München. Înzestrat cu cunoştinţe temeinice, s'a întors la Braşov, unde a fost angajat ca profesor la liceu, de unde apoi în anul 1886 a trecut la şcoala comercială. Erà unul dintre cei mai iubiţi şi mai respectaţi profesori de acolo. Daruit de la fire cu un tact pedagogic foarte fin şi cu deosebit talent de orator, lecţiile lui de Istorie şi de literatură română erau o adevărată sărbătoare pentru elevi. Colegii se mândreau cu el şi toţi, fără excepţie, îl iubeau şi-i ascultau sfatul. Crescut şi angajat la muncă într'un mediu atât de idealist, cu o veche tradiţie culturală, trăind între harnicii Români care se jertfiseră

[1] Barbu Lăzăreanu a publicat un articol despre Scurtu. (Adevărul literar, 6 Aug. 1922).

www.dacoromanica.ro

pentru întemeierea şi menţinerea liceului şi între cei ieşiţi din şcoala acestora, s'a potenţat în el *cultul oamenilor mari şi respectul tradiţiilor nobile şi al „datinilor sfinte, vechi"*.

N'a fost mişcare culturală, la care Andreiu Bârseanu să nu fi luat parte, la început supt conducerea altora, iar mai târziu în frunte, şi ori la ce se angajă, se achită în mod strălucit de rolul său.

Ca profesor la Braşov, a scris studiul său amănunţit şi bine documentat *„Istoria şcoalelor centrale române gr or. din Braşov"*, lucrare premiată de Academia Română, care i-a şi deschis porţile, alegându-l, în anul 1908, de membru activ. Ardelenii, apreciindu-i valoarea, i-au încredinţat, în a. 1911, conducerea celei mai înalte instituţii culturale de dincoace de Carpaţi, a *„Asociaţiunii pentru literatura şi cultura poporului român"*. Această alegere l-a determinat să părăsească Braşovul şi să se stabilească la Sibiu. Şi până atunci, Bârseanu, în urma legăturilor sale cu toţi Românii de frunte din toate colţurile provinciilor româneşti, fusese *un adevărat apostol al unităţii culturale a poporului român*, dar acum, când câmpul de activitate i se lărgise atât de mult, *i s'a dat posibilitatea de a îmbrăţişà problema întreagă a cultivării maselor, în toată complexitatea ei*, fără a fi superficial în nici o direcţie, chemând la contribuţie şcoala şi biserica şi conferenţiari din toate ramurile, înfiinţând biblioteci poporale în toate părţile, îndemnând la augmentarea colecţiilor etnografice, iniţiind şi sprijinind diferite însoţiri şi organizări culturale şi economice, etc. In cursul războiului mondial, când a dat dovadă de adâncă resemnare şi de mult tact şi curaj întru apărarea contra agresiunilor duşmane, a instituţiunii în fruntea căreia se găsea, a căutat să aline durerea şi dorul de casă al bieţilor soldaţi, prin trimitere de cărţi de literatură şi de rugăciuni. Nu i-a fost dat să se bucure multă vreme de unirea poporului nostru, care o visase în tinerete, căci, în 18 August 1922, moartea l-a răpit dintre noi, din plină activitate.

E greu a scoate la iveală, pe o pagină două, toate calităţile şi toate meritele acestui om de caracter nobil, şi luminat, cu vederi largi, lipsit de ambiţii deşarte, cu mult bun simţ, cu o fire blândă şi împăciuitoare, cu multă carte şi cu dor de a se cultivă mereu. Se cade totuşi să-i aducem şi noi prinosul ce-i datorim, amintind la locul acesta de talentul lui de scriitor în versuri şi în proză, în care iese, în primul rând, la iveală sentimentul naţional şi *simţul de limbă deosebit de profund*, cum rar îl întâlnim la alţi scriitori. Nu există colţ de ţară în care să nu se cânte „Imnul Unirii" şi „Tricolorul", poezii pline de avânt tineresc şi de speranţe. Tocmai din această cauză e de regretat că, în urma ocupaţiilor sale multiple, n'a putut scrie mai mult. Şi cu toate acestea *folklorul român îi datoreşte una din cele mai frumoase colecţii de versuri populare „Doine şi strigături din Ardeal"* (făcută împreună cu profesorul universitar ceh *Dr. Ioan Urban Jarnik*), precum şi cele „Cincizeci de colinde poporale" şi „Snoavele şi glumele lui Sandu-Pungă-Goală", iar *în istoria literaturii noastre vechi, şi-a înscris pentru totdeauna numele la capitolul despre catehismele luterane*, aducând lumină nouă în istoria acestor cărţi, în urma descoperirii făcute de el a unui volum de mare valoare, în Sighetul Maramureşului[1].

C. Lacea.

Vasile Ranta Buticescu.

Intre scriitorii ardeleni din generaţia mai veche, care şi-au împlinit cu mai puţin talent, dar cu mult zel datoria de a-şi lumină neamul în zilele de asuprire, trebue pomenit cu cinste şi V. Ranta Buticescu. A fost fiul prima-

[1] Cf. studiul d-lui Drăganu din acest volum pp. 582-592.

www.dacoromanica.ro

rului poreclit Butica din comuna Mierța de pe Valea Almașului. S'a născut în 1841. Studiile secundare și universitare și le-a făcut în Cluj. După terminarea acestora a fost mai întâiu notar la tribunalul din Cluj, apoi jude la acel din Bistrița. Anii din urmă ai vieții și i-a petrecut ca pensionar în Cluj, stingându-se în 8 Octomvrie 1922, după ce și-a văzut împlinit visul din tinerețe:

„Să mi ajung' înfloritoare
Țărișoara 'ncântătoare,
Să'nflorească-un simț frățesc
Pe pamântul românesc".

Necunoscut în vechiul regat, erà pe vremuri unul dintre cei mai populari colaboratori ai revistelor ardelene „Familia" din Oradie și „Amicul Tinerimii" din Gherla. La concursurile de nuvele publicate de Iosif Vulcan a câștigat ca premiu un cordeiu de aur împodobit cu pietre scumpe i de mai multe ori mențione. A publicat în volum: „*Poezii*", Gherla, 1881 și „*Nuvele*", Gherla, 1902. Poeziile sale sânt producte artistice cu pretenții modeste, răsărite din sufletul unui țeran cultivat, deci f arte apropiate de felul de a fi al poeziilor populare Le lipsește inspirația și avântul, iar forma le este sdracă în imagini poetice Adeseori găsim în ele reminiscențe din poetii clasici cetiți în școala, mai a es din Horațiu Ținta vieții trebue să ne fie să fim Romani și cetățeni buni. Tinerii să se ferească de ispitele care-i pândesc din toate părți e:

„Dar inima ți-o cruță și sufletul de pată;
Re pinge patimi negre ce vin și ni se cer . . ."

Mai cetite i au fost nuvelele, în care schițează subiecte din viata poporului românesc, legende ca „Peatra Dochiei", ori își transcrie în proză o seamă din lucrurile versificate în tinerete, cum e „Împaratul pasărilor" ș. a

N. Drăganu.

Tudor Pamfile.

Prin moartea, în floarea vârstei, la Chisinău, a ofițerului cu trup de uriaș și suflet de copil, folclorul românesc a pierdut pe cel mai harnic și — împreună cu raposatul Marian — cel mai fecund cercet tor al său.

De la 1908, când a apărut colecția sa de *Cimiliturl românești*, în seria de publicații „Din viața poporului român" a Academiei Române, până acum câteva luni, când o misterioasă boală l-a doborît pe neașteptate, în toiul activității sale culturale din Casa abia, Pamfile n'a încetat de a fi albina harnică a folclorului nostru, adunând din florile câmpului și depunand în faguri mierea sufletului popular, fără a se l să descurajat nici de indolenta de trântor parazit a „publicului rafinat", nici de înțepăturile veninoase ale câte unei viespi filologice: pentrucă iubirea lui de popor și de muncă erà mai tare decât toate obstacolele.

Se cuvine însă, să spunem, că, în schimb, sprijinul Academiei Române nu i-a lipsit niciodată.

Mai toate lucrarile lui, — afară, bine'nțeles, de revistele „Ion Creangă" și „Miron Costin", ori de cutare schiță basarabeană aparută în „Convorbiri literare" și atâtea alte povești publicate prin „Floarea Darurilor", — au văzut lumina tiparului în editura acestei înalte instituțiuni de cultură: fie în „Analele" ei (ca *Jocuri de copii*, 2 vol., completând pe Marian, apărut în 1909), fie în colecția de studii și cercetări suscitata (ca: *Industria casnică la Români*, 1910; — *Sărbătorile de vară la Români*, 1911; — *Boli și leacuri la oameni, vite și păsări* 1911; — *Cântece de jale*, 1913; — *Povestea lumii de demult*, 1913; — *Sărbători de toamnă și postul Crăciunului*, 1914; *Crăciunul*, 1914; — *Cromatica poporului român*, 1914; — *Diavolul*, 1914; — *Cerul și podoabele lui*, 1914; — *Agricultura la Români*, 1915; — *Mitologie populară*, I, 1916; - *Văzduhul*, 1916) Ba, cutare din ele a fost și „încoronată".

www.dacoromanica.ro

Intre hârtiile rămase de pe urma lui sânt, însă, multe (volume întregi) care aşteaptă să vadă i ele lumina publicităţii. Le-am avut în mâni, parte din ele, şi, fără îndoiala, — dacă nu culegerea de „Kryptadia", — cele mai multe ar merită această favoare.

V. Bogrea.

M. Lupescu.

O pomenire pioasă se cuvine, de sigur, şi vrednicului bătrân, care a murit, la 17 August 1922, într'un spital din Iaşi, după o lungă carieră de luminător al satelor şi desgropător a comorilor populare.

La „Ion Creangă" şi, acum în urmă, la „Şezătoarea" reînviată, a fost unul din stâlpii pe care se sprijineau iniţiatorii mai cu încredere,

Regretatul Pamfile l-a asociat la monografia sa despre „Cromatică" şi, dacă oameni ca dl Gh. T-Kirileanu sânt gata oricând să-şi dea contribuţia, atât de preţioasă, la publicaţiile de folklore, meritul e şi al dascălului, care a ştiut să împărtăşească ucenicilor ceva din marea, cinstita iubire ce-l însufleţeă pentru frumuseţile ignorate ale sufletului popular.

Să nu-l uităm!

V. Bogrea.

Ioan A. Scarlatescu.

In preajma vârstei de cincizeci de ani s'a stins, în ziua de 19 Septemvre, la Bucureşti, poetul şi compozitorul Ioan A. Scarlatescu.

Făceă parte din gruparea tinerilor strânşi în jurul lui T. Maiorescu. Introdus de prietenul său I. Al. Brătescu-Voineşti în cercul Convorbirilor literare, el publică întâiele sale versuri la 1893 în revista căreia aveă să-i rămână credincios până la sfârşitul vieţii O formă îngrijită şi o puternică influenţă eminesciană caracterizează versurile sale, care nu izvoreau bogat din sufletul sau zbuciumat de probleme filosofice.

Recunoscându-i talentul remarcabil muzical, Maiorescu şi, mai târziu Sp Haret, îl ajută să plece în streinătate. Cu deosebire îl atrăgeă Viena, marele centru muzical, în care a trăit aproape douăzeci de ani, luptând adesea cu greutăţi materiale, pe care căută să le învingă prin darea de lecţii de pian, dar izbutind să-şi agonisească în contact cu marii muzicieni ai timpului — aceă solida cultura muzicală, care se cunoaşte în compoziţiile sale Ca R. Wagner, pentru care aveà un deosebit cult, el scriă de cele mai multe ori însuşi versurile bucăţilor sale muzicale, une-ori în limba germană.

Fire retrasă şi discretă, cu pronunţate aplecări spre pesimism, el a trecut prin viaţă fără să fie apreciat în de ajuns ca muzician şi aproape necunoscut ca poet.

Un frumos necrolog plin de pietate a scris prietenul său I. A. Rădulescu-Pogoneanu în numărul din Octomvre al „Convorbirilor literare".

S. P.

Constantin Găluşcă.

În momentul când tipărim ultimele coale ale Dacoromaniei aflăm de moartea lui Constantin Găluşcă. A fost un pasionat filolog, iubitor al lucrărilor de amănunt şi îndrăgit al noţiţelor bibliografice. Elev al lui Al. Philippide, a stat ani îndelungaţi la Halle, în oraşul în care îşi făcuse studiile şi maestrul său Aici a publicat, în nemţeşte, o ediţie a Psaltirei Voroneţene („Slavich-rumänisches Psalterbruchstück", Niemeyer, 1913). A colaborat câtva timp şi la Dicţionarul Academiei. După el au rămas în manuscris câteva lucrări mărunte şi o ediţie critică a Evangheliarului de la Petrograd, pe care văduva răposatului le-a trimis Academiei Române spre publicare.

S. P.

www.dacoromanica.ro

H. Morf.

Nu împlinise 67 de ani, când a părăsit, la 23 Ianuar 1921, toate rosturile lumii acesteia, Elveţianul care, în 1909, luă succesiunea glorioşului său compatriot, Adolf Tobler, la catedra de romanistică a Universităţii din Berlin.

Fiu de profesor, elev al cunoscutului lingvist H. Schweizer-Sidler, la Zürich, şi al nu mai puţin cunoscutului romanist Ed. Boehmers, la Strassburg, unde promovă, în 1877, cu o disertaţie («Die Wortstellung im altfranzösischen Rolandsliede»), despre care Gaston Paris — marea personalitate ce avea să-l influenţeze atâta, în cariera sa ştiinţifică şi didactică — se exprima elogios; întreprinzând, ani de-a rândul, călătorii de studiu în ările romanice (Spania, Italia, Franţa România); cercetând mereu, când graiul acestora («Die Untersuchung lebender Mundarten und ihre Bedeutung für den akademischen Unterricht" sau «Die romanische Schweiz und die Mundartenforschung»), când literatura lor („Vom Rolandslied zum Orlando furioso» sau «Die französische Literatur im Zeitalter der Renaissance»), când pe amândouă împreună („Aus Dichtung und Sprache der Romanen"); colaborând mai târziu, ca editor, la vestitul «Arhiv» al lui Herrig, cu importante contribuţii din acelaşi domeniu. — Heinrich Morf aducea la Berlin, nu numai o strălucită făgăduială de viitor, ci şi un întreg trecut de muncă şi un crez ştiinţific pe care-l propovăduise fără şovăire (v. „Das Studium der romanischen Philologie"). De aici, marele lui ascendent moral. oar şi de la o puternica minte biruind prejudecăţile, de la o caldă şi nobila inimă, pe care razboiul aveă s'o ranească de moarte. Căci ceea ce l-a răpus pe Morf n'au fost numai privaţiunile de ordin material, care au ajutat vechiului rău ascuns să-l răpună, ci şi tragicul naufragiu al unui vis, pe care-l visase pe urmele marelui său maestru, Gaston Paris, şi-l proclamase în zgomotul tunurilor, *Marte saeviente*: «Die *Civitas Dei* der Wissenschaft" . . .

Ce a făcut Morf la Berlin, — unde am avut norocul să-l ascult, — ca profesor şi ca membru al Societăţii Filologice de acolo a spus-o, mişcat, un elev al său, dl Erhard Lommatzsch, în piosul cuvânt funebru publicat în „Arhiv" (vol. 142, p. 78 şqq.)

Ca opere ştiinţifice, «Zur Sprachgliederung Frankreichs» (pe. baza Atlasului lingvistic al d-lui Gilliéron şi a rolului dialectologic al diecezelor, semnalat încă din 1891 de amatele Rousselot) se adauge, împunator, la puternica sinteză asupra literaturilor romanice din «Kultur der Gegenwart" şi înnoitoarea prelucrare a „Istoriei literaturii franceze în sec. al XVIII-lea" de Hettner.

Oricât de bogată însă, opera care a apărut supt însuşi numele autorului e mult mai mică decât aceea apărută supt numele elevilor săi: ca şi C. Jireček, H Morf scrià, aşa-zicând, prin aceştia. Şi câte unul, ca Tappolet, o mărturiseşte duios. El însuşi care n'aveà superstiţia cantitativa a volumelor, aveà totuşi conştiinţa enormei munci închise în micul număr de pagini de sinteză ce dădeà: „Fie, ca lectorul specialist să nu uite, că acela care tratează un mare domeniu de cercetare într'o expunere succinta fără aparat de note critice, adese-ori e nevoit, ca rezultatul unei laborioase cercetări de detaliu să-l exprime ntr'o scurtă propoziţie, într'o simpla turnura, sau ca o serioasă polemică cu o părere contrarie s'o cuprindă într'un singur adiectiv» *(Geschichte der neueren franz. Litteratur*, I, Prefaţă).

V. Bogrea.

Hermann Paul.

Celebrul germanist şi «Sprachphilosoph» de la München, decedat la 29 Decembre 1921, după ce oboseala bătrâneţelor şi suferinţele îl orbiseră aproape, e unul din învăţaţii streini care au avut o parte mai însemnata în formarea spiritului filologic din ultimele decenii în ţara noastră: nu prin vestitul său „Grundriss der germanischen Philologie", — demn pendant la al

[1] Trebue să spunem, totuşi, că partea privitoare la literatura română abundă în aprecieri eronate şi în nemeritate deprecieri globale, ca: „Rumänien gleicht einem Parvenu" (p. 433), etc.

www.dacoromanica.ro

lui Gröber, — sau prin nu mai puțin renumitul „Deutsches Wörterbuch" (apărut în a III-a ediție, la 1921), — rivalul „Etimologicului" lui Kluge, — ci prin aceă capodoperă a sa, care e *Prinzipien der Sprachgeschichte* (ed. a V-a, 1920) și care a fost adaptată la limba românească — cu un aport propriu ce nu se poate tăgădui fără nedreptate — de dl A. Philippide *(Principii de istoria limbii*, Iași 1894).

Nicăiri, poate, ca în această carte, nu se găsește o mai magistrală analiză și expunere a resorturilor prin care se desfășură acel complex și pitoresc „fenomen istoric" care e limba. Și — peste controversele cu Wundt și alții atâtea din adevărurile care sânt astăzi de domeniul comun în filologie își au izvorul în mintea puternicului cugetător și analist al limbii, care, moșneag infirm, găseă totuși, în sufletul său, energia trebuitoare. ca să dicteze unui tânăr prieten reflecțiile sale «Über Sprachunterricht» (Halle 1921), — înduioșătoare pagini de testament științific, având ceva din melancolia apusurilor, cu lumina scăzuta . . . [1]

V. Bogrea.

N. G. Politis.

In Februar 1921 a murit, la Atena, cel mai de seamă folklorist al Greciei, profesorul universitar N. G. Politis.

Legendele, obiceiurile, credințele, proverbele poporului grec n'aveau nici o taină pentru acest cercetător fără odihnă, care eră socotit în Apus, cu drept cuvânt, ca ultima instanță în materie. Opera sa fundamentală: Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ este, prin spiritul critic și vasta informație a autorului — el întrebuințează sì pe Zanne al nostru, iar Șăineanu îl foloseste, la rându-i, în «Influența orientală» — un monument care onorează în cel mai înalt grad știinta grecească și-i crează un titlu neperitor la recunoștința întregii lumi științifice. Polemica dintre Karl Dieterich și Bernhard Schmidt, relativ la valabilitatea metodei și rezultatelor lui Politis, s'a încheiat așa de victorios în favoarea învățatului grec, încât ultimul cercetător occidental în stil mare al acestui domeniu, John Cuthbert Lawson (*Modern Greek Folklore and ancient Greek Religion, A study in Survivals*, Londra 1910), calcă, hotărît, pe urmele acestui „duca e maestro".

Fostul președinte al Syllogului „Parnassòs" întemeiase, în 1908, și o Societate de Folklor (Λαογραφικὴ Ἑταιρεία), avându-și organul său: Λαογραφία (I, 1909).

Sa amintim că, la 1916, când țara noastră s'a aruncat în luptă, Politis a fost acela care a luat inițiativa apelului cărturarilor greci pentru alăturarea la cauza Aliaților.

Gestul patriotului cinstește deopotrivă memoria și țara lui ca și opera savantului.

V. Bogrea.

Asbóth Oszkár.

Deoarece activitatea științifică a slavistului ungur Asbóth Oszkár interesează în mare măsură și pe filologii românii, între savanții morți în vremea din urmă îl vom aminti în acest loc și pe el.

Asbóth s'a ascut în anul 1852 în Aradul-nou. Studiile universitare și le-a facut în Leipzig, Berlin și Göttingen. In 1882 și 1889 a făcut călătorii de studii în Rusia. A fost profesor de slavistică la universitatea din Buda-

[1] Scrisesem aceste rânduri, când am putut vedeà altă broșură a învățatului german *Aufgabe und Methode der Geschichtswissenschaften*, Berlin u. Leipzig 1920. — Prefața spune durerea cea mare a autorului: că «în lucrările sale e avizat exclusiv la ochi străini».

www.dacoromanica.ro

pesta. Înlăturat din funcțiune și scos dintre membrii Academiei ungurești pentrucă a luat parte activă la mișcarea comunistă, a murit în 1920.

Și a început activitatea științifică cu o lucrare de filologie latină (*Die Umwandlung der Themen im Lateinischen*, Göttingen, 1875) pentru a se specializă în curând în filologia slavă, scriind în 1888 și 1889 (ungurește și nemțește) o gramatică rusească, la care în anul următor adauge și o Chrestomatie, amândouă foarte bine apreciate de cei competenți, apoi publicând numeroase studii asupra raporturilor slavo-ungurești, pe care le-a urmărit neîntrerupt, purtând polemici aprinse mai întâiu cu Wolf Gyö gy, apoi cu fostul său elev Melich János, care, aducând puncte de vedere nouă, a zdruncinat o seamă din vederile maestrului său, fără însă a-i întunecă meritul inițiativei și valoarea numeroaselor amănunte foarte prețioase.

Studiile de slavistică ale lui Asbóth au apărut în revistele *Magyar Nyelvőr*, *Nyelvtudományi közlemények*, *Nyelvtudomány*, *Archiv für slavische Philologie* și în colecția *Nyelvtudományi Értekezések*, publicată de Academia ungurească, precum și în extrase separate. Relevăm pe cele mai mari dintre ele: *A hangsúly a szláv nyelvekben* (*NyK.* XV); *A szlav szók a magyar nyelvben* (*Nytud. ért.* XVI, 3); *Szlávság a magyar keresztény terminologiában* (*NyK.* XXVI); *Ó-szlovén és új szlovén* (*Nyr.* XV) și *Ó-szlovén új-szlovén* (*NyK.* XXV); *Szláv ügék a magyar nyelvben* (*Nyr.* XXV); *A magyar nyelvbe került szláv szók átvételének helye és kora* (*NyK* XXX); *Lengyel és szlovén szók a magyar nyelvben* (*NyK.* XXVI); *A magyar nyelv árja és kaukázusi elemei* (*NyK* XXXIII, XXXIV, XXXV); *Szlávjövevény szavaink* I. Budapest. 1907 (*Nytud. ért.*, XX; *Tagadással kifejezett összehasonlítás* (*Nyt.* I, fasc. 4); *A nevetlen ujj* (*Nyt.* II, fasc. 4) ș. a. În vremea din urmă l au preocupat în special chestiunile de fonologie: *A j' gy változás a hazai szlovének nyelvében és a dunántuli magyar nyelvjárásban*. Budapest, 1908 (*Nytud ért* XX); *A szláv torokhangok változásai.* I *A k és č jéle változás* (*Nyt.* I); *A magyar* 'göröngy' *szó és az* ъ: u *hangok változása a szláv nyelvekben* (*Nyt.* III); mai vechiu e articolul *Megint egy szláv-lítván hangtorveny* (*NyK.* XXV) ș. a.

Cum e și firesc, prin faptul ca explorâ un element comun, tratând chestiuni e indicate în titlurile de mai sus, Asbóth a trebuit să atinga numeroase lucru i care privesc și filologia romanească.

Foarte bine se pot utilizâ pentru clarificarea originii unor elemente slave din limba noastră unele din multele sale etimologii, chiar și cand nu se ocupă în ele de corespondentele românești, de care n'aveà nevoie pentru scopul urmărit (cf. *A „zsoltár, császár és király" szók meg egy kis helyreigazitás* în *Nyr.* XV. *Szászék és hambár* în *Nyr.* XXIX, *Zomok és szomoga* în *Nyr* XXXVII, *Fo nagy és Folnegovics* în *Nyr.* XXV, *Néhány helynévről, Brassó, Pécs, Pozsony, Rába* etc. în *Nyr.* XXX, *Lapu és vidra* în *NyK.* XXIV, *Mégegyszer a «vidra» szó* în *NyK* XXIV, *Zabola* în *NyK.* XXXII, *Pásztu* în *Nyt.* I, fasc. 1, *Párna* în *Nyt* I, fasc 1 ș. a.).

Asbóth știà bine românește, vorbind dialectul din ținutul Sibiiului, mai ales din Rașinari, unde a crescut. Un oarecare timp a suplinit chiar catedra de limba și literatura română la universitatea din Budapesta. Astfel aveà putința sa discute cu competența cuvenită unele chestiuni privitoare la raportu ile slavo-ungaro-române. În *Karácson* (*Nyr.* XV, pp. 169 ș. u și 357 ș u.) polemizează, într'un ton cam neobișnuit și fără să fie convingător, cu Schuchardt care admite originea românească, nu slavă a ungurescului *karácson* (cf. și *Nyr.* XV, p. 200 ș. u.). În articolul amintit mai sus *A magyar* 'göröngy' etc. se ocupă și de dr. *grunj* și ar. *grundă* și *grândză*. La lucruri românești se rapoartă și *A horváth* **plugarina** *és az oláh* **plugar** (*Nyt* II, fasc 3) și *Polgár* (*Nyt.* II, fasc. 1), *Szerencse* (*Nyt.* II, fasc. 2), *Preszáka, Priszáka* (*Nyt* I. fasc, în colaborare cu Alexics), *Erdélyi szász* **datul**, ș. a.

A scris numeroase dari de seamă și rapoarte, unele de întindere mai mare, despre lucrări înaintate pentru premii. Ne oprim aici numai asupra acelora care se rapoartă la chestiuni românești.

www.dacoromanica.ro

In *Az oláh nyelvbe átment magyar szók* (*NyK.*, XXV. pp. 325-341 şi 428-448), în legătură cu recensiunea lucrărilor privitoare la elementele ungureşti ale lui Alexics şi Mândrescu, face o serie de observaţii foarte interesante şi dovedite ştiinţific, alăturând şi numeroase contribuţii nouă şi dându-ne astfel un adevărat şi chiar important studiu asupra elementelor discutate.

In *Nyt.* I, fasc. 2: pp 151-155 face o dare de seamă despre *Rumänisches Elementarbuch*-ul lui Tiktin, comparându-l cu lucrarea similară a lui Gartner şi relevând o seamă de scăderi ale cărţii. Preţioase sânt mai ales observaţiile asupra elementelor slave şi ungureşti.

In *Ó-görög helynevek Erdélyben* (*Nyt.* III, fasc. 2, pp. 104-109) şi *Mégegyszer „Ó-görög helynevek Erdélyben"* arată cu multă pătrundere, uneori cam ironic, imposibili atea derivării din greceşte a unor nume proprii ca *Dipşa* < δίψα, *Teaca* < θήκη, *Galaţi* < Γαλάται, *Tempe* < τέμπη, *Herina* < Ἀλίνα, *Livadia* < Λεβάδεια, *Ida* < Ἴδα, derivare admisă de dl G. Kisch.

In *Történetirás és nyelvtudomány* (*Nyt.* IV, pp. 165-177) critică cu multă competenţă şi în acelaşi timp cu ironie neîndurată lipsa de pregătire filologică a istoricului ungur Karácsonyi János, care, în lucrarea sa *Százezer baj, millió jaj egy tévedés miatt*, vrea să arate că Românii au ajuns în ţinuturile locuite astăzi de ei după Unguri, utilizând tocmai argumente lingvistice

Az oláh nyelv szláv szavainak kora (*Nyt.* II, fasc 3, pp. 219 227) e o interesanta dare de seamă despre *Kad su počele du ulaze u rumunjski jezik najstarije njegova slavenske riječi* a d-lui Ilie Bărbulescu, pe care o găseşte „confuză şi din cale afară dogmatică". Explică pentru ce lui ѣ slavon îi corespunde în româneşte uneori *e*, altă dată *ă* ori nimic, arătând că genul cuvintelor slavone a avut mare rol în această privinţă. Insistă asupra nasalelor ѫ, şi ѧ, apoi a lui ѫі, ѣі, şi a corespondentelor lor în limba română, criticând cele spuse de Bărbulescu, care se contrazice mereu şi afirmă că nu sânt exemple pentru fenomene pentru care Asbóth găseşte cu sutele, şi încheie: „După cele spuse mai sus nu mai santem curioşi de concluziile pe care le scoate autorul din astfel de premise relativ la locul unde au trait Românii în timpurile mai vechi". Acum, după moartea lui Asbóth, deci cam tardiv, dl Bărbulescu îi răspunde (*Arhiva*, XXX, No. 1, pp. 22-24) afirmând că această recensie «pro domo e lipsita de obiectivitatea ştiinţifică» După cele ce a scris Asbóth despre lucrarea amintită a lui Karácsonyi însă cu greu se poate crede că e vorba de ceva „pro domo".

Activitatea lui Asbóth ar putea servi de pildă slaviştilor noştri care, în loc să constate că filologia românească n'a înaintat cu nimic de 40 de ani încoace şi să bată apa în piuă ori să se ocupe de lucruri care nu intră în ştiinţă, ar face mai bine dacă ar urmări raporturile slavo-române cu aceeaşi perseverenţă ca şi el pe cele slavo-ungare.

N. Drăganu.

www.dacoromanica.ro

RAPORT ANUAL.

I Şedinţele. De la 1 Oct. 1921 până la 30 Noem. 1922 s'au ţinut, Luni seara, între orele 6 şi 9, cu totul 30 de şedinţe, dintre care cea din 12 Decemvrie 1921 a fost împreunata cu o agapă colegială, sărbătorindu-se apariţia întâiului volum al *Dacoromaniei* În afară de membrii menţionaţi în lista comunicărilor ce urmează, au luat parte la şedinţe şi la discuţii, d-nii Y Auger, N. Bănescu, A. Borza, St. Bezdechi, R. Demetrescu, N. Georgescu-Tistu, G. Kisch, Al Lapedatu, E. Panaitescu, V. Stanciu, M. Ştefănescu, Fl. Ştefănescu-Goangă, G. Vâlsan, V. Vârcol, dna M. Giuglea şi dşoara Fl. Florescu.

II Comunicări: (Cele tipărite spaţiat au fost publicate în DR. sau în altă parte):

V. Bogrea: Etimologii, toponimice, notiţe lexicografice: băginac, (t. badzanak), bumbar, avgar, Caransebeş, Lăune, fică, beşniţa, Ghirgiş (13 XI. 21), balaur (< ital. ballauro), paziia (28. XI. 21), asturcan, burlinc (monetă), brânt «gangrenă», navis olch, captar (5. XII. 21), draghicame, bumbăzel (6. II. 22), bărătui, calefendi, arniciu, beleazná, bobletic, levint, velinţă, hâns, hânsar (20. II. 22), sălătruc, solar (27. II 22), aşca tunului, marşrut, pistosi rubar, vesaturi, poturi şcodralii, Stambul, Giabelca, Deagu(rile), Corgan, Armutlia, Baidac, Peculeşti, Dor-Mărunt, Chipurile, Crucelari, Cesmăgura, Cepeneagu, Pălăuzu (20. III. 22), forfoandă, Abrud, Alac, nagâţ (< turc. angyt) (27. III. 22), zgarbură (< dalm. cf. Cuvente, I, Supl, p. XXXII), jel(e aică (< Zeleica, soţia lui Putifar). Sabar (< turc. sabar «pietriş»), ferfen (< turc. ferfehn), gabcă (< turc. gabgab), andilandi (< grec. ἀντήλιος sau turc. anadil „priveghitoare"), poitră (< slav. poiutro), ţig. mano (< romano) (3. IV. 22), Mozolea, Tângujei, altar (< lat. *arciarium din arc(h)ium) (8. V. 22.), arsă (< grec. ἄρση=ἄρσις), motrună (< greci μοτροῦνα), coconar (< grec.), iarba-lu-tatin (< slav. tatŭ „hoţ"), vinimer. (< lat. vindemiarius), funicare (< lat. fundicale), mete (< m.-lat meta „ciuhă") Joi-mari (< soimare), condroñu (< grec χονδρός), Ghecet (< turc. gečit), tutele pe mântele (ţig), gagic (ţig. < turc. agağik), Nechidu (< turc. nekid), Genea (< geană), Casasovici (< turc. Kasas), Carabatescu (< turc. karabat „raţă"), Alion (< turc. Alion), Rasidescu (< turc. Rasid), Rei (< turc. rei). dudă (< rut. duda „plăcintă"), zainog (< slav za+ino), arvune (< slav. javor «platan»), berbece doichişel (< doica), caliţaş, gâf (< germ. gaf < Gabel) (15. V. 22), sâmbea lui sâmbe, voştină hoştină go(r)ştină, tare < lat. tale, sprijinit de sensul „foarte" în ablativul absolut, bărbăţâni-mieu şi cumnăţâni-mieu (în Mold., după tatâne-mieu, cu sufix de origine germană), ştearmătă (< lat. stemmata < grec. στέμμα „ghirlanda cu care se încununau morţii") (12. VI. 22), ariciu (boala, din m.-lat. panaricium), bodogănesc (< bogodonesc < slav. bogodan), buchină (< ital. *bocchina „guriţă"), dulcent (un neologism < indulgent+dulce), bacceà (< ital. baccella), făfăluga (< ital. fanfaluga, farfalugo), cumpălariu (< ung. komp(a)lár), şuşugare (< ung. szükség), cunealà (< n.-grec. kuneli < cuniculus), nefiţă (ngr. νυφίτσα), Sarsailă (< turc. sarsar „violent"+yel „vânt", cf. caraiel), boriţă (din *bouriţă < bour+iţă, cf. turiţă), ar. citură (< ital. citrullo) (6. XI. 22), străin (< *extrarianus), alimăni (mlat. alibanus+liman). Istoria italienescului cicerone (20. XI.22.).

www.dacoromanica.ro

Th. Capidan: Originea Meglenoromânilor (24 X. 21), Etimologii: megl. zgârpes „iau, răpesc" (< alb. grep, mai vechiu grap), dipercă (< lat. per quam sau per quod), arom. zie «nenorocire» (< alb.) fae (< alb.), izote (< alb.), pâitescu (< alb) (5. XII. 21), luţ, ancuńu, cătândie (< alb.) (13. II 22), rugučar (< sârb. rugač), gurledz (în legătură cu gură?), arepit (< alb.) (20. II. 22), npih'urare, nimală (< alb) (27. II. 22), zgurńescu, grem (< alb.) gălescu (< sârb) (27. III. 22.), ascălnat, dismal dismarare (lat. *dis-marrare) (3 IV 22), măriţăscu, mintšuş mindžus «păduche mic» (în legătură cu lat. minutiosus) (15. V. 22.), ampătur, ampaturlea (din: n patru ca alb. tɛ katrɛ), călăruş (< alb.), dacor. tărăboiu (< alb. tɛrboń) (22. V. 22), — Raporturile albano-române: Elemente române în limba albaneză: baligɛ, sklimuris (arom. scl'imur), tšutšuris (arom. tšutšuredzŭ), surboń (rom. sorb), sus (arom. nsus), manar (arom. mânar), furcul'itsɛ (rom. furculiţă), urδɛ (rom. urdă), gavrɛ (arom. gavră), skuter (rom. scutar), rusal'ɛ (rom. rusal'e), orɛ (arom. dacor. oră pl. ori), pɛgɛrɛ (rom. păgân), kerutɛ (rom. cornută), kukutɛ (rom. cucută), misurɛ) (arom. misură), perušane (arom. perušană), kakaris (arom. căcăredzŭ), grumul (arom. grumur), fl'ocate (arom. flocată), guše (rom. guşă), busturɛ (rom. păstura), trup (rom. trup). Schimbări de înţeles: krie, krüe „cap" şi „sfârşit", după dacor. cap-capat. Originea română apare probabila la murk (murg), grumaz (ar. gurmadz), baskɛ (rom. bască), sorɛ (rom. cioară), kɛsul'e (caciulă), l'aj (rom. laiu), flóere, flojere (dacor. fluieră. arom. flueara) (1. V. şi 23. X. 22).

N. Drăganu: Originea şi numele Săcuilor 5. XII 21) — Prima poezie erotică în limba română (27. II. 22) — Locuţiunile „umblă'n piezi" şi „Dumnezău o'nvis" (27. III. 22) — Contaminări: cioablă (= cioată+rablă), cioclonţ (= cioc+clont), tuplică (duplecă+tupila; Bogrea propune: tupilă+plecă), ciolnav (= ciolac+bolnav), ciolav (= ciolac+chilav, ori numai o rostire dialectala a acestuia din urmă), ciolog (ciolac+olog), cioloboc (= ciolan+labă suf-oc), cioloboacă (= ştioloboaca ştiolnă+hâlboacă), cioldoman (şold+suf.-oman), (13 şi 20. XI. 22) apa vioară (17. X. 22). ardau Hordou (< ung erdoovó), birga birgoş a se birgoşi (< ung. birge, birgés. birgésedni), cleapţa (< rut klepíca, hora „lâna dură ramasă pe marginea pinăilor, pănură dură» (< ung. hara) (28 XI. 22), + cobârlau «hoţ» (< ung koborló), istoria termenului de moţă vigan. viganá. vigănău (< ung. vigan, viganó), rectificarea etimologiilor borcut (< ung borkút) şi borcan (< ung. borkanna) (2. I. 22), hereghie (publ. în «Cronica numismatică" III 12—15), lăpuş, derivatele toponimice ale acestua şi ung lapú (< slav -lapuhŭ-lopuhŭ), badic badic badoc badoaca bedlug, (< ung. badık, badok, bagyog şi bádig, forme secundare ale lui bádog), badoacă «bolboacă» (< badoaca+hâlboaca sau baltoaca), dugleş (< ung *dóglös < dögos+döglő, part. lui dögleni), dulau (nume de câne leneş < ung. dőlő, dulo sc. kutya, eb etc ori dúló) (27. II. 22). Păguior (< lat. *Paguleolus sau < *paguiu (< *paguleus, dim lui pagus + suf.-ior 6. III 22), hanţ, hanţuşcă, hanţui (< ung. hanc), bandor bandur bandura bandură (< sas. Bandel germ. Bündel) cu derivatul îmbodori şi variantele acestuia, Cârlibaba (are forma mai veche şi actuală în graiul ţăranilor din Valea Someşului de sus Cârlibav, în care recunoaşte pe germ Bach) (13. III. 22) ferdeteu sferdeteu sfredeteu sferdeceu ferdedeu ferdideu ferdideu ferchedeu (< ung. fergetyű, förgető fergető), perdideu berdedeu birghidău brighideu brighidău brididău burghidau (< ung. pergetyű, pergető, pörgető) (27 III. 22), morajniţă (< germ. Morast+niţă) (8. V. 22), deciurcă, cincadi (< ung. csüggedni, csüngedni), ghitruì (< ung gyötörni şi ghitrului (< ung. gyötrelni), haţcadau (< ung. heckedő < germ. hetzen), cioflânc (< germ. Schibling, sas. Schievlänk), tierc «joc», «şezătoare» (pus în legătură cu alb. tjēr, tīr «torc» < terq; Puşcariu atrage atenţia asupra alb. k'ark „cerc" < lat circus)

www.dacoromanica.ro

(13. XI. 22) cioplău „furcoiu de aruncat palele" (< ung. *csapló), ciolpan (< slav. čŭlp-+suf.-an) (20. XI. 22), genoate gionate gionoate cionoate (<lat. *genuata; din genu) (27. XI. 22).

S. Dragomir: Vlahii din Serbia în sec. XII-XV (12. XII. 21).

G. Giuglea: Etimologii: amărî (10. X. 21); amenințà (în legătura cu lat. eminentia); joì (< lat. jubēre) (7. XI. 21); caier (în legătura cu lat. qua(l)lus, quasillus (gr. κάλαθος) „Spinnkörbchen"; Puşcariu arată însă că Istroromânii au căier); cánură (a însemnat mai întâiu „țeavă", apoi „lâna de pe țeavă" deci < lat. cannula) (28. XI. 21); termenul culinar „a îndopà" (în legatură cu lat. daps, dapem, „ospăț, animal de jertfă") (5. XII. 21); ciul, ciulì (< grec. κυλλός), (2 I. 22); pătà (< lat. pictare), pată (13. II. 22); vreasc (în legătură cu lat. *virascum) (27. II. 22); usúc „sudoarea oii" (< lat. ovis sucus; Drăganu atrage atenția asupra formei ursuc); pală (< lat. pal[u]la) (13 III. 22); răzemà (< lat. *remediare) (27. III. 22), juruì (în legătura cu grec. ἐγγύη, γύαλον, ἐγγυαλίζω etc. „a bate palma" > *giuăr) (3. IV. 22), rapăg (< lat repigro) (8. V. 22), a picurà de somn (<*pincurà < lat. pendiculare + picà) (15. V. 22), stinghe (< v. germ. stengil), stingher (< lat singularis + stinghe, cf. stânjeni) (22. V. 22), reteză „a scoate mierea din fagur" (cf. reticula „fagur" la Sarzi), aciuà (în legatura cu ital. giacciglio < *jacile. deci un *adjaciliare) (12. VI. 22); brâu (< lat. *burrīnum sau *burranum „de lână"), lână saină (< lat. lana sagina) (6. XI. 22), îmbuibà (20. XI. 22); haț! înhățà (< germ. Hatz-hetzen, hazzen, termini de vânatoare) (27. XI. 22).

P. Grimm: Conjuncția „dacă", mai vechiu „deaca, deacă" (ar puteà fi imperativul dea + că sau ca) (27. XI. 22).

G. Kisch: Termenii relativi la „mâna stângă" (13. XI 22) — şold (< săs. Scholder = germ. Schulter) (13. XI. 22), Originea moselofrancă a Saşilor (20. XI. 22).

C. Lacea: Etimologii: coca, cap de balaur, cucuruz, cucuiu, cuculbau, cocoloş, biştoc (< bécsi tók), ceaplău (< ung. csapló, csapó [szij]), parnăjac (< ung. *párnazsák), ceagla (< ung csáklya), budunuş (< ung. bodonos), catreț (< slov kotrec), ceasovoiu (< rus. časovoi), cebaluì (< ung. csábulni), cecaiu (< csákó), cepaş (< ung. csapas), cercheboala (< ung. cserkebala), ciuhă (< turc. čoha, prin slav.), țuiac (< ung. cövek), şiiitră şireturi (< ung. sörét < germ. Schrot), ghiologaş (< ung. gyalogos), lopitău (< ung. lapitó), conder (< ung. kondér), dichiş (< ung. dikics), tig. chisâh (< turc. kise), baht (< turc. baht) (13. III. 22), cuculbau (cf. ung. kokol), ler rel rola (< germ. Röhre, Rohr), comiher (< germ. komm hierher), sânzău (< ung. szemző) (27. III. 22), ceacaribă ciocarîbă ciocarapă (< germ. Steckrübe) (1. V. 22), grumură, timpuri, turtura (12. VI. 22).

G. Oprescu: Molière în româneşte (20. III. 22).

S. Puşcariu: Despre legile fonologice (3 şi 10. X. 21), Principii de lexicografie şi lexicologie (Capitole din scrierea „Din perspectiva dicționarului", Cluj, 1922, publicată de Acad. Rom) (7. XI. 21), „Inimă îndoita" (= îndoiată < lat. *indoliata). Forma istrorom. io veda, io mega (despărțită greşit din io ved acmó, io meg acló) (28. XI. 22). Programul şi istoricul M. L. R. (12. XII. 22), „măr-gutuiu" la Serbocroați (2. I. 22). Câteva cazuri de contaminare la Istroromâni: ămprinde (= încinde + aprinde), požos (= pozdolu + žos), oblinže (= croat. obližem + linge), ml'ezgu (= ml'ez + croat. mozga), roižu (= roišu + roža), gl'ermu (= l'ermu + gl'istu) (13. II. 22), „făgăduesc marea cu sarea" (publ. în Cugetul românesc I 395-397) (20. II. 22), Despre pre la acuzativ (6. III. 22), creplă (27. III. 22). Program pentru un Atlas lingvistic, Bibliografie şi Onomasticon (1. V. 22), pol (1. V. 22), Cucuibă (8. V. 22), căptuşì, căpşună (23. X. 22), zgràbunța, prunc (6. XI. 22), cârcală (20. XI. 22). Chestionar cu privire la terminologia calului (27. XI. 22).

www.dacoromanica.ro

G. D. Serra: Corespondentul sard al cuvântului „sărac" (v. sard *taraccu, saraccu* < **therapicus* „Diener" REW. 8702) (27. VI 22). Etimologii: v.-ital. bighino „sorta di monaco volontario senza voti, di vita austera", fr. béguine (< S.-ta Begga), ital. fandonia (< grec. φανδόνια, REW. 8495 *symphonia)*, bagatella (< Bagdad), malandrino „corsaro", „predone" (v. REW. 1431) (< bylander: balandra), medaglia (6. XI. 22), fluture (susţine etimologia din *flutulare) (13. XI. 22), franc. ruse. Raport asupra planului de Atlas lingvistic al Italiei (Bartoli-Bertoni) (20. XI. 22).

R. Vuia: Despre căluşeri (6. III. 22).

Biblioteca Muzeului Limbei Române a avut la sfârşitul anului şcolar 1921-1922, 3133 opere în 4836 volume şi broşuri, precum şi o colecţie de manuscrise, tablouri, stampe, obiecte, fotografii şi clişee. Sporul faţă de anul trecut consistă în:

C.	(= Calendare)	21	opere în	146	volume.
D.	(= Dicţionare şi Enciclopedii)	44	„ „	51	„
Fg.	(= Filologie generală şi lingvistică) . . .	52	„ „	55	„
Fr.	(= Filologie română şi Istoria lit. rom) . .	178	„ „	185	„
I.	(= Istorie, Etnografie şi Geografie) . . .	60	„ „	64	„
L.	(= Literatură română de la 1800 încoace)	180	„ „	187	„
P.	(= Literatură populară şi folclor)	23	„ „	24	„
R	(= Reviste)	7	„ „	48	„
V.	(= Literatură română veche)	42	„ „	53	„
		607	„ „	813	„

Toate aceste cărţi sânt catalogate într'un *catalog general* după materii şi într'un *catalog de fişe*, după alfabet. Necatalogate încă deplin sânt colecţiile de manuscrise, tablouri, stampe, fotografii, clişee şi obiecte.

Donaţiuni s'au primit în primul rând de la Academia Română (451) şi de la dl G. Sion din Târgul-Ocna (14 cărţi şi multe obiecte de muzeu), precum şi de la Casa Şcoalelor, prin mijlocirea d-lui G. Moisil (27). S'au mai primit cărţi de la Seminarul de limba română şi cel de l. maghiară (12), de la d-nii G. Giuglea 1), Leca Morariu (3), I. Popovici (2), M. Friedwagner (1), I. Mateiu (1), Alex. Arbore (2), H. Petra-Petrescu (2), S. Puşcariu (7), V. Stanciu (2), Biblioteca Universităţii (1), Societatea Dante Alighier din Roma (1). Schimb cu cărţi şi publicaţii de ale Muzeului: 36 de operei

Personalul. Director: Sextil Puşcariu. — Personal remunerat: Secretar: Sever Pop, stud în litere. Custode şi bibliotecar: Dr. C. Lacea, prof, agreg. Ajutoare: Florica Florescu şi Pandeli Dima, profesori. Directorul Bibliografiei: N. Georgescu-Tistu, prof. Servitor: Mihaiu Vonsza.

Publicaţii şi lucrări. S'a continuat publicarea *Dacoromaniei*, care apare acum cu un număr mai mare de pagini şi cu un cuprins mai bogat. Dintre lucrările ce aveau să se tipărească în „Biblioteca Dacoromaniei", din cauza lipsei de fonduri şi refuzului primit de la diferite case editoare, nu s'a putut imprimà nici una, deşi afară de cele trei anunţate în buletinul pe anul trecut (p. 565) mai aşteaptă, gata de tipar, o a patra lucrare.

In schimb s'au făcut pregătiri pentru două mari lucrări proiectate încă de la înfiinţarea Muzeului.

Cea dintâiu e «Bibliografia» filologică şi de istorie literară. Dl. N. Georgescu-Tistu a luat asupra sa greaua sarcină de a extrage pe fişe tot ce se tipăreşte la noi şi în streinătate cu privire la limba şi literatura noastră. Lucrarea s'a început cu revistele din anul 1921 şi va fi urmată apoi decursiv şi în acelaşi timp retrospectiv cu toate revistele româneşti apărute până acum, întrucât ne vor fi accesibile. Partea din „Revista revistelor" ce o publicăm în acest an arată cum e conceput planul nostru. Asupra utilităţii acestei lucrări nu e nevoie să insistăm: cercetătorii viitori vor fi mai fericiţi decât noi, găsind informaţii sigure şi uşor utilizabile în orice chestiune.

Pentru „Atlasul lingvistic" nu avem încă nici fondurile necesare, nici o echipă de cercetători tineri îndeajuns de pregătiţi. Totuşi am început lucrările pregătitoare, întocmind întâiul chestionar, pe care l-am tipărit în

www.dacoromanica.ro

15.000 de exemplare şi l-am trimis în toate regiunile locuite de Români. E o încercare pe care voim s'o continuăm dacă vom obţine rezultatele dorite. Un exemplar îl alăturăm acestui volum al Dacoromaniei, voind să arătăm care sânt principiile ce ne călăuzesc.

Fiecare chestionar va tratà un singur subiect, de ex. *calul*, cu întrebări care cuprind terminologia relativă la el. Ilustraţiile au de scop să înlesnească răspunsurile. Între cuvintele pe care vom să le aflăm sânt unele care prezintă nu numai interes lexical, ci şi fonologic. In proverbele şi locuţiunile de la capitolul P se repetă, în alte forme flexionare şi în frază, o parte mare a terminologiei şi se cuprind o mulţime de cuvinte de ordin abstract, pe care e greu să le chestionezi în alt chip.

Ne dăm perfect seama de scăderile acestui chestionar. Răspunsurile vor fi neegale, nu totdeauna demne de încredere, adesea suggestionate de răspunsurile indicate de noi, vor lipsì din multe părţi. etc. Oricum însă, ele vor cuprinde un preţios material lexical şi ne vor da o orientare generală, un fel de schiţă pregătitoare pentru Atlasul viitor. Sântem convinşi că oricât de prevăzători am fi, cu greu am puteà alcătuì în camera de studiu un chestionar general pentru adunarea materialului la faţa locului. Din răspunsurile ce le vom primì la cele 20-30 de chestionare parţiale, pe care avem de gând să le trimitem din timp în timp corespondenţilor noştri de pretutindeni, vom puteà însă alege acèle chestiuni care prezintă un interes lingvistic deosebit, vom fi informaţi asupra regiunilor în care dialectologul va trebuì să cerceteze mai multe comune decât în altele şi să chestioneze anume cuvinte şi vom fi puşi mai uşor la adăpostul surprizelor.

Al treilea plan, alcătuirea unui „Onomasticon", prin extragerea numirilor de localităţi şi de persoane din documente, hărţi, condici etc. n'a putut fi încă început.

Gestiunea financiară. Suma de 60.000 L. — de fapt, 54 000 L., după scăderea taxelor reţinute — alocată în budgetul anual al M. L. R. neajungând nici pe departe pentru acoperirea cheltuielilor, am cerut sprijin de la diferite personalităţi cu tragere de inimă pentru cultura românească şi de la marile noastre institute financiare şi industriale. Apelul nostru a avut un răsunet care dovedeşte cu câtă dragoste şi spirit de jertfă e urmărită în ţara noastră munca ştiinţifică. Ţinem să aducem mulţumitele noastre în deosebi D-lor I. G. Bibicescu şi M. Oromolu, Guvernatorii Băncii Naţionale, d-lui senator C. Cociaşu, d-lui Aristide Blank şi Ignatie Mircea pentru încurajarea şi sprijinul ce ni l-au dat. De asemenea celor ce, în numele instituţiunilor financiare, în fruntea cărora stau, s'au grăbit să răspundă cu atâta mărinimie apelului nostru.

Ne facem o plăcută datorie a publicà la acest loc numele donatorilor:

Banca Naţională a României, Bucureşti .	100.000	Lei
Banca Românească, Bucureşti	30.000	„
Dl Aristide Blank, Bucureşti	10 000	„
Dl Ignatie Mircea, Bucureşti	5 000	„
Clădirea românească, Bucureşti	4.000	„
Reconstrucţia, Bucureşti	3.000	„
Banca Agricolă, Bucureşti	3.000	„
Banca Albina, Sibiiu	1.500	„
Banca Generală a Ţării Româneşti, Bucureşti	1.000	„
Mica, Bucureşti	1.000	„
Română-americana, Bucureşti	1.000	„
Creditul tehnic, Bucureşti	500	„
Crişana, Brad	500	„
Banca Ţărănească, Bucureşti	500	„
Banca Viticolă, Bucureşti	200	„
Î P. S. S. Dr. Suciu, Mitropolitul Blajului .	200	„
Mureşiana, Reghin	100	„
Coroana, Bistriţa	50	„
Arădana, Arad	50	„
	161.600	Lei

www.dacoromanica.ro

Din totalul de:	
budgetul anual al M. L. R.	54.000 Lei
donaţiuni	161 600 Lei
	215.600 Lei
s'au cheltuit:	
pentru bibliotecă şi diverse, potrivit alocaţiei budgetare	18.000 Lei
pentru 16 ex. (à 150 L.) din Dacoromania I, trimise gratuit	2.400 Lei
datoria la tipografia „Ardealul" pentru vol. I. din Dacoromania	57.000 Lei
pentru tipărituri în anul 1922 (harta lingvistică a Dacoromaniei, Chestionarul I şi o parte din vol II al Dacoromaniei) .	138 200 Lei
total:	215.600 Lei

Rămâne o sumă însemnată neplătită încă pentru tipărirea vol. II din Dacoromania, pe care nădăjduim însă s'o acoperim din contribuţiile ce vom primi în anul viitor şi din vânzarea cărţii.

Despre toate cheltuielile Muzeului Limbei Române se ţin conturi separate la Administraţia Universităţii.

www.dacoromanica.ro

ADDENDA-CORRIGENDA.

— P. 329, fig. 1, să se adauge la stânga sus, litera *C*, în dreptul liniei cu săgeţi, care reprezintă „păretele cu uşi (rugă)". — G. G.

— p. 349. La *strungă*. Pentru formele slave se poate plecà şi de la un vechiu *stranga*, corespunzător triest. *stranga*, născut prin contaminarea lui *stanga* + *trabs* ori *transversa* Un *rom. vechiu **strângă* ar fi ajuns în v.-slav. la **strąga*, dar în acest caz *u* din alb. *štrungę* nu poate fi explicat, cum s'a spus la locul său (p. 349), iar din punct de vedere al lucrului nu poate fi despărţit de *ruga*, care explică pe *u* din formele alb. şi rom. — G. G.

— p. 355 r. 12 de jos, să se adauge nota 2 după cuv. „influenţa gr." cu următoarele: v. şi Diez, *Etym. Wb.*, II, 31. — G. G.

— p. 387. La nota 1 să se adauge şi forma *gudoare* „javră" (com. de dl locot. Tr. Constantinescu, din regim. V. M.) — G. G.

— p. 412, r. 14 de sus, adde: *braică*, „chienne braque" (Dicţ. Academiei), iar n. 6: *burcoş*, „câne miţos" = ung. *burkos* (v. *ibid.*, unde şi *buţ*). — B.

— p. 414, r. 2 de sus, adde: cf. alb. *barak*, „schnellfüssig" = turc. *barak*, pl. arab. *bark*, „Blitz" (G. Meyer). — B.

— p. 421, r. 15 de jos, adde: cf. mr. *giòea*, „constelaţiune [= lupiter]" (Dalametra, 99). — B.

— p. 429, r. 1 de jos, adde: cf. it. *quattrino*, „un sfert dintr'un soldo, bănuţ". — B.

— p. 433, r. 9 de jos, după „arom.": *veră*, „cercel" (Papahagi, *Basm. arom.*, glosar) = ngr. βέρα, din ven. *vera*, it *viera*, „bague" (G. Meyer, *Ngr. Stud.*, IV, 17), sau sârb. *vera*, „Ring"; cf. rom. *verigă*, „inel de lanţ; verighetă" (şi vsl., bulg., sârb.). — B.

— p. 438, n. 2 în loc de: *conteş*, ceteşte: *biniş*. — B.

— p. 444, r. 13 de sus, după Physignatos, adde: „Busnatul, Broscoiul s. Bufonul".

— p, 451. Pentru prefacerea mai nouă a lui f în Θ, se mai poate adăogà şi Θirmani < firmani (< turc. ferman) *Carte mare cu Θirmani* Lit. Pop. 977/29. — Th. C.

— p. 461. Referitor la *baltă* şi *gardu* v. şi P. Cancel, Despre „Rumân" şi despre unele probleme lexicale slavo-române. Bucureşti 1921, p. 62 şi urm. — Th. C.

www.dacoromanica.ro

— p. 492. Pentru *Muzaca*, cf. *Muzachîa* = ngr. μουζάκια „opinci", în *Nicephori Praecepta militaria*, ed. Kulakovskij: σανδάλια, ἤγουν μουζάκια, εἴτε τὰ λεγόμενα ἐν τῇ συνηθείᾳ τζρεβούλια, citat şi explicat de W. Lüdtke (*Byzantinisch-neugr. Jahrbücher*, III, p. 90 sq.) din npers. *mōza* „Schuh". (Sinonimul mr. *şole*, „pingeà, jumătate de talpă" = alb. *šol'ε*, „Fussohle, Sandale", explicat de dl Capidan, p. 549, are şi un coresp. dr: *şole*, „opincă", la Frâncu, *Moţii*, p. 105). — B.

— p. 617, r. 9 (sus) se va întregì: „cf. *şupir* „îmi bat joc" pentru *supir* (dr. *supăr*); şi invers, cu *s* în loc de *ş*: *schipoan'e* şi *şchipoan'e* ş. a." — N. D.

— p. 619. Existenţa lui *vior*, *vioară* < *vīvulus,-a,-um, de astădată cu înţelesul de „vioiu", „vesel", deci „sănătos" (cf. provincialismul „vigan" = „sănătos" < ung. *vigan* „vesel"), o atestă versul:

Toate oile zăceà
Numai una vioreà
Sta în loc şi se rugà
La Măicuţa Precesta[1],

unde *vioreà* este evident diminutivul lui *vior*, *vioară*. — N. D.

— p. 652, r. 13 de jos, în loc de „apocopă", ceteşte: afereză. — B.

— p. 659, r. 17 de sus, adde: cf. şi it. *maskarpa*, *mannskerpa*, „ricotta", din germ. *skarpa*, „saccoccia", deci litt.: „tasca da formaggio" (Bertoni, *L'elem. germ. neila l. ital.*, 156). — B.

— p. 661, r. 18 de sus, adde: Alte două exemple, într'o copie din 1817 a unui act din 7190: „deci eu *neavândurea* cu ce plăti . . ., iar *neftindurea* vaca la Sfete Petre . . ." (Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, IV, 1, p. 58). — B.

— p. 666, r. 2 de sus, adde: Câteşi trei învăţaţii aveau, de altfel, un precursor în Carl Wessely (din Viena): *Genu*, *genus* („Wochenschr. f. kl. Philologie", 1917, col. 377 sq.). — B.

— p. 666, nota 1 adde: *Devul*, n. de fam., şi n. de loc. *Dobrodeava*, în Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, VI, 255, 256; un topon. *Bihori*, în Hecquard, *Hist. et descr. de la Haute-Albanie*, p. 95. — B.

[1] *Gazeta Transilvaniei*, 1903, 14 Decemvrie: reprodus la Ov. Densusianu, *Viaţa păstorească în Poesia noastră populară*. I. Bucureşti, 1922, p. 37.

www.dacoromanica.ro

— p. 767, r. 18 de jos, adde: M. Radin, *The* **mente** *adverb in Vergil* („Classical Journal", 1920, p. 49 sqq.), dar, mai ales: McCartney, *Forerunners of the Romance Adverbial Suffix* („Classical Philology", 1920, p. 213 sqq.), în care se cuprinde, pe cât ştiu, cel mai complet studiu asupra abl. modi (cu *pectus, cor, mens, animus, os, vox, lingua, manus, pes, gradus, gressus, passus, modus, exemplum, pacto, genus, opus, opera, ratio, mos, vice, via, vis, fatum, mors, clades, funus, fides, iter* [*lex*]), ca precursor şi substitut latin *(adverbia vicaria*, am zice) al adv. romanic în *-ment(e)*. — B.

— p. 768, r. 20 de sus: cf. şi O. Jespersen, *Symbolic Value of the vowel i*, în: „*Philologica*, — Journal of comparative Philology", I (1921), p. 15 sqq. B.

— p. 769, r. 12 de jos: cf. şi Schuchardt, *Romano-baskische Namen des Wiesels*, în „Zeitschr. f. rom. Philologie", 36, p. 160 sqq. — B.

— p. 769, r. 20 de jos: p. lat. *titus* şi *turtur*, în sens obscen (Bücheler, *Arch. f lat. Lex.*, II, 508, adauge pe gr. τιτίς din Photios), ca şi mng. *duve*, propr.: „columba" (Zimmermann, *Rhein Mus*, 50, p. 160), cf. şi Walde, s. v. *titulus*; — n. de plante: βληχώ, σέλινον, ca „Deckname für ψωλή", relevă Kretschmer, *Die Nymphe Minthe und lat mentula*, în „Glotta", 1922, p. 105 (din *menta*, μίνθη: afrodisiacă!). — B.

— p. 770, r. 8 de sus: cf. ngr. φορά şi, poate, şi mr. *oară-bună*, „bon-voyage" (T. Papahagi, *Antologia aromânească*, 473). — B.

— p. 773, r. 19 de sus, adde: T. E. Karsten, *Altdeutsche Kulturströmungen im Spiegel des finnischen Lehnworts* („Indogerm. Forsch.", 25, pp. 236-57). — B.

— p. 773, r. 29 de sus: cf. şi Fr. Schürr, *Sprachwissenschaft und Zeitgeist*, Marburg 1922 (despre care. v. Vossler, în „Deutsche Literaturzeitung", 1922, no. 47): cere „mehr Intuition und Synthese". — B.

— p. 777, r. 5 de jos: cf. şi trad. germ. (cu modificări şi întregiri bibliografice), de Dr. Walther Fischer (moderante Streitberg!), Heidelberg 1921. — B.

— p. 784, r. 15 de jos: cf. şi fr. *vieux bonhomme*, apoi croat. *dobri ljudi starac, dobri Vlasi v. Hrvatih, stara dobre zakom shraniti* (Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestut Rječnik*, s. v. *dobor*). — B.

www.dacoromanica.ro

INDICE

compus de **C. Lacea**

***a)* de materii**

accent gramatical 37, semantic 37, raportul dintre accent şi cuvânt 766, latinesc 777
acordul apoziţiei 280-1, între nume şi lucru 768, substantivului cu atributul adjectival 281
adaptarea la mediu: teoria ei în limbă 60 ş. u.
adverbe: înlocuirea „îndată ce" prin „cât", în arom. 504
afereză 272
analiza şi *sinteza* 692-3
analogia 32 ş. u., 766
articolul: enclitic 276, 282-4, la cuvântul „Domnul" 282-3, prepozitiv 284-6, postpunerea lui 662-4, la nume de luni în alb. şi arom. 501, la nume de persoane arom. supt influenţă alb. 500-501
articulaţie: salt de a. 18, 75, 77, substituire de a. 77
asimilaţie 272, *l-r* > *r-r* 380
asperităţi sintactice şi *anacolutii* 287-290
atribut la dativ 281

blesteme formule în alb. şi arom. 509
bogomilismul 689 ş. u.

categorii gramaticale 41
cercetarea istorică în studiul limbilor 692
Cici 710
comparaţiunea adjectivelor 281
compunere: cu *do* în arom. 504-505, cu *kišdo* în arom. 504-505
conjugări: verbele în *-ire* de origine germanică 392
conjuncţiuni: 287, întrebuinţarea lui *că* în vorbirea directă, ca o particulă introductivă, în arom. 503, înlocuirea lui „pe când" prin „de unde" în arom. 504
conjunctivul: întrebuinţat în locul indicativului în alb. şi arom. 501-502
consonantism: *b* intercalat între *m* şi *l* sau *m* şi *r* 599, schimb între *c* şi *g* 597-598, long. *-d-* şi got. *th* 387, alb. Θ > arom. *t* 496, *f* bilabial > *h* 77, alb. *f* > arom. *h* 495, alb. *ġ* > arom. *g* 495, *h* > *f* 692, *je* 683, alb. *k'* > arom. *k'*, *c* 495, *l* > **1** în arom. 499, alb, *l'* > arom. *l* 495, > arom. *l'* 496, labiale înainte de *ie* şi *i* 1 ş. u., 496, palatalizarea labialelor 1 ş. u. 17, 37, *pt* proton > *t* 361, *r* alveolar şi velar 75 ş. u., *r* iniţial în arom. 497, *rl*, *rl'* şi *rn* > *rr* în arom. 497-499, arom. *rr* 497, *s-* > *ş* 614 ş. u., germ. *-w-* > *-b-* 380-381, germ. *z* > rom. *ţ* 395 č 609
contactul şi amestecul limbilor 771
controlul mediului ambiant 74
convergenţe în dezvoltarea limbilor 690 ş. u.

www.dacoromanica.ro

cuvinte călătoare 348
Dacii: limba lor 755 ş. u.
decalcări în arom: aclo 506, adun 506, am 506, aruc 506, cadŭ 506, cătună 507, dżocu 507, facŭ 507, grăţŭ 507, iesu 507, l'au 507, mănă 507, muşat 507-8, poartă 508, tšitšor 508
depalatalizare 7
derivaţiune şi compunere 297-300, desvoltare de sensuri opuse în derivaţiune 696
destabializare 196 ş. u.
diacronism şi sincronism 27
dialecte: geografice şi sociale 71, sociale 687 ş. u., pronunţare bucureşteană 747
diferenţiarea şi unificarea în limbă 687 ş. u.
diftongi 271
disimilaţie 272
dispariţia limbilor 771-2
epenteza: lui *r* în arom. 496
etimologie populară 766 ş. u.
evoluţie acustică 206
Fărşeroţi 488 ş. u.
fonetică 29 ş. u., f. sintactică 8, 276
fonetism cu caracter dialectal 273-4, strein 273
fonologie 29 ş. u.
formantia 802 ş. u.
forme duble 685
formule de afurisenie 885
Gaspey-Otto-Sauer: metoda 746-8
gen: subst. masc. cu terminaţiune feminină 697, femininul lui „trei" în arom.
genitivul cu *de* 279, cu *lu* 882-3
gen: opoziţia genurilor 770
germane: elementele vechi germane în limba română 327 ş. u., 603 ş. u.
gerundiu în -ure 661-662, 906
hiperurbanism 44
imitaţia 71 ş. u., 688
împrumutul în limbă 688
infinitivul cu *a* 453
înlocuiri intenţionate de sunete 40
înrudirea limbilor 691, 772
instrumente gramaticale 38
intercalarea unui **i** *în formele câine pâine mâine* 885
intercalarea unui **n** *în genunchiu, mărunt* 885
intuiţia la predarea limbilor moderne 743-5
inversiune fonetică 44
Istroromâni 710 ş. u.
jurăminte în alb. şi arom. 508
labializarea lui *ă* 194 ş. u.
lexicologie: nume de cireaşe 707, de mere 705-706, de pere 706-707, de prune 707
legi fonologice (fonetice) 19 ş. u. 22, 766, fără excepţii 23 ş. u.
legi generale lingvistice 692
limbă păsărească 771
limbile comune 771
literatura populară 749-750
Longobarzii: 353 ş.u. contactul nostru cu ei 371 ş. u.
metoda directă la predarea limbilor moderne 742-4
metateză 645
modificări de rostire 28
monoftongizare 7
morfem 766
mutaţiunea consonantică 20
nazalizare 485-6
neologisme 690
n intersilabic 885
nume proprii: terminate în *-a* 697-8, derivate cu *-ea* 698
onomatopee 34, 88 ş. u., 385-6
perfectul în -úi 883-4

www.dacoromanica.ro

prepoziţia 287, *pre* la acuzativ 279, 565-581, 901, construcţiunea verbelor cu pr. 286
prestigiul în desvoltarea limbilor 771
progresul limbagiului 772-773
pronume: repetarea pronumelui obiect, în arom. 504, pron. personal 281, pronumele la nominativ după prepoziţii la Arom. 503-504, pron. relativ 282
proteza 272, pr. lui *a* în arom. 494

Retoromani 713 ş. u.
Românii apuseni 709 ş. u.
rotacism 453, 485-6
Rusalii 213 ş. u.

Saşi: influenţa dialectului săsesc asupra limbii româneşti 381-382
schimbări de rostire 28
şcoala neogramatică 19 ş. u.
semasiologie: ideea de „călătorie, drum" ca bază a ideii de „fois" 770, noţiunea „domn" 778, termeni privitori la „locuinţe" 638-642, termeni privitori la noţiunea „a mâncă" 635 ş. u.
silabe: în lumină şi în umbră 38. s. însemnătoare 37
sincopă 273, 603, *a* aton 361
slav ь 898
sociologia ştiinţă ajutătoare a lingvisticei 69 ş. u.
stagnarea unei limbi 772
sufixe: latineşti: -aceus 696, -aculum 695, -arius 472, -ester 684, -ile 694, -ina 624-625, -inus 694-695, -mente 767, 907, -onem 696, 698-699, -oneus 36, -orium, -oria 695, -ulus 685
româneşti 785-788, -a adverbial 494, -a 697-698, -adia 786, -andric 786, -andru 698, 788, 882, -ar 601-602 (în arom.) 457, 472, -ârcă 787, -at(u) 787, -aţ 787, -ău 601-602, -ea 698, -etica 787, -icà 787, -iceico 787, -ici 787, -icico 787, -işcu 787, -in 696, -ină 787, -incu 787, -inţi 787, -işcan(ă) 787, -ismă 787, -ită 787, -iuc 787, -lean 787, -liu 787, -luiu 787, -man 882, -oaie 389, 699-700, -ociu 787, -oiu 389, -re 661-662, 906, -sor, -tor 695, -un(e) 593 594, -urcă 787, -ză 457
slave: bulg. -ul la nume de persoane 806
vechi-germane: -o(n) 389
schimb de sufixe: între germ. -il şi lat. -ul 380 389, -ĭdus şi -ulus 621 ş. u, -oagă şi -ugă 598, -oba în ocuit prin -oagă 597, în împrumuturi din l. albaneză la Aromâni 496
supinul 453

teoria selecţiunii 60 ş. u.
toharică limba 776-777
topîca 290-294
triftongi 747

urări: formule în alb. şi arom. 508-509
Uscoci 709

verbul 277-9, a fi 286
viitorul 767
vocalism: alb. *l'+a* > arom *ea* 493, *ă* aton urmat de *i* > *e* 395, *á* > istor. *å* 35-36, alb. *a* neacc. > arom. *e* 493, v.-germ. *ai* proton > *a* 395, lat.-*ant*- > slav.-*u*- 350, lat. *an*+cons. > slav. ѫ 350, *ane* > *âine* 885, *au* > *a* 375, diftongarea lui *ĕ* şi *ĭ* 37, alb. ε neacc. > arom *e* 494, alb. ε urmat de *ă*, *e* > arom. *ea* 494, *e* aton 371, alb. kr+*e* > arom. *ă* 494, r (< rl, rn)+*e* > arom.

www.dacoromanica.ro

ă 494, r (< rl, rn) +*e* > arom. *ă* şi *u* 498, 499, alb *e* neacc. > arom. *i* 494, alb. *e*+n > arom. *i*+n 494, lab. +*en* 1, *e*+n+cons. 371, *e* neacc. > *i* 175 ş. u., *e* tonic 271, *e* > *u* 192, ahd. *ei* > rom. *e* 395, alb. ɛ neacc. > arom. *u* 494, pal.+alb. ɛ > arom. *e* 494, alb ɛ+r+cons. > arom. *â* 494, r+*i* 390, *i* proton > *e* 716, *i* final 38-39, *in* > *en* 175 ş. u., *iu* aton > *i* 380, 767. alb. *o* > arom. *o* 494, alb. *o* neacc. > arom. *u* 494, ŏ+nt, nd lat. vulg. 350, alb. *o* > arom. *oa* 495, 496, lat *o*+n (t) > slav *u* 350, *u* aton amuţeşte 374, *u* final 38-39, 371, rn+*u* > *i* în arom. 499, alb. *u* > *i* în arom. 495, ue > u 886, *u* n > arom *â*+n 456, lat *u*+n+g) > slav ѫ(r) 350, lat.-vulg. *u*+n+ cons 350 *Wort und Sache* 327 ş u.

b) **de nume**

Aaron, Petru Pavel 875
Adicbeh 793
Agopşa, armen. 427
Albănaşi 442-3
Albanez 488
Albe 226
Albericus 236 ş. u.
Albini S. 841-2
Alecsandrescu Dorna 559
Alecsandri V. 558, 562, 773-5, 843, 854, 863-5, 874, 887, 892
Alexă 882
Alexandrescu Gr. 887
Alexandrescu V. 560
Alexandria 782
Alexandru 882
Alexandru-Hoth Gertruda 741-2
Alexi Gh. 602
Alexics György 897, 898
Alimoş Toma 422-3
Amfilohie 854
Anagnosti Mihail 831, 860
Apilo 421
Arbănaşi 441-3, 488
Arbanenses 488
Arbines arom. 488
Arbore Al. P. 856 874, 880, 902
Arcoş-Paşa 424-6
Aricescu C. D. 855
Aristia C. 556
Aron Vasile 850
Arpaduş 412
Arşini, Codrii -lor 421
Arvanaşi 441-3
Arvunaşi 441-3
Asachi Gh. 682-3, 791 2
Asbóth Oszkár 896-8
Aslan Edgard 560
Aslovăţ 418
Asselinean Ch. 870
Atkinson 745
Auger Y. 899

Băba 410
Baba Dochia 425
Baba Marta 425-6
Babadà 410
Bagdat 415
Bălcescu Nic. 865
Balcic 880
Baldeasperger 871
Balica 879
Balş 870
Bally Ch. 27, 177-8
Bănescu N. 830, 899
Banville, Th. de 870
Bărbulescu Ilie 565 ş. u., 668 ş. u., 720 ş. u., 752, 898
Barić H 396, 464, 537
Bariţiu Gh. 850
Bărnuţiu Simion 866
Bârseanu Andreiu 588 ş. u., 857, 891-2
Bartoli M. 25, 26, 44, 58, 344, 859, 902
Beci 419
Beldiceanu N 854
Belgrad u) 408-9
Belulovici Alois 35. 59
Berânda 879
Berberi 416
Berechet St. 792-3, 835, 879
Berr H. 765
Bertoni G. 376. 902
Beza M. 740, 855
Bezdechi Ştefan 899
Bianu I. 753. 838-9, 841-5, 858
Bibicescu I. G. 903
Bihori 906
Biograd 409

www.dacoromanica.ro

Bitay Árpád 680-3, 753-761
Björkman Dr. Göran 862
Blank Aristide 903
Bobulescu C. 792-3, 879
Bod Petru 682
Boehmers Ed 895
Bogdan-Duică Gh. 557, 724-7, 729-733, 773-5, 831, 855, 856, 863-4, 869
Bogdan I. 207
Bogos armen. 427
Bogrea V. 400, 403-444, 454, 466, 650-677, 761-800, 831, 849-852, 872-3, 879, 880, 893, 895-6, 899, 900, 905, 906-7
Boligrad 409
Bolintineanu D. 741
Bopp, Franz 20, 21
Borgia Stefano 681
Bornemisa Seb. Dr. 859
Borza Al. 704-7, 876, 899
Botez G. V. 871
Brăiloiu 860
Brătescu-Voineşti I. Al. 866, 894
Brătianu Dim. 860
Brătianu Ioan C. 837
Bréal M. 23, 25, 40, 765
Brüch Iosif 354 ş. u., 401, 886
Brugmann K. 22, 663
Brüske H. 798
Bucuţa Em. 854-5
Deleanu Ion Budai 856
Bugeacu 420
Bulgaris Evghenie 682
Burada T.T. 554 ş. u.
Burchi I. 557
Burghelea 789
Busuioceanu Al. 873
Buzdugan I 862
Byhan A. 175, 181, 194, 516
Byng Lucy 740-1, 863

Cadrin 420
Cain 413
Caix N. 863
Calcondila 852
Câmpineanu I. 860
Cancel P. 474, 806-810, 831-2, 881, 905
Candrea, I. A. (Hecht) 4, 10, 11, 565 ş. u., 638 ş. u.
Cantemir, Dimitrie 14, 216 ş. u.
Cantemir Vasilie 839
Capcaz 419
Capidan Th. 340, 365, 373, 383, 391, 393, 399, 444-554, 566, 606, 617, 626-632, 645, 677-9, 801-814, 881, 900, 905, 906
Capriel armen. 427
Caracostea D. 860, 866
Caragiani 465, 492, 881
Caragiale I. L. 866-7
Caragiale L. I. 854
Carmen Sylva 864
Carp O. 869
CartojanN. 753, 842-3
Cataram-Craiu 429
Cavallioti Theodor 445
Cearideal 414
Cearigrad 405
Ceatel 880
Ceban S. v. Ciobanu
Ceobâlcie 418
Cerdeal 414
Cerna P. 855, 867
Cernelea 411
Chendi Ilarie 845
Chenigreţ 420
Cherestesiu Victor Dr. 742-4
Cheval Mallet 244
Chilia 880
Chircor armen. 427
Chirculescu D. 559
Chirică 769
Chirilă 789
Chiurlo Bindo 814-5
Cihac A. 89-90, 107, 515
Ciobanu Şt. 727-9, 832, 855, 858, 864, 879
Ciobârcie 418
Cioflec Virgil 871
Cipariu T. 261, 582 ş. u., 760, 854
Ciuciu-Mángiuli s.-Minciul arom. 789
Ciuhandu Dr. Gh. 857
Clain Inocenţiu 857, 867
Clain, Samuil Micu 20, 857, 858, 875
Coatu G 880
Cociaşu C. 903
Cocorăscu A. 560
Codicele Pătrăuţean 763-5
Codriiu 408
Collitz 22
Coloşi V 875
Colson Felix 869

www.dacoromanica.ro

Combarien 875
Conachi Costachi 867
Condillac 555
Constantinescu Emilian I. 866
Constantinescu N.A. 708 ş. u., 853
Coresi 261 ş u., 752, 759
Cornea Emil 742
Corneille P. 555
Corneli 875
Cornu' aurului 406
Coşbuc Gh. 337, 839-840, 868, 889
Costache 789
Costescu Milt. 559, 562
Costin Miron 849-850, 867-8
Costova 419
Cotov Brutus 862
Crâm 420
Crangatia 442
Creangă I. 854, 868, 869
Creţu Gr. 266, 270
Crin 420
Crudu Tiberiu 873
Crupenschi G. 869
Culea Apostol 878
Curtius G. 37
Cuza A. C. 871

Dăianu Dr. Ilie 266
Dalametra I. 444
Dălbinaşi 442
Dalimoj, Toma 422
Dalimon, Toma 422
Dalimoş, Toma 422
Dalmoschi, Toma 422
Dan Dimitrie 839
Dante Alighieri 837-8, 855
Dauzat A. 27
Delaport 854
Delavrancea Barbu 869
Demetrescu Romulus 870, 899
Densusianu N. 876
Densusianu O. 1, 2, 11, 15, 16 17, 176 ş. u., 181, 184 ş. u., 329, 633 ş. u , 685, 724-727, 752, 789-790, 852, 860, 880
Déri Iuliu 742-4
Diaconovici Loga Const. 859
Diamantul 410
Dianu 409
Diculescu C. 399, 605, 670, 884
Dietrich Karl 896
Diez Fr. 25
Diiă 409
Diiu 408-410
Dima Pandeli 902
Dimitrescu C 560
Dînsele 218 ş. u
Dioscorides Pedamius 755
Dobre Ştefănescu Domnica 1
Dobrogea 880
Donici Al. 877
Dontšu arom. 500
Dorna, A. de 560
Drăganu N. 254-326, 337, 543, 571, 582-592, 594, 605, 610-623, 626, 635, 642, 666, 718-722, 748-761, 763, 781, 832-3, 839-840, 848, 892-3, 896-8, 900-1, 906
Dragnea Radu 722-3, 832, 874
Dosofteiu, Mitropolitul 13, 14, 260, 727-9, 879
Drăgoiescu Petre 872
Dragomir S. 361, 708 ş. u., 727-9
Driiu 408
Drimox 871
Drinul 417
Drouhet Ch. 558, 877
Duma Nic. 855
Dumitrescu Al. T. 844-5
Dumitrescu I. 861, 862
Dunăreanu N. 840-841
Dunca-Schiau, Constanţia de 869-870
Dumbrăveanu Aurel 869

Elbe germ. 224
Elfe germ. 224
Eliade Rădulescu Ioan 55 ş. u., 872
Eminescu M 869-871, 887, 890, 891
Eminovici 870, 871
Erdeli Ladislau 555
Ettmayer Karl v. 74

Făcăduţă 789
Făgeţel C. Ş. 873
Farcaş Gh. 857
Filibiliu 410
Filipescu Alecu 860
Filipescu Costachi 860
Fillodor 413
Finck F. N. 797
Finot J. 765
Fischer Walther 907
Florescu Em. 556
Florescu Florica 899, 902
Fonseca 869
Foro Miclăuş 267
Foti Ion 868
Friedwagner M. 902
Frumoasele 218 ş. u.
Fundoianu R. 853

www.dacoromanica.ro

Găluşcă Const. 894
Gambrin 417
Gamillscheg E. 7, 45, 65, 81, 82, 83, 693, ş. u.
Gartner Th. 882, 898
Gaster M. 261, 269, 448, 585, 752, 853, 862
Georgescu Ioan 833
Georgescu-Tistu N. 742-4, 830-850, 850-881, 887-91, 899, 902.
Georgić Paul 880
Gerota C. V. 864
Ghenghelina, Codrii Ghenghelinii 421
Gherea Dobrogeanu C. 888.
Ghibaldan Val. 862
Ghica 491, 501
Ghica Ion 557, 860
Ghinghia, Codrii Ghinghii 421
Gilliéron J. 26-7, 54, 344, 895
Gioi 421
Giuglea Gh. 327-402, 451, 516, 542, 599, 605, 632-646, 683, ş. u., 780, 815 830, 886, 902, 905
Giuglea Maria 899
Giurescu C. 783-5, 877
Giurescu C. C. 867-8, 877
Glavina A. 566
Goga Oct. 871, 889
Golescu I. 680
Gore P. 864
Gorovei A. 854, 868
Grădişteanu Gr. fiul 557
Grădişteanu P. 855
Grecu Vasile 833, 880-1
Grenier Edouard 863
Grenville Murray E. C. 741
Grigorescu N. 743, 877
Grimm, J. 20, 21, 248
Grimm P. 738-742, 899
Gröber G. 896
Gura-lupului 880

Hajdeu, Al. Petr. 13, 860
Hajek Egon 856
Halea-Malea 423
Halitzki 875
Hanea-Manea 423
Haneş P. V. 877
Haneş V. V. 723
Haret Sp. 894
Hârşova 880
Harţag 419
Hasdeu Petriceicu Bogdan 85, 265, 448-9, 472. 585, 617 ş. u., 676, 872
Hasdeu Iulia 872
Hasnaş V. 560
Haţopol 793
Helmuth 876
Heltai Gáspár 266
Hercu 413
Herculean 411
Herodot 878
Herzog E. 28, 38, 75, 77, 882-886
Herrig 895
Hettner 895
Hodoş Alex. A. 866-7
Hodoş Nerva 266, 845
Hölzel 745
Honterus 584 ş u.
Hrisoverghi Al. 876
Hriştolu arom. 500
Hugo Victor 870
Humboldt, W. v. 68
Hurmuzachi Al. 874
Hurmuzachi Const. 855-6, 859, 876-7, 881,

Iacob Adolf Dr. 746-8
Iaghi-Sim 879
Ialpău 418
Iancu Avram 891
Ianina 408
Iarcu D 556 ş. u.
Ibrăileanu G. 860, 735-6, 871
Ichim Traian 870
Idîrna 408
Iederă 408
Ielele 218 ş. u.
Iepure N. 877
Ierbănaşi 442-3
India 793
Indii 415
Inigeà 408
Ioan din Vinţ 759
Iodriiu 408
Ionescu, Al.-Sadi 845
Ionescu-Dobrogeanu Colonel 869, 870, 877
Ionescu-Sachelarie D 403
Ionescu-Şişeşti G 873
Iordan I. 416-7, 719, 880
Iordăchescu 874-5
Iorga N. 489, ş. u., 556, 562, 583, 682, 793-7, 830-835, 836, 837, 854, 855, 856, 858, 859, 860, 865, 867, 872-3, 879, 881, 882
Iorgulescu 561
Iosif St. O. 744, 873-4, 876

www.dacoromanica.ro

Irdime 408
Irod 416
Irodeasa 219 ş. u.
Irşivini, Codrii 421
Isăceanu Al. 865
Isopia 763-4
Istrati N. 753-5
Ivănuţă 789
Jaberg K. 713-7
Jăman-Craiu 429
Jancsó Emeric 582
Jarnik Ioan Urban dr. 854, 892
Jean V. Al. 867
Jecman 429
Jespersen O. 24, 45, 74, 82, 907
Jicmon 429
Jireček C. 895
Joimariţe 438-9
Jokl N. 349, 457, 465, 521, 522, 810-811, 884
Jorescu Const. 863-4
Jud J. 815-6

Karácsonyi János 898
Karsten T. E. 907
Kertbeny K. M. 582
Kisch G. 881, 898, 899, 901
Kocher Frieda 707-8
Kogălniceanu M. 742-3, 760, 835-6, 842-3, 854, 869, 874, 877
Kopitar B. 446
Kretzulescu N. 860

Lacea, C. 14, 401, 597, 623-626, 742-748, 891-2, 902
Lapedatu Alex. 845-6, 890-1, 899
Lattyák S. 755-7
Laurianu 881
Lawson Cuthbert John 896
Lazăr Gh. 555, 681, 760
Lăzăreanu Barbu 891
Leca 501
Leconte de Lisle 870
Lecca Haralamb 559
Lerch E. 48
Leşia 419
Leskien, A. 21, 350
Letšu arom. 500
Lindsay 632 ş. u.
Liuba, S. 216 ş. u.
Loewe R. 398, 399
Lommatzsch Erhard 895
Londru, Codrii Londrului 421
Lovera Romeo 746-8
Lovinescu E. 733-5, 791-2, 866
Lucheanu 560
Lumoş, Toma 422
Lupaş Ioan 845-6, 850
Lupescu, M. 1, 894
Lycostomon 880
Maas 859
Macedonschi Al. 871, 874-5, 887
Măgdălia, Codrii Măgdăliii 421
Măielant 420
Maior Petru 836, 845-7, 875
Maior Gregorie 875
Maiorescu, I. 2, 58, 809
Maiorescu T. L. 729-733, 855, 856, 889, 894
Maja span. 234
Mândrescu S. 898
Manea 423, — Câmpilor s. Câmpului 424
Maniu 423
Mannhardt 248 ş. u.
Manoilo Grecul 423
Mărăcină Lică 876
Marcopriciu, Drumul -lui 425
Marcoş (Paşa) 424-6
Marcu Al. D. 859, 863
Marcu-Viteazul 425-6, 434
Marcupriciu 425
Marian B. 739-740
Marian S. Fl. 893
Marinescu G. 864
Marian Liviu 840-841, 868
Marino-Moscu Constanţa 854
Marmeliuc D. 843-4
Marţian I 255
Martinovici C. 753-5
Massa Simon 584-5
Mateescu C. N 855, 859
Mateiu I. 902
Mauthner Fritz, 69 ş. u.
Mavromati Maria 558
Mayer 78
Mehedinţi S. 740
Meillet A 27, 36, 63, 70, 79, 686-693, 765 ş. u.
Melich János 897
Melik Eugen 835
Meringer R. 78
Meşotă Ioan Dr. 891
Meteş Şt. 708 ş. u., 782
Meyer G. 347, 394, 449 ş. u.
Meyer-Lübke W. 1 ş. u., 45, 47, 382, 646-650, 693-4, 700-713, 883, 885, 886

www.dacoromanica.ro

Mezăr-Craiu 429
Micle Veronica 870, 875
Mihăileanu Şt. 14-5
Mihaiu-din-coada-iazului 789
Miklosich Fr. 327, 347, 446 ş. u., 679
Miletič 573 ş. u.
Mircea Ignatie 903
Mistral 425
Modrigan Ioan 833-4
Moisil G. 902
Moldován Gergely 752
Moldovan I. M. 267
Moldovan S. 754
Molière 554-564
Molnár Ioan — Piuariu 850
Momuleanu Barbu Paris 875
Morf H. 895
Morariu Leca 1, 763-5, 854, 860, 876, 881, 902
Motogna V. 878
Movilă Maria 863
Moş, Toma lui (a lu) — 422
Movilău 419
Moxa 854
Müllenhoff K. 235 ş.u.
Muntaner 782
Munteanu Vasile 868
Munteanu - Râmnic D. 864
Mureş 429-30
Mureşan C. 853
Mureşianu A. 855-6, 859, 866, 876-7, 881
Mureşianu Iacob 855-6, 874, 881
Mussa Kasedžia 493
Mussachi Andreiu 491 ş. u.
Muzachia 488 ş. u.

Nacco A. 855
Nadolie 415
Neculau Eugen 875
Negru Natalia 724, 874
Negruzzi C. 559, 869
Negruzzi I. 736-7, 856
Negulici Iorgu 860
Neraide 224
Nicodilă 789
Nicolaescu-Plopşor C. S. 723, 861
Nicopole 414, 780
Niculiţă 789

Obluciţa 880
Odriiu 404, 408,
Ollănescu D. 556
Oltinu 418
Onciul C. 834
Onciul D. 835-6
Oprescu G. 554-564 733-738, 901
Orăşanu St. 845
Or(e)ava 405
Oromolu M. 903
Oron 778
Orosz Endre 623
Ortiz Ramiro 837-8
Osthoff 22
Ovanez Măgărdici Carabed 427
Ovidiu 878
Oxendie armen. 427

Păcală V. 334
Pach M. 857
Pâclişanu Z. 858-9, 875
Palade D. T. 752
Pamfile T. 834, 862, 878, 893-4
Panaitescu E. 899
Panaitescu P. P. 865
Pann A. 877
Panzer Fr. 862
Papahagi, P. 3, 231 ş. u., 480, 520, 524, 526, 529, 530, 534, 536, 543, 630, 631, 632, 771, 789
Papahagi Tache 861
Papara 728-9
Paraipan 418
Paris 413
Paris Gaston 25, 895
Pârvan V. 878
Pascale M. 560
Pascu G. 382. 517, 534, 583, 668 ş. u., 720 ş. u., 778-789, 856, 867-8, 877
Passy, Paul 37
Paul H. 22, 69 ş. u. 895-6
Pazarghideni 793
Pearce 745
Pedersen 460 ş. u.
Petra Petrescu, Horia 560 ş. u., 902
Petrescu N. 765
Petrino D. 876
Philippidè Al. 50, 479, 583, 617, ş. u., 668 ş. u., 894, 896
Philippide Daniel 830
Philippus Pictor 583 ş. u.
Piatra-Iorgovanului 411
Polah 419
Politis N. G. 896
Pomjade 860
Pop Dariu 858, 871
Pop S. 337, 605, 626, 902
Pop Şt. 266
Popescu Al. 882

www.dacoromanica.ro

Popescu N. D. 878
Popescu-Telega Al. 861
Popescu Virgil 560
Popovici-Bănăţeanu 889
Popovici Gavril 857
Popovici Gh. 338
Popovici Gh. Dr 876
Popovici Iosif 10, 11, 566, 902
Porsche Rudolf Dr. 744-6
Porumbescu Iracle 854, 881
Poft, A. 20
Potur 880
Proca G. 869
Procopiu Grigore 873
Procopovici Al. 174-214, 748-753, 876
Protopopescu Dragoş 740. 863
Pult G. 772
Pumnul Aron 876, 881
Puşcariu S. 2, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19 ş. u., 85, 175 ş. u., 390, 392, 449, 467, 495, 521 565-582, 592-610, 623, 683-724, 732-3, 748 ş. u., 761-3, 834, 846-7, 850-2, 856, 872, 880, 890, 882-3, 894 900, 901, 902
Puşchilă D. 450, 567, 611

Rabelais 562
Racine 562
Racocea T. 856
Radu, baciul 426
Radu din Măniceşti 269
Radu Dr. Iacob 856-7, 859
Rădulescu-Pogonea-nu Elena 864, 894
Rădulescu-Pogonenu I. A. 894.
Râm, Dealul Râmu-lui 411
Ramvil 865
Ranta Buticescu Va-sile 892-3
Rasti C 556
Rebreanu I. 733-5
Renan J. E. 853
Richter E. 57
Robeanu T. 876
Rogobete 793
Rolla Costache 863
Roma 807 ş. u.
Romanski 515
Romanus 807 ş. u.
Rosetu I. 557
Rosmalin 420
Roşmon-Craiu 429
Rousselot abatele 27, 895
Rousso D. 263
Rozan 426
Rusalim 420
Russu Nic. I. 874

Sabbadini 852
Săcele 332
Şaguna Andreiu 850
Şăhac armen. 427
Şăhag armen. 427
Şăineanu C. 737
Şăineanu L. 223, 771, 896
Sălco-leo 411
Salii 237 ş. u.
Sandfeld-Jensen 449, 769
Sándor Grigore de Agyagfalva 759
Sanielevici H. 737-8
Săteanu C. 866
Saussure F. 22, 27, 777-8
Sava Enciu Sabienciu 437
Săvai Encea Sabi-encea 437
Savaica 437
Sbiera, I. 50, 585-6
Scarlatescu Ion A. 866, 894
Sceopul Iosif 561
Schedius L. 680
Schiefner A. 802
Schleicher A. 20, 21, 772
Schmidt Bernhardt 896
Schmidt I. 22
Schossmeier 242
Schopf E. 886
Schrader Otto 775-6
Schrijnen, Jos. Dr. 776-7
Schuchardt Hugo 24, 25, 33, 55, 84, 345, 347, 348, 370, 447 ş. u., 702-4, 765, 795-8, 884, 897, 907
Schück A. 711
Schullerus Adolf 582 ş. u
Schürr Fr. 883-4, 907
Schweizer-Sidler H. 895
Scraba G. D. 872
Screm. Ţara Scremu-lui 410
Scriban A. 596, 606, 610, 611, 779, 879

www.dacoromanica.ro

Scriban Filaret 850
Scurtu Aurel 834
Scurtu Ion 890
Sèchehaye A. 27, 777-8
Secica 425-6
Secula Septimiu Sever 845
Şerban N. 870
Şerra G. D. 341, 624, 636, 646-650, 814-5, 902
Sf-tul Gheorghe 880
Sfranciog 410
Sfranţ Munţii Sfranţului 410
Sfredelul Rusaliilor 224
Sievers 32, 77, 80
Silistra 880
Simion Dascălul 877
Simionescu Eufrosina 718-722
Simonyi S. 665
Şincai Gh. 555, 680-1, 833-4, 856, 875, 876-7
Sion C. 863
Sion Gh. 554 ş. u., 876, 902
Şkodr 408
Skok P. 594, 614 ş. u., 679, 811-4, 884
Slavici Ioan 869, 889
Smil 418
Smin 418
Şoimane 439
Şoricu I. U. 860
Sovedria 419
Şovedria 419
Şoverja, Codrii Şoverjâi 421
Şovirgia, Codrii Şovirgii 421
Speranţa, Th. D. 220, 861
Spitzer L. 450, 484, 529, 650, 693 ş. u., 702-4, 821-830
Sremljan 411
Sremul 410
Staël M-me de 881
Stamati Const. 860, 877
Stamati Elena 559
Stambol 405
Stan C. 868
Stanciu V. 899, 902
Stanley Henry 741
Starkey, Vivian, G. 1, 14, 176 ş. u.
State Caterina 854
Ştefănescu-Goangă Fl. 899
Ştefănescu Marin 834-5, 899
Şte(f ţcu armen. 427
Steinthal H. 69 ş. u.
Stinghe St. 565-6
Stoicescu Al. I. 877
Stolearíu Ieronim 764
Storch A. Dr. 746-8
Strajan M. 865
Sturza Const. 859
Suciu P. P. 834
Sulică N. 763
Sulina 880
Sulzer, F I. 215 ş. u.
Şupel 415
Şutu Serghie 85-174
Şuvelniţi, Codrii — 421
Svèd, Movila Svezilor 419
Tăchiia 408
Tagliavini Carlo 855
Ţaligrad 404
Ţăligrad 405-6
Ţâligrad 404
Tanghinea 418
Tappolet E. 386-7, 895
Ţariglat 405
Ţarigrad'u) 403 ş. u.
Târnava 417
Ţârvie 409
Tăslăuanu O. 874
Teampe Radu 859
Tegnér 22
Ţelegradu 405
Ţeligrad 405
Temişoară 417
Teodori A. 875
Teodorovici I. 875
Thomas A. 25
Thomsen 22
Thunmann Johann 445
Ţicĕloiu I. 885, 886
Ţichindeal Dim. 857
Tighenia 418
Tiktin, H. 36, 175, 898
Ţiligrad 404
Tingrele 410
Ţiplea Al. 1
Tistu Nicolae 872
Tobler Adolf 895
Todirică 789
Todoran Eugen 744-6
Togan N. 754
Tordaşi Pavel 759
Tortuzac M. 873
Treimer K. 450, 460, 464, 466, 468, 471, 478, 479, 521, 533, 544-5
Trombetti 765-6
Udria 408
Udrişte 782
Ureche Grigorie 783, 877
Ureche V. A. 782
Urma-de-Jidov 411

www.dacoromanica.ro

Văcărescu Iancu 555
Vadul Negotinului 409
Valentiny Anton 742, 744
Valerian I. 878
Vâlsan Gh. 899
Valvasor 709
Vârcol V. 899
Vardan 428
Vârgolici S. 560
Vasâlco-leo 411
Vasiliu, Al. 1
Vasmer 349, 551
Veliciovschi Paisie 682
Vendryès J. 765-73
Verner, K. 21, 22
Veress Endre Dr. 267
Viciu Al. 623, 624, 625
Vidin 409
Vie(a)na 413
Vigheniu 410
Vile 224
Virág Benedek 875
Viski 759
Vladimirescu Tudor 793-5
Vlahuţă Al. 877, 891
Voinescu I. maiorul 557, căpitanul ib., 855, 881.
Voltaire 555. 873
Voiculescu V. 877
Voretzsch Karl Dr. 830
Voronca Zaharie 876
Vossler K. 25, 33, 61
Vuia Romul 215-254, 635, 849, 902
Vuici Ioachim 835
Vulcan Iosif 893
Vulcan Sam. 857, 859

Wagner, M. L. 388, 717-8, 816-827, 886
Wagner R. 894
Wędkiewicz St. 349, 351
Weigand G. 4, 7, 8, 9, 10, 13, 18, 45, 54, 204, 348, 349, 465, 470-1, 515-6, 519, 524, 533, 542, 597, 746, 798-806
Wessely Carl 906
Wilstack Frank J. 738
Wolf György 897
Wright A. R. 861
Wundt W. 25, 68, 249, 250, 896
Wurmloch Adalbert 583 ş. u.

Xenopol D. A. 721, 854-5, 860, 872

Zagoriţ G. 875
Zaharia N. 843
Zamfirescu D. 733-5, 887-890, 891
Zanne I. A. 896
Zauner Ad. 830
Zărand 880
Zoba, popa Ioan 261
Zotta Sever 773-5, 865
Zotu I. H. 559

c) indice de cuvinte* albaneze

aravel'é 534
ate 517
bag'ɛ 518
bagel'ɛ 518
baigɛ 518
bal' 519
bal'aš 519
bal'egɛ 518
baligɛ 518
bal'oš 519
bane 519
barak 905
barδi 519
barθ 519
baskɛ 480 1
bas t) 520
bel'bitsɛ 520
bersī 520
bes per bes 508
besa-bēs 508, 520
besɛ 520
bī 510
bie 510
bir 520-1
bolɛ 522, 805, 810, 884
breθ 521
brɛnda 521
Bucuvală 491
bukɛr 805
bukuval'ɛ 521
bular 805, 810
burak 491
burɛ 491
busturɛ 477
buzɛ 521-2
cusri(rɛ) 476
dal 529

*Nu este cuprins în acest Indice materialul lexical din studiile lui S. Şutu „Strigătele animalelor" şi lui N. Drăganu „Din cel mai vechiu Molitvenic rom." iar din Th. Capidan „Raporturile albano-române" partea cuprinsă în „Lexic", precum şi numirile de poame din Recensia de la p. 705-707.

www.dacoromanica.ro

ðale 484, 529
ðalte gheg 529
daš 491, 527
date 527
deg 528
deġoń 527
dem 528
deī 528
dere 528
dermi 527
dermoj 527
dial'e 789
djal' 789
dose 528
dot 528
du gheg 513
duań 513
dušk 528
džadžă 491
džegone gheg 548
džgone gheg 548
džufke 609

θark 552
θerime 546
θermoń 546
θumbul(e) 546

faj 530
fáteze 530
fel'itš 548
feritš 548
filitš 548
fjal'e 638
fl'ake 530
fl'ame 530
fl'oere 482
fl'ojere 482
fl'okate 475-6
fl'uter 530
fl'utur e) 530
furkul'itse 470

gamile 531
gavre 472
g'ege 531
gel'baze 530-1
g'ele 531
gel'epe 551
g'elin 531
g'elis 531
gerak'ine 531
gerese 532
geštenje 531
g'inkale 531
g'int 531
g'ize 532
gl'ep 551
godis 514
g'on 531
gorītse 533
gremī 532
grep 532
grepθ 532
grińe 543
grope 532
grumaz 479
grumul 475
grunde 532-3
g'uaj 509
g'umes(e) 528-9
gune 548
guše 476
g'üsme 529
guve 534
g'uzme 529

harabel' 534
hije 510
hurðe 470
hut 534
hute 534

jete 529

kakaris 475
kala 523
kalaveš 523
karkalets 523
karte 478
katšaritse gheg 523
keθéń 524
k'elk'(e) 534
k'eloń 592-3
kendoj 510
k'endre 535
kepuše 523
k'ere 535
k'erθel' 524
keīute 474
kesul'e 481
kindroj 535
k'ipre 535
kodre 481
koθere 524
keθmil 522-3
koθre 524
koke 524
kol'e 526
kopatš 526
kopil'e 524
korb 525
korp-i 477
kot 526
krie 477
krńie 477
krij 478
kua 526
kuatse 470
kufome 526
kuitoj 526
kuitoń 526
kukute 474
kul'pen(e) 527
kul'per 527
kurpul' 527
kušeri 527
lală 529
leter 478
lunge 537
lare 535
l'abrik 535
l'aft 477
l'aj 481
l'al'e 535
l'angua 536
l'aperði 535
l'el'ek 536
l'etske 546
l'evdoń 477
l'oc 536
l'ufte 536
l'uftoj 537

www.dacoromanica.ro

ɫ'ul'e 478, 536
l'umak'e 514
maδenì 511
maθ 511
magul'ɛ 537
mal 627-8
manár 469
maraj 538
Maruşa 803
mbar(ɛ) 514
mbaroj 514
mbrɛnda 521
mbül 478
mbüs 478, 513
mend 538
mendoj 538
merimagɛ 538
mezdrak 538
mezi 538
mil'uar 472
mirɛ 491
miremangɛ 538
misur(ɛ) 474
mjeleme 520
mjergule 479
moδule 537
moj 540
mo'l'e fak'esɛ 511-2
moše 539-540
μπάσκα 480
mulɛ 515
muleze gheg. 515
mulz gheg. 515
mundoń 540
murdžan 541
murg 540-1
murgɛ 478-9
murgu 478-9
murk 478-9
müs 478
muš gheg. 513
mušk(ɛ) 541
muškońɛ 541
muškulüer 542
mutškɛ 541
muz gheg. 515
nal't ɛ) 474
nepɛrkɛ 542-3
nepɛrtkɛ 542-3
ngrıj 512-3
orɛ 473
pabesɛ 543
paiɛ 543
paitoj 544
pak'toj 544
patɛ 544
pɛgɛrɛ 473
pekul' 473
pɛrgoń 473
perušane 475
petkɛ 544-5
pi̯eške 545
pikɛ 545
pl'agɛ 545
pl'umɒ 545
potš 545
pramatar 544
pras 477
preš 477
pul'kɛ 474
puštoj 546
r̄â gheg 516
r̄an 516
r̄âni gheg 516
rɛmoń 509
rend(ɛs) 515-6
rɛpitɛ gheg 517
r̄etskɛ 546
rɛzoj 546
rɛzoń 546
r̄ok 546
ıosɛ 546
ršaj 472
ršajɛ 472
r̄uš 523
rusal'ɛ 472
rutɛ 475
šaroj 548
scl'imuris 469
šegun 548
sɛmundɛ 511
sɛpatɛ 552
šibl'ɛ 548
šigun 548
*šil'ɛ 548
sk'ap 551
škarpɛ 547
šķemp 547
Šk'ipɛni gheg 548
Šk'ipɛri 548
škipon'ɛ 549
skl'epɛ 551
škop 547
škrap 547
škrep 547
škretɛ 547
škrump 547
škurt 548
škurtɛ 548
škurtɛze 547
skutér 472
šolɛ 549
sorɛ 481
špatɛ 492
šperl'aj 549
špl'āj 549
špun 477
špūzɛ 549
štɛɒoń 550
štēr gheg. 550
štɛrpɛ 550
štɛrpoń 550
sumbul 546
sumul 546
šupl'akɛ 550
surboń 469
šurδo' 550.
surp 469
sus 469
šut 550
šüta 551
šutɛ 550
talagan 551
tɛrtabik 552
trakuloj 552

www.dacoromanica.ro

traste 552
trim 510-1
trimenī gheg 510
trimerī 510
trimnī gheg 510
trup 477
tsap gheg 551
tšap 552
tsjap 551
tsope 552
tšufke 609
tšuke 553
tšutšuras 469
tšutšurís 469
tumatše 552
udós 471
uik 480
ul'k 480
urδa 470-1
urδe 470-1
*urδos 471
vaht 553
venēr 513
verer tosc 513
vergar 477
verì 553
veš 523
vete 553
virg'ir 553
vjerš 553
vjet 477
Vlahinike 487
voré 553
vorgar 477
voze 553
vrânoń gheg. 512
vreroń 512
zdrâ 553
zeze 491
zi 491, 554
zōr 554
zort, me- 554
zot 491, 534
zverk 484, 554

alte limbi

hamaleť arab 851
κρουστάνη dacic 756
κυρίοννηκουμ dacic 756
kyrionnek-k(y)rjannek dacic 756
μίζηλα, μίζολα, μίζουλα dacic 576-7
σέβα dacic 756
tircozila dacic 756
baht ţig. 901
banuk ţig. 441
chisâh ţig. 901
Βασσάρα trac. 481
galba ilir. 531
pârach ebraic 650
pelengero ţig. 651
tuman(e) toharian 762
tumen cuman 762
urud trac 472

germane

*bala (got. balan) 398
*bardo got. 398
bauga longob. 372
beugen 372
biegen 372
bito etc. 401
doppe „nordfries" 399
fara longob. 396 ş. u.
god etc 386 ş. u.
grand 533
griuwel mhd. 380
grōm angls 480
Hobby horse engl. 244
Kappe 595
krammjan got. 402
Kraitz got. etc. 394 ş. u.
Krep săs. 600
krimman ahd. 402
krem(m) 402
Maibaum 244
Maikönig 234
marrjan 390 ş. u.
Maylady engl. 234
muoja ahd. 402
muoma ahd. 402
nastilo got. 383 ş. u.
Pfingstkönig 234
rank 604
Rapp(e) 606
Reuse 650
Rosengarten 222
Rufe 607
Rūma got. 808 ş. u.
Rūmōneis got. 807 ş. u.
rûsa ahd 650
skerran 604
stanga 342
stangila v. germ. 400
Stengel 400
*targa (ahd. zarga) 399
Tuch 595
Wallach 852
Warza 381, 395
Zuppfa longobard 609-610.

greceşti

ἀμόργη 478
βούκκα 522
γεράκι 531
γιόσου n.-grec 410
γκιώνης 531
γκοῦσα ngr. 477
γούβα 534
εὔγλωττος 762
εὔστομος 762
Θέλω 513
ἤμι
κα
κα
κα

www.dacoromanica.ro

κοπέλ(λ)α 524-5
κούφιος 526
λαλᾶς 535
λάνου 481
λέγω 767
λιάρου 535
μαγούλα 537
μανάρι 469
μηλιόρα 472
μηλιόρι 472
μό 540
μοšε 540
μούλα 515
μοῦργα ngr. 478
μπάλιος 519
νυκτάλωψ 766
σβέρκος 554
σκουτάρι 472
ταπεινῶς 659-660
τοπάζιον 656-7
φλοκκάτα 476
φουρκουλίτσα 470

latine

aetas 529
ae(v)itas 529
ames 343
amurca 478
anno 477
*anque 886
ardea 519
atta 518
aucellus 886
auriga 766
*barra 354 ş. u.
boja 373-4, 683 ş. u.
*bola vora(n)s 810
brisa 520
bubia 632-7
bucca 522
cavus 534
coccum 623-4
cogitare 526
concubia 600
cornuta 474
dalmata 894
*decibricare 610-611
deramare 527
dimidietas 528-9
*discarnare 629
dolatoria 629
dominica de rosa 222
excarpo 628
excutere 715-6
experlavo 549
fallere 520
fimbria 2
*fracta 400
genu(s) 906
grandia 533
gruma 479
*grumulare 624
grumulus 475, 624
grumus 479, 632
gunna 548
imbuo 635 ş. u.
incensum 630
incuneo 632
infĭma 451
juvenis 510
luteus 629-630
malitia 627-8
mūla 515
nocturnus 762-3
october equus 246
orcus 789
ōricla 886
pascha rosata 222
pausare 640 ş. u.
pecunia 770
*perfibulo 631
*puerunculus 602-3
quassare 716-7
*rappil 606-7
*rappulum 606-7
*remediare 644-5
ripa 517
romanus 487-8
ruga 340 ş. u.
scamnum 547
scorpius 547
scutarius 472
secretus 547
spodium 549
spurius 613-7
stabulina 624-5
stabulum 624-5
stirps 616
tempora 625
titus 769, 907
tonsio 626
totum 646
turtur 625, 769, 907
transversa 343
uber 767
ŭpŭpa 626-7
versus 553
viginti 37
vir 510
virtus 510

româneşti

Abrud 666
acerà 592-3
achiu 653
adăpost 359
a ca 2 7
ade u 8
adiaporisì 794
advar 851
Agachi 441
aghipeţi 789
agudescu arom. 510, 514
Ajder 788
Alac 899
alavdu arom. 477
Alcalia 799
alimănì 899
Alion 899

www.dacoromanica.ro

alţar 899
aluguciari arom. 231
alumáke arom. 514
Amaradia 799
amarî 389 ş. u.
ambár(u) arom. 514
ambrior 443
ămpătur arom. 514-5
ampih'ur arom. 631
amprior 443
ămprinde istro-rom. 901
amúră arom. 515
amurgu arom. 540
ancuńare arom. 631-2
andilandi 899
andol 793
angl'u arom. 884
(a)ngrop arom. 532
ăniurbă istr. 566
apăsà 641
Apostoli arom. 492
arădăţină 471
arădăţina arom. 471
arâdzim arom. 645
arâm arom. 509
arândză arom. 515-6
arap arom. 5 6-7, 789
arâpâdzină arom. 517
arâpidinos arom. 517
arápun(e) arom. 606
Arcoş 4 5
ardau 900
areapit arom. 517
arépit arom. 517
ariciu 899
aripidina arom. 517
aripidinedz arom. 517
arm nden 244
Armutlia 899
arniciu 899
arpun d'a. 442-3
arpus d'a. 442-3
arsă 899
arugă arom. 340
aruguciari arom. 231
arupunedz arom. 606
arvant 441-3
arvânt 441-3
arvon 441-3
arvun(e) 441-3
arvune 899
aşca 793
aşca tunului 899
asidosia 793
asturcan 650-1
asuprì 580
ată arom. 517-8
atlas 782
aumbră arom. 509-510
auşel 886
avgar 831, 899
avin arom. 509
ayul Sin-Vasile arom. 499
Azor 651

baca 428-9
bacceà 899
Bacceà 407
badic. 900
badoacă 900
badoc 900
băgà 362 ş. u.
băginac 899
Bagua arom. 492
Baidac 899
baier 851
Balan 804
Balan. 804
bălaur 805, 810, 884, 899
bălică arom. 518
báligă arom. 518
balsam 399
baltă arom. 518-9
bal'ŭ arom. 491, 519
bană arom. 519
Banciu 804
bandor 900
bandur 900
bandură 900
bănedz arom. 519
Banu 804
bănuì 580
Barac 413-4
bărătuì 899
barbă-fir 438
Barbalon 789
Barδ arom. 491
bardă 398, arom. 491
Bardalexi arom. 491
bardza megl. 519
bardzu, -ă arom. 491, 519
Bârlad 799
bârsíe arom. 520
barză 519 520 679
Barzu arom. 491
baste arom 520
băşteà 407
bat arom. 510
băţ 401
batătura 332-3
batšu arom. 459, 520
beaoş 4 8
bediug 900
bediugu 781
beleaznă 899
belengher 651
Bena 804
berdedeu 900
bertelie 651-2
bésa(bes) arom. 520
beşniţă 899
bezmetic 823
Bihor 666
bilbiţă arom. 520
biluş arom. 520
Bindir 476
bine 3-4
birgă 900
birghidău 900
birgoş 900
birgoşì 900
biro arom. 520
biroańă arom. 520

www.dacoromanica.ro

biruì 579-580
bişfoc 901
Blaga 803-4
Blanşa 413
blestemà 580
bloj 217
boare 884
Bobancu 804
bobletic 652-3
Bodea 804
bodogani 899
Bogoe arom. 492
boldeicà 412
borcut 900
borcan 900
boricean 906 ş. u.
boriţă 899
boriţa 232 s. u.
borţ 381. 395
borţos 384, 395
Bota 814
brad 521
brădic arom. 521
braduştean 787
Braica 413 905
Brâncovean 804
brânza 515-6
Bratu 804
brâu 885
brenda arom. 521
brezaia 217
bubuşar 232
Bucur 804 5
buchina 899
bucuvală arom. 521
Bude 804
budunuş 901
budza arom. 521-2
Bughea 799
Bu ı)a arom. 492
buiestru 372 ş. u., 401, 683-6, 822
bul'ar arom. 522
bumb 384 ş. u.
bumbar 899
bumbăţel 439 440
bumbăzel 439-440
bun, Alexandru-cel- 783-5
Bunea 806
Bura arom. 491
Buracu arom. 491
burghidău 900
buric 884
burlinc 851
buş 825
Busoi 413
butuc 335, 884
butură 884
buză megl. 522

Cacămeiu 781
căcăredzŭ arom. 475
cacerdisì 794
căciulă 481
cad arom. 510
cadriu 438
căθă arom. 522-3
căiruş arom. 523
căiuţi 786
câjmă 603
cal 902
călăruş arom. 523
calăuz 216
călăuza 229 ş. u.
calcà 581, 820
caldarâm 653
calefendi 899
calităş 899
calimbară arom. 514
călucean 216
căluş 216
căluşel 216
căluşerie 219
căluţ 218
camănă 656
cămaşă 717-8
Camen a) 655-6
cameniţă 656
cântat arom. 510
cântu arom. şi megl. 510
cap 477
cap de bălaur 901
capăt 478
căpesterie 886
capestrel 886
capete 819
căpeţel 819
capra-dracului 410
căpşună 593-4, 901
captar 899
căptuh 594-5
căptuşì 594-5, 901
capuì 595
căpuşă 523, 593-4, 884
căpuşună 593-4
Caraconcea 789
carâmb 596 ş. u.
cârâmb 596 ş. u.
carâmbà 599
Caransebeş 665-7, 899
cârav 600
Carabatescu 899
cârcă 884
cârcala 595-6
cârcăleţ arom. 523
cârcăli 595-6
cardarmà 653
carè 794
cărk'él'ŭ arom. 523
Carlibaba 900
cârmonă 443
Cârnă-lemne 413
carpălab 420
Cărpenişa 412
carte 478
cărtél arom. 524
cărtel'ŭ arom. 524
căruştean 787
căşare arom. 359
Casasovici 899
căşerie 359
căstâńe arom. 531
cătândie arom. 900
cătargă 820
căţel (de turbă) 414
Cato 767
cătreţ 931

www.dacoromanica.ro

ceacarîbă 901
ceaglă 901
ceaplău 901
ceasovoiu 901
ceatârnă 815
ceauş 218
cebăluì 901
cecaiu 901
cepaş 901
cerbul 217
cercheboală 901
Cerna 798
cerneală 762
certà 581 ➢
Cesmăgura 899
Cherana arom. 803
Chercea 413
Cherciu 413
chidinie 434
chii 653
Chilimbar, Munţii Chilimbarului 421
chimă 654
Chimiţă 654
Chipară 429
Chipor (craiu) 429-434
Chipurile 899
Chirana arom. 803
chiustec 401
Chrysos 879
cicio-ciciò 388
cicioaca 388
cin 782
cincădi 900
cinie 849
cioablă 900
cioacă 552-3
cioară 481
ciocarîbă 901
ciocârlan 787
ciof 608
cioflânc 900
cioiu 655
ciolav 900
cioclonţ 900
cioldoman 900
ciolnav 900
cioloboc 900
cioloboacă 900
ciolog 900
ciolpan 901
Ciolpan 789
cionoate 901
cioplău 901
Cioplea 788
ciorâng 330, 335
(la-) ciorile 789
ciortan 443
ciocarapă 901
ciortu 789
cîtură 899
ciucă 552-3
ciuf 603-610
ciufală 607-8
ciufelnic 607-8
ciufornită 608
ciufuì 6 0
ciufulete 608
ciuful(u)ì 607-8
ciuh 608-9
ciuhă 6)8-9, 901
ciuhurete 609
ciuhurez 609
ciur 886
ciut 5:0
ciută 5:0
ciuvaniu 654-5
clăţânog 780
cleapţă 900
coacă 623-4
cobârlău 900
Cobelea 413
coc(ă) 623-4
cocă arom. 524, 901
coconar 899
codru 431
coΘră arom. 524
coΘur arom. 524
cog 623-4
cók'il arom. 524-5
cok'ilă arom. 524
cok'iluş arom. 525
cokîu arom 525
Colceag-Paşa 425-6
colnic 813
comarnic 331 ş. u.
comiher 901
comoară 779
conder 901
condroñu 899
condu arom. 789
conteşat 438
convoià vb. 793
copac 526
copâtš istr. 526
copelă arom. 524
copil 525, 612
copilandru 882
corbangeu arom. 525
corbu, -ă arom. 525
Corgan 899
corlată 333-4
corn 884
cornută 474
coroagă 596 ş. u.
corogì 598-9
corojì 598-9
corugà, a se 597
Cosoba 419
Cosovăţ 419
cotângan 884
cotarcă 820
coteică 412
coteţ 330
cotîi arom. 525-6
covercă 338
crăpuştean 787
crăţaros arom. 393
(în-)creană 789
(în-)crene 789
crep 599-600
creplă 599-600, 901
creţ 393 ş. u.
crez 660
Crişu 666
Crivăţul 425-6
Crucelari 899
cruce - de pară 407, - de voinic 407

www.dacoromanica.ro

crunt 886
cruţă 834
cuă arom 526
Cuchiniş 799
cucii 232, 252
cuciu 388
cuciurà, a se 388
cucoloş 901
cucuibă 600, 901
cucuruz 901
cucuiu 901
cuculbău 901
cucută 474
cufumă arom. 526
cuhma arom. 526
cuhumă arom. 526
cuituescu arom. 526
Cujbă-lemne 413
culucáncu arom. 526
cumpără 879
cumpăros 424
cumpăt 368
cunealà 899
Cungrea 799
cunoştinte 278
cupatš megl. 526
cupatšină megl. 526
cupatšolnic megl. 526
cupatšŭ arom. 526
cupilaş megl. 525
cuptuv 594-5
curasla 884
curbişan, -ă arom 525
curbisescu arom. 525
curge 34
curpan 527
curpen 527
cusurin(ă) arom. 476
cuşuri arom. 527
cuţa 412
Cutava 413
cutnie 416
Cuţovlah 488
cuţu 388
Cuţuiu 413
Dabija 804
dăcuirea arom. 527
dadă arom. 517
dăguescu arom. 527
ðală arom 484, 529
dalbinos 659-660
dărâmà 359
dârmă arom. 527
dărtoari megl. 628-9
d'arvant 441 3
darvon 441-3
daş arom. 527
Daşculea arom. 491
daşu arom. 491
datà arom. 527
deagă arom 527
deayía arom. 494
Deagurile 899
deciuricà 610 611
degă arom. 527-8
demischiu 790
demuş arom 528
der arom. 528
derà arom. 528
descebălui 901
Deva 666
Devul 906
dial'ă 789
Dicea arom 803
dician car d. 409
diminie 793
dinsul 64
dipercă megl. 900
Dipşa 898
Dirviş 413
discalnedzŭ arom 629
discolie 794
dismal arom. 900
dismărare 900
dobitoc 748
Dobra 804
Dobrodeava 906
Dobrogea 418
Dobrojiţa 418
Dobrotici 879
doichişel 443
Dolca 412
Dolfa 412
domnil'a ta arom. 505
dop 399
Dor-Mărunt 899
Dorna 799
dosă arom. 528
doscă 336
dotean arom. 528
dotŭ arom. 528
drac istr. 35-6
drăgăleţ 424
Drăganu 804
draghicame(a) 655-6
dudă 899
dugleş 900
dulau 900
dulcent 899
dumesnic 764
dumicà 193
Dunărea 878
duşcu arom. 528
dżone arom. 510-1
dżumeta arom. 528
dżumitat arom 528
dżumitate arom. 528 9
dżumitic arom. 528
dżumitică arom. 528
dżunatic arom. 510
dżuneaţă arom. 510
el 64
età arom. 529
exoflisis 794
fae 530
fafalugă 899
făgaduesc marea cu sarea 901
fagfuri 762
fară 396 ş. u.
fărmac arom 513
fătăză arom. 530
făţişel 443
făurar 763
fel 637 8
femeie 886
fercheteu 900
ferdedeu 900

www.dacoromanica.ro

ferdeteu 900
ferecare 763, 779
ferfen 899
feţie 336
fier 6-7
fierbătoare 332-3
filaliu 657
findiş 780
firav 600
flăcău 600-2
flăcăuandru 882
fiămând 777
fleacă arom. 530
fleama arom. 530
flecău 601-2
flencani 601
flencau 601-2
flitur arom. 520
flitura arom. 530
fliturac arom. 530
floc 476
flocată arom 476
flotera 482
florcă megl. 482
flori 478
flor ica (căluşului) 218 ş. u.
flucata arom. 476
flueără arom. 482
fl'utur arom 530
forfoanda 899
francioc 410
Frate, Ghin arom 491-2
frâu 885
friel megl. 482
frij 852
fruntar(iu) 333-4
furlitšu arom. 530,548
furnică 2
furnicare 899

gabcă 899
gâf 899
Gagiul 441
Gâmaţ 770
Gajgura 441
Galaţi 898
gălbadză arom. 530
gălbează 530
ɣále arom. 534-5
gălescu arom. 900
gămilă arom 531
gărăk'ină arom. 531
gard (viu) 357 ş u.
Garson 413.
găstâńe arom. 531
Geagea arom 491
geala 789
g'egă arom 531
g'egan arom. 531
g'ela arom. 531
geme 763
Genea 899
genoate 901
genunchiu 664-6
genune 780
Ghecet 899
ghevol 587
Ghiabelca 899
ghiala 789
gh'indosi 443
Ghinu arom. 492
ghioş 410
ghipeţ 789
gh tcu 789
ghitrul 900
Ghiusmepingă 488
g'imta arom. 531
g'incála arom. 531
g'inda arom. 531
g'inta arom. 531
gintu 396-7
giòea arom. 905
g'on arom. 531
g'irak'ină arom. 532
g'irg'ână arom. 532
g'izâ arom. 532
glérmu istr. 901
glugă 825
Goga 487 8
Gogan 427
Gogia 441
Gogioae 441
gogoman 882
gogosteà 441
go(r)ştina 899
gorţu arom. 533
gosteà 441
grădină 357
grădina împărătească 407
grânar 884
grândză arom. 532-3 897
grapă 392 532
grăpţână 532
grâu 885
greási arom. 532
gremů arom. 532
grepů arom. 532
greşę istr. 532
gresie 532
grind 884
grip arom. 532
groapă 532
grob megl. 532
gronj 533
grumarada arom. 631
grumur arom. 475, 624, 631
grumură 624, 901
grundă arom. 532-3, 897
grunj 533 897
grunz 456, 532 3
gudă 412
gudoare 905
gudură 386 ş. u.
gună arom. 548
gurgul'at arom. 476
guriţa arom. 533
gurledz arom. 900
gurmadzu arom. 479
guşnes megl. 476
gută 545
gutuie 884
gutunar 884
guvă arom 534
guvică arom. 534
guvice arom 534

www.dacoromanica.ro

guvileaci arom. 534
guviţă arom. 534

Hacig 427
hânsar 426
hanţ 900
hănţui 900
hănţuşcă 900
harabél'ŭ arom. 534
harambaşa 711
harbuzărie 786
harca 884
haţcadău 900
hăţiş 333 ş. u.
heisicol 418
Herina 898
hîavra arom. 511
hitlean 587 ş. u.
horă 900
Hordou 900
hoştină 899
hoţoman 882
hrean 756
hrisov 657
Hunyadi Ioan 437
hut,-ă arom. 534
hută arom. 534
huţami arom. 534.
huţascu arom. 534
huţul'a arom. 534
Huture 534

iangân 794
iang.ner 438
iarvant 441
iarba-lu-tatin 899
iasmă 884
Ida 898
ielcheme 656
ierăk'ină arom. 534
ietă arom. 534
iie 717-8
îmblânzi 763
îmblătî 34
îmbodorî 900
îmburbà 632-7, 829, 901
îmburdà 884
împeliţat 789
împinge 780
împoponà 627
împopoţà 626-7
împopoţanà 626-7
împopoţonà 626-7
împopuţà 626-7
împupuţà 626-7
înalt 474
încări a se 780
încins 437-8
încurarea cailor 239 ş. u.
înde 780
înfăţà 884
înfiripà 825
îngroşà 678
inimă îndoită 901
înşelà 879
însemnà 821-2
întâmpinare 762
întâmplà 763
înţânţâlat 790
înţântelat 790
înţarc 552
înţesà 823, 886
înteţi 884
întuneric 762
învie 611-2, 780
înviorà 623
învioşà 623
Iorgovan 411
Itu arom. 803
izóte arom. 534

jel(e)aică 899
jijioară 443
jimitati megl. 528
jioară 443, 617-623
joimir 426
jolnir 426
judeţ 715
jumătate 528-9
juneaţă megl. 510
junel 792
junghià 433
jupân 361

k'elk'ă arom. 534-5
k'elk'e arom. 534-5
k'elku arom. 534-5
k'endra arom. 535
k'eră arom. 535
Kičera 683
k'icută arom. 545
k'indră arom. 535
k'ipru arom. 535
k'ipur arom. 535
K'uš 488

l'ábricŭ arom 535
lafete 793-4
laiu 481
lală arom. 535
lăpărdie arom. 535
lăpuş 900
l'ar,-ă arom. 535
l'au arom. 511
Lăune 667
lea -Vasalco 411
leana 443
leangă arom. 535-6
leangu arom. 536
legarea (căluşarilor). 219
lélic arom. 536
lepădatul 789
ler 901
lerusescu arom. 535
leşină 829
leu 699
levent 426
liléc arom. 536
liliac 411, 536
lilitše arom. 536
lingarsu arom. 536
Lioşa arom. 492
Liuba 804
Liuşia arom. 492
Livadia 898
livrint 426
loaţe 394
l'ocă arom. 536

www.dacoromanica.ro

logosteà 441
lopitău 901
l'ucáncu arom. 536
lucangu arom. 526
lucanicŭ arom. 526
l'uftă arom. 536
l'uftu arom 537
luléc arom. 537
lumàk'e arom, 537
lumăkĭos,-oasă arom. 514
lume 762
luncă 816
lungă arom. 537
lupià 580
lupul vrăbiilor 410
luţ arom. 6.9-630

madzăre arom. 537
Magearu 427
mâgúlă arom. 537
mâγúlă arom. 537
măgură 378, 537
malafrandză arom. 516
malagean 414
măluştean 787
mana câmpului 424
mânar arom. 527
mânător 330
mănicie 780
Manuc 427
mânzărar 328
măr-gutuiu 901
măral'u arom. 538
mărari megl 391.
mărat 393
mardeală 441
mare 827
măreaţă arom. 511
măriţăscu arom. 627-8
Maroga 440
marşrut 899
marşut 794
mâşcoiu 540
matahală 252
Maurovlah 709 ş. u.
mavrofor 794
mazăre 537
mâzdiác arom. 533
mbară arom. 514
mbăreaţă arom 514
mbărŭ arom. 538
mbogru arom. 789
medinţ 426
mega (io) istr. 901
mehedinţ 426
meiu 757
menduescu arom. 538
mereoară 443
merge 879
merimágă arom. 538
merimángă arom.538
merŭ arom. 511-2
mete 894
miaţă 824, 884,
mied 757
miel 2
mierioară 443
mil'oară arom. 472
mil'or arom. 472
Minčol 683
minde arom. 538
minduescu arom. 538
mindžuş arom. 900
mintšuş arom. 900
mintuescu arom. 538
Mira arom. 491
miră arom. 520
miraz 790
Mircea 804
Miru arom. 491
mirioară 443
mişur(ă) arom. 474
mişuşole arom. 549
Mitoc 799
mizìa arom 538
mlatiş 781
ml'ezgu istr 34, 901
moaşă arom. 538-540
moaşe 539-540
moi arom. 540
moltru 538
Moroacă 440
mortăcini 357
moraşniţă 900
moş 539-540
moşneag 805
moţ 394
moţat arom. 476
moţrună 899
Mozolea 899
mpih'ur arom. 631
mulgar 328
mulgaş 338
mumă 401-2
munduescu arom. 540
mură arom. 474-5, 515, 540
murahazi 794
murg 478-9, 540-1
murgu arom. 540-1
murc megl. 540-1
Muşat arom. 492-3
muşcă arom. 541
muşcoiu 541
muşcoñu arom. 541
muscur 542
múşcur,-ă arom. 541-2
muşică arom. 539
muţuca 789
mutul 216 ş. u.
Muzaca arom. 491-3, 906

năbuzos megl. 552
nacialnic 762
nadolesc 415
năθeamă arom. 451
nagâţ 899
nao arom 517
năpârcă 542-3
năpărtică arom. 542-3
năpatcă 879

www.dacoromanica.ro

napoleon 602
naş 36
nastur 382 ş. u. 398-9, 884
natima 879
ncot arom 543
ndžumitik'edzŭ arom. 528
necà 478
Nechidu 899
Nedelcu 804
nefiţă 899
Neguş 804
negustor 747-8
nepreitoriu 789
nepurticà arom. 542-3
neştiinte 278
nevăstuicà 769
nevrinţ 426
nfărmăcat arom. 513
ngot arom. 543
ngrăńe arom. 543
ńiaţă arom 779
ńicăzŭ 480
Nichit 799
Nicoliţa arom. 803
nimală arom. 900
nipărticà arom. 543
niuredzŭ arom. 512
nopârcà 542-3
nopârtcă 542-3
noprotcă megl. 542-3
nţesŭ arom. 630
nutà 780
nutreţ 787

obisteà 441
oblinže, istr. 901
obrejă 879
oară-bună arom. 907
ocărî 581
ocol 336
odovăesc 879
ogalii 438
oglabnic 879
ogradă 357
Oimac 420
olejesc 879
Olendreni 415
oleo 411
olt 800
Oltoiul 800
Oprea 806
orca arom. 789
ori arom. 473
orlişte 879
osfintesc 879
pabésŭ arom. 543

Păguior 900
paie arom. 543
păitescu arom. 543-4
pală 819
pălărie 879
palici 879
pălugă 879
pălui 819
pănătà 779
pângăneaţă arom. 473
pângănescu arom. 473
pângănitate arom. 473
pângărì 473
păpuşoiu 697
pârcioacă 879
pârdalnic 788
parhă 650
parhal 650
parhii 426
părì, a se 780
pâri 571 ş. u.
pârlog 884
pârmătar arom. 544
pârmâteftu arom. 544
părnăjac 901
părpălì 596
Pârvan 804
păsare 638-642, 768-9
păsat 716-7
Pascu 803
păşean 780
păsonìu 638-642
pastea 879
păstură arom. 477
pat 819
pată arom. 544
pătură 819
Păun(a) 805
pazarghian 418
pazìia 656-7
peatic arom. 544-5
peatică arom 544-5
Peculeşti 899
pedepsì 762
pehlivan 748
pelingher 651
perciunez 879
perdeà 359
perdideu 900
peremet 879
perjă 879
peruşană arom. 804
pervedeà 879
peş 879
peste, mi-e peste cap 642
petec(ă) 544-5
petiţa 879
ph'escă arom. 545
piatră 4 ş. u.
piază 611-2
pică arom. 545
piedin 879
piept 2, 10
pieptene 10
picior 12
piezi, în — 611-2, 763
pin 13, 885-6
piruşană arom. 475
piştesc 879
pistosí 794, 899
plagă 545
pl'agă arom. 545
plaiu 884
plastă 879

www.dacoromanica.ro

pleagă arom. 545
plévița 879
plimbarea căluşului 220
plirexusiotită 794
ploz 443
plugar 897
plumba arom. 545
pl'umbu arom. 545
Poartă (înalta) 403 ş. u.
póciu arom. 545
pogradie 879
pohârla 412
pohonț 879
poitră 899
pol 602, 901
polat 430
poloveac 879
popas 641-2
poposi 641-2
Portița 404
poşarlau 412
Potlogan 4 2
potŭ arom. 512
poturi şcodralii 899
požos, istr. 901
pranit 879
praş arom. 477
preaş arom 477
Preda 804
preduceà 822
prelata 879
premătariu 544
premugere 789
prepune 580-1
preveşti 8_6
Prie 804
primicer 217
prisacă 897
prîstură arom. 477
Proca 804
procleți 580
Prodan 804
prodosie 794
propieție 794
prosforisì 794
protimisì 794
provatisì 794
provaz 418
prubafcă 879
piunc 602-3. 901
pruşuvesc 879
Prut 799-800
puiandră 788
puica 80 -6
pul'ca arom 474
pupa arom. 626-7
pupaza 626-7
pupca megl. 626-7
pupuica 707
puşlă 412
puşlaţel 412
puşlău 412
puştuescu arom. 545-6

Răcatau 799
Radu 804
raitar 426
Raiu-Împarat 440
Râmlean 411
rancă 604
râncaciu 604
rânsă 516, 546
rânză 515, 643
rapan 603-610
rapură 603-610
rápuros 605-6
răsluesc 879
rastesc 879
răsvan 415
Rasidescu 899
raţa 546
rătălesc 879
ratuş 763
raz 818
răzimă 643-5, 901
răzuescu arom. 546
ra(d)zuş 818
rel 901
repezână 517
rețeză 821, 901
retscaman arom. 546
ré šk'i arom. 546
ridicà o ara 581
rod, legea rodului 416
rofi 884
Rogoja ca 419
Rogojanul 4 9
rogoş 419
roižu. istr. 901
rola 9 1
rosa arom. 546
rubar 58, 794
rucuescu arom. 546
ruda 6
rufos 607
rusal'e arom. 472
rug car arom. 900
ruta 475

Sabar 899
saciu 3. 8
Sacol 4
sadacat
saderiu
săfi 657
saià 9
Şaitanici
săiz 794
şalai 85
sălatruc
salpa aro 1.
Samarin' m 3
sâmbătă
sâmbe(a)
sâmbura 5
sâmbure
sâmburu a
Samson 4 3
sânzău 90
şară arom
sărac, 902
sârjiță 781
sârjoaca 781
şarlă 412
sârmă arom
sârmu aro
Sarsailă 899

www.dacoromanica.ro

aşma 879
sat 642
scălâmbă 599
scâmbă arom. 546
S Ţălig adului 06
curâmbă 599
. . iml ` 599
ı r ont 89
ark escu arom. 628
scarpă arom. 547
s aun 330
schela 406
schelea ar . 6
schila 12
: l'i ıur arom. 469
scoate 715-6
şcodral 794
sc ŭ ar m. 512-3
şcop arom. 47
scorog` 6 . u.
scor ji 5.6 ş. u.
scrac arom. 547
s rapu arom. 547
ş cu om 547
screm 4.2
şcret, -ă arom. 547
şcrituescu arom. 547
scuipă 615
scrum 5 7
scrumedz arom. 547
scurt 884
ş urtiţa arom. 547
şcur iza arom 547
Şcurtlu arom. 4 5-6
ş urtu, -ă arom. 547-8
s u. m) 472
senic 879
sfat 763
sfercioc- gheoş 410
sfeşnic 438
sfoară 617
s an ioc 410
sfredeluş arom. 789
sferdeteu 900
sfruiali megl. 482
(în-)sicreată 789
sider 790
şilitră 901
silnic 879
s lţa 764
simianca 419
Sin-Vasili arom. 409
sinrecu 780
şip 879
S ret 790-800
sf rlă 548
s rlează 548
sf rlí šu arom. 548
s lo gă 548
sfurlă arom 548
furlitšu aro . 548
Sibiiu 779
şigúnă arom. 548
şil'e arom. 548
şi t ii 901
şi ue cu arom. 548
Şk'iparie aro n. 548
Şk'iperie arom 548
şkipoarie arom. 549
smântână 361
şmecherească 771
smet'e 884
şocodom 6 7
şoimare 899
şole a om. 549
şold 901
şomâc 879
soveja 879
Spacu 413
spartul căluşului 220
Spată arom 492
spătar 786
spătăresc 786
spătări 333, 339
şperlă 615
sprună arom. 549
spruză megl. 549
şpul'uescu arom 549
spuiă arom. 549
Spurcăilă 789
spuriu 612-7, 906
şpuriu 612-7
spurnă arom. 549
spuză 549
Stăligeal 414
Stan 804
Stana 804
stână 358 ş. u.
stana brânzii 332-3, -foilor ib.
Stanciu 804
stangă 398
stapân 361
stariţ 216
starnut 884
stauina 624-5.
staul 335 ş. u., 625
stăulí 625
staulica 625
staur 337, 625, 685
şteamată 899
steblă 443
stegar 217
sterminat 794
sterp 549-550, 616
şterpelí 617
sterpu, -ă arom. 549-550
stignes megl. 476
stinghe 343 400, 901
stingher 901
ştiră 615-7
stirigoaie 617
stirp 616
S oian 804
Stoica 804
stol 438
str k'escu arom. 549-550
straminare 779
strămoaşe 539-540
strămurare 818
strechiă 824-5
strein 899
stricăţel 439-440
striga 581
strugure 884

www.dacoromanica.ro

strunciurà 780
strungă 327 ş. u., 905
strungar 330, 336, 339
strungăreaţă 337, 339, 349
strunguţă 337
stufos 394
stur 779
şturcă 616
suduì 581
sugar arom. 474-5
sugrumà 479
şular 879
Sum-Ketru arom. 499
sumburi arom 546-7
supără 580, 617
şupleacă arom. 550
şurduescu arom 550
şuşugare 899
şut, -ă 550
şútă arom. 550-1
svercă arom. 554

tăbăluşă 412
taban 406
tăfaragă 659
Tagan 406
tălăgan arom. 551
tâlhar 760
ţalpă arom. 551
ţânc(ă) 412
ţap 551
ţapină 879
tapinòs 659-660
ţăpoiu 879
tar 780
ţară 718
tărăboiu 900
tarator 879
ţarc 551-2
Tarcău 799
tărculescu arom. 552
tare 899
targă ,399, 820
târgovişte 763
tartabic arom. 552
târtiţa 385
ţăruş 357
tastru arom. 552
tău 790
Teaca 898
ţeaţire arom. 789
tebe 233
Tempe 898
tierc 900
timpuri 625, 901
Ţinţar 488
tirpan 879
Tocat 415 6
Tofan 803
Togan 412
Tol'a arom. 803
Toli arom. 803
Toma Alimoş 422
tomăni 762
ţopă arom. 552
tot (-pe) 645-6
trăgănà 884
traisiă 552
trăpădà 816
trastu arom. 552
tresură 779
troc 879
Trotuş 799
tšepă arom. 552
Tšoban 488
tšucă arom. 552-3
tšútšur arom, 469
ţuiac 901
Tuliuşa arom. 492
tumănesc 879
tumátšu arom. 552
ţupată arom. 552
tupilă 786
tuplică 900
turca 217, 852
tureci 884
turtură 625, 901
tuşinà 626
tuşînă 626
tuşinătură 626

Uda 414
uità 884
umădeală 786
umerii obrazului 512
umplu arom. 513
undez 879
unghiu 884
ureche 886
urmì 779
uşi plur. 443
Utura 534
uture 354
uză 851

Văgăiu 492
váhti arom. 553
văi 880
vâjlă 412
vandor 333
vântă 792
Vântoase 224
vântrele 656
vântură 792
vargă arom. 477
vărsăţel 440
Vârt 428
Vartan (oglu) 428
Vărtan 428
Vartenciu 428
Varticăuţi 428
Vartici 426-8
vârvor 420
vâslă 412
vătaf 2 6 ş u.
veargă arom. 477
veda (io), istr. 901
velenţi 426
velinţă 899
veneţie 415
vengher 879
venin 513
verghie 660
verigă 905
verşă arom. 553
vesatură 794
vete arom. 553
vetrilă 656

www.dacoromanica.ro

Vidra 412
vigan adj. 900, 905
vigană 900
vigănău 900
Vija 412
Vijlă 411-2
vinic 443
vinimeri 899
Veniţeanul 419
Vintilă 879
vintir 879
vinitic 443
vioară 443-4, 617-623, 906
vior 906
virg'ină arom. 553
virg'iru arom. 553
virin arom. 553
viriu arom. 553
Vişa 412
vistiiar 779
Vlah 487 ş. u., 709 ş. u.
Vlaicu 804
Voina 804
voiu arom. 513
voivod 216
vomeră arom. 497
vorbă 884
voştină 899
voză arom. 553
yirăk'ină 553
zăbleală 780
Zadig 427
zainog 899
zăpsesc 879
zastavă 879
zăvadă 359
zăvor 336
zbicer 217
zburdă 884
zdrudit,-ă arom. 553
zdrumic 879
Zeze arom. 491
zgâlm 879
Zgâmbea 789
zgarbură 899
zgârc 884
zgardă 610
zgâriă 604
zgrăbunţă 603, 901
zgriburi 379 ş. u.
zgârpes megl. 900
zgrum arom., megl. 480
zguduì 884
zgurńescu arom. 630-1
zie arom. 553-4
ziete arom. 553
zlob 428
zlobiu 428
Znobiu, Miu 428
Zorca 804
zore arom. 554
zorte arom. 554
Zota 491
Zoti 491
Zotu 491
zugrumă 480
zvercă arom. 484, 554

romanice

arriver fr. 517
bagatella ital. 902
buvons fr. 191 ş. u.
béguine fr. 902
biglino v.-ital. 902
cage fr. 28
chambre fr. 34
choucroute fr. 777
cicerone ital. 899
ciofo ital. 608
ciuffo ital. 607-610
coc ital. 624
cocca ital. 624
contredanse fr. 767
digruma ital. 480
digrumare ital. 480
fandonia ital. 902
fratta ital. 355 ş. u.
fumier fr. 191 ş. u.
ghermire ital. 402
gourmand fr. 474
gourmet fr. 479
grommare ital. 624
grommato ital. 624
gromet fr. 480
innidu sard 824
isinniðare sard. 824
maille fr. 647 ş. u.
malandrino ital. 902
marrar span., cat. 393
maçã do rosto portg. 512
medaglia ital. 646-650, 902
métairie fr. 648
metalia ital. 646-650
mule v.-fr. 515
mullette fr. 515
ore calabr. 473
pomette fr. 512
rap friul. 606
rappa ital. 606
rappo ital. 606
reine de mai fr. 234
ruse fr. 650, 902
touffe fr. 609-610
trouver fran. 25

slave

arbanas vsl. 488
balaga sârb. 518
balega sârb. 518
baloga sârb. 518
barjaktar sârb. 233
barzast bulg., sârb. 520, 679
bárzav bulg., sârb. 520, 679
bělvitsa bulg. 520
bělŭ vsl. 519-520
bistra 763

www.dacoromanica.ro

buza bulg. 522
buzia pol. 522
čbanŭ vsl. 654-5
Čiraša bulg. 805
coža 594
dragi-kamyi vsl. 655
dragi-kamen vsl. 655
družičalo sârb. 222
eška bulg. 231
furkuiitsa bulg. 470
garda rut. 610
glavura sârb. 474
goditi vsl. 514
goléměština bulg. 511
grun 533
grušavina sârb. 471
gruševina sârb. 471, 677-8
guša bulg., sârb. rut., 476
hutka bulg. 534
jelo sârb 531
junāk sârb. 511
kačur slov. 474
kaldrma sârb. 653
kápuš bulg. 523
kij rus. 653
kolen sârb. 526
kolina slov. 526
konik pol. 245
kopač rus. 526-7
kornuta rut., slov. 474
kraličari sârb. 233
kralice sârb. 233
kralovna ceh 234
krkala sârb. 596
krkaliti sârb. 596
kropky rus. 533
krpuša sarb. 523
krupa vsl. 533
krupica vsl. 533
kukeri bulg. 252
kukovi bulg. 252
kukuta sârb. 474
kurnota ceh. 474
lerosvam bulg. 535
medvědí 36
misa vsl. 474
misur bulg. 474
molotrŭ vsl. 538
mura bulg. 515
perušina bulg. 475
pomilovati paleosl. 574 ş. u.
puika rut. 474
pujka sârb. 474
pul'ka bulg, rut. 474
radunica rus. 222
ruž.čalo sârb. 222
рака vsl. 516, 546
skakulets bulg. 523
skotarĭ vsl. 472
skotŭ vsl. 472
spérliti croat 615
šupl‹ vsl. 550
svračak sârb.-cr. 410
tărkalam bulg. 552
tikvura sârb. 474
tŭma vsl. 762
tuman bulg., rut, 762
tvarogъ 659
ura slov. 473
ut bulg 534
utina sârb. 534
utka bulg. 534
utva bulg. 534
verdjija sârb. 660
vergi sârb. 660
visja bulg 412
vislŭ vsl. 412

turceşti

bahs 520
ïelken 656
lejlek 536
piruze 475
mizrak 538
myzrak 538
safi 657
vakt 523
vakyt 553
zor 554

ungureşti

csúf 607
csúfol 607-8
esztrenga 351
-féle 637-8
garancs 533
gorongya 533
görönyg 533
hitlen 587
kapni 595
karácson 897
pünkösdi királyné 234
szemtől szembe 658

www.dacoromanica.ro

ERRATA.

pag	*rândul*	*în loc de*	*să se ceteascâ*
VI	25 de sus	*I Ibrăileanu*	*G Ibrăileanu*
1	1 de jos	privirea	privire
3	15 „ „	generala	generală
10	5 de sus	ceea	cea
11	8 de jos	numei	numai
13	16-17 „ „	Jahresberich	Jahresbericht
14	4 de sus	Dasofteiu	Dosofteiu
22	1 „ „	irana	irana
26		a rămas nepaginata	
32	12 de jos	pronunţarea	pronunţare
37	16 de sus	(semnul lungimii) ¯	ī
48	10 de jos	R Lerch	E Lerch
49	15 de sus	impetuasă	impetuoasă
54	6 de jos	reflexion	réflexion
55	3-4 de sus	Literaturblat	Literaturblatt
56	6 de jos	(deasupra liniuţei) onetică	fonetică
88	9 „ „	bauna	bauna
90	16 „ „	gurneste	gurueşte
105	1 de sus	latra	latra
118	5 „ „	n murăe	u murăe
122	ultim	se va începe cu cuvintele	Ce-i drept
125	14-15 de jos	câràală	câràială
132	17 „ „	ce poate	se poate
135	la § 29	Porumbut	Porumbul
139	8 de jos	Amâdouă	Amândouă
141	13-14 de sus	văzhul	vazduhul
143	14 de jos	pasări	pasarii
145	18 „ „	Gangarul	Gangurul
147	6 „ „	Românı	Românii
149	7 de sus	interecţiunele	interjecţiunile
150	10 „ „	nazală	nazala
151	5 „ „	săgeată 'n	săgeata 'n
„	„ „ „	N Alecs	V Alecs
165	la beeşte	oaie	oaia
„	„ „	borişcăese	borişcăe, se
174	13 de sus	ıţăe	vıţăe
176	7 de sus	depărţıt	despărţıt
177	10 „ „	dl	în
179	10-11 de jos	puterılor	puterilor
186	6 „ „	opune	spune
189	19 de sus	*câţı*	*catı*
198	17 de jos	obişnuite	obişnuit *e*
203	8 „ „	Hıedelberg	Heidelberg
205	20 „ „	ca	ca
207	1 de sus	şozaırı	şovaırı
„	11 de jos	lınıta	limita
211	8 de sus	palatele	palatalele
„	5 de jos	a dat	au dat
„	11 „ „	flexıunea şı derıvaţıunea	flexıune şı derıvatıune
219	14 de sus	asfel	astfel
225	12 de jos	o ıgınea	orıgınea
238	7 de sus	cecetarı	cercetări
241	11 de jos	Ooasele	Oasele
250	8 de sus	sı	şı
257	15 „ „	XVIII	XVII

www.dacoromanica.ro

pag.	*rândul*	*în loc de:*	*să se ceteascâ:*
258	3 de jos	de ia	de la
259	16 „ „	roagă-[e pe]	rogă-[l pe]
260	12 de sus	1635	1635[3]
„	16 „ „	1650	1650[4]
„	19 „ „	adus	adaus
262	10 „ „	16 8	1648
264	5 „ „	erutâm	erŭtâm
265	10 de jos	variana	varianta
275	2 de sus	cuvişoadză	cuvioşadză
„	17 „ „	obicein	obiceiu
276	4 de jos	mannus	manus
283	14 de sus	dumnexeu	dumnezeu
„	20 „ „	unu	unul
284	16 de jos	taŭ	tau
285	11 de sus	incepatoriu	începătoriu
„	16 „ „	morţul	morţii
„	17 „ „	odihnéşte-	odihnéşte-l
„	20 „ „	puţrezi	putrezi
289	7 „ „	sa odihnéscă	să odihnéscă
„	7 „ „	credintă	credinţa
„	11 „ „	sa luom	să luom
291	15 „ „	savrâşĭate	săvraşiaşte
„	16 „ „	aulce	dulce
292	8 „ „	mer'ge-rive	mér'ge-veri
„	13 de jos	stropisi-ma	stropişi-mă
„	12 „ „	înalbi-mă-voĭu	înalbi-ma-voĭu
293	9-8 „ „	derepţi-orŭ	derepţi-lorŭ
294	5 „ „	[in]-vĭvere	[in]-vĭvere
295	13 de sus	ὑσσωπον	ὕσσωπον
302	8 „ „	ᴦᴧa	ᴦᴧa
„	12 „ „	ïiiirl;	ïiiirl;
„	9 de jos	În adevărŭ	Adevărŭ
303	7 „ „	veselindu-să	veselindu-să
305	9 de sus	moar'-té	moar'té
„	2 de jos	dulčaţa	dulčaţa
306	7 de sus	ver'gurilor	ver'guriloru
308	8 „ „	dupa oamenilor va urmà:	moar'tĭa şi-i oamenilor
„	16 „ „	când	când
309	9 de sus	părintelui	a părintelui
„	20 „ „	Cum	Cumu
„	„ „ „	floare	froare (*sic*, = „floare“)
310	10 de jos	înainte	înainté
311	3 „ „	Codicile	Codicele
312	2 de sus	dupa robilor va urmà:	tai
313	la cuv adevărŭ, după 2 v⁰ 9 va urmà:		3 r⁰ 4
330	10 de jos	mulgatori	mulgatori
„	4 „ „	ciorung	c orâng
331	7 de jos	face	fac
333	la litera Y	hătişul	haţişul
334	6 de jos	Caracterile	Caracterele
335	ultim	Schaffstall	Schafstall
339	12 de sus	strâmta	strâmtă
„	22 de jos	ou	où
„	5 „ „	cuvint	cuvânt
„	5 „ „	defilé	défilé
341	3 „ „	rue	rugɛ

www.dacoromanica.ro

pag.	*rândul*	*în loc de*	*să se ceteaască*
348	17 de jos	s te	este
„	3 „ „	298	272
349	2 de sus	prestr̨ga	prestr̨ga
„	2 „ „	Suplim	sa se şteargă
„	7 de jos	de-asupra notei după oro̧dije să se adaoge Jokl	
353	8 „ „	ʿΡεμεσιανεσία	ʿΡεμεσιανεσία
„	6 „ „	Remesiana	Remisiana
355	12 de sus	fratto	fratta
357	7 „ „	Bernecker	Berneker
„	3 de jos	orme	forme
370	2 „ „	a afla't	a afla
385	19 „ „	Pamfil	Pamfile
395	9 de sus	360	381
399	4 de jos	mi-au	ne-au
401	14 de sus	13	3
402	6 „ „	desmierdare	de desmierdare
	Înainte de rândul 10 de jos trebue să urmeze rând alb cu steluţa ca pentru pasagiu nou		
413	3 de jos	lepei	iepei
441	10 de sus	Bohemins	Bohémiens
443	18 „ „	Keiffer-Bianchi	Kieffer-Bianchi
446	8 de jos	sinataxei	sintaxei
447	14-15 „ „	Fortsetzug	Fortsetzung
	11 „ „	Volkalismus	Vokalismus
448	14 „ „	albeneza	albaneza
	10 „ „	identititatea	id ntitatea
450	12 „ „	albanzeşti	albanezeşti
	6 „ „	dari	dar
455	2 „ „	r°nzę	rănzę
457	19 de sus	-dză	-ză
458	12 de jos	sacrum	scrum
465	6 „ „	Nicopole	Nijopole
469	18 de sus	tšutšurălıva	tšutšură ţiva
471	18 „ „	jungsten	jungsten
472	8 „ „	gworfen	geworfen
475	14 de sus	Strınband	Stırnband
479	7 „ „	ne-ar de	ne-ar da
	ultimi	gourmer	gourmet
480	7 de jos	lbanezã	albanezã
481	4 „ „	einen	einem
484	8 de sus	îndelenicit	îndeletnicit
485	5 de jos	particularitatea	particularitate
490	10 de sus	teritorıului	teritorıului
508	5 de jos	acela	acelea
514	7 „ „	drum cu noroc	drum cu noroc
518	13 „ „	n manuscript	în manuscript
520	12 de sus	Wungerde	Dungerde
523	20 de jos	a ex sta	a existat
524	9 de sus	arata dificultăţi	*t* arata dif cultaţi
526	10 „ „	(trebue climinat)	
528	14 de jos	DZUMITÁT	DŽUMITAT
536	6 de sus	'el'ek	l'el'ek
541	8 de jos	MUŞCONU	MUŞCONU
547	10 de jos	scurtıta	şcurtıţa
548	5 „ „	ŞCK'IPARIE	ŞK'IPARÍE
550	2 „ „	ŞUT,-Ă	ŞUTĂ
553	8 „ „	YIRKĂ'INĂ	YIRĂK'ÍNĂ

www.dacoromanica.ro

pag	*rândul*	*în loc de*	*să se citească*
586	9 de sus	-tol, -tol	-tól, -tol
606	17 „ „	ca	că
607	2 „ „	arupenedzŭ	arupunedzŭ
	16 de jos	de azut	decăzut
	7 „ „	însemnea ă	înseamnă
623	1 de sus	vī vŭla	*vī vŭla
641	10 „ „	despariţia	dispariţia
649	29-30 „ „	a XVI, 1922, Nr 2, pag 11	a XVI, 1942, Nr 4, pag, 22
		din text şi nota 7	din text şi nota 71
663	18 de sus	cărul	cărui
664	11 de jos	mnului	imnului
	2 „ „	Traker	Traker
670	2 „ „	de Pascu	d Pascu
679	9 şi 12 de sus	Rječnik	Rječnik
735	22 de sus	I Ibrăileanu	G Ibrăileanu
737	8 „ „	Săineanu	Şăineanu
740	19 „ „	mai ales de alescriitorilor	mai ales ale scriitorilor
747	5 de jos	bixestit	bixestil
757	17 de sus	numir	numiri
792	2 de jos	G aneur	Glaneur
799	7 de sus	Rák o to	Rak(o)io
809	12 „ „	Rumanische	Romanische
829	2 de jos	*laesionare > laesio	*laesionare < laesio
833	15 „ „	au	a
834	2 de sus	Păcat	E regretabil
837	4 „ „	a lui	lui
841	15 de jos	dansul	dansul
846	22 de sus	lasa	lasa
848	12 de jos	traducătorul	traducător
„	„ „	compilatorul	compilator
853	11 de sus	mişcarile politice	mişcarile politice de
	„ „ „	(C LIII de mai tarziu	mai tarziu (C L LIII,
853	ultimul r dejos	literature	literatură
854	16 de jos	vol XIII, XLVI	XIII, vol XLVI
857	9 de sus	Dr-ului	D-lui
858	19 de jos	Niconor	Nicanor
861	10-11 de jos	«Nanvrezghiunu»	«Nauvrezghiunù»
862	17 „ „	XLVII	XLVIII
862	14 „ „	Pauzer	Panzer
864	7 de sus	antogonişti	antagonişti
872	6 de jos	Carducei	Carducci
874	17 „ „	Russe	Russo
876	21 de sus	coezile	poeziile
877	11 „ „	l-a auzit şi	l-a şi auzit
878	17 „ „	sale	lor
880	18 „ „	elu ui	felului
881	9 „ „	„Corine“	„Corinne“
881	8 de jos	numirile	numele
888	21 de sus	(190)	(1900)
888	Nota 6	Bourdeanu	Bourdean
888	Nota 6	fragmentis	fragments
889	2 de sus	Porlţei	Porţiei
890	23 „ „	contingentele	contingenţele

www.dacoromanica.ro

ACEASTA CARTE S'A IMPRIMAT IN TIPOGRAFIA
INSTITUTULUI DE ARTE GRAFICE „ARDEALUL"
DIN CLUJ, ANUL 1922

www.dacoromanica.ro

PREȚUL LEI 200.

www.dacoromanica.ro